AVAYeBUF.com

ئاسەواری چەوساندنەوە لە جیهانی منداڵی

توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە جۆر، هۆکار و لێکەوتەکانی کاری منداڵان

کامیل ئەحمەدی

ئاسەواری چەوساندنەوە لە جیهانی منداڵی

توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە جۆر، هۆکار و لێکەوتەکانی کاری منداڵان

کامیل ئەحمەدی

چاپخانەی ئاڤای بووف ١٤٠١ هەتاوی / ٢٠٢٢ زایینی / ٢٧٢٢ کوردی

© AVAYE BUF - 2021

AVAYeBUF .com   avaye.buf@gmail.com

Traces of Exploitation in Childhood
A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran By: kameel Ahmady

Publication Technician:
Ghasem Gharehdaghi
Publisher: Avaye Buf

ئاسەواری چەوساندنەوە لە جیهانی منداڵی
سەرپەرشت و ڕێکخەر: کامیل ئەحمەدی

کاروباری تەکنیکی و بڵاوکردنەوە:
قاسم قەرەداغی
چاپخانەی : ئاڤای بووف

ISBN: 978-87-93926-92-9
©2021 Avaye Buf
avaye.buf@gmail.com - www.avayebuf.com

سەرپەرشت و ڕێکخەر	: کامیل ئەحمەدی
ناوی [کتێب]	: ئاسەواری چەوساندنەوە لە جیهانی منداڵی توێژینەوەیەکی گشتگیر سەبارەت بە جۆر، هۆکار و لێکەوتەکانی کاری منداڵان
	/ نووسەر: کامیل ئەحمەدی
زانیارییەکانی چاپخانە	
	١٤٠١ هەتاوی، ٢٠٢٢ زایینی / ٢٧٢٢ کوردی
کاروباری تەکنیکی و بڵاوکردنەوە:	: قاسم قەرەداغی
زانیارییە ڕوواڵەتییەکان	:594 ل.؛ ٢١×٥/١٤ سم. روقعی
ژمارەی ئەسپاردن	: چاپخانەی ئەنتەرنێتی
پێرستنووسی: بە پێی زانیارییەکانی فیپا	:978-87-94295-24-6
بابەت	: ئامار/ کۆمەڵناسی / زمانی کوردی
DK5	:30.13
ژمارەی کتێبناسیی نیشتمانی	: 978-87-94295-24-6

- ناوی کتێب: ئاسەواری چەوساندنەوە لە جیهانی منداڵی
- سەرپەرشت و ڕێکخەر: کامیل ئەحمەدی
- چاپی یەکەم: ١٤٠٠ هەتاوی / ٢٠٢١ زایینی / ٢٧٢١ کوردی
- تیراژ: چاپخانەی ئەنتەرنێتی
- چاپەمەنییەکان: ئاڤای بووف - دانیمارک
- ژمارەی ئەسپاردن: 978-87-94295-24-6
- نرخ: بێبەرامبەر
- فایل: PDF + EPUB

هەموو مافەکانی ئەم بەرهەمە پارێزراوە. بڵاوکردنەوە بە هەر شێوەیەک بە مەرجێک کە ئاماژە بە سەرچاوە بکرێ کێشەی نییە.

بۆ هاواهەنگی کەڵکوەرگرتن لەم بەرهەمە بە هەر شێوەیەک (چاپ، بڵاوکردنەوە، و وەرگێران و هەر بەکارهێنانێکی دیکە) تکایە نامە بۆ ئەم ئیمەیلە بنێرن:

لینکی دەستپراگەیشتنی ئۆنلاینی بە بەرهەمەکان: www.AVAYEBUF.COM

سەرپەرشت و ڕێکخەر: کامیل ئەحمەدی

وە رگێر: نەسیم غوڵامی

دووبارەخوێندنەوەی دەقی کوردی: چنوور مورادی

هاوکاران و یاریدەدەرانی کاری مەیدانی: زوهرە مورشدی، سارا حیسامی، حیسام مورتەزافەرد، شوهرە داداشی، چنوور عەزیزی، مێهرداد قەنبەری

گرووپی کۆدینگ: پەریسا مەهاجری، ئامین میرزایی ئەلوەری، فرشید خزری

یاریدەدەری یەکەمی ئامادەکردن و شیکاریی ناوەڕۆک: سایە ڕەحیمی، چنوور عەزیزی

هاواهەنگکەری توێژینەوە: زوهرە مورشدی، پەیرسا مەهاجری

وانەبێژی شێوازی توێژینەوە: دکتۆر پەیام ڕۆشنفکر

ڕاوێژکاران و چاودێرانی توێژینەوە: دکتۆر عەلیرەزا کرمانی، دکتۆر هارڤی مەکەنزی، پرۆفیسۆر ئانا ستۆن هافتش

ڕازێنەری خشتە و چارتەکان: پەریسا مەهاجری، فاتمە ئازەری ڕەهوەرد

خوێندنەوەی دەقی فارسی: سایە ڕەحیمی، دکتۆر عەلیرەزا کرمانی

ڕازێنەری بەرگ: چیا سە رسپی

وێنە گری ڕووبەرگ: موبینا قادرزادە

تایپ و دیزاینی ناوەرۆک: ئومید موقەدەس

پێڕستی بابەتەکان

سپاسبێژی.......7
پێشوتار.......13
پێشەکی.......21
بەشی یەکەم: گشتیتیی توێژینەوە.......25
بەشـــی یەکـــەم: چوارچێـــوەی گەڵاڵـــەکان، ناســـین و خوێندنـــەوەی جۆرەکانی کاری منداڵان.......26
گرینگی و پێویستیی توێژینەوە.......28
ئاستەنگەکانی توێژینەوە.......30
بەشی دووهەم: کورتەمێژووی کاری منداڵ.......32
ئاماری منداڵانی کار لە جیهان.......36
بارودۆخی منداڵانی کار لە وڵاتانی ڕوو لە گەشە.......39
بەنگلادش.......40
هیندستان.......40
کیرکیزستان.......41
کۆماری چاد.......42
کۆماری دیمۆکڕاتیکی کۆنگۆ.......42
ئێسیۆپیا.......42
کنیا.......43
بڕازیل.......44
سنێگال.......45
بارودۆخی منداڵانی کار لە وڵاتانی پیشەسازی.......46
یاسای دامەزراندنی منداڵان لە بریتانیا.......46
هەلومەرجی کاریی منداڵ.......49
هۆکارەکانی کاری منداڵ.......50
کاری منداڵان لە ئێران.......51
کاری منداڵان لە یاساکانی ئێران.......54
بیمەی دابینکردنی کۆمەڵایەتیی کرێکارە مێرمنداڵەکان.......56

بەشی دووهەم: چەمک و وێژەی تیۆری و ئەزموونیی توێژینەوە.......59
چوارچێوە و وێژەی تیۆریی توێژینەوە.......60
دابەشکاریی کاری منداڵ.......62
قەدەغەکردنی خراپترین جۆری کاری منداڵ.......64
پلانەکانی داپەڕی کۆنوانسیۆنی قەدەغەکردن و هەوڵ بۆ نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ.......65
کاری مەترسیدار بۆ منداڵان.......65
جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵان.......67

چەمكی توێژینەوە...75
منداڵانی كار...75
كرێكار..77
خاوەنكار..77
پشكنینی كار...77
كرێكارانی كارگە خێزانییەكان 79
هەلومەرجی كاری منداڵ و مێرمنداڵ لە ئێران......................80
گرێبەستی شاگردی مێرمنداڵ 80
كارگە...82
كارگەی ژێر دە كەسی..82
كارگەی خێزانی..82
كارگەی ژێرزەوینی..83
وێژەی تیۆریی لێكۆڵینەوە 83
ئاراستەی كۆمەڵناسانە بۆ تاوتوێی پرسە كۆمەڵایەتییەكان...........84
نارێكخراویی كۆمەڵایەتی..84
تیۆریی كارلێكی دوولایەنەی سیمبۆلیك 85
تیۆریی لێكدژ 86
تیۆرییەكانی پەیوەست بە كاری منداڵ...............................86
كەلتووری هەژاری 86
كۆمەڵگاگریی منداڵ..87
كۆچ 88
ئابووریی نافەرمی 91
ئابووریی ژێرزەوینی...94
منداڵان وەك دارایی بنەماڵە 96
ناكارامیی بازاڕی كار...97
فاكتەر و زەمینە ئابووری و كۆمەڵایەتییە ڕێخۆشكەرەكانی كاری منداڵ 97
پەیوەندیی تیۆریی كاری منداڵ و بازرگانی..........................100
سەردەمی زانیارییەكان و كونەڕەشەكان.........................100
چەوساندنەوەی لە ڕادەبەدەر 101
كۆچ، پەراوێزنشینی 103
سڕینەوەی كۆمەڵایەتی 103
كونەڕەشەكان..104
تیۆریی دەروونناسی / كۆمەڵایەتییەكانی پەیوەست بە كاری منداڵ 107
تەندروستیی دەروون..107
تێكچوونی پرۆسەی گەشەی سرووشتی 108
كاتی پشوو 112
تیۆریی فێربوونی كۆمەڵایەتی 112
منداڵازاری 115
چوارچێوەی تیۆریی لێكۆڵینەوە 117
پێداچوونەوەیەك بە توێژینەوەكانی پێشوو............................119

ئەنجامەکانی توێژینەوە 131
کارگەی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو و پۆشاک 131
پیشە کشتوکاڵییەکان 135
سێڕیانی ترانسفۆڕ 137
پیشەکانی پەیوەست بە گوڵ..140
بەهەشتی زارا 140
بازاڕی مەحەلاتی...144
بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا 147
کوورەخانەی خشتپێژی 149
منداڵان لە فەرەحزاد...152
منداڵانی کار لە کەن 156
منداڵانی کار و سەرشەقام 159
هەموو جۆرەکانی منداڵانی کار و سەرشەقام........................161
نەتەوەی منداڵانی کار و سەرشەقام.................................162
جۆرەکانی ئامادەبوون لە سەرشەقام و مەکۆکان 163
شێوازی ڕفتاری منداڵانی کار و سەرشەقام 164
بەئەزموونکردنی توندوتیژی لە سەرشەقام.........................166
ژیانی خێزانیی منداڵانی کار 167
چەوساندنەوەی سیستماتیک 168
سەرچاوە 169

بەشی سێیەم: هۆکارەکانی کاری منداڵ، لێکەوتەکان و مەترسییەکان 175
شێوازناسی..176
ئەخلاق لە توێژینەوە..177
جۆرەکانی کاری منداڵان...180
کار لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار.......................................182
زبڵگەڕی 186
کار لە سەر شەقام 191
گوڵفرۆشی...198
کارکردن لە فیتەریی ئۆتۆمبێل و میکانیکی 205
کارکردن لە لەحیمکاری و مادە خەسارچووەکان.....................210
گواستنەوەی بار بە داشقە 213
کارکردن لە کوورەی خشتپێژی...218
کارکردن لە کێڵگەی کشتوکاڵ 223
کارکردن لە ماڵان 226
کارکردن لە فرۆشگەی مادەی خۆراکی.................................229
کارکردن وەک شاگرد دووکان...232
کارکردن لە کارواش...234
کارکردن لە کارگەی دارتاشی و چێو...................................236
کارکردن لە کارگەی بلوورساز...237
کاری ماڵان 240

کچە کابانەکان 245
هۆکارەکانی کاری منداڵان 247
هەژاری و نایەکسانییە کۆمەڵایەتییەکان..........................247
نەخوێندەواری و کەمخوێندەواریی دایک و باوک...............250
هاوکاریکردنی زیادبوونی بڕە داهاتی بنەماڵە 252
هاوکاریکردن بۆ زیادکردنی داهاتی بنەماڵە......................253
نەخۆشی و لاکەوتەیی دایک و باوک.............................256
گیرۆدەبوونی دایک و باوک بە مادەی هۆشبەر 257
قەرزداری و مەرگی دایک و باوک 260
چوونە زیندانی دایک و باوک......................................260
نایەکسانیی پەروەردەیی و هەژاریی فەرهەنگی.................261
هاوسەرگیری...262
باوەڕە فەرهەنگییەکان 263
کۆچکردن 264
هۆگریی منداڵان بۆ سەربەخۆیی ئابووری 267
ئابووریی نافەرمی...269
وتەزای کۆچکردن...279
تەمەن 292
ئێتنیک 301
ڕەگەز 307
ڕوانگەی منداڵان 313
چاوپۆشی و بەنۆرمکردن...321
چاودێری و پاراستن..332
پەیوەندییەکانی کار...340
پەیوەندییەکان دەسەڵات 354
وازهێنان لە خوێندن 365
هاوسەرگیریی پێشوەختەی منداڵان.................................381
سەرچەشنگریی لە گرووپی هاوتەمەنەکان و ناکارامەیی سیستەمی پەروەردە...381
دەستێوەردان و داکۆکی، داکشان یان هەڵکشانی خەسارەت 384
ئێنجیئۆکان (ڕێکخراوە جەماوەرییەکان).........................395
قەدەغەکردنی منداڵان لە کار و گەڵاڵەی ناکارامە...............414
لێکەوتە و مەترسییەکان...425
مەترسییەکانی کاری منداڵان لە جۆرە جیاجیاکانیدا 425
ئاسایش..453
ئەزموونی توندوتیژی و ئازار 463
چەوساندنەوە...481
کاتی پشوو..493
خواردن..504
شوێنی نیشتەجێبوونی منداڵان..512
ڕێکار و ستراتیژی منداڵان بۆ زیادکردنی سەرکەوتن.........521
کار و تەندروستیی منداڵان...535

بەشـی چـوارەم: کۆبەنـدی، ئـەنجامگرتن و ڕێکارەکـانی کەمکردنـەوەی کاری منداڵ 551
چاوپێخشاندن 552
پوختە و ئەنجام 555
ڕێکارە کردەییەکانی کەمکردنەوەی کاری منداڵان...................562

سپاسبێژی

لە درێژەی ئەو ساڵانەی کە لە ناو دڵی مەیدانی توێژینەوەدا، سەبارەت بە بابەتە کۆمەڵایەتی و خەڵکناسییەکان دەکۆڵامەوە، چەندین جار هەندێ حاڵەتم بەدی دەکرد کە وەک مرۆڤێک لە کانگای دڵەوە بۆ کۆمەڵگەی ئامانج و ئەو کەسانەی کە قوربانیی نەریتە خەسارەتبەخشەکان، بیر و باوەڕ و هەژاری و چەرمەسەری بوون خەفەتم دەخوارد، بەڵام ژان و کەسەری و جەرگبڕی ئەو کاتە کاری کردە ئێسقانم کە لە هەندێ لە ناوچەکانی جیهان و جوگرافیا جیاجیاکاندا بەرکەوتنم لەگەڵ ئەو منداڵانە دەبوو کە لە هەرەتی منداڵیدا کاری تاقەتپڕووکێنیان ئەنجام دەدا و لە جیهانێکدا کە ئیدعای داکۆکی لە مافی منداڵان و سازدانی داپەروەریی کۆمەڵایەتی بۆ منداڵان دەکا، ئەوان تا دەهات بێهێزتر و لاوازتر دەبوون. لەم ساڵانەی دواییدا لە کاتی لێکۆڵینەوەی مەیدانیی توێژینەوەی تاڵانی تافی منداڵی - توێژینەوەیەک سەبارەت بە ناسین، ڕێگری و کۆنترۆڵی دیاردەی زبڵگەڕیی منداڵان لە تاران – کە من سەرپەرشتی توێژینەوە بۆ ئەنجومەنی مافەکانی منداڵان بووم – ئەم خەفەتەم بەئەزموون کرد و بە کوڵ گریام و جاری دووهەم ڕەنجێکی گەورەتر و دڵهەژێنترم بەتاقی کردەوە، چونکە لە ناو دڵی مەیدانی توێژینەوە، جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵم کە خاڵێکی هاوبەشیان هەبوو ناسی؛ ئەو خاڵە هاوبەشە چەوساندنەوەی منداڵان و ئەو ڕەنجەی بوو کە لە پرۆسەی کاری پڕچەرمەسەریدا بەئەزموونیان دەکرد. کەواتە ئەو زانست و مەعریفەی کە لە درێژەی توێژینەوەی تاڵانی منداڵی وەدەست هات، زیاتر دنەی دام کە بە شێوەی گشتگیرتر و تەواوتر هەموو یان بەشێکی زیاتری جۆرەکانی کاری منداڵ تاوتوێ بکەم.

کاری منداڵ بە لای منەوە شتێکی نامۆ نییە و من وەک کەسێک کە لە هەرەتی منداڵیدا لە ناوچە سنوورییەکانی ئێران و لە کوردستاندا ژیاوم و لە بوونی بارودۆخ و ئیماکانیاتی ناوەند لەو سەردەمەدا بێبەش بووم، ڕۆژانی وەرزی هاوین لە سەردەمی منداڵیمدا لە گوندی باپیرم، لە کاروباری ئاژەڵداری و کاری کێڵگە هاوکاریم دەکردن. ماوەیەک لای مامم، کە ئەو کات باری ئابووریی باش نەبوو، لە مەلایەر و قەزوێن لە کوورەی خشتپێژی لە بەرەبەیانییەوە هەتا نیوەشەو کاری خشتپێژیم دەکرد و یان لە قۆناغێکدا دەستفرۆشیم کردووە و لە سەردەمێکدا وەک شاگردی دووکان لە فیتەری و وێنەگریدا کارم کردووە. ئەو کات سەرەڕای ئەوەی بنەماڵەکەم هەژار نەبوون و پێویستیان بە کارکردن و داهاتی من نەبوو، بەڵام بارودۆخ و تامەزرۆیی خۆم وای کرد کە بۆ دابینکردنی تێچوو و سەربەخۆیی زیاتری ئابووری کار بکەم کە بەشێکی زیاتری زانست و زانیارییەکانم سەبارەت بە کاری منداڵان لە ئەزموونە ژیاوەکانی

خۆمەوە هەڵقوڵاوە. من لە ساڵانی سەردەمی منداڵی و مێرمنداڵیدا بە هۆی کارکردن لە ناوچە گوندییەکانی زێدەکەمدا، هۆگری سروشت و ئاژەڵان و کشتوکاڵ بووم و پێم وا بوو کە کارکردن لە هەرەتی مێرمنداڵیدا، بەو مەرجەی چاودێری بکرێ، یاسایی بێ و بۆ شارەزایی بێ، دەتوانێ کاریگەریی ئەرێنی لە سەر ژیانی مرۆڤ و ناسینی جیهان دابنێ، بە جۆرێک بەشێکی زۆری ئەزموونەکانی هەنووکەم، وەک کەسێک کە هۆگری سروشت و ئاژەڵانە و ئاگاداری چۆنیەتی سووڕانی پرۆسەی خۆراک و گرینگییەکەیەتی، دەرهاویشتەی ئەو ناسینەیە کە لە هەرەتی منداڵیدا وەدەستم هێنا. کەواتە باش دەزانم کە کار، بەتایبەت لە تافی مێرمنداڵیدا، دەتوانێ تواناکانی مرۆڤ لە ژیاندا بەهێز بکا و بۆ ژیانی داهاتوو ئامادەی بکا، بەڵام دانی پێدا دەنێم بۆ ئەوەی لە مەیدانی لێکۆڵینەوەی تاڵانی منداڵی و ئەم توێژینەوەدا بینیم و هەستم پێکرد، جگە لە ناوی چەوساندنەوە و زێراندنی ئاشکرای منداڵانی بەستەزمان ناتوانم ناوێکی دیکە لەم بەرهەمە بنێم و هەر لەبەر ئەوە ناوی ئاسەواری چەوساندنەوە لە جیهانی منداڵیم بۆ ئەم بەرهەمە دەستنیشان کرد.

تەنگژە ئابوورییەکان کە لە ماوەی ئەم ساڵانەی دواییدا گەیشتنە ئەو پەڕی خۆیان، ناوەندە دەوڵەتییەکان لە ئاست منداڵان بەرپرسایەتیی خۆیانیان کەم کردەوە و بە داپەڕی دووڕگانە هەوڵی بێهوودە دەدەن، هەندێ لە ئێن‌جی‌ئۆکان کە تووشی کەمیی بوودجە و تەنانەت زەختی ئاسایشیش بوونەتەوە و هەندێ جار بە ڕکابەریی ناتەندروستەوە تێوەگلاون، میدیاکان کە ئەرکی میدیایی خۆیان لە ئاست منداڵانیان پشتگوێ خستووە و ڕوویان لە سەرنجراکێشیی سەردێڕییەکانی بابەتی منداڵان کردووە، ئەو شارۆمەندانەی کە بە بێ گرینگیدان بە منداڵان و بارودۆخیان بە لایاندا تێدەپەڕن، سیستەمی پەروەردەیەک کە پەیجووری ئەو منداڵانە نییە کە دەستیان لە خوێندن هەڵگرتووە، ئەو خاوەنکارانەی کە منداڵان دەچەوسێننەوە و لە هەمووی گرینگتر هەژاری لە بیچمگرتنی دیاردەی کاری منداڵ و بەردەوامییەکەی و هەڵکشانی ڕێژەی کاری منداڵ دەوریان هەیە و ئێستاش ئەم دەورەیان هەیە.

ئەم توێژینەوە بە نیازە جیا لە ناساندنی زۆربەی جۆرەکانی کاری منداڵ، ڕاستییەکی ئاشکراتر لە مەڕ ئەو منداڵانە زەق بکاتەوە کە جیا لە ستەملێکراوی و بێدەرەتانی، دەبنە قوربانیی کار و هیوادارم ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوە لە بەشی سێیەم و ئەو ڕێکارانەی کە لە بەشی چوارەمدا هاتووە بتوانێ داپەڕی جێبەجێکردن‌کردن بخاتە بەر دەم بەرپرسان و ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکان و جەماوەری کۆمەڵگا لەگەڵ جۆرەکانی کاری منداڵ ئاشنا بکات. بەتایبەت ئەوەی کە لێکدانەوەی جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ هەتا ئێستا لە لێکۆڵینەوەیەکی یەکدەست و گشتگیردا ئەنجام نەدراوە و ئەم توێژینەوە

هـەوڵی داوە ئەگـەر هـەموو جۆرەکـانی کـاری منـداڵیش نـەبوو جـۆرە بەرچاوەکانی لـە سـەر ئاسـتی کەلانشـاری تـاران و دەوروبـەری (کـە پیشاندەرەوەی کەلانشارەکانی دیکە و سەرتاسەری ئێرانە) بە پێی سـێ دابەشکاریی کارە زیانبەخشـەکان و کـاری مامناوەنـد و کـاری کـەمتر خەسارەتبەخش بناسێنێت.

تایبەتمەندیی ئەم بەرهەمە لێکۆڵینەوەییە و جیاوازیی ئـەم بەرهەمـە لە چاو لێکۆڵینەوەکانی دیکەی بواری منداڵان ئەوەیە کە ئەم توێژینەوە بە هۆی شێوازی ئەنجامدانی و جیاوازیی شـێوازی چۆنایەتییەکـەی لـە ڕیزی توێژینەوەی نـوێی بـواری منداڵانـە کـە لـە ئێرانـدا پێشـینەیەکی ئەوتۆی نییە. لـە توێژینـەوەکان و دەقـی نوێـدا لـە بـری "لێکۆڵینـەوەی سـەبارەت بـە منـداڵان" (Research about Children) کـەڵک لـە (Research with or by Children) وەردەگیـرێ و لـەم کارەشـدا هـەوڵ دراوە کۆمەڵگەی ئامانج، واتە منداڵان گێڕەوەرانی ڕاستەوخۆی ژیـان و منداڵیی خۆیان بن.

توێژینـەوە مەیدانییـەکانی خـولی یەکـەمی ئـەم توێژینـەوە و دیمانـە لەگـەڵ کۆمەڵگـەی ئامـانج لـە ڕۆژانـی گـەرمی هـاوین سـاڵی 1399 هەتاوی لە گەڕەکە جیاجیاکانی تاران لە بارودۆخێکدا ئـەنجام درا کـە ڤایرۆسـی کۆرۆنـاش زۆرێـک لـە کـار و کاسـپییەکانی داخسـتبوو و پەرەی بە هەژاری دابوو و لە هەلومەرجێکدا ڕۆژانێکـی زۆر لـە نـاو دڵـی مەیدانـدا، لەگـەڵ پرسـیارکەرانی پابەنـد و هـۆگری توێژینـەوە، گوێمان بۆ وتەی منداڵانی کار و هەندێ لە خاوەنکارەکـان هەڵخسـت. بـۆ قۆناغـەکانی کۆدینـگ و دانیشـتنی بـاس و وتـووێژ سـەبارەت بـە مۆدێلی تیۆریی ئەم توێژینەوەش کاتێکی زۆر تەرخان کرا و بە دوایدا بۆ چارەسەری کێشەکان و تەواوکردنی زیاتری نموونـەکان و بـە پێـی پێشنیاری چاودێر و ڕاوێژکاری توێژینەوە، هەنـدێ دیمانـە دیسـان لـە مەیدانی دووهەم ئەنجام دراوە و دیمانەی پسپۆڕانەی زیاتریش ئـەنجام درا و لە کۆتاییدا شیکاریی ناوەڕۆک و نووسین و ئامادەکردن و سـەر لە نوێ خوێندنەوەی لێکۆڵینەوەکە چەندین مانگی خایاند.

دیارە ئـەم لێکۆڵینـەوە نەدەگەیشـتە ڕۆخـی ئـەنجام و ئـەم بەرهەمـە نەدەکەوتـە دەسـتی ئێـوە، ئەگـەر بـە بـوون و هـەوڵی گرووپـی دیمانەکارانی مەیدانی و تـوێژەرانی گرووپـی کۆدینـگ، یاریـدەدەرانی نووسـین و شـرۆڤەکارانی داتاکـان، چـاودێران و ڕاوێژکـارانی چۆنایـەتی، خوێنـەرەوەکان و ئیـدیتۆرەکان نەبووایـە. پرسـیارکەرانی مەیـدانی کـە لـە سـەر ئـەوەی کـە ناویـان لـەم بەرهەمـەدا بهێنـرێ ڕەزامەنـدییان نوانـد بـریتین لـە: زوهـرە مورشـدی، سـارا حیسـامی، حیسـام مورتەزافـەرد، شـوهرە داداشـی، چنـوور عـەزیزی، مێهـرداد قەنبەری کە بە پێویستی دەزانم سپاسی هاوکاریی دۆستانەیان بکەم کـە لە ماوەی مەیدانی یەکەم و دووهەمـدا لەگـەڵم بـوون و لـەو بارودۆخـە سەختە و لەو هەوا گەرمە و لەوپەڕی نەخۆشیی پەتای کۆرۆنـادا ڕۆژ

لــە دوای ڕۆژ دۆســتانەتر و مێهرەبانانــەتر گوێیــان بــۆ گێڕانــەوەی حەسرەت و ئاواتی ئەم منداڵە چاوگەشانە دەگرت. لە قۆناغی کۆدینـگ و شیکاریی داتاکاندا خاتوونەکانی پەریسا مەهاجری و ئامینە میرزایی ئەلۆوێری ـش هاتنــە نــاو گرووپەکــەوە کــە دەبــێ دەستخۆشـیش لــەوان بکەم. هەروەها سپاسی چاودێریی کـواڵێتیی کـار و وانــەبێژی قۆنـاغی کۆدینگی توێژینەوە، بەڕێز دکتۆر پەیام ڕۆشنفکر بکەم کە بووە هۆی دەوڵەمەنــدبوونی ئــەم بەرهەمــە و لــە گەیشــتن بــە مــۆدێلی کۆتــایی هاوبیرێکی باش بوو. بەڕێز فەرشید خزری کە شانازیی ئەوەم پێ بڕا کە پاش توێژینەوەی تاڵانی منداڵی بۆ ئەم بەرهەمەش هاوکاریم بکـا و لــە خوێندنــەوە و پێداچوونــەوەی فــایلی یەکــەمی وێــژەی تیــۆری، ئامادەکردن و شـیکاریی نـاوەڕۆکی بەشـی سێیەمی ئـەم لێکۆڵینـەوە و هاوکــاریی لــە ئامــادەکردنی فــایلی کۆتــایی وەک یاریــدەدەری یەکــەم پێشنیاری هەندێ ڕێکاریان دا کە من لێرەوە دەستخۆشی لێ دەکەم. بـۆ پێداچوونەوەی دووبارە دەق، لە نووسین و ئامادەکردنی چەند وتـەزا و پێداچوونــەوە بــە گێڕانــەوەی زیــاتر بــۆ هــەڵبژاردن و ڕاوێژکــردن لــە شیکاریی داتاکان سپاسی خاتوو سایە ڕەحیمی دەکەم. بـۆ هاواهەنگییـە مەیدانییــەکان سپاســی زوهــرە مورشــدی و بــۆ ئــەنجامدانی کــاری نووسینگەیی و هاوکـاری لـە خوێندنـەوەی فـایلی یەکـەم و کێشـانەوەی خشتە سەرەتاییەکانی ئەم بەرهەمە سپاسی پەریسا مـەهاجری دەکـەم و بــۆ تــەواوکردن و بەرزکردنــەوەی ئاســتی گرافیکیــی چارتــەکان و خشتەکان دەستخۆشـی لـە خـاتوو فاتمـە ئـازەری ڕەهـوەرد دەکـەم. بـۆ چاودێری و خوێندنەوەی فایلی کۆتایی و خستنە ڕووی ڕای پسپۆڕانە سپاســی عــەلیڕەزا کرمــانی دەکــەم و بــۆ ڕاوێــژ و شــارەزاییان کــە ڕوانگەیەکی نوێی لەو دیو سنوورەکانی ئێران بـە وتـەزای توێژینـەوە "لەگەڵ و یان بـە منـداڵان" هەیـە دەستخۆشـی لـە هـارقی مەکـەنزی و خاتوو پرۆفیسۆر ئانا ستۆن هافتش دەکـەم و بـۆ ئـەو هاوکارییـەی کـە کردیـان سپاسـیان دەکـەم. دەکـەم بـۆ کـاری پێداچوونـە و وردبینییـان، بەتایبـەت لـە پێداچوونـەوەی نـاوەڕۆکی ئـەم بەرهەمـە سپاسـی خـاتوو مەرزییە نکووکار دەکەم. هەموو ئەو بەڕێزانەی کە ئامادە نەبوون لەم بەرهەمەدا ناویان بهێنرێ بە هـۆی ئـەو هاوکـاری و چاکییـەی کـە لـە جێبەجێکردنکردنی ئەم بەرهەمەدا، وەکوو قۆنـاغی سەرەکیی مەیدانی و قۆنـاغی سـەرەتایی پێداچوونـەوەی وێـژەی تیـۆری بوویانـە دەسـتیان دەگووشم و نەبوونیان دیارە. هەروەها هەموو ئەو ڕێکخراو و ناوەنـدە پەیوەندیدارانــەی کــە هاوکــاریی ئــەم توێژینــەوەیان کــرد و لــە ســەر داخـوازیی خۆیـان و بەرژەوەنـدیی ئـەوان نـاوی ئـەوانمان نەنووسـی زۆریـان لـێ مـەمنوونم، چوونکـە هاوکـاریی ئـەوان کۆمـەکێکی زۆر کاریگەری بە تێگەیشتنی زیاتر و باشتری بابەتەکە کرد. سپاسی یـەک بە یەکی هەموو ئێنجیئۆکان، ڕێکخـراوی بێهزیسـتی (چاکژیانـەوە)، وەزارەتـــی خۆشـــگوزەرانی، کـــار و هـــەرەوەرزی، ســـەندیکا

کرێکارییەکان، شارەوانییەکان و ناوەندە توێژینەوەییەکانیان و هەموو چالاکوانانی بواری منداڵان، چالاکوانانی کۆمەڵایەتی و کەسانی زانکۆیی کە بە قبووڵکردن و بەشداری لە دیمانەکان یان پێدانی ڕاوژ، هاوبیریکردن و ئاسانکردنی پەیوەندییە مەیدانییەکان لە پرۆسەی لێکۆڵینەوە و کۆتاییهاتنی ئەم بەرهەمە هاوکارییان کردم ئەوپەڕی دەستخۆشیم لێیان هەیە. بێگومان ئەگەر ڕووخۆشی و هۆگریی منداڵان بۆ دیمانە نەبووایە و بیر و ڕا و لە هەمووی گرینگتر گێڕانەوە دڵتەزێنەکەیان بۆ ئێمە باس نەکردایە هەرگیز ئەم داتا دەوڵەمەندە ئێتنۆگرافییانە ئامادە نەدەبوو و ئەم توێژینەوە سەری نەدەگرت بە دڵ سپاسی هەر هەموویان دەکەم و ئەوان بە قارەمانانی ڕاستەقینەی ئەم کتێبە دەزانم.

ئەم کتێبە کە ئێوە دەیخوێننەوە، بەرهەمی چەندین مانگ هەوڵ و توێژینەوەی گشتگیر سەبارەت بە جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵە کە پاش دوو خول کاری مەیدانی، ڕاوێژ و پێداچوونەوە لە ڕۆژی جیهانیی کاری منداڵ، واتە 12ی جوونی ساڵی 2021زایینی، هاوڕێکەوت لەگەڵ 22ی جۆزەردانی 1400 هەتاوی و 2721 کوردی بڵاو بۆوە و وەک دیارییەکی بچووک بۆ منداڵانی ئەم نیشتمانە و هەموو خەمخۆرانی ئەم بوارە بێبەرامبەر کەوتۆتە بەر دەستی خوێنەران و هیوادارم بە دەستڕاگەیشتنی ئەلیکترۆنی و ئاسان بەم بەرهەمە بتوانین هەنگاوێکی کاریگەر لە ئاراستەی فامکردنی کاری منداڵان و خستنە ڕووی هەندێ ڕێکار سەبارەت بە چارسەری ئەم کێشە بهاوێژرێت. بەو هومێدەی ڕۆژێ بێ کە هیچ منداڵێک لە جیهاندا لە منداڵی بێبەش نەبێ و ناچار بە کاری زۆرەملێ نەبێت.

کامیل ئەحمەدی
جۆزەردانی 2721 کوردی (1400 هەتاوی)
www.Kameelahmady.com

پێشوتار

بە هەر دوو شێوەی تاکەکسی و کۆمەڵایەتی پرسەکان بوونیان هەیە، بەڵام "پرسێکی کۆمەڵایەتی" سێ تایبەتمەندیی دیاریکراو لە خۆ دەگرێ: یەکەم ئەوەی کە سەرچاوەی کۆمەڵایەتی هەیە، دووهەم ئەوەی کە خەسارەت بە زۆر کەس دەگەیێنێ؛ سێیەم ئەوەی کە زیان بە کۆمەڵگا دەگەیێنێت. ئەم سێ پێوەرە پێکەوە لە پەیوەندیدان؛ واتە ئەگەر پرسێکی کۆمەڵایەتی سەرچاوەی کۆمەڵایەتی هەبێ، ئەگەری ئەوە هەیە زۆر کەس تێوە بگلێنێ و کۆمەڵگاش بچێتە ژێر کاریگەرییەوە. بە واتایەکی دیکە، ئەگەر پرسێک زیان بە کۆمەڵگا بگەیێنێ، بە ئەگەری زۆر سەرچاوەی کۆمەڵایەتی هەیە. جیا لەم سێ بابەتە، تایبەتمەندییەکی دیکەش بۆ پرسی کۆمەڵایەتی ڕەچاو دەکرێ و ئەوەش ئەوەیە کە ڕێژەیەکی زۆری خەڵک بارودۆخێک بە "پرس" بزانن و پێویستیان بە چارەسەری بێت.

بۆ ڕوونتربوونەوەی چەمکی کێشەی کۆمەڵایەتی، دەبێ هەر سێ چەمکی بارودۆخی کۆمەڵایەتی[1]، کێشەی کۆمەڵایەتی[2]، پرسی کۆمەڵایەتی[3] لێک جیا بکەینەوە. بارودۆخێکی کۆمەڵایەتی تایبەت و بێلایەنانەی بە دوور لە قەزاوەتی بەهاکانە، وەکوو بەجیهانیبوون، هاوسەرگیری و تەڵاق. کاتێک خەڵک لەم بارەوە قسە دەکەن کە ئایا ئەم بارودۆخە کێشەی هەیە یان نا، ئەم بارودۆخە دەبێتە کێشەیەکی کۆمەڵایەتی و ئەگەر تاکەکان ئەم بابەتە وەک کێشە بناسن و بتوانن ڕێژەیەکی زۆری خەڵک لەم بارەوە ڕازی بکەن و ئەم بابەتە لە ناو جەماوەرێکی زۆری خەڵکدا پەرە بستێنێ، لەم حاڵەتەدا کێشەی کۆمەڵایەتی دەبێتە پرسی کۆمەڵایەتی.

بە پێی پێناسەی پێوەرەکانی پرسی کۆمەڵایەتی و لە سەر بنەمای کۆنوانسیۆنی مافەکانی منداڵ، کاری منداڵانیش یەکێک لە پرسە کۆمەڵایەتییەکانە کە لە دێرزەمانەوە لە ڕێگەی جۆراوجۆرەوە بوونی هەبووە، پرسێک کە بە پێی دوو بژێرە بە شێوەی فەرمی لە وڵاتە جیا جیاکاندا پێناسە دەکرێ: یەکەم جۆری کار و ئینجا لانیکەمی تەمەنی گونجاو بۆ ئەو کارەیە؛ جۆری کار واتە ئەوەی کە منداڵ کارێک دەکا کە پرۆسەی گەشە سروشتییەکەی تێک دەدا و تەمەنی گونجاو لە کار واتە منداڵ ئیشێک بکا کە بە گوێرەی بەڵگە نێودەوڵەتییەکان شیاوی

1. Social condition
2. Social issue
3. Social problem

تەمەنی ئەو نییە و بە زیانبەخش دێتە هەژمار. ئەگەر منداڵێک یەکێک لەم دوو بژێرە بیگرێتەوە پێی دەوترێ منداڵی کار و کاری منداڵ لە کۆمەڵگا ئەوڕۆییەکاندا بابەتێکی سیستماتیکە کە هۆکار و ڕیشەی جۆراوجۆری هەیە کە لە ناوچە و کەلتوورە جۆراوجۆرەکاندا کردوویەتی بە پرسێکی جیهانی. هەژاری و ناسەقامگیریی کۆمەڵایەتی، ئاستی خوێندەواریی کەم و کەمیی وشیاری، پلان لاوازە کۆمەڵایەتییەکان و هەلی ناتەواو بۆ پیشەی گونجاو وەک هەندێ لە هۆکارەکانی منداڵانی کار لە سەرتاسەری جیهاندا لە قەڵەم دەدرێت.

ڕاپۆرتی ساڵی 2018ـی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار پیشان دەدا نزیکەی 218 میلیۆن منداڵی کار لە جیهاندا بوونیان هەیە کە لە ناویاندا 150 میلیۆن منداڵی قوربانیی کار لە هەرەتی منداڵیدان و نزیکەی 73 میلیۆن کەسیان سەرقاڵی ئیشی مەترسیدار و زیانبەخشن. ئەم ئامارە ئەوە دەردەخا کە لە کۆی هەر 10 منداڵ لە جیهان یەکیان منداڵی کارە. وڵاتانی باشووریی بیابانی ئەفریقا زیاترین ڕێژەی منداڵانی کاریان لە خۆ گرتووە. بە پێی ئاماری ساڵی 2018ـی ڕێکخراوە نێودەوڵەتیی کار، 29 لە سەدی منداڵانی پێنج بۆ هەڤدە ساڵان لەم ناوچەدا ئیش دەکەن کە ئەم بارودۆخە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و وڵاتانی باکووری ئەفریقا تەواو جیاوازە. لەم ناوچانەدا نزیکەی 5 لە سەدی منداڵانی پێنج ساڵە هەتا هەڤدە ساڵان خەریکی کاری مەترسیدارن. ڕێکخراوی نەتەوەکان ڕایگەیاندووە کە سەرباری هەموو هەوڵەکان بۆ نەهێشتنی کاری منداڵ، هەتا ساڵی 2025 زایینی 121 ملیۆن منداڵی کار لە جیهاندا بوونی دەبێت. ئەم بابەتە ئەو کاتە زیاتر جێی نیگەرانییە کە بزانین نزیکەی 69 لە سەدی ئەم منداڵانە لە ناو بنەماڵە و بە بێ مووچە ئیش دەکەن و ئەمە مانای ڕاستەقینەی زێڕاندن و چەوساندنەوەی منداڵانە. وتراوە کە ڕێژەی کاری منداڵ لە وڵاتانی خاوەن داهاتی کەم 19 لە سەد زیاتر لە وڵاتانی دیکەیە و سەرباری ئەمە لە وڵاتانی دیکەدا ئەم ڕێژە لە ئاستێکدایە کە بۆ چاوپۆشی نابێت. لە لایەکی دیکەشەوە 9 لە سەدی کۆی منداڵان لە وڵاتانی خاوەن داهاتی مامناوەند تا ڕادەیەک کەمن و 7 لە سەد لە کۆی منداڵانی ئەو وڵاتانەی کە داهاتی مامناوەندی تا ڕادەیەک زۆریان هەیە حەشیمەتی منداڵانی کار پێک دێنن. ئاماری ڕێژەی کۆی منداڵانی کار لە وڵاتاندا بە گرووپی جیاوازی داهاتەوە ئەوە پیشان دەدا 84 ملیۆن منداڵی کار، کە 65 لە سەدی کۆی ئەم منداڵانە پێک دێنێ، لەو وڵاتانەدا دەژین کە بڕی داهاتیان مامناوەندە. هەروەها دوو ملیۆن منداڵی کار لە وڵاتانی بە داهاتی زۆر دەژین.

ئەم ئامارە بە ڕوونی پیشان دەدا کە سەرەڕای ئەوەی ئەو وڵاتانەی کە داهاتێکی کەمیان هەیە پێویستیان بە سەرنجی تایبەتە، بەرەنگاربوونەوەی کاری منداڵان تەنیا بە فوکووسکردنە سەر

وڵاتانی هەژار نالوێت. پرسی هاوبەشی نێوان وڵاتانی هەژار و خاوەن داهاتی مامناوەند و دەوڵەمەند هەمان هەژاریی بنەماڵە و کۆمەڵگایە.

ئەم توێژینەوە لە سەر تەوەری جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵان وەکوو ئیشی سەر شەقام و دەستفرۆشی، کار لە کارگەی بەرهەمهێنان، کار لە کارواش، شاگردی لە دووکان، زبڵگەری، کار لە کارگە ژێرزەوینییەکان، کاری ماڵان، کار لە ماڵ، کار لە کوورەخانەی خشتپێژی، و ...، بە شێوازی تیۆری داتابنیات (GT)[1] ئەنجام دراوە.

ئەوەی لەم توێژینەوەدا لە چاو توێژینەوە ئەنجامدراوەکانی دیکە لە بواری کاری منداڵان تۆخ و پڕڕەنگە لە پلەی یەکەم جۆر و کوالێتیی و چۆنایەتیی توێژینەوەیە کە وەک شێوازێکی چۆنایەتییە و لە دڵ و لە ناو مەیدان هەڵقووڵاوە؛ واتە کۆمەڵگای ئامانج، بە ڕوانینێکی دیاردەناسانە و چەندلایەنە وتەزای کار، جۆرەکانی کار و مەترسی و ڕێکارەکانیان تاوتوێ کردووە کە لەم نێوەندەدا ناسین و تێگەیشتنیان لە کار و ئەزموونە دەروونناسییەکان لە شوێنی کار سەرنجڕاکێش و گرینگە.

لەم توێژینەوەدا هۆکارە جۆراوجۆرەکانی کاری منداڵان لە هەر کام لە پێشە تاوتوێ کراوە و بگۆڕەکانی ڕەگەز، ئێتنیک و تەمەن بە شێوەی جیا لە 22 جۆری کاری منداڵ شیکاری و تاوتوێ کراوە. مەترسییەکانی کاری منداڵان یەکێک لە بابەتە بەرچاوەکانی ئەم توێژینەوەیە کە بە پێی جۆری کار و بارودۆخی تەمەن و فاکتەرە جۆراوجۆرەکانی تر، زەختیی زەرەر و زیانی هەمەجۆری لێ دەکەوێتەوە.

چەوساندنەوە لە کاری منداڵان و بازاری کاری نافەرمی دوو وتەزای تەوەریی ئەم توێژینەوەن و کەلێنی پێشکەوتن، گرژی و شەڕ لە وڵاتی ئەفغانستان، هەژاری و بێکاریی خانەوادە، بەدسەرپەرشتی و بێسەرپەرشتی، و هۆگربوون بە کار هۆکارەکانی کاری منداڵان لەم لێکۆڵینەوەن.

لە شێوازی جێبەجێکردنکردنی یاساکان و چاودێریکردنی یاساکان، تۆڕی کۆچبەران، هەڵاواردنە ئێتنیکی و ڕەگەزییەکان، پەیوەندییەکانی دەسەڵات، نیشتەجێبوون (شوێنی نیشتەجێبون)، بەها و ڕوانگەکان دەتوانێ لە هۆکارە دەستێوەردەرەکان بێ و تەمەن، ڕەگەز، ئێتنیک، بارودۆخی خێزانی وەک فاکتەرە زەمینییەکانی ئەم توێژینەوە دەتوانین ئاماژەیان پێ بکەین.

کۆنترۆڵ و چاودێریی منداڵ، شیاوکردن (بەنۆرمکردن)، ناوبژیوانێتی، خاوەنبەرژەوەندییەکان، کردەوەی چالاکانە و ناچالاکانە

---

1. Grounded theory

لە ڕێکارەکانی مۆدێلی زەمینەیی لێکۆڵینەوەن.
بێبەشبوون لە خوێندن، پشوو و خۆراکی بەسوود، کێشە تەندروستییەکان، بەئەزموونکردنی توندوتیژی و جۆرەکانی مەترسی (وەک لێکەوتە نەرێنی و نەخوازراوەکان)، دابینکردنی پێداویستییە سەرەتاییەکانی خانەوادە، فێربوونی پیشە و بەرزبوونەوەی ئاستی پیشە (وەک لێکەوتەی ئەرێنی و خوازراو) دەرهاویشتەکانی کاری منداڵان و مۆدێلی زەمینەیی لێکۆڵینەوەن.
خاڵێکی دیکەی ئەم توێژینەوە ئەوەیە کە هەوڵ دراوە وتەزای کاری منداڵان لە گۆشەی نیگای ڕاپەڕێنەرە کلیلییەکان، واتە منداڵان خۆیان و دایک و باوکەکانیان، خاوەنکارەکان، چالاکوانان و شارەزایانی بواری منداڵی، و بەرپرسانی حکومەتی لە ڕێکخراو و ناوەندەکانی پەیوەندیدار بە بواری کاری منداڵان (وەکوو شارەوانی و بێهزیستی (چاکژیانەوە) و هێزەکانی ئاسایش) تاوتوێ بکرێت. کەواتە ڕوانینێکی چەند لایەنەی بۆ دیاردەی کاری منداڵان هەیە.
لە ڕاستیدا ئەم خوێندنەوە بە نیاز بووە بە ناسینی جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵان، هۆکارەکانی کاری منداڵان، میکانیزمە بیچمدەرەکانی کاری منداڵ و پرس و دەرهاویشتەکانی کار بۆ سەر منداڵان، لە پێناو نەهێشتنی کۆسپ و کەمکردنەوەی زیانەکان، تاکەکان و ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکان سەبارەت بەم دیاردە وشیار بکاتەوە.
و خاڵێکی تر ئەوەیە کە ئەم توێژینەوە بە تاوتوێکردنی جۆرە جیاوازەکان و دیوە شاراوەکانی کار و شوێنی کار و پێناسەکردنی شوێنی کاری منداڵان وێنەیەکی ڕوون لەو پانتایە پیشان دەدا کە منداڵان تێدا خەریکی کارکردنن و ئەوە دەبێتە هۆی ئەوەی جۆرە جیاوازە نەناسراوەکانی کاری منداڵان لە تاران بۆ بەردەنگ بەرهەست ببێتەوە و بتوانێ تێگەیشتنێکی دروستی لە مەترسییەکانی کاری منداڵان دەست بخا و هەروەها ئاسۆیەک بەرەو ڕووی سیاسەتدانەران و بەرپرسانی ئەم بابەتە بکاتەوە بۆ ئەوەی بە ناسینێکی ڕاستەقینەوە بتوانن لە پێناو نەهێشتن و سڕینەوەی کاری منداڵان هەنگاو بنێن.
کەواتە بەشی یەکەمی ئەم توێژینەوە لە سەر بەراییەکان، کورتەمێژووی منداڵی کار، ئاستەنگەکان، گرینگی و ئامانج و پرسیارە گەڵاڵەکراوەکانی توێژینەوە کاری کردووە و هەروەها بە چڕ و پڕی دیاردەی کاری منداڵی تاوتوێ کردووە، چونکە ئامارە جیهانییەکانی ڕێکخراوی کار لە ڕێژەی زۆری منداڵانی کار لە سەرتاسەری جیهان هەواڵ دەدەن کە لە تافی منداڵی بێبەشن و چەوسێنراونەتەوە.
بەشی دووهەم ئاماژە بە پاڵپشتیی تیۆری و ئەزموونیی توێژینەوە دەکات. لەم بەشەدا هەوڵ دراوە کە لە پێشدا چەمکەکانی توێژینەوەی پەیوەست بە منداڵ، کاری منداڵ، منداڵانی کار و جۆرە جیاجیاکانی

کاری منداڵ پێناسە بکرێت. بەو پێیەی کە کاری منداڵ پەیوەندییەکی ماناداری لەگەڵ هەژاری و کێشە ئابوورییەکان هەیە، کەواتە لەم بەشەدا بە شێوەی گشتگیر هەژاری و هەژاریی بنەماڵە، کە لە کۆتاییدا لەوانەیە هەژاریی منداڵی لێ بکەوێتەوە، شی کراوەتەوە. لە بەشی وێژەی تیۆریدا لە پێشدا تیۆرییە ئابوورییەکانی منداڵانی کار پەیوەست بە منداڵی کار و هۆکارە ئەگەرییەکانی چوونی منداڵان بۆ ناو پرۆسەی کار لە ڕوانگەی تیۆرییەوە ڕوون کراوەتەوە و ئینجا ئاراستە و تیۆرییەکانی زانستە کۆمەڵایەتییەکان بە پێداگرینواندن لە سەر منداڵانی کار پێداچوونەوەیان پێدا کراوە.

بەشی سێیەمی ئەم توێژینەوە کۆمەڵێ داتای چەندایەتی و چۆنایەتیی توێژینەوە لە خۆ گرتووە. لە بەشی چەندایەتیدا بە پیشاندانی چارت و خشتەی فرەییەکانی پەیوەست بە دیاردەی جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵان ئەنجامەکانی خراوەتە ڕوو کە نەتەوە، ئێتنیک، تەمەن، ماوەی کار، هۆکارەکانی کار، کۆچکردن، نیشتەجێکردن، ڕەگەز، کاتی پشوو و دیکەی فاکتەرەکان لە خۆ دەگرێت. بەشی چۆنایەتی بە شیکاریی داتاکان لە سەر بنەمای شێوازی تیۆریی داتاتەوەر (داتابنیات) یان زەمینەیی (GT)، ئەنجامەکانی دیمانە لەگەڵ منداڵان لە پیشە جۆراوجۆرەکاندا لە چوارچێوەی وتەزاکان و تەوەرە بنەڕەتییەکان هەڵێنجنراوە و بەتەواوی شی کراوەتەوە. زۆربەی تەوەرە وەدەستهاتووەکانی ئەم توێژینەوە سەبارەت بە منداڵ و بارودۆخی منداڵییە. هەروەها ئەو مەترسییانەی کە حەڕەشە لە منداڵان دەکا، واتە ئابووری و ماف و بارودۆخی کاریی پەیوەست بە کاری منداڵان و پەیوەندییەکان و سیستەمی زاڵ بە سەر ئەم بارودۆخەدا، جۆر و چۆنایەتیی ژیان و خۆراکی منداڵان، خەسارەت و ئەو لێکەوتانەی کە منداڵان لە کاردا ڕووبەڕووی دەبنەوە.

بەشی کۆتایی توێژینەوە بابەتەکان کۆبەندی دەکا و ئەنجامی لێ دەگرێ بۆ ئەوەی کۆمەڵێک ڕێکاری پشتبەستوو بە ئەنجامی توێژینەوە و مۆدێلی زەمینەیی بۆ کەمکردنەوە یان کۆنترۆڵکردنی دیاردەی کاری منداڵان بخاتە ڕوو. لە پلەی یەکەمدا چارەسەری کێشە ئابوورییەکان و کەمکردنەوەی ڕێژەی هەژاریی کۆمەڵگەی سەرتا، کە هێزی مرۆیی ئەم دیاردە دابین دەکا، دەتوانێ تا ڕادەیەک هاوکاریی نەهێشتنی کاری منداڵ بکا، بەڵام بەو پێیەی کە لە ڕەوتی بیچمگرتن و درێژەی ئەم دیاردە کۆمەڵێ فاکتەر و هۆکار کاریگەرن، لەم بەشەدا ڕێکاری گونجاو لەگەڵ دەرفەت و سنووردارییەکانی ئێران و بە پێی هۆکارەکانی کاری منداڵان لە وڵاتی ئێران و کەمکردنەوەی خەسارەتەکان خراوەتە ڕوو و لەم ڕووەوە دەتوانین بڵێین ئەم توێژینەوە هەندێ نوێگەرێتیشی لە خۆ گرتووە، چونکە ڕێکارە ئاماژەپێکراوەکانی بەشی چوارەم لە ئەزموونەکانی کۆمەڵگەی ئامانج، مۆدێلی هەڵێنجاندنی توێژینەوە، ڕوانگەی پسپۆڕان، و بە پێی

ڕاستییەکانی ڕۆژ وەرگیراوە و تەنگژە ئابوورییەکان و کێشەکانیش ڕەچاو گیراوە. کەواتە ئەم توێژینەوە بە جۆرێ لە جۆرەکان وەک ڕاپۆرتێکی شیکاریی ستراتیژانە لە قەڵەم دەدرێ کە دەتوانێ لە شێوازی سیاسەتدانانی بواری کاری منداڵان بەسوود و کارامە بێت.

ئەم توێژینەوە هەروەها تێکۆشاوە بەرۆژترین بارودۆخی کاری منداڵ لە ئێران و بەتایبەت کەلانشارەکان پیشان بدات. ڕاستە بواری مەیدانیی ئەم توێژینەوە کەلانشاری تاران و دەوروبەری بوو، بەڵام دەتوانین ئەم مۆدێلە بۆ دیکەی کەلانشارەکان و تەنانەت سەرتاسەری ئێران بگشتێنین. خاڵێکی گرینگ و سەرنجراکێشی دیکە سەبارەت بەم توێژینەوە ئەوەیە کە وێنەیەکی دروستتری لە کۆمەڵگەی منداڵانی کار لە شاری تاران پیشان دەدات. هەروەها پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆیە کە خوێنەر دەتوانێ لە ڕێگەی گێڕانەوە و وردەکاریی ئێتنۆگرافییانەوە پەیوەندیی ڕاستەوخۆ لەگەڵ کۆمەڵگەی ئامانج ساز بکا و لە ڕاستیدا ئاوێنەیەکی تەواونوێنی منداڵانی کار و بارودۆخ و هەلومەرجی ئەوانە. بە هۆی خوێندنەوەی خەڵکناسی و ئەو باوەڕەی کە بەرامبەر بە گرینگیی کاری مەیدانی هەمە، لە هەموو کارە لێکۆڵینەوەییەکانمدا تێکۆشاوم کۆمەڵگەی ئامانج پەیامهێنەری بێناوبژیوان بۆ خوێنەر بن و قسەی خۆیان بکەن. لەم توێژینەوەشدا گێڕانەوەکان ئەم ئەرکە دەنوێنن و جۆرەکانی کاری منداڵ کە لەم توێژینەوەدا ناسێنراون بە هۆی شوناسی شاراوەیانەوە پشتگوێ خراون، بەڵام لە ناو گێڕانەوەکانی کۆمەڵگەی ئامانج و منداڵانی کار دیوە شاراوەکانی ئەم کارانە و ئەو خەسارەتانەی کە بۆ منداڵانی هەیە پیشان دراوە.

ئەم توێژینەوە لە هەندێ ڕووی دیکەشەوە جیاوازە، چونکە هەوڵ دەدا ڕاستییە کەمتر وتراوەکان سەبارەت بە منداڵانی کاری کۆچبەر و نایاسایی پیشان بدات. ئەم بابەتە دەتوانێ بەرپرسان ڕابچڵەکێنێ بۆ ئەوەی وەکوو زۆرێک لە وڵاتان، ئاسانکردنی میکانیزمی کۆچی یاسایی و دەرکردنی ڤیزای کار بخەنە ناو فەرمانی کارەوە و کارێکی وا بکەن کە قاچاغی مرۆڤ و قاچاغی منداڵان، بێبەشبونی منداڵانی کۆچبەر لە چوونە قوتابخانە و گۆشتگرتنی ئابووریی نافەرمی کەم بکەنەوە. وێڕای ئەمە گرینگیی ئەم بابەتە بەتایبەت لە سەردەمی تەشەنەسەندنی پەتای کۆرۆنا دووقات بوو، چونکە ڕێژەیەکی زۆری کۆچبەرانی نایاسایی بە هۆی ترس لە کەوتنە دەست یاسا هەوڵی لێدانی واکسەنی کرۆنا نادەن و بەم شێوە ئەوان لە مافی سوودمەندیی تەندروستی بێبەش دەبن. پرسێکی دیکە کە جێی مەترسییە ئەوەیە کە لەم ساڵانەی دواییدا و لە پاڵ منداڵانی کۆچبەر کە دەبنە قوربانیی کار، ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی بنەماڵە ئێرانییەکانیش بە هۆی پەرەسەندنی هەژاری و بچووکبوونەوەی سفرە و خوانەکانیان لە خوێندن دابڕاون و چوونەتە ناو پرۆسەی کارەوە. هەمووومان باش دەزانین کە بنەبڕکردنی کاری منداڵ، بە تەواوەتی پێویستی بە زۆر شتە کە

گرینگترینەکەیان نەهێشتنی تەواوی هەژارییە و هەتا ئـەو کاتـەی ئـەم پێویستییانە دابین نەبێ پلاندانانی بۆ کەمکردنەوەی کاری منداڵ هیچـی لـێ سـەوز نابێـت. هیوامـان ئەوەیـە ڕێکارەکـانی بەشـی کۆتـایی وەک چارنامەیەک بتوانێ هەندێ ڕێکار بۆ بەرپرسان بخاتە ڕوو.

پێشەکی

لــە جیهــانی ئــەوڕۆدا کــە گرینگیــی دادپــەروەریی کۆمەڵایــەتی بــۆ هەمووان سەلمێنراوە و کۆمەڵگای جیهانی بـەم بـاوەڕە گەیشـتووە کـە یەکێک لە گرینگترین پێویستییەکانی گەشەی بەردەوام لە کۆمەڵگاکاندا سازدانی دادپەروەری و نەهێشـتنی نایەکسـانییەکانە، کـاری منـداڵان و هەوڵ لە پێناوی کەمکردنەوە و وەستاندنی کاری منـداڵان گرینگییـەکی زۆری هەیـە، منـداڵان وەک بێپـەناترین چینـی کۆمـەڵگا کـە توانـای بــەرگری لــە خۆیانیــان نییــە، ئەگــەر ببنــە قوربــانیی نایەکســانییە کۆمەڵایەتییەکان و لەبەر هەندێ هۆکار، بۆ وێنە هەژاری لـە خوێنـدن بێبـەش بکـرێن و بچنـە نـاو پرۆسـەی کـاری ناچارییـەوە، ئاراسـتەی کۆمــەڵگاش بــۆ پێشــکەوتنی بــەرەو گەشــەی بــەردەوام تووشــی کێشــە دەبێت.

سەرەڕای تێگەیشتن لـەم بابەتـە کـە کـارکردنی منـداڵان زیـان بـە تەندروسـتیی تـاک و کۆمـەڵگا دەگـەیێنێ و لـە مافـە مرۆییـەکان بـە دوورە، هێشـتا زۆر منـداڵ لـە سەرتاسـەری جیهانـدا دەبنـە قوربـانیی کاری پێشوەختە. کـارکردنی منـداڵان کێشـەیەکە کـە لـە کۆمەڵگایەکدا بــەدی دێ کــە پلانــدارێژان و بڕیــاردەران نــاتوانن هــەلی یەکســان بــۆ هەموو چـین و توێژەکـان دروسـت بکـەن و هـەروەها نـاتوانن ئاسـتی هەژاری کەم بکەنەوە یان ئـەم بابەتـە زۆر گرینگـە دەکەنـە قوربـانیی بەرژەوەندییـە سیاسـییەکانیان. هـەر لەبـەر ئەوەشـە کـە دەبینـین بـە پێچەوانـــەی یاســـا پەســـەندکراوەکان لـــە بەســـتێنە نیشـــتمانی و ئەوپەڕنیشـتمانییەکاندا لـە پێنـاو وەسـتاندنی کـاری منـداڵ و هـەروەها کۆنوانسیۆنە جیهانییەکان، هێشتا منداڵان لـە پرۆسـەی کـاری ناچاریـدا زیان دەبینن، بەتایبەت ئەوەی کە زۆرێـک لـە جۆرەکـانی کـار دەچنـە ڕیزی کارە تاقەتپڕووکێنەکانەوە کە پرۆسەی گەشەی سروشتیی منداڵ تووشی کێشە دەکەن و تەندروستیی جەستە و دەروونیی منداڵ دەخەنـە مەترسییەوە.

هەوڵە جیهانییەکان بـۆ کەمکردنـەوە و وەسـتاندنی کـاری منـداڵ لـە چەند ساڵی ڕابردووەوە دەستی پێکردووە؛ لـە سـاڵی 1999ـی زایینـی ڕێکخراوی جیهانیی کار کۆنوانسیۆنی لانیکەمی تەمەنی دامەزراندنی پەسەند کرد کە بە پێی ئەوە، بەکارهێنانی منداڵانی ژێر تەمـەنی پـازدە ساڵان قەدەغە کرا و بـۆ پیشـە زیانبەخشـەکانیش نـەدەبا منـداڵانی ژێـر تەمەنی هـەژدە سـاڵان کاریـان پـێ بدرابایـە. پـاش پەسـەندکردنی ئـەم یاســـایە، زۆربـــەی وڵاتـــان بـــۆ وێنـــە بریتانیـــا بـــە مەبەســـتی بەرەنگاربوونەوەی کـاری منـداڵ چاکسـازییان لـە یاسـا ناوخۆییـەکانی

خۆیاندا کرد. لە ساڵی 1973 ڕێکخراوی جیهانیی کاریش کۆنوانسیۆنی نەهێشتنی خێرای خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵی پەسەند کرد کە بە پێی ئەم کۆنوانسیۆنە، کە بە ژمارەی 182 دەناسرێ، دامەزراندنی منداڵان لە پیشە سەخت و زیانبەخشەکاندا قەدەغە کرا. لە ساڵی 2020ـی زایینی بە دەنگدانی هەر هەموو وڵاتی جیهان بەم کۆنوانسیۆنە، ڕێکخراوی نەتەوەکان ساڵی 2020ـی وەک خاڵی گرینگی مێژوویی بۆ هەوڵی جیهانی لە پێناو وەستاندنی کاری منداڵ ڕاگەیەند و ساڵی 2021 بە ساڵی وەستاندنی کاری منداڵ ناو نا. پێشتریش ساڵی 2015ـی زایینی بە ساڵی نەهێشتنی کاری منداڵان ڕاگەیێندرا بوو. سەرەڕای هەر هەموو ئەو هەوڵانە، یوونیسێف و دیکەی ڕێکخراوە داکۆکیکارەکانی مافەکانی منداڵان ڕایانگەیاندووە هەتا ئەو کاتەی هەژاری هەبێ کۆتاییهێنان بە کاری منداڵان ناومکینە. ئەم وتە ئەوە دەگەیێنێ کە ڕاستە یاسا و ڕێسا نێودەوڵەتی و ناوخۆییەکانی هەندێ وڵات کارکردنی منداڵانیان قەدەغە کردووە، بەڵام لە ڕوانگەیەکی دیکەوە لایەنی ناچاریی دەستخستنی داهات و دابینکردنی بژێوی بۆ منداڵانیش دەبێ ڕەچاو بگیرێت. هەر بۆیە هەندێ پرسیار لە زەیندا دروست دەبێ: منداڵ بە هۆی چ بارودۆخێک ناچار بە کارکردن دەبێ؟ چ فاکتەرگەلێک جۆری کاری ئەو دیاری دەکا؟ ئەگەر واز لەم کارەی ئێستای بێنێ چ بەدیلێکی گونجاو لە بەر دەستە؟

لە زۆرێک لە وڵاتانی جیهاندا کارکردنی منداڵ هەتا تەمەنێکی تایبەت قەدەغە کراوە. بەمەشەوە، لە هەندێ لە ناوچەکانی دیکەی جیهان ڕێگرییەکی ئەوتۆ لە کارکردنی منداڵ ناکرێت. پرسێک کە سەبارەت بە کارکردنی منداڵ گرینگییەکی زۆری هەیە بارودۆخی پێناسەکراو بۆ ئیشەکەیانە. لە هەندێ لە وڵاتانی جیهاندا منداڵان لە کاتی کارکردندا خراپترین بارودۆخ بەئەزموون دەکەن. بۆ وێنە لەوانەیە کاری تاقەتپڕووکێن و بە واتایەک "یەکێک لە خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ"یان پێ بسپێردرێ یان ئەوەی کە منداڵ بەرەو ڕفتاری نەشیاو دنە بدات. منداڵانی کار بە پێی دوو بژێرە، بە شێوەی فەرمی، لە وڵاتانی جۆراوجۆر پێناسە دەکرێن: یەکەم جۆری کارە و دووهەم لانیکەمی تەمەنی گونجاو بۆ ئەو کارەیە. "منداڵی کار" بە منداڵێک دەوترێ کە خەریکی ئیشێک بێ کە بۆ تەندروستیی فیزیکی، دەروونی، کۆمەڵایەتی، ئەخلاقی و کەسایەتیی ئەو زیانبەخش بێ و بواری گەشەی سروشتی ـ کە بریتییە لە مافی خوێندن و یاریکردن ـ لەو منداڵە زەوت بکات. بژێرەی دووهەم تەمەنی گونجاو بۆ هەر پیشە و کارێکە کە ئاسەوار و دەرهاویشتەکانی لە تەندروستی و گەشەی منداڵدا خۆی دەنوێنێت. بەم پێیە، گرێبەستی ژمارە 138ـی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار لانیکەمێکی تەمەنی بۆ پیشە جۆراوجۆرەکان دیاری کردووە کە ئەگەر منداڵێک بە تەمەنی کەمتر

لە تەمەنی ئەو ئیشە لەو شوێنەدا کار بکا، بەو منداڵـە دەوتـرێ منـداڵی کار.

لە ئێرانیش، بە پێـی مـادەی 79 یاسـای کـار، کـارکردنی منـداڵانی ژێر تەمەنی پـازدە سـاڵان قەدەغەیـە و ئەگـەر خاوەنکارێـک کـار بـە کەسانی خوار تەمەن پازدە ساڵ بکا بە سەرپێچیکار لە قەڵەم دەدرێ و وەبـەر سـزای نـەختی و زینـدان تـا دەگاتـە پلۆمـپکردنی کارخانـە و هەڵوەشـاندنەوەی مۆڵـەتی کـار دەکـەوێت. مـادەی 84 یاسـای کـاریش پێشبینی کردووە کـە ئـەو پیشـە و کارانـەی کـە تایبەتمەندییەکـەیان بـۆ تەندروسـتی و یـان ئـەخلاقی شـاگردان و مێرمنـداڵان زیانبەخشـە، لانیکەمی تەمەنی کار هەژدە ساڵان تەواوە کە لێکدانـەوەی ئـەم بابەتـە لە ئەستۆی وەزارەتی کار و کاروبـاری کۆمەڵایەتییـە. بـە پێـی مـادەی 80 یاسای کار، "کرێکارێک کە تەمەنی لە نێوان 15 هەتا 18 ساڵانی تـەواو بـێ پێـی دەوتـرێ کرێکـاری مێرمنـداڵ و لـە دەسـتپێکی دامەزراندنیـدا دەبـێ لـە لایـەن ناوەنـدی دابینکردنـی کۆمەڵایەتییـەوە پشکنینی پزیشکی بۆ بکرێت". بە پێی مادەی 80 هەتا 84 یاسای کار، خاوەنکـار دەتـوانێ لـە هەلومـەرجی تایبەتـدا هێـزی کـاری مێرمنـداڵ بقۆزێتـەوە کـە ئـەم هەلومەرجـە بریتییـە لـە: ئـەنجامدانی پشـکنینی پزیشکی بۆ کرێکاری مێرمنداڵ؛ کاتژمێرەکـانی کـارکردنی ڕۆژانـەی کرێکـاری مێرمنـداڵ دەبـێ نیوکـاتژمێر کـەمتر لـە کـاتژمێری کـاریی کرێکاران بێت؛ پێسپاردنی هەر چەشـنە کـارێکی زیـادە و ئـەنجامدانی کـار لـە شـەو و هـەروەها پێسـپاردنی جۆرەکـانی کـاری دژوار و زیانبـەخش و مەترسـیدار و هـەڵگرتن بـە دەسـت، زیـاتر لـە ڕادەی ڕێگەپێدراو و بە بێ بەکارهێنانی کەرەسـەی میکـانیکی بـۆ کرێکـاری مێرمنداڵ قەدەغەیـە؛ هـەروەها کـارکردن لـەو پیشـانەی کـە لـە ڕووی ئەخلاقییەوە بۆ مێرمنـداڵ دژوار و زیانبەخشـە قەدەغەیـە. ئەگـەر ئـەم مژارانەی سەرەوە ڕەچاو نەکرێ سزای نەختی بە ڕێـژەی 5 بـۆ 100 قـاتی لانیکـەمی حەقدەسـتی ڕۆژانـەی کرێکارێـک لـە سـەر ئەستۆی خاوەنکـارە. بـە گشـتی دەبـێ بڵێـین، بـە پێچەوانـەی پێویسـتی و سنووردارییەکان، هەندێ لە کارگە خێزانییەکان و کارگە بچووکـەکان یاسـای کـاری نایانگرێتـەوە و ئەمـە بـەکارهێنان و چەوسـاندنەوەی منداڵانی لێ کەوتۆتەوە. لە بواری ڕووداوە پیشەییەکانیش پاش کارگـە بیناسازییەکان، زیاترین ڕووداو لـە کارگـە بچووکەکانـدا ڕوو دەدا کـە ئەویش بە هۆی ڕەچاونـەگرتنی ڕێنماییـە خۆپارێزییـەکان و نـەبوونی پشـکنینی وردە. لـەم کارگانـەدا ئەگـەر ڕووداوێـک بـۆ "منداڵ"ـێک بکەوێتەوە، ئەم منداڵانە بە هۆی بێئاگایی لـە یاسـاکان و ئـەو ترسـەی کە هەیانە، سەردانی هیچ کوێ ناکەن و مافیان پێشێل دەکرێت [1].

منـداڵانی کـار لـە بـارودۆخی زۆر نالـەبار لـە ڕووی خـواردن، تەندروستی و ئەنجامدانی کاری مەترسیدار و سەختدا بە سـەر دەبـەن. ئەم منداڵانە دەتوانن زۆر بە ئاسـانی ببنـە دارەدەسـتی کەڵـەتاوانبارانی

وەکوو دز یان باندەکانی بڵاوکردنەوەی مادەی هۆشبەر، ئەجێنداکانی دامەزراندنی بنکەی لەشفرۆشی، و ... و هەروەها سوودمەندنەبوون لە پەروەردە و وەدەستهێنانی زانست و تەکنیک وای کردووە کە هێزی ڕکابەریی لەگەڵ دیکەی منداڵان بۆ دروستبوونی ژیانێکی تەندروست، زیاتر لەم منداڵانە زەوت بکرێت. بە شێوەی گشتی زۆربەی منداڵانی کار، بە هۆی بوونی باروودۆخی سۆزداریی نەگونجاو و باروودۆخی تایبەتی ژیان، خاوەن ڕۆحییەیەکی هەستیار و لە ڕووی سۆزدارییەوە لە منداڵانی هاوتەمەنی خۆیان خەسارهەڵگرترن. کەواتە کەمتەرخەمی و پشتگوێخستنی ئەم منداڵانە بووەتە هۆی ئەوەی کە تووڕەییەکی شاراوە لە ناوشیارگەی ئەم منداڵانەدا بچەسپێ کە ئەمە لە گەورەساڵیدا دەبێتە هۆی ئەوەی زۆرێک لە نائۆرمییەکان لە کۆمەڵگادا سەر هەڵبدات. لە لایەکی دیکەشەوە کاری منداڵان هەڵکشانی بڕی قازانج و کەڵەکەکردنی سەرمایە بۆ ئەو کەسانەی لێ کەوتۆتەوە کە منداڵان دەچەوسێننەوە و لە ئەنجامی ئەوە لە ناو کۆمەڵگادا مەودای چینایەتی و هەژاری و دەستنەڕۆیی زۆرتر دەکا، منداڵان لە دەستڕاگەیشتن بە زانست و شارەزایی پێویست بێبەش دەکا و کارامەیی هێزی کار کەم دەکاتەوە. هەروەها دەبێتە هۆی زۆربوونی خەسارەتە کۆمەڵایەتییەکانی وەکوو گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر، تاوانباری، چەوساندنەوە، هەڵاواردن، و هەژاری و لە ئەنجامدا تەندروستیی کۆمەڵایەتی دەخاتە مەترسییەوە و ڕێگری لە پێشکەوتن و گەشەی کۆمەڵگا دەگرێت.

بە پێی باروودۆخی جیاوازی کاری منداڵان و سەرهەڵدانی کێشە و خەسارەتی زۆر لە شوێنەکان و کارگەی جیاواز و هەروەها هەڵکشانی ڕێژەی کاری منداڵان لە پانتا داخراوەکاندا، ئەم توێژینەوە بە نیازی لێکۆڵینەوە و ناسینی کاری منداڵان و ناسینی جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ لە سەر ئاستی شاری تاران و شارۆچکەکانی دەوروبەریەتی. ناسینی لێکەوتە و ئەو خەسارەتانەی کە منداڵان لە شوێنی کاردا بەئەزموونی دەکەن و هەروەها هۆکارە درێژەپێدەرەکان کاری منداڵان و فاکتەرە دەستێوەردەرەکانی کەمکردنەوە یان زیادکردنی کاری منداڵیش لەم توێژینەوەدا خراوەتە بەر تیشکی سەرنج و لە کۆتاییشدا لە پاڵ دواکۆبەندی و ئەنجامگرتن. هەندێ ڕێکاری ئیجرایی بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەر چەشنە زێراندنی منداڵان خراوەتە ڕوو. بەو هیوایەی کە ئەم توێژینەوە – کە بەرهەمی چەندین مانگ توێژینەوە و لێکۆڵینەوە لە مەیدانە و لە ئەنجامی چەندین کاتژمێر وتوویژ لەگەڵ منداڵانی کار، خاوەنکارەکانیان و یاریدەدەرە کۆمەڵایەتییەکان ئامادە کراوە – بتوانێ چاوساغێک بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەر چەشنە چەوساندنەوە و زێراندنی منداڵان بێ و منداڵیی لەدەستچوویان بۆ بگەڕێنێتەوە.

بەشی یەکەم: گشتێتیی توێژینەوە

بەشی یەکەم: چوارچێوەی گەڵاڵەکان، ناسین و خوێندنەوەی جۆرەکانی کاری منداڵان

کاری منداڵ[1] دیاردەیەکی جیهانییە کە جۆر و شێوازی جۆراوجۆر لە خۆ دەگرێ، بەڵام بە پێی پێناسەی ڕێکخراوی تەندروستی، کاری منداڵ بەو کۆمەڵە کارانە دەوترێ کە زیان بە تەندروستیی جەستە، ڕۆح و دەروونی منداڵ دەگەیێنێ و مافی خوێندن و ڕاهێنانی لێ زەوت دەکات. بۆ وێنە دەبێتە هۆی بێبەشبوونی منداڵ لە چوونە قوتابخانە، یان وازهێنانی ناچاری لە خوێندن یان ناچارکران بە کاری قورس و درێژخایەن هاوکاتی لەگەڵ خوێندن.

ڕاپۆرتی ساڵی 2018ـی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار پیشان دەدا نزیکەی 218 میلیۆن منداڵ لە جیهاندا بوونیان هەیە کە خەریکی یەکێک لە جۆرەکانی کارن. بە گوێرەی ئەم ڕاپۆرتە، دەتوانین بڵێین لە کۆی هەر 10 منداڵ لە جیهان یەکیان منداڵی کارە. بە پێی ڕاگەیاندنی ڕێکخراوی جیهانیی کار، وڵاتانی باشووری بیابانی ئەفریقا زیاترین ڕێژەی منداڵانی کاریان لە خۆ گرتووە و بە پێی ئاماری ساڵی 2018ـی ئەم ڕێکخراوە، 29 لە سەدی منداڵانی پێنج بۆ هەڤدە ساڵان لەم ناوچەدا ئیش دەکەن کە زۆربەیان لە بەشی کاری دژوار و زیانبەخشدا خەریکی ئیشن. ئەم بارودۆخە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و وڵاتانی باکووری ئەفریقا جیاوازە و لەم ناوچانەدا نزیکەی 5 لە سەدی منداڵانی پێنج ساڵە هەتا هەڤدە ساڵان خەریکی کاری مەترسیدارن، بەڵام لە وڵاتانی باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا بارودۆخی منداڵان جێی نیگەرانییە؛ لە وڵاتانێکی وەکوو هیند و پاکستان منداڵان لە چوارچێوەی گرێبەستی ڕایەتی و بندەستی دەفرۆشرێن یان دەدزرێن بۆ ئەوەی لە کێڵگە، کارخانە و کارگە لە کەشێکی کاریی نالەباردا کاریان لێ بکێشرێت.

ئاماری ڕاگەیێندراو لە لایەن ڕێکخراوی جیهانیی کارەوە بەراوردێکی کەم تا کورتی ڕێژە و حەشیمەتی منداڵانی کار لە جیهانە، چونکە ڕاگەیاندنی ئاماری وردی منداڵانی کار بە پێی جۆری جیاواز و ئەوەی کە لە هەندێ لە مژارەکاندا شوناسی شاراوەیان هەیە، دەتوانین بڵێین نامومکینە.

تەشەنەسەندنی هاوکاتی هەژاری و بەجیهانیبوونی چالاکییە ئابوورییەکان لە جیهان و هەژاربوونی بەشێکی زۆری حەشیمەت، بنەماڵەکان منداڵەکانیان ناچار دەکەن بۆ مانەوەیان خۆ لە هەر کارێک

1. Child labour

بدەن. بە واتایەکی تر، ئەم فاکتەرە باسکراوانە بۆتە هۆی ئەوەی کەرتی ئابووریی نافەرمی پەرە بستێنێت. بە گشتی لە ماوەی پەنجا ساڵی ڕابردوودا، ئابووریی نافەرمی لە ناوچە جیاجیاکانی جیهاندا گەشەی کردووە.

بۆ پێناسەکردنی ئابووریی نافەرمی هەوڵێکی بەربڵاو دراوە و بۆ ئاماژەکردن بەم بەشە چەمکی جۆراوجۆر بە کار هێنراوە، چەمکگەلی وەکوو "ئابووریی سێیەری"، "ئابووریی هاوتەریب"، "ئابووریی ژێرزەوینی" و "ئابووریی نافەرمی". خاڵێکی تر ئەوەیە کە ئابووریی نافەرمی لەگەڵ کەرتی ئابووریی نایاسایی فەرقی هەیە؛ لە یاسای وڵاتاندا ئەو ئیشانەی کە لە کەرتی ئابووریی نایاسایی (وەکوو بەرهەمهێنان و قاچاغی مادەی هۆشبەر) ئەنجام دەدرێ بە تاوان ناسراون، بەڵام کار و چالاکییەکانی کەرتی ئابووریی نافەرمی هەمیشە تاوان نییە و بە نایاسایی لە قەڵەم نادرێت. لە بنەڕەتەوە ئابووریی نافەرمی بریتییە لە "هەموو ئەو کارانەی کە بۆ دەستخستنی داهاتن و لە لایەن دەوڵەتەوە لە ژینگەیەکی کۆمەڵایەتیدا ئامادە نەکراون، لە شوێنێکدا کە ئیشی هاوشێوە ئامادە دەکرێت". [4] هەر بەم شێوە لە ئێرانیش لە درێژەی یەک دوو دەیەی ڕابردوودا ئابووریی نافەرمی گەشەی بەرچاو سەندووە و بۆتەوە هۆی هەژاری و نایەکسانییەکی قووڵ. [5]

لەگەڵ گۆڕانکاریی کۆمەڵایەتیی بەربڵاو و گۆڕانی ئابووریی بژێوی و پەرەسەندنی کەرتی نافەرمی، هاوکات هەژاری، نایەکسانی و چەوساندنەوەی لە ڕادەبەدەری هەژارانی لێ دەکەوێتەوە. چینی لاوازتر لە سۆنگەی ڕەگەز و تەمەنەوە، واتە ژنان و منداڵان زیاترین ڕێژەی کرێکارانی کەرتی ئابووریی نافەرمی پێک دێنن. زۆرێک لە پیشەکان لە ئابووریی نافەرمیدا دەرهاویشتەی جەستەیی و دەروونیی زۆریان بۆ منداڵان هەیە. کاری شاراوەی منداڵ لە شوێنی داخراویش جۆرێکە لە کاری مەترسیدار، چونکە منداڵان لە بەر چاو ون و نازانرێ چییان بە سەر دێت. بە جۆرێک کە کارکردن لە کارگەی بچووک، کارگەی ناوماڵ و لە زۆر حاڵەتدا کارگەی نایاسایی و لە کەرتی ئابووریی نافەرمی خەسارەت و زیانی زۆری لێ دەکەوێتەوە، چونکە منداڵان لە ژینگەی داخراوی کاریدا ئازادیی کردەیی کەمتر بەئەزموون دەکەن و بۆ بەرگری و چاودێریکردنی خۆیان لە چاو شەقام توانایەکی کەمتریان هەیە. بوونی پانتای تابشتەهەڵنەگر و مەترسیداری کارگەی ژێرزەوینی چەوساندنەوە و منداڵازاریی پتری لێ دەکەوێتەوە. لە لایەکی تریشەوە منداڵان مافی خاوەندارێتیی پارە یان حەقدەستیان نییە و لەم ڕووەشەوە دەچەوسێنرێنەوە.

بە گشتی تەشەنەسەندنی کاری منداڵ جۆری جیاوازی لە خۆ گرتووە کە بریتییە لە دەستفرۆشی و گوڵفرۆشی لە شەقامەکان، ئیشکردن لە فیتەری و میکانیکی، ئیشکردن لە کەرتە

بەرهەمهێنانەکانی بەرگدووری و بلوورسازی، ئیشکردن لە کورەخانەی خشتپێژی و تەنانەت زبڵگەری.

سەبارەت بە کارگە جۆراوجۆرەکان و بارودۆخی کاریی منداڵان لەم ژینگانەدا زانیارییەکی کەم لە بەردەستە، چونکە نازانرێ لە ڕۆژدا چەند کاتژمێر ئیش بەو منداڵانە دەکرێ و چەندە حەقدەست بەم منداڵانە دەدرێت. هەر بۆیە پێویستە جۆرەکانی کاری منداڵ بناسرێ و لە ڕووی شوناس، بارودۆخ و مەترسییەکانی کار تاوتوێ بکرێن. ئامانجی ئەم توێژینەوە هەر ئەمەیە. بە واتایەکی تر ئامانجەکانی ئەم توێژینەوە بریتییە لە: ناسینەوە و خوێندنەوەی جۆرەکانی کاری منداڵان لە سەر ئاستی شاری تاران لە سۆنگەی شوناس، بارودۆخ و لێکەوتەکانی بۆ سەر منداڵان. سەرەڕای ئەوە بە شێوەی بەربلاو هەوڵ دراوە لە ڕەهەندی نیشتمانی و جیهانیشەوە ئەم بابەتە لێک بدرێتەوە.

گرینگی و پێویستیی توێژینەوە

منداڵان سەرمایەی سەرەکی و مرۆیی بۆ پێشکەوتن و گەشەسەندنی هەموو وڵاتانن. ئەگەر منداڵان لە گەشەی جەستەیی، دەروونی و کۆمەڵایەتیی باش سوودمەند نەبن ناتوانن تافی گەورەساڵیش بە باشی بەئەزموون بکەن و بۆ ڕێنوێنیی کۆمەڵگا بەرەو گەشە توانای پێویستیان نابێت. بە واتایەکی دیکە کاری منداڵان نە تەنیا ڕێگری لە درێژەدان بە خوێندنیان دەکا و لە هاوتەمەنەکانیان هەڵیاندەبڕێ، بەڵکوو کاریگەریی نەرێنیش لە سەر تەندروستیی جەستەیی و دەروونیان دادەنێت. منداڵان بە هۆی ئەوەی لە قۆناغی گەشەی جەستەییدان و جەستەیان لە چاو گەورەساڵان لاوازترە، لە هەمبەر زیان و نەخۆشی کە بە هۆی کارە زیاتر زیانیان پێ دەگا و بە هۆی تەمەنی کەمەوە لە مەترسیی هەندێ لە کارەکان ئاگادار نین و ئاستی ئاگاداریيان کەمە. لە ئەنجامدا ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کار و لە هەندێ لە وڵاتاندا نزیکەی دوو لە سەر سێیان لە بەر دەم مەترسیی جیدیدان. زۆرێک لە منداڵان لە بەر دەم خەسارەت و زیانگەلی وەکوو برینداربوون، شکان یان کەمئەندامبوون، سووتمان و نەخۆشیی پێستی، خەسارەتی بینایی و بیسایی، نەخۆشیی هەناسەکێشان و کۆئەندامی هەرەس، ژانەسەری بە هۆی کارکردن لە شوێنی گەرم و ... دان [6]. بەم پێیە و بە گوێرەی ئامارەکانی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار لە ساڵی 2005، بە شێوەی مامناوەند ساڵانە 22 هەزار منداڵ بە هۆی خەسارەتەکانی کارەوە دەمرن [7]. منداڵانی کار، بەدەر لە زیان و خەسارەتی جەستەیی ڕووبەڕووی خەسارەتی ناجەستەییش دەبنەوە کە ئەم خەسارەتانە چارەسەر ناکرێن و لێکەوتەی قەرەبوونەکراویان لێ دەکەوێتەوە. بۆ وێنە منداڵی کرێکار لە ڕەهەندی ناسینییەوە تووشی لاوازی دەبن و ئەم پرسە کاریگەری لە

سەر فێربوونیان، بەتایبەت لە قۆناغی خوێندندا دادەنێت. گەشەی سۆزداریی منداڵانیش بە هۆی کار لە باروودۆخی سەختی دەروونیدا تێک دەچێ و زیان بە هەستگەلی وەکوو خاوەن حورمەتبوونی تەواو، متمانەبەخۆیی، هۆگربوون بە بنەماڵە و عەشق و دۆستایەتیان دەگات. ئەم منداڵانە هەروەها تووشی جۆرەکانی خەمۆکی و دڵەڕاوکێ دەبن کە لەگەڵ تەمەنیان ناگونجێ و بە بوونی بەرپرسایەتیی کاری لە کارگەیەکی بچووک، بە هۆی نەبوونی پەروەردەی پێویست و نەبوونی توانای پلاندانانی، لە شوێنی کاردا بەردەوام دڵەڕاوکێیان هەیە کە ئەم دڵەڕاوکێیە هاوڕێی هەمیشەیی ژیانیانە [8].

سەرەڕای پێویستی و گرینگیی ناسینی جۆرەکانی کاری منداڵ، هەتا هەنووکە توێژینەوەیەکی گشتگیر لەم بارەوە لە ئێراندا ئەنجام نەدراوە. ئەو توێژینەوانەشی کە هەن تاقمێکی سنوورداری جۆرەکانی کاری منداڵیان لێک داوەتەوە و ئەمە لە حاڵێکدایە کە لەم توێژینەوە کەمەشدا هەندێ کاری وەکوو کاری ماڵان سەرەڕای فرەییەکی زۆر، تاوتوێ نەکراوە. توێژینەوە لەم بارەوە لە چەند ڕووەوە گرینگە: لێکەوتەی دەروونی و جەستەیی کاری منداڵان نەک تەنیا تاک بەڵکوو هەر هەموو کۆمەڵگا تێوەدەگلێنێ؛ منداڵانی کار بێبەشترین چینی کۆمەڵگان کە لە زیاترین مافی بنەڕەتیی خۆیان بێبەشن؛ هەروەها ڕەهەندە جیاوازەکانی ئەم دیاردە وەکوو هەلومەرجی کاری منداڵان، ڕێژەی منداڵانی کار لە کارگەکان و شوێنە کارییە جیاوازەکان، حەقدەستی منداڵان، ماوەی کارکردنیان، کێشەی کار لە کارگەکان و شوێنە جیاوازەکان و سوودەکانی بۆ منداڵ و خاوەنکار و ... ڕوون نییە و بە هۆی نەبوونی ناسیارییەکی دروست لەم دیاردە، سیاسەتدارێژی و داپەڕێکی تایبەتیش ئەنجام نەدراوە. کەواتە تاوتوێکردنی پرسی جۆرەکانی کاری منداڵ و ناسینی ڕەهەندە شاراوەکانی ئەم دیاردە و هەروەها خستنە ڕووی ڕێکارە زانستی و کردەییەکان دەتوانێ لەم بوارەدا هارکارییی کەمبوونەوەی خەسارەتە کۆمەڵایەتییەکان بکات.

ئامانجەکانی لێکۆڵینەوە

ئامانجی سەرەکیی ئەم توێژینەوە ناسینی جۆرە جیاجیاکانی کاری منداڵ لە سەر ئاستی شاری تاران و دەوروبەریەتی، بەڵام ناسینی هۆکار و فاکتەرە دیاریکەرەوەکانی جۆرە جیاوازەکانی کار، ناسینی سروشت و باروودۆخی کار و ناسینی لێکەوتەی جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵان بە پێداگریکردن لە سەر مەترسییەکانی کار بۆ منداڵان وەک ئامانجی دووهەم ڕەچاو کراوە. بۆ دەستپێڕاگەیشتن بەم ئامانجانەش هەندێ پرسیار ئامادە کرا کە وڵامدانەوەی هەر کامیان توانی هەندێ زانیاریی تەواو لە باروودۆخی منداڵانی کار لە تاران پیشان بدا و هەروەها بە هۆی فرەڕەنگی و بەربڵاویی جۆرەکانی

کاری منداڵ لە پێتەخت، دەتوانین ئەم ناسینە تەواوە بۆ سەرتاسەری ئێران و دیکەی کەلانشارەکانی ئێران بگشتێنین.
ئەم پرسیارانە بریتین بوون لە:
1- جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ چییە؟
2- چ فاکتەرگەلێک دەبێتە هۆی کاری منداڵان لە پیشە جۆراوجۆرەکاندا؟
3- منداڵان لە پیشە جۆراوجۆرەکاندا چ تێگەیشتنێکیان لە کاری خۆیان هەیە؟
4- لە پیشە جیاوازەکاندا لێکەوتەکانی کاری منداڵان چییە؟
5- منداڵان لە پیشە جیاجیاکاندا ڕووبەڕووی چ مەترسی و کێشەگەلێک دەبنەوە؟
6- ڕەوشی کاری منداڵان لە پیشە جۆراوجۆرەکاندا چییە؟

ئاستەنگەکانی توێژینەوە

بە پێی بابەتی لێکۆڵینەوە، واتە جۆرەکانی کاری منداڵ لە پانتا داخراو و کراوەکاندا، ئەم لێکۆڵینەوە تووشی سنووردارییی تایبەتی وەکوو شێواز و ئاستی دەستڕاگەیشتن بە کۆمەڵگەی ئامانج، لێکبڵاویی کۆمەڵگەی ئامانج لە شاری تاران و دەوروبەری، بوونی کۆچبەری نایاسایی، نەگونجاوبوونی دیمانە لەگەڵ منداڵانی ژێر چاودێریی خاوەنکار و بە گشتی منداڵبوونی کۆمەڵگەی ئامانج بووپەوە. بە شێوەی گشتی لەم توێژینەوەدا جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ وەکوو کارگەی بەرگدووری و پەردەدووری، بەردەستی، گوڵفرۆشی، بلوورسازی، جۆرە جیاوازەکانی کاری تەکنیکی، زبڵگەری، داشقەچێتی، کارکردن لە کارگە جیاوازە بەرهەمهێنانەکان، کارکردن لە کارواش، کارکردن لە کوورەخانەی خشتپێژی و جۆرە جیاوازەکانی کاری سەرشەقامی وەکوو دەسفرۆشی، شووشەسڕین، فاڵفرۆشی، گوڵفرۆشی و ... تاوتوێ کراوە، بەڵام سنووردارییی ئابووری و زەمانی و هێزی مرۆیی بوو بە ئاستەنگی بەر دەم تاوتوێی قووڵتری هەموو جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ. بە هۆی ئەم سنووردارییانەوە، هەندێ جار بە پەلە هەندێ لەو ناوچانەمان کە کاری منداڵانی تێدا بوو تاوتوێ دەکرد. هەروەها سەبارەت بە هەندێ کاری وەکوو کاری ماڵان بە هۆی شوناسی شاراوە و دژوارییی دەستڕاگەیشتن بە کۆمەڵگەی ئامانج، ئەوەندەی بۆمان کرا بارودۆخی منداڵانی کرێکاری ماڵانمان پیشان دراوە. لەگەڵ ئەوەی ئامانجی ئەم توێژینەوە زیاتر خوێندنەوەی جۆرەکانی کاری منداڵ لە پانتا داخراوەکان و ژێر چاودێریی ڕاستەوخۆی خاوەنکار بوو، دیمانە لەگەڵ منداڵان لە شوێنی کاریی داخراو و ژێر چاودێریی خاوەنکار یان بۆمان نەدەلوا یان ئەوەی کە منداڵ هەر وا بە ئاسانی نەیدەتوانی قسە بکا و لە هەندێ حاڵەتیش گرووپی توێژینەوە بۆ چوونە ناو

شـوێنی کـاری منـداڵانی کـار و کارگـەکان ڕووبـەڕووی ڕێگریـی خاوەنکارەکـان دەبوونـەوە. هـۆی ئـەم کـارە دەتـوانێ سـەرقاڵکردنی منداڵان و بەهەدەردانی کاتی ئەو منداڵە لە کاتی کارکردن و هـەروەها ڕۆڵی خاوەنکار خۆی لـە چەسپاندنی بـارودۆخی کـاریی منـداڵان لـە بارودۆخی نالەبار بێت. بـە شێوەی گشـتی سـەرەکیترین ئاستەنگەکان هی ناسینی مەیدانی توێژینەوە و دیمانە لەگەڵ کۆمەڵگەی ئامـانج بـوو و بەو پێیەی کە لە زۆربەی حاڵەتەکاندا پانتای کارگەکان بچووک بـوو و مەودای نێوان منـداڵ و دیکـەی کرێکـاران و خاوەنکـار کـەم بـوو، هـەلی دیمانـەکردن هـەر وا بـە ئاسـانی نـەبوو و هـەروەها ڕاکێشـانی متمانە و ڕەزامەندیی منداڵان بـۆ دیمانـەش یـەکێک لـە دژوارییـەکانی توێژینــەوە بــوو، هــەروەها ئــەوەی کــە لــە زۆربــەی حاڵەتەکانــدا خوازیارییـەکی ئـەوتۆیان بـۆ دیمانـەکردن نـەبوو. یـەکێکی دیکـە لـە ئاستەنگەکانی توێژینەوە هی کاتی توێژینەوە واتە هاوینی ساڵی 1399 هەتاوی بوو کە هاوکـات بـوو لەگـەڵ گەرمـەی تەشەنەسـەندنی پـەتای کۆڕۆنــا کــە هــەر ئەمــە خــۆی لــە ڕووی ڕەچــاوگرتنی ڕێنماییــە تەندروسـتییەکان لـە مەیـدانی توێژینـەوە زۆر کێشـەی بـۆ گرووپـی توێژەران ساز کردبوو.

ڕەچاوگرتنی ئەخلاق لە توێژینـەوەش کـە وەک یـەکێک لـە مژارە گرینگـەکانی کـاری توێژینـەوەیی سـەیر دەکـرێ گرووپـی توێژینـەوە تووشی هەندێ کەند و کۆسپ دەکا؛ لـە هەنـدێ حاڵەتدا پـاش قۆنـاغی دژواری ناسینی کارگەی شوێنی کاری منداڵان و ڕازیکردنی منداڵان بۆ دیمانە، هەندێ جار هەندێکیان ملیان بە دیمانە نەدەدا و یـان لـە نـاو دیمانەدا لە درێژەدان بە گفتوگۆ خۆیان دەبـوارد. سـەبارەت بـە وێنـەی منـداڵانیش هـەوڵ درا مافـەکانی منـداڵان بـۆ شـاردنەوەی شوناسـیان بپـارێزرێ، بــە جۆرێکــە لــە وێنەکانــدا دەموچاویــان بــە هەنــدێ گۆڕانکـاری کـە لـە قۆنـاغی گرافیکیدا ئـەنجام درا، شیاوی ناسـینەوە نییە.

دەستپێکی توێژینەوە بۆ گرووپی مەیدانی خەرمانەیەک لە نارروونی لەگەڵ بوو، چونکە ئەم توێژینەوە لە پێشدا دەویست کـاری منـداڵان لـە ناو کارگە ژێرزەوینییەکان تاوتوێ بکا، بەڵام لە پرۆسـەی توێژینـەوە و ڕووبەڕووبوونەوە لەگـەڵ جۆرە جیاجیاکـانی کـاری منـداڵ لـە نـاو کارگـەکان و شـوێنە جیاجیاکـان، توێژینـەوە ڕووبـەڕووی بـارودۆخی نوێ بوویەوە. هەر لەبەر ئەوە، ئەو دیمانەنامـەی کـە لـە پێشـدا ئامـادە کــرا چەنــدین جــار پێداچوونــەوەی پێــدا کــرا و هــەموو پرسـیارە داڕێژراوەکان ئاراستەی هەموو منداڵەکان نەکرا.

بەشی دووهەم: کورتەمێژووی کاری منداڵ

مێژووی کاری منداڵ بارتەقای درێژایی مێژووی دەرکەوتنی جیهان و لەدایکبوونی مرۆڤە. هەر لەو ساتەوە وا مرۆڤ بۆ درێژەدان بە ژیانی خۆی هەستا بە بیناکردنی خانوبەرە و دابینکردنی خۆراک، منداڵانیش بە شێوازی جۆراوجۆر کاریان پێکراوە و بە گوێرەی توانای جەستەییان ناچار کراون کە لە کارکردندا بەشداری بکەن و لەگەڵ تێپەڕینی زەمان و گۆڕانی شێوازی ژیانی مرۆڤ ئەم کارکردنە لە پەرەسەندندا بووە. وەک توێژینەوە کۆنینەناسییەکان پیشان دەدەن، بەکارهێنانی منداڵان لەو کۆمەڵگایانەی کە پشتبەستوو بە ڕاو و کۆکردنەوەی خۆراک بوون لە چاو کۆمەڵگە دواترییەکان کە لە ڕێگەی کشتوکاڵەوە خۆیان دەژیاند کەمتر بوو. بە واتایەکی دیکە، پاش سەردەمی کۆنینەبەردی، لەگەڵ هەڵکشانی ڕێژەی حەشیمەت، پەرەسەندنی شارنشینی و نیشتنگەی هەمیشەیی و باوبوونی کشتوکاڵ، بەکارهێنانی هێزی کاری منداڵانیش پەرەی سەند و لە هەموو چاخە مێژووییەکان و لە کۆمەڵگە جیاجیاکاندا بەردەوام بوو. لە کۆمەڵگە سەرەتاییەکان هەموو ئەندامانی بنەماڵە لە پێناو مانەوە و یەکپارچەیی کۆمەڵایەتی ئەرکەکانیان ڕادەپەڕاند و منداڵەکانیش بە گوێرەی توانایان ئیشیان دەکرد. بە واتایەکی دیکە لەم چەشنە کۆمەڵگایانە کار بەشێک لە پرۆسەی کۆمەڵگاگری بوو و دەتوانین تەمەنی دەستپێکردنی کاری منداڵان لەو ساتەوەختەدا بخەمڵێنین کە ئەوان دەیانتوانی بەشداری هەندێ لە کارەکاندا بکەن و هەندێ بەرپرسایەتی وەئەستۆ بگرن و ئەم بەرپرسایەتییانە لەگەڵ هەڵکشانی تەمەنی ئەوان زۆر دەبوو. بەتایبەت ئەوەی کە لە ڕابردوودا، قۆناغێک بە ناوی مێرمنداڵی بوونی نەبوو و هەر تاکێک پاش تێپەڕاندنی قۆناغی منداڵی دەچووە ناو تافی گەورەساڵییەوە و دەبوایە لە هەندێ کاری وەکوو کشتوکاڵ، ئاژەڵداری، کاری پیشەسازی و کاروباری ناوماڵ بەشداری بکردایە.

لە هەندێ لە کۆمەڵگەکاندا تەنانەت پرسەکە لەوەش زیاتر دەچێ و ئەنگێزەی زۆرێک لە بنەماڵەکان لە منداڵخستنەوە، جیا لە درێژەدان بە نەوە، بەکارهێنانی منداڵان وەک قۆڵ و نوێڵی هێزی کار بووە. ئەم پرسە لە مەڕ کچان و کوڕان جیاوازییەکی ئەوتۆی نەبوو، تەنیا ئەوە نەبێ زۆربەی کوڕان لە کاری دەرەوەی ماڵ و زۆرینەی کچان لە کاری ناوماڵدا ئیشیان کردووە. لەو مژارانەی کە منداڵان لە کاری پیشەسازیدا ئیشیان دەکرد پەیوەندییەکان بە شێوەی وەستا و شاگرد پێناسە دەکرا. سەرباری ئەمە، "کاری منداڵان" لە سەردەمانی ڕابردوودا لەگەڵ ئەوەی پاش شۆڕشی پیشەسازی لە دنیادا باو بووە جیاوازیی بنەڕەتی هەیە، چونکە هەتا بەر لە شۆڕشی پیشەسازی، کاری منداڵان سەرباری سەختی و تاقەتپڕووکێنییەکەی، بەرهەمی نەریتە باوەکان و فەرهەنگی زاڵی ئەو کۆمەڵگە بوو، بەڵام لە پاش

شۆڕشی پیشەسازی، دنیا دیاردەیەکی بە خۆوە بینی کە بە شێوەی سیستماتیک و ئامانجدار منداڵانی دەچەوساندەوە و وەک هێزی کاری هەرزان و چاپک بە کاری دەهێنان.

شۆڕشی پیشەسازی لە کۆتاییەکانی سەدەی هەژدەهەم و سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەهەم ڕووی دا، سەردەمێک کە دنیا چڵێسانە تامەزرۆی بەرهەمهێنان بوو و بۆ خێراکردنی پرۆسەی بەرهەمهێنان، مەکینە بوو بە بەدیلی هێزی کاری مرۆیی و لە بریتانیا و ئینجا لە ویلایەتە یەکگرتووەکان و دیکەی وڵاتانی جیهان کارخانەی بچووک و گەورە پەرەی سەند. خاوەن کارخانەکان بۆ کارکردن بە مەکینەکان دەبا هێزی مرۆییان دامەزراندبا، بەڵام ئیشکردن بەم مەکینانە پێویستی بە هێز و شارەزایی تایبەت نەبوو. کەواتە خاوەنکارەکان زۆر هۆگری دامەزراندنی منداڵان بوون کە لە چاو گەورەساڵان حەقدەستیان کەمتر بوو.

ئەو ڕووداوەی کە لە پرۆسەی بەپیشەسازیدا بیچمی گرت ئەوە بوو کە کاری منداڵان لە چاو ئەوەی لە ڕابردوودا بوونی بووە، شوناسێکی جیاوازی گرتە خۆی و پەیوەندیی خاوەنکاری لە سەر بنەمای حەقدەست بەدی هات، بەڵام ئەم پەیوەندییانە پێکهاتەیەکی دادپەروەرانەیان نەبوو و سەرباری کاری سەخت و تاقەتپڕووکێن، حەقدەستی کەم بە منداڵان دەدرا. منداڵێکی کرێکار لەوانە بوو شەش ڕۆژی هەفتە دوازدە بۆ هەژدە کاتژمێر لە ڕۆژدا تەنیا بۆ وەرگرتنی دۆلارێک ئیش بکات. زۆرێک لە منداڵان لە تەمەنی بەر لە هەوت ساڵانەوە بە پیشەگەلی وەکوو کارکردن بە مەکینە، داتاشینی ئاسنەکان، یان هەڵگرتنی باری قورس دەستیان بە کار دەکرد. ژینگەی کارخانەکانیش زۆر جار تاریک، شێدار و پیس بوو. تەنانەت هەندێ لە منداڵان لە ژێرزەوین و کانگای خەڵووز ئیشیان دەکرد. ئەم منداڵانە هیچ دەرفەتێکیان بۆ یاریکردن یان چوونە قوتابخانە نەبوو، تەنانەت ئەم منداڵانە بۆ یاریکردن یان چوونە قوتابخانە هیچ دەرفەتێکیان نەبوو، تەنانەت بۆ پشووودان وەختی ئەوتۆیان نەبوو و زۆربەیان نەخۆش دەکەوتن.

ئەم بابەتە لە بەرهەمی کەڵەنووسەر و بیرمەندانێکی وەکوو چارڵز دیکنز[1] و کارڵ مارکس[2]یشدا بە شێوەی ڕەخنەیی و نارەزایەتییانە ڕەنگی داوەتەوە. مارکس لە وەسفی بارودۆخی منداڵانی بەکارهێنراو بە داهێنانی پیشەسازیی نوێ لە پاڵ ڕووبارەکان، لە پارێزگا نوێکان، وەکوو داربی شایێر، ناتینگام شێیر و لانکشایێر، لە بریتانیا دەنووسێ: "خاوەنکارەکان لە پاڵ بەکارهێنانی کرێکارانی گەورەساڵ منداڵانی بچووکی هەتیوخانەکانیان بە کار دەهێنا، چونکە

1. Charles John Huffam Dickens
2. Karl Heinrich Marx

چاپکبوونیان و پەنجە ناسکەکانیان زۆر بەکەڵک بوو. بارودۆخی ئەم منداڵە بەشمەینەتانە ترسناک بوو و حەقدەستیشیان کەم بوو." [9]

ئەو زیانانەی کە پاش شۆڕشی پیشەسازی ئاوقانی منداڵان بوو ئەوەندە زۆرە کە ڕەنگە بتوانین سەدەی هەژدەهەمی زایینی بە ڕەشترین سەدە بۆ منداڵانی هەژار و منداڵانی کار لە قەڵەم بدەین. کاتێک کە دایک و باوکەکان نەیاندەتوانی تێچووی منداڵەکانیان دابین بکەن، ئەوانیان بە خاوەن کارگە یان کارخانەکان دەسپارد و خاوەنکارەکان وەک دیل کاریان بەم منداڵانە دەکرد. بۆ وێنە کارخانەیەکی بەرهەمهێنانی شووشە لە ماساچۆست بە تەلی دڕکاوی دەورە درابوو بۆ ئەوەی ڕێگری لە ڕاکردنی منداڵە بەدفەڕەکان بگرێ و ئەم منداڵە بەدفەڕانە هەمان منداڵانی خوار تەمەنی دوازدە ساڵان بوون کە بە درێژایی شەو بۆ وەرگرتنی حەقدەستێکی چل سنێتی یان یەک دۆلاری باری شووشەی داخیان دەگواستەوە [10].

لە کۆمەڵگە پیشەسازییەکاندا بارودۆخی جەرگبڕ و پەرۆشیهێنەری منداڵانی کار و هۆگریی خاوەنکارەکان بۆ چەوساندنەوەیان، لە پاڵ پەرەسەندنی ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیادی هەژاری، پرسی منداڵانی کاری کرد بە کێشەیەکی کۆمەڵایەتی و لە ئەنجامدا کەلیسا، گرووپە کرێکارییەکان، مامۆستایان و زۆربەی خەڵک دژ بەم ڕفتارە ستەمکارانەیە نارەزایەتییان نواند و پێداگرییان لە سەر چاکسازی لەم بوارەدا کرد. هەروەها لەگەڵ سەرهەڵدانی کەڵەنووسەرانێک کە سەرنجێکی تایبەتیان خستبووە سەر پێداویستی و دنیای منداڵان و لە گۆشە نیگای ئەوانەوە جیهانیان پێناسە و بەراورد دەکرد، شێوازی هەڵسوکەوت لەگەڵ منداڵانیش گۆڕا و جیهان وەرچەرخانێکی مەزنی نە تەنیا لە هەڵسوکەوت لەگەڵ منداڵان بەڵکوو لە شێوازی پەروەردەش بەئەزموون کرد. لەم ئاراستەدا بەرهەمی نووسەرانێکی گەورەی وەکوو چاڕلز دیکنز و ڤیکتۆر هۆگۆ[1] کە نەهامەتییەکانی منداڵانیان لە سەرەشارە مۆدێرن و پڕ لە بەرژەوەندیخوازی و توندوتیژییەکان گێڕاوە، زۆر کاریگەر بوو. دیکنز لە ڕۆمانی ئۆلیوێر تویست بارودۆخی دڵهەژێنی منداڵانی هەژار و منداڵانی کاری پیشان دا و لە ئەنجامی هەموو ئەم هەوڵانەدا وردە وردە لە وڵاتە جیاجیاکاندا هەندێ یاسا دابەزێنرا بۆ ئەوەی بارودۆخی منداڵانی کار باشتر ببێت. بریتانیا یەکەم وڵات بوو کە سەبارەت بە کاری منداڵان هەندێ یاسای دابەزاند. لە نێوان ساڵانی 1802 هەتا 1878 زایینی کۆمەڵە یاسایەک دابەزێنرا کە تا دەهات ماوەی کاری منداڵانی کەمتر دەکرد و بارودۆخی منداڵانی کرێکاریان لە شوێنی کاردا باشتر دەکرد. بە گوێرەی ئەم یاسایانە، لانیکەمی تەمەن بۆ کاری منداڵانیش زیاد کرا. پاش ئەوە دیکەی وڵاتانی ئورووپاییش یاساگەلی هاوشێوەیان دابەزاند،

1. Victor Marie Hugo

بەڵام چەندین ساڵی خایاند هەتا کاری منداڵان لە ویلایەتە یەکگرتووەکاندا قەدەغە بکرێت. بۆ وێنە لە کانێکتیکێت لە ساڵی 1813 یاسایەک جێبەجێکردن بوو کە بە پێی ئەوە، منداڵانی کار دەبا هەتا قۆناغێک هەلی درێژەدان بە خوێندنیان هەبایە. ساڵی 1899 لە 28 ویلایەتی ئەمریکا سەبارەت بە سنووردارییی کاری منداڵان هەندێ یاسا جێبەجێکردن کرابوون. پاش ئەوە بۆ دابەزاندنی یاسا نیشتمانییەکانی کاری منداڵان هەوڵێکی زۆر درا. کۆنگرەی ویلایەتە یەکگرتووەکان دوو یاسایان لە ساڵانی 1918 هەتا 1922 دابەزاند، بەڵام دیوانی باڵا هەر دووکیانی بە دژی یاسای بنەرەتی لە قەڵەم دا. لە ساڵی 1924 کۆنگرە پرۆژەیاسای چاکسازییەک لە یاسای بنەرەتیی بە پێی قەدەغەکردنی کاری منداڵان خستە روو، بەڵام ویلایەتە یەکگرتووەکان پەسەندیان نەکرد. ئینجا کۆنگرە لە ساڵی 1983 یاسایەکی لە بارەی ستانداردەکانی کاری دادپەروەرانە جێبەجێکردن کرد کە بە پێی ئەم یاسایە لانیکەمی تەمەن بۆ ئەو منداڵانەی کە لە ماوەی قوتابخانەدا ئیش دەکەن شازدە ساڵ و بۆ ئەو منداڵانەی کە پاش ماوەی قوتابخانە ئیش دەکەن چواردە ساڵ و بۆ پیشە مەترسیدارەکان تەمەنی 18 ساڵان دیاری کرا.

قەیرانی منداڵانی کار لە کۆمەڵگە پیشەسازییەکان و تەشەنەسەندنی هەژاری کە تا دەهات زیاتر دەبوو نیگەرانی بۆ بارودۆخی منداڵان و داهاتوویانی زیاتر دەکرد و داپەڕی ڕێگرییانەی ناچاری کردبوو؛ ڕێکخراوی جیهانیی کار لە ساڵی 1973، بە تێگەیشتن لەم بارودۆخە و بە مەبەستی کۆتاییهێنان بە زێراندنی منداڵان، "کۆنوانسیۆنی لانیکەمی دامەزراندن"ـی پەسەند کرد. ئەم پەیماننامە ئیزنی بە وڵاتانی ئەندام دەدا کەسانی پازدە ساڵی تەواو بۆ کاری سووک دابمەزرێنن و بۆ کاری سەخت و دژوار کە تەندروستیی دەروون و جەستەی کرێکار دەخاتە مەترسییەوە، لانیکەمی تەمەنی دامەزراندن هەژدە ساڵی تەواو بێت.

سەرباری ئەمە وڵاتانی ئەندامی ئەم پەیماننامە دەبایە لە هەمبەر هەر چەشنە زێراندنێک داکۆکی لە منداڵان بکەن، بەڵام دیاردەی کاری منداڵ ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ڕەهەندی تازەتری بە خۆ دەگرت و سەرباری ئەوەی منداڵان بە شێوەی یاسایی دانەدەمەزران، زێراندنیان بە شێوازی نایاسایی بەردەوام بوو. زێراندنی منداڵان و چەوساندنەوەیان لە ساڵی 1999 ڕێکخراوی جیهانیی کاریان ناچار کرد بۆ ئەوەی "کۆنوانسیۆنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ" پەسەند بکات. وڵاتانی واژۆکەری ئەم کۆنوانسیۆنە خۆیان بە پابەند زانی کە بۆ نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵان داپەڕی بەپەلە بگرنە بەر. بە پێی مادەی یەکەم هەتا سێیەمی ئەم کۆنوانسیۆنە، هەر تاکێک کە ئەم جاڕنامە جیهانییە پەسەند دەکا دەبێ بۆ قەدەغەکردن و نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ وەک

بابەتێکی بەلەز داپەڕی خێرا و کاریگەر بگرێتە بەر. بە باوەڕی ئەم کۆنوانسیۆنە، زاراوەی "منداڵ" بۆ هەموو کەسانی کەمتر لە هەژدە ساڵان بە کار دەبرێت.

بەڵام کۆنوانسیۆنی جیهانیی نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵیش نەیتوانی کۆتایی بە زێراندن و چەوساندنەوەی منداڵان لە جیهانی مۆدێرندا بێنێت. هەر ئەمە وای کرد کە ڕێکخراوی جیهانیی کار لە ساڵی 2002 وەک سێیەمین داپەڕی خۆی، پێشنیاری دیاریکردنی ڕۆژێکی بۆ بەرەنگاربوونەوەی کاری منداڵ لە ڕۆژژمێریی جیهانی پێشکەشی ڕێکخراوی نەتەوەکان بکات. و بەم شێوە بوو کە 12 جوون وەک "ڕۆژی جیهانیی بەرەنگاربوونەوەی کاری منداڵ" ڕابگەیێنرێ، بەڵام سەرباری هەموو هەوڵی ڕێگرییانە و هەوڵە جیهانییەکان، کاری منداڵ هێشتا وەک کێشەیەکی کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵگە جیاجیاکاندا بوونی هەیە.

ئاماری منداڵانی کار لە جیهان

ڕێکخراوی جیهانیی کار لە ساڵی 2005ـی زایینی هەواڵی حەشیمەتی 246 ملیۆن کەسی منداڵانی کاری دا و ڕایگەیاند لەم ڕێژە 73 ملیۆن منداڵ تەمەنیان کەمتر لە دە ساڵانە و هەموو ساڵێک نزیکەی 22 هەزار منداڵ بە هۆی ڕووداوی کاری زۆرەملێوە گیان لە دەست دەدەن. گرینگترین دەستکەوتی هەوڵە جیهانییەکان بۆ نەهێشتنی کاری منداڵ و ڕێگری لە بەکارهێنانی منداڵان لە وڵاتە جیاجیاکانی جیهان دابەزینی بەرچاوی ڕێژەی منداڵانی کار لە ماوەی کەمتر لە پازدە ساڵ بوو، بە جۆرێک کە ڕاپۆرتی ساڵی 2018ـی ڕێکخراوی جیهانیی کار پیشانی داوە ئەم ڕێژە بۆ 152 ملیۆن کەس لە جیهان دابەزیوە. بە پێی ئاماری ڕاگەیێندراوی ئەم ڕێکخراوە، هەر ئێستا نزیکەی نیوەی منداڵانی کاری جیهان، واتە 72.1 ملیۆن کەس لە ئەفریقا، 62.1 ملیۆن کەس لە ئاسیا و ئووقیانووسییە، 10.7 ملیۆن کەس لە کیشوەری ئەمریکا، 1.2 ملیۆن کەس لە وڵاتانی عەرەبی، و 5.5 ملیۆن کەس لە ئوڕووپا و ئاسیای ناوەندی دەژین. بە واتایەکی تر، لە کۆی هەر 5 منداڵی ئەفریقایی یەکیان منداڵی کارە، لە حاڵێکدا ئەم ڕێژە لە لە وڵاتانی عەرەبی 2.9 لە سەد، لە ئوڕووپا و ئاسیای ناوەندی 4.1 لە سەد، لە کیشوەری ئەمریکا 5.3 و لە ئاسیا و وڵاتانی ئووقیانووسییە 7.4 لە سەدە. ڕێکخراوی جیهانیی کار ڕایگەیاندووە کە لە کۆی 152 ملیۆن منداڵێک کە بوونەتە قوربانیی کاری ناچاری نزیکەی 73 ملیۆن کەسیان سەرقاڵی یەکێک لە پیشە مەترسیدار و زیانبەخشەکانن. زیاترین ڕێژەی کاری مەترسیدار، واتە نزیکەی سێ لە سەر چواریان، هی ئەوانەیە کە تەمەنیان لە مەودای پازدە هەتا هەڤدە ساڵانە. سەرەڕای ئەمە نزیکەی یەک لە سەر چواری ئەو

منداڵانــەی کــە ســەرقاڵی کــاری مەترســیدارن، واتــە نزیکــەی 19 ملیۆنیان، ژێر تەمەنی دوازدە ساڵانن. بە واتایەکی تر، 48 لە سەدیان تەمەنیان لە نێوان پێنج هەتا یازدە ساڵانە، 28 لە سەدیان دوازدە هەتا چواردە ساڵانن، و 24 لە سەدیان تەمەنیان لە نێوان پازدە هەتا هەڤدە ساڵانە. لەم نێوەندەدا 70.9 لە سەد لە کەرتی کشتوکاڵ، 11.9 لە کەرتی پیشەسازی و 17.2 لە سەدیان لە کەرتی خزمەتگوزاریدا ئیش دەکەن [11].

بە پشتبەستن بەم ڕاپۆرتە، دەتوانین بڵێین لە کۆی هەر دە منداڵ یەکیان دەبێتە قوربانیی کاری ناچاری و وەک دەوترێ وڵاتانی باشووری بیابانی ئەفریقا زیاترین ڕێژەی منداڵانی کار لە خۆ دەگرن، بە جۆرێک کە 29 لە سەدی منداڵانی پێنج هەتا هەڤدە ساڵان لەم دەڤەرەدا ئیش دەکەن کە زۆربەشیان خەریکی کاری قورس و زیانبەخشن. ئەم بارودۆخە لە خۆرهەڵاتی ناڤین و وڵاتانی باکووری ئەفریقا جیاوازە و لەم ناوچانەدا نزیکەی 5 لە سەدی منداڵانی نێوان پێنج بۆ هەڤدە ساڵان خەریکی کاری مەترسیدارن، بەڵام بارودۆخی منداڵانی کار لە وڵاتانی باشووری ڕۆژهەڵاتیی ئاسیایی جێی نیگەرانییە؛ لە وڵاتانێکی وەکوو هیند و پاکستان زیاتر منداڵان لە چوارچێوەی گرێبەستی ڕایەتی دەفرۆشرێن یان دەدزرێن بۆ ئەوەی لە کێڵگە و کارخانە و کارگەکان لە بارودۆخێکی کاریی دژوار کاریان لێ بکێشرێت. هەروەها لەو ماڵانەی کە مافووری تێدا دەکرێ چەوساندنەوەی هێزی کاری منداڵ، بە هۆی قامکە ناسکەکانیان باوە [12].

ئاماری ڕاگەیێندراوی ڕێکخراویی جیهانیی کار گوزارشت لە فراوانیی ڕێژەی حەشیمەتی منداڵانی کاری کوڕ لە چاو کچان دەکا، بە جۆرێک کە دەوترێ لە ئێستادا نزیکەی 64 ملیۆن منداڵی کچ و 88 ملیۆن منداڵی کوڕ لە جیهاندا ئیش دەکەن. بە گوێرەی ئەم ئامارە ئەم گومانە ساز دەبێ کە حەشیمەتی منداڵانی کاری کوڕ لە هی کچان زیاترە و ئەمە لە حاڵێکدایە کە لە زۆربەی وڵاتانی هەژار و ڕوو لە پێشکەوتن منداڵانی کچ زۆریان لە ناو ماڵان بە شێوەی زۆرەملێ بەرپرسایەتیی ئەنجامدانی کاری ماڵیان لە ئەستۆیە، بە هۆی شوناسی شاراوەی ئەم چەشنە کارە و دەسترانەگەیشتنی لێکۆڵینەوە مەیدانییەکان بۆ ئەم کۆمەڵگە ئامانجە، ئاماری ئەم کچانە لە ڕیزی منداڵانی کاردا هەژمار ناکرێت. لە لایەکی دیکەوە لێکدانەوەکانی سندووقی منداڵانی نەتەوە یەکگرتووەکان، یوونیسێف، لە ساڵی 2019 پیشانی داوە لەو وڵاتانەی کە کەمترین ئاستی گەشەکردنیان هەیە لە کۆی هەر 4 منداڵی تەمەن نێوان پێنج هەتا هەڤدە ساڵان منداڵێک خەریکی کارە کە ئەمە ڕێگری لە گەشەکردنی دەکا و تەندروستیی جەستە و دەروونی دەخاتە مەترسییەوە. یوونیسێف ڕایگەیاندووە زیاترین ڕێژەی منداڵانی

کار لە ناوچە باشوورییەکانی بیابانی ئەفریقایە و لە خۆرهەڵاتی ناڤین و باکوری ئەفریقا 5 لە سەدی منداڵانی گرووپی تەمەنیی پێنج هەتا هەڤدە ساڵان دەست بۆ کارگەلێک دەبەن کە بۆ تەندروستییان زۆر مەترسیدارە. هەروەها ئەم ڕێژە بۆ ڕۆژئاوا و ناوەندی کیشوەری ئەفریقا 31 لە سەد ڕاگەیێندراوە و بە شێوەی گشتی ڕێژەی منداڵانی کار لە وڵاتانی پێشنەکەوتوو 29 لە سەدە.

ڕێکخراوی جیهانیی کار هەروەها ڕایگەیاندووە سەرەڕای هەوڵی زۆر بۆ نەهێشتنی کاری منداڵ و ئەو پێشکەوتنانەی کە لەم بوارەدا وەدەست هاتووە هێشتا هەتا ساڵی 2025 زایینی ڕێژەی 121 ملیۆن منداڵ لە سەرتاسەری جیهان ناچار بە کاری زۆرەملێن و 71 لە سەدی ئەم منداڵانە لە کەرتی کشتوکاڵ و 69 لە سەدیان لە ماڵ و بە بێ وەرگرتنی حەقدەست ئیش دەکەن و ئەمە ئەوە دەگەیێنێ کە ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کار لە جیهان لە لایەن بنەماڵەکانەوە ناچار بە ئەنجامدانی کاری زۆرەملێن، لە حاڵێکدا هیچ حەقدەستێکیش وەرناگرن [13].

ئەو ئامارەی کە لە لایەن ڕێکخراوی جیهانیی کارەوە خراوەتە ڕوو بەراوردێکی گریمانەیی لە ڕێژە و حەشیمەتی منداڵانی کار لە جیهانە چونکە خستنە ڕووی ئاماری وردی منداڵانی کار بە پێی جۆرە جیاوازەکان و ئەوەی کە لە زۆربەی حاڵەتەکاندا شوناسی شاراوەی هەیە، تا ڕادەیەک نامومکینە.

بۆ وێنە لە هیندستان، بە پێی ئاماری نافەرمی، ڕێژەی منداڵانی کار نزیکەی 10 قاتی زۆربەی ئامارە فەرمییەکانە. ئامارە فەرمییەکان حەشیمەتی منداڵانی کرێکاریان لەم وڵاتەدا بە 10 ملیۆن کەس ڕاگەیاند، بەڵام یەکێتییە بازرگانییەکان باس لە ئاماری 100 ملیۆنیی منداڵانی کار دەکەن. ئەم پرسە ئێرانیش دەگرێتەوە و سەرەڕای وتە جیاواز و بگۆڕەکان، هیچ ئامارێکی متمانەپێکراو و ورد لە مەڕ ڕێژەی منداڵانی کار بوونی نییە. سەرەڕای هەموو ئەم قسانە لە نێوان 2 بۆ 5 ملیۆن منداڵی کار لە مەودای تەمەنیی نێوان پێنج بۆ هەڤدە ساڵان لە ئێراندا بوونیان هەیە و هەندێ لە ئامارەکان ڕێژەی ئەم منداڵانەیان بە "منداڵانی کاری ماڵانیش" هەتا 5 ملیۆن بەراورد کردووە.

نەبوونی زانیاریی بایەخدار، کە تا ڕادەیەک بە هۆی کارشێوێنی و کەمتەرخەمیی بەرپرسان و سەرچاوە فەرمییەکانە، پیشاندەری ئەم بابەتەیە کە لە سەرتاسەری جیهاندا پێناسەیەکی یەکگرتوو سەبارەت بەم بابەتە کە چ شتێک کارە و کێ منداڵی کارە بوونی نییە. لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا کارکردنی منداڵان هەتا تەمەنێکی تایبەت قەدەغە کراوە. سەرباری ئەمانە لە هەندێ لە ناوچەکانی جیهاندا بۆ کاری منداڵان هیچ بەربەستێک بوونی نییە. پرسێک کە سەبارەت بە

کاری منداڵان زۆر گرینگە بارودۆخی پێناسەکراو بۆ کاری منداڵانە. لە هەندێ لە وڵاتانی جیهاندا منداڵان لە کاتی کارکردندا خراپترین بارودۆخ بەئەزموون دەکەن. ئەوان ناچارن بۆ دابینکردنی پێداویستییە مادییەکانی خۆیان و بنەماڵە، بە پێی چوارچێوەی کەلتووری و نەریتیی زاڵ بە سەر کۆمەڵگا، لە بارودۆخێکی زۆر خراپدا کە تەندروستی، خۆشگوزەرانی و ئاسایشیان دەخاتە مەترسییەوە و هەلی پەروەردە و گەشەی سروشتییان لە تەمەنی زۆر کەمدا لێ زەوت دەکا بە خەستی و سەختی ئیش بکەن. بە پێی بارودۆخی جیاوازی کاری منداڵان لە ناوچە جیاجیاکانی جیهاندا، بۆ تێگەیشتن لە بارودۆخی ئەم منداڵانە پێویستمان بە توێژینەوەی ناوچەیی و وردە [14]. بۆ وێنە لەوانەیە کاری تاقەتپڕووکێن بخرێتە ئەستۆیان یان ئەوەی کە بۆ کاری نەشیاو دنە بدرێن.

بارودۆخی منداڵانی کار لە وڵاتانی ڕوو لە گەشە

یەکێک لە بژێرە سەرەکی و بنەڕەتییەکانی گەشە وەستاندنی بێسێ و دووی هەر چەشنە زێراندنی منداڵان و سازدانی هەلومەرجێک بۆ ئەو منداڵانەیە بۆ ئەوەی لە مافە سروشتییەکانی خۆیان سوودمەند بن. کۆمەڵگایەک کە لە ئاست منداڵەکانی خۆی بە پابەند نازانێ و بۆ باشترکردنی بارودۆخیان هیچ هەنگاوێک ناهاوێژێ لە ئاراستەی گەشەکردندا هەرەس دێنێ، بەڵام وەستاندن و نەهێشتنی کاری منداڵیش وتەزایەکە کە بە فاکتەری جیاجیا و زۆرەوە بەستراوەتەوە.

یوونسێف هەژاری وەک گرینگترین هۆکاری کاری منداڵ ڕاگەیاندووە و وتوویەتی هەتا ئەو کاتەی کە هەژاری لە سەر ئاستی وڵاتاندا بە تەواوەتی بنەبڕ نەکرێ، هیچ هیوایەکمان بۆ کۆتاییهاتنی کاری منداڵ نییە. سەرباری ئەمە یەکێک لە هۆکارە گرینگەکانی بەردەوامیی زێراندنی منداڵان لە زۆربەی وڵاتانی ڕوو لە گەشە لێکدژیی نێوان یاسا و شێوازی جێبەجێکردنکردنی یاساکانە. وەک کۆرترۆپ[1] دەڵێ: "زۆرێک لە وڵاتان سەرباری یاسای پەیوەست بە منداڵان، چاویان لە ئاست ئەم زەمینە نوقاندووە و تاوتوێکردنی ئەم بابەتە کە زۆرێک لە منداڵان هەر هەموو کاتی خۆیان تەرخانی کار کردووە و لە بارودۆخێکی نالەباردا ناچار بە کارکردنن پشتگوێ دەخەن. جیا لەوە بەو پێیەی کە کاری منداڵ زۆر جار لە بارودۆخی نایاساییدا ئەنجام دەدرێ، منداڵان هەرچی زیاتر دەچەوسێنرێنەوە و لانیکەمی یاساکان لە پێدانی حەقدەست، ماوەی کار، پارێزراویی شوێنی کار، و بە گشتی بارودۆخی کارییان بۆ جێبەجێکردن نابێت؛ ئەوە لە حاڵێکدایە کە سەبارەت بە کاری گەورەساڵان ئەم پرسانە لە ژێر چاودێریی سەندیکای کرێکارانە." [15]

---

1. Qvortrup

بەرەنگاربوونەوەی هەژاری و بەهێزکردنی بنیاتی ئابووریی بنەماڵەکان گرینگترین ڕێکارێکە کە بۆ بنەبڕکردنی کاری منداڵان بوونی هەیە و لە پاڵ ئەوەش هەندێ داپەڕی دیکەش دەتوانێ یارمەتیدەر بن. پاوڵ[1] و بۆڵتۆن[2] بە مەبەستی ڕێگری لە زێرانندنی منداڵان دوو ڕێگای کردەییان بۆ بەرەنگاربوونەوەی کاری منداڵیان پێشنیار داوە کە بریتییە لە: ئیدانەکردنی جیهانیی زێراندنی هێزی کاری منداڵ لەگەڵ جێبەجێکردنکردنی داپەڕی ئابووری لە دژی ئەو وڵاتانەی کە ئەم یاسایانە دەبەزێنن و جووڵاندنی بزاڤ لە لایەن ئێنجیئۆکانەوە.

لە درێژەدا بارودۆخی منداڵانی کار لە هەندێ لە وڵاتانی ڕوو لە پێشکەوتن، کە تووشی ئەم دیاردە بوونەتەوە، تاوتوێ دەکرێت.

بەنگلادش

لە وڵاتی بەنگلادش کە دەکەوێتە ئاسیای باکووری، منداڵان زیاتر لە کارخانەی بەرهەمهێنانی جلوبەرگ، کێڵگەی کشتوکاڵ و جۆرەکانی کاری پیشەسازی خەریکی ئیشن. سەرباری ئەمە دۆزینەوەی کار بۆ ئەوان زۆر ئەستەمە، چونکە بە شێوەی نافەرمی ئەنجام دەدرێت. هەژاری وەک یەکێک لە سەرەکیترین هۆکارەکانی کارکردنی منداڵانی خوار تەمەنی یاسایی لە وڵاتی بەنگلادش دێتە هەژمار. سەرباری ئەمە لەم وڵاتانەدا زۆر یاسای بە پێی داکۆکی لە منداڵان بوونی هەیە، بەڵام ئەم وڵاتە لە مەڕ منداڵانی کار ڕووبەڕووی زۆر چالنج بۆتەوە.

هیندستان

پتر لە 33 ملیۆن منداڵ لە دووهەمین وڵاتی پڕحەشیمەتی جیهان لە کانگاکان، کێڵگەی کشتوکاڵ و باغ و کارخانەی بەرگدووری کار دەکەن. سەرباری گەشەی ئابووری ئەم وڵاتە لە هەژاریدا بە سەر دەبات. سەرباری ئەوەی لەم ماوەی دواییدا وڵاتی هیندستان سەبارەت بە قەدەغەی کار بۆ منداڵان هەوڵی زۆری داوە، ڕێژەی ئەم منداڵانە بەتایبەت لە سەر ئاستی شارە گەورەکانی ئەم وڵاتەدا تا دێ زیاتر دەبێت.

بە پێی توێژینەوەیەک لە هیندپانێل لە ساڵی 1990 (هەزار دیمانە لەگەڵ منداڵانی سەر شەقامی شاری بەمبەیی) هەژاری هۆکاری سەرەکیی بوونی منداڵانی کار لە سەر شەقامەکان نییە، بەڵکوو توندوتیژی لە ناو بنەماڵە هۆکاری سەرەکیی منداڵانی کارە.

پوومکارا[3] گوندێک لە ناوچەی کێرالا[1] لە باشووری هیندستانە.

---

1. Paul
2. Bolton
3. Pomkara

لەم گوندەدا گۆڕانکاری لە چاوەڕوانیی پەروەردەیی بۆ منداڵان دژی ڕوانگەی نەریتی سەبارەت بە کاری منداڵانە. مرۆڤناسێک بە ناوی ئۆلگا بوودهایز[2] لە ساڵی 1993 وتی چوونە قوتابخانە لە کێرالا و لە ناو کاسێتە نزمەکاندا پێشوازی لێ کراوە، چونکە ئەوان پێیان وایە چوونە قوتابخانە بە وەدەستهێنانی بڕوانامە بۆ کارکردن لە پیشە دەوڵەتییەکان شێوازێک بۆ ڕزگاربوون لە جیاکاریی کاستییە. سەرەڕای ئەم گریمانە بنیاتییە، سیاسەتە پەروەردەییەکانی کێرالا بەم شێوەیە کە منداڵانی لادێیی وێڕای چوونە قوتابخانە، دەبێ بۆ دابینکردنی تێچووی خۆیان و بنەماڵەکانیان لە کاتی بێکاریدا ئیش بکەن [16].

ئەم ئاستەنگانە منداڵانی دواناوەندیی هیندی تووشی زەخت و گوشاری زۆر دەکا، چونکە گەورەساڵان لە هەمبەر تێچوو هەست بە بەرپرسایەتیی ئەوتۆ ناکەن. منداڵان دەبێ ئەم تێچووانە لە شوێنی کۆمەکتێچووی کەمی قوتابخانە وەکوو گواستنەوە، خۆراک، کەلوپەلی پەروەردەیی، و پۆشاک جێبەجێکردن بکەن کە لە هەمبەر ئەو کارەی کە بۆ دایک و باوک و گەورەساڵانی دیکە دەیکەن ئەم تێچووە وەردەگرن. جیا لەوە، دایک و باوکیش پێیان وایە هاوکاریکردنی کاروباری ڕۆژانە لە ئەرکە سەرەکییەکانی منداڵانە، سەرباری ئەوەی کە هەندێ کەس ڕەهەندە ئەرێنییەکانی ئەم بابەتە تاوتوێ دەکەن. بۆ وێنە ئەم خاڵە کە ئاوێتەکردنی (کار و خوێندن) هەڵکشانی ئاستی سەربەخۆیی و متمانەبەخۆیی منداڵانی لێ دەکەوێتەوە و ڕکابەری لە ناو منداڵاندا زیاد دەکا، بەڵام ئەم پرسە ڕەهەندی نەرێنیی زیاتر لە خۆ دەگرێ کە حەرەشە لە یەکدەستیی کۆمەڵگەکان دەکات. لەم ڕکابەرییانەدا زۆرێک لە منداڵان ناتوانن لە خوێندندا سەرکەوتوو بن و ئەم سەرنەکەوتنە دەبێتە هۆی بندەستبوونیان. سەرباری ئەمە وەک نێونهایز[3] دەڵێ: "ئازاربەخشترین و ڕووخێنەرترین کاریگەریی ئەم ئاوێتەکردنە (خوێندن و کار) لەوانەیە ئەو دەردەسەرییە زۆرە بێ کە منداڵان لە ئەنجامدانی وانەکانی قوتابخانە و کار ڕووبەڕووی دەبنەوە، بارودۆخێک کە کاتێکی ئەوتۆ بۆ یاری و پشوو ناهێڵێتەوە." [17]

کیرکیزستان

پاش دارمانی یەکێتیی سۆڤییەت، کۆماری تازەدامەزراوی کیرکیزستان پەرەدان بە کاری منداڵی لە پێوەری پیشەسازیدا خستە ناو چوارچێوەی کاری خۆیەوە. ئەم بڕیارە لە پێناو هەڵکشاندنی ئاستی سوودمەندبوون لە کێڵگەی لۆکە وەک داهاتی سەرەکیی دەوڵەتی

1. Kerala
2. Olga Budhaizer
3. Newnehiez

"ئیسلام کریمۆف" خرایە ناو چوارچێوەی کارەوە. لەم وڵاتەدا مانگی سێپتێمبەر، لەگەڵ وەرزی کرانەوەی قوتابخانەکان، پۆلەکانی خوێندن هەڵدەپەسێردرێن و قوتابیان بە نیازی کار بەرەو کێڵگەی لۆکە بەرێ دەکرێن. بۆ هەر منداڵێک نزیکەی بیست بۆ شەست کیلۆگرام پشکی چنینەوەی لۆکە (پەمۆ) ڕەچاو دەکرێت. لەگەڵ دەستپێکی وەرزی بژار لە بەهار، منداڵان دیسان دەبرێنەوە بۆ کێڵگەی لۆکە. بە پێی توێژینەوەیەک کە ساڵی 2006 ئەنجام درا، نزیکەی 2.7 ملیۆن منداڵ لە کیرکیزستان خەریکی کارکردن لە کێڵگەی لۆکەن.

کۆماری چاد

لە چاد کە وڵاتێکی بێدەریا لە کیشوەری ئەفریقایە و لە چوار لاوە ویشکایی دەوری داوە، منداڵان خەریکی کارکردن لە کێڵگەی کشتوکاڵ و زیاتر لە کەرتی تایبەت ئیش دەکەن. خاوەنکارەکانی هەندێ لە منداڵانی وڵاتی چاد لەوانەیە بە پێچەوانەی خواستی خۆیان ئەم منداڵانە بە نیازی کار بنێرن بۆ ناوچەکانی بەرهەمهێنانی نەوت یان تەنانەت ئەم منداڵانە قاچاغ بکەن. بە پێی داتاکانی یوونیسێف، پتر لە نیوەی منداڵانی ئەم وڵاتە ئیش دەکەن کە زۆربەیان بۆ کاری سەربازی بە کار دەبرێن.

کۆماری دیمۆکراتیکی کۆنگۆ

لە کۆماری دیموکراتیکی کۆنگۆ، وڵاتێک کە کەوتۆتە ناوەندی ئەفریقا، منداڵان لە تێکهەڵچوونی سەربازی کە لە ناوچەکەدا باوە بەشدارییان پێ دەکرێ و هەروەها منداڵان ناچار دەکرێن کە لە کانگای زێڕ و هەندێ کانگای دیکەی وەکوو وۆلفرامیت و تانتانیت ئیش بکەن. بە گوێرەی دوایین ئامار، ڕێژەی 3 ملیۆن و 328 هەزار منداڵ لە وڵاتی کۆنگۆ لە کەرتە جیاجیاکانی وەکوو کشتوکاڵ و پیشەسازی و خزمەتگوزاری ئیش دەکەن. ئەم منداڵانە لە قوتابخانە بەتایبەت لە بەشی ڕۆژهەڵاتی ئەم وڵاتە بێبەشن یان ئەوەی کە بە ناچاری، هاوکات لەگەڵ خوێندن دەچنە ناو سوپا. نەبوونی بەڵگەی بایەخداری تۆمارکردنی وردی ڕێکەوتی لەدایکبوون و بەڵگەی گەواهیی شارۆمەندیی زۆرێک منداڵان لەم وڵاتانەدا وای کردووە کە ئەوان جگە لە چوونە ناو بازاڕی کار و دەستخستنی داهاتی کەم بۆ بنەماڵەکانیان هیچ بژاردەیەکی دیکەیان لە بەردەست نەبێت. منداڵان لەم وڵاتەدا وەک کۆیلە کاریان پێ دەکرێت.

ئێسیۆپیا

سەرەڕای هەوڵەکانی ئەم دواییەی دەوڵەتی ئێسیۆپیا بۆ قەدەغەکردنی کاری منداڵان، نزیکەی 41.5 لە سەدی کۆی حەشیمەتی ئەم وڵاتە، کە لە نێوان تەمەنی 7 هەتا 14 ساڵانن، لە کەرتە جیاوازەکاندا خەریکی کارن. تەنیا نیوەی منداڵانی ئەم وڵاتە قۆناغی سەرەتایی بە سەرکەوتوویی تێدەپەڕێنن. زۆربەی منداڵەکان لە ناوچە گەشەنەکردووەکانی وڵاتەوە بەرەو ناوچە پێشکەوتووەکان

دەیانبەن بۆ ئەوەی لەوێ ئیشی وەکوو پێڵاودووری، دەستفرۆشی، کانگا و یان تەنانەت کاری بێحەقدەست ئیش بکەن.

کنیا

لە زۆربەی وڵاتانی ناوەندی و باشووریی ئەفریقا، تا دێ منداڵان زیاتر ڕوو دەکەنە ژیانی سەرشەقامی ناو شارەکان بۆ ئەوەی بەم شێوە هاوکاریی باری ئابووریی خێزانەکانیان بکەن. هۆکارەکانی هەژاریی ئەم منداڵانە لەگەڵ منداڵانی ئەمریکای ناوەندی و باشووری و هاوبەشە. دەتوانین گرینگترین فاکتەرەکانی هەڵکشانی ڕێژەی منداڵانی کار و سەرشەقام لەم وڵاتەدا بگەڕێنینەوە بۆ مەندیی ئابووری دەیەی 1980 و قەرزی قورسی ئابووریی کە ئەنجامی ئەم مەندییەیە.

کنیا پاش سەربەخۆیی سیاسی لە ساڵی 1963 گەشەی ئابووریی باشی بە خۆوە بینی و ڕەوتی ئەم گەشە هەتا ساڵی 1980 بەردەوام بوو و ئابووریی ئەم وڵاتە لە باشترین ئابوورییەکانی کیشوەری ئەفریقا بوو، بەڵام لە سەرەتاکانی ساڵی 1990 گەشەی ئابووری وەستا و لە سیفر نزیک بوویەوە. هەر ئەو کات، ڕێژەی هەڵاوسان هەتا 40 لە سەد بەرز بووەوە و ئەمە هاوڵاتیانی ئەو وڵاتەی زیاتر تووشی چەرمەسەری کرد. ئەم مەندییە ئابوورییە سندووقی جیهانیی پارە، بانکی جیهانی، و دیکەی ڕێکخراوە ئابوورییەکانی ناچار کرد کە خوازیاری وەرگرتنەوەی قەرزەکانیان بن و داوایان کرد کە دژ بەم وڵاتە سیاسەتی سەختگیرانەی ئابووری بسەپێنرێت. وەکوو زۆربەی وڵاتانی ڕوو لە پێشکەوتن منداڵان ڕێژەیەکی بەرچاوی حەشیمەتی کنیا پێک دێنن؛ واتە 59 لە سەدی حەشیمەتی ئەم وڵاتە خوار تەمەنی بیست ساڵانن و پتر لە 27 لە سەدی حەشیمەتی ئەم وڵاتە خوار تەمەنی 5 ساڵانن. لە ئەنجامی کێشەی ئابووری، ژیانی ئەم منداڵانە وەها کەوتە ژێر کاریگەرییەوە کە پلانی ڕژێمی خۆراکی، تەندروستی، پەروەردە و دیکەی پلان داکۆکیکارییە کۆمەڵایەتییەکان ڕووی لە کزبوونەوە کرد. یەکێک لە کاریگەرییەکانی خراپبوونی بارودۆخی ئابووریی منداڵان هەڵکشانی ڕێژەی منداڵانی شەقامگەڕ بووە کە یان لە سەر شەقامەکان سواڵیان دەکەن، یان شووشەی ئۆتۆمبێلەکان دەسڕن و یان لە کارگەی بچووکی کرێکاریدا ئیش دەکەن. زۆربەی ئەم منداڵانە وازیان لە خوێندن هێناوە و گەورەساڵان دەیانچەوسێننەوە. زۆربەی ئەم منداڵە سەرشەقامیانە کوڕن و کچان بۆ کاری ماڵان دادەمەزرێنرێن و ناچارن چەندین کاتژمێر خەریکی کاری ماڵ و چاودێریکردنی منداڵان بن. هەروەها ئاستی زێراندنی سێکسیی مێرمنداڵان پەرەی سەندووە و زۆربەی کچان و کورانی مێرمنداڵ تووشی نەخۆشیی نزیکیی وەکوو ئایدز بوونەتەوە. بەراورد کراوە کە 20 لە سەدی منداڵانی تووشبوو لە کنیا لە ڕیزی تەمەنیی پێنج بۆ چواردە ساڵانن و ئەم پەرەسەندنە پەیوەندیی ڕاستەوخۆی

لەگەڵ چەوساندنەوەی سێکسیی منداڵان هەیە. ئەم ئامارە لەوەش نارووونترە، کاتێک بەراورد بکەین 8 هەتا 9 لە سەدی کۆی حەشیمەتی کنیا تووشبووی ئێچئایڤین و ئەم ڕێژە بەردەوام لە زۆربووندایە.

برازیل

کێشەی منداڵانی سەرشەقام لە برازیل دەبێ بە ڕەچاوگرتنی قەیرانی ئابووریی ئەم وڵاتە لێک بدرێتەوە. ئەم وڵاتە لەساڵانی 1960 هەتا 1980 گەشەی ئابووریی خێرای بەئەزموون کرد و ڕێژەی گەشەی دە لە سەدی لەم مەودایەدا گۆڕانکاریی قووڵ و فرەچشنی لێ کەوتەوە، بەڵام لە دەیەی 1980 برازیل سەردەمێکی مەندیی ئابووری بە خۆوە بینی کە بەرهەمهێنانی ناپوختی نیشتمانی (GNP) هەتا ڕێژەی 6 لە سەد دابەزی. و مامناوەندی کەمترین حەقدەست هەتا ئاستی 33 لە سەد کەم بووەوە. لەم زەمانەدا ئابووریی برازیل مانگانە پەنجا لە سەد گەشەی کرد. هەر هەموو ئەم گۆڕانکارییانە بەرزبوونەوەی ڕێژەی حەشیمەتیشی لەگەڵ بوو؛ بە جۆرێک کە لە درێژەی دەیەی 1980 هەتا 1990 حەشیمەتی برازیل لە 119 ملیۆن کەسەوە بۆ 144 کەس بەرز بۆوە کە نزیکەی 40 لە سەدی ئەم حەشیمەتە خوار تەمەنی هەڤدە ساڵان بوون. هەر بۆیە هیچ سەیر نییە کە هەموو ئەم فاکتەرانە بوونە هۆی ئەوەی بارودۆخ بۆ هەژاران و بەتایبەت بۆ منداڵان ئەستەمتر بێت [18].

کۆرۆسارۆ[1] لە کتێبەکەی خۆیدا باس لە بارودۆخی دڵهەژێن و جەرگبڕی منداڵانی برازیلی دەکا، ئەو منداڵانەی کە بە هۆی زیاتری هەژاری و لانەوازییەوە پیاوکوژییان دەکرد یان سزای سێدارەیان بە سەردا دەسەپا. ئەو ئاماژە بە لێکۆڵینەوەی ڕیزینی و هاوکارەکانی کرد و وتی: 457 منداڵ لە شەقامەکانی ڕۆ، سائۆپۆلۆ و ڕەسیف لە مەودایەکی شەش مانگەدا لە ساڵی 1989 کوژران یان لە سێدارە دران. زۆربەی قوربانییەکان (33 کەس لە کۆی 39 کەس) کوڕ و تەمەن پازدە هەتا هەڤدە ساڵان بوون کە 11 کەسیان پێشینەی تاوانیان بوو و 13 کەسیان بە قاچاغی مادەی هۆشبەر بەرگومان بوون. زۆربەی ئەم قوربانییانە لەگەڵ دایک و باوکیان ژیانیان دەکرد و لە کۆتاییدا هیچ کامیان چەکیان هەڵنەگرتبوو [19].

هیچێت[2] لە ساڵی 1998 لە توێژینەوەیەکدا کە لە شاری ڕەسیف لە باکوری ڕۆژهەڵاتی برازیل سەبارەت بە منداڵانی سەرشەقام ئەنجامی داوە، ئالۆزیی فەرهەنگە خۆجێییەکان و ژیانی سەر شەقام و پەیوەندییەکەی لەگەڵ هێزە ئابوورییە جیهانییەکان دەگێڕێتەوە. تا ڕادەیەک هەموو ئەو منداڵانەی کە هیچێت تاوتوێی کردوون دایک و

---

1. William A. Corsaro
2. Hecht

ماڵ و ئەو گەڕەکەی تێیدا ژیانیان کردووە خۆش دەویست، بەڵام بە هۆی ئەوە ژیانیان سەر شەقامیان هەڵبژاردبوو چونکە سەربەخۆیانی کردبوو و دەیانتوانی لە ڕێگەی سواڵ و تاوانی نەشیاوی سەرشەقام، وەکوو دزی و توندوتیژی، پارە وەدەست بێنن. دەتوانین بڵێین هەموو ئەو منداڵانەی کە هیچێت لێیان کۆڵاوەتەوە تووشی چارەنووسی خراپ هاتن و زۆریان لە سەر شەقام کوژان. سەرباری ئەمە هیچێت بەڵگە دێنێتەوە کە بە تەنیا چڕبوونەوە لە سەر ئەنجام و کێشەی بە هۆی توندوتیژیی شەقام دەبێتە هۆی کەمتەرخەمیی لە ئاست هێزە کۆمەڵایەتییەکان کە کەلتووری ژیانی سەرشەقامی وەک تاکە ڕێگەچارەی خستۆتە بەر دەم منداڵان. بە گوێرەی هیچێت، بوونی منداڵانی سەرشەقام لە بەرامبەر ماڵی هەموو دەوڵەمەندانی برازیل و لە دەرەوەی هەموو میوانخانە پێنج ئەستێرەکان، کە ڕاوێژکارانی کاروباری گەشە تێیدا هاتوچۆ دەکەن، وەبیرهێنەرەوەی لێکدژییەکانی ژیانی کۆمەڵایەتیی هاوچەرخە و بریتییە لە سامانی ڕێژەیەکی کەمی خەڵک لە هەمبەر هەژاریی زۆرینەی کۆمەڵگا کە وەبیرهێنەرەوەی قازانجی زۆر لە لایەک و فەوتانی دەرفەتەکان لە لایەکی دیکەیە. هەروەها هیچێت بەڵگە دێنێتەوە کە بوونی منداڵانی کار پیشاندەری ناکارامەیی و شکستی سیستەمی شاراوەی هەڵاواردنی کۆمەڵایەتییە کە تێدەکۆشێ هەژاران لە دەرەوەی وێنەکە سەیر بکات. منداڵانی سەرشەقام چ لە ماڵ و چ لە سەر شەقام ئەم ڕاستییە جەرگبڕە وەبیر دەهێننەوە کە دنیایەک کە تێیدا ژیان دەکەین مەترسیدارە [20].

بارودۆخی ناخەژێنی منداڵانی کار و سەرشەقام لە برازیل و کاردانەوە ناوخۆیی و دەرەکییەکان بۆ ئەم پرسە کە دەرخەری تووڕەیی گشتی لەم بارودۆخەیە بووە هۆی ئەوە کە دەوڵەتی ئەم وڵاتە بەرنامە، داپەڕ، و یاسای نوێ جێبەجێکردن بکا کە کارامەش بن. زۆرێک لەم داپەڕانە لە لایەن ڕێکخراوە مەدەنییە نادەوڵەتییەکانەوە ئەنجام دراون. وەک ڕێزینی و هاوکارەکانی وتوویانە جێبەجێکردنکردنی ئەم یاسایانە بۆ گۆڕینی مانادار ژیانی ڕۆژانەی منداڵانی سەرشەقامی چالنجێکە کە لە بەر دەم کاربەدەستانە [21].

سنێگال

لە مەڕ بارودۆخی منداڵان لە سنێگال ڕێگەچارەی درێژخایەن بوونی هەیە و هاوشێوەی برازیل لەم بوارەدا زیاترینترووسکە هیواکان لە لایەن ڕێکخراوە مەدەنییە نادەوڵەتییەکانەوە دەردەکەوێ کە لە کۆمەڵگە خۆجێییەکاندا ڕەگیان داکوتاوە و دەتوانن ژیانی منداڵان بە شێوەی مانادار بگۆڕن. پاڵپشتیکرانی ئەم ڕێکخراوانە بەتایبەت لە لایەن کۆمەڵگەی ئابووریی جیهان و هەروەها چاکسازییە دەوڵەتییەکان دەتوانێ بە شێوەی مانادار ژیانی منداڵان بگۆڕێت [21].

بارودۆخی منداڵانی کار لە وڵاتانی پیشەسازی

لە زۆربەی وڵاتانی پیشەسازیدا جیاوازییەکی ئەوتۆ لە نێوان پلان پاڵپشتییەکان وەکوو بیمەی خانەنشینکران و پیری، و جۆرەکانی دیکەی پلانی دابینکردنی کۆمەڵایەتی بوونی نییە. لەم وڵاتانەدا خۆراکی سەرەتایی، خزمەتگوزاریی تەندروستی، پشووی منداڵبوون و تێچووی چاودێری لە منداڵ دابین کراوە. بە کورتی وڵاتانی پیشەسازی لەگەڵ ئەوەی تووشی کێشەی تێچووی ڕوو لە زیادبووی دابینکردنی کۆمەڵایەتی بۆ بەساڵاچووان ببوونەوە، سەرمایەدانەریان لە سەر منداڵانیش کردووە. ئەم وڵاتانە کەمتر لە ئامریکا لاگیریی بازاڕییان هەیە و شارۆمەندەکانیان زیاتر لە شارۆمەندانی ئەمریکا هۆگری پێدانی باج لە هەمبەر خزمەتگوزارین. تیمۆتی سمیدینگ، لی ڕینواتێر و گری باتلێس لە ساڵی 2001 لە توێژینەوەیەکدا ڕێژەی هەژاریی منداڵانیان لە ئەمریکا و هەڤدە وڵاتی پیشەسازیی دیکە لە ماوەی زەمەنیی 1990 هەتا 1997 تاوتوێ کرد. ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوە پیشانی دا لەو وڵاتانەی کە ڕێژەی نایەکسانییان زۆرترە، وەکوو ئەمریکا، ئیتالیا، و ئەو وڵاتانەی کە ڕووبەری جوگرافیاییەکەیان پان و فرەچەشنە، وەکوو ئەمریکا، ئوستڕالیا و کانادا و ئەو وڵاتانەی کە سیستەمی دابینکردنی کۆمەڵایەتییان پێشکەوتوو نییە ڕێژەی هەژاریی منداڵان زیاترە. لە لایەکی دیکەشەوە ڕێژەی کەمی هەژاریی منداڵان لە وڵاتانێکی وەکوو وڵاتانی ئورووپایی و سکادیناڤیا بەدی دەکرێ کە لە سۆنگەی جوگرافیاییەوە بچووکترن و سیستەمی دابینکردنی کۆمەڵایەتییان پێشکەوتوو و بەخشندەترە. هەروەها ئەو وڵاتانەی وا مووچەی بێکارییان زیاترە و زیاتر داکۆکی لە دایکانی سەڵت و دایکە پیشەدارەکان دەکەن و شارۆمەندان لە پاڵپشتیی سەرەتایی زیاتر سوودمەندن ڕێژەی هەژاریی منداڵانیان کەمترە. لە ڕاستیدا بارۆدۆخی منداڵانی هەژار لە ناو بنەماڵە سوویسرایی، نەرویژی، دانیمارکی و سوویدییەکان لە چاو منداڵانی بنەماڵە هەژارەکانی ئەمریکا 27 بۆ 57 لە سەد باشترە و لە دیکەی وڵاتانی ئورووپایی وەکوو بەلژیک و فەڕەنسە و هۆڵەندا ئەم ڕێژە دەگاتە 20 لە سەد [23].

یاسای دامەزراندنی منداڵان لە بریتانیا

بریتانیا یەکێک لە یەکەم وڵاتانێک بوو کە پاش شۆڕشی پیشەسازی، ڕێژەیەکی زۆری منداڵان تێیدا بوونە قوربانیی کاری زۆرەملێ و لە لایەن خاوەنکارەکانیانەوە چەوسێنراوە. لە هەمان کاتدا ئەم وڵاتە لە یەکەم وڵاتەکان بوو کە بە مەبەستی داکۆکی لە منداڵانی کار هەندێ یاسای جێبەجێکردن کرد، بەڵام ئەم یاسا نیشتمانی و خۆجێییانە کە دواترینیان هی ساڵی 1930 هەندێ بۆشایی و سەرلێشێواوی تێدا بوو؛

بریتانیا بە ئامانجی کۆتاییهێنانی بەم نارِوونی و سەرلێشێواوییە لە ساڵی 1973، واتە ڕێک لەو ساڵەی کە ڕێکخراوی جیهانیی کار کۆنوانسیۆنی لانیکەمی تەمەنی دامەزراندنی پەسەند کرد، بریتانیاش یاسای دامەزراندنی منداڵانی پەسەند کرد. بە گوێرەی ئەم یاسایە کە تێدەکۆشێ نارِوونییە یاساییەکانی پێشوو بڕەوێنێتەوە، ماوەی کاری منداڵان کەم بۆوە و ئەوان بۆیان نەبوو بەر لە کاتژمێر هەوتی بەیانی و پاش هەوتی ئێوارە بچنە سەر کار. هەروەها بۆیان نەبوو بەر لە کاتژمێری قوتابخانە یان لە ڕۆژانی یەکشەمە پتر لە دوو کاتژمێر ئیش بکەن. لە هەمان کاتدا ئەم یاسایە دامەزراندنی منداڵانی خوار سێزدە ساڵانیش قەدەغە کرد و هەر چەشنە بەکارهێنانی منداڵانی خوار تەمەنی سێزدە ساڵان بە تاوان لە قەڵەم درا و دەبا ڕاپۆرتەکەی ڕابگەیێندرایە. سەرەڕای سەختگیریی ئەم یاسایە و یاسا هاوشێوەکانی، لە زۆربەی وڵاتانی دیکەدا ئەوەی بە کردەوە دەکرێ پێشێلکەری ئاشکرای یاسا و بەکارهێنان و چەوساندنەوەی منداڵان لە تەمەنی کەمە.

بۆ وێنە لە بریتانیا منداڵان کارگەلی وەکوو دابەشکردنی شیر یان ڕۆژنامە و فرۆشیاری و خزمەتکاریی ماڵان ئەنجام دەدەن؛ زۆربەی ئەم کارانە بە شێوەی نایاسایی ئەنجام دەدرێن. هەندێ جاریش یان جۆری کارەکە نایاساییە یان کاتی کار زیاتر لە ماوەی دیاریکراوی یاسای 1973ـیە. هەڵبەت لە زۆربەی کاتەکاندا بارودۆخی منداڵان بە شێوەی ورد تۆمار ناکرێ و ئەو جۆرەی کە لە یاسادا دیاری کراوە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ ناکرێت. ئەنجامی توێژینەوەکانی پۆند[1] و سێرلی[2] لە ساڵی 1991 پیشانی دا نزیکەی 72 لە سەدی منداڵانی کرێکار بارودۆخی یاسایی و پێویست نایانگرێتەوە و ئەم ژمارە لە توێژینەوەکانی واڵت[3] لە ساڵی 1994 بۆ 92 لە سەد بەرز بوویەوە و پیشانی دا کە منداڵان لە ئاست ئەو کارەی کە دەیکەن حەقدەستێکی ئەوتۆ وەرناگرن.

پۆند و سێرلی بۆیان دەرکەوت هەندێ لە کارەکانیش لە بوارەکانی ئاسایش، تەندروستی و لەشساغیی منداڵان نیگەرانیی خۆی هەبوو. بۆ وێنە ئەو منداڵانەی کە کاری دابەشینی شیر دەکەن، دەبا هەموو ڕۆژێک کاتژمێر چواری بەرەبەیانی دەست بە کار ببوایەن و ئینجا بچووبایەنە قوتابخانە، بەو پێیەی زۆربەی ئەم کارانە بە شێوەی نایاسایی ئەنجام دەدران، بواری ناسینەوەی ئەم منداڵانە و پشکنین و چاکسازیی جیدی لە لایەن دەوڵەتەوە لەبار دەچوو و ئەم پرسە دەبووە هۆی ئەوەی منداڵانی یاسایی تەنانەت لە چاو کرێکارانی گەورەساڵی

1. Pound
2. Serley
3. Walt

یاسایی بارودۆخێکی نەگونجاویان هەبێ، چونکە بۆ وێنە یاسا قەبارەی ئەو بارەی کە کرێکارێکی پۆستچیی گەورەساڵ دەبێ هەڵیبگرێ دیاری و سنووردار دەکاتەوە، بەڵام بۆ منداڵان هەرگیز وەها یاسا و سنوورداربیەک بوونی نییە و بینراوە کە هەندێ لە کچان یان کوڕانی ڕۆژنامەفرۆشی گەرۆک باری قورستر لەو قەبارەی کە بۆ کرێکارێکی پۆستچیی گەورەساڵ دیاری کراوە هەڵدەگرن [24].

خشتەی ژمارە 1-1 بەراوردی ناوچەیی چالاکیی ئابووریی منداڵانی پێنج هەتا چواردە ساڵان لە ساڵی 2000 پیشان دەدات [25].

خشتەی ژمارە 1-1 بەراوردی ناوچەیی چالاکیی ئابووریی منداڵانی پێنج هەتا چواردە ساڵان لە ساڵی 2000

ناوچە	ڕێژەی منداڵانی کار (ملیۆن)	ڕێژەی پەرەسەندنی ڕێژەی کاری منداڵان
وڵاتە پێشکەوتووەکان	5.2	2
ئابوورییە ڕوو لە تێپەڕینەکان	4.2	4
ئاسیا و ئۆقیانووسییە	3.127	19
ئامریکای لاتین و کارایبب	4.17	16
بیابانی باشووریی ئافریقا	0.48	29
خۆرهەڵاتی ناڤین و ئافریقای باکوری	4.13	15
کۆی جیهان	211	18

هەلومەرجی کاریی منداڵ

لە وڵاتانی نیوگۆی باشووری تاکە ڕێگایەک کە بنەماڵەیەکی هەژاری شاری بتوانێ خۆی بژیێنێ و درێژە بە ژیان بدا ئەوەیە کە ئەوەندەی بۆیان دەلوێ زیاترین ڕێژەی ئەندامانی بنەماڵە بنێرنە ناو بازاڕی کار؛ لە بارودۆخێکدا کە هیچ خۆشگوزەرانییەکی دەوڵەتی پێشکەش ناکرێ و داهاتی کەم، ناسەقامگیر، و کاری تاکەکەسیی زۆرە کاری منداڵان پێویستە. ئەم پێویستییە بەتایبەت ئەو کاتە حاڵەتێکی تایبەت دەگرێتە خۆی کە سەرپەرشتیاری بنەماڵە بێکار بێت. لە شاری بەمبەیی تەنیا یەک لە سەر دوو یان یەک لە سەر سێی مووچەی گەورەساڵان بە منداڵان دەدرێت. سەرباری ئەمە، لە زیاتر لە نیوەی بنەماڵەکان منداڵان هەتا ئاستی یەک لە سەر چوار داهاتی بنەماڵەیان زیاد دەکرد و دەتوانین بڵێین پتر لە یەک لە سەر سێی ئەم حاڵەتانە، داهاتی منداڵان داهاتی بنەماڵە هەتا 50 لە سەد بەرز دەکردەوە [26].

لە لایەکی دیکەشەوە ئەو ئەگەرەش هەیە کە بەشێکی زۆری منداڵانی کرێکار پشکنین و پاراستنی ورد نەیانگرێتەوە. زۆربەی منداڵانی کرێکار لە دەڤەرە پەراوێزییەکان و بە دوور لە یاسا و پشکنینی فەرمی و زۆر جار لەگەڵ ئەندامانی دیکەی بنەماڵەی خۆیان خەریکی کارن. هەندێکی دیکەیان لە بارودۆخێکی پێشتر ئامادەکراو لە سەر دەستی خاوەنکارەکانیاندان کە ئەوەندەی بۆی بکرێ پەیوەندییان ئەوان لەگەڵ دنیای دەرەوە کەم دەکاتەوە. وەکوو منداڵە کرێکارەکانی تایلەند کە بە ڕاستی کە لە دۆخێکی زیندانئاسادان و ئەو نامانەشی کە بۆ بنەماڵەکانیانی دەنێرن بە خەستی سانسۆڕ دەکرێت [26]. ئەم منداڵانە زیاتر لە دووکانی بچووکدا کاریان پێ دەکرێ و کاری سووکیان پێ دەکرێ و بەم شێوە خاوەنکارەکانیان زانراوانە

یان نەزانانە نکۆڵی لەم خاڵە دەکەن کە منداڵانیان ناچار بە کاری قورس کردووە.

زۆربەی خاوەنکارەکان بە هۆی ئەو بەرژەوەندییە ئابووری و کۆمەڵایەتییە زۆرەی دەستیان دەکەوێ، تا ڕادەیەک لە کۆنترۆڵ و پشکنینی یاسایی خۆیان دەدزنەوە. هەندێ جار بەرتیل بە کارمەندەکان دەدەن کە چاوپۆشی لەو کارە جەستەییە نایاساییە بکەن کە ڕەنگە سوودی زۆری بۆیان هەبێت. ئەگەرچی ئەم حاڵەتە هەندێ پیشەی وەکوو تەونچنین لە هیندستان (کانبارجی، 1988) یان دەباغی (خۆشکردنی پێست) لە میسر (عبدالله، 1988)، دەگرێتەوە، ئەو مووچە کەمەی کە کرێکارانی منداڵ وەریدەگرن، مانەوەیان لە بازاڕە ڕکابەرییە جیهانییەکان دەستەبەر دەکات. لە هەمان کاتدا دایک و باوکەکانیش لەوانەیە چالاکانە لە پێدانی زانیاریی دروست سەبارەت بە بارودۆخی کاریی منداڵەکانیان بە پشکنەرانی دەوڵەتی خۆ دەبوێرن. ئامریکا و ئورووپاش لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتاکانی سەدەی بیستەم، کاتێک کە لە لایەن دەوڵەتەوە کۆنترۆڵی توندتر دەسەپا، هەر ئەم بارودۆخەیان هەبوو. بنەماڵە هەژارەکانی دنیای ئێستا پێیان وایە دەبێ ئەو زیانەی کە لە کاری جەستەییەدا ئاوقانی منداڵ دەبێتەوە لەگەڵ زیندوومانەوەی کۆی ئەندامانی خێزان، بە تەواوی بەراورد بکرێت [28].

هۆکارەکانی کاری منداڵ

ئەگەرچی هەر هەموو خوێندنەوە و لێکۆڵینەوە ئەنجامدراوەکان هەژاری بە هۆکاری سەرەکیی کاری منداڵ دەزانن، بەڵام ڕێی تێی دەچێ ئەم کێشە کۆمەڵایەتییە لە کۆمەڵگە خۆشگوزەرانەکانیش (سەرەڕای کەمبوونیشی) بوونی هەبێت. هۆکاری کاری منداڵ لە دوو دیوی خستنە ڕوو و داخوازییەوە جێی لێکدانەوەیە. لە بەشی خستنە ڕوودا هەر هەموو خوێندنەوە و لێکۆڵینەوە ئەنجامدراوەکان هەژاری بە هۆکاری سەرەکی دەزانن. لە نێوان فاکتەرەکانی پەیوەست بە داخوازیی کاری منداڵیش، بنەماڵەی منداڵانی کار گرینگترین دەوریان (بەتایبەت لە کۆمەڵگە لادێییەکان) هەیە. ILO لە ساڵی 2007 لە درێژەی لێکدانەوەیەکدا بەم چەشنە ئاماژە بە فاکتەرەکانی خستنە ڕوو و داخوازیی کاری منداڵی دەکا:

فاکتەرەکانی پەیوەست بە خستنە ڕوو بریتییە لە: هەژاری، بارودۆخی بژێوی لە ناو بنەماڵە، نۆرمە کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەکان، تیۆریی مەترسیی لافاو، زەویلەرزە، نەخۆشی، بێکاری و شەڕ و ... و قەرزداربوونی خانەوادە، دابەشاندنی بە هەڵەی داهات و نایەکسانی.

فاکتەرەکانی پەیوەست بە داخوازی بریتییە لە: گریمانەی قامکی فرز و گورج بەتایبەت لە بەکارهێنانی منداڵان لە کانگاکانی زێڕ و

ئەڵماس، پێکهاتەی بازاڕی کار، قازانجی خاوەنکاران و حەقدەستی کەمتر [29].
لە ڕوانگەیەکی بەربڵاوتردا، هۆکارەکانی کاری منداڵ بۆ سەر سێ بەشی گشتیی ژێرەوە دابەش دەکرێن کە ILO لە وتارێکدا لە ژێر ناوی "داهاتوویەکی بێبەری لە کاری منداڵ" ئاماژەی پێکردوون:
هۆکارە ڕاستەوخۆکان: کەمایەسیی یان نەبوونی پارە یان خۆراک، هەڵکشانی نرخی کاڵا سەرەکییەکان، قەرزداربوونی بنەماڵە، شۆکی خێزانی وەکوو مردن یان نەخۆشکەوتنی سەرپەرشتیاری بنەماڵە، کەمیی چنینەوەی بەرهەم، نەبوونی قوتابخانە یان بوونی قوتابخانەی بە کوالێتیی نزم و لاواز یان وانەی بێهوودە، داخوازیی بۆ کرێکاری هەرزان لە کارگەی بچووکی نافەرمی، نەبوونی هاوسەگەنگیی کار و پیشە و داهاتی کێڵگەی خێزانی بە تێچووی هێزی کارەوە.
هۆکارە شاراوەکان: لێکترازانی بنەماڵە بەربڵاوەکان و سیستەمی پشتیوانیی کۆمەڵایەتیی نافەرمی، دایک و باوکی نەخوێندەوار یان کەمخوێندەوار، ڕێژەی زکوزای زۆر، چاوەڕوانییە کەلتوورییەکان لە منداڵ سەبارەت بە کار و پەروەردە، ڕوانگەی جیاکارانە بە پێی ڕەگەز، چین (کاست)، ئێتنیک، نەتەوە، ئایین، ڕوانگەی سەبارەت بە هەژاری، ئارەزووی بەکارهێنانی کاڵا و ستانداردەکانی ژیانێکی باشتر، هەستکردنی زەختلێکرانی منداڵان لە لایەن بنەماڵەکانیان و کەسانی هەژار لە لایەن دەوڵەمەندەکانەوە.
هۆکارە پێکهاتەییەکان: دابەزینی داهاتی نیشتمانی، نایەکسانی لە نێوان نەتەوە و ناوچە جیاجیاکان و بارودۆخی نەخوازراوی بازرگانی کار و پیشە، شۆکی کۆمەڵایەتی وەکوو شەڕ، قەیرانە دارایی و ئابوورییەکان، کۆچ و ئایدز، پابەندییە ناتەواوە سیاسی داراییەکان بۆ ڕاهێنانی خزمەتگوزاریی سەرەکی و پاڵپشتیی کۆمەڵایەتی، دەسەڵاتداریی خراپ و لاواز، بێبەشێتیی کۆمەڵایەتیی گرووپە پەراوێزخراوەکان و کەمایەسیی یاسامەندێتی یان بەهێزنەکردنی کارای یاسا [30]. بە پێچەوانەی ئەوەی زیاتر وێنا دەکرێ، کاری منداڵ تەنیا کێشەی وڵاتانی ڕوو لە گەشە نییە. منداڵانی کار لە تەواوی ناوچەکانی جیهاندا بوونیان هەیە. سەرەڕای ئەمانە ڕاپۆرتەکانی ILO و خوێندنەوەی توێژەران دەریخستووە کە هەرچی ئاستی گەشەسەندوویی زیاتر بێ، کاری منداڵان کەمترە. لە بەشەکانی دواتردا بە تێر و تەسەلی بۆچییەتی کاری منداڵان و فاکتەرەکان و هۆکارەکانی بەردەوامبوونی تاوتوێ دەکرێت.

کاری منداڵان لە ئێران

دەستڕاگەیشتن بە ئاماری وردی ڕێژەی منداڵانی کار لە ئێران زۆر چەتوونە. بە سەردانی بنکە و چاپەمەنیی ناوەندی ئاماری ئێران و هەروەها خوێندنەوەی توێژینەوە ئەنجامدراوەکان لە مەڕ کاری منداڵ

لە ئێراندا دەتوانین ئاماری گریمانەیی وەدەست بێنن. لە سەرژمێریی ساڵی 1365 لە کۆی حەشیمەتی وڵات 11 ملیۆن و 737 هەزار و 886 کەس (11.737.886) کەس منداڵانی شەش هەتا چوارده ساڵان بوون. لەم ڕێژە 315 هەزار منداڵ خاوەن پیشە بوون. بەڵام لە سەرژمێریی ساڵی 1375 لە کۆی حەشیمەتی وڵات 55 ملیۆن و 837 هەزار و 163 (55.837.163) کەس بوون کە لەم ڕێژە نزیکەی 400 هەزار منداڵی شەش هەتا چوارده ساڵان بوون کە کاریان دەکرد. لە گۆڤاری جیهانیی کار لە چاپەمەنیی ILO هاتووە کە لە ساڵی 1996 لە ئێران 4.71%ی حەشیمەتی چالاکی ئابووری منداڵانی دە هەتا چوارده ساڵان پێکی دێنن. هەڵبەت ILO لەم ئامارەدا منداڵانی کار (پێنج هەتا نۆ ساڵان) ڕەچاو نەکراوە. لە سەرژمێریی ساڵی 1385 کە زانیارییەکەی لە ساڵنامەی ئاماریی هەمان ساڵدا هاتووە، 185 هەزار و 268 منداڵ (دە تا چوارده ساڵان) خەریکی ئیشن و 75 هەزار و 71 کەسیش لەم گرووپە تەمەنییەدا خولیای کارن [32]. وامقی و یەزدانیش بە لێکدانەوەی سەرژمێریی گشتی و خەڵک و خانوبەرە ڕێژەی منداڵانی چالاک بەم شێوە شی دەکەنەوە:

خشتەی ژمارە 2-1: ڕێژەی بەراوردەکان بە پێی ڕەگەز، تەمەن و شار و گوندی منداڵانی کار لە ماوەی ساڵانی 1375 هەتا 1390 هەتاوی [33]

ساڵ	کوڕ	کچ	گوندی	شاری	18-15	14-10	کوڕی گوندی	کچی گوندی	18-15 گوندی	14-10 گوندی	کوڕی شاری	کچی شاری	18-15 شاری	14-10 شاری
1375	74.5	26.5	60	40	76	24	71	29	83.5	16.5	84.7	15.3	71	29
1385	77.8	22.2	51	49	85.4	16.5	74	26	90	10	81.2	18.4	80	20
1390	82.5	12.5	50	50	81	11	82.2	17.8	86.2	14.8	82.8	17.2	91.8	8.2

کاری منداڵان لە کەرتی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری لە ئێرانیش باو بووە، بەڵام بە پێچەوانەی ڕۆژئاوا لە سەدەی چواردەهەمی کۆچیدا پرۆسەی پیشەسازی لە ئێراندا دەستی پێنەکردبوو کە منداڵان بچنە کارگە پیشەسازییەکانەوە و ئەم پرۆسە لە سەدەی دواتر، واتە لە سەرەتاکانی سەردەمی ڕەزاشا، دەستی پێکرد. بەو پێیەی کە ئابووریی ئێران تێکەڵ بە ئابووریی جیهانی بوو و دابەشکردنی کاری نوێ بەدی هات، تایبەت بەم دابەشکردنی کارە، منداڵان لە ئێراندا زیاتر سەرقاڵی ئەو ئیشانە بوون کە وەبەر ئێران کەوتبوون. یەکێک لەم کارانە ئیشکردن لە کارگەی تەونکردن وەک پیشەیەکی نوێی کاری منداڵان بوو. ئیشکردن لەم کارگەیانە زۆر قورس و دژوار بوو و بارودۆخی ناو کارگەکان زۆر نالەبار بوو. بە پێچەوانەی ئەوەی کە پیشەسازیی تەونکردن لە ئێران بازاڕێکی باشی هەبوو بەڵام تەونکاران لە هەژارییەکی ڕەهادا بوون. سەبارەت بە بارودۆخی

کاری منداڵانی تەونکەر هاتووە: "تەونکارانی داماو لە شوێنێکی داخراو و نالەباردا ئیش دەکەن، شوێنی کارەکەیان لە هاویندا داخراوە بۆ ئەوەی گەرمایەکی زۆر نەیەتە ژوورەوە. لە زستانیشدا هەر داخراوە بۆ ئەوەی شوێنی کارەکە گەرما لەدەست نەدا. هەر بۆیە ڕەواڵەتی تەونکاران لە نەخۆش دەچێت. هەڵبەت ئەم ڕەواڵەتە نەخۆشئاسایە هۆکارێکی دیکەشی هەیە و ئەویش بە هۆی کارکردنی بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ و شەش ڕۆژ لە هەفتەیە." [34]

لەگەڵ دەستپێکی سەردەمی پەهلەوی و دامەزرانی هەندێ پیشەسازیی نوێ لە سەر ئاستی چەند پارێزگا، بەکارهێنانی منداڵانی کار تا ڕادەیەک لە کەرتی پیشەسازیدا پەرەی سەند. بەڵگە مێژووییەکان پیشان دەدا لە دەیەی 1300 هەتاوی ماوەی زۆری کار، حەقدەستی کەم، چەوساندنەوەی ژنان و منداڵان بەرەوی سەندووە و چاودێران هەلومەرجی کارەکە بە "کۆیلایەتی" دەشووبهێنن [35].

بەرەنگاربوونەوەی دژ بە کاری منداڵان لە ماوەی ئەم پرۆسەدا دەستی پێکرد و وڵاتی بریتانیا لەم بەرەنگاربوونەوەدا پێشەنگ بوو. لە ئێران پەسەندکردنی یەکەمین یاسای کاری منداڵان دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی 1302 هەتاوی ئەم یاسایە لە لایەن پارێزگاری ویلایەتەکانی کرمان و بەلووچستان بۆ یەکەم جار بۆ داکۆکیی لە منداڵان و مێرمنداڵانی ئیشکەر لە کارگەی تەونچنینی کرمان جێبەجێکردن کرا. بە پێی ئەم یاسایە، کاری کورانی خوار تەمەنی هەشت ساڵ و کچانی خوار تەمەن دە ساڵ لە ناو کارگەکاندا قەدەغە کرا. لە ساڵی 1325 هەتاوی یاسایەک پەسەند کرا کە لە مادەی 18ـی ئەو یاسایە دامەزراندنی منداڵانی خوار تەمەن دوازدە ساڵانی قەدەغە کرد، مەگەر لە حاڵەتی فێرکردن، ئەویش کەمتر لە شەش کاتژمێر. هەروەها لە مادەی 19ـی ئەو یاسایەدا کارکردن لە شەو بۆ منداڵانی خوار تەمەن شازدە ساڵان قەدەغە کرا، جگە لەو حاڵەتانەی کە لەگەڵ دایک و باوکی خۆیان ئیشیان دەکرد. لە یاسای کاری 1328 هەتاویشدا بەدەر لە حاڵەتی فێرکاری، کاری منداڵانی کەمتر لە دوازدە ساڵان قەدەغە بوو. لە یاسای کاری ساڵی 1337 هەتاوی لانیکەمی تەمەنی کاری منداڵان بە دوزادە ساڵ ڕەچاو کرا و دامەزراندنی منداڵانی خوارتر لە تەمەنی دوزادە ساڵ تەنانەت وەک شاگردیش قەدەغە کرا. هەروەها کاری شەوی لە کاتژمێر 22 هەتا 6ـی بەیانی بۆ ئافرەتان و کرێکارانی کەمتر لە تەمەنی 18 ساڵان (جگە لە ژنانی پەرستاری نەخۆشخانەکان و پیشەکانی دیکە کە وەزارەتی کار دیاری دەکرد) قەدەغە کرا [36].

ئێران هەروەها لە ساڵی 1372 هەتاوی بە واژۆکردنی پەیماننامەی جیهانیی مافەکانی مرۆڤ پابەند بوو بەوەی کە ناوەڕۆکی ئەم گرێبەستە نێوەدوڵەتییە جێبەجێکردن بکا کە یەکێک لە بەشەکانی

بەرەنگاربوونەوەی هەر چەشنە زێراندن و کاری زۆرەملێی منداڵانـە. هـەروەها لـە سـاڵی 1380 هـەتاوی بـە بوونـە ئەنـدامی کۆنوانسـیۆنی جیهانیی نەهێشتنی بەپەلەی خراپترین جۆرەکـانی کـاری منـداڵ چووە ڕیزی ئەو وڵاتانەی کە داپەڕینی خێرا بۆ نەهێشتنی خراپترین جۆری کاری منداڵانیان بە پێویست دەزانی.

کاری منداڵان لە یاساکانی ئێران

لە یاسای کاری کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش سەبارەت بـە بـەکارهێنانی منداڵان و مێرمنداڵان هەندێ سنوور دیاری کراوە. لە بەشی سێی ئـەم یاسایە و بە پێی مادەی 80، بە کارهێنان و دامەزراندنی هـەر تـاکێکی ژێر تەمەن پازدە ساڵ قەدەغەیە. لـە کۆنوانسـیۆنی جیهـانیی مافـەکانی منداڵ هەر کەسێک تەمەنی خـوار 18 سـاڵان بـێ بـە منـداڵ لـە قەڵـەم دەدرێ، بەڵام بە ئاوڕدانەوە لەوەی کە ئێران بە هەندێ مەرجـەوە ئـەم کۆنوانسیۆنەی واژۆ کردووە، سنووری هـەڕەتی منـداڵی بـە پێـی یاسـا شەرعییەکان دیاری دەکرێ و بە پێی ئەوە منداڵ بە کەسێک دەوتـرێ کـە بـاڵق نـەبووبێت. لـە ڕوونکـاریی یـەکی مـادەی 1210، تەمـەنی باڵقبوونی کوڕ پازدە ساڵانی تـەواوی کـۆچی و لـە کچیشـدا نـۆ سـاڵی تەواوی کۆچی دیاری کراوە. یاساکانی کاری منداڵانیش بە پێی ڕادەی تەمەنی منداڵی لە یاسای مەدەنیی ئێران دیاری کراوە و بە پێی مـادەی 80 یاسای کـار، هـیچ خاوەنکارێـک بـۆی نییـە کەسـانی ژێـر تەمـەن پازدە ساڵان دابمەزرێنێ و هـەر خاوەنکارێـک ئـەم یاسـایە ببـەزێنێ، 200 هەتا 500 قاتی لانیکەمی حەقدەستی ڕۆژانەی کرێکارێـک سـزا دەدرێت. بەڵام ئەگەر کرێکارێک تەمـەنی ژێـر پـازدە سـاڵان بـێ، بـە شێوەی کردەیی ناتوانێ لە ناوەندە یاساییەکاندا سـکاڵای خـۆی لـە دژی خاوەنکار تۆمار بکا و بە شێوەی کردەیی ناتوانێ شکات بکا، چونکـە بـەکارهێنانی منـداڵانی ژێـر تەمـەنی 15 سـاڵان قەدەغەیـە. هەڵبـەت سەبارەت بە بەکارهێنانی کەسانی ژێـر تەمـەن 15 هـەتا 18 سـاڵانیش مـەرجی تایبـەت هەیـە. بـە پێـی مـادەی 81 یاسـای کـار، کرێکـاری مێرمنداڵ لە یەکەم ساتەوەختی دامەزراندنیدا دەبـێ پشـکنینی پزیشـکی ئـەنجام بـدا و ئـەم پشـکنینانە دەبـێ سـاڵی جـارێ درێـژ بکرێتـەوە و بەڵگەکانی لە دۆسییەی کەسـەکەدا تۆمـار بکرێـت. هـەروەها پزیشـک سەبارەت بـە گونجـاوبوونی جـۆری کـار لەگـەڵ تواناکـانی کرێکـاری مێرمنداڵ بۆچوونی خۆی دەردەبڕێ و ئەگەر ئـەو کـارە بـە نـەگونجاو بزانـێ، خاوەنکـار دەبـێ ئەوەنـدەی بـۆی دەکـرێ پیشـەی کرێکـار بگۆڕێت. لە مادەی 85ی یاسای کـاریش کـاتژمێری کـاری ڕۆژانـەی کرێکارێکی مێرمنداڵ نیوکاتژمێر کەمتر لە کـاتژمێری کـاری ئاسـایی کرێکارانە. بە پێی مادەی 83ـی یاسای کـار، پێسـپاردنی هـەر چەشـنە کارێکی زیادە و ئـەنجامدانی کـار لـە شـەو و هـەروەها کـاری دژوار،

زیانبەخش، مەترسیدار و هەڵگرتنی بار بە دەست زیاتر لە ڕادەی ڕێگەپێدراو و بە بێ بەکارهێنانی کەرەسەی مکانیکی بۆ کرێکاری مێرمنداڵ قەدەغەیە و لە کۆتاییدا بە پێی مادەی 84 لەو پیشە و کارانەی کە بە هۆی تایبەتمەندییەکەیان یان بارودۆخێک کە کاری تێدا ئەنجام دەدرێ بۆ تەندروستی یان ئەخلاقی شاگردان و مێرمندالان زیانبەخشن، لانیکەمی تەمەنی هەژدە ساڵی تەواوە. لێکدانەوەی ئەم بابەتە لە ئەستۆی وەزارەتی هەرەوەرزی، خۆشگوزەرانی و کاروباری کۆمەڵایەتییە.

هەندێ لەم پیشانە بریتین لە: کار لە کانگاکان، کار لە ئەمباری سەرداخراو، کار لە کارگەی چەرمخۆشکەری و ڕیخۆڵەخاوێنکردنەوە، کار لە گەنداوەڕۆکان، کار لە کەرتی کۆکردنەوە، هەڵگرتن و چاڵکردنی زبڵی ناو شار؛ ژارپرژێنیی باغ و درەخت و کێڵگە و خاوێنکردنەوەی شوێن و گەوڕ و هێلانەی کێڵگەکانی مریشک؛ مەلەوانێتی؛ کار لە بەرزایی بەرزتر لە پێنج مەتر لە سەر زەوی لە سەر دەکڵەکان، هۆدەی گەڕۆک، داربەست و سکلێتەکان؛ کاری بیناسازی، تواندنەوەی ئاسنەکان، شووشەگەری، هەڵگرتن و گواستنەوەی مادەی توواوە لە کوورەخانە چالاکەکان، کار لە نزیک کوورەخانەی چینی و گلێنە، کار لە ئاژەڵداریی پیشەسازی و کوشتارگەکان، کار لە مردووشۆرخانە و ناشتنی مردووەکان، کار لە کوورەخانەی خشتپێژی و کارکردن لە نانەواخانەکان.

سەرەڕای ئەوەی یاساکانی ئێران دامەرزاندنی کەسانی ژێر پازدە ساڵانی قەدەغە کردووە و بەکارهێنانی مێرمندالانی پازدە هەتا هەژدە ساڵانیش بە شێوەی مەرجدار قبووڵ کراوە، دەبینرێ زۆر منداڵ لە گرووپی تەمەنیی جیاواز لە کەرتە بێژومارەکاندا لە کشتوکاڵ و کێڵگەوە بگرە تا دەگاتە کارگە بەرهەمهێنانەکان کاریان پێ دەکرێت. هۆکاری گرینگ و سەرەکیی بەکارهێنانی مندالان لە پیشە جۆراوجۆرەکاندا دەگەڕێتەوە بۆ نەبوونی چاودێریی جیدی بە سەر ڕەوشی کارکردنی منداڵان و شوێنی کارکردنی ئەوان، بە جۆرێک کە خاوەنکاران بە ئاسانی و بە بێترس لە یاساکان دەتوانن کار بە مندالان بکەن و بنەماڵەکانیش منداڵەکانی خۆیان بە شێوەی پێشوەختە دەنێرنە ناو پرۆسەی کارەوە. لە حاڵێکدا ئەگەر ئەم مندالانە لە لایەن خاوەنکارەوە ئازار بدرێن و بچەوسێنرێنەوە یان خاوەنکارەکانیان حەقدەستیان پێ نەدەن، وا دەزانن ناتوانن سکالا لە دژ خاوەنکارەکەیان تۆمار بکەن و لە ڕووی یاساییەوە بە دواداچوون بۆ مافی خۆیان بکەن، چونکە لە تەمەنی خوار تەمەنی یاسایی ئیشیان دەست پێکردووە و ئیشەکەیان یاسایی نییە. ئەم بارودۆخە مندالانی پەنابەر و کۆچبەریش کە بە بێ مۆڵەتی یاسایی لە وڵاتدا ئیش دەکەن دەگرێتەوە و ئەوانیش بە هۆی نەبوونی بەڵگەی یاسایی، ئەگەر لە کاتی کارکردندا تووشی گرفتێک ببن، ناتوانن سەردانی ناوەندە

یاساییەکان بکەن.

بیمەی دابینکردنی کۆمەڵایەتیی کرێکارە مێرمنداڵەکان

بە پێی یاسای دابینکردنی کۆمەڵایەتی، پەیوەندیی کاریی نێوان کرێکار و خاوەنکار بە بیمەکردنی کرێکارەکان بەستراوەتەوە. کەواتە کرێکاری مێرمنداڵ دەبێ لە دەستپێکی دامەزراندنیەوە، بیمەی دابینکردنی کۆمەڵایەتی بیگرێتەوە و سەرپێچیی خاوەنکارەکان لەم بارەوە سزای یاسایی بە دواوەیە. سەرباری ئەمە، خاڵێک کە پێویستە ئاماژەی پێ بکرێ ئەوەیە کە بارودۆخی بیمەی دابینکردنی کۆمەڵایەتیی کەسانی خوار تەمەن پازدە ساڵانە کە بە شێوەی یاسایی ئیشیان پێ دەکرێت. هەندێ پێیان وایە کە ئەم کەسانە بە هۆی هەڵوەشاوەبوونی ناوی کرێکار لەم کسانە و بە هۆی ئەوەی کە بە گوێرەی مادەی 79 یاسای کار دامەزراندنی ئەم کەسانە کێشە بۆ خاوەنکار ساز دەکا، ناتوانن لە هەڤیازیی بیمەی دابینکردنی کۆمەڵایەتی سوودمەند بن. ئەم وێنایە بە پێی بەڵگە یاساییەکانە. یاسای دابینکردنی کۆمەڵایەتی لە سەرەتاکانی ساڵی 1350 هەتاوی پەسەند کرا و لە ساڵی 1369 هەتاوی یاسای کار لە لایەن کۆڕی لێکدانەوەی بەرژەوەندیی حکومەت پەسەند کرا. کەواتە ڕێی تێدەچێ کە یاسای نوێ دەبێ یاساکەی پێشوو تایبەت و سنوورداری بکا، بەڵام لە سەر بەستێنی جێبەجێکردنکردندا وەها ئاراستەیەک بوونی نییە. ناوەندی دابینکردنی کۆمەڵایەتی خاوەنکارانی ناچار کردووە کە کرێکارەکانیان بیمە بکەن، مەگەر ئەوەی کە تەمەنی کرێکارەکان خوار تەمەنی پازدە ساڵان بێت. دیارە ئەم کرێکارانە جگە لە هەندێ ئاسانکاری وەکوو مووچە و خزمەتگوزاریی ماوەی بێکاریی بەر لە تەمەنی پازدە ساڵان، دەتوانن لە هەڤیازیی پێشینەی بیمەی خۆیان و هەر چەشنە ئاسانکارییەک کە یاسادانەر بۆ کرێکارانی ڕەچاو گرتووە کەڵک وەربگرن. بۆ وێنە ئەگەر کرێکارێکی مێرمنداڵ بەر لە تەمەنی پازدە ساڵان بیمە کرابێ، دەتوانێ بە سوودمەندبوون لە پێشینەی بیمەکەی، پاش گەیشتن بە تەمەنی یاسایی لە هەڤیازییەکانی خانەنشینکران کەڵک وەربگرێ یان دەتوانێ پاش گەیشتن بە تەمەنی یاسایی ئەم پێشینە بۆ بەکارهێنانی زیاتری هەڤیازییەکانی بیمەی بێکاری بە کار بێنێت.

کەواتە خاوەنکارەکان دەبێ سەرنجی ئەم خاڵە بدەن کە تەنیا لەبەر نایاساییبوونی کاری منداڵانی کەمتر لە تەمەنی پازدە ساڵان ئەوان لە مافی سوودمەندبوون لە بیمەی دابینکردنی کۆمەڵایەتی بێبەش نەکەن [37].

]1 [ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[۲] کورسارو، ویلیام ای. (۱۳۹۳). جامعه شناسی کودکی (ترجمه علیرضا کرمانی و مسعود رجبی اردشیری)، تهران: ثالثا

.Unicef. (2002). innocenti digest: Child domestic work [3]

[4] نادری، صلاح الدین، (۱۳۹۳). جامعه شناسی مردم منار و آزمون نظریه کاستلز در عرصه کار کودکان پژوهش عملی مشارکتی با کودکان افغان در مرکز دوستدار کودک مشتاق). گروه جامعه شناسی دانشکده ادبیات و علوم اجتماعی دانشگاه باهنر کرمان به نقل از انجمن حمایت از حقوق کودکان، ۱۳۶۸، ص ۸۸).

[5] عرب مازا پار یزدی، علی. (۱۳۹۸). اقتصاد غیر رسمی و نابرابری در ایران در آسیب های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران ۱۳۸۸- ۱۳۹۶. ج ۲ ص ۵۱۶-۴۹۵)، تهران: آگاه [1] وامقی، مرونه؛ دژمان، معصومه؛ رفیعی، حسن و روشنفکر، پیام. (۱۳۹۴). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی در شهر تهران (علل و خطرهای کار کودکان در خیابان). مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران ۴ (۱)، ص ۳۳ - ۵۷.

[۷] کلانتری، صمد و گیانی، مژده. (۱۳۸۵). بررسی تطبیقی کار کودکان در کشورهای پیشرفته و جهان رو به توسعه، اطلاعات سیاسی اقتصادی، ۲۳۱ - ۲۳۲ (آذر و دی ماه)، ص ۲۸۲ - ۲۹۵.

Boyden, J. (1991). Children of the cities. London: Zed Book [8]

[9] مارکس، کارل (۱۳۹۴). سرمایه (ترجمه ایرج اسکندری). نشر ققنوس

[۱۰] پرتال انجمن حمایت از حقوق کودکان کار. بازبینی در ۱۶ دی ۱۳۹۶ از

https://apcl.org ir/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%DA%a8 69D9%87-%DA%A9%D8%A7%D8%B1

[11] ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 20122016. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[۱۲] کورسارو، ویلیام ای. (۱۳۹۳). جامعه شناسی کودکی (ترجمه علیرضا کرمانی و مسعود رجبی اردشیری). تهران: ثالث.

]13[ILO. (2018). Child labour and its outcome. The International Labour Organization Oxford press.

[14] جیمز، ألیسون؛ جنکس، کریس و پروت، آلت (۱۳۸۳). جامعه شناسی دوران کودکی نظریه پردازی درباره دوران کودکی) (ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی). تهران: ثالث.

[15] کورتر وب، ر. ب. (۱۹۹۱). کودکی و جهان اطراف ما(ترجمة م أیضایی). تهران. بازبین

[16] کورسارو، ویلیام ای. (۱۳۹۳). جامعه شناسی کودکی (ترجمه علیرضا کرمانی و مسعود رجبی اردشیری). تهران: ثالث.

[۱۷] همان.

[۱۸] همان

[۱۹] همان

]20 [Hecht, T. (1998). At home in the street street childrenof northeast Brazil New York: Cambridge University Press .

]21 [Ibid,

به نقل از: گورسارو، ویلیام ای. (۱۳۹۳). جامع شناسی کودکی (ترجمه

علیرضا کرمانی و مسعود رجبی اردشیری)، تهران: ثالث.
[۲۲] همان
[۲۳] همان
[24] جیمز، آلیسون؛ جنکس، کریس و پروت، آلن. (۱۳۸۳). جامعه شناسی دوران کودکی نظریه پردازی در باره دوران کودکی) (ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی). تهران: ثالث
[25] ILO. (2004). Global estimates of child labour. The International Labour Organization. UN publication.
[26] جیمز، آلیسون؛ چنکس، کریس و پروت، آلن. (۱۳۸۳). جامعه شناسی دوران کودکی نظریه پردازی درباره دوران کودکی) (ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی)، تهران: ثالث.
[27] Boyden, J. (1991). Children of the cities. London: Zed Book
به نقل از جیمز، آلیسون جنگ
، کریس و پروت، آلن (۱۳۸۳). جامعه شناسی دوران کودکی نظریه پردازی درباره دوران کودکی) (ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی). تهران: ثالث.
[۲۸] همان
[29] ILO. (2007). Child domestic labour information resources. Geneva: International Labour Organization Geneva.
[۳۰] کمبود کار شایسته برای بزرگسالان L01، به نقل از صفایی، منیژه و ناظم، نازفر. (۱۳۸۶). کار کودکان تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی
[۳۱] کلانتری، صمد و کیانی، مژده. (۱۳۸۵). بررسی تطبیقی کار کودکان در کشورهای پیشرفته و جهان رو به توسعه. اطلاعات سیاسی اقتصادی، ۲۳۱- ۲۳۲ (آذر و دی ماه)، ص ۲۹۵-۲۸۲.
[۳۲] صفایی، منیژه و ناظم، نازفر. (۱۳۸۶). کار کودکان. تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
[۳۳] وامقی، مروئه و یزدانی، فرشید. (۱۳۹۸). گزارش وضعیت کار کودکان در ایران: در آسیب های اجتماعی و نابرابری (دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران ۱۳۸۸-۱۳۹۶). ج ۲ ص ۱۵۰-۹۵). تهران: آگاه.
[34] سیف، احمد. (۱۳۷۳). اقتصاد ایران در قرن نوزدهم. تهران: چشمه.
[۳۵] فوران، جان. (۱۳۸۰). مقاومت شکننده، تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سال های پس از انقلاب اسلامی (ترجمه احمد تدین). تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
[۳۶] صفایی، منیژه و ناظم، نازفر. (۱۳۸۶). کار کودکان. تهران: مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
[۳۷] روزنامه خراسان، ۲۸/۱۲/۱۳۹۶

بەشی دووهەم: چەمک و وێژەی تیۆری و ئەزموونیی توێژینەوە

چوارچێوە و وێژەی تیۆریی توێژینەوە

لە زۆرێک لە پیشەکانی جیهانی ڕوو لە پێشکەوتن زۆر جار ڕیشەی کاری منداڵ لە ڕەواڵە ئاڵۆزە مێژوویی و بژێوییەکاندایە کە خۆی بە بابەتی بەربڵاوتری هەژاری و کۆمەڵگاوە بەستراوەتەوە. ڕێکخراوی جیهانیی کار بە ئامادەکردنی پلانی نێودەوڵەتیی بنەبڕکردن و نەهێشتنی کاری منداڵ (IPEC) هەوڵ بۆ بەرەنگاربوونەوەیەکی جیهانی و پێداگر دژ بە هەموو جۆرەکانی دیاردەی کاری منداڵ دەدات. ئەم پلان توانیویەتی نزیکەی سەد وڵاتی جیهان ڕابکێشێ و هەتا دیسەمبەری ساڵی 2001 نرخی هەموو گەڵاڵە و پڕۆژەکانی پتر لە 200 ملیۆن دۆلار بووە [1].

تەنانەت ئەم ڕێکخراوە لە داپەڕێکی سیمبۆلیکدا ساڵی 2015 و ساڵی 2021 بە ساڵی یەکێتی بۆ بنەبڕکردنی کاری منداڵان ناودێر کرد و بە ڕاگەیاندنی ئەوەی کە نزیکەی 168 ملیۆن کەس لە کۆی منداڵانی جیهان لە بری خوێندن و پەروەردە خەریکی ئیشن، ئەو کارانەی کە منداڵان دەیکەن بە دژی گەشە و پێگەی منداڵانی زانیوە و بۆ ئەم بارودۆخە کارتی سووری ڕاگەیاندووە. دانیشتنی گشتیی ڕێکخراوی جیهانیی کار لە ڕێکەوتی یەکی جوونی 1999 زایینی (1387 هەتاوی) لە ژنێڤ بەڕێوە چوو. لەم کۆنوانسیۆنەدا ڕێگری لە خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ تاوتوێ کرا. خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ دیاردەیەک لە کاری منداڵانە کە بیچمی جۆراوجۆری هەیە. مادەی سێی کۆنوانسیۆنی 182 ڕێکخراوی جیهانیی کار خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵانی دیاری کردووە کە بریتییە لەم مژارانەی ژێرەوە:

ئەلف) هەر هەموو جۆرەکانی کۆیلایەتی یان شێوازە هاوشێوەکانی کۆیلایەتی، وەکوو فرۆشتن و قاچاغکردنی منداڵان، بەندایەتی بە هۆی قەرز و ڕایەتی و کار یان زۆرداری یان ناچاری، وەکوو کارپێکردنی بە زۆر یان زۆرەملێی منداڵان بۆ بەکارهێنانیان لە تێکهەڵچوونی چەکدارانەدا.

ب) بەکارهێنان، دابینکردن، یان خستنە ڕووی منداڵان بۆ لەشفرۆشی، بەرهەمهێنانی پۆڕنۆگرافی یان نمایشی پۆڕنۆگرافانە.

پ) بەکارهێنان، دابینکردن، یان خستنە ڕووی منداڵان بۆ کاری نایاسایی، بەتایبەت بۆ بەرهەمهێنان و قاچاغی مادەی هۆشبەر، بەو شێوەی کە لە پەیماننامە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکاندا پێناسە کراون.

ت) کارێک کە بە هۆی تایبەتمەندییەکەی یان ئەو بارودۆخەی کە تێیدا ئەنجام دەدرێ، ئەگەری ئەوە هەیە زیانی بۆ تەندروستی، ئاسایش

یان ئەخلاق و ڕەوشتی منداڵان هەبێت.

جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵان لە کەرتە جیاجیاکانی پیشەسازی، ناوماڵ، خزمەتگوزاری و کشتوکاڵ بوونی هەیە و لە دەیەکانی ڕابردووشدا لە کەرتی بازاڕی کاری نافەرمی یان ئابووریی نافەرمی بە شێوەی بەرچاو پەرەی سەندووە. منداڵان لە کارگە جیاجیاکانی خزمەتگوزاری و بەرهەمهێنان و پیشەسازیدا ئیش دەکەن و هەر کام لەم کارانە دۆخی تایبەتی خۆیانیان هەیە و هەر لەبەر ئەوەش لە بارودۆخی جیاوازی کاریدان. ئامانجی ئەم توێژینەوە ناسین و تاوتوێی جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ لە سەر ئاستی شاری تارانە و هەروەها بە گوێرەی ڕێکەوتننامەی کۆنوانسیۆنی گشتیی ڕێکخراوی جیهانیی کار، کە نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ بەشێک لە ناوەڕۆکەکەیەتی، ئەم توێژینەوە بە نیازی ناساندنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵیشە.

لەم بەشەدا لە پێشدا چەمکە تیۆرییەکانی ئەم توێژینەوە پێناسە دەکرێت. لە درێژەدا پێشینەی ئەزموونی و تیۆریی توێژینەوە لێک دەدرێتەوە. ئینجا بە کەڵکوەرگرتن لەم تیۆرییانە، چوارچێوەی تیۆری و مۆدێلی تیۆریش دەخرێتە ڕوو. لە کۆتاییشدا هەندێ جۆری کاری منداڵان لە شاری تاران و ئەو شوێنانەی کە منداڵان تێیدا ئیش دەکەن دەناسێنین.

دابەشکاریی کاری منداڵ
ڕاجێرز[1] و ستەندینگ[2] وتەزای کاریان بە بەشێک لە بواری بەربڵاوی کاری منداڵ لە قەڵەم دەدەن. ئەوان سەبارەت بە کارەکانی منداڵ دە بەش دەناسێنێن: کاری ناوماڵ، کاری جگە لە ناوماڵ، کاری بێحەقدەست، کاری گرووپی یان بە کۆمەڵ، کاری بە کرێ، کارە ئابووریيە پەراوێزییەکان، پەروەردە و ڕاهێنان، تەمبەڵی و بێکاری، خۆشگوزەرانی و ڕابواردن، کاری بەرهەمهێنان و بەرهەمهێنانەوە. ڕاستە کە بواری کاری منداڵان بەربڵاوە و دەتوانێ بازنەیەکی بەربڵاوی کاری منداڵان لە خۆ بگرێ، بەڵام ئەم وتەزایانە تەواو نافەرمی و دڵخوازانەن. جیا لەمە، هیچیان لە بەرامبەردا پاوانەیی نین. لە لایەکی تریشەوە یوونیسێف زۆر سنووردارانە و تا ڕادەیەک داشکانخوازانە لەم زەمینەدا ئیش دەکا و لەم بوارەدا بۆ منداڵان تەنیا سێ بەشی سەرەکی ڕەچاو دەکا:

1) کاری بێحەقدەستی ناو بنەماڵە: ئەم بەشە خۆی بە سەر ژێرلقی کاری ناوماڵ، کاری کشتوکاڵ و شوانێتی وەکوو جووتکردن و دەسکەنە و ئاژەڵداری و هونەرە دەستی یان پیشەسازییەکانی پەیوەست بە کەلاوەسازی و دارتاشی، چەرمسازی و چەرمچنین دابەش دەبێت.

2) کاری ناو بنەماڵە بەڵام لە دەرەوەی ماڵ: کار لەم بەشەدا بریتییە لە کاری شوانێتی یان کشتوکاڵ ـ کە لەوانەیە هەر دوو شیفت، وەرزی، یان کۆچبەرێتی بێ -، خزمەتگوزاریی ناوماڵ کاتێک کە منداڵێک لە پەیوەندییە خێزانییەکانی بنەماڵەیەکی دیکەدا شوێنێک بۆ خۆی دەدۆزێتەوە بەڵام دەبێ کاری ماڵداریش ئەنجام بدا، کاری بەرهەمهێنان و کاری دامەزراندن لە سەر کار یان کاری تایبەتی لە ئابووریدا نافەرمی دەبێت.

3) کاری دەرەوەی ماڵ: ئەم بەشە لەوانەیە بریتی بێ لە دامەزراندن و کارلێکێشان لە لایەن دیترانەوە، وەکوو کاری نۆکەری و کاری ناچاری کە بە مەبەستی پێدانەوەی قەرز ئەنجام دەدرێن، شاگردێتی، بازرگانیی پرۆفیشناڵ، بازرگانی، کاری ناپرۆفیشناڵی پیشەسازی و هاوشێوەکانی لە کانگا و هتد و کاری ناوماڵ. ئەم بەشە هەروەها لەوانەیە سواڵکردن یان ملدان بە کاری سێکسی و بێئەخلاقی و ناپەسێندیش لە خۆ بگرێت. لەم گرووپەدا هەروەها لەوانەیە منداڵان لە کەرتە نافەرمییەکان و کاری هەمەجۆری بەربڵاو، وەکوو واکسلێدان (بۆیاخ کردن) و شتنی ئۆتۆمبێل، بە شێوەی تایبەتی سەرقاڵی کار بن.

وەک دەستبەجێ لە دوای ڕەواڵەتی ئەم پۆلێنبەندییەدا دەردەکەوێ،

---

1. Rogers.
2. Standing

پێوەری دابەشینی کار لەم پۆلێنبەندییەدا، واتە ئەنجامدانی کاری ناو دەرەوەی ماڵ، ڕوانگەیەکە کە مشتومڕبزوێنە و وەک وایت1 لە ساڵی 1995 ئاماژەی پێکردووە، بە هیچ چەشنێک نازانرێ لە هەموو ئەو حاڵەتانەی کە منداڵان لەگەڵ بنەماڵە یان بۆ بنەماڵە ئیش دەکەن، لە بەر دەم مەترسیی کەمتردا بن. کەسانێک کە تێدەکۆشن لە بارودۆخ و پێگەی منداڵانی ئیشکەر لە شوێنێکی گریمانەیی تێبگەن دەبێ لەگەڵ زۆر فاکتەری هەمەجۆر دەست و پەنجە نەرم بکەن: ئایا کار لە ناوچەیەکی شاری یان گوندی ئەنجام دەدرێ؟ ئایا بۆ ئەو کارە حەقدەستی پێ دەدرێ یان نا؟ ئەم حەقدەستە بە شێوەی نەختییە یان نانەختی؟ و زۆر پرسیاری تر [2].

جەیمز دابەشکردنێکی دیکە سەبارەت بە کاری منداڵان دەخاتە ڕوو کە بریتییە لەم حاڵەتانەی ژێرەوە:

1) کاری ناوماڵ بریتییە لە خاوێنکردنەوەی ماڵ، لێنانی چێشت و چاودێریکردنی خوشک و برا بچووکترەکان؛

2) کار بۆ بژێویی ژیان لە کێڵگە یان دووکان کە لەم ڕێگەوە هەندێ شتومەک وەدەست دێنن کە دەتوانرێ لە بازاڕ بە کاڵای دیکە بگۆڕدرێتەوە؛

3) کار وەک شاگردێتی کە منداڵ ناچار دەکا لە کاتی فێربوونی هونەر لە ماڵێک یان شوێنێکی دیکە کار بکات؛

4) وەک کۆیلە یان هێزی کاری پەیمانی کە بە دیتران دەفرۆشرێن و بۆ بەرژەوەندیی ئەوان ئیش دەکەن؛

5) وەک سواڵکەرانێک کە بۆ خۆیان یان وەک بەشێک لە گرووپ، چ بنەماڵە یان گرووپ یان باند، لە سەر شەقامەکاندا ئیش دەکەن؛

6) وەک کرێکارانێک کە لە کێڵگە، کارخانە، یان دووکان ئیش دەکەن و حەقدەست و مووچە وەردەگرن. [3]

ڕێکخراوی جیهانیی کار مەزەندەی کردووە کە نزیکەی 250 ملوێن منداڵی کار لە وڵاتانی ڕوو لە گەشە بوونیان هەیە. ڕێژەی ڕاگەیێندراو بۆ ئەو منداڵانەی کە لە کاری ناوماڵدا ئیش دەکەن ڕوون نییە، بەڵام بێگومان ڕێژەیان زۆرە. بە پێی بەڵگەکانی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار، منداڵانی کچی ژێر تەمەن شازدە ساڵان پتر لە گرووپەکانی دیکە لەم کەرتەدا کار دەکەن. بە ئاوڕدانەوە لە تایبەتمەندیی شاراوەی کاری ناوماڵ، بوونی ئاماری متمانە پێکراو لە ئاماری ئەو منداڵانەی کە خەریکی کاری ناوماڵن ئەستەمە. ئاماری وەرگیراو لەم توێژینەوانە تەنیا لووتکەی ئەم کێوی سەهۆڵە پیشان دەدەن کە ئەویش نیگەرانییەکانی پەیوەست بەم دیاردە لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا دەردەخات.

---

1. White

قەدەغەکردنی خراپترین جۆری کاری منداڵ
ڕێکخراوی جیهانیی کار لە ساڵی 1999 لە هەشتا و دووهەمین دانیشتنی جیهانیی خۆیدا کۆنوانسیۆنی نەهێشتنی خێرای خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵانی پەسەند کرد. ئەم یاسایە، کە پاش پڕۆژە یاسای ساڵی 1973 بە پێی دیاریکردنی لانیکەمی تەمەنی دامەزراندن لە وڵاتانی جیهان پەسەند کرا، بە نیاز بوو کە بە داپەڕی نیشتمانی و ئەوپەڕنیشتمانی ڕێگری لە چەوساندنەوەی منداڵان بکا و بەکاهێنانی منداڵان لە پیشەی دژوار و زیانبەخش قەدەغە بکات. لەو بابەتە گرینگانەی کە لەم کۆنوانسیۆنەدا پێداگری لە سەر کرا پەروەردە و ڕاهێنانی بێبەرامبەر و گرینگیدان بە خواستە سەرەکییەکانی منداڵان و بنەماڵەکانیان بوو بۆ ئەوەی ڕێگری لە کارکردنی منداڵان بگیرێت. ئەم کۆنوانسیۆنە لە مانگی گەلاڕێزانی ساڵی 1380، کە بریتی بوو لە 16 مادە، پێشنیارنامە، پێشەکی و مادەی یەکی پەیوەست لە پارلەمانی ئیسلامیی ئێران پەسەند کرا و لە لایەن شۆڕای نگابانەوە "ئەنجومەنی پارێزەران" قبووڵ کراه.

کۆنوانسیۆنی داپەڕی خێرا بۆ نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ
بە پێی مادەی یەک هەتا سێی ئەم کۆنوانسیۆنە، هەر ئەندامێک کە ئەم کۆنوانسیۆنە پەسند دەکا دەبێ داپەڕی خێرا و کاریگەر بۆ قەدەغە و نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ وەک بابەتێکی بەپەلە بگرێتە بەر. بە بۆچوونی ئەم کۆنوانسیۆنە، وشەی "منداڵ" بۆ هەموو کەسانی *ژێر تەمەن هەژدە ساڵان* بە کار دەبرێت. بە بۆچوونی ئەم کۆنوانسیۆنە، وشەی "خراپترین جۆری کاری منداڵ" بریتییە لە بابەتەکانی ژێرەوە:

ئەلف) هەر هەموو جۆرەکانی کۆیلایەتی یان شێوازە هاوشێوەکانی کۆیلایەتی، وەکوو فرۆشتن و قاچاغکردنی منداڵان، بەندایەتی بە هۆی قەرز و ڕایەتی و کار یان زۆرداری یان ناچاری، وەکوو کارپێکردنی بە زۆر یان زۆرەملێی منداڵان بۆ بەکارهێنانیان لە تێکهەڵچوونی چەکدارانەدا.

ب) بەکارهێنان، دابینکردن، یان خستنە ڕووی منداڵان بۆ لەشفرۆشی، بەرهەمهێنانی پۆڕنۆگرافی یان نمایشی پۆڕنۆگرافانە.

پ) بەکارهێنان، دابینکردن، یان خستنە ڕووی منداڵان بۆ کاری نایاسایی، بەتایبەت بۆ بەرهەمهێنان و قاچاغی مادەی هۆشبەر، بەو شێوەی کە لە پەیماننامە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکاندا پێناسە کراون.

ت) کارێک کە بە هۆی تایبەتمەندییەکەی یان ئەو بارودۆخەی کە تێیدا ئەنجام دەدرێ، ئەگەری ئەوە هەیە زیانی بۆ تەندروستی، ئاسایش یان ئەخلاق و ڕەوشتی منداڵان هەبێت.

پلانەکانی داپەڕی کۆنوانسیۆنی قەدەغەکردن و هەوڵ بۆ نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ

پلانەکانی داپەڕی بابەتی مادەی 6 کۆنوانسیۆنی وەک بابەتێک لەم بەرنامانە دەبێ لە سەر ئەم مژارانە چڕ ببێتەوە:

ئەلف) ناسینەوە و ئیدانەکردنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ؛

ب) دوورکردنەوە یان ڕێگری لە ئیشکردنی منداڵان لە خراپترین جۆری کاری منداڵ، پاراستنیان لە هەمبەر کردەوەی تۆڵەستێنانە و پێشبینیی پەروەراندنەوە و سازانی کۆمەڵایەتییان لە ڕێگەی داپەڕگەلێک کە خواستە پەروەردەیی، جەستەیی، و دەروونناسییەکانیان ڕەچاو دەکات؛

پ) سەرنجی تایبەت بە منداڵانی کەمتەمەنتر، منداڵانی کچ، کێشەی بارودۆخی کاری شاراوە کە تێیدا کچان لە بەردەم مەترسیی تایبەتدان، دیکەی گرووپی منداڵانی خەسارهەڵگر یان پێداویستییە تایبەتەکان، لێکدانەوە و دەستنیشانکردنەوەی بارودۆخی ...

کاری مەترسیدار بۆ منداڵان

به پێی مادەکانی کۆنوانسیۆنی کاری منداڵ، کاری مەترسیدار کارێکە کە منداڵان دەخاتە بەر مەترسیی کەڵکاوەژۆیی جەستەیی، دەروونی، یان سێکسی. هەروەها ئەم کارانە لە خۆ دەگرێت: کار لە ژێرزەوی، ژێر ئاو، لە بەرزایی مەترسیدار یان لە شوێنی داخراو، کار بە مەکینە و دەزگا و ئامرازی مەترسیدار، ئەو کارانەی کە تێیاندا بارە قورسەکان بە دەست هەڵدەگیرێن، کار لە شوێنێکی ناتەندروست کە لەوانەیە منداڵان بخاتە بەر مادە و هۆکار یان پرۆسەی مەترسیدار یان بخاتە بەر دەم پلەی گەرما، دەنگ یان لەرینەوە مەترسیدارەکان کە حەرەشە لە تەندروستیی منداڵ دەکا، کارکردن لە بارودۆخی زۆر ئەستەم بۆ کاتێکی دوور و درێژ یان لە میانەی شەو یان کارکردن لە شوێنێک کە منداڵ بە شێوەی نایاسایی بە شوێنی کار سنووردار بۆتەوە.

به پێی یاسای جێبەجێکردنکردنی ڕوونکارییەکانی یەک و دووی تاکمادەی یاسای پەسندکردنی کۆنوانسیۆنی قەدەغەکردن و داپەڕی خێرا بۆ نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ و پێشنیارنامە تەواوکەرەکەی، پێڕستی کارە زیانبەخشەکان بۆ کەسانی ژێر تەمەنی هەژدە ساڵان بەم شێوەی ژێرەوەیە:

1) کارکردن لە کانگاکان، بە ژێرزەوینی و سەرزەوینییەوە و کارکردن لە توونێل و ڕێڕەوەکان یان تێلەکانی کانگا؛

2) کار لە کۆگای داخراو؛

3) کـــار لـــە کارگـــەی چەرمخۆشـــکەری (دەبـــاغچێتی)، سالامبۆرسازی، و ڕیخۆڵەخاوێنکردنەوە؛
4) کـار لـە گەنـداوەڕۆکان، کـەرتی کۆکردنـەوە، هـەڵگرتن و چاڵکردنی زبڵی ناو شار؛
5) ژارپرژێنیی باغ و درەخت و کێڵگە و خاوێنکردنـەوەی شـوێن و گەوڕ و هێلانەی کێڵگەکانی مریشک؛
6) مەلەوانێتی؛
7) کار لە بەرزایی بەرزتر لە پێنج مەتر لـە سـەر زەوی لـە سـەر دەکلەکان، هۆدەی گەڕۆک، داربەست و سکلێتەکان؛
8) کـار لـە شـوێنگەلێک بـە دەنگـی بـەرز (زیـاتر لـە حاڵـەتی ڕێگەپێدراو)؛
9) ئیشکردن لە سەر هێڵ و پۆستەکانی گەیاندنی کارەبا بە فشاری 63 کیلۆوۆڵت و زیاتر؛
10) پیشەی خیزپرژاندن، کوڵاندنی قیرتاوی دەستی، قیرتـاوکردن و ماڵچپرژاندن؛
11) ئیشکـردن بـەو کەرەسـانەی لەرینـەوەیان زۆرە (زیـاتر لـە ڕادەی ڕێگەپێدراو)
12) هەڵکەندنی کارێز و چاڵاو و ئاوەڕۆ و توونێلی ژێرزەوینی؛
13) ئەو کارانەی کە بەردەوام ئەنجامدانیان ئەو نەخۆشییانەی لـێ دەکەوێتـەوە کـە بـە هـۆی تیشـکن، وەکـوو کـارکردن بـە مـادەی ڕادیۆئەکتیڤ و کەوتنە بەر تیشکە یۆنسازەکان؛
14) کاری بیناسازی
15) شۆفێری و ئیشکـردن بـە کەرەسـەی گواسـتنەوەی سـووک و قورس و هەروەها ئۆتۆمبێلی ڕێسازی و کشتوکاڵ؛
16) تووانەوەی ئاسـن، شووشەسـازی، هـەڵکردن و گواسـتنەوەی مادەی تووراوە لە کوورەی چالاک و ئیشکردن لـە کـوورەی کوڵانـدنی چینی و گڵێنە؛
17) ئیشکـردن لـە بـارداگر، وزەخانـە، پاڵاوگـە، پەترۆشـیمی، و دیکەی یەکەکانی نەوت و گاز؛
18) ئیشکـردن لـە کارگـەی تـەونچنین، نەمـەدماڵی، زیلـۆچنین، ڕێستن و چنین؛
19) کـار لـە کارخانـەی بەرهـەمهێنانی بـەروبوومی ئازبێسـت و کارخانەی بەرهەمهێنانی چیمەنتۆ و بەرهەمە چیمەنتۆییەکان؛
20) ئیشکردن لـە دارسـتان، شـەڕەڵوانی (نـزارەوان)، بڕینـەوە و هەڵگرتنی درەختەکان؛
21) ئیشکردن لە ئاژەڵداریی پیشەسازی و قەسابخانەکان؛
22) ئیشکردن بە مادەی شیاوی گڕگرتن و گڕگر؛
23) ئیشکردن لە کارخانەی قیرتاوکردن، بەردشـکێنی، بـەربڕی،

کاری ڕێگاوبانسازی؛
24) بەرپرسی کلۆرلێدان و خاوێنکردنەوەی کۆگای ئاو؛
25) ئیشکردن لە مردووشۆرخانە و ناشتنی مردووەکان؛
26) مەلەوانی و ئیشکردن لە ماتۆڕخانەی کەشتی یان کەشتیسازی؛
27) ئیشکردن لە پیشەسازیی ئاوکاری؛
28) ئیشکردن بە دەزگای مەترسیداری وەکوو مەکینەی چێوتاشی یان پڕێسی وەشێنی، زەربەیی، هیدرۆلیکی و لەم چەشنە؛
29) ئیشکردن لە کوورەخانە (خشتپێژی)؛
30) ئیشکردن بە مادەی ڕیشاڵی شووشە (پەشمە شووشە) و بەرهەمهێنانی بەرهەمەکانی و گواستنەوە؛
31) بەرگرە، دانان و بەرهەمهێنانی ئیزۆگام و قیرتاوکردنی سەربان و نهۆمەکان؛
32) ئاسنگەری، لەحیمکاری، بەردلێدان و ڕەنگکردن؛
33) پەڕەپەڕەکردن و بڕینی ئاسنەکان و بەردە بیناسازییەکان؛
34) کارکردن لە نەخۆشخانە و بنکە تەندروستییەکان و دەروونذەرمانی، خانەی بەساڵاچووان و ڕادیۆلۆژی و تاقیگە؛
35) کارکردن لە نانپێژی؛
36) ئیشکردن لەو کارگە و کارخانانەی کە بە جۆرێک لە جۆرەکان مادەی کیمیایی و ژار بەرهەم دێنن و بەستەبەندی و فرمۆلە یان ئەمبار دەکەن.
ڕوونکاری – ئەگەر کاری بابەتی بڕگەکانی "18" و "20"ی ئەم مادە بە مەبەستی هاوکاریکردنی دایک و باوک و بە پێی توانای منداڵ و لە کارگە نەریتی و خێزانییەکاندا ئەنجام بدرێ، ئەم مادە نایگرێتەوە.

جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵان

دابەشکردنی ڕێژەیی منداڵان لە ناو پیشەکاندا لەوانەیە لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی دیکە جیاواز بێ و هەندێ لە جۆرەکانی کار لەوانەیە نەباو بێ و تەنیا لە هەندێ ناوچەی دەگمەندا بوونی هەبێت. بەم حاڵەوە بە شێوەی گشتی باروودۆخی کاری منداڵانی ئیشکەر لە زۆربەی وڵاتاندا بە شێوەی گشتی لە سەر چەند تەوەری ژێرەوە چڕ بوونەتەوە:
1) کشتوکاڵ لە کێڵگەی کشتوکاڵ؛
2) کارخانە بچووکەکان، کۆمپانیا بچووکەکان، پیشەسازییە گوندییەکان، کار و کاسبیی خێزانی، و کاری ناوماڵ؛
3) کەرتی خزمەتگوزاری وەکوو خزمەتکردنی ماڵ لە ناو بنەماڵەکان؛
4) چالاکیی بەرهەمهێنانی پەراوێزی لە کەرتی نافەرمی [4].

کۆانسیۆنی یەکێتیی کرێکارانی نێودەوڵەتیی 2008 ئاماژە بە پێڕستێک لە جۆرەکانی کاری منداڵان دەکا کە بەربڵاوترین و خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵان لە خۆ دەگرێت. هەڵبەت ئەم پێڕستە هەموو جۆرەکانی کاری منداڵان لە خۆ ناگرێت. ئەم جۆرانە بریتین لە:

1) کاری ماڵان: جۆرێک کاری منداڵە کە زۆر باو و هەندێ جار قبووڵکراوە؛ ئەم جۆرە کارە یان لە ماڵەوە ئەنجام دەدرێ یان لە دەرەوەی ماڵ. کاتێک کە کاری ماڵ لە دەرەوەی ماڵ ئەنجام دەدرێ، منداڵان چەندین کاتژمێر ئیش دەکەن، شانسی چوونە قوتابخانەیان کەم دەبێتەوە و ئەم چەشنە کارە لە بنەماڵە و هاورێکانیان دادەبڕێنێت.

2) کاری کشتوکاڵ: زۆرێک لە منداڵان لە کەرتی کشتوکاڵ ئیش دەکەن. لە کێڵگەی خێزانی لەگەڵ بنەماڵەی خۆیان لە ناو یەکەیەکی بەرهەمهێنان یان بۆ خاوەنکارێکی دیکە ئیش دەکەن.

3) کارکردن لە پیشەسازی: کارکردن لە کەرتی پیشەسازی دەتوانێ بە شێوەی ڕێکوپێک یان بەڕێکەوت، یاسایی یان نایاسایی و وەک بەشێک لە کاری بنەماڵە یان بۆ خاوەنکارێکی دیکە ئەنجا بدرێت. کارکردن لەم کەرتەدا بریتییە لە تەونکردن، سافکردنی بەردە بەنرخەکان، بەرهەمهێنانی جلوبەرگ، بەرهەمهێنانی مادەی کیمیایی، شقارتەسازی و بەرهەمهێنانی لایەنێکی بەربڵاوی کەلوپەلەکانی دیکەیە. ئەم منداڵان دەکەونە بەر مادە کیمیاییەکان و لەوانەیە ژاراویبوون، نەخۆشیی هەناسەکێشان و پێستی، گەرماژۆیی و تەقینەوە، زیانی بینایی و بیسایی، سووتمان و تەنانەت مەرگی بە دواوە بێت.

4) کارکردن لە کانگاکان: لە زۆربەی وڵاتاندا لە کەرتی کانگا کەڵک لە کاری منداڵان وەردەگیرێت. لەم کەرتەدا منداڵان بۆ چەندین کاتژمێر، بە بێ ڕاهێنان و خۆپارێزی ئیش دەکەن. منداڵە کانگاچییەکان بە هۆی زەختی فیزیکی، ماندوویێتی و هەروەها کێشەی ماسوولکەیی و ئێسکلێتییەوە دەناڵێنن.

5) کۆیلایەتی و کاری زۆرەملی: ئەم جۆرە کارە زیاتر لە ناو گوندەکاندا باوە و بە هۆی ستەمکردن لە کەمینە ئێتنیکییەکان و خەڵکی ڕەسەنەوە ئەنجام دەدرێت. منداڵانیش لەم بارودۆخەدا دەبنە قوربانی و لە تێکهەڵچوونی سەربازیدا بە کار دەبرێن.

6) لەشفرۆشی و قاچاغی منداڵان: مەترسییەکانی ئەم جۆرە کارانە کە ئاوقانی منداڵان دەبێتەوە زۆر زیاترە و لایەنێکی بەربڵاوی لە خەسارەتەکان لە بەدرەوشتیی ئەخلاقییەوە بگرە تا دەگاتە گواستنەوەی نەخۆشییە سێکسییەکان و مەرگی لەگەڵە.

7) کار لە کەرتی ئابووریی نافەرمی: کارکردن لەم کەرتەشدا لایەنێکی بەربڵاوی لە ئیش و کاری لە خۆ گرتووە کە بریتییە لە واکسکردنی پێڵاو، سواڵکردن، فرۆشتنی ڕۆژنامە یان زبڵگەڕی کە

هەندێ لەم ئیشانە چاوی جەماوەر نایانبینێ و هەندێکیش دەبینرێن. ژینگەی کاریی ئەم بەشە زیاتر سەر شەقامە. هەڵبەت بەشێکی ئەم پیشانەش بە شێوی ناو ماڵ ئەنجام دەدرێن.

هەندێ لە جۆرەکانی کاری منداڵ کە وەک خراپترین کاری منداڵان ناسراون، دەبنە هۆی ئەوەی منداڵان بەرەو کۆیلایەتی ڕاپێچ بکرێن، لە بنەماڵەکانیان داببڕێن، بکەونە بەر دەم چەندین جۆری مەترسی و نەخۆشیی جیدی یان دەبنە هۆی ئەوەی ئەم منداڵانە بەتایبەت لە تەمەنی کەمدا بهێنرێنە سەر شەقامەکانی گەورە شارەکان. ئەوەی کە بیچمێکی تایبەت لە کار بە ناوی کاری منداڵان ناوزەد بکرێ و بناسرێ بە تەمەنی منداڵ، جۆری کار، ئامانجی وڵات جیاوازەکان بەستراوەتەوە. سەرەڕای ئەوەی کاری منداڵان چەندین جۆری هەیە، نەهێشتنی بەپەلەی جۆرەکانی کاری منداڵان لە یەکەمایەتیدایە کە بە پێی مادەی سێی کۆنوانسیۆنی ژمارە 182 ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار بە "خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ" ناسراون. ئەم چەشنە کارانە بریتین لە:

- هەموو جۆرەکانی کۆیلایەتی یان نیمچە کۆیلایەتی، وەکوو فرۆشتن و قاچاغی منداڵان، کۆیلایەتی و بەدیلگرتنیان یان بەکارهێنانی زۆرەملێی ئەو منداڵانە لە شەڕی چەکداری؛
- بەکارهێنان، ئامادەکردن یان بەکارهێنانی منداڵان بۆ لەشفرۆشی، بەرهەمهێنانی پلانی پۆڕنۆگرافی یان نمایشی پۆڕنۆگرافی؛
- بەکارهێنان و تەیارکردنی منداڵان بۆ کاری نایاسایی بەتایبەت بۆ بەرهەمهێنان و قاچاغی مادەی هۆشبەر، بە جۆرێک کە لە پەیماننامە نێودەڵوەتییە پەیوەندیدارەکاندا پێناسە کراون.
- ئەو کارانەی کە بە پێی ناوەڕۆکەکەیان یان بارودۆخەکەیان بۆ تەندروستی و ئاسایش و پڕەنسیپە ئەخلاقییەکانی منداڵ زیانبەخش بن.

لە بەشەکانی دیکەدا هەندێ لە نموونەکانی پیشە مەترسیدارەکانی منداڵان و ئەرک و ئەو مەترسی و لێکەوتانەی بۆ سەر تەندروستیی منداڵ هەیانە، دەخرێتە ڕوو. بە شێوەی گشتی پیشەی منداڵان بە سەر کاری کشتوکاڵ، کاری بیناسازی، کاری کانگا و کاری بەرهەمهێنان لە کارگەی بچووک دابەش دەکرێت. لەم دابەشکارییەدا زیاتری ژێرلقەکان هی کارگەی بەرهەمهێنان و بچووکە کە بریتییە لە کارگەی ڕێستن، کارگەی تەونکردن، کارگەی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو و چەرم، کارگەی بەرهەمهێنانی شووشە و بلوور، کارگەی شقارتەسازی، ڕەنگفرۆشی، چێکردنی تەختەبەرد، ئاسنکاری، خشتپێژی، دوگمەسازی و پیشەسازیی بەرد.

خشتەی ژمارە 1 – 2: نموونەگەلێک لە پیشەی مەترسیدارەکان و ئەو لێکەوتانەی کە بۆ سەر تەندروستیی کاری منداڵان هەیەتی [5].

کەرتی	ئەرک	مەترسی	لێکەوتە تەندروستییەکان
کشتوکاڵ	ئیشکردن بە کەرەسە و مەکینەی کشتوکاڵ / دەستکاری و ژارپرژێنیی مادە کشتوکاڵییەکان / چاودێریکردنی ئاژەڵانی کێڵگە و ڕانەمەڕ، چنینەوەی بەروبووم و بژار / کۆکردنەوەی گژ و گیا / هەڵگرتن	مەکینە و کەرەسە سەقەت و نەپارێزراوەکان / پێکدادانی تراکتۆری شۆفێری و کەرەسەی گواستنەوەی کێڵگە / دەنگە دەنگ و لەرینەوە / مەترسیی بەربوونەوە و خنکان / ئاژەڵی مەترسیدار / هۆکارە ژاراوییە بایۆلۆژییەکان / کەوتنە بەر مادەی کیمیایی مەترسیدار / کاری دژوار / کارکردن بە بێ دەزگا و پارێزەری تایبەتی / کەوتنە بەر پلەی گەرمای زۆر و هەڵگرتنی بارە قورسەکان	شکان / بڕان / زیانبەرکەوتن و مەرگ / شکان و کەمئەندامبوونی پەنجەی دەست، ئەندام و پەنجەکانی قاچ / زیانبەرکەوتنی سەر یان دیکەی زیانەکانی بە هۆی دەزگا و مەکینەی کێڵگە وەکوو کەمبوونەوەی ئاستی بیسایی و زیانبەرکەوتنی چاو / لاکوتی و دیکەی نەخۆشییە هەوکردنییەکان / ژاراویبوونی درێژخایەن و کوشندە
فیتەریی ئۆتۆمبێل	چاککردنەوەی کۆگەی باتری، چاککردنەوەی کێشەی میکانیکی / چاککردنەوەی تایەر / شتن و سووتەمەنیگریی ئۆتۆمبێل	کەوتنە بەر مۆنۆکسایدی کاربۆن / بەنزین / دەنگە دەنگ / کەرەسە و ئۆتۆمبێلە مەترسیدارەکان / هەڵگرتنی شتە قورسەکان / هەواگۆڕینەوەی ناتەواو / مەترسیی ئاگرکەوتنەوە یان تەقینەوە	سووتمان / زیانبەرکەوتن / ژراویبوون بە مۆنۆکسایدی کاربۆن / ئەگەری بەربوونەوە / ئازاری بە هۆی کاری زۆر / ژاراویبوونی کیمیایی بە قورقوشم / سووتمان / زیانبەرکەوتن بە هۆی مۆنۆکسایدی کاربۆن
تەونکرد ن	ئامادەکردنی پەت / داهێنانی خوری / شتن / تەشیرێسی و چنین / ڕەنگاندن	هەڵمژینی تەپ و تۆزی خوریی ئالوودە بە مادەی بایۆلۆژیکی / پۆزەیشنی هەڵەی کار،	کێشەی ئیسکلێتی و ماسوولکەیی / زەختی چاو و لاوازیی چاو / نەخۆشیی هەناسەکێشان / ژاراویبوون کیمیایی

کەرتی	ئەرک	مەترسی	لێکەوتە تەندروستییەکان
		هەڵترووشکان / ڕووناکیی ناتەواو / مادەی کیمیایی مەترسیدار / جووڵەی دووپاتە	/ لاکەوتەیی
کارخانەی سەرامیک و شووشە	ڕێککردنی و بڕینی شووشە / ڕەنگاندنی شووشە / دیزاینی شووشەی تواوە / هەڵگرتنی شووشەی داخ	کەوتنە بەر قورقوشم / تەپ و تۆزی مەترسیدار / هەواگۆڕینەوەی لاواز / پلەی گەرمای زۆر	سووتمان / بڕین بە شووشەی شکاو / زیانگەیشتن بە چاو / زەختی گەرما / نەخۆشییە هەناسەییەکان / ژاراویبوون بە قورقوشم
کرێکاری باردار	ئەرکی کرێکاری باردار	بەرزکردنەوە و هەڵگرتنی کەرەسەی قورس / کەوتن لە بەرزایی / کاری سەخت / ماوەی زۆری کار	زیانی بە هۆی بەربوونەوە / سووتمان / نەخۆشیی هەناسەکێشان / لاکەوتەیی / زەختی جەستەیی / کێشەی ئیسکلێتی و ماسوولکەیی / کارکردن لە گەرما
کارگەی پۆشاک / چەرم، دەباغی و چێکردنی پێڵاو	بڕین / قاوغسازیی نەخشی بەرجەستە / دوورین / ڕەنگڕێژی / بەرگدووری / چەکوچوەشاندن	هەواگۆڕینەوەی نەشیاو / ژاوەژاو / بەرکەوتن لەگەڵ چەسپ و تووێنەرەوەکان / بەرکەوتن لەگەڵ فۆرماڵدیید و ڕەنگ / مادە گڕگرەکان / پانتای کاریی قەرەباڵغ / مەترسیی ئاگرکەوتنەوە / دەزگای کارەبایی لە ڕادەبەدەر / سیم و بۆکسی فیووز / مەکینەی مەترسیدار و کەرەسە تیژەکان / کارکردن بە بێ جیازی خۆپارێزیی تاکەکەسی /	بڕین و زیانی بە هۆی مەکینە و ئامرازە بڕێنەرەکان / سووتمان / لەدەستدانی پەنجەکان / لاکەوتەیی / کارەباگرتن / ژاراویبوونی کیمیایی / ڕووداوی ئاگرکەوتنەوە / کێشەی ئیسکلێت و ماسوولکەکانی لەش

کەرتی	ئەرک	مەترسی	لێکەوتە تەندروستییەکان
		گۆڕینی کار و ماوەی درێژخایەنی کار	
بەرهەمهێنانی ناو ماڵ	دروومان / سەر یەکخستن / چێکردنی گەوهەر / و هتد	مەترسییەکان بە جۆری کار بەستراونەتەوە؛ ڕووناکیی لاواز و بارودۆخی نالەباری کاری	ماندوویێتی بە هۆی ماوەی زۆری کار و زیانی تایبەتی بە پێی جۆری کار
ئاسنکاری	لەحیمکاری / لەحیمکاری و تووانەوەی ئاسنی قورقوشم / برۆنزکاری / ئاوکاری	کەوتنە بەر پلەی گەرمای زۆر / کەوتنە بەر قورقوشم و گازی ئاسنی مەترسیداری دیکە	زیانگەیشتن بە چاو / زەخت و گوشاری بە هۆی گەرما / سووتمان / کێشەی عەسەبی / ژاراویبوونی بە هۆی قورقوشم
کانزاکان (کانزا سەرئاوالاو ژێرزەوینییەکان)	هەڵگرتنی بەرد / هەڵگرتنی تەختە بەرد یان دیکەی شتە قورسەکان / چاڵهەڵکەندن و کانگاکاری/ چەمانەوە، چۆکدادان یان ڕاکشان لە شوێنی باریک و تەنگەبەر لە کارە ژێرزەوینییەکاندا	ئەگەری بەربوونەوە / زیانی بە هۆی بەربوونەوەی شت و ڕووداوە کوشندەکان / مەترسیی تەقینەوەی بە هۆی گازی مێتان / کەوتنە بەر تەپ و تۆزی مەترسیدار / گاز / گازی مۆنۆکسایدی کاربۆن / زەختی بە هۆی هەڵگرتنی باری قورس / کاری قورس / تەندروستیی لاواز / خۆراکی ناتەواو / هەرا و زەنا	شکان و زیانی بە هۆی هەڵڕژانی شتەکان / مەرگ / نەخۆشیی هەناسەیی / زەختی جەستەیی و کووتراوی / کێشەی ئیسکلێتی و ماسوولکەیی
لەشفرۆشی	سێکسکردن	بەرکەوتن لەگەڵ مادەی هۆشبەر / توندوتیژی / کەڵکاوەژۆیی / مەترسیی بۆ سەر تەندروستی و ئەخلاق /	نەخۆشیی نزیکیی سفلیس، هێپاتیت، ئایدز و ... / کێشەی دەروونی - کۆمەڵایەتی / دووگیانیی نەخوازراوی

کەرتی	ئەرک	مەترسی	لێکەوتە تەندروستییەکان
		بێبەشبوون لە بنەماڵە و کۆمەڵگا	
زبڵگەڕ و پاشماوەفرۆش	بەکارهێنانەوەی دوبارەی مادە شیاوی بەکارهێنانەوەکانی ناو زبڵەکان	بڕینی بە هۆی شووشە یان ئاسن / بەرکەوتن لەگەڵ مادە مەترسیدارەکانی وەکوو خەسارچووەکانی نەخۆشخانەکان / هەڵمژینی دووکەڵ و گازە زیانبەخشەکان / کەوتنە بەر مێروو / سۆسەی خواردنی خۆراکە فڕێدراوەکان / بارودۆخی ناتەندروست / ژیانکردن لە نزیک زبڵ	بڕان / سووتمان / کوزاز / ژاراویبوونی کیمیایی / نەخۆشیی هەوکردنیی **HIV**، هێپاتیت / سیل / نەخۆشیی هەناسەیی / ژاراویبوونی خۆراکی / بەدخۆراکی / برین / مەرگ
کاری سەر شەقام	دەستگێڕی و فرۆشتنی کاڵا / هەڵگرتنی مادەی هۆشبەر / فرۆشتنی ڕۆژنامە / واکسکردنی پێڵاو / خاوێنکردنەوەی پەنجەرەی ئۆتۆمبێل / پیشاندانی چرای سوور / ڕادەستکردنەوەی کاڵا / پەیامهێنەر	کەوتنە بەر مادەی هۆشبەر / توندوتیژی و تاوان و داوێنپیسی / ڕووداوی بە هۆی ئۆتۆمبێل / مەترسیی بۆ سەر تەندروستی و ئەخلاق	زیانبەرکەوتنی بە هۆی ڕووداوی هاتوچۆ / گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر / ماوەی درێژخایەنی کار / بەدخۆراکی / نەخۆشیی گوازراوەیی لە ڕێگەی سێکسەوە / کێشەی دەروونی – کۆمەڵایەتی / دووگیانیی نەخوازراو
کارگەی ڕێستن	تەشیڕێستن / چنین / ڕەنگڕێژیی جلوبەرگ	دەزگای مەترسیدار / ژاوە ژاو / هەڵمژینی تەپ و تۆزی پیس / تەپ و تۆزی ئازبێست / ڕووناکیی کەم / بەرکەوتن لەگەڵ مادەی کیمیایی / هەواگۆڕینەوەی ناتەواو / نمی زۆر	برین و زیان بە هۆی مەکینە / ژاراویبوونی کیمیایی / نەخۆشیی هەناسەیی سییە / کێشەی ئیسکلێت و ماسوولکەیی / زەختی جەستەیی

کەرتی	ئەرک	مەترسی	لێکەوتە تەندروستییەکان
		/ پلەی گەرمای زۆر / کارکردن بە بێ جیازی خۆپارێزی / بەرزکردنەوە و هەڵگرتنی باری قورس / مەترسیی ئاگرکەوتنەوە	
کاری پەیوەندیدار بە بیناسازی	هەڵکەندنی زەوی / پێمەرەی خیز و چیمەنتۆ / کارکردن بە ئاسن / کارکردن بە تەختەی دیوار و بەردانی ئاوەڕۆ / بێژاندن و تێکەڵکردنی خاکەسوورە بۆ چێکردنی خشت / هەڵگرتنی خشت	برینی بە هۆی بەربوونەوەی شتەکان / کەوتنە بەر تەپ و تۆزی مەترسیدار / کێشەی هەناسەکێشان / کارکردنی بە بێ جیازی خۆپارێزی / کەوتنە بەر بارودۆخی نالەباری کەش و هەوا / بەرکەوتن لەگەڵ قورقوشمی لیعاو / گەرمای لە رادەبەدەری وجاغ / مۆنۆکسایدی کاربۆنی کوورەخانەکان	کێشەی ئیسکلێتی و ماسوولکەیی / لاکەوتیی / زیانی بە هۆی بەربوونەوەی شتەکان / بەربوونەوە / نەخۆشیی هەناسەیی / ژاراویبوون
چالاکیی بەرهەمهێنانی لاوەکیی پێوەری بچووکی خزمەتگوزاریی ماڵی / کاری ماڵان	هەموو جۆرەکانی کاری ماڵان کە چاودێریکردنی منداڵانیش دەگرێتەوە	لە ژێر چاودێریی وەستا و پیاوەتیی ئەو / کاتی دوور و درێژخایەنی کار و نەبوونی پشووی تەواو / نەبوونی لانیکەمی ئیماکانیات بۆ خەوتن و پشوودان / زیانبەرکەوتنی جەستەیی / کەڵکاوەژۆیی جەستەیی و سێکسی / تەمبێکردنی جەستەیی /	کاریگەریدانان لە سەر تەندروستی بە هۆی ماوەی زۆری کار و پشووی کەم / برینی جەستەیی / سترێسی دەروونی

کەرتی	ئەرک	مەترسی	لێکەوتە تەندروستییەکان
		بەدخۆراکی / ژەمە خـــــــــــۆراکی نارێکوپێک	

چەمکی توێژینەوە
چەمکـەکانی ئـەم توێژینـەوە "منـداڵ"، "جۆرەکـانی کـاری منـداڵ"، و "کارگە"ـیە. بـە ئاوێتـەکردنی ئـەم چەمکانـە، دیکـەی چەمکـەکانی توێژینـەوەش تـاوتوێ دەکـرێ، چەمکگـەلی وەکـوو کـاری منـداڵ، خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ، جۆرە جیاوازەکـانی کـاری منـداڵ، جۆرەکـانی کارگــە و کارگـەی ژێرزەوینـی. بـەو پێیـەی کـە لـەم توێژینەوەدا کارکردن لە کارگەش ڕەچاو دەکرێ، ئەم چەمکە چەمکی دیکەی وەکوو خاوەنکار، بارودۆخی کـاری و ... لـێ دەبێتـەوە و بـۆ ئەمە مادە یاساییەکانی یاسای کار لەم بارەشەوە تاوتوێ دەکرێت.

منداڵانی کار
منداڵانی کـار تاقمێـک لـەو منداڵانـەن کـە لـە دەرەوەی مـاڵ خـەریکی ئیشکردنن. ئەم چەشنە ئیشانە لایەنێکی بـەربڵاو لـە جۆرەکـانی ئیشـی ڕاسـتەقینە و ناڕاسـتەقینە، کرێکـاریی ناپرۆفیشـناڵ، سـواڵکردن، واکسکردن، فرۆشتنی شمەکی بێبایەخ و هتد لە خۆ دەگرێت [6]. بـە پێـی پێناسـەی ڕێکخـراوی نێودەوڵـەتیی کـار و یوونیسـێف، هـەر مرۆڤێک کە تەمەنی خوار 18 ساڵان بێ و بۆ مەبەستی دەستخستنی داهات خەریکی ئیشێک بێ یان ئیشەکەی لە ئاراستەی چەوساندنەوەی ئـەو بـە هـۆی قـەرزی بنەماڵـەوە بـێ پێـی دەوتـرێ منـداڵی کـار. بـە گوێرەی پۆلێنبەندیی تیـۆریی ڕێکخـراوی نێودەوڵـەتیی کـار، منـداڵانی کار بریتییە لەو منداڵانەی کە خراپترین جۆری کاری منـداڵان ئـەنجام دەدەن و یـان لـە تەمـەنی خـوارتر لـە لانیکـەمی تەمـەنی یاسـایی کـار خەریکی کارن. وشەی منداڵی کـار ئـەو منداڵانـە ناگرێتـەوە وا کـاری سـووک و ئاسـان ئـەنجام دەدەن. بـەم پێیـە، کـاری سـووک ئـەو کـارە نامەترسیدارانە دەگرێتـەوە کـە منـداڵانی تەمـەن دوازدە هـەتا چـواردە سـاڵان و لـە مەودایـەکی زەمـەنیی کـەمتر لـە 14 کـاتژمێر لـە مـاوەی هەفتەیەک ئەنجامی دەدەن.

مادەی 79 یاسای کار لە ئێران کەسانی ژێر تەمەنی 15 ساڵ وەک منداڵی کار ناوزەد دەکا و هەرچەشنە چەوساندنەوەی ئەم منداڵانـە بـە دژی یاسای کار و شیاوی بە دواداچوونی یاسایی دەزانێ و بە کەسانی 15 ساڵان هەتا هەژدە ساڵان بە "کرێکاری مێرمنداڵ" ناو دەبـات. بـە شێوەی گشتی کاری منداڵ بە کارێک دەوترێ کە منـداڵان لـە جیهـانی منداڵی و ڕێز و پێگەی مرۆییان بێبەش دەکا و بۆ گەشەی و گـوورانی زەینییان زیانبەخشە. بە گوێرەی هەندێ پێناسە، وشەی کـاری منـداڵان

"بەو کارانە دەوترێ کە منداڵان لە قۆناغی منداڵی، دەفرایەتی و ڕێز و شان و پێگەیان بێبەش دەکا و بۆ گەشەی فیزیکیی و دەروونییان زیانبەخشە" و ئاماژە بەو کارانە دەکا کە ئەم تایبەتمەندییانەیان هەیە:

- لە ڕووی جەستەیی، دەروونی، کۆمەڵایەتی و ئەخلاقی مەترسیدارن و زیانیان بۆ منداڵان هەیە.
- لە حاڵەتەکانی ژێرەوەدا ڕێگری لە خوێندنی منداڵان دەکەن:
  - ✓ لە هەلی چوونە قوتابخانە بێبەشیان دەکات.
  - ✓ بەر لە کۆتاییهاتنی خوێندن ناچار بە وازهێنان لە خوێندنیان دەکات.
  - ✓ یان ناچاریان دەکەن وێڕای چوونە قوتابخانە، کاری دریژخایەن و قورس ئەنجام بدەن [7].

هەر لەم بوارەدا "خراپترین جۆری کاری منداڵ"[1] بریتییە لە کۆیلایەتی، جیابوونەوەی منداڵ لە باوەشی بنەماڵە، کەوتنە بەر مەترسی و نەخۆشیی جیدی، یان بەرەڵاکران لە سەر شەقامی شارە گەورەکان. ئەوەی کە جۆرە تایبەتەکانی "کار" دەتوانین ناو بنێین "کاری منداڵ" یان نا بەستراوەتەوە بە تەمەنی منداڵ، جۆر و کاتژمێر و کاری ئەنجامدراو، بارودۆخی ئەنجامدرانی، و ئەو ئامانجانەی کە لە لایەن وڵاتە جیاجیاکانەوە دەگیرێتە بەر. هەر بۆیە وڵامدانەوەی کاری منداڵ لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی دیکە و هەروەها لە بەشە جیاجیاکانی وڵاتێک جیاوازە [8].

یوونیسێف لە ڕاپۆرتی ساڵانەی خۆیدا لە ژێر ناوی "بارودۆخی منداڵانی جیهان" بەشێکی تایبەتی هەیە بە ناوی "پاراستنی منداڵان" کە تێیدا ئاماری منداڵانی سەرقاڵ بە کاری بە جیاکردنەوەی تەمەن و ڕەگەز لە زۆربەی وڵاتانی جیهان – ئەو وڵاتانەی کە ئاماری فەرمیی منداڵانی کار لە لایەن دەوڵەتەکانیانەوە بڵاو بۆتەوە – ڕادەگەیێنێت. هەر لەم ڕاپۆرتانەشدا بە پێی تەمەن و کاتژمێری کاری منداڵی کار بە سەر ئەم پۆلانەی ژێرەوە دابەش کراون:

- منداڵانی تەمەن پێنج ساڵان هەتا یازدە ساڵان کە لە ماوەی هەفتەیەک لانیکەم یەک کاتژمێر یان ئەو سەرەکەی 28 کاتژمێر لە هەفتەدا ئیشی ناوماڵ دەکەن.
- منداڵانی تەمەن دوازدە هەتا چواردە ساڵان کە لە ماوەی یەک هەفتەدا لانیکەم 14 کاتژمێر چالاکیی ئابوورییان بووە یان ئەو سەرەکەی 42 کاتژمێر چالاکیی ئابووری لەگەڵ کاری ناوماڵ دەکەن [9].

پەیماننامەی 138ـی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار لە مادەی هەوتی خۆیدا جەخت دەکاتەوە کە کاری سووک دەبێ دوو تایبەتمەندی هەبێ: یەکەم ئەوەی کە زیان بە تەندروستی و گەشەی منداڵ نەگەیێنێ، و

---

1. Worst forms of child labour

دووهەم ئەوەی کە بەرکەوتنی لەگەڵ چوونی منداڵ بۆ قوتابخانە و ڕاهێنانە پرۆفیشناڵییەکان و بە شێوەی گشتی لەگەڵ خوێندن و توانا پەروەردەییەکانی نەبێت. بە واتا ئاماریەکەی، کاری سووک بۆ منداڵانی دوازدە هەتا چواردە ساڵان کارێکە کە تایبەتمەندیی مەترسیدار و پتر لە 14 کاتژمێر لە هەفتەدا نەبێت. ئەوەی لە ستانداردە دیاریکراوەکانی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار دەبێ ڕەچاو بگیرێ لانیکەمی تەمەنی ڕێگەپێدراو بۆ ئەنجامدانی کارە سووکەکانە کە دەتوانێ دوازدە یا سێزدە ساڵ بێ، بەڵام منداڵان دەتوانن ئەو کارانە بکەن کە لە لایەن یاساوە بۆ گرووپی تەمەنیی تایبەت چاوپۆشییان لێکراوە. بۆ وێنە بەشداری لە کاری ماڵ و کارکردن لە پیشەی خێزانی کە وەک بەشێک لە ڕاهێنانی کار ڕەچاو دەکرێت. هەروەها لانیکەمی تەمەنی دامەزراندن یان کار لە لایەن یاسای نیشتمانی دیاری دەبێ و دەتوانێ چواردە، پازدە یان شازدە ساڵ بێت. هەر بەم شێوە دەبێ ئاماژە بەوە بکرێ کە هەر هەموو ئیشە مەترسیدارەکان و خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ، کە لە لایەن ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کارەوە دیاری کراوە، بۆ هەموو منداڵان لە هەر تەمەنێکدا قەدەغەیە.

کار

کار بەو تاقمە چالاکییە ئابوورییانە دەوترێ کە بە مەبەستی وەدەستهێنانی داهات، بە نەختی و نانەختییەوە ئەنجام بدرێ و ئامانجەکەی وەدەستهێنانی کاڵا یان خزمەتگوزاری بێت [10].

کرێکار

لە سەر بنەمای یاسای کار، کرێکار ئەو کەسەیە کە بە هەر چەشنێک بێ لە هەمبەر وەرگرتنی حەقدەست، پارە، مووچە، پشکی سوود، و دیکەی هەڤیازییەکان لە سەر داوای خاوەنکار کار دەکات.

خاوەنکار

خاوەنکار بە کەسێکی یاسایی یان نایاسایی دەوترێ کە کرێکار لە سەر داوای ئەو و لە سەر حسێبی ئەو لە هەمبەر وەرگرتنی حەقدەست ئیش دەکات. بەڕێوەبەران و بەرپرسان و بە شێوەی گشتی هەموو کەس کە بەرپرسی ئیدارەی کارگەن وەک نوێنەری خاوەنکار لە قەڵەم دەدرێن و خاوەنکار بەرپرسی هەموو ئەو بەڵێنانەیە کە ئەم نوێنەرانە لە هەمبەر کرێکار لە ئەستۆی دەگرن. ئەگەر نوێنەری خاوەنکار لە دەرەوی چوارچێوەی دەسەڵاتی خۆی بەڵێنێک بدا و خاوەنکار قبووڵی نەکا، لە بەرامبەردا خاوەنکار بەرعۆدەیە.

پشکنینی کار

بە پێی مادەی 96 یاسای کار و بە مەبەستی جێبەجێکردنکردنی دروستی یاسا و ڕێساکانی پاراستنی تەکنیکی، ئیدارەی گشتیی پشکنینی وەزارەتی کار و کاروباری کۆمەڵایەتی بە "چاودێرکردنی یاساکانی هەلومەرجی کار و بەتایبەت یاسا پاڵپشتییەکانی پەیوەست بە

کاری دژوار و زیانبەخش و مەترسیدار، ماوەی کار، حەقدەست، خۆشگوزەرانیی کرێکار، کارکردنی ژنان و کرێکارانی مێرمنداڵ" ئەرکی چاودێرییان لە ئەستۆیە.

پشکنەرانی کار و کارناسانی تەندروستیی کار بە پێی ڕادەی ئەرکەکانی خۆیان مافی ئەوەیان هەیە کە بە بێ ئاگاداریی پێشتر و لە هەر کاتێکی شەووڕۆژدا، بچنە ناو ئەو دامەزراوانەی کە مادەی 85 ئەم یاسایە دەیانگرێتەوە و بیانپشکنن، بەڵام چوونی پشکنەران بۆ ناو کارگەی خێزانی پەیوەستە بە ئیزنی نووسراوی دادستێنی گەڕەکەوە.

یاسای کاری ئێران سەرەکیترین و گرینگترین یاسایەکە کە تێیدا بە چڕوپڕی ئاماژە بە بابەتی کاری منداڵان کراوە. لەم یاسایەدا، بەدەر لە دیاریکردنی لانیکەمی تەمەنی یاسایی کارکردن، مەرجەکانی بە کارهێنانی کرێکارانی مێرمنداڵ و هەروەها حاڵەتە ئاوارتەکان لەم بوارەدا لە لایەن یاسادانەرەوە دیاری کراوە. یاسای کاری ئێران، بە دابەزاندنی یاسا نێودەوڵەتییەکانی کاری، ناچارکردنی کەسەکان بە کاری دیاریکراو و چەوساندنەوەی دیتری قەدەغە کردووە و لەم زەمینەدا هەموو تاکەکانی کۆمەڵگا پێکەوە یەکسانن. یاسای کاری ئێران، بە دابەزاندنی یاسا نێودەوڵەتییەکانی کار، لە مادەی 79 لانیکەمی تەمەنی ڕێگەپێدراوی کارکردنی دیاری کردووە و بە پێی ئەم مادە، لانیکەمی تەمەنی ڕێگەپێدراو بۆ کار لە ئێران پازدە ساڵانە و بە کارهێنان و کارکردن بە منداڵانی ژێر تەمەنی پازدە ساڵان قەدەغەیە. لە یاسای کاری ئێران لە بەشی دووهەمدا باس لە پشکنینی کار دەکا کە لە ژێرەوە چاوێک بە مادە گرینگەکانی ئەم باسە دەخشێنینەوە.

مادەی 96 – بە مەبەستی جێبەجێکردنکردنی دروستی ئەم یاسایە و ڕێساکانی پاراستنی تەکنیکی، ئیدارەی گشتیی پشکنینی وەزارەتی کار و کاروباری کۆمەڵایەتی بەم ئەرکەکانەی ژێرەوە پێک دێت:

ئەلف) چاودێری بە سەر ڕێساکانی مەرجەکانی کار بەتایبەت ڕێسا پاڵپشتییەکانی پەیوەست بە کاری دژوار و زیانبەخش و مەترسیدار، ماوەی کار، حەقدەست، خۆشگوزەرانیی کرێکار، ئیشکردنی ژنان و کرێکارە مێرمنداڵەکان.

ب) چاودێری بە سەر جێبەجێکردنکردنی دروستی ڕێساکانی یاسای کار و فەرمان و میکانیزمەکانی پەیوەست بە پاراستنی تەکنیکی.

پ) فێرکردنی پرسەکانی پەیوەست بە پاراستنی تەکنیکی و ڕێنومایی کرێکاران، خاوەنکاران و هەموو ئەو کەسانەی کە لە بەر دەم زیان و خەسارەتەکانی ڕووداو و مەترسییەکانی کاردان.

ت) لێکدانەوە و لێکۆڵینەوە لەو کێشانەی کە هی جێبەجێکردنکردنی یاساکانی پاراستنی تەکنیکی و ئامادەکردنی پێشنیاری پێویست بۆ چاکسازیی ڕێژە و میکانیزمەکانی پەیوەست بە

مـــژارە ئاماژەپێکراوەکـــان، گونجـــاو لەگـــەڵ گۆڕانکارییـــەکان و پێشکەوتنە تەکنەلۆژییەکانە.

ج) پێڕاگەیشتن بەو ڕووداوانەی کە بە هۆی کـارکردن لـە کارگـە وەبەر ئەم یاساکەوتووانە و شیکاری و شرۆڤەی گشتی و ئاماریی ئـەم چەشنە حاڵەتانە بە مەبەستی ڕێگری لە ڕووداوەکان.

مادەی 98 – پشکنەرانی کار و شـارەزایانی تەندروسـتیی کـار بـە پێی ئەرکەکانی خۆیان مـافی ئـەوەیان هەیـە بـە بـێ ئاگادارکردنـەوەی پێشـــتر و لـــە هـــەر کـــاتێکی شـــەو و ڕۆژدا بچنـــە دامـــەزراوە بەرکـەوتووەکانی مـادەی 85ی ئـەم یاسـایە و پشـکنین ئـەنجام بـدەن و هـەروەها بۆیـان هەیـە سـەردانی هـەر هـەموو نووسـینگە و بەڵگـە پەیوەندیدارەکانی دامەزراوە بکا و ئەگەر پێویسـت کـرا ڕوونووسـێک لە هەموو یان بەشێکیان ئامادە بکەن.

ڕوونکـاری – چـوونی پشـکنەرانی کـار بـۆ کارگـەی خێزانـی پەیوەستە بە ئیزنی نووسراوی دادستێنی شوێن.

مادەی 99 – پشکنەرانی کار و کارناسانی تەندروستیی کـار مـافی ئـەوەیان هەیـە بـە مەبەسـتی ئاگـاداربوون لـەو پێکهاتـە مادەییـەی کـە کرێکاران بەرکەوتنیان لەگەڵی دەبێ و یـان لـە کـاتی کـاردا بـە کـاری دەبەن، تا ڕادەیەک ئەوەندەی بۆ تاقیکردنەوە پێویست بـێ لـە هەمبـەر پووسڵە، نموونە بگرن و ڕادەسـتی سـەرۆکە ڕاسـتەوخۆکانی خۆیـانی بکەن.

مادەی 104 – خاوەنکاران و دیکەی ئەو کەسانەی کە ڕێگری لـە هـاتنی پشـکنەران و کارناسـانی تەندروسـتیی کـار بـۆ ئـەو کارگەیانـە بکـەن کـە ئـەم یاسـایانە دەیانگرێتـەوە و یـان ڕێگـری لـە ئـەنجامدانی ئەرکی ئەوان بگرن یـان لـە پێدانی زانیـاری و بەڵگـەی پێویسـت بـەم کارناس و پشکنەرانە سەرکێشی بنوێنن، بە پێی سزای دیاریکراو لـەم یاسایەدا سزا دەدرێن.

مادەی 105 – هەرکات لە کاتی پشکنین بـە پێـی لێکدانـەوەی کـار یان کارناسی تەندروستیی پرۆفیشـناڵ ئەگـەری دەرکـەوتنی ڕووداو و یان دەرکەوتنی مەترسی لە کارگە بدرێ، پشکنەری کار یان کارناسی تەندروسـتیی پرۆفیشـناڵ دەبـێ بەپەلـە و بـە نووسـراوەیی ئەمـە بـە خاوەنکـار یـان نوێنەرەکـەی و هـەروەها بـە سـەرۆکی خۆیانیـان ڕابگەیێنن.

کرێکارانی کارگە خێزانییەکان

بە پێی مادەی 188 یاسای کار، کارگەی خێزانـی کـە ئـەنجامدانی کـار تێیاندا بە تەنیا لە لایەن خاوەنکار و هاوسەر و خزمـانی پلـە یـەک لـە نەۆمی یەکەمیدا ئەنجام دەدرێ یاساکانی کار نایانگرێتەوە.

هەلومەرجی کاری منداڵ و مێرمنداڵ لە ئێران
ئێستاش لە زۆرێک لە وڵاتانی جیهاندا چاڵنجی کاری منداڵ کێشەیەکی قووڵە. جیا لە پاڵپشتییە ئابوورییەکان و چارەسەرکردنی گیر و گرفتە دارایییەکان کە لە کۆمەڵگادا بۆ ڕەواندنەوەی ئەم چاڵنجە لە ئارادایە، بوونی یاسای پاڵپشتیی لە منداڵانیش بۆ بەرەنگاربوونەوەی کاری منداڵ دەورێکی گرینگ دەبینێت. یاسا ناوخۆییەکانی ئێران لە زەمینەی بەرەنگاربوونەوەی کاری منداڵ و پاڵپشتیی لەوەی وەک کاری منداڵان دەناسرێ لەم بەشەدا تاوتوێ دەکرێت. هەر بە کورتی پڕۆژە یاسای پشتیوانی لە منداڵان و مێرمنداڵان و مادە پەیوەستەکانی بابەتی کاری منداڵ شی دەکەینەوە.

سەرەڕای ئەوەی کە یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامیی ئێران بە شێوەی ڕاستەوخۆ و ڕاشکاوانە هیچ ئاماژەیەکی بە مافەکانی منداڵان و ژێرلقەکانی پەیوەست بەو، بەتایبەت مافەکانی پەیوەست بە منداڵانی کار نەکردووە، بەڵام لە دوو یاسادا بە شێوەی لاوەکی، پێداگری لە سەر دەوری فاکتەرە کاریگەرەکانی سڕینەوەی کاری منداڵ کردووە. ئەم دوو فاکتەرە بریتییە لە "مافی سوودمەندبوون لە پەروەردە و ڕاهێنانی بێبەرامبەر" و "ڕێگری لە کاری ناچاری و کەڵکاوەژۆیی لە منداڵان". لە برگەی سێیەمی یاسای بنەڕەتی، مافی پەروەردە و ڕاهێنانی بێبەرامبەر و لەبەردەستبوون بۆ هەموو تاکەکانی کۆمەڵگا دیاری کراوە و دابینکردنی ئەم مافە وەک یەکێک لە ئەرکەکانی دەوڵەت دەستنیشان کراوە. هەروەها برگەی چوارەمی یاسای 43یش بە لێکدانەوەی مافی هەڵبژاردنی سەربەستانەی پیشە، کاری زۆرەملێ و کەڵکاوەژۆیی لە مرۆڤەکان قەدەغە کراوە و ئابووریی کۆماری ئیسلامی لە سەر ئەم ڕێسایانە تۆکمە کراوە.

لە سەر بنەمای یاسای کار لە کۆماری ئیسلامی، منداڵی نێوان پازدە هەتا هەژدە ساڵان وەک کرێکاری مێرمنداڵ دێتە هەژمار و یاسا نووسراوەکانی مادەی 79 و مادەی 84 یاسای کار سەبارەت بە کرێکاری مێرمنداڵ دەبێ جێبەجێکردن بکرێت. لەم مادە یاساییانەدا هاتووە کە کارکردن بە منداڵانی ژێر تەمەنی پازدە ساڵی تەواو قەدەغەیە. کرێکارێک کە تەمەنی لە نێوان پازدە هەتا هەژدە ساڵانی تەواو بێ پێی دەوترێ کرێکاری مێرمنداڵ و لە یەکەم ساتەوەختی دامەزراندنیدا دەبێ هەر هەموو پشکنینە پزیشکییە قبووڵکراوەکانی ڕێکخراوی دابینکردنی کۆمەڵایەتی ئەنجام بدات.

گرێبەستی شاگردی مێرمنداڵ
بە پێی ناوەڕۆکی یاسای کار کە بەشێکی پەیوەست بە شاگرد و گرێبەستی کارییە و منداڵانی تەمەن نێوان پازدە هەتا هەژدە ساڵ دەگرێتەوە، لە ماوەی شاگردیدا حەقدەستی شاگرد نابێ لە کرێکارانی دیکە کەمتر بێت. بە واتایەکی دیکە ئەو هەلومەرجەی کە بۆ کرێکار

ئامادەیە بۆ شاگردیش ئامادەیە و هەر لەبەر ئەوە ئەگەر کێشەیەکیش بۆ ئەم منداڵانە ڕوو بدا، ئەوانیش بۆیان هەیە سکاڵا دژ بە خاوەنکار تۆمار بکەن. مادەکانی 112 هەتا 118 یاسای کار هەلومەرجی کاری شاگردی مێرمنداڵ تاوتوێ دەکات. شاگرد کەسێکە کە بە پێی گرێبەستی شاگردی، بە مەبەستی فێربوونی پیشەیەکی تایبەت، بۆ ماوەیەکی دیاریکراو کە پتر لە سێ ساڵ نەبێ، لە کارگەیەکی دیاریکراوی خەرپکی فێربوونی لەگەڵ کارکردنە، بەو مەرجەی تەمەنی لە پازدە ساڵان کەمتر و لە هەژدە ساڵانی تەواو زیاتر نەبێت. هەروەها مووچەی کرێکار بۆ شاگردیش جێبەجێکردن دەکرێ و ماوەی شاگردیش وەک پێشینەی کاری شاگردی دەژمێردرێت. حەقدەستی کرێکار لە ماوەی شاگردیدا نابێ لە حەقدەستی نەگۆڕ و یان حەقدەستی بنەما کەمتر بێت. شاگردی ئاماژەپێکراوی برگەی (ب) مادەی 112 بە پێی ڕێساکانی کرێکاری مێرمنداڵی ئاماژەپێکراوی مادەکانی 79 هەتا 84ـی یاسای کارن، بەڵام کاتژمێری کاریی ئەوان لە شەش کاتژمێر لە ڕۆژدا زیاتر نییە. گرێبەستی شاگرد بەدەر لە زانیاریی لایەنەکان دەبێ ئەم بابەتانەی لە خۆ گرتبێ: پابەندیی لایەنەکان، حەقدەستی شاگرد، شوێنی شاگردی، پیشە یان کارێک کە شاگرد فێری دەبێت. و هەروەها بە پێی مادەی 157 یاسای کار، هەر چەشنە کێشەی تاکایەتیی لە نێوان خاوەنکار و کرێکار یان شاگرد کە بە هۆی جێبەجێکردنکردنی ئەم یاسایە و دیکەی ڕێساکانی کار، گرێبەستی خاوەنکاری، ڕێکەوتننامەی کارگەیی، لەگەڵ پەیمانی بە کۆمەڵێ کار بێ، لە قۆناغی یەکەمدا لە ڕێگەی سازانی ڕاستەوخۆ لە نێوان خاوەنکار و کرێکار یان شاگرد و یان نوێنەرەکانیان لە شۆڕای ئیسلامیی کار چارەسەر دەبێ و ئەگەر شۆڕای ئیسلامیی کار لە یەکەیەکدا نەبێ، لە ڕێگەی ئەنجومەنی سەندیکایی کرێکاران یان نوێنەرانی یاسایی کرێکاران و خاوەنکارەکان چارەسەر دەبێ و ئەگەر نەسازان، لە ڕێگەی لێژنەی لێکدانەوە و چارەسەری کێشەکان بە ڕیز چارەسەر دەکرێت. بە پێی ئەم مەرجانە، منداڵانی تەمەن پازدە هەتا هەژدە ساڵان دەتوانن لە دژی بارودۆخی شوێنی کار سکاڵا تۆمار بکەن (ئەگەرچی لە کردەوەدا ئەم شتە بەدی ناکرێت). هەروەها بە پێی مادەی 85، بۆ پاراستنی هێزی مرۆیی و پاراستنی سەرچاوە مادییەکانی ئێران هەندێ ڕێکار کە لە ڕێگەی ئەنجومەنی باڵای پاراستنی تەکنیکی (بۆ پاراستنی تەکنیکی) و وەزارەتی تەندروستی، چارەسەر و ڕاهێنانی پزیشکی (بۆ ڕێگری لە نەخۆشییە پرۆفیشناڵەکان و دابینکردنی تەندروستی کار و کرێکار و شوێنی کار) ئامادە دەبێ، بۆ هەموو کارگەکان، خاوەنکاران و شاگردان ئەمە پێویستە. ڕێساکانی ئەم بەشە کارگەی خێزانیش دەگرێتەوە و پێویستە ڕێکارە تەکنیکی و تەندروستییەکانی کار ڕەچاو بکەن.

کارگە
کارگە شوێنێکە کە کرێکار لە سەر داوای خاوەنکار یان نوێنەرەکەی لەوێ ئیش دەکا، وەکوو دامەزراوە پیشەسازییەکان، کشتوکاڵ، کانگا، بیناسازی، گواستنەوە، مسافرکێشی، خزمەتگوزاری، بازرگانی، بەرهەمهێنان، شوێنە گشتییەکان و شتی لەو چەشنە. هەموو ئەو دامەزراوانەی کە بە پێی جۆری کار پەیوەست بە کارگەن، وەکوو نقێژگە، چێشتخۆری، هەرەوەرزییەکان، دایەنگە، باغچەی ساوایان، نۆرینگە، فێرگەی پڕۆفیشناڵ، خوێندنگە، خولی فێرکاری و دیکەی ناوەندە پەروەردەییەکان و شوێنەکانی ئەنجومەن و ئەنجومەنی ئیسلامی و پارێزەری کرێکاران (بەسیج)، یاریگا، کەرەسەی هاتوچۆ، و هەموو ئەوانە بەشێک لە کارگەن. بەم ڕوونکردنەوە ئاشکرایە کە پێناسەی کارگە لە یاسای کاردا زۆر بەربڵاوە و لە ئاراستەی داکۆکی لە کرێکاران، زۆربەی ئەو شوێنانەی کە لەوانەیە بە پێی کار بدرێ بە کرێکاران وەک بەشێک لە کارگە بە هەژمار دێت.
کارگەی ژێر دە کەسی
بە گوێرەی مادەی 191 یاسای کار، کارگەی بچووکتر لە دە کەس دەتوانین بە پێی بەرژەوەندی بۆ ماوەیەکی کاتی وەبەر ڕێساکانی ئەم یاسایە نەخەین. لێکدانەوەی بەرژەوەندی و بابەتە ئاوارتەکان بە پێی یاسایەکە لە سەر پێشنیاری ئەنجومەنی باڵای کار لە لایەن لیژنەی وەزیرانەوە پەسەند دەکرێت. ماوەی نەکەوتنە بەر مادە ئاماژە پێکراوەکان سێ ساڵە.
کارگەی خێزانی
کارگەی خێزانی بەو کۆمەڵە کارانە دەوترێ کە لە لایەن ئەندام یان ئەندامانی بنەماڵە لە ناو شووقە لە چوارچێوەی گەڵاڵەی کار و کاسپیدا بە بێ ئەوەی شووقە دراوسێکان ئەزیەت بدرێن و ئاسوودەییان تێک بچێ بیچم دەگرێ و بە بەرهەمهێنان و یان کاڵای شیاوی خستنە ڕوو بۆ بازار، لە دەرەوەی شووقە، کۆتایی پێ دێت. خاوەن پیشەکانی کارگە خێزانییەکان بۆ دەستخستنی سوود و قازانج بە شێوەی ژێرەوە ئیش دەکەن:
1) ئەنجامدانی چالاکی بە شێوەی حەقدەست بۆ خاوەنکارێک کە لە درەوەی شووقەیە؛
2) ئەنجامدانی چالاکیی سەربەخۆ لە دابینکردنی مادە سەرەتاییەکانەوە بگرە هەتا دەگاتە خستنە ڕووی بەرهەم بۆ دەرەوەی شووقە؛
3) ئەنجامدانی چالاکی بە شێوەی هەرەوەرزی، یەکێتی و یان هاوبەشی لەگەڵ ئەو بنکە باڵادەستانەی کە مادە سەرەتاییەکان دابین دەکەن و بەرهەمەکانیان لە ناو بازاڕدا دەخەنە ڕوو کە لەم حاڵەتەدا باشتر وایە بە شێوەی کار و کاسپیی هێشوویی بێت.

کەواتــە کارگــەی خێزانــی کارگایەکــە کــە یەکــەم ئــەوەی کــە کرێکارەکانی پەیوەندیی خزمایەتی نزیکی وەکوو باوک، دایک، منداڵ و هاوسەرییان هەبێت. دووهەم ئەوەی کـە ئـەنجامدانی کـار لـە لایـەن خاوەنکار و خزمـەکانی ئـەنجام بـدرێت. سێیەم ئـەوەی کـە کەسێکی دیکە لە ناو ئەو بنەماڵەدا نـەبێت. ئەگـەر خاوەنکـار لەگـەڵ ئەنـدامانی بنەماڵەکەی لەو کارگەدا ئیش نەکا یـان جگـە لـە ئەنـدامی ئـەو خێزانـە کەسـێکی دیکــە ئـیش بکــا، پێناســەی کارگــەی خێزانــی لــە ســەر دەسردرێتەوە، تەنانەت ئەگەر نەوەی خاوەنکار بێ، شـایەنی ئاماژەیـە بوونی کرێکارێکی دیکە لە وەها کارگەیەک کە ئەو خزمایەتییەی تێـدا نەبێ، هیچ کام لە کرێکارەکان حاڵەتی ئاوارتـە نایانگرێتـەوە و وەبـەر یاسای کار دەکەون. حاڵەتی ئاوارتە بە حاڵەتە جەختکراوەکانی یاسـای کار سنووردار دەبێتەوە و ڕێگری لە ئەنجامدانی ئەو ئەرکانە ناکـا کـە لە بەشە جیاجیاکاندا سەبارەت بە مژارە ئاماژەپێکراوەکان پێداگری لـە سەر کراوە. بۆ وێنە ڕەچاوگرتنی ڕێکاری تەکنیکی و تەندروسـتی لـە کارگــەی خێزانــی بــە گــوێرەی ڕوونکــاریی مــادەی 85 یاســای کــار پێویستە، ئەگەرچی هەموو ڕێکارەکانی ئەم یاسایە نەیانگرێتەوە.

کارگەی ژێرزەوینی

کارگەی ژێرزەوینی بە کارگایەک دەوترێ کە لە شوێنێکدا تۆمار نەکراوە و لانیکەمەکانی یاسای کـار وەکـوو بیمـە، گرێبەسـتی کـاری، پشـکنینی تەندروسـتی، و پشـکنینی کـار ئـەم کارگایانـە ناگرێتـەوە بـە واتایـەک بـە هـۆی شوناسـە نافەرمییەکەیـەوە هـیچ چاودێرییـەکی بـە سەردا ناکرێت.

وێژەی تیۆریی لێکۆڵینەوە

لەم بەشەدا لە پێشدا تیۆرییە کۆمەڵناسییەکان بـۆ لێکدانـەوەی پرسـە کۆمەڵایەتییەکان دەخرێتە ڕوو و لە درێژەدا تیۆرییەکانی پەیوەست بـە کـاری منـداڵ تـاوتوێ دەکرێـت. لـە کۆتاییشـدا چوارچێـوەی تیـۆری و مۆدێلی تیۆریی توێژینەوە ڕوون دەکرێتەوە.

ئاراستەی کۆمەڵناسانە بۆ تاوتوێی پرسە کۆمەڵایەتییەکان

نارێکخراویی کۆمەڵایەتی

نارێکخراویی کۆمەڵایەتی کاتێک بەدی دێ کە هەموو پاژەکانی سیستەمی کۆمەڵایەتی بە شێوەی هاوئاهەنگ لە هەمبەر پێداویستییە کارکردی و گۆڕانکارییە ژینگەییەکان یەک ناگرن و لە لایەکی تریشەوە لە ڕەوتی گۆڕانکارییە بەپەلە کۆمەڵایەتییەکاندا، بوار و بارودۆخی یەکسان بۆ هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگا بە پێی گۆڕانکارییە ژینگەییەکان دابین نابێ کەواتە لە وەها دۆخێکدا بەدیهاتنی چین و توێژی خەسارهەڵگری کۆمەڵگا حاشاهەڵنەگرە [11].

بە باوەڕی مێرتۆن[1]، ئانۆمی[2] تێکچوونی پێکهاتەیەکی کەلتوورییە و ئەم دۆخە کاتێک ڕوو دەدا کە لە نێوان ئامانج و نۆڕمە کەلتوورییەکانی خواست و بەها کۆمەڵایەتییەکان و ئیمکانیاتی ناو بەستێنی چینە کۆمەڵایەتییەکان جیاوازییەکی بەرچاو هەبێت. لە کۆمەڵگایەکی سەقامگیر لە نێوان ئامانجە کۆمەڵایەتی – کەلتوورییەکان و ڕێگە قبووڵکراوەکان لە لایەن کۆی جەماوەرەوە هاوسەنگییەک بۆ گەیشتن بەوانە بوونی هەیە. ئانۆمی کاتێک دەست پێدەکا کە ئەم پەیوەندییە هاوسەنگە تێک بچێت [12].

نیزبێت[3]یش ئاماژە بە حاشاهەڵنەگربوونی کێشە کۆمەڵایەتییەکان وەک تێچووە کۆمەڵایەتی – کەلتوورییەکانی پرۆسەی گەشە و پەرەسەندنی بەپەلە دەکات. بە پێی ئەم ڕوانگە، دەرکران و کەوتنە پەراوێزی بەشێک لە چین و گرووپەکانی کۆمەڵگا لە پرۆسەی پرتەوژمی گەشە پرسێکی حاشاهەڵنەگرە. کۆمەڵگاکان لە درێژایی تێپەڕینی خێرای خۆیان بەرەو ئەو شتەی کە پێی دەوترێ مۆدێرنیتە و مۆدێرنیزاسیۆن ڕووبەڕووی پەرەسەندنی بەهاکانی پێشکەوتن و عەقڵانییەتی ئامێری لە کۆمەڵگا دەبنەوە و بە دوایدا هەندێ گۆڕانکاری وەکوو دابەشبوونی کاری ئاڵۆز، گەشەی خێرای حەشیمەت و شارخوازی، جیاوازیگریی کۆمەڵایەتی و گەشەی تاکایەتی دێتە دی کە دەبێتە هۆی سەرهەڵدان و دەرکەوتنی پرس و کێشەی کۆمەڵایەتیی بێژومار [13]. ڕەوتی گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵگا و گەشەی بەهاکانی شارنشینی دەبێتە هۆی چوونی بە لێشاوی حەشیمەت بەرەو شارە گەورەکان و چڕبوونی زۆری حەشیمەت و ناهاوسەنگبوونی گەشە لە کۆمەڵگا ڕوو لە گەشەکان و پرسگەلی وەکوو ترافیک، پیسبوونی ژینگە، پەراوێزنشینی، دزی، کوشتن و توندوتیژی، لەشفرۆشی، هەژاری، ئالوودە بوون بە مادەی هۆشبەر و

---

1. Robert K. Merton
2. Anomie
3. Robert Nisbet

هەندێ جار نەخۆشیی جەستەیی و دەروونی و جۆرەکانی تاوان و لادانە کۆمەڵایەتییەکانی لێ دەکەوێتەوە. بەو پێیەی کە لە وڵاتانی ڕوو لە گەشە پێکهاتەی پێویست بۆ بەرهەمهێنان، پیشە، و پەروەردە و ڕاهێنانی هێزی مرۆیی دابین نەکراوە، ئەم حەشیمەتە ڕوو لە زیادبووە کۆمەڵگای تووشی کێشەگەلی وەکوو کەمبوونی داهاتی سالانە و بەرهەمهێنانی ناپوختی ناوخۆیی، گەشەنەکردنی کەرتی پیشەسازی و بەرهەمهێنان لە ڕێگەی سەرفکردنی پارەیەکی زۆر بۆ پەروەردە و ڕاهێنان و بە کارهێنانی منداڵان، وابەستەیی ئابووری – کۆمەڵایەتی، نەخوێندەواری یان کەمخوێندەواری، بێکاری و کێشەی خانوبەرە کردووە [14].

تیۆریی کارلێکی دوولایەنەی سیمبۆلیک

ڕوانگەی کارلێکی دوولایەنەی سیمبۆلیک ڕوانگەیەکی دیکەی ڕوونکردنەوەی پرسە کۆمەڵایەتییەکانە. ئەم ڕوانگە یەکەم جار بۆ تاوتوێی پرسە کۆمەڵایەتییەکان کە بەرهەمی پەرەسەندنی لە ڕادەبەدەری شارنشینی لە شاری شیکاگۆی ئەمریکایە، خرایە ڕوو و گەشەی سەند و هەر لەبەر ئەوەش هەندێ جار پێ دەڵێن "قوتابخانەی شیکاگۆ". لەم ڕوانگەدا، بە پێچەوانەی تیۆرییەکانی کاردەخوازانی پێکهاتەیی و لێکدژ کە پێداگری لە سەر پێکهاتە و کاردەکان دەکەن، ئەم ڕوانگە جەخت لە سەر ڕەهەندە زەینی و نێوانزەنییەکانی ئەو ڕاپەڕێنەرانە دەکا کە سازێنەری ڕاستییە کۆمەڵایەتییەکانن و پرسە کۆمەڵایەتییەکان بە بەرهەمی شیکاری و شرۆڤەی زەینیی ڕاپەڕێنەران سەبارەت بە بارودۆخ و هەلومەرجی کۆمەڵایەتی دەزانن کە ئەم واتا و شیکارییە زەینییانەی ڕاپەڕێنەران سەبارەت بە ڕاستییەکان و بارودۆخی کۆمەڵایەتیش بابەتێکی ڕێژەیی و بەردەوام لە حاڵی گۆڕان و وەرچەرخانە. هەروەها بەو پێیەی کە ئەم ئاراستە جەخت لە سەر ئەنگێزە ئامانجدارەکان و هەڵبژاردەی ڕاپەڕێنەران لە بەدیهێنانی ڕاستییە کۆمەڵایەتییەکان و بۆ وێنە خەسارەت و پرسە کۆمەڵایەتییەکان دەکەنەوە، کەواتە لێکدانەوەی ئەنگێزەکان و هۆکارەکانی دەستدانە کار لە لایەن منداڵان، لە ڕوانگەی ئەوان و بارودۆخ و کارلێکە تاکایەتی و گرووپییەکانیان لە ژینگە، لە سایەی ئەم ئاراستە مومکینە [15].

ئێستا بە پێی تیۆریی منداڵتەوەری، ئەم پرسیارە دێتە ئاراوە کە کاری منداڵان چۆن ئەنجام دەدرێ و ئەم کارە ئەنجام دراوە چۆن بەڕێوە دەبرێ و واتادار دەبێت. ئەم تیۆرییە هەروەها دەتوانێ زیاتر سەرنج بخاتە سەر ڕاپۆرتەکانی منداڵان خۆیان و بۆ پەیوەندیی نێوان ئاستی توانا و لێهاتوویيان لە بڕیاردانی سەبارەت بە ژیان و داهاتووی خۆیان پێگەیەکی تایبەت ڕەچاو بکات. منداڵتەوەری پشت بە فاکتەرێتیی ڕێکخراوە کۆمەڵایەتییەکانی کار دەبەستێت [16].

تیۆریی لێکدڕ

لــە ســەر بنــەمای ئاراسـتەی لێکـدڕ، دوو تیـۆریی مارکسیسـتی و نیۆمارکسیستی سەبارەت بە پرسە کۆمەڵایەتییـەکان بـوونی هەیـە کـە تیـۆریی مارکسیسـتی فوکـووس لـە سـەر لێکـدڕیی ئـابووری دەکـا و تیۆریی نیۆمارکسیستی جەخت لە سەر لێکدڕیی کۆمەڵایەتی بـە هـۆی بەها و هۆگرییە لێکنەچووەکانی گرووپە کۆمەڵایەتییەکان دەکاتەوە. لە سـایەی وەهـا ڕوانگەیەکـدا لێکـدڕی و ناتـەبایی وەک جەوهـەری کۆمـەڵگا مرۆییـەکان لـە قەڵـەم دەدرێـت. لایـەنگرانی تیـۆریی لێکـدڕ پێداگری لە سەر نایەکسانیی سامان و دەسەڵات لـە کۆمـەڵگا لـە نێـوان چینە کۆمەڵایەتی، نەتەوەیی، ئێتنیکی، ڕەگەزییەکان و تەنانەت تەمـەن و نەوەش دەکەن. بە جۆرێـک کـە کـارڵ مـارکس[1] سـەرچاوەی پرسـە کۆمەڵایەتییـەکان لـە خاوەنـدارێتیی تایبـەتی و چینایـەتیی کۆمەڵایـەتیی چەوسێنەر دەزانێ کە ڕێـی دەرچـوون لـە وەهـا بارودۆخێـک نـەمانی سیستەمی سەرمایەداری، هاتنە دی کۆمەڵگایەکی بێبەری لە چینایـەتی و ڕزگـاربوونی مـرۆڤ لـە کـۆت و بەنـدی چینایەتییـە. بـە بـاوەڕی خاوەنتیۆرییـەکانی لێکـدڕ، سـەرهەڵدان و دەرکـەوتنی خەسـارەتە کۆمەڵایەتییەکان بـە هـۆی تێپـەڕینی کۆمـەڵگا بـەرەو گەشەسـەندوویی حاشـاهەڵنەگرە و حەقیقـەتی کۆمەڵایـەتی بابـەتێکی لێکدڕ و لـە حـاڵی گۆڕان بەرەو بارودۆخێکی باشترە و زۆرێـک لـە پـرس و خەسـارەتە کۆمەڵایەتییـەکانی بـە هـۆی دیترهـاوێژیی قەیرانـە دەروونییـەکانی سیستەمی سەرمایەدارییە. سیستەمی سـەرمایەداری بۆتـە کۆسـپی بـەر دەم داهێنـــان و نوێگـــەرێتی و ئـــازادیی مـــرۆڤ. کەواتـــە پرســـە کۆمەڵایەتییـــەکان لـــە بنەڕەتـــدا ڕەگ، شـــوناس و تایبەتمەندییـــەکی "ئابووری"یان هەڵگرتووە [17]. بە پێی ئەم تیۆرییە، کاری منداڵ بـە هۆی پرسە ئابوورییەکان و قەیرانی ئابووری کـە ئـەنجامی سیسـتەمی سەرمایەدارییە بەدی هاتووە.

تیۆرییەکانی پەیوەست بە کاری منداڵ

کەلتووری هەژاری

ویـــلا[2]، تیلـــدێر[3] و لینهـــان[4] لـــە لێکۆڵینـــەوە دەروونناســـی ـ کۆمەڵایەتییەکەیاندا ئەم تیـۆری و گریمانانـە تـاوتوێ دەکـەن. ئۆسـکار لـوویز[5] لـە چوارچێـوەی تیـۆریی " کـەلتووری هـەژاری" لـە سـاڵی

1. Karl Heinrich Marx
2. Willa
3. Tilder
4. Leen Han
5. حسێنی، سـەید حەسـەن، (1383). بـارودۆخی منـداڵانی کـاری و شـەقامەکانی

1996 ئەم تیۆرییانەی خستە ڕوو و خستییە بەر تیشکی ڕەخنە. ئەم تیۆرییە چوار گریمانەی سەرەکی هەیە: گریمانەی یەکەم ئاماژە بە بێسەرپەرشتی و بەرەڵابوونی ئەم منداڵان لە لایەن بنەماڵەکانیانەوە دەکات. گریمانەی دووهەم منداڵانی کار گرێ دەداتەوە بە هەژاری و ئەنجامی هەژاری بە بەرەڵاکرانی بێدەرەتانانە دەزانێت. بە پێی ئەم بۆچوونە قەدەرگەرایە، بنەماڵەی ئەم منداڵانە بە هۆی هەژاری ناتوانن لە ئاست منداڵەکانیان پابەندییە ئەخلاقییەکانیان ئەنجام بدەن و ناچارن بۆ دەرەوەی ماڵ هانیان بدەن و بەرەڵایان بکەن. گریمانەی سێیەم منداڵانی کار بە ئەنجامی کۆچکردن لە دێوە بەرەو شارەکان و لێکەوتەکانی وەکوو هەژاری و پەراوێزنیشینی و گۆڕانی پێکهاتەی بنەماڵە دەزانێ کە لەم حاڵەتەدا منداڵانی کار بەرهەمی پەراوێزخرانی بنەماڵە پەراوێزنشینەکانە. گریمانەی چوارەم منداڵی کار بە دەرەنجامی وردە کەلتووری شاریی زۆر پەراوێزخراو و چەواشە دەزانێت. لوویس پێی وایە کەلتووری هەژاری بە تایبەتمەندیگەلێکی وەکوو قەدەرگەرێتی، بێهیوایی، بێدەسەڵاتی، وابەستەیی، خۆبە کەمزانین و دەربازنەبوون لە هەژاری دیاری دەبێت . [18]

کۆمەڵگاگریی منداڵ

چەمکی سەرەکی لە تیۆریی کۆمەڵناسی سەبارەت بە قۆناغی منداڵی چەمکی بەکۆمەڵایەتیبوونە. "کەلتوورگری" لەوانەیە بۆ ئەم پرۆسە هاوواتایەکی جوان بێ، چونکە ئەم دێرە بە شێوەی لاوەکی دەلالەت لە سەر ئەم بابەتە دەکا کە منداڵان فەرهەنگی ئەو جڤاکە مرۆییەی کە خۆیانی تێدا دەبیننەوە قبووڵ دەکەن و وردە وردە وەدەستی دێنن. منداڵان نابێ وەک کەسانێک سەیریان بکرێ کە بۆ بەشداری و دەستێوەردانی جیهانی ئاڵۆزی گەورەساڵان تەیار کراون؛ منداڵان دەبێ وەکوو بوونەوەرانێ لێیان بڕوانرێ کە بۆ سازدانی پەیوەندیی هێدییانە و هێورانە لەگەڵ مرۆڤەکانی تر دەفرایەتیی پێویستیان هەیە .[19]

تیۆریی منداڵی کۆمەڵایەتی / پێکهاتەیی بەم لێکدانەوە ئاشکرایە ئیشی خۆی دەست پێدەکا کە منداڵان لە هەموو جیهانە کۆمەڵایەتییەکاندا تایبەتمەندییەکی نەگۆڕ و سەقامگیریان هەیە. لەم تیۆرییەدا منداڵان یەکێک لە توخمە پێکهێنەرەکانی هەموو کۆمەڵگاکاندا وەک کەسانێک تایبەت، بەردەوام، بەرهەست و ئاسایی دێنە هەژمار. لە ڕاستیدا ئەوانە هێمای هەر هەموو تایبەتمەندی، ڕاستی و حەقیقەتە کۆمەڵایەتییەکانن[1]. هەڵبەت شکۆ و ڕەواڵەتیان لەوانەیە لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر جیاواز بێ، بەڵام لە هەر کۆمەڵگایەکی تایبەتدا، ئەوان یەکدەست و هاوشێوەن. تا ئەم ڕادە

ئێران. وەرزنامەی رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155 – 173.

1. Social facts

ئەوان بەشێک لە پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان پێک دێنن. ئەم تیۆرییە بەم گریمانەوە دەست پێدەکا کە منداڵان کەسانێکی کەمئەندام و بێتوانا نین، بەڵکوو ئەوان گرووپێک لە ئەجێندا کۆمەڵایەتییەکان پێک دێنن، هاووڵاتیانێکن بە خواست و مافی تایبەتەوە. لە مۆدێلی منداڵی خاوەن گەشەی کۆمەڵایەتیدا ئێمە پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و کۆمەڵگایەکی پێکهاتوو لە گەورەسالانی لۆژیکی و عەقڵانی لەگەڵ منداڵانمان بەدی کرد کە چاوەڕێ بوون کە ڕۆژێ کۆمەڵێ بۆنە و ڕێورەسمی تایبەت – کە بۆ بوونە ئەندام و هەروەها بە کۆمەڵایەتیبوون لەو کۆمەڵگایە پێویست بوون – لە ئەنجامی هەندێ پڕۆسەی جیاوازدا ئەنجام بدەن و بچنە ناو کۆمەڵگاوە. لە تیۆریی کۆمەڵایەتی / پێکهاتەیی، سەقامگیری و بەردەوامیی منداڵ و هەروەها پێویستیی ئەم تایبەتمەندییە داکۆکی و پێداگری لە سەر دەکرێت. بەم دەستپێکە، تیۆریسییەنە جیاوازەکانی ئەم تیۆرییە تێدەکۆشن بۆ ئەوەی هەم باروودۆخی پێویست و هەم هەلومەرجی تەواو بۆ قۆناغ و هەرەتی منداڵی لە ناو کۆمەڵگایەکی تایبەت یان بە ڕاستی بۆ منداڵان بە شێوەی گشتی لێک بدەنەوە. لە ڕوانگەیەکی ترەوە منداڵان هەتا ڕادەیەکی زۆر وەک وتەزایەکی گشتی لە قەڵەم دەدرێن و وا وێنا دەکرێ کە لەو زەخت و سنووردارییەی کە هۆکارەکەی پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی تایبەتە دەرباز دەکرێن. کەواتە منداڵان کۆمەڵێک لە زەینەکانن، بەڵام زەینییەتیان نە سەرەڕۆیانەیە و هەوەسبازانە. ئەم بابەتە لە لایەن کۆمەڵگاوە دیاری دەکرێ و بەم شێوە قۆناغی منداڵی وەک دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی سەیری دەکرێت.

کۆچ

ئەم تیۆرییە پێداگری لە سەر ئەم ڕەوتە دەکا کە شۆڕشی پیشەسازیی سەرمایەداری بۆتە هۆی کۆچکردنی هێزی کار لە گوندەکانەوە بەرەو شارەکان و بەدیهاتنی هێزی کاری زیادە لە شارەکان. ئەنجامی ناچاریی ئەم دۆخە هەڵکشانی ڕێژەی بێکاری و کەمکاری و هاندانی هێزی مرۆیی بۆ کەرتی ناپێکهاتووی ئابووری و کاری سووکی ئەو خزمەتگوزارییانە بوو کە حەقدەستیان کەمتر بوو. بە هۆی ئەم ڕووداوەوە، ڕێژەیەکی زۆری بنەماڵەکان پەراوێز دەخرێن و دەکەونە بەر هەموو جۆرەکانی خەسارەت و پرسە کۆمەڵایەتییەکان [21].

تێرنێر[1] لە ڕەوتی خۆگونجاندنی کۆچبەران لە شار، وێرای لێکدانەوەی دیاردەی پەراوێزنشینی لە ناو شارەکاندا کە ئاشکراترین بەرهەمی کۆچکردن بەرەو شارەکانە، ئەم ئەنجامەی دەست خستووە کە کۆمەڵگا پەراوێزنشینەکان نەک هەر تەواو ڕێک خراون، بەڵکوو هەڵگری کۆمەڵێکی نۆرمداری ئاوات و یەکەمایەتییە بگۆڕە خێزانییەکانیان. جان تێرنێر بۆ پیشاندانی چۆنیەتیی گۆڕانی ئەم

1. John Turner

یەکەمایەتییە لێکدژانە، کاتێک کە بنەماڵە کەمداهاتەکان بە دڵنیایی زێدەترەوە لە ئابووریی شاریدا جێگیر دەبن، سەرچەشنێکی سادەی ئامادە کرد. لە سەر بنەمای ئەم سەرچەشنە لە یەکەم قۆناغدا واتە قۆناغی تازەهاتووان، دەستڕاگەیشتن بە کاری کاتی گرینگترین ئامانجە و هەر چەشنە سەرپەنایەکی بەردەستیان پێ تەواوە. کاتێک کە داهاتێکی هەمیشەیی و ڕێکوپێک و دڵنیا وەدەست هات، ئامانجی سەرەکیی تاک دەبێتە ئەوەی کە لە ڕێگەی دابینکردنی خاوەندارێتیی یاسایی خانوبەرە پێگەی خۆی پتەو بکات. پاش ئەوەی نیشتەجێبوونی یاسایی دابین بوو، لە ڕێگەی دەستڕاگەیشتن بە ئیمکانیاتی دیکە، گرینگی و یەکەمایەتی بە بەرزکردنەوەی ئاستی ژیان دەدرێت. بە بۆچوونی جان تێرنێر و توێژەرانی دیکە، پەرەسەندنی شاری تەنیا گۆشەیەک لە ژیانی پەراوێزنشینان ڕوومال دەکات. دەموچاوە جۆراوجۆرەکانی ژیانی پەراوێزنشینی، کە زۆربەیان کۆچبەرانی لادێیین، زۆر هەمەجۆرن و لە هەندێ حاڵەتدا وەها لێوبەبارن، کە دەڵێی بۆ باشترکردنی ژیانی ئەم چینە کە لە حەشیمەتی جیاواز پێک هاتوون، کە هەندێ جار ڕێژەیەکی زۆری حەشیمەتی کەلانشارەکان پێک دێنن، هیچ ڕێدەرەتانێک بوونی نییە. خۆنەگونجان لەگەڵ ژینگەی نامۆی شاری و تەواو جیاواز لەگەڵ کەلتووری خۆجێیی کۆچبەران، لە سەر ئاستەکانی نێودەوڵەتی و نێوانکیشوەری، لە نەوەکانی دواتری کۆچبەرەکاندا بەردەوام دەبێ و بۆ کۆچبەران ژیانی کۆمەڵایەتی و دەروونناسیی زۆر و هەروەها لە میکانیزمی پلاندانانی شاریی ناوچە کۆچبەرگرەکان هەندێ کێشە ساز دەکات. لە درێژەدا ئاماژە بە هەندێ مژاری وەکوو چۆنیەتیی خۆگونجاندن و شێوازی هەڵسوکەوتی کۆچبەران و ژینگەی نوێی ژین لە ناوچە جیاجیاکانی جیهان بە تایبەتمەندیی جیاوازەوە تاوتوێ دەکرێت.

لە سەر بنەمای تیۆریی تۆدارۆ[1]، کۆچبەران باش دەزانن کە بەرەنجامی زۆری بێکاری لە ناو ئەوان و حەقدەستی کەمی شاری دیوارێکی درست کردووە، بەڵام هەتا ئەو کاتەی ئەوان لە گوندەکاندا حەقدەستێکی کەمتر لەو برە پارەی وەردەگرن کە لە شاردا هەیە، درێژە بە کۆچ دەدەن. داهاتی چاوەڕوانکراوی ئەوان بریتییە لە: لێکهەڵدانی ئەو برە حەقدەستەی کە لە شار وەریدەگرن لەو دەرفەتانەی کە بۆ وەدەستهێنانی داهات هەیانە. بۆ وێنە وڵاتێک وێنا بکەین کە تێیدا مامناوەندی داهات لە گوند 100 دۆلار و مامناوەندی داهات لە شار 250 دۆلارە، بەڵام بەرەنجامی بێکاری لە شار 20 لە سەدە؛ واتە لە کۆی هەر دە کەس هەشت کەس دەتوانن کار وەدەست بێنن. کەواتە داهاتی چاوەڕوانکراو هەشت لە سەر دەی مامناوەندی داهاتی شاری واتە هەشت لە سەر دەی 250 دۆلارە کە 200 دۆلار

1. Michael Paul Todaro

دەکـات. کەواتــە کۆچکردنیــان بەقازانجــە. لــەم وڵاتــە گریمانەییــەدا گوندنشینان درێـژە بـە کـۆچکردن دەدەن هـەتا ئـەوەی کـە بـەرەنجامی بێکاری لە شاردا بگا بە شەست لە سەد، واتە ئەو بەرەنجامەی کـە لـە هەندێ لە ناوچە پڕحەشیمەتەکاندا بـوونی هەیـە. لەوانەیـە لـەم بـارەوە گومـان بکـەین کـە لـە ئەنجامـدا لەگـەڵ بەرزبوونـەوەی بـەرەنجامی بێکاری لە شار، ڕەوتی کۆچکردن بە تـەواوەتی بووەسـتێ، بـەڵام خـۆ ناتوانین ئاسەوارە نگریسەکەی پشتگوێ بخەین. هەتا ئەو کاتەی کە لە شاردا سامانی زیاتر بوونی هەبێ، کۆچکردن لە گونـدەوە بـەرەو شـار هەتا ماوەیەکی دوور و درێژ بەردەوامە [22].

کاستلۆ[1] لە تیۆرییەکەیدا سـەبارەت بـە کـۆچ لـە خۆرهـەڵاتی نـاڤین دەڵێ: سەرەڕای دیاردەکانی کـۆچکردن، شارنشـینی، و خۆگونجانـدنی کۆچبەران لە شـارەکانی خۆرهـەڵاتی نـاڤین تایبەتمەنـدیی هاوبەشـییان لەگــەڵ دیکــەی ناوچــەکانی جیهانــدا هەیــە، لــە هەنــدێ حاڵەتــدا تایبەتمەندیی جیـاواز و دیـاری ناوچـەیی کـە کـارتێکراوی فەرهەنگـە خۆجێییەکان بووە، لەم دەڤەرەدا بەدی دەکرێ کە پێویستە لە ئاراسـتەی پلانــدانانی شــاری و ناوچــەیی بناســرێ و بــەراورد بکرێــت. لــە خۆرهـەڵاتی نـاڤین کـۆچکردن بـەرەو شـارەکان پێکهاتـەی بنەماڵـەی بەربڵاوی تێک ڕووخاندووە. نەوەی گەنجتر بەرەو شـار کـۆچ دەکـەن و منداڵە نێرینەکان بە هۆی ئەوەی لە شاردا سەقامگیر بوون، چیتر لـە ڕووی ئابوورییەوە وابەسـتە بـە دارایـی بنەماڵـە یـان پیشـەی نـەریتیی خێزانی نین و تەنانەت ئەگەری ئـەوە هەیـە کـە ئـەوان کۆمەکخـەرج بنێـرن بـۆ گوندەکــەیان و بــەم شــێوە ئاراســتەی پەیوەندییــەکان لــە سەرچەشنی وابەستەیی بگۆڕدرێت [23].

جووڵــەی جوگرافیــایی کۆچبــەرەکان لــە شــار کاریگەرییــەکی بەرچاوی لە سەر چۆنیەتیی خۆگونجاندنیان هەیە. ئەوەی کـە کۆچبـەر لە کوێدا ژیان دەکا، ئایا لـە لای کـەس و کـاری خۆیـەتی یـان تەنیایـە، دەتوانی کارێک بدۆزێتەوە یان نا و هەروەها پێشینە و کەسایەتیی تاک بە گشتی لە دیاریکردنی ئـەوەی کـە ئایـا پرۆسـەی کـۆچکردن دەبێتـە هــۆی لێکترازانــی ڕێکخــراوی کۆمەڵایــەتی یــان نــا کاریگــەرن. توێژینەوەکان لە تەرابلووسی لیبی پیشان دەدا هەندێ لە کۆچبەران بـە هۆی سەرلێشێواویی کۆمەڵایەتییەوە دەناڵێنن. جێگۆڕکێی کۆچبـەرانی کۆن و دانیشتووانی خـۆجێیی خـەڵکی تـەرابلووس لـە گـەرەکی کـۆنی شار بۆتە هۆی لێکهەڵبڕانی کۆنەکۆچبەران و ئەو تازە هاتووانەی کـە بۆ یەکەم جار دێنە ناو گەرەکـە کۆنـەکانی شـارەوە. فرەچەشـنیی پیشـە نوێکـانی شــار لــە نــاو دەزگــا دەوڵەتییــەکان، پیشەســازیی نــەوت، و کەرتەکانی دیکە کە ڕێگری لـە چڕبوونـەوەی ناوچـەیی گرووپـە ئـەو کۆچبەرانە دەکا کە خاوەن پیشەیەکن، خۆی ئەم پرۆسە خێرا دەکاتەوە.

---

1. Castlo

لە ئەنجامدا کۆچبەران بەتایبەت کۆچبەرە تازە هاتووەکان هەست بە بێپێشینەیی دەکەن کە ئەمە لەدەستدانی هەستی وابەستەیی کۆمەڵایەتی لێکەوتۆتەوە [24]. جیاوازیی بەرچاوی کەلتووری لە نێوان شوێنی سەرەتا و شوێنی مەبەستی کۆچبەر دەورێکی زۆر گرینگی لە پرۆسەی خۆگونجاندنی کۆچبەردا هەیە. ڕەنگە خۆرهەڵاتی ناڤین لە ناو وڵاتانی ناوچەکە و هەروەها کۆمەڵگە شاری و گوندییەکانی وڵاتانی جیهاندا تایبەت بێت. فرەچەشنیی ئێتنیکی، ئایینی، زمانی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و سیستەمی سیاسی وای کردووە کە دیاردەی کۆچکردن و خۆگونجاندنی کۆچبەران بەتایبەت لە گەورەشارەکانی ناوچەکەدا ئاڵۆزتر بێت. فەرهەنگی خۆرهەڵاتی ناڤین پێداگری لە سەر بەرکەوتن و پەیوەندیی تایبەتی دەکات. ئەم بابەتە کە لە سەر بنەمای کۆبوونەوەی خزمایەتییە و پەرە بە ڕێژەی پەیوەندی لەگەڵ دەوروبەرییەکان بۆ سەد و ڕەنگە هەزاران کەس دەدا، وا دەکا کە تاک لە کۆمەڵگای خۆجێییدا هەست بە نامۆیەتی نەکات.

پێکهاتەی نەریتیی گرووپە خزمایەتییەکان لە خۆگونجاندنی کۆچبەران لە شارەکانی خۆرهەڵاتی ناڤین دەورێکی گرینگی هەیە. گرووپە خزمایەتییەکان لەوانەیە هاوکاریی کۆچبەرە تازەهاتوو بۆ ناوچە شارییەکان بکەن بۆ ئەوەی پێگەی ئابووری و سیاسیی خۆیان پتەو بکەن. لە ناو بنەماڵە کۆنەکاندا لە وڵاتی لوبنان هەژاران پەیوەندیی خۆیان لەگەڵ خزمە زەنگین و دەسترۆیشتووەکانیاندا کە جۆرێک پەیوەندیی ئاغا و بەندەیە دەپارێزن. فاکتەرە حەشیمەتناسییەکانی وەکوو تەمەن و ڕەگەزی کۆچبەران، لە خۆگونجاندنی ئەوان لەگەڵ ژینگەی شار کاریگەرە. توێژەران پێیان وایە هەرچی کەسێک بەتەمەنتر بێ کەمتر لە ژیانی شاریدا بەشداری دەکا و هەرچی تاک پەرە بە پەیوەندییەکانی لە شاردا بدا، بیر و باوەڕ و تێگەیشتنی خۆی سەبارەت بە کۆمەڵگا بۆ بیر و باوەڕی و تێگەیشتنی نزیک لە مۆدێرن دەگۆڕێت. لە حاڵەتێکدا کە هەلی کار لە شاردا دابین بێ و کێشەی ئابووری ڕێگری لە تاک نەکا، ئەو کەسانەی کە لە ناوچە گوندییەکانەوە بەرەو شارەکان ملی ڕێگا دەگرنە بەر، دەتوانن کەلتووری شار قبووڵ بکەن [25].

ئابووریی نافەرمی

ئابووریی نافەرمی بەشێک لە ئابوورییە کە هێشتا ناڕوونییەکی زۆری لە خۆدا گرتووە و سەبارەت بە پێناسە و پانتای داگرییەکەی ڕێککەوتنێک نەکراوە. زۆرێک لە توێژەران لە گێڕانەوە و دیاریکردنی پانتای داگرییەکەی خۆ دەبوێرن. هەندێ لە بیرمەندانی ئەم بوارە چالاکیی نایاسایی بە هی ئەم کەرتە دەزانن و هەندێکی دیکە وەک کەرتێکی دیکە پێناسەی دەکەن. هەندێ لە توێژینەوەکان لە بری پێناسەی ئەم کەرتە، بە سەر چەند ژێرگرووپی یەکدەستدا دابەش

دەکەن. ئاماری پیشاندراو لـە لایـەن دامـەزراوەی ئامـاری نیشتمانیی ئیتالیـا کـارکردن لـە کـەرتی نافـەرمی بـە پێـی هۆکـار و ئـەنگێزەی تاکـەکان بـە سـەر سـێ تاقمـدا دابـەش کـردووە: یەکـەم تـاقم چـالاکیی ئابووریی نافەرمی کاری نایاسایی لـە خـۆ دەگرێـت. نموونـە چالاکییـە نایاساییەکان کە ئەم کەرتە پێک دێنن بە پێی زەمان و شوێن جیاوازن. بۆ وێنە هەندێ لە چالاکییـەکان وەکـوو کـڕین و فرۆشـتنی خواردنـەوە کحۆلییـەکان لـە هەنـدێ لـە زەمـەن و شـوێنەکاندا بـە نایاسـایی پێناسـە کـــراوە. کـــەرتێکی دیکـــەی ئـــابووریی نافـــەرمی چالاکییـــە تۆمارنەکراوەکانـە. ئـەم کەرتـە ئـەو چالاکییـە ئابوورییانـە لـە خـۆی دەگـرێ کـە یاسـاییە، بـەڵام بـە هـۆی گەشەنەسـەندوویی پرۆسـەی بەرهـــەمهێنان و یـــان کـــەمپێوەربوونیان ناخرێنـــە نـــاو ئامـــارە فەرمییەکانەوە. لە بەشێکی دیکەی ئەم چالاکییانەدا پارە ئاڵوگۆڕ دەبێ، وەکوو دەستفرۆشـی (دەسـتگێڕی)، گواسـتنەوەی مسـافر بـە ئـامرازی تایبەتی و لە کەرتێکی دیکەدا پارە ئاڵوگۆڕ نابێت. بە واتایـەکی دیکـە، چالاکیی ئابووری شوناسی کاڵایی نییە، وەکوو بەرهـەمهێنانی هەنـدێ کـاڵا بـۆ بەرهـەمهێنانی بنەماڵـەکان کـە لـە دەقـەرە گوندییەکانـدا زۆر بەرچاوە. کەرتی سێیەمی ئابووریی نافەرمی شووناسێکی هاوشێوەی چالاکیی ئابووریی فەرمی هەیە؛ ئەم کەرتە لە ژێـر نـاوی "ئـابووریی سێبەر" بەو چالاییە یاساییانە دەوتـرێ کـە بـە ئـەنگێزەی ئـابووری لـە چاوی دەوڵـەت دەشاردرێنەوە. چالاکوانانی ئابووری هەندێ جار وەک کاردانـــەوە بەرامبـــەر بـــە ڕێســـا زۆرە دەوڵەتییـــەکان، داگیرکردنـــی دەوڵەت، و یان ڕانتخوازیی گرووپـە لۆبیگـەرەکان لـە تۆمـارکران لـە ئاماری فـەرمی خۆیـان قوتـار دەدەن. لـەم حاڵەتـەدا ئـابووریی سێبەر وەک بەدیلی گەندەڵی یان بەدیلی ڕانتخوازی و دزەکردنە نـاو دەوڵـەت لێی دەڕوانرێت. هەندێ جاریش ئابووریی سێبەر نـەک هـەر کـارێکی دوورەپەرێزانە یان بەدیل بەڵکوو ستراتیژێکی چالاکانە و تەواوکەری گەنـدەڵی و ڕانتخوازییـە. جـۆری ئـەنگێزە یـان پەیوەنـدیی ئـابووریی سـێبەر لەگـەڵ گەنـدەڵی و ڕانتخـوازی تـەنیا بـە شـێوەی کـەم و بـە فوکووسخسـتنە سـەر جـۆری چـالاکیی شـاراوە مومکینـە. هـەر بۆیـە خوێندنەوەی کراوەش بازنەی چالاکییەکان تەنگتر دەکاتەوە و تـەنیا لـە سەر بەشێک لـە ئـابووریی سێبەر یـان جۆرێـک چـالاکیی ئـابووریی سێبەر وەکـوو قاچـاغی کـاڵا، خـۆ لـە باجدزینـەوە و لـەم چەشـنە چڕ دەبنەوە [26]. بە گوێرەی هەندێ پێناسـەی دیکـە، ئـابووریی نافـەرمی لە بنەڕەتەوە لەگەڵ ئابووریی نایاسایی جیـاوازە. کـاری نایاسـایی بـەو چالاکییانە دەوتـرێ کـە لـە لایـەن یاسـاوە بـە نـاوی کـاری نایاسـاییەوە ناسـراوە و لەبـەر ئەمـە ئـەنجامدانی وەک تـاوان لـە قەڵـەم دەدرێ، چالاکیگەلی وەکـوو کـڕین و فرۆشـتنی مـادەی هۆشـبەر یـان قاچـاغی منداڵان.

ئابووریی نافەرمی کە ناوی جیاوازی وەکـوو ئـابووریی سێبەری،

ئابووریی ژێرزەوینی، ئابووریی شاراوە و ... لێنراوە، پاش شەڕی جیهانیی دووهەم و بە دوای بەشداریی بەربڵاوی دەوڵەتەکان لە بەستێنی ئابووری و لە ئەنجامدا دروستکردنی ئەنگێزەی بەهێز لە ناو ئەجێندا ئابوورییەکان لە پێناو جووڵە بەرەو کەرتی نافەرمی گرینگی پێدرا. فایگ بە کەڵکوەرگرتن لە ئاراستەی ڕێکخراوخوازیی نوێ چالاکییە ئابوورییە ژێرەزوینییەکان بۆ سەر چوار جۆری کاری نایاسایی، ڕانەگەیێندراو، تۆمارنەکراو و نافەرمی پۆلێنبەندی دەکا، چالاکیی نایاسایی هەر هەموو چالاکییە داهاتبەخشە ئابوورییەکانی وەکوو دزی، داوێنپیسی، و قاچاغی مادەی هۆشبەر لە خۆ دەگرێ کە ئەنجامدانیان لە یاسا فەرمییەکانی ناوخۆ نایاساییە و سزای لێ دەکەوێتەوە. چالاکییە ڕانەگەیێندراوەکان ئەو چالاکییانەن کە زۆر جار وەک وڵامێک بەرامبەر بە تێچوو بە سیاسەتە ئابوورییەکانی دەوڵەت ئەنجام دەدرێ؛ خۆدزینەوە لە باج، پێنەدانی مووچەی بیمە و قاچاغی کاڵا نموونەکانی ئەم چەشنە چالاکییانەن. چالاکیی تۆمارکراو چالاکیگەلی وەکوو کابانێتی، خۆخزمەتی، و کاری خۆبەخشانە دەگرێتەوە کە تا ڕادەیەک لە هەموو ئابوورییەکاندا بەدی دەکرێت. کەرتی نافەرمیش هەندێ بەرهەمهێنان و خزمەتگوزاریی ورد لە خۆ دەگرێ کە لەگەڵ پێشکەوتنی تۆمارکردنی زانیاری بە شێوەی ڕێژەیی ڕێژەکەی بەرەو دابەزین دەچێت. تانزی پێی وایە ئابووریی نافەرمی بە هۆی بوونی هەندێ چالاکی کە پێواندن و باج لێوەرگرتنیان ئەستەمە، وەکوو کاری ماڵ و هەندێ چالاکیی نایاسایی و شاراوە بەدی دێت [27].

شنایدر[1] و کلینگ مایێر[2] لە شیکاریی کاریگەریی ئابووریی نافەرمی بە سەر گەشەی ئابووری لە درێژەی دەیەی 90 توێژینەوەیەکیان لە سەر 109 وڵاتی ڕوو لە گەشە، وڵاتانی ڕوو لە تێپەڕین، و وڵاتانی پیشەسازی ئەنجام دا. بە پێی ئەنجامەکانیان لە وڵاتانی پیشەسازی و پێشکەوتوو پەیوەندیی ئەرێنی لە نێوان قەبارەی ئابووریی نافەرمی و گەشەی ئابووریدا بەدی دەکرێ و لە وڵاتانی ڕوو لە گەشە پەیوەندیی نێوان ئەم دووانە نەرێنییە. کەواتە لە نێوان ئاستی پێشکەوتن و ڕێژەی ئابووریی نافەرمی پەیوەندییەکی پێچەوانە لە ئارادایە. شنایدێر پێی وایە زۆرکردنی ڕێژەی باج و سیستەمی دابینکردنی کۆمەڵایەتی لەگەڵ هەڵکشانی چالاکییە یاسادانەرییەکان و چاودێریی دەوڵەت لە فاکتەرە سەرەکییەکانی زیادکردنی قەبارەی ئابووریی نافەرمی لە سەر ئاستی جیهانە [28].

لوویزا[3] لە شیکارییەکی تیۆریدا فاکتەرە دیاریکەرەکان و

---

1. Schneider
2. K Meyer
3. Louisa

کاریگەرییەکانی ئابووریی نافەرمی لـە چوارچێـوەی مۆدێلی گەشـەی دەروونـــزا، کـــە تێیـــدا تەکنـــەلۆژیای بەرهـــەمهێنان وابەســـتە بـــە خزمـەتگوزاریی گشـتیی شـیاوی چڕبوونـەوەیـە، لێـک داوەتـەوە. لـەم مۆدێلـەدا پیشـان دەدرێ کـە گـۆڕینی پارامـەترە سیاسـەتدانەرییەکان و هەروەها گۆڕینی کوالێتیی ئەو ڕێکخراوە دەوڵەتییانەی کە هەڵکشانی ئەندازەی ڕێژەیی ئابووریی نافەرمی لێ دەکەوێتەوە، لە کۆتاییدا دەبێتە هۆی کەمبوونـەوەی نرخـی گەشـەی ئـابووری. هـەروەها نـاوبراو لـە لێکدانەوەیـەکی ئەزموونیـدا لـە مـەڕ وڵاتـانی ئامریکـای لاتـین بـۆی دەرکەوتووە زیادکردنی بڕی باج و سنووردارییەکانی بـازاڕی کـار و هەروەها کوالێتیی نزمی ناوەندە دەوڵەتییـەکان کاریگـەریی زۆری لـە سەر ئابووریی نافەرمی داناوە. هەڵکشانی قەبارەی چالاکیی نافـەرمی لە ڕێگەی کەمکردنەوەی دەستڕاگەیشتن بە خزمەتگوزاریی گشـتی و هەروەها زیادکردنی ڕێژەی ئـەو کارانـەی کـە بـە کارامـەیی کەمـەوە خزمەتگوزارییە گشتییەکان دەقۆزنەوە دەبێتە هـۆی دابـەزینی گەشـەی ئابووری. لوویزا هەڵبژاردنی کەرتی نافەرمی بۆ ئەنجامدانی چـالاکیی نافـەرمی بـە ئـەنجامی هـەڵبژاردنێکی عـەقڵانی لـە لایـەن کەسـانی ئابوورییەوە دەزانێت. ئاسەواری بوونی ئابووریی نافەرمی بە شێوەی گشتی کاریگـەری لـە سـەر بەرهـەمهێنانی نـاپوختی نـاوخۆیی، بـاجی وەرگیـــراو، دابـــەشکردنی داهـــات، پلانـــدانانی و سیاســـەتدانان و خۆشـــگوزەرانیی کۆمەڵایـــەتی دادەنێـــت. بـــەم پێیـــە، هۆکارەکـــانی پەرەسەندنی ئابووریی نافەرمی ئەمانەن:

بـــاری بـــاج و سیســـتەمی دابینکردنـــی کۆمەڵایـــەتی کـــە وەک گرینگترین هۆکارەکانی بوونی ئابووریی نافەرمی لە قەڵەم دەدرێن؛

توندیی ڕێساکان کە هۆکـاری سـەرەکیی کەمکردنـەوەی ئـازادی و هەڵبژاردنی تاکەکەسی لە ئابووریی فەرمییە. دەتوانین ڕێسای بـازاڕی کـــار، ئاســـتەنگە بازرگانییـــەکان و دیکـــەی ســـنووردارییەکان بـــە نموونەکانی توندیی ڕێساکان بزانین؛

دەستێوەردانی دەوڵـەت و کێشـە یاسـاییەکان کـە لـە چوارچێـوەی بەسیاســیکردنی چـــالاکیی ئـــابووری بـــە واتـــای پەرەســـەندنی مـــافی چاودێری بـە سـەر بنکـە ئابوورییـەکان لـە ڕێگـەی سیاسـەتمەداران و بۆڕۆکراتەکانەوە بـەکار دەهێنرێـت. گریمانـەمان لـە سـەر ئەوەیـە کـە بوونی دەوڵەتێکی تاڵانکەر دابەزینی قەبارەی کارە ئابوورییـەکانی لـێ دەکەوێتەوە.

گەندەڵی، ڕانتخوازی و دەوری یاسا کـە لـە فاکتـەرە گرینگـەکانی ئابووریی نافەرمییە [29].

ئابووریی ژێرزەوینی

ئابووریی نافەرمی ئەو تاقمە چالاکییە ئابوورییانە لە خۆ دەگرێ کە بە شـێوەی یاسـایی یـان نایاسـایی ئـەنجام دراوە و لـە شـوێنێکدا تۆمـار

نەکراوە [30]. تۆماس[1] ئابووریی ژێرزەوینی بۆ سەر چوار گرووپ دابەش کردووە:

کەرتی بنەماڵە: لەم کەرتەدا بنەماڵە کاڵا و خزمەتگوزارییەکان بەرهەم دێنن کە هەر لەم کەرتەشدا بەکار دەهێنرێت. تایبەتمەندیی کەرتی خێزان ئەوەیە کە بەروبوومە بەرهەمهاتووەکەیان کەمتر دەخرێتە بازاڕ و نەبوونی نرخ بۆ کاڵا بەرهەمهاتووەکانیان دەبێتە هۆی ئەوەی نرخاندنی کاڵاکان دژوار بێت.

کەرتی نافەرمی: ئەم کەرتە بەرهەمهێنەرانی ورد و هەروەها کاسپکاران و پیشەدارانی بێکرێکار و کاربەدەستانی خزمەتگوزاریی بازرگانی، گواستنەوە و خزمەتگوزارییە نافەرمییەکانی دیکە لە خۆ دەگرێت.

کەرتی ناتەکووز: هەر هەموو کارە پۆلێنبەندییەکان لەم کەرتەدا شوناسی نایاساییان هەیە، وەکوو ڕاکردن لە ڕێساکان، و ساختەکاری لە بیمە کۆمەڵایەتییەکان. تایبەتمەندیی سەرەکیی ئەم کەرتە ئەوەیە کە سەرەڕای یاساییبوون و مۆڵەتداربوونی بەرهەمهێنان کاڵا و خزمەتگوزاری، کارێکی نایاسایی و ساختەکارانە لە شێوازی بەرهەمهێنان و یان دابەشکردنەکەیدا ڕووی داوە.

کەرتی نایاسایی: بەرهەمهێنانی کەرتی ناتەکووز یاسایی و ڕێگەپێدراوە، بەڵام بەرهەمهێنانی کەرتی یاسایی بریتییە لە چالاکی و بەرهەمهێنانی کاڵا و خزمەتگوزاریی نایاسایی وەکوو قاچاغی کاڵا، دزی، باجگیری، بەرهەمهێنان و کڕین و فرۆشتنی مادەی هۆشبەر، داوێنپیسی و هتد. بەو پێیەی کە خۆ لە باجیش دەدزنەوە. بێگومان بەرپرسانی هەموو وڵاتێک زیاتر هۆگری کۆتاییهێنان بە بەرهەمهێنانی ساختەن نەک دەستخستنی باج [31].

کەواتە بە شێوەی گشتی ئابووریی ژێرزەوینی چوار کەرتی بنەماڵە، نافەرمی، ناتەکووز و نایاسایی لە خۆ دەگرێت.

هەر لەم زەمینەدا دەبێ بڵێین هۆکار و ئاسەوارەکانی ئابووریی ژێرزەوینی لە ئێراندا بریتییە لە:

- ڕێژەی کاریگەری باجی: لەگەڵ هەڵکشانی ڕێژە کاریگەرەکانی باج ڕێژەی ڕاکردنی باجی زیاتر ڕوو دەدا و قەبارەی ئابووریی ژێرزەوینی بەرز دەبێتەوە. جانسۆن و هاوکاران وتوویانە کە هەڵکشانی باج یەکێک لە سێ هۆکارەکانی بەشداری و چالاکی لە بازاڕە نافەرمییەکاندا.

- ڕادەی شارنشینی: پەرەسەندنی شارنشینی و چڕبوونەوەی حەشیمەت لەگەڵ بەپسپۆڕیبوونی کاروبارەکان خواست بۆ ئاڵوگۆڕ زیاتر دەکات. نەهێشتنی خێرای خواستە فرەچەشنەکان دەبێتە هۆی ئەوەی کە بەکارهێنانی کەرەسەی پێدان جگە لە پارەی نەختی پێویست

---

1. Thomas

بێت. هەر بۆیە چوونە سەرەوەی ڕادەی شارنشینی بە پێی چڕبوونەوە و بوونی سیستەمی پێشکەوتووی دارایی لە شاراندا، جیا لە گەشەی ئابووری، خواست بۆ پارەی نەخت بۆ ئەنجامدانی مامەڵە کەم دەبێتەوە. لەگەڵ هەڵکشانی کۆچکردنی گوندنشینان بۆ شارەکان ڕێژەی پەراوێزنشینی بەرز دەبێتەوە و تاکەکان بە هۆی ئەوەی ناتوانن ڕاکێشی ئابووریی فەرمی ببن، دەچنە ناو ئابووریی نافەرمییەوە. کەواتە لەگەڵ زیادبوونی ڕێژەی شارنشینی ئابووریی نافەرمی زیاد دەبێت.

- پێوەری گەشەی مرۆیی: پێوەری گەشەی مرۆیی پیشاندەری ئاستی گەشەسەندوویی وڵاتانە. هەرچی ئەم پێوەرە زیاتر بێ، وڵات لە سۆنگەی پەروەردە، تەندروستی، و ڕێژەی داهات گەشەی کردووە کە بە شێوەی لاوەکی دەبێتە هۆی ئەوەی تاکەکانی وڵات بەرەو ژیانێکی مۆدێرنتر و پانتای کار و کاسپیی پڕۆفیشناڵتر بچن. لە ئەنجامدا ڕێژەی بەرهەمهێنانی بنەماڵەکان و پرۆسەی خۆبەکارهێنەریی تاکەکان مۆدێرنتر و ئابووریی ژێرزەوینیی کەرتی بنەماڵە کەمتر دەبێتەوە [32].

- ڕادەی ڕێسای دەوڵەتی: ئاستی توندتربوونی ڕێساکان، کە زۆر جار بە ڕێژەی یاسا و ڕێسا پەسەندکراوەکان ئەندازە دەگیرێ، یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی کەمبوونەوەی ئازادی و هەڵبژاردنە تاکایەتییەکان لە ئابووریی فەرمییە کە لە ئەنجامدا کەمبوونەوەی ئابووریی ژێرزەوینی لێ دەکەوێتەوە.

- بێکاری: بێکاری یەکێک لە گەورەترین و هەمەگیرترین کێشە ئابوورییەکانی کۆمەڵگەکان لە سەدەی بیستەمە. لە کۆمەڵگە پێشکەوتووە پیشەسازییەکاندا بێکاری زیانێکی زۆر ئاوقانی کۆمەڵگا دەکا و لە وڵاتانی سێیەمدا بێکاریی بەربلاو لە پەیوەندیی لەگەڵ هەژاریی ئابووری دەتوانێ مەترسییەکی زۆر تووشی کۆمەڵگا و ئابووری بکات. تەشەنەسەندنی بێکاری ئەنگێزەی چالاکی لە بوارە بێمۆڵەت و قەدەغەکان زیاد دەکا و بەم شێوە هاوکاریی هەڵکشانی قەبارەی ئابووریی ژێرزەوینی دەکات [33].

منداڵان وەک دارایی بنەماڵە

تیۆریی ڕفتاری بنەماڵە گریمانە دەکا کە بنەماڵە یەکەیەکی سەرەتاییە کە تێیدا هەندێ بڕیار لە مەڕ خوێندن یان کارکردنی منداڵان دەردەکرێت. لە بنەماڵە هەژارەکان بۆ تەواوکردنی داهاتی بنەماڵە و دابینکردنی ژیان و بژێویی خانەوادە، بەدیلکردنی کاری حەقدەستی لە یەکەکانی خانەوادە، و دابینکردنی ئاسایش لە تەمەنی پیری و لاکەوتەیی گرینگییەکی تایبەت بە منداڵان دەدرێت. هەندێ لەم تیۆرییانەی ڕفتاری بنەماڵە زکوزا و ڕێژەی منداڵان وەک بگۆڕێکی ڕوونی گرینگ بۆ پەرەسەندنی کار سەیر دەکەن. بە پێی سەرچەشنی

گەڵاڵەکراوی بێکێر[1] لە ساڵی 1960، ڕفتاری زکوزا / منداڵخستنەوە دەرەنجامی بەراوردی ئابووریی دایک و باوک بە پێی شیکاریی هاوکێشەی خەرج - سوودی منداڵ و تەرخانکردنی کات و زەمان بۆ منداڵە، بەڵام بە لای منداڵانەوە نەرمینوێنیی چەندایەتیی داخوازی لە نەرمینوێنیی چۆنایەتیی داخوازی کەمترە. هەڵبەت ڕێژەی بنەماڵەی گەورەتریش لەوانەیە پاکانە بۆ تەشەنەسەندنی زۆری کاری منداڵ بکات [34].

ناکارامیی بازاڕی کار

لێکۆڵینەوە ئەنجامدراوەکان لە بواری کاری منداڵان ئاماژە بەم ڕاستییە دەکا کە کاری منداڵان بە شێوەی ڕاستەوخۆ پەیوەستە بە پێکهاتە یان ناکامییەکانی بازاڕی کار، ئاشکرابوونی جیاوازیی حەقدەستی نێوان کاری منداڵان و کاری گەورەساڵان، کەمبوونی بڕی حەقدەستی گەورەساڵان. لە بازاڕە ڕکابەرییەکاندا، کە حەقدەستەکان نەرمینوێنن، کاری منداڵان زۆر بە ئاسانی دەتوانێ ببێتە بەدیلی کاری گەورەساڵان و ئەمە لەوانەیە هاوکاریی بەردەوامیی کاری منداڵان بکات. ئەگەرچی ئەو حەقدەستانەی کە بە هۆی ڕاندمانی زۆرەوە دەدرێ بە گەورەساڵان لەگەڵ لانیکەمی حەقدەست و یاسا هاوشێوەکان یەک ناگرێتەوە، سەرباری ئەمە، کرێکاری منداڵ پێشنیارێکی باش بۆ بازاڕی کار نییە. سەرچەشنی گەشەسەندووی باسۆ[2] و وان[3] لە ساڵی 1998 هاوپەیوەستیی نەرێنیی نێوان کاری منداڵ و داهاتی دایک و باوکی کرد بە بنەما. لە بازاڕی کار کاری منداڵ، بە پێچەوانەی ڕاندمانی کەم لە چاو کاری گەورەساڵان، دەتوانێ ببێتە جێگرەوەی کە هەر ئەمە دەبێتە هۆی دابەزینی حەقدەستی گەورەساڵان و بەم شێوە کاری منداڵ بەهێز دەبێت [35].

فاکتەر و زەمینە ئابووری و کۆمەڵایەتییە ڕێخۆشکەرەکانی کاری منداڵ

بە پێی ڕوانگەی مەندێلڤیچ[4]، فاکتەرە ئابووری و کۆمەڵایەتی و کەلتوورییەکان لە دروستبوونی زەمینەی کاری منداڵان دەوری بەرچاویان هەیە. لە وڵاتانی ڕوو لە گەشە هۆکاری هەڵکشانی ڕێژەی ئەم دیاردە هەژاری و لاوازیی بارودۆخی ئابوورییە. هەروەها نەریتە چەسپاوەکانی ناو وڵاتانی کەمتر پێشکەوتوو یەکێکی دیکە لەم فاکتەرانەیە. نەبوونی پەروەردەی فەرمی و نەبوونی ژێرخانی ئابووریی بەهێز وای کردووە کە دایک و باوکەکان بۆ ڕێگری لە

1. Becker
2. Basu
3. Wan
4. Mendelvich

بێکاری و کاترابواردنی منداڵەکانیان لە هەوڵی دۆزینەوەی ئیشێکی باش بۆ منداڵەکانیانن [36].

ڕوانگەی ڕۆدجێر و ستەندینگ[1] ڕوونی دەکاتەوە کە بە خستنە ڕووی تۆڕی شیکاری لەو وڵاتانەی کە بڕی داهاتیان کەمە، فاکتەرە دیاریکەرەوەکانی کاری منداڵ بۆ سەر دوو بەش دابەش دەبن: یەکەم زەمینە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان، دووهەم فاکتەری ڕفتاریی ورد. سەبارەت بە تاقمی یەکەم پێکهاتەی پرۆسەی بەرهەمهێنان و بازاری کار ڕەچاو دەکرێ و ئەم بۆچوونە لە ئارادایە کە لە کۆمەڵگە سەرەتاییەکاندا هەموو ئەندامانی بنەماڵە لە ئاراستەی مانەوە و یەکپارچەیی کۆمەڵایەتی ئەرکەکانیان ڕادەپەڕێنن و منداڵانیش بە پێی توانایان ئیش دەکەن. بە واتایەکی دیکە، کار بەشێک لە پرۆسەی کۆمەڵگاگریی لەم کۆمەڵگایانەیە. بە پێی ڕوانگەی بەڕێزیان، سەرباری ئەوەی پرۆسەکانی بەپیشەسازیبوون و شارنشینی لە قۆناغە سەرەتاییەکاندا دەبێتە هۆی زۆربوونی ڕێژەی جۆرەکانی کاری منداڵ، لە درێژماوەدا ڕادەی کارەکەیانی کەم کردۆتەوە. لە مەڕ تاقمی دووهەم قسە لە سەر دەوری بنەماڵە لە شێواز و سەرچەشنی کاری منداڵان دەکرێت. چونکە ڕەهەند و پێکهاتەی بنەماڵە لە ئیشکردنی منداڵان و ئیشنەکردنیاندا دەوری دیاریکەرەوەیە هەیە. بە شێوەی گشتی سێ فاکتەر لە هەڵکشانی ڕێژەی چالاکیی منداڵان لەو وڵاتانەی کە داهاتیان کەمە کاریگەرە:

ئەلف) بارودۆخێک کە تێیدا ڕێژەی زکوزا دابەزیوە و زۆربەی منداڵانی ئەم بنەماڵانە لە تەمەنی مێرمنداڵی و سەرەتای گەنجێتیدان؛

ب) پێگەی پیشەسازیی پیشەیی بنەماڵەکان بە ئەگەری ئەوەی کاری منداڵان لەو بنەماڵانەی کە کرێکاری گەورەساڵی سەرەکی لە کەرتی کشتوکاڵ و خزمەتگوزاری و بەتایبەت و خۆپیشەیی کار دەکەن؛

پ) داهاتی بنەماڵە و هەروەها خوێندەواریی دایک و باوکەکان کە لە دیاریکەرەوە گرینگەکانی چالاکیی منداڵانە.

گرۆتیارت و کانبوور[2] لە ڕوانگەی ئابوورییەوە فاکتەرەکانی کاری منداڵانیان لێک داوەتەوە و بۆ سەر دوو دەستەی فاکتەرەکانی خستنە ڕوو و فاکتەرەکانی داخوازیی کاری منداڵیان دابەش کردووە: بە باوەڕی ئەوان فاکتەرە دیاریکەرەوەکانی خستنە ڕووی کاری منداڵ بریتین لە:

1) ڕێژەی بنەماڵە و تەرخانکردنی زەمان: چۆنیەتیی تەرخانکردنی کاتی منداڵ بۆ کار لە لایەن بنەماڵەوە بە ئەندازە و پێکهاتەی خانەوادە، بواری بەرهەمهێنانی منداڵ و دایک و باوکەکان

1. Gery Rodger and Guy Standing
2. Chiristian Grootaert and Ravi Kanbur

بەستراوەتەوە کە زۆر جار وابەستە بە بارودۆخی بنەماڵە و بازاڕی کار و ڕادەی بەدیلبوونی کار لە نێوان منداڵ و دایک و باوکی ئەو منداڵە، زیاتر دایکە. کەواتە ڕەهەندی بنەماڵە دەوری سەرەکی لە کارکردنی منداڵاندا هەیە.

2) کاردانەوەکانی بنەماڵە بەرامبەر بە ئەگەری لەدەستدانی پیشە: هۆکاری سەرەکیی کارکردن بە منداڵان لە لایەن بنەماڵەکانەوە لە لایەک هەڵکشاندنی بڕی داهاتی بنەماڵە و لە لایەکی دیکەوە بەڕێوەبردنی باشتری هەلومەرج و هەستکردن بە مەترسیی لە سۆنگەی لەدەستدانی داهاتە.

فاکتەرە دیاریکەرەوەکانی داخوازیی کاریش بەم شێوەیە:

1) پێکهاتەی بازاڕی کار: بازاڕی کار بەش بە حاڵی خۆی دەوری کارکردن لە داهاتی بنەماڵەدا دیاری دەکات.

2) تەکنەلۆژیا: ئاستی تەکنەلۆژیا لە سەر ئەو ڕادەی کە منداڵێک بتوانێ ببێتە جێگرەوەی کەسێکی پێگەیشتوو کاریگەری دادەنێت [37].

بە باوەڕی فایف[1] کاری منداڵان بە تەنیا وڵامدانەوەی پرۆسە ئابوورییەکان نییە، بەڵکوو ڕەنگدانەوەی کاردا دیاریکراوە کەلتوورییەکانی منداڵانیشە. بەم پێیە، بەهاکانی پەیوەست بە چالاکیی منداڵان ناوەڕۆکی پرۆسە کۆمەڵگاگرییەکان ڕوون دەکاتەوە و ئەم کۆمەڵە فاکتەرە ئابووری / کەلتوورییانە پەیوەندییەکی قووڵیان پێکەوە هەیە. کاری منداڵ میکانیزمێکی لە خۆ گرتووە کە لە ڕێگەی ئەوەوە دەورە ڕەگەزییەکان فێر دەکرێن و هەمیشەیی دەبن. هەروەها وڵامدانەوەی کۆمەڵێکی بەربڵاوی چاوەڕوانییە خزمایەتییەکانە کە منداڵ لە سەرتاسەری ژیانی دەبێ جێبەجێکردنی بکات. جیا لەوانەی وترا، کاری منداڵ لە ناو دڵی بنەماڵەی بەربڵاو شێوازێک لە کۆمەڵگاگریی ئەو منداڵە لە خۆ دەگرێ کە شوناسێکی چەوسێنەرانەی هەیە. گۆڕانکارییە ئابوورییەکانی وەکوو مەندیی ئابووری کاریگەری لە سەر کاری منداڵان دادەنێت. ئاسەوارەکانی ئەم ڕەوتە بریتییە لە ئاستی هەڵکشاوی هەژاری، دابەشینی نایەکسانانەی داهات و کارکردنی گەورەساڵان کە ڕاستەوخۆ کاریگەری لە سەر منداڵان دادەنێت [38]. نووسەرانێکی وەکوو بۆیدێن[2]، کە لە مەڕ ڕاستییەکانی ژیانی ڕۆژانەی منداڵان لە وڵاتانی باشوور زانست و زانیاریی ئەزموونی و کردەییان هەیە، ڕاشکاوانە ناڵێن کە قسە تەنیا لە سەر پێویستیی ئابووری نییە. ئەوان لەم بارەوە وردبینانە ئیش دەکەن. بۆ وێنە لێکۆڵینەوەکەی لە بەنگالۆر[3] پیشانی دا ڕێژەیەکی زۆری دایک و

1. Fyfe
2. Boyden
3. Bangalore

باوکەکان بەم بیرۆکەوە کە فێربوونی پێشوەختەی پیشەیەک شێوازێکە کە لە ڕێگەی ئەوەوە دەتوانن منداڵەکانیان بۆ پێویستییەکانی ژیانی داهاتوویان ئامادە بکەن، منداڵەکانیان دەنێرن بۆ کاری جۆراوجۆر. شیڵدکراوات[1] بە سوودبینین لە لێکۆڵینەوەکەی خۆی لە مەڕ منداڵانی موسڵمانی نەیجەریا لە باکووری ئەم وڵاتە ڕایگەیاند کاری منداڵان بۆ بەرهەهێنانی فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی پێویست و گرینگن [39].

پەیوەندیی تیۆریی کاری منداڵ و بازرگانی

ئەم تیۆرییە جێفەری و لاهیری[2] لە ساڵی 2002 لە پەیوەندیی تیۆریی نێوان کاری منداڵ و بازرگانییان لێک داوە. ئەوانیان پیشانیان دا گەمارۆ بازرگانییەکان لەوانەیە ڕێژەی کاری منداڵان زیاد بکا نەک کەم. توێژەران وا دەزانن وڵاتێکی کەمداهات کاڵای بەرهەمهاتووی وای تێدایە کە بە شارەزایی و لێهاتوویی کەمەوە چێ کراون. لە وڵاتێکدا کە ئیمتیاز و هەڤیازییەکی ڕێژەیی هەیە و تێیدا کاڵا هەناردە دەکرێ ئەم کەرتە بێبەری لە لێهاتووییە لە ئابووریشدا وەک شوێنی کارکردنی منداڵان لە قەڵەم دەدرێت. کەواتە گەمارۆی بازرگانی کاریگەری لە سەر کەرتی نالێهاتوو و لە ئەنجامدا کاری منداڵان دادەنێت. لە یەکەم ڕوانگەدا ڕێی تێدەچێ کە ئەم گەمارۆیانە ئاستی داخوازیی بۆ ئەم کاڵایانە واتە ئەو کاڵایانەی کە بە لێهاتوویی کەمەوە دروست دەکرێن، کەم بکاتەوە و لە ئەنجامدا دەبێتە هۆی کەمبوونی ڕێژەی کاری منداڵان لەم کەرتەدا، بەڵام گەمارۆی بازرگانی دەتوانێ ئاسەواری دیکەشی هەبێ، وەکوو کەمکردنەوەی دەرماڵەی مانگانەی چوونە قوتابخانە کە دەستڕاگەیشتن بە گووژمە کەم دەکاتەوە و هەر ئەمە دواتر دەتوانێ ببێتە هۆی کەمبوونەوەی سەرمایەدارینەری لە کەرتی پەروەردەدا [40].

سەردەمی زانیارییەکان و کونەڕەشەکان

کاستلێز[3] لە توێژینەوە بەناوبانگەکەی خۆی لە ژێر ناوی "سەردەمی زانیارییەکان" بە کەڵکوەرگرتن لە خوێندنەوە و بەڵگەی ئەزموونیی زۆر لە پێوەرێکی جیهانیدا چۆنیەتیی نوێبوونەوەی پێکهاتەی سەرمایەداریی جیهانی و بیچمگرتنی سەرمایەداریی زانیارییەکان و کاریگەرییە نەرێنییەکانی ئەم نوێبوونەوەی پێکهاتەی تاوتوێ کردووە. بە پێی تیۆریی کاستلێز، یەکێک لە کاریگەرییە نەرێنییەکانی نوێبوونەوەی پێکهاتەی سەرمایەداریی جیهانی و بیچمگرتنی "کۆمەڵگای تۆڕی" دەرکەوتنی پرۆسەی "جیاوازی و سڕینەوەی کۆمەڵایەتی" و "کونەڕەشەکانی جیهانی چوارەم" لە پێوەرێکی

---

1. Schildkraut
2. Jafarey and Lahiri
3. Manuel Castells

جیهـانی، نیشـتمانی، ناوچـەیی و گەڕەکییـە. کاسـتلێز پێـی وایـە لـە کۆتاییـەکانی دەیـەی 1960 بـەم لاوە لەگـەڵ شۆڕشـی تەکنـەلۆژیای زانیارییـەکان و تێپـەڕین لـە سـەرمایەداریی پیشەسـازیی و کۆمـەڵگا دەوڵەتسـالارەکانەوە بـۆ سـەرمایەداریی زانیارییـەکان و کۆمـەڵگا تۆڕییەکان، هەندێ گۆڕانکاری لە پەیوەندییـە ئابوورییـە جیهانییەکانـدا بـەدی هـاتووە کـە لاوازیـی دەوڵـەت – نەتـەوە و دەوڵـەتی خۆشگوزەرانی، گۆڕانکاری لە پێکهاتەی بنەماڵەی ناوکیی کلاسیک، دەرکەوتنی بیچمە نوێکانی هـەژاری و پەراوێزنشینی و "جوگرافیای سڕینەوەی کۆمەڵایەتی - نیشتمانی" لە ناوچە جیاجیاکـانی جیهـانی لـێ کەوتۆتـەوە. نـاوبراو کۆمەڵـە پرۆسـەی بەدیهێنـەری جیـاوازی / سـڕینەوەی کۆمەڵایـەتی دەباتـەوە سـەر گۆڕانکـاری لـە هـەر دوو قەڵەمڕەوی بواری پەیوەندیی دابـەشکردن – بـەکارهێنان و بۆنـەکانی بەرهـەمهێنان. نایەکسـانی، جەمسـەرێتی، هـەژاری و نـەداری هـەر هەموویان لەگـەڵ بـواری پەیوەندییـەکانی دابـەشکردن – بـەکارهێنان یان ئاستە جیاوازەکانی وەدەستهێنانی سـەرمایە، کـە بـە هـەوڵی گشـتی بەرهـەم دەهێنـرێ، لـە پەیوەندیـدان. لـە لایـەکی تریشـەوە بـە تاکایـەتیبوونی کـار، چەوسـاندنەوەی لـە ڕادەبـەدەری کرێکـاران، سڕینەوەی کۆمەڵایـەتی و پەیوەنـدیی سنووردار لـە تایبەتمەندییـەکانی پرۆسەی پەیوەندییـە وەبەرهێنانەکانـە.[1] کاسـتلێز ڕوونـی دەکاتـەوە کـە گرینگترین پرسی هێزی کار لە سـەردەمی زانیارییـەکان کۆتـایی کـار نییە بەڵکوو بارودۆخی کرێکارانە.

چەوساندنەوەی لە ڕادەبەدەر

بە بۆچوونی کاستلێز، نایەکسانی ئاماژە بە وەدەستهێنانی نایەکسـانانەی سامان لە لایەن کەس و گرووپە کۆمەڵایەتییە جۆراوجۆرەکان دەکات. جەمسەرایەتی پرۆسەی تایبەتیی نایەکسانییە و ئـەو کاتـە ڕوو دەدا کـە هەر دوو سەری لایەنەکە، دابەشبوونی داهات یان سامان خێراتـر لـە بەشی ناوەنـدیی ئـەم لایەنـە گەشـە بکـات. بـەم شـێوە ناوەنـدی لایـەنی دابـەشکردنی سـامانی بچـووک دەبێتـەوە و جیاوازییـە کۆمەڵایەتییـە نێوانحەشـیمەتییەکان، کـە لـە هـەر دوو سـەری لایەنەکـەدان، زەقتـر دەبێت. هەژاری پێوەرێکە کە پێناسەیەکی چەسپاوی هەیە و پەیوەسـتە بە ئاستێک لە سەرچاوەکان کە خوارتر لەو گەیشتن بـە سـتانداردەکانی ژیان، کە وەک لانیکەمی ژیانێکی ئاسایی لە کۆمەڵگایەکی دیـاریکراو و کاتێکی دیاریکراو لە قەڵەم دەدرێ، مومکین نەبێت. دامـاوی ئامـاژە بە دیاردەیەک دەکا کە ئامارگرانی کۆمەڵایـەتی پێـی دەڵـێن "هـەژاریی

---

1. کاسـتلێز، ئیمانوێـل (1380). ئـابووری، کـەلتوور، سـەردەمی زانیارییـەکان، کۆتایی هەزارە (ئەفشین خاکباز و ئەحمەد عەلیقولیان). بەرگی سێیەم، تـاران: تـەرحی نو (طرح نو).

لە ڕادەبەدەر"؛ واتە نزمتر لە ئاستی دابەشکردنی داهات – داراییەکان یان بە وتەی هەندێ لە کارناسان، "بێبەشی" کە کۆمەڵێکی بەربڵاو لە بێبەشییە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان لە خۆ دەگرێت. مەبەستی کاستلێز لە چەوساندنەوەی لە ڕادەبەدەر ئەو کۆمەڵە بارودۆخ و زنجیرە کارانەیە کە ڕێگە بە سەرمایە دەدا بە شێوەی ڕێکوپێک پێدان – تەرخانکردن وەدوا بخا و یان لە چاو ڕێساکان (شێوازی ئاسایی لە بازاڕێکی کاری فەرمیی دیاریکراو و لە کات و شوێنی دیاریکراو) هەلومەرجێکی توندداژۆتر بە سەر گرووپێکی دیاریکراو لە کرێکاران بسەپێنێت. ئەم وشە ئاماژە بە نایەکسانی لە دژی کۆچبەران، کەمینەکان، ژنان، منداڵان، یان دیکەی ئەو گرووپە کرێکارانە دەکا کە وەبەر هەڵاواردن دەکەون و ناوەندە چاودێرەکان ئەوە بە ڕێگەپێدراو دەزانن و یان لەم بارەوە نەرمی دەنوێنن. یەکێک لەو ڕەوتە مانادارانەی کە لەم بوارەدا بوونی هەیە باوبوونی دوبارەی منداڵانی کار لە سەرتاسەری جیهان و لە هەلومەرجی چەوساندنەوەی لە ڕادەبەدەر، بێبەرگری، و کەڵکاوەژووییە [42].

کاستلێز هۆکارێکی دیکەی بەکارهێنانی منداڵانی لە بێبەرگریبوونیان دەزانێ کە هەر ئەوەش وا دەکا خاوەنکار بتوانێ کەمترین حەقدەست و هەلومەرجێکی کاریی ستەمکارانەیان بە سەردا بسەپێنێت. لەو ڕووەوەی کە منداڵان توانای ئەوتۆیان نییە و هەروەها لە گەورەساڵانیش مەسرەفیان زیاتر نییە، مومکینە گرینگترین هۆکاری دامەزراندنیان بابەتی نائابووری بێت. لەم بابەتەدا زۆر هۆکاری نائابووری بوونیان هەیە، بەڵام گرینگترینیان ئەم بابەتەیە کە منداڵان سەبارەت بە مافەکانی خۆیان زۆر ئاگادار نین، کەمدەردەسەرترن، بە ئاسانی فەرمانەکان جێبەجێکردن دەکەن و بە بێ هیچ سکاڵایەک کارە یەکدەستەکان ئەنجام دەدەن، متمانەپێکراوترن، ئەگەری دزیکردن لە ناویاندا کەمترە و کەم وا هەیە لە شوێنکەدا ئامادە نەبن. لە پیشەسازییەکانی کەرتی نافەرمیدا، کە کرێکاران بە شێوەی نافەرمی و بە هەڵکەوت دادەمەزرێنرێن و لە ئەنجامدا هەموو ڕۆژێ پێویستیان بە گرووپی تەواوی کرێکارانە، بەشدارنەبوونی کەمتری کرێکاران بۆ خاوەنکارەکان زۆر گرینگە. ڕەگەکانی زێراندنی منداڵان دەبێ لەو میکانیزمانەدا بۆ بگەڕێی کە هەژاری و سڕینەوەی کۆمەڵایەتی لە سەرتاسەری جیهانی لێ دەکەوێتەوە. منداڵان بە کەوتنە ناو داوی هەژاری و بێبەشبوونی وڵاتان، ناوچەکان و گەڕەکەکان لە خولگەکانی سامان و دەسەڵات و زانیاری، دارمانی پێکهاتەکانی بنەماڵە دوایین مەتەرێزی بەرگری لە منداڵان تێک دەڕووخێنێت. لە هەندێ لە وڵاتانی هەژاری جیهان لە ناوچە گوندییەکان و گەڕەکە تەنەکەنشینەکان ئەم پێکهاتەیە دەبینین کە پشتی بنەماڵەی شکاندووە، بە جۆرێک کە بۆ مانەوەی خۆیان یان منداڵەکانیان دەفرۆشن یان دەیاننێرنە سەر شەقام بۆ ئەوەی

یارمەتیدەری بنەماڵە بن [43]. کاستلێز ئاماژە بەوە دەکا کە ئەم بارودۆخی سەخت و چەتوونی کارییە بە حەقدەستی کەمەوە بۆ منداڵان و کاتژمێری دوور و درێژی کار بە هۆی چەند هۆکاری جیاوازە: یەکەم ئەوەی کە ئەم بابەتە بە هۆی پەرەسەندنی هاوکاتی هەژاری و جیهانگیریی چالاکییە ئابوورییەکان لە جیهانە. قەیرانی ئابوورییە بژێوییەکان و هەژاربوونی بەشی هەرەزۆری حەشیمەت، بنەماڵە و منداڵان هان دەدا کە بۆ مانەوەی خۆیان دەست بدەنە هەر ئیشێک؛ لەم بارودۆخەدا ئیتر دەرفەتێک بۆ خوێندن نامێنێ، بنەماڵە زیاتر پێویستیان بە ناندەرهێنەرە و ئەم پێویستییە زۆر بەپەلەیە. بنەماڵەکان لە ڕووی ناچارییەوە ڕۆڵەکانی خۆیان بۆ ئیشی ناچاری دنە دەدەن. خوێندنەوە ئەنجامدراوەکان کاریگەریی بنەماڵەی پڕحەشیمەت لە سەر کاری منداڵان پیشان دەدا؛ هەرچی ڕێژەی منداڵان زیاتر بێ، ڕێژەی ئەو کەسانەی کە لە بری قوتابخانە دەنێردرێنە سەر شەقامیش زیاتر دەبێت [44].

کۆچ، پەراوێزنشینی

لە سەرتاسەری جیهاندا کۆمەڵگا نەریتییەکان لە دارماندان کە منداڵان پەلکێشی ناوچە هەژارنشینەکانی گەورەشارەکانی وڵاتانی نەپارێزراو دەکات. ئەم بابەتانە بریتییە لە کۆچ و کۆچی ناچاریی منداڵان لەگەڵ بنەماڵەکانی خۆیان بۆ ناوچە و وڵاتانی دیکە کە ئەمەش دەبێتە هۆی لە ناوچوونی سیستەمی پاڵپشتی و سیستەمی باوکسالاریی نەریتی [45].

سڕینەوەی کۆمەڵایەتی

لە دیکەی توخمە شیکارییەکانی کاستلێز چەمکی "سڕینەوەی کۆمەڵایەتی"یە. سڕینەوەی کۆمەڵایەتی پرۆسەیە نەک بارودۆخ. کەواتە سنوورەکانی دەگۆڕێ و لە زەمەنە جیاوازەکاندا بە گوێرەی ئاستی خوێندەواری، تایبەتمەندییە حەشیمەتییەکان، هەڵاواردنی کۆمەڵایەتی، شێوازەکانی کار و سیاسەتە کردەییەکان، واتە چ کەسانێک کۆمەڵایەتی بیانگرێتەوە و کێی لێ بسڕدرێتەوە، لەوانەیە جیاواز بێت. جیا لەوە ئەگەرچی بە هۆی نەبوونی کاری تەکووز وەک سەرچاوەی داهات لە کۆتاییدا میکانیزمی سەرەکی سڕینەوەی کۆمەڵایەتییە، ئەوەی کە تاک و گرووپەکان بۆچی و چۆن بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی خۆیان ڕووبەڕووی دژواری – بێئیمکانیاتی و دەرفەتی پێکهاتەیی – دەبنەوە بە لایەنێکی بەربڵاوی جۆرە جیاوازەکانی هەژارییەوە بەستراوەتەوە. هەروەها کاستلێز پێی وایە پرۆسەی سڕینەوەی کۆمەڵایەتی لە کۆمەڵگای تۆڕیی ئێمەدا پەیوەندیی لەگەڵ خەڵک و وڵاتان هەیە، بە جۆرێک کە لە هەندێ هەلومەرجدا هەندێ لە وڵاتان، ناوچە، شار یان گەڕەکەکان بە تەواوەتی نامێنن و هەموو یان زۆربەی حەشیمەت خۆیان بۆ ئەم لا

پەلکێش دەکەن.

کەواتە ئەم گۆڕانکارییە چەسپاوانەی کە لە ڕەوتی نوێکردنەوەی پێکهاتەی ئابووریی جیهانی لە بواری ئابووریی سیاسیی کۆمەڵگاکانی ئەوڕۆدا ڕووی داوە بیچمگرتنی پرۆسەی سڕینەوەی کۆمەڵایەتی لێ کەوتۆتەوە. کە لە سەر بنەمای پەیوەندییەکانی دەسەڵات و چەوساندنەوەیە و لە سەر ئاستی ناوەندی و ورد بە پێی بگۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی وەکوو ڕەگەزێتی و تەمەن بە شێوازێکی جیاواز ئیش دەکا بە جۆرێک کە بە هۆی ئەم پرۆسەوە لاوازترین گرووپەکان لە سۆنگەی تەمەن و ڕەگەزەوە تووشی چەوساندنەوە و سڕانەوەی دووقات دەبن کە نموونەی وەها بابەتێک کاری منداڵان و چەوساندنەوە و زێڕاندنیان لە حاڵەتی جۆراوجۆرە. خوێندنەوەکانی کاستلێز پیشان دەدا پەیوەندیی ناتەواو و پەیوەندیی ئابووریی نایەکسانی وڵاتانی جیهانیی سێیەم و لە حاڵی گەشە لەگەڵ ئابووریی جیهانی لە ڕێگەی پلانی هاوسەنگکردنی پێکهاتەیی گۆڕانکاریی کۆمەڵایەتیی بەربڵاوی لەم کۆمەڵگایانەدا بەدی هێناوە کە لە زۆرێک لەم کۆمەڵگایانەدا تێکەڵ بە لاوازیی دەوڵەت – نەتەوە و بەتایبەت لاوازی و داوەشانی هێدییانەی دەوڵەتی خۆشگوزەرانی، گۆڕانکاریی لە ئابووریی بژێوی و پەرەسەندنی کەرتی نافەرمیی ئابووری بووە. ئەم گۆڕانکارییە چەسپاوانە لە بواری ئابووریی سیاسی بۆتە هۆی بەهێزبوونی هەژاری، نایەکسانی، داماوی، بە تاکایەتیبوونی کار، چەوساندنەوەی لە ڕادەبەدەری هەژاران، ژنان و منداڵان، سڕینەوەی کۆمەڵایەتی، و بیچمگرتنی ئابووریی تاوانکارانە لەم چەشنە کۆمەڵگایانەدا. گۆڕانی پەیوەندییە خێزانییەکانی چین و توێژە پلە نزمەکان لەگەڵ ئابووریی سیاسی و سیستەمی چینبەندیی کۆمەڵایەتی سەرچەشنی ئابووریی بنەماڵە، و بە دوایدا پێکهاتەی نەریتی و سەرچەشنی پەیوەندییە کاردایی خێزانییەکانی چین و توێژە نزمەکانی کۆمەڵگای گۆڕیوە. هەروەها زەمینەی زیاتری بۆ کاری ژنان و منداڵانی لە کەرتی ئابووریی نافەرمی و چەوساندنەوەیانی خۆش کردووە و دەرکەوتنی "جیهانی چوارەم" لە پێوەری جیهانی، ناوچەیی و گەڕەکی لێ کەوتۆتەوە.

کونەڕەشەکان

بە باوەڕی کاستلێز، کۆمەڵگای تۆڕی خۆی قوت دەدا، چونکە وەها منداڵەکانی خۆی تەفر و توونا دەکا کە لە نەوەکاندا مانای بەردەوامیی ژیان لە بار دەبا و بەم شێوە داهاتوویەک دروست دەکا کە تێیدا سۆزی مرۆڤایەتی تێدا نییە کە کاستلێز ناوی دەنێ کونەڕەشەکان.

کاردای کونەڕەشەکانی جیهانی چوارەم ئەوەیە کە پەراوێزخراوەکان دەگرێتە خۆی و لە هەمان کاتدا هاوکاریی وەبەرهێنانەوەی سڕینەوەی کۆمەڵایەتی دەکات. ئەم کونەڕەشانە لە

هەمان کاتدا کە زۆر جار لەگەڵ یەکتر لە پەیوەندیدان، لە سۆنگەی کۆمەڵایەتی – کەلتوورییەوە هیچ پەیوەندییەکیان لەگەڵ ڕەوتی سەرەکیی کۆمەڵگادا نییە. ئەم ناوچانە لە سۆنگەی ئابوورییەوە لەگەڵ بازارە تایبەتەکانی وەکوو ئابووریی تاوانبارانە و لە ڕووی ئیدارییەوە لەگەڵ ناوەندگەلێکی وەکوو پۆلیس و دابینکردنی کۆمەڵایەتی کە بۆ کۆنترۆڵکردنیان دامەزراون، لە پەیوەندیدان. جیهانی چوارەم لە ناو دڵی چەندین کونەڕەشی سڕینەوەی کۆمەڵایەتی لە سەرتاسەری جیهاندا سەریان هەڵداوە. جیهانی چوارەم ناوچەیەکی بەربڵاوی گۆی زەوی وەکوو وڵاتانی ئەفریقایی ژێر هێڵی بیاپان و ناوچە هەژارەکانی ئەمریکای لاتین و ئاسیا لە خۆ دەگرێ، بەڵام ئەم جیهانە دەتوانین بڵێین لە هەموو وڵات و هەموو شارێکی ئەم جوگرافیای سڕینەوەی کۆمەڵایەتییەشدا دەبینرێت. ئەم جیهانە لە گەڕەکە هەژارنشینەکانی شارەکانی ئەمریکا، دانیشتووانی نارەسەنی ئیسپانیا، یان کۆمەڵێک لە گەنجانی بێکاری گەڕەکە فەرەنسییەکانی باکووری ئەفریقا، گەڕەکەکانی بووسیای ژاپۆن، تەنەکەنشینەکانی (کەوێڵنشینەکانی) گەورەشارەکانی ئاسیا پێک هاتوون. دانیشتووانی جیهانیی چوارەم لە ملیۆنان لانەواز، زیندانی، تاوانبار، لەشفرۆش، دڵڕەق، بەدناو، نەخۆش و نەخوێندەوار پێک هاتوون. ئەوان لە هەندێ لە ناوچەکاندا زۆرینەن و لە هەندێ ناوچەی دیکەشدا کەمینەن و لە هەندێ بارودۆخدا باشترن، کەمینەیەکی بچووک پێک دێنن، بەڵام لە هەموو شوێنێکدا ڕێژەیان ڕووی لە هەڵکشانە و بوونیان ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ تۆختر دەبێ، چوونکە ڕەوتی ئێستای سەرمایەداریی زانیاری و دارمانی سیاسیی دەوڵەتە خۆشگوزەرانەکان دەبێتە هۆی زەقتربوونی سڕینەوەی کۆمەڵایەتی. [48]

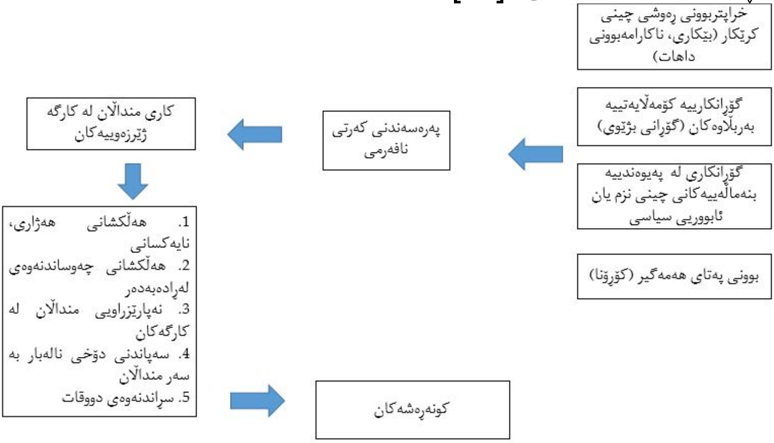

وێنەی ژمارەی (2) چارتی مۆدێلی تیۆریی کونەڕەشەکان

کاستلێز پێی وایە لە نێوان لۆژیکی بازاڕی بێسنوور لە ئابووریی جیهانیی تۆڕی، کە تەکنەلۆژیای پێشکەوتنی زانیارییەکان بەهێزیان دەکەن و دیاردەی منداڵانی کار پەیوەندییەکی پێکهاتەیی لە ئارادایە. لە ڕاستیدا لە بواری گەشەی ئابووری زۆر جار ڕووبەڕووی ئەم بۆچوونەی شارەزایان دەبینەوە کە تەشەنەسەندنی کاری منداڵان وەک کاردانەوەیەکی لۆژیکیی بازاڕ قبووڵ دەکا، کە لە بارودۆخی تایبەتیدا سوودێک بە وڵاتان و بنەماڵەکان دەگا و پشتڕاستی دەکاتەوە. هەروەها هەر دوو کۆمەڵە فاکتەرەکانی خستنە ڕوو و داخوازی دەبێ دارمانی دەوڵەتەکان و کۆمەڵگاکان و بنەبڕکردنی بەربڵاوی حەشیمەتەکان بە هۆی شەڕ، قاتوقڕی، پەتای هەمەگیر و چەتەیی وەک سەرچاوەکانی زێراندنی لە ڕادەبەدەری سڕینەوەی و لەناوبردنی منداڵانیان پێ زیاد بکەین. لە لایەکی تریشەوە نەخوێندەواری دەبێتە هۆی بێکاری، هەژاری و لە کۆتاییدا بێبەشیی کۆمەڵایەتی [48].

تیۆریی دەروونناسی / کۆمەڵایەتییەکانی پەیوەست بە کاری منداڵ
تەندروستیی دەروون

سەبارەت بە تەندروستیی دەروونی ڕوانگەی جیاوازی وەکوو قوتابخانەی ڕفتارخوازی، مرۆڤخوازی، تۆڕی کۆمەڵایەتی، دەروونناسیی کۆمەڵایەتی، دەروونناسیی مۆدێلی کاریگەریی ڕاستەوخۆ یان کاریگەریی سەرەکیی و مۆدێلی زنجیرە پلەیی – قەرەبووکردنەوە، ئاخاوتوون. ڕوانگەی مرۆڤخوازی پێی وایە تەندروستیی دەروونی واتە دابینبوونی خواستە بنەڕەتییەکان و گەیشتن بە قۆناغی خۆگەشاوەیی. هەر هۆکارێک کە تاک لە ئاستی دابینکردنی خواستە ئاستە نزمەکاندا ڕابگرێ و ڕێگری لە گەشانەوەی بکا ئەو کەسە تووشی تێکچوون دەکات. بە گوێرەی ڕوانگەی ڕفتارخوازی تاک ڕفتاری سازشنەکراوانە وەکوو دیکەی ڕفتارەکان بە هۆی دووپاتکردنەوە فێری دەبێت. لە لایەکی دیکەشەوە تەندروستیی دەروونی ئەو ڕفتارە سازشکارانە (یان خۆگونجاوانە) لە خۆ دەگرێ کە فێر دەکردرێت. کەواتە ڕوانگەی ڕفتارخوازی فێربوونی سەقەت بە هۆکاری سەرەکیی کێشەی دەروونی دەزانێ و پێی وایە تەندروستیی دەروونی لە ڕێگەی شکستهێنان لە فێربوونی ڕفتاری سازشکارانەی پێویست یان نامرازی لە زاڵبوون بە سەر پێگە کۆمەڵایەتییەکان بە شێوەیەکی سەرکەوتووانە دەکەوێتە ژێر کاریگەرییەوە.

چاهێن[1] (1991) تەندروستیی دەروونی بە بارودۆخێک لە باڵقبوونی دەروونناسانە دەزانێ کە بریتییە لە: زیاترین کاریگەری و ڕەزامەندیی وەدەستهاتوو لە یەککەوتنی تاکایەتی و کۆمەڵایەتی کە بریتییە لە سۆز و کاردانەوەی ئەرێنی لە هەمبەر خۆ و دیتران [50].

مۆدێلی زنجیرە پلەیی – قەرەبووکراوی لە سەر ئەوەیە کە ئەگەر تاکەکان لە پەیوەندییە سەرەتاییەکانی داکۆکی بێبەش بن، بۆ وەرگرتنی داکۆکی خولیای پەیوەندییە پلە نزمەکان دەبن. لە ڕاستیدا تیۆریسییەنەکانی ئەم ڕوانگە لەو بۆچوونەدان بە هۆی ئەوەی پەیوەندییە دۆستایەتییەکان لەگەڵ کەسانی نزیک کاریگەریی زیاتری لە سەر ڕۆحییەی مرۆڤ هەیە، ئەوان گرووپە یەکەم و نزیکەکانیان لە کەسانی دیکە پێ باشترە. خاوەن تیۆرییەکانی ئەم ڕوانگە پێیان وایە کە لە نەبوونی پەیوەندییە سەرەتاییە خێزانییەکاندا، پەیوەندیی پلە نزمتر وەکوو دۆستایەتی، دەتوانێ ببێتە جێگەرەوەی قەرەبووی پەیوەندییە خێزانییەکان [51]. بە گوێرەی ئەو توێژینەوانەی کە کارتێکراوی ئەم مۆدێلەن، ئەو کەسانەی کە لە تۆڕی داکۆکیی بنەماڵەدان، کەمتر خەمۆکن و زۆربەیان باری دەروونییان تەندروستترە [52].

---

1. Chauhan

هەروەها لە ڕوانگەی ئێدلێر[1]، تەندروستیی دەروونی واتە بوونی ئامانجی دیاریکراو لە ژیان، بوونی فەلسەفەی تۆکمە و پتەو بۆ ژیان، بوونی پەیوەندیی خێزانی و کۆمەڵایەتیی باش و بەردەوام، بەسودبوون بۆ مرۆڤەکان، بوونی جەسارەت و بوێری و لێبڕاوەیی، توانای کۆنترۆڵکردنی سۆز و هەست، بوونی ئامانجی هەمیشەیی و دەستڕاگەیشتنی نەفس بە کەماڵ (تەواوکۆیی)، قبووڵکردنی کێشەکان و بە پێی توانا هەوڵدان بۆ چارەسەری کێشەکانی خۆ [53].

تێکچوونی پرۆسەی گەشەی سرووشتی

ژان ژاک ڕۆسۆ[2]، بیرمەندی فەڕەنسی و دامەزرێنەری شێوازە نوێکانی پەروەردە و ڕاهێنان، یەکەم کەسێک بوو کە هەرەتی مێرمنداڵی لە منداڵی جیا کردەوە و لە نیمچە ڕۆمانی ئێمیل تێکۆشا سەرنجی ڕاهێنەر لە بابەتی وانە و فێرکردن بگوازێتەوە بۆ خودی منداڵ، وەک کەسێک کە دەبێ ئەم زانست و تەکنیکانە فێر بێ و بە خستنە ڕووی ئایدیای "منداڵتەوەری" و "منداڵمەداری" هەوڵی دا چاکسازی لە ڕوانگەی کۆمەڵگا بەرامبەر بە منداڵ بکات. بە بۆچوونی ئەو، منداڵ نە ئاژەڵێکی نالۆژیکی و نە کەسێکی گەورەساڵە بەڵکوو تەنیا منداڵە کە دەبێ پرۆسەی گەشەی سروشتی تێپەڕێنێت. ژان ژاک ڕۆسۆ، کە بە پێشەنگی دەروونناسیی منداڵ دەیناسن، دنیای منداڵی بە جیاواز لە دنیای گەورەساڵ دەزانێ و پێی وایە منداڵ دەبێ لە جیاوازی، لاوازی و بێهێزییەکانی خۆی ئاگادار بێ، بەڵام نابێ بە هۆیانەوە ئازار ببینێت؛ ئەو دەبێ فێری وابەستە بوون بێ، بەڵام نابێ گوێڕایەڵێکی ڕەها بێ؛. ناوبراو پەیتا پەیتا جەخت دەکاتەوە کە دەبێ بە پێی تەمەنیان هەڵسوکەوت لەگەڵ منداڵ بکرێ، چونکە سروشت بەر لە باڵقبوون وەک منداڵێک لە منداڵ دەڕوانێ و ئەگەر بڕیار بێ ئێمە ئەم دیسیپلینە بشێوێنین میوەیەکی پێشوەختەمان دەبێ کە تامی نییە و دەکەوێتە بەر مەترسیی گەندەڵی.

ئەگەر ڕا و بۆچوونی ڕۆسۆ لەگەڵ بارودۆخی منداڵانی کار هەڵبسەنگێنین ڕاست تووشی هەمان میوەی پێشوەختە دەبین کە بەر لە تێپەڕاندنی پرۆسەی سروشتیی گەشە هاتوونەتە ناو دنیای گەورەساڵییەوە. ئەم منداڵانە ڕاست لەو ساڵانەی کە کاری سەرەکیی ئەوان فێربوون، شارەزابوون، یاری و ئەزموون وەدەستهێنانە دەبێ وەکوو تاکێکی گەورەساڵ کە بە هۆی نەبوونی و نەدارییەوە دەناڵێنێ، لە خەمی ناندا بێ و بۆ وەدەستهێنانی داهات منداڵیی خۆی لە سەرشەقام یان شوێنی کار بە فیڕۆ بدات.

شەیما سەتاری کارناسی باڵای (ماستەڕ) دەروونناسی و پزیشکی

---

1. Adler
2. Jean Jacques Rousseau

منداڵ و مێرمنداڵ، بە وەبیرهێنانەوەی مادەی یەکی کۆنوانسیۆنی مافەکانی منداڵ، لە سەر ئەم بنەمایە کە هەر تاکێکی خوار تەمەن 18 ساڵان بە منداڵ لە قەڵەم دەدرێ، وتی:

ئەگەر بمانهەوێ بە گوێرەی کۆنوانسیۆنی جیهانیی مافەکانی منداڵ، بابەتەکە لێک بدەینەوە، دەبێ بڵێین سەپاندنی کاری ناچاری بە سەر منداڵان هەتا بەر لە تەمەنی 18 ساڵان لۆژیکانە نییە، چونکە تاکە ئەرکێک کە بۆ مەودای تەمەنیی نێوان سیفر هەتا هەژدە ساڵان پێناسە کراوە، یاری و فێربوونە و هەر شتێکی دیکە جگە لەمە بێ ئەوە زیانبەخشە، چونکە کارکردن هەلی ناسین، فێربوون و ئەزموونەدەستخستن لە منداڵ زەوت دەکات. لە ڕاستیدا هەرەتی منداڵیی تاک بە تاڵان دەبات.

یاری و ڕابواردن یەکێک لە پێداویستییە سەرەکییەکانی منداڵانە و کاریگەریی زۆر لە سەر تەندروستی و پرۆسەی گەشەی جەستەیی، دەروونی و زەینییان دادەنێت. کایەیان بە تێکەڵێک لە وتار، بیر و کردار پێناسە کردووە کە هەستی ڕەزامەندی و خۆشحاڵی لە منداڵاندا دروست دەکات. بە واتایەکی دیکە یاری داپەڕێکی خۆوروژاو لە لایەن منداڵانە کە جیا لە کاریگەرییە ئەرێنییەکەی لە سەر گەشەی و چالاکیی منداڵ، پرۆسەی فێربوون لە درێژەی یاریکردندا بیچم دەگرێت. کەواتە ئامادەکردنی هەلی یاریکردن بۆ منداڵان، چ لە ناو ماڵ و چ لە دەرەوەی ماڵ، داپەڕێکی پێویستە. بەڵام یەکەم شتێک کە منداڵانی کار لێی بێبەش دەبن هەلی یاریکردن و ئەزموونکۆکردنەوە لە ڕێگەی یاریکردنە، چونکە ئەوان دەبێ چەندین کاتژمێر کە منداڵە هاوتەمەنەکانیان خەریکی یاریکردنن ئیش بکەن. ئەم پرسە نە تەنیا ڕەوتی سروشتیی گەشەی منداڵ پەک دەخا، بەڵکوو توانای ناسینیشی کەم دەکاتەوە و لێکەوتە و دەرهاویشتەکانی هەتا دواساتی تەمەن واز لە کەسەکە ناهێنێت. دووهەمین بوارێک کە لە منداڵانی کار زەوت دەکرێ مافی پەروەردە و خوێندنە، چونکە ئەوان بە هۆی کاری زۆرەملێوە ناتوانن هاوشێوەی هاوتەمەنەکانیان لە کاتژمێرە دیاریکراوەکاندا لە پۆل و قوتابخانە ئامادە بن. منداڵانی کار بە هۆی بێبەشیی دیکەشەوە دەناڵێنن کە خۆشگوزەرانیی خێزانی، مافی هەبوونی خانوبەرەیەکی پارێزراو، تەندروستییە کە کۆی ئەم بەشخوراوایيانە هەستێک لە منداڵاندا دروست دەکا کە دەتوانێ کاریگەریی نەرێنی لە سەر هەڵسوکەوتی ئەو لەگەڵ کۆمەڵگەی دەوروبەری و تەنانەت لە سەر خۆشی دابنێت. زۆرێک لە تاوانباران بیرەوەریی تاڵی منداڵییان گێڕاوەتەوە کە تێیدا لە هەندێ شت بێبەش بوون و ڕێی تێدەچێ لەبەر ئەم بێبەشێتییانە ڕەنج و دەردێکی زۆریان بەئەزموون کردبێ و تامەزرۆیی بۆ دەستخستنی ئەو شتانەی کە لێی بێبەش بوون ئەوانی بەرەو ڕفتاری تاوانبارانە دنە دابێت. شەیما سەتاری دەروونپزیشکی منداڵان و مێرمنداڵان، لەم بارەوە دەڵێ:

فرۆید سەرەتای گەورساڵی لەو کاتەوە دەزانێ کە تاک دەچێتە نـاو بـازاڕی کـارەوە. ئێستا ئـەم کەسـە لەوانەیـە لـە تەمـەنی دە ساڵانەوە چووبێتـە نـاو پرۆسـەی کـارەوە یـان لـە نـاو تەمـەنی بیسـت و هەشـت ساڵانەوە. بەڵام ڕێک لەو کاتـەدا کـە کـاری دەسـت پـێ کـردووە تـافی منداڵییەکەی کۆتـایی هـاتووە. ئەمـە لـە حاڵێکدایـە کـە کەسێکی خـوار تەمـەنی هـەژدە سـاڵان بـە منـداڵ لـە قەڵـەم دەدرێ، بـەڵام کاتێـک کـە ناچارە بچێتە ناو پرۆسەی کارەوە، لە ڕاستیدا ئـەوە تـافی منداڵییەکـەی لێ دزراوە و ئەم دزرانە هەندێ لێکەوتەی هەیە کە هـەم بـۆ منداڵەکـە خەسارەتبەخشـە و هـەم بـۆ کۆمـەڵگا، چونکـە لەوانەیـە بیهـەوێ لـە گەورەساڵیدا میکانیزمی قەرەبووکردنەوەی تافی منـداڵیی بـەتاڵانبراوی بەکار بێنێ و ئەمە ڕەنگە مەترسیدار بێ و لە سەدا سـەدی بیـرەوەری و ئەزموونەکانی منداڵی کاریگەری لە سەر ژیـانی گەورەسـاڵیی ئـەو دابنێت.

منـداڵازاری یـان ئازارانـدنی منـداڵ زۆرێـک لـە چەشـنە ڕفتارییـە خەسارەتبەخشـەکان لـە خـۆ دەگـرێ، بـەڵام کـۆی ئـەم ڕفتـارە خەسارەتبەخشـانە دەکەوێتـە نـاو چـوار گرووپـی ئـازاری دەروونـی، وتـەیی، سێکسـی و فیزیکییـەوە. بـە گـوێرەی پێناسـەی تەندروسـتیی جیهانی، منداڵازاری بریتییە لـە هـەر چەشـنە بـەدڕفتاریی فیزیکیـی و یـان سـۆزداری، کـەڵکاوەژۆیی سێکسـی، پشـتگوێخران یـان ڕفتـاری تێکـەڵ بـە پشتگوێخسـتن، چەوسـاندنەوەی بازرگـانی، یـان دیکـەی جۆرەکـانی چەوسـاندنەوە کـە خەسـارەتی ڕاسـتەقینە یـان ئەگـەریی ڕەهەنـدی تەندروسـتی، مانـەوە، گەشـە یـان کەرامـەتی منـداڵی لـێ دەکەوێتەوە. هەندێ لە ئاسەوارەکانی ئەم ئازارانە وەکوو ئەو کاتەی کە منـداڵ تـەمبێکرانی جەسـتەیی بەئـەزموون دەکـا ئاشـکرایە، بـەڵام لێکەوتەی بەشێکی زۆری ئەو ئازارانەی کە منداڵ بەئەزموونی دەکـا، شاراوەیە و لە کۆی ڕوانگەکانی تاک بەرامبەر بە ژیان، ڕفتارەکـانی، و جۆری هەڵسوکەوت و پەیوەندییەکانی لە هەرەتی گەورەساڵیدا خۆی دەنوێنێـت. منـداڵان لـە لایـەن ئەنـدامانی خانـەوادە، مامۆسـتایانی قوتابخانە، یان هەندێ کەس لە ناو قوتابخانەدا و ژینگەی دەوروبـەری خۆیاندا ئازاریـان پـێ دەگـا و کـاتێ کـە منـداڵ تـۆڕی داکـۆکی نییـە و بێپەنایە، ئەم ئازارانەش زیاتر دەبن. کەواتـە منداڵانی کـار بـە هـۆی بوونیان لـە نـاو شـوێنی مەترسـیداری کـار، تـەرکی سـەر شـەقام یـان شوێنی داخراو کە داڵدە و پشتیوانیان نییـە، دەکەونـە بـەر مەترسـی و ئازاری دووقـات. منـداڵی کـار بـاش دەزانـێ کـە بەشـێکی زۆری ئـەم زیانانـە بـە هـۆی بەشـخوراوییەتی و ئەگـەر داکۆکیکـارێکی هەبایـە تووشی ئـەم ڕووداوانـە نـەدەهات. پیـاوێکی تەمـەن 50 سـاڵان کـە لـە تەمەنی دە ساڵانەوە لە فیتەرییەکدا ئیشـی دەکـا و ئێسـتا دوو شـاگردی مێرمنداڵ لە ناو فیتەرییەکەی خۆیدا کە دەکەوێتە دۆڵـی فـەرەحزادەوە، هەیە لەم بارەوە وتی:

نەمتوانی بخوێنم؛ دایکم نەخۆش کەوت و لە سووچی ماڵدا کەوت، باوکم هەمیشە لێی دەداین. وازم لە قوتابخانە و خوێندن هێنا. مامم منی بردە فیتەریی هاوڕێکەی، بوومە شاگرد. خاوەن گاراژ هەموو ڕۆژێ ئۆتۆمبێلی خۆی و هاوڕێکانی دەهێنا لەو سەرمای زستانەدا دەیوت بیشۆ؛ دەست و قاچم کەسیرە دەبوو. جارێکیان وتم ناتوانم، ساردە نایشۆم. کەوتە دوام، جوێنێکی ناشیرینی بە دایکم دا، تووڕە بووم، چەکووچەکەم هەڵگرت و بۆم کردە برینگە، جەرِوادەرەکەی داغ کرد و چزاندنی بە دەستمەوە. ئینجا لەگەڵ هاوڕێکانی قاقا پێم پێکەنین. گۆشتی دەستم هەڵماسیبوو. ئەو کات پێم خۆش بوو تۆڵە لە هەموو دنیا بکەمەوە. هاتمەوە بۆ باوکمم گێڕاوە، وتی بە توون. گوێڕایەڵ بە. پێم خۆش بوو باوکم بچێ گیانی بکێشێ و پێی بڵێ تۆ گوو دەخۆی ئاوا دەستی کوڕی منت دەسووتێنی، بەڵام باوکم هیچ بە لایەوە گرینگ نەبوو.

ئەو منداڵەی کە لە شوێنی کاردا لە لایەن خاوەنکار، کرێکارەکانی دیکە، و شارۆمەندانەوە سووکایەتی پێ دەکرێ و خەسارەتی دەروونی، فیزیکیی و سێکسیی بەئەزموون دەکا و خۆی وەک بێدەرەتان و تەنیا دەبینێتەوە لەوانەیە لە گەورەساڵیدا ئەو توندوتیژییانەی کە بە سەری هاتووە لە ناو کۆمەڵگا و بنەماڵەدا بەرهەمی بێنێتەوە، بەڵام ئەگەر پاڵپشت و داکۆکیکار و پەنایەکی هەبێ، تەندروستییە دەروونییەکەشی تا ڕادەیەک دەستەبەر دەبێت. شەیما ستاری (دەروونناس) لەم بارەوە دەڵێ:

وەک دەروونپزیشکێک دەتوانم بڵێم کاتێک کەسێک داکۆکی لە منداڵێکی ئازاردراو دەکا و لە ڕاستیدا پشتی دەگرێ، 40 تا 50 لە سەدی پرۆسەی چارەسەر ئەنجام دەدرێ، چونکە ئەم کارە منداڵ لە هەستکردن بە تارێنراوی و بێدادەیی ڕزگار دەکات. بەڵام مەخابن زۆرینەی منداڵانی کار لە لایەن بنەماڵە و دەوروبەرییەکانیان ئەم تۆڕی پاڵپشتییەیان نییە و لە لایەن ناوەندە بەرپرس و چاودێرەکانەوە داکۆکییان لێ ناکرێت. کەواتە زۆر جار کە ڕووبەڕووی ئازار و سووکایەتی دەبنەوە، هەست بە بێ دەرەتانی دەکەن. هەڵبەت ڕادە و ئاستی ئەم ئازارانە بە پێی ئەوەی کە منداڵان لەو شوێنەی کە ئیش دەکەن، جیاوازە. بۆ وێنە منداڵێک کە لە پاڵ بنەماڵەکەی خۆی کار دەکا کەمتر مەترسی لە سەرە، بەڵام ئەو منداڵەی کە لە ناو ژینگەیەکی داخراودا کار دەکا و خاوەنکار گەمارۆی داوە، مەترسییەکی پتر حەڕەشەی لێ دەکا و ئاسایشی کەمترە.

شەیما سەتاری پێی وایە خەسارەت لەوێوە دەست پێدەکا کە تاک خۆی لەگەڵ هاوتەمەنەکانی هەڵدەسەنگێنێ و بۆی دەردەکەوێ ڕێک لەو کاتەیدا کە ئەو ناچار بە کاری زۆرەملێیە، دیتران دەچنە قوتابخانە. ئەو ڕەنجەی کە کەسێک بە هۆی نەداری و بێبەشی بەئەزموونی دەکا، تارێنراوی و بێپەنایی، سووکایەتی پێکران، ئازاری دەروونی، سۆزداری، وتەیی، سێکسی و فیزیکیی کە منداڵانی کار هەمیشە بەتاقی دەکەنەوە دەبێتە هۆی دەرکەوتنی هەندێ

هەستی وەکوو قوربانیبوون، تووڕەیی، تۆڵەستاندن و بێمتمانەبەخۆییان و بەو پێیەی کە لێهاتوویی ئەوتۆیان نییە لە گەورەساڵی و لە سەردەمە جیاوازەکانی ژیاندا کاریگەریی ئەم هەستە نەرێنییانە زیان بە ژیانی خۆیان، دەوروبەرییەکانیان و کۆمەڵگا دەگەیێنێ، چونکە ئەوان بەردەوام پێیان وایە بوونەتە قوربانیی شتێک کە خۆیان هیچ دەورێکیان تێیدا نەبوو.

کاتی پشوو

لە پێناسەیەکی سادەدا دەتوانین بڵێین کاتی پشوو کۆمەڵێک لەو چالاکییانەیە کە تاک پاش ڕزگاربوون لە پابەندی و بەرپرسایەتییە پیشەیی، خێزانی و کۆمەڵایەتییەکان بە هۆگری و تامەزرۆییەوە ئەنجامیان دەدا و شێوازی پشوو، بێکاری و گەشەکردنی زانست، بە کەماڵگەیاندنی کەسایەتی، دەرخستنی بەهرە و تواناکان، و بەشداریی ئازادانە لە ناو کۆمەڵگایە [54]. دیاردەی کۆمەڵایەتیی پشوو و شێوازی تێپەڕاندنی مێژوویەکی دوور و درێژی هەیە و ڕەنگە پشوو و چۆنیەتیی سوودمەندبوون لەم پشووە لەگەڵ دەرکەوتنی خۆشگوزەرانیی لە ناو کۆمەڵگادا سەری هەڵدابێت. بە شێوەی گشتی پشوو وەک یەکێک لە سەرەکیترین بوارە توێژینەوەییەکانی شێوازی ژیان و یەکێک لە بەستێنەکانی هەڵبژاردنی ئازادیی تاکایەتی، بەتایبەت لە ناو مێرمنداڵان و گەنجان، گرینگییەکی دووقاتی هەیە. شێوازی ژیان بریتییە لە سەرچەشنی تایبەتمەندییەکانی ڕفتاری کۆمەڵایەتیی کەسێک یان گرووپێک کە لەم پێناسەدا ڕفتار بریتییە لە چالاکیی پەیوەست بە خانەوادە، خزم و کەس، دۆستان، دراوسێ، و هاوکاران، ڕفتاری بەکارهێنەرانەی پشووی کار، و چالاکیی زانستی و کۆمەڵایەتی و ئایینی [55].

تیۆریی فێربوونی کۆمەڵایەتی

تیۆریی فێربوونی کۆمەڵایەتی کاریگەریی دیتران لە سەر ژیانی ڕۆژانەی هاووڵاتیان بە سەرتر لە بەهێزبوون یان گۆڕانی ڕوانگە و ڕفتارەکان دەزانێ کە دەتوانێ وەدەستهێنانی بەها و ڕوانگە و سەرچەشنە ڕفتارییەکانی لێ بکەوێتەوە. یەکێک لەم تیۆرییانە تیۆریی فێربوونی کۆمەڵایەتیی ئێلبێرت بەندورایە[1]. بە پێی ئەم تیۆرییە مرۆڤەکان زۆربەی ئەو شتانەی کە بۆ ڕێنوومایی و کردار لە ژیاندا پێویستیان پێیە بە تەنیا لە ڕێگەی ئەزموون و بینینی ڕاستەوخۆ فێری نابن، بەڵکوو زۆربەیان بە شێوەی ڕاستەوخۆ و بەتایبەت لە ڕێگەی ژینگەی دەوروبەرەوە فێری دەبن. ئیدعای سەرەکیی بەندورا ئەوەیە

---

1. Albert Bandura

کە زۆربەی ڕفتارەکانی مرۆڤ بە شێوەی بینینی ڕفتاری دیتران و لـە ڕێگەی پەیڕەوکردن فێر دەبن [56].

ڕەگی تیۆریی کۆمەڵایەتی – ناسیاریی (مەعریفی) پێشنیارکراو لە لایەن ئالبێرت بەندۆرا دەچێتەوە سەر ئـەو کۆمەڵـە توێژینەوانـەی کـە تیۆریی فێربوونی کۆمەڵایەتی لە سەر هـەمان بنـەما بیچمـی گرتـووە، بەڵام زیاتر لـە سـەر پرۆسـەکانی بیرکردنـەوەی بەشـەر چڕ بۆتـەوە. ئایدیای سەرەکیی ناسینی – کۆمەڵایەتی ئەوەیە کە خەڵک بە بینین فێر دەبن و ستایش و سزای ڕفتاری کاریگەری لە سەر ڕفتـاری ئـەوان و چاوەڕوانییەکانیان لە بارودۆخی هاوشێوەدا دادەنێت. هـەروەها زیـاتر ئــەو کاتــە فێربــوون ڕوو دەدا کــە تــاک هــەم هاوســۆزیی زۆر و خۆکارامەییەکی[1] زۆریان لەگەڵ سەرچەشن هەیە. تیۆری کۆمەڵایەتی – ناسینی ئەم دیاردە شرۆڤە دەکا کە تاکـەکان فێـر دەبـن و کاتێـک کـە دەبینن دەکەونە بەر کاریگەری. تیۆری کۆمەڵایەتی – ناسینی جـەخت دەکاتەوە کە تاکەکان بە ئەگـەری زۆر دەکەونـە بـەر کاریگـەریی ئـەو سەرچەشـن یـان سـەرچاوە پەیامانـەی کـە هاوسۆزی لەگـەڵ دەکـەن. کەواتــە توێژینــەوەی پێکهاتــەیی دەتــوانێ ئــەم سەرچەشــنانە بــۆ بەکارهێنانی داهاتوو لە پەیامەکانـدا بناسـێتەوە. تیـۆری کۆمەڵایـەتی – ناسینی هـەروەها گرینگیـی ستایش و سـزا تـاوتوێ دەکـا، پەیامـەکانی کەمپــەین دەتــوانن پــەرە بــە دەرەنجــامی ئەرێنییــەکانی گوێڕایــەڵیی پێشـنیارەکانی کەمپـەین یـان سـزادانی بـە هـۆی بـە هەندوەرنـەگرتنی کردار یان ئایدۆلۆژیای پێشنیارکراو بدەن [57].

لە سەر تیۆریی ئالبێرت بەندۆرا، ناوەندە کۆمەڵایەتییەکانی وەکـوو هاوتەمەنەکان، گرووپە کۆمەڵایەتییەکان و میدیاکان لـە دروسـتکردن و بیچمدانـــی پڕەنســـیپە بـــاش و خراپـــەکانی تاکـــەکان دەورێکـــی دیاریکەرەوە، بەربڵاو و قوڵیان هەیـە. نـاوبراو بـە پێـداگری لـە سـەر سەرچەشنی فێربوون و بەهێزکردن لە ڕێگەی فێربوونی شـاراوە پێـی وایە فێربوون لە ڕێگەی بینین دەبێتە کارکرد.

بەندۆرا پێی وایە چوار پرۆسەی سەرەکیی فێربـوونی کۆمەڵایـەتی بریتییـە لـە "سـەرنج"[2]، "پاراسـتن"[3]، "فێربـوون"[4] "بەرهـەمهێنانی کردەیـی[5]" و "ئـەنگێزە"[6]. بینینـی ڕاسـتەوخۆ یـان ناڕاسـتەوخۆی ڕووداوێک لە لایەن کەسێک خـاڵی دەسـتپێکی فێربوونـە. لـە ڕاسـتیدا "بە ڕەچاوگرتنی ڕووداوێک کە ببینرێ، یەکەمین هەنگاوی فێربوونی

---

1. Self-efficacy
2. Attention
3. Keep up
4. Reminder
5. Practical production
6. Motivation

کۆمەڵایەتی سەرنج خستنە سەر ئەو ڕووداوەیە. دیارە هەتا ئەو کاتەی کە ئێمە سەرنجی ڕووداوێک نەدەین و نەتوانین لە بەشە گرینگەکانی تێبگەین، ناتوانین هیچ لەو ڕووداوە فێر بین" [58]. بە واتایەکی تر، ئێمە سەرنج دەخەینە سەر ئەو شتەی کە پەیوەستە بە ناوەندەکانی ژیان، خواست و بەرژەوەندییە تایبەتەکانمان. کەواتە ئەوەی فێر بووین لەبەری دەکەین و بە پاشەکەوتی ناسینەکانی ڕابردوومانی زیاد دەکەین بۆ ئەوەی لە کاتی پێویستدا وەبیریان بهێنینەوە. ئەگەر ئەو کردەوەی بینیمان لە بیرمان نەبێ، سەرچەشنگری نامومیکنە. پرۆسەی وەبەرهێنان واتە بە کارهێنانی کردەیی ئامۆژەکانمان کە خەڵاتکردن و تەمبێکردنی لێ دەکەوێتەوە و وەبەرهەمهێنانەوەی دروست ئەنجامی تاقیکردنەوە و هەڵەیە. لە کۆتاییدا ئەنگێزە بۆ درێژەدان زیاتر یان کەمتر دەبێت. ئەنگێزە، کە بۆ ئەنجامدانی کردەوە زۆر گرینگە، وابەستە بە ستایشە.

کۆمەڵگاگریی تاکەکان لە لایەن دیترانەوە لە ڕێگەی سەرچەشنگری و فێربوونی بەهاکان و نۆرمە قبووڵکراوەکانی کۆمەڵگا ڕوو دەدات.

دیتران زۆر جار وەکوو پردێک لە نێوان ژیانی تایبەتی و جیهانی کۆمەڵایەتی ئیش دەکەن و لە کۆمەڵگاگریی ئێمەدا فاکتەرێکی بەهێزن. ئێمە لە ڕێگەی دیتران و ناوەندەکانەوە لە خۆمان و پێگەی خۆمان لە کۆمەڵگا تێدەگەین و هەر لەبەر ئەوەش بۆ جێبەجێکردنکردنی ئەرک و کارکردە کۆمەڵایەتییەکانمان لە کۆمەڵگا ناچارین سەرنجی پەیامی دیتران بدەین. لە ناوەڕۆکی پەیامەکانیان تێبگەین؛ واتە هەموومان شێوازی ڕفتار لە پێگە تایبەتییە کۆمەڵایەتییەکان و چاوەڕوانیی دەور و ڕۆڵەکان لە کۆمەڵگا فێر دەبین. فاکتەرگەلێکی وەکوو سەرچەشن و فێربوو دەتوانن لە سەرکەوتووبوون و ناسەرکەوتنی فێربوونی کۆمەڵایەتی دەور ببینن. ئەو هەنگاو و داپەڕانەی کە بۆ ڕوودانی فێربوونی بینراوی کاریگەرن بریتییە لە:

سەرنج: بۆ ئەوەی فێر بن پێویستە سەرنج بدەن. هەر شتێک کە سەرنجتان بە لاڕێدا دەبا کاریگەریی نەرێنی لە سەر فێربوونی بینراوی دادەنێت. ئەگەر سەرچەشن سەرنجڕاکێش بێ یان لەم هەلومەرجی فێربوونەدا لایەنێکی نوێی هەبێ، بە ئەگەری یەگجار زۆر بە تەواوەتی سەرنجتان بۆ فێربوون ڕادەکێشێت.

ڕاگرتن: توانای پاشەکەوتی زانیارییەکانیش بەشێک لە پرۆسەی فێربوونە. ڕاگرتن دەتوانێ لە ژێر کاریگەریی چەندین فاکتەر بێ، بەڵام توانای دەرهێنانی زانیاری لە کاتەکانی دواتر و ئیشکردن بە پێی ئەو پرۆسەیەکی گرینگی فێربوونی بینراوەییە.

بەرهەمهێنانەوە: کاتێک کە ئێوە سەرنجی سەرچەشنێکتان دا و زانیارییەکانتان پاشەکەوت کرد کاتی ئەوە دێ ڕفتارە بینراوەکە

جێبەجێکردن بکەن. ڕاهێنانی زیاتری ڕفتاری فێرکراو دەبێتە هۆی باشتربوون و بەرزبوونەوەی ئاستی لێهاتوویی.

ئەنگێزە: لە کۆتاییدا بۆ ئەوەی فێربوونی بینراوەیی سەرکەوتوو بێ، دەبێ ئەنگێزەی ئەو کارەتان هەبێ کە لاسایی ئەو ڕفتارە مۆدێلییە بکەنەوە. بەهێزکردن و تەمبێکردن دەورێکی گرینگی لە ئەنگێزەدا هەیە. لە حاڵێکدا کە بە ئەزموونکردنی ئەم ئەنگێزانە دەتوانێ زۆر کاریگەر بێ، بینینی دیتران لە کاتی وەرگرتنی هەر هەمان بەهێزکردن یان تەمبێکردنیش دەتوانێ کاریگەری لە سەر ئەم پرۆسە دابنێت. بۆ وێنە ئەگەر بزانن قوتابییەکی تر بە هۆی ئەوەی لە کاتی خۆی دێتە قوتابخانە خەڵات دەکرێ، ئێوەش هەموو ڕۆژێ چەند خولەک زووتر دێنە قوتابخانە.

ئێستا ئەو پرسیارەی کە لە مێشکدا دەروست دەبێ ئەوەیە کە: تیۆریی فێربوون چ کەڵکێکی لە خوێندنەوەی بواری کاری منداڵان هەیە؟ فێربوون یەکێک لە میکانیزمەکانی ئاستی وردە و منداڵان یەکێک لە سەرچاوەکانی فێربوونی یەکترن. کاتێک کە لە گەڕەکەکاندا کۆمەڵێ منداڵ دەچنە ناو پرۆسەی کارەوە، ئەوان دەبنە سەرچاوەی ئیلهام بۆ دیکەی منداڵان. هەروەها ئەو منداڵانەی کە چوونەتە ناو پرۆسەی کارەوە وەک زنجیرەی گواستنەوە بۆ منداڵانی دیکە لە قەڵەم دەدرێن چوونکە ئەوان تەکنیک و لێهاتوویی کار لە یەکتر و دیکەی ئەو کەسانەی کە لەگەڵیان ئیش دەکەن فێر دەبن.

منداڵازاری

بە پێی پێناسە جیاوازەکان ئازاردراوی بە شێوەی گشتی چوار بیچم لە خۆ دەگرێ کە بریتییە لە: سەرنج پێنەدان، ئازاراندنی سۆزداری، ئازاراندنی جەستەیی و ئازاراندنی سێکسی. بە هەر کردەوەیەک کە ببێتە هۆی برینی جەستەیی، وەکوو لێدان، مست، شەق، گاز لێگرتن، و سووتاندن پێی دەوترێ منداڵازاریی جەستەیی. منداڵازاریی دەروونی واتە بەدڕفتاریی وروژێنەرانە یان دەروونناسانە و کاتێک ڕوو دەدا کە کەسێک ئەم پەیامە بە منداڵ بگوازێتەوە کە هیچۆکە، نووقسان و لە دڵەوە دوورە. بەدڕفتاریی وروژێنەرانە بریتییە لە تووڕەبوونی وتەیی (وەکوو سووکایەتی پێکردن، بە سەرداگوڕاندن، حەڕەشەلێکردن، سەرکۆنەکردن، یان توانجلێدان) ڕووبەڕووکردنەوەی منداڵ بە توندوتیژیی خێزانی، ئازاراندنی منداڵ لە ڕێگەی چاوەڕوانیی لە ڕادە بەدەر، ستایشکردن یان فێرکردنی منداڵ بۆ بەشداری لە کاری دژەکۆمەڵگایی. منداڵازاریی سێکسی لایەنێکی بەربڵاو لە ڕفتارە سێکسییەکان دەگرێتەوە، وەکوو ماڵین یان دەستلێدان یا ماچکردنی کۆئەندامی زاوزێی منداڵ و ناچارکردنی منداڵ بە دەستلێدانی کۆئەندامی زاوزێی گەورەساڵان و ... [59].

منداڵازاری واتە گرینگی پێنەدان یان پشتگوێخستنی منداڵ کە

باوترین جۆری بەدرەفتاری لەگەڵ منداڵانە و بریتییە لە نەبوونی چاودێری و نەپاراستنی تەواوی منداڵان. پشتگوێخستنی منداڵ بە واتای کەمتەرخەمی نواندن لە چاودێریی تەواو و پێویست کە گونجاو لەگەڵ تەمەنی منداڵە وەکوو دابینکردنی ماڵ، خۆراک، جلوبەرگ، ڕاهێنان و سەرپەرشتی و چاودێریی پزیشکی کە بۆ گەشەی توانای جەستەیی، سۆزداری و هەستی منداڵ پێویستن. زیاترین حاڵەتەکانی گرینگیپێنەدان و پشتگوێخستن بۆ منداڵانی ساوا، منداڵی بچووک و منداڵانی باخچەی ساوایان ڕوو دەدات. گرینگیپێنەدان چەندین جۆری هەیە، وەکوو گرینگیپێنەدان یان پشتگوێخستنی فیزیکی، گرینگیپێنەدانی پەروەردەیی، گرینگیپێنەدانی ئێحساسی و گرینگیپێنەدانی پزیشکی. گرینگیپێنەدانی جەستەیی و فیزیکیی بریتییە لە بەڕەڵاکردن، دەرکردن لە ماڵ، چاودێریی ناتەواو و کەمتەرخەمیی بەرامبەر بە ئاسایش و خۆشگوزەرانیی منداڵ کە لە باوترین حاڵەتەکانی گرینگیپێنەدانە [60].

منداڵانی کار و منداڵانی سەرشەقام بە هۆی هەلومەرجی ئاڵۆزی خۆیان مومکینە ڕووبەڕووی حاڵەتی بێژومار و هەمەجۆری منداڵازاری ببنەوە. گریمانەی سەرەکیی ئەم باسە ئەوەیە کە جۆری ئازارەکانی دژ بە منداڵ پێکەوە لە پەیوەندیدان و لە جۆرێک پێکهاتەی تۆڕیدا هەر چەشنە ئازارێک جۆرەکانی دیکەی ئازار بەرهەم دێنێتەوە. ئەوەی کە جێی تێڕامانە ئەوەیە کە لە کۆمەڵگادا هەموو جۆرەکانی هێرش و پەلاماری فیزیکیی لە دژی منداڵانی کار بوونی هەیە. ئەم پرسە لایەنێکی بەربڵاو لە ڕفتاری توندوتیژیانەی جەستەیی، لە پاڵ پێوەنان و کووتان و زللەلێدانەوە بگرە تا دەگاتە لێدانی کوشندەی بە شتی قورس و بڕێنەر و تیژ لە خۆ دەگرێت. لە پاڵ ئەم پرسە، منداڵانی سەر شەقام ڕووبەڕووی تاقمێک لە خەڵک دەبنەوە کە لەوانەیە لە ڕووی جەستەییەوە ئازاریان بدەن. دایک و باوک (بە دایک و باوکی ئیشکەر لە شوێنی کاری منداڵ یان ئیشنەکەر لە شوێنی کاری منداڵ)، ئەندامانی بنەماڵە، هاوکاری گەورەساڵ، خاوەنکار، ڕکابەرانی کاری (بەتایبەت ئەگەر تووشی کەسانێکی وەکوو چەرچی، سواڵکەر و دەستفرۆشەکان هاتن) هەروەها گرووپ و کەسانی دیکەش لە ڕوودانی ئەم چەشنە ئازارانە دەور دەبینن و دەتوانین ئاماژە بە پێکهاتەی کەلتووریی کۆمەڵگا و ڕوانگەی بەزەییانە یان سووکایەتییانە بەم منداڵانە بکەین. ئەم گرووپە بە پێچەوانەی گرووپە شیاوی بینینی و ناسینەوەکان، شیاوی ناسینەوە نین و کەمتر سەرنجیان پێ دەدرێ، بەڵام برینی بە هۆی ڕوانین و جۆرەکانی ئازار، بەتایبەت ئازاری سێکسی، بۆ هەمیشە زیانیان پێ دەگەیێنێت. منداڵازاریی دەروونی زۆرێک لە چەشنەکانی ئازار لە خۆ دەگرێ، وەکوو ئازاری وتەیی، حەڕەشە، گاڵتەپێکردن، ترساندن، چاوەڕوانی و هەڵسوکەوتی نەگونجاو بە پێی تەمەنی منداڵ،

جنێوپێدان، سووکایەتیپێکردن و هتد. ئەوەی وا دەکا ئەم چەشنە ڕفتارە کاریگەری لە سەر زەینی منداڵانی سەرشەقام دابنێ گۆڕینی پانتای زەینی، سۆزداری، و ناسینیی ئەم منداڵانەیە بە جۆرێک کە کاریگەریی نەرێنی لە سەر کاردەی تاکایەتی و کۆمەڵایەتییان دادەنێت. منداڵانی سەرشەقام لەوانەیە زیاتر لە منداڵانی دیکە کەڵکاوەژۆییان لێ بکرێت [61].

چوارچێوەی تیۆریی لێکۆڵینەوە

بۆ ئەوەی بتوانین بە شێوەی زانستی شیکاری و شرۆڤەیەکی ورد و یەکدەستمان لە داتاکانی دیاردەیەک هەبێ پێویستمان بە چوارچێوەی تیۆری و چەمکی هەیە بۆ ئەوەی لە سەر بنەمای ئەوە بتوانین ڕەهەندە بگۆڕەکان و وتەزاکانی پەیوەست بەو دیاردە و چۆنیەتیی پەیوەندیی ئەوانە لەگەڵ یەکتر دیاری بکرێ و ئینجا بە پێی ئەوانە داتاکان شیکاری و شرۆڤە بکرێن.

تیۆریی ناڕێکخراویی کۆمەڵایەتی توانای ڕوونکەرەوەی چاکی بۆ ڕوونکردنەوەی پرسی منداڵانی کار و سەرشەقامی ئێران هەیە. بە پێی ئەم تیۆرییە، دەتوانین گومانی ئەوە بکەین منداڵانی کار و سەرشەقام ڕەنگدانەوەی بارودۆخی ژیانی ئابووری، کۆمەڵایەتی، و فەرهەنگیی چینی هەژار و خەسارهەڵگری پەراوێزنیشینە کە نەیتوانیوە لە ڕەوتی ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ وەرچەرخانە کۆمەڵایەتییەکان، لانیکەم لە ماوەی دوو دەیەی ڕابردووی ئێراندا خۆی بگونجێنێت. بە واتایەک، ئەم تیۆرییە سەرچەشنی خۆگونجاندن و سازانی بنەماڵە بێبەش و پەراوێزخراوەکان لەگەڵ پرۆسەی سامان، دەسەڵات و پێگە لە دیسیپلینێکی کۆمەڵایەتیی نایەکسانە. بە کەڵکوەرگرتن لەم تیۆرییە فاکتەرە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی کاری منداڵ لە کارگە ژێرزەوینییەکاندا ڕوون دەبێتەوە (بەراوردکردنی پیشە و خوێندەواری و داهاتی دایک و باوکەکان، گیرۆدەبوونی دایک و باوک بە مادەی هۆشبەر و توندوتیژیی دژی منداڵان؛ هۆکارەکانی پەیوەست بە کارکردن لە کارگە، دەست بە کارکردن و ...).

لەم توێژینەوەدا، بە کەڵکوەرگرتن لە تیۆریی کارلێکی دوولایەنەی سیمبۆلی، تێگەیشتنی منداڵ لە کار لە کارگە و بەرژەوەندی و هۆگرییەکانی بۆ درێژەدان و ئامادەبوون لە کارگە، هەروەها تێگەیشتن و ڕەزامەندیی منداڵ لە کارکردن لە کارگاکاندا ڕەچاو دەکرێت. بە واتایەک بە کەڵکوەرگرتن لەم تیۆرییە هۆگری و تێگەیشتنی منداڵ لە کاری خۆی لە ناو کارگە ژێرزەوینییەکاندا تاوتوێ دەکرێت. بۆ ڕوونکردنەوەی بارودۆخی کاریی منداڵان و هۆکاری هۆگریی خاوەنکارەکان بۆ دامەزراندنی منداڵان لە کارگاکادا تیۆریی کاستلێز هاوکاریمان دەکات. بە واتایەکی دیکە،

هەڵسەنگاندنی بارودۆخی چەوساندنەوەی لە ڕادەبەدەر (پێدانی پارە بە شـێوەی نارێکوپێـک، سـەپاندنی بـارودۆخێکی توندوتیژیانـە بـە سـەر منداڵ، ملکەجێتیی بێ‌سێ و دووی منداڵ و ...) و هـەروەها پرۆسـەی سڕانەوە (نەبوونی کاری تـەکووز بـۆ داهـات) بـە کـەڵکـوەرگرتن لـە تیۆریی کاستلێز مەیسەر دەبێت. کۆچکردن، پەراوێزنشـینی، هـەژاری و ناکارامەیی داهاتیش بە کەڵکـوەرگرتن لەم تیۆرییە شی دەکرێتـەوە. لە کۆتاییشدا بـە مەبەسـتی ناسـینی هەلومـەرجی کـاریی منـداڵ لـە نـاو کارگاکاندا کەڵکمان لە تیـۆریی هـەڵبژاردنی پیشـە و ناکـامیی بـازاڕی کار وەرگرت.

پێداچوونەوەیەک بە توێژینەوەکانی پێشوو

لە زەمینەی کاری منداڵدا زۆربەی کارە زەق و بەرچاوەکان لە لایەن ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی وەکوو یوونیسێف و ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار ئەنجام دراوە. یوونیسێف یان سندووقی منداڵانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان لە بواری منداڵاندا ڕێکخراوێکی پێشەنگە کە لە 191 وڵاتی جیهاندا لە پێناو گەشەدان بە مافەکانی منداڵ و داکۆکی لە پلانکانی گەشە لە سەر تەوەری منداڵان چالاکی دەکات. یوونیسێف هاوکاریی هاوبەشەکانی خۆی دەکا بۆ ئەوەی ئەو ئاستەنگانەی وا دەبنە هۆی هەژاری، توندوتیژی، نەخۆشی، و هەڵاواردنی دژ بە منداڵان لا ببا و پشتیوانی لەو ڕێوشوێن و داپەڕانە دەکا کە لە ژیانی منداڵاندا دەستپێکێکی باشیان هەبووە. پەیماننامەی مافەکانی منداڵ ڕێنووێنەری کاری یوونیسێفە. ئەم پەیماننامە ئیلهامبەخشی گۆڕانکارییە بنەڕەتییەکانی یاسا، پلان و سیاسەتی وڵاتانێکی زۆر بۆ باشترکردنی ژیانی منداڵان بووە. یوونیسێف مەزەندە دەکا کە نزیکەی 150 ملیۆن منداڵی تەمەن پێنج هەتا چوارده ساڵان یان لە کۆی هەر شەش منداڵ منداڵێک لەم گرووپە تەمەنییەدا ئیش دەکات. یوونیسێف لە وڵاتە جیاجیاکاندا هاوکاریی ئامادەکردن و جێبەجێکردنکردنی پلان گشتگیرەکان لە زەمینەی کاری منداڵ دەکا کە تێیاندا هەندێ مژاری وەکوو چوارچێوەی یاسایی و سیاسەتدانان هەتا هەڵکشانی دەفرایەتیی دەوڵەتەکان، پەرەدان بە گۆڕینی باشی ڕوانگەی کۆمەڵایەتی، و بە چالنجکێشانی نۆڕمە کەلتوورییەکان کە جەخت لە سەر کاری منداڵ دەکەنەوە، تاوتوێ دەکرێت. هەروەها یوونیسێف لە ئاراستەی هێنانەدی ئەرکەکانی خۆی لە پێناو هەرچی باشترکردنی دۆخی منداڵان بەم شێوە ئاماژە بە گرینگترین داپەڕە پێویستەکانی خۆی بۆ نەهێشتنی کاری منداڵ دەکا:

1) نەهێشتنی خێرای کاری مەترسیدار و زێراندنی منداڵان؛
2) ئامادەکاریی بۆ ڕاهێنانی بێبەرامبەر و ناچاری؛
3) پەرەپێدانی داکۆکیی یاسایی
4) کۆکردنەوە و چاودێری بە سەر زانیارییە پەیوەستەکان
5) چاکسازیی پرەنسیپەکانی ڕفتار و سیاسەتەکانی کڕین (کە بریتییە لە ڕێگری لە دامەزراندنی منداڵان لە کارگاکان و نەکڕینی ئەو کەلوپەلانەی کە منداڵان دروستیان کردووە لە هەلپەرستە چەوسێنەرەوەکان).

جیا لە ڕێکخراوە جیهانییەکانی وەکوو یوونیسێف و ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانی و ڕێکخراوی جیهانیی کار کە هەموو ساڵێک لە مەڕ بارودۆخی منداڵانی کار لە جیهاندا لێکۆڵینەوەی بەربڵاو دەکەن، توێژەران و لێکۆڵەرەوانێکی زۆریش بوون و ئێستاش هەن کە لە بواری کاری منداڵ و هۆکارەکانی بەدیهاتنی و بەردەوامبوونی کاری منداڵ خوێندنەوە و لێکۆڵینەوەی زۆریان ئەنجام داوە کە ئەنجامەکانی

ئەم توێژینەوانە، بە پێی بابەتی بەرتوێژینەوەیان، جێی سەرنجە. لە درێژەدا ئاماژە بە هەندێ لەم توێژینەوە و ئەنجامەکانی دەکرێ:

- توێژینەوەی ئاهـ. ئێنگ[1] لە ژێر ناوی "کاری منداڵان لە پیشەسازی بە پێوەری بچووک لە پەنانەگی نەدۆنسیا"، کاری منداڵان بە بەرهەمی باروودۆخی ئابووری و کۆمەڵایەتیی جیهانی سێیەم دەزانێت. بەم پێیە، لە ڕێکخراوێکی کۆمەڵایەتیدا، کە تاکەکان بە مەبەستی بژێوی و مانەوەی گرووپ ئیش دەکەن، منداڵانی کار وەک بەشێک لە کۆمەڵگاگری و خواست بۆ هێزی کار لە داهاتوو و هەروەها چارەسەری خواستە ئابوورییەکان بە هەژمار دێن. سەرباری ئەوەی هەژاری هۆکاری سەرەکیی کاری منداڵانە [62].

- بۆیدن لە لێکۆڵینەوەکەی خۆیدا لە مەڕ "ژیانی منداڵانی کرێکار لە وڵاتانی باشوور" پیشانی داوە کە کێشە پێویستیی ئابووری نییە و ڕێژەیەکی زۆری دایک و باوکان بەم تێگەیشتنەوە کە فێربوونی پێشوەختەی پیشەیەک باشترین شێوازە کە لە ڕێگەی ئەوەوە دەتوانن منداڵەکانیان بۆ پێویستییەکانی ژیانی داهاتوو تەیار بکەن، منداڵەکانیان خەریکی کاری جۆراوجۆر دەکەن. بۆیدن بەم شێوە بەڵگە دێنێتەوە کە کاردانەوەی نەشیاو بەرامبەر بە کاری منداڵان لە بری ئەوەی ئەو ڕێگەچارانە باشتر بکەن کە بۆ دابەزاندنی ڕاستەقینەی پلە و پێگەی کۆمەڵایەتیی کاری ناچاری دەخرێنە ڕوو، بە پێچەوانەوە خراپتر و دۆخەکەیان ناخۆشتر دەکەن. دەرکردنی منداڵانی کرێکار لە پیشەسازیی پۆشاک لە بەنگلادش و بارودۆخی ناخەهژێنی بەدیهاتووی پاش ئەم دەرکردنە بۆ منداڵان لە سەرەتاکانی دەیەی 1990 نموونەیەک لەم چەشنە کاردانەوانەیە. بە پێچەوانەی هەڵوێستی یاسایی لە بەنگلادش، نزیکەی یەک لە سەر دەی کۆی 750 هەزار کرێکارێک کە لە کارگەکانی پۆشاکدا کار دەکەن منداڵانی ژێر تەمەنی 14 ساڵان پێکیان دەهێنا کە لەم ڕێژەدا پشکی سەرەکی هی ئەو کچانە بوو کە کاری ناجەستەیی تا ڕادەیەک سووکی وەکوو بڕینی پەتە شل و زیادەکانی جلوبەرگ و دوورینی بەشە جیاجیاکانی جلوبەرگیان بە مەکینەی دوورێنەر ئەنجام دەدا. دەوڵەت بەوە حەڕەشەی لە بەڕێوەبەرانی ئەو کارگە نێودەوڵەتییانە کرد کە ئەو کەلوپەلانەی کە لە ڕێگەی هێزی کاری منداڵانەوە بەرهەم دەهێنرێن گەمارۆ دەخاتە سەری و بەڕێوەبەرانیش لە وڵامی ئەم حەڕەشە منداڵانیان لە کارگەکان دەرکرد. ئەنجامی ئەم کارە، وەک لە لێکۆڵینەوەکانی دواتریشدا دەرکەوت، ئەوە بوو کە منداڵانی دەرکراو درێژەیان بە کارکردن دایەوە و هیچیان درێژەیان بە خوێندن نەدا، بەڵام ئەمجارەیان لە دۆخێکی مەترسیدارتر لە پێشتر و لە کاری نافەرمی و شەقامی وەکوو (گەندەڵیی سێکسی) سەرقاڵی ئیشکردن

1. Ah. Eng

بوون. ئەم گرووپە لە چاو ئەو کەمینە منداڵانەی کە ئیشی خۆیانیان لە پیشەسازیی پۆشاکدا لە دەست نەدابوو لە هەلومەرجێکی لاوازتر، خۆراکی نەشیاو و داهاتێکی کەمتردا بوون. ئەم منداڵانە خۆیان – هەندێکیان لە وەڵامی پرسیاری ڕۆژنامەواناندا – وتیان کاری سووکی کارگایی لە پاڵ دوو سێ کاتژمێر چوونە قوتابخانە و وانە خوێندن باشترین ڕێگە چارە بۆ چارەسەری هەژارییەکەیان بوو. ئەم وتانە گەلاڵەیەکی نوێی لێ کەوتەوە، گەلاڵەیەک کە تێیدا خاوەنکاران دامەزراندنەوەی دووبارەی منداڵانیان بە پەروەردە و ڕاهێنان و ئاسۆی کاریی داهاتوویانەوە گرێ دا [63].

- توێژینەوەی بۆنت[1]، لە ژێر ناوی "منداڵانی کار لە ئەفریقا" پیشانی دا قەیرانی بێکاری دایک و باوکەکانی هێناوەتە سەر ئەم باوەڕە کە پەروەردە و ڕاهێنان بە تەنیا ڕێگەیەکە بۆ دەستخستنی بڕوانامەی دیپلۆم و بۆ دەستەبەریی پیشە لە داهاتوودا شێوازێکی لەبار نییە، بەڵکوو مانەوە لە شوێنی ئابووری پەیوەستە بە ئیشکردن لە کەرتی نافەرمی [64].

- فۆراستیری[2] لە کتێبی منداڵان لە کار: مەترسیی تەندروستی و پارێزراویی جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵانی تاوتوێ کردووە. لەم کتێبەدا جۆر و چەشنە مەترسیدارەکانی کاری منداڵ تاوتوێ کراوە. کەواتە ئەوەی لەم کتێبەدا هاتووە، کاری منداڵ بە سەر کارکردن لە کەرتی کشتوکاڵ، کار لە پیشەسازیی بچووک، کاری ناوماڵ و کاری پەیوەست بە چالاکیی نافەرمی دابەش دەکرێت. هەروەها لەم کتێبەدا هەلومەرجی کاری منداڵیش بەراورد کراوە [65].

- واڵ[3] لە ساڵی 2006 لە کتێبی *منداڵانی کار لە پیشەسازییە جۆراوجۆرەکان* باروودۆخی کاری منداڵی لە پیشەسازییە جۆراوجۆرەکان لە وڵاتی هیند لێک داوەتەوە. لەم کتێبەدا، لە سەرەتادا کاری منداڵان لە پیشەسازییەکاندا بە شێوەی چەندایەتی تاوتوێ کراوە و لە درێژەدا باروودۆخی کاری منداڵان لە پیشەسازییە جۆراوجۆرەکانی وەکوو شووشەسازی، کشتوکاڵ، کێڵگەی مریشک، پیشەی دەستی و هتد ئاماژەی پێکراوە [66].

- ئۆدریسکۆڵ[4] لە ساڵی 2017 لە وتارەکەی خۆیدا، لە ژێر ناوی "*لێداچوونەوەیەک بە کاری منداڵان لە کەرتی پیشەسازی و کانگا لە پێوەری بچووک لە ئاسیا و ئەفریقا*" داتاکانی سەرچاوە زانکۆیی، سیاسی و ڕێکخراوە نادەوڵەتییەکان لەمەڕ کاری منداڵان لە کەرتی پیشەسازی و کانگای بچووک (SAM) لە ئەفریقا و ئاسیای لێک

---

1. Bonnet
2. Forastieri
3. Wall
4. Dylan O’ Driscoll

داوەتــەوە. ASMئاماژە بـەو گرووپـە بچووکانـە دەکـا کـە لـە کـەرتی هەڵکەنـدنی کـەمتێچوو، کەمتەکنــەلۆژی، کــاری چـڕ و پـڕوزە ئـیش دەکــەن. کەواتــە دەتــوانین جیاوازییــەکی ئاشــکرا لــە نێــوان کانگــا پیشەسازی و بەربڵاوەکان – کە هەندێکیان مۆڵەتدارن – لـە لایـەک و کانگا پیشەگەر و بچووکەکان – کە زۆریـان بێمۆڵـەتن – لـە لایـەکی دیکە دروست بکەین. هەروەها ئەم وتارە جۆرەکانی کاری منداڵان لـە کانگاکانی وڵاتانێکی وەکوو تانزانیا، فیلیپین و ئەندۆنسیا پیشـان داوە، ئیشی وەکوو هەڵکەندنی قووڵکە، ئیشکردن لە ژێرزەوین، هەڵگرتنی بەردی کانگا و هاڕینیان، چێشتلێنان بۆ منداڵان، و فرۆشتنی کـاڵا و خزمــەتگوزاری بــۆ گەورەســاڵان کــە خەســارەتی جۆراوجــۆری جەستەیی و دەروونی لەگەڵە [67].

- ڕاپۆڕتێک کە سۆنگا[1] لـە سـاڵی 1996 لـە مـەڕ کـاری منـداڵانی بنەماڵە چینی و بریتانیاییەکانی لە ڕیستووڕانتە چینییەکاندا پیشـان داوە ئەم خاڵە ئاشکرا دەکا کە منـداڵان بـە کۆمـەڵێک وتـەزای بنەماڵـەیی و خواست و نیازی بە پێـی سـۆز دەورە دراون کـە بـۆ هاوکـاریکردنی دیتران ناچار بە کارکردن دەبن [68].

- ڕاپـۆرتی مـارۆ[2] لـە سـاڵی 1994، لـە مـەڕ ئـەوەی کـە بـۆچی منداڵان ئیش دەکەن ئەو مانا جیاوازانەی کە سـەبارەت بـە ئیشکردنـی منداڵـە ڕوونتـر باسـی دەکـات. نـاوبراو وتوویـەتی لـە وڵاتـی بریتانیـا بەشێک لە منداڵانی کار هی بنەماڵە زەنگینەکانن و بە پێی ئەم ڕاستییە ئــەم ئەنجامــە وەدەســت دێنــێ کــە کــاری منــداڵان نــاتوانین تــەنیا بــە هەژاریی خێزانەکان گرێ بدەینەوە. سـەرباری ئـەوەی کـە هەنـدێ لـە بنەماڵــەکان لــە ئوروپــای ڕۆژئــاوایی و ئــەمریکای بــاکووری ئــەو کۆمەکەی کە منداڵان بـە داهـاتی بنەماڵـەی دەکـەن، بێگومـان وەکـوو زۆرێـک لـە بنەماڵـەکانی وڵاتـانی ڕوو لـە گەشـە بـۆ خۆیـانی زۆر بـە گرینگ دەزانن. خاتوو مارۆ پێی وایە دەبێ هۆکاری کـاری منـداڵ لـە خۆیــان بپرســین و پێشــنیار دەکــا کــە بەشــداری لــە نــاو بــازاڕە بەکارهێنەرییــە نوێکــانی مێرمنــداڵان و وەدوانەکــەوتنیان لــە هاوڕێکانیان لەوانەیە لـەم زەمینـەدا فاکتـەرێکی کاریگـەر بێـت [69].

ئـەم پرسـە لـە لێکۆڵینـەوەی ئەنجامـدراوی جـەیمز و جەنکسیشـدا بـە جـۆرێکی دیکـە دەرکـەوتووە و ئـەوان هۆکـاری سـەرەکیی هـۆگریی منــداڵان بــۆ کاریــان لــە دەستخســتنی ئــەزموون و بــەهێزکردنی متمانەبەخۆییـدا زانیـوە و وتوویانـە: "سـەرەڕای ئـەوەی هەنـدێ لـە منــداڵان کاریــان بــە مەبەســتی بــەهێزکردنی متمانــە بــە خــۆیی و وەدەسـتهێنانی ئـەزموون بـۆ کـار لـە کـاتی گەورەسـاڵی لـە داهـاتوو دەزانی، بۆ زۆربەی منداڵان پاداشت و ئەنگێزەی کارکردن ئـەوە بـوو

---
1. Songa
2. Maro

کە ئەوان دەیانتوانی ئەو کاڵا لووکسانەی کە دایک و باوکیان ناتوانن بۆیان بکڕن، خۆیان دابینیان دەکرد." [70]

- نیۆن هایێز[1] لە ساڵی 1994 وەک مارۆ دەڵێ، وتوویەتی ڕێژەیەکی زۆری دەرفەتی کاری بۆ منداڵانی بنەماڵە هەژارەکان لەوانەیە کەمتر بێ، هاتوچۆکردنی شوێنی کار لەوانەیە بە لایانەوە زۆر چەتوون بێ و هەر لەبەر ئەوە لەوانەیە لە بنەماڵەکانی دەوروبەری شار و ناوچە خۆجێییەکان، هەل و پێشنیاری کەمتر بۆ وەئەستۆگرتنی کارگەلی وەکوو پەرەستاریکردنی منداڵ، شتنی ئۆتۆمبێل، فرۆشتنی ڕۆژنامە و ... وەربگرن [71].

- لە ساڵی 1996 کرۆگێر[2] هاوپەیوەندیی نەرێنی لە نێوان داهاتی سەرانە و بەشداریی هێزی کاری منداڵان سەلماند. بەم پێیە، ناوبراو کاری منداڵ وەک هۆکاری جوڵە لە پێگەی وەڵاتێکی کەمداهاتەوە بۆ وڵاتێک بە داهاتی زۆرەوە قبووڵ ناکات. هەر بۆیە پێی وایە گەشەی ئابووری دەبێتە هۆی قبووڵنەکرانی کاری منداڵ. بۆ وێنە زیاترین بەشداریی هێزی کاری منداڵانی دە هەتا چواردە ساڵان لە سەر ئاستی هەژارترین وڵاتانی دنیایە، واتە نزیکەی 49 لە سەد لە بڕۆندی و 42 لە سەد لە ڕوواندایە. هەروەها لەو وڵاتانەی کە سەرانەی بەرهەمهێنانی ناپوختی ناوخۆییان پتر لە 5 هەزار دۆلارە، هیچ چەشنە تەشەنەسەندنێکی کاری منداڵ ڕانەگەیێندراوە [72].

لە ئێراندا هەندێ لە توێژەران، کۆمەڵناسان، و دەروونناسان لە چوارچێوەی کتێب، وتار و تێزی زانکۆیی لە ڕەهەندی جیاجیاوە پرسی کاری منداڵیان لێک داوەتەوە و هەندێکیان بەم شێوەی ژێرەوەیە:

- لە توێژینەوەی نادر تالبی، لە ژێر ناوی (کار کودکان و بازتولید نابرابری اجتماعی) "کاری منداڵان و بەرهەمهێنانەوەی نایەکسانیی کۆمەڵایەتی" لە ساڵی 1389 هەتاوی لە قۆناغی کارناسی باڵای کۆمەڵناسی، بە جەختکردنە سەر ئاراستەی مارکسیستی پرسی کاری منداڵانی ڕوون کردۆتەوە. کاری منداڵانیش وەکوو دیکەی دیاردە کۆمەڵایەتییەکان لە کۆتاییدا کارتێکراوی پێکهاتەی کۆمەڵایەتییە کە وەک فاکتەرێکی دیاریکەرەوە ئێش دەکا، بەڵام لە پاڵ ئەمە پێکهاتە ئایدۆلۆژیکی و سیاسییەکانی زاڵ بە سەر کۆمەڵگا وەک بەهێزکەرەوە و بەرهەمهێنەرەوەی ئەم دیاردە ناوبردە دەکرێت [73].

- توێژینەوەی "تاوتوێی کاری منداڵان" (واکاوی کار کودکان) لە ئامادەکردنی فەریبورز ڕەئیس دانا لێکۆڵینەوەیەکە کە زیاتر لە گۆشەنیگای بەربلاو و پێکهاتەییەوە لە ڕێگەی شیکاریی داتا ئامارییەکان ئەم دیاردەی تاوتوێ کردووە. ئەنجامەکانی ئەم

1. Neon Hayes
2. Kruger

توێژینەوەش، وەکوو زۆرێک لە توێژینەوەکان و بە پشتبەستن بە ئاماری GNP پیشانی داوە کاری منداڵ لە وڵاتانی هەژار لە چاو وڵاتانی دەوڵەمەند فرەیی زیاتری هەیە و هەژاری و نادادپەروەری و نەبوونی چاودێرییە دەوڵەتییەکان لە بەرگری لە مافەکانی منداڵان، کە فاکتەری وابەستە و پەیوەست بە یەکترن، هۆکاری سەرەکی لە بەدیهاتنی کاری منداڵان لە ناو سیستەمی کۆمەڵایەتی ـ ئابووریی وڵاتە. هەروەها سیاسەتی بازاڕخوازی، هاوسەنگکردنی پێکهاتەی ڕادیکاڵی، لابردنی بەرپرسایەتی، و بەرپرسایەتیی کۆمەڵایەتی و مرۆیی دەوڵەت کاری منداڵانی زیاتر کردووە و لەگەڵ ئەوەشدا ئاستی کارەساتە مرۆییە جەستەیی و دەروونی و خەسارەتە کۆمەڵایەتییەکانی پەیوەست بە کاری منداڵانی بەرز کردۆتەوە. بە وتەی ناوبراو، کاری منداڵان لایەنی زێراندن، ڕەنجاندن، نەخۆشیبەخش، پشتگوێخستنی مافە مرۆیی و نامرۆییەکانی زیاترە [74].

ـ سەید حەسەن حسێنی لە ساڵی 1385 هەتاوی لە توێژینەوەیەکدا "وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران" (بارودۆخی منداڵانی کار و سەرشەقام لە ئێران) دیاردەی کاری منداڵان و سەرشەقام لە سەر ئاستی ناوەندی پێنج پارێزگا (تاران، مەشهەد، ئەهواز، شیراز و ڕەشت) لێک داوەتەوە. ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوە پیشان دەدا هەندێ فاکتەری وەکوو لاوازیی ناوەندە کۆمەڵگاگرەکانی وەکوو بنەماڵە و قوتابخانە، هەژاریی کۆمەڵایەتیی بنەماڵەکانی منداڵانی سەرشەقام و لاوازییان لە خۆگونجاندن لەگەڵ شێوازی ژیان لە مێترۆپۆلەکان، پیسبوون و خەسارەتبەخشبوونی گەڕەکەکانی دەوروبەری شار، نەبوونی دەنگی پێویست لە لایەن ڕێکخراوە بەرپرسەکان، سەرچەشنی هەڵەی کارلێکی دوولایەنەی نێوان شارۆمەندان و منداڵانی سەر شەقام، هەر هەموو ئەمانە دەستیان داوە بە دەست یەکەوە کە دیاردەی منداڵانی کاری سەرشەقام (چونکە زیاتر منداڵانی کار ئاوارەی سەرشەقامەکانن) بەدی بێ کە بەردەوام لە زۆربەی شارە گەورەکاندا وەک کێشەیەکی ڕژد خۆی دەنوێنێت [75].

ـ مەروەئە وامقی و دیتران لە ساڵی 1392 لە توێژینەوەی هەڵسەنگاندنی خێرای بارودۆخی منداڵانی سەرشەقام لە شاری تاران (علل و خطرهای کار کودکان در خیابان) (هۆکار و مەترسییەکانی کاری منداڵان لە سەرشەقام) کاری منداڵیان لێک داوەتەوە. کۆمەڵگەی ئامانج و نموونەکانی ئەم خوێندنەوە منداڵانی سەر شەقامی تاران و خاوەنتیۆرییەکانی ئەم بوارەن. داتاکان لە ڕێگەی پێداچوونەوە بە سەرچاوەکان، شێوازی چۆنایەتی کە بریتییە لە 16 دیمانەی قووڵ لەگەڵ کارناسان و 13 پرسی گرووپی لەگەڵ منداڵانی سەرشەقام، و تەواوکردنی 286 پرسیارنامەی چۆنایەتی لە منداڵانی سەرشەقام لە 28 مەکۆی (شوێنی کار) منداڵانی ئەنجام دراوە.

داتا چۆنایەتییەکان بە شێوازی شیکاریی ناوەڕۆک و داتا

چەندایەتییەکانیش بە شێوازی ئاماری ئانالیز و تاوتوێ کراون. ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوە پیشان دەدا وەدەستهێنانی داهات بۆ هاوکاریکردنی بژێویی بنەماڵە هۆکاری سەرەکیی کارکردنی منداڵان لە سەر شەقامە، بەڵام سەبارەت بە منداڵانی ئەفغانستانی دەستڕانەگەیشتن بە پەروەردە، بارودۆخی نالەباری بنەماڵە وەکوو توندوتیژی و گیرۆدەیی بە مادەی هۆشبەر و ڕوانگەی فەرهەنگی لە ئاستە جیاجیاکاندا لە سەرشەقامیبوونی گرووپە جۆراوجۆرە ئێتنیکییەکانی منداڵان دەوری هەیە و منداڵان، لە بنەماڵە و لە سەر شەقام، تووشی خەسارەتی هەمەجۆری جەستەیی، سێکسی و دەروونی بەتایبەت توندوتیژی دەبنەوە. لە کۆتاییدا کێشە ئابوورییەکانی بنەماڵە لە سەرشەقامبوونی منداڵان دەوری سەرەکی دەبینێ، بەڵام ئەمە تاکە هۆکار نییە. هەر بۆیە لە پلاندانان بۆ گرووپە جیاوازە منداڵەکان دەبێ سەرنجی هۆکارە زەمینەییەکانی دیکەش بدرێت. خاڵی سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە توێژەران لە کۆتاییدا پێشنیار دەکەن کە باشتر وایە لە شوێنگەلی جیا لە سەرشەقام لە سەر کاری منداڵ چڕ ببینەوە [76].

- مەروەئە وامقی و دیتران لە ساڵی 1393 هەتاوی لە وتاری "لێکدانەوەی ئاوێتەیی و بەراوردکردنی خێرای بارودۆخی منداڵانی سەرشەقام و تایبەتمەندییەکانی کاری ئەوان لە سەر شەقام" (بررسی ترکیبی و ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی و ویژگیهای کار آنان در تهران) بە کەڵکوەرگرتن لە کۆمەڵێک شێوازی چۆنایەتی و چەندایەتی، تایبەتمەندییەکانی کاری منداڵان لە سەر ئاستی شاری تارانیان تاوتوێ کرد. ئەم توێژینەوە بە شێوازی هەڵسەنگاندنی خێرا و وڵام لە ساڵی 1391 – 92 هەتاوی و بە کەڵکوەرگرتن لە شێوازەکانی ئاوێتەیی / چۆنایەتی (وتوێژی بە کۆمەڵی چڕ، دیمانەی قووڵ) و چەندایەتی بۆ کۆکردنەوەی داتاکان لە کەسانی شارەزای کلیلی و منداڵانی سەرشەقام بەڕێوە چوو. لە بار چۆنایەتییەوە، بۆچوونی شارەزایانی کلیلی و منداڵانی سەرشەقام، نموونەگیریی ئامانجدار ئەنجام درا و لە قۆناغی چەندایەتیدا نموونەگیریی مەکۆکان بۆ دەستڕاگەیشتن و هاتنی 289 کەڵک لە منداڵی سەرشەقامیی کچ و کوڕ وەرگیرا. ئەنجامە چۆنایەتییەکان بە شێوازی شیکاریی ناوەڕۆک و ئەنجامە چەندایەتییەکان بە تاقیکردنەوەی "کای دۆ" شی کرانەوە. بە پێی ئەم ئەنجامانە، زۆربەی منداڵانی سەر شەقامی شاری تاران خەریکی کاری ناسراوی وەکوو دەستگێڕی و کاری کەمترناسراوی وەکوو زبڵگەڕین. زیاتری فرەیی شوێنی کاری منداڵان لە گەڕەکەکانی 2، 12 و 1 شارەوانیی تارانە. نیوەی منداڵان، واتە 49 لە سەد، هەر دوو دانگی پێشنیوەڕۆ و پاشنیوەڕۆ و یەک لە سەر پێنجیان بە درێژایی ڕۆژ ئیش دەکەن. مامناوەندی داهاتی منداڵانی سەرشەقام 20 هەزار تمەن لە ڕۆژە و 79 لە سەدیان هەموو داهات

یان بەشێک لە داهاتەکەیان دەدەن بە بنەماڵەکانیان. داهاتی منداڵانی سەرشەقام دەورێکی گرینگ و بنەڕەتی لە سەر دابینکردنی پێداویستییەکانی ژیانی منداڵ و بنەماڵە هەیە و ئاستەنگی جیدی لە بەر دەم وەستاندنی کاری منداڵان لە سەر شەقامە. ئەم ئەنجامانە پێداگری لە سەر پێویستیی گرینگیدان بە هۆکارە زەمینەییەکانی کاری منداڵان لە ستراتیژە پەیوەندیدارەکانی کەمکردنەوەی کاری منداڵ و یەکەمایەتیدان بە داپەڕی نەهێشتنی کاری منداڵ بۆ وێنە کۆکردنەوەیان دەکات [77].

- زارا مەهدەوی مزینانی و موجتەبا مزینانی لەساڵی 1390 هەتاوی لە وتاری "خەسارەتناسیی یاسایی کاری منداڵان و مێرمنداڵان لە کار و کاسپیی خێزانی" (آسیب‌شناسی حقوقی کار کودکان و نوجوانان در کسب و کارهای خانوادگی) چالنجی یاساکانی پەیوەست بە کاری منداڵ لە کار و کاسپیی خێزانی و کارگەی ژێر دە کەسییان تاوتوێ کردووە. بۆ وێنە مادەکانی 188، 191 و 189 هەڵی جیاوازبوونی کرێکارانی کارگەی خێزانی، کرێکارانی کارگەی بچووکتر لە دە کەسی ڕەخساندووە و هەروەها هەندێ لە چالاکییەکان لە کەرتی کشتوکاڵ و ئاژەڵداری لە بازنەی یاسای کار چوونەتە دەرەوە. ئەو حاڵەتە جیاوازانەی سەرەوە دەبێتە هۆی ئەوەی زۆرێک لە منداڵان، مێرمنداڵان و گەنجانی پیشەدار لە کەرتە نادەوڵەتییەکان — کە زۆربەیان پیشەدارە مێرمنداڵ و گەنجەکانن — لەو هەڤیازییە خۆشگوزەرانییانەی کە لە لایەن یاسای کارەوە ڕەچاو کراوە بێبەش بکرێن. کەواتە لەم توێژینەوەدا پێشنیار کراوە یاسادانەر بە چاکسازیی مادەی 188 یاسای کار، مافی کرێکارە مێرمنداڵەکان بە پێی هەستیارییە تایبەتەکانی ئەم گرووپە کار لە کار و کاسپیی خێزانی و هەروەها لایەنەکانی دیکەی وەکوو کارگەی بچووک دەستەبەر بکات [78].

- عەلیرەزا ئەفشانی و هاوکاران لە ساڵی 1391 لە وتاری "شرۆڤەیەک لە سەر بارودۆخی منداڵانی سەرشەقام و کار لە شاری ئیسفەهان" (تحلیلی بر وضعیت کودکان خیابانی و کار در شهر اصفهان) بارودۆخی گشتیی منداڵان وەکوو شێوازی ژیان، چالاکی، ئەزموون، زەمینە خێزانییەکان، تایبەتمەندییە خوێندنییەکان، و پرەنسیپە ڕفتارییەکان لە ڕووی ئەنجامدانی تاوان و لەم چەشنە تاوتوێ کردووە. بۆ ئەم مەبەستە بە شێوازی پێواندن و بە کەڵکوەرگرتن لە ئامرازی پرسیارنامەی لەگەڵ دیمانە، نموونەی 122 کەسی لە منداڵانی تەمەن شەش هەتا چواردە ساڵانی سەرقاڵی کار لە سەر شەقامەکانی شاری تاران لێک دراوە. ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوە ئەوە دەردەخا کە زۆربەی منداڵانی کار و سەرشەقامی ڕووماڵکراو کوڕ، کۆچبەر، خاوەن بڕە داهاتی کەم و خاوەن دایک و باوکی گیرۆدەی مادەی هۆشبەرن کە لە لایەن دایک و باوکیانەوە

ئازاری جەستەیی دراون و زیاتریان خەریکی کاری دەستفرۆشین. هەروەها ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوە دەریدەخا کە زۆربەی منداڵانی سەر شەقام کاری لادەرانەیان ئەنجام داوە، دەستدرێژیی سێکسییان لێ کراوە، پۆلیس قۆڵبەستی کردوون و تەنانەت کۆمەڵێکیان خراونەتە زیندانیش. لە کۆتاییدا ئەنجامەکانی لێکۆڵینەوە پیشانی داوە پەیوەندییەکی مانادار لە نێوان گیرۆدەبوونی دایک و باوک بە مادەی هۆشبەر، منداڵازاریی دایک و باوک، زیندانچوونی دایک و باوک لەگەڵ جۆری کاری منداڵدا هەیە [79].

- عەلی ئیمانزادە لە ساڵی 1389 لە وتاری "ئەزموونی ژیاوی منداڵانی کاری شاری تەورێز لە هەستکردن بە تەنهایی" (تجربه زیستهٔ کودکان کار شهر تبریز از احساس تنهایی) ئەزموونەکانی منداڵانی کار لە هەستکردن بە تەنهایی تاوتوێ کردووە و لێکۆڵینەوەی وەسفی ئەنجام داوە. ئەم توێژینەوە بە شێوازی چۆنایەتی و دیاردەناسی و نموونەگیریی ئامانجدار و بە هاوکاریی دیمانەی قووڵ لەگەڵ 15 کەس لە منداڵانی کار ئەنجام دراوە. کۆمەڵە ئەنجامی ئەزموونەکانی منداڵانی کار لە هەستکردن بە تەنهایی بە چوار ناوەڕۆکی سەرەکیی "هەستە درکپێکراوەکان"، "جۆرەکانی هەستکردن بە تەنهایی"، "لێکەوتەکانی هەستکردن بە تەنهایی" و "ڕێگاکانی زاڵبوون بە سەر هەستکردن بە تەنهایی" دەستنیشان کرا. منداڵانی کار لە بەر دەم جۆرەکانی هەستکردن بە تەنهایی و بەتایبەت تەنهایی ئێگزیستانسیالیستدان. هەروەها منداڵان لە ژیانی خۆیاندا هەست بە بێمانایی، ناهومێدی و بەرەڵاکراندان. بۆ ئەم مەبەستە دەتوانین هەندێ سیاسەتی وەکوو باشترکردنی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی، ئامادەکردنی زەمینەکانی خوێندن، ڕاهێنانی توانا کۆمەڵایەتییەکان و مەعنەوییەتدەرمانی دەتوانین هەستکردن بە تەنهایی لە ناو منداڵانی کاردا چارەسەری بکەین [80].

- سەفوورا داوەرپەنا و حسێن ڕاغفەر لە ساڵی 1388 هەتاوی لە وتاری "هەژاریی منداڵان و بازاڕی کار لە ئێران" (فقر کودکان و بازار کار در ایران) بە مەبەستی ناسینی پەیوەندیی نێوان جۆری پیشە، شوێنی نیشتەجێبوون، تایبەتمەندیی سەرپەرشتی بنەماڵە و هەروەها هەژاریی منداڵان پێکهاتەی بازاڕی کاریان تاوتوێ کردووە. ئامانجی سەرەکیی ئەم توێژینەوە ئامادەکردنی وێنەیەکی ڕوون لە سەرهەڵدانی هەژاری بە پێی پەیوەندیی هەژاری لەگەڵ بازاڕی کار لە ئێران بووە. یەکێک لە ئامانجەکانی ئەم توێژینەوە کە لێرەدا دەتوانین ئاماژەی پێ بکەین ئەوەیە کە حەشیمەتێکی زۆری منداڵانی هەژار 80.58 لە سەد لەو بنەماڵانەدان کە سەرپەرشتیاری بنەماڵە پیاوە و لە کەرتی تایبەت / فەرمی ئیش دەکەن، ژیانی خۆیان تێدەپەڕێن. 4.35 لە سەد هەژاریی منداڵان لەو بنەماڵانە بوون کە ژنی سەرپەرشتیاری پیشەدار لە کەرتی تایبەتین. ئەو منداڵە

هەژارانەی کە سەرپەرشتیارەکەیان لە کەرتی نافەرمیدا پیشەدارن 3.5 قات هەژارتر لەو منداڵانەن کە سەرپەشتیارەکەیان لە کەرتی فەرمی ئیش دەکەن. پشکی پیشە نافەرمییەکان لە کەرتی تایبەت لە شار 3.5 قاتی پیشە فەرمییەکانە و ئەم پشکە لە گوند 4 قاتی پیشە فەرمییەکانە. ئەو منداڵانەی کە لە لە بنەماڵە شارییەکاندا لە هەر دوو کەرتی فەرمی و نافەرمی ژیان دەکەن لە چاو منداڵانی لادێیی هەژارترن [81].

- سەلاحەدین نادری لە ساڵی 1393 هەتاوی لە تێزەکەیدا لە ژێر ناوی "کۆمەڵناسیی خەڵکتەوەر و تاقیکردنەوەی تیۆریی کاستلێز لە بواری کاری منداڵان (جامعەشناسی مردممدار و آزمون نظریۀ کاستلز در عرصۀ کار کودکان) (توێژینەوەیەکی کردەیی هاوبەشانە لەگەڵ منداڵانی ئەفغانستان لە ڕێکخراوی "دوستدار کودک مشتاق" ڕەوشی منداڵانی ئەفغانستانی تاوتوێ کردووە. ناوبراو لەم تێزەدا بۆ پیشاندانی بارودۆخی منداڵان تیۆریی ئیمانوێل کاستلێزی بە کار هێناوە و بارودۆخێک پیشان دەدا کە تێیدا منداڵان دەکەونە ناو دۆخێکی بێگەڕانەوە و بە کونەڕەشەکان ناوی دەبات. لەم نێوەندەدا منداڵانی کۆچبەر، لە چاو منداڵانی دیکە، بۆ کەوتنە ناو ئەم کونەڕەشە مەترسییەکی زیاتریان لە سەرە و لە لایەکی تریشەوە ئایدیای کۆمەڵناسیی خەڵکتەوەر یارمەتیدانی ئەم کەسانە و ئاشناکردنیان لەگەڵ بارودۆخی خۆیانە. لەم توێژینەوەدا، بە کەڵکوەرگرتن لە ئاراستەیەکی پڕۆژەیی و ئاراستەی منداڵ بە منداڵ، هەندێ چالاکی بە مەبەستی ڕاهێنان، وشیارکردنەوە و بە تواناکردنی منداڵان ئەنجام دراوە. لە پڕۆسەی توێژینەوەدا 23 کچ و 33 کوڕ لە ڕێکخراوی هۆگری منداڵی تامەزرۆ (مرکز دوستدار کودک مشتاق) هاوکارییان نواند [82].

تۆلایی و هاوکارەکان لە ساڵی 1391 لە وتاری "پەیوەندیی کاری منداڵ لەگەڵ گەشەی مرۆیی لە وڵاتانی پێشنەکەوتوو و ڕوو لە گەشە" (رابطه کار کودک با توسعه انسانی در کشورهای توسعەنیافته و در حال توسعه) دیاردەی منداڵی کار و پێوەری گەشەی مرۆییان تاوتوێ کردووە. ئەوان بەڵگە دەهێننەوە کە ئەو وڵاتانەی کە پێوەری گەشەی مرۆییان لە ئاستێکی بەرزدایە ڕێژەی منداڵی کاریان کەمترە و بە پێچەوانەوە لە هەر شوێنێ ڕێژەی کاری منداڵ لە ئاستێکی بەرزدا بێ پێوەری گەشەی مرۆیی ئەو وڵاتە نزمە. ئەم توێژینەوە پەیوەندیی کاری منداڵی لەگەڵ گەشەی مرۆیی لە سەر ئاستی 65 وڵاتی گەشەنەکردوو و ڕوو لە گەشە تاوتوێ کردووە. ئەنجامەکانی توێژینەوە ئەوە پیشان دەدا هەرچی پێوەری گەشەی مرۆیی لە ئاستێکی بەرزدا بێ، ڕێژەی کاری منداڵیش کەمترە و بە پێچەوانەوە. هەروەها بە پێی ئەنجامی توێژینەوەکانیان دەڵێن گەیشتن بە گەشەی مرۆیی لەگەڵ پێوەری گەشەی مرۆیی بەرز کە بە شێوەی ڕاستەوخۆ

پەیوەنـدیی لەگـەڵ بـاشبوونی ژیـانی مرۆڤـەکان هەیـە، پێویسـتی بـە کەمکردنەوە و بنـەبڕکردنی کـاری منـداڵان لـە سـەرجەم کۆمەڵگاکانـە [83].

- پەیام ڕۆشنفکر و دلارام عەلی لە ساڵی 1390 هەتاوی لە وتاری "ئاسـتبەندیی خەسـارەتە کۆمەڵایەتییـە حەرەشـەئامێزەکانی منـداڵان لـە شاری تاران" (پهنەبنـدی آسیبهای اجتمـاعی تهدیدکننـدۀ کودکـان در شـهر تهـران) خەسارەتبەخشـترین ناوچـەکانیان بـۆ منـداڵان تـاوتوێ کردووە. و بەم پێیە گەڕەکەکانی 17 و 18 و 19 شارەوانیی تاران لـە ڕووی ڕێـژەی زۆری کۆچبـەرانی نـاوخۆیی و دەرەکـی و بـاوترین خەسارەتەکانی سەر کاری منداڵ، ئـالوودەبوون بـە مـادەی هۆشـبەر و توندوتیژی لە دژی منداڵان لە پلەی یەکەمدان. لەم وتارەدا هـاتووە کـە سەرنجی سەرەکیی ئەنجومەنە نادەوڵەتییەکان لە سـەر کـاری منـداڵ و منداڵازاری چڕ بۆتەوە و لە بـواری ئـالوودەبوون بـە مـادەی هۆشـبەر کـەم ڕێکخـراو ئیشـیان لـە سـەر کـردووە. پێشـنیاری زەمینەسـازی و پشتیوانی لـە وەگەڕخسـتنی ڕێکخـراوە نادەوڵـەتی و کۆمەڵگابنـەماکان خراوەتە ڕوو بۆ ئەوەی کۆمەڵگای ناوچەیی بەتوانا و کۆمەڵگا وشیار و ناوەندە دەوڵەتییە پەیوەندیدارەکان سەبارەت بە پشتیوانی لە منـداڵان لە هەمبەر ئالوودەبوون بە مادەی هۆشبەر خۆیـان بـە بـەرپرس بـزانن [84].

- لە توێژینەوەی پرەن فێر لە ساڵی 1391 لە ژێر نـاوی "سیاسـەتە کۆمەڵایەتییە شیاوەکانی منداڵانی کار و شەقام" (سیاستهای اجتمـاعی مناسب کودکـان کـار و خیابـان) سیاسـەتە جۆراوجۆرەکـانی ڕێگـری، پشـتیوانی و پێکهاتـەیی تـاوتوێ کـردووە. بـۆ وێنـە لـە بەشـە سیاسـییە پێشگیرییەکانیدا پێشنیار دراوە لە ڕێگەی ناوەندگەلی وەکوو بێهەزیستی (چاکژیانـــەوە)، کومیتـــەی ئیمـــداد، ڕێکخـــراوی زیندانـــەکان و قوتابخانـەکان، بنەماڵـە کەمـداهات و خەسـار هەڵگەرەکان بناسـرێنەوە. ناسـینەوەی گەڕەکـــە هەژارنشـــینەکان، پاڵپشـــتی و بـــەتواناکردنی بنەماڵەکان، تۆخکردنی دەوری قوتابخانەکان و سیسـتەمی پـەروەردە و ڕاهێنـان، چاکسـازی لـە یاسـاکان، جێبـەجێکردنکردنی کاریگەرانـەی سیاسەتە کەلانەکان لە کۆمەڵگا وەکوو هەژاریسـڕینەوە، دانـانی هـەلی کار لـە دژی بێکـاری و نەهێشـتنی بێکـاری، پێدانی خزمـەتگوزاریی کۆمەڵایـەتی و پاڵپشـتیی گونجـاو، ڕەچـاوگرتنی بیمـە و دابینکردنـی کۆمەڵایـەتی، جێبـەجێکردنکردنی بـەربلاو و وردی پلانـی پـرۆژە جڤاکییـەکان، پـەروەردە بـۆ هـەموان، جێبـەجێکردنکردنی پلانـی کـەلتووری و گەشـەی کۆمەڵایـەتیی گونـدەکان و ناوچـە بێبەشـەکان و سەرنجپرژاندنە سەر ئـابووریی خۆمـاڵی و ناوچـەیی بـە جۆرێـک کـە ببێتـە هـۆی کەمبوونـەوەی کـۆچکردن بـەرەو کەلانشـارەکان، هـەموو ئەمانە لـە ڕێکارەکـانی دیکـەی ئـەم توێژینەوەیـە. لـە بەشـی سیاسـەتە پاڵپشـتییەکان ناسـینەوە و هەڵسـەنگاندن بـارودۆخی منـداڵانی کـاری

سەرشەقام و وەدەستهێنانی ئاماری ورد سەبارەت بەم منداڵانە لەگەڵ سیاسەتدانان و پلاندانانی شیاو بۆ ئەم گرووپە وەک داپەرگەلێکی پێویست لە قەڵەم دراون. ڕاکێشانی منداڵانی کار بە مەبەستی داکۆکیلێکردنیان، سازکردنی پەیوەندیی کاریگەر لەگەڵ ئەوان، و پێدانی خزمەتگوزاریی شیاو لە زەمینەکانی ئاسایش، پەروەردە، تەندروستی و تەندروستیی تاکایەتی، ئیشکردن و خۆراکی بێبەرامبەر و هەمیشە لەبەر دەست لەو بابەتانەیە کە پڕەن فێر پێداگری لە سەر کردوون. ئەم توێژەرە وێڕای ئاماژە بەم خاڵە کە هەتا ئەو کاتەی کە توانای نەهێشتنی تەواوی کاری منداڵ لە ئارادا نەبێ دەبێ شێوازەکانی پاڵپشتی و چاودێریکردنیان بەهێز بکرێ، پێشنیاری کردووە هەندێ شوێن لە سەر ئاستی شار و لە نزیک هاتوچۆی منداڵانی کار بکرێتەوە بۆ ئەوەی لە حاڵەتی مەترسیدا بتوانن سەردانی بکەن. هەروەها بۆ دابینکردنی ئاسایشی منداڵانی کار و سازکردنی پەیوەندیی کاریگەر لەگەڵ لەگەڵ ئەو منداڵانە دەبێ هێزەکانی ئاسایش (انتظامی)، شارەوانی و چاکژیانەوە ڕاهێنانی پێویست ببینن بۆ ئەوەی هەڵسوکەوتێکی شیاویان لەگەڵ منداڵانی کار هەبێت. پڕەن فێر ڕەخساندنی هەلی کار بۆ مێرمنداڵان و ڕاهێنان لەو ڕێکارانە دەزانێ کە دەتوانێ هەلومەرجێک بۆ منداڵانی پازدە هەتا هەژدە ساڵان ئامادە بکا کە پاش ڕاهێنان، پیشەیەکی باشیان هەبێت. بۆ ئەم کارەش دەتوانین کەڵک لە دەفرایەتیی ڕێکخراوی فەنی و حیرفەیی (ڕێکخراوی تەکنیک و ڕاهێنان) وەربگرین. هەروەها کارگەی ڕاهێنانی تایبەت بەم منداڵانە بە مەبەستی هەم فێرکاری و هەمیش بۆ پیشەی منداڵانی کاری سەر شەقام دابنرێت. بۆ کردنەوەی ئەم کارگایانە دەتوانین ڕێکخراوگەلی وەکوو شارەوانی، چاکژیانەوە، وەزارەتی کار و دیکەی ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکان بقۆزینەوە و هەڵبەت لە زەمینەی ئەو پیشانەی کە لەگەڵ بارودۆخی جەستەیی و ڕۆحیی منداڵان گونجاوە. هەروەها ئەو پیشانەی کە لە بازاڕی کاردا خوازیاری کاریان هەیە. پێشنیارەکانی دیکەی ئەم توێژینەوە بریتییە لە: ڕاهێنان و ڕەخساندنی هەلی خوێندن لە پاڵ کار بۆ منداڵان، بەشداریی منداڵانی کار لە هەندێ گەڵاڵە و بەرنامە، و بەدواداچوون بۆ بارودۆخی منداڵ هەتا ئەو کاتەی منداڵ سەربەخۆ دەبێت [85].

بە پێی توێژینەوەکانی ڕابردوو لە بواری کاری منداڵ لە ئێران، زۆربەی توێژینەوە ئەنجامدراوەکانی ئێران لە سەر کاری منداڵ و کاری منداڵ لە سەر شەقام چڕ بۆتەوە و لە مەڕ جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ کە فوکووسی خستبێتە سەر کارگاکان هیچ توێژینەوەیەک ئەنجام نەدراوە. هەر بۆیە ئەم توێژینەوە بە مەبەستی ناسینی باشتری هەلومەرجی کاری منداڵان لە پیشە جۆراوجۆرەکان، خوێندنەوەی جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵی کردووە بە ئامانجی خۆی.

ئەنجامەکانی توێژینەوە

لەم بەشەی توێژینەوەدا کارگاکان و دیکەی ئەو شوێنانەی کە منداڵان تێیدا ئیش دەکەن پێناسە دەکرێت. ئەنجامەکانی ئەم بەشە دەرەنجامی بینینی هاوبەشانەی گرووپی توێژینەوەی مەیدانە.

کارگەی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو و پۆشاک

شەقامی بێرڵین ناوی کۆڵانێکی کۆن و بەناوبانگی ناوەندی شاری تارانە کە لە باشووری شەقامی (جمهوری اسلامی) و لە ناو شەقامەکانی لالەزاری باشووری و فێردەوسیدایە و هۆکاری ئەوەی کە پێی دەوترێ "بێرڵین" ئەوەیە کە دەروازەی باشووری باڵوێزخانەی ئەڵمان دەڕوانێتە ئەم کۆڵانە و لە ڕاستیدا ناوی خۆی لە پێتەختی ئەم وڵاتە وەرگرتووە. کۆڵانی بێرڵین لە ماوەی چەند دەیەی ڕابردوووەوە وەک یەکێک لە ناوەندە سەرەکییەکانی فرۆشتنی جانتا و پێڵاو لە تاران دەناسرێت. ئەگەرچی دووکانە زریقە و بریقەدارەکانی فرۆشتنی جلوبەرگی شەوانە و پۆشاک و ئەو دەستگێڕانەی کە لە سەر شەقامەکان شت دەفرۆشن هەمیشە وەک یەکێک لە تایبەتمەندییە گرینگەکان ئەم گەڕەکە لە قەڵەم دەدرێن.

باغی سپەهسالاریش ناوی یەکێکی دیکە لە باغە کۆنەکانی تارانە کە هی میرزا حسێن خانی سپەهسالاری قەزوێن، سەرۆکوەزیری ناسرەدین شا، بوو و ئێستا شەقامی باغی سپەهسالار نەبێ کە بە ناوی ئەوڕۆیی شەقامی "صف" لە بازنەی مەیدانی بەهارستان دەناسرێ، هیچی دیکەی لێ نەماوەتەوە. شەقامی باغی سپەهسالاریش یەکێک لە ناوەندەکانی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو لە شاری تارانە و دەتوانین بڵێین لەم ساڵانەی دواییدا بۆتە ڕکابەری یەکەمی بەرهەمهێنان و فرۆشتنی جانتا و پێڵاو لە شەقامی بێرلین کە زۆر لێی دوور نییە، بەتایبەت لە پاش ساڵی 1385 هەتاوی کە ئەم شەقامە بووە بە پیادەڕێ، دووکانی فرۆشتنی جانتا و پێڵاو درەوشانەوەیەکی دووقاتی هەیە و چێژی پیاسەکردنی بۆ ڕێبواران لەم شەقامە کۆنتەدا زیاتر کردووە.

هەروەها ناوەندی کڕینی شانزەلیزە لە شەقامی جمهوری یەکێک لە ناوەندە گرینگەکانی بەرهەمهێنانی جلوبەرگ لە تارانە کە کارگەی بچووک و گەورەی لە خۆدا هەڵگرتووە. جیا لەمانە، هەندێ لە بەشەکانی شەقامی عەودلاجان لە گەڕەکی پامنار و بازارچەی شاپووری بازاڕی گەورەی تارانیش خەریکی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاون. بازاڕی گەورەی تاران چەق و جەمسەری ئابووریی خەڵکی تاران و دیکەی شارەکانە.

خاڵی سەرەکیی هاوبەشی هەموو ئەم کارگە و بەرهەمهێنەرانە لەو گەڕەکانەی کە ئاماژەمان پێکردن بوونی هێزی کاری ژێر تەمەن هەژدە ساڵان بۆ پیشە ناپسپۆڕییەکانی وەکوو بەردەستییە. لە سەرەتای

هاتنە ناو ئەم کارگایانە بۆنی چەسپ، چەرم و هتد لووتت پڕ دەکات. لە کارگەی پێڵاو دەنگی چەکووچ و لە کارگەی جانتا و جلوبەرگ دەنگی مەکینەی دروومان بەردەوام دەبیسترێت. خاڵی سەرنجڕاکێشی ئەم بازاڕانە، خێزانیبوونی ئەم پیشانەیە و زۆرێک لە بەرهەمهێنەران بە شێوەی بۆماوەیی لەم پیشەدا ئیش دەکەن کە هەندێکیان وەک خۆیان لەگەڵ باوکیان ئیشیان دەکرد، ئێستا منداڵەکانیان بۆ مەبەستی ڕاهێنانی کار، بەتایبەت لە وەرزی هاویندا لەگەڵ خۆیان دەهێنا. ڕەنگە ئەم پرسە یەکێک لە هۆکارەکانی بوونی کەمتری هێزی کاری کۆچبەر لە ناو ئەم پیشانە بێت. منداڵانی ناو ئەم کارگایانە زیاتر ئەو منداڵانەن کە لەگەڵ ئەندامێکی خێزان واتە (باوک، مام، خاڵۆ و ...) خەریکی ئیشن.

هاوکات لەگەڵ ئەو کارگایانەی کە بە شێوەی خێزانی بەڕێوە دەبرێن، هەندێ کارگاش هەن کە خاوەنەکانیان بە هۆکاری جیاوازی وەکوو خراپبوونی بازاڕ و نەبوونی ڕەونەقی کار و کاسپی، نەیانهێشتووە منداڵەکانیان بێنە ناو ئەم پیشانەوە. لەم کارگایانەدا ئەگەر منداڵانێک ئیشیان پێ دەکرێ، ئەوە زیاتر کۆچبەر و ئەفغانستانییەکانن.

وێنەی منداڵێکی ئیشکەر لە کارگەی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو لە بنکەی پۆلیسی نیعمەتاوا (وێنە: توێژەر)

هەڵبەت ئەوەی ئەم کارگا بەرهەمهێنەرانە لەگەڵ گەڕەکەکانی دیکە و ناوەندەکانی شوێنی کاری منداڵان جیا دەکاتەوە بوونی کەمتری هێزی کاری کۆچبەرە، جگە لە بازاڕی عەودلاجان، کە بە پێی ئەو زانیارییانەی کە بە گوێرەی وتەی کاسپکارەکان دەستمان کەوت، زۆربەی هێزی کاری ئەم گەڕەکە کۆچبەرانی ئەفغانین و جیا لەمانە، ئەو منداڵانە کاریان پێدەکرێ کە لە ناوچە جیاجیاکانەوە بە نیازی

دەستخستنی کار بەرەو تاران کۆچیان کردووە و زۆریان لەم کارگانەدا کە سەرەتاییترین ئیماکانیاتی ژیانی تێدا نییە، کار دەکەن و ژیان بە سەر دەبەن. هەندێ لەم هێزی کارانە هاوشاری یان هاوناوچەی خاوەنکارن و بە هۆی ناسینیەوە بە نیازی کار هاتوونەتە تاران.

کۆچبەرە ئەفغانییەکان بە شێوەی نایاسایی لە ئێران کار دەکەن، هەر بۆیە ناچارن کاری دژوار بە حەقدەستی کەم قبووڵ بکەن و بە هۆی نایاساییبوون شوێنی نیشتەجێبوونیان ناتوانن داوای بیمە لە خاوەنکارەکەیان بکەن.

کرێکارە ئەفغانییەکان کە حەشیمەتێکی زۆریان منداڵانی خوار تەمەنی هەژدە ساڵانن، لە پیشەگەلی جۆراوجۆری وەکوو کاری خزمەتگوزاری و بیناسازی، کێڵگەی مریشک و کێڵگەی منداڵی کار، کێڵگەی کشتوکاڵ و زبڵگەڕی ئیش دەکەن کە لەم کتێبەدا ئاماژە بە هەندێ لەم پیشانە دەکرێت.

ئەم گرووپی منداڵانە بەردەوام لە وەحشەتی دەرکران لە ئێران و گەڕانەوەی ناچاری بۆ ئەفغانستاندا دەژین. هەر بۆیە وایان پێ باشە لە کارگای بە دوور لە ناوەندی شار ئیش بکەن بۆ ئەوەی لە چاوی پشکنەرانی وەزارەتی کار و دابینکردنی کۆمەڵایەتی شاراوە بن. بەم پێیە لە هەندێ لەم شوێنانەدا وەکوو سێڕای جمهوری کە کارگە بەرهەمهێنەرەکان لە ناوەندی شارن و ناو و زانیاریی تەواویان لە بەر دەستە، ڕێژەی ئەو منداڵانەی کە خەریکی ئیشن یان زۆر کەمە و یان ئیشکردنیان بە شێوەی پەنامەکییە [86] و زۆر جار لە کارگاکان، بینای نیوەچڵ، کێڵگەی گا یان ژووری بچووکی بێئیمکانیاتی خۆشگوزەرانی ئیش دەکەن. ئەوان ناتوانن تێچووی خانوبەرەی گونجاو و پڕجیاز دابین بکەن، چونکە بە حەقدەستی کەم لە ئێراندا کار دەکەن. کەواتە زۆربەیان هەر لە شوێنی کارەکەیاندا ژیان دەکەن [87].

بازاڕی فرۆشتنی جانتا و پێڵاو، وەکوو کاڵاکانی دیکە، کاتی تایبەت بە خۆی هەیە کە لەم کاتانەدا ڕێژەی کرێکارانی ئیشکەر لەم کارگایانەدا زیاتر دەبێت. کەواتە دەتوانین بڵێین ڕێژەی کرێکارانی ئیشکەری ئەم پیشە بە ڕەونەقی بازاڕ بەستراوەتەوە.

لەو کارگایانەی کە جۆری کار پێویستی بە توانا، ئەزموون و شارەزایی زیاتر هەیە، وەکوو کارگەی بەرهەمهێنانی جلوبەرگی لووکس و یان هەندێ کارگەی بەرهەمهێنانی پێڵاو، منداڵانی کار بەدی ناکەین.

سەرەڕای ئەوەی لە کاتی بینینی مەیدانیی توێژینەوە بەشێکی زۆری هێزی کار بە هۆی تەشەنەسەندنی پەتای کۆڕۆنا و داخرانی کارگە بەرهەمهێنەرەکان ئیشیان نەدەکرد، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیێنێ کە ئەم هێزی کارانە هەرگیز ناگەڕێنەوە بۆ شوێنی کاری خۆیان.

مادەی سەرەکیی زۆربەی کارگا بەرهەمهێنەرەکانی جانتا و پێڵاو لە وڵاتی چینەوە دێ و لە هەندێ لەم کارگایانەدا هێزی کاری کۆچبەری وەکوو ئەفغانستانی خەریکی ئیشن، بەڵام وەک وترا، زۆربەی هێزی کاری ئەم کارگایانە منداڵان و کۆچبەرانێکن کە لە ناوچە جیاجیاکانی ئێرانەوە وەکوو هەندێ لە دەڤەرەکانی ئەهواز، باشووری لورستان، مەشهەد، سەبزەوار، کرمان، زەنجان و ناوچەکانی دیکە بە شێوەی زنجیرەیی، خزمایەتی، و گرووپی هاتوونەتە تاران و لە کارگاکان کار دەکەن. ئەوان زیاتر شەوانە لە شوێنی بچووکی کارگە دەمێننەوە و لە کاتی پشوودا مێزی دروومان لە پاڵ یەکتر دادەنرێن و بۆیان دەبنە تەختەنوێن؛ ئەم حاڵەتە بەتایبەت لە پاساژی "کاشانی"، "ئەمین"، "سەجاد" زۆر بەدی دەکرێت. جۆری کاری منداڵان لەم کارگایانەدا لەگەڵ ئەو ڕاهێنانەی کە بینیویانە، جیاوازە، بەڵام زۆریان لە بەشی مۆنتاژکاری، قاپۆرەبەندی، چەسپلێدان و دوگمەلێدان سەرقاڵن. کاتژمێری کاریی ئەم منداڵانە، بە وتەی خۆیان، درێژماوەیە و پتر لە پازدە هەتا شازدە کاتژمێر لە ڕۆژە و سێ هەتا چواری بەرەبەیانی ئیش دەکەن و پاش ئەوە هەتا کاتژمێر 11 بەیانی دەخەون و ئینجا هەڵدەستن و دەست بە کار دەبنەوە.

جۆری کارکردنی ئەم کەسانە بە جۆرێکە کە بەردەوام ئیش بە مادەی کیمیایی دەکەن و بەو پێیەی کە زۆریان بە بێ ڕەچاوگرتنی ڕێنماییە خۆپارێزییەکانی وەکوو بەکارهێنانی دەستەوانە، ئیش دەکەن لە بەر دەم مەترسیدان، بەتایبەت ئەوەی کە ئەو چەسپانە گڕگرن و بە بچووکترین ڕووداو لەوانەیە تەندروستیی کرێکاران بکەوێتە مەترسییەوە. هەروەها لە گەڕەکی عەودڵاجانی تاران، لە گەڕەکێک کە لە پشت بازاڕی سەرەکیی عەودڵاجان، کۆڵانێکی تەنگەبەری لێیە کە تێیدا کارگاکانی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو چالاکی دەکەن. کرێکارە ڕۆژمووچەکانی ئەم کارگایانە شەویش لە شوێنی ئیشەکەیاندا دەخەون و لەگەڵ کارگاکانی دیکەی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاوی گەڕەکی 12ـی شارەوانیی تاران لە بارودۆخێکی هاوشێوەدان.

نومایەکی کارگە بەرهەمهێنەرەکانی پۆشاک و پەردە لە سنووری بازاڕی گەورەی شاری تاران (وێنە: توێژەر)

پیشە کشتوکاڵییەکان

لە دەڤەرەکانی دەوروبەری شاری تاران و شاری ڕەی کۆمەڵێک گوند و لادێی زۆری لێیە کە ڕێژەیەکی زۆری حەشیمەتی ئەڤغانی لە خۆدا هەڵگرتووە. حەشیمەتی زۆربەی گوندەکان، بۆ وێنە قەمسەر، بە گوێرەی وتەی دانیشتووان، نزیکەی 95 لە سەدی ئەڤغانستانین. زۆرێک لەم گوندانە وەرگری ئەو ئەڤغانیاییانەن کە تازە کۆچیان کردووە و توانای ژیان و دەرەقەتی خەرجی ژیانی شاری نایەن. باقرشار گەڕەکێکە لە نزیک بەهەشتی زەهرا کە لەم حاڵەتە بەدەر نییە و زۆرێک لەو ئەڤغانستانییانەی لە خۆدا هەڵگرتووە کە دۆخی ئابوورییان باشە. گوندەکانی باشووری تاران هەلومەرجێکی جیاوازیان هەیە بەڵام خاڵی هاوبەشی هەموو ئەم گوندانە بوونی حەشیمەتی ئەڤغانستانییە. یەکێکی دیکە لەم گوندانە "گلحصار" (گوڵ حەسار)ە.

گوڵ حەسار گوندێکە کە کەوتۆتە شارەدێی کەهریزەک کە لە پێنج کیلۆمەتریی شاری ڕێیە. هەتا بەر لە ساڵی 1391 هەتاوی ئەم گەڕەکە دوو گوندی بە ناوەکانی "قووچ حەسار" و "سەلمبۆر" هەبوو، بەڵام لە مانگی ڕێبەندانی ساڵی 1391 هەتاوی، لە پڕۆژەیاسای دەوڵەتی کاتی، ئەم دوو گوندە تێکەڵ بوون و ئێستا ناویان نراوە گوڵ حەسار. لە ماوەی چەند دەیەی ڕابردوودا ئەم ناوچە لە ڕووی حەشیمەتی و تەنانەت فیزیکییشەوە گەشەیەکی باشی بە خۆوە بینی و وەرچەرخانی قووڵی کۆمەڵایەتی و ئابووری بەئەزموون کرد.

لەم ناوچەدا کێڵگەی کشتوکاڵی زۆر و بەرفرەوان بەدی دەکرێ کە ساڵانی ڕابردوو تایبەت بە چاندنی گەنم و جۆ بووە، بەڵام ئێستا بوونەتە کێڵگەی بەرفرەوانی میوە و تەرەکاڵ و وەک یەکێک لە گەورەترین ناوەندەکانی دابینکردنی تەرەکاڵ و سەوزەی تاران و شارەکانی دەوروبەر لە قەڵەم دەدرێت. بە واتایەکی دیکە فرەیی و ڕووبەری کێڵگەی سەوزە و تەرەکاڵ لە ئاستێکدایە کە پیشەی زۆرێک لە دانیشتووانی ئەم دەڤەرە بە سەوزە و تەرەکاڵەوە بەستراوەتەوە. هەندێکیان خەریکی چاندن و چنینەوەی سەوزەن و هەندێکیشیان لە کارگا و کارخانەکانی سەوزەپاککەرەوە و بەستەبەندی ئیش دەکەن. هەروەها بەرفرەوانیی کێڵگەکان وای کردووە کە خواست بۆ هێزی کار بۆ نزیکەی 12 قات بەرز ببێتەوە. هەر ئەم بابەتە یەکێک لەو هۆکارە هەرەگرینگانەیە کە وای کردووە 40 لە سەدی دانیشتووانی ئەم دەڤەرە ئەفغانییە کۆچبەرەکانن و هەندێ کۆچبەری پاکستانیش لەم ناوچەدا دەژین. خاڵی سەرەکیی کۆچبەرانی ئەم ناوچە نەبوونی مۆڵەتی یاسایی نیشتەجێبوون لە ئێرانە. زۆربەی هاووڵاتییە دانیشتووەکانی ئەم ناوچە لە سەر زەوی کشتوکاڵ ئیش دەکەن.

جیا لە کێڵگەی سەوزە و تەرەکاڵ، لەم ناوچەدا دامەزرانی پیشەسازیی نەوتی و چالاکیی پاڵاوگەییش دەبینین. هەندێ کارگەی پیسکەر و تەنانەت بێمۆڵەتی وەکوو چالاکیی بیناسازی، بە هۆی لاوازیی یاسا و ڕێسا ژینگەییەکان زۆر بە ئاسانی چالاکی دەکەن. ئەوەی ئەم ناوچەی کردووە بە نیشتنگەیەکی ئارام بۆ کۆچبەرانی نایاسایی، و چالاکی و پیشە بێمۆڵەتەکان، هەڵی خۆدزینەوە لە یاسا و ڕێساکانە. گوڵحەسار دەڤەرێکە لە پێنج کیلۆمەتریی شاری تاران کە لەگەڵ هەژاری، بێئاوی و کەمیی ئیماکانیاتی خۆشگوزەرانی و تەندروستی دەست و پەنجە نەرم دەکا و دانیشتووانی ئەم دەڤەرە بە هۆی نیشتەجێبوونی نایاسایی توانای داخوازییان نییە. دانیشتووانی خۆجێییش – کە بوونەتە خانەخوێی ڕێژەیەکی زۆری کۆچبەران – لەوەی کە ئەم گوندە تووشی کێشە و گرفتی زۆر بۆتەوە و کۆچبەرە بیانییەکان بە کەوێڵنشینی کێشەیان بۆ ساز کردوون گلەیی و گازندەیان هەیە، بەڵام ڕاستی ئەوەیە کە دارشتەی نیشتەجێبوونی ناوچەکە زۆر کۆنە و هیچ کام لە ستانداردە سەرەتاییەکانی نیشتەجێبوونی پارێزراوانەی تێدا نییە. ئەو کۆچبەرانەی کە هێزی سەرەکیی کاری کێڵگەی سەوزە و تەرەکاڵ پێک دەهێنن زۆریان بە شێوەی زنجیرەیی و خزمانە لە سەر زەوییەکان ئیش دەکەن، وەک دەبینرێ، زۆربەی کرێکارەکانی هەر کێڵگەیەک خزم و کەس و کاری یەکن. هەر ئەمە وای کردووە منداڵانی ئەم بنەماڵانە لەگەڵ گەورەساڵان و بۆ ماوەی چەندین کاتژمێر لە کێڵگە ئیش بکەن؛ کوران لە سەر زەوییەکان کار دەکەن، سەوزی چەپک چەپک دەکەن و بە پەت یان گوریسێک

دەپێچنەوە و کاری شتن ئەنجام دەدەن و دەیخەنە ناو وانێت و کچان لە کارگــە خــەریکی وردکــردن و بەســتەبەندی ســەوزەکانن. ئــەو بــڕە حەقدەستەی کـە منـداڵانی ئیشـکەر لـەم کێڵگانـە وەریـدەگرن لـە چـاو مـاوەی زۆر و دژوارییـی کـار شـتێکی ئـەوتۆ نییـە و لـە 500 هـەزار تمەنەوە دەست پێ دەکا و هەندێکیش لەوانەیە بە پێی توانا و پێگەیـەک کە دەستی دەخەن بڕە پارەی زیاتر وەربگرن. گوڵحەسـار وەک وتـرا ژێرخـانی پێویسـتی نییـە و بـە دوور لـە کۆمـەڵگاکان بینـا کـراوە و دانیشتووانی ناوچەکە بە هۆی کۆچ و نیشتەجێبوونی نایاسایی توانـای داخوازییـان نییـە. هـەر هـەموو ئـەم بابەتانـە دەسـتی داوە بـە دەسـت یەکەوە کە ئەم دەڤەرە ڕووبەڕووی بێبەشیی دووقات ببێتەوە.

نومایەک لـە کێڵگـەی کشـتوکاڵی دەوروبـەری شـاری تـاران و منـداڵانی کـار لـەم کێڵگەدا (وێنە: توێژەر)

سێڕیانی ترانسفۆڕ

سێڕیانی ترانسفۆڕ ناوچەیەکـە لـە باشـووری تـاران، نەگەیشـتوو بـە جادەی کۆنی قومە کە دەتـوانی لـە شـاڕێی ئازادەگـان، شـاڕێی شـەهید ڕەجایی، و شاڕێی ئیمام عەلیشەوە بۆی بچی، ناوچەیەکـە کـە بەشـێکە لە شاری ڕێـی و مەودایـەکی ئـەوتۆی لەگـەڵ بەهەشـتی زەهـرا نییـە. هۆکـاری ناونـانی ئـەم ناوچـە، کـە دەکەوێتـە شـەقامی ئێـران، بـوونی کۆمپانییـــانی "ئێـــران ترانســـفۆڕ"، بەرهەمهێنـــەر و هـــەناردەکاری ترانسـفۆڕماتۆرە کـە سـاڵی دامەزرانەکـەی دەگەڕێتـەوە بـۆ 1345 هـــەتاوی. جیـــا لـــەم کۆمپانیایـــە کۆگـــای کۆمپانیاکـــان و کارخانـــە گـــەورەترەکانی دیکـــەش لـــەم گەڕەکـــەدان و ســـوولەی گـــەورە لـــەم گەڕەکەدا چێ کراوە. سەرباری ئەمە ئـەوەی لـەم گەڕەکـەدا زیـاتر لـە هەمووان بەر چاو دەکەوێ کێڵگەی بەرفرەوانی سـەوزیکارییە کـە لـە

شارێی ئازادەگانەوە و ئیمام عەلییەوە دەست پێ دەکا و هەتا بەهەشتی زارای تاران درێژەی هەیە.

لە سێڕیانی ترانسفۆڕ جۆرێکی دیکەی شێوازی ژیان دەبینرێ کە ئەوڕۆکە لە ژیانی شاریدا بە دەگمەن دەبینرێت. زەوی کێڵگەی بەرفرەوان کە لە نزیک سوولەی گەورەی کێڵگەی منداڵی کار، کێڵگەی مریشک، کێڵگەی ئاژەڵی زیندوودان. لەم کێڵگانەدا جۆرەکانی سەوزە دەچێندرێ و بەرهەم دەهێنرێ و زۆربەی دانیشتووانی ناوچەکە پەنابەرانی پاکستانین کە بە شێوەی نایاسایی هاتوونەتە ناو ئێران و لە گەوڕ و کۆخانەی کە لە ناوەڕاست کێڵگەدا بە مادە خەسارچووەکان چێ کراون لەگەڵ بنەماڵە پڕحەشیمەتەکەیان ژیان بە سەر دەبەن.

شوێنی داهاتی ئەم کەسانە زەوی کێڵگەی بامییە و سەوزەیە و زیاتر بە شێوەی خێزانی لە سەر ئەم زەوییانە ئیش دەکەن و منداڵان لە پێکهێنانی هێزی کار لەم کێڵگانە پشکی شێریان بەر دەکەوێ کە ڕۆژانە پتر لە دوازدە کاتژمێر لە کاتژمێر چواری بەیانییەوە هەتا کاتژمێر چواری پاشنیوەڕۆ ئیش دەکەن. ئەوان لە کاتژمێرە سەرەتاییەکانی بەرەبەیانییەوە کاری خۆیان بە دەستەکردنی سەوزەکان، لێکردنەوەی سەر و بنیان، بە چەپککردنیان و لە کۆتاییدا بە پێچاندنەوەی گوریس لە دەوریان دەست پێ دەکەن بۆ ئەوەی هەتا بەرەبەیانی بۆ خستنە ناو وانێت و کامیۆن ئامادە بێت. وانێتبارەکان لە دوو نۆرەدا ئامادەە دەبن و بەروبوومی ئەم کێڵگانە دەگوازنەوە و دەیبەن بۆ بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار. پاش ئەوەی سەوزەکان گوازرانەوە، منداڵانی کێڵگە کاری خاوێنکردنەوە و جنینی سەوزەکان دەست پێ دەکەن.

بە پێی مۆدێلی فەرهەنگگریی هەڵسوکەوتانەی بۆریس[1] لەوانەیە ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێ لە هەمبەر کۆچبەران پێنج ئاراستەی فەرهەنگگری بگرنە بەر: یەکپارچەیی، جیاوازی، لێکچوونخوازی، پاوانخوازی و تاکخوازی. مەبەست لە یەکپارچەیی ئەوەیە کە کەسی کۆچبەر لە سەر فەرهەنگی کۆمەڵگەی یەکەمی خۆی سوورە، لە حاڵێکدا کە پەیوەندی لەگەڵ کۆمەڵگەی ئامانجیش هەیە و پێی پابەندە. لە یەکپارەچییدا جۆرێک دووکەلتووریی ڕاستەقینە بەدی دەکرێ و وەفاداربوون بە هەر دوو فەرهەنگەکە جۆرێک هاوپەیوەندیی کۆمەلایەتی دروست دەکات. کەواتە بە پێی ئەم مۆدێلە، دەتوانین بڵێین کۆچبەرانی پاکستانیی دانیشتووی ئەم ناوچە ئەم ئاراستەیان هەیە چونکە هەم جلوبەرگ و خشڵ و زمانی وڵاتی خۆیان پاراستووە و هەمیش لە ناو کێڵگە و لە پاڵ خانەخوێ ئێرانییەکان ژیان بە سەر دەبەن و کار دەکەن و وەرگیراون.

---

1. Boris

خاوەنــەکانی ئــەم کێڵگانــە زۆریــان ئێــرانین و ئــەو کۆچبــەرە پاکستانییانەیان دامەزراندووە وا مۆڵـەتی نیشـتەجێبوونیان نییـە و ئـەم کەسـانە هـەر لەبـەر ئـەوەی مۆڵـەتی یاسـاییان نییـە بـڕە حەقدەسـتێکی کـەمی یـەک هـەتا دوو ملیـۆنی وەردەگـرن و منداڵەکانیشـیان کـە لـە کێڵگەدا لەگەڵ خێزانەکانی خۆیان کار دەکەن، حەقدەستێکی زۆر کـەم وەردەگرن. کۆچبـەرە پاکسـتانییەکان بـە ناچـار مـل بـەم کارانـە دەدەن چونکە بە هۆی ئەوەی مۆڵەتی یاساییان نییـە، کـارێکی باشـیان دەسـت ناکەوێ و ئەگەریش کارێک هەبێ دەرەقەتی تێچووی خانوبەرە نایـەن و هەر لەبەر ئەوە کار و ژیان لە ناو ئەم کێڵگانە باشتر و گونجاوترە.

بە پێی چەمکی ژینگەناسیی شاری – کـە بریتییـە لـە خوێندنـەوەی شـێوازی لێکبڵاویـی حەشـیمەت و پەیوەندییـەکانی نێـوان حەشـیمەت لەگەڵ خزمەتگوزاری، پیشەسازی، و پانتای کراوەی شار – دەتوانین بڵێین کە ئەم ناوچـە لـە ڕووی جیـازاتی ژیـان، هـیچ کـام لـە ژێرخانـە پێویستەکانی ژیان (تەنانەت ئیمکانیـاتی گونـد یـان میرەدێ)ـیان نییـە. دانیشـتووانی کێڵگـەکان ئـاوی خواردنـەوەیان نییـە و ئـاوی چـاڵاو دەخۆنەوە، بۆ ئاوی گەرم ئاوەکە دەخەنە ناو تەنەکە و لە سـەر ئـاگری دادەنێن هەتا گەرم دەبێتەوە و بۆ گەرماو و پێویستیی خۆیان بـەم شـێوە ئاو گەرم دەکەنەوە. زۆربەی کۆخەکانیش یـان کارەبایـان نییـە یـان بـە شێوەی نایاسایی لە کارەبای سەرشەقامەوە کارەبایان کێشـاوە. بـە پێـی بارودۆخی ناوچەکە، منداڵانی ئـەم بنەماڵانـەش بـە هـۆی دووریـی لـە شار لە خزمەتگوزاریی تەندروستیی، پزیشکی و بەتایبـەت پـەروەردە بێبەشن. زۆرینەی بنەماڵەکان پڕحەشیمەتن. بە گوێرەی وتەی خۆیـان، ئەگـەر بـەخت یاریـان بـێ و لـە مـاوەی نیشـتەجێبوونیان لـە ئێـران ڕیپۆرت نەکرێن، وەک دەرفەتێک لەم قۆناغەی ژیانیـان دەڕوانـن کـە پارەیەک کۆ بکەنەوە و بیدەن بە قاچاغبەرەکان کە لە ئێرانەوە بیانبا بۆ تورکیـا و ئورووپـا. کەواتــە هەنــدێکیان وەک تێپەڕگەیــەک بــۆ ئاسـانبوونی کۆچکردنیـان بـۆ وڵاتـی مەبەسـت لـە ئێـران دەڕوانـن. زۆرێـک لـەم بنەماڵانـە لـە ئەگـەری خراپبـوونی کـاری وەرزانـە، منداڵەکانیان دەبەنە سەر چوارڕیانەکان بۆ ئەوەی سواڵ بکـەن و ئەگـەر دۆخەکـە زۆر بـە لایانـەوە دژوار و تاقـەتپڕووکێن بـێ، دەڕۆنـەوە بـۆ پاکستان.

نومایەک لە سێڕیانی ترانسفۆڕماتۆڕ و کێڵگەی کشتوکاڵ (وێنە: توێژەر)

پیشەکانی پەیوەست بە گوڵ
گوڵفرۆشی و کارکردن لە پیشە پەیوەستەکانی گوڵفرۆشی بە هۆی ئەوەی پێویستی بە شارەزایی ئەوتۆ نییە منداڵانێکی زۆر ڕاکێشاوە. ئەم منداڵانە هەندێ جار لە سەر شەقام و ڕێڕەوەکاندا گوڵ بە خەڵک دەفرۆشن و هەندێ جار لە شوێنگەلی وەکوو بەهەشتی زارا و ئەو شارێیانەی کە دەڕوانێتە بەهەشتی زارا. هەندێکیش بە داشقە لە ناو بازاڕەکانی گوڵ کڕدراوەکانی مشتەری و دووکاندارەکان دەگوێزنەوە. لە درێژەدا هەندێ لەم شوێنانە دەناسرێ و بارودۆخی منداڵانی گوڵفرۆش لەو شوێنانەدا تاوتوێ دەکرێت.

بەهەشتی زارا
بەهەشتی زارا لە ڕووی ڕووبەرەوە دووهەمین گۆڕستانی موسڵمانان لە پاش وادیسەلامە کە لە باشووری تارانە و شارێی ئازادەگان بەوێ کۆتایی دێت. جیا لەو بەشانەی کە خەڵکی ئاسایی تێیدا نێژراون، هەندێ بەشی تایبەتی دیکەش لەم گۆڕستانەدا هەیە، بۆ وێنە بەشی 33 کە هی خەباتکارانی سیاسیی بەر لە شۆڕشی ئیسلامییە لە بەشی لەسێدارەدراوانی کۆمەڵایەتی یان سیاسی نێژراون و دە بەشیش بە ناوی گوڵزاری شەهیدانە کە شوێنی ناشتنی شەهیدانی شەڕی ئێران و عێراقە. گۆڕستانی کوژراوەکانی سەرۆککۆماریی هەوتی پووشپەڕ لە بەشی 24 و گۆڕی دامەزرێنەری کۆماری ئیسلامی، ئایەتوڵا

خومەینی لە ڕۆژئاوای بەهەشتی زارایە. لە بەشی هونەرمەندان و ناودارانیشدا هونەرمەندانی بەناوبانگ و کەسانی ناسراوی تێدا دەنێژرێت.

سەبارەت بە نرخی گۆڕ لە بەهەشتی زارا هەندێ دەنگۆ لە ئارادایە کە هەندێکیان ڕاگەیاندنی نافەرمی لە هەندێ ماڵپەڕی وەکوو دیوار تەشەنە بە دەنگۆی فرۆشتنی چەند دە ملیۆنیی گۆڕ لە هەندێ بەشی تایبەت دەدەن، سەرەڕای ئەوەی بەڕێوەبەرانی بەهەشتی زارا لە ساڵی 1398 بە پێداگرییەوە ڕایانگەیاندووە زیاترین نرخی گۆڕ لە 16ملیۆن زیاتر تێناپەڕێ و هی بەشەکانی یەکی بەهەشتی زارایە. بە وتەی ئەوان لە بەشی دووی ئەم گۆڕستانە نرخی هەر گۆڕێک بڕی 9 ملیۆن تمەن و لە بەشی سێ نرخی هەر گۆڕێک 3 ملیۆن تمەن دیاری کراوە و لە بەشەکانی دیکەشدا بە شێوەی بێبەرامبەر گۆڕ دەدرێ بە هاووڵاتیان [88]. بەو پێیەی کە بەهەشتی زارا لە ئێستادا تاکە گۆڕستانی فەرمیی شاری پڕحەشیمەتی تارانە، حەشیمەتێکی زۆری خەڵکی ماتەم و پرسەگێڕ لە باکوور، باشوور، ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای تاران ڕوو لەم گەڕەکە دەکەن. سەرەڕای ئەوەی ئەو کەسانەی کە لە ڕۆژانی ئاسایی هەفتەدا دەچنە بەهەشتی زارا کەم نین، بەڵام زۆربەی خەڵک بە هۆی بیر و باوەڕی ئیسلامییەوە ڕۆژانی کۆتایی هەفتە بۆ سەردانکردنی قەبرەکان دەستنیشان دەکەن. وا باوە لە کاتی سەردانکردنی گۆڕی ئازیزانیان گوڵ و گوڵاو بە دیاری دەبەن و دانانی گوڵ و پرژاندنی گوڵاو لە سەر گۆڕی مردووەکان نەریتێکی کۆن لە ناو ئێرانیان و خەڵکی موسڵمانە. هەر بۆیە گوڵفرۆشی لە گۆڕستانی گەورەی بەهەشتی زارا و گۆڕستانەکانی دیکە بۆتە بازرگانییەکی گەورە کە لە کون و قوژبنی ئەم کارەدا چەوساندنەوەی منداڵانی هەژار بەدی دەکرێت.

بەشی کۆتایی شارێی ئازادەگان، وەک گرینگترین ڕێگەی کۆتاییهاتوو بە بەهەشتی زارا لە خاڵە جۆراوجۆرەکانی تارانەوە، لە ڕۆژانی کۆتایی هەفتەدا لە گوڵفرۆشەکان جمەی دێ کە لە پەراوێزی شارێدا ڕاوەستاون و چاوەڕێی مشتەرین و زۆریان منداڵن. لەگەڵ وەستانی هەر ئۆتۆمبێلێک، کۆمەڵێکی زۆری منداڵی گوڵفرۆش بەرەو لایان ڕا دەکەن بۆ ئەوەی گوڵیان پێ بفرۆشن. ئەمە یەکەم نومای منداڵانی گوڵفرۆش لە سنووری بەهەشتی زارای تارانە.

ئەم کەلوپەلانە لەو شوێنانەدا هەڵدەڕێژرێن کە پێیان دەوترێ مەکۆ. ئەم مەکۆیانە هی ئەو کەسانەیە کە پێشینەدارن و زۆریان ئێرانی و کۆنەکارن. کۆنەکارەکان لە ناو مەکۆکانی گوڵفرۆشی یان خۆیان گوڵەکانیان هەڵدەڕێژن یان مەکۆکان بە کرێ دەدەن. ئەگەر خۆیان کەلوپەل دابنێن کار بە منداڵان دەکەن بۆ ئەوەی گوڵیان بۆ بفرۆشن و ئەگەر مەکۆ بە کرێ بدەن کرێچی منداڵان بۆ فرۆشتنی گوڵ بە کار دێنێت. لەوانەیە ئەم منداڵانە ڕۆڵەی خۆیان بن یان منداڵە کرێکارەکان

بن کە ڕۆژانە حەقدەست وەردەگرن. حەقدەستی منداڵانی گوڵفرۆش ڕۆژانە، کە لە ڕۆژدا لە بەرەبەیانییەوە دەست پێ دەکا و هەتا کاتژمێر هەوت یان هەشتی شەو بەردەوامە، 50 بۆ 70 هەزار تمەنە کە ئەم برە پارە بە پێی فرۆش فەرقی هەیە و ئەگەر فرۆش کەم بێ، خاوەنکار بە پێی باشترزانینی خۆی لە مووچەی منداڵان کەم دەکاتەوە. مۆدێلێکی دیکەی کار ئەوەیە کە کرێچی یان خاوەنی مەکۆ کۆی کەلوپەلەکان بە منداڵ دەسپێرێ و لە کۆتایی ڕۆژدا 25 لە سەدی داهاتی فرۆشی گوڵ دەدا بە منداڵ.

خاڵی سەرنجڕاکێشی ئەنجامە مەیدانییەکان ئەوەیە کە هەندێ لە منداڵە گەورەترەکان مەکۆکان بە کرێ دەگرن و منداڵە کەمتەمەنترەکان بە شێوەی حەقدەستی ڕۆژانە دادەمەزرێنن و لەم نێوەندەدا لە فرۆشتنی ئەم گوڵانە قازانجێک دەست دەخەن. بە واتایەکی دیکە پرۆسەی دامەزراندنی منداڵان بە شێوەی زنجیرەیی بەردەوام دەبێت. وێنەیەکی دیکە ئەو منداڵانەن کە خۆیان مەکۆ بە کرێ دەگرن و بە ئامادەکردنی گوڵ لە بازاڕی گوڵفرۆشی، فرۆشی ڕاستەوخۆی خۆیانیان هەیە.

سەبارەت بە بارودۆخی منداڵانی گوڵفرۆش لە گۆڕستانەکان چەند خاڵ هەیە کە دەبێ سەرنجیان پێ بدرێ: زۆربەی ئەم منداڵانە کۆچبەرانی ئەفغانین کە لە هەندێ ناوچەی وەکوو کەهریزەک و کەریماوا دەژین. ڕاستە منداڵانی ئێرانیشیان تێدایە و زۆریان دانیشتووی باقرشارن، بەڵام خاڵی جیاوازیی منداڵانی گوڵفرۆشی ئێرانی لەگەڵ منداڵانی کۆچبەر لەوەدایە کە منداڵانی ئێرانی بە هۆی داکۆکیی ڕێژەیی بنەماڵە کەمتر مەترسیی خەسارەتیان لە سەرە، بەڵام منداڵانی کۆچبەر بە هۆی نەبوونی مۆڵەتی یاسایی یەکجار زۆر دەچەوسێنرێنەوە، بەتایبەت ئەو منداڵانەی کە سەرەمایەی سەرەتایی بۆ بەکرێگرتنی مەکۆ و کەلوپەلیان نییە و ناچارن وەک کرێکاری ڕۆژانە حەقدەست وەربگرن. توندوتیژی و هەڵسوکەوتی خراپ لەگەڵ منداڵانی گوڵفرۆش بەتایبەت ئەو کاتەی کە فرۆشی کەمتریان هەیە یان یاری دەکەن و حەزیان لە ئیشکردن نییە، پرسێکی باوە. ئەم منداڵانە لە بەر دەم مەترسیی ژینگەیی زۆرن، وەکوو پیسیی دەنگی بە هۆی هاتوچۆی جادەیی، پێکدادانی جادەیی (بە هۆی ڕاوەستان لە شارێکان و ڕاکردن بە دوای ئۆتۆمبێلەکان)، لەبەر گەرمای سووتێنەری هاوین و سەرمای تا سەر ئێسقانی زستان، لە کاتێکدا کە لە شوێنی کار سێبەر و سەرپەنایان نییە. هەڵبەت بارودۆخی ئەو منداڵانەی کە لە مەکۆ پاوەجێکاندا ئیش دەکەن، بە هۆی بوونی سیڤان و سەرپەنا، کەمێک باشترە و لە ئاسایشی زیاتر سوودمەندن. خاڵی جیاوازیی مەکۆی پاوەجێ لەگەڵ مەکۆکانی دیکە لەوەدایە کە مەکۆ پاوەجێکان هەر هەوت ڕۆژی هەفتە کراوەن، بەڵام مەکۆکانی دیکە تەنیا ڕۆژانی کۆتایی هەفتە و ڕۆژانی پشوو چالاکن.

بەو پێیەی کە کەلوپەلەکان لە مەودای چەند هەنگاوییەوە لە لایەک هەڵدەڕێژرێن، زۆربەی کات ئەم منداڵانە لە سەر فرۆش تووشی ناکۆکی دەبن و لە یەکتر دەدەن. ئەم شەڕ و ناکۆکییانە لە نێوان ئەو کەسانەی کە خۆیان بە خاوەنی مەکۆکان دەزانن، بوونی هەیە. بە شایەدیی و وتەی منداڵان و کرێکارە گوڵفرۆشەکان، خاوەن مەکۆکان بۆ درێژەدان بە ئیشی خۆی هەموو هەفتەیەک بڕە پارەیەک دەدەن بە پیاوانی شارەوانی و ئەگەر یەکێکیان لە پێدانی ئەم بڕە پارەدا وەدرەنگ بکەوێ، یان سەرپێچی بنوێنێ، پیاوانی شارەوانی بە شێوەی دیاریکراو کەلوپەلەکەی کۆ دەکەنەوە و گوڵەکانی لەگەڵ خۆیان دەبەن. سەرباری ئەمە ئەگەر خاوەن مەکۆکان لە ناو خۆیان تووشی تەنگژە و شەڕ بن، بە کوێخایەتیی هەر ئەم پیاوانی شارەوانییە شەڕە و ناکۆکییەکە کۆتایی پێ دێت. یەکێک لە گرینگترین هۆکارەکانی بەکارهێنانی سیستماتیکیی منداڵان لە بازرگانی و فرۆشتنی گوڵ لە گۆڕستانەکان کەڵکاوەژۆیی لە سۆزی خەڵکە و زۆربەی ئەو خەڵکەی کە دەچنە گۆڕستانەکان پێیان باشە گوڵ لە منداڵانی کەمتەمەن بکڕن. لە ناو هەندێ لە مشتەریەکاندا ئەم وێنایە هەیە کە لە ئەگەری کڕینی گوڵ لە منداڵانی کەمتەمەن و شادکردنیان، ڕۆحی ئازیزی کۆچکردوویان شادتر دەبێت. خواستی خەڵک بۆ کڕینی گوڵ لە منداڵان گرینگترین هۆکاری دامەزراندنی منداڵانی گوڵفرۆش لە گۆڕستانەکانە. زۆر کەس لە کاتی چوونە سەر گۆڕی ئازیزێکی، جیا لە گوڵ، نەزریش دەبەن، نەزرییەکان بەشێکی زۆر دەدرێ بە منداڵانی گوڵفرۆش. هەر بۆیە لە ناو کەلوپەلی زۆربەی منداڵەکاندا هەموو جۆرەکانی ئاومیوەی پاکەتی و خواردەمەنی هەیە کە خەڵک بۆیان دێنن. هەندێ جار منداڵانی گوڵفرۆش بە نرخێکی کەمتر بە دووکاندارەکانی دەفرۆشنەوە، چونکە ناتوانن هەمووی بخۆن. هەندێکیان پارە بەم منداڵانە دەدەن کە هەندێ جار خاوەن مەکۆکان ئەم بڕە پارانە لە منداڵان وەردەگرن و داگیری دەکەن.

خاڵی هاوبەشی منداڵانی گوڵفرۆشی گۆڕستانەکان، بە ئێرانی و کۆچبەریشەوە، ئەوەیە کە نانەدەرهێنەر و کۆمەکخەرجی بنەماڵە نەدار و هەژارەکەیانن و داهات و و کاردەی ڕۆژانەیان هی خۆیان نییە. منداڵە کۆچبەرەکان زیاتر دانیشتووی ناوچەی کەهریزەک و کەریمابادن و منداڵە ئێرانییەکان دانیشتووی باقرشارن کە لە کاتژمێر هەوتی سەر لە بەیانییەوە هەتا هەوتی شەو کار دەکەن و هەندێ لە منداڵان تەنیا دوو ڕۆژی کۆتایی هەفتە و هەندێکیان بە درێژایی هەفتە لە مەکۆ و ژینگەی سەوزن و شوێنێکی نەگۆڕیان نییە.

نومایەک لە منداڵێکی گوڵفرۆش لە سەر ڕێگای بەهەشتی زارا، شارێی خەلیجی فارس (وێنە: توێژەر)

بازاڕی مەحەلاتی

گەورەترین بازاڕی گوڵی تاران بە هۆی هەڵکەوتنی لە شارێی مەحەلاتی، لە گەڕەکی زەمزەم گەڕەکی 14ـی شارەوانیی تاران، بە ناوی "بازاڕی گوڵی مەحەلاتی" دەناسرێت. ئەم بازاڕە لە زەوییەکی بە ڕووبەر دە هەزار مەتری دووجا لە ساڵی 1375 هەتاوی چێ کرا. نزیکەی 600 هۆدە لەم بازاڕەدا هەیە و دەوترێ ڕۆژانە نزیکەی دوو ملیۆن لقی گوڵ لەم بازاڕەوە بەرەو ناوچە جیاوازەکانی تاران دەنێردرێ یان بە واتایەکی دیکە بە شێوەی چەپک و تاک لقی دەفرۆشرێت.

کاتژمێری دەستکردن بە کار لە بازاڕی گوڵی مەحەلاتی لە نزیکەی چواری بەیانییەوە دەست پێ دەکا و هەتا دوازدەی نیوەڕۆ بەردەوامە، ئەگەرچی لە ڕۆژانی کۆتایی هەفتە و ڕۆژانی پشوودا هۆدەکان هەتا ماوەیەک لە پاشنیوەڕۆش ئیش دەکەن.

بازاڕی گوڵی مەحەلاتی، سەرەڕای ناو و کارداکەی کە چاوەڕێی ئەوە دەکرێ جوان و مۆدێرن بێ، نە ڕەواڵەتێکی جوان و شیکی هەیە و نە ئەو جۆرەی کە چاوەڕوان دەکرێ، بازاڕێکی بازرگانیی خاوێنە، زەوی ژێر پای سەرداڵنکەران قوڕاوییە، سووڵەکان پانتایەکی گونجاویان نییە، و هاتوچۆی داشقەکان قەرەباڵغیی شوێنەکەی دووقات کردووە، بەڵام بۆن و بەرامەی گوڵەکان شوێنێکی دڵڕفێنی دروست کردووە، بەتایبەت ئەوەی کە هۆگران گوڵ و گیا لەم بازاڕەدا دەتوانن هەرچییەکیان پێویست بێ بە نرخێکی گونجاوتر بیکڕن، لە جۆرەکانی

گوڵی ئاپارتمانی، گوڵی سروشتی، گوڵدان و گڵێنەوە بگرە تا دەگاتە دەوەن و کەرەسەی باخەوانی و مەکینەی کشتوکاڵ.

سەردانکەرانی بازاڕی گوڵ خەڵک و گوڵفرۆشەکانن. لە بازاڕی گوڵی مەحەلاتی چەند سەد کرێکار ئیش دەکەن کە بۆ گواستنەوەی بار و ڕاکێشانی داشقەکان دامەزراون، کرێکارانێک کە هەندێکیان لە خوار تەمەنی یاسایی کاردان و سەرەڕای جەستە وردیلەکەیان، داشقەی زۆر قورس هەڵدەگرن. هەڵبەت ماوەیەکە ئیزنی ئەم کارە بە منداڵانی خوار تەمەنی 18 ساڵان نادەن، مەگەر ئەوەی کە جەستە و فیزیکی لەشیان بۆ ئەم کارە گونجاو بێت.

لەم بازارەدا نزیکەی 180 داشقەی تاپۆکراو هەیە و ڕێژەیەکی زۆری داشقەی تاپەنەکراو بەدی دەکرێ کە تەنیا بۆ کۆگا و دووکانەکان بە شێوەی تایبەتی ئیش دەکەن. ئەو منداڵانەی کە ئیش بە داشقە دەکەن لەگەڵ مشتەری سەردانی هۆدە جیاوازەکان دەکەن و هەتا کاتی کۆتایی کڕینی گوڵ و دەرچوون لە سنووری بازاڕی گوڵ هاوڕێیەتیی مشتەری دەکەن. ئەم پرۆسە نزیکەی نیوکاتژمێر هەتا کاتژمێرێک دەخایێنێ و بۆ ئەم کارە منداڵان 10 هەزار تمەن وەردەگرن.

منداڵانی سەرقاڵی کاری بازاڕی مەحەلاتی خەڵکی مەیمەنەی مزار شەریفی وڵاتی ئەفغانستانن. وەک خۆیان دەڵێن، هەموویان لەگەڵ کەسێک یان دوو کەس لە کەسانی گەورەی خزم وەکوو مام، خاڵۆ، برا و ... هاتوونەتە ئێران و بە جۆرێک لە جۆرەکان هەموو خزمن. بە واتایەک، دەتوانین بڵێین کۆچی زنجیرەیی لەم ناوچەدا زیاتر بەدی دەکرێت. بۆ وێنە لە بازاڕی گەوەری تاران، کۆچبەری زۆر خەڵکی شارە جیاوازەکانی ئەفغانستانن کە لە ویلایەتەکانی قەندەهار، هەرات و شوێنەکانی دیکەوە هاتوون، بەڵام لە بازاڕی گوڵدا، هەمووان بە شێوەی زنجیرەیی پێکەوە لکێنراون و بە جۆرێک لە جۆرەکان هاوویلایەتی و خزم و کەس و کاری یەکترن.

ئەوەی وای کرد کاری منداڵان لە بازاڕی مەحەلاتی بەرسەرنج بێ ئەوە بوو کە بە شێوەی ڕێکخراو هەموو ئەم منداڵانە لە نووسینگەی بازاڕی گوڵ جلوبەرگ یان یوونیفۆڕمیان ئامادە کردبوو (هەڵبەت تەنیا داشقەچییەکان جلوبەرگیان هەبوو و ئەو منداڵانەی کە لە دووکانەکاندا شاگردن جلوبەرگیان نەبوو) کە دەتوانین بە جۆرێک لە جۆرەکان وەک فەرمیدان بە کاری منداڵ لێی بڕوانین. ئەم منداڵانە لە بەرامبەر جلوبەرگ یان هێلەک کە بۆ بەریشیان گەورەیە لە پێشدا 400 هەزار تمەن دەدەن و ئینجا مانگانە بڕی 300 تمەن دەدەن بۆ ئەوەی بتوانن لە بازاڕی گوڵ ئیش بکن و داشقەکانیان تاپۆدار بێت. لە ڕۆژانی نەورۆزدا ئەگەر کەسێک بۆ یەکەم جار بیهەوێ داشقەکەی تاپۆدار بکا ئەم برە پارە تا 800 هەزار تمەنیش دەچێت. ئەم داشقە هی منداڵەکان خۆیانە و بە واتایەک کڕین و فرۆشتنی داشقە بە

خۆیانە. زۆربەی ئەم منداڵانە بەو پێیەی کە ماوەیەکی زۆر ئیش دەکەن هەتا درەنگانی شەو واتە کاتژمێری دوو و دوو و نیوی شەو لە خەو ڕادەپەڕن بۆ ئەوەی بتوانن کاتژمێری چواری سەر لە بەیانی لە سەر کار ئامادە بن. ئەوان بە هۆی کاتی کار گلەیی و گازندەیان هەیە و کەمخەون و بە هۆی کەمخەوییەوە سیستەمی لەشیان خەسار هەڵگرە. بە درێژایی هەوت ڕۆژی هەفتە ئیش دەکەن و کۆتایی هەفتە کارێکی زۆر بە سەریاندا دەڕژێت. لە کاتژمێری چواری بەیانی هەتا دوازدەی نیوەڕۆ لە بازاڕی گوڵ ئیش دەکەن و پاش ئەویش لەگەڵ داخرانی بازاڕ، لە پشت دەرگا داخراوەکاندا پاکژکردنەوە دەست پێ دەکات. وێدەچوو ڕێژەی منداڵان لەوێ زیاتر بووبێ، بەڵام بە هۆی کۆڕۆنا و پشکنینی شارەوانی، بەرپرسان ئەو منداڵانەی کە جەستەیان بچووکە لە داشقەچێتی دەریانکردوون و هێناویانەتە ناو سیستەمی شاگردیی دووکانەکانەوە و منداڵان لەم پرسە زۆر ناڕازی بوون و یەکیان بەم شێوە ناڕەزایەتیی خۆی دەربڕی:

> هەم داهاتی داشقەچییەکان زیاترە و هەمیش کاریان ئاسانترە؛ ئێمە دەبێ شتەکان هەڵبگرین، خۆڵی گوڵدانەکان بگۆڕین، گوڵەکان ئاودێری بکەین، ئاو بێنین، بەڵام لە داشقەچێتیدا ئاسانتر ئیشمان دەکرد و ڕۆژی 80 بۆ 120 هەزار تمەن دەکەوتین.

منداڵان لەم بەشەدا مووچەیەکی کەمتریان هەیە و هەروەها دەبێ لە شوێنێکی داخراوتر و بە یاسا و ڕێسای زیاترەوە ئیش بکەن کە ئەم بابەتە دەبێتە هۆی ئازاردان و ناڕەزایەتیی ئەو منداڵانە. سەرباری ئەوەی بازاڕی گوڵی مەحەلاتی بازاڕێکی قەرەباڵغە، بەڵام ئەم قەرەباڵغییە هیچ تەوفیرێکی لە داهاتی منداڵاندا نییە، چونکە زیاتر کۆفرۆشەکان کەڵک لە داشقە وەردەگرن.

بابەتێکی دیکە ئەوەیە کە بنەماڵە ئەفغانستانییەکان کە ساڵانێک لە بازاڕی گوڵ کاریان کردووە خۆیان بە بەکرێگرتنی هۆدەیەک بوونەتە خاوەن دووکان و منداڵانی ئەفغانستانیی دیکەیان هێناوە کە ئیشیان بۆ بکەن و ئەم مەسەلە پیشان دەدا کە کۆچبەرە پێشینەدارەکان چوونەتە ناو پرۆسەی ئابووریی گەورەتر و یەکپارچەتری بنکە ئابوورییەکان و سەیر ئەوەیە کە ئەم حاڵەتە لە بازاڕەکانی دیکەدا کەمتر بەدی دەکرێت.

خاڵێکی دیکە ئەوەیە کە هەموو ئەو کرێکارانەی کە لەوێ ئیش دەکەن لە گاراژێکدا بە ناوی "گاراژی سەیید" ژیان دەکەن کە نزیکەی 15 خولەک لە بازاڕی گوڵەوە دوورە. بەشێکی ئەو گاراژە فیتەری و سافکارییە و سەرتاسەری ئەو شوێنە کەسێک بەڕێوەی دەبا کە ژوورەکانی بەم کرێکارانە بە کرێ داوە و ئەوان دەڵێن مانگانە بڕی 100 بۆ 200 هەزار تمەن بە پێی ئەوەی کە چەند کەس لە ژوورێکدان پارە بەم کەسە دەدەن. هەموو ژوورەکان بکووک و پیسن

و لە نزیک شوێنێکی کارگاییدان کە ڕۆژانە فیتەری و سافکارییە و پاشنەوڕوان کە ئیشی منداڵان زووتر کۆتایی پێ دێ بە هۆی دەنگە دەنگی زۆرەوە ناتوانن لەم ژوورانەدا پشوو بدەن یان بخەون. حەشیمەتێکی زۆری تێدا ژیان دەکەن کە ڕێژەیەکی زۆری ئەم کەسانە وەک خۆیان دەڵێن، نزیکەی 600 بۆ 800 کەسن. هەڵبەت ئەم حەشیمەتە پیاوانەیە گەورەساڵ و منداڵ لە خۆ دەگرێ کە پێکەوە لەم ژوورانەدا ژیان دەکەن. ئەم بارودۆخە ئەم پرسیار و نیگەرانییە دروست دەکا کە ئایا زۆربوونی حەشیمەت لە وەها ژینگەیەکدا منداڵان تووشی مەترسیی دەستدرێژیی سێکسی ناکاتەوە؟

لە بازاڕی گوڵ کۆمەڵێکی دیکەی کۆچبەران هەبوون کە خۆیان هەر لەو دەڤەرەدا ژووریان بە کرێ گرتبوو و دەیانوت لە گاراژی سەیید باشترە. کرێی زیاتریان دەدا، نزیکەی 400 هەار تمەن و 300 هەزار تمەنیش بۆ داشقە و دەیانوت دەتوانن 700 هەزار بۆ ملیوێنک پاشەکەوت بکەن و ئەم پارەیان لە ڕێگەی دراوگۆڕەوە دەینێرنەوە بۆ ویلایەتەکانی خۆیان واتە مەزار شەریف و مەیمەنە.

وێنەیەک لە منداڵانی کرێکار لە بازاڕی گوڵ (وێنە: توێژەر)

بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا

لە باشووری ڕۆژهەڵاتی تاران، لە جادەی خاوەران پاش شارۆچکەی مەشیرییە، یەکێک لە گەورەترین بازاڕەکانی گوڵ و گیای ئێران بە ناوی "بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا" بوونی هەیە کە پێی دەوترێ "بازاڕی گوڵی خاوەران" و بە هۆی ئەوەی لە ئوتووبانی ئیمام ڕەزایە پێی دەوترێ "بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا". کاتژمێری کاریی ئەم بازاڕە لە سێ و نیوی بەرەبەیانییەوە دەست پێدەکا و هەتا 11 نیوەڕۆ بەردەوامە. داشقەکانی بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا هاوشێوەی بازاڕی مەحەلاتی هەموو تاپۆکراو و ڕێکخراون و لە بەرامبەر ئەو بڕە پارەی کە دەیدەن ئیزنی کارکردنیان هەیە.

بـازاڕی گـوڵی ئیمـام ڕەزا ڕازاوە و مـۆدێرن نییـە، هۆدەکـانی بـە سادەترین شێوە و بە کەرەسەی کاتی لە پاڵ یەکتر دانراون، بـەڵام ئـەم بازاڕە بە هۆی تـازەبوونی بەروبوومـەکان و گونجـاوبوونی نرخـەکان بۆتە شوێنی سەردانکردنی زۆرێک لە کۆفرۆشـەکانی شـاری تـاران. چەند خاڵ بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا لـە بـازاڕی گـوڵی مەحـەلاتی جیـا دەکاتەوە:

یەکەم ئەوەی کە بە هۆی دووربوون لە شار کەم کـەس بـۆ کڕینـی کەم و تایبەتی سەردانی ئەم بازاڕە دەکەن. خاڵی جیـاوازیی دووهـەمی بازاڕی گـوڵی خـاوەران بـوونی ڕێژەیـەکی کـەمی منداڵانی کـارە کـە وێدەچێ ڕێژەیـەکی زۆری منـداڵانی لـە خـۆ گرتبـێ، بـەڵام بـە هـۆی بـوونی پشـکنین و دەسـتێوەردانی تونـدی شـارەوانی، منـداڵان لــە سیستەمی داشقەچێتی لابـراون و وەکـوو بـازاڕی مەحـەلاتی ڕاکێشـی کـاری شـاگردێتی نـاو دووکانـەکان دەبـن کـە ئەمـە دۆخـی منـداڵانی ئەستەمتر کردووە.

خاڵی سەرنجڕاکێش لە مەڕ بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا ئەوەیە کە بـە هۆی دووربوونی ئەم بازاڕە لە شار زۆربەی کرێکارەکان هەر لە ناو ئەم بازاڕە و لە ناو ئەو کۆخانەی کە بـۆ خۆیانیـان چـێ کـردووە شـەو ڕۆژ دەکەنەوە. ئەم کۆخانە هیچ کام لە ئیمکانیـاتی شـارییان تێدا نییـە. لەگەڵ ئەوەی شوێنی قەرەباڵغ بەتاییـەت بـۆ منـداڵان هەنـدێ مەترسـی لەگەڵە. سەرباری ئەمە کرێکارەکان لەوەی کە ئیزنیان بوو شـەو هـەر لەوێ بمێننەوە ڕازی بوون و بە وتەی خۆیان بە هۆی ئـەوەی شـوێنی ئیشەکەیان لە شارەوە دوورە و دەبێ کاتژمێر سێی بەرەبەیانی لە سـەر کار ئامادە بن، مانەوە لەوێ بۆیان باشـترین و هـەرزانترین بژاردەیـە. زۆربـەی کرێکـاران لـە وتـووێژ لەگـەڵ گرووپـی توێژینـەوە وتیـان هەندێ جار بـە چەنـدین ڕۆژ دەمێننـەوە و لـەم بـازاڕە دەربـاز نـابن و شار نابینن.

خاڵێک کە لە بارەی هەر دوو بازاڕی گوڵی خاوەران و مەحەلاتی سـەرنجڕاکێش بـوو ئـەوە بـووە کـە هـەم خـاوەن هۆدەکـان و هـەم کرێکارەکـان و منداڵـەکان ڕفتـاری نـەرم و نیانتریـان هـەبوو و لــە هەڵسـوکەوت و ڕفتـاردا دووکانـدارەکان لەگـەڵ منداڵــە شـاگردەکان جۆرێک میهرەبانی و دڵسۆزیی تێکـەڵ بـە ئاسـوودەیی بـەدی دەکـرا. ڕەنگە ئەم حاڵەتە بە هۆی شوێنی کارییەوە بـێ کـە شـوێنی بۆنخۆشـی گوڵ و ناسـکیی گـوڵ و گیـا کاریگـەری لـە سـەر مـرۆڤ دادەنـێ، لـە حاڵێکـدا لــە شــوێنەکانی دیکــەدا وەکــوو کارگــەی بەرهــەمهێنان و ناوەنـدەکانی زبـڵ، خاوەنکارەکـان ڕفتـاری توندئاژۆیانـەیان لەگـەڵ منداڵان هەبوو.

بازاڕی گـوڵی ئیمـام ڕەزا شـوێنی سـەردانی منـداڵانێکی زۆرە کـە کەرەی بەیانی بۆ کڕینی بەکۆمەڵ دێن و گـوڵ دەکـڕن بـۆ ئـەوەی لـە چوارڕیان و شەقامەکاندا بیفرۆشن. ئەم گرووپە سەربەخۆن و جیا لەو

گرووپەن کە بە شێوەی ڕێکخراو کار دەکەن. بۆ وێنە ئەو منداڵانەی کە لە بەهەشتی زارا گوڵ دەفرۆشن، کۆتایی هەفتە زوو بە نیازی کڕینی گوڵ سەردانی ئەم شوێنە دەکەن. کەواتە ڕێژەیەکی زۆری مشتەری و مشتەریانی بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا منداڵە گوڵفرۆشەکانی سەر شەقامن.

جیا لە منداڵە گوڵفرۆشەکانی سەرچوارڕیان و ئەو منداڵانەی کە لە بازاڕی گوڵدا کار دەکەن، گرووپێکی دیکەی منداڵانیش لە بازرگانیی گوڵدا هەن کە نابینرێن، ئەو منداڵانەی کە لە گوڵکارییەکان و باغی پێگەیاندنی گوڵ لە دەرەوەی شاری تاران و لە زەوی و کێڵگەی گوڵ ئیش دەکەن. ئەمە خاڵێکە کە زۆربەی هۆدەدارانی بازاڕی گوڵ دانیان پێدا نابوو و دیانوت کاتێک بۆ کڕینی گوڵ دەچنە باغی گوڵ، منداڵانێکی زۆر دەبینن کە لەگەڵ بنەماڵەکانیان لەو کێڵگانەدا ئیش دەکەن. ئەو منداڵانەی کە دەوترێ زۆریان کۆچبەرانی ئەفغانین و باوکیان زەوییەکەیان یان بە کرێ گرتووە و یان بە شێوەی ڕێژەیەیی لە سەر زەوی کار دەکەن و بۆ ئەوەی تێچووی دابینکردنی سەرچاوە مرۆییەکان کەم بکەنەوە، بە شێوەی خێزانی ئیش دەکەن. هەندێکی دیکەیان لەگەڵ بنەماڵەی خۆیان بە شێوەی کرێکار ئیش دەکەن.

خاڵێکی دیکە ئەوەی کە لە بازاڕی گوڵ و گیا وەکوو کاری کێڵگەی سەوزە و تەرەکاڵ زیاتر بە شێوەی خێزانییە.

وێنەی منداڵێکی کرێکار لە بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا (وێنە: توێژەر)

کوورەخانەی خشتپێژی

شەمساباد ناوچەیەکە کە دەکەوێتە نێوان ئیسلامشار و شارێی تاران –

ساوە و ئازادگان لە نزیک گوندەکانی گوڵدەستە، فەیرۆز بارام و گوڵشار، ناوچەیەک کە کوورەی خشتپێژی تێدایە و پێشینەیەکی کۆنی هەیە و وەک یەکێک لە ناوچە پڕخەسارەتەکانی ئیسلامشار دەناسرێت. 28 کوورەی خشتپێژی، کە لە مەودایەکی دیاریکراو لە یەکتر دامەزراون، لە پاڵ یەکتر ناوچەی شەمسابادیان پێک هێناوە، ئەو کوورەخانانە ئێستا زۆریان کاربەرییەکەیان گۆڕاوە یان داخراون و ڕێژەی کوورەخانە چالاکەکانی ئێستا لە 10 دانە زیاتر تێناپەڕێت. لە هەندێ لە کوورەخانە خشتپێژییەکانی شەمساباد 10 بۆ 15 بنەماڵە دەژین کە زۆربەیان پڕحەشیمەتن و هەر بنەماڵەیەک بە ڕێژەیەکی زۆری منداڵەوە لە ناو کۆخێکی پازدە بۆ سی مەتری ژیان دەکەن، ئەم کۆخانە بە کەرەسەی ناستاندارد دروست کراون و هیچیان تایبەتمەندیی نیشتنگەیەکی پارێزراویان نییە و لە هەمبەر ڕووداوی سروشتی وەکوو سێلاو و زەویلەرزە بەهێز نین.

ئەم کۆخانە هی خاوەنی کوورەخانەن. دانیشتووانی ئەم ناوچە بە خاوەن کوورەخانەکان دەڵێن ئەرباب و ئەرباب یەکی کۆخێک بە هەر کام لەم بنەماڵانە دەدا کە لە کوورەخانەدا ئیش دەکەن و وەک کرێی ماڵ بڕە پارەیەکیان لێ وەردەگرێت. بۆ هەر 10-15 خێزانێک کە لە ناو کوورەخانەیەکدا دەژین تەنیا گەرماوێک و توالێتێکی تێدایە. ئەوان ئاوی خواردنەوەیان نییە و بۆ بەکارهێنانی خۆیان یان ئاو لە چاڵاو هەڵدەگۆزن کە زۆر پیسە یان ئەرباب بە تانکەر ئاویان بۆ دێنێت.

نزیکەی 70 لە سەد ڕەنگە زیاتریش دانیشتووانی کوورەخانەکانی شەمساباد کۆچبەرە ئەفغانییەکانن کە مۆڵەتی یاسایی نیشتەجێبوونیان نییە و هەر لەبەر ئەوە لە کەمترین جیازاتی تەندروستی و خۆشگوزەرانی بێبەشن.

زۆربەی خێزانەکان پڕحەشیمەتن و هەر بنەماڵەیەک سێ بۆ شەش منداڵی کەمتەمەنی لە خۆ گرتووە کە زیاتر هاوینان لە کوورەخانەکاندا ئیش دەکەن. هەندێ لەم منداڵانە بە هۆی نەبوونی بەڵگەی ناسنامەوە ناتوانن بخوێنن و لە پەروەردەش بێبەشن. ئەوەی وەک پرسێکی حاشاهەڵنەگر لە کوورەخانەکانی شەمسابادا دیار و ئاشکرایە هەژاریی کەلتووری و هەژاریی ئابوورییە. زۆربەی بنەماڵەکان لە بەرەبەیانییەوە دەست بە کار دەبن و هەتا نزیکەی کاتژمێر پێنجی پاشنیوەڕۆ خشت دەپێژن (هەڵبەت لە هەندێ حاڵەتدا وتیان کە باوکەکان لە کاتژمێر چواری بەیانی و منداڵان لە کاتژمێر حەوتی بەیانییەوە دەست بە ئیش دەکەن). مووچەکەیان بە پێی ڕێژەی ئەو خشتانەیە وا دەیپێژن. منداڵانیش بە پێی توانای خۆیان لە هەندێ کاری وەک خشتپێژی و ڕیزکردنی خشتەکان کار دەکەن و بۆ ئەو کارەی کە دەیکەن بڕە پارەیەکی زۆر کەم وەردەگرن.

سەرنجی ڕاگەیاندن بۆ ئەم ناوچە و هاتنی بەردەوامی ئێنجیئۆکان و گرووپە خێرخوازەکان وای کردووە هەندێ کەس لەم

کوورانەدا ببنە ناوبژیوان لە نێوان یارمەتیدەران و یارمەتیخوازان. ئەوان هاوشێوەی ڕێنوێنەری گەشتیاری، سەردانکەران دەهێننە ناوچەکە و هەندێ ڕوونکردنەوەیان بۆ دەدەن و ئینجا هاوکاری وەردەگرن بۆ ئەوەی بە قسەی خۆیان لە ناو هەژارانی ڕاستەقینەدا دابەشی بکەن، بەڵام بە وتەی دانیشتووانی ناوچەکە، ئەم کەسانە هاوکارییەکان وەردەگرن و بەشێکی کەمی دەدەن بە هەژاران و ئەوی دیکە لە بازاڕی ئازاد دەفرۆشنەوە. منداڵانی ئەفغانستانیی ناو کوورەخانە خشپێتێژی زیاتر خەڵکی شاری هەراتن و بۆ درێژەدان بە خوێندن یان دەچنە گوندەکانی دەوروبەری وەکوو گوندی گوڵدەستە یان بە هۆی نەبوونی مۆڵەتی یاسایی لە پەروەردە بێبەش بوون. جیازاتی تەندروستی و چارەسەری لەم ناوچەدا بوونی نییە و لە کوورەخانە چۆڵکراوەکان لە بارودۆخێکی زۆر نالەباردا دەژین؛ ئەم کوورەخانانە بە کەمترین ئیمکانیات و سەرەڕای بوونی مێروو و گەزۆکی وەکوو قالۆنچە و قرژانگ بە کرێ دەدرێ بەو کۆچبەرانەی کە سەڵتن یان زۆر هەژارن. زۆربەی ئەو کەسانەی کە لە کوورخانە ناچالاکەکانن زبڵگەرەکانن کە کوورەخانە ناچالاکەکان بۆ لیکجیاکردنەوەی زبڵەکان بە کار دەبەن و هەمیش شەوانە تێیدا دەمێننەوە.

خاڵێکی سەرنجڕاکێش لە مەڕ کوورەخانە خشتپێژییەکانی شەمساباد ئەوەیە کە ئەم ناوچە بەر لە شۆڕشی ئیسلامی، بە هۆی سەردانی ئەو چریکانەی کە بۆ تێگەیشتن و ئازاری ژیانی کرێکاری سەردانی ئەوێیان دەکرد، بەناوبانگە و تەواو ناسراوە و هەر لەبەر ئەمە گرووپە خێرخوازییەکان لەوانەیە هەموو هەفتەیەک سەردانی ناوچەکە بکەن و هەندێ شت وەک هاوکاری ببەن بۆ دانیشتووانی ئەوێ و بوونی پەیتا پەیتای خێرخوازییەکان لە ناوچەکە وای کردووە کە لە لایەن کۆمەڵگای ئامانجەوە پەیوەندییەکی ناتەندروست ساز ببێت؛ بە جۆرێک لە هەندێ لەم کۆخانەدا لە حاڵێکدا کە هەژاری و خەسارەت زۆر زەق و دیارە، تەلەڤیزیۆنی ئێڵسیدی و گرانبەهای تێدا بەدی دەکرێ کە لەگەڵ تایبەتمەندییەکانی ژیانی ئەو ناوچە یەک ناگرێتەوە. لە لایەکی دیکەشەوە گرووپ و ئەنجومەنە خێرخوازییەکان بوونەتە هۆی ئەوەی هەستی هەرەوەرزی و هاوکاری، کە هەمیشە لە چینی کرێکاردا بوونی هەبووە، نەمێنێ و دانیشتووەکانی بۆ دەستخستنی هاریکاریی زیاتر ڕکابەری بکەن. هەندێ لە ڕەگەکانی ئەم پرسە دەبێ لە خەسارەتەکانی ناوچەکە بۆ وێنە گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر سۆراغی بگرین. ڕاستە کە گرووپە خێرخوازییەکان بە هاوکاریکردنی دانیشتووانی ئەم ناوچە هەست بە خۆشی دەکەن، بەڵام جۆری هاوکاریکردنی ناوچەکە دەتوانی ڕێخۆشکەری گەندەڵی بێت.

نومایەک لە کوورەخانە خشتپێژییەکان لە شەمساباد (وێنە: توێژەر)

منداڵان لە فەرەحزاد

لە باکووری ڕۆژئاوای تاران، لە بنارە باشوورییەکانی بەرزایی ئەلبورز و لە بەرزایی گەڕەکەکانی پوونەک و سەعادەتابادی تاران کە لە گەڕەکەکانی 2 و 5ـی شارەوانیی تاراندان، دۆڵێکی خۆش و سەوزەڵانی هەیە کە لە کۆنەوە بە دۆڵی فەرەحزاد ناسراوە. دۆڵی فەرەحزاد لە بەری ڕۆژئاواوە دەڕوانێتە پوونەک و کەن، لە ڕۆژهەڵاتەوە دەڕوانێتە شەقامی گوڵپاد و جادەی کۆنی ئیمامزادە داود و سەعادەتاباد و لە باشووری ڕۆژهەڵاتەوە بە شارۆچکەی ڕۆژئاوا کۆتایی پێ دێت. ئەم دۆڵە سروشتێکی ڕەنگاوڕەنگ، سەوز و دڵکەشی هەیە کە لە کوێستانەوە دەست پێ دەکا و هەتا دە کیلۆمەتریی شار (شارێی یادگار ئیمام) درێژ دەبێتەوە. سەبارەت بە هۆکاری ناوی ئەم گەڕەکە چەند بیر و بۆچوون لە ئارادایە: هەندێ دەیخەنە پاڵ هاوسەری حەمەڕەزاشای پەهلەوی و دەڵێن لەبەر ئەوە پێی دەوترێ "فەرەحزاد"، هەندێ دەڵێن "فەرەحزاد شۆرەتی (پاشناو) خێزانێکە کە لە کۆنەوە لەم گەڕەکەدا نیشتەجێ بوون"، بەڵام عەباس ئێقباڵ ئاشتیانی لە وتاری "جغرافیای بلاد و نواحی" لە گۆڤاری یادگار لە مەڕ فەرەحزاد نووسیویەتی: فەرەحزاد لە باشووری ڕۆژئاوای تاران و لە نێوان تەجریش و کەنە ... ڕاقم دەڵێ "فرە" (فەڕەهـ) (یەکەم و دوهەم سەرەی لە سەرە و های نەبزۆک) واتە شان و شکۆ و "زاد" بە واتای تۆشەیە و بە گشتی بە مانای "تۆشەی مەزن"ـە. [89]

ئەم ناوچە سەرباری ئەوەی هێشتاش دارشتە لادێیی و نەریتییەکەی وەک خۆی ماوەتەوە، بەڵام چیتر فەرەحزاد وەک گوندێکی خۆش لە بناری بەرزاییەکانی ئەلبورز ناناسرێ، بەڵکوو وەک گەڕەکێک لە دەوروبەری تاران دەناسرێ کە بە شێوەی ڕوو لە هەڵکشان خەسارەتی کۆمەڵایەتی تێدا بەدی دەکرێت. سەرباری هەموو ئەمانە ژیانی دووبنە لەم ناوچەدا مافی ڕادەربڕینی پێداگرانە سەبارەت بە شوناسی ئەم ناوچەی زەوت کردووە. بێگومان دەتوانین بڵێین لە ڕووی بوونی دوو چینی تەواو جیاواز لە یەکتر فەرەحزاد بۆتە ناوازەترین شوێنی تاران؛ چینێکی خۆشبژێو کە ئۆتۆمبێلی چەند ملیارد تەمنی لە ژێر پایانە و گرووپێکی خەسارهەڵگر کە بە هۆی هەژاری و گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەرەوە لە سووچی شەقامەکاندا دەمرن. دۆڵی فەرەحزاد لە لایەکەوە یەکێک لە سەیرانگا هاوینییەکانی شارۆمەندانی خواپێداوی تارانە و لە لایەکی دیکەوە بە هۆی نیشتەجێبوونی کەسانی کۆچبەرەوە، کە زۆریان دەست و پەنجە لەگەڵ هەژاری و مادەی هۆشبەر نەرم دەکەن، وەک ناوچەیەکی خەسارەتخێز لە قەڵەم دەدرێت.

دەتوانین بڵێین گەڕەکی فەرەحزاد یەکێک لەو گەڕەکانەیە کە بەشێکی بەرچاوی کۆچبەرانی ئێرانی و ئەفغانستانی و بە دوایدا منداڵانی کاری لە خۆیدا هەڵگرتووە. لەم گەڕەکەدا سێ دەستە یان تاقم ژیان دەکەن: تاقمی یەکەم کەسانی خۆجێیی فەرەحزادن کە زۆریان لە ماڵی ڤێلاییدا دەژین. بەشێکی زۆریان باغ و باغاتیان هەیە کە کرێکاریان بۆ پاراستنیان دامەزراندووە. تاقمێکی دیکەیان کۆچبەرانی ئێرانین کە لە ناوچە جیاجیاکانی ئێرانەوە هاتوون و چەند دەیەیە بەرەو ئەم گەڕەکە کۆچیان کردووە؛ ئەم کۆچبەرانە لە گرووپە ئێتنیکییەکانی کورد، تورک و لەکن کە هاتوونەتە ئەم گەڕەکە. لە کۆتاییدا گرووپی ئەفغانییەکانن کە بەرەو ئەم گەڕەکە کۆچیان کردووە. یەکێک لەو هۆکارانەی کە گرووپە کۆچبەر و هەژارەکان هاتوونەتە ئەم گەڕەکە ئەوەیە کە هەندێ لە بەشەکانی ئەم گەڕەکە لەو ناوچانەن کە نیشتەجێبوون تێیاندا نافەرمییە و خاڵی سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە ئەو گرووپە ئێتنیکییانەی کە هەژارترن لە هەندێ بەشی ئەم گەڕەکەدا ژیان دەکەن کە لە سۆنگەی بارودۆخەوە لە هەموو خراپتر و ئاستنزمترن. بەشێکی زۆری منداڵانی کار یان هەموویان کە لە گەڕەکی فەرەحزاد لە منداڵانی کۆچبەری بە ڕەچەڵەک ئەفغانین. خاڵێکی دیکە ئەوەیە کە سەرچەشنی نیشتەجێکردنی خێزانە سەڵتەکان لە گەڕەکی فەرەحزاد زۆر باوە و ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کار لە ناو ئەم خێزانانەدا دەژین. ئەوان لە چوارچێوەی گرووپی چوار پێنج کەسی ژوورێک بە کرێ دەگرن و هەندێ جار لە ناو ماڵێکدا پتر لە چەند خێزان ژیان بە سەر دەبەن.

منداڵانی کار لەم گەڕەکەدا لە سێ تاقمی سەرەکیدا ئیش دەکەن:

بەشێکی زۆریان لە کاری سەرشەقام لە گەڕەکەکانی باکووری شاری تاران، بەتایبەت گەڕەکی 2ـی شارەوانی، ئیش دەکەن؛ ئەوان لە هەندێ کاری وەکوو سواڵکەری، شووشەسڕی، دەستگێڕی، و هتد لە سەر چوارڕیانەکاندا ئیش دەکەن. بەشێکی دیکەی ئەم منداڵانە لە کاری بیناسازی ئیش دەکەن. دەتوانین بڵێین بەشێکی زۆری ئەو هێزی کارەی کە لە کەرتی بیناسازین دانیشتووانی گەڕەکی فەرەحزاد و منداڵانی ئەم ناوچەن. لە کۆتاییدا بەشێکی زۆری ئەم منداڵانەش لە کاری فیتەری و سافکاری کار دەکەن. لە گەڕەکی فەرەحزاد و دەوروبەری ڕێژەیەکی زۆریان سەرقاڵی کاری فیتەری بە توانای جۆراوجۆرن. بەشێکی زۆری منداڵانی کاری ئەم گەڕەکە لەم فیتەرییانەدا ئیش دەکەن و ئامانجی زۆربەیان فێربوونی ئەم پیشەیە. هەڵبەت ڕێژەیەکی دیکەی منداڵانی کار هەن کە لە کارگەلی وەکوو زبڵگەڕی، فرۆشتنی هەندێ میوەی خۆماڵی (وەکوو توو)، فرۆشگەی مادەی خۆراکی و خەسارچووەکاندا ئیش دەکەن، بەڵام ڕێژەیان کەمە.

سەبارەت بە فیتەرییەکان دەبێ بڵێین کە لە هەر دوو بەری شاڕێی یادگاری ئیمام گەڕەکێکی فیتەری بە دووکانی بچووک و گەورە هەیە کە هێزە تازەکارەکانی زۆریان منداڵانی کۆچبەری دانیشتووی گەڕەکی فەرەحزادن. ئەم منداڵانە لە فیتەری و سافکارییەکان وەک شاگردی بەردەست لە ماوەی درێژخایەن و بارودۆخی نالەبار، بە بێ ڕەچاوگرتنی ڕێسای کار و هەقیازی و بیمە، ئیش دەکەن و زۆربەیان لە سەرەتادا بە بێ وەرگرتنی حەقدەست ئیش دەکەن و ئینجا بە پێی ئەو توانایەی کە وەدەستیان هێناوە حەقدەستی جیاواز وەردەگرن.

تاقمێکی دیکەی منداڵانی ئەم گەڕەکە ڕاکێشی کاری وەرزانە دەبن و هەندێ جار لەگەڵ یەکێک لە ئەندامانی بنەماڵەی خۆیان و هەندێ جار بە تەنها یان لەگەڵ سەرکرێکار کاری وەرزانە ئەنجام دەدەن؛ میوەڕنینەوە، هەڵپاچینی درەخت، و پاکژکردنەوەی باغ لەم چەشنە پیشانەن. گرووپێکی دیکەی ئەم منداڵانە لە پیشەگەلی ڕۆژانەدا کاریان پێدەکرێ و بە شێوەی ڕۆژانە حەقدەست وەردەگرن، ئەوان وەک کرێکاری پیشەسازی و بیناسازی هەموو ڕۆژێ بەیانان لەگەڵ یەکێک لە ئەندامانی بنەماڵە یان بە تەنها لە سەر چوارڕیانەکاندا لە گەڕەکی شارۆچکەی غەرب و سەعادەتاباد یان لە بلواری دادمان چاوەڕێ دەبن، بەو هیوایەی کە کەسانێک بێن و بۆ کاری بیناسازی لەگەڵ خۆیان بیانبەن. جیا لەو بابەتانەی کە باسیان کرا، زۆر جۆری دیکەی کاری منداڵ لە گەڕەکی فەرەحزاددا بوونی هەیە، وەکوو فرۆشیاری و بەردەستی لە ناو ئازەووخەفرۆشییەکانی گەڕەک. بینینە مەیدانییەکان پیشان دەدا هێزی مرۆیی ئازەووخەفرۆشەکان و فرۆشگەکانی مادە خۆراکییەکانی ڕۆژئاوای تاران لە گەڕەکی فەرەحزادەوە دابین دەبێت. ئەم منداڵانەش لە کاتژمێرە سەرەتاییەکانی بەیانییەوە هەتا درەنگان ئیش دەکەن. کۆمەڵێکی دیکەی ئەم منداڵانە

هەن کە سەرباری ئەوەی کە لە ناو ماڵ ئیش دەکەن، بەڵام ماوەی کارکردنەکەیان زۆر دوور و درێژە، ئەو منداڵانەی کە سەوزە دەفرۆشن. ئەم گرووپە لە کەرەی بەیانییەوە بە کۆکردنەوە، خاوێنکردنەوە و چەپکەکردنی سەوزەکان کاری خۆیان دەست پێ دەکەن و هەتا درەنگانێ خەریکی فرۆشتنی سەوزەن. منداڵە کارە کچەکانی گەڕەکی فەرەحزاد سەرقاڵی کاری جۆراوجۆر دەبن، لە دەستفرۆشیی سەر چوارڕیانەکانەوە بگرە تا دەگاتە کاری بەرگدووری و سەوزە جنین و پاقلە و فاسۆلیاخاوێنکرنەوە لە ناو ماڵ. خاوێنکردنی پاقلە و فاسۆلیا وەرزییە، و ئەو ژن و کچانەی کە زیاتر خەریکی ئەم کارەن تووشی کێشەی پێستی و جەستەیی دەبنەوە. بە شێوەی گشتی کاری سەوزەجنین لە پێوەرێکی گەورەدا لە گەڕەکی فەرەحزاد ئەنجام دەدرێ و لە کارگەی بچووک و گەورە کە هەندێکیان خێزانین، منداڵانێکی زۆر بەتایبەت کچان ئیش دەکەن. هەروەها ئەوەی کە گەڕەکی فەرەحزاد سەیرانگایە، ڕێژەیەکی زۆری ڕێستورانت لەم گەڕەکەدا کراوەتەوە، بەڵام خاوەنەکانی ئەم ڕیستورانتانە ئامادە نین دانیشتووانی خۆجێیی و منداڵان بۆ کار دابمەزرێنن.

یەکێکی دیکە لە تایبەتمەندییەکانی گەڕەکی فەرەحزاد ئەوەیە ڕێژەیەکی زۆری منداڵی کەمتەمەن لە ناو کۆڵانەکاندا خەریکی یاریکردنن. بەو پێیەی کە لەم گەڕەکەدا شوێنی گەشتیاری و شوێنی وەرزشی لە ئاستێکی ئەوتۆدا نییە، ئەم منداڵانە لە ناو کۆڵان و هەندێ جار لە ناو داروپەردووی بینا ڕووخاوەکاندا یاری دەکەن. لە نێوان گرووپە ئێتنیکییەکانی ئەم گەڕەکە و منداڵاندا لێکدژییەکی بەرچاو بەدی دەکرێت. بۆ وێنە منداڵە ئێرانییەکان کەمتر منداڵانی ئەفغانی دەهێننە ناو یارییەکانیان. منداڵانی ئەفغانی زیاتر یاریی بجووڵ[1] و تۆپێن دەکەن. بە هۆی بوونی ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کار لەم گەڕەکەدا چەندین ئێنجیئۆ، وەکوو دامەزراوەی ڕوویشێ نەهاڵ (رویش نهال)، مێهر و ماه (مهر و ماه)، خانێ دووست (خانە دوست)، خانێ عیلم (خانە علم)، بنکەی خێرخوازیی گوڵی نێرگس (گل نرگس) و ڕێکخراوی دەوڵەتیی وەکوو بنکەی خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتی و نووسینگەی گەشەی ناوچەیی، خزمەتگوزاری پێشکەشی منداڵان و منداڵانی کار دەکەن کە لە ئێنجیئۆکان ئەمانە ئەنجام دەدرێت.

---

1. جۆرە کایەیەکە کە بە ئێسکی مەچەکی قاچی مەڕ ئەنجام دەدرێ کە بجووڵ، بژووڵ یان بچووڵیشی پێ دەڵێن.

وێنەگەلێک لە گەڕەکی فەرەحزاد و منداڵانی ئەم گەڕەکە (وێنە: ڕێکخراوی نۆژەنکردنەوەی شاری تاران (1397)، کتێبی محلە فرحزاد)

ئەوەی لە مەڕ حەشیمەتی زۆرینەی منداڵان لە ناو کۆچبەرانی گەڕەکی فەرەحزاد بەتایبەت کۆچبەرە ئەفغانستانییەکاندا ڕاستە ئەوەیە کە جۆری ڕوانگەی خێزانەکان و کەلتوور و دابونەریتی باویان بە جۆرێکە کە "هەڕەتی منداڵی" زۆر گرینگ نییە. هەر بۆیە کاری منداڵ لە سەر بنەمای ئاراستەیەکی نەریتی، کە هەمیشە لە ناویاندا باو بووە، بۆتە بابەتێکی قبووڵکراو. لە چەندین دیمانەدا قسەمان لەگەڵ باوکەکان کرد کە لە تەمەنی 40 ساڵاندا خانەنشین کرابوون و منداڵە ژێر تەمەن هەژدە ساڵانەکەیان بەرپرسایەتیی دابینکردنی پێداویستیی بنەماڵەی لە ئەستۆ بووە، چونکە باوکیشیان بۆ وێنە لە تەمەنی دە ساڵانەوە دەستی بە کارکردن کردووە. لە ناو ئەو منداڵانەی کە ناچارن بە ئەنجامدانی کاری قورس تێچووی بنەماڵە دابین بکەن، ئەو منداڵانەی کە دایک و باوکەکانیان گیرۆدەی مادەی هۆشبەرن یان نەخۆشن زەختێکی دووقاتیان لە سەرە، چونکە دەبێ تێچووی چارەسەر یان مادەی هۆشبەری دایک و باوکیشیان دابین بکەن.

منداڵانی کار لە کەن

کەن و سوولقان ناوی دوو گوند لە ڕۆژئاوای تارانن کە بە ڕووباری بەخوڕی کەن، کە ئێستا بەنداویان لە سەر چێ کردووە، لێک دابڕا بوون. مێژووی ئەم ناوچە دەگەڕێتەوە بۆ پتر لە 2 هەزار ساڵ و لە ڕابردوودا بەشی شاری ڕەی بووە. خەڵکی ناوچەی کەن، کە پێیان دەڵێن "کەنی"، بە زمانی "تاتی" ئاخافتن دەکەن. کەن سوولقان، کە لە

ئێستادا بەشێک لە ناوچەی 5ـی شارەوانیی تارانە، کەوتۆتە ناوچەی بناری ئەلبورز و کۆمەڵێکی زۆر چیا لە ئامێزیان گرتووە. ئەم ناوچە لە لای ڕۆژهەڵاتەوە دەڕوانێتە مەیدانی تەوحید و سەتار خان و ئاریاشار، لە ڕۆژئاواوە ڕووی لە گەردەرە و وەرداوەرد، قەڵای حەسەن خان، لە لای باکوورەوە دەڕوانێتە شەمێران و فەرەحزاد و ئیمامزادە داود و شارستانەک و لە باشوورەوە بە ڕووباری فەیرۆز بارام و مێهراباد و تێرانسەر و شاڕێی ئازادەگان کۆتایی پێ دێت.

دارشتەی خۆماڵیی گەڕەکی کەن لە کۆندا لە بینای خشت و قوڕ و چێو پێک هاتبوو، پاشماوەی ئەم بینایانە هێشتا لە هەندێ لە کۆڵانە تەنگەبەر و تووەن دەر تووەکاندا ماوەتەوە، بەڵام زۆربەی ماڵەکان بە شێوەی دارشتەی شاری هاوشێوەی شاری تارانن. چێکردنی شاڕێکانی هیمەت، حەکیم، ئابشناسان، و ئازادڕێی تاران - باکوور لە گۆڕینی سیمای کەن لە گوندێکەوە بۆ ناوچەیەکی شاری کاریگەرییەکی زۆری بووە، بە جۆرێک کە زۆرێک لە باغ و خانووە کۆنەکان لەم گۆڕانی بیچمەدا تووشی خەسارەتێکی زۆر هاتوون. بۆ وێنە دەبێ ئاماژە بە تووتستانەکانی کەن بکەین کە لە ئەنجامی بیناسازیی لە ڕادەبەدەر و کەوتنە بەر ڕێگای شاڕێ ئاسەواریان لێ نەماوە.

سەبارەت بە زەوی و پارچە زەوییەکانی گەڕەکی کەنیش دەبێ بڵێین کەم هەیە کە پارچە زەوییەک تاپۆی هەبێ و زۆربەی پارچە زەوییەکان گرێبەستنامەیی و ڕێککەوتنین. گەڕەکی کەن لە زۆر ڕووەوە هاوشێوەی گەڕەکی فەرەحزادە، بۆ وێنە ئەوەی کە وەک سەیرانگای بەشێک لە خەڵکی تاران لە قەڵەم دەدرێت. هێشتاش باغی توو و خورماڵووی ئەم گەڕەکە بەشی سەرەکیی توو و خورماڵووی پێتەختی ئێران دابین دەکا و جیا لەوە باغە میوەکان هێشتاش لەم ناوچەدا سەوزن و خاوەنەکانیان وەک سەیرانگا کەڵکیان لێ وەردەگرن و هەندێ جاریش بۆ ئاهەنگە تایبەتەکان بە کرێیان دەدەن. دۆڵەکانی کەنیش بەتایبەت لە کۆتایی هەفتەدا لە گەشتیاران جمەی دێ کە لە پەنا درەخت و لە بنارەکاندا چەقە دووکەڵی نێرگەڵە و کەباب ساز دەکەن. ڕەوشی خۆشی کەش و هەوا وای کردووە گەڕەکێکی ڕیستورانتیی سەوزیش لە کەن ساز ببێ و ئیمکانیاتی خۆشگوزەرانی و خۆشبژێوی وەکوو پارکی شەڕەڵیی کوێستانی لەم گەڕەکە چێ بکرێ و ئەم شوێنە بکاتە گەڕەکێکی ناوازە.

دانیشتووانی خۆجێیی کەن سێ تاقمن: ئەوانەی هەمیشە لەم ناوچەدا دەژین؛ تاقمێکیان بۆ ژیانکردن دەچنە دیکەی ناوچەکانی تاران، بەڵام لە کەن باغ و سەیرانگایان هەیە؛ تاقمی سێیەم ئەو کەنییانەن کە بۆ هەمیشە ئەم ناوچەیان بە جێهێشتووە. سەرهەڵگرتنی خۆجێییەکانی ئەم ناوچە و هەروەها دوورەدەستبوونی ناوچەکە و هەرزانتربوونی کرێماڵ لە هەندێ لە گەڕەکەکانی کەن وای کردووە

لەم گەڕەکەشدا هاوشێوەی فەرەحزاد کۆمەڵێکی زۆری کۆچبەرانی یاسایی نیشتەجێ بن، ئەو کۆچبەرانەی کە زۆریان لە ئەفغانستانەوە هاتوونەتە تاران.

بە گوێرەی بینراوە مەیدانییەکان، ئەوەی لە مەڕ منداڵی کار لە گەڕەکی کەن دەتوانین بیڵێین ئەوەیە کە گرووپێکی زۆری منداڵانی ئەم گەڕەکە، چ ئەوانەی دانیشتووە خۆجێییەکانن و چ منداڵە کۆچبەرەکان دەبێ ئیش بکەن و وەک شتێ دەڵێی کاری منداڵ لێرەدا بۆ بنەماڵەکان پرسێکی قبووڵکراوە. زۆربەی منداڵانی کاری گەڕەکەکە منداڵە کۆچبەرەکانن. جۆری ئەو کارانەی کە منداڵانی ناوچەکە ئەنجامی دەدەن بە پێی توانا و پێگەی بنەماڵە و ژیانی ئەوان بگۆڕە؛ هەندێ لە منداڵەکان لە ڕێستوڕانت و ڤیلاکاندا ئیش دەکەن و تەنانەت شەوانەش لەوێ دەمێننەوە. هەندێ کۆچبەری نایاسایی کاری وەکوو درگاوانی، باغەوانی و میوەڕنینەوە ئەنجام دەدەن کە لە زۆربەی حاڵەتەکاندا منداڵەکانیش شان بە شانی ئەندامانی دیکەی بنەماڵە ئیش دەکەن. گرووپێکیان هەر لە گەڕەکی کەن نیشتەجێی هەمیشەیین و هەندێکیان کرێکاری وەرزین و پاش کۆتایی هاوین دەگەڕێنەوە بۆ شار و وڵاتی خۆیان. منداڵە دەستگێڕەکان لە مێترۆ و لە سەر چوارڕیانەکانی گەڕەکی کەنیش ڕێژەیەکی بەرچاوی منداڵانی کار پێک دێنن کە ڕۆژانە لەم ناوچەوە دەچنە ناوچەکانی دیکەی تاران و شەوانە دەگەڕێنەوە بۆ ماڵەکانی خۆیان. هەندێکی دیکە لەم منداڵانە لەگەڵ ئەندامانی خێزانەکەیان خەریکی کاری خاوێنکردنەوە و جنینی سەوزەن. لە پاڵ هەموو ئەمانە، ناوەندێکی گەورەی دیکەی فیتەریی ئۆتۆمبێلیش لە گەڕەکی کەن هەیە کە ڕێژەیەکی زۆری منداڵان ڕاکێشی کاری فیتەری و سافکاری کردووە. جیا لەو کرێکارانەی کە لە باغ و ڕێستوڕانتەکان کرێکاری دەکەن، هەندێ منداڵیش هەن کە لە گەڕەکی سەیرانگایی کەن یان بەرامبەر ڕێستوڕانتەکان و دووکانەکان کەڵوپەل هەڵدەڕێژن و میوە و گوێز و گەنمە شامی دەفرۆشن. شاگردێتی لە هەندێ دووکانی وەکوو فرۆشگەی مادەی خۆراکیش جۆرێکی دیکەی کارە کە منداڵانی گەڕەکی کەن بە ئەزموونی دەکەن، بەڵام خاڵی هاوبەشی هەر هەموویان ئەوەیە کە زۆربەیان حەقدەست و داهاتی کەمیان هەیە و لە ڕووی کۆمەڵایەتی و خێزانییەوە تا ڕادەیەک هاوشێوەی یەکترن. منداڵە کۆچبەرەکان لە لانیکەمی جیازاتی خۆشگوزەرانی بێبەشن. سەرەڕای ئەوەی ئێنجیئۆکان تێدەکۆشن بە بەڕێوەبردنی خولی ڕاهێنان ئەم بۆشاییە قەرەبوو بکەنەوە، بەڵام ڕێژەیەکی زۆری منداڵان بە هۆکاری جیاواز نەیانتوانیوە درێژە بە خوێندن بدەن و دەبێ ببنە کۆمەکخەرجی بنەماڵەکەیان.

خاڵی سەرنجڕاکێش لە مەڕ هەر دوو گەڕەکی کەن و فەرەحزاد لە چاو گەڕەکەکانی دیکە ئەوەیە کە بە گوێرەی پێکهاتە و پانتای شاریی گەڕەکەکان، منداڵان زیاتر لە هەڵاواردن و جیاوازیی چینایەتی

تێدەگەن و بە پێی تیۆریی کارلێکی دوولایەنە و کۆچبەربوونی ئەم گرووپە، ئەوان تێدەکۆشن کە کۆمەڵگا قبووڵیان بکات. هەروەها بە پێی قوتابخانەی شیکاگۆ لە ناوچە پەراوێزییەکاندا بۆ وێنە ئەم ناوچە، خەسارەتی زۆر و بەستێنێک بۆ هۆگریی منداڵان بەرەو خەسارەت و ڕفتاری پڕمەترسی بوونی هەیە. لە زۆربەی گەڕەکەکانی دیکەی تاران، وەکوو شووش و دەروازەی غار و باغی ئازەری، بنەماڵە کۆچبەرە ئێرانی و ئەفغانییەکان دەژین کە زۆربەی منداڵەکانیان ئیش دەکەن و ڕووبەڕووی مەترسیی هاوشێوە دەبنەوە.

وێنەیەک لە منداڵانی کار لە فیتەرییەکانی کەن (وێنەی ماڵپەڕی ویرگول)

منداڵانی کار و سەرشەقام

منداڵانی کار و سەرشەقام ئەو منداڵانەن وا چەندین کاتژمێری ڕۆژ لە سەر شەقام و سەرەڕێگاکانی شار کار دەکەن و دیاردەیەکە کە لە زۆربەی شارە گەورەکاندا بەدی دەکرێت. ئەم چەشنە کارکردنە ناسراوترین جۆری کاری منداڵانە، بە جۆرێک کە زۆرێک لە خەڵک منداڵانی کار بە منداڵی کار و سەرشەقام دەناسن و پێیان وایە منداڵانی کار تەنیا هەر ئەو منداڵانەن کە لە سەر شەقام و چوارڕیانەکاندا دەیانبینن، ئەوە لە حاڵێکدایە کە فرەیی جۆری کاری منداڵان ئەوە دەردەخا کە منداڵانی کار و سەرشەقام تەنیا ئەو منداڵانە نین کە کاریان پێ دەکرێت. کۆمەڵگەی ئاماری ئەم منداڵانە شیاوی سەرنجە و لە گەڕەکە جیاجیاکانی شاردا دەبینرێن.

ئامارێکی وردمان سەبارەت بە ڕێژەی منداڵانی کار و سەرشەقام لە ئێراندا نییە و ڕێژەی منداڵانی کار و سەرشەقام لە شارە جیاجیاکاندا بگۆڕە، بەڵام ئەوەی لە شاردا زۆرە ئەوەیە کە ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کار و سەرشەقام لە چوارڕیانەکان و سەرەڕێگاکانی شاردا ئیش دەکەن، بە جۆرێک کە بوونی ئەم منداڵانە لە سەر ئاستی سەرەڕێ و شەقامەکان بۆتە یەکێک لەو کێشانەی کە ڕێگەچارەیەکی ڕوون و کاریگەرمان بۆ نەهێشتنی نییە.

جار نە جارێ بێهزیستی بە هاوڕێیەتیی شارەوانی و ناوەندەکانی دیکە لە ژێر ناوی ڕێکخستنی منداڵانی کار و سەرشەقام بۆ ڕێکخستنی ئەم منداڵە سەرشەقامییانە هەنگاو دەنێن، بەڵام لە کۆتاییدا بە هۆی نەبوونی ژێرخانی پێویست بۆ چارەسەری ئەم کێشە هیچ شتێک نییە کە ناوی ڕێکخستن بێ و ئەوەی ڕوو دەدا کۆکردنەوەی منداڵانی سەرشەقامە کە پاش چەند ڕۆژ ڕاگرتن، دیسان ڕادەستی بنەماڵە دەکرێنەوە و بنەماڵەکان دیسان دەیاننێرنەوە سەر شەقامەکان.

وێنەیەک لە منداڵانی کار و سەرشەقام کە خەریکی پێدانی خزمەتگوزاریی بێبەرامبەر بە ئۆتۆمبێلی پۆلیس لە شەقامی (کارگر)ی باکوورین (وێنەگر: توێژەر)

هەموو جۆرەکانی منداڵانی کار و سەرشەقام
منداڵانی کار و سەرشەقام دەتوانین بۆ سەر سێ گرووپی سەرەکی دابەش بکەین: تاقمی یەکەم ئەو منداڵانەن کە لە سەرشەقامەکان، سەرەڕێکان و چوارڕیانەکاندا کاڵایەکیان بۆ فرۆش هەیە، وەکوو منداڵانی فاڵفرۆش، گۆرەوی‌فرۆش و گوڵفرۆش. تاقمێکی دووهەمی منداڵان هەن کە لە سەرەڕێکان و چوارڕیانەکاندا خزمەتگوزاریی پێشکەش دەکەن، وەکوو سڕینی شووشەی ئۆتۆمبێلەکان. تاقمی سێیەم منداڵە سواڵکەرەکانن کە بە پێداگری و پاڕانەوە داوای شت یان خزمەتگوزاری لە خەڵک دەکەن، بۆ وێنە داوا لە خەڵک دەکەن شتیان بۆ بکڕن.

تاقمی یەکەم و دووهەم زیاتر لە چوارڕیان و سەرەڕێگا پڕهاتوچۆکاندان و داهاتەکەیان بە پێی ئەو کاڵایەیە کە دەیفرۆشن یان ئەو خزمەتگوزارییانەی کە پێشکەشی دەکەن، فەرقی هەیە، بەڵام تاقمی سێیەم زیاتر لە ڕێگا پڕهاتوچۆکاندان و سەرباری ئەوەی ئەوانیش کاڵای وەکوو فاڵ یان گۆرەوییان پێیە، بەڵام داهاتەکەیان بە پێی ئەو بەزەییەیە کە دەتوانن بەرەو لای خۆیانی ڕابکێشن. ئەم منداڵانە بە تکا و پاڕانەوە خەڵک دەبەنە ناو دووکانەکان بۆ ئەوەی شتیان بۆ بکڕن و ئەگەر شارۆمەندێک بیهەوێ ئاو، بەستەنی و یان خواردەمەنیی دیکەی لەم چەشنەیان بۆ بکڕێ ڕێگری لێ دەکەن و داوای کاڵای وەکوو برنج، چا و شتی پاککەرەوە دەکەن بۆ ئەوەی بتوانن بە نرخێکی کەمتر بە دووکانەکانی دیکەی بفرۆشن و ئەمەش جۆرێکی دیکەی دەستخستنی داهاتی منداڵانە کە لە سەر شەقامەکاندا سواڵ دەکەن. ئەم منداڵانە ئەو کاڵایەی کە پێیانە بۆیان دەبێتە جۆرێک پۆشن بۆ ئەوەی بە هۆی سواڵەوە لە لایەن ناوەندە پەیوەندیدارەکان لێپێچینەوەیان لێ نەکرێ، بەڵام لە بنەڕەتەوە داهاتەکەیان بە جۆرێ لە جۆرەکان لە سەر سواڵکردنە کە بە ڕاکێشانی سەرنج و بزواندنی بەزەیی خەڵک وەدەست دێت.

وێنـەی منـدالانی کـار و سـەرشـەقام لـە ڕێگـا باکوورییـەکانی تـاران- سـەعادەتاباد و فەرمانییە (وێنە توێژەر)

نەتەوەی منداڵانی کار و سەرشەقام

منداڵانی بنەماڵە کۆچبەرە ئەفغانستانییەکان، منداڵە قەرەجەکان هەنـدێ لـە شـارە بـاکووری و بـاکووری ڕۆژهەڵاتییـەکانی وڵات، و منداڵـە کۆچبـــەرە بەلووچـــە پاکســـتانییەکان زۆرینـــەی منـــداڵانی کـــار و سەرشەقامی تاران پێک دێنن. جیاوازیی سـەرەکیی منداڵـە کۆچبـەرە ئەفغانسـتانییەکان کـە لـە سـەر شـەقامەکان کـار دەکـەن لەگـەڵ منداڵـە کۆچبەرەکانی دیکە ئەوەیە کە ئەم منداڵانە لە سۆنگەی نیشتەجێبوون لـە ئێـران پێشـینەیەکی دوور و درێژیـان هەیـە هـەر بۆیـە هەنـدێکیان توانیویانە ناسنامە و مۆڵەتی نیشتەجێبوون وەربگرن.

خـاڵی سـەرنجڕاکێش لـە مـەڕ هـەموو گرووپـی منـداڵانی کـار و سەرشـەقام، چ ئەوانـەی کۆچبـەرن و چ ئەوانـەی منـداڵانی ئێـرانین، ئەوەیـە کـە زۆربـەیان بـە شـێوەی بەکۆمـەڵ، خێزانـی و خزمایـەتی هاتوونەتـە تـاران و هـەر بـەم شـێوەش لـە سـەر شـەقامەکانن و کـار دەکەن. بینینە مەیدانییـەکان ئـەوە دەردەخـا کـە زۆربـەی ئـەم منداڵانـە پێکـەوە یـان هاوشـاری و خـزمن یـان ئەنـدامی خێـزانێکن، بـەڵام جیاوازییەکی سەرەکی لە نێوان منداڵـە قەرەجـە ئێرانییـەکان و منداڵـە کۆچبەرەکاندا هەیە: زۆربەی منداڵە کۆچبـەرەکان بـە بـێ هاوڕێیـەتیی باوکیان لە شەقامەکاندان و ئیش دەکەن، بەڵام منـداڵانی ئێرانـی زیـاتر لەگەڵ کەسێکی گـەورەتر لـە خۆیـان و باوکیـان لـە سـەر شـەقامەکاندا ئیش دەکەن.

مەودای تەمەنیی منداڵانی کار و سەرشەقام بە جۆرێکە کە هـەموو قۆناغە تەمەنییەکان دەگرێتەوە. بـە واتایـەکی دیکـە، لـە منـداڵی چـوار پێنج ساڵەوە بگرە تا دەگاتە منداڵانی تەمەن هەڤدە و هـەژدە سـاڵان لـە شەقامەکاندا دەبینرێن، بەڵام بە وتەی منداڵان خۆیان، باشترین قۆناغی

تەمەنییەک کە لە کاری سەرشەقامدا سەرکەوتوون منداڵانی دە تا چواردە ساڵانن، چونکە باشتر دەتوانن سۆزی خەڵک ببزوێنن.
وەک وترا، منداڵانی کار و سەرشەقام کە لە شوێنێکی دیاریکراو لەگەڵ یەکن یان ئەندامی خێزانێکن یان خزمن کە لە کاتژمێرە سەرەتاییەکانی ڕۆژدا بە شێوەی گرووپی دەچنە شوێنی ئیشەکەیان و شەو پێکەوە دەگەڕێنەوە. هەر بەم شێوە بازنەیەکی داکۆکیی باش لە گرووپی هاوتەمەنەکاندا لە لایەن ئەم منداڵانەوە بوونی هەیە و ئەم منداڵانە چاودێری و داکۆکی لە یەکتر دەکەن.

جۆرەکانی ئامادەبوون لە سەرشەقام و مەکۆکان

ئەو چوارڕیان و سەرەڕێگایانەی کە منداڵان تێیاندا ئامادەن و شتومەکی تێدا دەفرۆشن یان خزمەتگوزاری پێشکەش دەکەن پێی دەوترێ مەکۆ (پاتۆق) و ئەم مەکۆیانە پاوانکراو و لە ژێر ڕکێفی ئەو کەسانەیە کە پێشینەیان دوور و درێژترە و خۆیان بە خاوەنی ئەم مەکۆ و مەکۆیانە دەزانن. کەسانی نوێ و تازەکار بۆ ئەوەی لە مەکۆی ئەم کەسانەدا ئیزنی کارکردنیان هەبێ ڕۆژانە دەبێ بڕە پارەیەکیان پێ بدەن کە ئەم پارە لە نێوان 30 بۆ 50 هەزار تمەنە. هەندێ لە مەکۆکانیش حاڵەتی بۆماوەییان بە خۆوە گرتووە و لە منداڵە کۆنترەکانی خزم و کەسەوە گەیشتۆتە منداڵە نوێتر و تازەهاتووەکان. لە هەندێ حاڵەتیشدا بینراوە کە خاوەن مەکۆکان هەندێ منداڵ بە کرێ دەگرن بۆ ئەوەی ئیشیان پێ بکەن و لە کۆتایی ڕۆژدا هەر هەموو داهاتەکە لە منداڵەکە دەستێنن و بڕە پارەیەکی 20 بۆ 40 هەزار تمەنیان پێ دەدەن، ئەویش بەو مەرجەی کە داهاتی ڕۆژانەی ئەو منداڵە شیاوی قبووڵ کردن بێت.
خاوەن مەکۆکان لە سنووری ژێر ڕکێفی خۆیان یاسای تایبەتیان دابەزاندووە و ئەگەر منداڵێک بێتە ناو سنوورەکەیان یان گەورەترەکەی بڕی کرێی مەکۆکە نەدا، بە ڕفتاری توندوتیژیانە وڵامی دەدەنەوە. ئەم کەسانە مەکۆی بێژوماریان هەیە کە هەندێکیان بە کرێ دەدەن و لە هەندێکیاندا خۆیان ئیش دەکەن. بۆ وێنە بینراوە کە لە ڕۆژانی شەمەدا کە ڕۆژی پشووی کاری کۆچەرەکانە، مەکۆ دەدەن بە گرووپەکانی دیکە کە ئاشکرایە لە خاوەنمەکۆکان بە کرێیان گرتووە. کۆچەرەکان ڕۆژانی هەینی ڕۆژی کارکردنیانە و شەمانە پشووە و بۆ ئەو ڕۆژی شەمەیە مەکۆ بە کرێ دەگرن.
لە هەندێ لەم مەکۆیانەدا کەسانێک بە پێشینەی نزیک هەشت هەتا دە ساڵ هەن و ئەم مەکۆیانە بە شێوەی بۆماوەیی لە منداڵە گەورەترەکانی بنەماڵە و خزم و کەسەوە گەیشتۆتە منداڵە چکۆڵەترەکان کە ئەمە نیشتەجێبوونی درێژخایەنی ئەم منداڵانە لە ئێران پیشان دەدا و ڕەنگە هەر لەبەر ئەوەش بێ کە توانیویانە مۆڵەت وەربگرن.

هەندێ مەکۆش هەن کە نەناسراوترن و هێشتا لە ژێر کۆنترۆڵی کەسدا نین. لە هەندێ لە گەڕەکە ناوەندییەکانی سەعادەتاباد، شەقامەکانی دەوروبەری وەنەک، ئارپاشار و سادقییە ڕێژەیەکی زۆری مەکۆی لێیە. لەم مەکۆیانەدا منداڵە تازەهاتووەکان ئیش دەکەن کە لە بەرامبەر کارکردن لەم مەکۆیانە ئیزن بە کەس ناکەن، بەڵام بە هۆی نەناسراوتربوون و چۆڵتربوونی ئەم مەکۆیانە، ئەم منداڵانە داهاتیان کەمترە.

لێکبڵاویی منداڵانی کار و سەرشەقام لە ناوچە باکوورییەکانی شاری تاران وەکوو زەعفەرانییە و کامەرانییە و ئەو گەڕەکانەی کە لە کۆتایی باکووری تاران دەست پێ دەکەن و هەتا گەڕەکەکانی شارۆچکەی غەرب، سەعادەتاباد، یووسفاباد، و گەڕەکە ناوەندیترەکانی شار، واتە شەریعەتی، پردەی سەید خەندان، ئینقلابی ئیسلامی، جمهوریی ئیسلامی، موتەهەری، وەنەک، پوونەک، و سادقییە درێژ دەبێتەوە و هەرچی بەرەو باشووری شاری تاران بچین، ڕێژەی ئەم منداڵانە کەم دەبێتەوە چونکە گەڕەکە باشوورییەکانی شاری تاران لە ڕووی داهاتەوە ئاخێزگەیەکی باشی دەستخستنی داهات بۆ ئەم منداڵانە نین.

نومایەک لە بوونی منداڵان لە پیشە سەرشەقامییەکان، مەیدانی ئازدی (وێنە: توێژەر)

شێوازی ڕفتاری منداڵانی کار و سەرشەقام

منداڵانی کار و سەرشەقام زۆربەیان ڕۆڵەی بنەماڵە هەژار و پڕحەشیمەتەکانن و زۆریان دایک و باوکیان گیرۆدەی مادەی هۆشبەرن. هەر بۆیە ئەوان لە لایەن بنەماڵەکانیانەوە داکۆکی و چاودێرییەک کە بۆ گەشەی تەندروستیی منداڵ پێویستە نییانە و لە چاو

منداڵانی دیکە خەسارهەڵگرترن. لە لایەکی دیکەشەوە لە سەر شەقامەکاندا هەموو جۆرەکانی هەڵسوکەوتی ئازاردەرانە، وەکوو سوکایەتی و بێڕێزی بەئەزموون دەکەن و بە هۆی ئەوەی ماوەیەکی دوور و درێژ لە سەر شەقامەکانن تووشی باڵقبوونی پێشوەختە دەبن و دەبینین کە منداڵانی کار و سەرشەقام لە چاو منداڵانی دیکە شێوازی ڕفتاریی نەترسانە و بێباکانەتریان هەیە. ئەم منداڵانە لە لایەک فێری تواناکان فێر نابن و لە لایەکی دیکەشەوە زۆرێک لە ڕفتار و هەڵسوکەوتە ناتەندروستە دەروونی و جەستەییەکان لە سەر شەقامدا بەئەزموون دەکەن و ئەمە شتێکی ئاساییە کە ئەگەر هەڵوەدای بەرهەمهێنانەوەی ئەو ڕفتارانە بن.

بوونی درێژخایەن لە سەرشەقام منداڵان تووشی خەسارەتگەلی وەکوو گیرۆدەیی بە مادەی هۆشبەر، زێراندن و تاوانکاری دەکات. ئەنجامە توێژینەوە بێژومارەکان و بینراوە مەیدانییەکان پیشان دەدا هەندێ لە منداڵان لانیکەم یەکجار تووشی بەکارهێنانی مادەی گیرۆدەهێن بوون و بەئەزموونیان کردووە و هەموو جۆرە ورووژێنەرەکان زۆر بە چاکی دەناسنەوە. هەندێکیان ئازاری جەستەیی و سێکسییان بینیوە و تووشبوون بە نەخۆشیگەلی وەکوو ئایدز، هێپاتیت و لەم ماوەی کۆتاییدا کۆڕۆنا لەو مەترسییانەیە کە هەمیشە حەڕەشەیان لێ دەکات. ئەوان بە هۆی جۆری بوونیان لە سەر شەقام و ئەو بارودۆخەی کە تێیدان تووشی هەندێ نەخۆشیی وەکوو نەخۆشیی دەروونی و تاوان دەبنەوە، هەژاری و جیاوازیی چینایەتی بە چاکی دەناسن و هەڵسوکەوتی تاوانکارانە لەگەڵ ئەم منداڵانە بە بڕ و بیانووی گەڵاڵەی ڕێکخستن، دەورێکی تۆخی لە دروستکردنی هەستی تۆڵەستێنانە دژ بە کۆمەڵگا لەم منداڵانەدا هەیە.

ئەم منداڵانە بە هۆی ئەزموونی ژیاویان لە سەر شەقام فێر دەبن بەرامبەر ئەو منداڵانەی کە ئیش دەکەن بێباکتر، بوێرتر و تەنانەت لە هەندێ پرسدا ئاگادارتر و وشیارتر بن. ئەوان تەنانەت لە هەڵسوکەوت لەگەڵ یەکتریش بێباکتر و بوێرترن و لە کاتی شەڕدا یان لە کاتی شۆخی و گەنجەفەدا جنێو و جوێنی تفت و وشەی نەشیاو لە نێوانیاندا ئاڵوگۆڕ دەبێ و ئەم پرسیارە سەرەکییە لە زەیندا بیچم دەگرێ کە بە پێی دارشتەی نەریتی و دەمارگرژیی بنەماڵەی ئەم منداڵانە، ئایا ئەم منداڵانە لە ناو ماڵ و لە سەر شەقام دوو ڕفتاری تەواو لێکجیاوازیان هەیە. هەڵبەت ڕفتاری پڕمەترسی و بێباکانەی ئەوان لە سەر شەقامەکان لەوانەیە لەو ئاستەنگ و ترسانەوە هەڵقوڵابێ کە لە ماڵەوە بە ئەزموونی دەکەن. زۆرێک لە منداڵان لە لایەن ئەندامانی بنەماڵە و گەورەترەکانیانەوە توندوتیژییان بە سەردا دەسەپێ و لەگەڵ دەرکەوتنی هەر حاڵەتێکی شەڕ و ناکۆکی لەگەڵ هاوتەمەن و هاوکارەکانیان تێدەکۆشن هەر هەمان توندوتیژی بەرهەم بهێننەوە.

زۆربەی ئەم منداڵانـە ئـەزموون و ڕفتـاری پڕمەترسییان هەیـە و کەمتر لە چوارچێوەی نۆرمە کۆمەڵایەتییەکاندا ڕفتار دەکەن. بـۆ وێنـە زۆربەیان زانیارییەکی باشیان سەبارەت بە هـەموو جۆرەکـانی مـادەی هۆشـبەر و مـادەی پڕوپـووچ هـەبوو و هەندێکیشـیان ئـەزموونی بەکارهێنانی ئەم مادانەیان بووە. زۆربەی ئـەم منداڵانـە بـە هـۆی ئـەو ئەزموونەی کە لە سەرشەقامدا وەدەستیان هێناوە، ناسیارییەکی چاکیان لە گرووپە کۆمەڵایەتییەکان هەیە. بـۆ وێنـە دەیـانزانی لـە کـێ و بـە چ پرەنسیپگەلێک دەتـوانن باشـتر داوای پـارە بکـەن. بـۆ وێنـە دەیـانوت شۆفێری شاسیی بەرز یان کەسانی پیر و بەتەمـەن پـارە نـادەن، بـەڵام گەنجترەکان بەتایبەت ئەو کاتەی کچ و کوڕێکی گەنج پێکـەوە لـە نـاو ئۆتۆمبێلێکدان و یان لە کۆتایی هەفتەکاندا باشتر شتیان لێ دەکڕن یـان پارەیان پێ دەدەن. لە پاڵ ئەمانە، هەندێ لـەم منداڵانـە بـۆ زیـاتر پـارە وەرگرتن لە خەڵک فێڵی باش دەزانن و بە دیترانیشیان فێر دەکـرد. لـە بەشـەکانی دواتـردا زیـاتر تیشـک دەخەینـە ئـەم تەکنیکـە کارییانـە. منداڵانی کار و سەرشـەقام لـە چـاو منداڵـە کارەکـانی دیکـە لـە ڕووی ڕەواڵـەت و ڕەچـاوگرتنی ڕێکـارە تەندروسـتییەکان لـە ئاسـتێکی نزمتردان و خاڵی سەرنجڕاکێشـی دیکـە سـەبارەت بەمانـە ئەوەیـە کـە پەیوەندی سازکردن لەگەڵ ئەمانە چەتوون بوو و بە ئەستەمیش بیریان لـە سـەر دیمانـە چـڕ دەکـردەوە و زیـاتر بیـر و هۆشـیان لـە لای دەوروبەریان بوو.

بەئەزموونکردنی توندوتیژی لە سەرشەقام

منـداڵانی کـار و سەرشـەقام لایـەنێکی بـەربڵاوی ڕفتـاری دژەمنـداڵ بەئەزموون دەکەن، لـە تونـدوتیژیی جەسـتەیی و سێکسـییەوە بگـرە تـا دەگاتـە ئـازاری وتـەیی. ئـەوان لـە سـەر شـەقامەکان ئازارگـەل و توندوتیژیگەلێک بەئەزموون دەکەن کە هەندێ جار ئـەم توندوتیژییانـە لە لایەن خەڵکەوە ئـەنجام دەدرێ، هەنـدێ جـار لـە لایـەن گرووپێکـی دیکـەی منـداڵان، یـان لـە لایـەن گـەورەترەکان و سـەرکرێکارەکان و هەنـدێ جـار لـە لایـەن خـاوەن مـەکۆکان، و هەڵبـەت وەک وتـرا، زۆربەی ئەم منداڵانە لە ناو بنەماڵەشدا ئازار و توندوتیژی بەئەزموون دەکەن. لەم نێوانەدا بارودۆخی منداڵانی کەمتەمەنتر خراپتـرە. چونکـە منداڵە گەورەترکان دەچن بە گژیاندا و لێیان دەدەن.

منـداڵانی کـار و سەرشـەقام لـە دیمانـەدا گلـەیی و گازنـدەیان لـە ڕفتاری هەندێ خەڵک هەبوو؛ دەوترا کە هەندێ جار خەڵک جوێنیـان پێ دەدەن، تەنانەت بە ئۆتۆمبێل بە سەر قاچیاندا تێدەپەڕن یـان درگـای ئۆتۆمبێلەکانیان بە لای کەلەکەیاندا دەکەنەوە بۆ ئەوەی لاچن، هەنـدێ جار داوایان لێ دەکرێ کە شووشەی ئۆتۆمبێلەکـەیان بـۆ بسـڕن بـەڵام کاتێک کە سڕینەکە کۆتایی دێ، پارەکەیان پـێ نـادەن و یـان لەوانەیـە گوڵیان لێ بکڕن، بەڵام پارەکەیان پێ نەدەن و لێی بخوڕن و بڕۆن.

هەندێکیان سکاڵای ئەوەیان هەبوو کە پێشتر لە گەڵاڵەی ناسراو بە گەڵاڵـەی ڕێکخستن گیـراون و ماوەیـەک لـە ناوەنـدەکانی بێهزیستی ماونەتەوە و لەوێ ئازار و توندوتیژییان بە ئەزموون کردووە.
هەنـدێکیان وتیـان کـە تەنانــەت لــە لایـەن هەنـدێ لـە پیـاوانی شارەوانییەوە دەستدرێژی و سووکایەتیی سێکسییان لێ کراوە. خاڵێکی دڵتەزێن و جەرگبڕ سەبارەت بە منداڵانی کار و سەرشەقام ئەوەیـە کـە هەنـدێکیان تونـدوتیژیی سێکسـی، لـە سـووکایەتییەوە بگـرە تـا دەگاتـە دەستدرێژی یان لانیکەم پێشنیاری سێکسییان بەئـەزموون کردووبـوو. هەڵبەت ئەم دیاردە لە ناو کچاندا باوتر بوو.

وێنەیەک لە منداڵانی کار و سەرشەقام لە چوارڕیانی وەلیعەسر (وێنە: توێژەر)

ژیانی خێزانیی منداڵانی کار

خاڵی هاوبەشی زۆربەی منداڵانی کار و سەرشەقام ئەوەیە کـە لـە نـاو بنەماڵەدا ژیان بە سەر دەبەن بنەماڵەگەلێکی هەژار و پڕحەشیمەت کە پێویسـتیان بــە داهــاتی ئەوانــە و داهــاتی کــاری منـداڵ بــە شـێوەی ڕاستەوخۆ تەرخانی تێچووی بنەماڵە دەکرێت. هەنـدێکیان ئیشـیان بـۆ خۆیان دەکرد هەموو داهاتەکەیان دەدا بە بنەماڵەکەیان و هەندێکیان بۆ کەسێکی دیکە کاریان دەکرد کۆی داهاتەکەیان دەدا بـەو کەسـە و بـڕە پارەیەکی کەمیان وەردەگرت و دەیانبردەوە بۆ ماڵەوە. لەوە دەچێ ئـەو منداڵانەی کە سەربەخۆ بوون و ئیشیان بـۆ خۆیـان دەکـرد ئاسـوودەتر ملیان بە دیمانـە دەدا و ئـەوانی دیکـە خۆپارێزانـەتر ڕفتاریـان دەکـرد. زۆرێک لەم منداڵانە لە هەنـدێ گـەڕەکی وەکـوو هەڕەنـدی، شـووش، فەرەحزاد، کەن و پاسگای نێعمەتاباد ژیانیان دەکرد.

چەوساندنەوەی سیستماتیک

لە کۆی ئەنجامە مەیدانییەکانی ئەم توێژینەوە ئەوە دەردەکەوێ کە کاری منداڵان لە سەر شەقام بە شێوەی سیستماتیک و میکانیکی ئەنجام دەدرێت. زۆربەی ئەم منداڵانە شەوانە بە وەن و یان ئەو ئۆتۆمبێلانەی کە دێ بە دوایاندا دەڕۆنەوە بۆ ماڵ و بەم شێوەیە کە ئۆتۆمبێلێکی 405 کاتژمێر دەی شەو دێ بە دوایاندا و بینراوە لە ناو ئۆتۆمبێلێکدا نزیکەی 15 منداڵ سوار دەکەن، ڕێک وەکوو ئەو کاتانەی کە کۆچبەرە ئەفغانییەکان لە سنوورەوە ئاودیوی ئێران دەبن، یا بۆ وێنە منداڵانی کار و سەرشەقامی گەڕەکی یووسفاباد وەنێکی 15 کەسی بۆ هاتوچۆ بە کار دێنن، بەڵام هەتا سی منداڵیش هەر لەو ئۆتۆمبێلەدا سوار دەبن و لە هەر منداڵێک نزیکەی 4 بۆ 5 هەزار تمەن وەردەگرت. بەو پێیەی ئەم منداڵانە بە شێوەی گرووپی ئۆتۆمبێلێک بۆ هاتوچۆ بە کرێ دەگرن، ئەم تێگەیشتنە باوە هەیە کە ڕەنگە هەموو منداڵەکان بۆ باندێک یان بە شێوەی باندی ئیش دەکەن، لە حاڵێکدا ئەم جۆرە کارکردنە لە ناویاندا بوونی نییە، بەڵکوو ئەوان تەنیا بۆ پاراستنی ئاسایشیان لە هەمبەر دزەکانی شار و سەرەڕێگا و بۆ کەمکردنەوەی تێچووی هاتوچۆکان بە شێوەی بەکۆمەڵ پێکەوە هاتوچۆ دەکەن یان ئیش دەکەن.

سەرچاوە:

[1] ILO. (2008). Global child labour developments: Measuring trends from 2004 to 2008. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[٢] جیمز، آلیسون؛ جنکس، کریس و پروت، آلن. (١٣٨٣). جامعه شناسی دوران کودکی (نظریه پردازی درباره دوران کودکی) (وەرگێڕانی علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی). تهران: ثالث.

[٣] هەمان

[4] Forastieri, Valentina (1997). Children at work: Health and safety risks. ILO Child Labour Collection. Geneva: International Labour Office .

[5] Ibid.

[6] ایمانی، نفیسه؛ نرسیسیانس، ایملیا (١٣٩٠). مطالعه انسان شناسانه پدیده کودکان کار خیابانی در شهر کرج، مسائل اجتماعی ایران، ٣ (١)، ٣٢-٧.

[7] ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016 Geneva: International Labour Organization Geneva.

[8] Ibid .

[9] (2001) www.childinfo.com.

[10]https://www.amar.org.ir/Portals/0/Files/fulltext/1395/n_ank_sal95.pdf .

[١١] زاهدی اصل، محمد (١٣٩٣). آسیب های اجتماعی از منظر مددکاری اجتماعی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی

[١٢] رفیع پور، عبدالله. (١٣٧٧). دوران نوجوانی و آسیبها. اصفهان: نشر افق

[١٣] زاهدی اصل، محمد (١٣٩٣)، آسیب های اجتماعی از منظر مددکاری اجتماعی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی

[14] معیدفر، سعید (١٣٨٩). مسائل اجتماعی ایران. تهران: نشر امین.

[15] حسینی، سید حسن. (١٣٨٣). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران، وەرزنامەی رفاه اجتماعی، ٥ (19)، ١٧٣-١٥٥.

[16] جیمز، ألیسون؛ جنکس، کریس و پروت، آلن. (١٣٨٣). جامعه شناسی دوران کودکی نظریه پردازی درباره دوران کودکی) (وەرگێڕانی علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی)، تهران: ثالث.

[١٧] زاهدی اصل، محمد (١٣٩٣). آسیب های اجتماعی از منظر مددکاری اجتماعی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

[١٨] حسینی، سید حسن. (١٣٨٣). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. وەرزنامەی رفاه اجتماعی، ٥ (19)، ١٧٣-١٥٥.

[١٩) جیمز، آلیسون؛ جنکس، کریس و پروت، آلن. (١٣٨٣). جامعه شناسی دوران کودکی نظریه پردازی درباره دوران کودکی) وەرگێڕانی علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی). تهران: ثالث.

[٢٠] هەمان.

[٢١] زنجانی، حبیب الله. (١٣٨٠). مهاجرت. تهران: سمت.

[٢٢] هریسون، پل، (١٣٦٤)، درون جهان سوم (وەرگێڕانی شاداب و جدی)، تهران: فاطمی.

[٢٣] کاستللو وینسنت فرانسیس. (١٣٦٨). شهرنشینی در خاور میانه (وەرگێڕانی پرویز پیران و عبدالعلی رضایی). تهران: نی.

[24] هەمان.

[25] هەمان.

[26] خندان، عباس. (١٣٩٨)، اقتصاد غیررسمی در ایران. تهران: مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی.

[۲۷] نیلی، مسعود و ملکی، منصور. (۱۳۸۵). اقتصاد غیررسمی، علل ایجاد، روش های تخمین و اثرات آن بر بخش رسمی. وەرزنامەی علمی و پژوهشی شریف، ۲۲ (۳۶)، ۵۶-۴۵.
[۲۸] هەمان.
[۲۹] هەمان.
[۳۰] اسفندیاری، علی اصغر و جمال منش، آرش. (۱۳۸۱). اقتصاد زیرزمینی و تأثیر آن بر اقتصاد ملی. وەرزنامەی پژوهشنامه اقتصادی، ۲ (۶)، ۴۸-۱۳.
[۳۱] حسینی، سید حسن. (۱۳۸۳). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. وەرزنامەی رفاه اجتماعی، ۵. (19) ۱۵۵-۱۷۳.
[۳۲] شکیبایی، علیرضا و شادمانی، قاسم. (۱۳۹۳). برآورد اقتصاد سایه ای ایران ۱۳۴۹-۱۳۸۶ با استفاده از مدلسازی فازی چند مرحله ای. وەرزنامەی پژوهش های اقتصادی رشد و توسعه پایدار، ۱۴ (۱)، ۳-۷۷.
[۳۳] صامتی، مجید؛ سامتی، مرتضی و دالانی میلان، علی. (۱۳۸۸). برآورد اقتصاد زیرزمینی در ایران (۱۳۸۸-۱۳۴۴) بە روش MIMIC. مطالعات اقتصاد بین الملل، ۲۰ (۲) بە گێڕانەوە لە حسینی، فهیمه السادات. (۱۳۹۷). بررسی چگونگی تأثیر فرار مالیاتی بر رشد اقتصادی در ایران. علمی - پژوهشی دانش پژوهان، ۱۴ (۴۶، ۴۷ و ۴۸).
[34] *Sirvastava, J. (2003). Child Labour in South Asia, Are Trade Sanctions the Answer? CUTS CENTRE FOR INTERNATIONAL TRADE, ECONOMICS & ENVIRONMENT .*
[35] *Ibid .*
[36] *Mendevich, Elias. (1979). Child Labour. International Labour Review, 118 (5.(*
[37] *Grooter, Chiritia and Ravi, Kanbur. (1995). Child Labour: Economic Perspective. International Labour Review, 134 (2), 187-203.*
[38] *Fyfe, Alice. (1989). Child Labour. New York: Polity Press.*
[۳۹] جیمز، آلیسون؛ جنکس، کریس و پروت، آلن. (۱۳۸۳). جامعه شناسی دوران کودکی نظریه پردازی درباره دوران کودکی) **(وەرگێڕانی علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی)** . تهران: ثالث.
[40] لاهیری، طاهر. (۲۰۰۲). بررسی اقتصاد ایران، تهران: آریانا قلم.
[41] کاستلز، امانوئل (۱۳۸۰). اقتصاد، فرهنگ، عصر ارتباطات، پایان هزاره (وەرگێڕانی افشین خاکباز و احمد علیقلیان)، جلد سوم، تهران: طرح نو.
[42] هەمان.
[43] هەمان.
[44] هەمان.
[45] هەمان.
[46] هەمان.
[47] هەمان.
[48] هەمان.
[49] هەمان.
[50] Ventis, L. (1995). The relationship Between religious and mental health. Journal of Social Issues, 15, 33-44.
بە گێڕانەوە لە: امینی، یوسف و امینی، محمد. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر پدیده طلاق بر سلامت روانی و عزت نفس دانش آموزان پسر مقطع راهنمایی در شهرستان بوکان.
[51] Cantor, M. (1979). Neighbors and friens: An overlooked resource in the

.informal support system. Research on agina, 1, 434-463
[52] Thoits, P. (1982). Conceptual, methodological and theoretical problems in studying social support as a buffer against life stress. Journal of health and Social .Behaviors, 230(2), 145-159
به گێرانەوە لە: امینی، یوسف و امینی، محمد. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر پدیده طلاق بر سلامت روانی و عزت نفس دانش آموزان پسر مقطع راهنمایی در شهرستان بوکان.
[53] بخشنده، مجتبی و نیک پور قنواتی، لیلا. (۱۳۹۵). سنگ فرش هر خیابان از طلا نیست. تهران: جامعه‌شناسان.
[54] زارعی، علی و تندنویس، فریدون. (۱۳۸۲). مقایسه نحوه گذران اوقات فراغت دانشجویان علوم پزشکی کشور با دانشجویان دانشگاه‌های غیر پزشکی و آزاد. نشریه علوم حرکتی و ورزش، ۱ (۲)، ۱۸-۲۵.
[55] .veal. (2000).All we ned to know about child mind, ABB press
[56] عیوضی، غلام حسن (۱۳۸۸)، سبک زندگی، تلویزیون و مصرف. وەرزنامەی فرهنگی - دفاعی زنان و خانواده. ۵ (۱۶)، ۱۶۷-۱۴۳.
[۵۷] لیتل جان و فاس. (۱۳۹۴). نظریه های ثابت. تهران: نشر وازرت امور خارجه.
[۵۸] تن، الکسیس اس. (۱۳۸۸). نظریه ها و پژوهش های ارتباط جمعی (ترجمة نعیم بدیعی). تهران: انتشارات همشهری.
[۵۹] کامل عباسی و آقا محمدیان شعرباف. (۱۳۸۹). به گێرانەوە لە بخشنده، مجتبی و نیک پور قنواتی، لیلا. (۱۳۹۵). سنگ فرش هر خیابان از طلا نیست. تهران: جامعه شناسان.
[60] کاپلان و سادوک. (۱۳۷۵). به گێرانەوە لە بخشنده، مجتبی و نیک پور قنواتی، لیلا. (۱۳۹۵). سنگ فرش هر خیابان از طلا نیست. تهران: جامعه شناسان.
[61] بخشنده، مجتبی و نیک پور قنواتی، لیلا. (۱۳۹۵). سنگ فرش هر خیابان از طلا نیست. تهران: جامعه شناسان.
[62] آه - انگ. (۱۳۹۵). من و کودکی هایم. تهران: آگاه
[63] Boyden, J. (1991). Children of the cities. London: Zed Book.
[64] بونت، لیز. (۱۹۹۳). نظریه پردازی جوانان، کرج: نشر فراغ
[65] Forastieri, Valentina. (1997). Children at work: Health and safety risks. ILO Child Labour Collection. Geneva: International Labour Office.
[66] Wall, S. (2006). Child labour in various industries. India: Sarub & Sons.
[67] O'Driscoll, D. (2017). Overview of child labour in the artisanal and smallscale mining ector in Asia and Africa. K4D Helpdesk Report. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
[68] سونگا، جیچاکسون. (۱۹۹۶). کودکان کار در جهان امروز. تهران: نشر دانشگاه آزاد.
[69] پیی بادی، مارو. (۱۳/۰۹/۱۳۹۸). جهان وارونه. روزنامه ایران، بخش اجتماعی.
[۷۰] جیمز، آلیسون؛ جنکس، کریس و پروت، آلن. (۱۳۸۳). جامعه شناسی دوران کودکی نظریه پردازی درباره دوران کودکی) (وەرگێرانی علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم آبادی). تهران: ثالث.
[۷۱] نوون، هایز. (۱۹۹۴). خشم و اقتصاد نوین گزارش مجله پولیتیکا، ۱۹، ۲۴-۱۹.
[72] Sirvastava, J. (2003).Child Labour in South Asia, Are Trade Sanctions the Answer? CUTS CENTRE FOR INTERNATIONAL TRADE, ECONOMICS &

ENVIRONMENT.
[٧٣] طـالبی، نـادر (١٣٨٩). کـار کودکـان و بازتولیـد نـابرابری اجتمـاعی. تهران: گروه جامعه شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
[74] رئیس دانا، فریبرز. (١٣٨٢). واکـاوی کـار کودکـان، وەرزنامـەی رفـاه اجتماعی، ٢ (٧)، ٢٤٨-٢٣١.
[75] حسینی، سید حسن. (١٣٨٣). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایـران. وەرزنامەی رفاه اجتماعی، ٥ (19)، ١٧٣-١٥٥.
[76] وامقـی، مروئـه و یزدانـی، فرشـید. (١٣٩٨). گـزارش وضـعیت کـار کودکان در ایران در آسیب های اجتمـاعی و نـابرابری: دومـین گـزارش وضـعیت اجتماعی ایران ١٣٩٦-١٣٨٨. ج ٢، ص (٩٥ - ١٥٠). تهران: آگاه.
[٧٧] وامقـی، مروئـه؛ دژمـان، معصـومه؛ رفیعـی، حسـن و روشـنفکر، پیـام. (١٣٩٤). ارزیـابی سـریع وضـعیت کودکـان خیابـانی در شـهر تهـران (علـل و خطرهای کار کودکان در خیابان). مطالعات و تحقیقـات اجتمـاعی ایـران. ۴ (١)، ص ٥٧-٣٣.
[٧٨] مهدوی مزینانی، زهرا؛ مزینانی، مجتبی (١٣٩٠). آسیب شناسی حقوقی کار کودکان و نوجوان در کسب و کارهـای خـانوادگی، خـانواده پژوهـی، 7 (2)، ١٤٣-١٢٥.
[٧٩] افشانی، علیرضا عسکری ندوشـن، عبـاس و حیـدری، محمـد. (١٣٩١). تحلیلـی بـر وضـعیت کودکـان خیابـانی و کـار در شـهر اصـفهان، جامعـه شناسـی کاربردی. ٢٣(۴٨)، ٨٥-١٠٢.
[٨٠] ایمان زاده، علی و علیپور، سریه. (١٣٩٨). تجربه زیسته کودکـان کـار شهر تبریز از احساس تنهایی مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایـران، ٨ (٢)، ٢٧٩-٣٠۴.
[٨١] داورپناه، صفورا؛ راغفر، حسین و نخعی، منیژه. (١٣٨٨). فقر کودکان و بازار کار در ایران. وەرزنامەی رفاه اجتماعی. ٩ (٣٥)، ١٣٩-١٥٩.
[٨٢] نـادری، صـلاح الـدین (١٣٩٣)، جامعـه شناسـی مـردم مـدار و آزمـون نظریه کاستلز در عرصه کار کودکان (پژوهش عملی مشارکتی بـا کودکـان افغـان در مرکز دوستدار کودک مشتاق). گروه جامعـه شناسـی دانشـکده ادبیـات و علـوم اجتماعی دانشگاه باهنر کرمان بە گێرانـەوە لـە انجمـن حمایـت از حقـوق کودکـان، ١٣٩٨، ص ٨٨).
[83] تولایی، حسین رفیعی، حسـن و بیگلریـان، اکبـر. (١٣٨٨). رابطـه کـار کـودک بـا توسـعه انسـانی در کشـورهای توسـعه نیافتـه و در حـال توسـعه، رفـاه اجتماعی، ٩ (٣٥)، ٣٠١-٣٣٦.
[84] روشنفکر، پیام و علی، دلارام. (١٣٩١). پهنـه بنـدی آسیبهای اجتمـاعی تهدید کننده کودکان در شهر تهران (با نگاهی به خدمات سازمانهای غیر دولتـی). تهران: انجمن جامعه شناسی ایـران، دومـین همـایش ملـی آسیب‌های اجتمـاعی در ایران.
[85] پرنفر، شیما. (١٣٩١). سیاستهای اجتماعی مناسب کودکان کـار خیابـان تهران، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
[86] آشـنا، فرخنـده. (٠٣/٠۶/١٣٩٨). روزنامـه کـار و کـارگر، بررسـی وضعیت کارگران در سالی که گذشت.
[٨٧] هەمان.
[٨٨] هەواڵـدەریی برنـا، دیمانـە لەگـەڵ سـەعید خـال، بەڕێوەبـەری گشـتی ڕێکخراوی بهشت زهرا، ٩٨/٠٢/١٧
[٨٩] ویکی پدیای فارسی، ڕێکەوتی دەستڕاگەیشتنی هاوین ١٣٩٩، لە https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%81%D8%B1%D8%AD%D8%B2%D8%A

7 %D8%AF

بەشی سێیەم: هۆکارەکانی کاری منداڵ، لێکەوتەکان و مەترسییەکان

شێوازناسی

ئەم بەشە بەرهەمی توێژینەوەی سەبارەت بە "منداڵانی کار لە کارگە و جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ" پیشان دەدات. لەم بەشەدا سەرەتا سەبارەت بە شێوازی توێژینەوە ڕوونکردنەوەیەک دەدرێ و لە درێژەدا بە تیشک خستنە سەر ئەخلاقی توێژینەوە داتا کۆکراوەکان تاوتوێ دەکەین.

ئەم توێژینەوە لە سەر بنەمای شێوازناسیی چۆنایەتی و بە کەڵکوەرگرتن لە شێوازی زەمینەیی لە سەر ئاستی کارگەکان و دیکەی شوێنەکانی کاری منداڵان لە شاری تاران و شاری ڕەی ئەنجام دراوە. بە پێی ئەوەی کە ئەم توێژینەوە بە کەڵکوەرگرتن لە تیۆریی زەمینەیی ئەنجام دراوە. لە پێشدا ژمارەی کەسانی دیمانە لەگەڵکراو ئاشکرا نەبوو، چونکە توێژەر لە ئاقاری توێژینەوە دڵنیا نەبوو و بە کەڵکوەرگرتن لە چەمکی دڵنیابوونی تیۆریک ڕێژەی دیمانەکان لە ڕەوتی توێژینەوەدا ئاشکرا بوو. کەواتە لە کارگە جیاجیاکاندا هەندێ دیمانە لەگەڵ منداڵانی کار ئەنجام درا و لەگەڵ خاوەنکاران و پسپۆڕانی ئەم بوارە کۆمەڵێ دیمانە ئەنجام درا. ئەم شارەزا و پسپۆڕانە بریتی بوون لە چالاکوانانی بواری کاری منداڵ و چالاکوانانی بواری کرێکاری و هەندێ کەس لە وەزارەتی خۆشگوزەرانی و چاکژیانەوە. بەو پێیەی کە ئەو کارانەی کە منداڵان ئەنجامی دەدەن بازنەیەکی بەربڵاو لە خۆ دەگرێ و هەروەها ئەوەی کە بەربڵاویی چەمکی کارگا، واتە ناونانی شوێنێکی کاری کە لانیکەم کرێکارێک و خاوەنکارێکی تێدایە، و هەروەها بارودۆخی جیاوازی منداڵان لە ناو کارگاکاندا، هەوڵمان دا کە بە مەبەستی گشتگیربوونی توێژینەوە سەردانی کارگای جۆراوجۆر بکەین، چونکە بارودۆخی کاری منداڵان لە کارگە جۆراوجۆرەکاندا جیاوازە و منداڵێک کە لە دووکانێکدا ئیش دەکا یان بە واتایەک شاگرد و بەردەستە لەگەڵ ئەو منداڵەی کە ئیش بە مەکینە و دەزگا دەکا فەرقی هەیە. کەواتە لەم ڕاپۆرتەدا هەوڵ دراوە کاری منداڵان و بارودۆخی کاریی ئەوان لە کارگە جیاجیاکاندا پیشان بدرێت.

شێوازی بەکارهێنراو لە دیمانەکاندا شێوازی نیوەپێکهاتوو و نیوەقووڵ و هەندێ جار قووڵ لە ڕێگەی دیمانەنامە بوو. دیمانەنامە بە تەنیا دەوری چاوساغێکی بۆ دیمانەکار دەگێڕا و بۆ ناسینی بارودۆخی کار و ژیانی منداڵ، دیمانەکار لەگەڵ منداڵ دیمانەی قووڵی ئەنجام دا و هەوڵی دا ڕەهەندە جیاوازەکانی کاری منداڵ بناسێت. دیمانەکانی توێژینەوە لە ڕێگەی گرووپی چوار بۆ شەش کەسی ئامادە لە مەیدان

ئـەنجام درا. کـاتی دیمانــە هـاوینی سـاڵی 1399 هـەتاوی و هاوکـات لەگەڵ بارودۆخی ڤایرۆسی کۆرۆنـا بـوو. بـۆ سـەردانکردن و دیمانـە لەگەڵ منداڵەکان جۆری کارگاکانمان بە شێوەی هەڵکـەوت دەستنیشـان کرد.

پاش کۆتاییهـاتنی بەڵگـە و دیمانـەکان، ئەنجامـەکانی توێژینـەوە بـە پێی خوێندنەوە مەیدانییەکان و دیمانەکان شرۆڤە و شیکاری کراون کە لـــەم بەشـــەدا بـــە تێـــر و تەســـەلی شـــی دەکەینـــەوە. وڵامـــی پرسیارلێکراوەکان، پاش شیکاری و کۆدینگی داتاکان لە سێ قۆناغدا، بـــوون بـــە وتـــەزای ســـەرەکی. ئـــەم مۆدێلـــە هـــەڵنجێنراوە دیـــاردە تەوەرییـەکانی وەک کـاکڵی سـەرەکیی کـاری منـداڵ لـە خـۆ گرتـووە. فاکتەر و هۆکارە هۆکـاری و زەمینـەیی و دەسـتێوەردەرەکان بـە ڕێـز وەک هۆکاری سـەرهەڵدان و تەشەنەسـەندنی دیـاردەی کـاری منـداڵ، شوێنی کار و بەستێنی ئەم دیـاردە لـە قەڵـەم دەدرێـن و کاریگـەری لـە سـەر دادەنـن. سـتراتیژەکان وەک کاردانەوەیـەک بەرامبـەر بـە کـاری منداڵ لە کارگاکانـدا لـە قەڵـەم دەدرێ کـە لـە دیاردەیـەکی تەوەرییـەوە بەرهەم هاتوون و لێکەوتەکانیش لە کۆتاییدا قۆنـاغی تەواوکـەری ئـەم مۆدێلـەن. بـەو پێیـەی کـە ناسـینی باشـتری ئـەم دیـاردە و هـەروەها توندییەکـەیان پێویسـتی بـە لێکدانـەوەی چەندایـەتیی داتاکانـە، ئەنجامـە چەندایەتییـــەکانی توێژینـــەوە وەکـــوو ڕێـــژەی دیمانـــەکان بـــە پێـــی جیاکردنەوەی جۆری کارگە، نەتەوە، تەمەن، ئەو شارەی لەوێوە کـۆچ دەستی پێکردووە، مـاوەی کـاری، مووچـە، ئاسـتی خوێنـدنی منـداڵ و دایک و باوکی، و ... لە چوارچێوەی وێنە و چارتە ئامارییەکان پیشان دراون.

ئەخلاق لە توێژینەوە

لێکۆڵینەوەی چۆنایەتی بە جۆرێک دادەڕێژرێ کە سەبارەت بەوەی لە مەیـــدانی توێژینـــەوەدا ڕوو دەدا کـــراوە و یەکســـان بێـــت. لێـــرەدا شێوازەکان لە چاو لێکۆڵینەوەی چەندایەتی ئاستی پیرۆزییـان کـەمترە. ئەم بابەتە گەلاڵە توێژینەوەییەکان بۆ کومەیتـە ئەخلاقییـەکان چـەتوون دەکات. هەندێ جار لەو لێکۆڵینەوانەی کە لـە پانتـای کـراوەی وەکـوو فرۆشگەکان، وێستگەی شەمەندەفەر و ناوەندگەلی لـەم چەشـنە ئـەنجام دەدرێ ڕازیکردنـــی کەســـانی بەرتوێژینـــەوە دژوارە. لـــە گەڵاڵـــە و جێبـەجێکردنکردنکردنی لێکۆڵینـەوەدا ئـەخلاقی توێژینـەوە بابـەتێکی زۆر گرینگە.

پەیڕەونامــە ئەخلاقییــەکان بــە مەبەسـتی ڕێکخسـتنی پەیوەنـدیی توێژەران لەگەڵ تاکەکان و ئەو مەیدانانەی کە بە نیازن خوێندنـەوەیان لە سەر بکەن ئامادە کـراون. پرەنسیپە ئەخلاقییـەکانی توێژینـەوە ئـەم پرسـیارە دێنێتـە گـۆڕەوە کـە ئایـا لێکۆڵـەران لـە ڕێگـەی ڕێزگـرتن و ســـەرنجدانی خواســـت و هـــۆگری و بەرژەوەنـــدیی بەشـــداربووان لـــە

ڕەوتـی توێژینـەوەدا توانیویانـە لـە زیانگەیانـدن بـە تاکـەکان خۆیـان بپارێزن یان نا. ئەم پەیڕەونامە ئەخلاقییانە ڕایدەگەیێنن کـە لێکۆڵینـەوە دەبێ لە سەر بنەمای ڕەزامەندیی وشیارانە بێ (بەشـداربووان بـە پێـی ئەو زانیارییانەی کە لێکۆڵەر پێی داون ڕازی بـن کـە لـە لێکۆڵینـەوەدا بەشـداری بنـوێنن). هـەروەها ڕایدەگـەیێنن کـە لێکۆڵینـەوە دەبـێ لـە زیانگەیاندن بە بەشداربووان بەدوور بێـت. ئـەم یاسـایە خۆبـواردن لـە پێشـێلکردنی سنووری تایبـەتیی ئـەو بەشـداربووانە و هەڵفریوانـدنیان سەبارەت بە ئامانجەکانی توێژینەوەش دەگرێتەوە [1].

پاراستنی مافەکانی منداڵ لە کۆکردنەوەی داتاکان: توێژەران دەبێ لە زیانگەیاندن بە بەشداربووان خۆ ببوێرن. بۆ ئەم مەبەسـتە لـە کـاتی دیمانەکاندا هەر کات بەردیمانەکان سـەبارەت بـە پرسـیارێک نـاڕازی بایەن و نەیانویستبا وڵام بدەنەوە، دیمانەکار پرسیـارەکەی بـە بـێ وڵام دەهێشـتەوە و دەچـووە سـەر پرسـیارێکی دیکـە و ئەگـەر بەردیمانـە هۆگری درێژەدان بە دیمانەکە نەبوایە، دیمانـەکار وازی لـە درێـژەدان بە دیمانە دەهێنا.

ئۆتۆنـۆمی یـان سـەربەخۆیی: دەبـێ ڕێـز لـە بـەها و بڕیـاری بەشداربووان بگیرێت. بۆ ئەم مەبەستە دیمانـەکان بـە جۆرێـک بـوون کە لە دیمانەکاندا لاگیریی بەهایی بوونی نەبێ و لە بەرامبەردا ئەگـەر بەردیمانە بۆچوونێکی دەربڕی، دیمانەکار بە ئەرکی سەر شانی خۆی دەزانیێ کە هیچ کاردانەوەیەکی بەهاییانە لە خۆی نەنوێنێت.

دادپـەروەری: دەبـێ بـە شـێوەی یەکسـان هەڵسـوکەوت لەگـەڵ کەسـەکاندا بکرێـت. لـەم توێژینەوەشـدا هـەموو بەرتوێژینـەوەکان لای تـوێژەر ڕێزیکـی یەکسـانیان هەیـە و دیمانـەکار هـەر هـەموو هـەوڵی خۆی دەدا کە لـە کـاتی دیمانـەدا کەرامـەت و شـان و مـافی بەردیمانـە بپارێزی و لە کاتی دیمانەدا زیانی پێ نەگەیێنێ و ڕەزامەندیی هـەموو بەردیمانـــەکان وەدەســـت بێنـــێ و هـــەوڵ درا لـــەم بـــارەوە هـــیچ نادادپەروەرییەک ڕوو نەدا.

ڕێــز و مــافی بەشــداربووان: پاراســتنی شــان و ڕێــز و مــافی بەشداربووان پەیوەستە بە ڕەزامەندیی ئەوانەوە، ڕەزامەندییەک کە لـە ڕێگەی زانیاریی تەواو و بە شێوەی خۆبەخشانە دروست بووبێت. جیا لەمــە، تــوێژەران دەبــێ دەســتەبەریی ئــەوە بکــەن کــە شوناســی بەشداربووان بە تەواوەتی دەشاردرێتەوە و زانیارییەکەیان بە جۆرێک بە کار دەهێنرێ کە دیتران نـاتوانن بیانناسـنەوە و هیچ ناوەنـدێک ئـەم زانیارییانـە لـە دژی بەرژەوەنـدیی بەشـداربووان نەقۆزنـەوە. بـۆ ئـەم مەبەسـتە لـە سـەرەتای دیمانـەدا، دیمانـەکار لـە مـەڕ نهێنیپارێزی و لەقاونەدانی زانیارییەکان هەنـدێ ڕوونکردنـەوەی بـە منداڵانـە دەدا و ئەو منداڵانە دەبێ ڕازی بـن لـەوەی کـە دەنگیـان تۆمـار دەکرێـت. بـە واتایەک هـەر کاتێـک کـە منـداڵێک پێـی خـۆش نەبایـە دەنگـی تۆمـار بکرێ، دیمانەکار دەنگی تۆمار نەدەکرد و تەنیا لە دیمانەکـە یادداشـتی

هەڵدەگرتەوە (تەنیا بە مەبەستی ئاسانبوونی نووسینەوەی دیمانـەکان و ناسـینەوەی خاڵـە بـەهێز و سـۆزدارییەکانی دیمانــە بـۆ هــەڵبژاردنی گێڕانەوە دەنگە تۆمارکراوەکان بەکار هێنرا و بۆ پاراستنی پرەنسیپی نهێنیپارێزی تەنانەت ئەو ناوانەی کە بەردیمانـەکان ئاماژەیـان پێکـرد لە گێڕانەوەکاندا سڕیمانەوە).

ڕەزامەنـدیی وشـیارانە: بـە قبـووڵکردنی پرەنسـیپی ڕەزامەنـدیی وشیارانە وەک پێشمەرجی بەشـداربووان، لـە توێژینـەوەدا تووشی ئەم پێوەرانەی ژێرەوە هاتین:

- دەبــێ ڕەزامەنــدی لــە کەســانی شـیاو وەربگیــرێ: لـــەم لێکۆڵینـەوەدا بـە هـۆی ئـەوەی نـەمانتوانی پەیوەنـدی لەگـەڵ دایـک و باوک و سەرپەرشتیاری منداڵـەکان سـاز بکـەین و ڕەزامەنـدییان لـێ بستێنین، تەنیا ڕەزامەندی لە منداڵەکان وەرگیرا.
- کەسی ڕازی دەبێ زانیاریی تەواوی هەبێ: بـۆ ئـەم مەبەسـتە لە سەرەتای دیمانەدا، بە پێی تەمەنی منداڵ هەندێ ڕوونکردنەوە درا. بۆ وێنە بۆ منداڵانی خوار تەمەنی دە ساڵان ڕوونکردنەوەی سادەتر و ئاسانتر درا، وەکوو ئەوەی کە: "لە قوتابخانە سـەبارەت بـە پەلـەوەران یان مێرووەکان پرسیار لـە گـەورەترەکان و ئـەو کەسـانەی کـە ئاسـتی زانیارییان لە ئێمە زیاترە پرسیار دەکەین، ئێستاش دەمانهەوێ لە مـەڕ ئەو منداڵانەی کە ئیش دەکەن لێکۆڵینـەوە ئـەنجام دەدەیـن. هـەر لەبـەر ئەوە دەمانهەوێ لەگەڵت وتووێژ ئەنجام بـدەین." و ئـەو منداڵانـەی کـە تەمەنیان زیاتر بوو، سەبارەت بە هۆکاری بیچمگرتنی ئـەم لێکۆڵینـەوە و لێکدانەوەی هەلومەرجی کاریی ئەوان و کێشەکانی بـەردەمیان قسـە دەکرا.
- ڕەزامەنـدیی دەبـێ خۆبەخشـانە و سـەربەخۆیانە بـێ: پـاش ئەوەی دیمانەکار هەندێ ڕوونکردنـەوەی خسـتە ڕوو، لـەم قۆنـاغـەدا بە بێ ئەوەی دیمانە ناچاری بێ، ئەگەر منـداڵ هـۆگری دیمانـە بوایـە، دیمانەی لەگەڵ دەکـرا. هـەروەها سـەبارەت بـە وێنـەکان پێویسـتە ئـەم خاڵـە بـوترێ کـە ئـەم لێکۆڵینـەوە تێکۆشـاوە وێنەیـەکی ڕاسـتەقینە و بەڵگەیی لە کاری منداڵان لە شاری تاران و دەڤەرە دەوروبەرییـەکانی پیشان بدا و دیارە هەندێ لـە بەشـە دیکۆمێنتارییـەکانی ئـەم توێژینـەوە هــی ئــەو وێنانەیــە کــە لــە مەیــدانی لێکۆڵینــەوە ئامــادە کــراوە. بڵاوکردنەوەی وێنـەی منـداڵان هەمیشـە لایـەنگری و دژبـەری هەیـە، وەکوو چـۆن ڕێکخـراوی یوونیسـێفیش وەک گرینگتـرین ڕێکخـراوی جیهانیی داکۆکیکاری منداڵان، بـۆ بەبەڵگـەییکردن و زانیارییەبەخشـین هەندێ وێنە لە منداڵانی کۆمـەڵگای ئامـانج بـڵاو دەکاتـەوە. سـەرەڕای هەموو ئەمانە لەم توێژینەوەدا بۆ خستنە ڕووی ڕاستییەکانی مەیدانی توێژینــەوە و ژیــانی منــداڵانی کــار وێــڕای ڕەچــاوگرتنی پرەنسـیپە ئەخلاقییەکان، ڕێزی تافی منداڵی، و شاراوەبوونی شوناسـی منداڵەکـە هەندێ وێنە ئامادە کرا کـە زۆربـەی ئـەم وێنانـە لـە ڕێگـەی دوورەوە

گیراوە و هەندێ لەو وێنانەی کە لەم توێژینەوەدا هاتوون وێنەی میدیا فەرمییەکانن کە سەرچاوەکەیان هاتووە و تەواوی دەموچاوی منداڵان لە قۆناغی گرافیکیی کاردا سڕدراوەتەوە بۆ ئەوەی نەناسرێنەوە.

جۆرەکانی کاری منداڵان

هەموو ئەو کارانەی کە منداڵان ئەنجامی دەدەن لە ڕیزی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ یان جۆری باوی کاری منداڵ نین، بەڵکوو هەندێکیان کاری نیمچەدانگ، سووک و بەشداری هەندێ ئەرکی خێزانییە بەو مەرجەی کە ڕێگری لە گەشە و خوێندنی منداڵ نەگرێ و زیان بە تەندروستیی ئەو منداڵە نەگەیێنێت. هەندێ لە کارەکانیش نە تەنیا ورەی هاوکاریی گشتی و بەرپرسایەتی لە منداڵدا بەهێز دەکا، بەڵکوو لە گەشە و لێهاتوویی منداڵدا دەوری گرینگیان هەیە. بەڵام بە داخەوە زۆرێک لەو کارانەی کە منداڵان ئەنجامی دەدەن دەچنە ناو ڕیزی جۆرەکانی کاری منداڵ و لە ڕیزی خراپترین جۆرەکانی کار لە قەڵەم دەدرێن. وەک وترا، بە پێی پێناسەی مادەی 32 پەیماننامەی جیهانیی مافەکانی منداڵ، هەر چالاکی و کارێک کە لەوانەیە زیانی بۆ منداڵ هەبێ، پەکی خوێندنی بخا و زیان بە تەندروستی یان گەشەی جەستەیی، زەینی، ئەخلاقی یان کۆمەڵایەتیی ئەو منداڵە بگەیێنێ وەک کاری منداڵ لە هەژمار دێت. بە پێی پێناسەی ڕێکخراوی جیهانیی کار، "هەر چەشنە چالاکییەک کە لە ڕووی زەینی، ئەخلاقی، و کۆمەڵایەتی بۆ منداڵان مەترسیدار یان زیانبەخش بێ و بە بێبەشکردنی منداڵ لە چوونە قوتابخانە، ناچارکردنی منداڵ بە وازهێنان لە خوێندن، ناچارکردنی منداڵان بە خوێندن و کاری هاوکات کە هەلی چوونە قوتابخانە لە منداڵان زەوت بکا دەچێتە ناو ڕیزی کاری منداڵەوە." لە درێژەی ئەم پێناسەدا هاتووە: "خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ لە بنەماڵەیان هەڵدەبڕێنێ؛ ئەمە جۆرێک کۆیلایەتییە کە تووشی نەخۆشیی مەترسیداریان دەکا، یان ناچار بە کار و ژیانی سەر شەقامیان دەکات." [2] بە گوێرەی پۆلێنبەندیی جیهانی، جۆرە باوەکانی کاری منداڵان بریتین لە: کاری ماڵی (ئەم کارانە هەمیشە لە ناو ماڵ ئەنجام نادرێن)، کاری کشتوکاڵ، کارکردن لە کانگا، کار لە پیشەسازی، کۆیلایەتی و کاری زۆرەملێ، لەشفرۆشی، بەکارهێنانی منداڵان لە تێکهەڵچوونی سەربازی و قاچاغی منداڵان و کارکردن لە کەرتی ئابووریی نافەرمی. هەر کام لەم پۆلانە جۆرە جیاوازەکانی کار لە خۆ دەگرن. بۆ وێنە کارکردن لە کەرتی پیشەسازی وەکوو تەونچنین، دوورینی جلوبەرگ، بەرهەمهێنانی مادەی کیمیایی، بلوورسازی، شقارتەسازی و بەرهەمهێنانی لایەنێکی بەربڵاوی شتومەکەکانە یان لە کەرتی ئابووریی فەرمی کارگەلی وەکوو زبڵگەڕی، دەستفرۆشی، واکسکردنی پێڵاو، سواڵکردن (دەرۆزەیی)، فرۆشتنی ڕۆژنامە و

لەم چەشنەن. هەندێ لەم کارانە دیارن و جەماوەری خەڵک دەتوانن بیانبینن و هەندێکیان تەواو شاراوە و نادیارن. بۆ وێنە لەوانەیە لە کارگەی ژێرزەوینیدا ڕوو بدەن، یان لە تۆڕی کڕین و فرۆشتنی مادەی هۆشبەر و بە شێوەی شاراوانە ئەنجام بدرێن [3].

بە پێی مادەی 3 کۆنوانسیۆنی ژمارە 182 ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار کە لە ژێر ناوی "خراپترین جۆری کاری منداڵان" ناسراون. خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ ئەم چەشنە کارانەن:

ئەلف) هەر هەموو جۆرەکانی کۆیلایەتی یان شێوازە هاوشێوەکانی کۆیلایەتی، وەکوو فرۆشتن و قاچاغکردنی منداڵان، بەندایەتی بە هۆی قەرز و ڕایەتی و کار یان زۆرداری یان ناچاری، وەکوو کارپێکردنی بە زۆر یان زۆرەملێی منداڵان بۆ بەکارهێنانیان لە تێکهەڵچوونی چەکدارانەدا.

ب) بەکارهێنان، دابینکردن، یان پیشاندانی منداڵان بۆ لەشفرۆشی، بەرهەمهێنانی پۆڕنۆگرافی یان نمایشی پۆڕنۆگرافانە.

پ) بەکارهێنان، دابینکردن، یان خستنە ڕووی منداڵان بۆ کاری نایاسایی، بەتایبەت بۆ بەرهەمهێنان و قاچاغی مادەی هۆشبەر، بەو شێوەی کە لە پەیماننامە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکاندا پێناسە کراون.

ت) کارێک کە بە هۆی تایبەتمەندییەکەی یان ئەو بارودۆخەی کە تێیدا ئەنجام دەدرێ، ئەگەری ئەوە هەیە زیانی بۆ تەندروستی، ئاسایش یان ئەخلاق و ڕەوشتی منداڵان هەبێت.

ئەم پۆلێنبەندییە پێمان دەڵێ کە هەندێ لە خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ لەوانەیە مەترسیی کەمتری بۆ سەر منداڵان هەبێ و هەندێکی دیکەیان لە هەموو ڕەهەندەکانەوە تەندروستیی منداڵ دەخەنە مەترسییەوە.

ئەم توێژینەوەش بۆ یەکەم جار بە شێوەی گشتگیر و لە گەڵاڵەیەکی بووێرانە هەموو جۆرەکانی کاری منداڵی لە شاری تاران تاوتوێ کردووە. ئیدعای ئەوە ناکەین کە لەم توێژینەوەدا هەموو جۆرەکانی کاری منداڵان دەستنیشان و تاوتوێ کراون، بەڵام دەتوانین بڵێین کارە سەرەکی و باوەکان یاخود ئەو کارانە لێک دراونەتەوە کە بەشێکی بەرچاوی منداڵان لەو کەرتەدا ئیش دەکەن و تەنانەت دەتوانین ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوە بە سەر زۆربەی جۆرەکانی کاری منداڵان لە ئێران بگشتێنین. ئەو کارە زیاتر ناسراوانەی کە لە وێژەی ئەم بوارەدا ئاماژەیان پێ کراوە و بوونەتە پرسێکی گشتی و زیاتر لە هەمووان خەسارەتبەخشن لەم توێژینەوەدا لێک دراونەتەوە. لە بەشی ژێرەوە هەموویان لە سۆنگەی ناوەڕۆک، بارودۆخ، تایبەتمەندی و مەترسییەوە تاوتوێ دەکرێن.

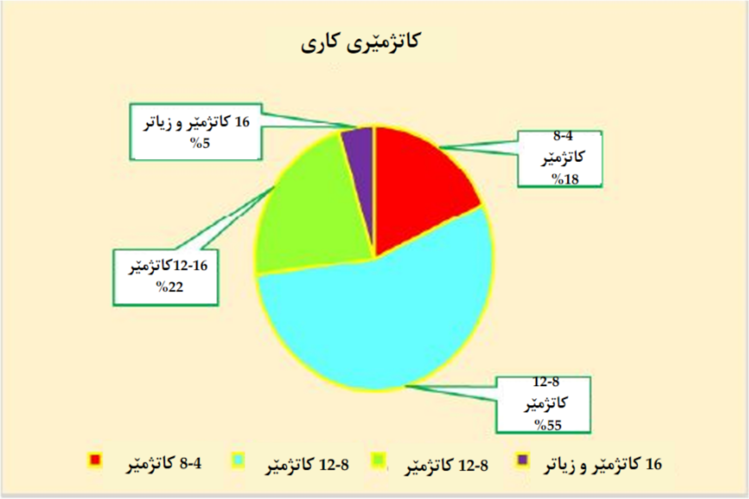

چارتی ژمارە 1-3: لێکبڵاویی منداڵان بە پێی کاتژمێری کاری (N=311)

کار لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار

کار لەم بازاڕەدا چالاکییەکی تەواو ڕێکخراوە کە لە ژێر چاودێریی ڕێکخراوی بازاڕەکانی میوە و تەڕەباری شارەوانیی تاران ئەنجام دەدرێت. لە شاری تاران لە گەڕەکە جیاوازەکاندا نزیکەی 200 ناوەندی تەڕەبار بوونی هەیە. ئەو منداڵانەی کە لەم بازاڕەدا ئیش دەکەن زۆریان کۆچبەرن و بە دوور لە بنەماڵە ئیش دەکەن؛ زۆرینەیان لە ناوچە کوردنشینەکانی پارێزگای کوردستانەوە هاتوونەتە تاران، ئەوە لە حاڵێکدایە کۆچبەرانی شارەکانی دیکەش وەکوو کۆچبەرانی نەیشابوور لە بازاڕی تەرەکاڵ و کۆچبەرانی ئەراکی و تەنانەت کۆچبەرە ئەفغانستانییەکانیش لەم کەرتەدا ئیش دەکەن. هەندێ لە منداڵانی ئیشکەری ئەم کەرتە سەبارەت بە ئێتنیکی خۆیان بەم شێوە وڵامیان دایەوە:

خەڵکی دیواندەرەم.

خەڵکی سنەی ناوەندی پارێزگای کوردستانم.

وەک وترا کاری ئەم منداڵانە بە تەواوەتی بە پێی پاسای بازاڕەکانی میوە و تەڕەبارە. کاتژمێری فەرمیی کاری منداڵان لە وەرزی هاوین، واتە لە کاتی کۆکردنەوەی داتا مەیدانییەکان، لە کاتژمێژی هەشتی بەیانییەوە دەستی پێ دەکرد هەتا هەشتی شەو. ئەم مەیدانانە لە کاتژمێر یەک هەتا سێی پاشنیوەڕۆ بۆ خواردنی نانی نیوەڕۆ و حەسانەوە دادەخرێت. لە پاڵ کاتژمێری فەرمیی کار، منداڵان لە کاتەکانی دیکەشدا ئیش دەکەن و بۆ وێنە ئەوان شەو و

زۆریـان لـە کـاتژمێری دووی شـەو هـەتا شەشـی بەرەبـەیانی بـە پێـی جۆری کار بار دادەگرن. بەیانیش لە کـاتژمێری حـەوت هـەتا هەشـت خــەریکی لای یەکــدانانی بارەکــانن. بــە پێچەوانــەی زۆرێــک لــە بازاڕەکانی دیکە، ڕۆژانی هەینیش هـەتا کـاتژمێر یـەکی نیـوەڕۆ کـار دەکەن و پاش ئەوە خەریکی پاکـوخاوێنی، کاروباری تایبەتی و پشوو دەبن. بە پێی ئەم بەڵگانە منداڵان ماوەیـەکی زۆری شـەو و ڕۆژ ئـیش دەکەن، وەک چۆن منـداڵێکی ئیشـکەر لـە بـازاڕی میـوە و تـەڕەباری سادقییە گێڕایەوە:

تەڕەبار کاتژمێری کاری نییە.

یان چەند کەس لە منداڵانی ئیشکەر لـە بـازاڕی میـوە و تـەڕەباری شەهران وتیان:

کاتژمێر شەشی بەیانی لە خـەو هەڵدەسـتین هـەتا کـاتژمێری یـەکی پاشنیوەڕۆ ئیش دەکەین. دیسان شەوانە بار دێنن؛ دوو سـێ جـار دەبـێ هەسـتی بارەکــان دابگــرین. ئیتــر ئاوایــە. یــەک هەڵدەســتی، ســێ هەڵدەستی، چوار هەڵدەستی. خەوێکی ڕێکـوپێکمان نییە، ئاوایە. زۆر ناخۆشە؛ پیاو وا دەزانێ هیچ پشووی نییە، ئیتر ئێرە لە پات دەخا.

دەزانــی کــاتژمێری کــاریی ئێمــە چۆنــە؟ ئێمــە کــاتژمێری شەشــی بەرەبەیانی لە خەو ڕادەپەڕین، دەی بارەکان دادەگـرین هـەتا کـاتژمێر حەوت، هەندێ جاریش هەتا حەوت و نیو دەخایێنێـت. دێـین بـەرچایی دەخۆین هەتا کاتژمێر هەشت. دیسان دەکرێتـەوە هـەتا کـاتژمێر یـەکی نیوەڕۆ. پـاش کـاتژمێر یـەک ئەگـەر بـار ببێـنن، ئیتـر نـازانم شـوتییە، کاڵەکە، هەر چییەک بـێ هـەتا یـەک و نیـو دایانـدەگرین. پاشـان هـەتا کــاتژمێر 3 پشــوو دەدەیــن. چارەکــە کاتژمێرێــک دەچینــە خــوارێ، خاوەنکـار دێ پێمـان دەڵـێ وەرن، مەگـەر ئـەوەی کرێکارەکـان مـل نەدەن، دیسان کاتژمێر سێ دەڕۆینەوە هـەتا کـاتژمێر هەشـت. هەنـدێ جـار پاکژکردنـەوە هـەتا هەشـت و چـل خولـەک دەخایێنێـت. ئیتـر دەخەوێن هەتا کاتژمێر دوزادە و یەک و دیسان بار دێتەوە.

هەتا بەیانی چەند کەڕەت بار دێنن، دەبێ هەستین دایبگرین؛ جارێ دێ، دوو جار دێ، چوار جار دێ.

شـوێنی نیشـتەجێکردنیان لـە هـۆڵ یـان هـۆدەی جیـا لـە نـاو ئـەم مەیدانانەیـە و کەسـانێک بـە تەمـەنی جیـاوازەوە لـەوێ نیشـتەجێن. لـە هەندێ لە ڕۆژانـی پشـووی فەرمیدا، وەکـوو ڕۆژانـی شـەهادەت یـان جەژنەکان، لەوانەیە تەڕەبار بە تـەواوەتی دابخـرێ و یـان نیمچـەکاتی کار بکەن. حەقدەستی منداڵان بـە شـێوەی حەفتانـە دەدرێ، هەرچەنـد

هەموو حەفتەیەک پارە لە خاوەنکار وەرناگیرێت. ئەو ڕۆژانەی کە تەڕەبار بە تەواوەتی دادەخرێ، هیچ حەقدەستێکیان پێ نادرێت. بڕی داهاتی حەفتانەی منداڵان بە پێی ئاستی توانا و "چابوکبوونیان" لە 500 هەزار تمەنەوە بۆ 800 هەزار تمەن لە حەفتەدا جیاوازە. کۆمەڵێک لەم منداڵانە لەم بارەوە وتیان:

کرێکارەکان حەفتانە بڕی 600، 700 هەزار تمەن وەردەگرن.

هەر کات پێم خۆش بێ حەقدەستم پێ دەدەن، بۆ وێنە من حەفتەی 700 هەزار تمەن وەردەگرم، ئیتر دەگەڕێتەوە سەر خۆمان، هاوڕێکەم لێی نازانێ حەفتەی 600 هەزار تمەنی پێ دەدەن.

چالاکییەکانیان لە ژێر چاودێریی چاودێرەکانی مەیدانەکانە و ئەگەر سەرپێچییەکیان لێ بووەشتەوە، بۆ وێنە لەگەڵ مشتەری ڕفتاری گونجاویان نەبێ، جلی فۆڕم لەبەر نەکەن، میوە و دیکەی کاڵا خراپەکان لە ناو سەوەتەی فرۆشەکەیاندا بێ، چاودێرەکان بەرسڤیان دەدەنەوە، یەکێک لە منداڵەکانی بازاڕی میوە و تەڕەباری ئینقلاب لەم بارەوە دەڵێ:

لێرە گیر بە هەموو شتێک دەدەن، بۆ وێنە دەبێ جلی یوونیفۆڕم لەبەر بکەی، میوە جوان بێ، هەڵسوکەوتمان لەگەڵ مشتەری چاک بێ، بەڵام لە شوێنی خەوەکەمان، ڕفتاری خاوەنکارەکەمان، حەقدەستەکەمان و زۆر شتی دیکە ناکۆڵنەوە.

لە زۆربەی کاتەکاندا کاری ئەم منداڵانە کاتییە و لەوانەیە چەند مانگ کار بکەن و ئینجا ماوەیەک بۆ سەردانی بنەماڵەکانیان بڕۆنەوە بۆ شارەکەیان. ئەو ڕۆژانەی کە دەڕۆنەوە حەقدەستیان پێ نادرێت. ئەم منداڵانە هەموویان بە چاوی کاری کاتی لە ئیشەکەیان دەڕوانن. هەڵبەت هەندێکیشیان هەر لەم بازاڕەدا دەمێننەوە و بۆ خۆیان هۆدەیەک بە کرێ دەگرن، وەک لە دیمانە لەگەڵ یەکێک لە خاوەنکارەکان بۆمان ڕوون بووە کە خۆشی لە منداڵییەوە لەم مەیدانانەدا ئیشی کردووە. هەندێ لەم منداڵانە تەنیا لە هاویندا ئەم ئیشە دەکەن و کاتێک کە قوتابخانە دەکرێتەوە بۆ درێژەدان بە خوێندن دەڕۆنەوە بۆ شارەکەی خۆیان. ئەگەرچی هەشیانە کە وازیان لە خوێندن هێناوە و تەنیا کار دەکەن. گێڕانەوەی هەندێ لە منداڵەکان سەبارەت بە ئیشەکەیان بەم شێوە بوو:

ئەگەر پشوو بێ هیچ حەقدەستێکمان پێ نادەن، ئەگەر نیوەی ڕۆژ بێ، حەقدەستی تەواومان پێ دەدەن.

نەهاتنەوە بە دەست خۆمە، بەیانی دەڵێم نایەمەوە. تەواو. پێیان دەڵێم کاکە گیان من بۆ وێنە ڕۆژی هەینی ئیتر نایەمەوە، حەقدەستم

وەردەگرم و ماڵاوا.

گرینگترین کارە ئەستەمەکانی ئەم بازاڕە بۆ منداڵەکان بریتییە لە: دابڕان لە بنەماڵە، ماوەی درێژخایەنی کار و ماندوویێتیی زۆر، کارکردن لە شەو، وەرگرتنی حەقدەستی کەم لە چاو ڕێژەی کار، هەڵمژینی تەپ و تۆز لە کاتی داگرتنی بار و ئیشکردن لە کۆگا بەتایبەت لە کۆگای پەتاتە و سیر و پیواز، بوونی زۆری مشتەری لە هەندێ لە بازاڕەکان و ناچاربوون بە کاری بەردەوام، هەڵسوکەوتی نەشیاوی چاودێرەکانی بازاڕی تەڕەبار، ڕاوەستان لە سەر پا بۆ ماوەیەکی زۆر، بینینی جیاوازیی چینایەتی و خەسارەتە دەروونییەکان کە بەرهەمی بینینی ئەم جیاوازییانەیە، ڕوانینی بەزەییانەی مشتەرییەکان بۆ کرێکارەکان، شوێنی نیشتەجێبوونی نەگونجاو، ژیانی بە کۆمەڵ و ڕاهاتن بە زمانلووسی بۆ ڕاکێشانی مشتەری.

خۆراکی منداڵان لەم کارەدا تا ڕادەیەک باشە، چونکە خاوەنکاران و خاوەن هۆدەکان چێشتلێنەر دادەمەزرێنن بۆ ئەوەی چێشتیان بۆ لێ بنێت. هەروەها ئەوەی کە ئەم منداڵانە لە هۆدەکانی میوە و سەوزە ئیش دەکەن، هەموو میوەیەکیان بۆ خواردن لەبەر دەستە. یەکێک لەو منداڵانەی کە لە بازاڕی میوە و تەڕەباری سەعادەتباد ئیش دەکا لە مەڕ خۆراکی خۆی دەڵێ:

خاوەنکار خۆی نانمان پێ دەدات. ئەو چێشتلێنەرە دێتە بەر هۆدەکە و دەڵێ چەند دانە کرێکارت هەیە، جۆری خواردنەکانی جیاوازە. بۆ وێنە بەرچایی شەممانە پەنیرە، یەکشەممانە خامە (کرێم) دەدەن. بە پێی ڕۆژ جیاوازە، چوارشەممانە جووشیمان هەیە، هەینی کەبابمان هەیە. ئەمە چێشتلێنەر خۆی بڕیار دەدات.

وێنەی مێرمنداڵێکی کرێکار لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار (وێنە: هەواڵدەریی ئیرنا)

زبڵگەڕی

زبڵگەڕی لەو کارە زۆر خەسارەتبەخشانەیە کە لەم ساڵانەی دواییدا منداڵان خەریکی ئەنجامدانین و لە بارودۆخێکی سەخت و دڵهەژێندا کار دەکەن. ئەنجامەکانی توێژینەوە پیشان دەدا نزیکەی 5 هەزار منداڵ لە شاری تاران لەم کەرتەدا چالاکی دەکەن [4]. کاری منداڵان لەم کەرتەشدا بە پێی کۆمەڵێ یاسا و میکانیزمی پێشتر دیاریکراو ئەنجام دەدرێت. دەبێ بڵێین سەرباری ئەوەی ڕێکارەکانی ڕێکخراوی پاشماوەی شاری تاران کاری منداڵانی لەم کەرتەدا قەدەغە کردووە، بەڵام سەرباری ئەم قەدەغەکردنانە، کاری منداڵان لەم کەرتەدا زۆر باوە. ئەو منداڵانەی کە لەم کەرتەدا ئیش دەکەن زۆریان ئەو کۆچبەرە ئەفغانییانەن کە لە شاری هەراتەوە هاتوون. هەڵبەت ژمارەیەک لە منداڵانی ئێرانی سەر بە ئێتنیکە جیاوازەکانیش لەم کەرتەدا چالاکی دەکەن. شارەوانیی تاران کۆکردنەوە و جیاکردنەوەی زبڵە وشکەکانی گەڕەکەکانی تارانی خستۆتە ئەستۆی پەیمانکارەکان. پەیمانکاریش لەوانەیە خۆی چاودێریی کۆکردنەوەی زبڵەکان بکا یان لە میکانیزمی دیکەدا بیخاتە ئەستۆی کەسانی دیکە، وەکوو سپاردن بەو ئەفغانییانەی کە پێیان دەڵێن "ئەرباب" یان "سەرگوود" و "سەرگاراژ". بۆ وەدەستهێنانی قازانجی زێدەتر، خاوەنکارەکان دابەشکردنی زبڵەکانیان بە سەر هەر دوو دانگی بەیانی و شەو دابەش کردووە؛ لە دانگی بەیانیدا زۆرینەی ئەو کەسانە زبڵەکان کۆ دەکەنەوە کە لە بەشی پاشماوەی گەڕەکدا ئیش دەکەن و لە ژێر چاودێریی شارەوانیی گەڕەکدان؛ کەواتە لەم دانگەدا منداڵان کەمتر بە کار دەهێنرێن. لە

بەشـی دوانیوەڕوانـدا زیـاتر منـداڵان خـەریکی کۆکردنـەوەی زبڵـن، ئەوان نزیکەی کاتژمێر چواری پاشنیوەڕۆ دەست بە کار دەبن و هـەتا نزیکەی کاتژمێر دوازدەی شەو زبڵ کۆ دەکەنـەوە و تەنانـەت هەنـدێ جاریش زیاتر لـەوە کـار دەکـەن، هەنـدێکیان بـە شـێوەی مانگانـە بـڕە پارەیەک لە ژێر ناوی "ڕسووم" دەدەن بە خاوەنکار بۆ ئـەوەی ڕێگـە بدا کە لە گەڕەک کار بکەن و هەندێکی دیکەیان ناچارن بـە نرخێکـی دیاریکراو زبڵەکان بە خاوەنکار بفرۆشن کە ئەم نرخە یەکجار کەمـە. بۆ ئەو کەسـانەی کـە لـەم کەرتـەدا کـار دەکـەن کـارتی چالاکییـان بـۆ دەردەکـرێ و وێنەکـەیان لـە سـەر موبـایلی پشـکنەرەکانی خاوەنکـار پاشەکەوت دەکرێ بۆ ئەوەی چاودێری بکـرێن و کەسـێک بـە شـێوەی بێمۆڵەت بە نیازی کار نەیەتە ناو ئەم بـوارەوە. یـەکێک لـە منـداڵانی زبڵگەڕ سەبارەت بە شێوازی هاتنیان بۆ ناو ئەم گەڕەکانە وتی:

> ئێمە لێرە ڕسووم دەدەیـن؛ مـانگی سـێ ملیـۆن دەدەیـن بـۆ ئـەوەی ڕێگە بدەن ئیش بکەین. ئەگەر ڕسووم نـەدەین، ئـەوان دێـن دەگـەڕێن، بزانن کێ پارەی نەداوە دەیگرن و لێی دەدەن.

یان سـەبارەت بـە نـرخ یـەکێک لـە منـداڵانی زبڵگـەڕ لـە گـەڕەکی شارۆچکەی غەرب وتی:

> ئەم بارە هەر شتێک نرخێکی هەیە؛ پلاستیک کیلـۆی 700 تمەنـە، پیـت کیلـۆی 900 تمەنـە، ئاسـن کیلـۆی 400 تمەنـە، کـارتۆن 350، شووشەش کیلۆی 250 تمـەن، نـان کیلـۆی 400 تمـەن، نـایلۆن، شـتی پلاستیکی 700 تمەن.

دوو کەس لە منداڵانی زبڵگەڕ لە گەڕەکی وەنەک لە مەڕ شـێوازی چاودێریکردنی منداڵان وتیان:

> دەی دێن دەگەڕێن؛ کارتمان هەیە، وێنـەمان هەیـە، وێنەکـەمان لای ڕیسـایکڵینە. ئەگـەر وێنـەمان نـەبێ، دەبـێ بـڕی 4 ملیـۆن بـدەین بـە ڕسووم یان دەبێ بارەکەیان پێ بدەین.

> بۆ وێنە ناوی خاوەنکارەکەم دەڵێم، کام گاراژ، داشـقە، واتـە دەڵێـی من هێزی کاکە ... لـەو گـاراژەدا ئـیش دەکـەم. ئیتـر بـەڕەڵام دەکـەن. پێشتر کارتم هەبوو ئێستا نیمە.

ئەم منداڵانەی کە بە شێوەی ڕسووم ئیش دەکەن هـەتا درەنگـانێکی شەو زبڵ لە ناو زبڵدانەکاندا کۆ دەکەنەوە و ئینجا بـەو کامیۆنانـەی کـە بە کرێی دەگرن دەیبەنە شوێنی بەکارهێنانەوە و بـەیانان کـە لـە خـەو ڕادەپەڕن خەریکی جیاکردنەوەی زبڵەکان دەبن؛ واتـە ئـەوان بـە پێـی جۆری زبـڵ، بـۆ وێنـە کـارتۆن، پیـت، پلاسـتیک، ئاسـن، و هتـد جیـا

دەکەنەوە، چونکە نرخەکەیان جیاوازە. منداڵانی زبڵگەڕیش وەکوو منداڵانی ئیشکەری مەیدانە تەڕەبارەکان ماوەیەکی زۆر لە بارودۆخێکی زۆر دژوار و نەپارێزراودا کار دەکەن. گێڕانەوەی هەندێ لەم منداڵانە لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

> ناخۆشیی کارەکە لە بێخەوییەتی؛ هەر دەبێ کار بکەیت. دەبێ ئەم تەلیسانە بە کۆڵ هەڵبگری. هەر بە دوای زبڵدا بگەڕی. زبڵ کۆ بکەیتەوە. دژوارە. کەمخەویی زۆر پیاو تووڕە دەکات. ئیتر ئێمە کاتژمێر 10 شەو دەچینەوە هەتا نانی شێو ساز دەکەین، شێو دەخۆین، کاتژمێرێک دەخایێنێ، دوازدە و نیوی شەو دەخەوین، شەشی بەیانیش لە خەو ڕادەپەڕین. ئیتر دژوارییەکەی لە جیاکردنەوەیەتی.

> ناخۆشییەکەی لە بێخەوییەتی، دەبێ زۆر بە ڕێگاوە بڕۆی، ئیتر ماندوو دەبی، دەبێ هەر بە ڕێوە بی، زیاتر بێخەوی هەراسانم دەکات.

ڕێژەی کاتژمێری کار لە کاری زبڵگەڕیدا کاریگەری لە سەر داهاتی منداڵان دادەنێ و ئەو منداڵانەی کە کاتژمێرێکی زیاتر ئیش دەکەن، داهاتی زیاتریان هەیە، چونکە زبڵی وشکی زیاتر کۆ دەکەنەوە. ئەگەر بە هەر هۆکارێک ئەوان درەنگتر ئیشەکەیان رابپەڕێنن، لەوانەیە بەر لەوان کەسانێکی دیکە بێنە ناو گەڕەکەکەیان و زبڵەکان کۆ بکەنەوە. منداڵێکی زبڵگەڕ لەم بارەوە گێڕایەوە:

> هەندێ جار کە ئۆتۆمبێلی خاوەنکارەکەمان خراپ دەبێ، درەنگتر دێینە سەر کار، ئیتر زەرەر دەکەین، چونکە منداڵەکانی دیکە دێن و هەموو کۆ دەکەنەوە و دەڕۆن. کە ئێمە دێین ئیتر هیچمان نییە. منداڵەکانی ... .

ئامرازی کاری منداڵان لەم جۆرە ئیشەدا کەتفی (جۆرێک تەلیسی تایبەت بە گواستنەوەی زبڵە) و داشقەیە. شوێنی نیشتەجێبوونی ئەم کەسانە لە ناو شوێنی جیاکردنەوەی زبڵ لە گەڕەکە باشووری و باشووری ڕۆژئاوایی و ڕۆژهەڵاتی تارانە. ئەوان بۆ کۆکردنەوەی زبڵ بەو کامیۆنانەی کە بە کرێیان گرتووە لەم گەڕەکانەوە دێنە ناو شاری تاران و پاش کۆتاییهاتنی ماوەی کار، هەر ئەو کامیۆنانە دەیانباتەوە بۆ شوێنی نیشتەجێبوونیان. لە سەروبەندی تەشەنەسەندنی پەتای کۆرۆنا لە وڵاتی ئێراندا کاری منداڵان لەم کەرتەدا قەدەغە کرا و شارەوانییش لە سەر ئاستی شار بانگەشەیەکی بەربڵاوی لە سەر قەدەغەی کاری منداڵان ئەنجام دا. بەڵام پاش تێپەڕینی ماوەیەک، بەزمەکەی رابردوو دەستی پێکردەوە و منداڵان هاتنەوە سەر ئەم بەستێنە. هەندێ لە منداڵان دەیانگێڕاوە کە بە هۆی هەڵاوسانەکانی ئەم دواییە و گرانبوونی کاڵا ڕێژەی بەرهەمهێنانی زبڵی وشک کەم

بۆتەوە. هەر لەبەر ئەوە داهاتی ئەوانیش دابەزیوە. لەم بارەوە گێڕانەوەی دوو کەس لە منداڵانی زبڵگەڕ لە گەڕەکی سادقییە بەم شێوە بوو:

ئێستا قەبارەی زبڵ کەم بۆتەوە، پیت، مشەما. چیتر وەکوو جاران ئیش ناکەین.

ئێستا پاش کۆرۆنا دەچیتە سەر زبڵدانەکان، زیاتر دەمامک و ئەمانە لە ناو زبڵدانەکاندا بەدی دەکرێت. هەر وا بە بێ ئەوەی خستبێتیانە ناو نایلێکسەوە.

منداڵانی زبڵگەڕ زۆر هێور و ئارامن و لە کاتی کاردا کەمترین پەیوەندییان لەگەڵ ژینگەی دەوروبەریان، بۆ وێنە شارۆمەندان هەیە و بەو پێیەی کە پەیوەندییان لەگەڵ کۆمەڵگا زۆر کەمە، لە هەمبەر ئەو ئازارانەی کە بەئەزموونی دەکەن کۆڵ دەدەن کە ڕەنگە بە هۆی ئەو ترسەی بێ کە لە شارۆمەندان و شاری تاران هەیانە، وەک وترا، شوێنی نیشتەجێبوونی ئەوان لە باشووری شاری تارانە و بە هۆی ئەوەی لەم ناوچانەدا کۆمەڵگەگەلێک سەریان هەڵداوە و شوێنی جیاکردنەوەی زبڵ (زبڵخانە) دامەزراون، بە پێچەوانەی دیکەی جۆرەکانی کاری منداڵان و شێوازی نیشتەجێکردنیان، شوێنی نیشتەجێبوونی منداڵانی زبڵگەڕ زۆر مەترسیدارە، چونکە هەندێ جار ئەفسەرانی دەزگای داد، لەگەڵ پشکنەرانی شارەوانی و هێزەکانی ئاساییش (ئینتزامی) پەلاماری ئەم شوێنە دەدەن و ماڵەکانیان خاپوور دەکەن. خاوەنکارانی ئەم بازارە، بەتایبەت لە سەروبەندی تەشەنەسەندنی پەتای کۆرۆنا، تەنانەت کەمترین ئیمکانیاتی خۆپارێزی وەکوو جلوبەرگی کار، دەستەوانە، دەمامک و هتدیان بۆ ئەم کرێکارانە دابین نەکرد. منداڵێکی زبڵگەڕ کە لە مەیدانی فەڵەستین خەریکی کۆکردنەوەی زبڵ بوو لەم بارەوە وتی:

نا، جلوبەرگمان نییە، هەر بەم جلانەوە دێین، خۆمان دەستەوانە دەکڕین، ئەوان هیچمان بۆ ناکڕن. خۆمان دەبێ بیکڕین.

سەبارەت بە شوێنی نیشتەجێبوون گێڕانەوەی منداڵانی زبگەڕ بەم شێوە بوو:

حەکیمییە ... لە ناو کانێکسین. لەوبەری پردەکەی زینولدینین. زۆرین نزیکەی 300 بۆ 400 کەسین.

ئەو شوێنەی کە تێیدا دەژین، هەموویان منداڵن وەکوو خۆمان؛ ئەوانیش وەکوو من زبڵ کۆ دەکەنەوە. هەموویان وەکوو خۆمن.

ئەو شـوێنەی کـە تێیـدا دەخـەوین و ئـەو شـوێنەی کـە زبڵـەکان کـۆ دەکەینــەوە یــەک جێگایــە. دوو دانــە گــەرماومان هەیــە دوو دانــەش توالێت.

بە گشـتی سـەختی و مەترسـییەکانی کـاری زبڵگـەڕی بریتییـە لـە: بەئــەزموونکردنی تونــدوتیژی لــە لایــەن چــاودێرانی خاوەنکــار و پشــکنەرانی شــارەوانی، مــاوەی درێژخایــەنی کــار و مانــدووێتیی لــە رادەبەدەر، کارکردن لە بەر سەرما و گەرما، پیادەڕەویی درێژخایـەن لەگەڵ هەڵگرتنی باری قورس، جیاکردنەوەی زبڵەکان لە نـاو زبڵـدان و زبڵــەکانی دیکــە، بۆگــەنی پیســی زبــڵ و زبڵدانــەکان، ئەگــەری بریندار‌بوون لە کاتی کۆکردنەوەی زبڵ، کارکردن بە دوور لە بنەماڵـە و نیشـتمان، شـوێنی نیشـتەجێبوونی مەترسـیدار و پـیس، ڕووخانـدنی پەیتا پەیتای شوێنی نیشتەجێبوون لە لایەن شـارەوانی و دەزگـای داد، ڕوانگەی بەزەییانەی شارۆمەندان و بیچمگرتنی هەستی نەرێنی لە ناو منــداڵان، شــەڕ و تێکهــەڵچوون لەگــەڵ زبڵگــەڕەکانی دیکــە و لانەوازەکان، دەستڕانەگەیشتن بە ئیمکانیاتی گونجاوی خۆشگوزەرانی و تەندروســتی وەکــوو توالێــت و گــەرماوی گونجــاو لــە شــوێنی نیشتەجێبوون، نـەبوونی ئـامراز و جلوبـەرگی گونجـاو، ژیـانکردن لەگەڵ گەورەساڵان و سەدان حاڵـەتی دیکـە. دەتـوانین ئـەم کـارە وەک کۆیلایەتی لێی بڕوانین کە لە شاری تاراندا بـاوە، چونکـە منداڵان بـە شێوازی جۆراوجۆر لەم کارەدا دەچەوسێنرێنەوە و بە هۆکاری جیاواز و لــە ڕەهەنــدی جیــاوازدا تەندروســتییان دەکەوێتــە مەترســییەوە. گێڕانــەوەی هەنــدێ لــەم منداڵانــە لــە ئــەزموونی کــار، خــۆراک و کێشەکانی زبڵگەڕی لە گەڕەکەکانی ئـازادی و جمهـووری بـەم شـێوە بوو:

لێرە لە ناو بەکارهێنانەوەدا (ڕیسـایکلین) دەخـەوین. بەکارهێنانــەوە لـە کارخانـەی تاقیکارییـە، حەکیمییـە، ئێمـە سـێ کەسـین. لـە شەشـی بەیانییەوە هەتا دەی شەو یەکسەر ئیش دەکەین.

بێخەوی پیاو ئازار دەدا، هەر لە بەیانییەوە هەتا شەو بـار لـە سـەر کۆڵتە، دەبێ بە ڕێگاوە بیت.

نومایەکی زبڵدانەکانی شار لە گەڕەکی وەنەک و منداڵێکی زبڵگەڕ لە گەڕەکی کامڕانییە (وێنە: توێژەر)

کار لە سەر شەقام

منداڵانی سەرشەقام لە شوێن و پانتای جۆراوجۆردا ئیش دەکەن، وەکوو سەرشەقامەکان و سەر چوارڕێیانەکان و لە پیادەڕەوەکان، لە ناو کەرەسەی گواستنەوەی گشتی، ناو پارکەکان، لە لای پاساژەکان و سەیرانگاکان. ئەم منداڵانە خەریکی کاری جۆراوجۆری سەرشەقامین وەکوو دەستگێڕی، قانگ سووتاندن، گوڵفرۆشی، کێشاندن، سەوزەفرۆشی، شووشەسڕینی ئۆتۆمبێلەکان، سواڵکەری، فاڵفرۆشی، سیدیفرۆشی، فرۆشتنی کەرەسەی موبایل یان شتە پەیوەستەکانی، فرۆشتنی کلینیکس، چەسبی برین، ژەنیاری و گۆرانیبێژی ئەنجام دەدەن. لەم چەشنە کارانەدا هەم کچان و هەمیش کوڕان بوونیان هەیە. زۆربەی ئەم منداڵانە بۆ یەکەم جار لە ڕێگەی یەکێک لە ئەندامانی بنەماڵە یان هاوڕێکانیان دێنە ناو ئەم کارانەوە. بە هۆی ئەوەی منداڵان باشتر دەتوانن هەستی بەزەیی دیتران ببزوێنن و داهاتێکی زێدەتر وەدەست بێنن، دایک و باوکەکان ئەنگێزیەیەکی زیاتریان هەیە بۆ ئەوەی بۆ ئەم چەشنە کارانە منداڵەکانیان بە کار بێنن. لە مەیدانی توێژینەوە منداڵان چەندین جار وتیان کە لەگەڵ دایک و باوکیان هاتوونەتە ناو ئەم کارانەوە.

> دایکم منی هێنایە ناو ئەم کارەوە، وتی وەرە، تۆش وەکوو منداڵی ئەو خەڵکە. زۆری لێیە.

یەکێک لە یارمەتیدەرانی کۆمەڵایەتیی ئێن‌جی‌ئۆیەک لە گەڕەکی شووش بەم شێوە جیاوازیی نێوان کار لە سەر شەقام و کار لە کارگاکان پیشان دەدات:

بڕوانە لە ناو کارگاکاندا حەقدەستێکی زۆر کەمتر لەوە دەدەن کە

لە دەرەوە ئیش بکەن. منداڵێک کە لە کارگا ئیش دەکا، خاوەنکار ئیدعای ئەوە دەکا کە لەم کارگادا فێری شتێک دەبێ، خۆ هیچ نازانێ. لەوێ حەقدەستی زۆر کەم دەدەن، ڕەنگە لە حەفتەدا 60 هەزار تمەن بدەن، جا ئیتر نازانم لە پاش کۆڕۆنا زیاتر بووە یان نا. بەڵام ئەو منداڵانەی کە دەچنە سەر چوارڕێیان بە هۆی پیاوەتیی خەڵکەوە، دەی زیاتر پارە وەردەگرن، ئەوان لەوانەیە ڕۆژی 50 هەزار تمەن بکەون.

یارمەتیدەرێکی کۆمەڵایەتیی ئێنجیئۆیەک لە گەڕەکی فەرەحزاد سەبارەت بە کاری منداڵان لە سەر شەقام و چۆنیەتیی هاتنیان بۆ ناو ئەم چەشنە کارانە وتی:

ڕێژەی منداڵانی کار لە فەرەحزاد کەمە. زۆرن ئەوانەی کە دێنە ئێرە ناوەندەکان ناناسن، سەرچاوە ناناسن، و ئەو سەرچەشنە دووپاتەیەی کە لە ناو خزم و کەسانی خۆیاندا هەیە لە ناو هاوگرووپەکانی خۆیاندا هەیە، لە ناو هاوتەمەنەکانی خۆیاندا هەیە، زۆربەیان ئیشی سەرشەقام ئەنجام دەدەن تا کارگە. زۆربەیان ئێستا فاڵفرۆشن، بنێشتفرۆش یان گۆرەویفرۆشن، هەندێکیان شووشە دەسڕن، دەزانی بۆچی؟ چونکە بەو ئامێر و دەسماڵەی کە شووشە دەسڕێ، کەسی بەرامبەری ناچارە 1000 تمەنی پێ بدات.

لە هەندێ حاڵەتدا دایک و باوکەکان لەوانەیە لە سەر شەقام لە مەودایەکی کەمدا، دووراودوور چاودێریی ڕۆڵەکانیان بکەن. گێڕانەوەی منداڵێک کە لە پارکی (تئاتر شهر) دیمانەمان لەگەڵ کرد ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

من لەگەڵ دایکم هاتووم ئەوەتا لەو بەرەوە وەستاوە.

بە پێچەوانەی زۆرێک لە کارەکانی دیکە، کارکردن لە سەر شەقام لە ژێر چاودێریی ڕێسای ڕێکخراوەیی تایبەت نییە؛ منداڵان هەر کاتێک کە بیانهەوێ دەست بە کارکردن دەکەن و دەست لە کار هەڵدەگرن. بە واتایەکی دیکە ئازادیی کردەیی منداڵان لەم چەشنە کارانەدا زیاترە. هەڵبەت ئەمە ئەو منداڵانە دەگرێتەوە وا بنەماڵەش داکۆکییان لێ دەکەن، منداڵێک کە لە گەڕەکی کەن ئیشی دەکرد لەم بارەوە دەڵێ:

هەر کات پێم خۆش بێ دێم، هەر ڕۆژێکیش پێم خۆش نەبێ نایەم.

هەڵبەت هەندێ لەم منداڵانە ناچارن هەموو ڕۆژێ ئیش بکەن، چونکە بنەماڵە بە هۆکاری جیاوازی وەکوو دابینکردنی بەشێک لە تێچووەکانی ژیان، ناچار بە کارکردنیان دەکەن کە ئەم گێڕانەوەی ژێرەوە ئەم بابەتە پشتڕاست دەکاتەوە:

هەموو ڕۆژێ ئیش دەکەم، دایکم لێم دەدا، دەڵێ بچۆ ئیش بکە.

قوڕ دەکرێ بە سەرماندا. لێم دەدا بۆ ئەوەی بچم ئیش بکەم.

دەتوانین بڵێین سێ تاقمی منداڵان خەریکی کاری سەرشەقامن: تاقمی یەکەم منداڵە کۆچەرەکانن کە زیاتر لەگەڵ دایک و باوکیان هاتوونەتە ناو ئەم کارەوە؛ ئەوان مەکۆ یان چوارڕێیانەکانیان قۆرخ کردووە و ڕێگە نادەن گرووپەکانی دیکە بێنە ناو سنوورەکەیانەوە ئەو ڕۆژانەی کە خۆیان کار ناکەن، مەکۆکەکەیان بە کرێ دەدەن، بۆ وێنە شەمانە مەکۆکەیان بە کرێ دەدەن. تاقمی دووەم منداڵە کۆچبەرە ئەفغانییەکانن کە ماوەیەکی زۆرە لە ئێران نیشتەجێ بوون و لەوانەیە نەوەی دووهەمی کۆچبەرەکان بن؛ تاقمی سێیەم ئەو کەسانەن کە تازە هاتوونەتە ناو ئەم کارەوە. شەڕ لە سەر سنوور و قەڵەمڕەو لەم کارەدا باوە. بۆ وێنە دوو کەس لە منداڵە ئیشکەرەکان لە چوارڕێیانی پارکی ڤێی لەم بارەوە بەم شێوە دوا:

کۆچەرەکان دەڵێن 11 هەزار تمەن بدە، نازانم چەندە بدە. دڵێم نیمە، دەڵێ من حەقم بە سەر ئەوەوە نییە، دەچمە شوێنێکی دیکە. کە من دەمهەوێ بچمە سەر چوارڕێیان ئیش بکەم ناهێڵێت. پاشان دەڵێ وەرە ئەوەندەم پارە پێ بدە ئینجا بچۆ چوارڕێیان ئیش بکە. بە هەندێکیان پارە دەدەم بە هەندێکیان نادەم. دەڵێ ئەگەر پێت خۆشە لە چوارڕێیان ئیش بکەی، دەبێ پارە بدەیت.

... ئەمان دەڵێن ئێمە دە ساڵە لێرە ئیشمان کردووە، ئەمە چوارڕێیانی ئێمەیە، من دەڵێم باشە کوا تاپۆتان، ئیتر لە بەر ئەوە ڕۆژێک بوو بە شەڕمان. ئێمە پێشتر لەم چوارڕێیانەدا ئیشمان نەدەکرد، دەچووینە سەر چوارڕێیانی شارەوانی. حەفتەیەک لەوێ بووین، جارێکیان ... بەرەو لای ئۆتۆمبێلێک ڕۆشت، ویستی خاوێنی بکاتەوە، ... ماتۆرسیکلێتێک بوو، هات؛ لە ناکاو قاچی کوڕەی وەبەر دا، هەر لەبەر ئەوە ئێمە هاتینە سەر چوارڕێیان.

لە مێترۆشدا شەڕ و ناکۆکی لە سەر سنووری کار هەیە و بەشێکی زۆری دەستگێر و سواڵکەرەکان کە ڕوویان لە مێترۆ کردووە تووشی ئەم کێشە دەبن. ئەو منداڵە دەستفرۆشەی کە لە پارکی لالە دیمانەی لەگەڵ کرا سەبارەت بەم ناکۆکی و شەڕانە وتی:

جارێکیان لە سەر هێلی پێنج لێیان قەلس بووم، شەڕم لەگەڵ کردن؛ مشتەرییەکەمی پەڕاند، لەگەڵ هاوڕێکانم شەڕم کرد. ئەوان هەم کلینیکس و هەم فاڵ دەفرۆشن. هاوڕێکەم فاڵی هەبوو، مشتەری خەریک بوو فاڵم لێ بکڕێ، هاوڕێکم هات فاڵێکی دانا و وتی وەرە لەوەت بۆ بکەمەوە، ئەمە بێبەرامبەرە. لە من مەکڕن. کوڕە هات

پارەم پێ بدا، من وتم 2 هەزار ئەو وتی 5 هەزار لەوی کڕی لە منی نەکڕی. هەر لەبەر ئەوە شەڕم کرد. چ بکمە مشتەری لێ پەڕاندم. ئیتر دووبارەی نەکردەوە و منیش شەڕم نەکرد.

شەڕ و پێکدادان لە ناو منداڵانی ئیشکەر لە سەر چوارڕێیانەکاندا زۆر باوە، ئەوان هەندێ جار لەوانەیە تەنانەت کەلوپەل یان پارەی یەکتر بدزن. زۆر جار ئەو منداڵانەی کە چکۆلەترن، زیاتر لێیان دەدرێ، بەتایبەت ئەگەر لە پاڵپشتیی بنەماڵە یان کەسێکی گەورەتر لە خۆیان بێبەش بن. منداڵێک کە لە شەقامی سۆهرەوەردی کاری دەکرد بەم شێوە بۆی باس کردین:

ئەوان گەورەتر و ئێمە چکۆلەترین، ئەوان هەندێ جار تێمان هەڵدەدەن. کاکم لێم دەدا، ئەمەش لێم دەدا. ڕۆژی وایە ئەمەش تێم دەسرەوێنێ، دەڵێ ئۆتۆمبێل هی خۆمە. ئەمیان دەڵێ هی منە، هەر کە لەو لاوە دێ دەیسڕێ. ئەم کابرایە لێم دەدا. ئەو منداڵە هات لێیدام و پامی شکاند. هەر لە سەر ئەم چوارڕێیانەدا ئەم هەتیوە هات لاقمی شکاند.

منداڵەکان بەتایبەت ئەوانەی زیاتر لە سەر شەقام و چوارڕێیانەکاندا کاریان کردووە، زۆر بە باشی مشتەرییەکانی خۆیان دەناسن و باش دەزانن کە لەوانەیە کامە گرووپی خەڵک و ئۆتۆمبێلگەلێک ڕەنگە کەلوپەلیان لێ بکڕن و یان ڕێگە بدەن کە شووشەکەیان بسڕن. منداڵێک کە لە سەر شەقامی وەلیعەسر کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

خۆ هەموویان پارە نادەن؛ دەزانی چییە ژن و مێرد لەگەڵ یەک بن یان لەگەڵ دۆستەکەیان بن ئەو کات پارەی چاک دەدەن.

منداڵێک کە لە سەر مەیدانی وەلیعەسر کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

هەندێکیان، شاسیی بەرزەکان لە قڕنیس و چاوچنووک دەچن. ئەو ئۆتۆمبێلانەی کە دەڵێن مەیسڕن نایسڕین. ئەوانەی کە دەڵێن بیسڕن ئێمەش بۆیان دەیسڕین. هەرچی ئۆتۆمبێل نرخی زیاتر بێ دەستقووچاوترە (پێدەکەنێت). ئەگەر خاتوون بێ، دەی دەڵێ بیسڕن. پارەی سڕینەکە دەدات.

بەرکەوتن و هەڵسوکەوتی شارۆمەندان لەگەڵ ئەم منداڵانە جیاوازە: هەندێکیان لەوانەیە دژ بەم منداڵانە توندوتیژی بنوێنن لە توندوتیژیی وتەیی و فیزیکییەوە بگرە تا دەگاتە سێکسی و عەورەتدەرخستن. هەندێکیان مێهرەبانانە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ دەکەن. هەندێکیش سەرنجنەدەرانە بە لایاندا تێدەپەڕن. بەڵام قەزاوەتی

ئەم منداڵانە سەبارەت بە خەڵک بە پێی ئەزموونەکانی سەر شەقامیان بیچم دەگرێت. هەر لەم زەمینەدا گێڕانەوەی هەندێ لە منداڵانی ئیشکەر لە سەر شەقامەکانی شارۆچکەی غەرب، سادقییە، فەرەحزاد و شیشەگەری بەم شێوە بوو:

هەموو جۆرێکیان هەیە؛ باش و خراپ. هەندێکیان جنێو دەدەن، هەندێکیان پارەی چاک دەدەن، خۆراک دەدەن، پارە دەدەن، میوە دەدەن.

خەڵک زۆر لێمان دەترسن ئەویش لەبەر پەتای کۆرۆنایە. پێشتر وا نەبوو.

چاکە، خراپ نین. خەڵک کاریان پێمان نییە، برا. خەڵک باشن. زۆر چاکن، هاوکاریمان دەکەن. بۆ وێنە هەندێ جار من زیز دەبم دێن لێم دەکڕن. شەڕ دەکەین دێن لێکمان دەکەنەوە.
هەندێکیان ڕەوشتیان بەرزە؛ دێن دەماندوێنن، گلەیی و دەردەدڵ دەکەن. هەندێکیشیان کاتێک لێیان دەکەوی دەڵێن دادە لاچۆ بۆ وا دەکەیت؟

یەکیان باشە، یەکیان خراپە. یەکیان دەگوڕێنێ دەڵێ مەیسرە، یەکیان دەڵێ بیسرە.

زۆر ناخۆشە، خۆیان بە چی دەزانن. بۆ وێنە هەندێ جار لە ناو شەمەندەفەر لێیان دەکەوم، دەبێتە شەرمان، دادە! لاچۆ پیسی، لە حاڵێکدا جلوبەرگەکانم خاوێنە، زۆر تەڕپۆش و خاوێن دێمە دەرەوە. دادە لاچۆ قاچت لێم نەکەوێ. کەلوپەلەکەت لێم نەکەوێ. چەندین جار شەرم بووە دەڵێم دادە گیان کوێم پیسە؟!

داهاتی منداڵان لەم کارە لە چاو کارەکانی دیکە زیاترە و ئەوان و دایک و باوکەکانیان زیاتر بە چاوی وەدەستهێنانی داهات لە کار دەڕوانن نەک فێربوونی پیشە. هەڵبەت ناسەقامگیریی داهات لەم کارەدا زۆرە. لەوانەیە منداڵێک لە ڕۆژدا هیچ داهاتێکی نەبێ و یان لەوانەیە شارۆمەندێک تووشی ببێ و 100 هەزار تمەنی پێ بدات. هەندێ لە منداڵانی ئیشکەر لە چوارڕێیان و شەقامەکانی وەلیعەسر، کارگر، سیتیر، ناسر خەسرەو دەیانگێڕاوە:

دواجار ڕۆژێکیان هاتم، ڕۆژی هەینی، هیچ داهاتێکم نەبوو، زۆر تووڕە بووم، کەلوپەلەکەم فڕێ دا و چوومەوە بۆ ماڵەوە.

ڕۆژێکیان چوومە لای ژنێک هەر وا 100 هەزار تمەنی پێ دام،

هەر ئەو کاتە ئەوەندە شاد و کەیفخۆش بووم کە لەگەڵ کاکم چووینەوە بۆ ماڵەوە.

لە کاتژمێر نۆ یان دەی بەیانییەوە هەتا هەشتی شەو ئیش دەکەم. ئەو کات کە لە قۆناغی ناوەندی بووم پێنج شەمانە و هەینییانە دەهاتم، بەڵام ئێستا دەخوێنم تەنیا هاوینان و ڕۆژانی جەژن دێم. ڕۆژی 150 هەتا 200 هەزار تمەن دەکەوم. شەشی بەیانی دێم هەتا هەر کاتێک کە کۆتایی دێت.

هاتوچۆی ئەم منداڵانە لە ماڵەوە بۆ سەر شوێنی کار و بە پێچەوانە یەکێک لە خاڵە سەرنجڕاکێشەکانە. هەندێکیان تاران باش دەناسن لەوانەیە بە مێترۆ یان تاکسی هاتوچۆ بکەن. کۆمەڵێکی دیکەیان کە ڕێژەیان زۆرە، تاکسی یان ڤانێک بە کرێ دەگرن و بەوە هاتوچۆ دەکەن. ئەم گرووپە لەوانەیە منداڵانی کاری چەند چوارڕێیان یان مەکۆ بن کە هاوڕێگان و بۆ کەمکردنەوەی تێچووەکانیان ئەم کارە دەکەن. بەو پێیەی کە ئەم منداڵانە زیاتر لە بەر چاون، شارەوانی زیاتر بە منداڵانی سەرشەقام دەیانناسێت. لایەنێکی بەربڵاوی توێژینەوەکان ئەم تاقمە منداڵانەیان تاوتوێ کردووە. بۆ وێنە وامقی و دیتران لە ساڵی 1393 هەتاوی ژمارەی منداڵی سەرشەقامیان 26 هەزار کەس خەمڵاندووە.

لەم کارەدا بە پێچەوانەی کارەکانی دیکە، منداڵان لە تەمەنی زۆر کەمەوە دەست بە کارکردن دەکەن، بۆ وێنە تەمەنی پێنج ساڵان. لە کارەکانی دیکەدا منداڵان ناتوانن لە تەمەنی زۆر کەمەوە کار بکەن و داهاتیان هەبێ، چونکە زۆربەی کارەکان پێویستیان بە توانای جەستەیی و فیزیکییە. یەکێک لە منداڵە ئیشکەرەکان لە بلواری کشاورز لە بارەی تەمەنی دەستکردن بە کارەوە وتی:

لە تەمەنی پێنج ساڵانەوە ئیش دەکەم، لە پێنج ساڵانەوە هەموو من لێرە دەناسن.

دەستپێکردنی کار لە تەمەنی کەمدا مەترسیی زۆری بۆ منداڵان لێ دەکەوێتەوە کە یەکیان ونبوونە، چونکە لە گەورەشارێکی وەکوو تاران ناسنیی ڕێگا و هێماکان بەتایبەت بۆ منداڵانی کەمتەمەن و نەخوێندەوار زۆر ئەستەمە.

منداڵێک کە لە پارکی دانشجو دیمانەی لەگەڵ کرا لەم بارەوە وتی:

ڕۆژی یەکەم کە دەستم بە ئیشکردن کرد، ون بووم. منیان برد بۆ پۆلیس. هەتا شەو لەوێ دانیشتم و گریام. هەتا بەیانی گریام.

شەڕ لە سەر قەڵەمڕەو و سنوور لە مێترۆدا باوە و لە زۆربەی

کاتەکاندا منداڵان ئەو تازەهاتووانەی کە دێنە ناو بازنەکەیان، ڕێگای کارکردنیان پێ نادەن و تەنانەت لەوانەیە توندوتیژییان لەگەڵ بکەن. گێڕانەوەی یەکێک لە منداڵەکان کە لە وێستگەی مێترۆی ئێرەم سەبز دیمانەی لەگەڵ کرا وتی:

هیچمان پێ ناڵێن، چونکە من حەوت ساڵە لێرە ئیش دەکەم. بەڵام ئەوانەی کە تازە هاتوونەتە سەر هێڵ، لە هێڵی یەکەوە دێنە ناو هێڵی چوار یان کەلوپەلەکانیان لێ دەگرن یان لێیان دەدەن کە چیتر نەیەتە ئێرە، چونکە قەرەباڵغە.

یەکێک لە خاڵە سەرنجڕاکێشەکان لە مێترۆ ئەوەیە کە منداڵان بە پێی ئێتنیکێکی تایبەت لەوانەیە هێڵەکانی مێترۆ لە ناو خۆیاندا دابەش بکەن و ڕێگە نەدەن منداڵانی دیکە توخنی قەڵەمڕەوی کارییان بکەون. گێڕانەوەی دوو دانە لە منداڵە ئیشکەرەکان لە هێڵەکانی 2 و 4 مێترۆی تاران بەم شێوە بوو:

ئەمانە ئەم کرمانشانییانە لێرە لە سەر هێڵێک سەرە دەگرن. هەر کەس بێتە ناو سەرەکەیان دەڵێن بۆچی لێرەی، بچۆ سەر هێڵێکی دیکە، ناهێڵین نامۆ بێتە ئەم شوێنە.

وێستگەیەک لە دوای ئێرە شەڕ کرا، دەیانوت جنێو دەدەی و جنێوی زۆر تفت و تاڵیان بە یەکتر دەدا. چەند دانە مستە کۆڵە و شەقیان لە کوڕێک وەشاند. بە نۆرەیە؛ بۆ وێنە یەکیان دەڵێ نۆرەی من لە جەوادییەیە، دەبێ هەمووتان بێنە جەوادییە سەرە بگرن. بۆ وێنە یەکێک لە زەمزەمەوە لە وێستگەی پێشتر سوار دەبێ، ئەمیان دەڵێ بۆچی هاتییە لای من، ئیتر دەبێتە دەمەوقڕێ و لە یەکتر دەدەن، لەبەر ئیش لە یەکتر هەڵدەدەن.

هەڵبەت لە کاری دیکەشدا دابەشکاریی جۆری کار بە پێی گرووپە ئێتنیکییەکان بەدی دەکرێ؛ وەک منداڵێکی دەستگێڕ کە لە چوارڕێیانی فێردەوسی کاری دەکرد وتی:

ئەوان کۆچەرن، گەورەن، گوڵ دەفرۆشن ... ، کلینیکیس و ئەمانە ... ئازارمان دەدەن. ئەرێ وتی چیتر لە چوارڕێیان نەتبینمەوە دەنا تێتهەڵدەدەم. ئێمەش وتمان باش، شەڕمان لەگەڵ کردن. هەندێ لە منداڵەکان تێیان هەڵدا و ئەویش دەستی شکاند.

کۆمەڵێکی دیکە لە منداڵان سەبارەت بە کاری چەرچێتی و دەستفرۆشی لە مەیدانی ئینقلاب و تەجریش و دژوارییەکانی ئەم کارە وتیان:

قاچم دێشێ، ئیتر دێم. قاچم زۆر دێشێ، سەختە.

چنێو دەدەن، زۆر بێئەدەبن، کچە بەرەو لای پیاوە چوو، کابرا پانتۆڵەکەی داکێشا خوارێ، ئینجا کە پانتۆڵەکەی دادەکێشێتە خوارەوە، کچە دەچێتە لای دایکی دەیگێڕێتەوە، دایکیشی گوێ نادا و دەڵێ بە جەهەندەم! ئەفغانستانییەکان زۆریان لەمانە بۆ پێش هاتووە، جارێ شتی وا بۆ من ڕووی نەداوە.

من خۆم لێرە بینیم. نازانم کچە لەبەر توالێتەکە وەستا بوو، وتی پیاوێک هاتووە دەستدرێژی بکاتە سەری، دەگریا.

وێنەیەک لە کار و بوونی منداڵان لە چوارڕێیانەکان و شەقامەکانی شار؛ منداڵی لای ڕاست خەریکی دەستفرۆشی و منداڵی لای چەپ خەریکی خاڵکوتان لە سەر پای هاوڕێکەیەتی. (وێنە: توێژەر)

گوڵفرۆشی

گوڵفرۆشی جۆرێکی دیکەی کاری منداڵان لە سەر شەقامە و بەو پێیەی کە جیاوازییەکی زۆری لەگەڵ جۆرەکانی دیکەی کاردا هەیە، لێرەدا بە شێوەی جیا تاوتوێ کراوە. سێ تاقمی دیاریکراوی گوڵفرۆشەکان لێک جیا دەکرێنەوە: تاقمی یەکەم ئەوانەن کە لە سەر شەقام و چوارڕێیانەکان گوڵ دەفرۆشن؛ تاقمی دووهەم ئەو منداڵانەن کە لە هەندێ لە سەیرانگاکانی وەکوو دەرکە و کەن، گوڵ دەفرۆشن؛ تاقمی دوایی ئەو منداڵانەن کە لە گۆڕستانەکانی وەکوو بەهەشتی زارا و ئەو ڕێگایانەی کە بە گۆڕستانەکان کۆتاییان پێ دێ گوڵ دەفرۆشن. ئەو منداڵانەی کە لە گۆڕستانەکان یان لە بەهەشتی زارا گوڵ دەفرۆشن. بە پێی ئەوەی لە چ بۆنەگەلێکدا گوڵ دەفرۆشن ئەمەش خۆی بە سەر سێ تاقمدا دابەش دەکرێ: تاقمی یەکەم ئەو منداڵانەن کە لە بەرامبەر بڕە پارەیەکی دیارکراو گوڵ بۆ خاوەن مەکۆ گوڵفرۆشییەکان دەفرۆشن. زیاتر خاوەنی ئەم مەکۆیانە ئێرانین و بۆ

ماوەیەکی زۆرە کە خاوەنی ئەم مەکۆیانەن و زۆریان لەگەڵ ئەفسەرانی شارەوانی پەیوەندییان هەیە کە بە پێی ئەم پەیوەندییانە ڕووبەڕووی گیر و گرفتی یاسایی نابنەوە. خاوەن مەکۆکان منداڵان دادەمەزرێنن و لە بەرامبەر قەبارەی فرۆشی ڕۆژانە بڕە پارەیەکی زۆر کەمی وەک حەقدەستیان پێ دەدەن. یەکێک لە منداڵە گوڵفرۆشەکان لە شارێی خەلیج فارس (ئۆتووبانی تاران - قوم) سەبارەت بە شێوازی کارەکەی لەم بارەوە دەڵێ:

> من بۆ خاوەنکارەکەم ئیش دەکەم، مەکۆ هی ئەوە. ئەگەر ڕۆژی 100 هەزار تمەن ئیش بکەم 70 هەزار تمەنی هی ئەوە.

شێوازی کاری منداڵانی گوڵفرۆش، وەک پێشتریش وترا، پێکەوە جیاوازە: هەندێکیان مەکۆ بە کرێ دەگرن و بۆ خۆیان ئیش دەکەن. هەندێکیان حەقدەست وەردەگرن، و هەندێکیش بڕێک لە داهاتەکە وەردەگرن کە زۆر کەمە. چەند کەس لە منداڵانی گوڵفرۆشی لە شارێی خەلیج فارس (ئۆتووبانی تاران - قوم) شارۆچکەی ڕۆژئاوا، مەیدانی شووش، و ترمینالی باشوور لە مەڕ بارودۆخ و شێوازی کاری خۆیان بەم شێوە ڕوونکردنەوەیان دا:

> گوڵ دەکڕین و دەینە ئێرە دەیفرۆشین. هەندێ جار بۆ کەسێکی دیکە ئیش دەکەین. هەندێ جاریش بۆ خۆمان ... لە سەر تابلۆکە نووسراوە ئەفسەرییە، پاش ئەوە، بچیتە ئەفسەرییە، گوڵی زۆر لێیە، ئینجا تابلۆی ئیمام ڕەزای لێ دراوە. پێم وا هەندێ شتی تێدا نووسراوە، لەو شوێنەی کە گوڵی لێ دێنین و دەیفرۆشین. ئەم حەفتە گوڵ بۆ خۆمان دەفرۆشین.

> ئەوان کەلوپەلیان هەڵدەڕێژن، ئێستا ناهێڵن بووەستین. حەفتەکانی ڕابردوو باش بووین، بەڵام ئێستا وا نییە، ناهێڵن؛ هەر ئێستا هات شەڕێکی ئاوقانمان کرد، ناهێڵن دەڵێن گوڵ مەفرۆشن. ئەوەی وا ئێرەی داوە بە کەسێکی دیکە، دەڵێ لێرە ڕامەوەستن. پیاوێک کەلوپەلەکەی لێرە هەڵڕژاندووە. ئێرەی بە کرێ داوە بە ئێمە. ئینجا دەیدا بە کرێ، ئەو حەفتەی وا بۆ خۆمانە دەیدا بە کرێ. ئینجا وتی لێرە کەلوپەلتان هەڵمەڕێژن. کرێکارەکانی خۆت بێنە.

> پێشتر لای کابرایەک ئیشم دەکرد، پێیان دەوت ... . کاتێک چووم منداڵ بووم و هیچم نەدەزانی، ڕۆژی هەزار تمەنم وەردەگرت. کە گەورەتر بووم ڕۆژی 40 هەزاری پێ دەدام.

> کەلوپەلەکە هی خۆمانە. لە بازاری ئیمام ڕەزا گوڵ دەکڕین. باوکم دەچێتە ئەوێ دەیهێنێت. ئەوەی کە لێرە ڕادەوەستین پێشتر 100 هەزار

تمەنیان دەدا، بەڵام ئێستا زۆر بووە بۆتـە 300 هـەزار تمـەن. دەیـدەین بەو کابرایەی کە وا وانێتی سپی هەیە هـا لـەوێ وەسـتاوە. ئـەوەی کـە 100 هەزار تمەن دەدەین ئەگەر لە لایەن شـارەوانی و ئەمانـەوە بـێن، حەقیان بە سەرمانەوە نییە، دێڵن ئیش بکەین.

هەنـدێ جـار منـداڵانیش لەوانەیـە بـە شـێوەی ڕۆژانـە کـار بـۆ خاوەنکارەکان بکەن. هەڵبەت بەو پێیەی کە کۆتـایی حەفتـە و هەنـدێ لـە ڕۆژانـی سـاڵ گۆڕسـتانەکان قـەرەباغڵترن، لەوانەیـە حەقدەسـتی منداڵەکان لەم ڕۆژانـەدا زیـاتر بێـت. منـداڵێک کـە لـە شـارێی خـەلیج فـارس (ئوتووبـانی تـاران - قـوم) لـە یـەکێک لـە مـەکۆکان گـوڵی دەفرۆشت سەبارەت بە داهاتەکەی وتی:

ئەگەر کرێکە بۆ خۆمان بێ، ڕۆژی 50 هەزار تمـەن و دوو ڕۆژ 100 هەزار تمەن دەکەوین. بۆ ئێمە نـەبێ ئـەو 100 هـەزار تمـەنمان پێ دەدات.

لە کۆتاییدا تاقمی دوایی ئەو منداڵانەن کە بە تەنها یان زیاتر لەگەڵ بنەماڵـەکانیان لەوانەیـە بـۆ ماوەیـەک دیـاریکراو ئـەو مەکۆیـە لـە خاونەکەی بـە کـرێ بگـرن. بـەو پێیـەی کـە خـاوەن مـەکۆکان لەگـەڵ ئەفسەرانی جێبەجێکردنکاری شارەوانی ڕێک کەوتوون، کەواتـە ئـەم منداڵانە لە لایەن پشکنەرانی شـارەوانی ئـازار نـادرێن و منداڵـەکانیش خۆیان باش دەزانـن کـە ئەگـەر کـار بـۆ خـاوەن مـەکۆ بکـەن پیـاوانی شارەوانی کێشەیان بـۆ سـاز ناکـەن؛ یـەکێک لـە منداڵـە ئیشـکەرەکانی شارێی خەلیج فارس (ئوتووبانی تاران - قوم) ئاماژە بەم خاڵە دەکا:

ئێمە دەستەبەر کراوین، چ کەس حەقی بە سـەر ئێمـەوە نییـە، ئیتـر بارەکەمان نابەن.

شەڕ و ناکۆکی لە سەر قەڵەمڕەویش لـەم شـوێنانەدا زۆرە. بـە لای خاوەن مەکۆ و ئەو منداڵانەی کە کاری بۆ دەکەن یـان ئـەو منداڵانـەی کە مەکۆکەیان لـێ بـە کـرێ گرتـووە زۆر گرینگـە کـە لـە مـەکۆکانی دیکەوە نەیەنە نـاو بازنەکـەیان و لـە بازنـەی ئەوانـدا گـوڵ نەفرۆشـن. هەندێ جار تێکهەڵچوونی فیزیکیی لە نێوان خاوەن مەکۆکان لـە سـەر ئەم بابەتە پێش دێت. دوو کەس لە منداڵـە گوڵفرۆشـەکان لـە بەهەشـتی زارا لەم بارەوە دەگێڕێتەوە:

شەڕیش دەکرێت. بۆ وێنە ئـەوان دێـن لێرە گـوڵ دەفرۆشـن. ئێمـە دەڵێین ئێرە مەڵبەندی ئێمەیە، مەیەنە ئێرە یـان خاوەنکارەکـەمان دەچـێ لەگەڵ خاوەنکارەکەیان شـەڕ دەکـا و پێـی دەڵـێ یـەکێ لـە منداڵـەکانی مەکۆکەت هاتۆتە ئێرە گوڵ دەفرۆشێت.

بـەڵێ، لـە سـەر ئـەم کەلوپەلانـە نـاکۆکی سـاز دەبێـت. هـەر ئێسـتا خەریک بوو شەڕێک ساز بێت. لە سەر ئەوەی کە بۆچی ئێرەت داوە بە کرێ، بتدابایە بە کرێکارەکانی خۆتـان، چونکـە شـارەوانی نـاهێڵێ، پۆلیسی هاتوچۆ ناهێڵێت.

ئەو منداڵانەی کە لە بەهەشـتی زارا گـوڵ دەفرۆشـن ئـەزموونێکی جیاوازیان هەیە ئەویش ئەوەیە کە بەشێکی زۆری نەزریی تازیەباران دەدرێ بـەم منداڵانـە، نەزریگـەلی وەکـوو خورمـا، شـیرینی، حـەڵوا، ئاومیوە، خواردن، و هەندێ شتی خواردەمەنیی دیکـە. دەتـوانین بڵێـین لـە هەنـدێ شـوێنی وەکـوو گۆڕسـتانەکان هەسـت و سـۆزی خـەڵک بەکوڵترە، یەکێک لە لێکەوتەکانی هاریکـاریکردنی منـداڵانی کـار لـە چوارچێوەی پێشـکەشکردنی خواردەمەنییەکانـە. هەڵبـەت هەنـدێ لـەم منداڵانە خواردەمەنی وەکوو ئاومیوە یان وشـکەمەنییەکان دەفرۆشـن و لەم ڕێگەوە داهاتێک بۆ خۆیان دەست دەخەن.

ئەو منداڵانەی کە لە سەر شەقامەکان و سەر چوارڕێیانەکاندا گـوڵ دەفرۆشن ئەوانیش بە پێی بۆنەی فرۆشتنی گوڵ بـۆ سـەر دوو جـۆری سەرەکی دابەش دەبن: تاقمی یەکەمیان ئەوانەن کە لـە ژێـر چـاودێریی خاوەنکار کار دەکەن و خاوەنکارەکانیان زیاتر لە سووچێکی شـەقام، چەنـد هـەنگاو ئـەو لاتـر، گوڵـەکان چـەپک چـەپک دەکـەن، ئینجـا لـە زەنبیلدا ڕیزی دەکەن یان ڕووبانی لێ دەپێچن و بـۆ فـرۆش ئامادەیـان دەکەن. حەقدەستی ئـەو منداڵانـە زیـاتر بـە شـێوەی ڕێژەیـی لـە لایـەن خاوەنکارەکانیانـەوە دەدرێـت. منـداڵێک کـە لـە سـەر شـەقامی ئیمـام خومەینی گوڵی دەفرۆشت سەبارەت بە حەقدەستەکەی دەڵێ:

ئێرە وا نییە کە ڕۆژانە بۆ وێنە 100 هەزار تمـەن بـدەن، هـەرچی زیاتر بفرۆشی زیاتر وەردەگری.

هەڵبەت هەندێ لە منداڵانیش لەوانەیە بە شێوەی ڕۆژانە حەقدەسـت وەربگـرن. بـۆ وێنـە خاوەنکـار ڕۆژێ 100 هـەزار تمـەنیان وەک حەقدەستی گوڵفرۆشی پێ بدات. ئەگەر منداڵان لـە ژێـر سەرپەرشـتیی خاوەنکارێک بن، ئەو لە شـوێنێکی دیـاریکراو کۆیـان دەکاتـەوە و بـە ئۆتۆمبێل دەیانباتە سەر چوارڕێیان یـان شـوێنی مەبەسـت. گێڕانـەوەی سێ منداڵ لە منداڵانی گـوڵفرۆش کـە لـە بـازاڕی گـوڵی ئیمـام ڕەزا و مەحەلاتی دیمانەمان لەگەڵ کردن لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

ئێمە دەباتـە گوڵخانـە (خانـەی پلاسـتیکی). بـۆ بـەیانی هـەر لـەوێ سوار دەبین.

لە نزیک مێترۆ سوار دەبین.

لە قەمسەر گوڵ دێنێ و سوارمان دەکات.

دەربڕینــی هەســت و ســۆزیش لێــرەدا دەورێکــی گرینگــی هەیــە هەڵبــەت دەبــێ بڵێــین لێــرەدا منــداڵان بــاش دەزانــن کــە کــام گرووپــی شۆفێرەکان مشتەرییانن و ئەگەری ئەوە هەیە کە گوڵیان لێ بکڕن. بـۆ وێنە ئەو کچ و کوڕانەی کە پێکـەوە دۆسـتن و یـان خـاوەن ئۆتـۆمبێلی مۆدێل بەرزن. هەروەها ئەوەی کە ئەم گرووپە جۆرێکی تایبەتی گوڵ دەفرۆشن، بۆ وێنە گوڵباخیی سوور یان سپی (هەڵبـەت تـەنیا ئـەم دوو جۆرە گوڵە نافرۆشن). لە کۆتاییدا دەبێ بڵێین منداڵانی ئەم گرووپە بـۆ فرۆشتنی گوڵەکانیان فێڵ و کەڵەکی تایبەت بە کار دەبـەن. گێڕانـەوەی منداڵێکی گوڵفرۆش کە لە گەڕەکی سەعادەتاباد کاری دەکرد سـەبارەت بە مشتەرییەکانی وتی:

ئەوانـەی کـە ژن و مێـردن یـان کـچ و کـوڕن و پێکـەوە دۆسـتن و لەگەڵ یەکترن، زیاتر گوڵ بەوانە دەفرۆشین. بۆ وێنە دەڵێین: گەرەکت نییە گوڵ بۆ خۆشەویستەکەت بکڕی، چەندە عەشقەکەتت خـۆش دەوێ [پێدەکەنێت].

تاقمێکی دیکـە ئـەو منداڵانـەن کـە ئـیش بـۆ خۆیـان دەکـەن. ئـەوان بــەیانی زوو دەچنــە گوڵفرۆشــی و گــوڵ دەکــڕن. ئینجــا بــە چــەپک چـەپککردنیان لـە مـاڵ یـان لـە شـوێنی فـرۆش، بـە مشـتەرییەکانیانی دەفرۆشــن. بــە گشــتی ئــەو منداڵانــەی کــە لــە چوارڕێیانەکانــدا گــوڵ دەفرۆشن چەند کێشەی سەرەکییان هەیە کە بە وتـەی خۆیـان پێنـەدانی پارە گرینگترینیانە. منداڵێکی گوڵفرۆش کە لە گـەڕەکی دەرکـە کـاری دەکرد سەبارەت بەم کێشە وتی:

گوڵیان پێ دەفرۆشم، دەڵێم پارەم پێ بدەن، ئۆتۆمبێلەکەیانی لێ گـاز دەدەن و دەڕۆن.

منداڵان تا ڕادەیەکی زۆر تووشی ئەم کێشە دەبنـەوە و لەوانەیـە لـە درێژەی ڕۆژدا یەک یان چەند شۆفێر هەبن کە گوڵەکانیان لێ بکڕن و لە بەرامبەردا پارەیان پێ نەدەن. لە هەندێ حاڵەتـدا هـەر ئـەم کـارە وا دەکـا کـە ئـەو منداڵـە پیشـەکەی بگۆڕێـت. کێشـەی سـەرەکیی دیکـە شــارەوانی و ئەفســەرەکانیەتی کــە لەوانەیــە بــۆ کردنــەوەی ڕێگاکــان هێرش بکەنـە سـەر منداڵـەکان و گوڵـەکانیان لـێ بسـتێنن. گێڕانـەوەی یەکێک لە منداڵە ئیشکەرەکان لە مەیدانی پوونەک لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

هەندێ جار دایکم خەفەت دەخوا، منیش بێتاقەت دەبم. هەندێ جـار خوشکەکەم شەرم لەگەڵ دەکا، قەڵس دەبن. ئـەو کاتـەی کـە شـارەوانی پەلامارمان دەدا و گوڵەکانمان لێ دەستێنن.

لەم کاتەدا لەوانەیە خاوەنکاریش بە هۆی لەدەستدانی گوڵەکانی منداڵەکان سەرزەنشت بکا و سزایان بدات. گێڕانەوەی منداڵێکی گوڵفرۆش کە لە شاڕێی خەلیج فارس (ئوتووبانی تاران - قوم) کاری دەکرد لە سەر ئەم خاڵە جەختی کردەوە:

حەفتەیەک لەمەوبەر گوڵەکانیان لێ ڕفاندم، گوڵدانەکانیان بردم، هەموویان برد. خاوەنکارەکەم بە گژمدا چوو، وتی بۆ ڕاتان نەکرد؛ کۆڵێ گوڵمان بوو، وتمان نەماندەوانی ڕا بکەین.

دەمەقڕێ لەگەڵ مشتەری و داخوازیی مشتەرییەکان بۆ داشکان یەکێکی دیکە لە کێشەکانی ئەم منداڵانەیە. منداڵێکی گوڵفرۆش کە لە شاڕێی خەلیج فارس (ئوتووبانی تاران - قوم) کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

بەلام هەموویان داوای داشکان دەکەن، هەموو دەیانهەوێ گوڵەکە بە نرخێکی هەرزانتر بکڕن.

هەڵسوکەوتی نەشیاوی شارۆمەندان لەگەڵ ئەم منداڵانە یەکێکی دیکە لەم کێشانەیە. سکاڵا و گازندەی منداڵێکی گوڵفرۆش کە لە مەیدانی پوونەک کاری دەکرد بەم شێوە بوو:

هەندێ دەڵێن کۆڕۆناتان هەیە لێمان نزیک مەبنەوە، بەڵام هەندێکیان نا وا نین. هەندێکیان بەر لە کۆڕۆنا دەیانوت لاچن لەبەر چاومان، هیچ مەفرۆشن. ئەیچی لەم قسانە. بەڵام هەندێکیشیان دلۆڤانن و گوڵمان لێ دەکڕن.

یان ئەگەر گوڵ بە نرخی کەمتر لە نرخی خۆی بفرۆشن، خاوەنکار نرخە کەمکراوەکە لە حەقدەستی ڕۆژانەیان دەگێڕێتەوە. گێڕانەوەی منداڵێکی ئیشکەر لە مەیدانی سادقییە لەم بارەوە ئەمە پشتڕاست دەکاتەوە:

بە گژماندا دەچێ، لە حەقدەستمان کەم دەکاتەوە. ئەیچی. بۆ وێنە ئەگەر 10 هەزار تمەن هەرزانتر بیدەین، ئەو 10 هەزار لە حەقدەستەکەمان کەم دەکاتەوە؛ واتە 90 هەزار تمەنمان پێ دەدات.

و یەکێک لە منداڵە ئیشکەرەکان لە شاڕێی خەلیج فارس (ئوتووبانی تاران - قوم) سەبارەت بە زەحمەتی کاری گوڵفرۆشی وتی:

بەیانان دەچین گوڵ دەکڕین، لێرە لەبەر ئەو خۆرە سوورە ڕادەوەستین هەتا ئەو کاتەی گوڵەکان دەفرۆشرێن.

لە کۆتاییدا دەبێ بڵێین کۆمەڵێکی دیکە منداڵانێکن کە لە هەندێ

ناوەندی گەشتیاری، وەکوو دەرکە و فەرەحزاد و کەن، گوڵ دەفرۆشن. ئەم منداڵانە زۆریان لە سەر ئیزن یان بە بێ ئیزنی خاوەن ڕیستوڕانتەکان دەچنە ژوورەوە. لە ناو ئەم ڕیستوڕانتانە یان لەبەر درگاکەی گوڵەکان دەفرۆشن. هەندێ جار کاتێک بۆ فرۆشتنی گوڵ ئیزن لە خاوەنی ڕستووڕانت یان بەڕێوەبەرەکەی ناگرن، لەوانەیە کاربەدەستانی ڕیستووڕانت هەڵسوکەوتی وتەیی یان فیزیکییان لەگەڵ بکەن.

وێنەی منداڵێکی گوڵفرۆش (وێنە: هەواڵدەریی ئیسنا)

کارکردن لە فیتەریی ئۆتۆمبێل و میکانیکی

بنەماڵــەی ئــەو منداڵانــەی وا لــەم بــازارەدا کــار دەکــەن زۆریــان گۆشەچاوێکیان لە داهاتووی منداڵەکان هەیـە؛ واتـە بـە هاتنـە نـاو ئـەم کـارە فێـری پیشـەیەک دەبـن و هیـوادارن لـە داهـاتوون ببنـە وەسـتا و داهات وەدەست بێنن، لە حاڵێکدا لە زۆرێک لە کارەکـانی دیکـەدا، بـۆ وێنـە کـار لـە سـەر شـەقام، ئـەم جـۆرە ڕوانینـی کـارە بـوونی نییـە. گێڕانـەوەی هەنـدێ لـە منداڵـە ئیشـکەرەکان لـە فیتەرییـەکانی کـەن و فەرەحزاد سەبارەت بە ئیشەکەیان بەم شێوە بوو:

هیچ، باوکم وتی بڕۆ فێری شتێک بە، خوێندن کەڵکی نییە.

بە نیازم فێری کارێک بم؛ گـەورە بـم، خـۆ نـاکرێ هـەر لـە سـەر چوارڕێیانەکان بم.
خۆم هاتم. دایکم وتی بچۆ پیشەیەک فێر بە، ئیتر منیش هاتم فێـری کاری تەکینکی بووم، ئیش‌کـردن لـە خوێنـدن باشـترە. دەمـەوێ هـەر لێرەوە درێژە بە ئیشەکەم بدەم.

هۆگریی منداڵان بۆ ئـەم پیشـە یـەکێک لـە هۆکـارە سـەرەکییەکانی هاتنی منداڵان بۆ ناو ئەم کارەیە. هەندێ لەو کوڕانـەی کـە هاتوونەتـە ناو ئەم پیشەوە هەمیشە خەون بە بوونی ئۆتۆمبێلی باش و گرانبـەهاوە دەبینن و بە هۆی ئەوەی هەلی وەدیهاتنی خەونەکانیان مەیسەر نـەبووە و چـاک دەیـانزانی کـە نـاتوانن ئۆتۆمبێـل بکـڕن، هـۆگری ئـەم پیشـە بوون. مێرمنداڵێکی تەمەن شازدە ساڵان کە لـەم فیتەرییـە لـە گـەڕەکی شووش کاری دەکرد سەبارەت بە هۆگرییەکانی بۆ بوونی ئۆتۆمبێلێکی لووکس وتی:

هـەموو شـەوێ خـەونم دەبینـی کـە ئۆتـۆمبێلێکی گرانبـەهام هەیـە، هەندێ جار دەمژمارد کـە ئەگـەر داهـاتی بـاوکم خـەرج نەکـەم، دەبـێ چەند ساڵ کۆ ببێتەوە بۆ ئەوەی بتوانم ئۆتۆمبێلێکی شاسیی بڵیند بکڕم. سەرەتاکان پێم وا بوو کە خۆم گەورە دەبم و دەیکڕم، بەڵام ئێستا لـەوە نـــاچێ بتـــوانم، پـــارەی زۆری دەوێـــت. زانیارییـــە تەکنیکییـــەکانی ئۆتۆمبێلـەکان دەناسـم، سـەبارەت بـە ئۆتۆمبێـل هـەر چـی زانیارییـە دەیزانم.

منداڵێکی ئەفغانستانی کـە لـە یـەکێک لـە فیتەرییـە میکانیکییەکانـدا کاری دەکرد سەبارەت بە شێوازی هاتنی بۆ ناو ئەم کارە وتی:

ئەوسا تەمەنم کەم بوو، لە ئەفغانستان بووین ... بە باوکمم وت ئەو ئەستێرەم پێ جوانە ... مارکی بێنز بوو ... ئینجا باوکم چوو دانەیـەکی دۆزییـەوە، بـۆی هێنـام ... لـە سـەر ئـەم بابەتـە بـوو کـە تامـەزرۆی ئۆتۆمبێل بووم، هەر وا فێری ماتۆڕ بووم ... ئۆتۆمبێلیش فێر بووم ...

ئیتر وتم با بچم فێری فیتەری بم ... زۆرم حەز لێیە.

هـۆگری بـۆ کـارە تەکنیکییـەکانیش لـە هۆگربـوونی کـوڕان بـۆ کارگەلی وەکوو فیتـەری زۆر کاریگـەر بـووە. منـداڵێکی ئیشـکەر لـە یەکێک فیتەرییەکانی گـەڕەکی ناسـر خەسـرەو لـە مـەڕ هۆگرییـەکانی وتی:

ئیش بە جەڕبادەر و لەم شتانە دەکەین، زۆر خۆشە.

هەندێ لە منداڵانیش لەبەر ئەوەی کە یەکێک لـە ئەنـدامانی بنەماڵـە یـان خـزم و کەسـیان لـەم پیشـەدایە، هاتوونەتـە نـاو ئـەم کـارەوە. یاریدەدەرێکی کۆمەڵایەتیی ئێنجئۆیەک لە گەڕەکی هەرەندی سەبارەت بە هۆکاری هاتنی منداڵان بۆ ناو کاری کارگە و جیاوازییەکانی لەگەڵ کاری سەرشەقام وتی:
زۆربەیان لەگـەڵ یـەکێک لـە ئەنـدامانی بنەماڵـەیان هاتوونەتـە نـاو کارگەیەک کە باوک یان بۆ وێنە یـەکێک لـە خزمـەکانی هـاتووە ئـیش دەکات. بەم شێوە دێن، بەڵام بە گشتی منداڵی سـەر شـەقامن – منـداڵی فرۆشیار یان سواڵکەر هەر کامیان بێ – منداڵی سەرشـەقامبوون زۆر ناخۆشـە، سـەر و زمـانی دەوێ، هەنـدێ پرەنسـیپی دەوێ کـە هـەموو منداڵێک نییەتی و لە کۆتاییدا ئەو منداڵانە پێیان وایە کە بـە قازانجیانـە کە لە کارگا بن، چونکە ئەو منداڵانەی کە لە کارگان فێری تـەکنیکێک دەبن کە دواتـر بۆیـان سـوودمەندە. کـە لەگـەڵ خۆشـیان دەدوێـی بـاش دەزانن کە ئەو منداڵەی کە لە شەقام ئـیش دەکـا داهـاتی زیـاترە، بـەڵام دەڵـێ مـن بـە نیـازم فێـری شـتێک بـم؛ مـن چەنـد سـاڵی دیکـە دەبمـە بەرگدوور، چەند ساڵی دیکە دەبمە فیتەر.
هەروەها دەبێ بڵێین کاتێک کە دایـک و باوکـەکان لـەو بـاوەڕەدان کـە منداڵـەکانیان لـە ڕێگـەی خوێندنـەوە لەوانەیـە لـە داهـاتوودا کـار نەدۆزنەوە، ڕۆڵەکانیان لە تافی منداڵییەوە دەنێرێنە بـەر کـار. تەنانـەت لە هەندێ لە ناوچەکاندا کە هەلەکانی کار بەتایبـەت ئـەو هەلانـەی کـە پێویستیان بە خوێندنە بوونیان نییە، ئەم بڕوایە لای دایک و باوکـەکان زۆر تۆخە. ئەم منداڵانەی کە لەم بازاڕەدا کـار دەکـەن هـەم ئێرانـی و هەم ئەفغانستانین. ئـەوان لـە گەڕەکگـەلێکی وەکـوو فـەرەحزاد، کـەن، ئازادی و هەندێکی دیکە لە گەڕەکە باشوورییەکانی تارانەوە خەریکی ئەم کارەن. خاڵێکی سەرنجڕاکێش ئەوەیە کـە کـارکردن لـەم بـازاڕەدا وەکوو ڕابردوو بە شێوەی نەریتی ئـەنجام نادرێـت؛ واتـە پێویسـتی بـە تێپەڕانـدنی خـولی فێرکـاری و وەرگرتنـی بڕوانامەیـە. هـەر بۆیـە منداڵانی ئەفغنستانی بەتایبەت ئەوانەی بە شێوەی نایاسایی لە ئێرانن و ناسـنامەیان نییـە نـاتوانن لـەم خولانـەدا بەشـداری بکـەن و بڕوانامـە وەربگرن. ئەو منداڵانەی کە دێنە ناو کارەوە لە پێشدا زیاتر خـەریکی

کاری سووکەڵە دەبن، کارگەلی وەکوو خاوێنکردنەوەی دووکان، کردنەوە و داخستنی دووکان، دانی جەرپادەر بە خاوەنکار، کۆکردنەوەی ڕۆنە سووتاوەکان، هێنانی پارچەی ئۆتۆمبێل لە دووکانەکانی دیکە و هتد. پاش ماوەیەک ئەوانە وردە وردە هەندێ کاری فیتەریی سادە، وەکوو کردنەوەی پێچەکان ئەنجام دەدەن بۆ ئەوەی لە کۆتاییدا پاش شارەزابوون بە شێوەی پرۆفیشناڵتر بێنە ناو کاری فیتەرییەوە. هەر بەم شێوە ئەوان لە سەرەتای کاردا هیچ حەقدەستێک وەرناگرن. گێڕانەوەی هەندێ لە منداڵە ئیشکەرەکان لە فیتەرییەکانی کەن، فەرەحزاد، ئازادی، پانزدەی خورداد، سادیقییە و سەعدی بەم شێوەیە:

خاوەنکار پارەم پێ نادات. لێرە شادگردانە لە خەڵک وەردەگرم.

ئێستا 2 ملیۆن دەدەن، لە پێشدا من ماوەی سێ مانگ بێبەرامبەر ئیشم دەکرد، پاشان وردە وردە بوو بە 2 ملیۆن تمەن.

مانگی 800 هەزار تمەن وەردەگرم.

حەفتەی سەد هەزار تمەن وەردەگرم. من پێشتر لێرە ئیشم دەکرد ... . هاتمە دەرەوە، دیسان هاتمەوە ... . داخستن و کردنەوە، بەرزایی لێدان (ارتفاع) ئەمانە باش دەزانم.

هەرچی منداڵان لە سەر ئەم کارە سەقامگیر و لێهاتووتر بن، ئەگەری ئەوەی کە داهاتێکی زێدەتر وەدەست بێنن زیاترە.

لە پێشدا هیچ نادەن، دەڵێن هاتووی بۆ شاگردی. پاشان کە کەمێک ئیش دەکەی پاش چەند مانگ تازە حەقدەستت پێ دەدەن.

دەتوانین بڵێین بە پێچەوانەی باوەڕی گشتی کە منداڵان لە سەر شەقامەکاندا زیاتر توندوتیژی بەئەزموون دەکەن، ئەم تاقمە منداڵانەش لە لایەن خاوەنکارەکانیانەوە توندوتیژییەکی زۆر بەئەزموون دەکەن. هەڵبەت لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دیکە جیاوازە. گوایا لەم بازارەدا جۆرە فەرهەنگێک بەدەروونی بووە کە منداڵ دەبێ بە توندوتیژیی وتەیی و فیزیکییەوە فێری کار بێت! گێڕانەوەی منداڵێکی ئیشکەر لە فیتەرییەکی گەڕەکی دەرکە لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

خاوەنکارێکمان هەبوو بە پێچبادەر لێی دەداین. ئیتر ئێمە نەماندەوێرا لەگەڵی تێک هەڵبچین. دەمانوت عەیبە ژیان ئەوە ناهێنێت. دەیوت باش کارەکان ڕاناپەڕێنن، گوێڕایەڵیم ناکەم.

ماوەی کارکردن لەم کارەشدا درێژخایەنە. منداڵان لە کاتژمێر

هەشت یان نۆی سەر لە بەیانییەوە دەست بە کار دەبن و هەتا نزیکەی 9 شەو بەردەوام دەبن. بەو پێیەی کە ئەم کارە لە کارە خزمەتگوزارییەکانە، ئەوان ڕۆژانی هەینیش هەتا کاتژمێر یەکی پاشنیوەڕۆ کار دەکەن. کەواتە پشوویان نییە. هەر بۆیە منداڵە ئیشکەرەکان لەم کەرتەدا ماوەی پشوویان کەمە کە ئەمە زۆر ئەو منداڵانە لە تافی منداڵی بێبەش دەکات. گێڕانەوەی کۆمەڵێ منداڵی ئیشکەر لە فیتەریی ئۆتۆمبێل لە گەڕەکەکانی فەرەحزاد و دەرکە لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

ئێمە لێرە هەر خەریک ئیشین؛ هەینیانیش دێین هەتا کاتژمێر یەک و دووی پاشنیوەڕۆ ئینجا دەڕۆینەوە بۆ ماڵەوە، ڕەنگە تۆپێنیش بکەین.

کاتژمێر هەشت و نیوی بەیانی دێم هەتا شەش و حەوت. هەر ڕۆژانی هەینی پشوومان هەیە.

لە هاویناندا لە کاتژمێر نۆی بەیانی هەتا نۆی شەو، نیوەڕوانیش بۆ نانی نیوەڕۆ دەڕۆمەوە بۆ ماڵی خۆمان، بەڵام کە قوتابخانە بکرێتەوە لە کاتژمێری یەکی نیوەڕۆوە دێم.

هەموو ڕۆژێک دێم. ڕۆژانی هەینیش نۆ دێم هەتا کاتژمێر دوو. ڕۆژانی پشوو دەچم بۆ یاری یان پارک.

یەکێک لە پاریدەرە کۆمەڵایەتییەکان لە ئێنجیئۆیەکی شاری ڕەی، کە لەگەڵ منداڵانی کار لە پەیوەندیدایە، سەبارەت بە کاتژمێری کاریی ئەم منداڵانە لە فیتەرییەکاندا دەڵێ:

فیتەرییەکان کاتژمێری کارییان لە نۆوە دەست پێ دەکا و هەتا حەوت و هەشتی شەو بەردەوامن و ئەوانەی دەخوێنن بەیانان دەچنە قوتابخانە و پاشنیوەڕوان دێنە سەر کار و هەشیانە کە بۆ پارەی گیرفانی خۆیان کار دەکەن و پارەکە دەچێتە گیرفانی خۆیان بەڵام هەندێکیشیان کە هەژار و نەدارن پارەکە وەک کۆمەکخەرجێک دەدەن بە دایکیان.

لەم کارەدا بەشێکی بەرچاوی کار نەک لە ناو دووکان بەڵکوو لە دەرەوەی دووکان ئەنجام دەدرێت. هەر بۆیە منداڵەکان سەرما و گەرما بەئەزموون دەکەن. ئەوان جیازاتی خۆپارێزی و جلوبەرگی کاریان نییە، چونکە جلوبەرگ و جیازاتی خۆپارێزی بۆ ئەوان دەست ناکەوێت. بیمەی ڕووداوکەوتنەوە ئەم منداڵانە ناگرێتەوە و ئەگەر تووشی ڕووداو ببن، خاوەنکار بەرعۆدەی هیچ خەرج و تێچوویەک نابێت. لە هەندێ کاری وەکوو ڕۆنگۆڕی یان سافکاری، دەست و جلوبەرگەکانیان زۆر پیسە و هەر ئەمە لەوانەیە بێتە هۆی

وازهێنان لە کار. منداڵێک کە لە یەکێک لە فیتەرییەکانی گەڕەکی تەجریش کار دەکا سەبارەت بە ئەزموونی پێشووی خۆی لە کارکردن لە ڕۆنگۆڕی بەم شێوە دوا:

> ڕۆنگۆڕی پیسە، جلوبەرگ و دەستت چەورە. دەچمەوە بۆنی ڕۆن دەدەم. ئیتر وتم بە کەڵک نایە، وازم هێنا.

بە هۆی ئەوەی منداڵان دەستیان بچووک و ناسکە لەم بازاڕە و لە کاری دیکەدا بەسوودن. بۆ وێنە دەستە بچووک و ناسکەکانیان بۆ پڕکردنەوەی بۆشاییەکان، یان زانووسقە لە سافکاری، یان کردنەوەی پێچ لە نێوان ماتۆڕ، ئەو شوێنانەی کە کەسانی گەورەساڵ ڕەنگە نەچنە ناوی، زۆر بەسوودە. خاوەنکارەکان هەندێ جار داکۆکی لەم منداڵانە دەکەن و پێیان خۆشە ئەوان درێژە بە خوێند بدەن، تەنانەت ئەوان زۆر کەیفساز دەبن کاتێک شتێک بە منداڵێک فێر دەکەن. زۆر جار خاوەنکارەکان لە تافی منداڵییەوە هاتوونەتە ناو ئەم بازاڕەوە و ئێستا بۆ خۆیان بوونەتە خاوەن دووکان و گاراژ. گێڕانەوەی یەکێک لەم خاوەنکارە پیشەدارانە لە گەڕەکی فەرەحزاد بەم شێوە بوو:

> ئێمە خۆشمان لە منداڵییەوە هاتووینەتە ناو ئەم بازاڕەوە، وەکوو ئەم منداڵانە. هەموو ئەمانەمان بە ئەزموون کردووە.

لە هەندێ حاڵەتدا خاوەنکارەکان لە ڕووی وتەیی و فیزیکییەوە منداڵان ئازار دەدەن و بە هەڵچوون و جنێوەوە داوای کارێک لە منداڵەکان دەکەن کە هەر ئەمە دەبێتە هۆی ڕەنجانی زۆربەی منداڵەکان و بێگومان کاریگەریی دەروونیی خراپ لە پاش خۆی بە جێ دێڵێت. گێڕانەوەی منداڵێک کە لە یەکێک لە فیتەرییەکانی گەڕەکی پاسداران ئیشی دەکرد لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

> خاوەندووکان هەڵسوکەوتی باش نەبوو. بۆ وێنە ئەگەر بیویستایە بڵێ دا ئەو جەڕوادەرەم بۆ بێنە، دەیوت هۆو هەتیو لەگەڵ تۆمە! و جوێنی دەدا. منیش جەڕوادەرەکەم تووڕ دەدا و بە یەکجاری هاتمە دەرەوە. پێشتر حەفتەی 70 هەزار تمەنم وەردەگرت، نیوەشی نەدەدا دەیوت هەفتەکەی دیکە دەتاندەمێ.

وێنەی منداڵێکی ئیشکەر لە فیتەریی سافکاری (وێنە: ماڵپەڕی نەسیم)

کارکردن لە لەحیمکاری و مادە خەسارچووەکان

بەو پێیەی کە ئەم دوو کارە خاڵی لێکچوونیان زۆرە، بە شێوەی هاوبەش تاوتوێ دەکرێن. زۆربەی ئەو منداڵانەی کە دەچنە ناو کەرتی لەحیمکارییەوە خۆیان یان بنەماڵەکەیان وەک فێربوونی پیشەیەک بۆ داهاتوو لەم کارە دەڕوانن. گێڕانەوەی هەندێ لە منداڵانی ئیشکەر لەم کەرتەدا لە گەڕەکی خەلازیر بەم شێوەیە:

باوکم وتی ئەمە باشە، شتێک فێر دەبی، دواڕۆژ بە کەڵکت دێت. سەرەتاکان پارەی کەمیان دەدا، مانگی 200 یان 300 هەزار. پاش کەمێک فێر دەبی دەبێتە 700 هەزار یان ملوێنێک.
ئیش دەکەم، چونکە باوکم لێرە ئێمەی گەورە کردووە. ئێستا دەمەوێ بۆ خۆم داهاتێکم هەبێت. هاتوومەتە لەحیمکاری کە فێری کارێک ببم.

ئامانجی منداڵان و دایک و باوکەکانیان لە چوونە ناو کاری لەم چەشنە ئەوەیە کە لە ماوەی تێپەڕاندنی خولێک، منداڵ لە قۆناغی شاگردەوە ببێتە وەستا و بۆ خۆی کار بکات. منداڵان لە پێشدا بە کاری سووکی وەکوو گواستنەوەی پارچەی ئاسن و درگا و پەنجەرە، دەست بە کار دەبن و ئینجا فێری کارکردن بە دەزگای لەحیمکاری دەبن. زۆربەی منداڵە ئیشکەرەکان لەم کەرتەدا ئامرازی خۆپارێزییان نییە و تەنانەت هەندێکیان لە کاتی لەحیمکاریدا چاویلکەی تایبەت بە کار

نابەن کە لەوانەیە چاوەکانیان زیانی پێ بگا، بەڵام لەوە دەچێ ئەمە بەشێک لە ڕەواڵەتی ئاسایی ئەم کارە بێت. بە هۆی کارکردن بە دەزگاکانی دیکە، وەکوو دەزگای بڕین، شوێنی کاری ئەم منداڵانە بەتایبەت لە وەرزی هاویندا زۆر گەرمە. لە زۆربەی کاتەکاندا، شوێنی نیشتەجێبوونی منداڵەکان بەشێک لە دووکان یان هۆدەیەکە کە لە سەر دووکانە و زۆر پیس، خەفەخان، کونجڕ و مەترسیدارە. بە گشتی ڕەوتی فێربوونی ئەم کارە بۆ منداڵەکان سەختە و بەو پێیەی کە هێزی فیزیکیی تەواویان نییە، لە کاتی گواستنەوەی پارچە ئاسنەکان زەختێکی زۆریان لە سەرە. منداڵێکی تەمەنی چواردە ساڵان کە لە یەکێک لە کارگەکانی باشووری شاری تاران کاری دەکرد سەبارەت بە زیانەکانی ئەم کارە وتی:

زۆربەی شەوان کە دەچمەوە لەبەر کزانەوەی چاوم هەتا بەیانی خەوم لێ ناکەوێ و دەگریم ... دایکم پەتاتەم بۆ لە ڕنە دەدا، بە دەستماڵێک لە سەر چاومی دادەنێ، کەمێک ئاهۆن دەبمەوە، هەموو شەوێ دەڵێم لە بیانییەوە ناچمەوە، زۆر ئازار دەکێشم. بەڵام چی بکەم؟ چیم لە دەست دێ؟ دایکم خۆ ناتوانێ بە تەنیا کرێی ماڵ بدا و خەرجمان بکێشێت.

منداڵێکی دیکە کە لە ئاسنگەری لە گەڕەکی کەهریزەک کاری دەکرد سەبارەت بە زەخت و دژوارییی کارەکەی وتی:

ئاسن دێ دەبێ دایبگری، دەبێ ئەمانە بێنیە ناو دووکان. ئیتر هەمووشیان قورسن، زۆر ناخۆشە. پیاو زەختی لێ دەکرێت.

بەو پێیەی کە شوێنی نیشتەجێبوونی هەندێ لەم منداڵانە لەگەڵ شوێنی کارەکەیان یەکە، هەموویان بۆ کارکردن لەبەر دەستن و پشوو و کاتی بێکارییان نییە. چالاکی لە کەرتی شتە خەسارەچووەکانیش لە پاڵ لەحیمکاری و بڕینە. منداڵانی چالاکی ئەم کەرتە لەوانەیە لە ناو شار مادە خەسارچووەکان کۆ بکەنەوە و ئەوەی کۆیان کردۆتەوە بیبەنە گەڕەکی خەلازیر کە لە باشووری شاری تارانە لەوێ بیفرۆشن. خەلازیر بازاڕی گەورەی کڕین و فرۆشتنی مادە خەسارەچووەکانی تارانە. هەندێ جار منداڵەکان لەوانەیە داشقە لە خاوەنکار یان دووکاندارەکان بە کرێ بگرن و مادە خەسارچووەکان کۆ بکەنەوە. ئەو منداڵانەی کە لەم بازاڕەدا ئیش دەکەن زۆربەیان لە پاڵ مادە خەسارەچووکان، لە هۆدەیەکی بچووکدا دەخەون کە زۆر پیس، خەفەخان و کونجڕ و پڕ لە پیسییە کە بێگومان کاریگەریی نەرێنی لە سەر دەروونیان دادەنێت. ئەوانەی کە لە ناو دووکانی مادە خەسارچووەکاندا کار دەکەن جۆرە مادە خەسارچووەکان جیا دەکەنەوە، مادەی خەسارچووی وەکوو ئاسن، ئالمینیۆم، مس، زینک،

چۆدەن و هتد. لە کاتی ئیشکردندا لەوانەیە بدرێن بە عەرز و یان ئاسنەواڵەیان بە سەردا بکەوێ و بریندار بن. ئەو برە حەقدەستەی کە وەردەیگرن ڕێژەیی و پوورسانتییە؛ واتە ئەگەر خەسارچووی زیاتر بۆ خاونکار کۆ بکەنەوە، پارەی زیاتر وەردەگرن و هەندێ جاریش لەوانەیە شاگردانە لە پێشنیاردەر وەربگرن. دوو کەس لە منداڵە ئیشکەرەکان لە بازاڕی مادە خەسارەچووەکانی خەلازیر سەبارەت بە داهاتەکەیان وتیان:

کار زۆر بێ، داهاتیش زیاتر دەبێت.

ئیتر ئیش بۆ خۆمان دەکەین، هەرچی ئیشی زیاتر بکەین پارەی زیاتر وەردەگرین.

ئەو منداڵانەی کە لە گاراژی مادە خەساچووەکاندا کار دەکەن لەوانەیە منداڵانی دیکە دابمەزرێنن بۆ ئەوەی مادە خەسارچووەکانیان بۆ کۆ بکەنەوە یان خۆیان ئەم کارە بکەن و بە فرۆشتنی مادە خەسارچووەکان داهاتیان زیاتر بکەن. ئەوان ئەو کاتەی کە خەسارچووەکان دەبەنە خەلازیر، کەلوپەلەکانیان بۆ دووکاندارەکان دەخەنە ڕوو و هەر کەس پارەی زیاتری دا بەوی دەفرۆشن. هەر بۆیە ئەم منداڵانە فێر دەبن کە لە هەرەتی منداڵییەوە چەنە لێ بدەن و کاڵاکانیان بە نرخێکی زیاتر بفرۆشن. منداڵێک کە لە بازاڕی خەلازیر بۆ ئەوەی خەسارچوەکانی بفرۆشێ بە شوێن مشتەریدا دەگەڕا سەبارەت بە شێوازی بازاڕدۆزییەکەی وتی:

کێ بە نرخی زیاتر لێمان بکڕێ بەوی دەدەین. بۆ وێنە چەند دووکان دەگەڕین نرخەکان دەپرسین، کێ زیاتر پارە بدا بەوی دەفرۆشین.

دوو کەس لە منداڵە ئیشکەرەکان لەم کەرتەدان بەم شێوە ئاماژەیان بە مەترسیی کارەکەیان کرد:

داگرتن ناخۆشە، زەختمان لە سەرە، درگاکان قورسن، گواستنەوەیان ناخۆشە. ئێستا ڕاهاتووم.

مەکینە مەترسیدارە. بۆ وێنە شتێک دەخەی، دەبینی دەستت دەچەقێتە ناوی، ئیتر ئاسنە مەرسیدارە.

وێنەی منداڵێکی ئیشکەر لە کارگەی لەحیمکاری کە خەریکە کار بە مەکینەی فرێز دەکا
(وێنە: هەواڵدەریی ئیرنا)

گواستنەوەی بار بە داشقە

گواستنەوەی بار بە داشقە یەکێک لەو کارانەیە کە منداڵانێکی زۆر خەریکیین. سێ شوێنی سەرەکی هەیە کە ڕێژەیەکی زۆری منداڵان لەوێ بە ئارەبانە و داشقە ئیش دەکەن: لە بازاڕی گەورەی تاران کە بەشێکی بەرچاوی منداڵەکان لەوێ ئیش دەکەن؛ لە ناو بازاڕەکانی گوڵ وەکوو بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا لە باشووری ڕۆژهەڵاتی تاران؛ لە ترمینالەکانی گواستنەوە کە ڕێژەیەکی کەمی منداڵان لەوێ کار دەکەن.

وەکوو زۆربەی کارەکانی دیکە، منداڵان لە ڕێگەی تۆڕی دۆست و خێزانەوە دێنە ناو ئەم کارە. زۆربەی ئەو منداڵانەی کە بە داشقە ئیش دەکەن منداڵانی ئەفغانین. هەڵبەت منداڵانی ئێرانیش لە ئێتنیکە جیاجیاکانی کورد، تورک، لوڕ بەتایبەت لە شاری کۆدەشت خەریکی ئەم کارەن. منداڵانی ئێرانیی ئیشکەر لەم کەرتەدا زیاتر لە بازاڕی گەورەدا کار دەکەن. کارکردن لەم کەرتەدا چالاکییەکی ڕێک خراوە، واتە هەندێ لەو کۆمپانیانەی کە لەگەڵ شارەوانی گرێبەستیان بەستووە چاودێری بە سەر کاری ئەو داشقانەدا دەکەن کە لە بازاڕی گەورە و بازاڕی گوڵن. بۆ وێنە داشقەکانیان تاپۆدار دەکەن، یان جلوبەرگی کاری تایبەت و دیارکراویان پێ دەدەن کە بە جۆرێک لە جۆرەکان فەرمیدان بە کاری منداڵانە. ئەو جلوبەرگی کارانەی کە دەدرێ بە منداڵان زۆر جار بۆیان گەورەیە و منداڵان لە پۆشینی جلوبەرگی گەورە و هەراو قەڵسن. هەڵبەت ئەم کێشە لە هەموو ئەو بازاڕانەی کە منداڵان ناچار بە پۆشینی جلوبەرگی فۆڕمن، بوونی هەیە، وەکوو

کارکردن لە تەڕەبار. ئەگەر لە شەقامەکاندا سەرنجی ئەو منداڵانە بدەین کە لە ژێر چاودێریی پەیمانکارانی شارەوانی کار دەکەین، زۆر بە ئاسانی ئەمەمان بۆ دەردەکەوێت.

منداڵان بۆ ئەوەی بتوانن لەم کەرتەدا کار بکەن، دەبێ بە شێوەی مانگانە بڕە پارەیەک بدەن بەم کۆمپانیانە کە ئەمە خۆی جۆرێک فەرمیدان بە کاری منداڵانە. منداڵێک کە لە بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا بە داشقە کاری دەکرد وتی:

لێرە کەسێک هەیە کە لە پێشەوەی بازاڕدا دادەنیشێ، لەو ژوورە کە پێی دەڵێن شۆڕا. ئەو جلوبەرگمان پێ دەدا، 400 هەزار تمەن لە پێشدا دەدەین بۆ ئەوەی ئەم هێلەکانە وەربگرین. ئینجا مانگانە بڕی 300 هەزار تمەن دەدەین کە لێرە ئیش بکەین.

منداڵێکی دیکەش کە بە داشقە لە بازاڕی گەورە کاری دەکرد سەبارەت بە پێدانی پارە بۆ جلوبەرگی کار وتی:

لێرە کرێیان پێ دەدەین. سەری مانگ بە بڕی 700 هەزار تمەن جلوبەرگمان پێ دەدەن بۆ ئەوەی بتوانین ئیش بکەین.

زۆربەی منداڵانی دیمانە لەگەڵ کراو هۆکاری هاتنیان بۆ ناو ئەم کار دەگەڕاندەوە بۆ دوو هۆکاری سەرەکی: یەکەم ئەوەی کە پێویستی بە لێهاتوویی نییە و بەو پێیەی کە شارەزاییان نییە ناتوانن کاری دیکە بکەن و ئەم کارە پێویستی بە کەمترین لێهاتووییە. هەروەها ئەم کارە نەختییە و منداڵان ڕۆژانە داهاتێکی دیاریکراویان هەیە. یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانیان بۆ چوونە ناو ئەم کارە ئازادیی کردەیی چاکترە کە ئەم ئازادییە لە کاردا هەیە. بۆ وێنە هەندێکیان بە هۆی نەبوونی ئەم ئازادیی کردەییە و قەتیسکران لە لایەن خاوەنکارەوە، وازیان لە کارەکەیان یان کاری پێشوویان بەتایبەت کاری کارگایی هێناوە و هاتوونەتە ناو ئەم کارەوە. گێڕانەوەی دوو کەس لە منداڵە داشقەچییەکان کە لە بازاڕەکانی گوڵی ئیمام ڕەزا و مەحەلاتی کاریان دەکرد بەم شێوە بوو:

ئەمەش کارە. کار نییە ئەی چی بکەین؟ کاری دیکە نازانم، هەر ئەم داشقەچێتییە دەزانم.

پێم خۆش نییە کەس بە سەرمدا بگوڕێنێت. لێرەدا هەر کەس ئیش بۆ خۆی دەکات.

وەک وترا، ئەم کارە تا ڕادەیەک ڕێک خراوە و ئەو منداڵانەی کە مل بە بنەماکانی کار نەدەن هۆشدارییان پێ دەدرێت. بۆ وێنە پشکنەرەکانی کۆمپانیا بە ناو بازاڕدا دەگەڕێن و چاودێری دەکەن و هەڵسوکەوت لەگەڵ ئەو منداڵانە دەکرێ کە بە گوێرەی ڕێساکانی کار

ئـیش نەکـەن. لـەم کارەشـدا سـێیەری "شـارەوانی" و ئەفسـەرانی شارەوانی لە سەر منداڵانە و هەندێ کێشەی لـێ دەبێتـەوە. لـەم بـارەوە گێڕانەوەی دوو کەس لە منداڵانی ئیشکەر لەم کەرتەدا بەم شێوە بوو:

جارێکیان داشقەکەم کە شتی تێدا بوو لێیان ستاندم. جارێکیان پێیان نەدامەوە. وتی ئەو شوێنەمان پێ بڵێ وا پێی داوی منـیش ئادرەسـەکەم نەمدا.

بەم پارە چۆن 40 هەزار تمەن بدەم بـە کـاڤێر؟ هـەر جارێـک کـە دەسـت بـە سـەر داشـقەکەمدا دەگـرن، دەبـێ 70، 80 هـەزار تمـەن جێبەجێکردن بکەم بۆ ئەوەی داشقەیەکی نوێ بکڕم. هێشتا ئەم داشقانە هەرزانن گەورەکان خۆ لە کڕین نایەن [5].

یان لەوانەیە لە هەندێ گەڵاڵەی ڕێکخستن کاری منـداڵان قەدەغـە بکرێت؛ وەک منداڵێک کە لە بازاڕی گوڵدا کاری دەکرد وتی:

جلوبەرگ و عارەبانەیان پێنەدام، وتیان منداڵی.

و هەنـدێ جـار لەوانەیـە گەڵاڵـەی چـاودێری بـە سـەر داشـقەکان هەڵبووەشێتەوە و ئیتر چاودێری بە سەر داشقەکان نەکرێت.

ئەوان جاران گیریان بە تاپۆ دەدا؛ مانگانە بڕی 30 هەزار تمەنیان وەردەگرت، ئێستا ناهێڵن. دوو ساڵە شارەوانی کۆی کردۆتـەوە. ئێسـتا هیچیان تاپۆیـان نییـە. بـەڵێ ئێسـتا تاپۆیـان لـێ دەدا. نـا ئەگـەر تـاپۆی هەبایە شارەوانی دەیبرد. ئێستا هی شارەوانییە. ئێستا دەسـتی بـە سـەر ناگرێ، چیتر نایەت.

منداڵە ئیشکەرەکانی ئەم بازاڕە بـە دوو شـێوە کـار دەکـەن: ئـەوان داشقەکە یان خۆیان دەیکڕن یان بە کرێی دەگرن؛ لە حاڵـەتی دووهـەم لەوانەیـە بـۆ خاوەنکـار یـان دووکانـدار کـار بکـەن و بارەکانیـان بـۆ بگوازنەوە. لە حاڵەتی یەکەمدا منداڵان لە شوێنێکی تایبەت کۆ دەبنـەوە و چاوەڕێی مشتەریین کە بۆ ماوەیەک بۆ گواستنەوەی کاڵاکان کاریان پێ بکەن یان لە ناو بـازاڕدا دەخولێنـەوە و چـاوەڕێی مشـتەریین. ئـەم تاقمە منداڵانە بڕی داهاتی ڕۆژانەیان لە ڕۆژدا بگۆڕە و بـەو قـەبارە بارە بەستراوەتەوە وا دەیگوازنەوە. بـەڵام ئـەو منداڵانـەی کـە کـار بـۆ دووکانـدارەکان دەکـەن بـڕە داهـاتێکی نـەگۆڕیان هەیـە و خاوەنکـار داشقەیان بۆ دابین دەکـا و ئەگـەر داشـقە بـە هـەر هۆکارێـک ڕاگیـرا، لەوانەیـە لـە لایـەن خاوەنکـارەوە سـەرکۆنە بکـرێن و سـزا بـدرێن. گێڕانەوەی دوو کـەس لـەو منداڵانـەی کـە لـە بـازاڕی گـەورە کاریـان دەکرد سەبارەت بە بوونی هێزەکانی شارەوانی بەم شێوە بوو:

کە دێن داشقەکەمان دەخەنە نـاو ئۆتۆمبێلـەوە. خاوەنکـار دێ دەڵـێ

دەستیان خۆش بێ، خەتاتە، تۆ وا دەکەیت.

دەڵێن لێرە ڕامەوەستن ... پارەیان پێ دەدەین، ئێستا لێرە نین، ڕۆشتن زوو ڕۆشتن.

یان لە بازاڕ بە هۆی ئەوەی ئەم منداڵانە زۆر چاودێرییان لە سەرە لەوانەیە بە توندی بەرەنگاریان ببنەوە و لە ئەگەری لێوەشانەوەی هەر هەڵەیەک لە لایەن منداڵ، چاودێر یان سەرکرێکار لەوانەیە هەڵسوکەوتی زۆر نەشیاویان لەگەڵ بکات. منداڵێک کە لە بازاڕی گەورە کاری دەکرد سەبارەت بە شێوەی هەڵسوکەوتی سەرکرێکارەکەی وتی:

سەرکرێکار دەگوڕێنێت. بۆ وێنە دەبێ داشقە لێ بخوڕێ، شەڕ دەکا جلوبەرگەکەت دادەکەنێت.

خاڵی سەرنجڕاکێش لەم کارەدا ئەوەیە کە کەسانی خاوەن پێشینە لەوانەیە تازەهاتووەکان دابمەزرێنن و داوایان لێ بکەن کە کاریان بۆ بکەن. و بەم شێوەی ڕێژەیەک لە بڕی داهاتی ئەم منداڵە تازەهاتووانە بۆ خۆیان هەڵدەگرن. دوو منداڵ کە لە بازاڕی پەردەفرۆشانی گەڕەکی هەرەندی کاریان دەکرد لەم بارەوە وتیان:

40 هەزار تەمن وەردەگرین 20 دەدا بە من و 20ـیش بۆ خۆی هەڵدەگریت.
بۆ وێنە ئەگەر 10 هەزار تمەن بێ، 3 هەزار تەمنی هی ئەوە. 7 هەزار تمەنی هی منە.

لە کاریشدا ڕکابەرییەکی زۆر بەدی دەکرێ و منداڵان پێکەوە ڕکابەری دەکەن. ئەوەی کە کێ باری مشتەری بگوازێتەوە و داهاتێکی زیاتری لە درێژەی ڕۆژدا هەبێت. منداڵێک کە لە بازاڕی ناسر خەسرەو کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

دوێنێ هاتم بارەکەم بگوازمەوە، داشقەیەک هات. پێم وت لاچۆ، من بارەکەم وەرگرتووە، دەڵێ نا من بە 5 هەزار تمەنم دەیبەم. دەڵێم من بارەکەم وەرگرتووە، بە خاتوون دەڵێ نا دادە گیان کوێ دەڵێی بە 5 هەزار تمەن بۆت دەبەم. هیچ ئیتر بردی.

ئەم ڕکابەرییە جاری وایە سەر بۆ شەڕ و پێکدادانیش دەکێشێت. هەندێ جار، هەندێ لەم منداڵانە لەوانەیە ببنە قۆچی قوربانی و بەلاگەردان کە زۆر جار ئەوە منداڵە ئەفغانستانییەکانن دەبنە بەلاگەردان. شەڕ و ناکۆکییەکی بەرچاو لە نێوان منداڵانی ئێرانی و ئەفغانستانیدا هەیە و زۆر جار منداڵە ئێرانییەکان لەوەی کە بێڕێزی

منداڵـە ئەفغانسـتانییەکان بکـەن و ڕێگـە نـەدەن بارەکـەیان بگوازنـەوە زۆر بێبـاکن. گێڕانـەوەی هەنـدێ لـە منداڵـە ئیشـکەرەکان لـە بـازاڕی گەورە لە بواری ڕکابەری و تێکهەڵچوون و لێکدژیی ئێتنیکایەتی بـەم شێوە بوو:

ئەرێ هەموو ڕۆژە شەڕە، من لەگەڵ کەسێ وڵات پاکژ دەکەمەوە، ئەو دێ دەڵێ بووەستە، من دەڵێم 20 هەزار تمەن ئەو دەڵێ 10 هەزار تەمن. ئیتر دەبێتە شەڕمان ...

لوڕ و کورد زۆرمـان هەراسـانمان دەکـەن؛ ئەگـەر بارمـان هـەبێ ناهێڵن، دێن دەڵێن ئێمە ئێرانین. دەڵێن وڵاتی خۆمانە. کەڵەگایی دەکـەن وڵاتی خۆیانە.

داشقەچییە ئێرانییەکان ئازارمان دەدەن؛ جوێنمان پێ دەدەن، پێمـان دەڵێن ئەفغانـی.

لەگەڵ منداڵە ئێرانییەکان تێک هەڵناچین، وڵاتی خۆمان نییە، ئیتـر. ئـەوان قسـە دەکـەن و ئێمـە سـەر دادەخـەین و دەڕۆیـن. ئیتـر دەبـێ گیرێک بدەن.

شوێنی نیشتەجێبوونی منداڵە ئیشکەرەکان لـەم بەشـەدا دوو بەشـە: هەندێ لە لای بنەماڵـەکانیان لـە گەڕەکـە باشـوورییەکانی تـاران ژیـان دەکـەن و شـەوانە دەگەڕێنـەوە بـۆ ماڵـەوە. کاتێـک کـە دەگەڕێنـەوە بـۆ ماڵەوە، داشقەکانیان لە بـازاڕ بـە جـێ دێڵـن کـە لەوانەیـە لـە شـوێنێک ببیەستنەوە یان لەوانەیـە لـە نـاو یـەکێک لـە پاسـاژەکاندا دایبنـێن و بـە شێوەی مانگانە بڕە پارەیـەک وەک کـرێ بـەم پاسـاژانە بـدەن. تـاقمی دووهەم ئەو منداڵانەن کە بە دوور لە خێزانیان کـار دەکـەن و شـەوانە لە پاساژدا ڕۆژ دەکەنەوە، هەندێکیان لـە وەرزە گەرمـەکان و هاوینـدا لەوانەیە هەر لە سەر ئەو داشقانە بخەون. ئەم تاقمی منداڵانـە زۆریـان دووکاریین، هەندێکیان لەوانەیە بەیانی بە داشقە ئیش بکەن و شەو لـە نـاو پاسـاژدا کـاری نگابـانی و درگـاوانی بکـەن. دوو کـەس لــەو منداڵانـەی کـە بـە داشـقە لـە بـازاڕی کوێتییەکانـدا کاریـان دەکـرد لـەم بارەوە وتیان:

ئەوانیش وەکوو خۆمان لە بازاڕدا داشقەچێتی دەکەن؛ بـە ڕۆژ بـار دەبەن و بە شەویش درگاوانن.

لە کۆگای پاساژ دەخەوین.

لەو سەختی و گیر و گرفتانەی کە منداڵان لەم کارەدا بەئـەزموونی

دەکەن، دەتوانین ئاماژە بکەین: ماوەی زۆری کار، گواستنەوەی باری قورس و زیان گەیشتن بە ماسوولکەکان، کارکردن لە بەر گەرما و سەرما، کارکردن لە ناو قەرەباڵغیی حەشیمەت و هەروەها گرژی و تێکهەڵچوون لەگەڵ شارۆمەندان بە هۆی گواستنەوەی بار لە ناو ئەواندا، ڕکابەری و تێکهەڵچوونی منداڵەکان لە ناو خۆیاندا و هەڵسوکەوتی ناوەندە چاودێرییەکان لەگەڵیان. هەندێ جاریش بە هۆی قورسیی بار و پیادەڕیی درێژخایەن لە درێژەی ڕۆژ لەگەڵ گواستنەوەی بار لەوانەیە لە ماوەی شەودا قاچکانیان زۆر بێیشێ کە هەر ئەمە خەوی خۆش لە چاویان دەتۆرێنێت. کۆمەڵێک منداڵی ئیشکەر لە شەقامی لالەزار و شەقامی پازدەی خورداد سەبارەت بە دژواریی ئەم کارە وتی:

> بارەکە قورسە ...، ئەزیەت بووم. جارێک بەرزم کردەوە، پشتم زۆر ئێشا، ئیتر دوو جار کردم و ئیتر بارم وەرنەگرت.

> پیاو وەڕەز دەبێ، مرۆڤ زۆر ئازار دەبینێ، شەکەت دەبیت. بەیانی کاتژمێر 9 دەبێ لە خەو ڕاپەڕی و بەیتە ئێرە هەتا نۆی شەو، ئیتر ناخۆشە.

> تەنێک بار دەخەیتە سەر داشقە، بەو گەرمایە، عارەقە دەکەی، بار دەکێشی، ئیتر ئەمانە ناخۆشە.

وێنەی منداڵانی داشقەچی لە بازاڕی گەورەی تاران (وێنە: توێژەر)

کارکردن لە کوورەی خشتپێژی

کارکردن لە کوورەی خشتپێژی کارێکە کە لە کۆنەوە منداڵان کاریان تێدا کردووە و لە لایەن میدیاکان و چالاکوانانی بواری منداڵ و کارەوە زۆر بەرسەرنج بووە. ئەم کوورەخانانە زیاتر کەوتوونەتە باشوور و باشووری ڕۆژئاوای شاری تاران. هەڵبەڵت لە ڕابردوودا

هەندێ گەڕەکی وەکوو دەروازەی غار یان هەرەندیی ئێستا شوێنی ئەم کوورەخانانە بووە، بەڵام لەگەڵ گەشەسەندنی شار، کوورەخانەکان براونەتە دەرەوەی شار. کوورەخانەکانی شەمساباد لە باشووری ڕۆژئاوای تاران یەکێک لەو شوێنانەیە کە ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کار لەوێ کار و تەنانەت ژیان دەکەن. بەڕێز قاسمی، بەڕێوەبەری گشتیی دامەزراوەی هەمیاری، سەبارەت بە بارودۆخی کوورەخانەکانی خشتپێژیی شەمساباد بە هەواڵدەریی بورنای وتووە:

لە کوورەخانە خشتپێژییەکانی شەمساباد نزیکەی بنەماڵە 150ژیان دەکەن. ئەم مەڵبەندە دەکەوێتە گەڕەکی 18 تاران. حەشیمەتی ئەم 150 خێزان و 600 کەسە کە لەم ڕێژە، نزیکەی 220 منداڵی تەمەنیان دوو بۆ هەژدەساڵانن. هەر بنەماڵەیەک بە شێوەی مامناوەند سێ بۆ چوار منداڵی هەیە. نزیکەی 18 کوورەی خشتپێژی لە سنووری شەمساباد بوونی هەیە کە نزیکەی شەش دانەیان بەردەوامن. 60 بۆ 70 لە سەدی ئەو بنەماڵانەی کە لێرە ئیش دەکەن ئێرانین و ئەوانی دیکە ئەفغانیین. ئەو ئێرانییانەی کە لێرەدا ئیش دەکەن، زیاتر خەڵکی پارێزگاکانی خوراسانی باکووری، خوراسانی باشووری و خوراسانی ڕەزەوییین. کورد و لوڕ لەو ئێتنیکانەن کە لەم ناوچەدا ئیش دەکەن [6].

زۆرێک لەم کوورەخانانە لە حاڵەتی نەریتییەوە بۆ حاڵەتی میکانیزە گۆڕاون و کەمتر پێویستیان بە کاری منداڵان و ژنانە، بەڵام هێشتاش بەشێکی زۆریان بە شێوەی نەریتی کار دەکەن. ئیشکردن لەم کوورەخانانە زیاتر بە شێوەی خێزانییە و منداڵان زیاتر بە شێوەی خێزانی ئیش دەکەن. هەر ئەمە وای کردووە منداڵەکان هیچ دەسەڵاتێکیان بە سەر داهاتەکەیاندا نەبێ و خاوەنکار ڕاستەوخۆ حەقدەستەکەیان بدا بە سەرپەشتیاری بنەماڵە یان باوکیان. دووان لەو منداڵانەی کە لە کوورەخانەکانی باشووری شاری تاران ئیش دەکەن، سەبارەت بە داهاتەکەیان وتیان:

پارەکە نازانم، دەیدەن بە باوکم. باوکم وەریدەگرێ و خەرجی ماڵەوەی دەکات.

باوکم لە کاتژمێر سێی بەرەبەیانییەوە دێ هەتا حەوت و هەشتی بەیانی. هەشت دێ بەرچایی دەخوا هەتا نۆ و ئینجا هەتا کاتژمێر 1 ئیش دەکەن. ئێمەش 9 دێینە سەر کار هەتا یەک. یەک هەتا سێ پشوو دەدەین. دیسان هەتا پێنج ئیش دەکەینەوە. کاتژمێرێک چا دەخۆینەوە هەتا هەشت ئیش دەکەین. نازانم حەقدەستمان چەندەیە.

یەکێک لە منداڵەکان سەبارەت بە هۆکارەکانی کارکردنی خۆی لە کوورەخانەی خشتپێژیی شەمساباد دەڵێ:

زستانان لەبەر ئەوەی دایکم دەفتەر و کتێبمان بۆ دەکڕێ ئیش دەکەین. پارەکە باوکم وەریدەگرێ ... خشتەکان دەژمێرن و ئینجا پارە دەدەن.

پرۆسەی بەرهەمهێنانی خشت لە کارخانە نەریتییەکاندا چوار قۆناغ لە خۆ دەگرێت. ئەم چوار قۆناغە بریتییە لە: بەرهەمهێنانی خشت، گواستنەوەی خشت بۆ ناو کوورە، پێژاندنی خشت و کردنی بە خشت و گواستنەوەی خشت بۆ دەرەوەی کوورەخانە. منداڵان زیاتر لە بەشی یەکەمدا کار دەکەن [7]. بەشێکی زۆری منداڵان و ژنان لەم کەرتەدا خشتەکان لە ناو قاپۆڕەکانیان دەردێنن و بە ڕیز دەیانچنن. وەک وترا، کارکردن لەم کوورەخانانەدا زیاتر بە شێوەی بنەماڵەییە. کچێکی مێرمنداڵ کە لە یەکێک لە کوورەخانەکانی شەمساباد کار دەکا سەبارەت بە کارەکەی دەڵێ:

بنەمالەیەک مالی مامن کە هەموویان گەورەسالن کە .... ، خوشکە گەورەکەی هاوتەمەنی منە، دوو مانگ لە من گەورەترە، خوشکەکەشی لە کۆگا ئیش دەکا ... پیاوێکی لۆق لۆقی و درێژە، پێی دەڵێین کەربەلایی، ئەو کابراش لەگەڵ کوڕەکەی لە ئەمبار کار دەکا کوڕەکەشی دو ساڵ لە من گەورەترە. ئیتر دەمێنینەوە ئێمە. ئێمەش لە ئەمبارین. بە گشتی چوار کەس لە ئەمبارین.

ماوەی کارکردن لەم کوورەخانانەش درێژخایەنە. منداڵان هەندێ جار ناچارن بەیانیی زوو لە خەو ڕابپەڕن و بچنە سەر ئەم کاری خشتپێژی. گێڕانەوەی یەکێک لەم منداڵانە ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

لە کاتژمێر پێنجی بەیانییەوە هەتا هەشت و نۆی شەو ئیش دەکەین.

بەو پێیەی کە شوێنی نیشتەجێکردنی ئەم منداڵانە هەر لە شوێنی کارە، ئەوان هەمیشە و دەرهەم لەبەر دەستی خاوەنکارن و خاوەنکار هەر کات بیهەوێ کاریان لێ دەکێشێت. وەرزی قوڕەکاری و بیناسازی زیاتر دەکەوێتە بەهار و هاوین، کەواتە لەم دوو وەرزەدا برەوی کار باشترە. کارکردن لەم وەرزانەدا گەرمایەکی زۆری لەگەڵە و گەرمای تاقەتپڕووکێن یەکێک لە کێشەکانی منداڵانی ئەم کارەیە. یەکێک لە خاوەنکارەکان لەم بارەوە دەڵێ:

ئیشەکەی سەختە و ماوەی کارییەکەی زیاترە و هەمیشە لەبەر خۆرن.

گێڕانەوەی هەندێ لە منداڵانی ئیشکەر لەم کەرتەدا کێشە و سەختیی کار لە کوورەخانەکانی شەمساباد بەم شێوەی ژێرەوەیە:

بۆ وێنە ئەگەر خشتەکان بە تەڕی بخەینە ناو کۆگا، لە نیوەی ساڵدا کە مۆمینەی (مشەمای) بە سەردا دەکێشن، خۆڵی پێدا دەکەن، خراپ دەبێ، دەقڵیشێ، ئینجا دەشکێت. کاتێک کە لە زستاندا داشقەچییەکان دەیانهەوێ هەڵیبگرن و بیبەن، دەقڵیشێ، لە ناوەڕاستەوە دەشکێت.

ئێرەت بینیوە، دەبێ ئاوی پێدا بکەن، دەبێ دەوراندەوری ئاوپرژێن بکرێت. هەندێ جاریش تەڕی دەکەن، قاچمان قوڕاوی دەبێت. هەندێ جاریش نایکەن تەپ و تۆز کوێرمان دەکات.

هەندێ جار خشتەکان دەشکێن، ئیتر قەلس دەبین. دەست و پاگیرە. خشتەکان دەشکێن. وەختێک دەمانهەوێ بیبەینە کۆگا شکاوەکان دەکەوێ دەدرێ لە قاچمان و لاقمان بریندار دەبێت ... ئیتر چارمان ناچارە؟ ئینجا خشتەکە تەڵەزمێک دەبا، ئێمە دەڵێین قەیناکە، هەڵیدەگرین لە پڕ تەقەی لێ هەڵدەستێ دەکەوێ بە سەر قاچماندا، ئیتر کاتێک تراکتۆرچییەکان بێن زۆر ئاوپرژێنی ناکەن.

هەموومان دەست و قاچمان شکاوە، شا بڕوانە. ناوێرم دەست لە هیچ کوێم بدەم، دەکولێتەوە. دەبێ باری قورس هەڵبگرین. ناتوانین. خواردنێکی گونجاو و ئەوتۆمان پێنادەن.

ئەم کوورەخانانە زیاتر لە دەرەوەی شارن و ئەو کەسانەی کە لەم کوورەخانانەدا ئیش دەکەن پەیوەندییەکی زۆر کەمیان لەگەڵ کۆمەڵگای شاری هەیە. هەر بۆیە ئەو مەودا شوێنییەی ئەوان لەگەڵ شار ئەم کەسانەی لە کۆمەڵگا تاراندووە. بە هۆی دەستڕانەگەیشتن بە قوتابخانە و نەبوونی ئێنجیئۆ لەم ناوچانەدا، زۆربەی منداڵانی ئەم ناوچانە لە خوێندن دادەبڕێن و یان لە هەندێ حاڵەتدا بە نیازی خوێندن دەچنە گوند و شارەکانی دەوروبەر کە بە هۆی ئەو تێچوو و سەغڵەتییەی کە هەیەتی، ڕێژەی ئەم منداڵانە کەمە. هەروەها زۆرێک لە دانیشتووانی ئەم کوورەخانانە بۆ دابینکردنی بەشێک لە پێداویستیی ڕۆژانەیان، لە ئاوەوە بگرە تا دەگاتە خواردن، تووشی کێشە دەبن. ئەوان بۆ کڕینی وردە پێتاک ناچارن بچنە شارۆچکە و گوندەکانی دەوروبەر. هەندێ جار لەوانەیە کەسێک یان چەند کەس ببنە بەرپرسی کڕین و بۆ کڕینی پێداویستیی ڕۆژانەی دانیشتووان بچنە شار. هەندێ جار لەوانەیە خێرخوازەکان یان ئێنجیئۆکان سەردانی ئەم کوورەخانانە بکەن و هەندێ شتیان بۆ ئەو کەسانەی کە لەوێدا ئیش دەکەن دابین بکەن. لە بارەی هاوکاریی خەڵکەوە یەکێک لە دانیشتووانی شەمساباد دەڵێ:

بۆ وێنە هەن کەسانێک کە شت دێنن. پیاوێک جلوبەرگی نوێ و

خۆراکمان بۆ دێنێ، خواردەمەنی و لەم شتانە. هەندێ دێن خۆیان با دەدەن و دەڵێن ئێمە ئەمانەتان بۆ دێنین، شتتان بۆ دەکڕین، من ئەوەم کرد و ئەمەم کرد، ئیتر دەبێتە شەڕ. بە هەندێک نادەن ئیتر ئەمە شەڕی لێ دەبێتەوە.

دانیشتووانی کوورەخانەی خشتپێژی ئەو کۆچبەرانەن کە لە ئەفغانستان یان لە هەندێ پارێزگای ئێرانەوە وەکوو خوراسانی باشوورییەوە هاتوونەتە تاران. نیشتەجێبوونی هەندێکیان لە شاری تاران بە شێوەی وەرزی و کاتییە؛ واتە هاوینان بە نیازی کارکردن لە کوورەخانەی خشتپێژی دێنە ئێران و زستانان دەگەڕێنەوە بۆ پارێزگاکانی خۆیان. زۆربەی ئەو منداڵانەی کە لە خوراسانی باشووری و هەندێ ناوچەی وەکوو تاییادەوە هاتوونەتە تاران و لە کوورەخانەی خشتپێژی ئیش دەکەن زستانەکان دەچنەوە سەر مەزرا و کێڵگەی لۆکە و زافەران. یەکێک لەو منداڵانەی کە لەگەڵ یازدە خوشک و برا و دایک و باوکیان لە ناو کۆخێکدا لە نزیک یەکێ لە کوورەخانەکاندا ژیان دەکا و ڕۆژانە پتر لە دە کاتژمێر لە کوورەخانەدا کار دەکا، دەگێڕێتەوە:

ئێمە لە تاییادەوە هاتووین، دوای هاوین دەڕۆینەوە بۆ شاری خۆمان. کارکردن لە کێڵگە ئەستەمترە، هەوا سارد دەبێ لەبەر سەرما ڕەق هەڵدێین. لەوێ لە سەر مەزرای لۆکە ئیش دەکەین.

سەردانکردنی ئێنجیئۆکان و کەسانی خێرخواز بۆ ئەم کوورەخانانە بۆ داکۆکی و هاوکاریکردنی دانیشتووان هەندێ جار وای کردووە کە هەم ڕێژەی هاتنی کۆچبەر بۆ تاران زۆر بێ و هەمیش زەمینەی بۆ بەرژەوەندخوازیی هەندێ کەسی خۆش کردووە؛ بە جۆرێک کە کەسانی بەرژەوەندخواز لە ڕێگەی پەیوەندی سازکردن لەگەڵ خێرخوازەکان بە بیانووی ئەوەی کە ئەم کوورەخانانە باش دەناسن، داوا لە خێرخوازان دەکەن کە هاوکارییان بکەن. هەروەها هاوکاری دەبێتە هۆی ئەوەی بەشێکی بەرچاوی هاوکارییەکان بۆ خۆیان هەڵبگرن. بۆ وێنە لەوانەیە شتومەکەکان بە جۆرێک لە جۆرەکان لە خێرخواز یان ئەو بنەماڵانەی کە لە ناو ئەم کوورەخانانەدا ژیان دەکەن وەربگرن و ئەوان ئەمانە بۆ خۆیان هەڵبگرن و لە کۆتاییدا بیفرۆشن.

وێنەی کوورەخانەی خشتپێژی لە گەڕەکی شەمساباد و مندالانی خەریکی کار (وێنە: توێژەر)

کارکردن لە کێڵگەی کشتوکاڵ

کارکردن لەم بازارەدا لەو چەشنە کارانەیە کە ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کوڕ و کچ تێیدا چالاکی دەکەن و لایەنێکی بەربڵاوی کار لە خۆ دەگرێ، وەکوو چاندنی بەروبووم، هەڵگرتنەوەی بەربوومە هەمەچەشنەکان، خاوێنکردنەوەی سەوزە و هەندێ تەڕەکاڵ، گواستنەوەی بار، شتنی سەوزە، بەچەپکردن، کارکردن لە خانەی پلاستیکی و هتد. کێڵگە کشتوکاڵییەکان زیاتر لە باشوور و ڕۆژئاوای تاران (وەکوو شاریار) چڕ بوونەتەوە. کارکردن لەم کەرتەش لە چوارچێوەی تۆڕی خێزانی یان کۆمەڵێ کرێکاری سەڵت ئەنجام دەدرێت. زۆربەی هێزی کار لەم کەرتەدا ئەفغانستانییەکان، کۆمەڵێک بەلووچی پاکستانی و لە کۆتاییدا بە ڕێژەی کەمتر ئێرانییەکانن. هەندێ جار بنەماڵەیەک لەوانەیە لە شارەوە کۆچ بکەن و لە یەکێک لە کێڵگەکان نیشتەجێ بن و ئیش بکەن. شوێنی نیشتەجێبوونی کرێکارەکانی کەرتی کشتوکاڵ زیاتر کۆخی دەستکرد یان ئەو خێوەتانەیە کە لە ناو ئەم کێڵگانەدا هەڵدراونەتەوە. هەندێ جار نەبوونی خزمەتگوزاریی خۆشبژێوی وەکوو ئاوی خواردنەوەی خاوێن، گازی شاری و خۆشگوزەرانییەکانی دیکەی وەکوو گەرماو و توالێتی گونجاو لە کێشە زۆر سەرەکییەکانی ئەم کرێکار و منداڵانەیە کە لەم شوێنەدا نیشتەجێ بوون. دوو کەس لە منداڵانی ئیشکەر لە کێڵگەکانی شاریار و سێڕێیانی ترانسفۆڕ لە مەڕ شوێنی کار و نیشتەجێبوونیان وتیان:

> ناخۆش ئەوەیە کە گەرماومان نییە، دەبێ بچینە ناو شار، پارەی گەرماو دەدەین، دەچینە گەرماو. هەندێ لە منداڵەکان هەر لێرە ئاو دەخەنە بەر هەتاو با گەرم بێ ئینجا بەوە خۆیان دەشۆن.

> لێرە لەگەڵ پێنج کەسی دیکە ژوورێک بە کرێ دەگرین، سەڵتین.

ئەوان لە کارخانەی زبڵن. ئەو جێگایەی کە زبڵی لێ کۆ دەکەنەوە.

کاری کشتوکاڵ بە هۆی ئەوەی پێویستی بە هێزی جەستەیی زۆرە، بۆ منداڵان ناخۆشە. بە پێی ئەنجامە مەیدانییەکان گرینگترین سەختییەکانی ئەم کارە بریتییە لە کاتژمێری کاریی درێژخایەن، کاری فیزیکیی تاقەتپڕووکێن، پشتئێشە، کارکردن لە شوێنی پڕتەپ و تۆز و قوڕاوی، کارکردن لە زەوی شێدار و نم، کارکردن لەبەر خۆر و دەرهاویشتەکانی وەکوو هەتاوگەستن، ئەزیەت و ئازاری مێروو، ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ هەندێ ئاژەڵی مەترسیداری وەکوو مار، گواستنەوەی باری قورس، ئازاری جەستەیی بە هۆی کاری زۆر و تاقەتپڕووکێن، بەکارهێنانی ئاوی پیساو بۆ ئاودێریی هەندێ لە کێڵگەکان و هەڵمژینی بۆگەن، ڕەنگیبوونی دەست بە هۆی خاوێنکردنەوەی هەندێ بەرووبومی وەکوو گوێز، بڕینی دەست لە کاتی کۆکردنەوەی هەندێ بەرووبووم بە چەقۆ و داس. گێڕانەوەی هەندێ لە منداڵانی ئیشکەر لە کێڵگە و مەزرا کشتوکاڵییەکان سەبارەت بە دژوارییی کارەکەیان بەم شێوە بوو:

ئیتر دژوارییەکەی لەوەدایە دەبێ هەر لەبەر هەتاو ئیش بکەی. هەوا گەرمە، مێشوولە وەختە چاومان دەربێنە.

بەیانان کاتژمێر حەوت و ئەمانە دێین هەتا حەوت و هەشتی شەو ئیش دەکەین.

من هەر ئیش دەکەم، هەینییانە دێمە سەر ئیشەکەم، ناچمە هیچ کوێ.

دەتوانین بڵێین تافی منداڵیی منداڵان لەم چەشنە کارەدا سنووردار دەبێتەوە: واتە ئەوان بەیانان زوو لە خەو ڕادەپەڕن و هەتا ئێوارە کار دەکەن، ئێوارانیا بە ماندوویێتی بە تەنیا یان لەگەڵ بنەماڵەکەیان دەگەڕێنەوە بۆ ماڵەکانیان و شەو بە هۆی شەکەتیی زۆرەوە خەوێکی خۆشیان نییە. ژیانی ئەوان لە شادی و یاریی هەرەتی منداڵی بێبەرییە. هەروەها دەبێ بڵێین بەو پێیەی کە کێڵگە کشتوکاڵییەکان لە ناوچەگەلێکن کە لە شارەوە دوورن، ئەم منداڵانە هاوشێوەی ئەو منداڵانەی کە لە کوورەخانە خشتپێژییەکاندان، لە ڕەوتی سەرەکیی کۆمەڵگا، خوێندن، خزمەتگوزاریی ئێنجیئۆکان و زۆرێک لە ئیمکانیاتی خۆشگوزەرانی و شاری بە دوورن.

هەندێ جار ئەم منداڵانە بەشێک لە بەربوومە کشتوکاڵییەکانی وەکوو فاسۆلیا و پاقلا و پۆلکە سەوزە لە سەر زەوی یان لە ماڵەوە خاوێن و بەستەبەندی دەکەن و ئینجا خۆیان یان یەکێک لە ئەندامانی

بنەماڵـە بەروبوومـەکای دەبەنـە شـار و دەیفرۆشـن. خاوێنکردنـەوەی سەوزی سەرەکیترین ئیشی ئەم منداڵانەیە. ئەوان بە شێوەی خێزانی لە پێشدا سەوزەکان دەخەنە نـاو ئـەو هەسـێڵانەی وا بـۆ ئـەم کارانـە چـێ کراوە و دەیشۆن و پاش چەپکـکردنیان، ڕادەستیان دەکەن. دەبێ بڵێین بەشێک لە کاری منداڵان بە شـێوەی وەرزانەیـە و ئـەوان لەوانەیـە لـە کاتێکدا کە لە شاری تاران کاری کشتوکاڵ کەمە، بە نیـازی کـارکردن لەم کەرتە واتە کاری کشتوکاڵ دەچنە پارێزگاکـانی دیکـە. یـەکێک لـە یاریـدەدەرانی کۆمەڵایـەتیی ئێنجیئۆیـەک لـە گـەڕەکی پاسـگای نێعمەتاباد لەم بارەوە دەڵێ:

بڕوانە ئەوەنـدەی لـەوێوە ئاگـادار دەکرێینـەوە، ئـەو منداڵانـەی کـە کۆچ دەکەن، دەچنە ئەوێ و زیاتر لە سەر مەزرا ئیش دەکەن. بۆ وێنە منداڵ دێتە ئێرە لێرەوە دەچێتە قەزوێن. ئیتر قسەی خۆیانـە مـن نـازانم بەڵام دەڵێن دەچینـە ئـەوێ. ئەوەنـدەی پـێ بـزانین کـۆچی وەرزانـەیان هەیە، دەچنـە ئـەوێ شـەتڵ لـێ دەدەن و هـەتا شـەتڵەکان دەبنـە تەماتـە لەوێ دەمێننەوە و ئینجا کۆی دەکەنەوە و دێنەوە.

یان لە هەندێ لە کاتەکاندا کە کاری کشـتوکاڵ کەمـە، بەتایبـەت لـە وەرزی زستاندا، منداڵان ڕەنگە بچنە ناو کاری دیکەوە، کاری وەکوو ئیشکردن لە کارخانە، دەستگێڕی یان زبڵگەڕی. گێڕانەوەی منـداڵێک کە لە یەکێک لە مەزراکانی باشووری تـاران کـاری دەکـرد ئـەم خاڵـە پشتڕاست دەکاتەوە:

> کـە زسـتانی لـێ دێ ئیتـر کشـتوکاڵ نـامێنێ، دەچینـە کارخانـەی زبڵگەڕی.

هەندێ جـار چـاودێرانی وەزارەتـی کـار سـەردانی ئـەم مەزرایانـە دەکەن و بە خاوەن زەوییە کشتوکاڵییەکان و مەزراکان ڕادەگەیێنن کـە بۆ کارکردن منداڵان دانەمەزرێن بەڵام بە گشتی بـە هـۆی ئـەوەی ئـەم مەزرایانە لە کۆمـەڵگای شـارییەوە دوورن و بـە سیسـتەمی شـارییەوە نـەلکێنراون و هـەروەها بـە هـۆی پەرتەوازەبوونیانـەوە، چاودێرییـان ئەستەمە. منداڵانی ئیشکەر لە گەڕەکی شاریار سەبارەت بە ئاستەنگی کارکردن لە مەزرا و کێڵگەی کشتوکاڵ وتی:

> لێرە منداڵی خوار تەمـەن پـازدە سـاڵان ڕێگـا نـادەن، چونکـە دێـن سەردان دەکەن، نابێ منداڵی کەمتەمەن کار بکات.

پرسێک کە سەبارەت بە کـاری منـداڵان لـە باشـووری تـاران دێتـە ئـاراوە بـەکارهێنانی ئـاوی پیسـاو بـۆ ئـاودێریی مـەزراکان بەتایبـەت کێڵگەی سەوزەیە کە بە هۆی ئەوەی ئـەم ئـاوە میکرۆبێکـی زۆری لـە خۆیـدا هـەڵگرتووە دەتـوانێ تەندروسـتیی جەسـتەیی منداڵـەکان بخاتـە مەترسـییەوە. زۆرێـک لـە هەواڵـدەری و تەنانـەت ماڵپـەڕی

قائیمەقامییەکانی شاری تاران ڕایانگەیاندووە کە بەشێکی بەرچاوی مەزراکانی باشووری تاران بە ئاوی پیساو ئاودێری دەکرێن [8]. کەواتە دەتوانین وێنای ئەوە بکەین کە منداڵان و تەنانەت کەسانی گەورەساڵیش کە لەم مەزرا و کێڵگە کشتوکاڵییانەدا کار دەکەن تووشی چ مەترسییەکی کارەساتبار دەبنەوە. پیشاندانی ئەم مەترسییانە پێویستی بە هەندێ توێژینەوەیە کە دەبێ لە لایەن پسپۆڕانی تەندروستییەوە ئەنجام بدرێت.

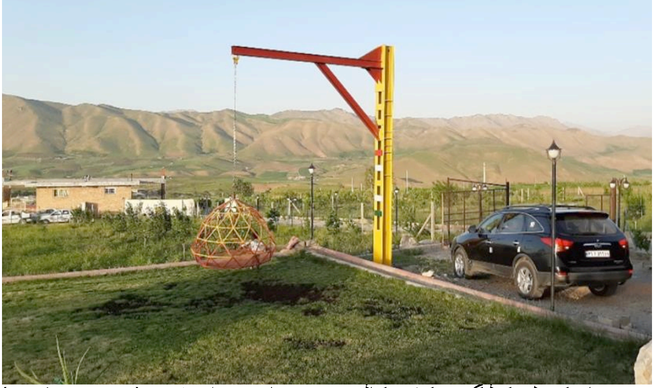

نومایەک لە کێڵگەی کشتوکاڵی سێڕێیانی تڕانسفۆڕ (وێنە: توێژەر)

کارکردن لە ماڵان

جۆرێکی دیکەی کاری منداڵان بەتایبەت بۆ کچان کە زۆربەیان لەم کەرتەدا چالاکی دەکەن، کارکردن لە ماڵە. کارکردن لەم کەرتەدا لایەنێکی بەربڵاو و هەمەچەشنی کاری منداڵ لە خۆ دەگرێ، کارگەلی وەکوو خاوێنکردنەوەی سەوزە و بەربوومی تەڕەکاڵی وەکوو پاقلە و فاسۆلیا لە وەرزی بەهار و هاوین، دەستەبەندیی هەندێ بەروبووم لە ماڵان، ئامادەکردنی خۆراکی ماڵی، دروستکردنی خشروخاڵی جوانکاری و ئەنجامدانی کاری خەڵک لەگەڵ بنەماڵە. ڕێی تێدەچێ بە هۆی هەڵکشانی گەمارۆکان و گرفتە ئابوورییەکان زۆر بنەماڵە ڕوویان لە پاکوخاوێنی و خزمەتگوزاری کردووە و هەوڵدای ئەوەن کە بەم شێوە هەندێ لە کێشە ئابوورییەکانیان چارەسەر بکەن، بەڵام لە لایەکی دیکەشەوە، بە هۆی تەشەنەسەندنی پەتای کۆڤیدی 19 (کۆڕۆنا) داخوازی بۆ کاری پاکوخاوێنیی ماڵان کەمتر بۆتەوە.

ڕاستە کە منداڵەکان نابێ کار بکەن و کارکردنیان دەبێ قەدەغە بکرێ، بەڵام وەکوو پێکهاتەی هەڵاواردنی ڕەگەزیی کار، کاری منداڵانیش بە هۆی پێکهاتەی جیاکاریی ڕەگەزییەوە دەناڵێنن، چونکە لە دەرەوەی ماڵ کاری زۆر بۆ کچان بوونی نییە و تەنانەت لە هەندێ حاڵەتدا کە منداڵ لە دەرەوەی ماڵ کار دەکا، وەکوو کارکردن لە سەر

شەقام، بە هۆی بەئەزموونکردنی توندوتیژییە سێکسییەکان ناچارە واز لە کارکردنی دەرەوەی ماڵ بێنێ، و ڕوو بکاتە کاری ماڵی بۆ ئەوەی کەمتر بکەوێتە بەر توندوتیژی و قسە و قسەڵۆکی دەوروبەرییەکان. یەکێک لە منداڵانی دانیشتووی دەروازەی غار هۆکاری گۆڕینی کارەکەی، لە شەقامەوە بۆ کار لە ماڵ بەم شێوە گێڕایەوە:

کاکە گیان خزم و کەس لە قسە دەگەڕن. هەموو ڕۆژێک کە دەچووم گیر و گرفتم هەبوو. لە ڕێگادا بە هۆی ئەوەی کەمێک دوور بوو، ئەم کوڕانە قسە هەڵدەدەن. شتێک دەڵێن. منیش دەترسام. دەنگم دەدان ئەوە فڵان کەس هاتووە بە دوامدا. ئینجا پشتەملم قسەیان دەکرد کە ئەمە چ کچێکە کە هەموو بە شوێنیەوەن.

هەندێ کاری ناو ماڵیش پێویستیان بە کارکردنی درێژخایەن یان کاتی نەگونجاوە. بۆ وێنە هەندێ جار لەوانەیە باری سەوزە درەنگانێکی شەو بگا و منداڵەکان دەبێ هەتا نیوەشەو سەوزە چاک بکەن، چونکە سەوزەکە دەبێ بۆ بەیانی ئامادەی فرۆش بێت. گێڕانەوەی منداڵێک کە خەریکی کاری سەوزەچاکردن بوو ئەم خاڵەی پشتڕاست دەکاتەوە:

بۆ وێنە هەندێ جار سەوزە درەنگ دێنن، ئێمە دەبێ شەونخوونی بکێشین بۆ ئەوەی سەوزەکان چاک بکەین کە نەڕزێ، وا بێ بۆ بەیانی ئامادەی فرۆش بێت.

بەو پێیەی کە ئەم منداڵانە زیاتر شان بە شانی بنەماڵەکانیان کار دەکەن و سەرپەرشتیاری بنەماڵە پارە لە خاوەنکار وەردەگرێ یان کەسانی دیکە وەردەگرێ، کەواتە ئەم منداڵانە لە بەرامبەر ئەو کارەی کە دەیکەن حەقدەست وەرناگرن یان هەندێ جار لەوانەیە سەرپەرشتیاری بنەماڵە حەقدەستێکی کەم بە منداڵەکان بدەن، چونکە باش دەزانێ پێویستی بە کاری ئەوانە. هەندێ لەم منداڵانەی دانیشتووی گەڕەکەکانی کەن، فەرەحزاد، شووش، و شاری ڕەی سەبارەت بە داهاتەکەیان وتیان:

پارەکە لای دایکمە، ئەگەر پارەمان نەبێ مانگانە وەریدەگرین یان نەبوو ساڵانە.

ئێمە سەوزەکە چاک دەکەین، ئینجا دەیدەین بە باوکم دەیبا لە دووکانەکەی دەیفرۆشێ، ئینجا پارەکە لە ناوماندا دابەش دەکات.

داهاتەکەم دەدەم بە باوکم.

ناکرێ کار نەکەم، دەبێ خەرجیی ژیانمان دابین بکەین، نەچم هیچ لە ماڵدا نییە.

هەندێ جار لە کاری سەوزەچاکردندا کار لە نێوان ژنان و پیاواندا دابەش دەکرێ، بە جۆرێک کە کڕین و فرۆشتنی لە ئەستۆی پیاوە و چاککردنی لە ماڵدا لە ئەستۆی ژنانە. گێرانەوەی منداڵێک کە لە سادقییە سەوزەی دەفرۆشت ئەم خاڵەی پشتڕاست دەکاتەوە:

من سەوزە دەفرۆشم، لە تەرەبارێکدا دەیکڕین، دەیهێنین چاکی دەکەین، بەستەبەندی دەکەین، دەیفرۆشین. باوکم و دایکم چاکی دەکەن، من دێم هەڵیدەڕێژم و دەیفرۆشم.

بەشداریی منداڵەکان لەگەڵ دایک و باوکیان لە کاری پاکوخاوێنیی ماڵدا زۆر باوە. لەم کارەشدا زیاتر کچان لەگەڵ دایکیان کار دەکەن. ڕوانگەی منداڵان یەکێکی دیکە لە کێشەکانی ئەم چەشنە کارە کارکردن بە پاککەرەوەکان و بەرکەوتن لەگەڵ پیساییەکانی ماڵانە. هەندێ جاریش کاتێک کە بە نیازی خاوێنکردنەوە دەچنە ماڵان، لەوانەیە خۆیان لەگەڵ منداڵەکانی دیکە بەراورد بکەن و هەر ئەم هەڵسەنگاندنە خەسارەتی دەروونی بۆ ئەو منداڵانە هەیە. لە کاری خاوێنکردنەوەی ماڵان زیاتر سەرپەرشتیاری منداڵ ئیشە قورسترەکان ئەنجام دەدا و کارە سووکەکان دەخەنە ئەستۆی منداڵ، بەڵام هەر ئەو کارانە بۆ منداڵ قورسن و هەندێ کێشە دروست دەکات. کچێکی بچووک کە لەگەڵ دایکی بۆ خاوێنکردنەوە دەچێتە ماڵان سەبارەت بە کارەکەی وتی:

لەگەڵ دایکم دەچین بۆ خاوێنکردنەوەی ماڵان، دایکم تەرکەکە دەسڕێ، منیش دەچم قاپ و کەوچکەکان دەشۆم.

لە هەندێ حاڵەتی دیکەدا بەتایبەت لە ناوەندی شار کە کارگەی بەرهەمهێنانی زۆر لێیە، لەوانەیە یەکێک لە دانیشتووانی ئەم گەڕەکانە پێشنیاری هەندێ کاری تایبەت بەم کارگە بەرهەمهێنەرانە وەربگرن و لە ماڵەوە ئەنجامی بدەن، کارگەلی وەکوو دانانی گۆرەوی لە ناو کارتۆنە تایبەتەکانیان، بەستەبەندیی هەندێ کەلوپەل، یان چێکردنی خشروخاڵ. ئەنجامدانی ئەم کارانە کاتگرە و بە تەنها ئەنجام بدرێت. کەواتە کەسی پێشنیاردەر بۆ ئەنجامدانی ئەم کارانە داوای هاوکاری لە منداڵانی گەڕەک دەکا و بەشێک لە کارەکان دەخاتە ئەستۆی ئەو. کچێک کە لە ماڵدا کار دەکا و لە شەقامی تاڵەقانی دیمانەی لەگەڵ کرا سەبارەت بە کارەکەی وتی:

ئێمە ئیش بۆ خاتوو... دەکەین؛ لە ماڵەکەیدا کارتۆن دەخەینە ناو گۆرەوییەکان و بەستەبەندییان دەکەین.

وێنەی منداڵێک لەگەڵ دایکی لە گەڕەکی کەن خەریکی چاککردنی سەوزە بۆ فرۆشن (وێنە ڕۆژنامەی هەمشەهری)

کارکردن لە فرۆشگەی مادەی خۆراکی

کارکردن لە فرۆشگەی مادەی خۆراکییش لەو کارانەیە کە زۆرێک لە منداڵە کوڕەکان لەم کەرتەدا چالاکی دەکەن. ئەم منداڵانە زیاتر پەنابەرانی نایاسایی ئەفغانستانی و یان منداڵە کۆچبەرەکانی پارێزگاکانی ئەردەوێل و ئازەربایجانی ڕۆژهەڵاتن. کارکردن لەم مارکێتیانە بە هۆی درێژخایەنبوونی ماوەی کار زۆر بۆ منداڵەکان ماندوویی‌هێن و تاقەتپڕووکێنە. ئەوان لەوانەیە لە هەندێ ڕۆژدا هەر لە بنە ڕۆژەوە بۆ وێنە کاتژمێر شەش و حەوتەوە هەتا دواساتەکانی شەو واتە کاتژمێر یازدە بە درێژایی حەوت ڕۆژی حەفتە کار بکەن. دوو کەس لە شاگرد دووکانەکانی ئەم مارکێتانە لە گەڕەکی پوونەک و شەقامی بەهەشتی سەبارەت بە کارەکەیان و دژوارییەکەی وتیان:

> ئیتر سەختییەکەی لەوەدایە کە دەبێ بەیانیی زوو بێی و هەتا دە و یازدەی شەو ئیش بکەی.

> چونکە لەوێین، لە کاتژمێر نۆی بەیانییەوە بۆ ئەم ئیشە لە خەو ڕاماندەپەڕێنن. هەتا یەک و یەکی و نیوی شەو.

هەندێ جار شوێنی نیشتەجێکردنی هەندێ لەم منداڵانە هەر لە ناو ئەم دووکانانەیە و کەواتە لەبەر دەستی خاوەنکارەکانیانن بۆ ئەوەی کاریان پێ بکەن. منداڵانیش بە هۆی ئەوەی توانای "نا وتن"ـیان نییە و ئاگاداری مافەکانیان نین، ناچارن هەرچی خاوەنکار وتی بەڵێ بکەن. ئەم منداڵانە ئەگەر بە هەر دوو دانگی ڕۆژ کار بکەن، ئیتر دەرفەتیان بۆ چوونە قوتابخانە و یاریکردن نامێنێت. بە گشتی منداڵان

لەم مارکێتیانەدا سەرقاڵی سێ کاری سەرەکیین: یەکەم کاتێک کە بار یان کەلوپەل بۆ دووکان دەکرێن، ئەوان کەلوپەلەکان بۆ ناو دووکان یان کۆگا دەگوازنەوە و بە درێژایی ڕۆژ کاڵا و شمەکەکان دەخەنە ناو قەفەزەکانەوە. دووهەم وەک پەیک کار دەکەن و داخوازیی مشتەرییەکان دەگەیێننە دەستیان. سێیەم ئەوەی کە ئەوانە کاری کۆگاپارێزی و خاوێنکردنەوەی دووکان ئەنجا دەدەن. هەڵبەت لەوانەیە خاوێنکردنەوەی ناو دووکان و دوروبەری بخەنە بەیانیی ڕۆژی دوایی.

بە هۆی گۆڕانکارییی لە ژیانی مۆدێرن و بەکارهێنەرانە، بەتایبەت لە ناو چینی مامناوەند و خۆشبژێوی شاری تاران، بنەماڵەکانی ئەم چینانە زیاتر داوای کاڵا و پێداویستیی ڕۆژانەیان دەکەن بۆ ئەوەی بە شێوەی ڕۆژانە یان حەفتانە و بە بێ ئەوەی خۆیان بچنە مارکێت بێتە بەر درگای ماڵیان. مارکێتکانی مادەی خۆراکی چەقی ئەم جۆرە داخوازییانەن و هەر ئەمە وای کردووە خاوەنەکانی ئەم مارکێتیانە هێزی کاری زیاتر دابمەزرێنن و چ هێزێک لە هێزی کاری هەرزانی منداڵان باشتر! منداڵان لەم مارکێتیانەدا بەشێکی زۆری کاتەکەیان تەرخانی گەیاندنی داخوازی بە ماڵی مشتەرییەکان دەکەن. ئەوان هەندێ جار لە کاتی سفارشوەرگرتن و ڕادەستکردن، کاڵای خوازراوی مشتەرییەکان لە دووکانەکانی دیکەش دەکڕن و یەکجێ دەیبەنە ماڵی کەسی سفارشدەر. لە پاڵ دیکە کارەکانی دووکان، گواستنەوەی بارە قورسەکان، چەندن جار هاتوچۆکردن بۆ ماڵی مشتەرییەکان لە درێژەی ڕۆژدا و پیادەڕەویی زۆری ئەم کارە وای کردووە کە ئەم کارە بە لای منداڵانەوە سەخت و تاقەتپڕووکێن بێت.

ماوەی کارکردنەوەی زۆرە، ئینجا بۆ وێنە من لێرە پەیکیشم.

بەو پێیەی کە ئەوڕۆکە زۆرێک لە کڕینەکان لە ڕێگەی کارتی بانکی و دەزگای کارتخوێنەوە ئەنجام دەدرێ، ئەم منداڵانە بە دەگمەن شاگردانە وەردەگرن مەگەر ئەوەی کە کەسانێک هەبن کە هێشتا بە شێوەی نەختی شت بکڕن و بیانهەوێ شاگردانەیان پێ بدەن. کارکردن لە ناو مارکێتی مادەی خۆراکیش سەختیی دیکەی بۆ منداڵان هەیە، گێڕانەوەی منداڵانی ئیشکەر لەم مارکێتیانە لە ناوچەکانی پوونەک، کامرانییە، وەلیعەسر، تاڵەقانی و جمهووری سەبارەت بەم دژوارییانە بەم شێوە بوو:

ناخۆشە، کاتێک قەرەباڵغە دژوارتر دەبێ؛ مشتەری دەرژێ بە ملماندا، ئیسنەپیشمان هەیە، دەبێ خێرا خێرا شتەکان ئامادە بکەین، ئیتر ناخۆشە. نابیەمە ماڵان، ئێمە ئامادەی دەکەین. ئەوان دەیبەن. ناخۆشییەکەی ئەوەیە کە بە هەڵە دەیگەیێنین، بۆ وێنە شتێکی ویستووە، شتێکی دیکە دادەنێین، ئینجا پەیک دێ دەیبا، بۆ وێنە دەچێتە سەر حسێبی ئێمە لە سەر گیرفانی ئێمە حسێبی دەکەن. پەیک دیسان

دێتەوە پارەمان لێ وەردەگرێ و دەیبا، ئیتر لە حەقدەست و پارەی ئێمە کەم دەبێتەوە.

ڕۆنی بیست کیلۆیی و برنجی چل کیلۆیی دەگوازمەوە، شەکری سەد کیلۆیی و پەنجا کیلۆیی.

ناخۆشییەکەی ئەوەیە کە پشووی تەواومان نییە. دووهەم ئەوەی کە نانی نیوەڕۆ و نانی شێو بە دڵمانەوە نانووسێت. بۆ وێنە کاتێک کە خەریکین نانی نیوەڕۆ دەخۆین مشتەری دێ، دەبێ هەستی. جاری وایە کوڕەمامەکەم یان مامم خۆیان دەگەیێنن، جاری وایە کەمیش شت دەکڕن، بەڵام هی وایە دێ شتی زۆر دەکڕێ دەبێ پێی ڕابگەیت. هی ماڵانیش من زیاتر دەیبەم. ئێستا من لێرەم، شوێنە نزیکەکان من زیاتر دەیانبەم.

پیر و بەساڵاچووەکان کەمێک ڕژدن بۆ وێنە دەڵێن گرانە یان گیر دەدەن، دەڵێن ئەوە چ بەزمێکە.

وەک ئاماژەی پێکرا شوێنی نیشتەجێبوونی هەندێ لەم منداڵانە لە ناو دووکان یان لە ناو هۆدەیە کە لە سەر دووکانە کە بۆ ژیانکردن گونجاو نییە. شەوانە کاتی پشوو، درگای ئەم دووکانانە دادەخرێ و شوێنەکە هەواگۆڕینەوەی باشی نییە، گەرما و ژاوە ژاوی ساردینگ ناهێڵێ ئەمانە بە ئاسوودەیی پشوو بدەن و لە زۆربەی کاتەکاندا دەنگە دەنگی ئۆتۆمبێلەکانی ناو شەقامەکانیش ئازاریان دەدات. لە ڕاستیدا نیشتەجێکردنی ئەم کەسانە لە ناو دووکان بۆ خاوەنکار وەک هەڤیازییەک لە قەڵەم دەدرێ، چونکە ئەوان دەوری نگابان دەگێڕن و چاودێریی لە کەلوپەلی خاوەنکار دەکەن. وەکوو زۆربەی کارەکانی دیکە، هەندێ لە منداڵان نەبوونی ئاستەنگ یان سنووردارییەکانیان وەک یەکێک لە هۆکارەکانی هەڵبژاردنی ئەم پیشە لە قەڵەم دا چونکە شارەوانی ئەنجامدانی کارەکانی دیکەی بۆ ئەوان قەدەغە کردووە. کەواتە دەتوانین ئەو ئەنجامە دەست بخەین گەلاڵەی ڕێکخستن و کۆکردنەوەی منداڵان لە سەر شەقام ڕێگری لە کاری منداڵان ناکا، بەڵکوو ئەوان دەچنە ناو کاری دیکە کە لە زۆربەی کاتەکاندا ئەو کارانەن کە مەترسی و ماوەی کارییان زیاترە و ئازادی و سەربەخۆیی کارییان نییە؛ وەک شاگرد دووکانێک لە گەڕەکی پوونەک دەگێڕێتەوە:

ئیتر کەلوپەلمان بۆ فرۆش هەڵنەڕشت، شارەوانی نەیدەهێشت، هاتم بووم بە شاگرد دووکان.

وێنەی منداڵێکی ئیشکەر لە مارکێتی مادەی خۆراکی لە گەڕەکی دیباجیی باکووری
(وێنە: توێژەر)

کارکردن وەک شاگرد دووکان

لە شاری تاران منداڵەکان تەنیا لە مارکێت مادە خۆراکییەکان وەک شاگرد کار ناکەن، بەڵکوو لە کۆمەڵێ دووکانی وەکوو کەرەسەی ئەردەکفرۆشی لە بازاڕە گەورەکانی تاران و دیکەی ئەو شوێنانەی کە ئەم کاڵایانەی تێدا بووڕسن، جلوبەرگفرۆشی، شیرینیخانەکان، گێڵگەی پیشەسازی و نەریتیی بەخێوکردنی گا و دووکانەکانی دیکە کار دەکەن. کاری ئەم منداڵانە لە بووڕسی کەرەسە ئەردەکییەکان ئەوەیە کە بار دادەگرن، بار لە ناو کۆگا دەستەبەندی دەکەن یان باری مشتەری دەگەیێنن.

منداڵێک کە لە بازاڕی مەحەلاتی شاگردی گوڵفرۆشییەک بوو سەبارەت بە کارەکەی وتی:

گوڵدانەکان دەگوازمەوە، خۆڵی گوڵدانەکان دەگۆڕم، ئاگام لە درگای دووکانە، مشتەرییەکان دێن و دەچن.

نومایەک لە منداڵانی شاگرد دووکان لە بازاڕی گوڵی مەحەلاتی و ئیمام ڕەزا
(وێنە: توێژەر)

هەندێ لەم منداڵانە لەوانەیە دوو پیشەیان هەبێ و پاشنیوەڕوان خەریکی کاری دیکە بن. کارکردن لە دووکانی خۆراکفرۆشی و ڕیستوڕانتەکان زیاتر بریتییە لە گاڕسۆنی، داگرتنی بار، یارمەتیدەری چێشتلێنەر، خاوێنکردنەوەی ناو ڕیستووڕانت و شتنی قاپ و کەوچک. لە ڕیستوڕانتە گەورەکاندا لەوانەیە ژوورێکی گەورە وەک شوێنی خەوتن بدرێ بە چەند کرێکار یان خاوەنی ڕیستوڕانت لە سووچێکی ڕیستوڕانت هۆدەیەک بۆ کرێکاران ئامادە بکا، بە قەرەوێڵی سێ نهۆمی کە نزیکەی سی کەس لە ناو ئەم هۆدەدا دەخەون. شتنی قاپ و کەوچک لە ڕیستوڕانتەکادا پێویستی بە کارکردن بە پاککەرەوەکان و ئاوە کە دەبێتە هۆی لێکەوتەی پێستی و هەناسەیی بۆ منداڵان. کارکردن لە ناو چێشتخانە پێویستی بە دابینکردنی کەرەسەی خۆراکی بۆ چێشتلێنەرە بۆ وێنە لێکردنەوەی توێکڵی پیاواز و پەتاتە یان خاوێنکردنەوەی سەوزە و شتنی برنج، و کارکردن لە لای چێشتلێنەر. گەرمای بە هۆی ئاگری چرای چێشتلێنان و دووکەڵی زۆری ئەم چێشتخانانە تەندروستیی جەستەیی منداڵان دەخاتە مەترسییەوە. ژمارەیەکی زۆری منداڵانی پەنابەر لەم کەرتەدا کار دەکەن کە هەڤیازییە یاساییەکانی کار، وەکوو بیمە و ساڵانە و جەژنانە نایانگرێتەوە و بە مانای ڕاستەقینە دەچەوسێنەرێنەوە و خاوەنکار ئەو زێدەباییەی کە ئەوان بەرهەمی دێنن بە هۆی نەبوونی چاودێریی ناوەندە کاریگەرەکان لێیانی زەوت دەکات. یەکێک لەو منداڵانەی کە شاگرد دووکان بوو لە شەقامی فاتمی سەبارەت بە شوێنی نیشتەجێبوونی خۆی وتی:

هەر لێرە، لە ناو ژووری بازاڕ [بە پەنجە شوێنێکی پیشا دا] و

لەگەڵ مامم و کاکم دەژین.

کارکردن لە کارواش

کارکردن لە کارواش نموونەیەکی دیکەی ئەو کارانەیە کە منداڵانی کۆچبەری ئێرانی و منداڵانی پەنابەر تێیدا ئیش دەکەن. سیستەمی کارواش لە ئێران بە دوو شێوە ئەنجام دەدرێ: ئەلف) تەواومیکانیزە، واتە لەم سیستەمەدا ئۆتۆمبێل لە شوێنێکەوە دێتە ناوەوە و لە شوێنی کۆتاییدا، پاش ئەوەی بە تەواوەتی خاوێن بۆوە، رادەستی مشتەری دەکرێت. لەم کارگایانەدا پەیوەندییەکی ئەوتۆ لەگەڵ منداڵ ساز ناکرێت. ب) جۆرێکی دیکە کارواشە نەریتییەکانە کە منداڵان بە سۆندەی ئاوی پڕتەوژم و مادە پاککەرەوەکان ئۆتۆمبێلەکان پاکژ دەکەنەوە. کاتژمێری کارکردن لە کارواشیش درێژخایەنە و منداڵان لە کاتژمێر حەوتی بەیانییەوە هەتا درەنگانی شەو، واتە دە کاتژمێر کار دەکەن. خاڵێکی دیکە ئەوەیە کە لە کۆتایی حەفتەدا – کە دەبێ پشوو بێ – ئەوپەڕی کاری ئەم منداڵانەیە و ناچارن زیاتر کار بکەن. دوو کەس لە منداڵانی ئیشکەر لە کارواشەکانی گەڕەکی سەعداباد و شارەکی غەرب سەبارەت بە کارەکەیان و دژوارییەکەی وتیان:

ئێرە پشوومان نییە، دەبێ هەر ئیش بکەیت. جاری پێنجشەمانە و هەینییانە دەبێ زیاتریش ئیش بکەین.

هەینی و پێنجەشەمانە زۆرە قەرەباڵغە. ئێمە حەقدەستمان نییە، شاگردانە لە مشتەری وەردەگرین.

زۆر جار منداڵان لەم کارە هیچ حەقدەستێک وەرناگرن و خاوەنکار تەنیا شوێنی خەویان پێ دەدا و داهاتیان لە شاگردانەی مشتەری دابین دەبێت. هەر بۆیە ئەوان بەر لە دەستپێکی کار داوای شاگردانە لە مشتەری دەکەن کە هەندێ جار گرژی و تێکهەڵچوونی لەبزی لە نێوان ئەوان و مشتەرییەکاندا ڕوو دەدات.

لێرە کرێکاری دەستخۆشانەم، لێرە حەقدەستم نییە. کاتژمێر هەشت هەتا پێنجی پاشنیوەڕۆ، شەش، حەوت، نۆ و دە کار دەکەین.

حەفتەی 100 هەزار هەتا 150 هەزار تمەن دەکەوین. مشتەری دێ و ئۆتۆمبێلەکەی دەشۆین، پارەمان پێ دەدات. ئەگەر مشتەری دەستخۆشانە و شاگردانەمان پێ نەدا، ئیتر داهاتمان نییە. ئێستاش نیمانە ... چی بکەم، مەجبوورم.

هەندێ جار ئەوان بە ئەنجامدانی کاری زیادە بۆ مشتەری، وەکوو خاوێنکردنەوەی ئۆتۆمبێل بە وردیی زیاترەوە، دەیانهەوێ

دەستخۆشانەی لێ وەربگرن. کارکردن بە سۆندەی پڕفشاری ئاو و پاککەرەوەکان منداڵان تووشی مەترسیی زۆر دەکات. بەو پێیەی کە بەشێک لە کاری ئەم منداڵانە ئیشکردن بە ئاوە، لە وەرزی زستان و پاییزدا سەرمای تا سەر ئێسقان ئازاریان دەدات. هەروەها ئیشکردن بە مادە پاککەرەوەکان تووشی کێشەی هەناسەیی دەکا و زیان بە پێستیان دەگەیێنێت. دوو کەس لە منداڵانی ئیشکەر لە کارواشەکانی گەڕەکی فەرەحزاد سەبارەت بە دژواریی کارەکەیان وتیان:

> یەکێک لە ناخۆشییەکانی ئەم ئیشە ئەوەیە کە دەبێ کەف لێ بدەین، ئیتر ئەگەر دەستکێشمان نەبێ پێستمان دەسووتێتەوە.

> خاوێنی دەکەینەوە، ئۆتۆمبێل گسک دەدەین. ئیتر جاری وایە شتێک دەپەڕێنن پیاو بێتاقەت دەبێ ... خاونکارەکەشم خراپ هەڵسوکەوتم لەگەڵ دەکات.

هەندێ لە منداڵە کۆچبەرەکان لە هۆدەیەکی دیاریکراوی ناو کارواش، لە پاڵ کرێکارە گەورەساڵەکانی دیکە، دەژین و پشوو دەدەن کە ئەم بابەتەش خۆی لە خۆیدا هەندێ مەترسی لەگەڵە، وەکوو فێربوونی ڕفتاری مەترسیدار یان ئازاری فیزیکیی و تەنانەت سێکسی. یەکێک لە منداڵە ئیشکەرەکان لە کارواشێکدا کە بڕگەی سەرشەقامی حافزە سەبارەت بە شوێنی نیشتەجێبوونیان وتی:

> 23 کەس لە ناو ژوورێکداین. هەموو ناسیاو و ئاشناییین، براکەشمم لەگەڵە. چوار کەسی هاوتەمەنی منی تێدایە.

وێنەی مێرمنداڵێکی کرێکار لە کارواش (وێنە: اقتصادانلاین)

کارکردن لە کارگەی دارتاشی و چێو

ئـەم کەرتـەش لایـەنێکی بـەربڵاوی کـار لـە خـۆ دەگـرێ، وەکـوو مۆبڵسازی، ڕووکەشلێدان، کابینێتسازی بە MDF، چێکردنـی مێـز و کورسـی و دیکـەی بەربوومـە چێوییـەکان. بەشـێکی زۆری کارگـا دارتاشـییەکان لـە شـارۆچکەی پیشەسـازی و بـە دوور لـە کۆمـەڵگای شـارین. زۆربـەی ئـەو منداڵانـەی کـە لـەم کارگایانـەدا کـار دەکـەن منـداڵانی پەنابـەر و منـداڵانی تورکەمـەنن کـە بـە شـێوەی زنجیرەیـی هاتوونەتە ناو ئەم کارەوە. شوێنی نیشتەجێکردنی زۆرینەی ئەمانە لـە نـاو کارگاکانـە و لەوانەیـە خاوەنکـار لـە بەشـێکی کارگـادا بـۆ نیشتەجێکردنیان هۆدەیان بۆ دروست بکات. کارکردن لـەم کارگایانـە زیاتر ئەم بابەتانە لە خۆ دەگرێ: داگرتنی بار، بڕینی تەختە دارەکـان (ئـاڵۆدار)، بزمارکوتـان و چەسـپلێدان، بـەکۆگاکردنی کـاڵا، و بارکردنی کـاڵا بـار. ئـەو کـارە پسـپۆڕییانەی کـە زیـاتر گەورەسـاڵان ئـەنجامی دەدەن و کـارە دەسـتیترەکانی وەکـوو گواسـتنەوەی دەخەنـە ئەستۆی منداڵان. کارکردن لەم کارگایانـەدا مەترسیی زۆری لەگەڵـە. بۆ وێنە لەوانەیە منداڵان ئـیش بـە دەزگـا دارتاشـییەکان بکـەن و بـەو پێیەی کە ئیشکردن بـەم دەزگایانـە پێویسـتی بـە شـارەزایی و وردیـی تایبەتە و منداڵانی شارەزایی ئەوتۆیان نییە لەوانەیە زیـان بـە دەسـتیان بگەیێنن. هەڵبەت کارکردن بە مەکینە هەمیشە مەترسیی خـۆی هەیـە، تەنانەت ئەگەر کرێکار لێهاتوویی پێویستیش هەبێت. منداڵێک لە یەکێ لـە کارگـە دارتاشـییەکانی شـارۆچکەی پیشەسـازیی مورتەزاگـەرد سەبارەت بە مەترسییەکانی کارەکەی وتی:

> بە مەکینەی دارتاشی کە دەیبڕێ، ئەمـەش شـریتی دەکـات. ئەمانـە لەوانەیە زیـان بـە دەسـتم بگـەیێنێت ... دەسـتی کـاکمی بـڕی ... هـات ورتکەدارەکان کۆ بکاتەوە، دەستی کەوتە بەری، من ناهێننە سەر ئـەم مەکینە وەستاکارەکەم دەڵێ دەستت دەکەوێتە بەری.

بوونی گەردەی دار یـەکێکی دیکـە لـە دژوارییـەکانی ئـەم کارەیـە؛ پانتای ناو کارگاکان پڕە لە ورتکە و گەردە دار کە منداڵان هەڵیدەمژن و لە درێژماوەدا لەوانەیە کێشەی سییان بـۆ سـاز بکـات. گواستنەوەی باری قورسی وەکوو ئەڵۆدار، لە توانای منداڵان بەدەرە، بەڵام هەنـدێ جـار ناچـارن ئـەم کـارە بکـەن. زۆربـەی ئـەم کارگایانـە لـە دەرەوەی شـارن، شـوێنگەلێکی وەکـوو ناوەنـدە پیشەسـازییەکان. هـەر بۆیـە منداڵانی ئیشکەر لەم کارگایانەدا پەیوەندییـەکی کـەمیان لەگـەڵ شـار و کۆمەڵگای شاری هەیە و لە پشتیوانیی ئێنجیئۆکـان بێبەشـن. وەکـوو زۆرێک لە کارەکانی دیکە شوێنی نیشتەجێبوون و کاری ئەم منداڵانە یەکـە و هەمیشـە لەبـەر دەسـتی خاوەنکـارن. کەواتـە ئـەم منداڵانـە

گوێڕایەڵن و ئازادیی کارییان کەمترە. خۆیان خواردنی خۆیان ساز دەکەن کە فرەچەشن نییە کەواتە هەژاریی خۆراک یەکێکی دیکە لە کێشەکانی ئەم منداڵانەیە.

وێنەی مێرمنداڵێک کە لە کارگایەکی چێو لە گەڕەکی مورتەزاگەرد خەریکی کارکردنە. (وێنە: توێژەر)

کارکردن لە کارگەی بلوورساز

یەکێکی دیکە لەو کارە پڕمەترسییانەی کە منداڵان لەو کەرتەدا ئەنجامی دەدەن کارکردن لە کارگەی بلوورسازییە کە مەترسییەکی زۆری بۆ سەر منداڵان هەیە. زۆربەی ئەو منداڵانەی کە لەم کەرتەدا کار دەکەن کۆچبەرە پەنابەرەکانن کە لەگەڵ بنەماڵەکانیان ژیان دەکەن. کچانیش لەم بازاڕەدا کار دەکەن. هەندێ لەو منداڵانەی کە ئەزموونی چالاکیی لە کارگای بلوورسازییان هەبوو چەندین جار دەیانگێڕاوە کە بە هۆی سەختی و مەترسیی کار و بە هۆی ئەوەی خاوەنکار حەقدەستیان پێ نادا وازیان لە کار هێناوە و دەستیان داوەتە کارێکی دیکە. منداڵێکی زبڵگەڕ لە بلوورسازیدا بەم شێوە ئەزموونی کاریی خۆی گێڕاوە:

> ئیتر لە کارگە پارەکەمانیان خوارد، پارەیان نەدەدا، منیش هاتمە ناو ئەم کارە. شووشەیان ساز دەکرد، ئێمە بەستەبەندیمان دەکرد.

منداڵان لەم کارەشدا ئەرکی جۆراوجۆریان لە ئەستۆیە، کارگەلی وەکوو گواستنەوەی کاڵاکان، بەستەبەندیی بلوورەکان بە شێوازی جۆراوجۆر، بەئەنبارکردنی کاڵاکان، فووکردنە ناو شووشەکان و هتد. یەکێک لە منداڵانی ئیشکەر لە کارگەی بلوورسازی لە گەڕەکی خێراباد سەبارەت بە کارەکەی وتی:

> کار بە تێلەکان دەکەم. چەند جار لە بەردەم کوورەدا دەستم سووتا.

ئەوە سەرەتاکانی ئیشەکەم بوو. هاتم نازانم چی بکەم، لە دەستم کەوت و دەستم سووتا.

ئەم کارەش هەندێ مەترسی بۆ منداڵان هەیە کە گرینگترینەکەیان سووتانی زۆرە. کێشەی هەناسەیی و گەرماژۆییش یەکێکی دیکە لە دژوارییەکانی ئەم کارەیە. دوو کەس لە منداڵانی ئیشکەر لە کارگەی بلوورسازی، کە دەکەوێتە سێ‌ڕێیانی وەرامین، سەبارەت بە شوێنی کارەکەیان وتی:

ئێرە گەرمە. پیاو لەبەر گەرما دەپیشێت.

گەرما ... لەبەر گەرما تۆخمان چووە ...

فووکردنە ناو شووشەکانیش کێشەی هەناسەیی لێ دەکەوێتەوە. ئەو منداڵانەی کە لە کۆتایی زنجیرەی بەرهەمهێناندا، بلوور و شووشەکان لە سەر ڕەیل لا دەبەن و بەستەبەندییان دەکەن، ئەگەر کەرەسەی خۆپارێزی وەکوو دەستەوانەی گونجاو بە کار نەهێنن، ڕووبەڕووی مەترسیی سووتمانی دەست دەبنەوە، چونکە ئەمانە هێشتا بە تەواوی سارد نەبوونەتەوە. بە گشتی ئەگەری سووتمان لەم کارەدا زۆرە. منداڵێکی ئیشکەر لە بلوورسازییەک بەم شێوە باسی لە سووتانی یەکێک لە هاوکارەکانی کرد:

جارێکیان یەکێک لە منداڵەکان لە لای کوورەکە سووتا، دەستی و زکی سووتا.

خاوەنکارەکانیش لە سووتانی منداڵان و کرێکارەکانی دیکە کەمتەرخەمی دەنوێنن و داکۆکییان لێ ناکەن. منداڵە کۆچبەرەکانیش بە هۆی ئەوەی بیمە نین، ناچارن پارەیەکی زۆر بۆ چارەسەرکردنی خۆیان سەرف بکەن و جیا لەوە ئەو ڕۆژانەی کە نایەنە سەر کار حەقدەستیان پێ نادرێت. بە هۆی ئەوەی بەشێکی زۆری کارەکانی ئەم کارخانە و کارگایانە دەستی و سادەیە، ژنان و منداڵانێکی زۆری ڕاکێشانی خۆی کردووە. لەم کارەدا ڕۆژی پشوو بوونی نییە و منداڵان بە شێوەی حەفتانە حەقدەست وەردەگرن کە حەقدەستەکەیان زۆر کەمە. گێڕانەوەی کۆمەڵێ لە منداڵە ئیشکەرەکان لەم کارگایانە لە گەڕەکەکانی خێراباد و ئیسلامشار لە مەڕ داهاتەکەیان بەم شێوە بوو:

حەفتانە پارە دەدەن، 200 هەزار تمەن دەدەن، 300 هەزار تمەن دەدەن، 400 هەزار تمەن دەدەن، ئەوانەی کە کۆنترن زیاتر وەردەگرن. ئەوانەی تازە دێن، کەمتر پارە وەردەگرن، بۆ وێنە حەفتەی 100 بۆ 200 هەزار تمەن.

300 هەزار تمەن، 350 هەزار تمەنمان وەک مانگانە پێ دەدەن.

حەفتانە دەیدەن، هەر کات تێی بکەن، ... دەیدەن بە دایکم ... . ئیتر هەر چەندە بێ دەیدەن بە دایکم.

زۆرێک لەم کارگایانە لە ڕێگەی کامێرای چاودێری کۆنترۆڵ دەکرێ و کاتێک کە چاودێرانی کار سەردانی ئەم کارگایانە دەکەن، کاربەدەستەکانی خاوەنکار لە درگاکانی پشتەوە منداڵەکان دەرباز دەکەن. منداڵان و زۆربەی ژنان لەم کەرتەدا بیمەیان نییە و لە هەندێ حاڵەتدا خاوەنکار تەنیا ژمارەیەکی کەمیان لێ بیمە دەکا کە ئەویش پەیوەندیی نزیکیان لەگەڵ خاوەنکار هەیە.

وێنەگەلێک لە کارخانەی بلوورسازی لە باشووری شاری تاران و منداڵی کار لە گەڕەکی خێراباد (وێنە: توێژەر)

کاری ماڵان

کاری ماڵان یەکێک لەو کارانەیە کە ڕێژەیەکی زۆری منداڵان لەم کەرتەدا کار دەکەن. بەر لە تاوتوێی ئەم جۆرە کارەی منداڵان لە پێشدا چەند چەمک لەم بوارە پێناسە دەکەین.

"کاری ماڵان"[1] ئەرکێکی ناوماڵە کە لە ماڵدا دەخرێتە ئەستۆی کەسی سێیەم. "کاری ماڵان"[2] ئەو کارەیە کە منداڵانی خوار تەمەن یاسایی و هەروەها منداڵانی ژوور لانیکەمی تەمەنی یاسایی بەڵام خوار تەمەن هەژدە ساڵان لە بارودۆخێکی تەواو کۆیلەدارانە، بارودۆخی مەترسیدار، یان چەوسانەوە ئەنجام دەدرێ و وەک لە بەڵێننامە نێودەوڵەتییەکاندا پێناسە کراوە، کارێکە کە دەبێ نەمێنێت. منداڵە کرێکارە کارە ماڵییەکان[3] منداڵانێکن کە کاری ماڵان ئەنجام دەدەن کە شرۆڤەکەی هاتووە [9]. لە پێناسەیەکی دیکەدا هاتووە منداڵانی ماڵی یان کرێکارە کارە ماڵییەکان منداڵانی خوار تەمەن هەژدە ساڵانن کە لە ماڵی کەسانی دیکە کار دەکەن؛ ئەوان کاری ڕۆژانەی ماڵ، چاودێریکردنی منداڵەکانی دیکە، چاودێریکردنی گەورەساڵان و کاری لەم چەشنە ئەنجام دەدەن [10]. بە پێی کۆنوانسیۆنی ژمارە 189 ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار، "کاری ماڵان" بە واتای ئەو کارەیە کە بۆ ماڵێک یان چەند ماڵ ئەنجام دەدرێ و "کرێکاری ماڵ" واتە ئەو کەسەی کە لە کارێکی ماڵی و لە چوارچێوەی پەیوەندییە کارییەکاندا دامەزراوە. دوو کچی دانیشتووی گەڕەکی ئەمیناباد سەبارەت بە کارەکەیان وتی:

> ئیتر تێچووی ژیانمان بە ئەستەم وەدەست دەهێنا، ئیتر دایکم وتی خۆ باوکت ئیش ناکا، چاکتر وایە سەوزە بێنینەوە بۆ ماڵەوە و پاکی بکەین. ئیتر سەوزەمان هێنا. ئەو کاتە چەپکی 500 تمەن بوو، زۆر کەم بوو. حەفتەی 20 بۆ 30 هەزار تمەن دەکەوتین. ئێستا ساڵێکە بۆتە چەپکی 800 تمەن. یەکێک بۆمان دێنێ ... . پاکی دەکەین و پێیانی دەدەینەوە.

> داهاتەکەم دەدەم بە دایکم و بۆ سەرفی تێچووی ماڵ دەکرێت. خوشکێکی دیکەم هەیە تەمەنی 12 ساڵانە؛ ئەویش لەگەڵمان سەوزە پاک دەکات. ئەویش ئەگەر پێی خۆش بێت [پێدەکەنێت]. ئەگەر ئەو نەیکا هەر من و دایکم ئەم ئیشە دەکەین.

زاراوەی کاری ماڵان لایەنێکی بەربڵاوی ئەرک و خزمەتگوزاری لە خۆ دەگرێ و لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی دیکە و تەنانەت بە پێی تەمەن، ڕەگەز، پێشینەی ئێتنیکی، بارودۆخی

1. Domestic work
2. Child domestic labour
3. Child domestic workers (CDWs)

کۆچبەریی منداڵ و ئەو زەمینە کەلتووری و ئابوورییەی کە منداڵ تێیدا ئیش دەکا جیاوازە.

بەم پێیە هەڵسەنگاندنی ئەم چەشنە کارانە لە سۆنگەی شوناس، بارودۆخ، مەترسییەکان و بابەتەکانی لەم چەشنە بە جۆری کار بەستراوەتەوە. کەواتە ئەو زەمنەی کە کاری تێیدا ئەنجام دەدرێ جیاوازە. کاری ماڵانی منداڵ ئاماژەیەکی گشتی بە کاری منداڵان لە بەشی ماڵان لە ماڵی کەسی سێیەم و خاوەنکار دەکات. ئەم چەمکە گشتییە هەم کار لە بارودۆخی ڕێگەپێدراو و هەم کار لە بارودۆخی ڕێگەپێنەدراو لە خۆ دەگرێت [11].

زانیارییەکان لە بارەی ئەم منداڵە "نەبینراو یان نەشیاوی بینین"ـە کەمە؛ نەبینراوی بە هۆی ئەوەی کە منداڵان بە شێوەی جیا دادەمەزرێنرێن و کار دەکەن و لە گۆشەگیری یان لە ماڵێکی تاکەکەسی، بە پێچەوانەی منداڵانی سەر شەقام یان منداڵانی ناو کارخانە و کارگاکان، کار دەکەن. کاری ئەوان بە شێوەی گرووپی نییە و دەستڕاگەیشتن بەوان و دیاریکردنی ژمارەیان دژوارە. کارەکەیان نابینرێت. کاری ماڵان هی بازاڕی کاری نافەرمییە. هەر بۆیە تۆمار ناکرێ و لە ئامارە فەرمییەکاندا پیشان نادرێت. هەروەها لەوانەیە بارودۆخی ئەم منداڵانە لە سەرژمێرییەکاندا ئاوێتەی خاوەنماڵ بکرێ یان ئامارەکانیان نەچێتە ناو سەرژمێرییەکانەوە. هەر بۆیە هەڵسەنگاندنی کاری ماڵیی منداڵەکان لە هەموو بارودۆخێکدا دژوارە.

ڕێکخراوی جیهانیی کار بەراوردی کردووە کە نزیکەی 250 میلۆن منداڵی کار لە سەر ئاستی وڵاتانی ڕوو گەشەن. ڕێژەی ئاماژە پێکراو بۆ ئەو منداڵانەی کە لە کاری ماڵاندا چالاکی دەکەن ڕوون نییە، بەڵام بێگومان ڕێژەیان زۆرە. بە پێی بەڵگەکانی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار، منداڵانی کچی خوار تەمەن شازدە ساڵان پتر لە هەر گرووپێکی دیکە لەم کەرتەدا چالاکی دەکەن. بە پێی شوناسی شاراوەی کاری ناو ماڵ بوونی ئامارێکی جێی متمانە سەبارەت بەو منداڵانەی کە خەریکی کاری ناوماڵن ئەستەمە. ئامارە وەرگیراوەکانی توێژینەوەکان تەنیا لووتکەی کێوی سەهۆڵەکە پیشان دەدەن کە ئەویش پیشاندەری هەندێ نیگەرانی سەبارەت بەم دیاردە لە زۆرێک لە وڵاتانی جیهانە. ئەو ئەنجامانەی کە لەم ماوەی دواییدا لە ئەمریکای لاتین، ئاسیا، و ئەفریقا وەدەست هاتووە پانتا و توندیی ئەم پرسە پشتڕاست دەکاتەوە. بە گوێرەی ڕاپۆرتەکانی ئەم دواییە تەنیا 175 هەزار منداڵی خوار تەمەنی هەژدە ساڵان لە ئەمریکای ناوەندی، پتر لە 688 هەزار منداڵ لە ئەفریقای باشووری، و 38 هەزار منداڵی پێنج هەتا حەوت ساڵان لە گواتمالا لە کەرتی کاری ماڵان خەریکی کارن. لە هاییتی نزیکەی 250 هەزار منداڵ لەم کەرتەدا کار دەکەن کە نزیکەی 20 لە سەدیان لە نێوان حەوت هەتا دە ساڵانن. لە جاکارتا

پێتەختی وڵاتی ئەندۆنسیا، نزیکەی 700 هەزار منداڵ و لە نیپاڵ نزیکەی 62 هەزار منداڵ خوار تەمەنی چوارده ساڵان لە گەڕەکە شارییەکان کاری ماڵان ئەنجام دەدەن [12].

ئەو کارانەی کە ئەم منداڵانە ئەنجامی دەدەن بریتییە لە: کاری ڕۆژانەی ناوماڵ، لێنانی چێشت، پاکوخاوێنی و شتن و ساوین، چاودێریکردنی منداڵی خاوەنکار و هاوڕێیەتیکردنیان لە کاتی چوونە قوتابخانە و هەڵگرتنی جانتاکانیان، چاودێریکردنی گەورەساڵەکان و کەسانی لاکەوتە، باخەوانی، پەیامگەیاندن و هاوکاریکردنی خاوەنکارەکان لە ئیدارەی کار و کاسپییە بچووکەکان. لە ناوچە گوندییەکان ئەم کارە دەتوانێ بریتی بێ لە ڕاگرتنی ئاژەڵان، خاوێنکردنەوەی شوێنی ڕاگرتنیان، کاری کشتوکاڵ، و هەندێ کار و کاسپیی بچووکی وەکوو تەونچنین [13]. زۆرێک لەم منداڵانە لە ماڵی خاوەنکارەکانیان و هەندێکیشیان بە شێوەی جیا دەژین. منداڵەکان بۆ ئەو کارەی کە دەیکەن بە شێوەی ڕاستەوخۆ پارە وەرناگرن. هەندێ لە بەرامبەر سەرپەنا، چاودێری و خۆراک کار دەکەن وە هەندێکی دیکە لە بەرامبەر وەرگرتنی حەقدەست. ئەو منداڵەی کە لە ماڵی کەسی سێیەمدا کار دەکا لەوانەیە بە هۆی قەرزداربوونی دایک و باوکی بنێردرێتە ماڵی خاوەنکار کە لەم حاڵەتەدا حەقدەست وەرناگرێت. لە حاڵەتی دیکەشدا لەوانەیە خاوەنکار حەقدەستێکی کەمی ئەو منداڵە بدا بە دایک و باوکی، یان لای خۆی ڕابگرێ و بە بڕ و بیانووی جیاوازی وەکوو نەگەیشتنی منداڵ بە تەمەنی یاسایی، ئەو پارەی پێ نەدا و منداڵ ئیزنی دەستڕاگەیشتن و خەرجکردنی پارەکەی خۆی نەبێت. ئەم منداڵە لەوانەیە بۆ خزم و کەسانی خۆی و یان کەسانی نامۆ کار بکات. لە کاری ماڵان کاتژمێری دیاریکراو یان شرۆڤەی ئەرکی دیاریکراو بۆ منداڵان ڕوون نەکراوەتەوە. ئەوان لە کاتێکی شەو و ڕۆژدا هەر شتێک کە خاوەنکار داوایان لێ بکا دەبێ ئەنجامی بدەن. لە لێکۆڵینەوەکاندا سروشتی بیست و چوار کاتژمێریی کار و ماڵیبوونی ئەرکەکان بۆ منداڵە کرێکارەکان بە باشی سەلمێنراوە. لە بەنگلادش، ئەندۆنسیا، پاکستان و فیلیپین منداڵانی کرێکاری ماڵان بە شێوەی مامناوەند پازده کاتژمێر لە هەر ڕۆژێکی حەفتەدا کار دەکەن و بە شێوەی گشتی لە شەووڕۆژدا لە خزمەتی خاوەنکاردان. ئەم منداڵانە زیاتری کاتیان لە ماڵی خاوەنکاردان و ئەو کاتانەی ڕۆژیش کە کارێکی وایان نییە بۆیان نییە لە ماڵ دەرباز بن. ئەوان بۆیان نییە هاوڕێشیان هەبێ، چونکە بە بۆچوونی خاوەنکار بوونی هاوڕێ وا دەکا منداڵان هۆشیان لای کار نەمێنێت. بە هۆی ڕەهەندی مەودای نێوان ماڵی خاوەنکار و ماڵی باوکەوە، سەردانی بنەماڵە هەمیشە مەیسەر نییە و لە درێژەی ساڵدا دەرفەتێکی کەمیان بۆ گەڕانەوە بۆ ماڵەوە هەیە کە زیاتر دەکەوێتە کاتی جەژن و بۆنە ئایینییەکان.

خواردن و خەوتنیان لە بنەماڵەی خاوەنکار جیایە کە ئەمە هەستی خۆبەکەمزانین و هەڵاواردن لەم منداڵانەدا بەهێز دەکات [14].

فاکتەرە سەرەکییەکانی کاری ماڵان فرەڕەهەندە. هەژاری و بەژنانەبوونی هەژاری، تارانەدنی کۆمەڵایەتی، نەریتەکان، نەخوێندەواری، هەڵاواردنی ئێتنیکی و ڕەگەزی، توندوتیژیی خێزانی، ئاوارەیی، کۆچکردن لە گوندەوە بۆ شار، و لەدەستدانی دایک و باوک بە هەر هۆکارێک هەندێ لە فاکتەرەکانی کاری ماڵانی منداڵان لە سەرتاسەری جیهانە. هەڵکشانی ئاستی نایەکسانیی ئابووری و کۆمەڵایەتی، قەرزداری و ئەم وێنایە کە خاوەنکار بنەماڵەیەکی بەربڵاوتر و پارێزەرێک بۆ منداڵە، هەروەها ئەم وێنا هەڵەیە کە کاری ماڵان دەرفەتێک بۆ ڕاهێنانی منداڵان دابین دەکا لە فاکتەرەکانی دیکە پەرەسەندنی کاری منداڵانە. منداڵان زیاتر بە هۆی هەژارییەوە ڕوو لە کاری ماڵان دەکەن، بەڵام هۆکارێکی دیکە ئەوەیە کە بۆ کچان خزمەتگوزاریی ماڵان وەک بابەتێکی ئاسایی و سوودمەند سەیر دەکرێ، چونکە گومانی ئەوە دەکرێ کە ئەوان بۆ ڕۆڵی داهاتوویان واتە کابانێتی، ئامادە دەکات. هەروەها زۆر کەس پێی وایە کە کاری ماڵان لە کارەکانی دیکە ئاسانترە و ژینگەیەکی گونجاو بۆ ژنان و منداڵان ئامادە دەکات. خاوەنکارەکانی ئەم منداڵانە بە هیچ چەشنێک کاری خۆیانیان بە لاوە چەوساندنەوەی منداڵان نییە، بەڵکوو پێیان وایە کە هاوکاریی ئەم منداڵانە و بنەماڵەکانیان دەکەن. خاوەنکارەکان لە زۆربەی حاڵەتەکاندا پێیان وایە وەکوو "ئەندامێکی خێزانی خۆیان" هەڵسوکەوت لەگەڵ ئەم منداڵانەدا دەکەن [15].

بە پێچەوانەی وێنای گشتی، ئەم منداڵانە لەبەر دەم توندوتیژیی جەستەیی، دەروونی، وتەیی و سێکسیدان. ئەم منداڵانە هەموو جۆرەکانی توندوتیژیی زمانی وەکوو دەرا و دەمی سووکایەتییانە، بێڕێزی، حەڕەشە، جنێو، قیژاندن و بە سەردا گوڕاندن بەئەزموون دەکەن. جۆرە جیاوازەکانی توندوتیژیی فیزیایی لە دژی منداڵانی کرێکاری کاری ماڵانیش ڕاگەیێندراوە کە دەتوانین ئاماژە بە لێدان، دانە بەر شەق، قەمچی لێدان، نقوورچک گرتن، سووتاندن، سەپاندنی کاری زۆر و برسی ڕاگرتنی منداڵان بکەین [16]. بە هۆی دووریی لە بنەماڵە زۆربەی ئەم منداڵانە لە چاودێری و داکۆکیی بنەماڵە بێبەشن و نەبوونی میکانیزمی پشتیوانی دەبێتە هۆی ئەوەی زەمینەی زیاتر بۆ سەپاندنی توندوتیژی لە دژی منداڵان و کەڵکاوەژۆیی لێکردنیان بڕەخسێت. ئەنجامی هەندێ لە لێکۆڵینەوەکان پیشان دەدا تەندروستیی دەروونی لە دژی ئەم تاقمی منداڵانە لە چاو منداڵە کارەکانی دیکە زیاتر لە بەر دەم مەترسیدایە. دڵەڕاوکێ، خەمۆکی، شەومیزی، بێخەوی، مۆتەکە، ژانەسەری بەردەوام، گۆشەگیری، کۆڵدان و پاشەکشێ، باڵقبوونی پێشوەختە، و کاردانەوەی پڕترسانە لە بەرامبەر خاوەنکار لە ناو منداڵانی کرێکاری ماڵان زۆر باوە.

هەموو ئەم بابەتانە بە هۆی دووریی لە بنەماڵە، نەبوونی تۆڕی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی و نەبوونی داکۆکییەک کە ئەنجامی تۆڕی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی بێ، تەنهایی و گۆشەگیری و بارودۆخی کاری بۆ ئەم منداڵانە دروست دەبێت [17].

ڕێکخراوی جیهانیی کار ژمارەیەک لە مەترسییەکانی کاری ماڵانی – کە دەبێتە هۆی زیانمەندبوونی منداڵان – دەستنیشان کردووە و هەر ئەم بابەتانە هۆکارێکە بۆ ئەوەی بۆچی ئەم کۆمەڵە کارانە وەک "خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵ" ناسێنراون. باوترینی ئەم مەترسییانەی کە ئەو منداڵانەی لە کاری ماڵاندا حەڕەشەیان لێ دەکرێ کە بریتیین لە:

1) ڕۆژانی کاری درێژخایەن و ماندوویی‌هێنەر؛
2) بەکارهێنانی مادەی کیمیایی ژاراوی؛
3) هەڵگرتنی باری قورس؛
4) دەستدانە کەرەسەی مەترسیداری وەکوو چەقۆ، قاپ و کەوچی داخ، تەور و داس؛
5) شوێنی ژیانی نەگونجاو و خۆراکی ناتەواو و ناتەندروست.
6) ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ ڕفتاری بێڕێزییانەی وەکوو ئازاری جەستەیی، وتەیی، دەروونی و سێکسی.

ئەم مەترسییانە دەبێ لە پەیوەندی لەگەڵ بێبەش‌بوونی منداڵان لە مافە بنەڕەتییەکانیان وەکوو دەستڕاگەیشتن بە پەروەردە و چاودێریی تەندروستی، مافی پشوو، کاتی بێکاری، یاری و پەیوەندیی ڕێکوپێک لەگەڵ دایک و باوک و هاوتەمەنەکانی خۆیان بەراورد بکرێت. ئەم فاکتەرانە دەتوانن کاریگەریی جەستەیی، دەروونی و ئەخلاقیی قەرەبوونەکراو لە سەر گەشە، تەندروستی و خۆشگوزەرانیی منداڵ دابنێن [18]. کاری ماڵان لە ناوچە گوندییەکاندا کچان سنووردار دەکاتەوەکە ئەمە دەبێتە کۆسپی بەر دەم بەتوانابوونیان. لە ناوچە لادێییەکاندا زۆر جار کچان هەتا قۆناغێکی تایبەتیی خوێندن واتە قۆناغی سەرەتایی دەچنە قوتابخانە، چونکە درێژەدان بە خوێندن ناچاریان دەکا بچنە ناوچە یان گوندەکانی دیکە، بەڵام دایک و باوک بە هۆی ترس لە زیان و خەسارەتی ئەگەری و تێچوو لە ناردنی کچەکانیان بۆ قوتابخانە خۆ دەبوێرن. وازهێنان لە خوێندن یەکێک لە هۆکارەکانی هاتنی کچان بۆ ناو کاری ماڵ یان هاوسەرگیری لە تافی منداڵییە. بەو پێیەی کە کاری ماڵان هیچ حەقدەستێکی بۆ منداڵان تێدا نییە، نابێتە هۆی دەستەڵاتداربوونیان. لەم توێژینەوەدا هەندێ لە جۆرەکانی کاری ماڵان لە ناو منداڵان تاوتوێ کرا. بۆ وێنە کۆمەڵێک کە لەگەڵ دایک و باوکی خۆیان بە نیازی ئەنجامدانی کارگەلی وەکوو پاکوخاوێنی دەچنە ماڵی خەڵک. لەم حاڵەتەدا منداڵان بەشێک لە کاری پاکوخاوێنیی ئەو ماڵە ئەنجام دەدەن. گێڕانەوەی چەند کەس لەو منداڵانەی کە کاری ماڵانیان ئەنجام

دەدا و لە گەڕەکەکانی دەرکە، ئیسلامشار و شووش دیمانەیان لەگەڵ کرا بەم شێوە بوو:

لەگەڵ دایکم دەچین بۆ خاوێنکردنەوەی ماڵان، دایکم سەر ئەرزەکە دەسڕێ، منیش دەچم قاپ و کەوچکەکان دەشۆم.
باوکم ئیش ناکا، ناچارین خۆمان ئیش بکەین.

سێ چوار ساڵە ئێمە لێرەین. پێشتر لە گەڕەکێکی دیکەدا بووین ... . گەڕەک نا هەر لەم شوێنەداین. کەمێک لە خوارەوە بووین. پاشان ڕۆشتین ... . دایکم ئەم پوورانەی دەناسی. ئینجا وتیان ئێمە بە نیازین دامەزراوەیەک بکەینەوە کە منداڵەکان بێن بخوێنن. ئینجا دایکم وتی باشە ... هاتم، ناونووس کرام، لە ڕێگەی ... ناسراین. دێنە ناو گەڕەک و سۆراغی منداڵەکان دەگرن. ئیتر ئاوا یەکترمان ناسی.

وێنەیەک لە منداڵانی خەریکی کاری ماڵان (وێنە: ڕۆژنامەی هەمشەهری)

کچە کابانەکان

مۆدێلێکی دیکەی کاری ماڵان کە ڕێک لە وڵاتانی ڕوو لە گەشە زۆر باوە بەکارهێنانی کچان بۆ ئەنجامدانی کاری ماڵە، بە جۆرێک کە کچان دەبێ هەموو کارەکانی ئەندامانی بنەماڵە وەکوو چێشتلێنان و شتنی جلوبەرگەکان ئەنجام بدەن.

لە ئێستادا بە ملیۆنان کچ لە سەرتاسەری جیهاندا هەن کە لە هەرەتی منداڵیدا ناچار بە کاری ماڵان کراون، ئەوە لە حاڵێکدایە کە بۆ ئەو خزمەتگوزارییانەی کە پێشکەشی دیترانی دەکەن هیچ حەقدەستێک وەرناگرن، بەڵکوو لە کەمترین ماف سوودمەندن و سەرەڕای ئەوەی هەرەتی منداڵییان لێ زەوت کراوە، بەڵام بە هۆی سروشتی شاراوەی کاری ماڵان، لە لایەن دەوڵەت و ناوەندە مەدەنییەکانەوە پشتیوانی ناکرێن.

ئەم پرسە کە ئاخێزگەی نەریتی و فەرهەنگی و کەلتووری هەیە لەوانەیە لە گوندەوە بۆ شار و لە ماڵێکەوە بۆ ماڵێکی دیکەوە سەرچەنشێکی جیاوازی هەبێ، بەڵام لە ژێر کاریگەریی کەلتووری پیاوسالاردا ئەمە کچانن کە دەبێ کاروباری ماڵ ڕابپەڕێنن و مافیان لەگەڵ مافی کوڕان یەکسان نییە. لە گەڕەکی شەهران دیمانە لەگەڵ کچێکی پازدە ساڵان کرا کە دەبا هەموو کاروباری ماڵ، تەنانەت شتنی جلوبەرگی براکانیشی ئەنجام بدایە؛ ناوبراو لەم بارەوە وتی:

> بنەماڵەکەم وەک کارەکەر لێم دەڕوانن. دەبێ هەموو کاروباری ناو ماڵ بکەم. بەیانی کە لە خەو ڕا دەبم بەرچایی بۆ هەموویان ساز بکەم. ئینجا نۆرەی شتنی قاپ و کەوچک و گسکدانی ماڵ و ئەمانەیە ... .

کاری ماڵ بۆ کچان واتە ئەنجامدانی هەمیشەیی خزمەتگوزاریی خۆڕایی و بێبەرامبەر بۆ دیکەی ئەندامانی بنەماڵە و ئەم کارە لەگەڵ بەشداری پێکردنی منداڵان لە کاروباری ماڵە کە دەبێتە هۆی بەرپرسایەتی و شارەزایی زیاتریان جیاوازییەکی بنەڕەتی هەیە. لە گەڕەکی پاسگای نێعمەتباد دیمانە لەگەڵ کچێکی تەمەن شازدە ساڵان کرا کە بنەماڵەکەی دژی خوێندنی بوون و دەبا هەموو کاروباری ماڵی ئەنجام بدایە. ناوبراویش وتی:

> هەر کات لای بنەماڵەکەم بۆڵە دەکەم کە بهێڵن بخوێنم، گاڵتەم پێ دەکەن، بە ڕای ئەوان چ بخوێنم و نەخوێنم خۆ هەر دەبێ پەڕە گوو بشۆم. دەزانی هەتا ئێستا چەند جار لێیان دام لەبەر تەوەزەلی قاپ و کەوچکەکانم نەشت؟

کچانی کابان لە ئەگەری هەر چەشنە سەرپێچییەک لە ئاست ئەو ئەرکانەی کە لە ئەستۆیانە سزا و تەمبێ دەکرێن. ئەمە لە حاڵێکدایە کە خاوەنکارانی ئەم منداڵانە کە زۆر جار دایک و باوکیانن، بە هیچ چەشنێک ئەم کارەی خۆیان بە زێراندن و چەوساندنەوەی ئەم منداڵانە نازانن.

نەریتە باوە فەرهەنگییەکان، کلیشە ڕەگەزییەکان و بیر و باوەڕی پیاوسالاری گرینگترین هۆکاری کاری زۆرەملێی کچان لە ماڵن، بەڵام لەبەر دەستنەبوونیان بە هۆی گەمارۆدرانیان لە ناو چوار دیواری ماڵ لە لایەک و بە ئاسایی سەیرکردنی کاری منداڵان لە ناو ماڵ لە لایەکی دیکەوە وای کردووە کە نە تەنیا ئەم منداڵانە لە پاڵپشتیی ناوەندە مەدەنییەکان بێبەش بن، بەڵکوو تەنانەت لە ڕیزی منداڵانی کاریشدا لە قەڵەم نەدرێن.

ئەگەرچی ئاستی بەکارهێنانی کچان لە ناو ماڵدا بە باروودۆخی فەرهەنگی و کەلتووری و ئابووریی بنەماڵەکان بەستراوەتەوە و لە

چینە کۆمەڵایەتییە جیاوازەکاندا ئەو کچانەی کە ناچار بە کاری ماڵی زۆرەملێ دەکرێن بارودۆخێکی هاوشێوەیان نییە. بەڵام هەر هەموویان نایەکسانیی ڕەگەزی بەئەزموون دەکەن. بۆ وێنە ئەو کچانەی کە لە گوندەکان و پەراوێزی شارەکاندا ژیان دەکەن لەبەر دەم کاری سەختتر، جیاکاریی زیاتر و توندوتیژیی دوو قاتن. یەکێک لەم کچانە لە گەڕەکی غەنییاباد لەم بارەوە وتی:

> ئەوان پێیان وایە خوێندنی من فشەیە. براکەم ئیش دەکا، پارەکەی دەخاتە گیرفانی خۆی، بەڵام کە دێتەوە بۆ ماڵەوە، من دەبێ چێشتی بۆ لێ بنێم و بۆی دابنێم. هەر کات دەڵێم دەی جا بە جەحەندەم، خۆی هەڵدەستێ چێشت بۆ خۆی تێدەکا، دایکم دەڵێ براتە دەبێ بیکەی.

کاری ماڵانی کچان پەیوەندیی ڕاستەوخۆی لەگەڵ هاوسەرگیریی پێشوەختەی ئەوان هەیە و هەرچی تەمەنی چوونی منداڵ بۆ ناو پرۆسەی کاری ماڵ کەمتر بێ، مەترسیی هاوسەرگیریی پێشوەختەی ئەو منداڵەش زیاترە. ئەو خانەوادانەی کە لە ڕووی فەرهەنگییەوە هەژارن یان گیر و گرفتی ئابووریی‌یان هەیە هەر لە تەمەنی کەمەوە کچەکانیان بۆ کاری ماڵ بە کار هێنابوو، و بەو پاساوەی کە توانای مێرداری و کاری ماڵیان هەیە و ئامادەیی پێویستیان هەیە، دەیاندەن بە شوو. حاڵەتێکی دیکە کچانی کابانن کە زۆر جار بۆ دەربازبوون لە بارودۆخی نالەباری ماڵی باوک هاوسەرگیریی پێشوەختەیان هەڵبژاردبوو. کچێکی تەمەن چواردە ساڵان کە دانیشتووی یەکێک لە گەڕەکەکانی باشووری شاری تاران بوو لەم بارەوە وتی:

> لە ماڵی باوکم ئەوەندەیان ئازار دام وام لێهاتبوو کە هەر کەس دەهاتە خوازبێنیم، قبووڵم دەکرد. لانیکەم لەوێ دەزانم کە کاری یەک کەسم پێ دەکەن نەک هی دە کەس.

بێبەشبوون لە خوێندن، خەسارەتی جەستەیی بە هۆی ئەنجامدانی کاری سەغڵەت، نەخۆشی، خەمۆکی، مۆتەکەی شەوانە، نامتمانە بە خۆیی، گۆشەگیری، باڵقبوونی پێشوەختە، و زۆر زیانی دیکە حەڕەشە لەو کچانە دەکا کە لە تافی منداڵییەوە ناچار بە کاری زۆرەملێ و هەمیشەیی دەکرێن.

***

هۆکارەکانی کاری منداڵان

هەژاری و نایەکسانییە کۆمەڵایەتییەکان

ڕەنگە هەژاری سادەترین وەڵام بۆ بۆچیەتیی کاری منداڵان بێ، بەڵام پرسیارێکی لەوە گرینگتر ئەوەیە کە: بۆچی لە ناو کۆمەڵگایەکدا، بەتایبەت کۆمەڵگاگەلێکی وەکوو کۆمەڵگای ئێران کە لە بواری بەرهەمهێناندا توانای پەنگراوی هەیە، هەژاری بوونی هەیە؟ و هەژاری لە ڕێگەی چ میکانیزمێکەوە کاری منداڵانی لێ دەکەوێتەوە؟

بـە واتایـەکی دیکـە هـەژاری چـۆن دەبێتـە هـۆی ئـەوەی بنەماڵـەکان منداڵەکانیان بنێرن بۆ بازاڕی کار؟ وڵامی پرسیاری یەکـەم ڕووی لـە ئابووریی سیاسیی کۆمەڵگایە. لە کۆمەڵگایەکدا کە ئابووری بە نـەوت، دابەشاندنی نادادپەروەرانـە، و جیاکارانـەی ڕانتـە نەوتییـەکان و هەڵـە ئابوورییەکان بەستراوەتەوە، قۆرخکاریی ئابووری پەرە بە نایەکسـانی و هەژاریی زۆر قووڵ و پشتشکێن دەدات. سـەرباری ئەمـە، بابـەتی فاکتـەر و میکانیزمـەکانی بەرهـەمهێنانی هـەژاری و نایەکسـانی لـە وڵاتی ئێراندا زۆر چڕوپڕ و ئـاڵۆزە. بـۆ وڵامـی ئـەم پرسـیارە، واتـە هەژاری لە ڕێگەی چ میکانیزمگەلێک دەبێتـە هـۆی کـاری منـداڵان، هەوڵمان داوە بە چاوخشاندنێکی کورت بە تیۆرییەکانی کاری منـداڵان بگەین بە ڕۆخـی وڵام. بـە گـوێرەی تیـۆریی بنیـاتیی "کـاری منـداڵ"، ئەگەر داهاتی گەورەساڵان یان سەرپەرشتانی بنەماڵە کەم بێ و بەشـی تێچوو و بژێویی بنەماڵە نـەکا، ئـەوە بـە مەبەسـتی قەرەبووکردنـەوەی خەرج و تێچوو، بنەماڵەکان ڕۆڵەکانی خۆیان دەنێرنە ناو بازاڕی کـار [19]. بە بۆچوونی ئێمێرسـۆن و سـۆزا[1] کـاری منـداڵان دەبێتـە هـۆی ئەوەی ئەوان لە داهاتوودا داهاتێکی کەمیان هەبێ و بـە هـۆی داهـاتی کەمەوە، منداڵەکانیان بنێرنە ناو بازاڕی کار. ئەم توێژەرانە نـاوی ئـەم پرۆسەیان ناوە "تەڵەی کاری منـداڵان"[2]. بـە گـوێرەی ئـەم تەڵـە، ئـەو گەورەساڵانەی کە لە هەرەتی منداڵیدا خۆیـان منـداڵی کـار بـوون، بـە هۆی داهاتی کەم لە تافی گەورەساڵیدا، زیاتر منداڵەکانیان دەنێرنـە نـاو بازاڕی کار [20]. هەروەها بـە هـۆی ئـەوەی کـە سەرپەرشـتانی ئـەم تـاقمی منداڵانـە زوو خانەنشـین دەبـن – بـە هـۆی هـەموو جۆرەکـانی نەخۆشی و کێشەی جەستەییەوە – منداڵـەکانیان دەنێرنـە نـاو پرۆسـەی کار و ئەم پرۆسە بە بێ ئەوەی کۆتایی پـێ بـێ دووبـارە دەبێتـەوە. بـە پێـی ڕوانگـەی چاوەڕوانییـەکان، دایـک و بـاوک کاتێـک لـە سـەر پەروەردەی منداڵـەکانیان سـەرمایە دادەنـێن کـە چـاوەڕێی گەڕانـەوەی سـەرمایە بـن. ئەگـەر بـە هـەر هۆکارێـک ئـەوان پێیـان وا بـێ کـە سەرمایەدانان لە سەر پەروەردەی منداڵەکانیان هیچی لێ سەوز نـابێ، خۆ لەم سەرمایەدانانە دەبوێرن و منداڵەکانیان دەنێرنە ناو بازاڕی کـار [21]. هەر لەم زەمینەدا یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی بـواری کاری منداڵان، چالاکوانی گەرەکی ناسر خەسرەو، وتی:

به هۆی نەبوونی پیشەیەکی باش و گونجاو بۆ دایک و باوک، پیشەی وەرزانە، و بە هەر حاڵ، ئەو کارانەی کە بیمەی نییە و داهاتوویەکی بۆیان نییە، ئەمانە بە شێوەی ناوشیارانە ناچار دەبن هێزی کاری منداڵ بە کار بێنن.

ئێمێرسۆن و ناب لە شـوێنێکی دیکـەدا ڕوونـی دەکەنـەوە کـە ئـەوە

---

1. Emerson and Souza
2. Child labor trap

دابەشاندنی نادادپەروەرانەی هەلە ئابوورییەکانە کە دەبێتە هۆی هەژاری و کاری منداڵان. بۆ وێنە بەو پێیەی کە هەلەکان لە نێوان ناوچەکاندا بە شێوەی نایەکسان دابەش دەبێ، لەو شوێنانەی کە هیچ هەلێک بۆ کار نییە، بۆ وێنە لادێکان، تەنانەت ئەو کاتەی کە منداڵەکانیان دەخوێنن، هەلی دۆزینەوەی کاری گونجاو لەگەڵ بڕوانامەی خوێندنەکەیان کەمە و لە ئەنجامدا دایک و باوکەکان بڕیار دەدەن کە هەر لە تافی منداڵییەوە بیانهێننە بەر کار [22]. منداڵێک کە لە گەڕەکی لالەزار کاری دەکرد و لە گوندەکانی دەوروبەری پارێزگای ئەردەوێلەوە بە نیازی کار هاتبووە تاران وتی:

من ئێستا چوار پێنج ساڵە لێرەم. هەندێ جار شەش مانگ جارێ دەڕۆمەوە مانگێک دادەنیشم دیسان دێمەوە. دواجار کە بنەماڵەکەمم بینی نزیکەی سێ مانگ لەمەوبەر بوو. ئەوان ناتوانن بێنە ئێرە؛ باوکم ئەگەر ڕۆژێک نەچێتەوە سەر کار، دەری دەکەن. دایکیشم ناتوانێت. براکانم لێرەن، دێن یەکتر دەبینین. یەکێک لە براکانم لە شارە خەریکی کاری قاچاغە، خەریکی کاری قاچاغچێتییە. یەکیشیان لێرە ئیش دەکا، لە شیرینیخانەیە.

بە گوێرەی تیۆریی "منداڵانی کار و بەپسپۆڕیبوون" ئەگەری ئەوەی کە هەموو منداڵەکان لە ناو بنەماڵەیەکدا بچنە ناو پرۆسەی کارەوە، یەکسان نییە، بەڵکوو ئەگەری ئەوەی کە بنەماڵە ژمارەیەکی زۆری منداڵەکان بنێرێتە ناو پرۆسەی کارەوە، و لە سەر ژمارەیەکی دیکە سەرمایەدانەری بکا زیاترە. بە پێی ئەم تیۆرییە، ئەوە منداڵە گەورەترەکانن کە دەبنە قۆچی قوربانیی ئەوانی دیکە و دەچنە ناو پرۆسەی کارەوە [23]. وامقی و یەزدانییش لە ئێراندا لە پێداچوونەوە بە لێکۆڵینەوەکانی بواری کاری منداڵان و بە گوێرەی ئەنجامەکانی ئەم لێکۆڵینەوانە پیشانیان داوە کە زۆربەی کاری منداڵان لەگەڵ بنەماڵەکانی خۆیان دەژین و "پڕەنسیپە هاوبەشە ئابووری – کۆمەڵایەتییەکانی ئەم خانەوادانە بریتییە لە: ژمارەی زۆری ئەندامانی بنەماڵە، ئاستی خوێندەواریی باوک و دایکەکان، بێکاری یان پیشەی کەمداهاتی باوکەکان، بەشداریی کەمی دایکەکان لە دەستخستنی داهات، و کۆچی ناوخۆیی و دەرەکیی بنەماڵە" [24]. گێڕانەوەی منداڵێک کە لە کوردستانەوە هاتبوو و لە بازاڕی میوە و تەڕەباری تەجریش کاری دەکرد سەبارەت بە بنەماڵەکەی بەم شێوە بوو:

جیا لە خۆم، براکانیشم ئیش دەکەن، بەڵام ئیش بۆ خۆیان دەکەن، ئەوانیش دەزگێراندارن، ئیش بۆ خۆیان دەکەن. ئێمە پێنج برا و دوو خوشکین. خوشکەکانم منداڵن. من ئێستا لە دوو سێ شوێنەوە پارە وەدەست دێنم، سپاس بۆ خوا.

ئەنجامەکانی ئەم توێژینەوەش سەبارەت بە کاری منداڵان لەگەڵ

وێژەی ئەم بوارە هاواهەنگە و بە پێی ئەمە هەندێ فاکتەری وەکوو هەژاری و داهاتی کەمی بنەماڵە، کارکردن بە داهاتی کەم، نەخوێندەواری یان کەمخوێندەواریی دایک و باوکەکان، لاکەوتەیی، زیندانیکران و گیرۆدەبوونی باوک بە مادەی هۆشبەر، مردنی سەرپەرشتیاری بنەماڵە، بەجێهێشتنی بنەماڵە لە لایەن سەرپەرشت یان باوکی بنەماڵەوە، وەرزانەبوونی پیشەی سەرپەرشتیاری بنەماڵە، فشار و زەختەکانی ئەم دواییەی بواری ئابووری کە بە هۆی توندتربوونی گەمارۆ ئابوورییەکانی سەر ئێرانە، تەشەنەسەندنی پەتای کۆرۆنا، قەرزداربوونی بنەماڵە، راکردن لە ژینگەی نالەباری بنەماڵە و دابینکردنی تێچووی خوێندن، فەرهەنگی هەندێ لە کۆمەڵگاکان و بیر و باوەڕەکانیان سەبارەت بە منداڵ، کۆچکردن و دابینکردنی تێچووی کۆچ لە هۆکارە سەرکییەکانی کاری منداڵانن. پێویستە ئەوەش وەبیر بهێنینەوە کە هەژاریی بنەماڵە، دەبێ زیاتر لە ناو سیستەمە بەربڵاوەکاندا لێی تێبگەین، ئەگەرچی جاری وایە دەتوانێ هۆکاری ژیان – دەروونیشی هەبێت. بۆ وێنە دەرکەوتنی نەخۆشی و دابینکردنی تێچووی پشتشکێنی چارەسەر دەتوانێ هەژاری لێ بکەوێتەوە. هەندێ جار منداڵ خۆی لەوانەیە بە هۆکاری وەکوو کۆچ، شوناسدۆزی، ئەو سەرچەشنانەی کە بۆ خۆیانیان کێشاوەتەوە، فێربوونی پیشە و پێشکەوتن لە ژیان، کڕینی هەندێ پێداویستیی تایبەتی وەکوو جلوبەرگ یان موبایل و یان خۆنواندن بۆ بنەماڵە و پیشاندانی دەسەڵات دەچنە ناو پرۆسەی کارەوە. سیاسەتە ناکارامەکانی دەوڵەت کە بۆتە هۆی سەپاندنی گوشاری ئابووریی زیاتر بۆ سەر شارۆمەندان، بەتایبەت هەژاران، داکۆکینەکردنی دەوڵەت لە بنەماڵە نەدار و دەستنەڕۆکان، جێبەجێکردننەکرانی یاساکانی پەیوەست بە کاری منداڵان، و نەبوونی چاودێری بە سەر کاری منداڵان بەردەوام زەمینە بۆ بەردەوامیی ئەم دیاردە خۆش دەکات.

نەخوێندەواری و کەمخوێندەواریی دایک و باوک

یەکێک لە فاکتەرە سەرەکییەکانی کاری منداڵان نەخوێندەواری یان کەمخوێندەواریی دایک و باوکە. زۆربەی ئەم دایک و باوکانە هەلی خوێندنیان لە منداڵیدا بۆ نەرەخساوە و یان دایک و باوکیان لە سەر خوێندنیان سەرمایەدانەرییان نەکردووە. بە هۆی نەخوێندەواری یان کەمخوێندەوارییەوە دەچنە ناو ئەو پیشانەی کە ئاستی ئابووری و کۆمەڵایەتییان نزمە و داهاتێکی کەمیان هەیە. ئەوانیش بۆ قەرەبووکردنەوەی بەشێک لە تێچووەکانی بنەماڵە سەرمایە لە سەر خوێندنی منداڵەکانیان دانانێن و ڕۆڵەکانیان دەنێرنە ناو پرۆسەی کارەوە. لە ڕاستیدا ئەم خانەوادانە چوونەتە ناو "تەڵەی کاری منداڵ". لە میانەی لێکۆڵینەوە مەیدانییەکانی ئەم توێژینەوە، کاتێک کە پرسیار لە منداڵان دەکرا کە بە چ هۆکارێک هاتوونەتە ناو پرۆسەی کارەوە،

ئەوان ئاماژەیان بە دابینکردنی تێچووی بنەماڵـەکانی خۆیـان دەکـرد و یـان ئـەو کاتـەی کـە سـەبارەت بـە ئاسـتی خوێنـدەواریی دایـک و باوکەکانیان پرسیاریان لێ دەکرا، وەڵامەکانیان ئـەوەی دەردەخسـت کـە زۆربەی دایک و باوکی ئەم منداڵانە نەخوێنـدەوار یـان کەمخوێنـدەوار بوون. لەم بارەوە گێڕانەوەی هەندێ منداڵی کۆچبەر کە لـە شـارەکانی بـاکووری ئێرانـەوە (شـوێنی نیشـتەجێبوونی کۆچـەرەکان)، زەنگـان، مەزار شەریفی ئەفغانستان و ورمێوە هاتبوونە تـاران و لـە گـەڕەکی هەرەندی کاریان دەکرد بەم شێوە بوو:

لەگەڵ دایک و باوکم ژیان دەکەم. باوکم هەتا پۆلی سێی سـەرەتایی خوێندووە ... دایکم نەخوێندەوارە ... باوکم لـە لاسـتیک فرۆشـی ئـیش دەکات.

باوکم لە کارگەی بەرهەمهێناندا ئیش دەکا، هەر لـەم کارگایانەیـە، کەرەسەی یانەی وەرزشی و لەمانە ... باوکم و دایکـم نەخوێنـدەوارن، دایکم ئیش ناکات.

باوکم ئیش ناکا، پێشتریش ئیشی نەدەکرد. ئێستا لە ماڵەوە بێکارە.

لە ماڵی ئێمەدا کـەس خوێنـدەوار نییـە، هـەر کـەمێک خوێنـدەواریم هەیە؛ ئـەوانی دیکـە نییانـە، بـرا گەورەکـەم نەخوێندەوارە؛ دەڵـێ مـن ناچمە قوتابخانـە، پێـی خـۆش نییـە. دایکـم چۆتـە مزگـەوت و قورئـان دەزانـێ، نـەخوێندەوارە ... .

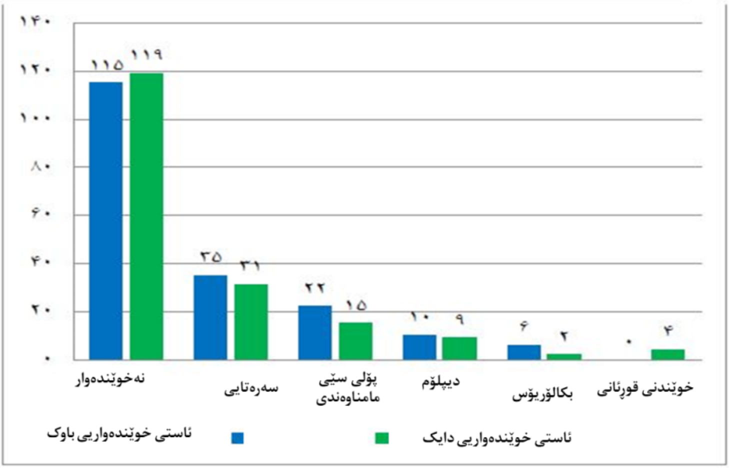

چارتی ژمارە 2-3: ئاستی خوێندەواریی دایک و باوک (بە پێی کەس)

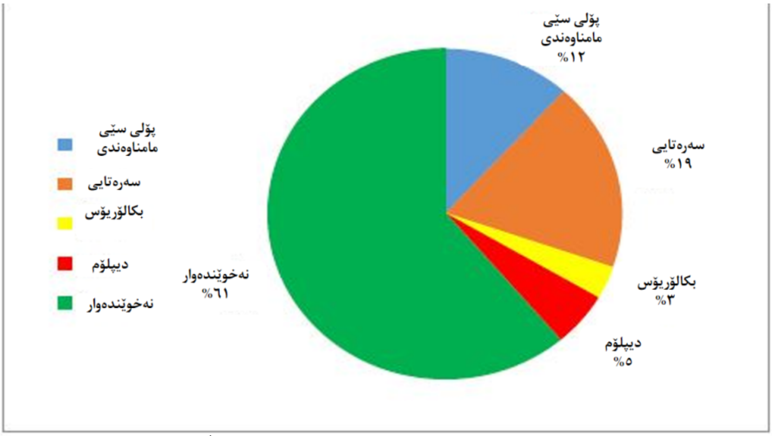

چارتی ژمارە 3-3: ئاستی خوێندەواریی باوکی منداڵان (بە پێی کەس)

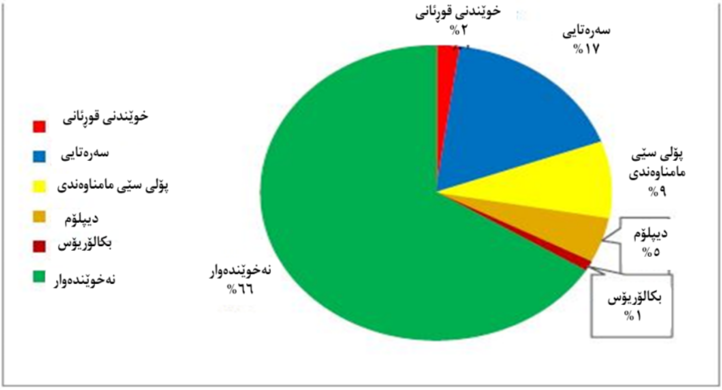

چارتی ژمارە 3-4: ئاستی خوێندەواریی باوکی منداڵان (بە پێی کەس)

هاوکاریکردنی زیادبوونی برە داهاتی بنەماڵە

ئاستی خوێندەواریی کەم لەگەڵ کار لەو پیشانەی کە ئاستی ئابووری – کۆمەڵایەتییان کەمە و یان لە بارودۆخی ئابووریی هەڵاوسانی ئێران بێکاری بۆتە هۆی هەژاریی بەربڵاوی بنەماڵەکان و هەموو ڕۆژێ لایەنێکی بەربڵاوی کۆمەڵگا دێنێتە ناو پرۆسەی هەژارییەوە کە زەمینەخۆشکەری کاری منداڵانە. ئەنجامەکانی ژێرەوە هەژاریی بنەماڵەی بە هۆی جۆری پیشە دایک و باوکەکان و میکانیزمەکانی دواتر – گوشاری بنەماڵە – هاتنی منداڵ بۆ ناو کار پیشان دەدات. گێڕانەوەی چەند منداڵی ئەفغانستانی ئەم بابەتە پشتڕاست دەکاتەوە:

باوکم لە مەیدانەکەدا دەوەستێ، بۆ کاری قوڕەکاری، چوار برا و

دوو خوشکین.

باوکم خزمەتگوزاری پاسازە، مانگی ملیۆنێک وەردەگرێت. منیش بە نیازم بچمەوە بۆ ئەفغانستان؛ ماندوو بووین، زۆر کار دەکەین. لەبەر بێکاری هاتووینەتە ئێرە، چی بکەین چارمان ناچارە.

هەموو ڕۆژێ دێمە سەر کار، ئەگەر کەس نەخۆش نەبێ، دێم، ئەیچی دێم. ئەگەر ڕۆژێ نەیەمە سەر کار دایکم و باوکم وازم لێ ناهێنن دەڵێن بڕۆوە سەر ئیشەکەت. منیش ئیتر هیچ ناڵێم.

پیشەی دایکەکان

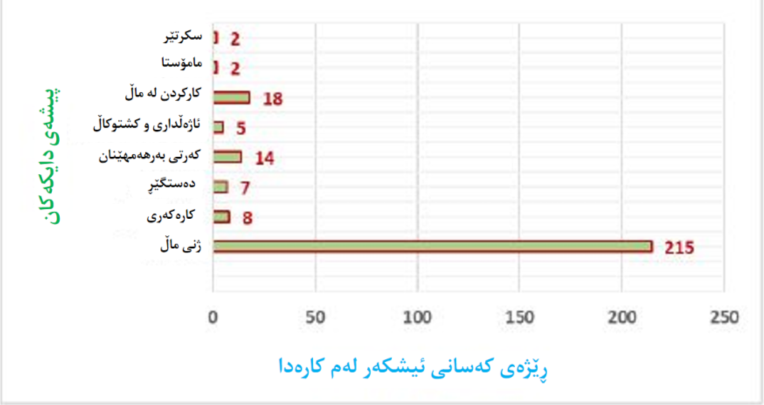

چارتی ژمارە 5-3: پیشەی دایکی منداڵان (بە پێی کەس)

هاوکاریکردن بۆ زیادکردنی داهاتی بنەماڵە

هەژاریی بنەماڵە و نەبوونی داهاتی گونجاوی دایک و باوک وا دەکا کە دایک و باوکەکان بۆ قەرەبووکردنەوەی تێچووی ژیان ڕۆڵەکانیان بنێرنە ناو بازاڕی کار. ڕێژەیەکی زۆری منداڵان وتیان کە لە پێناو زیادکردنی بڕی داهاتی بنەماڵە کار دەکەن و یان یەکێک لە هۆکارەکانیان بۆ کارکردن ئەوە بوو کە بتوانن بەشێک لە تێچووی بنەماڵەکەیان قەرەبوو بکەنەوە. لە زۆربەی حاڵەتەکاندا ئەوان داهاتەکانیان دەدن بە بنەماڵەکەیان. منداڵانی ئەفغانستانییش داهاتەکەیان دەنێرنەوە بۆ بنەماڵەکانیان لە وڵاتی ئەفغانستان. لەو حاڵەتەکانی کە منداڵان لەگەڵ دایک و باوکیان کار دەکەن، دایک و باوکیان بە شێوەی ڕاوستەوخۆ حەقدەستەکەیان لە خاوەنکار وەردەگرن و منداڵ لە بوونی داهات بێبەش دەکەن. لەم بوارەدا گێڕانەوەی منداڵانی کاری پەنابەر بەم شێوە بوو:

پارەکەمان خەرج دەکەین، ئەوی دیکە دەنێرینەوە بۆ ئەفغانستان. بۆ خۆمان جلوبەرگ و پێڵاو دەکڕین. مانگی بڕی 400 هەزار تمەنیش دەدەین بە کرێ.

پارەکەم دەنێرمەوە بۆ ئەفغانستان و کەمێکیشی بۆ خۆم هەڵدەگرم. 500 هەزار لای خۆم گڵ دەدەمەوە و ملیۆنێک و 500 هەزار تمەن دەنێرمەوە. بەو 500 هەزار تمەنە نانی شێو بۆ خۆم ساز دەکەم. براکەم لێرەیە تەمەنی بیست و دوو ساڵانە.

هەر هەموو پارەکەم دەنێرمەوە بۆ وڵاتی ئەفغانستان. بۆ تێچووی خۆشم کۆڵ دەکێشم یان کاری زیادە دەکەم. ڕۆژی دوو سێ درگا ساز دەکەم. هەر ئەمە کارە زیادە یان بارداگرتنە. بە پارەکەی پێڵاو دەکڕم، جلوبەرگ دەکڕم، تێچووی ئەمانە جێبەجێکردن دەکەم.

ئێمە دەیدەین بە کرێ ماڵ. ئێمە پارەکەمان سەرف ناکەین. هەرچی دەستی دەخەین، دەیدەین بە کرێ ماڵ و ئەمانە. کرێ ماڵ 800 هەزار تمەنە، ساڵانەش بڕی 6 ملیۆن تمەن دەدەین بە ڕەهن.

من پارەکەم دەدەم بە دایک و باوکم. کاکم دەیڕژێنێتە ناو حسێبی بانکیی خاوەنماڵ ئەوی دیکەش خەرجی ماڵی پێ دەکێشین.

پارەکەم پاشەکەوت دەکەم. ئۆتۆمبێل بۆ باوکم دەکڕم. بنەماڵەکەم پێویستیان بە پارەی منە و هەندێ جاریش پێویستیان پێ نییە. هەندێ جار باوکم ئیش ناکا، داوای پارە لە من دەکات.

پارەکەم هەموو دەدەم بە باوکم.

لە ماڵەوە من و باوکم ئیش دەکەین. باوکم بە پارەی خۆی قەرز و قۆڵەکانی دەداتەوە و منیش خەرجی ماڵەوە دەکێشم.

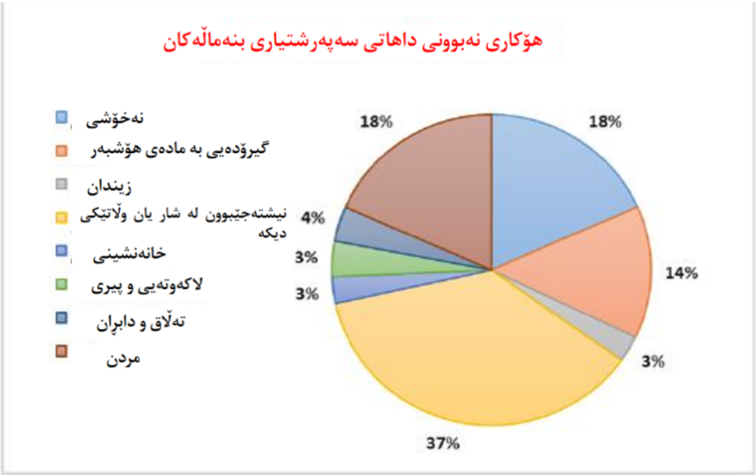

چارتی ژمارە 6-3: فاکتەرەکانی سوودمەندنەبوونی منداڵان لە داهاتی سەرپەرشتیاری بنەماڵە (N =109)

یەکێک لە خاوەنکارە چالاکەکانی کەرتی پۆشاک فشار و زەختی ئابووری بە گرینگترین هۆکاری کاری منداڵان لە قەڵەم دا و سەبارەت بە داهاتی پیشەیی ئەو منداڵانەی کە فێری ئەم پیشە بوون وتی هەندێکیان لە تافی گەورەساڵیدا درێژەیان بەم پیشە داوە و کار و کاسپییەکیان بۆ خۆیان ڕێخستووە و هەندێکیان کۆچیان کردووە و گەڕاونەتەوە بۆ وڵاتەکەیان:

> زۆریان ئیشێکیان بۆ خۆیان جێبەجێکردن کردووە، زۆرێک لە ئەفغانستانییەکان لە ئێران ڕۆشتن. بەڵام بە گشتی کرێکارەکانی ئێرە زیاتر ئەفغانیین، چونکە ئێرانییەکان ڕۆڵەکانی خۆیان نانێرن بۆ ئەم چەشنە کارانە کە لە کەرەی بەیانییەوە هەتا درەنگانی ئێوارە بێتە ئێرە و ئیش بکا، ئەویش بۆ 400 هەزار، و 300 هەزار، 500 تمەن برا تۆ بڵێ ملیۆنێک. بەڵام ئەفغانستانی نا. دەبینی ژن و مێردێک پێنج شەش منداڵیان هەیە، دەی ناتوانێ بە خێویان بکا، دەرەقەتی خەرجیان نایە، دەڵێ دەیاننێرمە ناو ئەم پیشەوە هەر هیچ نەبێ خەرجیی خۆیان دەر بێنن.

وێنەی منداڵانی ئەفغانستانیی ئیشکەر لە کارگایەکی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو لە گەڕەکی پاسگای نێعمەتباد (وێنە: توێژەر)

نەخۆشی و لاکەوتەیی دایک و باوک

نەخۆشی و لاکەوتەیی دایک و باوک یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی کاری منداڵانە. لەم بارودۆخەدا زەختێکی دووقات بۆ کارکردن دەخرێتە ئەستۆی ئەم منداڵانە. بە واتایەکی دیکە، لەم بارودۆخەدا ئەوان ئیتر کۆمەکخەرجی بنەماڵە نین، بەڵکوو دەبنە سەرپەرشتیاری بنەماڵە و ناچارن بە تەنهایی یان لەگەڵ خوشک و براکانیان تێچووی بنەماڵە دابین بکەن. وەک وترا، نەخۆشیی دایک و باوک فشارێکی دووقات دەخاتە سەر منداڵان، چونکە نە تەنیا دەبێ تێچووی بنەماڵە دابین بکەن، بەڵکوو دەبێ تێچووی دەوا و دەرمانی دایک و باوکە بێمار و نەخۆشەکەیان لە بارودۆخێکدا کە بیمە و پاڵپشتیی کاریگەریان نییە دابین بکەن. ئەم فشارە و زەختە بێگومان تەندروستی و تەنانەت ئاسایشی منداڵ دەخاتە مەترسییەوە و بەرامبەر بە دنیا ڕەشبینی دەکا و لای خۆی بیر دەکاتەوە کە ئەم جیهانە شوێنێکی پارێزراو بۆ ئەو و ژیانی ئەو نییە. گێڕانەوەی ژێرەوە گوزارشت لە نەخۆشیی دایک و باوک و بەو هۆیەوە هاتنی منداڵان بۆ ناو پرۆسەی کار دەکا:

> ئیش بۆ کاکم دەکەم، نەخۆش بوو، باوکم نەخۆش بوو، ئیش بۆ ئەو دەکەم. بێبەختییە. پارە نییە. دەڵێم خوایە گیان ئێمەت بۆچی دروست کرد، تۆخوا ئەمە ژیانە! دایکم گورچیلەیەکی هەیە گورچیلەیەکی لاوازە، دەچێتە لای دکتۆر. پزیشک وتی گورچیلەت دەبێ دەربێنم. هیچ حاڵی باش نییە، هەر دەچێتەوە لای پزیشک. دەچێتە نەخۆشخانە و نۆرینگە.

باوکم بێکارە. جارانیش هەر بێکار بوو. لە ئەفغانستانەوە هاتووینەتە ئێرە. ئیش ناکات. بەم مانگەوە دوو ساڵە ئیش ناکات. لە ئەفغانستان ئیشی دەکرد. بەڵام لێرە نایکات. باری دەروونی باش نییە.

لەبەر ئەوەی کەسم نییە، باوکم پیرە، دایکم پیرە. کەسم نییە لە خۆم گەورەتر بێ، براگەورەم نییە. ناچار بووم بێم ئیش بکەم.

باوکم هەندێ جار دەچێ بۆ ئیش، ئێستا ناهێڵم بچێ، چونکە نەخۆشە، دیسکی کەمەری هەیە، خۆم ئیش دەکەم.

باوکم سێ مانگە دەماری پشتی، سیاتیکەکەی هەستاوە، ناتوانێ ئیش بکات.

باوکم پیر بووە، کار ناکات. باوکم سۆمای چاوی کز بووە، قاچی شکاوە ... چوو بۆ ماڵی خزمێکمان ویستی بچێتە توالێت، لە پلیکانەکان هاتە خوارەوە قاچی هەڵخلیسکا و پای شکا، ساڵێک دەبێت.

باوکم ئیش ناکا و کێشەی هەیە ... ، سێزدە ساڵ لەمەوبەر جەڵتە لێی دا.

باوکم هیچ کار ناکا پازدە ساڵە ئیفلیج بووە.

باوکم دوو ساڵ لە کارخانە ئیشی دەکرد، نەخۆش کەوت. ئیتر نەچووە سەر کار. شتێک لە ناو سەریەتی خۆشم نازانم چییە.

گیرۆدەبوونی دایک و باوک بە مادەی هۆشبەر

گیرۆدەبوونی دایک و باوک بە مادەی هۆشبەر یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی کاری منداڵانە. هەندێ لە دایک و باوکەکانی منداڵانی کار گیرۆدە یان فێری مادەی هۆشبەرن. ئەوان بە هۆکاری جیاوازی وەکوو ئەو زەخت و گوشارانەی کە پێشتر لە کار و ژیاندا بەئەزموونیان کردووە، روویان لە مادە هۆشبەرەکان کردووە. گیرۆدەیی یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی تێکچوونی کاردای ئەوانە و لەم بارودۆخەدا ئیتر ناتوانن بە باشی کار بکەن. ئەوان بە هۆی نەبوونی کار، کێشانی مادە هۆشبەرەکان، و تێچووی دابینکردنی مادەی هۆشبەرەکان جگەرگۆشەکانیان دەنێرنە ناو بازاڕی کار و تەنانەت کەڵکاوەژۆییان لێ دەکەن. گیرۆدەبوون بە مادە هۆشبەرەکان و لێکەوتە فیزیکیی و دەروونییەکەی و تەنانەت دابیننەبوونی

تێچووی بنەماڵە لە لایەن سەرپەرشتیار یان باوکی بنەماڵە گرژی و لێکدژی لە ناو بنەماڵەدا ساز دەکا و ئەم گرژییە خۆی لە خۆیدا هەندێ جار دەبێتە هۆی ئەوەی سەرپەرشتیاری بنەماڵە ماڵەوە بە جێ بێڵێ یان ئەندامانی خێزان بخاتە ناو تەنگژەوە. لە ئەنجامدا ئەندامانی دیکەی بنەماڵە وەکوو منداڵەمان و دایک و باوک ناچار بە کارکردن دەبن. لێکەوتەکانی گیرۆدەبوونی سەرپەرشتی بنەماڵە جیا لە ڕەهەندە زەق و سەرنجڕاکێشە ئابوورییەکەی ئاسەواری دەروونیی زۆری بۆ ئەندامانی بنەماڵە و بەتایبەت منداڵەکان هەیە. وەک لەم توێژینەوەدا هەندێ لەو منداڵانەی کە لە ناو بنەماڵەی تووشبوو بە مادەی هۆشبەر دەژیان دەیانوت گیرۆدەیبوونی دایک و باوک بە مادەی هۆشبەر بە لایانەوە ئازاربەخشە و بە هۆی ئەمەوە گرژی و توندوتیژیی خێزانی ڕوو دەدا و ئەوان نە تەنیا ناچارن تێچووی بنەماڵە و تێچووی مادەی هۆشبەری سەرپەرشتیار دابین بکەن، بەڵکوو دەبێ تابشتی ژینگەی پڕ لە گرژیی بنەماڵە بێنن و هەر لەبەر ئەمە زۆرێک لەم بنەماڵانە دووریی لە ژینگەی بنەماڵە بە باشتر دەزانن. گێڕانەوەی کۆمەڵێ لە منداڵان سەبارەت بە بارودۆخی باوکەکانیان بەم شێوە بوو:

باوکم خزمەتگوزارە، بەڵام ئێستا ئیش ناکات. گیرۆدەی مادەی هۆشبەریشە؛ سییەکانی هەویان کردووە [بە نابەدڵییەوە قسە دەکات]. من و دایکم لە ماڵەوە ئیش دەکەین. سەوزە چاک دەکەین، تێچووی ماڵەوە دابین دەکەین. حەفتەی 40 هەزار تمەن، 50 هەزار تمەن وەدەست دێنین. دایکم چۆتە نێهزەت و باوکم نەخوێندەوارە.

باوکم گیرۆدەیە. من پارە دەنێرمەوە بۆ بنەماڵەکەم، باوکم بەو پارە مادەی هۆشبەر دەکڕێت. ئیش ناکا هیچ، لە ماڵەوە دانیشتووە. من پارە دەنێرمەوە.

باوکم گیرۆدەیە، ڕۆشتووە. [بە حەسرەت و پەژارەوە]، نازانم لە کوێیە. من و دایکم ئیش دەکەین. دایکم ئیش دەکا، خەریکی کاری گوڵچنینە.

باوکم گیرۆدەیە، هەندێ شەو نایەتەوە. ساڵێک بوو وازی لێ هێنا بوو، پاش ساڵێک دیسان چووەوە سەری. ئێمە ئیش دەکەین. ئیتر گیرۆدەی مادەی هۆشبەر بووە و ئێمە لەو کاتەوە ئیش دەکەین.

دەزانی چۆنە باوکم گیرۆدەیە، ئەو ئیش ناکات. ئیتر کە ئەوەمان زانی دەستمان کرد بە ئیشکردن.

وێنەی منداڵانی ئیشکەر لە کارگایەکی بەرهەمهێنانی جانتا و پێلاو لە گەڕەکی پاسگای نێعمەتباد (وێنە: توێژەر)

هەنـدێ جـار منـداڵانی کـار و دایکـەکانیان بـە هـۆی قـەیرانی سەرپەرشتی بنەماڵە دەکەونە ژێر زەختی تەنگژەی ماڵی و دارایـیـەوە، بـە جۆرێـک کـە ئـەو داهاتـە کەمـەی ئـەوان بـۆ بنەماڵـە پێویسـت و گرینگــە. لــەم زەمینــەدا یــەکێک لــە یاریــدەدەرانی کۆمەڵایــەتیی ئێنجیئۆیەک لە گەڕەکی کەن وتی:

بۆ وێنە کوڕێک کە لە ناو ئازووخەفرۆشی (دێوەرەیی) ئیش دەکـا، لەبەر ئەوەی باوکی گیـرۆدەی مـادەی هۆشـبەرە و نـاتوانێ درێـژە بـە خوێندن بدا، بۆ حەفتەی 100 هەزار تمەن ئیش دەکات. کاتێک کـە بـە دایکـی دەڵێـین بـۆچی بـۆ 100 هـەزار تمـەن کوڕەکـەت دەنێـری بـۆ ئازووخەفرۆشی، بێڵا با بخوێنێ، دەڵێ ئاتاج و دەستنەڕۆم، باوکی خـۆ ئیش ناکا، گیرۆدەیە.

پانتای ئەم بنەماڵانە لـە زۆربـەی کاتەکانـدا بـە هۆکـاری جیـاوازی وەکوو، هەژاری و زەختی بـە هـۆی هـەژاری، گیرۆدەیـی بـە مـادەی هۆشبەر، منداڵپەروەرێنیی هەڵە و بابەتی لەم چەشـنە، هەمیشـە پـڕ لـە تەنگژەیە هەر بۆیە منداڵان تێدەکۆشـن بـۆ دەربـازبوون لـەم گـرژی و ئاڵۆزییە، ئەوەندەی بۆیان دەلوێ، لە بنەماڵە دوور بـن و کـارکردن بـۆ ئەوان یەکێک لە بژاردەکانی ئەم بوارەیە. یاریدەدەرێکی کۆمەڵایـەتیی یەکێک لـە ئێنجیئۆکـان لـە گـەڕەکی فـەرەحزاد سـەبارەت بـە ئاسـتی ڕەزامەندیی منداڵان لە کار بەم شێوە دوا:

دەی ئەم ڕەزامەندییە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کـە ئامـانج لـە کـار بـۆ ئەو منداڵە چۆن پێناسە کراوە؛ جاری وایە ئامانج لە ئیشکردن بە تەنیا ڕاکـردن لـە مـاڵ و شـوێنی ژیانـە، ئیتـر بـە هەنـدێ هۆکـار کـە وای کردووە گرژی و ناکۆکی لە ناو ماڵدا سـاز ببـێ، بـە هۆکـاری وەکـوو بارودۆخی هەڕەتی باڵقبوون و کێشەکانی نێوان دایک و باوک، تـەنیا ئامانجەکەی ئەوەیە لە ماڵ هەڵبێت. جـا ئیتـر ئـەم کـارە چەنـدە بـاش و خراپ بێ، ئیتر بە لایەوە جیاوازە.

قەرزداری و مەرگی دایک و باوک

هەندێ جار مردنی دایک و باوک یان سەرپەرشتی بنەماڵە دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵەکان بچنە ناو پرۆسەی کارەوە. مردنی سەرپەرشتیاری بنەماڵە دەبێتە هۆی لەدەستچوونی داهاتەکەی و لە نەبوونی داکۆکیی کاریگەرانەی دەوڵەت یان پاڵپشتیی کەم، هەژاریی بنەماڵە و لە ئەنجامدا کاری منداڵانی لێ دەکەوێتەوە. لە هەندێ حاڵەتدا لەوانەیە هەر دوو سەرپەرشتیاری منداڵەکە مردبێتن یان منداڵ بێسەرپەرشتیار بێ؛ لەم حاڵەتەدا ئەگەری ئەوە هەیە منداڵەکان بچنە ماڵی خزم و کەسەکانیان و بۆ دابینکردنی تێچوویان کار بکەن. وڵامی دوو منداڵی باشووری شاری تاران بۆ ئەم پرسیارە کە "بە چ هۆکارێک ناچار بە کارکردن بووی؟" ئەم بابەتە پشتراست دەکاتەوە کە لەگەڵ مردنی سەرپەرشتیاری بنەماڵە ناچار کراون کە کار بکەن:

باوکم مردووە ئیتر. پێنج برا و چوار خوشکین.

وەختێ باوکم مرد.

بەڵام هەندێ جاریش منداڵان بە هۆی قەرز و قۆڵەی بنەماڵەوە ناچارن کار بکەن؛ بە جۆرێک کە گێڕانەوەی یەکێک لە منداڵەکان ئەم خاڵە پشتراست دەکاتەوە:

ئێمە بیست، سی ملیۆن قەرزدارین. هیچ پارەمان نییە بۆ ئەوەی ماڵ بە کرێ بگرین. باوکم خۆی کوشت هەتا توانی ماڵێک بە کرێ بگرێ، هیچمان نییە. تێچووی ماڵ، پاسکیل، جلوبەرگ بۆ خوشکەکەم بکرم. ئەمە پێڵاوی قونابخانەیە، دەچوومە هەر کوێ لە پێم دەکرد، ئێستا پێڵاوم نییە لە پێی بکەم.

چوونە زیندانی دایک و باوک

یەکێک لەو حاڵەتە باوانەی کە دەبێتە هۆی هەڵکشانی ڕێژەی کاری منداڵان چوونە زیندانی دایک یان باوک یان هەر دووکیانە. لەم حاڵەتەدا منداڵەکان ناچار دەبن بۆ دابینکردنی تێچووی ژیان و ئەوەی کە ببنە کۆمەکخەرجێک بۆ بنەماڵە، دەست لە خوێندن هەڵبگرن و بچنە ناو پرۆسەی کارەوە. لەم زەمینەدا گرینگترین داپەڕێک کە دەبێ ئەنجام بدرێ ئەوەی کە ڕێکخراوە بەرپرس و داکۆکیکارەکانی وەکوو بێهزیستی سەبارەت بە دۆسییەی ئەو کەسانەی کە زیندانی دەکرێن بێنە سەر خەت. ڕێکخراوی بێهزیستی لەم بارودۆخەدا دەوری داکۆکیکاریی خۆیان دەبینن و ناهێڵن منداڵان لە ماوەی زیندانیبوونی دایک و باوکیان تووشی زیان و هەژاری ببن. بەتایبەت ئەم چەشنە خانەوادانە دەبێ هاوکات لەگەڵ سزا و زیندان، دەبێ سیاسەتی پاڵپشتیشیان هەبێ بۆ ئەوەی قەرەبووی ئەو خەسارەتانە بکەنەوە کە تووشی منداڵانی دایک و باوک زیندانیکراو دەبێ و دادپەروەریی

چاککردنەوە بگرنە بەر. گێرانەوەی دوو منداڵی ئێرانیی دانیشتووی ئیسلامشار و سێ ڕێیانی وەرامین لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

باوکم لە زیندانە، چونکە کاری نایاسایی کردبوو، لەبەر ئەوەی کە چووە زیندان من تەمەنم سێ ساڵان بوو چۆتە زیندان، پێنج شەش ساڵی دیکە بەڕەڵا دەکرێت.

باوکم چەند ڕۆژ لەمەوبەر لەگەڵ یەکێک بوو بە دەمەقرێی، چووە زنیدان. باوکم دەرگای ڕەنگ دەکرد، لەحیمکاری دەکرد.

نایەکسانیی پەروەردەیی و هەژاریی فەرهەنگی

لەم ساڵانەی دواییدا هەڵاوسانی ڕوو لە هەڵکشان، کەمبوونەوەی گوژمەی وەزارەتی پەروەردە و ڕاهێنان و بەتایبەتیکردنی پەروەردە وای کردووە کە تێچووی خوێندن بەرز ببێتەوە. لە زۆربەی قوتابخانەکاندا لە کاتی ناونووسیندا قوتابییەکان پارەیان لێ وەردەگیرێ و ئەم بڕە پارە بۆ بنەماڵە پەنابەرەکان زۆر زیاترە. تێچووەکانی دیکەی خوێندن وەکوو کڕینی کتێب و قەڵەم و دەفتەر، کرێی سرویس و خۆراک و بابەتی لەم چەشنە هەڵکشانێکی بەرچاوی بە خۆوە بینیوە. هەر بۆیە بەشێک لە منداڵان ناچارن بۆ دابینکردنی تێچووی خوێندن خۆیان کار بکەن. گێرانەوەی دوو مێرمنداڵی کۆچبەر لە گوندەکانی خوڕەماباد کە لە تاران کاریان دەکرد ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

ساڵێکی دیکە تاقیکردنەوەی زانکۆ (کونکوور)م هەیە؛ ئیتر دەبێ لە چەند خولدا ناونووسی بکەم، کتێبی تێستی [چوار بژاردەیی] بکڕم. ئیتر ناچارم ئیش بکەم. تێچووی ئەم خەرجانە جێبەجێکردن بکەم.

ئیش دەکەم بۆ ئەوەی خەرجیی ماڵەوە بکێشم. قوتابخانە، جلوبەرگ و ئەمانە. جلوبەرگ بکڕم، پارەکەم وەردەگرم، خەرجی جلوبەرگ و قوتابخانە و پێڵاوی بکەم.

وێنەیەک لە منداڵانی ئیشکەر لە کارگایەکی بەرهەمهێنانی پەردە لە بازاڕی پەردەدوورانی کۆڵانی مادەر (وێنە: توێژەر)

یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی چالاک لە گەڕەکی دەروازەی غار لەم بارەوە وتی:

دەبێ ئەم بابەتە تاوتوێ بکرێت. بەو پێیەی کە تێچووی خوێندن و پەروەردە گەیشتۆتە ئەوپەڕی خۆی، منداڵ ناچارە دەست لە خوێندن هەڵبگرێ و بە هۆی هەژاری و نەداریی بنەماڵەوە تەنیا بژاردەی کارکردنی بۆ دەمێنێتەوە. بە واتایەک، [بۆ پڕکردنەوەی] ئەم کەلێنە لانیکەم سێ قاتە لە نێوان داهاتی کرێکار (باوک) و تێچووەکان، یەکێک لە ڕێگاکانی دابینکردنی کەمایەتییەکان کاری منداڵە. منداڵ کار دەکا بۆ ئەوەی تێچووی بنەماڵە قەرەبوو بکاتەوە یان تێچووی خوێندنەکەی.

هاوسەرگیری

ڕێژەی هاوسەرگیریی منداڵان لە ناو چینە بێبەشەکان و زیاتر کۆچبەرە ئەفغانییەکاندا زیاترە و هەر ئەمە، واتە هاوسەرگیری و دابینکردنی تێچووەکانی، یەکێکی دیکە لە زەمینەکانی کاری منداڵانە. بۆ وێنە لە هەندێ لە کۆمەڵگە ئەفغانستانییەکان ئەو کەسانەی کە بیانهەوێ هاوسەرگیری بکەن، چ منداڵی ژێر تەمەن هەژدە ساڵان و چ کەسانی ژوور تەمەن هەژدە ساڵان دەبێ بڕە پارەیەکی باش بدەن بە باوکی کچە. هەر بۆیە ئەم کەسانە هەر لە هەرەتی منداڵییەوە کار دەکەن و پارەکانیان دەدەن بە باوکیان کە بۆیان پاشەکەوت بکا بۆ ئەوەی لە داهاتوودا بتوانن هاوسەرگیری لەگەڵ کچەکانیان بکەن. گێڕانەوەی دوو کەس لە منداڵە ئەفغانستانییەکان ئەم بابەتە پشتڕاست دەکاتەوە:

دەبێ پارە کۆ بکەمەوە بۆ ئەوەی بتوانم هاوسەرگیری بکەم.

پارەکانمان دەدەین بە باوکمان بۆ ئەوەی بۆمان پاشکەوت بکات.

باوەڕە فەرهەنگییەکان

لــە هــەر دوو وڵاتــی ئێــران و ئەفغانســتان فەرهــەنگی هەنــدێ لــە کۆمەڵگاکان بە جۆرێکە کە دایک و باوکـەکان لـە هـەڕەتی منداڵییـەوە منداڵەکانیان دەنێرنە بەر کار. بۆ ئەم تاقمـە منـداڵ ئیتـر لـە قۆنـاغێکی تەمەنیدا چیتر منداڵ نییە و دەبێ کار بکـات. هەڵبـەت ئـەوەی کـە ئایـا فەرهەنگ لێرەدا وەک فاکتەرێکی سەربەخۆ دێتە هەژمار یان لە ژێـر کاریگەریی پێکهاتە بەتایبەت پێکهاتەی ئـابووری و کۆمەڵایـەتیی ئـەم کۆمەڵگایانەدایە پێویستی بە توێژینەوەیەکی وردترە، چونکە کاتێک کە هەژاری هەبێ، دەرفەتـەکان بـە نایەکسـانانە دابـەش بکـرێن، خوێنـدن پیشەی لێ سەوز نەبێ، تەنانەت ئەگەر دایک و باوکەکان پێیان خـۆش نـەبێ کـە ڕۆڵـەکانیان بنێرنـە بـەر کـار، ئـەوان لـە ڕووی ناچارییـەوە دەیاننێرنە ناو پرۆسـەی کـارەوە. لـەم هەلومەرجـەدا چیتـر فەرهـەنگ فاکتـەرێکی نـەک سـەربەخۆ بـەڵکوو لـە ژێـر کاریگـەریی پێکهاتـەی کۆمەڵگادایە. ئەگەرچی هەندێ لایان وایـە کـە ئـەم چەشـنە فەرهەنگـە دەوری دیاریکەرەوەی لە کاری منداڵدا هەیـە، وەک وتـرا، سـەلماندنی وەهــا تیۆرییــەک پێویســتی بــە توێژینــەوەی زیــاتر لــەم بوارەیــە. یاریدەدەری یـەکێک لـە ئێنجیئۆکـان لـە گـەڕەکی غـەنیاباد هـەر لـەم بارەوە پێی وا بوو:

"تۆ بڕوانـە کۆمـەڵێ کـەس لـە ئەفغانسـتان ئەگـەر منـداڵێک بگاتـە تەمەنێک و ئیش نـەکا وا دەزانـێ تـاوانێکی قورسـی لـێ وەشـاوەتەوە، چونکە ئەمە لە کەلتووریاندایە، من چەندین جار حاڵەتم بینیوە کە دێتـە ئێرە بۆ وێنە دەڵێ دادە ئیشم بۆ بدۆزەرەوە، منیش دەڵێم تۆ جارێ دەبێ دەرس بخـوێنی، تـۆ بـۆ کـار نـابی، دەڵـێ نـا دادە مـن گەیشـتوومەتە تەمەنێک کە دەبێ ئیش بکەم. ئەمە لایـەنێکی بابەتەکەیـە لایەنێکەشـی بە هۆی پێویستییە. لە ناو بنەماڵە ئێرانییەکاندا پرسەکە زیـاتر لـە سـەر پێداویستی و ئاتاجی چڕ بۆتـەوە، بـەڵام لـە نـاو بنەماڵـە ئەفغانییەکانـدا بەهەر حاڵ بەشێک لـە کەلتووریانـە، وەکـوو بنەماڵـە ئێرانییـەکان کـە کوڕ دەگاتە تەمەنێک دەبێ بچێتە قوتابخانە. هەموو چاوەڕوانییـان لێیـە ئیش بکا؛ ئەگەر ئیش نـەکا ئەمـە نائاسـاییە. ئەمانـە هـەر لـەو تەمـەنی منداڵییـەوە بـۆ وێنـە دوازدە یـان سـێزدە سـاڵان ئەگـەر ئـیش نەکـەن نائاسایین. ماوەیەک لەمەوبەر یەکێک لە منداڵەکان لە لایـەن باوکیـەوە بە توندی تەمبێ کرابوو کە دواتر چووەمە ماڵیان و قسەم کـرد. کاتێـک کە لە دایکیم پرسی کـە بـە ڕاسـتی ئەمـە ڕووی داوە، دایکـی گـەڕاوە وتی: ئەرێ، ئەمە پێشتر دەچوو ئیشی دەکرد. ئەم منداڵە لە یەکێک لـە دووکانەکانی فـەرەحزاد شـاگرد دووکـان بـووە. بـەڵام ئێسـتا ماوەیەکـە ناچێت. دەچێتە کووچە و کۆڵان یاری دەکات. دەی ئەم منداڵـە تەمـەنی چەندەیە؟ یازدە سـاڵان. زۆر پـیس تـەمبێیان کردبـوو. زۆر شـوورەییە منداڵێک لەم تەمەنەدا لە بری ئەوەی بڕواتە لە کۆڵان یاری بکـا بچـێ

ئیش بکات."

ئەم یاریدەدەرە کۆمەڵایەتییە سەبارەت بە بارودۆخی ئابووریی بنەماڵەی ئەم منداڵانە وتی ناتوانین بە شێوەی لە سەدا سەد لە دارایی بنەماڵە ئاگادار بین، بەتایبەت بنەماڵە کۆچبەرەکان کە سەرچاوەی دارایی و ماڵییان دەشارنەوە.

هەرگیز ناتوانم بە شێوەی سەد لە سەد باسی بابەتێک بکەم، یان زانیاریمان لە سەر هەیە یان لە سەدا سەد ئەم بابەتە بەم شێوەیە. لە ناو بنەماڵە کۆچبەرەکاندا هەمیشە بڕە داراییەکیان شاراوەیە، کەواتە من ناتوانم بە شێوەی سەد لە سەد بڵێم ئەم بنەماڵە بەڵام بێگومان ئەم بنەماڵە لە ڕووی ئابوورییەوە لاوازن کە هەر ئەم بابەتە دەبێتە هۆی کارکردنی ئەندامانی بنەماڵە بەتایبەت منداڵەکان. بەڵام ئەوەی کە لە سەدا سەد بڵێین ئەم بنەماڵە هیچ بڕە پارەیەکی نییە، هیچکات ناتوانین ئەم قسە بکەین. بەڵام لە ڕووی ئابوورییەوە لە ئاستێکی نزمدان. ئەمە یەکێک لە هۆکارەکانی کاری منداڵانە. پرسێکی دیکە بابەتی فەرهەنگی و کەلتوورییانە؛ بۆ تاقمە ئەفغانستانییەکان ئەمە دەچێتە ڕیزی نەریت و فەرهەنگەوە کە باوک لە تەمەنی چل ساڵانەوە خانەنشین دەبێ و ئیتر ئیش ناکا، بەڵام دەبێ منداڵان کار بکەن. و لەوانەیە بنەماڵە لە ڕووی ئابوورییەوە لە دۆخێکی خراپیشدا نەبن، بەڵام چون ئەمە لە فەرهەنگیاندا چەقی بەستووە و شێوازی ژیانیانە، منداڵ دەچێ ئیش دەکات. هەڵبەت ئەو خانەوادانەی کە لە ژێر چاودێری ئێمەدان بێگومان لە ڕووی ئابوورییەوە لاوازن.

کۆچکردن

کۆچکردن و تێچووەکانیشی یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی کارکردنی منداڵە. منداڵانی ئەفغانستانی چ بە شێوەی تەنیا و چ ئەو کاتەی کە لەگەڵ بنەماڵەکانیان بەرەو ئێران کۆچ دەکەن، - چ بە شێوەی یاسایی و چ بە شێوەی نایاسایی – تێچووی کۆچکردنیان یەکجار زۆرە. تێچووی وەکوو پاسپۆرت و نیشتەجێبوون وەک کۆچبەرێکی یاسایی و تێچووی هاتوچۆی ڕێگا و قاچاغچییەکان لە کۆچی نایاساییدا. هەندێ جار بۆ کۆچکردن بۆ ئورووپا ئێران ڕێگای نێوەڕاستە. ئەوان ماوەیەک لە ئێران نیشتەجێ دەبن و ئیش دەکەن بۆ ئەوەی تێچووی کۆچکردن بەرەو ئەوڕووپا دابین بکەن. هەندێ جار کۆچکردن دەبێتە هۆی ئەوەی ئەوان بکەونە ناو تەڵەی هەژارییەوە و ناچارن کار بکەن. گێڕانەوەی منداڵێکی ئەفغانستانی لە بارودۆخی ژیانی پێشاندەری کەوتنە ناو وەها تەڵەیەکە:

> کاتێک کە باوکم ئیشی دەکرد، دایکم ئیشی نەدەکرد، ئێمە هیچ خەممان نەبوو، دەچووینە قوتابخانە. هاتینە ئێرە بارودۆخمان شێواوە، خراپتر بووە.

یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی چالاک لە گەڕەکی فەرەحزاد سەبارەت بەو خەسارەت و زیانانەی کە لە ئەنجامی کۆچ ئاوقانی ئەم منداڵانە دەبێ و دەبێتە هۆی چوونیان بۆ ناو پرۆسەی کار وتی:

ئەو شوێنەی کە منی تێدام زیاتر منداڵانی کۆچبەرن. لەبەر ئەوەی کۆچبەرن، هەندێ خەسارەتی کۆمەڵایەتی تێیاندا ڕووی داوە، واتە بە هۆی نەبوونی پیشەیەکی باش و گونجاو بۆ دایک و دایک، پیشەی وەرزانە و بە هەر حاڵ ئەو کارانەی کە نە بیمەیان هەیە و نە داهاتوو. ئەمانە ناچار دەبن هێزی کاری منداڵ بقۆزنەوە. زیاتر کوڕان دەخرێنە بەر کاری دەرەوە و کچان کاری ماڵی وەکوو سەوزەجنین ئەنجام دەدەن. هەندێ جار تاکە نێرنیەکانی بنەماڵە کاری ماڵی ئەنجام دەدەن. بۆ وێنە باوک یان یەکێک لە ئەندامانی پیاوی بنەماڵە کاتژمێر دووی نیوەشەو سەوزەی تازە وەردەگرێ و دەیهێنێتەوە بۆ ماڵەوە و ئەمانە دەبێ هەوڵ بدەن هەتا کاژمێر دە و یازدەی بەیانی ئەم سەوزانە چاک بکەن و دەستەبەندییان بکەن و ڕادەستی بکەنەوە، شەوکارن. زۆر جار هەر هەموو ئەندامانی بنەماڵە پێکەوە ئیش دەکەن. هەڵبەت کەم وا هەیە خۆیان فرۆشیار بن و فرۆشتنی سەوزەکان بە ناوبژیوانەکانە؛ یەکێک وانێتی پێیە، یەکێ شوێنی فرۆشی هەیە، و ئیتر ناوبژیوانەکان دەیفرۆشن.

لە ناو هەندێ لە بنەماڵەکاندا بەتایبەت بنەماڵە کۆچبەرەکان، هەر هەموو ئەندامانی بنەماڵە یەک کار دەکەن و دۆخی ژیانیان بە جۆرێکە کە بە لانیکەمی تێچوو، لە خۆراکەوە بگرە تا دەگاتە کرێی ماڵ ژیان بە سەر دەبەن و پرسیارێک کە لێرەدا دێتە گۆڕ ئەوەیە کە سەرەڕای بوونی تێچووی لانیکەمی و کاری هەموو ئەندامانی بنەماڵە بۆچی ئەم منداڵانە لە ناو هەژاری و دەستتەنگیدا بە سەر دەبەن و تەنانەت هەلی خوێندنیان بۆ هەڵناکەوێت. یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی چالاک لە بواری منداڵان لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا وتی:

ئێوە بڕوانن ئیشی ئێمە لەگەڵ بنەماڵە کۆچبەرەکانە. چەند حاڵەت لە خۆ دەگرێ؛ ئێمە بنەماڵەی پەنابەرمان هەیە کە دەچینە سەردانی ماڵەکەیان دەبینن هیچیان نییە، بەڵام ئەم زەینە چیتان پێ دەڵێ، کاتێک کە بنەماڵەیەک خاوەن پێنج کوڕە کە مانگی ملیۆنێک و 700 هەزار تمەن ئیشی بۆ دەکەن، دەی ئەم بنەماڵە نابێ دۆخیان ئاوا نالەبار بێ، بنەماڵە ئەفغانستانییەکان توانایەکی باشیان لە پاشەکەوت و سەیڤکردنی پارەدا هەیە. لە پڕ دەبینی فلانکەس جەژن کۆچی کرد، چوو بۆ تورکیا، دەی ئەمانە تێچووی قاچاغچییە و ئەمانە کەم نین. بۆ وێنە ئێمە بنەماڵە دەبینین بڕی 25 بۆ 30 ملیۆن تمەنی داوە کە بە هەر چەشنێک بێ لە ئێران دەرباز بێت. دەی ئێوە بزانن بۆ چوونە تورکیا دەبێ ئەم بڕە پارەیە جا کەمتر یان زیاتر بێ نازانم، بەڵام مەبەستم ئەوەیە بنەماڵەی ئاوا هەن کە من دەیانناسن. من باش دەزانم بنەماڵەیەک کە پێنج کوڕی هەیە و هەر پێنج کوڕەکەشی ئیش دەکەن،

بەم هەلومەرجە و کە ئەویش بنەماڵەیەک کە هەوڵ دەدا بە هەر چەشنێک بێ کەمتر منداڵەکەی بنێرێتە بەر کار. هەندێ جار بنەماڵە تەنانەت لەوانەیە لە شاری خۆیاندا خاوەن پارچە زەوی و ماڵیش بێ بەڵام کاتێک کە لێیان دەپرسی بۆچی منداڵەکەت ئیش دەکا، دەڵێ ئێمە لە ئەفغانستانەوە هاتووین و پاسپۆرتمان هەیە، دادە گیان. ئەم پاسپۆرتە خەرجی دەوێ، دەبێ ئیش بکەین و پارەی ئەم پاسپۆرتانە جێبەجێکردن بکەین؛ واتە بە هۆی هاتنیان بۆ ناو وڵاتی ئێران و ئەو یاسایانەی کە بە سەریاندا دەسەپێ و تێچوو و خەرجی دەوێ و ئەمە تێچووی بنەماڵەیە و بە هۆی ئەوەی دەوری کوڕ تۆخترە، دەبێ ئەو ئەم تێچووە وەدەست بێنێت.

هۆگریی منداڵان بۆ سەربەخۆیی ئابووری

هەندێ جار منداڵان خۆیان پێیان خۆشە بچنە ناو پرۆسەی کارەوە. هەڵبەت ئەم هۆگری و تامەزرۆییە لە ژێر کاریگەریی ئەو پانتا کۆمەڵایەتییەدا بیچم دەگرێ کە ئەوان تێیدا دەژین. منداڵان جاری وایە پێیان خۆشە لە ڕووی ئابوورییەوە سەربەخۆ بن. هەندێ جاریش ئەوە هاوڕێکانیانن کە چوونەتە ناو پرۆسەی کار و هەر ئەمە وای کردووە تامەزرۆیی کارکردن لەم منداڵانەدا ببزوێت. لە هەندێ حاڵەتدا منداڵان پێیان خۆشە فێری لێهاتوویەک بن بۆ ئەوەی لە داهاتوودا بۆ خۆیان پیشەیەک دەست بخەن. هەڵبەت هۆگریی منداڵن بۆ کارکردن لە بارودۆخێکی پێکهاتەییدا بەدی دێ و یەکێک لە میکانیزمەکانی ئەوە فێربوونی کۆمەڵایەتییە. نایەکسانی و هەژاری و دیکەی بەراوردەکانی وەک بەشێک لە بارودۆخی پێکهاتەیی ئەم سەرچەشنە لە قەڵەم دەدرێت. بۆ وێنە لە گەڕەکێکی هەژاردا، شوێنێک کە هەندێ لە منداڵەکان سەرقاڵی کارکردنن، کارکردنی ئەم تاقمە دەبێتە سەرچەشن و ژێدەرێک بۆ منداڵەکانی دیکە. هەڵبەت ژمارەیەکی زۆری منداڵەکان هۆگری کارکردن نین و حەزیان لێیە بچن یاری بکەن یان بچنە قوتابخانە. کاربەدەستی یەکێک لە ناوەندە پاڵپشتییەکان لە گەڕەکی فەرەحزاد لەم بارەوە وتی:

جاری وایە منداڵ هەستێکی ئەوتۆی بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی بنەماڵە نییە و ئەوانەی کە بەتایبەت ئەفغانییەکان کە دێنە ناو کاری فیتەری و سافکارییەوە حەزیان لەو چەشنە کارەیە، چونکە ئەو کارەیان پێ خۆشە. ئینجا لەو فەرهەنگە یان با بڵێین لەو دارشتەدا کاری فیتەری و سافکاری یەکێک لە سادەترین و پڕلایەنگرترین کارەکانە. بەڵام ئەوەی کە خاوەنکار پارەی کەم بدا یان هەڵسوکەوتی نەشیاوی لێ بووەشتەوە، من حاڵەتی لەو چەشنە بەرکەوتنم لەگەڵی نەبووە، واتە ئەمە قسە لە سەر هۆگرییە و لانیکەمێکی داهات بە لایانەوە زیاتر گرینگە. من لە ناو کەسانی سەردانکەرانم حاڵەتی ناڕەزامەندییم بەدی نەکرد.

هەندێ منداڵ هەن کە خولیای وەدەستهێنانی توانایەکی پیشەیین. بۆ ئەوەی بەم شێوە بڕی داهاتی خۆیان زیاد بکەن و داهاتووی پیشەییان دابین بکەن. یەکێک لە منداڵە ئیشکەرەکان لە کارگەی بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو لە گەڕەکی پاسگای نێعمەتاباد لەم بارەوە وتی:

کارکردن لە کارگا لە هی چوارڕێیان باشترە؛ کارگە شوێنێکی باشە، لە پێشدا حەقدەستی کەمە، بەڵام من خەریکە فێری مەکینەی درووومان دەبم بۆ ئەوەی حەقدەستم زیاتر بێت.

و منداڵێکی دیکە لە مەڕ چۆنیەتیی هاتنیان بۆ ناو کاری

بەرهەمهێنان وتی:

ئامۆزاکەم (کوڕەمام) منی لەگەڵ خۆی هێنا بۆ کارگا. لەگەڵ ئەو دەچوومە سەر کار. دەمەوێ ببمە وەستای دروومان. پارەی زیاتری تێدایە.

گێڕانەوەی دووانی دیکە لە منداڵەکان لە مەڕ بۆچیەتیی کارکردنیان وەها دوان:

لە ماڵەوە دوو برام ئیش دەکەن، باوکم ئیش دەکا، ئێمەش لە ماڵەوە بێتاقەت دەبووین حەزمان لە پیشەی بەرگدووری بوو. زۆرمان پێ خۆش بوو.

ئەیچی. وتمان ئەم سێ مانگەی هاوین چی بکەین لە ماڵ بێکار و بێبار دانیشین، وتمان لانیکەم داهاتێک وەدەست دێنین.

وەک لە بەڵگە و ئەنجامە مەیدانییەکاندا دەردەکەوێ، ژمارەی ئەو منداڵانەی کە بە خواست و ویستی خۆیان کار هەڵدەبژێرن لە چاو ئەو منداڵانەی کە بە زۆرەملێ نێردراونەتە بازاڕ زۆر زیاترە. ئەوە لە حاڵێکدایە ئەو منداڵانەی کە بە ناچاری کاریان دەکرد وا خۆیان دەنواند کە بە خواستی خۆیان هاتوونەتە بەر کار. یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی چالاک لە گەڕەکی شووشی تارانیش وێڕای پشتڕاستکردنەوەی ئەم خاڵە، وتی:

وەڵا من پێم وایە نەوەد لە سەدیان لە ڕووی ناچارییەوە ئەم ئیشە دەکەن. ئەزقەزا من ماوەیەک لەمەو بەر دانەیەکیانم دواند، وتم براگیان بۆچی. زۆر بە ئاسانی زەردەیەکی هات وتی دادە ئێمە دەبێ ئیش بکەین. دەزانی چییە زەردەخەنەکەی بە لای منەوە مانادار بوو؛ واتە ناچارن دەنا کێ لە باتی یاری حەزی لە ئیشکردنە؟

وێنەی منداڵێکی شاگردی دووکانی پەردەفرۆشی لە گەڕەکی هەڕەندی (وێنە: توێژەر)

ئابووریی نافەرمی

ئابووریی نافەرمی[1] یەکێک لەو چەمکانەیە کە بە هۆی سروشتی ئەم کەرتە ئابوورییەوە، واتە کەرتی نافەرمی، و بیچمە جۆراوجۆرەکانی ئەو کارانەی کە تێیدان، پێناسەیەکی گشتگیریان نییە. هەڵبەت سەبارەت بە خودی ئەم کەرتە لە بواری ئابووریدا مشتومڕێکی زۆر لە ئارادایە. ئابووریزانان بۆ لێکجیاکردنەوەی کەرتە ئابوورییەکان چەند پۆلێنبەندییان خستۆتە ڕوو. لە سیستەمی مارکسیستیدا ئەم کەرتانە بۆ سەر کەرتی پێشسەرمایەداری و سەرمایەداری دابەش کراوە؛ لە ئابووریی پێشسەرمایەداری کاڵا بە مەبەستی بەکارهێنان بەرهەم دەهێنرا و لە ئابووریی سەرمایەداریدا کاڵا بە مەبەستی فرۆش بەرهەم دەهێنرێت. لە پۆلێنبەندییەکی دیکەدا ئابووری بۆ سەر دوو بەشی نەریتی و مۆدێرن دابەش کراوە. لە پۆلێنبەندیی کلاسیکتردا، ئابووری بۆ سەر سێ کەرتی سەرەکیی کشتوکاڵ، پیشەسازی و خزمەتگوزاری دابەش کراوە و ئەم چەشنە پۆلێبەندییانە لە ئابووریدا زۆرە. چەمکی ئابووریی نافەرمی و چەمکگەلی وەکوو تۆمارنەکراو، ڕانەگەیێندراو، شاراوە، نەبینراو و دەیان حاڵەتی دیکە لەم ماوەی دواییدا سەریان هەڵداوە.

1. Informal economy

ئابووریی نافەرمی هەمەچەشنییەکی زۆری پێگە و دیاردەکان لە خۆ دەگرێت. لە ڕاستیدا ئابووریی نافەرمی خۆی لە بیچمی جیاواز لە ناو و لە نێوان ئابوورییەکاندا دەردەخات. لەم زەمینەدا شنایدەر و ئەنست[1] ئاماژەیان کردووە: "پێناسەیەکی ورد سەبارەت بەم زاراوە ئەگەر نەڵێین نامومکین، بەڵام زۆر چەتوونە." [25]

کارکردن لە ئابووریی نافەرمی زیاتر بە شوێنی کاریی بچووک یان پێناسەنەکراو، بارودۆخی کاریی مەترسیدار و ناتەندروست، ئاستی کەمی لێهاتوویی و سوودمەندی، داهاتی کەم یان ناتەکووز، ماوەی درێژخایەنی کار، دەستڕانەگەیشتن بە زانیاری، بازاڕ، کاروباری ئابووری، پەروەردە و تەکنەلۆژیایی ڕوون دیاری دەبێت. کرێکاران لە ئابووریی نافەرمیدا یاسای کار و داکۆکیی کۆمەڵایەتیی ناسراو، تۆمارکراو، تەکووز یان پاڵپشتی نایانگرێتەوە. هۆکارە سەرەکییەکانی گەشەی ئابووریی نافەرمی توخمەکانی پەیوەست بە زەمینەی ئابووری، چوارچێوە یاسایی و چاودێرییەکان و هەندێ لە فاکتەرە دیاریکەرەوەکانی ئاستی وردی وەکوو کەمخوێندەواری، هەڵاواردن، هەژاری و – وەک لە سەرەوە ئاماژە پێی کرا – لەبەردەست نەبوونی سەرچاوە ئابوورییەکان، دارایی، خزمەتگوزاریی ئابووری، و دیکەی مەیدانە بازرگانی و بازاڕەکان پیشان دراوە. پەرەسەندنی زۆری کەرتی ئابووریی نافەرمی چالنجێکی بنەڕەتی بەر دەم مافی کرێکار و بارودۆخی گونجاوی کارە و کاریگەرییەکی نەرێنی لە سەر بنکە ئابوورییەکان، داهاتی گشتی، پانتای کارکردی دەوڵەت، تەندروستیی دامەزراوەکان و ڕکابەریی دادپەروەرانە دادەنێت [26].

پتر لە شەش لە کۆی دە کرێکار و چوار کۆمپانیا لە کۆی پێنج کۆمپانیا لە جیهاندا لە کەرتی نافەرمیدا ئیش دەکەن. بە پێچەوانەی زۆرێک لە بەراوردەکان، ئەم کەرتە نە تەنیا کەمی نەکردووە، بەڵکوو لە زۆربەی وڵاتاندا ڕووی لە هەڵکشانە. ئەم کەرتە بە تەشەنەسەندنی هەژاری و کەمیی زۆری کاری شیاو دیاری دەبێ و وتراوە کە بە بێ فەرمیدان بە کاری گونجاو بۆ هەمووان و دادپەروەری بۆ کۆمەڵگا هەمیشە وەک وەهمێک دەمێنێتەوە [27]. توێژینەوە جیاجیاکانیش پیشان دەدەن پشکی ئەم کەرتە لە کۆی ئابووریی وڵاتەدا ڕووی لە بەرزبوونەوەیە. بۆ وێنە لێکۆڵینەوەیەک پیشانی داوە کە پشکی ئابووریی نافەرمی لە وڵاتی ئێراندا لە ساڵانی 1370 هەتاوی هەتا ساڵی 1394 هەتاوی گەشەیەکی بەرچاوی بووە، بە جۆرێک کە لە "13.6 لە سەد لە ساڵی 1370، سەرەتای ماوەی ڕووماڵکردن، بۆ 29.8 لە سەد کۆتایی ماوەی ڕووماڵکردن واتە ساڵی 1394 هەتاوی بەرز بۆتەوە" [28].

---

1. Schneider & Enste

ئابووریی نافەرمی یەکێک لەو کەرتانەیە کە لە ماوەی چەند دەیەی ڕابردوودا بۆتە یەکێک لە ناوەندە سەرەکییەکانی ڕاکێشانی منداڵانی کار و بە هۆی سروشت و بارودۆخەکەی یەکێک لە زەمینە سەرەکییەکانی تەشەنەسەندنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵانیشە. بۆ وێنە زبڵگەڕی و کۆڵبەری دوو نموونە لەو کارانەن کە لە کەرتی ئابووریی نافەرمیدا ئەنجام دەدرێ کە منداڵانیش بەشێک لە هێزی کاری چالاکی ئەم کەرتەن. بە واتایەکی دیکە دەتوانین بڵێین هەژاری و هێماکانی دیکە، وەکوو بەشخوراویی لە یەک ئاست کە فاکتەرێکی دیاریکەرەوەیە و بازاڕی نافەرمیش وەک زەمینەیەکی ئاسانکەرەوە وایە کە هەلە پیشەییەکانیان بۆ هاتنی منداڵان بۆ ناو کار خۆش کردووە. لەم توێژینەوەدا لەگەڵ توێژەران و ئەو پسپۆڕانەی کە لە وەزارەتی خۆشگوزەرانی، بێهزیستی، ناوەندە لێکۆڵینەوەی دەوڵەتی و ڕێکخراوە کرێکارییەکان و هەندێ ئێن‌جی‌ئۆ پلە و پۆستێکیان هەبوو دوانەدمانن کە ئەوان گرینگترین تایبەتمەندییەکانی بازاڕی کاری نافەرمی لە ئێران و بوونی منداڵانیان لەم بازاڕەدا بەم شێوە پێناسە کرد:

لە پێشدا لە ئابووریدا دوو کەرتی فەرمی و نافەرمیمان هەیە و کەرتی نافەرمی بە شێوەی جۆراوجۆر پێناسە کراوە. یەکێک لە گرینگترین ڕێساکانی کارگە و ئابووریی نافەرمی ئەوەیە کە کار بەدەستان هیچ چەشنە بیمە و خزمەتگوزاریی دابین‌کردنی کۆمەڵایەتی نایانگرێتەوە و هیچ چەشنە چاودێریکیش نییە و بڕگە ئامادە پێکراوەکانی یاسای کاریان بۆ ڕەچاو ناکرێت.

کارگەی نافەرمی لە ڕووی یاسای کارەوە واتە نەدانی بیمە و باجەوە چالاکییەکانیان نایاساییە. کارگەی نافەرمی دەتوانین بۆ سەر دوو بەشی تاوانبارانە و ناتاوانبارانە دابەش بکرێت. کارگەی ژێرزەوینی ڕەنگە ئاماژە بە کاری نایاسایی یان بەرهەمهێنانی کاڵا و خزمەتگوزاریی نایاسایی، وەکوو کڕین و فرۆشتنی مادەی هۆشبەر و ... بێ کە لە ڕیزی کارگە نایاساییەکانن. کارگەی شووشەسازی و خشت‌پێژی لە ڕیزی کارگەی نایاساییین.

ئابووریی نافەرمی بەشی حاشاهەڵنەگری هەموو ئابوورییەکانە و لە ئێراندا زۆر گەورەیە و دەچێتەوە سەر کێشە یاساییە چاودێرییەکان و بوونی کاری نافەرمی بە کاری فەرمی شتێکی چاکە چونکە چاودێری زۆر دەبێ و خاوەن‌کار لێکەوتەکانی فەرمی‌بوونی کارگای بۆ ئاشکرا دەبێ و لە لایەکی دیکەشەوە کاری منداڵان دەبێ بە تەواوەتی ڕەت بکرێتەوە کە ئەمە دەچێتەوە سەر کێشە پێکهاتەییە هەژاری و نایەکسانییەکان. بەڵام لە نافەرمی‌بوونەوە بۆ فەرمی لە بنەڕەتەوە نامومکینە، چونکە ئامادە نییە یاسا فەرمییەکان قبووڵ بکات.

مەبەست لە کارگە ژێرزەوینییەکان یان کەرتی نافەرمی ئەو

کارگایانەیە کە مەرجەکانی یاسای کار ڕەچاو ناکەن، بیمە ناکەن، گرێبەست نانووسن، و لانیکەمە پەسەندکراوەکانی ئەنجومەنی کرێکارییان نییە.

دوو چەشن کارگە لە ئەدەبی ڕێکخراوی کار، کە پێیان دەوترێ کارگای فەرمی و نافەرمی، بوونی هەیە. ئەوەی لە ئێران پێی دەڵێن ژێرزەوینی کاری نافەرمییە، کارێک کە لە هیچ شوێنێکدا تۆمار نەکراوە و باج نادرێ و ئەگەری کەڵکاوەژۆیی لە منداڵان و ژنان و مێرمنداڵان هەبێ، ئەوە پێی دەڵێن کاری نافەرمی. ئیتر کاری نافەرمی لە کارە هەرە نگریسەکانە، کە بریتییە لە زێراندنی منداڵان و کارەکانی دیکە بریتییە لە بێکاری و نەبوونی پاڵپشتیی کۆمەڵایەتی. کارگەی ژێرزەوینی نە دۆسییەی باج و نە دۆسییەی دابینکردنی کۆمەڵایەتی هەیە.

کارگای بێناسنامە و دەستنیشانکردنیان کە نە لە بیمەدا ناویان هاتووە و نە باجیان داوە. هۆکاری سەرەکیی ژێرزەوینیبوونیان ئەو باجانەیە کە لە شوێنە جیاجیاکاندا لێیان دەستێنن. دەی ئەم بوارە بوارێکی خەسارهەڵگرە کە ئێمە سەر و کارمان لەگەڵی هەیە و کرێکارە ئیشکەرەکان لەم بوارەدا بە مافی خۆیان ناگەن. دیسانیش لەم کارگایانەدا ڕادەی ئەو خەسارەتەی کە ئاوقانی تاکەکان دەبێ بە پێی دۆخی کارگاکان جیاوازە. بارودۆخی پیاوان و ئافرەتان لە چاو دۆخی منداڵەکان باشترە. چونکە ئەگەر لەگەڵ خاوەنکاریش تووشی ناکۆکی بن، یاسا داکۆکییانی لێ دەکا، بەڵام لە بواری کاری منداڵان تەنانەت ئەم لانیکەمانەش ڕەچاو ناکرێت. بە پشتبەستن بە قەدەغایەتیی کاری منداڵ بەدواداچوون بۆ سکاڵاکەیان ناکرێت.

مەبەست لە کارگای ژێرزەوینی ئەو کاگایانەن کە مەرجە یاساییەکانی کار ڕەچاو ناکەن و کارگا نافەرمییە، و لە یاساوە دوورە و هیچ چاودێرییەکی بە سەردا ناکرێت. لە بواری پاشخوانیشدا منداڵانی کار بوونیان هەیە کە زبڵ و پاشخوانەکان ڕیسایکلین و بە کار دەهێنرێنەوە و ئەم بەرهەمانە دەبنە کیسەی زبڵ. لەم چەشنە شوێنانەشدا بەشێکی زۆری هێزی کاری ئەفغانستانی بەدی دەکرێن و منداڵان لێرەش بوونیان هەیە. لە سوولەی لێکجیاکردنەوەی زبڵیشدا منداڵان بەدی دەکرێن.

ئەو پیشانەی کە چاوی پشکنەر و چاودێر نایانبینێ یان بە شێوەی گشتی بچووکە و پێیان دەوترێ کارگەی ژێرپلەکانی. کەرتێک لە پیشە ژێرزەوینییەکان هەن کە ناوی کارگایان پێوە نییە و لە ماڵەوەن؛ کالایەک بەرهەم دەهێنرێ کالا یان خزمەتگوزاریی جوانکاری یان بەرهەمی خۆراکی، بەڵام بە ناوی کارگاوە نییە، ماڵە؛ واتە نە تابلۆی هەیە، نە دیاری کراوە و نە لە شوێنێکدا تۆمار کراوە. لەبەر خۆدزینەوە لە بیمە و باج و ئەو ڕووداوانەی کە بۆ خاوەنکاریش ئەستەمە کە کارخولقێنی بکا دێن بەم شێوە ژێرپلەیی ئیش دەکەن. ئەم

چەشنە پیشانە بۆ منداڵان و ئافرەتان زۆر مەترسیدارە، چونکە ڕەنگە پیاوێک ئامادە نەبێ لەم کارگایانەدا ئیش بکات. لە پیشە ژێرپلەیێیەکاندا زیاتر ژنان و منداڵان بە کار دەهێنرێن. کەرتێکی دیکەی پیشەی ژێرزەوینی ئەوەیە کە کارگا فەرمییە و بیمە دەکا، بەڵام بەشێکی کارەکە کەرتی نافەرمی داپێنی دەکات. بۆ وێنە کۆمەڵێ کرێکاری منداڵ و پەنابەری هەیە. هەڵبەت پشکنەری کار درنگ سەردان دەکا و ئەگەریش سەردان بکا دەشاردرێتەوە. کەواتە هەر منداڵێک کە حەقدەست وەردەگرێ ئەوە خەریکی پیشەی ژێرزەوینییە.

بەشێکی زۆری کارکردنی منداڵان لە کارگاکاندا هی ئیشکردنیان لە پێشە ژێرزەوینییەکانە؛ ئەو کارگایانەی کە لە یەکەم ڕوانیندا ماڵن، بەڵام کاتێک کە دەچیتە ناوی ژمارەیەکی زۆری کرێکار خەریکی ئیشکردنن و هەڵبەت بەشێکی دیکەشیان هەیە کە لە کارگای فەرمی ئیش دەکەن، بەڵام لە هیچ شوێنێکدا ناویان تۆمار ناکرێ، وەکوو فیتەری و لەحیمکاری، سەوزە چاککردن، پیشەی دەستی و کارگەی بەرگدووری.

وێنەی کۆمەڵێ مێرمندالی ئیشکەر لە کارگایەکی بلوورسازی لە خێراباد (وێنە توێژەر)

ڕوونکردنەوەکانی سەرەوە نەخشەیەکی ئابووریی نافەرمی و کاری منداڵانی لەم کەرتەدا کێشاوەتەوە. یەکەم دەبێ بڵێین کەرتی ئابووریی نافەرمی کەرتێکە کە لە یاساکانی دەوڵەتدا نییە و یاساکانی کارگا نایانگرێتەوە. وەزارەتی کار نە پێرستێکی لە ناو و نیشانیان هەیە و نە بە تایبەتی چاودێریی ئاکارەکانیان دەکات. لەم بەشەدا یاساکانی کاری وەکوو پێدانی بیمە و باج لە ئارادا نییە. ژمارەیەک کارگای ئەم بەشە بە شێوەی خانوبەرەی نیشتەجێبوونن. بە واتایەکی دیکە خاوەنکارەکانی ئەم کەرتە بە مەبەستی خۆدزینەوە لە باج و چاودێریی پشکنەران و هەروەها تێچووی پشتشکێنی کرێ و پسووڵە

جیـاوازە کارگاییـەکان ئـەم کارگایانـە لـە خانوبـەرەی نیشـتەجێبووندا دەکەنەوە، حاڵەتێک کە لە گەڕەکی 12 شارەوانیی شـاری تـاران زۆر بەرچاوە. یەکێکی دیکە لە تایبەتمەندییەکانی ئەم کەرتە بە کارنەهێنانی تەکنـەلۆژیای مـۆدێرن و یـان کـەمترین کـەڵک لێوەرگرتنیانـە. بـە چاوکردن لـە کـاری منـداڵان زۆر بـە باشـی ئـەم بابەتـەمان بـۆ روون دەبێتـەوە. بـۆ وێنـە گواسـتنەوەی کەلوپـەل و بـار و داشـقە، لێـک جیاکردنەوەی زبڵ بە دەست و هەڵگرتنیان بە کەتفی (تەلیسـی شـانی) و داشقە، بەرهەمهێنانی پۆشاک بە مەکینەی دروومانی سادە و سـەدان حاڵەتی دیکەی لەو چەشنە. بەکارنـەهێنانی تەکنـەلۆژیای پێشـکەوتوو، کە لـە تایبەتمەندییـەکانی ئـابووریی مۆدێرنـە، لـەم کەرتـە ئابوورییـەدا زەمینە بۆ کاری بە شێوەی دەستی و نـەریتی خـۆش کـراوە ئێستا کـێ دەبێ کارەکان لەم کەرتە ئابوورییە بە لانیکـەمی تەکنـەلۆژیاوە ئـەنجام بدات؟ وەڵامەکەی دەبێتە کرێکارێکی ناشارەزا و هەرزان کە بێگومـان ژنـان و منـداڵان و دەسـتنەڕۆ و هـەژارەکان باشـترین بـژاردە بـۆ ئـەم کارەن.

یەکێـک لە خاڵە سەرنجڕاکێشـەکانی ئـەم زەمینـە پەیوەنـدیی تونـد و تۆڵی نێوان کۆچ و بازاڕی نافەرمییـە. شـەپۆلی کـۆچکردن بـۆ شـاری تاران چ لە وڵاتی ئەفغانستان و چ لە ناوچە بێبەشەکانی ئێرانەوە بیچم بە کاری منداڵان لەم شارە دەدا و بەهێزی دەکات. ئـابووریی نافـەرمی هێزی کاری هەرزانی دەوێ و کۆچبـەران بەتایبـەت ژنـان و منـداڵان باشترین هێزی کار بۆ ئەم کەرتەن. ئەو کۆچبەرانەی کـە شـارەزاییان نییـە و بێناسـنامەن و منـداڵن و نـە تـەنیا هێـزی کـاری هـەرزانن و بەڵکوو ئەگەر لە کاتی کاردا مافیان پێشێل بکـرێ نـاتوانن لـە ڕێگـەی یاساییەوە دادخوازی بکەن و داوای مافی خۆیان لە خاوەنکـار بکـەن. کەسـانی ئیشـکەری ئـەم کەرتـە لـە خوێنـدن، شـارەزایی و هـەموو ئەوانەی کە بۆ دەستخسـتنی هـەلی کـاری شـیاوتر سـوودمەندیان دەکـا بێبەشن.

ئەم کەرتە بە هۆی ئەوەی نەریتییە و زۆرێک لە کاروبارەکـان بـە شێوەی دەستکرد و نەریتی ئەنجام دەدرێ، پێویسـتی بـە هێـزی کـاری هەرزانـە، ئێـوە سـەیر بکـەن کـە هێـزی کـاری هـەرزان کێن؟ دیـارە کۆچبـەرانی پەنابـەرن، ئـەو بنەماڵـە ئێرانییانـەی کـە لـە ناوچـە دوورەدەسـتەکانەوە بـەرەو تـاران کۆچیـان کـردووە. زۆربـەی ئـەم کرێکارە سەرشەقام و کارگایانە هی ئێتنیکی بەلووچ یان پاکستانی یان خـەڵکی پارێزگـای بەلووچسـتانن، ئەگـەری ئـەوەی کـە زبڵگـەڕەکان ئەفغانستانی بن زیاترە.

لـە کارگاکانـدا پرسـی ئێتنیکـی گرینـگ نییـە و زۆربـەی ئـەو خانەوادانەی کە پێویستیان بـە کـاری منداڵانـە ئـیش دەکـەن، بـەڵام لـە کارگـەی تـەونچنین زیـاتر کەسـانی ڕەسـەنن و زیـاتر کۆچبـەرانی ناوخۆیی و بیانی لە کارگەی خشتپێژیدان و بەڵگەکان پیشـان دەدا لـە

سەر ئاستی نیشتمانیدا ئێتنیک گرینگ نییە.

سەبارەت بەوەی کە بۆچی کەرتی ئابووریی نافەرمی لە ئێران پەرەی سەندووە و زەمینە بۆ کاری منداڵان ڕەخساندووە مشتومڕێکی زۆر لە گۆڕدایە. لە سەر ئاستی بەربڵاو، کێشە ئابوورییەکانی وەکوو وابەستەیی ئابووری بە مادەی خاو، قۆرخکارییەکان، کەڵکوەرنەگرتن، ئەو ڕانتانەی کە هەندێ لە کەرتە ئابوورییەکان وەردەگیرێن، ئاستی گەشەی نزمی ئابووری، سنووورداربوونی بڕە گوژمەی تەرخانکراوی دەوڵەت بۆ کەرتی تایبەت و دەستڕانەگەیشتن بە تەکنەلۆژیای پێشکەوتوو لە فاکتەرە دیاریکەرەوەکانی گەشەی ئەم کەرتەیە. لە سەر ئاستی وردداد، بوونی هەژاریی بەربڵاو و نیشانەکانی وەکوو نەبوونی پەروەردەی فەرمی، نەبوونی شارەزایی، کەمخەوێندەواری و نەخوێندەواری، و کۆچی بە لێشاوی پەنابەرانی ئەفغانستانی ئەویش بە شێوەی نایاسایی لە هۆکارە سەرەکییەکانی پەرەسەندنی کەرتی نافەرمی ئابوورییین. لە لایەکی دیکەوە زۆرێک لە خاوەنکارەکان لە کەرتی نافەرمی مل بە فەرمیبوون نادەن، چونکە دەبێ حەقدەستێکی زێدەتر بە کاربەدەستەکانیان بدەن، بیمەیان بکەن، و دیکەی مەرجەکانی کار جێبەجێکردن بکەن. هەروەها لە ئێران، بە هۆی ئەو گرژییانەی کە لەگەڵ وڵاتانی ڕۆژئاواییدا ڕووی داوە و گەمارۆیەکی بەربڵاویان لە دژی ئابووریی ئێران سەپێنراوە، ئابووریی ئێران تووشی چالنجی زۆر گەورە بۆتەوە کە ئاستی توانای دەوڵەتی بۆ داکۆکیی کاریگەر لە کەرتە فەرمییەکان کەم کردووە و زەمینەی بۆ بازاڕی کاری نافەرمی ڕەخساندووە و لە ئەنجامدا وای کردووە دەوڵەت توانای ئەوتۆی بۆ چاودێریکردنی ئەم کەرتە نەبێت. وەک وترا، ئەنجامەکەشی تەنیا تەشەنەسەندنی کەرتی نافەرمی لە ماوەی دوو دەیە ڕابردوو و پەرەسەندنی بەربڵاو و بەرفرەوانی کاری منداڵان بووە.

ئێستا ئێمە لەم لێکۆڵینەوەدا کە کردوومانە لە پێشدا بەراوردێکمان لە ئاستی کاری منداڵان وەدەست هێنا، ئەو شتەی کە ئێمە بەراوردمان کرد نزیکەی 36 لە سەدی منداڵان لەم ئاستە ئابوورییەدان. بەڵام ئەم زانیارییانەی کە خستمە ڕوو پێم وا هی ساڵی 1392 هەتاوییە. ئیتر بە وردی نایزانم لەو گۆڕانکارییانەی کە لە ماوەی ئەم یەک دەیەی ڕابردوودا کراوە، زۆر شت گۆڕاوە، ئەم 36 لە سەدە ڕەنگە بووبێتە 64 لە سەد، چونکە ئەو کات پشکی ئابووریی نافەرمی لە سەرتاسەری وڵاتدا ئەوەندە زۆر نەبوو و زیاتر بەراوردێک کە بوو 22 لە سەد و ئەمانە بوو. ئەم ئابوورییە نافەرمییە کاتێ تەشەنە دەکا کە هەڵبەت لە کاتە جیاوازەکاندا گەشە دەکا، بەڵام ئەو بارودۆخە ئابوورییەی کە ئێمە لە وڵاتی ئێراندا هەمانە بەستێنێک دێنێتە ئاراوە کە ئەمانە تێیدا گۆشت بگرن، بە لۆژیکی جۆراوجۆر ئەم کەرتە گەورە دەکات. کاتێک کە دەوڵەت لاواز دەبێ ئەم کەرتە گەورە دەبێ

و چاودێریکردن بە سەریاندا کەم دەبێتەوە. کاتێک دۆخی ئابووریی دەوەستێ و چیتر ئەو ڕێسایانەی کە مافەکان ڕێک دەخا، وا دەکا بەشێک لە بازار بەرەو لای ڕاکێشانی هێز بشکێتەوە؛ واتە بە لای جۆرێک یاریکردن کە حاڵەتە سەرەکییەکان ڕەچاو ناکات. لەبەر ئەوەی بتوانێ ڕکابەری بکا یان بتوانێ دەستەبەریی مانەوەی خۆی بکا، ئەمە هۆکاری دووهەمە. هۆکاری سێیەم ئەو کاتەیە کە پاشەکەوتی کار کەلێنێکی گەورەی هەیە و کەلێنی کاریی زۆر بووە و ئەوەندە داخوازیی بۆ ئیش زۆرە کە دەتوانین لە ناو ئەو کەلێنە پاشکەوتیی کاری ئەو تاکانە وەربگرین کە ئامادەن بە خراپترین جۆر و کەمترین حەقدەستەوە ئیش بکەن و لەبەر ئەوەی زۆر چاو لەدەستن توانای چەنەلێدانیان نییە و هۆکاری چوارەم مافی ڕێکخراودۆزی و هێزی چەنەلێدانی هێزی کار کەم دەبێتەوە. ئێوە هەر شتێک کە بەرچاوتان دەکەوێ کاریگەرییەکەی لە هەر چواریاندا هەیە؛ واتە ئێستا لەبەر دارمانی ئابوورییەوە چاودێریی دەوڵەت کەم بۆتەوە ئەو کارگا و بنکانەی کە خەریکی ئیشن، بۆ ئەوەی ئەگەر بیهەوێ هەموو ڕێساکانی دەوڵەت جێبەجێکردن بکا ئەوا هەرەس دێنێ و ئێستا زۆریان ڕوویان لە هەرەسهاتنە، دووهەم ئاشکرایە سێهەمیش جۆری کار و ئینجا نازانم پرسی ئەوەی کە هەلی مانەوە دەستەبەر بکا، قسە لە سەر – هەر ئەوانەی باسم کردن – لە بنەڕەتەوە توانای چەنەلێدان و ڕێکخراودۆزیی کرێکاران و بە فەرمینەناسانە کە هەموو ئەمانە دەست دەدەنە دەست یەک کە و ئەم کەرتە قەڵەو بێ و گۆشت بگرێت.
ئێستا ئەم گەشەکردن و گۆشتگرتنە لە کوێوە دێ؟ ئەو منداڵانەی کە لێرەدا ئیش دەکەن ئەو کات کێشەکانیان ئەوەیە کە لە ڕاستیدا جیا لەوەی کە دەگەنە تەمەنی یاسایی کار، لە ژێر تەمەنی پازدە ساڵان بن کە نابێ ئیش بکەن تەنانەت ئەو نەوجەوان و مێرمنداڵانەی کە بە لێکدانەوەی بەرێز دەرویش کە زۆریش ڕخنەگرە لەگەڵ شرۆڤەی کۆنوانسیۆنی مافەکانی منداڵ لە کارنەکردن و کارکردن، بەڵام بە هەر حاڵ لەوەدا شرۆڤەکەی ئەمە بوو، بچن ئیش بکەن، تەنانەت ئەگەر گیر و گرفتەکەیان ئەوە بێ، حەقدەستی کەم، ماوەی درێژخایەنی کار و نەبوونی بیمە. ئیش دەکەن دیارە ئەمانە تۆمار ناکرێن. پێیا خۆشە بە شاراوەیی بمێننێتەوە و ڕاینەگەیێنن و لەمانە. کەواتە یەکەمین ئەنجامی ئێمە شتێک لەم چەشنە بوو. واتە پیشانی دەدا کە هێشتا خوار تەمەن هەژدە ساڵانەکان لە کارگادان کە لە حاڵێکدا ئەم کارگایانە بە نایاسایی لە قەڵەم نادرێن. با چەند نموونەت بۆ بهێنمەوە، بۆ وێنە لە کەرتی بەرهەمهێنانی پۆشاک و بەربوومی کۆتاڵیی چەند نموونە بهێنمەوە. لە کەرتی بیناکەماندا چەند نموونە بهێنمەوە. لە کەرتی کارگای ئاسن، فیتەری، لە خزمەتگوزاریی شاری، فرۆشتنی کاڵا، فیتەریی کەرەسە ماتۆرییەکان، هەموو ئەمانە هەن. با نموونەیەک بهێنینەوە؛ واتە ئەمانە نافەرمی نین، ژێرزەوینی نین. بۆ وێنە بەرگدوورەکان،

شارەوانییەکان، کارگە بەرهەمهێنەرەکانی جلوبەرگ، کاناپەسازی، ڕووکەشی، ئاڵادووری، شابلۆنکوتان، هەموو ئەمانە لەو ئیشانەن کە منداڵان ئیشی تێدا دەکەن. واتە لە لێکۆڵینەوەی ئێمەدا ئەم پیشانە هەن و ئەمانە ژێرلقی کارگەی بەرهەمێهنانی پۆشاک و بەروبوومی کۆتاڵیین.

لاوازیی دەوڵەت لە چاودێریکردنی ئەم کەرتە لە لایەک و پەرەسەندنی ئەمە لە ماوەی چەند دەیەی ڕابردوو لە لایەکی دیکەوە زیاتر چەوسانەوەی چینی خەسارهەڵگر بۆ وێنە ژنان و منداڵان و کۆچبەرانی نایاسایی لێ کەوتۆتەوە. بەو پێیەی کە یاسای فەرمی بۆ چاودێریکردنی ئەم کەرتە بوونی نییە، کەواتە یاسا و ڕێسای تاکەکەسی و سەرەڕۆیانەی خاوەنکارەکان بۆتە بەدیلی یاسای فەرمییەکان. دەتوانین بڵێین هەموو جۆر و بیچمەکانی کاری منداڵان، کە لەم توێژینەوەدا تاوتوێ کرا، لەم کەرتەدا هەن: گواستنەوەی بار بە داشقە (عارەبانە)، زبڵگەڕی، کارکردن لە زۆربەی کارگە بەرهەمهێنەرەکان، کارکردن لە سەر شەقام، کارکردن لە کوورەخانەی خشتپێژی و ... . هەڵبەت کارکردن لەو کەرتانەی کە منداڵان چالاکی تێدا دەکەن، واتە کەرتە ئابوورییە فەرمییەکانی وەکوو کاری منداڵان لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار، کەرتی بیناسازی، کارخانەی بلوورسازی، کارگای فیتەری، و هتد لە سۆنگەی هەلومەرجی کار بۆ منداڵان هاوشێوەی کاری کەرتی نافەرمین. لەم کەرتەدا خاوەنکارەکان بە کەڵکوەرگرتن لە کەڵەک و فێڵی جیاوازی وەکوو شاردنەوەی منداڵەکان و دەربازکردنیان لە درگای پشتیی شوێنی کار، لە چاوی چاودێرەکان دەیانشارنەوە. هەڵبەت ئاماژە بەم خاڵە پێویستە کە لە کەرتی زبڵگەڕیدا بە هۆی ئەوەی زیاتر کەرتی فەرمیی ئەم کارە چاودێری دەکرێ، کەمتر لە منداڵانی کار بەکار دەهێنرێن و زۆربەی منداڵانی کار لە کەرتی نافەرمیی زبڵگەڕیدا ئیش دەکەن، زۆربەی منداڵانی کار لە کەرتی نافەرمیدا سەرقاڵی زبڵگەڕین، شوێنێک کە منداڵان شەوانە زبڵگەڕی دەکەن.

کاتژمێری درێژخایەن، کارکردن لە کاتی نائاسایی، بەکارهێنانی ئامرازی بێکەڵک و نەریتی یان ئەو ئامرازانەی کە ئاستی تەکنەلۆژیاکەی نزمە، حەقدەستی کەم، پێنەدانی حەقدەست یان پێدانی حەقدەست لە هەندێ حاڵەتدا، کارکردن لە باروودۆخی نەگونجاو و ئاستی کوالێتیی نزم و خەسارهەڵگریی لە تایبەتمەندییەکانی کار لە کەرتی نافەرمییە.

بڕوانە لەم کەرتەدا بەو پێیەی کە هیچ چاودێرییەکیان بە سەرەوە نییە، ئەو کەسانەی کە لەم کەرتەدا ئیش دەکەن زۆر بە باشی کەڵکاوەژۆییان لێ دەکرێت. ئەمە تەنیا منداڵان ناگرێتەوە، پیاوێکی تەمەن چل سالانیش دەگرێتەوە کە هیچ شارەزاییەکی نییە و ناچار بە کارکردن لەم کەرتە کراوە. هەڵبەت منداڵان و ژنان زیاتر لە

هەمووان لەبەر دەم خەسارەتدان. منداڵێکی تەمەن پازدە ساڵان کە لێرەدا ئیش دەکا هیچ داکۆکییەکی یاسایی نییە و بەو پێیەی کە ئەم کەرتە هیچ چاودێرییەکی بە سەردا نییە، زۆر بە باشی کەڵکاوەژۆیی لێ دەکەن، کاری زۆری لێ دەکێشن، حەقدەستێ پێ نادەن و ئەگەر زیانێکیش ببینێ ئەوە کەس وڵامی ناداتەوە.

بە هۆی ئەوەی ئیشی منداڵان نایاساییە، بەڵام خاوەنکارەکانیان سوودێکی زۆریان بەر دەکەوێ چونکە حەقدەستی کەم دەدەن، چاودێرییەکیش لە ئارادا نییە و گیر و گرفتی کرێکاری گەورەساڵیشی نییە. شێوازی چالاکیی ئەم منداڵانە لە ناو کارگاکاندا، بەتایبەت کەرتی نافەرمی، بە پێی کەمترین بنەمایە و کاتژمێر و ڕۆژ و حەقدەست بە پێی ڕێککەوتنی ڕۆژی یەکەمە و ماوەیەکی درێژخایەنتر ئیش دەکەن (نزیکەی دوازدە کاتژمێر) بۆ وێنە ئیشکردن لە کارگەی شووشەسازی لە بەر گەرما و سەرما. لە ئەگەری هەر چەشنە زیانێک لە پاڵپشتی بێبەشن و بیمەیان نییە. لە کارگای فەرمی هەوڵ دەدرێ منداڵانی ژوور تەمەن پازدە ساڵان دابمەزرێنن و لە لایەن ئیدارەی کاری هەر شارێک چاودێری بکرێن، ئەگەرچی ئەوەش دیاریکەرەوە و بەسوود نییە، بەڵام بارودۆخەکەی باشترە و هەوڵ دەدرێ منداڵانی ژێر تەمەن چواردە ساڵان بشاردرێنەوە.

بەو پێیەی کە تێچووی خوێندن پشت دەشکێنێ منداڵ ناچارە دەست لە خوێندن هەڵبگرێ و بە هۆی هەژاریی بنەماڵەوە جگە لە کارکردن نەبێ هیچ ڕێگەچارەیەکی دیکەی لە بەر دەم نییە. بە واتایەک، ئەم کەلێنە لانیکەم سێ قاتە لە نێوان داهاتی کرێکار (باوک) و تێچووەکان (ئەگەر باوکی بنەماڵە ئیش بکا و بڕی دوو ملیۆن و 700 مووچەی هەبێ، بەڵام لانیکەمی مامناوەندی مووچە شەش ملیۆن و 800 هەزار تمەن بێت.)، یەکێک لە ڕێگاکانی دابینکردنی کەمایەتییەکان کاری منداڵە. چونکە ئەم منداڵانە ناویان لە بیمەدا تۆمار ناکرێ و ئیشەکەیان نایاسایییە و حەقدەستی کەمیان پێ دەدەن و تەنانەت ئەگەر ڕووداوێکیش ڕوو بدا خاوەنکار دەروەستی قەرەبووکردنەوە نییە و لە هەمبەر ڕووداوە پیشەییەکاندا خەسارهەڵگرترن چونکە خاوەنکار بەرعۆدەی قەرەبووکردنەوە نابێت. من بینیومە منداڵێک لە کارگەی تەراشکاری پەنجەیەکی پەڕیوە. بەڵام خاوەنکار بەرعۆدەی فلسێک نەبووە، چونکە ئەم منداڵە ناوی نە لە بیمە و نە لە کاروباری کۆمەڵایەتی و نە لە هیچ شوێنێکی دیکە تۆمار نەکراوە و بە گشتی بە شێوەی حەقدەستی ڕۆژانە ئیش دەکات. پەیوەندییەکانی کار ڕێساسڕینەوە کراوە و لەم بارودۆخەدا هەمو شتێک گرێ دراوە بە پیاوەتی و چاکەی خاوەنکار. بە واتایەکی دیکە، ئەم پەیوەندییە دەبێتە پەیوەندیی وەستا و شاگرد و لەم پەیوەندییەدا ئاخۆ منی کرێکار دەچەوسێمەوە یان نا و ... بەستراوەتەوە بە پیاوەتی و چاکەی خاوەنکار. کاتێک ڕێساسڕینەوە لە پەیوەندییەک دەکرێ ناتوانین لە

سەددا سەد بڵێین لە کوێ و چ منداڵێک زیاتر غەدری لێ دەکرێ (لە منداڵی کارگەی ژێرپلەیی و یان منداڵی ناو کارگەی پیشەسازی). یەکێکی دیکە لە کێشەکانی منداڵان لەم کارگایانە لاکەوتەیی پێشوەختەیە، منداڵێک کە لە تافی منداڵی لە تراشکاری ئیش دەکا لە تەمەنی چل ساڵاندا لەشی وەکوو پیرێکی حەفتا ساڵەی لێ دێت.

وێنەی منداڵانی کار لە کارگە نەریتییە بلوورسازییەکانی شاری ڕەی (وێنە توێژەر).

وتەزای کۆچکردن

یەکێک لەو بڕیارە هەرە دژوارانەی کە هەر مرۆڤێک دەتوانێ لە ژیانیدا بیدا، کۆچکردن لە شارێکەوە بۆ شارێکی دیکە و لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی دیکەیە، لەو ڕووەوە دژوارە کە مرۆڤێک کە لەگەڵ شوێنێک پەیوەندی ساز کردووە و لە ئاست شوێن و بۆنە کۆمەڵایەتییەکانی ئەوێ هەست بە پابەندی و وابەستەیی دەکا دەبێ دەستبەرداری بێ و بچێتە شوێنێکی نوێوە کە نە ناسیارییەکی لێ هەیە و نە دەزانێ ڕێسای ژیانی ڕۆژانە لەو جێگایە چۆنە. لە ڕاستیدا هەستکردن بە ئاڵۆزی و دڵەڕاوکێ یەکێک لە دەرهاویشتەکانی ئەم بڕیارە بۆ ئەو کەس یان کەسانەیە کە کۆچ دەکەن. کۆچکردن لە سەر ئاستە جیاجیاکاندا لێکەوتەی جیاوازی ئەرێنی و نەرێنیی زۆری لە خۆ گرتووە. ڕەنگە بتوانین بڵێین لە سۆنگەی ئابوورییەوە کۆچکردن لێکەوتەی ئەرێنی هەیە و لە سۆنگەی کۆمەڵایەتییەوە لێکۆڵەتەی نەرێنی. هەڵبەت هەمیشەش بەم شێوە نییە. لە سۆنگەی ئابوورییەوە کۆچکردن بەتایبەت کۆچکردنی هەژاران، دەستهەڵگرتن لە ژینگەیەکە کە هیچ هەلی ئابووری تێدا نییە و مانەوە لەو شوێنە جگە لە بەردەوامیی هەژاری و داماوی نەبێ هیچی دیکەی تێدا نییە. کۆچکردن بەرەو شوێنی نوێ دەتوانێ کۆمەڵێ دەلاقەی هەلی نوێ بۆ کەسی کۆچبەر بکاتەوە و هێزی کار بۆ وڵاتی مەبەست دابین بکات.

لــە ســۆنگەی کۆمەڵایەتییــەوە، کــۆچکردن وازهێنــان لــە ســەرچاوە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و چوونە ناو بەستێنێکە کە مرۆڤ خۆی تێــدا نابینێتــەوە. لــە راســتیدا کــۆچکردن یــەکێک لــە ســەرچاوە ســەرەکییەکانی نــارێکخراویی کۆمەڵایــەتی لــە ســەر ئاســتی ورد و کۆمەڵگاکانــە، چونکــە پەیوەندییــەکان لاواز دەکــا و دەفرایــەتیی خۆتــەکووزیی کۆمــەڵگاکان لــە نــاو دەبــات. لێکەوتــەکانی ئــەم چەشــنە کۆچکردنە لە ناو هەژاران و منداڵاندا زیاتر هەستی پێ دەکرێت.

لــە ســەر ئاســتی ئەوپەڕنیشــتمانی و نیشــتمانی یــەکێک لــە تیۆرییــە روونکــەرەوەکانی کــۆچ تیــۆریی وابەســتەییە کــە ڕوونکردنــەوەی کۆچکردن لەم ڕوانگەدا بۆتە هۆی خستنەڕووی تیۆری یان مۆدێلی وابەستەیی. لــە ڕوانگــەی خــاوەن تیۆرییــەکانی ئــەم ڕوانگــە، کــۆچ، بەتایبــەت کــۆچ لــە لادێکانــەوە بــۆ شــار، دەبــێ لــە نــاو پەیوەندییــە سەرمایەدارییە جیهانییەکان و گەشەی وابەستەی وڵاتە دواکەوتووەکان شی بکرێتەوە. ئەم تاقمە خاوەنتیۆرییە پێیــان وایــە هۆکارەکــانی کــۆچ نــاتوانین لــە ئاســەوارەکانی جیــا بکەنــەوە، چونکــە کــۆچ لــە لایــەک هــۆداری گەشــەی نایەکســانیی وڵاتــە ســەرمایەدارییەکان و وڵاتــانی دواکــەوتووە و لــە لایــەکی دیکەشــەوە هۆکــاری پەرەســەندن و قووڵبوونەوەی گەشەی نایەکسانە. کەواتــە لــە دیــاریکردنی پرۆســەی کۆچ دەبێ لە پێشدا سەرنج بخەینە سەر پرسی گەشەنەسەندن، چونکــە لەم ئاقــارەدا پەیوەنــدیی نایەکســانی پێکهاتــەیی و شــوێنی لــە نــاو بەشــە جیاجیاکانی کۆمەڵگای مەبەست بیچم دەگرێت.

یەکێک لە ئایدیا ئاماژە پێکراوەکانی ئەم ڕوانگــە پەیوەنــدیی ناوەنــد – پەراوێز لە پرســی گەشــەی وڵاتــانی گەشەنەســەندووە کــە لــە لایــەن سەمیرا ئەمین خراوەتە ڕوو. وڵاتــانی ســەرمایەدار پێگــەی باڵادەســت (ناوەند) و وڵاتانی گەشــەنەکردوو لــە پێگــەی بندەســت (پــەراوێز)دان. ئەم بارودۆخە کاریگەری لە سەر پێکهاتەی ناوخۆیی وڵاتانیش دانــاوە و بۆتە هۆی بــەدیهاتنی جەمســەرە پێشــکەوتوو و گەشەســەندووەکانی سەرمایەداری (زیاتر شــارەکان) و نــاوچــە گەشــەنەکردووەکان (زیــاتر گوندەکان) کە جۆرێک ناهاوسەنگیی ناوچەیی خولقاندووە. ئــەم بابەتــە بۆتە هۆی ئەوەی کۆچ و هێزی کار لە ناوچە بێبەشەکان وەکوو ناوچە لادێییەکان، بەرەو دەڤەرە شارییەکان کۆچ بکەن. پۆل سینجێر یەکێکی دیکە لە تیۆریسییەنەکانی ئەم ڕوانگە، دوو کۆمەڵە فاکتەری پەیوەست بە شوێنی سەرەتا کە دەبێتە هۆی کۆچ لێک جیا دەکاتەوە کــە ئــەم دوو کۆمەڵە فاکتەرە بریتن لە:

1) فاکتەرە مەندییەکان: ئــەم فاکتەرانــە ئــەو کاتــە ڕوو دەدەن کــە حەشیمەتی گوندی، بە هۆی باشتربوونی ڕێژەیی دۆخی تەندروستی و چارەســەر، زیــاتر لــە بەروبوومــە کشــتوکاڵییەکان گەشــەیان کردبــێ و هەر لەبەر ئەوە هێزی کاری زیادە دروست دەبێ کە ئەم هێــزی کــارە بە هۆی نەبوونی پیشە لە لادێکاندا بەرەو شارەکان ملــی کــۆچ دەگرنــە

بەر.

2) فاکتەرە گۆڕێنەرەکان: ئەم فاکتەرانە ئەو کاتە کاریگەرن کە شێوازەکانی بەرهەمهێنانی سەرمایەداریی مۆدێرن دزەی کردبێتە ناو ناوچە گوندییەکانەوە و شێواز و تەکنیکەکانی گۆڕیبێت. لێرەدا ئامانج هەڵکشاندنی ئاستی کارامەیی کار بە هۆی پیشەسازییە سەرمایەبەرەکانە و ڕێژەی ئیشکەرەکان کەم دەکاتەوە و دەبێتە هۆی کۆچی هێزی کاری زیادە بۆ لادێکان.

لە تیۆریی وابەستەیی، بە کورتی کۆچکردن بابەتێکی ناچارییە کە لە سەر بناغەی گەشەنەکردنی شوێنیک (گوند) لە چاو شوێنێکی دیکە (شار) و وابەستەیی ناسەرمایەداری بە کەرتی سەرمایەداری بەدی دێ و بابەتێکی تەواو چەساوانەوەییە و بەردەوامییەکەی دەبێتە هۆی دواکەوتوویی زیاتر [29]. بەشێکی زۆری ئەو منداڵانەی کە لە شاری تاران سەرقاڵی کاری جۆراوجۆرن کۆچیان بەئەزموون کردووە و کۆچکردن بۆ ئەوان زنجیری لکێنران بە کار بووە.

لە دەیەی 40 هەتاوییەوە کۆچکردنی ناوخۆیی لە سەرچەشنە گرینگەکانی کاری منداڵانە و کۆچبەرە لادێییەکان زیاتر لە حاڵەتی نیشتەجێبوونی نایاسایی ژیانیان بە سەر دەبرد، چونکە بەم شێوە تێچووی خانوبەرە کەمتر دەبۆوە و لە پاڵ کوورەخانە و خشتپێژییەکە بوو و لەم نێوەندەدا کۆچبەرانی بیانی و پەنابەرەکان پشکی شێریان بەر دەکەوت، بەڵام ئێستا ڕێژەی کۆچ لە گوندەوە بۆ شار کەم بۆتەوە و بە پێی نایەکسانی و هەژارییەوە، تەنانەت کەسانی ناو شاریش پێویستیان بە کاری منداڵانە و لە مەڕ کاری ناوماڵیش منداڵان بە بێ وەرگرتنی حەقدەست چالاکی دەکەن.

کۆچکردن شێوازی هەمەجۆر لە خۆ دەگرێ – وەک پێشتریش وترا – هۆکار و لێکەوتەی جۆراوجۆری لە سەر ئاست و بوارە جیاوازەکاندا هەیە. جۆرێک کۆچکردن کە منداڵانی کار بەئەزموونی دەکەن کۆچی دەرەکییە؛ واتە کۆچکردنی منداڵانی ئەفغانستانی بۆ وڵاتی ئێران کە یەکێک لە دڵتەزێنترین کۆچکردنەکانە، چونکە ئاسایشی گیانییان دەخاتە مەترسییەوە و شایەدی چەندین ڕووداوی دڵهەژێن بووین. ئەو کاتەی لە منداڵەکان پرسیار کرا کە بۆچی هاتوونەتە وڵاتی ئێران، وڵامەکانیان زیاتر پەیوەست بوو بە هەژاری و بێکاریی ئەندامانی بنەماڵە، هەلومەرجی شەڕ و نائارامی و نەبوونی هەلی خوێندن لە وڵاتی ئەفغانستان. منداڵێکی ئەفغانستانیی فاڵفرۆشی کە لە مەیدانی فاتمی کاری دەکرد بەم شێوە باسی لە هۆکارەکانی کۆچکردن کرد:

> ئەگەر قەرزدار نەبین، ئەرێ. بەڵام ئێستا قەرز و قۆڵەمان زۆرە. براکانم، دوو زەڕبرام هەیە لە باوکەوە براین و دایکمان یەک نییە. ئێمە بچووک بووین پێنج شەش ساڵان، هێشتا نەماندەتوانی ئیش

بکەین، دووانیان خێزاندارن، قەرزدارن. ئیتر باوکم ناچار بوو، بەشێک لە قەرزەکەیان هی باوکم بوو. باوکم ئەو کات زۆر قەڵس بوو، حسێبی نەکرد. ئەوانیش هاتنە ئێران. لە وڵاتی ئەفغانستان قەرزەکانیان کەوتە سەر شانی باوکم. باوکم وردە وردە قەرزەکانی دانەوە، ئیتر نەیتوانی، مایەباش هاتەوە. هەر قەرزی دەداوە. بە پارەی ئێستا 300 ملیۆن قەرزدار بووین. ئەو کات تمەن بەهای زۆر بوو، دەبووە 100 ملیۆن. کەمێکیمان داوەتەوە.

بۆچی لە ئەفغانستان ئیشتان نەدەکرد؟
لەوێ خۆ ئیش نییە، هەر بەدبەختی و قوڕبەسەرییە.

منداڵەکانی دیکە بەم شێوە هۆکاری کۆچکردنی خۆیانیان گێڕاوە:

دەستنەڕۆ و هەژار بووین، دەبا ئیشمان بکردایە. تێچووی بنەماڵە دابین بکەین. ئەفغانستان شەڕە. خۆ کاری تێدا نییە.

چەرچێتیم دەکرد، پارە نەبوو. لە ئەفغانستان ئەم کارەم دەکرد.

لە گوندەکەی خۆمان ئیش نەبوو. هاتمە ئێرە. زۆر وەڕەز دەبووم.

تاڵیبان قوتابخانەکەمانی ڕووخاند. شەڕەنگێزە، ئیتر شەڕ و نائارامییە.

پێم خۆشە لێرە بمێنمەوە، ئەفغانستان ئیشی تێدا نییە.

حەزم لە ئیشە، ئیش دەکەم ئیتر. خۆ ئەفغانستان ئیشی تێدا نییە. چی بخۆین؟ هیچ لەوێ کار نییە.

چووم بەلام ... بڵێم ... دوو جار ... دوو پۆلم خوێند، بەلام فێری هیچ نەبووم. ... ئەوێ شەڕە، لە ناکاو دەهاتنە ناو قوتابخانە دەیانکردە پشوو ... ئیتر قوتابخانە بۆ ڕۆشتن نەدەبوو ... درگاکانی قوڵف دەکرا نەماندەتوانی بچین. لەبەر شەڕ. ئیتر باوکم بڕیاری دا بەینە وڵاتی ئێران ... هەر هیچ نەبێ ئەوێ باشترە ... زیاتر لەبەر خوێندنی ئێمە بوو ... وتی ئێرە بۆ خوێندەواربوون نابێ، با بچینە ئێران بڕێک فێری خوێندەواری بن. لەوێ هیچ ئیشم نەدەکرد هەر دەرز و وانەم دەخوێند و دەچوومە مزگەوت و قورئانم دەخوێند و ئەمانە فێر دەبووم. من فێری هیچ نەبووم بەڵام براکەم جوزئی یەکەمی قورئانی خەتم کرد، بەڵام من نەمتوانی خەتمی بکەم. من لە قوتابخانە باشتر بووم ... ڕۆژی یەکەم پێم نەوتن، ببوورن درۆم لەگەڵ کردن. چەند ساڵ بەر

> لە ئێستا واتە پێنج شەش ساڵ لەوە پێش، دووان سییانێک لە برا گەورەکانم هاتنە ئێرە. ئەوان لێرە ژیانیان دەکرد. ئینجا من و ئەم برایەم هاتینە ئێرە. من لە ماڵی پوورم بووم. ماوەی چەند ساڵ دواتر ئەم برایەم لە ماڵی خوشکە گەورەکەم ژیانی دەکرد. ئینجا براکەم لەگەڵ هاورێکانی لە رووداوی هاتوچۆدا تێدا چوو، ئەوسا باوکم لێرە بوو. بە قەستی تەلەفۆنیان بۆ دایکم کرد، بە قەستی وتیان قاچی من شکاوە هەستە وەرە ئێران، سنووری ئەفغانستان و ئێران شەشی بەیان دادەخرێ هیچیان پێ ناکرێت. ئەمان لێرە پەشۆکان زوو هێنایانە ئێرە. کەرەسەمان بوو، دایان بە دراوسێکان ... پوورم و ئەوان دەستگرۆییان کردین ئێمە دیسان پارەمان پێدانەوە.

لە هۆکارەکانی دیکەی کۆچکردنی ئەفغانستانییەکان بۆ وڵاتی ئێران دەتوانین ئاماژە بە زمانی هاوبەشی ئەوان لەگەڵ ئێرانییەکان بکەین، چونکە زمانی هاوبەش دەبێتە هۆی ئاسانبوونی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی لەگەڵ کۆمەڵگای وەرگر. یاریدەدەرانی دامەزراوە داکۆکیکارەکان لە گەرەکی هەرەندی و شووش بەم شێوە ئاماژەیان بە هۆکارەکانی کۆچکردنی منداڵانی کار کرد:

بێگومان لەبەر نەبوونە کە منداڵەکانیان دەنێرن. منداڵەکان خۆیان جار نە جارێ تەلەفۆن دەکەن، ئەوان لە وڵاتی ئەفغانستان بوون، بەڵام لەبەر هەژاری و دەستنەرۆیی منداڵەکانیان دەنێرنە ئێرە، دەنا کێیە پارەی هەبێ و بارودۆخی لەباری هەبێ منداڵەکەی دەنێرێتە هەندەران. هەڵبەت لەبەر ئەوەی زمانی فارسیش دەزانن وای کردووە زیاتر بێنە ئێران.

لەبەر ئەوەی کۆچبەرن خەسارەتێکی کۆمەڵایەتی بۆ بنەماڵەکانیان رووی داوە، واتە بە هۆی نەبوونی پیشەیەکی باش و گونجاو بۆ دایک و باوک، پیشەی وەرزانە و بە هەر حاڵ بە هۆی ئەو کارانەی کە بیمەیان نییە، هیچ داهاتوویەکیان نییە. ئەمانە ناچار دەبن هێزی کاری منداڵ بقۆزنەوە.

چۆنیەتیی کۆچکردنی منداڵەکان لە ئەفغانستانیش جێی تێرامانە. ئەوان هەندێ جار لەگەڵ بنەماڵەکەیانیان کۆچ دەکەن، هەندێ جار لەگەڵ هاورێ و خزم و کەسیان و لە هەندێ حاڵەتدا بە تەنها کۆچ دەکەن. کۆچی زنجیرەیی لە ناو ئەفغانستانییەکاندا زیاتر باوە. بۆ وێنە لە پێشدا چەند کەس لە ئەندامانی بنەماڵە کۆچ دەکەن. ئینجا ئەندامانی دیکەی بنەماڵە یان خزم و کەس کۆچ دەکەن، چونکە کەس یان کەسانێک کە پێشتر کۆچیان کردووە هەندێ زانیاری و شوێنی رێژەیی بۆ کار و نیشتەجێبوونیان دابین دەکەن. بەو پێیەی کە ئەم کۆچکردنانە بە شێوەی تۆری یان زنجیرەیی ئەنجام دەدرێ، بە

هۆیـەوە هەنـدێ لـە جۆرەکـانی کـار هـی گـرووپ، شـار یـان ئێتنیکـە تایبەتــەکانن. بـۆ وێنــە منــداڵانی زبڵگــەڕ زیــاتر خــەڵکی پارێزگــای هەراتن، لە حاڵێکدا ئەو کەسانەی کە لـە چوارڕێیانـەکادا کـار دەکـەن، زیاتر خەڵکی کابوولن. یەکێک لە منداڵانی کـار لـە بـازاڕی گـەورەی تاران سەبارەت بە شێوازی کۆچکردنیان بۆ ئێران وتیان:

لە ماڵی ئێمە تـەنیا مـن هـاتووم، لەگـەڵ خزمـەکانم، ئەمـەش کـوڕە پووڕمە. خاڵۆم لێرەیە. ئـەویش لەگـەڵ ئێمـە دەژی، هـەر لـە نـاو ئـەو ماڵەدا. کاری خاڵۆم داشقەچێتییە. ئێمە داشقەچیین.

یەکێکی دیکە لە منداڵانی کار لـە گـەڕەکی شـەهرەکی غـەرب لـەم بارەوە وتی:

لەگەڵ دوو، یان، سێ یان چوار دانە لە کوڕە مامـەکانم هاتوومەتـە ئێران. سێ برا و خوشکێک. دو برام لە ئێرانن، یەکیان لـە تورکیایـە، یەکیان لە ئەفغانستانە. براکـانم یـەکیان لـە شیرینیفرۆشـی ئـیش دەکـا، یـەکیان خـەریکی کـاری بیناسـازییە، یـەکیان بەنایـە، چکۆڵەکـەیان لـە ئێرانە. براکەم ئیش بۆ خۆی دەکا، منیش لەگەڵ خاڵۆم دەچم بۆ کار.

گێڕانەوەکانی دیکە سەبارەت بە کۆچ بەم شێوەیە:

من لەگەڵ هاوڕێکـەم بـە شـێوەی قاچـاغ هـاتووم. هـەر لێـرە ئـیش دەکەم، چی بکەم ئیش نییە. ئاشنا و ڕۆشناکانم منیان هێنایە ئێرە.

من چوار ساڵە هاتوومەتە ئێران، بـەڵام بـاوکم و کـاکم پێشـتر لێـرە بوون. پاش ماوەیەک هاتنە ئەفغانستان؛ واتە لەوێ ئیشیان دەکرد. پاش چوار ساڵ هەموومان هاتینە ئێران.

زۆر لە مێژە هاتووین؛ واتە زۆر لە مێژە لێـرەین. هـیچ ناسـنامە و بەڵگە و شتمان نییە.

ســاڵێکە لەگــەڵ براکــانم هاتوومەتــە ئێــران، دایکــم و بــاوکم ئەفغانستانین.

ئێمـە زۆر هـاتوچۆ دەکـەین. ماوەیـەک دەوەسـتین؛ دو سـاڵ، سـێ ساڵ، ساڵێک.

شــەش مانگــە هــاتووین. خــۆم بــە تــەنها هــاتووم. بنەماڵەکــەم ئەفغانستانین.

لەبەر ئەوەی ئـیش نـەبوو هاتینـە ئێـران. پێـنج سـاڵە لەگـەڵ خـاڵۆم

هاتووم. خاڵۆم ناوی ... . دایکم و باوکم ئەفغانستانین. ئەوان نەهاتن ... نایەن. من دەبێ پارە کۆ بکەمەوە.

منداڵە ئەفغانستانییەکان زیاتر بە شێوەی نایاسایی هاتوونەتە ناو ئێرانەوە، چونکە هاتنی یاسایی کێشە و گرفتی زۆرە. یەکێک لە هۆکارەکانی کۆچی نایاسایی ئاستەنگە زۆرەکانی بەر دەم دەرکردنی ڤیزا بۆ کۆچبەرەکانە و لە هەندێ حاڵەتدا تێچووەکەی ئەوەندە قورسە کە منداڵ و بنەماڵەکەی دەبێ چەندین مانگ ئیش بکەن هەتا بتوانن جێبەجێکردنی بکەن. هەر بۆیە کۆچی نایاسایی بژاردەیەکی بەدیل بۆ ئەوانە. کۆچی نایاسایی ئەفغانستانییەکان و منداڵەکانیان بۆ وڵاتی ئێران یەکێک لە ڕەوتە بەهێزەکانی کۆچە. لە سەر ئاستی بەربڵاو و بەڕێوەبەریی وڵاتیشدا ئەنقەستییەک بۆ هاتنی کۆچبەران بۆ ناو وڵاتی ئێراندا هەیە، چونکە سنوورەکان باش کۆنترۆڵ ناکرێن. ڕەوتی کۆچی نایاسایی ئەم کەسانە هێزێکی کاری زۆر هەرزانی بۆ کەرتە جیاوازە ئابوورییەکانی وەکوو کەرتی نافەرمی ڕەخساندووە. زۆرێک لە دامودەزگا خزمەتگوزارییەکان و پەیمانکارانی شارەوانیی تاران کەڵکاوەژۆیی لەم هێزە کارە هەرزانە دەکەن یان دەیانچەوسێننەوە. هەروەها ئەم چەشنە کۆچە پەرەی بە تۆڕی قاچاغی کۆچ و قاچاغی منداڵان داوە. ئابووریی ئەم بوارە زۆر بەهێزە و سوودێکی زۆری بۆ قاچاغچییەکان " یان قاچاغبەرەکان هەیە. دوو کەس لە منداڵانی کار کە لە گەڕەکی خەلازیر کاریان دەکرد هەر لەم بوارەدا وتیان:

ئەو ڕێگایە زۆر ناخۆشە. دەبێ حەفتەیەک بە ڕێگاوە بیت. ئەو شوێنانەی کە پارەی زۆری دەوێ ئاسانترە. لە پاکستان دژوارە، پارەی کەمتریان دەوێ. هەر کەسێک دەبێ بڕی دوو سێ ملیۆن بدات. ئەو شوێنانەی کە شاخ و کێوە بە پیادە دێین. نان نییە، خۆراک نییە، هەر برسێتییە. پازدە کەس دەتەپێننە ناو ئۆتۆمبێلێک، سێ چوار دانە دەخەنە ناو بۆکسەوە. ئیتر تا دێی دەپرووکێی.

حەزم لێیە بگەڕمەوە بۆ ئەفغانستان ... دایک و باوکم لام بوایەن خۆش بوو. دوو ساڵە نەیانبینیوە، دەی بیریان دەکەیت. لەو دیوەوە بە قاچاغ بچی و بێی زۆر ناخۆشە. دایک و باوکم ناتوانن بێن، خەرجی زۆرە. چوومە تورکیا، لە تورکیاوە چووم.

لە هەندێ حاڵەتدا ئێران بۆ بنەماڵە ئەفغانستانییەکان دەبێتە پردێک لە نێوان ئەفغانستان و ئەورووپا، بەتایبەت وڵاتی ئەڵمانیا. هەندێکیان لەوانەیە بە شێوەی تاکەکەسی یان خێزانی ماوەیەک کار بکەن بۆ ئەوەی تێچووی سەفەر بۆ ئەورووپا دابین بکەن. لێرەشدا کۆچکردن بە شێوەی نایاسایی و بە پشتبەستن بە قاچاغچییەکان ئەنجام دەدرێت. لە میدیا گشتی و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانەوە زۆر جار دەبینین و

دەژنەوین کە چ مەترسییەکی بەرفرەوان حەڕەشە لەم کۆچبەرانە دەکات. هەندێ لەم منداڵانە لەم بارەوە وتیان:

پێم خۆشە لە ئێرانەوە بچمە ئەڵمانیا، تورکیا. یەکێکمان لە لا بوو لێرە ئیشی دەکرد، چۆتە ئەوێ، ئێستا مانگی 30 ملیۆن وەردەگرێ؛ کاری تەکنیکی دەکات. دایک و ئەوان لە ئەڵمانیا بوو خۆشی چوو.

هاتوومەتە ئێرە فێری لەحیمکاری بم. دیسان بچمەوە بۆ ئەوێ. دیسان بگەڕمەوە بۆ تورکیا. ساڵێکە لێرەم. ئینجا بگەڕێمەوە. ئەوێ زۆر باشترە. پارەی ئێرە زۆر کەمە.

ئەڵمانیش باشە، چونکە خاڵۆم و ئەوان لەوێن. دەتوانم بخوێنم. دەتوانم شتێکم هەبێ، بەڵام وڵاتانێکی وەکوو ئێران و ئەفغانستان هەر بۆ کرێکاری باشە. خۆ کرێکارییش خراپ نییە، بەڵام بە هیچ کوێت ناگەیێنێت. ئیتر من هەوڵی خۆم دەدەم. دەتوانم هاوکاریی بنەماڵەکەم بکەم. کە ناتوانم ئازار دەچێژم.

ئێمە کە چووینە تورکیا، دیسان گەڕاینەوە. چووینە تورکیا. باوکمیان هەڵفریواند. وتیان وەرە با بچینە تورکیا. ئێمە لەوێ ئاشنا و ناسیاومان هەیە دەتانبەینە ئەڵمانیا، لە ئەڵمانیا ژیانمان خۆش دەبێ، پارەکەی وەرگرت و لێیدا ڕۆی. چووە ئەڵمان، ئێمە لێرە ماینەوە. بە نەنکمان وت پارە بنێرێ بۆ ئەوێ. بە قاچاغ هاتینە ئێرە. پاش ئەوە خاڵۆم وتی دێی بچین پێکەوە ئیش بکەین، وتم باشە. خاڵۆ با بچین. بە دایکمم وت دایکم ڕازی بوو، وتی زۆر باشە، وتی ئەگەر بچی زۆر چاکە، هەم باوکت و هەم خۆت ئیش دەکەن.

جارێکیان هەوڵمان دا بچینە ئەڵمان، لە سەر سنوور گرتمانیان و ناردیانینەوە، پۆلیسەکان هاتن ئێمەیان گەڕاندەوە بۆ ئەفغانستان.

زۆر ... زۆرم پێ خۆشە بگەڕمەوە بۆ ئەفغانستان. پێم خۆشە بچمە هەرات.

لایەنێکی دیکەی کۆچی منداڵەکان کۆچی ناوخۆییە. ئەم چەشنە کۆچە تەنیا منداڵانی ئەفغانستانی ناگرێتەوە، بەڵکوو منداڵەکانی ئێرانیش دەگرێتەوە. کۆچکردن لە پارێزگا کەمگەشەکان کە هەلی پیشەییەکان کەمترە بەرەو پارێزگای تاران هەمیشە لە ناو هەموو جۆرەکانی کۆچدا ڕەوتێکی باڵادەست بووە. دەتوانین بڵێین لە سەر ئاستی زۆربەی پارێزگاکانی ئێران بەرەو تاران کۆچ دەکەن، بەڵام ڕێژەی ئەم کۆچکردنانە لە پارێزگاگەلی وەکوو ئەردەبێل،

ئازەربایجــان، کوردســتان، کرمانشــان و لوڕســتان زیــاترە. ئــەم کۆچکردنە دەبێتە هۆی ئـەوەی هەنـدێ لـە جۆرەکـانی کـار تایبـەت بـە گرووپە تایبەتە ئێتنیکییەکان بێت. بۆ وێنە منداڵەکانی کوردستان زیاتر لە بازاڕەکانی میوە و تەرەبار کار دەکەن، لە حاڵێکدا منداڵـە لوڕەکـان زیاتر لە بازاڕن و بە داشقە کار دەکەن، یان منداڵە تورکەکان زیاتر لە کارگەی بەرهەمهێنانی وەکوو کارگەی جانتا و پێڵاو ئیش دەکەن. دوو دانە منداڵی کورد و فارس لەم بارەوە وتیان:

> ئێمە لە قوروەوە هاتووین، کوردستان، تەرەبار هەر هی کوردەکان نییە. شوێنی دیکەش هەن کە تورکی لێیە، سەبزەوارەکان لێرەن. بەڵام کوردەکان زۆرینەن، 70 لە سەد بە کوردەکانە.
> لـە پێشـدا کـاکم هـات. کاکیشـم هاوڕێکـەی هێنـابووی. ئیتـر منـیش تەلەفۆنم بۆ کاکم کرد ئەویش کاری بۆ دۆزیمەوە، منیش هاتم.

> ئێمە خەڵکی سەبزەوارین. نۆ ساڵە کۆچمان کردووە، لەبەر ئـەوەی پارە نەبوو. ئێرەیـان پـێ ناسـاندین، وتیـان ئێـرە باشـە. ئـەو کـات دوو کەس بووین. ئیتر وردە وردە بووینە چوار کەس. زۆر نالـەبار بـووە؛ چونکە لەوێ زۆر باش بووین. ئەدەبمان، ڕەوشتمان. ئیتر دایکم ئیشی نەدەکرد. ئێمە هـەچ خـەممان نـەبوو. دەچووینـە قوتابخانـە. کـە هاتینـە ئێرە تەواو ژیانمان تێک چوو، خراپتر بوو. ئەوەنـدە خـراپ بـووە کـە هەموومان پەشیمانین. ئێستا لە ڕوومان هەڵنایە بچینەوە بـۆ شـارەکەی خۆمان.

منداڵێکی تورک لە مارکێتیەکی مادەی خۆراکی لە گەڕەکی وەنەک کاری دەکرد سەبارەت بە کۆچکردنەکەی وتی:

> بە ڕەچەڵـەک خـەڵکی ئـەردەبێلین. مـن لـە مێـژە هاتوومەتـە ئێـرە. دایک و باوک لە مێژە هاتوونەتە ئێرە.

کۆچی "کۆچەر" و "قەرەجەکان" لە پارێزگا باکوورییەکانی ئێـران بۆ شاری تاران جۆرێکی دیکەی کۆچی ناوخۆییـە. ئـەوان لـە کۆنـەوە بــەرەو تــاران کۆچیــان دەکــرد و هێشــتا ڕەوتــی کۆچکردنەکــەیان بەردەوامـە. مـاوەی چەنـد مانـگ لـە تـاران ئـیش دەکـەن و ئینجـا بـۆ ماوەیەک دەگەڕێنـەوە بـۆ زێدەکـەی خۆیـان و دیسـانیش بـەرەو تـاران کــۆچ دەکــەن. شــێوازی ژیــان و کــاری کۆچــەرەکان بۆتــە وەردەفەرهــەنگێک. ئــەوان لــە هەنــدێ گــەڕەکی تایبــەتی وەکــوو دەروازەی غار و ئەتابـەک دەژیـن. پیاوەکانیـان لەوانەیـە چەنـد ژنیـان هەبێت. ژمارەی منداڵەکانیان زۆرن. زۆر جار ئەمە ژنان و منـداڵانن کە کار دەکەن و تێچووی بنەماڵە دابین دەکەن. ئـەوان زیـاتر لـە سـەر چوارڕێیانەکان یان لە گاراژەکاندا کار دەکەن؛ دەستفرۆشی دەکەن یان

شووشەی ئۆتۆمبێلەکان دەسڕن یان سواڵ دەکەن. لە دیمانە لەگەڵ یەکێک لە منداڵە "کۆچەر"ـە دەستفرۆشەکانی دانیشتووی شەقامی ئەتابەک بەم شێوە ئەزموونی کۆچ و کارەکەی باس کرد:

> شووشەی ئۆتۆمبێل دەسڕم. زۆر نییە ساڵێکە هاتوومەتە تاران. ناخوێنم. خوێندن هیچی تێدا نییە، باوکم دەڵێ وا چاکە لە ئێستاوە ئیش بکەیت.

منداڵە ئەفغانستانییەکان لەوانەیە بە مەبەستی دۆزینەوەی هەلی کار یان کاری باشتر، لە شارێکەوە بچنە شارێکی دیکە. لە یەکێک لە منداڵە ئەفغانستانییەکان کە لە گوڵفرۆشی کاری دەکرد پرسیار کرا کە "پێشتر لە کوێ ئیشت دەکرد؟" ئەو لە وەڵامدا وتی:

> لە پێشدا لە مەشهەد بووین. دوو سێ ڕۆژ لەوێ بووین. ئەوسا لەوێ کێشەیەک هاتە پێشەوە ... کارتی ناسنامەمان نەبوو ... دەیانویست بماننێرنەوە. ئیتر هاتینە ئیسفەهان. لەوێش ئیش نەبوو. دیسان هاتینەوە بۆ تاران. ئیتر لێرە ئیشمان دۆزییەوە و لێرە سەقامگیر بووین.

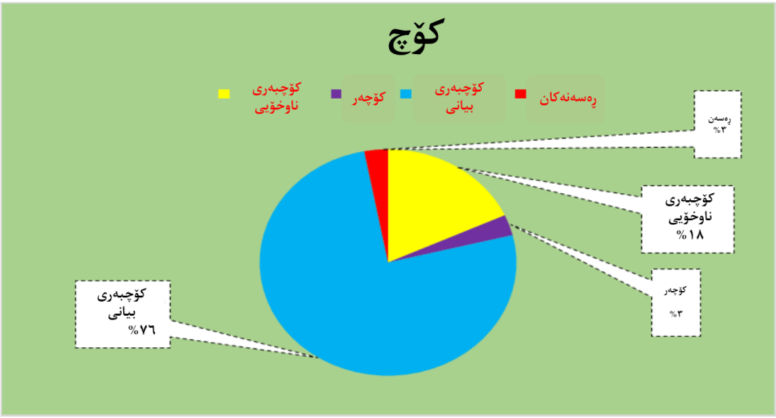

چارتی ژمارە 7-3: شێوازەکانی کۆچکردن

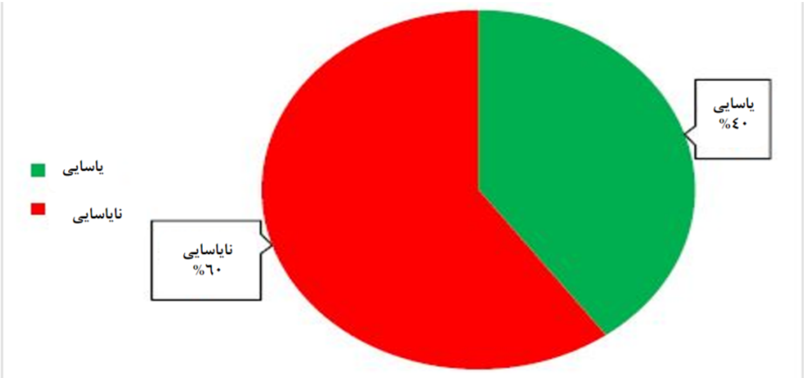

چارتی ژمارە 8-3: شێوازەکانی کۆچکردنی منداڵان لە ئەفغانستانەوە بۆ ئێران

یەکێکی دیکە لە پرسە هەرەگرینگەکانی کۆچ ڕاکێشانی کۆچبەران یان چۆنیەتیی قبووڵکردنیان لە کۆمەڵگا وەرگر یان مەبەستەکانە. بۆ زۆرێک لە وڵاتە کۆچبەرگرەکان ئەم خەمە زۆر گرینگە کە کۆچبەران بە شێوەیەک ڕابکێشن کە ئەوان لەگەڵ فەرهەنگەکەیان هاوئاهەنگ بن. یاساکانی کار، کۆچ و خوێندن لە ڕاکێشانی کۆچبەراندا دەوری بەرچاویان هەیە. لە ئێراندا لە سۆنگەی ئەم یاسایانەوە هێشتا پرسی سەرەکی هەن کە بۆتە هۆی ئەوەی ڕاکێشانی کۆچبەرەکان بە باشی سەر نەگرێت. بۆ وێنە یاسای پێڕستی چواریانی ڕێگەپێدراوی کارکردنی پەنابەرە بیانییەکان تەنیا هەندێ ئیشی سەخت و دژوار بۆ کۆچبەران ڕەچاو کراوە. لە سۆنگەی یاساکانی پەیوەست بە کۆچ هێشتا ئاستەنگی سەخت و دژوار بوونی هەیە و زۆر جار کۆچبەران دەگیرێن و دەگەڕێندرێنەوە بۆ وڵاتی خۆیان. ئەگەرچی لە سۆنگەی پەروەردە و خوێندنەوە هەندێ فەرمان بۆ خوێندنی کۆچبەرانی ئەفغانستانی دەرکراوە، بەڵام ئەوان هێشتا لەم بوارەدا ڕووبەڕووی کێشەی زۆر دەبنەوە. هەندێ لە بەڵگەکانیش پیشان دەدا کە کۆچبەرانی ئەفغانستانی بەتایبەت نەوەی دوهەمیان تا ڕادەیەک لە کۆمەڵگای ئێراندا هەندێ پێشکەوتنیان وەدەست هێناوە و بە جۆرێک لە جۆرەکان توانیویانە ڕاکێشی کۆمەڵگا بن. بۆ وێنە جیاوازییەکی بەرچاو لە ڕووی خوێندەوارییەوە لە نێوان نەوەی یەکەم و دووهەمی کۆچبەراندا بەدی دەکرێ و بەڵگەکان پیشان دەدەن لە ساڵی 1390 هەتاوی، 62 لە سەدی کۆچبەرانی بیانی لە ئێران خوێندەوار بوون کە ئەم ڕێژە بۆ نەوەی یەکەم 44 لە سەدە و بۆ نەوەی دووهەم 74 لە سەدە [30]. ئەگەرچی نازانرێ کە ئایا ئەم ئەنجامە هەموو کۆچبەران بەتایبەت کۆچبەرانی نایاساییش دەگرێتەوە یان نا. هەڵبەت بە پێی بەڵگەکان، لە سەرژمێرییە ئەنجامدراوەکان ئەو کەسانەی کە لە کوورەخانەی خشتپێژی، کێڵگە کشتوکاڵییەکان، یان شوێنە نافەرمییەکانی لێکجیاکردنەوەی زبڵ کاریان دەکرد نەژمێردراون.

زۆرێــک لــەو کۆچبەرانــەی کــە لــە پیشــە جیاوازەکــانی وەکــوو زبڵگەڕی و کوورەخانەی خشتپێژی یان لە سەر شـەقام ئـیش دەکـەن هەم لە سۆنگەی کار و هەم لە سۆنگەی ژیانەوە کەمترین پەیوەنـدییان لەگـەڵ شـارۆمەندان و ناوەنـدە کۆمەڵایەتییـەکان هەیـە و لـە لایـەکی دیکەشەوە یاسـای زاڵمانـەی کـار، نـەبوونی داکـۆکیی کۆمەڵایـەتی، و کـۆچکردن وای کـردووە ئـەوان زیـاتر لـە کۆمـەڵگا بتـارێنرێن؛ بـە جۆرێک کە ناتوانن ببنە خاوەنی خانوبەرە، هەژماری بانکی بکەنەوە. خزمەتگوزاریی بیمە بقۆزنەوە و هەزاران حاڵەتی دیکـە. هـەر لەبـەر ئەوە ئەوان هێشتا لانیکەمی مافە شارۆمەندییەکانیان نییە و گرووپێکی تـارێنراون. لـە زەمینـەی بـەکارهێنانی خزمـەتگوزاریی تەندروسـتی یەکێک لە منداڵە ئەفغانستانییە زبڵگەڕەکانی بەم شێوە دووا:

> براکــەم گورچیلــەی دیــالیز دەکــرێ، سـێزدە ســاڵانە، کــارتی نیشتەجێبوونمان نییە، پاسپۆرتمان هەیە، چووینە ناوەنـدی کاروبـاری نەخۆشییە تایبەتەکان، بەڵام هیچیان بۆ نەکردین. هەر جارێ کە دەچێ 140 هەزار تمەن دەدەن بـۆ دیـالیز. ئینجـا کـرێ ئۆتۆمبێـل و ئەمانـە. چووینە یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی کە کردیانە 140 هـەزار تمـەن دەنـا 270 هــەزار تمــەن بــوو. دەچینــە نەخۆشــخانەی تایبــەتی منــداڵانی شەریعەتی. ئێستا حەفتەی سێ ڕۆژ دەچین.

و گێڕانەوەی منداڵێکی ئەفغانستانیی دیکە لەم بارەوە بەم شێوە:

> باوکم نەخۆشـە ... شێرپەنجەی خـوێنی هەیـە. سـێ سـاڵە تووشـی بووە ... مانگی 6 بۆ 7 ملیـۆن تمـەن تێچـووی دەوا و دەرمانەکەیـەتی ... پێشتریش دایکم و مامم پارەیان دەنارد. باوکم ئیشی نەدەکرد.

کۆچبەرانی ئەفغانستانی نە تـەنیا لـە سـۆنگەی مـافی هاووڵاتییـەوە ئاستەنگی زۆریان لەبەر دەمە، بەڵکوو ڕوانگەی کەلتووریی زۆرێـک لـە هاووڵاتیـان بەرامبــەر بــەوان تێکــەڵ بــە تێگەیشـتن و قــەزاوەتی دڵتەزێنانەیە. زۆرێک لە شارۆمەندانی ئێرانی، لە پەیوەندیی ڕۆژانـەدا دەیانتارێنن و لەوانەیە لە دژی ئەم منداڵانـە توندوتیژی بنـوێنن، چ بـە شێوەی ڕاستەوخۆ و فیزیکی، چ بە شێوەی ناڕاستەوخۆ. لە پەیوەندیی ڕۆژانەدا، هەندێ لە تاکەکان بۆ سـووکایەتی و تارانـدنی ئـەم کەسـانە وشــەی "ئــەفغانی " بــە کــار دەبــەن. ئــەزموونی ژیــاوی کچێکــی ئەفغانستانی کە لە شەقام کاری دەکرد لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

> ئەوان پێمـان دەڵـێن ئـەفغانی. خـۆ دەرەقـەتیان نایـەین، ناسـنامەمان نییە، بێناسنامەین. خۆ ناتوانین هیچیان پێ بڵێین.

هەنـدێکی دیکـە لـە کچـانی ئەفغانسـتانیش بـەم شـێوە ئـەزموونی ژیاویان باس کرد:

پۆلیسەکان دەڵێن ئەگەر لێرە لەم پارکە ئاسوودە نیت، چاکتر وایە بچیتەوە وڵاتەکەی خۆت منیش دەڵێم وڵاتەکەی خۆم ئارامی و ئاسایشی تێدا نییە. خۆ ئەگەر ئاسایشی تێدا بووایە دەچوومە ئەوێ، خۆ لێرە نەدەمامەوە.

خۆ ئێمە ناتوانین بە کەس بڵێین بڕۆ. چونکە ئێرە وڵاتی خۆمان نییە.

ناسنامە و بەڵگەمان نییە، ناهێڵن بچینە قوتابخانە. لە ئەفغانستان هەتا پۆلی دووی سەرەتاییم خوێندووە.

کۆچبەرە پەنابەرەکان لە ئێران تەنیا لە کۆچبەرە ئەفغانستانییەکاندا سنووردار نابێتەوە؛ بەشێکیان کۆچبەرانی پاکستانین کە لە باشووری تاران و شارە باشوورییەکانی تاران لە مەزرا و کێڵگە کشتوکاڵییەکان کار دەکەن. دەتوانین بڵێین ئەم تاقمە کۆچبەرانە بە هیچ چەشنێک ڕاکێشی کۆمەڵگای ئێران نابن. ئەم تاقمە کۆچبەرانە زیاتر بە شێوەی خێزانی بەرەو ئێران کۆچیان کردووە و لە هەموو مافە هاووڵاتییەکان بێبەشن و بە هۆی جیاوازیی زمانی و فەرهەنگی بە تەواوەتی گۆشەگیر بوون. ئەوان بە شێوەی بنەماڵەیی لە کێڵگە کشتوکاڵییەکان کار دەکەن و لەو وەرزانەی کە کاری کشتوکاڵ کۆتایی پێ دێ، منداڵەکانیان خەریکی کاری زبڵگەڕی و کاری دیکەی لەم چەشنە دەبن.

منداڵە ئەفغانستانییەکان چ لە ئێران و چ لە ئەفغانستان یەکێک لە سەرچاوە سەرەکییەکانی داهات بۆ بنەماڵەکانیانن. ئەوان کاتێک کە کار دەکەن و پارەیەک دەست دەخەن، بەشێکی زۆری داهاتەکەیان دەدەن بە بنەماڵەکەیان بۆ ئەوەی بە جۆرێک لە جۆرەکان ببنە کۆمەکخەرجی بنەماڵەکانیان. دایک و باوکی بنەماڵەکانیش ئەو برە پارە بۆ دابینکردنی تێچووی ڕۆژانەی ژیانیان سەرف دەکەن یان ژیانی خۆیانی پێ باشتر دەکەن یان بۆ داهاتووی منداڵەکانیان پاشەکەوتی دەکەن بۆ ئەوەی بتوانن لە داهاتوودا ژیانیانی پێ باشتر بکەن. لەم ساڵانەی دواییدا بە هۆی گرانیی بەربڵاو و دابەزینی بەهای ڕیاڵەوە، دراوی ئێران لە چاو دراوە بیانییەکان بەهایەکی ئەوتۆی نەما. هەر بۆیە ئەو برە پارەیەی کە کۆچبەرەکان دەینێرنەوە بۆ وڵاتانی دیکە برە پارەیەکی ئەوتۆ ناکا و هەر ئەمە وای کردووە کە ژمارەیەکی زۆری گرووپە کۆچبەرەکان بڕۆنەوە بۆ وڵاتەکەی خۆیان یان تاقمێکیان بەرەو وڵاتانی دیکە کۆچ بکەن.

دایکم و ئەوان نەورۆز دەچنەوە بۆ ئەفغانستان. ئێرە هیچ نییە. دراوەکەی بەهای نییە، پارەی ئێرە لە چاو ئەفغانستان بەهایەکی وای

نییە. بەهای دراوی ئەفغانستان باشترە.

بۆ وێنە 100 هەزار تمەن ئیش دەکەم، 80 تمەنی دەدەم بە ماڵەوە. 20 تەمنی هەڵدەگرم بۆ خۆم. ئەگەر 50 هەزار تمەن کاسپی بکەم، 10 یان 15 هەزاری بۆ خۆم گل دەدەمەوە، ئەوی دیکەی دەدەم بە دایکم. پارەکەم خەرج دەکەم، دەچمە یانەی یاری دەکەم. باوکم پارەکەم بۆ پاشەکەوت دەکا بۆ خەرجی ماڵ.

وێنەی مێرمنداڵێکی ئیشکەر لە کارگایەکی بەرهەمهێنانی جانتا و پێلاو لە گەڕەکی نێعمەتاباد (وێنە: توێژەر)

تەمەن

تەمەن، ئێتنیک، ڕەگەز، نەتەوە و فاکتەری لەم چەشنە لە زۆربەی کاتەکانی ژیاندا ئاراستەی ژیان و شانس یان هەلەکانی ژیانمان بۆ دیاری دەکا، چونکە دەتوانن ببنە بنەمایەک بۆ شێوازی دابەشکردنی سەرچاوە و دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوەی کۆمەڵایەتی یان بێبەشبوون لەم سەرچاوانە و لە کۆتاییدا تاراندنی کۆمەڵایەتی [31]. پرسێکی زۆر گرینگتر پەیوەندیی نێوان تەمەن و کارە و پرسە بنەڕەتییەکان "مرۆڤ لە چ تەمەنێکەوە دەبێ کارکردن و دەستخستنی داهات دەست پێ بکەن" و "ئایا کار دەتوانێ گەشەی کەسایەتیی منداڵ تێک بدا یان کاریگەری لە سەر ئاقاری گەشەسەندنی کەسایەتیی ئەو منداڵە دابنێت". زۆرێک لە توێژینەوەکان و وێژەی بواری منداڵان ئەوە دەردەخا کە ئەنجامدانی ئەو کارانەی کە دەچێتە خانەی کاری منداڵان دەبێتە هۆی تێکچووەی گەشەی کەسایەتیی منداڵ کە مەترسیی زۆری لێ دەکەوێتەوە. وەک وترا، کاری منداڵ "زیاتر بەو کارانە

دەوترێ کە منداڵان لە تافی منداڵی، پتانسێل و کەرامەت بێبەش دەکا و بۆ گەشەی فیزیکیی و دەروونییان زەرەرمەندە" [32]. ئەم تاقمی کارانە ڕێگری لە چوونی منداڵان بۆ قوتابخانە دەگرن و ئەوان لە دیکەی لایەنەکانی تافی منداڵی، وەکوو یاری و شادی و هەروەها ئاسایش بێبەش دەکات [33].

زۆرێک لە لێکۆڵینەوەکانی ڕابردوو پیشان دەدەن کە منداڵان لە تەمەنی کەمەوە دەست بە کارکردن دەکەن. بۆ وێنە حسێنی، بە لێکدانەوەی بارودۆخی منداڵانی کار و منداڵانی سەر شەقام لە ئێران لە ناوەندە پارێزگاییەکانی وەکوو تاران، مەشهەد، ئەهواز و ڕەشت پیشانی داوە مامناوەندی تەمەنی منداڵانی کار تەمەنی 13.5 ساڵانە [34]. وامقی و دیتران بە توێژینەوە لە مەڕ منداڵانی سەرشەقام لە شاری تاران پیشانیان داوە 5.8 لە سەدی ئەم منداڵانە ژێر تەمەنی دە ساڵان، 45.3 لە سەد لە نێوان دە هەتا 15 ساڵان، و 48.9 لە سەدیان لە نێوان پازدە بۆ هەژدە ساڵانن [35]. توێژینەوەیەکی دیکە پیشانی داوە 25 لە سەدی منداڵانی کار لە شاری کرمان خوار تەمەنی سێزدە ساڵان و 75 لە سەدیان تەمەنیان لە نێوان سێزدە هەتا هەژدە ساڵان بوون [36]. منداڵان لە حاڵەتێکدا لە تەمەنی منداڵیدا خەریکی کار دەبن کە بە گوێرەی زۆرێک لە کۆنوانسیۆنە جیهانییەکانی کاری منداڵان لە تەمەنی منداڵیدا قەدەغەیە. ئەوان نە تەنیا کار دەکەن، بەڵکوو لە تەمەنی زۆر کەمەوە کارکردن دەست پێ دەکەن. ئەم منداڵانە زیاتر لەبەر دەم مەترسیدان، چونکە ئەوان وێنایەکی وردیان لە مەترسییەکانی کار نییە و بە باشی ناتوانن لە هەمبەر مەترسییەکان بەرگری لە خۆیان بکەن. هەندێ لە منداڵانی کار بەم شێوە دەستپێکی کارکردنیان لە تەمەنی کەمەوە گێڕاوە:

من لە تەمەنی حەوت هەشت ساڵانەوە ئیش دەکەم.

من لە تەمەنی هەشت نۆ ساڵانەوە ئیش دەکەم.

من ئاوەڵەمەیەک بووم لێرە ئیشم دەکرد. هەمووان من دەناسن. دووکاندارەکان، پۆلیس، هەموو دەمناسن.

من لە تەمەنی شەش ساڵانەوە ئیش دەکەم، میوەفرۆشی و لەمانە ... ئەرێ خوا خۆی دەزانێ ئیشم دەکرد.

من لە تەمەنی هەشت ساڵانەوە ئیش دەکەم. دەچوومە قوتابخانە، دەهاتمەوە بۆ ماڵەوە، ئینجا دەچووم ئیشم دەکرد. فاڵم دەفرۆشت. کلینیکس ... شووشەشم سڕیوە.

من لە تەمەنی سێزدە چواردە ساڵانەوە ئیش دەکەم.

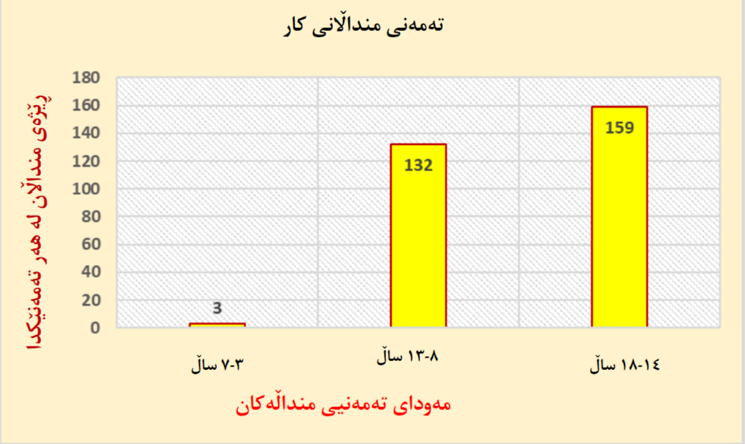

چارتی ژمارە 9-3: تەمەنی دەستکردن بە کار لە ناو منداڵاندا (N =294)

ئەو چەند گێڕانەوەی سەرەوە بە باشی پیشان دەدا کە منداڵان لە تەمەنی زۆر کەمەوە کارکردن دەست پێ دەکەن و لە هەندێ حاڵەتدا زیانی قەرەبوونەکراوی بۆ ئەم منداڵانە هەبووە. بۆ وێنە کاتێک کە سەبارەت بە تەمەنی دەستپێکی کار پرسیار لە منداڵ دەکرا، تێگەیشتنێکی وردی لە تەمەن نەبوو و ئەمە پیشان دەدا منداڵ لە سۆنگەی ناسیارییەوە بە گەشەی پێویست نەگەیشتووە؛ وەک گێڕانەوەی منداڵێک کە لە مێترۆی تەڕەشت کاری دەکرد ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

تەمەنت چەند ساڵان بوو کە دەستت بە کارکردن کرد؟ بیست ڕۆژ. تەمەنت بیست ڕۆژ بوو ئیشت دەست پێ کرد؟ ئەرێ.

گێڕانەوەی سەرەوە پیشان دەدا کە کارکردن بۆتە کۆسپ و تەگەرەی بەر دەم گەشەی مەعریفی و ناسیاریی منداڵ، بە جۆرێک کە منداڵ فامێکی دروستی لە تەمەن نییە. هەڵبەت دەبێ بڵێین کە هەموو منداڵەکان لە تەمەنی کەمەوە کارکردن دەست پێ ناکەن و هەندێ لەم منداڵانە لە تەمەنی سەرتر کارکردن دەست پێ دەکەن. گێڕانەوەی دوو دانە لە منداڵە کۆچبەرە ئەفغانستانییەکان سەبارەت بە تەمەنی دەستپێکی کار بەم شێوە بوو:

من پێشتر ئیشم نەدەکرد. ئەوسا وا هاتینە ئێران دەستم بە کارکردن کرد؛ لە پارەکەوە ئەوسا تەمەنم پازدە ساڵان بوو.

لەوەتی لە ئەفغانستانەوە هاتووم ئیش دەکەم.

گێرانـــەوەکانی ســـەرەوە پیشـــان دەدا کـــۆچکردن وای کـــردووە منداڵەکان بچنە ناو پرۆسەی کارەوە و هەرچی تەمەنی منداڵان کـەمتر بێ، تێگەیشتنیان لە مەترسییەکانی کـار کـەمترە و لـە ئـەنجامدا زیـاتر دەتوانێ بکەوێتـە بـەر مەترسـی و خەسـارەت. یـەکێک لـە یاریدەدەرە کۆمەڵایەتییەکانی ئێنجیئۆیەک لە گەڕەکی سۆهرەوەردی لـەم بـارەوە وتی:

بەڵام لەم وتەزادا تەمەن زۆر گرینگە. تۆ بڕوانە ئەو منداڵانەی کە تەمەنیان کەمترە ڕەنگە بە باشی لە چەشنی پەیوەندییەکان نەزانن، ڕەنگە خۆپارێزی نەزانن، ڕەنگە لەبەر زەختی دایک و باوک بێ، بەڵام مێرمنداڵ ئەم ڕێگای بڕیوە و لە قۆناغێکدا بەرامبەر بە دایک و باوکی دەوەستێ دەڵێ نا، دەمەوێ پارەکەم هەر بۆ خۆم بێت. ئیتر لە قۆناغێکدا بەرهەڵستیی خاوەنکار دەکات.

یەکێک لە خاوەنکارە بەرگدوورەکان لـە بـازاڕی گـەورەی تـاران سەبارەت بە مەترسییەکانی کاری منداڵان لە هەڕەتی منداڵیدا بەم شێوە دوا:

بۆ وێنە شـتێک، ڕفتارێـک، ناچـارن لەگـەڵ کەسـانی گـەورەتر لـە تەمەنی خۆیان هەڵسوکەوت و هاموشۆ بکەن و شـتگەلێک دەبیـنن کـە نابێ ببینن، منداڵن. بـۆ وێنـە مـن عـارەق دەخۆمـە. لـە سـەر سفرە و خوان عارەق دادەنـێم، دەی پـاش مـاوەی کـاری، ئـەو شـاگردە دامـاوە لەوێدا ڕاوەستاوە دەی ئەمانە دەبینێت. یان من دۆستەکەم دێنمە ئێرە بۆ وێنە دەیهێنمەوە ناو کارگای بەرگدووری، ئـەوە شـاگرد بەرگدوورییـە لەوێدا ڕاوەستاوە و ئەمانە دەبینێت. ئیتر لەوێدا چی ببێنە الله اعلم. ئـەو منداڵە فەقیرە دێتە ئێرە ئیش بکا خۆ ناکرێ ئەمانە ڕەچاو نەکەین.

زۆر جـار تەمـەنی منـداڵ دیاریکـەرەوەی جـۆری کارەکەیـەتی. هەندێ لە کارەکان پێویستیان ئاستێک لە شارەزایی و توانای جەستەییە کە لە زۆربـەی حاڵەتەکانـدا منـداڵان شـارەزایی و توانـای جەسـتەییان نییە، وەکوو کارکردن لە کەرتی بیناسازی قوڕەکاری و یان مەزرا. لە هەندێ لە کارەکاندا وەکوو ئـەو کارانـەی کـە منـداڵان لـە سـەر شـەقام ئـەنجامی دەدەن، بـەو پێیـەی کـە خاوەنکاریـان نییـە، منـداڵ لـە هـەر تەمەنێکدا دەتوانێ بێتە ناو ئەم چەشنە کارانەوە. لە هەندێ لە کارەکاندا وەکوو کارکردن لـە کارگـەی شووشـە و بلـوور، زیـاتر پێویسـتیان بـە کاری منداڵە، چونکە بۆ ئەم چەشـنە کارانـە پەنجـە ناسـکەکانیان زۆر بەسـوودە. هـەر بۆیـە تەمـەنی کرێکـار و هـەروەها ئـەو توانـا و لێهاتووییەی کە بۆ هەندێ لـە کارەکـان هەیـەتی لـە جۆری کارەکەیدا دەوری سەرەکی دەبینێ و بەو پێیەی کـە منـداڵان توانـا و لێهاتووییـان

نییە یان خاوەنکارەکانیان بەکاریان ناهێنن یان منداڵەکە خۆی و بنەماڵەکەی بۆیان دەرکەوتووە کە منداڵ توانای ڕاپەڕاندنی ئەو کارەی نییە و ئەگەر سەردانیش بکا، خاوەنکار ئیشی پێ نادات. و هەر ئەمە وا دەکا منداڵەکان بچنە ناو کەرتێکی دیکەی ئەو کارانەی کە پێویستی بە لێهاتوویی ئەوتۆ نییە و هەندێ جار دەتوانێ تووشی مەترسیی زیاتریان بکات.

منداڵێکی زبڵگەڕ لە شەقامی هەڕەندی لە مەڕ هەڵبژاردنی پیشەکەی وتی:

> هاتمە ناو ئیشی زبڵگەڕییەوە، چونکە هیچ کارێکی دیکە نەبوو من بیکەم. بچووکم بووم، هیچ ئیشێک بۆ من نەبوو.

منداڵێکی چەرچی کە لە شەقامی ئینقلاب کاری دەکرد هۆکاری کارکردنی لە سەر شەقام بەم شێوە گێڕاوە:

> لە پێشدا چوومە فیتەری، وتیان منداڵی، ناتوانی؛ کەمێک گەورەتر بووی وەرە.

دوو کەس لە منداڵە دەستفرۆشەکان کە لە گەڕەکی زەعفەرانییە کاریان دەکرد بەم شێوە دوان:

> کاکم دەچێتە قوڕەکاری، بە من دەڵێ تۆ ناتوانی ئەو ئیشە بکەی، ئیشی ئەوێ قورسە.

> لەبەر ئەوەی من دەمویست بچمە بەرگدووری، ئینجا خوشکەکانم چوونە ئەوێ، پارەکەیان لێ خواردن. دەی منیش چووم وتیان منداڵی تەمەنت هێشتا نەبۆتە شازدە و حەڤدە ساڵان، تۆ ناتوانی ئیش بکەی. لەبەر ئەوەش من دەستفرۆشی دەکەم. خۆ ئیشکردن عەیب نییە.

منداڵێک کە لە سەر کێڵگە و مەزرا کشتوکاڵییەکان لە گەڕەکی شەهاریار کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

> لێرە ژێر تەمەنی پازدە ساڵان ئیش نادەن، چونکە دێنە مەزرا سەرکێشی دەکەن. ناکرێ منداڵ لە تەمەنی کەمدا کار بکات. منداڵانی تەمەنی کەمتر لە کارخانەی زبڵگەڕی ئیش دەکەن.

ئەو فەرهەنگ و وێنایەی کە بنەماڵە و تەنانەت خاوەنکارەکان لە منداڵانیان هەیە دەورێکی گرینگی لە دەستپێکی کاری منداڵ هەیە. جیا لەوەی خێزانەکان پێویستیان بە کاری منداڵە، داهاتەکەشیان دیاریکەرەوە. بە بۆچوونی زۆرێک لە بنەماڵەکان، منداڵ دەبێ لە قۆناغێکی تەمەنیدا کار بکا بۆ ئەوەی لە داهاتوودا بۆ پیشەیەک ئامادە بێت. زۆرێک لە دایک و باوکەکانی ئەم منداڵانە، خۆیان لە تەمەنی منداڵییەوە کاریان کردووە و تێچووی بنەماڵەکانیان دابین کردووە.

زۆریان لە کارکردندا خەسارەتی پەیتا پەیتایان بەئەزموون کردووە و کاتێک گەیشتوونەتە تەمەنی پیری خۆیان خانەنشین دەکەن و چیتر کار ناکەن، چونکە جاری وایە، ناتوانن کار بکەن. منداڵێکی کۆچبەر سەبارەت بە هۆکاری کارەکەی بەم شێوە دوا:

> ئیتر باوکم نەخۆشە، ناتوانێ ئیش بکات؛ دیسکی کەمەری هەیە، چەند ساڵە ئیش ناکا، دەبێ تێچووی بنەماڵە دابین بکەین.

یەکێک لە چالاکوانانی بواری منداڵیش لەم بارەوە وتی:

مناڵ خۆی کار هەڵنابژێرێ، بنەماڵە ناچاری دەکەن، یان منداڵە خۆی دەبینێ کە کێشەی ئابوورییان هەیە و دەبینێ خزم و کەس خەریکی ئەم کارەن، ئەویش دەچێ بۆ ئیشکردن؛ ئیتر خولیای ئەوە نییە کە ئیشەکەی داهاتووساز بکات.

منداڵان بەتایبەت منداڵانی ئەفغانستانی چەندین جار ئاماژەیان کردووە کە بە هۆی لاوازیی دایک و باوکیانەوە ناچار بوون کار بکەن.

ئەو فەرهەنگ و وێنایەی کە بنەماڵە لە کاری منداڵانیان هەیە دەورێکی گرینگی لە تەمەنی دەستپێکی کاری منداڵدا هەیە. وەک وترا زۆرێک لە بنەماڵەکان پێیان وایە کە منداڵەکانیان یان دەبێ فێری شتێک بێ بۆ ئەوەی لە داهاتوودا پیشەیەکی گونجاوتری هەبێ یان داهات و پاشەکەوتێکی هەبێ بۆ ئەوەی لە داهاتوویەکی نزیکدا ژیانی هاوبەش و سەربەخۆ پێک بێنێت. منداڵێک کە لە فیتەری لە گەڕەکی یووسفاباد کاری دەکرد وتی:

> من هاتمە فیتەری؛ باوکم وتی قوتابخانە هیچی لێ هەڵناوەرێ، بۆت نابێتە ناو و ئاو، بڕۆ فێری شتێک بە، ئیتر هاتمە ئێرە.

تەنانەت هەندێ جار بنەماڵە هیچ پێویستی بە داهاتی منداڵی نییە، بەڵام کەلتوور و باوەڕەکانی بنەماڵە بەم شێوەیە کە منداڵ دەبێ لە تەمەنێکەوە کار بکا و فێری شتێک بێ کە هەر ئەم پرسە دەورێکی دیاریکەرەوەی لە دەستپێکی کاری منداڵ هەبووە. یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی ئێنجیئۆیەک لە گەڕەکی سووڵتان لەم بوارەوە وتی:

لەوانەیە تەنانەت لە ڕووی ئابووریشەوە هیچ کێشەیەکیشیان نەبێ، بەڵام قسە لە سەر کەلتوور، شێوازی ژیانیانە کە منداڵ دەچێ ئیش دەکات.

منداڵێک کە لە سافکاری لە گەڕەکی کەن کاری دەکرد سەبارەت بە هۆکاری کارکردنەکەی وتی:

> لەبەر ئەوەی ئەوانی دیکەت بینی چووی ئیشت کرد؟
> هەموو چوون ئیشیان کرد منیش وتم هەموو چوون دەی با منیش

بچم قەیناکە. خاوەنکارەکەم پێمی وت وەرە ئیش بکە. پاش من یەکێکی دیکەش هات بووینە دوو کەس.

تەمەن لە هەندێ لە بابەتەکاندا بۆ منداڵانی کار وەک هەڤیازییەک لە قەڵەم دەدرێ و لە هەندێ حاڵەتی دیکەدا دەبێتە بنەمای هەڵاواردن لە دژی ئەو منداڵە. لەو کارانەی کە خاوەنکار بوونی نییە، وەکوو کارکردن لە سەرشەقام، بڕی داهاتی منداڵان زیاترە. تەنانەت لەم حاڵەتانەدا بنەماڵەکان منداڵەکان ناچار بە کارکردن دەکەن کە داوایان لێ دەکەن ئەم کارانە بکەن. منداڵێکی فاڵفرۆش کە لە مێترۆ دیمانەی لەگەڵ کرا هەر لەم بارەوە وتی:

من لە پێشدا لەگەڵ دایکم دەهاتم بۆ کار. من لەو زیاتر داهاتم دەست دەخست، ئیتر من لە سەر ئەم کارە مامەوە.

منداڵێک کە لە شەقامی فاتمی کاری دەکرد سەبارەت بە داهاتەکەی وتی:

وەڵا من زیاتر لەوان پارەم وەردەگرت، چونکە ئەوان گەورەترن، زۆر پارەیان پێ نادەن. من منداڵترم پارەم پێ دەدەن.

ئەمە لە ناو هەندێ لە بنەماڵە "کۆچەرەکان" زۆر بە باشی بەدی دەکرێ کە منداڵەکانیان بۆ کاری سەر شەقام دەقۆزنەوە، چونکە باش دەزانن ئەوان بە بزواندنی هەستی بەزەیی خەڵک دەتوانن داهاتێکی زیاتر وەدەست بێنن. تەنانەت لە هەندێ حاڵەتدا لە کارگەکانیشدا تەمەنی کەمی منداڵان جۆرە هەڤیازییەکە چونکە هەندێ لە خاوەنکارەکان زیاتر ئاگایان لە منداڵەکان دەبێت. هەر لەم بارەوە خاوەنکارێک وتی:

ئەگەریش دایاندەمەزرێنم لەبەر ئەوەیە چاوێکم لێیان بێت. کاری قورس ناخەمە ئەستۆیان. وەکوو ئەمە ... کە لێرەیە، زیاتر لەبەر ئەوەی دەستگرۆیی بکەم هێناومەتە ئێرە، دەنا هیچ پێویستم پێیان نییە. هەڵبەت شوێنەکانی دیکەش وایە منداڵان دێنم بۆ ئەوەی ئاگام لێیان بێت.

هەڵبەت پێچەوانەی ئەم بابەتەش بوونی هەیە؛ وەک خاوەنکارێک وتی:

بە لای خاوەنکارەوە هیچ گرینگ نییە کە ئەو منداڵە پێویستی بە پشووە، پێویستی بە کایە و یارییە، پێویستی بە ... هەڵبەت دایک و باوک گوێیان لێ نییە، دەی خاوەنکاریش دەڵێ وەختێ دایک و باوک گوێیان لێ نییە و ئاوا بیر دەکەنەوە دەی من بۆ گوێم لێ بێت.

بە گشتی تەمەن فاکتەرێکی بنەڕەتیی هەڵاواردن لە دژی منداڵانە. بۆ وێنە لە زۆرێک لە کارەکاندا بەتایبەت ئەو کارانەی کە بۆ خاوەنکار دەکرێ وەکوو کار لە کارگای بەرهەمهێنان، کارکردن لە مەزرا، کارکردن لە گوڵخانە و لەمانە، بڕی حەقدەستی منداڵەکان زۆر لە هی گەورەساڵان کەمترە. تەنانەت کاتێک کە بارتەقای کەسێکی گەورەساڵ کار دەکات. ژمارەیەک لە منداڵەکان لەم بارەوە وتیان:

کرێکارە گەورەساڵەکان بڕی حەقدەستەکەیان لە هی من زیاترە.

حەقدەستی ئێمە و ئەوان زۆری فەرقە؛ ئەوان لانیکەم مانگانە بڕی 3 ملیۆن وەردەگرن، ئێمە زۆر کەمتر وەردەگرین، 700 بۆ ملیونێک وەردەگرین.

من 800 بۆ 850 هەزار تمەن وەردەگرم. گەورەساڵەکان یەک دووانێکن، ئەوان یەک و یەک و دووسەد دەکەون.

لەم بارەوە یەکێک لە پەردەدوورە خاوەنکارەکان وتی:

کاتێک کە دەیتە ناو ئەم ئیشەوە، بڕی 200 بۆ 250 هەزار تمەن وەردەگرین. گەورساڵەکان هەتا 500 هەزار تمەن حەفتانە پێیان دەدرێت.

هەروەها بەو پێیەی ئەوان هەندێ جار منداڵەکان لە پێناوی بنەماڵە و لە سەر پێداگریی بنەماڵە کار دەکەن، بنەماڵە داهاتی ئەو منداڵە بۆ خۆی گل دەداتەوە و مافی بەڕێوەبردن و ئیزنی سەرفکردنی ئەو پارە بە منداڵ نادات. زۆر جار منداڵەکان داهاتەکەیان دەدەن بە بنەماڵەکانیان و ئەگەر بنەماڵە لە ئەفغانستان بژیێت، ئەوان لە ڕێگەی دراوگۆڕەوە پارە دەنێرنەوە بۆ بنەماڵەکانیان یان خۆیان کاتێک کە دەڕۆنەوە هەمو ئەو داهاتەی کە پاشەکەوتیان کردووە دەیدەن بە بنەماڵە. هەر لەم بارەوە یەکێک لە خاوەنکارە چالاکەکان لە کەرتی پێڵاودووری سەبارەت بە شێوازی پێدانی حەقدەستی منداڵ وتی:

خۆیان وەریانگرت، باوکەکانیشیان وەریانگرت. باوکەکانیان زیاتر وەردەگرن. بە گشتی ئێمە حەقدەستەکە دەدەین بە باوکەکان، چونکە خۆیان وا دەڵێن.

یان هەندێ لە منداڵەکان سەبارەت بە داهاتەکەیان وتیان:

کارت بە کارتی دەکەم، دەینێرمەوە بۆ ئەوان بۆ ئەفغانستان.

هەرچەندەم بووێ بۆ خۆمی هەڵدەگرم و ئەوەی دیکە دەنێرمەوە بۆ

ئەفغانستان. خۆ من لێرە پارەم پێویست نییە. خۆم ئیش دەکەم. هەرچییەک بکەم دەینێرمەوە بۆ ئەوان.

دەیدەم بە دایکم. هیچ بۆ خۆم گل نادەمەوە. من لێرەم پارەم بۆ چییە؟

بە گشتی دەبێ بڵێین کاری منداڵان فاکتەری گرینگی تێکچوونی گەشەی ئەو منداڵانە لە ڕەهەندە جۆراوجۆرە جەستەیی، ورووژان، سۆزداری، ناسیاری، کۆمەڵایەتی و هتدە. کارکردن منداڵەکان لە زۆرێک لە مافەکانیان بۆ وێنە مافی خوێندن، یاریکردن و شادی، ئاسایش و ئاسوودەیی، بێبەش دەکات. منداڵان پێیان خۆش نییە کار بکەن، بەڵام هەژاری و بڕوای هەڵە لە مەڕ کاری منداڵان، ناچار بە کارکردنیان دەکات. ئەوان چەندەها جار گەڵەیی و گازندە لە سەختی، چەرمەسەری و مەترسییەکانی دەکەن و زۆر باش دەزانن کە وەکوو زۆربەی منداڵان مافی خوێندن و یارییان هەیە، بەڵام ناچارن لە مافە سەرەتاییەی خۆیان چاوپۆشی بکەن و کار بکەن. گرووپی توێژینەوە لە بینراوە مەیدانییەکاندا هەندێ جار بەرکەوتنی لەگەڵ ئەو منداڵە زبڵگەڕانەدا دەبوو کە لە ناو زبڵەکاندا کەرەسەی یارییەکانیان جیا دەکردەوە و بۆ خۆیانیان هەڵدەگرت بۆ ئەوەی لە کاتی بێکاریدا کایەیان پێ بکەن یان لە هەندێ کاردا بینراوە کە منداڵان لە کاتی کاردا پێکەوە یارییان دەکرد. منداڵێکی دەستفرۆش کە لە مێترۆ کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

هیچ، هەر ئیش ناکەین، ئێمە وەختی وایە پێکەوە یاری دەکەین؛ لە وەختی ئیشدا یاری دەکەین.

یان ژمارەیەک لە خاوەنکارە چالاکەکانی کەرتی بەرگدووری، فیتەری، و گوڵفرۆشی وتیان کە مافی منداڵ کارکردن نییە و منداڵ دەبێ لەم تەمەنەدا یاری بکا و بچێتە قوتابخانە. گێڕانەوەکان لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

منداڵە هاوتەمەنەکان ... یان دەبێ بخوێنن یان دەبێ کایە بکەن یان شوێنێک هەبێ کە لە سۆنگەی تەندروستیی دەروونییەوە بیمە بن.

ئەوەندەی من پێ بزانم منداڵەکان پێیان خۆش نییە کار بکەن.

من دەڵێم مندال چکۆلەتر لەو شتەیە کە ... تۆ بڕوانە منداڵێ دێتە نادو کۆبوونەوەیەک. گوێی لە هەندێ شت دەبێ کە نابێ بیبیستێت. لەبەر چاوی ئەم منداڵە هەندێ کار دەکرێ کە ئەو منداڵە بە لایەوە ئاسایی دەبێت. واتە هەندێ ڕووداو بە لایەوە ئاسایی و سروشتی

دەبێت.

وێنـەی منـداڵێکی کەمتەمـەنی گـولفرۆش لـە ڕێگـای بەهەشـتی زەهـرا (وێنـە: توێژەر)

ئێتنیک

یـەکێکی دیکـە لـە دیاریکـەرەوە کۆمەڵایەتییـەکان ئێتنیکـە. هەڵبـەت ئێتنیک لە دیاریکەرەوە کۆمەڵایەتییەکانی وەکوو تەمەن و ڕەگـەز جیـا نییە. بۆ وێنە هەندێ لە گرووپە ئێتنیکییەکان لەوانەیە زیاتر کچەکانیان بنێرنە سەر کار و هەندێ ئێتنیکی دیکە کەمتر؛ بـۆ وێنـە کۆچـەرەکان زیاتر کچەکانیان دەنێرنە سەر کار و ئەفغانستانییەکان کـەمتر. کەواتـە دیاریکـەرەوە کۆمەڵایەتییـەکان پێکـەوە لـە پەیوەندیـدان و دەتـوانن لـە بواری هەڵاواردن یەکتر بەهێز بکەن. لە وڵاتی ئێراندا نایەکسانییەکان لەگـەڵ هەنـدێ گرووپـە ئێتنیکـی – ئایینییـەکان گـرێ دراوە، بـەڵام ئێتنیکایەتی بە تەنیا نایەکسـانییەکان ڕوون ناکاتـەوە، بـەڵکوو بەشـێکی گرینگی نایەکسانییەکان بە پێی سەرچەشنی ناوەنـد – پـەراوێز بیچمـی گرتووە [37]. بـە گشـتی ئەوڕۆکـە چـین، ڕەگـەز، ئێتنیـک، نەتـەوە و هۆگریی ڕەگەزی و خاڵی هاوبەشیان بوونەتە گرینگترین فاکتـەرەکان تاراندن.

لە شاری تاران هەندێ منداڵی ئێتنیکە جیاوازەکان سەرقاڵی کارن و هەندێ لە جۆرەکانی کار لەگەڵ هەندێ لە ئێتنیکەکان لە پەیوەندیدان کە ئەمە گرینگیی دیاریکەرەوە کۆمەڵایەتییەکان لە بیچمدان بە جیهانی کۆمەڵایەتیی ئێمە پیشان دەدات. لە ئێراندا چەند ئێتنیکی سەرەکی کە لە کارە جیاوازەکاندا چالاکی دەکەن بریتین لە: کۆچەرەکان، کورد، لور، تورک، بەلووچ و هەڵبەت هەندێ لە گرووپە کۆچبەرەکانی وەکوو ئەفغانستانی و پاکستانی. هەڵبەت ئەفغانستانییەکان خۆیان بە سەر چەند ئێتنیکی جیاوازدا دابەش دەبن.

ئێتنیکە ئێرانییەکانی وەکوو تورک، کورد، بەلووچ و لور تا رادەیەکی زۆر بۆ کۆمەڵگای ئێرانی ناسراون، بەلام ئێتنیکی کۆچەرەکان کەمتر وەک گرووپێکی ئێتنیکی سەیر دەکرێن و کەمتر ناسراون. کاری منداڵان لە ناو ئەم گرووپەدا باوە و ئەوان لە تاران زیاتر لە گەڕەکەکانی دەروازەی غار، شووش، بازنە سفید، و ئەتابەک نیشتەجێن. کۆچەرەکان گرووپێکی یەکدەست نین و لە چەند شار و تایفەوە پێک هاتوون، بەڵام زۆربەیان لە شاری بابلەوە هاتوون. لای زۆربەیان بەڵگەی ناسنامەیی وەکوو ناسنامە و کارتی ناسینەوە مانایەکی ئەوتۆی نییە. پەیوەندیی نێوانگرووپی لە ناویان زۆر توندوتۆڵە. ماوەیەک لە شاری تاران دەمێننەوە و کار دەکەن و ئینجا بۆ هەندێ لە ڕێورەسمەکانیان دەگەڕێنەوە بۆ بابل.

گرووپە ئێتنیکییە سەرەکییەکانی وڵاتی ئەفغانستانیش بریتین لە: پەشتۆن، تاجیک، هەزارە و ئۆزبەک. هەڵبەت هەموو گرووپە ئێتنیکییەکانی ئەم وڵاتە لەم چوار گرووپە ئێتنیکییەدا تەسک نابێتەوە. ئەم گرووپە ئێتنیکییانە لە سۆنگەی ئایینییەوە پێکەوە جیاوازن. پشتۆنەکان نزیکەی 40 لە سەدی حەشیمەتی ئەفغانستان پێک دێنن و زۆربەی پۆستە سیاسییەکانی ئەم وڵاتە هی ئەم گرووپە ئێتنیکییەیە. لە وڵاتی ئەفغانستانیشدا هاوشێوەی وڵاتی ئێران نایەکسانییەکی زۆر لە ناو گرووپە ئێتنیکییەکاندا هەیە و هەزارەکان یەکێک لە گرووپە ئێتنیکییە تاڕێنراوەکانن [39].

پاکستانییەکان کە زیاتر بەلووچن بەشێکی دیکەی هێزی منداڵانی کار لە شاری تاران پێک دێنن.

بابەتێک کە لە پرسی ئێتنیک و جۆرەکانی کاری منداڵ گرینگە هاوپەیوەستبوونی هەندێ لە کارەکان لەگەڵ هەندێ لە گرووپە ئێتنیکییەکانە. بۆ وێنە زۆربەی زبڵگەڕە ئەفغانستانییەکان خەڵکی شاری هەرات و بەشگەلێک لەو شارەن. کوردەکانی پارێزگای کوردستان یان شاری قوروە زیاتر لە کەرتی تەڕەبار چالاکی دەکەن، تورک لە کەرتی بەرهەمهێنان و مارکێتی مادەی خۆراکیدا چالاکی دەکەن، لور و هەندێ لە کوردەکان و هەندێ لە ئەفغانستانییەکان عارەبانە و داشقەیان پێیە و بە واتایەک عارەبانەچین. کۆچەر و هەندێ لە ئەفغانستانییەکان لە چوارڕێیانەکادا دەستفرۆشی دەکەن و

هەندێ لە ئەفغانستانییەکانیش خەریکی کاری فیتەرین. پاکستانییەکان زیاتر لە مەزرادا کار دەکەن و هەندێکیان لە سەر شەقامەکاندا خەریکی کارن.

منداڵێکی زبڵگەڕ لە گەڕەکی ئەکباتان پرسیاری لێ کرا کە "کێ زیاتر خەریکی کاری زبڵگەڕی دەبێ؟" لە وڵامدا وتی:

> ئێمە زۆربەمان خەڵکی هەراتین، بەڵام ئەوانەی کە لە پشت کامیۆنەکەدان خەڵکی کابولن.

یەکێک لە کۆچەرەکان "قەرەجەکان" سەبارەت بەو کارانەی کە دەیکەن وتی:

> ئێمە زیاتر لە سەر چوارڕێیانەکان و ترمینالدا ئیش دەکەین، فاڵ دەفرۆشین، بنێشت دەفرۆشین، دەستگێڕی دەکەین.

یەکێک لە خاوەنکارەکانیش لە مەڕ کرێکارانی بەرگدوورییەوە وتی:

> زۆریان ئیشەکیان بۆ خۆیان جێبەجێکردن کردووە، زۆرێک لە ئەفغانستانییەکان لە ئێران ڕۆشتوون. بەڵام بە گشتی کرێکارەکانی ئێرە زیاتر ئەفغانیین، چونکە ئێرانییەکان ڕۆڵەکانی خۆیان نانێرن بۆ ئەم چەشنە کارانە کە لە کەڕەی بەیانییەوە هەتا درەنگانی ئێوارە بێتە ئێرە و ئیش بکا، ئەویش بۆ 400 هەزار، و 300 هەزار، 500 تمەن برا تۆ بڵێ ملیۆنێنێک. بەڵام ئەفغانستانی نا. دەبینی ژن و مێردێک پێنج شەش منداڵیان هەیە، دەی ناتوانێ بە خێویان بکا، دەرەقەتی خەرجیان نایە، دەڵێ دەیاننێرمە ناو ئەم پیشەوە هەر هیچ نەبێ خەرجیی خۆیان دەر بێنن.

یەکێک لە خاوەنکارەکانی کەرتی پەردەدووری لە بازاڕی تاران لە مەڕ جیاوازییەکانی کاری منداڵانی ئێرانی و ئەفغانستانی وتی:

> شاگردی ئێرانیمان نییە، دێن دوو حەفتە ئیش دەکەن، دەڕۆن. تۆ ئەگەر سەیری ئێرانییەکان بکەی هەموویان یان پەیکیان پێیە یان ئۆتۆمبێلیان پێیە، یان دێن ساڵێک ئیش دەکەن دەیانهەوێ پاروویەکی گەورە هەڵبگرن و بە شەوێک پێ بگەن. بەڵام ئەمانە دێن ئیش دەکەن. لە سەرەتا هەتا کۆتا هەمووی فێر دەبن. زۆربەشیان ئێستا شاگردی خۆمن، براکانیان لە ئەڵمانن.

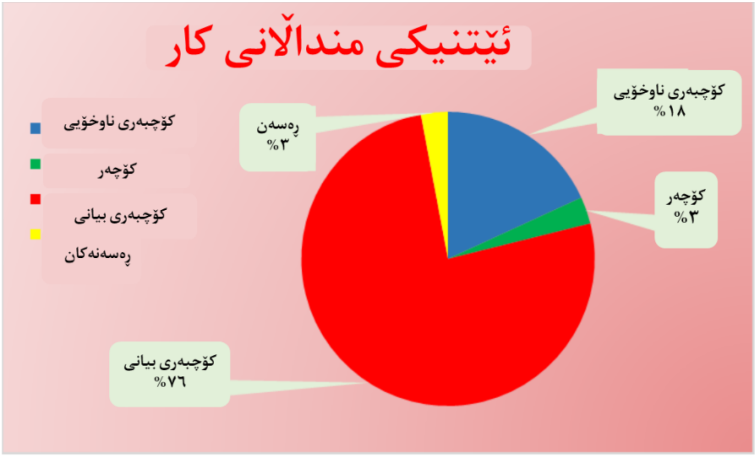

چارتی ژمارە 10-3: ئێتنیکی منداڵان (N=303)

گێڕانەوەی سەرەوە زۆر بە باشی ئەو نایەکسانییەی کە لە ناو گرووپە ئێتنیکییەکان لە کاردا هەیە پیشان دەدات. ئەفغانستانییەکان پتر لە هەمووان زوڵم و ستەمیان لێ کراوە و زۆر جار هەندێ کاری سەخت و تاقەتپڕووکێن ئەنجام دەدەن کارگەلی وەکوو زبڵگەڕی. هەر بەم شێوە لە کەرتی نافەرمیدا کە حەقدەست و هەڤیازییەکی زۆر کەمی هەیە، ئاسایشی کاری لە هی هەمووان کەمترە، هەڤیازیی بیمەی نییە و مەترسییەکانیشی لە هی هەموویان زیاترە، گرووپە تارێنراوەکانی وەکوو ئەفغانستانییەکان دەیکەن. کاری زبڵگەڕی یەکێک لە کارەکانی کەرتی نافەرمییە. سەبارەت بە کەرتی نافەرمی و کاری گرووپە ئێتنیکییەکان یەکێک لە بەرپرسانی شارەوانی وتی:

نازانم. شوێنێک کە ئێرانی لێ بێ ئەگەری ئەوەی کرێکار بیمە بکرێ زیاترە، بەڵام هەرچی بەرەو کەرتی نافەرمی دەچین، ئەگەری دامەراندنی منداڵەکان زیاترە و گریمانەی ئەوە دەکرێ ئەو کارگایانەی کە نافەرمین زیاتر ئەفغانستانی لێ بێ و لە پاشخوانی وشکدا تاجیکەکان چالاکن و لە هەراتەوە هاتوون و لە سڕین و گسکداندا ئۆزبەکەکان ئیش دەکەن.

یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی دامەزراوەیەک کە لە گەڕەکی فەرحزاد دانراوە و داکۆکی لە منداڵانی کاری ئەم گەڕەکە دەکا و لەم بارەوە وتی:

منداڵەکانی ئێرە زیاتر ئەفغانستانین. ئێستا لە ناو منداڵانی کار سێ حاڵەتی منداڵی ئێرانیشی تێدایە، لە هەر شەست دانە یەکیان.

یەکێک لە کار بەدەستانی وەزارەتی کاریش سەبارەت بە ئێتنیکی ئەو بەلووچانەی وا منداڵەکانیان دەنێرنە بەر کار وتی:

منداڵـە بەلووچـەکان هەنـدێ جـار پێیـان دەوتـرێ پاکسـتانی، بـەڵام زۆریان هەر ئەو منداڵە بەلووچە بێناسنامە ئێرانییانەن. زۆربـەی ئـەم کرێکاری سەرشەقام و کارگایانە سەر بە ئێتنیکی بەلووچن کە یـان لـە پاکستان یان لە بەلووچستانی ئێرانەوە هاتوون.

سـەبارەت بـە ئێتنیـک و جۆرەکـانی کـار دوو خـاڵی گرینـگ لـە ئارادایە و ئەم دوو خاڵە وڵامدانەوەی ئەم پرسیارەیە کە بۆچی هەنـدێ لە گرووپە ئێتنیکییەکان لە هەندێ لە کارەکاندا زیـاتر چـالاکی دەکـەن. لە ڕاستیدا وڵامی ئەم پرسیارە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تۆڕە کۆمەڵایەتییەی کە لە هەندێ لە کارەکاندا چالاکن. بۆ وێنە لە پێشدا لەوانەیە هەندێ لـە تاکەکانی ناو گرووپێکی ئێتنیکیـی تایبـەت لـە شـاری تـاران خـەریکی کار بوو بێتن؛ ئینجا پەرەیان بەو کارە دابێ و بەم شێوە زیـاتر خـزم و کەس و هاووڵاتییەکانی خۆیانیان هێناوەتە ناو ئەم کارەوە و بـەم شـێوە زنجیرەیەکی خۆبەهێزکەر لەو کارەدا بیچمـی گرتـووە. خـاڵێکی دیکـە دەگەڕێتەوە بۆ شـوێنی ژیـانی گرووپـە ئێتنیکییـەکان. بـۆ وێنـە ئەگـەر گرووپێکی ئێتنیکی لە گەڕەکی فـەرەحزاد یـان کـەن لـە شـاری تـاران نیشتەجێ بن، منداڵەکانی ئەو گرووپە ئێتنیکییە ئەگەری زیـاترە بچنـە نــاو کــاری میکــانیکی و فیتەرییــەوە و بــەو پێیــەی کــە زۆربــەی ئەفغانستانییەکان لەم گەڕەکانەدا دەژین، لە ئەنجامدا منداڵەکانیان زیاتر لەم چەشـنە چالاکییانـەدا ئـیش دەکـەن. ناوەنـدی شـار و بـە بەتایبـەتتر گــەڕەکی گشــتی 12 شــارەوانی زیــاتر تــەرخانی چــالاکیی بــازاڕ و چالاکییە پشتیوانییەکانیان وەکوو کارگەی بەرهـەمهێنان و کۆگـا بـووە. باشووری تارانیش تایبەت بە کوورەخانەی خشـتپێژی، کـارکردن لـە مـەزرا و لەمانەیـە. بـە واتایـەکی دیکـە سەرچەشـنەکانی بـەکارهێنانی زەوی لە کەرتە جیاجیاکـانی شـار پشـکی گرینگـی لـە ڕاکێشـانی ئـەو حەشیمەتە هەیـە کـە وابەسـتەی بـەون و هـەروەها دەوری لـە جـۆر و بیچمی کار هەیە. لە وتەزای جۆرەکانی کـاردا زیـاتر ئـەم بابەتـە شـی دەکرێتەوە.

پاریــدەدەرێکی کۆمەڵایــەتیی یــەکێک لــە ئێنجیئۆکــانی بــواری منداڵان کە لە گەڕەکی فەرەحزاد چالاکی دەکەن لەم بارەوە وتی:

زۆربەی ئەو منداڵانـەی کـە لـە کارگـا ئـیش دەکـەن ئەفغانسـتانین. زۆربەی ئەفغانسـتانییەکان دەچنـە نـاو کـاری سـافکاری، میکـانیکی و جوانکارییەوە، بە چەند هۆکار: یەکەم ئەوەی کە فێربوونی ئەم کارانـە سووک و ئاسانە، داهـاتی زیـاتری هەیـە و زۆر زووتـر لـە پیشـەکانی دیکــە دەبنــە وەســتاکار و بــە گشــتی ئــەم ناوەندانــە هێــزی کــاری ئەفغانسـتانییەکان زیـاتر وەردەگـرن. بـۆ وێنـە کارگایـەکی دارتاشـیی ڕێکخراوەیی هێزە ئەفغانستانییەکان چەتوونتر وەردەگرێت.

یەکێک لە پرسە گرینەگەکانی پەیوەست بە ئێتنیـک و کار لێکـدژیی ئێتنیکییە کە لە میانەی کاری منداڵاندا خۆی دەنوێنێت. ئـەم لێکدژییانـە تەنیا هی کار نییە، بەڵکوو لە قوتابخانـە، پیوەندییـەکانی نـاو گـەڕەک،

یاریی منداڵانە، و پەیوەندییەکانی دیکەشدا خۆی دەنوێنێت. لێرەدا زیاتر قسە لە سەر لێکدژیی ئێتنیکی لە شەڕەی کارە. وەک وترا، لە هەندێ جڤاکی وەکوو ئێران و ئەفغانستان ئێتنیک دەوری سەرەکی لە بیچمدان بە دنیای کۆمەڵایەتیی خەڵکدا بووە. بۆ وێنە گرووپ یان تاکەکان خۆیان لە ناو گرووپێکی ئێتنیکیی تایبەتدا پۆلێنبەندی دەکەن یان ئەوانی دیکە دەخەنە ناو گرووپێکی ئێتنیکیی تایبەتی دیکە و ڕفتارەکانیان دەتوانێ بە گوێرەی داوەریی هەڵە یان دروست ــ پێشداوەری ــ لەگەڵ ئەو گرووپە ئێتنیکییە و لە ئەنجامدا ڕفتار لەگەڵ ئەو کەسە بێت. بەو پێیەی کە زۆرێک لە منداڵان لە گرووپی ئێتنیکیدا خەریکی چالاکین، لە ناویاندا پەیوەندیی نێوانگرووپیی ئێتنیکی بوونی هەیە و ئەم پەیوەندییە ناوئێتنیکییانە بۆتە بناغەی لێکدژیی کۆمەڵایەتیی نێوان ئەوان. لەوانەیە هەندێ بازنەی جوگرافیایی تایبەت بە هەندێ گرووپی ئێتنیکی بێ و لە ئەگەری هاتنی گرووپەکانی دیکە بۆ ناو ئەو بازنە دژایەتیی کارکردنیان دەکەن. بۆ وێنە منداڵانی بەلووچی پاکستانی لە چوارڕێیانەکانی سەعادەتباد کار دەکەن و ئەگەر گرووپێکی دیکە بێتە ئەوێ و کار بکا، دژی کارکردنی دەوەستنەوە. یان زۆر جار هەندێ لە چوارڕێیانەکان لە دەست کەسانێکی تایبەتە کە ئەوە بە منداڵان یان گرووپێکی تایبەت بە کرێ دەدەن و لەوانەیە بە نرخێکی زیاتر بیدەن بە گرووپێکی ئێتنیکیی دیکە. بۆ وێنە کۆچەرەکان ڕۆژانی شەممە کار ناکەن و خەریکی کاروباری تایبەتی و ناوماڵ دەبن. هەر بۆیە خاوەن چوارڕێیان لەوانەیە ئەو چوارڕێیانە تایبەتە لە ڕۆژی هەینیدا بە نرخێکی زیاتر دەدا بە گرووپێکی ئێتنیکیی دیکە، وەکوو ئەفغانستانییەکان. وەک وترا کارکردن لە گرووپە ئێتنیکییەکان بۆتە هۆی دروستبوونی لێکدژی لە شوێنی کاردا. یەکێک لە منداڵە ئەفغانستانییەکانی خەڵکی هەرات کە بە داشقە لە ناو بازاڕدا کاری دەکرد سەبارەت بە هەڵسوکەوتی شارۆمەندان پرسیاری لێ کرا، لە وڵامدا وتی:

> ئەوان باشن، ئیشیان پێمان نییە. بەلام کرێکارە کورد و لوڕەکان خراپن. دەڵێن ئەفغانیی گڵاو. بۆچی ناچیتەوە بۆ وڵاتەکەی خۆت بۆچی هاتوویەتە ئێرە. دەڵێم خۆ من ڕسقی ئێوە ناخۆم. خودای خۆی ڕسق و بژێوی دەدا. لە داشقەکەم دەسرەوێنن، منیش دەست دەکەومەوە.

یەکێک لە منداڵە ئەفغانستانییە تاجیکەکان لە وڵامی ئەم پرسیارە کە پەیوەندییەکەی لەگەڵ ئێرانییەکان چۆنە؟" وتی:

> لەگەڵ ئێرانییەکان زۆر تێوە دەچین. خۆیان دێن جنێومان پێ دەدەن. ئێمەش لەگەڵیان تێوە دەچین.

یەکێکی دیکە لەم منداڵانە بەم شێوە سەبارەت بـە پەیوەنـدیی خـۆی لەگەڵ شارۆمەندانی دیکە و ئێتنیکەکان دوا:

خەڵکانێکی خراپن؛ ئێرانییەکان باشن. کرێکـارە کـورد و لوڕەکـان خراپن.

هۆکاری ئەوەی کە منداڵانی ئەفغانستانی بەم شێوە لە کورد و لـوڕ تێدەگەن ئەوەیە کە لە کارکردن لەگەڵ یەکتر لێکـدژیی بەرژەوەنـدییان هەیــە، چونکــە زۆرێــک لــە ئێرانییــەکان پێیــان وایــە بــوونی ئەفغانســتانییەکان لــە کــارە جیاوازەکانــدا وای کــردووە کــە کــار بــۆ ئێرانییەکان کەمتر ببێتەوە و ئەگەر کاریش هەبێ حەقدەستێکی کەمیان پــێ دەدەن، چونکــە کرێکــارە ئەفغانســتانییەکان بــە حەقدەســتی کــەم زۆرترین کار دەکەن. هەر لەبەر ئـەوەش کرێکـارە ئێرانییـەکان وەک یــەکێک لــە هۆکارەکــانی کــەمی و نــەبوونی هــەلی کــار و بــە دوایـدا حەقدەستی کەم لەم پەنابەرانە دەڕوانن. یەکێک لە منداڵە لوڕەکـان لـەم بارەوە وتـی:

ئەم ئەفغانستانییانە داریان داوە بە ڕۆحی کار و کاسپیی ئێمە. زۆر بە هەرزان ئیش دەکەن. ئیتر زۆربەی ئیشەکان دەدرێ بەوان.

گێڕانەوەی ژێرەوە کە هی منداڵێکی ئەفغانستانییە جۆرێکی دیکەی جیاکاری و هـەڵاواردنی ئێتنیکـی دژ بـە منـداڵانی ئەفغانسـتانی پیشـان دەدا:

هیچ ... ئەوان هینە ... پاش ماوەیەک کارتی نیشتەجێبوونیان پـێ درا، ئیتر کەس گیریان پـێ نـادات. ... لـە تورکیـا وایـە. چونکـە لێـرە کارتی نیشتەجێبوون وەربگری و نەگری هەر گیر دەدەن. هەتا ئێسـتا زۆریان گیر پێداوین [بە دەرا و دەمێک کە دەڵێی زۆر باوە]. ئیتر گیر دەدەن پۆلیس و هەموویان. پێمان دەڵێن ئێوە ئەفغانین دەبێ بچنـەوە بـۆ وڵاتی خۆتان.

ڕەگەز

ڕەگەز، هاوشێوەی تەمەن و تەنانەت لـەویش دیاریکـەرەوەترە و وەک یەکێک لە دیاریکەرەوە سەرەکییە کۆمەڵایەتییەکان لـە قەڵـەم دەدرێ و بناغەیەکە بۆ هەڵاواردن و نایەکسانی. توێژەرانی کۆمەڵایەتی بۆ وێنە فیمینیسـتەکان جیـاوازی دەخەنـە نێـوان "ڕەگـەز" و "ڕەگـەزێتی" بـۆ ئـەوەی پیشـانی بـدەن کـە چـۆن جیاوازییـە ڕەگەزییـەکان لـە بـواری فیزیۆلۆژی بۆتـە بناغـەی جیاکـاری لـە دژی ژنـان [40]. نمونەیـەکی زەق لەم بوارەدا منداڵهاوسەری یان هاوسەرگیری لە تەمەنی کەمە کە ڕێک لەگەڵ کار و دەرفەتەکانی دیکـەی ژیـان پەیوەندییـەکی گرینگـی

هەیە. نەریت و باوەڕ و هەژاری لە ناو بنەماڵەدا هاوسەرگیریی پێشوەختەی لێ دەکەوێتەوە کە ئەوان لە خوێندن و دەرفەتەکانی تافی منداڵی و داهاتوو کە دەتوانێ لە ئەستۆی بگرێ بێبەش دەکات. لە ژێر کاریگەریی نەریت و بیر و باوەڕ و تەنانەت هەژاری منداڵان زووتر هاوسەرگیری دەکەن و لە خوێندن و هەڵە پیشەییەکانی داهاتوو بێبەش دەبن [41]. لە هەموو ئەو کارانەی کە پێیان دەوترێ کاری منداڵ ڕەگەزێتی دەوری بەرچاوی لە بوونی منداڵ لە شوێنی کار، جۆرەکانی کار، مەترسی و ئازارەکانی شوێنی کار، ڕێژەی ئەو ساڵانەی کە منداڵ دەتوانێ کار بکا، و داهاتی منداڵ هەیە.

ئەنجام و بەڵگە مەیدانییەکان ئەوە دەردەخەن کە کاری منداڵان، بەتایبەت لە جۆرەکانی وەکوو زبڵگەڕی، فیتەری، لەحمیکاری، داشقە یان عارەبانەچێتی و حاڵەتی لەم چەشنە، زیاتر ئەو پیشانە دەگرێتەوە کە تەواو کوڕانەن.

بە واتایەکی دیکە، ئەوە کوڕانن کە زیاتر لە ماڵ دەچنە دەرەوە، بەڵام کچان بە شێوازی جۆراوجۆر لە کاری ماڵ و یان کاری پەیوەست بە کاری ماڵ کاریان پێ دەکرێت. ئەم بابەتە زیاتر هەڵقوڵاوی باوەڕە فەرهەنگییەکانی پەیوەست بە پیاوان و ژنانە، بە جۆرێک کە بە پێی باوەڕە فەرهەنگیی‌نەریتییەکانی زۆرێک لە کۆمەڵگاکان سەبارەت بە دابەش‌کردنی کار، ئەرکی پیاوان زیاتر ڕاپەڕاندنی کاری دەرەوەی ماڵ و نان‌دەرهێنەری بووە و ئەرکی ژنان ئەنجامدانی کاری ماڵ یان بەشداری‌کردن لەو کارانەیە کە پێویست ناکا بۆ ئەنجامدانیان لە ماڵ بچێتە دەرەوە. ئەم خاڵە وای کردووە کەمتر کاری منداڵانی کچ بە سروشتە شاراوەکەیەوە بەر سەرنج بکەوێ و تەنانەت بارودۆخ و ئامارەکانیان لە بەر چاوی توێژەران بە شاراوەیی دەمێنێتەوە؛ بە جۆرێک کە زۆربەی ئەو توێژینەوانەی کە لە بواری کاری منداڵان ئەنجام دراوە ئەوە دەردەخا کە منداڵە کوڕەکان زیاتر لە کچان کار دەکەن. بۆ وێنە ئەنجامی توێژینەوەی وامقی و هاوکارەکانی کە بارودۆخی منداڵانی سەرشەقامیان تاوتوێ کردووە پیشان دەدا تەنیا یەک لە سەر چواری ئەم منداڵانە کچن و ئەوانی کوڕن [42]. ئەنجامەکانی توێژینەوەی حسێنی ـیش پیشان دەدا تەنیا 5 لە سەدی منداڵە کچەکان کار دەکەن [43]. ئەمە لە حاڵێکدایە کە ئەگەر کچە کابانەکان هەژمار بکرێن، بێگومان ڕێژەی کچان لە کوڕان زیاتر دەبێ، چونکە نەریتە باوەکان و بیر و ڕا زاڵەکان و پرسە فەرهەنگییەکان وای کردووە لە زۆرێک لە بنەماڵەکاندا کچان دەوری کارەکەری ئەندامانی دیکەی بنەماڵەیان هەبێ و هەموو کارەکان وەکوو شتنی جلوبەرگی براکانیان، لە ئەستۆی ئەوانە. کچە کابانەکان هەر ئەو کەسانەن کە بە هۆی باڵادەستیی ڕوانگەی پیاوسالاری لە ناو بنەماڵەدا بۆیان نییە لە ماڵ بێنە دەرەوە و بۆ ئەو کارانەشی کە لە ماڵەوە ئەنجامی دەدەن هیچ بڕە حەقدەستێکیان پێ

نادرێت.

کچانی ماڵ لەگەڵ خاوەنکارەکانیان کە زۆریان دایک و باوک یان ئەندامە گەورەساڵترەکانی بنەماڵەن، لە ناو ماڵێکدا ژیان دەکەن، بەڵام مافیان لە هی ئەوان کەمترە. لە زۆر حاڵەتدا تەنانەت لە زۆر حاڵەتدا کوالێتیی خۆراکەکەیان لە منداڵە کورەکانی بنەماڵە کەمترە.

هەڵبەت دەبێ بڵێین لەوانەیە کچان خەریکی کاری ماڵ و کاری کارگەی بەرهەمێهنان بن کە کەمتر لە بەر چاوی کۆمەڵگایە و هەر بۆیە لە توێژینەوەکاندا کەمتر ئاوڕ لە جۆری کارەکەیان دەدرێتەوە. بەڵام بە گشتی بەڵگەکان ئەوە پیشان دەدا کە ئەوە کوڕانن کە زیاتر سەرقاڵی کاری دەرەوەی ماڵن تا کچان. یەکێک لە پسپۆڕانی بواری منداڵ لەم بارەوە وتی:

لە ناو کۆمەڵگای ئەفغانستانیدا کەمتر بە نیازی ئیش کچان دەنێرنە دەرەوە، زیاتر کوڕان بۆ ئیش دەنێرنە دەرەوە. بەڵام لە ئیشی ماڵدا کچان کار دەکەن، سەوزە چاککردن و لەمانە ... . کاتێک کە سەوزە چاککردن هەیە باوک یان یەکێک لە ئەندامانی بنەماڵە کاتژمێر دووی نیوەشەو سەوزەی تازە دێنێ دەیهێنێتەوە ماڵەوە و ئەمانە دەبێ هەتا کاتژمێر دە و یازەی بەیای ئەم سەوزە چاک و بەستەبەندی و ئینجا ڕادەستی بکەن. شەوکارن. هەر هەموو ئەندامانی خێزان پێکەوە ئەم ئیشە دەکەن.

چارتی ژمارە 11-3: دابەشکردنی ڕەگەزی منداڵان بە پێی دوو جۆری کار (بە پێی کەس)

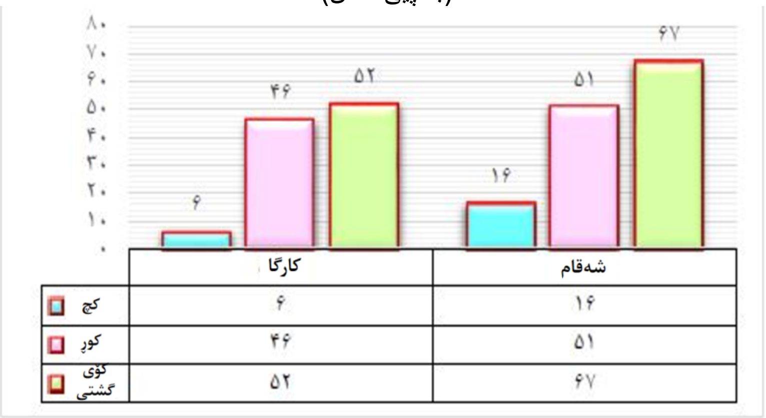

چارتی ژمارە 11-3: دابەشکردنی ڕەگەزی منداڵان بە پێی دوو جۆری کار (بە پێی کەس)

یان یاریدەدەرێکی کۆمەڵایەتیی یەکێک لە ئەنجومەن و دامەزراوەکانی داکۆکی لە مافەکانی منداڵ لەم بارەوە وتی:

زیاتر کوڕان وەردەگرین. لە کۆی 132 کەسێک کە وەرمانگرتووە، نزیکەی بیست و پێنج یا شەش کەسیان کچن. کچان

هەم کەمتر بۆ خوێندن دێن و هەمیش کەمتر لە ماڵ دەردەکەون. ئەمە زیاتر پەیوەندیی بە فەرهەنگی بنەماڵە ئەفغانی و تەنانەت ئێرانییەکانەوە هەیە کە زیاتر کوڕەکانیان دەنێرنە ناو کۆمەڵگا. ئێمەش یان ئەوان دەدۆزینەوە، یان ئەوان ئێمە دەدۆزنەوە یان کەسێک دەیانناسێنێت.

ڕەگەز کاریگەری لە سەر جۆری کاری منداڵان دادەنێت؛ واتە هەندێ لە کارەکان زیاتر کوڕان ئەنجامی دەدەن و هەندێکی کچان دەیکەن. بە گشتی کوڕان زیاتر لە کاری دەرەوەی ماڵ وەکوو زبڵگەری، فیتەری، عارەبانە یان داشقەچێتی، کارکردن لە هەندێ کارگای بەرهەمهێنانی وەکوو بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاو، مارکێتی مادەی خۆراکی، کوورەخانەی خشتپێژی، بازاڕەکانی میوە و تەرەبار و ئەمانە چالاکی دەکەن، چونکە پانتای ئەم کارانە زیاتر پیاوانەیە و هەندێ لە منداڵانی کار شەوانەش لە شوێنی کارەکەیاندا دەخەون. لە بەرامبەردا کچان زیاتر لە کاری وەکوو بەرگدووری، کارکردن لە ماڵی وەکوو سەوزە چاککردن و دروستکردنی خشڵ و کاری پەیوەندیدار بەوە چالاکن. ئەو کارانەی کە بە شێوەی خێزانی ئەنجام دەدرێن، وەکوو کارکردن لە مەزرا، لەوانەیە کچان و کوڕان پێکەوە ئیش بکەن. لە هەندێ کاری وەکوو کارکردن لە سەر شەقام و دەستفرۆشی لە مێترۆ و بابەتی لەم چەشنە هەم کچان و هەم کوڕان بەشدارییان هەیە. گێڕانەوەی یاریدەدەرێکی کۆمەڵایەتیی یەکێک لە ئێن‌جی‌ئۆکان لە مەڕ ڕەگەز و کاری منداڵان وتی:

منداڵەکان حەوتیان کچن و ئەوانی دیکە کوڕن. کچەکانیش یەکیان تەمەنی کەمە، هەشت ساڵانە، ئەو دەستفرۆشی دەکات. دانەیەکی دیکەمان هەیە کە ئەویش دەستفرۆشی دەکا لەگەڵ باوکی دەچێ بۆ دەستفرۆشی. کاری ناو ماڵ دەکەن بۆ وێنە ئیشێک دەکەن کە پێیان سپێردراوە، کاری خشر و خاڵ و شتی جوانکاری ئەنجام دەدەن یان بەشێک لە کاری بەرگدووری دەکەن. لە ناو کاری کارگای بەرگدووریدا کچیشمان بووە بەڵام زیاتر کوڕان بەدی دەکرێن.

یەکێک لە کچانی دانیشتووی مەیدانی ئێعدام کە کاری ناو ماڵی دەکرد لەم بارەوە وتی:

> خۆم پێم خۆشە لە دەرەوە ئیش بکەم، بەڵام دایک و باوکم ناهێڵن، دەڵێن نامانەوێ لە دەرەوە ئیش بکەیت.

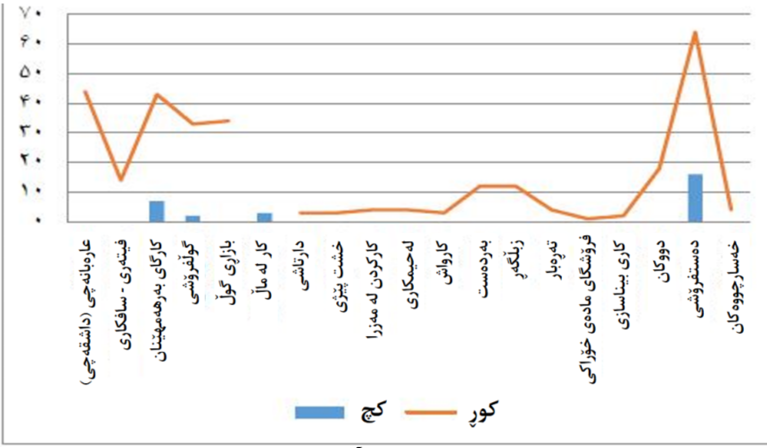

چارتی ژمارە 12-3: ڕەگەز بە پێی جۆری کار

یان چەند کەسی دیکە لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی لەم بارەوە وتیان:

دەتوانین بڵێین نیوە نیوەن. چونکە زۆربەی منداڵە بچووکەکان لە کارگەی بەرگدووریدا ئیش دەکەن، شاگرد و بەردەستن.

نۆیان کچن و سێزدە دانەیان کوڕن و تەمەنیان لە دە ساڵانەوە هەمانە هەتا شازدە هەڤدە ساڵان.

شا فەرقی هەیە. ئێمە زۆرێک لە کچەکانمان لە ماڵەوە ئیش دەکەن. بەڵام نایەنە ئێرە، لە ماڵەوە پاپیۆن ساز دەکەن، زەنگیانە لە جلوبەرگ دەدەن، سەرپۆش و لەچک دێنن لە ماڵەوە دەستەبەندی دەکەن، ئوتووی لێ دەدەن، گۆرەوی دێنن و مقەبای تێدەخەن، پێی دەڵێن بەستەبەندیی گۆرەوی.

یەکێک لەو پرسانەی لە منداڵان واتە کچان ڕووبەڕووی دەبنەوە پرسی دەرچوون لە کار لە کاتی هەڵکشانی تەمەنە. بنەماڵەکان لەگەڵ ئەوەی منداڵەکانیان دەنێرنە ناو بەستێنی کارەوە، هەر بەو شێوەش دەتوانن لەو بەستێنە بیانهێننە دەرەوە. بنەماڵەکان لە قۆناغێکی تەمەنیی بەو لاوە، بەتایبەت لە تەمەنی باڵقبوونەوە کە ئاسەوارە ڕەواڵەتییەکانی کچان گۆڕانی بە سەردا دێ، کەمتر ئیزن دەدەن کچەکانیان لانیکەم لە هەندێ کاردا چالاکییان هەبێ، چونکە ئەو جۆرە کارانە کۆمەڵگا زیاتر وەک کاری پیاوانە لێیان دەڕوانێت. هۆکاری ئەمەش دەتوانێ جیاواز بێت. یەکێک لەم هۆکارانە هەستکردن بەو مەترسییەیە کە بنەماڵەکان نیگەرانیین؛ واتە نیگەرانی ئەوەن کە کچەکانیان بکەونە بەر دەستدرێژیی سێکسی. بەڵام بە بۆچوونی ئەم بنەماڵانە گرینگترین هۆکارەکەی ئەوەیە کە پاش قۆناغی باڵقبوونی جەستەیی دەبێ بۆ هاوسەرگیری ئامادە بن. کاری کچان لە دەرەوەی ماڵ لەگەڵ بەها و باوەڕەکانی بنەماڵە و کۆمەڵگاکانیان لە سەر ئەم

بنەمایە کە کچ دەبێ کابان بێ ناکۆکە. هەر بۆیە هەر ئەمە دەتوانێ یەکێک لە هۆکارەکانی دەرچوونی کچ لە پرۆسەی کاری دەرەوەی ماڵ بێت. یاریدەدەری کۆمەڵایەتیی یەکێک لە دامەزراوە چالاکەکان لە بواری منداڵان سەبارەت بە ڕێژەی کچان و کوڕان وتی:

ئەگەر بمانهەوێ قسەی لە سەر بکەین، ڕێژیی کچان لە چاو جاران زۆر کەمی کردووە، چونکە زۆربەی منداڵانی کاری ئێمە ئەفغانستانییەکانن و کچانیش لەبەر ئەوەی تەمەنیان دەچێتە سەرەوە، بنەماڵە لە سەریان دەمارگرژن و ڕێگە نادەن. ئێستا کوڕان زیاترن.

تەنانەت لە هەندێ حاڵەتدا منداڵەکان ئیشکردنی خۆیان لە بنەماڵە دەشارنەوە بۆ ئەوەی ئەوان نەزانن کە ئەمان کار دەکەن. بێگومان فەرهەنگی بنەماڵە و ئەو کۆمەڵگایانەی کە منداڵ تێیدا کاری منداڵ دەکا پشکی گرینگی لەم زەمینەدا هەیە، چونکە – وەک وترا – کاری کچان ئەویش لە دەرەوەی ماڵ یان لە سەر شەقام بە دڵی ئەم بنەماڵانە نییە. یەکێک لە کچانی کار کە لە چوارڕێیانی وەلیعەسر کار دەکا لە بارەی چالاکییەکەی وتی:

> ئەرێ، لێرە لەگەڵیان هاوڕێم. تەنیا ... من پێم وت من دەچم ئیش دەکەم؛ [ئەو] باش دەیزانی.

کاتێک کە کچان دێنە سەر شەقام، مەیدانی کاریان بەربڵاوتر دەبێ و بێگومان بینای زەینی و خوخدەکانیشیان لەوانەیە بگۆڕێت. هەر بۆیە ئەوان لە لایەک ڕووبەڕووی پانتای سنووررداری بنەماڵە و کۆمەڵگا دەبنەوە و لە لایەکی دیکەشەوە لەگەڵ پانتای سەرشەقام و کار کە ئەم دووانە پێکەوە هاواهەنگ نین. بنەماڵەکان بە هۆکاری فەرهەنگی و نەریتی، ناهێڵن کچەکانیان لەگەڵ پیاوان لە پەیوەندیدا بن، بەڵام کار لە سەر شەقام و دەمەدەمێ لەگەڵ خەڵک لەگەڵ ئامۆژگارییەکانی بنەماڵە ناهاواهەنگە. ئەم پرسە دەتوانێ منداڵان تووشی ناکۆکیی جیدی بکاتەوە کە لەوانەیە لێکدژیی ڕۆڵ و هەندێ پرسی تەندروستیی دەروونی لێ بکەوێتەوە. هەروەها دەبێ بڵێین ئەگەری ئەوەی کە لە کاردا کچان تووشی توندوتیژی، بەتایبەت توندوتیژییە سێکسییەکان ببنەوە زیاترە و هەمیشە ئەوان و بنەماڵەکانیان لەوە دەترسن کە نەکا زیانێکیان پێ بگات. هەر بۆیە ترس لە خەسارەتمەندبوون یەکێک لە هۆکارەکانی کۆتاییهێنان بە کاری کچ لە سەر شەقام و دەرەوەی ماڵە. هەڵبەت ئەم توندوتیژییانە جیدین و کچان زۆر جار بە شێوەی جۆراوجۆر بەئەزموونیان کردووە. گێڕانەوەی هەندێ لە کچانی کار، کە لە سەر شەقامە جیا جیاکانی شاری تاران دیمانەیان لەگەڵ کرا بەم شێوە بوو:

> ئەیچی پووری. ئەمڕۆ کابرایەک لەمەی داوە، وتوویەتی دەبێ لەگەڵم بێی ... دەیهەوێ جلوبەرگم بۆ بکڕێ. منیش وتم بڕۆ هەتیو. من نایەم، کابرا وتی وەرە با هەڵتبگرم. چبووینە شەقامی بووستان.

زۆر تەعلیقمان لێ دەدەن. دەڵێن وەرنە با بچینە ئەوێ، ئەوەندە بڕە پارەت پێ دەدەم، بەڵام هەتا ئێستا وڵامیانمان نەداوەتەوە.

هەیانــە لــە نــاو ئۆتۆمبێلەکــەدا پانتۆڵەکــەی دادەکێشــێتە خــوارێ و دەریدێنێ و دەڵێ شا وەرە چاوی لێ بکە.

ئەوەی کە کوڕان ئازارمان دەدەن بەڵێ دێن هەراسانمان دەکەن ... نازانم، پارەکەت دەدزن، وازت لێ ناهێنن و لەمانە.

هەندێ لە کوڕان دێنە بەردەمت، کێشەمان کوڕانن، دێـن ئازارمـان دەدەن.

زۆر جار کاتێک کە کچـان ڕووبـەڕووی تونـدوتیزی دەبنـەوە. بـە هۆی ترس لەوانەیە ئەم توندوتیژییە بە تۆرە پشتیوانییەکانیان واتـە بـە بنەماڵەکانیان ڕانەگەیێنن، چونکـە لـەم حاڵەتـەدا منـداڵ بـە تاوانبـار لـە قەڵەم دەدرێت. چونکە بە دەیان جار پێیان وتراوە: "خۆت ماقووڵ بی، کـەس حـەقی بـە سـەرتەوە نییـە" و ئـەم بڕوایـە لـە نـاو منداڵانیشـدا چەسپاوە. یەکێک لە کچانی کار کە لە گەڕەکی یووسفاباد کاری دەکرد هەر لەم بارەوە وتی:

من کە دێم ئیش دەکەم، هیچ کەس حەقی بە سەرمەوە نییە. ببـوورە پەرژینی قایم بێ کابرا خۆی بنی ڕانی نەخورێ کەس کاری پێ نییە.

وێنەی کچانی گوڵفرۆش لە سەر شەقام (وێنە: هەواڵدەریی ئیرنا)

ڕوانگەی منداڵان

ڕوانگـە ئامـاژە بـە کۆمـەڵێک سۆز، بـاوەڕ، ڕفتـاری بەرامبـەر بـە

کەسێک، بابەتێک، ڕووداوێک، یان شتێک دەکات. ڕوانگەکان لە ئەنجامی ئەزموون یان پەروەردە بیچم دەگرن و دەتوانن کاریگەرییەکی زۆریان لە سەر ڕفتار هەبێت. سەرباری ئەوەی ڕوانگەکان نەگۆڕن، بەڵام گۆڕانیشیان بە سەردا دێت. دەروونناسان ڕوانگەکان وەک ئاراستەیەکی فێرکراو بۆ هەڵسەنگاندنی شتەکان بە شێوازێکی تایبەت پێناسە دەکەن. ئەم هەڵسەنگاندنانە یان ئەرێنین یان نەرێنی، بەڵام لە هەندێ حاڵەتدا لەوانەیە لێبڕاوە نەبێت. توێژینەوەکان پیشانی داوە ڕوانگە سێ پاژە یان بژێرە لە خۆ دەگرێ:

1) بژێرەی ناسینی (مەعریفی): ئاماژە بە بیر و باوەڕی سەبارەت بە بابەتێک دەکات. بە واتایەکی دیکە، کۆمەڵێک زانیاری، ئایدیا، حەقیقەت و زانست و ئاگاداری لەمەڕ شتەکان لە خۆ دەگرێت.

2) بژێرەی سۆزداری: ئاماژە بە سۆز و باوەڕی بەرامبەر بەو شتانە دەکا کە دەتوانن ئەرێنی یان نەرێنی، بەسوود یان زیانبەخش، لایەنگر یان دژبەری بن.

3) بژێرەی ڕفتاری: ئاماژە بە ئاراستەی ڕفتاری بەرامبەر بە شتەکان دەکات. بە واتایەکی دیکە، ئەوەی کە ئێمە چۆن بیر لە شتەکان دەکەینەوە و ئاماژە بە ناسیاری و هەستی ئێمە بەرامبەر بەوان دەکات [44].

وەک وترا ڕوانگەی سەبارەت بە کەسێک، بابەتێک، ڕووداو یان شتێک دەبێتە بابەت. هەر بەم شێوە منداڵان لە کاروباری جیاواز لە مەڕ کار، خوێندن، وڵاتانی جیاواز، شارۆمەندان، بنەماڵە، کاتی پشوو، و دیکەی شت و ڕووداوەکان کۆمەڵێ ڕوانگەیان هەیە کە کۆمەڵێ هەڵسەنگاندنی ئەرێنی و نەرێنی یان باش و خراپ سەبارەت بەوانە. لە ڕاستیدا ڕوانگەی ئەوان پێکهاتەیەکی ئایدۆلۆژیایی، ناسیاری و سۆزداری هەیە. ئەگەرچی ناتوانین ڕوانگەی منداڵان بۆ ئەو پێگە کۆمەڵایەتییەی کە تێیدا ژیان و کار دەکەن نزم بکەینەوە، بەڵام ئەم پێگانە دەورێکی زۆر سەرەکییان لە بیچمگرتنی ڕوانگەی ئەوان هەیە. بە واتایەکی دیکە ئەزموونی ژیاوی ئەوان لە ژیان و کار بیچم بە ڕوانگەیان دەدات. بەشێک لە ڕوانگەی منداڵان هی ئەو کار یان کارانەیە کە ئەنجامیان داوە و دەیدەن. ئەم ڕوانگە بە پێی ئەزموونی خێزانی، هاوڕێیان، هەلومەرجی کار، جۆری کار، هەڵسوکەوتی خاوەنکار و دەوروبەرییەکان لەگەڵیان بیچمی گرتووە. گێڕانەوەی ژێرەوە پیشاندەری ڕوانگەی منداڵان سەبارەت بە کارە:

> چوومە ئەوێ بە لای ناخێر ئیشێک پەیدا بکەم. پارە وەربگرم، بچم سەرفی بکەم. پێم خۆش نەبوو بچم بە دایکم بڵێم پارە بخە ناو دەستم. لە پێشدا فیلمم دەفرۆشت، ئینجا چوومە مەیدانی پوونەک گۆرەویم دەفرۆشت. ئەوسا وا نەبوو. شارەوانی لێی دەداین، جارێکیان بێهزیستی زۆر خراپ لێیداین [زەردەی دێت] ئیتر زانیمان وا نابێت.

ناکرێ لەگەڵیان تێوە بگلێین. ئیتر چووینە کاری قوڕەکاری. کە چووین کاکم بەر بۆوە. تووشی کێشە هات، ئیتر نەچووم. گەچکارەکە لە بەرزایی بەر بۆوە پشتیان نەشتەرگەری کرد. ئیتر نەچووم. ئیتر چووم بۆ سافکاری. حەزم لەم کارەیە. نزیکەی چوار پێنج مانگ لە قوڕەکاری و بیناسازی ئیشم کرد. بەڵام براکەم لە مێژە. نزیکەی دە ساڵە گەچکارە، ئەو لە سەری بەردەوام بوو.

بەسەرهاتەکەی دوور و درێژە کە بۆچی هاتمە ناو ئیشی سافکاری؛ ئەوسا تەمەنم کەم بوو، لە ئەفغانستان بووین ... بە باوکمم وت ئەو ئەستێرەم پێ جوانە ... مارکی بێنز بوو ... ئینجا باوکم چوو دانەیەکی دۆزییەوە، بۆی هێنام ... لە سەر ئەم بابەتە بوو کە تامەزرۆی ئۆتۆمبێل بووم، هەر وا فێری ماتۆڕ بووم ... ئۆتۆمبێلیش فێر بووم ... ئیتر وتم با بچم فێری فیتەری بم ... زۆرم حەز لێیە.

پێم خۆشە باوکم دەولەمەند بێت. پێم خۆشە، بۆچی؟ چونکە هەموو خزمەکانمان بە هۆی ئەم پیشەوە دوو سێ دووکانیان هەیە. مامم چۆتە ئەڵمان لاستیکفرۆشی داناوە. حەزم لە بۆنی لاستیکە.

هەندێ لەو منداڵانەی کە لە کارگا و فیتەرییەکاندا کار دەکەن سەبارەت بە هۆکارەکانی هەڵبژاردنی ئەم چەشنە کارە وڵامیان داوە کە گوزارشتە لە هۆگریی ئەوان بۆ فێربوونی پیشە، داهاتی زیاتر و ڕزگاربوون لە گیر و گرفتەکانی کار لە سەر شەقام:

بەرگدووریم پێ خۆشە، دەمەوێ فێر بم بۆ ئەوەی ئیش بکەم.

لێرەدا ئیش دەکەم بۆ ئەوەی فێری کار بم.

پارە وەدەست بێنم.

دەمەوێ ئیشێک فێر بم. کە گەورە بم، خۆ ناکرێ هەر لە سەر شەقام بم.

دەمەوێ فێری کارێک بم بۆ ئەوەی بتوانم کە گەورە بووم ئیشێک بکەم.

کارکردن لە کارگا لە هی چوارڕێیان باشترە؛ کارگە شوێنێکی باشە، لە پێشدا حەقدەستی کەمە، بەڵام من خەریکە فێری مەکینەی دروومان دەبم بۆ ئەوەی حەقدەستم زیاتر بێت.

تێچووی بنەماڵەکەم دابین بکەم.

لەم گەڕەکە بووین، لێرە بەرگدووری زۆر بوو، ئیتر هاتینە ئێرە.

دەمەوێ کار بە مەکینەی بەرگدووری بکەم. ئیتر دەبێ ئیش بکەم تێچووی بنەماڵە دابین بکەم.

دەبێ لە ئێستاوە فێری ئیش بم. کە گەورە بووم بچم بۆ خۆم ئیش بکەم ئیتر نەوەستم بە حەقدەستی کەمەوە کار بکەم.
ئیتر ئەمەش کارە. هیچ پیشەیەکی دیکەمان نییە. خۆ ئیش نییە. وەختێک هیچ ئیشێک نازانی، زۆر ناخۆشە. ژیانی ئێستا زۆر قورسە. کرێکاری نییە، ئیش نییە. ناچارین، خۆ ئەگەر ئیشێکی باش هەبوایە ئێمە بۆ داشقەمان لێ دەخوڕی.

ڕقم لە ئیشە، پێم خۆشە بچمە سەر چوارڕێیانەکە، بچمە سەر چوارڕێیان، بچمە سەر چوارڕێیانی شارەوانی. نازانم پێم خۆشە لەگەڵ هاوڕێکانم یاری بکەم. بخوێنم.

وێنەی منداڵێکی کرێکار لە کارگای بلوورسازیی پیشەسازی لە گەڕەکی خێراباد (وێنە: توێژەر).

گێڕانەوەکانی سەرەوە هەموویان کۆمەڵێک لە ڕوانگەکانی منداڵان سەبارەت بەو کارانە پیشان دەدەن کە ئەوان ئەنجامی دەدەن. منداڵان سەبارەت بە دەستپێکی کار و هۆکارەکانی ئاماژەیان بە سێ هۆکاری سەرەکی کرد کە کۆمەڵە ڕوانگەکانی ئەوان لەم بارەوە پیشان دەدا کە ئەم سێ ڕوانگە بریتین لە: سەربەخۆبوونی ئابووری بۆ ئەوەی بۆ

پارە دەست بەرەو لای بنەماڵە پان نەکەنەوە، هاوکاریی دابینکردنی تێچووی بنەماڵە بکەن، و فێری پیشەیەک بن و پێش بکەون بۆ ئەوەی لە داهاتوودا ئاسایشی کارییان هەبێت. ڕوانگەی ئەم منداڵانە بەرامبەر بە کاریش کۆمەڵێ ڕوانگەی ئەرێنی و نەرێنی بوو کە بە جۆر یان سروشتی کار و ئەزموونی کاریی ئەوانەوە بەستراوەتەوە. ئەو کارانەی کە ئازادیی کردەییان زیاترە و چێژی لێ دەبینن و ئەو کارانەی بە هۆیەوە فێری تەکنیکێک دەبن ڕوانگەی منداڵان ئەرێنیترە. بۆ وێنە ڕوانگەی ئەوان سەبارەت بە کاری سەر شەقام لەو ڕووەوە ئەرێنییە کە ئازادیی کردەییان زێدەترە و دەتوانن چێژی لێ ببینن. بەڵام هەندێ لە منداڵەکان بە هۆی ئەوەی کار لە سەر شەقام هیچ داهاتوویەکیان بۆ دەستەبەر ناکا ڕوانگەیان بۆ ئەم کارە نەرێنییە. کەواتە منداڵان دەتوانن بەرامبەر بە هەندێ کار ڕوانگەی ئەرێنی و بەرامبەر بە هەندێ کار ڕوانگەی نەرێنییان هەبێت. ڕوانگەی ئەوان سەبارەت بە کارگاش هەر بەم شێوە بوو: واتە ئەوان لەوەی کە دەتوانن لەم چەشنە کارە فێری تەکنیکێک بن و داهاتوویانی پێوە دروست بکەن ڕوانگەیەکی ئەرێنییان بەرامبەر بەو کارە هەیە، بەڵام هەندێکیان ئەم چەشنە کارەیان بە لاوە یان دژوارە یان پێیان پیس و مەترسیدارە و هەر لەبەر ئەوە ڕوانگەیان بەرامبەر بەم کارە نەرێنییە. ڕوانگەی منداڵان سەبارەت بەو کەسانەی کە لەگەڵیان لە پەیوەندیدان پەرە بە کۆمەڵێ ڕوانگەی ئەرێنی و نەرێنی دەدات. دوو ڕێکخراوی شارەوانی و بێهزیستی لەو گرووپانەن کە منداڵانی کار بەرکەوتنیان لەگەڵی دەبێ و ئەزموونی منداڵان سەبارەت بەم دوو ناوەندە و کار بە دەستەکانی ئەزموونێکی تێکەڵ بە توندوتیژی بووە. کەواتە ڕوانگەیان بەرامبەر بەم دوو ڕێکخراوە نەرێنییە و متمانە بەم کەسانە ناکەن.

ڕوانگەی منداڵە کۆچبەرەکان بەرامبەر بە وڵاتی مەبەستیان — ڕوانگەی منداڵە ئەفغانستانییەکان بەرامبەر بە هەندێ وڵاتی وەکوو ئێران و هەندێ وڵاتی وەکوو ئەڵمانیا — هەڵگری کۆمەڵێ باوەڕ و ئاسیارییان سەبارەت بەو وڵاتەیە. ئەم ڕوانگانە لە ژێر کاریگەریی ژیان لە وڵاتی سەرەتا و وڵاتی مەبەست، کارکردن لە هەر دوو وڵات، و هەروەها تۆڕە کۆمەڵایەتییەکانی ئەم منداڵانە لە وڵاتانی ئەوروپایی بیچمی گرتووە. بۆ ئەم منداڵانە وڵاتانێکی وەکوو ئێران و ئەفغانستان وڵاتانێکن کە ئاوات و ئامانجەکانیان — وەک کۆمەڵێک لە بەهاکان — پێشێل دەکەن و وڵاتە ئەورووپاییەکانی وەکوو ئەڵمانیا شوێنێکە کە بواری پێشکەوتن و سەربەستییانی تێدا بەدی دەکەن. منداڵێکی ئەفغانستانی لەم بارەوە وتی:

> ئەڵمانیش باشە، چونکە خاڵۆم و ئەوان لەوێن. دەتوانم بخوێنم. دەتوانم شتێکم هەبێ، بەڵام وڵاتانێکی وەکوو ئێران و ئەفغانستان هەر بۆ کرێکاری باشە. خۆ کرێکاریش خراپ نییە، بەڵام بە هیچ کوێت

ناگەیێنێت. ئیتر من هەوڵی خۆم دەدەم. دەتوانم هاوکاریی بنەماڵەکەم بکەم. کە ناتوانم ئازار دەچێژم.

منداڵێک کە لە یەکێک لە کارگاکانی پێڵاودا کاری دەکرد لە مەڕ وڵاتانی ئەورووپایی و ئێرانەوە وتی:

بچمە ئەڵمانیا هەر درێژە بەم ئیشە دەدەم، دەبم بە شتێک، چونکە وڵاتانی بیانی کە بچیتە ناو ئەم چەشنە پیشانەوە داهاتێکی زۆری هەیە. ئێمە هاوڕێیەکمان هەیە، ئامۆزاکەی بیست لە ئەڵمانە. پێشتر لێرە لە ساندڤیچی ئیشی دەکرد، چۆتە ئەوێ هەر ئەم کارە دەکات. ئێستا ساندڤیچییەکی داناوە. وڵاتانی ئەورووپایی ئەوەی باشە کە پارەکەت لە قوماردا لە دەست نادەیت. لێرە دار لە بەر دەکەوێ پارەکەت هیچی نامێنێت. کابرا لێرە دەچێ کۆتاڵ دەکرێ پاش مانگێک بەو پارە هیچی بۆ ناکڕدرێت. دەی دیارە زەرەرمەند دەبێت.

منداڵێکی ئەفغانستانی کە لە شاری هەراتەوە هاتووە ڕوانگەی سەبارەت بە وڵاتانی دیکە بەم شێوە بوو:

هەر ئەمریکا خۆشە. ئەفغانیش ئەفغانییە خواپێداوەکان ... بەلام ئەوێ خەڵک پارەیان کەمە، بەڵام زۆریانماڵیان هەیە. حەتمەن ماڵێکیان هەیە.

منداڵێکی ئەفغانیی زبڵگەر لە بارەی وڵاتی خۆی و ئێران وتی:

پێم خۆشە بڕۆمەوە بۆ ئەفغانستان، پێم خۆشە خزم و کەسی خۆم ببینم، بەڵام ئەوان لەوێن. لێرە بین هیچمان بە هیچ کوێ ناگات. دەبێ بچمە وڵاتێک هەڵبەت ئێران و ئەفغانستان نا.

وێدەچێ منداڵانیش زۆر بە باشی لە میکانیزمی ژیانی ماڵوێرانکەرەی گرانی تێدەگەن و باش دەزانن کە چۆن کاریگەری لە سەر کار و کاسپییەکان دادەنێ و تێگەیشتوون کە کارکردن لە ئێران، ئەو شوێنەی کە کار چیتر بایەخی نییە، هیچ داهاتوویەکیان بۆ دەستەبەر ناکات. کەواتە وێڕای هەموو مەترسییەکانی هاوشێوەی زۆرێک لە چین و توێژەکان ڕۆشتن لە ئێرانیان پێ باشترە.

شارۆمەندانی ئێرانی بۆ منداڵانی ئەفغانستانی و شارۆمەندانی دانیشتووی تاران بۆ منداڵە کۆچبەرە ناوخۆییەکان گرووپێکی دیکەی پەیوەندین کە ڕوانگەی بیچمگرتووی منداڵانی کار بەرامبەر بەوانە جیاوازە کە ئەم ڕوانگە بەرهەمی پەیوەندیی لە شوێنی کار، شوێنی ژیان، شوێنی کایەکردن لەگەڵ منداڵەکانی دیکە، و یانە وەرزشییەکان و قوتابخانەیە. بەشێکی ئەم ڕوانگانە بە پێی ڕاستییەکان بیچمی گرتووە و هەندێکیش بە پێی کۆمەڵێک پێشداوەریی چەواشەکراو.

ڕوانگەی منداڵە ئێرانی و ئەفغانییەکان، سەرەڕای خاڵە هاوبەشەکانیان، هەندێ جیاوازیشیان پێکەوە هەیە. بۆ وێنە دوورخستنە و تاراندنی منداڵە ئەفغانستانییەکان لە پەیوەندیی ڕۆژانە زیاتر لە منداڵە ئێرانییەکانە و ئەوان زیاتر لەبەر دەم توندوتیژیدان. گێڕانەوەکانی ژێرەوە ڕوانگەی هەندێ لە منداڵە ئەفغانستانییەکان بەرامبەر بە شارۆمەندانی ئێرانی و هەندێ لە نوێنەرانی جێبەجێکردنکردنی یاسا، وەکوو هێزەکانی پۆلیس و کاربەدەستانی شارەوانی و بێهزیستی لە هەڵسوکەوتیان لەگەڵ ئەم منداڵانە دەردەخا:

هەیانە باشن هەیانە خراپن. بۆ وێنە دەچی بە عارەبانە زبڵ کۆ دەکەیتەوە جوێنت پێ دەدەن، دەڵێن ئەفغانی! زبڵ فڕێ مەدە! دەڵێم من نەمڕشتووە. بە خۆم دەڵێم خوایە گیان بۆچی ئەم خەڵکە زمانیان بە خێر ناگەڕێ، خۆ دەتوانن ئەم قسانە جۆرێکی دیکە بکەن.

ئێرانییەکان پێمان دەڵێن ئەفغانی! بۆچی هاتوویەتە ئێرە، بڕۆرەوە بۆ وڵاتەکەی خۆت. وا دەزانن من چەتم خستۆتە ناو کاریان. بەڵام نازانن ڕسق و ڕۆزی خودا دەیدات.

دوێنێ لێیان دام، دانەیەکیان لێ سرەواندم [ئاماژە بە پشتەملی دەکات]. بە پۆلیسشم بڵێم دەڵێ دەی ڕاست دەکا ئەفغانی بۆچی ناڕۆیتەوە.

هەر لە بەیانییەوە هەتا ئێوارە لەبەر ئەو خۆرە خەریکە بکولێی. زستانیش لەبەر سەرما خەریکە ڕەق هەڵبێی. هاوین لە تینی گەرما خەریکە بتەقی. هەموو ئەمانە بە لایەک، لانیکەم شتێک بدەن پیاو دڵی پێ خۆش بێت. پیاو بچێتەوە بۆ ماڵی خۆیان و بزانێ شتێکی بۆ ئەو ماڵە کردووە. هەندێ جار بە خۆم دەڵێم باشە خوا گیان ئێمەت بۆ دروست کردووە؛ هەر خەریکی خراپەکردن لە ئاست یەکترین. کەمێک چاومان ورد ناکەینەوە. ئەگەر خراپە دەکەین با کەمێکیش مشووری خۆمان بخۆین.

یان منداڵێکی کۆچبەری ئێرانی کە لە بازاڕی میوە و تەڕەباری میرداماد کاری دەکرد سەبارەت بە شارۆمەندانی تارانی بەم شێوە ڕوانگەی خۆی دەربڕی:

ئەمانە زۆر پڕئیدعان. پێیان وایە دەبێ هەموو شتێک بۆ ئەوان بێت. ئێرە کە قەرەباڵغ دەبێ، ئێمە فریا ناکەوین قەمسەڵەکانمان لەبەر بکەین هەر دەگوڕێنن هۆۆ وا وا لێهاتوو ... میوە پەتاتە، خەیار، تەماتە بۆچی نایهێنیت. یان میوەکە دەگووشن و دەیفلیقێننەوە، ئیتر هەڵیناگرنەوە. ئێمەش کە پێیان دەڵێین زۆر بە ناشرینی وڵاممان

دەدەنەوە. من جاران وام دەزانی تارانی زۆر ڕۆشنبیرن، بەلام هیچ ڕۆشنبیر نین.

منداڵێک کە لە مارکێتیەکی مادەی خۆراکی لە گەڕەکی قەیسەرییە وەک پەیک کاری دەکرد وتی:

بۆ وێنە هەندێک کە باریان بۆ دەبەین، کۆڵێ ڕێگا دەبڕی، لە پلیکانەوە دەچیتە سەر، دەستخۆشانەت پێ نادا، کە پێشی دەڵێی دەڵێ بۆ تۆ مەگەر لە خاوەنکارەکەت پارە وەرناگری. خۆ ڕاستە. ئەمانە چاو لەوە مەکە دەوڵەمەندن زۆر قڕنیس و ڕژدن.

ڕوانگەی منداڵانی کار لە مەڕ کاتی پشوو جیاوازە. کەواتە پێناسەکانیشیان سەبارەت بە کاتی پشوو جیاوازە. هەندێ بوونی کاتی پشوو بە پێویست دەزانن و هەندێکی دیکە بە ناپێویستی دەزانن. هەندێکیان بە شادی و کایەکردن پێناسەی دەکەن و هەندێکی دیکەیان بە پشوودان و خەوتن و ڕاپەڕاندنی ئیشە تایبەتەکانیان وەکوو پاکوخاوێنی و لە پاڵ بنەماڵەبوون.

ڕۆژی پشوو دەخەوین، دەچینە گەرماو، ماڵەوە خاوێن دەکەینەوە ئەگەریش کاتمان بوو ئەوە کەمێک ناو شار دەگەڕین.

منداڵێک کە لە یەکێک لە فیتەرییەکانی گەڕەکی فەرەحزاد کاری دەکرد سەبارەت بە ڕۆژانی پشوو وتی:

ڕۆژانی پشوو دەچم تۆپێن دەکەم، لەگەڵ هاوڕێکانم دەچم بۆ یانە.

ڕوانگەی کۆمەڵگاش جۆرێکی دیکەی ڕوانگەی منداڵەکانە و منداڵانی کار هەلومەرجی کار و ژیانی خۆیان لەگەڵ دیتران هەڵدەسەنگێنن. کاتێک کە دەبینن لە ژیانیاندا لە چاو دیتران هەندێ کەمایەسییان هەیە، هەندێ هەست و ناسیاریی بەرامبەر بە کۆمەڵگا لەواندا بیچم دەگرێ کە ئاوێتەبوونی ئەم دووانە ڕوانگەی بەرامبەر بە کۆمەڵگا بیچم دەدات. ئەم ڕوانگە بەم جۆرەیە کە لە کۆمەڵگادا نایەکسانییەکی زۆر بوونی هەیە و ژیانی ئەوان لە چاو دیتران زۆری کەم و کوڕی تێدایە کە دەبێ بە کارکردن بەشێک لەم کەمایەسییە قەرەبوو بکەنەوە. منداڵێکی ئەفغانستانی کە لە لەحیمکارییەکدا لە گەڕەکی خەلازیر کاری دەکرد بەم ڕستانە هەستی خۆی بەرامبەر بەم کەم و کوڕی و کەمایەسییانە دەربڕی:

بنەماڵەکەم پێویستیان بە پارەی من نییە، بە داهاتەکەم کەلوپەلی ناو ماڵ دەکڕم. ئەوان دەڵێن مەکڕە. من پێم خۆشە بیکڕم [بە چێژەوە ئەمە دەڵێت]. چونکە ئازار دەچێژم، ماڵمان نییە ڕەنج دەکێشم. بێتاقەت دەبم کە دەبینم خزمەکانمان هەیانە و ئێمە نیمانە. دەبێ شت بکڕم.

خزمەکانمان بیست ساڵ لەمەوبەر هاتوونەتە ئێران.

چاوپۆشی و بەنۆڕمکردن

جۆرەکانی کاری منداڵان لە شاری تاران باوە کە پرسیارێک کە لە مێشکدا دروست دەبێ ئەوەیە: بۆچی سەرەڕای بوونی یاسا، ڕێسا و ئەو ڕێکخراوانەی کە لەم بوارەدان و سەرچاوەی مرۆیی و مادییان هەیە، ئێمە هێشتا شایەدی کاری منداڵانین؟ بەشێک لە هۆکارەکانی ئەم دیاردە کۆمەڵایەتییە دەگەڕێتەوە بۆ کۆچی منداڵانی پەنابەر و هەژاریی بەربڵاو کە لە کۆمەڵگای ئێراندا بوونی هەیە، بەڵام بەشێکی دیکەی بە هۆی کەمکاریی دام و دەزگا پەیوەندییەدارەکانی ئەم بوارەیە، دام و دەزگاگەلی وەکوو وەزارەتی کار، هەرەوەرزی و خۆشگوزەرانیی لە سەرووی کۆمەڵگا و بێهزیستی وەک یەکێک لە ناوەندەکانی ئەم وەزارەتخانە. لە ڕاستیدا ئەم وەزارەتخانە دەبێ چاودێرییەکی وردی بە سەر کارە جیاوازەکانیدا هەبێ بۆ ئەوەی لە پیشە دژوارەکاندا منداڵان بەکار نەهێنرێن و بێهزیستی و ڕێکخراوەکانی داکۆکیی کۆمەڵایەتی و بەتواناکردنیش دەبێ ئەم منداڵانە دەستنیشان بکەن و بە پاڵپشتیکردنیان و خستنە ڕووی بەدیل ڕێگری لە کارکردنی ئەوان بکەن. هەڵبەت کۆچ و بە هۆیەوە، پەنابەری پرسێکی گرینگە و لە سۆنگەی یاساییەوە ئەم ڕێکخراوە لە ئاست داکۆکی لە منداڵە نائێرانییەکان هیچ ئەرکێکی نییە، بەڵام ئەم بابەتە دژی ئەرکە مرۆییەکان و ڕەچاوکردنی مافەکانی منداڵ نییە، بەتایبەت ئەوەی کە ئێران یەکێک لە واژۆکارانی کۆنوانسیۆنی جیهانیی مافەکانی منداڵە دەبێ لە پێناوی داکۆکیی لە منداڵانی کۆچبەر و پەنابەر لە ئێران هەموو هەوڵی خۆی بدا و بەرەنگاری هەر کارێک کە مافەکانیان پێشێل دەکا ببێتەوە. دامەزراندنی منداڵان لە جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵ، بەتایبەت کارە سەخت و زیانبەخشەکان، پێشێلکرانی ئاشکرای مافەکانی منداڵە و بە پێی پەیماننامەی مافەکانی منداڵ – کە وڵاتی ئێرانیش ئەندامیەتی – دام و دەزگاکان دەبێ ڕێگری لە کاری منداڵان بکەن. لە برگەی دووی پەیماننامەدا هاتووە: "وڵاتانی ئەندامی کۆنوانسیۆن ئەو مافانەی کە لەم کۆنوانسیۆنەدا هاتووە بۆ هەموو ئەو منداڵانەی کە لە بازنەی دەزگای دادی ئەوان ژیان دەکەن بە بێ ڕەچاوکردنی هیچ چەشنە هەڵاواردنێک لە ڕووی نژاد، ڕەنگ، ڕەگەز، زمان، ئایین، بیر و باوەڕی سیاسی، نەتەوە، پێگەی ئێتنیکی و کۆمەڵایەتی، سامان، لاوازی، لەدایکبوون، و دیکەی حاڵەتە تایبەتەکانی دایک و باوک و سەرپەرشتیاری یاسایی ڕێزی لێ دەگرن و دەستتبەری دەکەن." [45] بەڵام دەبێ بڵێین لە ئێران دام و دەزگاکان لە ڕێکخستنی کاریگەرانەی منداڵەکان و ڕێگری لە کارکردنیان چاوپۆشی دەکەن و

پشتگوێیان دەخەن. یەکێک لە چالاکوانەکانی مافەکانی منداڵ لەم بارەوە وتی:

بە گشتی وەزارەتی کار و دام و دەزگاکانی دیکە کە بەرپرسی ئەم بابەتەن هیچ چاودێرییەکی کاریگەر بە سەر ئیشی کاری منداڵاندا ناکەن، بە سەر کارگاکاندا هیچ چاودێرییەک ناکرێ، بەرەڵایان کردوون. بۆ یانی ئەوان نازانن لە کارگاکاندا منداڵان ئیش دەکەن، یان منداڵان لە سەر ئاستی شار زبڵ کۆ دەکەنەوە. ئەزقەزا خۆشیان هەندێ توێژینەوەیان لەم بارەوە ئەنجام داوە و لانیکەم ناسیارییەکی ڕێژەییان لەم بابەتە هەیە؛ دەزانن، [بەڵام] هیچ ناکەن، تەنانەت یاساکانی خۆشیان جێبەجێکردن ناکەن. هەڵبەت لە ڕووی یاسا و ڕێساوە کێشەمان نییە، بەڵام لە ڕووی جێبەجێکردنکردنەوە کێشەمان هەیە.

یان یەکێک لە خاوەنکارە کارواشدارەکانی لەم بارەوە وتی:

لە لایەن وەزارەتی کارەوە هیچ چاودێرییەک ناکرێن، کێ دێتە سەر تەلەڤیزیۆن؟ هەر قسە دەژنەوین.

وەک وترا، لە بواری کاری منداڵان و ڕێگری لە کاری منداڵان، یاسا و ڕێسای زۆر هەیە، بەڵام وێدەچێ هەندێکیان پەسەند کرابێتن بۆ جێبەجێکردن نەکران. پەسەندکرانی یاساکان بۆ نەهێشتنی کاری منداڵان بەس نییە، بەڵکوو دەبێ میکانیزمی گونجاویش بۆ جێبەجێکردنکردنی یاساکان ئامادە بکرێت. هەروەها نەهێشتن یان نایاساییکردنی کاری منداڵان بە تەنیا بۆ نەهێشتنی کاری منداڵان تەواو نییە، تەنانەت ئەگەر بیر لە میکانیزمێکی گونجاو بۆ جێبەجێکردنکردنی یاساکانیش بکرێتەوە، چونکە بنەماڵەیەک کە هەژارە بۆ قەرەبووکردنەوەی بەشێک لە تێچووەکانیان منداڵەکانیان دەنێرنە بەر کار. تەنانەت دەبێ بڵێین کاتێک کە هەلی خوێندن لەبەر دەستدا نەبێ، هەڵە ئابوورییەکان بە شێوەی دادپەروەرانە لە ناو چین و توێژەکان، ئێتنیک، ئایینەکان، ڕەگەزەکان و پانتای ژیان دابەش نابێ، کاری منداڵان دەبێتە یەکێک لە بژاردەکانی قەرەبووکردنەوەی ئەم هەلاواردن و بێبەشییانە. هەروەها دەستنیشانکردنی هەندێ کارگا، وەکوو کارگای ماڵی و ئەو کارگا بەرهەمهێنەرانەی کە لە پانتای ماڵیدا دادەمەزرێن، بە هۆی جۆری چالاکییەکەیان بۆ دەوڵەت چەتوونە و ئەگەر دەستنیشانیش بکرێ، چاودێریکردنیان ئەستەمە. یەکێک لە شارەزایانی بابەتەکە لەم بارەوە وتی:

لەوانەی کە ژێرزەوینین منداڵان حەرەشەیان زیاتر لە سەرە، چونکە چاودێری و دەستنیشاکردنیانی کەمترە، چ چاودێریی ئێنجیئۆیی و چ چاودێریی جەماوەری، ماوەی کار و جۆری کار و ڕەچاوگرتنی ئەو ستانداردانەی کە تەندروستیی دەروونی و ڕۆحی و جەستەیی منداڵ دابین و دەستەبەر دەکات. لەم پێناسەدا هەندێ لە

منداڵەکان لە تەمەنی کاری پازدە هەتا هەژدە ساڵاندان، بەڵام بە هۆی ئەوەی ناسنامەیەکی ڕوونیان نییە ناتوانن وەکوو ئەوانی دیکە لە داکۆکیی یاسایی سوودمەند بن ئەو کەسانەی کە ناسنامەیان نییە هەم ئێرانین و هەمیش ئێرانی نین، ناتوانین بڵێین هەموویان ئێرانین.

تەنانەت لە هەندێ حاڵەتەدا کە یاساکان جێبەجێکردن دەبن، کار و ژیانی منداڵەکان ئەستەمتر دەبێت. وەک لە بەشەکانی پێشوودا ڕوون کراوە، لە زۆر حاڵەتدا چاودێریکردنی هەندێ لە کارەکان بەتایبەت ئەو کارانەی کە منداڵان زیاتر لەبەر چاون، وەکوو منداڵانی سەر شەقام، و گرتنیان لە گەڵاڵەی شکستخواردووی ڕێکخستن نە تەنیا ڕێگری لە کاری منداڵان نەکردووە، بەڵکوو ئەوانی بردۆتە ناو کاری دیکەوە کە لە سۆنگەی سروشت و باروودۆخی کارەوە دژوارترن و منداڵ لەو کارانەدا سەربەخۆیی کردەیی کەمترە. هەروەها لە هەندێ حاڵەتی وەکوو پەلاماردانی شوێنی نیشتەجێبوونی زبڵگەڕەکان و ڕووخاندنی شوێنی نیشتەجێبوون و کارکردنیان، ئەم داپەڕانە نە تەنیا لە ڕێگری لە کاری منداڵان هیچی لێ سەوز نەبووە، بەڵکوو بە شێوازی جۆراوجۆر حەرشەی لە ژیانیان کردووە. گەڵاڵە ناسراوەکانی ڕێکخستنی منداڵان یان نەهێشتنی کاری منداڵان بە تەنیا بۆ نەهێشتنی کاری منداڵان بەس نییە، بەڵکوو لە پاڵ ئەمە یاساکانی ئێران هەندێ کێشەی هەیە و بە جۆرێک لە جۆرەکان ئەم زەمینەی بۆ خاوەنکارەکان ڕەخساندووە کە کەڵک لە کاری منداڵان وەربگرن و بگرە کەڵکاوەژۆییان لێ بکەن. یەکێک لە شارەزایان و چالاکوانانی بواری کاری منداڵ لەم بارەوە وتی:

چاو لێکە کارگاکان لە چاودێریی دەوڵەت دوورن، ئەمە ڕاستە و ئەوەی کە کارگای کەمتر لە دە کەس وەبەر یاسای کار ناکەون؛ ئەمەش باش نییە. کەس نازانێ خەریکی چین؛ واتە منداڵ ئیش دەکات. ڕەنگە لە گەورەساڵێک چاکتر ئیش بکا، من ئەم منداڵانە لە ناو فیتەرییەکاندا دەبینم کە لە ناو قوڵکەی ئۆتۆمبێلدان کە ڕۆنەکە دەگۆڕێ، خەریکی فیتەری دەبێ ... . دەی لێرەدا ئەمە کرێکارە. کاتێک کە حەقدەستی پێ دەدرێ؛ دەبێتە منداڵ؛ دو شتی لێکدژن و دەوڵەتیش هیچ چاودێرییەک ناکا، چونکە کارگەی ژێر دە کەسی بە کارگەی خێزانی دەزانێت. لە حاڵێکدا ئەمانە هیچ کارگای خێزانی نین. هیچ ئەفغانستانییەک ناتوانێ بێتە ئێران بێتە دووکان بۆ وێنە فیتەری یان میوەفرۆشی هەبێت. ئەمانە دووکانی باوک – شاگردی نین. سەردەمانێک دەیانوت کارگای ژێر دە کەسی وەبەر یاسای کار دەکەوێت. دواتر کە ئەم کارگایانەیان کۆ کردەوە، زۆرێک لەم کارگایانە لە بازنەی یاسای کار هاتنە دەرەوە.

هەڵبەت دەبێ بڵێین کە ئەمە تەنیا دەوڵەت نییە کە بە جۆرێک لە جۆرەکان چاوپۆشی لە کاری منداڵان دەکا، بەڵکوو زۆرێک لە ڕێکخراوە گشتییەکانی دیکەش وەکوو شارەوانی، ئێنجیئۆکان،

خاوەنکاران، و بنەماڵەی منداڵەکان بە جۆرێک لە جۆرەکان چاویان لە ئاست کاری منداڵان دەنووقێنن و یان بەنۆرمی دەکەن و تەنانەت لە هەندێ حاڵەتدا پاساوی بۆ دەهێننەوە. شارەوانیی تاران یەکێک لەم ڕێکخراوانەیە. بۆ وێنە بە پێی زۆرێک لە ڕێکاری بەشە جیاجیاکانی وەکوو ڕێسای کۆکردنەوەی زبڵی وشک، کاری منداڵان یان بەکارهێنانی منداڵان بۆ ئەم کارە قەدەغەیە، بەڵام بەو پێیەی کە شارەوانی ئەم چەشنە کارانە خستۆتە ئەستۆی کەرتی تایبەت و چاودێرییەکی لاوازی بە سەر پەیمانکارەکان بەتایبەت لە بواری بەکارهێنانی منداڵان هەیە، چاوپۆشی لە کاری منداڵ کردووە و پەیمانکارەکان شەرعێتییان بە کاری ئەوان داوە. زۆر بە باشی ئەمە لە کارگەلی وەکوو زبڵگەری، کارکردن لە بازاڕەکانی میوە و تەرەبار، و عارەبانەچییەکانی ناو بازاڕە بەدی دەکەین. یەکێک لە شارەزایان بواری منداڵی لەم بارەوە وتی:

ئەم دەرەکیسپاردن و بەتایبەتیکردنی کارانە زۆر بە باشی زەمینەی بۆ کاری منداڵان ڕەخساندووە. ئەگەر شارەوانی خۆی بیهەوێ ئەم کارە بکا، بەو پێیەی کە لەوانەیە وەک ڕێکخراوێکی فەرمی ڕەخنەی لێ بگیرێ، ڕەنگە کەمتر ئیشی بە منداڵان بکردایە، بەڵام بە دەرەکیئەسپێریی ئەم کارانە، بەرپرسایەتی لە خۆی داماڵیوە، بە گشتی چاودێری بە سەر پەیمانکارەکاندا ناکات.

خاوەنکارەکانیش بە پێی پاساوی جیاجیا لە کارە جۆراوجۆرەکاندا منداڵان دادەمەزرێنن و کارەکەیان بە نۆرمدار پیشان دەدەن. لێرەدا بەنۆرمکردن دەگەڕێتەوە بۆ بیر و باوەڕی ئەوان لە مەڕ منداڵان و کارکردنیان. یەکێک لە پاساوەکانی ئەوان بۆ دامەزراندنی منداڵان و نۆرمدارانە پیشاندانی کارەکەیان ئەوەیە کە ئەوانیش خۆیان لە هەرەتی منداڵی کاریان دەست پێ کردووە و کارکردنی منداڵ نە تەنیا زیانیان پێ ناگەیێنێ بەڵکوو لە گەشەی کۆمەڵایەتی و فێربوونی تواناکانی ژیان کاریگەرە و ئەمە سروشتییە کە ئەم باوەڕە هەڵە جێی تێڕامان و ڕەخنەیە. هەڵبەت ئەوانیش بە باشی ناتوانن لە نێوان جۆرەکانی کاری منداڵ و ئەو کارانەی کە وەک کاری منداڵان لە هەژمار نایە و هەروەها لێکەوتەکانی کاری منداڵ جیاوازی دابنێن. یەکێک لە خاوەنکارەکان هەر لەم بارەوە وتی:

> من خۆم هەر لە منداڵییەوە خەریکی ئەم ئیشەم (کاری فیتەری). وەکوو زۆرێک لە منداڵەکان، بەیانان دەهاتم، شەو دەچووینەوە، پیاو لێرەدا فێری زۆر شت دەبێ، و دواتر دەتوانێ بۆ خۆی ئیشێک بکات.

سەرباری ئەوەی نابێ ئەوە فەرامۆش بکەین کە ئەم جۆرە شارەزابوونە زیاتر لە ناو کاری ئابووریی نەریتی و کاری ماڵی و کارگای بەرهەمهێنانی بچووکدا بەسوودە. لە کۆمەڵگای نوێ کە

یەکەکانی کار ڕێک خراون و بە پێی زانست و پیشەسازی دامەزراون ئیتر ئەم چەشنە پرۆسەی فێربوونانە کەڵکێکی ئەوتۆیان نییە. هەڵبەت بەشێک لە ئابووریی ئێمە هێشتا شێوە نەریتییەکەی هێشتووەتەوە و هێشتا زۆر هەلی پیشەیی بۆ ئەنجامدانی کاری لە برەو کەوتوو و بەکارهێنانی هێزی کاری دەستی بوونی هەیە. یەکێکی دیکە لە پاساوەکانی ئەم گرووپە بۆ دامەزراندنی منداڵان ئەوەیە کە منداڵ دەبێ لە تەمەنی کەمەوە بچێتە ناو پرۆسەی کار و شارەزا بێ بۆ ئەوەی بتوانێ لە داهاتوودا لەو بوارەدا پیشەکەی دەستەبەر بکات. خاوەنکاری یەکێک لە کارگە پێڵاودوورییەکان لەم بارەوە وتی:

دەبێ لە منداڵییەوە فێری ئەم ئیشە بی، چونکە پیاو کە یەکەم جار دێتە ئێرە نایزانێ، حەقدەستت کەمە و ئیشەکەش قورسە. دەبێ لە تەمەنی کەمەوە بێی کە هەم لەگەڵ ئیشەکە خۆشە بی و هەم ئەوەی کە وەختێ کە گەورە بووی، لانیکەمی داهاتێکت هەبێت.

هەندێکی دیکە لە خاوەنکارەکان بۆچوونی هاوکاریکردنی منداڵیان هەیە. ئەوان لەو باوەڕەدان و پێیان وایە کە بە دامەزراندنی منداڵ بە جۆرێک لە جۆرەکان هاوکاریی ئەو منداڵە و بنەماڵەی ئەو منداڵەیان کردووە. ڕەنگە ئەم تاقمە خاوەنکارانە لە ناو کارگاشدا زیاتر ئاگایان لە منداڵەکان بێ، کاری قورسیان پێ نەدەن، و لە ماوەی کاردا ئاگایان لە منداڵ بێت. ڕەنگە ئە تاقمە خاوەنکارە لە لێکەوتەکانی کاری منداڵ ئاگادار بان، چیتر ئەم منداڵانەیان دانەدەمەزراند. یەکێک لە خاوەنکارەکانی بازاڕی گوڵ وتی:

بە خوا من ڕێز لە یاسای منداڵانی کار و ئەمانە دەگرم. ئەگەریش دایانبمەزرێنم هەر وا، لەبەر ئەوەی دڵخۆشیان بکەم، دەنا کاری قورسیان پێ نادەم. وەکوو ئەمە ... کە لێرەیە. زیاتر لەبەر ئەوە کە دەستگرۆیی بکەم، دەنا پێویستم بەمە نییە. ئەم داماوە لێرەیە کە گوڵدانێک بگۆڕێ و دوو هەزار تمەن وەدەست بێنێ، بڕێک خۆش ببێ و هەر ئەمە.

یەکێک لە خاوەنکارەکانی بازاڕی پۆشاک کە ئەزموونی چەندین جارەی کار لەگەڵ منداڵانی هەبوو سەبارەت بە بەکارهێنانی منداڵان وتی:

دەڵێم ئەوەندەی بۆم بلوێ هەوڵ دەدەم منداڵ دانەمەزرێنم. دەڵێم باوکەکانیان عارەبانەچی و داشقەچین، ئەمانە شتن ... منداڵ دێنن. بەڵام خۆم ئەگەر بانگەواز بکەم، تەلەفۆن بکەن منداڵ دانامەزرێنم. مەگەر ئەوەی ناسێنەر بێت. بۆ وێنە شوێنێکی متمانەپێکراوی دیکەی پێ شک نایە، دەڵێن کاکە با لێرە بێ، دوو سێ مانگ ئیش بکات. بەڵام بە گشتی ئەستەمە. ئیشکردن لەگەڵ منداڵان دژوارە. یان دەبێ

خۆت بخەیتە تەمەنی ئەوان، یانی ئەزموونی زیاتری دەوێ کە ئیش لەگەڵ ئەمانە بکەی، یان فەرمانیان پێ بدەی، شتێکی پێ دەڵێین دڵی پڕ دەبێت. یان ئیشێک خراپ دەکا، کەمێک دەنگی لێ بەرز دەکەیتەوە دڵناسکن و دڵیان پڕ دەبێت. دەی ئەمە ئەزموونی منە. هەوڵ دەدەم بە گاڵتە و جەفەنگ و پێکەنین پێیان بڵێین کارەکەت هەڵەیە. ئەگەر لەگەڵیان جیدی بی دڵیان پڕ دەبێت.

هەندێ جار خاوەنکارەکان بە پێی ڕەگەز یان جۆری کار، کاری منداڵان نۆرمدار دەکەن، چونکە پێیان وایە کە کاتێک کاری سووک و لە ئاست توانایان پێ بسپێردرێ دەتوانین کەڵک لە منداڵان وەربگرن. لە وەڵامی ئەم تاقمە دەبێ بڵێین ئەم تاقمە کارانە لەوانەیە یان لە سۆنگەی هەلومەرجی شوێنی کار، نەک سروشتی کار، بۆ منداڵ گونجاو نەبێ، یان بە هۆی ئەوەی کاتێکی زۆری منداڵ زەوت دەکا و لە چوونە قوتابخانە بێبەشی دەکات. یەکێک لەو خاوەنکارانەی کە کارگەی بەرهەمهێنانی بوو و لایەنگری ئەنجامدانی کاری سووک لە لایەن منداڵەکان بوو بەم شێوە بۆچوونی خۆی دەربڕی:

بە پێی هەلومەرجەکە دۆخەکە فەرقی هەیە؛ جاری وایە کاتێک کە چاکە لەگەڵ منداڵ دەکەی بە چاکەکەت دەزانێت. ئەگەر کارەکە قورس بێ کار بە منداڵ ناکەین. ئەگەر ئیشەکە سووک با ئیشیان پێ دەکەین. تەکنیکەکە ئەوەندە قورس نییە کە فێری شتێک بن. لە ڕووی شارەزاییەوە ئەگەر زەینیان بەهێز بێ دێنە ناو کارەوە. چۆنت پێ بڵێم ئەگەر ئیشەکە بە باشترین شێوە ڕابپەڕێنن تەواوە. چونکە کارەکە شارەزایی ئەوتۆی ناوێ. کاری بەردەستی و کاری سووکە.

خاوەنکاری فرۆشگەیەکی مادەی خۆراکیش پێی وا بوو کە بە پێی جۆری کار دەشێ کار بە منداڵ بکرێ و لەم بارەوە وتی:

تۆ بڕوانە شوێنی منداڵەکان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە جیاوازە لە چواردە بۆ پازدە ساڵ قبووڵ دەکەین. بەو مەرجەی بنەماڵەکەی بەمە بزانن. سیستەمی ئێرە وایە. هەیە لەگەڵ دایکی دێت. ئێمە لەگەڵ دایکی قسە دەکەین، دەڵێین دادە گیان ئێرە لە کاتژمێر نۆی بەیانییەوە هەتا نۆی شەو کارە. سنووری خۆمان دەپارێزین. سیستەمی ئێرە وەهایە. ئێمە سنووری خۆمان ڕادەگرین.

تاقمێکی دیکە لە خاوەنکارەکان پێیان وایە کە کاری منداڵ دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵ سەرقاڵ بێ و لە ڕفتارە مەترسیدارەکانی وەکوو بەرەڵایی و تاوانباری دووری ببێتەوە. بە بۆچوونی ئەم تاقمە بەو پێیەی کە منداڵ ئیش دەکا و خاوەنکار لە شوێنی کار چاودێریی بە سەر ڕفتاری ئەواندا دەکا، هەر ئەم بابەتە کۆسپی بەر دەم ڕفتاری

تاوانبارانەی منداڵان و کەڵکاوەرۆژییکردن لەو منداڵانە. خاوەنکاری بەرگدوورییەک لەم بارەوە وتی:

> ئەگەر دەستگرۆییان نەکەین و کۆمەکیان نەکەین، یان دەچێتە سەر چوارڕێیانەکان یان دەبێتە گیرۆدەی مادەی هۆشبەر یان کەڵکاوەژۆییان لێ دەکەن، هەموو چەشنە کەڵکاوەژۆییەک کە خۆتان چاکتر دەزانن چی دەڵێم.

تاقمێکی دیکەیان پێیان وایە کە سوودبینین لە کاری منداڵان هەم بە قازانجی خاوەنکارە و هەم بە قازانجی منداڵەکانە؛ چونکە بۆ ئەوان هێزی کاری هەرزانە و خاوەنکار لە هەمبەر ئەم کارە هەرزانە ئیشی پێ داوە کە وێڕای شارەزابوون، لەوانەیە مانگانە برە پارەیەکیشی پێ بدات. دووکاندارێک لە مەڕ هەڤیازیی بەکارهێنانی هێزی کاری منداڵ وتی:

> هەر دووکمان براوەین. هەندێ جار ئەو درگای دووکانەکە دەکاتەوە منیش بە چوار کار ڕادەگەم، خۆ دەزانی چی دەڵێم.

تاقمێکی دیکەی خاوەنکارەکان وێنایەکی تایبەتیان لە تەمەنی منداڵی هەیە و پێیان وایە تافی منداڵی ڕەنگە هەتا تەمەنی دە دوازدە ساڵان بێ و کەسانی ژوور پازدە ساڵان بە منداڵ نازانن و پێیان وایە دەکرێ ئەم تاقمە تەمەنییە (کە لە ڕاستیدا منداڵن) کاریان پێ بکرێت. هەروەها بە باوەڕی ئەوان تەمەنی منداڵی و سوودمەندبوون لە کاری منداڵ بە پێی ئێتنیکی منداڵەکان جیاوازە. بۆ وێنە بە باوەڕی ئەوان لەوانەیە تەمەنی منداڵانی ئێرانی و ئەفغانستانی جیاوازە و دەتوانین لە کاری ئەوان سوودمەند بین. کەواتە نەتەوە و ئێتنیکی منداڵەکان بنەمایەکی جیاکارانە لە دژی منداڵانە. خاوەنکارێک کە لە کەرتی مادە خەسارچووەکان کاری دەکرد و ڕوانگەیەکی هەڵەی بەرامبەر بە تەمەنی منداڵی هەبوو لە مەڕ بەکارهێنانی کاری منداڵ وتی:

> ئەرێ لەگەڵمان دێن. خۆ منداڵ نین، پازدە شازدە ساڵانن ئیتر بۆ منداڵن. مێرمنداڵن. هەمووشیان خەڵکی ئەفغانستانن.

تاقمێکی دیکە بە پێی ئەم پاساوە منداڵان دادەمەزرێنن کە منداڵەکان خۆیان لە سەر کارکردن پێداگری بکەن، ئەوان کاریان پێ دەکەن. هەڵبەت هەندێک لە منداڵەکان بە هۆی هەژاریی بنەماڵە یان پێداگریی بنەماڵە لەوانەیە هەوڵدای کار بن و داوای لە خاوەنکار بکەن کە کاریان پێ بدەن. بەو پێیەی کە تۆڕی پاڵپشتییان لاوازترە، لەوانەیە بۆ دۆزینەوەی کار هەوڵێکی زۆر بدەن و لە ئەنجامدا بچنە ناو کاری مەترسیدارەوە. کەواتە زۆربەیان لە بەر دەم مەترسی و کەڵکاوەژۆییدان. خاوەنکاری ڕۆنگۆڕەوەیەک سەبارەت بە پێداگریی منداڵەکان خۆیان بۆ وەرگرتنی کار بەم چەشنە بۆچوونی خۆی خستنە

ڕوو:

دێن دەپارنەوە من ئەم ئیشە دەکەم. من پێم وتن زیاتر لەگەڵ گەورەساڵان ئیش دەکەن. ئەوانەی وا کارزانن، ئەوانەی وا خۆیان تەلەفۆن دەکەن، ئەندازیار ئیشت هەیە؟ ئیشت نییە؟ من ئاوا ئیشیان پێ نادەم، چونکە هێزی خۆمم هەیە. وەک وتم منداڵان لەم تەمەن و لەم بازاڕەدا زۆر دادەمەزرێنم. ئیتر تەلەفۆنیش بکەن و داوای ئیش بکەن دەڵێم وەرن لە سووچێکدا بۆ خۆتان ئیش بکەن، ئەگەر ئیش هەبێ. بەڵام ئەوەی کە خۆم بکەومە دوایان نا شتی وا نەبووە. من هێزی کاری باشم دەوێ، تەمەنی لە سەر و کارزان بێ، چونکە بەتایبەت ئەگەر ناشارەزا بێ زیاتر دەست و پاگیرە.

تاقمێکی دیکەی خاوەنکارەکان بەو پێیەی کە دەزانن لە چاو گەورەساڵەکان گوێڕایەڵترن و هەرچییەکیان پێ بوترێ ئەوان ئەنجامی دەدەن، کەمتر ناڕازین، و کەمتر پەیجووری مافەکانیانن، کاری منداڵان بە کار دێنن. بە پێی بەڵگە مەیدانییەکان ئەم تاقمە خاوەنکارانە لە ژینگەی کاردا ئازاری منداڵەکان دەدەن. بۆ وێنە لەوانەیە بە سەریاندا بگوڕێنن، فەرمان و ڕێگریان لێ بکەن، و ئەگەر نەیانهەوێ منداڵ کاریان بۆ بکا حەقدەستەکەی نادەن. یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی دامەزراندنی منداڵان لە لایەن خاوەنکارەوە ئەوەیە کە لەو کارانەی کە کاتژمێری کاری درێژخایەن یان نائاساییان هەیە و دەبێ لە شەودا ئیش بکەن، ئەوە منداڵەکانن کە زۆر بە باشی بەرعۆدەی ئەم ئیشانە دەبن، چونکە گەورەساڵەکان یان خێزاندارن یان ئامادە نین ئەو کارانە بکەن. بۆ وێنە ئەو کارانەی کە شوێنی کار و نووستن یەکە یان لە نزیک یەکن، و یان منداڵە ئیشکەرەکان لەم کەرتەدا لە شارەکانی دیکەوە هاتوون ئەوە منداڵانن کە باشترین شێوە دەتوانن ئەم کارانە ڕابپەڕێنن و لە هەموو ڕوویەکەوە بە قازانجی خاوەنکارە. یەکێک لە خاوەن کارواشەکان لەم بارەوە وتی:

من پێم وایە ئەم منداڵانە هەندێ جار لە سەد گەورەساڵیش باشترن. چونکە ڕاستگۆ و گوێڕایەڵن و هەمیش زیاتر دەترسن ئەمانە لە سەد گەنجی نەفام باشترن. بۆ وێنە بیست یان نۆزدە ساڵان ناوێری لە گوڵ کاڵتری پێی بڵێی دەتۆرێ یان خەریکە بێ بۆت.

خاوەنکارێکی دیکە کە دووکانی کەلوپەلی ئێدەکی ئۆتۆمبێلی هەبوو سەبارەت بە چاکیی دامەزراندنی منداڵ وتی:

خۆشە، منداڵانێکی زیرەکن، لە چاو گەورەساڵان باشتر ئیش دەکەن. ئێمە متمانەمان پێیانە و کارمان پێ سپاردوون.

هەر بەم شێوە تاقمێکی دیکە تەنیا بیر لە قازانجەکەیان لە کاردا

دەکەنـەوە و بـە لایانـەوە فـەرقی نییـە کـە کـێ کارەکـە بکـا و گرینـگ ئەوەیە کـە کارەکـە ڕابپـەڕێت. هـەر لـەم بـارەوە خـاوەن مارکێتیـەکی مادەی خۆراکی وتی:

> هەر کەس پێویستی بە ئیش بێ پێی دەدەین گەورە بێ یـان چکۆلـە. ئێمە خودی ئیشکەکەمان بە لاوە گرینگە.

هەندێک جار خاوەنکارەکان لە هەندێک کارگادا باش دەزانـن کـە بەکارهێنانی کاری منداڵان نایاساییە، بەڵام دیسانەوە بەهۆی هەرزانیی کار و گوێڕایەڵیی منداڵان، بە کاریان دێنن و کاتێک پشـکنەرانی کـار سەردانی ئەم کارگایانە دەکـەن، ئـەوا خاوەنکارەکـان ئـەم منداڵانـە لـە چاوی پشکنەرەکان دەشارنەوە. بۆ وێنە لەوانەیە بیاننێرنـە ئـەمبار یـان هەر شوێنێک کە تیشکی چاوی پشکنەرەکان نەیانپێکێ یـان دەیاننێرنـە درگای پشتەوە. خاوەنکارێک کە کۆمپانیایـەکی بەرهەمهێنـەری جانتـا و پێڵاو هـەبوو سـەبارەت بـە بـەکارهێنانی منـداڵان لـەم جۆرە کارگـا فەرمییانە وتی:

> کارگـا فەرمییـەکانیش کـاری منـدالان بـە کـار دەهێـنن، بـەلام بـە وریاییەوە. ئەگەر کاتێک پشکنەری کار بێ، دەڵـێ منـداڵی یەکێکـە لـە کرێکارەکان یان دەیانشارنەوە بۆ ئەوەی پشکنەرەکە نەیانبینێت.

بەشـێک لـە خاوەنکارەکـانیش کـەمێک لـە بـارودۆخی منداڵـەکان تێدەگــەن و لــە کەمتەرخــەمیی بنەماڵــەکان بەرامبــەر بــە منــداڵان کەڵکاوەژۆیی لـە منـداڵان لـە لایـەن خاوەنکـارەوە ڕەخنـەیان هەیـە و ئەوان پێیـان وایـە منـداڵان هەنـدێ مافیـان هەیـە کـە دەبـێ ڕێـزی لـێ بگیرێت. یەکێک لەوانەی لە کەرتی پـەردەدووریین ئیشـی دەکـرد لـەم بارەوە وتی:

> هەندێک لە خاوەنکارەکـان هـیچ گرینگـی نـادەن کـە بـۆ وێنـە ئـەم منداڵە پێویستی بە پشوودانە، پێویستی بە یاریکردنە، پێویسـتی بـە ... بێگومان کاتێک بـۆ ئـەوان گرینـگ نییـە، دەی خاوەنکارەکـەش دەڵـێ کاتێک باوک و دایکی ئاوا بیر دەکەنەوە، باشە منیش وا دەکەم.

خاوەنکارێک کە لـە بـازاڕی تـاران هـۆدەی هـەبوو، ڕەخنـەی لـە کاری منداڵان گرت و وتی:

> ژینگـەی بـازاڕ ژینگەیـەکی بـاش نییـە؛ ژینگەیـەکی پـیس و زۆر خراپە. لێرەدا دەبێ فێری درۆ و دەلەسە بێت.

ئێنجیئۆکـانیش هەنـدێ جـار زەمینـە بـۆ کـاری منـداڵان خـۆش دەکەن. بۆ وێنە لەوانەیە بە هۆی بینینی هەژاری و نەداریی بنەماڵـە و ئەوەی کە بنەماڵەی منداڵەکە و منداڵەکە خۆشـی داوایـان لـێ کـردوون کە کاریان بـۆ بدۆزنـەوە، هەنـدێ جـار ئـەم کـارە بکـەن. دەبـێ بڵێین

ئینجیئۆکان پێیان وایە کاری منداڵ هەڵەیە، بەڵام لە هەندێ حاڵەتدا بە پاساو و ناوبڕ زەمینەی کاری منداڵ دەڕەخسێنن. هەندێ لە پاساوەکانیان ئەوەیە کە لە کارگا فێری کارێک دەبن و بۆ داهاتوویان باشە، باشتر لە کارکردن لە سەر شەقامە و یان لەو بڕوایەدان کە کارکردن کەمتر زیان بەم منداڵانە دەگەیێنێ و تەنانەت لە ئاقاری زۆرێک لە لادانەکان دووریان دەخاتەوە. ئەم ڕێکخراوانە بە پێی ئەو شوێنەی کە تێیدا دامەزراون لەوانەیە ڕێکاری جیاواز هەڵبژێرن. بۆ وێنە لە گەڕەکی فەرەحزاد لەوانەیە لە هەندێ لە کارگاکانی گەڕەک یان لە گەڕەکی 12ی شارەوانی کار بۆ منداڵەکان بدۆزنەوە، هەڵبەت لەو جۆرە کارانەی کە بۆ بۆچوونی ئەوان بۆ داهاتووی منداڵ شیاوە و ئەگەری کەوتنە مەترسیی منداڵ کەمترە. یەکێک لە چالاکوانانی ئێنجیئۆکان لەم بارەوە دەڵێ:

لە قۆناغێکدا دەتوانین زیان کەم بکەینەوە؛ یانی هەر هیچ نەبێ ئەو شوێنەی کە منداڵ ئیشی تێدا دەکا کۆنترۆڵ بکەین یان ئەگەر دەزانین منداڵێک بە پێی توانای دەتوانێ ئیشێکی باشتری هەبێ، دەتوانێ فێری بێ لە سەر چوارڕێیانەکانەوە بیانهێنینە ناو کارگا؛ ئەمە داپەڕی یەکەمە کە لە پاڵ باشترکردنی بارودۆخی بنەماڵە و بەتواناکردنی ئەندامانی دیکەی بنەماڵە و لە کۆتاییدا سەندنەوەی کار لە منداڵ ئەمە ڕەوتی گشتیی پلانەکەیە. ئەو ئیشەی ئێمە دەیکەین پەیوەندی لەگەڵ خاوەنکارە؛ ئیتر منداڵ لە هەر شوێنێک ئیش دەکا جا هەر کوێ بێ یان خۆمان ئەوێمان بە منداڵە ناساندبێ، دەچینە ناوەندە جیاجیاکان وکوو جوانکاری، لەگەڵ خاوەنکار پەیوەندی ساز دەکەین، منداڵەکە بەو شوێنە دەناسێنین یان منداڵەکە خۆی شوێنێکی دۆزیبێتەوە، زانیاریی ئیشەکە وەردەگرین، دەچین و لەگەڵ خاوەنکار قسە دەکەین و خۆمان دەناسێنین و ڕاستەوخۆ لەگەڵ خاوەنکار قسە دەکەین. بارودۆخی کاری منداڵ تاوتوێ دەکەین، ماوەی کارکردنەکەی، بڕی حەقدەستەکەی، هەڵسوکەوتی خاوەنکار، تەندروستیی دەروونیی خاوەنکار. ئەم پەیوەندییە بەردەوامە، جار نە جارێ قسە لەگەڵ خاوەنکار دەکەین کە ئەگەر خاڵێک سەبارەت بەو منداڵە هەیە خاوەنکار ئاگادارمان بکاتەوە و ئەگەر ئێمە خول بکەینەوە منداڵ دەبێ بێ ڕاهێنان ببینێ بەو پەیوەندییەی کە لەگەڵ خاوەنکار سازی دەکەین دەتوانین ئیزنی ئەوە وەربگرین کە لەو کاتژمێرەدا ئەو منداڵە نەچێتە سەر ئیش. ئەم پەیوەندییە دەپارێزرێ هەتا ئەو کاتەی کە منداڵ بە هەر هۆکارێک ئیشەکەی بگۆڕێ و ئینجا لەگەڵ خاوەنکارێکی دیکە دەچینە کەوان. ئەمە وا دەکا ئێمە لە قۆناغی یەکەمدا ئەم زیانانە کەمتر بکەینەوە جا ئەو ئامانجە درێژخایەنەشمان هەیە کە منداڵ بەتایبەت ئەو منداڵانەی کە تەمەنیان کەمە جیا لەو منداڵانەی کە تەمەنیان ژوور پازدەساڵانە بەرەو فێربوونی پیشە دەچن، بەڵام ئەو منداڵەی کە تەمەنی کەمە واتە لە حەوت هەتا هەشت ساڵان لە کار

دوور بکەینەوە.

لە کۆتاییدا بنەماڵەی ئەم منداڵانە یان دایک و باوکەکانیانن کە کاری منداڵ بەنۆرم دەکەن. زۆریان، بە پێی هەژاری و حاڵەتی نائاساییان بۆ دابینکردنی داهات، بیر و باوەڕەکانیان سەبارەت بە تاقی منداڵی و کارکردنی منداڵ و بەکارهێنانی ڕێکارگەلی کەمکردنەوەی مەترسییەکان، کاری منداڵان بۆ خۆیان و منداڵ نۆرمدار دەکەن. هەڵبەت ئەم باوەڕانە لە دەق و لە ناو دارشتەی کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی و ئابووریدا بیچم دەگرێت. بۆ وێنە هەندێکیان لایان وایە کە کارکردنی منداڵ دەبێتە هۆی فێربوونی کار و دروستبوونی کەسایەتیی منداڵ و لە داهاتوودا بە قازانجی منداڵە خۆیەتی. یان لە بەستێنێکی کۆمەڵایەتی کە هەلی نوێی ئابووری تێدا نییە، بۆ وێنە ناوچە گەشەنەکردووەکان، دایک و باوکی منداڵ زۆر باش دەزانن تەنانەت ئەگەر منداڵەکەیان بشخوێنێ، بیشچێتە زانکۆ و فێری شتێکیش بێ، بە پێی ئەو پسپۆڕییەی کە وەدەستی دێنێ، کارێکی بۆ دەست ناکەوێ و دەبێ خەریکی ئەو کارە نەریتییانەی بێ کە لەبەر دەستن. هەر بۆیە منداڵەکانیان دەنێرنە بەر کار. هەندێ جار ئەوان بەو چاودێری و پاڵپشتییەی کە بۆ منداڵانی دابین دەکەن و بەم پاکانە کە مەترسییەکانی کاریان بۆ منداڵ کەم کردۆتەوە منداڵەکانیان دەنێرنە بەر کار. بۆ وێنە لەگەڵ منداڵەکان دەچنە سەر شەقام و لە سووچێکی شەقامدا دووراودوور چاودێرییان دەکەن و ئاگایان لێیانە کە هیچ ڕووداوێکیان بۆ ڕوو نەدات. یان لە هەندێ لە کارگاکانی شوێنی کارکردنی خۆیان پاش ماوەیەک داوا لە خاوەنکارەکەیان دەکەن کە ئیش بە منداڵەکەیان بدرێ و باوەڕیان وایە کە بە هۆی ئەوەی لە شوێنی کارەکەدان هیچ کێشەیەکیان بۆ پێش نایە. بابەتێک کە زیاتر جێی سەرنجە ئەوەیە کە کاری منداڵان لە ناو جەماوەرێکی زۆری پەنابەرانی ناو کەلتوورێکە و ئەوان لەبەر ئەوە بەرەو ئێران کۆچ دەکەن کە کار بکەن. یەکێک لە چالاکوانانی بواری منداڵان لەم بارەوە وتی:

تۆ بڕوانە کۆمەڵێ کەس لە ئەفغانستان ئەگەر منداڵێک بگاتە تەمەنێک و ئیش نەکا وا دەزانێ تاوانێکی قورسی لێ وەشاوەتەوە، چونکە ئەمە لە کەلتووریاندایە، من چەندین جار حاڵەتم بینیوە کە دێتە ئێرە بۆ وێنە دەڵێ دادە ئیشم بۆ بدۆزەرەوە، منیش دەڵێم تۆ جارێ دەبێ دەرس بخوێنی، تۆ بۆ کار نابی، دەڵێ نا دادە من گەیشتوومەتە تەمەنێک کە دەبێ ئیش بکەم. ئەمە لایەنێکی بابەتەکەیە لایەنێکیشی بە هۆی پێداویستییانە کە لە ناو بنەماڵە ئێرانییەکاندا پرسەکە زیاتر لە سەر پێداویستی و ئاتاج چڕ بۆتەوە، بەڵام لە ناو بنەماڵە ئەفغانییەکاندا بەهەر حاڵ بەشێک لە کەلتووریانە، وەکوو بنەماڵە ئێرانییەکان کە کوڕ دەگاتە تەمەنێک دەبێ بچێتە زانکۆ. هەموو چاوەڕوانییان لێیە ئیش بکا؛ ئەگەر ئیش نەکا ئەمە نائاساییە. ئەمانە هەر لەو تەمەنی

منداڵییەوە بۆ وێنە دوازدە یان سێزدە ساڵان ئەگەر ئیش نەکەن نائاساییین. ماوەیەک لەمەوبەر یەکێک لە منداڵەکان لە لایەن باوکیەوە بە توندی تەمبێ کرابوو کە دواتر چوومە ماڵیان و قسەم کرد. کاتێک کە لە دایکیم پرسی کە بە ڕاستی ئەمە ڕووی داوە، دایکی گەڕاوە وتی: ئەرێ، ئەمە پێشتر دەچوو ئیشی دەکرد ئەم منداڵە لە یەکێک لە دووکانەکانی فەرەحزاد شاگرد دووکان بووە. بەڵام ئێستا ماوەیەکە ناچێت. دەچێتە کووچە و کۆڵان یاری دەکات. دەی ئەم منداڵە تەمەنی چەندەیە؟ یازدە ساڵان. زۆر پیش تەمبێیان کردبوو. زۆر شوورەییە منداڵێک لەم تەمەنەدا لە بری ئەوەی بڕواتە کۆڵان یاری بکا بچێ ئیش بکات.

وێنەی منداڵێکی کرێکار لە کارخانەی بلوورسازیی نەریتی لە گەڕەکی ئیسلامشار (وێنە: توێژەر)

چاودێری و پاراستن

چەمکی چاودێری لە زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا بە واتای ئەو کارلێکانەیە کە ئامانجەکەیان بنەمادارکردنی ڕفتارە. بە واتایەکی دیکە ئامانج لە چاودێری ڕێگری لەو ڕفتارانەیە کە دژی نۆڕم و بەها کۆمەڵایەتییەکانە و ئامانجەکەیان بنەمادارکردنی ڕفتار بە پێی نۆڕم و بەها کۆمەڵایەتییەکانە. هەڵبەت لە زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا ئەم چەمکە زیاتر دەڕوانێتە ڕفتاری چەوتانە و لە بواری کاری منداڵدا سوودی نییە. هەر لەم بوارەدا کۆهێن دەڵێ: "چاودێری یان کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی و یان ئەو ڕفتارەی کە لە سۆنگەی کۆمەڵایەتییەوە کێشەسازە و لە ڕاستیدا وا سەیر دەکرێ، چ بە واتای کاردانەوەیی و ناچالاک (پاش ئەوەی کارلێکی بەرگریمانە ڕووی داوە و ئەنجامدەر ناسراوە) و چ بە واتای چالاک و دەستپێشخەرانە (بۆ ڕێگری لە کارلێک)ـە" [46]. کەواتە چاودێری لێرەدا بەو واتایە بە کار

ناهێنرێـت. هەڵبـەت دەبـێ بڵێـین کاتێـک کـە خاوەنکـار لـە کـارە جیاوازەکانـدا چـاودێری بـە سـەر منداڵانـدا دەکـا، ئـەوان پـەیجووری بنـەمادارکردنی ڕفتـاری منـداڵان بـە پێـی ئـەو یاسـایانەن کـە خۆیـان داپانبەزانـدووە. لـەم یاسـایەدا، ئیتـر بـەها و نۆرمـەکان گشـتی نـین، بەڵکوو یاسـاکانی خاوەنکـارە کـە زۆر جـار سـتەمکارانەن. بـەم پێیـە خاوەنکـاران و ئەجێنـداکانیان بـە شـێوەی جیاجیـا چـاودێریی منـداڵان دەکـەن بـۆ ئـەوەی یاسـا دابـەزێنراوەکان پێشـێل نەکـەن. لـە لایـەکی دیکەشەوە چاودێریی کۆمەڵایەتی بە واتای هەر چەشـنە ئاکارێکـە کـە ئامانجەکـــەی پێگەیانـــدنی منـــداڵان و ڕێگـــری لـــە زیـــان یـــان خەسارەتمەندیی ئەوانە؛ وەکوو چۆن دایـک و باوکـەکان چاودێری لـە منداڵان دەکەن بۆ ئەوەی زیانیان پێ نەگا و بە باشی گەشە بکەن.

منداڵان لە کاری جۆراوجۆر لە لایەن ڕێکخراوەکان یـان کەسـانی جۆراوجـۆرەوە چـاودێری دەکـرێن یـان دەپـارێزرێن. لـەم زەمینـەدا دەتـوانین ئامـاژە بـە ڕێکخـراو و کەسـەکانی وەکـوو وەزارەتـی کـار، بێهزیستی، شارەوانی، هێزەکانی ئاسایش (ئینتزامی)، خاوەنکارەکـان، ئێنجیئۆکـان، دایـک و بـاوک، و دیکـەی ئەنـدامانی بنەماڵـە بکـەین. وەک وەتـرا، ئامـانجی هـەر کـام لـە کەسـەکان و ڕێکخراوەکـان لـە چاودێری و پاراستن جیاوازە. یەکێک لە ئەجێنداکانی چـاودێریکردنی منداڵان و کاری منداڵان بەرپرسانی وەزارەتی کارن؛ ئەوان دەبـێ بـە هۆکـاری جیـاوازی وەکـوو چۆنایـەتیی ژیـانی کـار و بەکارنـەهێنانی منداڵان، چاودێری شوێنی کارەکەیان بکەن. هەندێ جاریش چـاودێری بە مەبەستی ڕێگری لە کارکردنی پەنابەرانی نایاسـایی بـەکار دەبـەن. ئـەم چەشـنە چاودێرییـە نـە بـە گـوێرەی چـاودێری بـۆ بەکارنـەهێنانی منـداڵانی کـار بـەڵکوو بـە گـوێرەی هـەڵاواردن و سـتەم لـە دژی ئەفغانســتانییەکان ئــەنجام دەدرێــت. یــەکێک لــە خاوەنکــارە بارتریسازەکان لە بارەی ئەم جۆرە چاودێرییانەوە وتیان:

> بیسـتبووم گیریـان بـە کۆمـەڵێ لـە هاوڕێکـانم دابـوو کـە بـۆچی ئەفغانستانی دامەزراندووە؛ فیتەری. هاوڕێیەکم هـەبوو ئـەو پێـی وتـم. دانەیەکیشیان باتریساز بوو.

خاوەنکارەکان سەبارەت بەم بابەتە ئاماژەیـان بـە زۆر گێڕانـەوەی جیاواز کرد.

> پشکنەر بێ منداڵانی خوار تەمەن هەژدە ساڵان ببینێ گیـر دەدا ... لەبەر ئەوەیە ئێستا کە پێشتر بە عارەبانە ئیشیان دەکرد، ئێسـتا نـاهێڵن. لەبەر تەمەنی کەمیانە. ناچارین ئەمانە بکەین بە شا گرد دووکان.

> بوونە شاگردی دووکان کێشە نییە؛ واتە ئەگـەر پشـکنەر بـێ دەڵـێم ئەمە خزممە لێرە دانیشتووە ... چوون بۆیان نییە ئیش بکەن.

لێرە هەر لە ئیدارەی بیمە و بنکەی تەندروستییەوە دێن. ئەویش کاتێک دێن منداڵەکان لە دووکان ڕا دەکەن.
شارەوانی تەنیا دێ پلۆمپ دەکات. بۆ مۆڵەتنامەی کار دێن، بێن بزانن شوێنێکی بازرگانی نییە قەپاتی بکەن و لێی دەدەن بڕۆن. بەڵام حەقیان بە سەر هیچەوە نییە. سەردەمانێک دەیاوت کارگەی ژێر دە کەسی یاسای کار دەیگرێتەوە، پاش ئەوەی ئەو کارگایانەیان هەڵپێچاوە، زۆرێک لە کارگاکان لەو یاسای کارە دەر چوون.

یەکێک لەو منداڵانەی کە لە کارگای بەرگدووری شاگردی دەکرد سەبارەت بە پشکنەری کار وتی:

دەی خاوەنکار دەهات گیری پێ دەداین. خاوەنکار هینە ئێمەی لە دووکان دەکردە دەرەوە. جارێکیان هاتن گیریمان بە من دا، وتی چەندە لێرە ئیش دەکەی، وتم شەش ساڵە لێرە ئیش دەکەم.

چاودێری بە پێی جۆری کاری منداڵانیش فەرقی هەیە؛ بواری چاودێریی هەندێ لە کارەکان، بۆ وێنە ئەو کارانەی کە لە کارگای نافەرمی و ژێرزەوینی ئەنجام دەدرێن، بۆ چاودێران زۆر کەمە. ئەو کارگایانەی کە لە یەکەی نیشتەجێبووندان یان لە سۆنگەی یاساییەوە تۆمار نەکراون و هیچ ئادەرسێکیان نییە دەچنە ناو ئەم گرووپە و لە لایەن ناوەندە فەرمی و یاساییەکانەوە هیچ چاودێرییەک ناکرێن. هەڵبەت لە هەندێ حاڵەتیشدا زۆرێک لە منداڵەکان بە هۆی نەبوونی ناسنامە، تەنانەت لە سەر بنەمای یاساکانی کاری ئێران، ناتوانن لە داکۆکییە یاساییەکان سوودمەند بن. یەکێک لە چالاکوانانی بواری منداڵ سەبارەت بە چاودێری بە سەر کارگا و منداڵانی کار بەم شێوە دوا:

لەوانەی کە ژێرزەوینین منداڵان حەرەشەیان زیاتر لە سەرە، چونکە چاودێری و دەستتێنیشانکردنیانی کەمترە، چ چاودێریی ئێنجیئۆیی و چ چاودێریی جەماوەری، ماوەی کار و جۆری کار و ڕەچاوگرتنی ئەو ستانداردانەی کە تەندروستیی دەروونی و ڕۆحی و جەستەیی منداڵ دابین و دەستەبەر دەکات. لەم پێناسەدا هەندێ لە منداڵەکان لە تەمەنی کاری پازدە هەتا هەژدە ساڵاندان، بەڵام بە هۆی ئەوەی ناسنامەیەکی ڕوونیان نییە ناتوانن وەکوو ئەوانی دیکە لە داکۆکیی یاسایی سوودمەند بن ئەو کەسانەی کە ناسنامەیان نییە هەم ئێرانین و هەمیش ئێرانی نین، ناتوانین بڵێین هەموویان ئێرانین.

کێشەی سەرەکیی ئەوەیە کە لە زۆر حاڵەتدا بە هۆکاری جیاواز، زۆرێک لە کارگاکان لە ڕووی بەکارنەهێنانی منداڵان بۆ کار هیچ چاودێرییەک ناکرێن. لە هۆکارە سەرەکییەکانی ئەم چاودێرینەکرانە

دەتوانین ئاماژە بە کەمیی هێزی کار لە وەزارەتی کار و پەرەسەندنی بازاڕی کاری نافەرمی بکەین. یەکێک لە کارناسانی وەزارەتی کار لەم بارەوە وتی:

لە ڕووی ڕێساوە کێشەمان نییە، بەڵام لە ڕووی جێبەجێکردنەوە گرفتمان هەیە. منداڵان لەو بارودۆخەی کە بنەماڵە زیاتر کێشەی ئابووری هەیە، وەکوو ئێستا و کەش و هەوای کۆڕۆنا زیاتر خەسار هەڵگرن.

ئەو کارگایانەی کە مۆڵەتیان نییە و چاودێری ناکرێن کارگای ژێرزەوینین.ئەوانەی وا دەبینرێن زیاتر مۆڵەتدارن. بێمۆڵەت لە هەموو شتێک دەچێ لە کارگا نەبێ، لە چوارچێوەی ژوورێک. ئەگەریش ژوور نەبێ لە چوارچێوەیەکی بێمۆڵەتدان. ناوەندە مۆڵەتدارەکان بواری چاودێریکردنیان هەیە، چونکە یاسا ئیزنی ئەوە دەدا، ئەگەرچی لە پشکنیندا چاودێری لاوازە.

پرسی نەبوونی چاودێری بە سەر کارگا نافەرمی و بێمۆڵەتەکان بارودۆخێک بە سەر منداڵدا دەسەپێنێ کە بە هۆیەوە منداڵان ڕووبەڕووی مەترسیی زیاتری کێشەی جەستەیی و دەروونی دەبنەوە. وتەی یەکێک لە پسپۆڕانیش ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

بارودۆخی کاریی منداڵ لە کارگاکاندا زۆر خراپتر لە بارودۆخی سەرشەقامە، چونکە لە چاوی جەماوەر دوورە و ئەگەری کەمئەندامبوونیان هەیە و خاوەنکار لەم بارەوە بەرعۆدەی هیچ شتێک نابێت. کارکردن لە کارگا خەسارەتی زیاتری بە دواوەیە، منداڵ ئاسایشی پیشەیی نییە و تووشی خەسارەت و کەمئەندامی دەبێتەوە.

ئەو خاوەنکارانەی کە هەندێ پڕۆژە لە ڕێکخراوە دەوڵەتی و گشتییەکان دەستێنن بە شێوازی جۆراوجۆر چاودێری بە سەر کاری منداڵدا دەکەن. ئامانجی ئەوان لە چاودێری ئەوەیە کە منداڵان و دیکەی کاربەدەستان ڕێسای کار پێشێل نەکەن بۆ ئەوەی لە سۆنگەی ئابوورییەوە زیاتر قازانج بکەن. بۆ وێنە لە کاری زبڵگەریدا پەیمانکارەکان گەڕەکە شارییەکان بۆ کۆکردنەوەی زبڵ لە شارەداری بە کرێ دەگرن و لە ڕێگەی پشکنەرانی خۆیانەوە چاودێری شوێنی ژێر ڕکێفیان دەکەن بۆ ئەوەی کار بە پێی ڕێسا و یاسای ئەوان جێبەجێکردن بکرێت. ئەم پەیمانکارانەش بە شێوازی خۆیان گەڕەکەکان بە زبڵگەرەکان بە کرێ دەدەن کە ژمارەیەکی زۆریان منداڵن و ئەگەر کەسێک لە دەرەوەی چوارچێوەی ئەم ڕێسایە کار بکا، دەستنیشانی دەکەن و بە شێوازی جیاواز سزای دەدەن. یان لە بازاڕی گوڵ و بازاڕی گەورەی تاران هەندێ ئەنجومەن هەن کە بە شێوازی جۆراوجۆر چاودێریی منداڵانی داشقەچی دەکەن بۆ ئەوەی بە پێی ڕێساکانی ئەوان کار بکەن. سەبارەت بە چاودێریی پەیمانکاران گێڕانەوەمان هەیە:

هەندێ عارەبانەکان تاپۆ کراون، ئەوان پێشتر تاپۆ کراون. ئێستا تاپۆ ناکەن. شارەوانی دەیدا، ئێستا شارەوانیش نەماوە. ساڵێک دەبێ. مانگانە 30 هەزار تمەنی وەردەگرت.

نزیکەی چەند ساڵ بەر لە ئێستا کۆمپانیایەک هات و ئەمانەی ڕێک خست و ئەوانە بە پێی ئەو بەڵگانەی کە بە کۆمپانیایان دەدا، وەک دەستەبەرکردن، کۆمەڵێ کاسپ، دووکاندار، کەسانی گەڕەک، شۆڕای شار و هتدیان دەستەبەر دەکرد و ئەو دەستەبەرییە کۆمپانیا قبووڵی دەکات. پەنجەمۆریان لێ وەردەگیرا و دۆسییەیان بۆ ساز دەکرا. لە کۆتاییدا ئەو تاپۆیە دەبوو بە هی ئەو کابرا و دیار بوو کە زامنەکەی کێیە و بە پێی ئەو تاپۆیە زانیارییەکانی ئاشکرا دەبوو، جلوبەرگێکیشیان پێ دەدا. واتە ئەگەر باری مشتەرییەکیان بردبێ لە ڕووی تاپۆکەیەوە بیناسنەوە. هەڵبەت بەشێکی بە ئێمەیە و بەشێکی بە دەست هێزە ئینتزامییکانەوە. ئەگەر بارەکەیان بردبێ دەینێرین بۆ هێزە ئینتزامییەکان، ژمارەی تاپۆکە دەدا و ئینجا ئێمە زانیارییەکان دەنێرین بۆ هێزەکانی ئینتزامی و ئەوانیش بەدواداچوون دەکەن.

ئەگەر ئەم گەلاڵە جێبەجێکردن بێ، بێتاپۆکان کۆ دەکرێنەوە. چونکە زۆر جار ئەمانە فێڵەبازن. ئەوان لە فرت و فێڵی بازاڕ باش دەزانن. لە ناو ئەو قەرەباڵغیی بازاڕەدا لە ناکاو دەردەچێ کە خاوەن بار نەیدۆزێتەوە و ونی بکات. ئیتر ناتوانێ پەیدای بکات. ئەمە بۆ ئەوەیە کە هەم داشقەچی هیچی پێ نەکرێ و هەم کەسەکە خاترجەم بێت. ئەم گەلاڵە هی دە ساڵ لەمەوبەرە، ئێمە هەڵوەدای ئەوەین پەیمانکارێکی کارزان بێ، چونکە ئێرە هەندێ جار تێیدا شەڕ و چەقۆکێشان ڕوو دەدات. وا نەبێ کە کارمەندەکانی ئەم کۆمپانیانە دەردەپەڕن. پێشتر زانیارییەکان تۆمار دەکرا و دۆسییەیان بۆ دروست دەکرد. ئێستا ئێمە ئەوەمان دەوێ و بە نیازین ئەم گەلاڵە جێبەجێکردن بکرێت.

لێرە کەسێک هەیە کە لە پێشەوەی بازاڕدا دادەنیشێ، لەو ژوورە کە پێی دەڵێن شۆڕا. ئەو جلوبەرگمان پێ دەدا، 400 هەزار تمەن لە پێشدا دەدەین بۆ ئەوەی ئەم هێلەکانە وەربگرین. ئینجا مانگانە بڕی 300 هەزار تمەن دەدەین کە لێرە ئیش بکەین.

یان یەکێک لە خاوەنکارەکان لە مەڕ چاودێریکردنی مەکۆکانی گوڵفرۆشی وتی:

من و براکەم پێکەوە ئیش دەکەین؛ لە کەرەی بەیانییەوە لێرەین و ڕوومالّی هەموو شوێنێک دەکەین. ئێمە لە منداڵییەوە لێرەین، بۆ

ئەوەی لێرە ئیش بکەین پارە بە کەس نادەین.

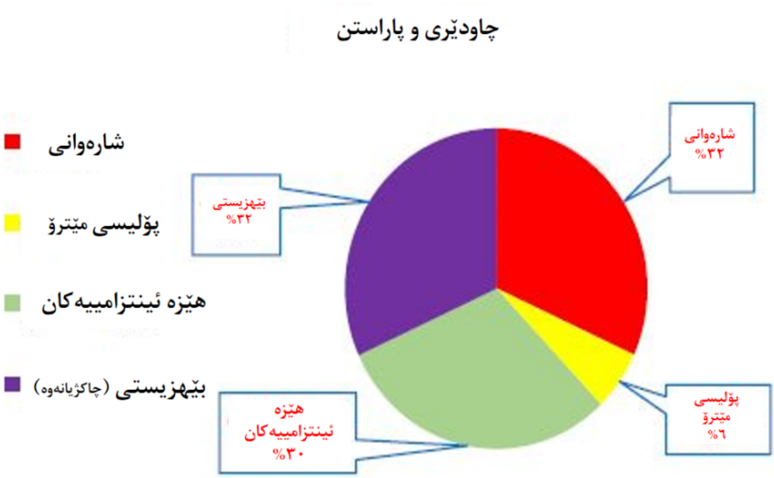

چارتی ژمارە 3-13: چاودێریی ناوەندەکان بە سەر کاری منداڵان

ئێن‌جی‌ئۆکانیش یەکێکی دیکە لە فاکتەرەکانی چاودێری‌کردنی بارودۆخی منداڵانن کە لە وتەزای ئێن‌جی‌ئۆکان زۆر بە باشی ئەم بابەتەیان تاوتوێ کراوە. ئەم ڕێکخراوانە ئامانجی جیاوازیان هەیە کە گرینگترینەکەیان بریتییە لە: دەستنیشان‌کردنی منداڵان بۆ ڕاکێشان و داکۆکیی لەو منداڵانە، چاودێری‌کردنی کار و خاوەن‌کارەکان بە مەبەستی ڕێگری لە چەوساندنەوەی منداڵان و کەم‌کردنەوەی خەسارەت و زیانەکانی کار، دەربازکردنی منداڵان لە کاری چەتوون کە ئیمتیاز و هەڤیازیشی کەمترە، لە هەندێ حاڵەتدا ناردنی منداڵەکان بۆ ناو ئەو کارانەی کە دژوارییان کەمتر و هەلی شارەزایی و فێربوونیان زیاترە. لە پاڵ ئێن‌جی‌ئۆکان دایک و باوک یان یەکێک لە ئەندامانی بنەماڵەش بە شێوازی جۆراوجۆر لە کاری جۆراوجۆر منداڵەکان دەپارێزن و چاودێریی ڕفتاریان دەکەن. ئامانجی سەرەکیی ئەم گرووپە کەم‌کردنەوەی مەترسییەکانی کار و بەئەزموون نەکردنی توندوتیژی و ئازارە. گێڕانەوەکانی ژێرەوە هەر هەموویان بە باشی پیشان دەدەن کە دایک و باوک یان یەکێک لە ئەندامانی بنەماڵە چۆن و بە چ هۆکارێک منداڵەکانیان دەپارێزن و چاودێرییان دەکەن:

چووم بۆ ئیش، لەوێ دوو کچ هاوسەرگیرییان کردبوو و ڕۆشتبوون. ئێمە تەنیا ماینەوە. ئێمەش ئێستا ناچینە سەر کار. ئێمە ئەوڕۆ دەچین پارەکەمان وەردەگرین. لەبەر ئەوەی ئێرە ئافرەتی تێدا نییە. دایک و باوکم ناهێڵن لێرە ئیش بکەم. دوو پیاو لێرەن هەشت کەس بووین هەموو ڕۆشتن هەر ئێمە ماینەوە لەگەڵ دوو پیاو. ئێستا

ناهێڵن ئیش بکەین.

لە سەر چوارڕێیانی شارەوانی بووین شەوی پازدە هەزار تمەنیان پێ دەداین. لە منداڵەکانمانیان نەدەدا. لێرە شەوی بیست هەزار تمەن دەدەین و لێمان دەدەن. باوکم دەڵێ لێرە ئیش بکەن، لێرە لەماڵەوە نزیکترە.

ئەو ئەفغانستانییانە لەگەڵ دایکیان دێن، دایکیان کەمتر ئیش دەکا، زیاتر دەوەستن چاودێرییان دەکەن کە کەس پارەکەیان لێ نەدزێ، شەڕ نەکات.

لەگەڵ تەشەنەسەندنی ڤایرۆسی کۆرۆنا چاودێری لە هەندێ لە کارەکان بۆ دانەمەزراندنی منداڵانیش زیاتر بووە. لە دەستپێکی تەشەنەسەندنی ڤایرۆسی کۆرۆنا و بە هۆی ترس لە بڵاوبوونەوەی زیاتری ئەم پەتایە زۆرێک لە ڕێکخراوە دەوڵەتییەکان لە بواری کاریی خۆیاندا ڕێگرییان لە کاری منداڵان کرد. یەکێک لەو ڕێکخراوانەی کە ڕێگرییان لە کاری منداڵان لە کەرتی زبڵگەری کرد شارەوانیی تاران بوو کە ڕایانگەیاند بە سەپاندنی چاودێریی بەربڵاو، بانگەشە لە سەر ئاستی شار، و داواکردن لە شارۆمەندان بۆ ئەوەی هەر حاڵەتێکی زبڵگەریی منداڵیان بینی ڕاییگەیێنن و بەم شێوە ڕێگری لە زبڵگەریی منداڵان دەکات. هەڵبەت پاش ماوەیەک ئەم گەلاڵە وازی لێ هێنرا و منداڵانیش گەڕانەوە سەر زبڵگەری. چاودێری و ڕێگری لە کاری منداڵان لە کاتی تەشەنەسەندنی ڤایرۆسی کۆرۆنا تەنیا لە منداڵانی زبڵگەردا تەسک نەبۆوە، بەڵکوو لە کارەکانی دیکەشدا، وەکوو بازاڕی گوڵیش هەر بەم شێوە بوو کە بەڵگە مەیدانییەکان پشتڕاستی کردەوە؛ وەک یەکێک لە خاوەنکارەکان لە بازاڕدا وتیان:

ئیتر پاش ئەم بارودۆخی کۆرۆنایە کە پێش هات، لە ساڵی نوێدا، لە لایەن دەوڵەت فەرمان هات کە چیتر منداڵان بە نیازی کار دانەمەزرێنرێن، دەنا سزا دەدرێن. ئیتر ئەنجومەنی بازار بریاری دا عارەبانە (داشقە) بە منداڵانی خوار تەمەنی هەژدە ساڵان نەدات.

وێنەی ڕیکلامی شاریی شارەوانی لە پارکی لالە سەبارەت بە بەرەنگاربوونەوەی زبڵگەریی منداڵان (وێنە: توێژەر)

ئێنجیئۆکانیش بە شێوازی جیاواز چاودێریی منداڵەکان دەکەن بۆ ئەوەی داکۆکییان لێ بکەن و مەترسییەکانی کاریان بۆ کەم بکەنەوە. لەم بارەوە یەکێک لە چالاکوانانی ئەم بوارە وتی:

ئێمە لەگەڵ خاوەنکارەکەی پەیوەندی ساز دەکەین، ئیتر بە جۆرێک لەگەڵی ڕادێین کە ماوەی پشوو دابنێ کە ئەو منداڵە بچێ ڕاهێنانێ ببینێ، شتێکی هەیە بچێ ئەنجامی بدات. من سەبارەت بە یەکێک لە منداڵەکان لە بیرم چوو بڵێم چۆتە بواری زێڕنگەری دەی ئەمەش ماوەیەکی زۆر خەریکی ئیش دەبێ هەشتی بەیانی دەچێ هەتا پێنج و شەش. ئێستا وەک خۆی دەڵێ مانگانە بڕی ملیوێنێک و 300 یان 400 هەزار تمەن وەردەگرێ لە منداڵەکانی خۆمانن. ئێمە منداڵمان هەیە شاگردی دووکانە مانگی ملیوێنێک وەردەگرێت.

یاریدەدەری یەکێک لە ئێنجیئۆکانیش وتی:

سەردانی کارگا بەڵێ ئێمەش سەرەتا کردمان. دواتر لە ڕێگەی بنەماڵەکانەوە بەدواداچوونمان کرد. چونکە بنەماڵەکان متمانەیان پێ کردین، خۆیان دەچنە شوێنی کاری منداڵەکە و منداڵەکە دێنن. بۆ وێنە

منداڵێکـە لـە فیتـەری ئیشـی دەکـرد، دایکیمـان ڕازی کـرد منداڵەکـە بێنێتەوە. منداڵەکەش خوێندکاری قۆناغی یەکی دواناوەندی بوو.

پەیوەندییەکانی کار

کاری منداڵان چەند تایبەتمەندیی دیاری هەیە. پەیوەندییـەکانی کـار و حەقدەست گرینگترین تایبەتمەندییەکانە. پەیوەندیی کار، ئـیش لـە سـەر پەیوەندیی منداڵ لەگەڵ دەوروبەرییەکان لـە شـوێنی کـاردا دەکـات. لـە کاردا زۆر کەس ڕۆڵ و دەوری جیاوازیان هەیە کە منداڵ پەیوەندییان لەگەڵ ساز دەکـات. لـەو کارانـەی کـە خاوەنکـار بـوونی هەیـە ئـەوە خاوەنکارە کە لە چوارچێوەی پەیوەندیی خاوەنکار - کرێکار زیاترین پەیوەندی لەگەڵ منداڵ هەیە. بە واتایەکی دیکە نە لـە سـۆنگەی ڕادە و چەندایەتی بەڵکوو لەو ڕووەوە کە دەورێکی دیاریکەرەوەی لـە کـاری منداڵدا هەیـە. پەیوەنـدیی منـداڵ لـە شـوێنی کـار تـەنیا لـە خاوەنکـاردا تەسـک نابێتـەوە و بـە پێـی جـۆر و شـوێنی کـار، پەیوەنـدیی لەگـەڵ کەسـانی جیـاواز هـەم لـە شـوێنی کـار و هـەمیش لـە شـوێنی ژیـان دەگرێتـەوە، وەکـوو هاوکـاران، چ هاوکـارە منـداڵ و چ هاوکـارە گەورەسـاڵەکان، بنەماڵـەی منـداڵ، کاسـپکارەکانی گـەڕەک، مشتەرییەکان، هاوکایە هاوتەمەنەکان، و دیکەی شارۆمەندان.

شـێوازی هـاتنی منـداڵان بـۆ نـاو کـار لـە پێشـدا زۆر لـە ژێـر کارپێگـەریی تایبەتمەندییـە ئـابووری – کۆمەڵایەتییـەکانی بنەماڵـەی منداڵ، شوێنی ژیان، و تۆڕی پەیوەندییـەکانی ئـەوە. بـە گشـتی هـاتنی منداڵان بۆ ناو کار بە پێـی تـۆڕە کۆمەڵایەتییەکـەیان ئـەنجام دەدرێـت. هەڵبەت لەوانەیە لە هەندێ حاڵەتدا منداڵان بە شێوەی هەڵکـەوت بچنـە نـاو کـاری تایبـەت، بـەڵام ئـە حاڵەتانـە دەگمـەنن. بـەو پێیـەی کـە پەیوەندییەکانیان ناوگرووپییـە و بـە تـۆڕی خێزانـی، هـاوڕێ، خـزم و کەس و هاوگەڕەکەکان بەستراوەتەوە، ئەم منداڵانـە بـۆ کـار بـژاردەی کەمیان لە بەر دەستە و دەچنە ناو ئـەو کارانـەوە کـە پێیـان دەوتـرێ " کاری منداڵ". هەندێ جار منداڵەکان لە ڕێگـەی ئێنجیئۆکانـەوە کـار دەدۆزنـەوە. گێڕانـەوەکانی ژێـرەوە بـە جۆرێـک لـە جۆرەکـان ئـەوە دەردەخا کە منداڵان لـە ڕێگـەی ئـەم تۆڕانـەوە چوونەتـە نـاو بەسـتێنی کار:

> من هاتمـە دووکـانی بەرگـدووری، شـوێنێکی باشـە. لەگـەڵ دایکم هاتم. ویستم پارە وەدەست بێنم.

> هاوپۆلەکانم لێرە ئیشیان دەکرد. منیان ناساند و هاتمە ئێرە.

> دوو بۆ چوار ساڵ ئیشـم نـەکرد. ئینجـا چوومـە دەستفرۆشـی. ئیتـر هاتینە ناو کاری پەردەدووری. دواتر بـە نیـازی بەرگـدووری چوومـە

شوێنیکی دیکە. ئیتر لەوێوە چوومە پەردەفرۆشییەکی دیکە. لەوێوە هاتمە ئێرە. لەگەڵ کوڕەپوورەکەم دەچم، بچێتە هەر کوێ منیش دەبات.

ڕۆژیکیان بۆ خۆم هەر وا دەڕۆشتم، یەکێ هەرای لێ کردم، دێی لێرە ئیش بکەیت. کارێکی چاکە. منیش بەیانی زوو هەستام هاتم کە بزانم چۆنە. ئیتر لەو ڕۆژەوە هاتم بۆ ئیش.

ڕۆژی یەکەم کە هاتم 24 هەزار تمەن حەقدەستی ئیشکردنەکەم وەرگرت. ڕۆژی دووهەم بوو بە 30 هەزار تمەن. وتم با بمێنمەوە ڕەنگە باش بێت. ئیتر چەند ڕۆژ هاتم و بینیم کە چاکتر بوو.

خۆم هاتم.
چۆن هاتی؟
وتیان بچۆ بۆ ئەوێ. باوکم وتی.

من ئێرەم نەدەزانی. نەنکم پێی وتم. لە پێشدا بە نابەدڵییەوە هاتم. بەڵام کە خۆمم ڕێک خست جێی خۆمم کردەوە. کە من و نەنکم لەگەڵ شیمالییەکان بوو بە دەمەقڕێمان، لەگەڵ کۆچەرەکان تێوەچووین نەیاندەهێشت ئیش بکەین. دەیانوت ئێرە شوێنی ئیشی ئێمەیە، لەم قسەڵۆکانە ... . ئیتر نەنکم بە شوێن ئیشێکی باشدا دەگەڕا. ئیتر ئێرەی دۆزییەوە. بۆ بەیانییەکەی من و دادیشم هاتین.

یاریدەدەری کۆمەڵایەتیی یەکێک لە ئێنجیئۆکان لەم بارەوە وتی:

بە هۆی پرسە ئابووری و کەلتوورییەکانی بنەماڵەکانەوە منداڵەکان بە نیازی دۆزینەوەی کار لەگەڵ ئاشنا و ناسیاوەکانیان کۆچ دەکەن و خەریکی ئەنجامدانی کارێک دەبن کە لە لایەن دیترانەوە بۆیان هەڵبژێردراوە. کار دژوار و ماوەی زەمەنییەکەی زۆرە. ئەگەر بیانهەوێ ئیشەکەیان بگۆڕن، ئاشنا و هاوڕێکانیان کارێکی دیکەیان بۆ دەدۆزنەوە. بڕی زۆری حەقدەستەکەیان دەنێرن بۆ بنەماڵەکەیان.

یاریدەدەرانی دیکە لەم بارەوە وتیان:

دایک و باوکیان دەیانخەنە بەر کار، بەتایبەت ئەگەر مێرمنداڵ بن یان منداڵ بن و تەمەنیان کەم بێ، لە لایەن دایک و باوکەکانیان کاردۆزییان بۆ دەکرێ یان یاریدەدەر کاریان بۆ دەدۆزنەوە. کە کاردۆزیشیان بۆ نەکا ڕێنوێنییان دەکا کە بۆ وێنە بچنە فڵان شوێن فڵان ئیش بکەن.

منداڵ خۆی کار هەڵنابژێرێ، بنەماڵە ناچاری دەکەن. یان منداڵە خۆی دەبینێ کە باری ئابووری باش نییە و خزم و کەس و کاری

خۆی دەبینیّ کە ئەم ئیشە دەکەن، ئەمیش پەیجووری پارە دەبێت؛ پەیجووری ئەوە نییە فێری ئیشێک بێ کە داهاتووساز بێت. بۆ وێنە من یان ئەو بنەماڵەی کە خاوەن منداڵە بۆ ئەوەی ئەو منداڵە هاوین بێکار نەبێ، نەچێتە شەقام، ئەم لا و ئەو لا نەچێت. هەوڵ دەدا بینێرێتە شوێنێک. بۆی هەڵدەبژێرێ، ناڵێ وەرە چەرچێتی بکە، ناڵێ وەرە فلان کارگە ئەم کارە بکە، پارە بێنەوە. دەڵێ من ئەم منداڵە فێری پیشەیەک دەکەم. ئەم منداڵە چی پێ خۆش بێ سەیر دەکەین بزانین خۆی یان بنەماڵە حەزیان لە چییە، دەیخەینە سەر ئەو ئیشە.

یەکێک لە خاوەنکارە بازاڕییەکان لەم بارەوە دەڵێ:

وەلا من پێویستم بە کەسێک بوو، بەڵام کارەکەم سووکە و لەبەر ئەوەی باوکیان لێرە بوو، دوو کەسیان نارد، بە گشتی هاوینان کوڕە قوتابییەک دادەمەزرێنم.

زۆر کات ڕەگەزی منداڵان کاریگەری لە سەر شێوازی هاتنیان بۆ ناو بازاڕی کار دادەنێت. ئەگەرچی ئێمە لە سەر شەقامەکان و وێستگەی مێترۆ دەبینین کە ژمارەیەکی زۆری کچان و کوڕان بە شێوەی تەنها ئیش دەکەن و کەس ئاگای لێیان نییە، بەڵام بۆ تاقمێک لە بنەماڵەکان زۆر گرینگە کە شوێنی کاری منداڵانیان پارێزراو بێت. نیگەرانیی لە ئازاری سێکسی لە زۆربەی حاڵەتەکاندا وا دەکا کە بنەماڵەی ئەم تاقمە منداڵانە، شوێن یان کارێکی پارێزراویان بۆ دابین بکەن. بۆ وێنە ئەوان هەندێ جار پارێزراویی کارگا لێک دەدەنەوە و ئەگەر لەوە ئەرخایەن بن کە شوێنەکە پارێزراوە ڕێگە بە منداڵە دەدەن کە کار بکا یان زۆر جار منداڵەکان لەگەڵ خۆیان دەبەن. یەکێک لە منداڵەکان لەم بارەوە وتی:

دایکم لە خاتوونێکی پرسی وتیان لای ئەم پیاوە باشە. دایکم منی هێنا بۆ ئەوەی لێرە ئیش بکەم.

و کچێکی دیکە لەمەڕ هاتنی بۆ ناو بازاڕی کار وتی:

ئەو خاوەنکارە دایکمی لە پارک بینیبوو کە من بەرگدووریم هەیە. دایکم وتبووی پێویستیان بە کەسێکە، کچیشە، پێی خۆشە فێری بەرگدووری بێت.

یەکێک لە خاوەنکارانی کارگایەکی بەرهەمهێنان سەبارەت بە هاتوچۆی منداڵان بۆ شوێنی کار وتی:

دایک دەڕوا، کچە دێ، کچەکەشی لێرەیە، دوو کچ و برایەکی دیکەشیان لێرەیە. کەمتر یەک یەک دەچن. لە تەمەنی کەمتر، کەم وا هەیە یەک یەک بچن؛ واتە ڕەنگە پازدە شازدە ساڵانەکەیان یەک یەک ئیش بکەن، بەڵام بۆ ئەو تەمەنەی کە ئێمە دەڵێین، دوازدە، سێزدە، دە

و ئەمانە، لەگەڵ کەسێک دێن.

هەندێ لە منداڵان هۆگری کارکردن لە کارگان و هەندێکی دیکە حەزیان لە کارکردن لە سەر شەقامە. ئەو زەمینە کۆمەڵایەتی و خێزانییەی کە منداڵان تێیدا گەشەیان کردووە و گەڕەک و شوێنی ژیانیان دەورێکی گرینگی لە هەڵبژاردنی جۆری کار هەیە. منداڵێکی دەستگێڕ لە مەڕ کار لە سەر شەقام بەم شێوە بۆچوونی دەربڕی:

خۆی لە بنەڕەتەوە حەزم لەم ئیشە نییە، داهاتووی نییە، ئیتر کێشەیە کە هی هەندێ دەسڕم. [مەبەستی منداڵەکە سڕینی شووشەی ئۆتۆمبێلی خەڵکە]. دەڵێن ئەم کارە سواڵکردنە، باش نییە.

یاریدەدەری ئێن‌جی‌ئۆیەک لەم بارەوە وتی:

منداڵان ئەو کارەیان پێ خۆشە وا تێیدا ئازادترن. جا منداڵێکی پازدە شازدە ساڵانی تەندروست بێ، منداڵ لەو ئاستەدا نییە کە ئەمانە لێک بداتەوە. ئەوە ئێمەین، ئەوە ئیشی یاریدەدەر و بنەماڵەیە کە ئەمانە ئاراستە دەکەین و دەزانی دنیا چۆنە و دەبێ فێری چی بن.

یان یەکێک لە یاریدەدەرە کۆمەڵایەتییەکان لە مەڕ بۆچیەتیی پێباشتربوونی کاری سەرشەقام لە کاری کارگایی لە ڕوانگەی منداڵانی کار بەم شێوە دوا:

ئەوانەی دەچنە ناو کاری فیتەری و کاری کارگاییان پێ خۆش نییە، زۆر ڕازی نین. بە دەگمەن دەبینین لەم گرووپانەدا کەسێک ڕازی بێ، چونکە کێشەیەک کە ئەمانە هەیانە ئەوەیە کە دەبێ کاتی خۆی بێن و بڕۆن؛ ئەمە بە لایانەوە گرفتە. ئەوەی کە ئێمە منداڵێکمان هەیە کە بەردەوام بۆڵەی ئەوەی دێ کە خاوەنکارەکەمم خۆش ناوێ؛ هەمیشە پێم دەڵێ دەبێ هەشت و نیو لێرە بی، من پێم خۆشە هەتا دە بخەوم، جا هەستم؛ واتە ناتوانن لەم کارەدا تەکووز بن، دەستفرۆشییان پێ باشترە، هەم سەرگەرمیی زیاترە و هەم بزۆزی دەکەن و هەم ئەو پارەی کە وەدەستی دێنن لە هی کارگا زیاترە.

یان یەکێک لە چالاکوانانی مافەکانی منداڵ لەم بارەوە وتی:

خاڵی سەرەکی لێرەدا ئەوەیە کە بۆ زۆرێک لە بنەماڵە و ئەو منداڵانەی کە کار دەکەن من وای دەبینم کە ئیش‌کردن لە هەر چەشنە کارگایەک لە چاو ئیشی سەرشەقام هەر هیچ نەبێ لە ڕووی شان و شکۆی کۆمەڵایەتییەوە باشترە؛ واتە ئەوەی کە ئیش‌کردن لە سەر شەقام سووکترە تا ئیش‌کردن لە ناو دووکان یان کارگایەک. بۆ زۆرێک لە بنەماڵەکان ئەمە ناخۆشە کە ئەم ئەتک و سووکایەتییە قبووڵ بکەن کە منداڵ بچێ لە سەر شەقام ئیش بکات. خاڵێکی دیکە ئەوەیە کە ئیشی سەر شەقام ماوەیەکی تەمەنی هەیە، منداڵان هەتا تەمەنێک دەتوانن لە سەر شەقام ئیش بکەن و سەرنجی خەڵک

ڕابکێشن، یان کڕین و فرۆشتن بکەن، تەنانەت سەبارەت بە کچان ئەم تەمەنــە کەمتریشــە، بەتایبــەت کچــانی ئەفغانســتانی؛ لەگــەڵ ئــەوەی پێدەگەن و باڵق دەبن لە شەقام دەیانهێننە دەرەوە لەبەر ئەوەی شەقامیان پێ مەترسیدارە. کەواتە ئیشی سەر شــەقام هــەتا ڕادەیەکــە. کــوڕان لــە تەمەنێک بەو لاوە بنەماڵە ئیتر بڕیار دەدا یان کــوڕە خــۆی بڕیــار دەدا بچــێ فێــری پیشــەیەک بێــت. یــان ئیشــی سەرشــەقام ســنوورێکی بــۆ دەستفرۆشی هەیە، ئیتر دەبێ لە جێگایەکەوە فێری پیشەیەک بــێ و بــۆ داهاتووی تەگبیری پیشەیەک بکات. هەر لەبــەر ئــەوە دەبینــین کــوڕان هەتا ماوەیەک لە سەر شەقام ئیش دەکەن کە گەورە بوون ئیتر شــەقام بــە جــێ دێڵــن، بۆیــە ئێمــە لــە ســەر شــەقامەکان زیــاتر منــداڵان بــەدی دەکەین.

یاریدەدەرێکی دیکە لە مەڕ مەترسییەکانی کاری کارگایی و کار لە سەر شەقام وتی:

بۆچی ئیشی کارگا بکەن؟ لەبەر ئەوەی کارگا لێت ڕوونە؛ چونکــە ئەگەر مەترسییەکی بۆ پێش بێ دەتوانی یەخەی خاوەنکارەکەی بگری و قسەی لەگەڵ بکەی، بیدوێنی؛ چوزانم هۆکارەکەی لێ بپرسی، بەڵام ئەگــەر لــە ســەر چوارڕێیــان کێشــەیەک بــۆ ئــەو منداڵــە پــێش بــێ، جــا ئۆتۆمبێــل لێــی بــدا، ڕا دەکــا دڕەوا چــووزانم، خــودا بــەو ڕۆژ نــەکا دەستدرێژی بکرێتە سەر، لەو شوێنانەی کە ئــیش دەکــەن، تــۆ نــاتوانی بەدواداچوونی بۆ بکەی، کێ قۆڵبەست دەکەی، لە کوێ، کێ دەدوێنی؟ ڕووداوێکی تایبەتیان بۆ پێش دێ، بۆ وێنە 1 لــە ســەد یــان بــۆ وێنــە 5 یان 10 لە سەد دەتوانی بەدواداچوون بکەی بەڵام کارگا وا نییــە. نــاڵێم هیچ ڕوو نادا، ناڵێم کێشەی نییــە، چونکــە ئــەوانیش کێشــەی خۆیانیــان هەیە، تەنانەت بۆ گەورەساڵەکانیش.

سەبارەت بە بڕی داهات و فێربوونی کار بە پێــی جــۆری کــاریش یەکێک لە خاوەنکارەکا بەم شێوە دوا:

بڕوانــە بــڕی داهــاتی کارگــا زۆر کــەمتر لــە هــی دەرەوەیــە. ئــەو منداڵەی کە لە کارگا ئیش دەکا، خاوەنکار ئەو ئیدعایەی هەیــە کــە تــۆ لێرە فێری شتێک دەبی، خۆ لێی نازانی. لەوێ حەقدەســت زۆر کەمــە. ڕەنگە حەفتەی 60 هەزار تمەنە. ئێستا نازانم لــە پــاش پــەتای کۆڕۆنــا زیادیــان کــردووە یــان نــا. بــەڵام ئــەو منداڵانــەی کــە دەچنــە ســەر چوارڕێیان لەبەر پیاوەتیی خەڵک بڕە پارەیەکی زیاتر وەدەست دێنن. ئەوان لەوانەیە ڕۆژی 50 هەزار تمەن بکەون.

هەندێ لە منداڵانی کار دووکارەن و هەندێ تەنیا کارێکیــان هەیــە. ژمارەیــەکیان لەوانەیــە لــە دوو دانــگ کــار بکــەن و هەنــدێکیان لــە دانگێک. یەکێک لە چالاکوانانی ئێنجیئۆکــان لــە مــەڕ دانگــی کــاری منداڵان وتی:

زۆریان تاکپیشەیین. چونکــە ئەمانــە مــاوەی ئیشــەکەیان زۆرە بــۆ وێنــە ئــەوەی لــە میوەفرۆشــی ئــیش دەکــا لــە کــەرەی بەیانییــەوە دەبــێ

میوەکان لە سەر سەوەتە بچنێ و شەوانە درەنگان میوەکان کۆ بکاتەوە و ڕادەستی بکا و بیخاتە سەر جێی خۆی و بڕوات.

منداڵێکیش لە بارەی پیشەی دووهەمی خۆی وتی:

> شەوانەش دەچمە لای باوکم. پارە لە باوکم وەرناگرم؛ هەرچی ئیش بکا دەیهێنێنێتەوە ماڵەوە. لەوێ جلوبەرگەکان ڕێک دەکەم.

پاش ئەوەی کە منداڵان دەچنە ناو کار، واتە ئەو کارانەی کە بۆ خاوەنکاری دەکەن، خاوەنکار دەورێکی دیاریکەرەوەی لە کاری ئەواندا هەیە. بڕی حەقدەست، کاتژمێر و ڕۆژانی کار، جۆری کار یان چۆنیەتیی ئەنجامدانی کار، پێشکەوتن لە کار و زۆر بابەتی دیکە خاوەنکار کاری منداڵ دیاری دەکات. هەندێ لە منداڵەکان کە لە سەر شەقام ئیش دەکەن هەندێکیان خاوەنکاریان هەیە و هەندێکی دیکە خۆخاوەنکارن. بۆ وێنە ئەو منداڵانەی کە لە سەر شەقام گوڵفرۆشی دەکەن زۆریان خاوەنکاریان هەیە و منداڵە دەستفرۆش و داشقەچییەکان خۆخاوەنکارن. هەڵبەت لەوانەیە ئەو منداڵانەی کە خاوەنکاریان هەیە پاش فێربوونی کار و تەکنیکی کار ببنە خۆخاوەنکار. ئەم حاڵەتە زیاتر ئەو منداڵانە دەگرێتەوە کە هەڵوەدای فێربوونی کارن. لەم بارەوە یەکێک لە خاوەنکارەکانی گەڕەکی فەرەحزاد وتی:

> زۆر بۆمان پێش هاتووە کە منداڵ لای ئێمە ئیشی کردووە پاش ماوەیەک بۆ خۆی بۆتە وەستا. فیتەری داناوە. ئێستا لە ناو فەرەحزاد زۆریان هەن. زۆرێک لەوان کە لێرە فیتەرییان داناوە و بۆ خۆیان ئیش دەکەن سەردەمانێک شاگردی خۆمان بوون.

زۆر جار خاوەنکارەکانی بوارە جیاجیاکان، بە هۆکاری جیاواز، بۆ وێنە لە کاتی ئەنجامدانی کار، ئەوان زیان بە کەرەسەی کار بگەیێنن، پارچەیەک خراپ بکەن، یان کەرەسە و ئامێرەکانی کاریان لە لایەن کاربەدەستانی شارەوانییەوە دەستی بە سەردا بگیرێ، منداڵەکان سەرکۆنە دەکەن و سزایان دەدەن و زۆر جار خاوەنکارەکان منداڵەکان بە تاوانبار دەزانن. سەرکۆنەکردن لە کاتی کاردا ڕەواڵی هەمیشەییە. چونکە خاوەنکار پێی وایە منداڵ بەم شێوە باشتر فێری ڕاپەڕاندنی کار دەبێ و باشتر کارەکان جێبەجێکردن دەکات. گێڕانەوەکانی ژێرەوە بە باشی ئەمە پیشان دەدا کە چۆن خاوەنکارەکان بە هۆی هەڵەکانیان یان ڕووداوی کاتی کار سەرکۆنەیان دەکەن و سزایان دەدەن:

> ئەم حەفتە سەتڵەکانمانیان ڕفاند، هەموویان برد. خاوەنکار شەڕی لەگەڵ کردین. وتی بۆ ڕاتان نەکرد؛ کوڵێ گوڵمان بوو. وتمان ناتوانین هەڵبێین.

کۆتالێک خراپ ببڕی، مقەستەکە بە هەلە هەلبگری، ئیتر شتی وا دووکاندار سزات دەدات.

داوای پشوو بکەم لە پارەکەم کەم دەبێتەوە. ئەگەر کارێک بە هەلە ئەنجام بدەی سزات دەدەن.

هەندێ لە خاوەنکارەکان جیا لە سەرزەنشت و سزا، ئازاری وتەیی یان تەنانەت فیزیکیی منداڵەکان دەدەن. منداڵێکی ئەفغانستانی ئەزموونی ژیاوی خۆی لە توندوتیژیی وتەیی خاوەنکارەکەی بەم شێوە گێڕاوە:

لەوێ جنێوی دەدا، جنێوی بە باوکم دەدا، دەیگوت پاتاڵ. منیش لەوێ هاتمە دەرەوە.

کاتێک کە منداڵێک بە گیان و دڵ کار دەکا و بە نیازە هەموو تەکنیکەکانی کار فێر بێ کە لە داهاتوودا ببێتە خاوەنکاری خۆی، لەوانەیە لە لایەن خاوەنکارەوە دوو حەرەشەی لە سەر بێ: ئەگەری دەرکران بە هەر هۆکارێک بە پێی لێکدانەوەی خاوەنکار، و یان فێرنەکردنی هەموو تەکنیک و فرت و فێڵی کار لەبەر ئەوەی هەندێ لە خاوەنکارەکان دەیانهەوێ منداڵە شاگردەکان لە کاردا هەمیشە وابەستەیان بن و نەبنە خۆخاوەنکار و ڕکابەریان. کارگەلی وەکوو دەستفرۆشیش ئەگەری تێکهەڵچوونی لەگەڵ دووکاندارەکان هەیە کە ئەمە خۆی وەک حەرەشەیک بۆ سەر منداڵانی کار لە قەڵەم دەدرێ، چونکە زۆرێک لە دووکاندارەکان پێیان وایە کە دەستفرۆشەکان کاسپیی ئەوان پەک دەخەن و یان بوونی ئەوان لە دەوروبەری دووکان شوێنەکە قەرەباڵغ دەکا و مشتەرییەکی کەمتر سەردانی ناو دووکانەکەی دەکات. هەر بۆیە دووکاندارەکان داوا لە چەرچی و دەستفرۆشەکان دەکەن کە بۆ ئەوەی لەبەر دووکانی ئەوان شت دەفرۆشن دەبێ بڕە پارەیەک بەو دووکاندارانە بدەن. هەندێ جار منداڵان ئامادە نین ئەم پارە بدەن، لەبەر ئەمە گرژی و تێکهەچوون دەکەوێتە ناویان و ئەمە هەندێ لێکەوتەی بۆ منداڵان هەیە. منداڵێکی دەستگێڕ کە لە گەڕەکی ئەفسەرییە کاری دەکرد لە مەڕ شەڕ و ناکۆکییەکان وتی:

من دێمە سەر ئەم شۆستە کە هی ئێوە نییە. ئەم دووکاندارانە ئەزیەتمان دەکەن؛ دەڵێن یان پارە بدە یان بڕۆ. لێم دەسرەوێنن، شتەکانیشم دەبەن.

لە کارگاکانیشدا ئەگەر منداڵ بەشێکی کارەکە خراپ بکا لەوانەیە

خاوەنکار لەبەر ئەم هەڵەی کە کردوویەتی بەشێک لە حەقدەستەکەی ببڕێت. منداڵێک کە لە بەرگدووری کاری دەکرد سەبارەت بە ئەزموونی خۆی لەم چەشنە تەمبێیانە وتی:

> جارێکیان وەستاکار لە دووکان نەبوو ئەو کچە هەژدە ساڵە وتی ئەو جیرە لێدە وتم دەتوانم لێی بدەم، وتی ئەگەر دەتوانی بیکە. دەی جیرەکەم وەرگرت ئیتر دەبوایە بە دەور پانتۆڵەکەوە بیدوورێنم، دەورەکەیم ڕێک کرد، ئینجا جیرەکەم ساف و ڕێک کرد، ساف؛ شوێنێکی بڕابوو. ئینجا لێی ساندم و سەیری کرد. وتی باش بوو پانتۆڵەکەت هەموو نەدڕی. ئەوەندەی دڕا بوو [بە دەست ئاماژەی بۆ کەمێک کرد] ئاخە دەزانی چییە سەردوورەکان ئەم لای تیغی پێوەیە بە لایەکیشی دەیدووریٚ؛ بەو تیغە دڕاندبووم. ئینجا بە خاوەنکارەکەم وت لە حەقدەستەکەم کەم بکەوە، وتی نا چۆم چاکی دەکەم. چاکی کرد. ئەگەر زیاترم دڕاندبایە حەقدەستی لێم دەبڕی.

لە زۆرێک لە کارەکان کە بوونی کەرەسەی خۆپارێزی پێویستیی کارە خاوەنکارەکان بە هۆکاری جیاوازی وەکوو کەمکردنەوەی تێچووی کار، ئەم جیازاتانە بۆ منداڵ دابین ناکەن و منداڵان لەم کەرتانەدا بە بێ جیازاتی خۆپارێزی کار دەکەن، هەندێ کاری وەکوو زبڵگەڕی، فیتەری، دووکانی مادە خەسارەچووەکان، لەحیمکاری، کوورەخانەی خشتپێژی، بلوورسازی، کاری قوڕەکاری و نموونەی لەم چەشنە. دابیننەکرانی جیازاتی خۆپارێزی یان کار لەگەڵ کەرەسەی مەترسیدار تەندروستیی منداڵ دەخاتە مەترسییەوە و هەندێ جار دەبێتە هۆی کەمئەندامبوون یان مردنیان. منداڵێکی زبڵگەڕ لەم بارەوە وتی:

> جلوبەرگی کارمان نییە، هەر بەمانە دێین. خۆمان دەستەوانە دەکڕین، ئەوان هیچمان بۆ ناکڕن.

لە حاڵەتەکانی دیکەدا بەتایبەت لە کەرتە فەرمییەکاندا، وەکوو کارکردن لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار، بازاڕی گوڵ، و فیتەری، بە پێی یاسای ڕێکخراوەیی یان بە هۆی یاسا پەسەندکراوەکانی کار، خاوەنکارەکان دەبێ یوونیفۆڕم بۆ منداڵەکان دابین بکەن و منداڵەکان ناچار بکەن کە ئەو یوونیفۆڕمانە لەبەر بکەن. بەڵام بەو پێیەی کە ئەم جلوبەرگانە لە بنەڕەتەوە بە بەری ئەوان نەدوورێنراوە بۆیان فش و دەست و پاگیرە و منداڵەکان بێتاقەت دەکات. کەواتە ئەوان پێیان خۆش نییە ئەم جلوبەرگە یوونیفۆڕمانە لەبەر بکەن. ئەوەی لێرەدا جێی سەرنجە ئەم خاڵەیە کە بوونی ئەم چەشنە جلوبەرگانە لە ڕاستیدا پاساودارکردنی کاری منداڵانە.

ماف و حەقدەستی منداڵەکان بەشێکی دیکەی کاریانە کە زۆر جار

پێشــــێل دەکرێـــت. منــــداڵانی کــــار لــــەو بنەماڵــــە هــــەژار و دەستنەڕۆیشتووانەوە هاتوون کە لە لایەن بنەماڵەوە پاڵپشتی ناکرێن و ناچارن کـار بکـەن. کەواتـە توانـای چەنەلێـدانیان نییـە و لـە هـەمان کاتیشدا لە مافەکانی خۆیان ئاگادار نین. هەر ئـەم بابەتـە وای کـردووە هەندێ لە خاوەنکارەکان مافیان پێشێل بکەن. بۆ وێنـە خاوەنکارەکـان بیمەی منداڵان نادەن و زۆر جـار تـەنیا کەسـانی نزیکـی خۆیـان بیمـە دەکەن بۆ ئەوەی لە کاتی سەردانی چـاودێرانی وەزارەتـی کـار ئەمانـە پیشان بدەن و منداڵەکانی دیکە لەم مافە یاساییە بێبـەش دەکـەن. لێـرەدا مەبەست لە منداڵانی کار منداڵانی پازدە هەتا هەژدە ساڵانە کە بە پێی یاساکانی کاری ئێران دەتوانن بیمە بکرێن. هەروەها داهـاتی منـداڵانی کار زۆر کەمە و هەندێ جار خاوەنکار هەر ئەم داهاتە کەمەشیان پێ نــادات. مــاوەی کــارکردنی ئــەم منداڵانــە زۆر درێژخایەنــە و بــۆ زیادەکارێک کە دەیکەن حەقدەستیان پێ نادرێت. دەتوانین بڵێین ئەوان لە ئاست ئەو شتەی کە بۆ فرۆش هەیانە هیچ حەقدەستێک وەرنـاگرن. یــەکێک لــە یاریـدەدەرانی ئێنجیئۆکـان لــە مــەڕ مــاوەی کــاریی ئــەم منداڵانە وتی:

ماوەی کاری منداڵـەکان لـە کارگـا بـە پێـی ئـەو قسـەی کـە لەگـەڵ خاوەنکار کراوە و ئەو کاتە پشووەی کە منداڵـەکان هەیانـە. زۆربـەی منداڵەکانی ئێمە، ڕۆژانە دوو و نیو هەتا سێ کاتژمێر لـە قوتابخانـەن، هەر ئەم دوو کاتژمێر سێ کاتژمێرە نییە. ئەو ڕێگایەی وا دێتە ئێرە و ئــەو ڕێگایــەی کــە دەگەڕێتــەوە بــۆ ماڵــەوە لانیکــەم ســێچارەکە کاتژمێرێک بە ڕێگاوەن. هەندێکیان نیوکـاتژمێر بـەڕێوەن هـەتا بـێن، نیوکاتژمێریش هەتا دەگەڕێنـەوە. ئـەم ماوەیـە وەختیـان دەگرێـت. ئـەو منداڵانەی کە لە کارگا ئیش دەکەن ماوەیەکی کمتر ئیش دەکەن تـا ئـەو منداڵانەی کە لـە سـەر چوارڕێیـانن و ئـیش دەکـەن. ئـەوان لـە کارگـا نزیکەی شەش، پێنج پێنج بۆ شەش کاتژمێر ئیش دەکەن و لە چاو ئـەو ئیشەی کە دەیکەن حەقدەستیان کەمتر.

لە چاو گەورەساڵەکان؟

لە چاو گەورەساڵەکان زۆر کەمترە.

هەڵبــەت لــە زۆرێــک لــە کارەکانــدا بەتایبــەت ئــەو کارانــەی کــە پێویستی بە شـارەزایی و تەکنیکـە، هـەرچی ئاسـتی شـارەزایی منـداڵ زیاتر بێ ئەو کاری پسپۆڕانەتر لە ئەستۆ دەگـرێ، بـڕی داهاتەکەشـی زیــاتر دەبێـت. منــداڵێک کــە لــە کــۆلانی بێــڕلین لــە کارگایــەکی بەرگدووریدا کاری دەکرد سەبارەت بە زنجیرەی کارەکانی وتی:

> زنجیرەی کاری ئێرە لە پێشدا بەردەستی و شاگردییە، ئینجا دەبێتە سادەدووری، پاش سادەدووری دەبێتە پۆلیسەدووری، پاش ئـەو دەبێتـە مۆدێلدووری. ئیتر هەر وا حەقدەستیشت زۆر دەبێت.

منداڵێکی بەرگدوور کە لە یەکێک لە کارگا بەرهەمهێنەرەکانی کۆڵانی مادەر لە سنووری بازاڕی گەورەی تاران کاری دەکرد و خۆی پێ بەگدووری زگماک بوو سەبارەت بە پلەکانی سەرکەوتنی خۆی بەم شێوە دوا:

من خۆم جاری یەکەم کە هاتم شاگردیم دەکرد. جاری یەکەم 400 هەزار تمەنیان پێدام. پاشان وردە وردە فێر بووم، چوومە لای کەسێکی دیکە بوو بە 600 هەزار تمەن. ئینجا فێری ئیشکردن بە مەکینەی دروومان بووم. بوو بە ملوێنێک. پاشان چوومە لای کەسێکی دیکە، بڕی ملیوێنێک و 350 هەزارم وەردەگرت. ئێستا بۆ خۆم ئیش دەکەم، بەڵام من شاگرد و بەردەست نەبووم، من هەر زگماک بەرگدوور بووم [پێدەکەنین].

منداڵان بە هۆی ئەوەی لەگەڵ مافەکانی خۆیان ئاشنا نین و توانای دانوستان و چەنەلێدانیان نییە کەمترین دەستەبەرییان نییە و ئەو کەمە دەستەبەرییەش ڕێککەوتنییە کە بە شێوەی زارەکی لەگەڵ خاوەنکار ئەنجام دەدرێ و شتێک بە ناوی گرێبەستی نووسراوەیی لە نێوانیاندا نییە. منداڵێک کە شاگرد دووکانی پێڵاوفرۆشی بوو سەبارەت بە شێوازی گرێبەستی کارەکەیان وتی:

ئێمە هیچ گرێبەستێکمان نییە. ئێمە لەگەڵ دووکاندار هەموو قسە و باسێکمان زارەکییە. گرێبەستمان نییە. شتێک بە ناوی گرێبەست لە گۆڕا نییە. بنەماغەی ئەمە وا نەبووە، هەموو شتێکمان لە سەرەتاوە دیارە. بە ساقەیان بم، خۆ 99 لە سەدی دووکاندارەکان ڕاست بە لایانەوە نییە.

بە هۆی ئەوەی دامەزراندنی منداڵان دژی یاسایە، ئەوان لە هەڤیازیگەلێکی وەکوو بیمەش سوودمەند نین ئەگەرچی زۆرێک لە خاوەنکارەکان بە هۆی خۆدزینەوە لە باج، کارێکارە گەورەساڵەکانیشیان بیمە ناکەن. هەر لەم بارەوە یەکێک لە خاوەنکارەکانی کەرتی پەردەدووری لە بازاڕی گەورەی تاران وتی:

ئێمە کرێکارەکانمان بیمە ناکەین. ئێمە بیناکەمان بازرگانیمان نییە، ناتوانین بیمەیان بۆ تێ بکەین. ئەگەریش بمانهەوێ شوێنێکی بازرگانی بە کرێ بگرین، کرێکەی زۆرە، دەرناهێنێت.

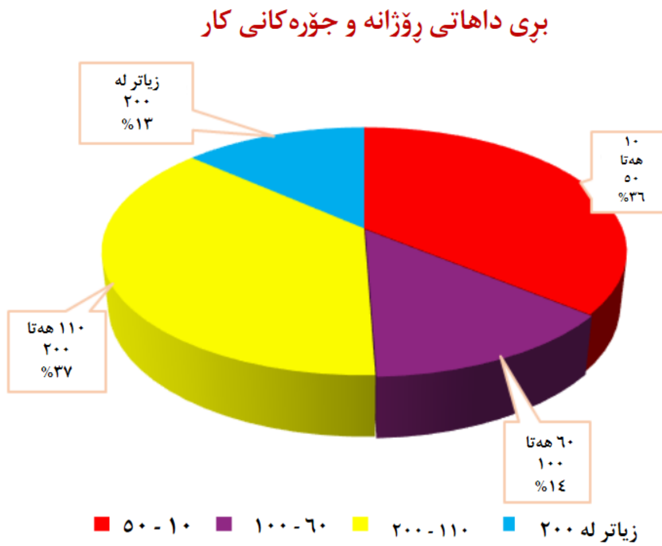

چارتی ژمارە 14-3: داهاتی ڕۆژانەی منداڵان (بە پێی هەزار تمەن)

دەتوانین بڵێین ژمارەیەکی کەمی منداڵان نەبێ، ئەوانی دیکە گرێبەستی کارییان نییە یان گرێبەستەکەیان کەمخایەنە. خاوەنکارەکان بۆ لە خۆداماڵینی ئەرکە یاساییەکان لە گرێبەست لەگەڵ ئەم گرووپە خۆ دەبوێرن. هەر ئەمە وا دەکا منداڵان ئاسایشی پیشەییان نەبێت. ئەوان لەوانەیە لە ماوەی ساڵانێکی دوور و درێژ هەموو جۆرە کارێک بەئەزموون بکەن کە ئەمە ببێتە هۆی ئەوەی لە هیچ کارێک زۆر شارەزا نەبن. لە پەیژەی زنجیرەی پیشەدا سەرنەکەون و حەقدەستیان زۆر نەبێت. ئەوەی کە بۆچی لە ناو پیشە جیاجیاکاندا ئەوان هاتوچۆ دەکەن، هۆکاری زۆرە. یەکێک لە چالاکوانانی بواری منداڵی لەم بارەوە وتی:

شا حەقدەستیان جیاوازە. من کەس نەهاتووە بڵێ حەقدەستم زۆرە، ئیتر 500 هەزار، 600 تمەن. چونکە بە پێی تەمەن، پرسی کۆچ، بارودۆخی ئابووری و بارودۆخی خێزانی، و ناسەقامگیری، هیچکات نەیانتوانیوە بەردەوام بمێننەوە و فێری پیشەیەک ببن. لەوانەیە ساڵێک هاوین فێری شتێک بن، بەڵام ساڵەکەی دیکە پیشەیەکەیان بگۆڕن. دیارە تواناکەی بە باشی گەشە ناکا، پیشەدۆزییەکەی بە فیڕۆ دەچێت. بەڵام 500 هەزار تمەن یان حەفتەی 50 هەزار تمەنمان بووە، حەفتەی 80 هەزار تمەنمان بووە، بۆ هەشت کاتژمێر هەتا دوازدە کاتژمێر. بەڵام لە پێشدا ڕاهێنان، بەدواداچوونی بەردەوام، ئەو شتەی کە لەو ماوەدا فێریان دەکەن، زۆرن ئەو منداڵانەی حەفتەیەک دەڕوا و ئەوی دیکە ناڕوات.

منـداڵێکی ئەفغانسـتانی کـە لـە گـەڕەکی تێهرانپـارس خـەریک شووشەسڕی بوو لە بارەی ئەزموونی کاریی خۆیەوە وتی:

> لە ئەفغانستان ساڵێک کشتوکاڵم دەکرد. لەحمیکاریم کـردووە؛ پێـنج ساڵە ئـیش دەکـەم، پێـنج شـەش سـاڵ دەبـێ؛ واتـە لـە تەمـەنی هەشـت ساڵانەوە ئیش دەکەم. یەکەم جار کشتوکاڵم کردووە ئینجا لـەحیمکاری. ئێسـتاش هاتوومەتـە شووشەسـڕی. سـاڵێکیش لای بـاوکم میـوەم فرۆشتووە.

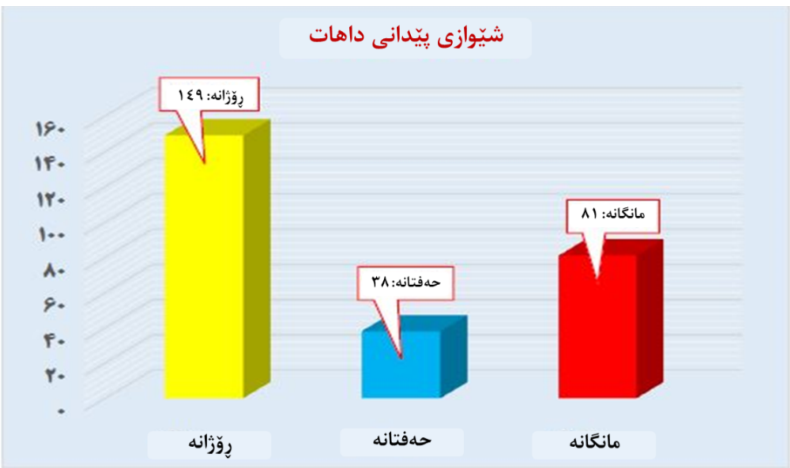

چارتی ژمارە 15-3: دابەشکردنی منداڵان بە پێی کاتی وەرگرتنی داهات

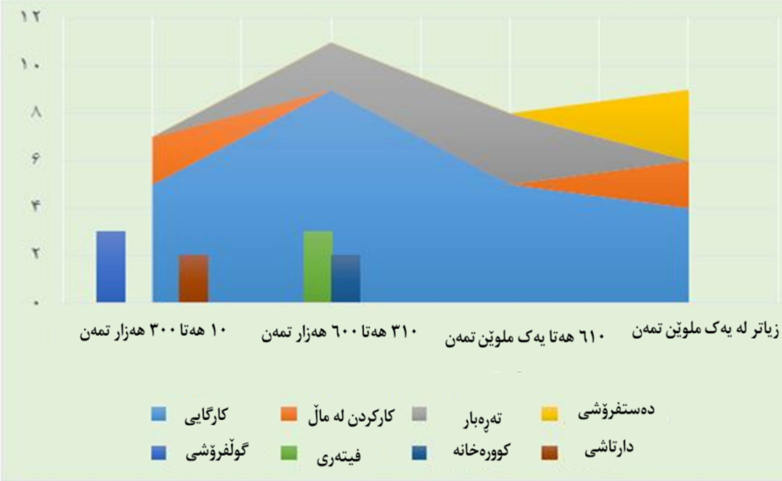

چارتی ژمارە 16-3: بڕی داهاتی حەفتانە و جۆری کار

جێگـۆڕکێ بــە هـۆی کـۆچکردن یــان گـۆڕینی مــاڵ بــە هـۆی کرێنشـینییەوە و گـۆڕینی پیشــە کاریگــەریی ڕووخێنــەری لــە ســەر منداڵان هەیە و دەبێتە هۆی ئەوەی کە هەستی وابەستەیی بـە شـوێن و ژینگە لەواندا بیچم نەگرێ و لە سۆنگەی کارەوە وا دەکا کـە ئـەوتاتن نەتوانن لە شوێنێکدا بمێننەوە و لەو کارەدا شـارەزایی تـەواو وەدەسـت بێنن و ئاستیان بەرز ببێتەوە. هەر بۆیە لە درێژەی ژیانی ڕۆژانەیانـدا لە ناو پیشە جیاجیاکاندا جێگۆڕکێ دەکـەن. لـە زۆرێـک لـە کارەکانـدا شوێنی کار بۆ منداڵان کوالێتییەکی گونجاوی نییە. بۆ وێنە زۆرێک لە کارگـا لەحیمکارییــەکان و مــادە خەســارچووەکان، کارگــا فیتــەری و بەرهەمهێنەرییــەکان زۆر هەلومــەرجی گونجــاوی کارییــان وەکــوو ڕووناکیی تەواو، هەواگۆڕکێ، جیازاتی خۆشگوزەرانی، پانتای تەواو و هەلومەرجی لەم چەشنەیان نییە.

یەکێک دیکە لە کێشەکانی منداڵانی کار نەبوونی ڕۆژی پشوو یـان ڕۆژانی پشوو لە هەندێ لە کارەکانە؛ لە هەندێ کاری وەکوو فیتەری، کارواش، مارکێتی مادەی خۆراکی، تـەڕەبار، بـازاڕی گـوڵ و کـاری دیکەی لەم چەشنە ئەم منداڵانە تەنانەت ڕۆژانی هەینیش بە چ شـێوەی تـەواووەخت و چ بـە شـێوەی نیوەوەخـت کـار دەکـەن. لـە کارەکـانی دیکەشدا کە ڕۆژێک دەکەنە پشوو ڕۆژی پشووی ئەم منداڵانـە لەگـەڵ ڕۆژی پشووی فەرمی واتە هەینی هاواهەنگ نییە. بـۆ وێنـە لەوانەیـە ڕۆژانــی شــەممە ئــەوان پشــوو بــێ کــە ئــەوان ســەرقاڵی کــاری پاکـوخاوێنیی خۆیان، پاکژیی ناوماڵ و بابەتەکانی لـەم چەشـنەن. لـەم بـارەوە دەتـوانین ئامـاژە بـە کۆچـەرەکان بکـەین کـە ڕۆژی پشـوویان شەمەمانەیە. ئەم گرووپە لە ڕۆژانی پشوودا شوێن یان مەکۆکـەیان وەک کرێ دەدەن بە گرووپەکانی دیکە.

لە هەندێ لە پیشەکاندا ئەم هەلە بۆ منداڵـەکان ڕەخسـاوە کـە داوای پشوو بکەن. بەڵام لە زۆربەی حاڵەتەکاندا بۆ ڕۆژانی پشوو حەقدەست وەرناگرن و لە ڕاستیدا حەقدەستی ئەوان بە پێی ڕۆژی کارییانـە. دوو کەس لەو منداڵانەی کە لە مارکێتی کەلوپەلی ئێدەگی شـاگرد دووکـان بوون لە مەڕ وەرگرتنی پشوو وتیان:

خۆ پشوومان پێ دەدەن بەڵام ئەزیەتیشمان دەکـەن، بـۆ وێنـە پێمـان دەڵێن دەبێ شەو قەرەبووی بکەیتەوە. دەڵـێ ناتـەوێ ئـیش بکـەی بـڕۆ، زۆر سادە ... . هەموو جێیەک وایە.

دەتـوانین پشـوو وەربگـرین. چـاکن. ئێسـتاش هـەر پشـوویان پێـدام بەڵام لە بڕی حەقدەستەکەم کەم دەکەنەوە.

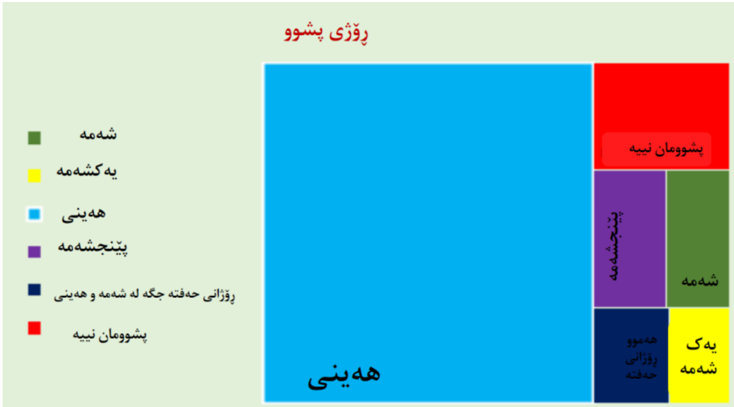

چارتی ژمارە 17-3: دابەشکردنی منداڵان بە پێی ڕۆژی پشوو

منداڵان لە زۆربەی حاڵەتەکاندا بە هۆکاری جیاواز لەوانەیە واز لە ئیشەکەیان بێنن. پێشتر ڕوون کراوە کە چۆن ناسەقامگیریی بارودۆخی نیشتەجێبوون و کۆچکردن دەبێتە هۆی ئەوەی ئەم کەسانە واز لە ئیشەکەیان بێنن یان کارەکەیان بگۆڕن. هۆکارەکانی وازهێنان یان گۆڕانی کاری منداڵان بریتین لە: حەقدەستی کەم، وەڕزانەبوونی هەندێ لە کارەکان، ڕەوشی کەش و هەوا، داخرانی کارگاکان، بەئەزموونکردنی توندوتیژی و خەسارەتی جیدی، دژواربوونی کار و ماندووبوون لە شوێنی کار، چەوسانەوە، و ئەزیەتکران لە لایەن ناوەندە فەرمییەکانەوە. ناشارەزایی و ئەنجامدانی ئیشی تاقەتپڕووکێنیش لە هۆکارەکانی بێزاریی منداڵان لە کارە. منداڵێک کە بە داشقە لە بازاڕ ئیش دەکا سەبارەت بە سەختیی ئیشەکەی وتی:

> ئەمەش کارە، هیچ پیشەیەکی دیکەمان نەبوو، کە پیشە نەزانی، زۆر ناخۆشە. ئەوەی قەڵسم دەکا ئەم عارەبانەیە، زۆر سەختە. کڕێکاری نییە، ئیش نییە، چی بکەین مەجبووڕین ئیش نییە. ئێمە کەی عارەبانەمان لێ دەخوڕی؟ ئەم ئیشە زۆر قورسە. بەڵام ئەو کەسەی کە نەخوێندەوارە هیچ ئیشێکی پێ ناکرێت. ئەمەش کارە ئیتر. چی بکەم؟ هیچ ئیشێ نازانم، هەر ئەم عارەبانەچییە دەکەم.

منداڵێکیش لە مەڕ گۆڕینی پیشەکەی بە هۆی نەبوونی پشوو وتی:

> ئیشەکەی پێشووم بە کار نەدەهات. پشوو مشووی نەبوو. هەینیانەش دەچوومە دەوام. پاشنوێژان کاتژمێر یەک هەتا هەشت و نیو دەچووم بەڵام بە کەڵک نەدەهات. زیاتر لەبەر ئەوەی کە پشووی نەبوو.

لە کۆمەڵگای ئێران بەو پێیەی کە تەکووزی و دیسیپلینی کۆمەڵگا

تــا رادەیــەکی زۆر ئیتــر لــە دەســەڵاتی کاربەدەســتانی بــەدەرە و ناسەقامگیرییە کۆمەڵایەتییەکان وای کردووە لە سـەر ئاسـتی کۆمـەڵگا ڕێسای دادپەروەرانە بوونی نەبێ، میکانیزمە ڕەوادارەکـانی جووڵـەی چینایــەتی وەکــوو خوێنــدن و کــار بــەهای خــۆی لــە دەســت داوە و کارگەلێکی وەکوو دەلالی و لەم چەشنە بوونەتـە بزوێنـەری کۆمـەڵگا. لـە وەهـا بارودۆخێکـدا منـداڵان زۆر بـە باشـی دەزانـن کـە کـارکردن بایەخی نەماوە و کاتژمێری کار و زیادکردنی ئەم ماوە سەرمایەیان بۆ بەرهەم ناهێنێتەوە. گێڕانەوەی منداڵێکی ئەفغانستـانی لـە مـەڕ بایـەخی کار لە وڵاتی ئێران بەم شێوە بوو:

پێم خۆش نییە لە ئێـران بمێنمـەوە: یـەک لەبـەر ئـەوەی دراوەکـەی بایەخی نییە، هەر چەندەش ئیش دەکەی، سـێ قـۆڵی ئـیش دەکـەین، بـە ڕاستی دەرەقەت ناپەیێن. لە هەموو وڵاتێکدا ڕێز لـە پەنابـەر دەگـرن، لێرە ڕێزت نییە، وڵات، دەوڵەت، خەڵکەکەی کە هیچ. من کـاکم، سـێ ساڵە ئیش دەکا. ئەگەر ئەو ئیشەی کە خەریکە دەیکا سـێ سـاڵی دیکـە بیکا، دەبێتە چی؟ هەر خۆشت بیست ساڵ لە شوێنێکدا ئـیش بکـەی بـە هیچ کوێ ناگەیت. تۆ بڕوانە من ئەو هـەمووەم خوێنـد بـووم بـە چـی؟ ئێران هـەر بمـژە و مەمرەیـە. نـازانم بـۆ ئاوایـە. تـۆ هەفتەیـەک ئـیش نەکەی بۆ هەفتەکەی دیکە نانت نییە بیخۆی. خۆ موسڵمانیش لـە حـەق و ناحەق جەژنمان هەیـە [ئامـاژە بـەو جەژنانـە دەکـا کـە دەبێتـە هـۆی پشووی کار].

کارکردن بۆ ئەم منداڵانە لێکەوتەی نەرێنی لـێ دەکەوێتـەوە کـە لـە وتەزاکانی پێشوودا هەندێ لە لێکەوتەکان تاوتوێ کران. گەورەسـاڵیی پێشوەختەش یەکێکی دیکە لەم لێکەوتانەیە کە یـەکێک لـە چالاکوانـانی ئێنجیئۆیەک لەم بارەوە وتی:

ئەو منداڵانەی کە ئیش دەکەن لە ناکاو گـەورە دەبـن کـە ئەمـە فـرە خراپە. دەڵێی لە ناکاو تافی منداڵی تێدەپەڕێنن. سـوور دەبینـی یـەکێک کە دوێنـێ هاتـە ئەنجومـەن و لـە دیـواری ئەنجومـەن سـەر دەکـەوت، ئێستا بۆ خۆی پێگەیشتووە و لە پشت مێزی دووکانە؛ ئەمـە دڵهەژێنـە. گەورە نەبووە و خۆی وەک گەورەسـاڵێک دەنوێنێت. چونکـە کاتێـک کە دەچێ ئیشێک دەکا و پارە دەباتەوە بۆ ماڵەوە لـە ماڵـەوە ڕێـزی لـێ دەگیرێـت. بەهـەر حـاڵ پـارە دەسـەڵاتە. لـە نـاو ئـەم بنەماڵانـەدا پـارە دەسەڵات بـۆ ئـەم منداڵانـە دێنـێ، بـۆ وێنـە دەبینـی بـە دایکـی یـان بـە خوشکی دەڵێ نانم بۆ بێنە، یان چێشتەکەم بۆ گەرم بکەرەوە.

پەیوەندییەکان دەسەڵات

دەسەڵات لە هەموو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا هەیە و بە پێی بنەمای ئــەوە پەیوەنـدی و شـێوازی دابـەشکردنی سـەرچاوە چەندیانـەکان —

سامان، زنجیرە پلە، زانست و زانیاری و کەسایەتی – کە لە ناو گرووپە کۆمەڵایەتییەکان و ڕاپەڕێنەراندا بوونی هەیە دابەش دەکرێت. بە پێی ئەو کەسەی کە دەسەڵات دەسەپێنێ، دەسەڵات دەتوانێ بەرهەمهێنەر یان سنووردارکەرەوە بێت. بۆ وێنە کاتێک کە خاوەن دەسەڵات بە شێوەی ڕەوادارانە دەسەڵات بە کار دێنێ و لە ئاراستەی قازانجی گشتی کەڵکی لێ وەردەگرێ دەسەڵات حاڵەتی بەرهەمهێنەرانە دەگرێتە خۆی. لە حاڵێکدا ئەگەر خاوەن دەسەڵات بە قازانجی گرووپێک بۆ وێنە خاوەنکاران و بە زیانی گرووپێکی دیکە واتە کرێکارەکان بیقۆزێتەوە ئەوە ئەم دەسەڵاتە بۆ کرێکاران، بەتایبەت منداڵانی کار، حاڵەتی سنووردارکەرەوە دەگرێتە خۆی و تەنانەت نەقۆستنەوە و نەسەپاندنیشی دەتوانێ حاڵەتی سنووردارکەرەوەی بۆ هەندێ کەس بەتایبەت منداڵان هەبێت. بۆ وێنە کاتێک کە شارەوانی و ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکانی وەکوو ڕێکخراوی پاشخوان، یاسا و ڕێساکان جێبەجێکردن ناکا، بێشک ئەمە بە قازانجی پەیمانکاران و خاوەنکارانە و بە ئەگەری زۆر لە جێبەجێکردننەکردنیان سوودمەند دەبن.

منداڵان لە کاری جۆراوجۆر، بە پێی جۆری کار، لەگەڵ خۆیان، لەگەڵ خاوەنکار، لەگەڵ شارۆمەندان، لەگەڵ بنەماڵەکانیان و لەگەڵ دام و دەزگا جیاوازەکانی وەکوو شارەوانی، بێهزیستی و هێزەکانی ئینتزامی دەچنە ناو پەیوەندیی دەسەڵاتەوە. هەروەها لەو کارە جیاوازانەی کە منداڵان تێیدا چالاکی دەکەن یەک جۆر یان چەند جۆر پەیوەندیی دەسەڵاتمان هەیە کە هەندێکیان تایبەت بە هەندێ کارن. خاوەنکار دەتوانێ کەڵکاوەژۆیی لە دەسەڵاتەکەی خۆی بکا و بە زیانی منداڵەکە بێ یان لە شوێنی کار داکۆکی لە منداڵەکە بکات. دەسەڵات دەتوانێ بە ئاشکرا بسەپێنرێ، وەکوو توندوتیژییە ئاشکراکان کە منداڵان لە کاردا بەئەزموونی دەکەن یان بە شێوەی شاراوەی وەکوو پەیوەندیی ستەمکارانە و چەوساوانە. دەسەڵات دەتوانێ دوو ڕەهەندی پێکهاتەییشی هەبێت. بۆ وێنە ئەو شوێنەی کە پێکهاتە یاساییەکان کاری منداڵان بە فەرمی دەناسن و ڕێگری لێ ناکەن یان هەندێ لە خراپترین کارەکان بە پێی ڕێساکان تەرخانی تاقمێکی تایبەتی منداڵان وەکوو منداڵە پەنابەرەکان کراوە، دەسەڵات ڕەهەندێکی پێکهاتەیی هەیە.

دەتوانین دووانە سەرنجڕاکێشی پەیوەندیی دەسەڵات لە کاری منداڵانی ئیشکەر لە ناو کارگا و منداڵە چالاکەکانی سەرشەقام بەدی بکەین. بەو پێیەی کە لە زۆربەی کارەکانی سەرشەقام هیچ ڕێکخراوێک بۆ کار بوونی نییە، منداڵ بە شێوەی خۆخاوەنکار کار دەکا و خاوەنکاری نییە، مەیدان یان شوێنی کارکردنی منداڵ بەربڵاوە، فرەچەشنیی کاریی زیاتر بەئەزموون دەکا و ئازادیی کردەیی و هێزی زیاتری لە کاردا هەیە. لە بەرامبەردا، لە کاری

کارگایی، وەکوو کار لە کارگاکان، یان ئەو کارانەی کە لە ژێر ڕکێفی یاسا ڕێکخراوەییەکانە، وەکوو زبڵگەری یان کار لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار، منداڵان کەمترین دەسەڵاتیان هەیە. کەواتە ئێمە لێرەدا دەتوانین لە بری دووانەی کاری سەرشەقام و کار لە کارگە باس لە سییانەی کاری سەرشەقام، کاری کارگایی و ئەو کارانەی کە لە ژێر ڕکێفی ڕێسا ئیداری یان ڕێکخراوەییەکان بکەین. هەڵبەت پسپۆڕان و یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی ئەم بوارە زیاتر ئاماژە بە دووانەی یەکەم دەکەن؛ بە باوەڕی ئەوان منداڵانی سەر شەقام زیاتر لە منداڵانی ئیشکەری ناو کارگاکان دەسەڵاتیان هەیە. بۆچوونی یەکێک لەم کارناسانە ئەمە بوو:

لە سەر شەقام ئەو کەسانەی کە بە شوێنتەوەن لەوانەیە تێت هەڵدەن، لەوانەیە لێت دەن بۆ ئەوەی کەسانی بەڕەڵا و گیرۆدەی مادەی هۆشبەر و نەخۆش و ئەمانە کە دەیانهەوێ منداڵ ... بکەن ئەمانە لە سەر شەقام هەن، لە کارگاش هەن تەنانەت ئیشێکی وەکوو بەرگدوری کە حاڵەتی کارەکە لەوە ناچێ مەترسیدار بێت. واش نییە ئەو کەسانەی کە لەو کارەدان زیان بەو منداڵە بگەیێنن. ئەمە شیاوی پێشبینی نییە، ئەوەی ئێمە وەدەستی دێنین دەسەڵات و زنجیرەی دەسەڵات و پەیوەندییەکانی دەسەڵات و باڵادەستی کۆنترۆلی ژینگەی داخراو بۆ منداڵ سنووردارترە تا شوێنی کراوە؛ ئەمە ئەنجامێکی چۆنایەتییە، ئێمە باش دەزانین ئەمە پێویستی بە لێکۆڵینەی زێدەترە.

یەکێک لە چالاکوانانی بواری منداڵان کە لە ئێن‌جی‌ئۆیەک لە پەراوێزی بازاڕی گەورەی تاران ئیشی دەکرد لەم بارەوە وتی:

من بەش بە حاڵی خۆم وام پێ باشە منداڵ لە سەر چوارڕێیانەکاندا ئیش بکا نەک لە کارگە. شا منداڵ لە ئاست خاوەن‌کار متمانەی بە خۆی نییە و خاوەن‌کار باش دەزانێ کە تەنانەت بنەماڵەی ئەم منداڵە کاتێک کە کێشە بۆ ئەم منداڵە ساز دەبێ هەست بەوە دەکا کە ئێستا دەچێتە لای دایکی یان باوکی دەیدرکێنێ یان ناو منداڵ ئەم هەستەی نییە چونکە باش دەزانێ کە باوکیشی کرێکاری ئەم پیاوەیە و مافی دەنگ هەڵبڕینی نییە. ئیتر ئەوەیە کە ئەم منداڵە ئەگەر لە کارگا دەستدرێژیی سێکسی لێ بکرێ دەنگ هەڵنابڕێت. جیا لەمانە، هەر ئەوەی کە نە ڕێزی لێ دەگرن چونکە باش لێیان ڕوونە، خاوەن‌کار چاک دەزانێ و منداڵەکانیش دەزانن زیرەکن. وەک شتێ ئەم کابرا هێزی ڕەهای ئەم بنەماڵەیە و زۆر جار لە دایک دەبیستین کە بەڵێ ئەم پیاوە هات و ئیشی بە منداڵەکەم دا، لەوەی کە ئیشی پێ داوە زۆر حۆشحاڵن. بەڵام ئەمە دەرهاویشتەی باشی لێ ناکەوێتەوە. بەتایبەت لە ناو ئەو کارگایانەی کە لە ناو شاری تاراندا سەردانم دەکردن. من وامدەزانی ئەم منداڵانە شەوانە دەچنەوە بۆ ماڵی خۆیان بەڵام نا شەوانە لە ناو بازاڕی تاران ڕۆژ دەکەنەوە. من چاک دەزانم لەوێ شتی باش ڕوو نادا گەنج و ناگەنج، ژنیان تێدا نییە.

وەک لــــە دوو قســــەکەی ســــەرەوەدا دەردەکــــەوێ، بۆچــــوونی لایــــەنگرانی مــــافی منــــداڵ و یاریــــدەدەرانی کۆمەڵایــــەتی لــــە مــــەڕ مەترسییەکانی کـاری منـداڵ لـە سـەر شـەقام و شـوێنە داخراوەکـان، وەکـوو کارگـا پێکـەوە جیـاوازن. هەنـدێ پێیـان وایـە کـە لـە شـوێنە کارگاییەکانـدا منـداڵ بێلایـەنگترە و پەیوەندییـەکانی دەسـەڵات زۆر جیاوازترە و ئـەو منداڵـەی کـە لـە سـەر شـەقام کـار دەکـا، سـەرەڕای ئەوەی ڕووبەڕووی مەترسیی زیاتر دەبێتەوە، بـەڵام نابێتـە دیلـی هـیچ پەیوەندییـەکی دەسـەڵاتی وەکـوو پەیوەنـدیی کرێکـار و خاوەنکـار و هـەروەها ئـەوەی کـە لـە سـەر شـەقامدا فرەڕەنگییـەکی زێـدەتر بـۆ دەسخستنی پارە هەیە، بەڵام تەنانەت لە نـاو کارگایـەکی بەرگـدووریی بچووکیشـدا زنجیرایەتییـەک هەیـە و سـەرکرێکار هەیـە و ماوەیـەکی زۆر دەخـایێنێ هـەتا ئـەو منداڵـە قۆناغـەکانی سـەرەوە ببـڕێ و پـێش بکـەوێت. لـەم شـوێنە داخـراوەدا ئەگـەری ئـەوەی کـە منـداڵ ببێتـە قوربـانیی تونـدوتیژی و ئـازار زیـاترە. بـەڵام لـە سـەر شـەقام و چوارڕێیانەکاندا تەنانەت ئەگەر کەسێک ئـازاری بـدا، منـداڵ دەتـوانێ شوێنەکە بگۆڕێت. لـە لایـەکی دیکەشـەوە لـە پانتـای گشـتیدا ئەگـەری ئـەوەی کـە بیانـەوێ پـەلاماری منـداڵ بـدەن کـەمترە. خـاڵێکی دیکـە توانای منداڵێک بۆ چوونە ناو چوارچێوەی تەکووز و هاتوچۆ بـە پێـی یاساکانی کارە. منداڵان بە توانای جەستەیی کەم و بـە پێـی ئـەوەی کـە کــاری پێشــوەختە جەســتە لاوازەکــەیان شــەکەت و هــیلاک دەکــا، پێویسـتیان بـە پشـووی زێـدەترە. ئـەوە لـە حاڵێکدایـە کـە یاسـای کـارە کارگاییــەکان ئــەم ئیزنــەیان پــێ نــادات. یــەکێک لــە چالاکوانــانی ئێنجیئۆیـەک کـە ئـەزموونی چـالاکی لـە چەنـدین شـوێندا بـووە لـەم بارەوە وتی:

ئەوەی ڕاستی بێ من بە پێی ئەو قسەی کە لە شوێنەکانی دیکەدا و لەگــەڵ منــداڵانی دیکــەدا بوومــە، ئەوانــەی وا دەستفرۆشــی دەکــەن ڕازیتـرن، ئەوانـەی کـە دەچنـە سـەر چوارڕێیانـەکان زیانیشـیان پـێ دەگات. بەڵام ئەوانەی کـە دەچنـە نـاو کـاری فیتـەری و کـاری کارگـا ڕازی نین. بە دەگمەن منداڵێک بەدی دەکەین کە لە ناو ئەم تاقمانە بـێ و ڕازی بێ، چونکە ئەمانە کێشـەیەکیان هەیـە ئـەویش ئەوەیـە کـە بـە لایانەوە ئەستەمە کە کاتی خۆی بێن و کاتی خۆی بڕۆنەوە. ئەوەی کـە ئێمە هەموو جارێ گوێمان لە پڕتە و بۆڵەی ئەو منداڵانە دەبـێ کـە بـۆ وێنە دەڵـێن خۆشـم لـە خاوەنکارکـەم نایـە؛ هەمیشـانە پـێم دەڵـێ دەبـێ هەشت و نیو لێرە بی، دەی من پێم خۆشە هـەتا دە بخـەوم جـا هەسـتم؛ واتە ناتوانن لە کاردا تەکووز بن، پێیان باشە بچنـە دەستفرۆشـی، هـەم سەرگەرمی هەیە هـەم یـاری دەکـەن هـەمیش لـەو چـاو کارگـا پـارەی زیاتر وەدەست دێنن.

یەکێکی دیکە لە چالاکوانانی بواری منـداڵان لـە بـارەی جیـاوازیی منداڵانی کاری سەرشەقام و کاری کارگایی وتی:

پەیوەندیمان لەگەڵ منداڵ زیاتر لە سەر ئەوەیە کە تایبەتمەندییان جیاوازە؛ منداڵانی کارگا گوێڕایەڵ و ئارام دەبن. ئێمە زیاتر هەوڵ دەدەین کەمێک چالاکیان بکەین، بە پێچەوانەی منداڵانی سەرشەقام. منداڵانی سەر شەقام چالاکتر، ڕاپەڕێنەرتر، پەڕ هەرا و زەناتر و هار و هاجترن. منداڵانی سەرشەقام بە هۆی ئەوەی ئارام و هێمنترن ئێمە هەوڵ دەدەین لەم سۆنگەوە بیاندوێنین. چونکە ماوەی کاری زیاتریان هەیە و بەردەوام یەکێک لە ژوور سەریانە کە خەریکە هەموو شتێکیان فێر دەکا؛ واتە ژێر چەپۆکەن. لە ناو کارگا زۆرێک لە منداڵەکان ژێرچەپۆکەن.

لە بارەی جیاوازیی کاری منداڵان لە سەر شەقام یان لە کارگا گێڕانەوە و بۆچوونی چالاکوانانی ئەم بوارە یەکدەست نییە، وەک یەکێکی دیکە لەم چالاکوانانە دەڵێ:

با ئیشی کارگا بکەن بۆچی؟ لەبەر ئەوەی کارگا لێت ڕوونە؛ چونکە ئەگەر مەترسییەکی بۆ پێش بێ دەتوانی یەخەی خاوەنکارەکەی بگری و قسەی لەگەڵ بکەی، بیدوێنی؛ چوزانم هۆکارەکی لێ بپرسی، بەڵام ئەگەر لە سەر چوارڕێیان کێشەیەک بۆ ئەو منداڵە پێش بێ، جا ئۆتۆمبێل لێی بدا، ڕا دەکا دڕەوا چووزانم، خودا بەو ڕۆژ نەکا دەستدرێژی بکرێتە سەر، لەو شوێنانەی کە ئیش دەکەن، تۆ ناتوانی بەدواداچوونی بۆ بکەی، کێ قۆڵبەست دەکەی، لە کوێ، کێ دەدوێنی؟ ڕووداوێکی تایبەتیان بۆ پێش دێ، بۆ وێنە 1 لە سەد یان بۆ وێنە 5 یان 10 لە سەد دەتوانی بەدواداچوون بکەی بەڵام کارگا وا نییە. ناڵێم هیچ ڕوو نادا، ناڵێم کێشەی نییە، چونکە ئەوانیش کێشەی خۆیانیان هەیە، تەنانەت بۆ گەورەساڵەکانیش.

گێڕانەوەی منداڵەکان خۆیان لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

ئەرێ، وتم ئێرە وەکوو ئیشی کارگای بەرهەمهێنان نییە.دەچیتە کارگای بەرهەمهێنان ئیش دەکەی، شاگردی، لە ناکاو پێنج دانە مەکینەت پێ دەدەن دەبێ ئیش بکەی، خۆ بە کار نایە.

لێرە کابرا بە خۆیەتی کاتژمێر نۆ بێ دە بێ، ئیتر خاوەنکار نییە جوێنت پێ بدات.

پێشتر ئیشم دەکرد، لە جلوبەرگفرۆشیدا جلوبەرگم دەفرۆشت. من لە کاتژمێر دەوە دەچووم هەتا نۆی شەو. بیست هەزار تمەنی پێ دەدام. ناخۆش بوو. ئینجا چوومە شوێنێکی دیکە، قاپ و کەوچکم دەشت، هەفتەی 150 تمەنیان پێ دەدام، ئەویش ئیشەکەی ناخۆش بوو، ئیتر نەمتوانی؛ لە کاتژمێر دەوە دەچووم هەتا دەی شەو. ئەویش هەر سەخت بوو. ئەوان بە سەرمدا دەیانگوڕاند، فەرمانیان پێم دەدا ئەوە بێنە ئەوە بەرە، جوێنیشیان پێم دەدا.

> لە ئیشدا زۆریان قەلس دەکردم. نەیاندەهێشت کەمێک دانیشم. هەر دەیوت بچۆ ئەو ئیشە بکە، ئەوە بکە. ناوم لە سەر زمانی هەموویان بوو. ئەم دەیوت، بۆ وێنە باوکە بە کوڕەی دەوت ڕۆڵە بڕۆ ئەوەم بۆ بێنە. ئەو بە منی دەوت ... بچۆ ئەوە بێنە. ئیتر دەبێ بڕۆی. ئینجا لە لەحیمکاری کاریان لێم دەکێشا بچۆ ئەوە خاوێن کەوە، ئەو دەیوت هەستە بچۆ ئەوە بکە.

تەنانەت دایک و باوکی ئەم منداڵانەش لە ئاست خاوەنکار گوێڕایەڵن. بۆ وێنە ئەگەر لە کارگا مافی منداڵ پێشێل بکرێ یان بە هەر هۆکارێک تەندروستیی دەروونی و جەستەییەکەی بکەوێتە مەترسییەوە یان ئازار بدرێ، دایک و باوک لەوانەیە بێدەنگی هەڵبژێرن و لە ئاست خاوەنکار نارەزایەتی نەنوێنن، چونکە لە هەندێ حاڵەتدا دایک و باوکەکان خۆشیان هەر کار بۆ ئەو خاوەنکارە دەکەن و باش دەزانن کە داهات و بەشێک لە ژیانیان وابەستە بەوە. گێڕانەوەی یەکێک لە چالاکوانانی ئەم بوارە لەم بارەوە وتی:

ئێوە هیچتان لە دەست نایە، بۆچی؟ چونکە بنەماڵە پێویستیان بەم پارەیە و ئینجا شێوازی دیکە دەگرێتە بەر بۆ ئەوەی منداڵە واز لە خوێندن بێنێت. بۆ وێنە پێی خۆش نییە لە کۆڵان ئازاری بدەن چونکە باوکی ناهێڵێت. خۆ دەزانی دەڵێم چی؟ دەست دەکا بە پەڵپ و بیانوو، کێشە هەر ئەوەیە ئەو منداڵە بەو بڕە پارەی کە دەستی دەخا بنەماڵەکەی پێی وابەستەن و حسێبیان لە سەر کردووە.

لە کارگاکاندا تەنانەت هەندێ جار منداڵان دەبنە ئامێر و چەکی خاوەنکار بۆ ئەوەی بە شێوی ناڕاستەوخۆ قسەی خۆی بگەیێنێتە کرێکارەکانی دیکە. ئەزموونی جەرگبڕی کچە ئیشکەرێک کە لە یەکێک لە کارگاکانی بەرهەمهێنانی گۆرەویچنین کاری دەکرد ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

> هەمیشە لە کارگا قسەم پێ دەکات. دەزانی بۆچی؟ بە کچۆلە دەڵێن کە بووکیلێ گوێی لێ بێت. ئەیچی ئەگەر هەمیشەش خەتای من نەبێ بۆ ئەوەی قسەی خۆی بداتە گوێ ژنەکانی دیکە، بە سەرمدا دەگوڕێنێ. خۆ دەزانم مەبەستی من نییە، منیش هیچ ناڵێم.

لەو کارانەی وا شوێنی نیشتەجێبوونی منداڵ و خاوەنکار بە درێژاپی شەو یەکە، وەکوو بازاڕی گوڵی مەحەلاتی، ئەم پەیوەندیی دەسەڵات و نایەکسانییە دەگاتە ئەو پەڕی خۆی، چونکە بوونی خاوەنکار بۆ منداڵ هەمیشەییە. وتەی چالاکوانانی بواری منداڵ لەم بارەوە هەر ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە.

ئەم ئەگەرە هەیە، چونکە ئەم منداڵانە هەندێ جار لەگەڵ

خاوەنکارەکەیان هاوژوون، ئەم پەیوەندیی دەسەڵاتە زۆر بە زەقی لە شوێنی ژیانیشیدا درێژەی هەیە.

چونکە ماوەی کاری زیاتریان هەیە و بەردەوام یەکێک لە ژوور سەریانە کە خەریکە هەموو شتێکیان فێر دەکا؛ واتە ژێر چەپۆکەن. لە ناو کارگا زۆرێک لە منداڵەکان ژێرچەپۆکەن.

هەر ئەمە وا دەکا ئەمانە کەسانێکی هێمن و لە سەرخۆ بن؟

ڕێک وایە. زۆریش کاریگەری هەیە.

یەکێک لە خاوەنکارە کۆتاڵفرۆشەکان پەیوەندیی دەسەڵات لە ئەزموونی ژیاوی سەردەمی منداڵیی خۆی ئەو وەختانەی کە کاری دەکرد، بەم شێوە گێڕانەوە:

ئیتر ئێمە دان بە خۆدا دەگرین. بە خوا وا نین، هەتا ئێستا دەستمان لێیان بەرز نەکردۆتەوە. ئەوسا وەستاکەمان لە پڕ شتێکی نیومەتری بۆ دەخستینە برینگە؛ ئیتر بە سەرماندا زاڵ بوون. ئێستا وا نییە ئێستا ئەوان بە سەرماندا زاڵن.

لە کۆتاییدا دەبێ بڵێین بۆنە و پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە ناو کارگا دەبێتە پەیوەندیی تاکەکەسی، چونکە بنەمایەکی تایبەت نییە کە پەیوەندییەکانی نێوان منداڵ و خاوەنکار ڕێک بخا و تاکە بنەمای یاسایی یان ڕێکخراوێکیش کە هەبێ یاسای قەدەغەبوونی کاری منداڵە کە ناچێتە بواری جێبەجێکردنکردن. لەم بارودۆخەدا پەیوەندیی دەسەڵات دەتوانێ بە پێی پرەنسیپی تاکەکەسی و ئەخلاقیی خاوەنکار بێ؛ واتە ئەو دەتوانێ ماوەی کار، جۆری کار، بڕی حەقدەست و هەر شتێک کە دڵخوازی بێ دیاری بکات. تاکە بژاردەی منداڵ مانەوە یان وازهێنان لە کارە و ئەو منداڵە بۆ چەنەلێدان هیچی پێ نییە. هەڵبەت وەک وترا ئەم پەیوەندییانە حاڵەتی تاکەکەسییان بە خۆوە گرتووە و لە خاوەنکارێکەوە بۆ خاوەنکارێکی فەرقی هەیە.

لە کارگا بەرهەمهێنەکانی دیکەدا لەوانەیە خاوەنکار ئەندامانی خێزانەکەی خۆی بە کار بێنێ و تەنانەت منداڵەکانی خۆشی بێنێتە شوێنی کار. ئەم خاوەنکارانە زۆر جار کارە ئاسانترەکان دەدەن بە منداڵەکانی خۆیان و یان ئەو کارانەیان پێ دەسپێرن کە بەتوانایان دەکا یان ئاستی توانایان بەرز دەکاتەوە. بە پێی بەڵگە مەیدانییەکان ئەم منداڵانەش بۆ سەپاندنی دەسەڵات دژ بە منداڵەکانی دیکە لە قەڵەم دەدرێن؛ وەک منداڵێک کە لە کارگایەکی دارتاشی کاری دەکرد دەگێڕێتەوە:

هەر کات خاوەنکار نەبێ، خۆ منداڵەکەی هەیە؛ ئەو چاودێری دەکات. خۆی ئیش ناکا، فەرمانمان پێ دەدات.

لە کاری گواستنەوەی بار بە داشقەش هەندێ کەس لەوانەیە

چەندین منداڵ دابمەزرێنن و بیانهەوێ کاریان لێ بکێشن یان بار بگوازنەوە. ئەم تاقمی خاوەنکارانە لەوانەیە زیاتر ئاگایان لە هەندێ لە منداڵەکان بێ و دژ بە کۆمەڵێکی دیکە جیاکاری بنوێنن و ستەمیان لێ بکەن، بۆ وێنە زیاتر بار بە منداڵە ئێرانییەکان بدەن نەک منداڵە پەنابەرەکان. منداڵێکی ئەفغانستانی کە بە داشقە باری دەگواستەوە لە بارەی ئەم چەشنە هەڵاواردن و پەیوەندییە دەسەڵاتە وەها دوا:

> ئەمانە سەرکرێکارن؛ بار کە وەردەگرن هەمووی دەدەن بە خزمەکانیان. لێرە دوو بۆ سێ خزمی هەیە، کە بە ئێمەی نادەن. زیاتر بە ئێرانییەکانی دەدەن، بە ئێمەی نادەن.

منداڵە کۆچبەرە نایاساییەکان بە هۆی نەبوونی بەڵگەی ناسنامە و لە هەندێ ئێشدا بە هۆی بەلاگێرییەوە لە هەموو لاوازتر و بێدەرەتانترن. لە هەندێ لە کارەکان کە لەوانەیە شوێنی کاری ئەم منداڵە کۆچبەرانە لەگەڵ منداڵە ئێرانییەکان یەک بێ، وەکوو گواستنەوەی بار بە داشقە و دەستگێڕی و کارکردن لە چوارڕێیانەکان، منداڵە ئێرانییەکان وەک خۆیان دەڵێن "کەڵەگاییان" لێ دەکەن و هەندێ جار ئیزنی کاریان پێ نادەن، چونکە پێیان وایە بوونی ئەوان لە ئێراندا وای کردووە ڕێژەی هەلی کار و حەقدەستی ئێرانییەکان کەم ببێتەوە. کەواتە لە دژیان توندوتیژیی فیزیکی و وتەیی بە کار دەبەن و هەندێ جار لەوانەیە بە زەبر و زەنگ کەرەسەی کار یان پارەکەیان لێ بڕفێنن. منداڵێکی ئەفغانستانی کە لە مەیدانی تەجریش کاری دەکرد بەم شێوە وەسفی ئەزموونی ژیاوی خۆی کرد:

> ئەم کۆچەرانەن. ناهێڵن ئێمە بچینە ئەوێ. ئێمەش ئاوا مەکۆمان داناوە؛ بەڵام ئێمە ڕێگە دەدەین، ئێمە حەقمان بە سەر کەسەوە نییە، ئێمە ناتوانین بڵێین بڕۆ، چوارڕێیان هی ئێمەیە. نا ئێمە وا نین، ئێمە ئیش دەکەین. کەسێک بێ خۆی دوای ڕۆژێ لێی دەدا دەڕوا چونکە باش دەزانێ ئێرە ئێمە ژمارەمان زیاترە دەڕواتە شوێنێکی دیکە و شوێنێکی دیکە دەدۆزێتەوە. ئێمە بە کەس ناڵێین بڕۆ. دەزانی چییە دادە ئێرە وڵاتی ئێمە نییە.

تەنانەت هەڵسوکەوتی هێزە ئینتزامییەکان لەگەڵ منداڵانی ئێرانی و ئەفغانستانی جیاوازە و کاتێک کە منداڵێکی ئەفغانستانی داوای هاوکارییان لێ دەکا بە دەنگییەوە ناچن، چونکە پێیان وایە بەرپرسی ئاسایشی ئەوان نین و یان وادەزانن کە بوونی منداڵانی ئەفغانستانی بۆتە هۆی گرژی و شەڕ کەواتە هەر ئەوانە بە تاوانبار دەزانن. منداڵێکی ئەفغانستانی کە لە شارۆچکەی غەرب کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

> دەمانچەوسێننەوە، دەچینە لای پۆلیس؛ دەڵێ خەتای خۆتانە،

ئاوڕمان لێ ناداتەوە.

پەیوەندیی دەسەڵات بە تەنیا لە کاری کارگاییدا سنووردار نابێتەوە و لە هەموو جۆرەکانی دیکەی کاردا بەدی دەکرێت. بۆ وێنە لە کاری بازاڕی میوە و تەڕەبار پەیوەندیی دەسەڵاتی منداڵ فرەلایەن دەبێتەوە؛ لایەنێکی بنەمای ڕێکخراوەییە کە بۆ ئەم مەیدانانە داڕێژراوە، لایەکی دیکەی چاودێری ڕێکخراوی مەیدانەکانن، لایەنێکی دیکە خاوەنکاری منداڵە. لایەنێکی دیکە هاوکارەکانی ئەو منداڵە لە شوێنی کارن، و لە کۆتاییدا لایەنێکی دیکە شارۆمەندانن. منداڵان لەم نێوەندەدا لەوانی دیکە دەسەڵاتیان کەمترە. گێڕانەوەی ژێرەوە کە هی منداڵێکی ئیشکەر لە کەرتی میوە و تەڕەباری گەڕەکی ئەفسەرییەیە ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

ئەندازیارەکان هیچ حەقیان بە سەرمانەوە نییە کە خاوەنکار چەندە پارە دەدا، پارەکەمان دەدا نادا. ئەو تەنیا چاودێری دەکا کە باری باش بە مشتەری بدەین، لەگەڵ مشتەری نەیکەین بە دەمەقاڵێ، ئێرە پاکژ بێت.

لە کاری سەرشەقامیشدا هەر ئەم پەیوەندیی دەسەڵاتە هەیە و نموونەیەکی زۆر زەقی پەیوەندیی دەسەڵات لە ناو منداڵەکاندا بەدی دەکرێ؛ ئەوانەی کە تەمەنیان زیاترە یان ئەوانەی کە پێشینەیان لە سەر شەقام و چوارڕێیان زیاترە و ئەوێ بە قەڵەمڕەوی خۆیان دەزانن کەڵەگایی لەو منداڵە کەم تەمەنانە و ئەو منداڵانەی کە تازە هاتوونەتە ناو بازنەی کاریانەوە دەکەن و زیاتر هێزی خۆیان بەوان دەنوێنن و ئەم هێزە دەقۆزنەوە. منداڵێک کە لە سەرشەقامی ئینقلاب کاری دەکرد لە مەڕ سەپاندنی هێزی منداڵەکانی دیکە وتی:

... لەگەڵ دایکی دێ، لەگەڵ براکەی دێت. لەگەڵ دایکی دەبنە شەش کەس. هەر لێرە ئیش دەکەن، شووشە دەسڕن. دایکی لەوێ دانیشتووە، چاودێریی منداڵەکان دەکا. لێرە هەراسانمان دەکەن؛ دەڵێن ئێمە لێرە دە ساڵە ئیش دەکەین، ئەم چوارڕێیانە هی ئێمەیە. من دەڵێم دەی باشە کوا تابۆکەی.

یان منداڵێک کە لە گەڕەکی سادقییە شووشەی ئۆتۆمبێلەکان دەسڕێ بەم شێوە دوا:

هەر وا کە بۆ خۆمان دەڕۆین گەورەساڵەکان لە پشتەملمان دەدەن یان بە لەقە لێمان دەسرەوێنن و ئەم تییانەمان لێ دەستێنن.

وێنەی دوو منداڵی شووشەسڕ لە گەڕەکی سۆهرەوەردی (وێنە: توێژەر)

شارەوانی، بێهزیستی، و هێزی ئینتزامیش لە چوارڕێیانەکاندا بەشێک لە سەپێنەرانی دەسەڵاتن. شارەوانی نیگەرانی ئاسایشی شەقام و چوارڕێیانەکانە، بێهزیستی بە ناوی گەلاڵەی ڕێکخستن، منداڵان قۆڵبەست دەکا و هێزی ئینتزامیش بە پێی حاڵەت لەوانەیە ڕووبەڕووی منداڵەکان ببێتەوە. منداڵان بە دەیان جار ئەزموونی بوونی ئەوانیان هەیە. هەر لەم ڕووەوە بە هۆی ئەو ناسیارییەی کە لەوان و ئۆتۆمبێلەکانیان هەیە هەوڵ دەدەن کە نەیانگرن و بە بینینیان ڕا دەکەن یان خۆڕاگری دەنوێنن بۆ ئەوەی نەگیرێن. هەڵبەت هەندێ جاریش لەوانەیە نەتوانن. بۆ وێنە ئەو کەرەسە یان کاڵایانەی کە دەیفرۆشن لەوانەیە ببێتە کۆسپی بەر دەم ڕاکردنیان، چونکە پێیان خۆش نییە کاڵا و شمەکەکانیان لە دەست بدەن، بەڵام ڕانەکردنیشیان ناتوانێ ڕێگری لە لەدەستدانی کاڵاکانیان بگرێ، چونکە دەرەقەتی پۆلیس و توندوتیژییە وتەیی و هەندێ جار فیزیکییەکانیان نایەن و هەڵبەت هەندێ جاریش بە دزییەوە قەرەبووی توندوتیژییەکانیان دەکەنەوە. منداڵێک کە لە سەر چوارڕێیان لە گەڕەکی شووش کاری دەکرد بەم شێوە ئەزموونی خۆی گێڕاوە:

> ناتوانم، تێدەگەم، ڕا دەکەم. هاتن بمانگرن، سووکێ هاتم خۆمم لێرە شاردەوە، چوومە بن ئەو درەختە، ئەو درەختە. ئیشمان دەکرد.

جاری دواتر تگەرەکەیمان پەنچەر کرد، بە کێرد تگەرەکەیمان هەڵدڕی.

منداڵێکی گوڵفرۆشیش بەم شێوە باسی لە بوونی کاربەدەستانی شارەوانی و بێهزیستی لە گەڕەکی پوونەک کرد:

ئەم حەفتە سەتڵەکانمانیان لێمان ستاند، هەموویان برد. خاوەنکار شەڕی لەگەڵ کردین. وتی بۆ ڕاتان نەکرد؛ کۆڵێ گوڵمان بوو. وتمان ناتوانین هەڵبێین.

کارکردنی منداڵ و بوونی داهات پەیوەندیی دەسەڵات لە ناو بنەماڵەدا تێک دەدا؛ واتە بوونی داهات وا دەکا کە منداڵەکان کەمتر چاو لە دەستی دایک و باوکیان بن و لە ناو پانتای بنەماڵەدا هێز و دەسەڵاتیان زیاتر بێت. لەم بارودۆخەدا ئەوان وەکوو جاران لە ژێر ڕکێفی دایک و باوکیاندا نابن و تەنانەت لە ناو بنەماڵەدا فەرمان و ڕێگری دەکەن. ئەم پرسە زیاتر ئەو منداڵانە دەگرێتەوە وا لە سەر شەقام ئیش دەکەن، چونکە هەم داهاتیان زیاترە و هەم ئەوەی کە لە شوێنی کاردا ئاستەنگی ناو کارگە بە سەریاندا زاڵ نییە و هەر لەبەر ئەوە کەسایەتییەکی سەربەخۆیان هەیە. یەکێک لە چالاکوانی ئێنجیئۆیەک کە لە گەڕەکی تێهرانپارس کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

ئەو منداڵانەی کە ئیش دەکەن لە ناکاو گەورە دەبن کە ئەمە فرە خراپە. دەڵێی لە ناکاو تافی منداڵی تێدەپەڕێنێت. سوور دەبینی یەکێک کە دوێنێ هاتە ئەنجومەن و لە دیواری ئەنجومەن سەر دەکەوت، ئێستا بۆ خۆی پێگەیشتووە و لە پشت مێزی دووکانە؛ ئەمە دڵهەژێنە. گەورە نەبووە و خۆی وەک گەورەساڵێک دەنوێنێت. چونکە کاتێک کە دەچێ ئیشێک دەکا و پارە دەباتەوە بۆ ماڵەوە لە ماڵەوە ڕێزی لێ دەگیرێت. بەهەر حاڵ پارە دەسەڵاتە. لە ناو ئەم بنەماڵانەدا پارە دەسەڵات بۆ ئەم منداڵانە دێنێ، بۆ وێنە دەبینی بە دایکی یان بە خوشکی دەڵێ نانم بۆ بێنە، یان چێشتەکەم بۆ گەرم بکەرەوە.

لە بازاڕی گوڵفرۆشیدا کە ئەنجومەنی کار یان چاودێری بە سەر بازاڕدا بوونی هەیە هەر ئەم ئەنجومەنانە خۆیان یەکێک لە هۆکارەکانی سەپاندنی دەسەڵاتن. کاتێک کە جلوبەرگی فۆڕم بۆ ئەم منداڵانە ئامادە دەکەن یان کارتی تایبەتی کاریان پێ دەدەن لە ڕاستیدا ئەوە ڕەوداری بە کاری منداڵ دەدەن. ئەوان هەروەها بە چاودێری بە سەر بازاڕ، چاودێری پەیوەندیی نێوان کرێکار و خاوەنکارەکان دەکەن و هەندێ جار ئەم چاودێرییە لە ناو کرێکارەکان و خاوەنکارەکاندا وەک بنەمایەک لە بازاڕدا دەور دەبینێ و کێشەکانیان چارەسەر دەکەن. منداڵێک کە لە بازاڕی گوڵی مەحەلاتی کاری

دەکرد بەم شێوە چاودێریی ئەم ئەنجومەنانەی گێڕاوە:

> ئەم جلوبەرگانە ئەنجومەن پێمان دەدات. ئەوەتا نووسینگەکەیان. چاودێریی ئێرە دەکەن. جلوبەرگ و ئەمانە [ئاماژە بە ئێتیکێتەکانی سەر جلوبەرگەکەی دەکات] پێ دەدەن، ناهێڵن شەڕ بکەین.

وازهێنان لە خوێندن

لە سەردەمی نوێ و بە وتەی هەندێ لە کۆمەڵناسان لە مۆدێرنیتەی دوایدا، ئەو شوێنەی کە زانیاری و زانست بۆتە یەکێک گرینگترین سەرمایەکان، خوێندن و پەروەردە دەورێکی گرینگی لە فێربوونی تەکنیک بۆ ژیانی تاکایەتی و کۆمەڵایەتی و دەستڕاگەیشتن بە سەرمایەی نوێ هەیە. لە بنەڕەتەوە مرۆڤەکان لە سەردەمی نوێدا لە سەر ئاستی ورد بە میکانیزمگەلی وەکوو پەروەردە، تەندروستی، و خۆراکی شیاو بەتوانا دەبن، ئەگەرچی دەستڕاگەیشتن بەمانە بەرهەمی سیاسەتدانانی کۆمەڵایەتیی کاریگەر لە سەر ئاستی بەربڵاوە [47]. بەڵام وێدەچێ منداڵانی کار بە جۆرێک لە جۆرەکان لەمانە بێبەش بن، چونکە کار بە جۆرێک ڕێگری لە خوێندنیان دەگرێ و تەندروستیی جەستە و دەروونیان دەخاتە مەترسییەوە.

ئەگەر مرۆڤەکان لەم میکانیزمانە بێبەش بن، هەژارییەکەیان نەک هەژاریی داهات بەڵکوو هەژاریی توانایە و هەر کاتێک کە بە هەر هۆکارێک نەتوانن ئیش بکەن، زۆر خەسارهەڵگر دەبن، هەر وەکوو چۆن کە منداڵانی کار لە بەڵگە و بینراوە مەیدانییەکاندا چەندین جار ئاماژەیان بەوە کرد کە باوکیان لە تافی پیریەتیدا بە هۆی ئەوەی زیانیان بینیوە چیتر نەیانتوانیوە کار بکەن و ناچار بوون خۆیان خانەنشین بکەن. گێڕانەوەی دوو کەس لە منداڵەکان بەم شێوە بوو:

> باوکم نەخۆشە ناتوانێ ئیش بکات. دیسکی کەمەری هەیە، چەند جار ئێسکی شکاوە، پلاتینی تێدایە. ئیتر من و ئەو برایەی دیکەم خەرجی ماڵەوە دەکێشین.

> باوکم سێ مانگ دەبێ، ئێستا ڕەگی پشتی، سیاتیکی هەستاوە، ناتوانێ ئیش بکات. ئیتر ناچار بووین بێین لێرە ئیش بکەین.

منداڵانی کار بە هۆی بێبەشبوون لە خوێندن و خەسارهەڵگریی بە هۆی کارەوە دەچنە ناو پرۆسەیەک کە باوکیان بەئەزموونی کردووە. هەڵبەت ئەم زنجیرە بەرهەمی پێکهاتەی جیاکار و تارێنەرە، پێکهاتەگەلی وەکوو نایەکسانی، هەژاری، یاساکانی کۆچ، یاساکانی خوێندن و بەکاڵاییبوون و لەم چەشنە. سەبارەت بە پرسی کاری منداڵان و خوێندن بە پێی ئەنجامە مەیدانییەکان سێ پرسی گرینگ لە ئارادایە کە لێک درانەوە. ئەم سێ پرسە بریتین لە جۆرەکانی خوێندن،

بارودۆخی خوێندن و فاکتەر و هۆکارەکانی وازهێنان لە خوێندن.

بەشێکی بەرچاوی منداڵانی کار لە ئێران ئەفغانستانین کە بارودۆخی خوێندنیان لەگەڵ زۆرێک لە منداڵە ئێرانییەکان جیاوازە. ژمارەیەکیان بە شێوەی نایاسایی کۆچیان کردووە کە بە هۆی نەبوونی ناسنامە، نەیانتوانیوە درێژە بە خوێندن بدەن. ئەگەرچی ڕێبەری وڵاتی ئێران لە فەرمانێکدا وتی: "هیچ منداڵێکی ئەفغانستانی تەنانەت ئەو کۆچبەرانەی کە بە شێوەی نایاسایی و جیاواز لە ئێرانن، نابێ لە خوێندن داببڕێن و هەموویان دەبێ لە قوتابخانەکانی ئێران ناونووسی بکەن"، بە پێچەوانەی ئەم فەرمانە، هێشتا میکانیزمی پێویست بۆ چوونی ئەفغانستانییەکان بۆ قوتابخانەکاندا، هەم بە هۆکاری پێکهاتەیی و ڕێکخراوەیی و هەم بە هۆکاری کێشەی هەندێ لە منداڵان و بنەماڵەکانیان، بە باشی نەڕەخساوە. بۆ وێنە هەلی خوێندنی ئەم کەسانە پێویستی بەوەیە کە ژێرخانەکان لە قوتابخانەکاندا تەیار بکرێ، سەرچاوەی ئابووری بۆ دابین بکرێ و پەروەردە و ڕاهێنان و قوتابخانەکان هاوکاریی پێویستی ئەم منداڵانە و بنەماڵەکانیان بکەن. بە هۆی نەبوونی ئەم مژارانە زۆرێک لە منداڵانی کاری ئەفغانستانی لە خوێندن دابڕاون و یان لە قوتابخانەکانی ئێنجیئۆکاندا دەخوێنن و سەرەڕای هەوڵی شیاوی ئەم ڕێکخراوانە و دەستکەوتە بەرچاوەکەیان، ئەم منداڵانە هێشتا بە هۆی هەندێ ئاستەنگەوە دەناڵێنن، ئاستەنگەلی وەکوو ناستانداردیی پەروەردە و نەبوونی بەڵگەی پێویست بۆ منداڵەکان.

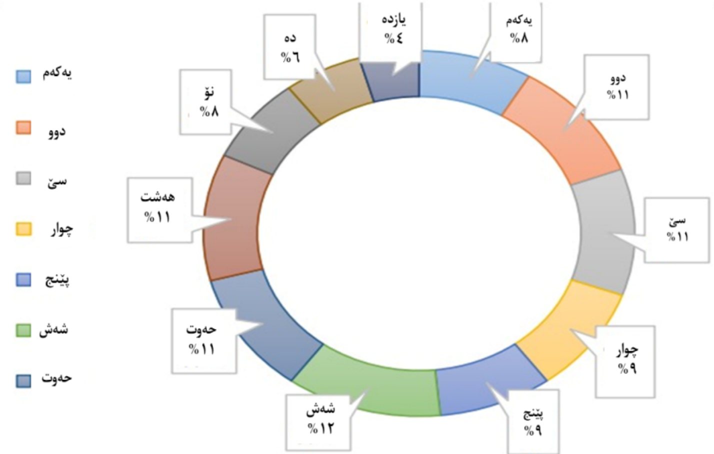

چارتی ژمارە 3-18: دابەشکردنی منداڵان بە پێی قۆناغی خوێندن (N=233)

یەکێک لە یاریدەدەرانی ئێنجیئۆیەک لە گەڕەکی کەن وتی:

بڕوانە ئەمانە هاتوونەتە ناو وڵاتێک کە ئێمە هیچ خانەخوێیەکی باش نین. ئێستا دەتوانن لە قوتابخانەکاندا ناونووسی بکەن، هەر ئەم ناونووسین لە قوتابخانانە خۆی پڕۆژەیەکە؛ هەموو ساڵێک دەبێ بچنە ئیدارەی پەنابەران، لەوێ نامە وەربگرن، ئیدارەی پەنابەران جاری وایە نامە دەدا و جاری واشە نایدات. ئەم چوونە قوتابخانە پڕۆژەیەکە دەی قوتابخانەش بە دووچاوەکی و جیاکارانە لێیان دەڕوانن. بۆ وێنە من باشم لە بیرە درگاوانێک لە قوتابخانەکەیاندا بوو – قوتابخانە ئێرانی و پەنابەرەکانیان لێک جیا کردبۆوە، دانگی بەیانی ئێرانیەکان و دانگی پاشنیوەڕوان – کە ئەم درگاوانە لای بەیانی دەبوو بە مامۆستای دانگی پاشنیوەڕوان. ڕەنگە ئەو درگاوانە کەسێکی خوێندەوار بێ، بەڵام ئەمە جیاوازیی دەور و ڕۆڵە منداڵەکانی ئازار دەدا. منداڵەکانیش زۆر بە باشی جیاوازی ئاستی کوالێتی وانەوتنەوەی دانگی بەیانی و پاشنیوەڕۆیان بۆ دەرکەوتبوو ئەگەرچی کوالێتییان هیچیان لە ئاستێکی ئەوتۆدا نییە، بەڵام ئەمە لە دانگی بەیانان خراپترە.

یەکێک لە منداڵانی کار کە لە گەڕەکی ئیسلامشار بوو لە بارەی چوونە قوتابخانە وتی:

> لە ئەفغانستان دەچوومە قوتابخانەی حکوومی. لێرە بەڵگە و شتم پێ نەبوو، سێ چوار جار چووم، کاغەزیان پێ نەدام. ئێستا پۆلی دووی نێهزەتم.

بەشێکی بەرچاوی منداڵانی پەنابەر لە قوتابخانەی ئێنجیئۆکاندا دەخوێنن. ئەم چەشنە ڕێکخراو و قوتابخانانە لە سەر ئاستی شاری تاران زۆرن و ڕەنگە بەشێکی مەزنی پێداویستییە پەروەردەیی و پێداویستییەکانی دیکەی ئەم منداڵانە دابین بکەن. ڕەنگە ئەگەر ئەم دامەزراوانە نەبان، بەشێکی زۆری پێداویستییە پەروەردەییەکانی ئەم منداڵانە دابین نەدەبوو و لە هەر چەشنە پەروەردەیەک دادەبڕان. یەکێک لە میکانیزمەکانی ئەم دامەزراوانە بەکارهێنانی تەکنیکی ناوبژیوانی بۆ ڕازیکردنی منداڵ، بنەماڵەکان و خاوەنکاران بۆ خوێندنی منداڵە.

یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی ئێنجیئۆیەک لەم بارەوە وتی:

شا ئێمە ئەو ڕۆژەی وا ئەم کارەمان دەست پێکرد لای خۆمان سوێندمان خوارد کە بە هیچ چەشنێک ئیشەکەمان خێزخوازانە نەبێ و هەوڵ نەدەین بە هەندێ داکۆکی کارێکی وا بکەین ئەمانە ئەم وەهمەیان لە لا ساز ببێ کە هاتووین پارەمان داوە و لەمانە. ئێمە پەیوەندییەکەمان بەم شێوەیە کە لەگەڵ خاوەنکار یان بنەماڵەی ئەو منداڵە قسە دەکەین، منداڵ چەند کاتژمێر بێتە ئەنجومەن یاری بکا،

چونکە ئێمە یاری بە یەکەمین مافی منداڵ دەزانین و پاش ئەوە پەروەردە و ئێمە حاڵەتمان بووە کە منداڵەکان هاتوون و وانەکانیان خوێندووە. هەندێ لە بنەماڵەکانمان خاترجەم کردووە کە ئەگەر منداڵەکەت نەخوێنێ دەوڵەت منداڵەکەت لێ دەستێنێ و ئۆباڵی ئەمە لە گەردنی تۆیە. بە هەموو زمانێک بە بنەماڵەکانمان وت منداڵ دەبێ بخوێنێت. ئینجا ئەمانە نەیانتوانی بچنە قوتابخانەی ئاسایی و لە خوێندن دابڕان، هەر لەوێ ئیمکانیاتی خوێندنمان بۆ دابین کردن. ئامانجی ئێمە ئەوەیە کە منداڵ فێری خوێندن بێ و تا ئەو جێی دەلوێ بینێرینە قوتابخانەی حکوومی؛ نەک لەبەر ئەوەی قوتابخانەی حکوومی باشە نا نا لەبەر هەستی دادپەروەریی لە دەروونی ئەو منداڵەیە، خۆتان چاک دەزانن کە ئەو نایەکسانییە منداڵ دەشەمزێنێت. دەی دەبینێ منداڵە هاوتەمەنەکانی دەچنە قوتابخانە و جلوبەرگی تایبەتی قوتابخانە لەبەر دەکەن کە ئەم ناتوانێ ئەمە زیاتر دڵهەژێنە تا ئەو نەخوێندەوارییە. ئەوەیە کە تێدەکۆشین منداڵەکان بنێرینە قوتابخانە.

هیچ کام لە قوتابخانە حکوومییەکان ئەم میکانیزمەیان نییە کە لە نێوان کاری منداڵ، بنەماڵەکەی، و خاوەنکارەکەی ناوبژیوانی بکەن و ببنە هۆی ئەوەی منداڵ درێژە بە خوێندنی بدات. سیستەمی قوتابخانەکانی ئێران سیستەمی یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی نییە. بوونی ئەم یاریدەدەرە کۆمەڵایەتییە لە پێشدا دەبێتە هۆی ئەوەی لە ناو گەرەک و لە کارە جیاجیاکاندا منداڵە پەنابەرەکان و منداڵانی کار دەستنیشان بکرێن و ڕابکێشرێن و هەروەها ئەو کێشانەی کە منداڵانی کار کە لە قوتابخانەدا تووشی دەبن بناسن و بەدواداچوونی بۆ بکەن و پاڵپشتیی پێویست لەم منداڵانە بکەن. یەکێک لە پسپۆڕانی بواری منداڵان لەم بارەوە وتی:

تۆ بڕوانە قوتابخانەکانی ئێمە بۆ ڕاکێشان و داکۆکیی لە منداڵانی کار و تەنانەت منداڵان دابڕاو لە خوێندن میکانیزمی کاریگەریان نییە. بە خۆشحاڵییەوە هەندێ لە ئێنجیئۆکان لە بواری منداڵدا زۆر بە چاکی ئەم پرسەیان ڕوومال کردووە. ئەوان جیا لە پێداویستیی پەروەردەیی منداڵان، خزمەتگوزاریی فرەچەشنیان پێشکەش دەکەن کە زۆرێک لە قوتابخانەکان لەم خزمەتگوزارییە بێبەرین.

وەک ئاماژەی پێدرا زۆرێک لە منداڵانی ئەفغانستانی کە بە شێوەی نایاسایی بەرەو ئێران کۆچیان کردووە، بە هۆی نەبوونی ناسنامە و بەڵگە، لە خوێندن بێبەش دەبن. وتەکانی پسپۆڕان و چالاکوانانی بواری منداڵانی کار و پەنابەرانیش ئەم واتایە پشتڕاست دەکاتەوە:

بە هۆکاری وەکوو نەبوونی کارتی نیشتەجێبوون، یان نەبوونی کاری خوێندن، یان تەمەنی زۆر. ئێمە ئەو منداڵە دێنین هەتا ئەو قۆناغەی کە خۆی بیهەوێ کارتی خوێندن وەربگرێت. کاتێک کە کارتی خوێندن وەردەگرێ جێگرایەتیی پەروەردەی ئەنجومەن بە دواداچوونی بۆ دەکا؛ بۆ ئەم منداڵانە داوای جێگا لە پەروەردە و

ڕاهێنان دەکەین. چونکە ڕێژەی ئەم منداڵانە لەم گەڕەکانەدا یەکجار زۆرە و قوتابخانە حکوومییەکان ئەستەمە، جێگایەکمان بۆ تەرخان دەکەن و ئێمە ئەم منداڵانە ناونووس دەکەین و ئەوەی کە ئەم منداڵانە دەچنە قوتابخانەی حکوومی ئەوە ناگەیێنێ کە ئێمە ئیتر پشتیوانی لەو منداڵانە ناکەین و هەر لەم ئێن‌جی‌ئۆیەدا دووسەد دانە منداڵی قوتابخانەی حکوومیمان لە ژێر چاودێرییە کە ئەوەندەی ئەنجومەنەکەمان لە توانایدا بێ ئێمە خزمەتگوزاریی دەروونناسی، یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی، دەرمان و تەنانەت تێچووی خوێندنیان بۆ دابین دەکەین. بەڵام ئەگەر لە ڕووی پەروەردەوە لاتان وا بێ ئێمە ئەم منداڵانە لای خۆمان ڕادەگرین و بە دەرس پێ خوێندنیان داهاتوویان بۆ دروست دەکەین، نەخێر شتی وا نییە.

مـن نـاڵێم پەروەردەکەمان سەقەتە، دەتوانم بڵێم پەروەردەی ئەنجومەن تایبەت بەم گرووپی ئامانجەیە یانی ئێمە تێدەکۆشین، ئێمە منداڵمان لەبەر دەستە کە بە هۆی ئەو بارودۆخەی خەسارەتبەخشەی کە تێیدا ژیاوە گەشەی تەواوی نەبووە، تەنانەت ئێمە منداڵێکی تەمەن نۆ ساڵامان هەیە کە تازە دەتوانێ پۆلی یەکی سەرەتایی بخوێنێ و منداڵان لە فێربووندا کێشەیان هەیە کە ئێمە بۆ ئەم مەسەلە ڕاهێنەری کێشەی فێربوونمان هەیە. هەموو ئەم پرسانە بە دواداچوونیان بۆ دەکرێ، بەڵام لە ناو قوتابخانەکانی گەڕەکدا ئیتر ئەوەی من لە سەردانەکانمدا بینیومە، هەندێ ئەزموون هەیە، دەبینم کە منداڵەکان پۆلێکی سی و سی و دوو کەسییان بۆ پێک هێناون و ئەوەی کە منداڵ بە هەموو ئەو زیانانەی کە هەیەتی لە سەر پۆل دادەنیشێ و مامۆستا چاوەڕوانی لێ هەیە کە بۆ وێنە منداڵێک کە هیچ گەشەی نەکردووە، یان بە واتایەکی دیکە بنەماڵە و ئەو ژینگەی کە تێیدا گەورە بووە ئیزنی گەشەیان پێ نەداوە چاوەڕوانیی ئەوەی لێ هەیە کە زۆر ئاسایی و بە پەروەردەیەمی ئاسایی بخوێنێ و سەر بکەوێت.

خاوەن‌کاران و کار بە شێوازی جیاواز کۆسپی بەر دەم خوێندنی منداڵان و پرۆسەی خوێندنیان تێک دەدەن. بەر لە هەموو شتێک دەبێ بڵێین خاوەن‌کارەکان دوو تاقمن: تاقمێکیان نە تەنیا دژی خوێندنی منداڵان نین، بەڵکوو هەوڵ دەدەن کە ئەم منداڵانە درێژە بە خوێندن بدەن و لە مافی خۆیان بێبەش نەبن. تاقمێکی دیکەیان ڕەنگە دژی خوێندنی منداڵ نەبن، بەڵام ئەم باوەڕەیان هەیە کە ئەم دەستە منداڵانە یان دەبێ کار بکەن یان دەبێ بخوێنن. چونکە لە پێشدا کاری منداڵ بە قازانجیەتی. دووهەم ئەوەی کە ئەو منداڵەی کە کار دەکا دەبێ هەر هەموو کاتەکەی تەرخانی کارەکەی بکات. کە پرسیار لە یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی ئێن‌جی‌ئۆیەک کرا: ئایا منداڵ دەتوانێ لە سەر کار ئامادە نەبێ و ئەگەر لە سەر ئیشەکەی ئامادە نەبێ تووشی چ پێشهاتێک دەبێ؟ بەڕێزیان لە وەڵامدا وتی:

چاو ئەمانە تەواووەختن. هەڵبەت ماوەی قوتابخانە بە هۆی ئەوەی

نیوەوەختە، نائامادەیی بە لای خاوەنکارەوە هیچ مانایەکی نییە، چونکە منداڵەکان نیوەوەخت ئیش دەکەن. بەڵام لە دەرەوەی ماوەی قوتابخانە یان ڕۆژانی پشوو کە تەواووەختن، نائامادەییان پێویستی بەو پەیوەندییە دوولایەنەیە کە ئێمە لەگەڵ خاوەنکار هەمانە. ئەگەر ئەو پەیوەندییەی کە ئێمە لەگەڵ خاوەنکار هەمانە پەیوەندییەکی چاک بێ، ئێمە بۆمان هەیە لەبەر ئەو پۆلانەی کە بۆ ئەم منداڵانە بەڕێوە دەبری داوای ئیزن لە خاوەنکار بکەین و ئەم منداڵانە ئامادەی سەر کار نەبن، بەڵام پتر لە چەند جار نەهاتنە سەر ئیش خاوەنکار قەڵس دەبێ و ئەمە قبووڵ ناکات.

وڵامی دوو کەسی دیکە لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی بۆ پرسیارەکەی سەرەوە ئەمە بوو:

خاوەنکارەکان بە گشتی دوو تاقمن: هەندێکیان دژی خوێندنی منداڵ نین. تەنانەت کاتێک ئێمە دەچینە لایان خۆشیان پێیان خۆشە، تەنانەت منداڵە هان دەدەن کە بخوێنێت. بەڵام تاقمێکی دیکەیان دژن. ئیشیان زۆرە، منداڵەکان بەشێک لە ئیشەکان ئەنجام دەدەن، پێیان وایە لەبەر ئەو قەرەبووڵەی کە پێیان دەدەن دەبێ هەر لەوێ ئیش بکەن.

منداڵەکان بۆیان نییە بچنە قوتابخانە، لە زۆر حاڵەتدا، دەی لێرەدا یەکەی یاریدەدەری کۆمەڵایەتی دێتە سەر هێڵ و پەیوەندی لەگەڵ خاوەنکار ساز دەکا و ڕازیی دەکا کە ڕێگە بدا ئەو منداڵە یەک یان دوو کاتژمێر بچێ بخوێنێ من منداڵ دەناسم نیوکاتژمێر دێتە سەر پۆلی خوێندن. لەبەر ئەو سەختگیرییەی کە لە ئارادایە و خۆشمان لەم لاوە لە ناو ئەم کێشە و گرفتانەدا کۆمەکی ئەو منداڵە دەکەین کە هەر هیچ نەبێ نیوکاتژمێر لەم لا و لا بپچڕێنێ و بێتە سەر پۆلی خوێندن. بەڵام سەبارەت بەوەی کە ئەگەر لە سەر ئیشەکەی ئامادە نەبێ چ پێشهاتێک دەکەوێتەوە، بەڵێ تووشی قڕە دەبن. ئێمە منداڵەکان دەبەینە سەیران منداڵەکان پۆلی وەرزشیان هەیە، منداڵەکان کاتی تۆپێنیان هەیە. منداڵەکان بەردەوام دڵەڕاوکێی ئەوەیان بوو کە دادە چی بووە، دادە تەلەفۆن بکە. دەی پەیوەندییەکە دەگرین و قسە دەکەین کە بۆ وێنە تکایە بێڵا بێتە سەیران، یان بێڵا لە ماوەی وانەی وەرزشدا بەشداری بکات.

بۆچوونی دووان لە خاوەنکارەکان لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

منداڵەکان کەم وا هەیە نەیەنە سەر ئیشەکەیان، چونکە دەترسن ترسەکەیان لەبەر لەدەستدانی ئیشەکەیان نییە، بەڵکوو لە لەدەستدانی حەقدەستی ئەو ڕۆژەیان دەترسن.

ئیتر منداڵەکان دەخوێنن. شا ئەوە پەیوەندیی بە خۆیەوە هەیە، ئیتر دەروەستی خوێندنی نین. بەڵام ئێمە لە سیستەمی کاریماندا منداڵی نیوەوەخت ڕادەگرین، لەبەر ئەوەی بە خوێندنیشیان ڕابگەن.

کەواتە ئێن‌جی‌ئۆکان تێدەکۆشن بە پەیوەندیسازی لەگەڵ خاوەنکار و بوونە ناوبژیوان لە نێوان منداڵ و خاوەنکار ئەو منداڵانە بخەنە بەر خوێندن، بەڵام ئەم هەوڵانە هەمیشە سەر ناکەوێت.
یەکێکی دیکە لە هەوڵەکانی ئێن‌جی‌ئۆکان ئەوەیە کە ئەوەندەی بۆیان بلوێ منداڵانی کار دەخەنە بەر خوێندنی فەرمی بۆ ئەوەی ئەم منداڵانە لەم سیستەمە پەروەردەییە سوودمەند بن و بڕوانامەی بایەخدار وەدەست بێنن. هەر بۆیە یەکێکی دیکە لە داپەڕەکانی ئێن‌جی‌ئۆکان ناوبژیوانی و ڕاوێژ لەگەڵ قوتابخانەکانە بۆ ئەوەی ئەم منداڵانە وەربگرن. یەکێک لە چالاکوانانی ئەم بوارە سەبارەت بەم هەوڵانە وتی:
زۆربەی سەردانکەرانمان کۆچبەرانی نایاسایی ئەفغانستانین. هۆکارەکەشی نەبوونی ناسنامە بۆ ناونووسی لە قوتابخانە حکوومییەکانە. ئێوە ئێستا خۆتان بینیوتانە لەم ماوە زەمەنییەدا کە دەمەو قوتابخانەیە ئێمە سەردانکەرمان هەیە کە بۆ ناونووسی سەردانمان دەکەن ئێستا بە پێی ئەو ڕێکارانەی کە هەمانە کە چ منداڵانێک گرووپی ئامانج دەیانگرێتەوە و بڕیارە ئێمە پشتیوانی لێ بکەین، کاروباری نانووسینی منداڵەکان ئەنجام دەدەین، بەڵام بە گشتی ئامانج و ڕوانگەی ئەنجومەن بەم شێوەیە کە ئەو منداڵەی کە لە بارودۆخێکی لەبارە لە خوێندن لە قوتابخانەی حکوومی دانەبڕێ و ئێمە هەوڵی ئەوە دەدەین کە بۆ وەرگرتنی کارتی پشتیوانیی منداڵەکان ئیتر بە ڕێنوێنی و بەدواداچوونیشەوە، کارتێک کە پێی دەڵێن کارتی شین وەربگرن و بچنە قوتابخانەی حکوومی و لەوێ ناونووسی بکەن. منداڵێک کە تەمەنی زۆر بێ لە خوێندن دانەبڕابێ ئەگەر مەرجەکان نەیگرێتەوە، ئێمە تەقەلای ئەوەمانە ئەو منداڵەی کە لە ئێستاوە سەردانمان دەکا خۆمان پاڵپشتیی بکەین، ئێمە هەوڵمانە هیچ منداڵێک بێ‌پارە نەبێ کاتێک کە دەچێتە قوتابخانەی حکوومی، ئیتر جا یان تەمەنی زۆر بێ یان کارتی نەبێ، هەر لەبەر ئەوە ئەو منداڵە دێتە لامان و ئێمە هەمیشە بەم منداڵانەوە سەرقاڵین ئێستا ئەوان پێیان وایە ئێمە گەرەکمان نییە ئەوان بخوێنن. بەڵام ئەوەی ڕاستی بێ ئێمە پێمان خۆشە ئەو لە سیستەمی پەروەردەیی فەرمی بخوێنێ، چونکە ئێمە ئەو کارنامەی کە دەیدەین بە منداڵ، لە ڕوانگەی وەزارەتی پەروەردە و ڕاهێنانەوە بایەخی ئەوتۆی نییە. ئەگەر منداڵێکی تەمەن پێنج ساڵان لای ئێمە بخوێنێ و بیهەوێ بچێتە قوتابخانەی حکوومی، دەبێ تاقی‌کردنەوەی دیاری‌کردنی ئاست (تعیین سطح) بدا بۆ ئەوەی بتوانێ بچێتە قوتابخانەی حکوومی. بەڵام ئەگەر ئەم منداڵانە هەر لە سەرەتاوە بچنە ناو سیستەمی حکوومییەوە، ئەمە وا دەکا هەموو ساڵێ بە شێوەی خۆ بە خۆ ئەمە بۆیان دووبارە دەبێتەوە و بناغەیان پتەو دەبێت.

لـە نێـوان کـۆچی منـداڵان و خوێنـدندا پەیوەندییـەکی دوو لایەنـە لـە ئارادایە. بە هۆی بارودۆخی وڵاتی ئەفغانستان، واتە شەڕ و نائـارامی و پەلامارردانی قوتابخانەکان و ڕووخاندنیان لە لایەن هەنـدێ لـە تاقمـە تونـدڕەوە ئیسـلامییەکانەوە بـواری درێـژەدان بـە خوێنـدن لـە وڵاتـی خۆیاندا مومکین نییە.

هەندێکیان بۆ درێـژەدان بـە خوێنـدن بـەرەو ئێـران کـۆچ دەکـەن و لەوانەیـە لـە پـاڵ خوێنـدن کـاریش بکـەن. هـەر بۆیـە هەنـدێ جـار درێژەدان بـە خوێنـدن یـەکێک لـە فاکتـەرەکانی کـۆچکردنی منداڵانـە، پێچەوانەکەشی دروستە؛ واتە منداڵ لە وڵاتی خۆیدا دەرسـی دەخوێنـد، بەڵام بـە هـەر هۆکارێـک نـەیتوانیوە درێـژە بـە خوێنـدن بـدا و بـەرەو ئێران کۆچی کردووە، بەڵام لە درێژەدا کۆچ و کار ئاستەنگی بەر دەم خوێندنی بوون. حاڵەتی دووهەم لە ناو ئەو منداڵانەدا باوە کە لە بەشی دواتـردا شـی دەکرێتـەوە. یـەکێک لـە منداڵـە پەنابـەرەکان بـەم شـێوە هۆکاری کۆچکردنی خۆی گێڕاوە:

چووم بەڵام ... بڵێم ... دوو جار ... دوو پۆلم خوێنـد، بـەڵام فێـری هیچ نەبووم. ... ئەوێ شەڕە، لە ناکاو دەهاتنە ناو قوتابخانە دەیـانکردە پشوو ... ئیتر قوتابخانە بۆ ڕۆشتن نەدەبوو ... دەرگاکانی قوڵف دەکـرا نەماندەتوانی بچین. لەبـەر شـەڕ. ئیتـر بـاوکم بڕیـاری دا بەینـە وڵاتـی ئێران ... هەر هیچ نەبێ ئەوێ باشترە ... زیاتر لەبەر خوێندنی ئێمـە بوو ... وتی ئێرە بۆ خوێندەواربوون نابێ، با بچینە ئێران بڕێک فێری خوێندەواری بن.

هەنـدێ جـار پـاش کـۆچکردنی منـداڵان بـۆ ئێـران، ئیتـر نـاتوانن بخوێنن. لەم بارەوە کۆمەڵێ لە منداڵە ئەفغانستانییەکان وتیان:

لە ئەفغانستان دەچوومە قوتابخانەی حکوومی. لێـرە بەڵگـە و شـتم پێ نەبوو، سێ چـوار جـار چـووم، کاغـەزیان پـێ نـەدام. ئێسـتا پـۆلی دووی نێهزەتم.

هەتا پـۆلی شـەش لـە ئەفغانسـتان خوێندوومـە، ئیتـر هاتمـە ئێـران. لەوێ هەتا پۆلی سێ. دەرسیشت نەخوێندبایە سـەرکەفتی بـووی. پـاش پۆلی سـێ چوومـە چـوارەم، کـەمێ وانـەکان دژوار بـوون. نـازانم بـە زیرەک ئێوە چی دەڵێن ئەها قوتابیی یەکەم. زۆر باش. زۆر باش دەڵێن نازانم چی چووزانم دەڵێن دەرەجەی یەکەم. لـەوێ چوومە پۆلی پێنج، بوومە قوتابیی یەکەم. چوومە پـۆلی شـەش. بوومـە قوتابیی دووهەم. وانەکان بڕێک دژوار بوون.

جۆر یان بیچمێکی دیکەی خوێندنی منداڵانی کار بە شێوەی خوێندن لە ناوەندە ئایینییەکان و فێربوونی دەقە ئایینییەکانە. ئەم منداڵانە لەوانەیە بە بۆنەی پەروەردەی ئایینییەوە فێری نووسین و خوێندنەوەش ببن. هەتا ئێستا سیستەمی بەرفرەوانی پەروەردەیی لە وڵاتی ئەفغانستان بوونی نەبووە و هێشتا پەروەردەی فەرمی لە هەندێ لە ناوچەکانی ئەم واتە بوونی نییە. لە وڵاتی ئێرانیشدا لەوانەیە لە هەندێ لە گەڕەکە ئەفغانستانییەمان ناوەندی ئایینیی خۆیانیان هەبێ و ئەم چەشنە پەروەردە لە ناویاندا برەوی هەبێت. لەم بارەوە دەتوانین ئاماژە بە مزگەوتی ئەفغانستانییەکان لە گەڕەکی فەرەحزاد بکەین کە پەروەردەی ئایینی تێدا کراوەتەوە کە وەکوو جاران بە ڕفتاری توندوتیژیانەی وەکوو دار و فەلاقە وانەیان پێ دەڵێن. یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی چالاک لە گەڕەکی فەرەحزاد ئاماژەی بەم بابەتە کرد و وتی:

کارگامان بۆ ئەم منداڵە ئەفغانستانییانە کردبۆوە و دەی لەم کارگایانەدا یەکێکیان دەیگێڕاوە کە لە مزگەوتەکەیاندا فێری خوێندەوارییی ئایینی دەبن و بە هۆکاری جیاواز لەوانەیە توندوتیژییان لەگەڵ بکرێت. هەر ئەم منداڵە دەیوت کە دار و فەلاقە کراوە.

یان یەکێک لە منداڵە ئەفغانستانییەکان لە بارەی پەروەردەی ئایینییانەوە وتی:

> لە ئەفغانستان هەتا پۆلی چوارم خوێندووە. بەیانان دەچوومە مزگەوت، کاتژمێر هەشت دەچوومە قوتابخانە هەتا دوازدەی نیوەڕۆ. کاتژمێر دوازدە دەهاتمەوە دەچوومە مزگەوت؛ لەوێ قورئانم دەخوێند هەتا دوازدەی شەو. لە ماڵ نەبووم قەت. چایەکم دەخوارد و دەڕۆشتم. ڕۆژانی هەینی کە پشوو بوو دەچوومە مزگەوت بۆ نوێژ و ئینجا دەهاتمەوە بۆ ماڵەوە و پشووم دەدا. لە ئەفغانستان زۆرم دەزانی هاتمە ئێرە هەمووم لە بیر چۆتەوە. هەموو ڕۆژێ قورئانم دەخوێند.

ڕاستە کە ڕابەری حکوومەتی کۆماری ئیسلامیی ئێران فەرمانی خوێندنی منداڵانی ئەفغانستانی دەرکردووە، بەڵام بە هۆکاری جیاواز خوێندنیان لە قوتابخانە حکوومییەکاندا مەیسەر نییە یان کۆسپ و تەگەرەی زۆریان لە بەر دەمە کە وا دەکا منداڵان پاش چوونە قوتابخانە هیچ هۆگرییەکیان بۆ درێژەدان بە خوێندن نەبێت. بۆ وێنە هەندێ لە قوتابخانەکان بۆ درێژەدان بە خوێندنی ئەم منداڵانە داوای بڕە پارەیەکی زۆریان لێ دەکەن و بەو پێیەی کە زۆرێک لەم خێزانانە هەژارن و ناتوانن ئەم بڕە پارە دابین بکەن، ناتوانن منداڵەکانیان بنێرنە بەر خوێندن. بەرپرسانی هەندێ لەم قوتابخانانەش بۆ وەرنەگرتنی ئەم منداڵانە بڕ و بیانووی جۆراوجۆر دەهێننەوە، وەکوو پڕبوونەوەی قوتابخانە، نەبوونی فلان بواری خوێندن و هتد.

کاتێک کە ئەم منداڵانە لـە قوتابخانـە دەوڵەتییەکانـدا وەردەگیـرێن زۆر حاڵــەتی وا ڕووی داوە کــە بــە شـێوازی جۆراوجـۆر لــە قوتابخانــە دەردەکرێن. بۆ وێنـە ڕەنگـە منـداڵێکی تەمـەن دە سـاڵانی ئەفغانسـتانی بچێتـە پـۆلی چـوار بـەڵام بـە هـۆی ئـەوەی لـە قۆناغـەکانی پێشـوو و قوتابخانــەکانی ڕابــردوودا بــە باشــی وانــەکان فێـر نــەبووە لەوانەیـە نەتوانێ وانەکان بە باشی وەربگرێ و لێیان تێبگات. لـەم حاڵەتـەدا بـە هەر هۆکارێک کاتی پێویست بۆ ئـەم منداڵانـە تـەرخان ناکـەن و زۆر جار لەوانەیە لە دژیان توندوتیژی بنوێنن کە ئەمە دەبێتە هـۆی ئـەوەی ئەم منداڵانە دەست لە خوێندن هەڵبگرن. گێڕانـەوەکانی خـوارەوە زۆر بە باشی ئەم حاڵەتانە پشتڕاست دەکاتـەوە. سـەرنج بخەنـە سـەر وتـەی یەکێک لە پسپۆڕانی بواری منداڵان کە لەم بارەوە دەدوێ:

بڕوانە یەکێک لەو کێشانەی کە قوتابخانەکانی ئێمـە هەیانـە ئەوەیـە کە لە بارودۆخی منداڵان تێناگەن. منداڵی کار یـان منـداڵێکی کۆچبـەر تواناکانی لە ئاست توانای منداڵێکی ئێرانی نییە کە ئیش ناکا و دەچێتـە قوتابخانە. هێشتا ئەمانە بنەماڵە داکۆکیان لـە سـەر دەکـەن. ئـەو منداڵـە پەنابەرە ئیشکەرە دەنێرنە قوتابخانە مامۆستا و قوتابخانە بە باشـی لێـی تێناگەن، نازانن بارودۆخی ئەم منداڵە وەکوو ئەوانی دیکـە نییـە، ئـیش دەکا، پێشتر قوتابخانـەکان بـاش نـەبوون، لـە وڵاتـی خۆیـەوە هـاتووە، بنەماڵەکەی نەخوێندەوارن ناتوانن لە بواری خوێندن هاوکـاری بکـەن. ئیتـر ئـەم منداڵـە نـاتوانێ بـە باشـی فێـری وانـەکان بـێ ئیتـر دڵسـارد دەبێتەوە و لەوانەیە دەست لە خوێندن هەڵبگرێت.

یەکێک لە منداڵەکانیش لە بارەی وازهێنان لە خوێندن وتـی:

> دەچوومە قوتابخانە؛ سێ سـاڵ خوێنـدم. وازم هێنـا. مامۆسـتاکەمان ئێسکـقورس و ڕەزاگران بـوو و مـن دەرنـەچووم. ئیتـر نەچوومـەوە. مـن لـە وانـەکانی حـاڵی نـەدەبووم. ئیتـر قـەڵس دەبـوو شـەڕی لەگـەڵم دەکرد.

بە گشتی دەتوانین بڵێین خوێندنی منـداڵانی کـار بەتایبـەت منـداڵانی کۆچبەر بە سێ چەشنە:

ئەلف) بەشێکیان کە لە ئێران لەدایک بوون و بەڵگەی ناسنامەیی و نیشتەجێبوونیان هەیە دەتوانن لە سیستەمی پەروەردەی فەرمی کەڵک وەربگرن، ئەگەرچی ئەم گرووپە بە هۆکاری کار و هەندێ ئاستەنگی دیکە لە قوتابخانە تووشی کێشە دەبن.

ب) بەشێکی دیکە کە بەشێکی بـەرچاوی منـداڵان پێـک دێنـێ، بـە هۆکـاری وەکـوو کـۆچی نایاسـایی و نـەبوونی بەڵگـەی ناسـنامەیی، دابڕاوی لە خوێندن و هەڵکشانی تەمـەن، تێچووی قورسـی قوتابخانـە حکوومییەکان بۆ ئەوان، کارکردن و هتد، بـواری خوێنـدن بـۆ ئەمانـە مـومکین نییـە. هـەر بۆیـە زۆربـەیان لـە قوتابخانـەی ئێنجیئۆکانـدا دەخـوێنن. ڕاسـتە کـە پـەروەردەی ئـەم قوتابخانانـە سـتانداڕد نییـە و

لەوانەیە لە دامەزراوەیەکەوە بۆ دامەزراوەیەکی دیکە جیاواز بێ یان بە شێوەی نیوەوەخت لەگەڵ منداڵەکان کار بکەن، بەڵام بە گشتی بەشێکی بەرچاوی پێویستییە پەروەردەییەکانی ئەم منداڵانە دابین دەکەن و بەدواداچوون بۆ خواستەکانیان دەکەن و هەروەها پۆلی تایبەتی شیاو و پڕکوالیتییان بۆ دەکەنەوە.

ج) هەندێکی دیکەی منداڵانیش لە مەکتەبخانە و ناوەندە ئایینییەکان دەخوێنن و بە شێوەی نەریتی فێری خوێندن دەبن.

یەکێک لە پرسە گرینگەکانی دابڕان لە خوێندن و وازهێنان لە خوێندن پرسی بارودۆخی بنەماڵەیی، کار و کۆچە. وەک لە پێناسەی کاری منداڵاندا هات، کاری منداڵان لە سۆنگەی جەستەیی، دەروونی، کۆمەڵایەتی و ئەخلاقییەوە مەترسیدارە و زیانی بۆ منداڵان هەیە و لە هەندێ حاڵەتی وەکوو بێبەشکردنیان لە خوێندن، وازهێنان لە خوێندن و چوونە قوتابخانە لەگەڵ کاری قورس و درێژخایەن دەبنە کۆسپی بەر دەم خوێندنی منداڵان یان پرۆسەی خوێندنیان تووشی کێشە دەکەن. لە ڕاستیدا منداڵان لە جۆرە جیاجیاکانی کاردا بە هۆکاری هەمەجۆر یان لە خوێندن دادەبڕێن یان ناچار دەبن دەست لە خوێندن هەڵبگرن.

وەک لە پرسەکانی پێشوودا وترا، یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی ناچار بە کاربوون و دابڕان لە خوێندنی منداڵانی کار کێشەی ئابووریی بنەماڵەکان و هەژارییە. هەر لەم بارەوە یەکێک لە پسپۆڕانی بواری منداڵان وتی:

چاو لێکە سەبارەت بە خوێندنی منداڵەکان یەکێک لەو پرسە گرینگانەی کە ڕێگری لە خوێندنی منداڵەکان دەکا یان وا دەکا واز لە قوتابخانە و پۆلی خوێندن بێنن هەژاریی بنەماڵەیە. لە هەلومەرجی نەداری و هەژاریدا، خێزانەکان وەک هێزی کار لە منداڵەکان دەڕوانن. هەر بۆیە منداڵکان ناچار بە ئیشکردن دەکەن. بنەماڵە دەستتەنگ و هەژارەکان ناتوانن لە سەر خوێندنی منداڵەکانیان سەرمایەدانەری بکەن، پێیان خۆشە بیاننێرنە قوتابخانە، بەڵام ناتوانن. لە بنەڕەتەوە دەتوانین بڵێین هەتا ئەو کاتەی هەژاری هەیە، پرسی ئیشی منداڵان، دواکەوتن لە خوێندن و وازهێنان لە خوێندنیش هەیە.

منداڵەکانیش چەندین جار وتوویانە کە بە هۆی هەژاریی بنەماڵە، ناچارن هەر هەموو یان بەشێک لە تێچووی بنەماڵە دابین بکەن، بە پێچەوانەی خواستی دڵیان دەست لە خوێندن هەڵبگرن و کار بکەن. گێڕانەوەکانی ژێرەوە هەر هەموویان بە باشی ئەم بابەتە دەخەنە ڕوو:

> من لە پێشدا دەچوومە قوتابخانە، دواتر کە باوکم نەخۆش کەوت ئیتر نەچووم، من هەتا پۆلی چوارم خوێندووە، من بچمە قوتابخانە ئیتر نایەمە ئێرە. ئەرێ دوای هاوین ئیتر نایەمەوە.

پێشتر دەچوومە قوتابخانە. باوکم نەخۆش کەوت، ئیتر نەچوومەوە. ئەوساڵ دەچمە قوتابخانە باوکم وتی بڕۆ قوتابخانە خۆم ئیش دەکەم.

من بە منداڵی دەچوومە قوتابخانە. لە قوتابخانەوە دەهاتمە ناو ئەم بازاڕەوە و ئیشم دەکرد کارگای بەرهەمهێنان من تێیدا بەردەستیم دەکردم. ئیتر وازم لە خوێندن هێنا و هاتمە لای کاکم بۆ بەردەستی ئیتر فێری ئیشکردن بە مەکینەش بووم. پێم خۆش بوو بخوێنم بەڵام قسمەت نەبوو لەبەر وەعزی ئابووریمان.

لەبەر بێپارەیی نەچووم، دەبا جلوبەرگی قوتابخانە، پێنووس و قەڵەمم بکڕیبایە.

من خۆم هەتا پۆلی هەشتم خوێندووە. هەتا پۆلی چوارەم لێرە خوێندم. چوار پۆلم لە وڵاتی ئەفغانستان خوێند هەتا هەشت لە ئەفغانستان. لێرە دەچوومە ئازادەگانی دوو. ئیتر وازم هێنا.

دەچوومە قوتابخانە، بەلام بە هۆی بارودۆخی نالەباری ئابووری وازم هێنا؛ هەتا پۆلی دەمخوێند. ئیتر هەژار بووین و دەبا وردە وردە ... ، ئیتر نەکرا. تێچوو قورس بوو. بنەماڵەکەشم لە ئارادا بوو، کاروباری باوکم. ناچار بووم واز لە خوێندن بێنم.

هەژاری بە شێوازی جۆراوجۆر کۆسپی بەردەم خوێندنی منداڵانە. هەندێ جار نەداری و هەژاری کۆچکردن و ئینجا کار و بە دوایدا وازهێنان لە خوێندنی لێ دەکەوێتەوە. هەندێ لە منداڵان لە هەندێ لە ناوچەکانی ئەفغانستان بە هۆی هەژارییەوە ناچارن لەگەڵ بنەماڵەکەیان یان بە تەنیا بە نیازی کارکردن بەرو ئێران کۆچ بکەن. ئەم منداڵانە لە وڵاتی خۆیان زۆریان دەیانخوێند، بەلام بە هۆی کۆچ و هاتن بۆ شوێنێکی نوێ هەلی درێژەدان بە خوێندنیان بۆ نەڕەخساوە. کاتێک کە پرسیار لە منداڵەکان کرا کە "ئایا چوونەتە قوتابخانە؟" لە وڵامدا وتیان:

نا، کەمم خوێندووە، هەتا پۆلی چوارم خوێندووە. ئیتر نەمخوێند. هاتمە ئێران، ناکرێ دەبێ ئیش بکەم.

قوتابخانە نا، کە لە ئەفغانستان بووم دەچووم، لێرە نا ناچم، لێرە هەر ئیش دەکەم.

ئەوسا کە لە قوتابخانە بووم دەمخوێند. کە هاتمە ئێرە داوای کارتیان کرد. ئێمە نیمانە.

کۆچکردن تەنیا کاریگەری لە سەر منداڵانی ئەفغانستانی دانەناوە، بەڵکوو کاریگەری لە سەر منداڵانی ئێرانیش داناوە و پرۆسەی خوێندنیانی تێک داوە. بۆ وێنە کۆچەرەکان بە هۆی نەبوونی بەڵگەی ناسنامە ناچنە قوتابخانە و لە هەندێ حاڵەتدا بە شێوەی کاتی دەچنە قوتابخانەی ئێنجیئۆکان. بەڵام زۆر جار بە هۆی گەڕانەوە بۆ شوێنی ژیانیان لە باکووری ئێران، ئیتر چوون بۆ ئەم قوتابخانانە مومکین نییە. یاریدەدەری کۆمەڵایەتیی یەکێک لە ئێنجیئۆکان لە گەڕەکی ئەمیناباد لەم بارەوە وتی:

بۆ وێنە منداڵە کۆچەرەکانی ناوەندەکەمان بەر لە جەژن کە چوونەتەوە باکوور، هێشتا نەگەڕاونەتەوە بۆ هۆڵەکانی خوێندن.

لەو بارودۆخەی کە دایک یان سەرپەرشتیاری بنەماڵە گیرۆدەی مادەی هۆشبەرە، ئەم گیرۆدەبوونە بارودۆخی نالەباری ئابووریی بنەماڵەی لێ دەکەوێتەوە و لەم حاڵەتەدا منداڵەکان بە ناچاری لە خوێندن دادەبڕێن، چونکە دەبێ بۆ بژێویی بنەماڵە ئیش بکەن. منداڵێک لە مەڕ هۆکاری نەچوونی بۆ قوتابخانە وتی:

ئیتر نەکرا، بچمە قوتابخانە، باوکم لەوێ گیرۆدەی مادەی هۆشبەر بوو.

هەندێ جاریش هۆکاری نەچوونی منداڵان بۆ قوتابخانە دەگەڕێتەوە بۆ ملنەدانی سەرپەرشتیاری بنەماڵە کە ڕێگری لە چوونی منداڵ بۆ قوتابخانە دەگرێ؛ وەک چۆن کە منداڵێکی کۆچبەر لەم بارەوە وتی:

ناچمە قوتابخانە باوکم ناهێڵێت.

کارکردن لە هەر جۆرێکیدا پرۆسەی خوێندنی منداڵەکان تێک دەدا، تەنانەت ئەگەر ئەو منداڵە لە پاڵ کارکردن بشچێتە قوتابخانە، تێکەڵکردنی کاری قورس و خوێندن تەنیا زەختی دووقات دەخاتە سەر ئەو منداڵە کە لە درێژخایەندا دەبێتە هۆی هەڵگەڕانەوەی ئەو منداڵە لە خوێندن. بۆ وێنە هەندێ جار بینراوە کە ئەم منداڵانە پاش چەند کاتژمێر دیسان دەچنەوە سەر ئیشەکەیان. ئەم چەشنە خوێندنە وا دەکا منداڵ فشار و زەختێکی دووقات بەئەزموون بکا کە شەکەتیی جەستەیی و دەروونیانی لێ دەکەوێتەوە و لەوانەیە کاریگەریی ڕووخێنەری لە سەر تەندروستیی دەروونیان هەبێت. یاریدەدەرێکی کۆمەڵایەتی بەم شێوە هاوکاتیی کار و خوێندن و کێشە پەیوەستەکانی پێناسە کرد:

من زۆر شتم بینیوە، یەکیان ئەم ماوە درێژخایەنەی کارە. تۆ وای دانێ من کچێکی تەمەن دوازدە سێزدە ساڵانم کە هەموو ڕۆژێ لە

کاتژمێر هەشتی بەیانییەوە دەچێتە سەر ئیش. من وا هەست دەکەم جاری واشە ئێمە چاوەڕوانیی زۆرمان لە منداڵ هەیە. بۆ وێنە پێی دەڵێم ئەگەر بە نیازی بخوێنی، ئاوا و ئاوایە، کاتژمێری نانی نیوەڕۆ وەرە. منداڵێک کە لە کاتژمێر هەشتی بەیانییەوە ڕاکە ڕاکە دەچێتە ئەوێ، نانی نیوەڕۆ بێتە ئێرە. دەی دیارە سارد دەبێتەوە، هەست بە زەختێکی دووقات دەکات.

یان دوو کەس لە منداڵەکان هەر لەم بارەوە وتیان:

لەبەر ئەوە هاتووم ئیش بکەم. لە ئەفغانستان دەمخوێند، بەلام کە هاتمە ئێران وازم لێ هێنا.

هەتا پۆلی نۆم خوێندووە، بەلام ئیتر نیوەچڵ وازم لێ هێنا، هاتم ئیشم کرد.

گێڕانەوەی یاریدەدەری کۆمەڵایەتی شتێکە کە منداڵان لە ئێن‌جی‌ئۆکان بەئەزموونی دەکەن، شوێنێک کە بەڕێوەبەران و کاربەدەستەکانی هەوڵ دەدەن پۆلەکانی خوێندن لەگەڵ کاری منداڵان بگونجێنن بۆ ئەوەی ئەو منداڵانە هەست بە فشارێکی کەمتر بکەن، لە حاڵێکدا سیستەمی پەروەردەیی قوتابخانەکان بەم چەشنە نییە و منداڵان دەبێ لە فۆڕمێکی فەرمی و ڕەق و تەقدا لە هۆڵەکانی خوێندندا ئامادە بن. ئاوێتەکردنی کار و خوێندن لە کۆتاییدا زەختی دووقات دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵەکان لە نێوان ئەو دووانە یەکیان دەستنیشان بکەن و بە هۆی دەستنەڕۆیی و هەژارییەوە ئەوە کارە کە هەڵدەبژێردرێت. بە گشتی کەم وا هەیە کە منداڵان بە سەرکەوتووییەوە خوێندن تەواو بکەن و زۆریان یان لە خوێندن وەدوا دەکەون یان دەست لە خوێندن هەڵدەگرن. کاتێک کە لە منداڵەکان پرسیار کرا کە "پێیان خۆشە لە داهاتوودا ببنە چی؟" زۆریان ئاماژەیان بە پیشەی چینی مامناوەند دەکرد. زۆرێک لەم منداڵانە بەتایبەت منداڵە کۆچبەرەکان و منداڵە بێ‌ناسنامەکان، باش دەزانن کە هەتا تەمەنێک دەتوانن بخوێنن و تافی منداڵی و داهاتوویان بە هۆی هەندێ یاسای جیاکارانەی وەکوو نەتەوە، ڕەگەز، چین، و نەبوونی داکۆکیی کۆمەڵایەتیی کاریگەر پێشێل دەبێ و ئیتر بەرە بەرە دەستڕاگەیشتن بە ئاواتەکانیان نامومکین دەبێت. یەکێک لە چالاکوانانی بواری منداڵی لەم بارەوە وتی:

تەمەنی باڵقبوون بۆ ئەم منداڵانە هەرەتێکی ناسکە؛ کە باڵق دەبن، دەلاقەیەکی نوێ لە ژیانیان بەرەو ڕوویان دەکرێتەوە و ورد دەبنەوە و چیتر تۆ ناتوانی ئەو منداڵە لەو تەمەنەدا ڕازی بکەی کە ئەگەر تۆ بڕوانامەشت هەبێ و بخوێنی، ناتوانی بچیتە زانکۆ. هەتا بەر لە باڵقبوون هەموو وا بیر دەکەنەوە، بۆ وێنە ئەگەر لێیان بپرسی دەڵێن

پێم خۆشە ببمە پزیشک، دەڵێن دەمانهەوێ ببینە مامۆستا، فڕۆکەوان. بەڵام ڕێک کە دەچنە ناو هەرەتی باڵقبوونەوە هەموو ئەم ئایدیا و باوەڕانەیان تێک دەڕووخێ، دەپرسن باشە بۆچی ئێمە بۆمان نییە بچینە زانکۆ، ناتوانین بچینە بواری دروومان، بۆ لە ڕێکخراوی فەنی – حیرفەیی بۆمان نییە ناونووسی بکەین. بۆچی ناهێڵن ببینە پۆلیسی ئاگرکوژێنەوە. ئەمانە ئەوەندە دووپات دەبنەوە کە ئیتر منداڵەکان سارد دەبنەوە، ئیتر خۆزگە و بریاکانیان پێشێل دەبێت.

بە گشتی دەبێ بڵێین هەژاری بە هەموو بیچم و میکانیزمە جیاوازەکانی، کۆچکردن، کار و زەختی بە هۆی کار، یاسای جیاکارانەی دژ بە منداڵان، و ڕەواڵی نەشیاوی سیستەمی پەروەردەی قوتابخانەکان وای کردووە بەشێکی بەربڵاوی منداڵانی کار یان لە خوێندن وەدوا بکەون یان واز لە خوێندن بێنن؛ خۆ ئەگەریش لە سەر خوێندن بەردەوام بن گوشاری بە هۆی کار و خوێندن بە شێوەی هاوکات وا دەکا ئەوان نەتوانن بە باشی لە هۆڵەکانی خوێندندا ئامادە و چالاک بن و سەربکەون. لە دیمانەکاندا کاتێک کە پرسیار لە منداڵەکان کرا کە "بە هیوای لە داهاتوودا ببیتە چی؟" ئەوان ئاماژەیان بەو شتە دەکرد کە پێی دەڵێن "بەهاکانی چینی مامناوەند" و ئەم وڵامانە ئەوەی دەردەخست کە ئەم منداڵانە پێیان خۆشە بخوێنن و بچنە زانکۆ. بەڵام ئەو پێکهاتە و یاسایانەی کە پڕاوپڕ لە هەڵاواردن و ستەم و غەدرە ئەوان لە درێژەدان بە خوێندن دادەبڕێنێت. ئەنجامی وەها پێکهاتەیەکیش تەنیا پرۆسەیەکە کە هەژاری بەرهەم دێنێتەوە، چونکە ئەم منداڵانە بە هۆی نەداری و هەژاریی بنەماڵە و کۆمەڵگاکەیان ناچار بوون واز لە خوێندن بێنن و ڕوو بکەنە کارکردن. دەستهەڵگرتن لە خوێندن و دیکەی ئەو پێویستییانەی کە دەبێ لە هەرەتی منداڵیدا بۆ منداڵان بوونی هەبێ (وەکوو یاری و شادی، ئاسایش و هەستکردن بە ئاسایش) جگە لە لاوازی نەبێ هیچی دیکەی لێ سەوز نابێ، هەژارییەک کە ئەگەر بیچم بگرێ – کە بیچمیشی گرتووە – بۆ ڕزگاربوون لێی هیچ ڕێگەچارەیەکمان نییە.

وێنەی منداڵێکی کار (وێنە: یانەی هەواڵنێرانی گەنج (باشگاه خبرنگاران جوان))

هاوسەرگیریی پێشوەختەی منداڵان

هاوسەرگیریی پێشوەختە یەکێکی دیکە لە ئاستەنگە سەرەکییەکانی خوێندن بەتایبەت خوێندنی کچانە، کە یەکێک لە هۆکارەکانی هاوسەرگیریی پێشوەختەی منداڵان هەژارییە. لە بنەماڵە هەژار و دەستنەڕۆکاندا بەتایبەت لە ناو بنەماڵە هەژارە ئەفغانستانییەکاندا وەکوو بارگرانی لە منداڵان دەڕوانن و هاوسەرگیریی کچان دەبێتە هۆی ئەوەی تێچووی بنەماڵە کەم ببێتەوە. تەنانەت لە زۆربەی کاتەکاندا بنەماڵەکان لە بەرامبەر هاوسەرگیریی کچەکانیان بڕە پارەیەک لە زاوا یان بنەماڵەکەی وەردەگرن. لە فەرهەنگ و نەریتەکانی وڵاتی ئەفغانستان، لە تەمەنێک بە دواوە ئیتر کچان بۆیان نییە لە دەرەوەی ماڵ کار بکەن، چونکە کارکردن لە دەرەوەی ماڵ ڕێگریی لە هاوسەرگیرییان دەکا و منداڵەکان بە هاوسەرگیری ئیتر هەلی درێژەدان بە خوێندن بۆیان مەیسەر نییە، چونکە دەور و ڕۆڵی وەکوو کابانێتی، منداڵداری، و هاوسەرداریی لە تەمەنی کەم لەگەڵ خوێندن یەک ناگرێتەوە. زۆر جار ئەمە داخوازیی بنەماڵەیە کە دەبێتە هۆی هاوسەرگیریی پێشوەختەی منداڵەکان بەتایبەت کچەکان. گێڕانەوەکانی منداڵانی کار لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

قوتابخانەی بەڕێز ... کچەکانیان تێکەڵن؛ دادم پێی خۆش نییە، باوکم پێی خۆش نییە. ئەگەر بکرێ بەڕێز ... قوتابخانەیەکی دیکەیان هەیە ناوی سەباحە، ئەوێ، دایکم زۆر دەچووە ئەوێ، باوکم دەیکوت کچ دەبێ شوو بکات. خوێندنی زۆریش باش نییە.

لەبەر بێپارەیی و خوازبێنم بۆ هات، زیاتر لەبەر نەداری بوو.

هەتا پۆلی هەشتم خوێندووە. سێزدە سالان بووم کە مارەیان بڕیم، ئیتر نەمخوێند. قوتابییەکی باشیش بووم.

سەرچەشنگریی لە گرووپی هاوتمەنەکان و ناکارامەیی سیستەمی پەروەردە

یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی وازهێنانی منداڵان لە خوێندن و چوونی پێشوەختەیان بۆ ناو پرۆسەی کار سەرچەشنگری لە گرووپی هاوتەنەکانە. ئەم بابەتە زیاتر لە ناو چینی مامناوەندی کۆمەڵگا بەدی دەکرێ کە دایک و باوکەکانیان بڕوانامەی خوێندنی باڵایان نییە. مێرمنداڵان لە قۆناغی دواناوەندیدا بە هۆی باڵقبوون و کارتێکراویی هاوڕێیانەوە، هۆگری هەندێ ڕفتار دەبن و هەندێ خولیایان هەیە کە ئەگەر لە لایەن بنەماڵە و قوتابخانە چاودێری نەکرێن، لە وانەکانیان وەدوا دەکەون و تەنانەت واز لە خوێندنیش دێنن. بنەماڵەی ئەم منداڵانە، کە لەوانەیە بۆ درێژەدان بە خوێندنی منداڵەکانیان هەوڵی خۆیانیان دابێ، پاش ئەوەی منداڵ دەست لە خوێندن هەڵدەگرێ، بۆ

ئەوەی ئەو منداڵە لە ڕفتاری مەترسیدار و هاوڕێکانی بپارێزن، هەوڵ دەدەن کارێکیان بۆ بدۆزینەوە بۆ ئەوەی فێری ئیشێک بن، تەنانەت ئەگەر بۆ ئەو کارەی کە دەیکەن پارەش وەرنەگرن. باوکێکی تەمەن پەنجا ساڵان کوڕە شازدە ساڵانەکەی پاش وازهێنان لە خوێندن، دەنێرێتە لایە فیتەرێک:

هەتا پۆلی هەشت و نۆ باشی دەخوێند. مامناوەندی نمرەکانی باش بوو؛ هەموو مامۆستاکان لێی ڕازی بوون. تووشی کۆمەڵێ هاوڕێی هەرچی و پەرچی هات ئیتر نە دەرسی دەخوێند، نە گوێی دەگرت. دوو سێ جار لە گیرفانیدا جگەرەم دۆزییەوە. هەموو ڕۆژێ لە قوتابخانەوە بانگیان دەکردم، گلەیان لێ دەکرد، پێم دەوتن من خۆ لێرە نیم ئێوە دەبێ چاودێری بکەن. ئیتر نەیخوێند. ئەخت و چارمان کرد نەیخوێند. وازی لە خوێندن هێنا ... وتم بێتوو هەر وا لێی بگەڕم و چاوپۆشی لێ بکەم بەڕەڵا دەبێ .. گیرۆدەی مادەی هۆشبەر دەبێ ... . هێنامە لام ئەم هاوڕێیەم با شتێک فێر بێ ... پارەشی پێ نادا، کاریشی لێ دەکێشێ ... بەڵام قەیناکە، لە بەڕەڵایی باشترە.

سیستەمی پەروەردە و ڕاهێنان لە ئێران لاوازیی زۆرە و یەکێک لە خاڵە لاوازەکانی نەبوونی بەڕێوەبردنی دروستی قوتابخانەکان، بەتایبەت لە قۆناغی دواناوەندییە کە لەم ماوە زەمەنییەدا مێرمنداڵان بە هۆی تێپەڕاندنی قۆناغی باڵقبوون تووشی هەندێ گۆڕان و وەرچەرخان دەبن و پێویستیان بە چاودێریی زیاترە، بەڵام زۆربەی مامۆستایان و بەڕێوەبەرانی قوتابخانەکان نە تەنیا بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ مێرمنداڵان و خولیا و کێشەکانیان ڕاهێنانی پێویستیان نەبینیوە و شێوازەکانی هەڵسوکەوت لەگەڵ مێرمنداڵان نازانن، بەڵکوو بە ڕفتار و هەڵسوکەوتی توندانەوە پانتایەک لە ناو قوتابخاندا ساز دەکەن کە مێرمنداڵان زیاتر هۆگری ڕفتاری مەترسیدار و وازهێنان لە خوێندن دەبن. ئەمە لە حاڵێکدایە کە لەو حاڵەتانەی کە بەڕێوەبەران و مامۆستایان ڕفتاری باشتریان لەگەڵ مێرمنداڵاندا بوو، ئەوان هەڕەتی ناسکی مێرمنداڵی و باڵقبوونیان بە سەرکەوتوویی تێپەڕاندووە و زۆریان قۆناغەکانی خوێندنیان بە سەرکەوتووانە تێپەڕاندووە. مێرمنداڵێکی تەمەن شازدە ساڵان کە وەک پەیکی ماتۆری لە ڕیستوڕانتێکدا کاری دەکرد، لە حاڵێکدا کە لە نەخوێندنی خۆی پەشیمان بوو، وتی:

ئێمە منداڵ بووین، عەقلمان بە هیچ نەدەشکا، پێمان خۆش بووی هار و هاجی بکەین، گاڵتە بە مامۆستاکان بکەین، بەڵام ئیتر خۆ پیاوکوژ نەبووین، هەڵسوکەوتیان لەگەڵمان خراپ بوو، جارێکیان چاودێری قوتابخانەکەمان لە بەر چاوی هەموو کوڕەکان شەپلاغەیەکی لێدام، تەلەفۆنی کرد و باوکم هات. لە لای باوکم ئەوەندە

قسەی ناشرینی کرد، باوکم تووڕە بوو، لە ژووری مامۆستاکاندا باوکیشم لە بەر چاوی هەموویان زللەیەکی لێدام. منیش ئیتر لە قوتابخانە هاتمە دەرەوە. وتم ئیتر ناچمەوە قوتابخانە. چوومە ماڵی پوورم. ئەویش ماتۆڕێکی بۆ کڕیم، هاتم بووم بە پەیک. ئێستا لەبەر ئەو سەرمایە هەڵدەلەرزی بۆ مانگی ملیۆنێک ... مانگێ لەمەوبەر تووشی ڕووداوی هاتوچۆ هاتم، ئۆتۆمبێلێکی شاسیی بەرز لێیدام، قاچم پیس شکا، لەبەر ئەوەی مۆڵەتنامەی شۆفێریم نەبوو لە ترسا نەوەستام ... . خۆ نەیانهێشت بخوێنین، بۆ خۆمان ببینە شتێک.

لە هەندێ حاڵەتیشدا کاری منداڵان بە هۆکاری وەکوو سەربەخۆبوونی ئابووری ڕوو دەدا، بەتایبەت لە ناو ئەو مێرمنداڵانەی کە ئاستی چاوەڕوانییان لە دایک و باوک زۆرە. لە وەها بارودۆخێکدا مێرمنداڵەکان بۆ دابینکردنی خواستەکانیان واز لە وانە و قوتابخانە دێنن و دەچنە ناو بازاڕی کارەوە. ئەم تاقمەش لە ژێر کاریگەری هاوتەمەنەکانیان ڕوو لەم ئاراستە دەکەن. وتەکانی مێرمنداڵێکی تەمەن پازدە ساڵان کە پاش وازهێنان لە خوێندن سەرقاڵی کارکردن ببوو بەم شێوە دوا:

هەر جارێ کە بە باوکمم دەوت پارەم پێ بدە، دەیوت نیمە. هەمیشە خەفەتی هەموو شتێکم بوو. ئیتر ماندوو بووم. وتم دێم ئیش دەکەم، هەرچییەکم ویست بۆ خۆمی دەکڕم ... . من ئەگەر منداڵم ببێ هەموو شتێکی بۆ دەکڕم.

وێنەی مێرمنداڵێکی ئیشکەر لە فیتەریی ئۆتۆمبێل (وێنە: بنکەی هەواڵدەریی نەسیم)

دەستێوەردان و داکۆکی، داکشان یان هەڵکشانی خەسارەت

وەک لە بەشی پەیوەندییەکانی کاردا ڕوون کراوە، زیاترین پەیوەندیی منداڵانی کار لە سێ کەرتدا سنووردار بۆتەوە: پەیوەندیی لەگەڵ بنەماڵە، پەیوەندیی لەگەڵ خاوەنکار، پەیوەندیی لەگەڵ ئێنجیئۆکان. جۆر و شێوازی ئەم پەیوەندییانە کە لەوانەیە دەستێوەردان یان پاڵپشتانە بێ، کاریگەری لە سەر تەندروستیی منداڵ دادەنێ و دەتوانێ ببێتە هۆی کەمبوونەوە یان زۆربوونی خەسارەتە ئەگەرییەکان. لێرەدا ئەم بابەتە تاوتوێ دەکرێ کە پەیوەندیی دەستێوەردەرانە یان داکۆکیکارانەی ئەم گرووپانە چ لێکەوتەیەکی لێ دەکەوێتەوە.

بنەماڵە: منداڵان بە هۆکاری باڵقنەبوون، وابەستەیی، یان ناسەربەخۆیی، کار و مەترسییەکانی کار پێویستیان بە داکۆکیی هەمەلایەنەیە بۆ ئەوەی تواناکانیان گەشە بکا و ئاستی خەسارهەڵگرییان کەم ببێتەوە. ئەوان تۆڕی داکۆکیی هەمەلایەنانەیان هەیە کە گرینگترینەکەیان بریتییە لە: بنەماڵە، ئێنجیئۆکان، حکوومەت و ڕێکخراوە حکوومەتییەکان و دیکەی ڕێکخراوە گشتییەکان و هەندێ جار خاوەنکاران و هاوکاران یان هاوڕێکانیان لە شوێنی کار. تۆڕە پاڵپشتییەکانی منداڵ تەنیا لەمانەدا سنووردار نابێتەوە، بەڵام ئەم چەندە تۆڕە پاڵپشتیی هەمەجۆر بۆ منداڵان دابین دەکەن. بۆ وێنە بنەماڵەکانیان سەرەڕای ئەوەی بە هۆی هەژارییەوە ئەو منداڵانە دەنێرنە بەر کار، بەڵام هاوکات بە شێوازی جیاواز پشتیوانییان لێ دەکەن. بە باوەڕی هەندێ لە بنەماڵەکان، ناردنە بەر کاری منداڵان جۆرێک داکۆکییە، چونکە دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵ فێری پیشەیەک بێ بۆ ئەوەی لە داهاتوودا بتوانێ لە ڕێگەی ئەو پیشەوە خۆی بژێنێت.

یاریدەدەرێکی کۆمەڵایەتیی یەکێک لە ئێنجیئۆکان لەم بارەوە وتی:

زۆرێک لە بنەماڵەکان لەبەر ئەوە منداڵەکانیان دەنرێنە کارگا کە ئەو منداڵە فێری شتێک ببێ، بە پێچەوانەی کار لە سەر شەقام، ئەو منداڵانە لە ناو ئەم کارگایانەدا فێری پیشەیەک دەبن، وەکوو بەرگدووری و فیتەری. هەڵبەت زۆرێک لە منداڵەکان فێری هیچ نابن، چونکە لەوانەیە چەند مانگ ئیش بکەن و بێنە دەرەوە. ڕوانینی دایک و باوک لێرەدا داهات نییە، بەڵکوو فێربوونی پیشەیە.

لە زۆربەی حاڵەتەکاندا دایک و باوک منداڵەکان لەگەڵ خۆیان دەبەن و دەیانخەنە بەر کار. ئەم حاڵەتە هەم لە کاری سەرشەقام و هەم لە کاری کارگاییدا بەدی کراوە. بۆ وێنە زۆرێک لە بنەماڵە کۆچەرییەکان منداڵەکانیان دەبەنە ناو مەکۆکان بۆ ئەوەی بە ناوی دەستگێڕییەوە سواڵ بکەن. ئەم بنەماڵانە لە درێژەی ماوەی کاردا

چاودێریی منداڵەکانیان دەکەن بۆ ئەوەی دیتران ئازاریان نەدەن، پارەکەیان نەرفێنن، و یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی ڕێکخراوی بێهزیستی یان کار بەدەستانی شارەوانی و دیکەی ئۆرگانەکان قۆڵبەستیان نەکەن. زۆر جار دایک و باوک لە سووچێکی شەقام یان چوارڕێیان دووراودوور وریای منداڵەکانیانن بۆ ئەوەی تووشی هیچ ڕووداوێک نەبن و ئەگەریش ڕووی دا لە کاتی گونجاودا دەستێوەردان بکەن. یەکێک لە منداڵانی کاری ئێرانی لەم بارەوە وتی:

ئەم ئەفغانستانییانە دایکیشیان دێت. دەچێتە ئەوێ ڕادەوەستێ بۆ ئەوەی کەس ئازاری منداڵەکەی نەدات.

ئەگەر باوک و دایکی منداڵێ یان تەنانەت خوشک و برا گەورەترەکانی لە کارگای کار ئیش بکەن، لەوانەیە پاش ماوەیەک، زەمینە بۆ کاری منداڵەکان یان خوشک و براکانی خۆی برەخسێنێت. ئەم حاڵەتە لە کارگای بەرگدووری، بەرهەمهێنان، و کارگای بلوورسازیدا زۆر بەدی دەکرێت. لە کارەکانی دیکەدا وەکوو زبڵگەری، دایک و باوک منداڵەکانیان لە سەرەتاوە دەخەنە شوێن خۆیان. لە حاڵەتەکانی دیکەدا دایک و باوک منداڵەکانی خۆیان لەگەڵ خزم و کەس و هاوڕێکانیان دەخەنە بەر کار. لەم حاڵەتەدا ئەوان ئەرخایەنن کە هەر هیچ نەبێ منداڵەکەیان کەمتر ڕووبەڕووی ئازار و لێدان دەبێتەوە. لە هەندێ حاڵەتدا بنەماڵەکان لەگەڵ خاوەنکار پەیوەندی ساز دەکەن بۆ ئەوەی لە شوێنی ئیشکردندا هیچ کێشەیەک ئاوقانی منداڵەکەیان نەبێ و یان لەوانەیە داوای کۆمەک و هاوکاری لە ئێنجیئۆکان بکەن. منداڵانیش لە هەندێ حاڵەتدا دایک و باوک یان یەکێک لە ئەندامانی خێزان لە کێشەکانیان ئاگادار دەکەنەوە. گێڕانەوەکانی ژێرەوە بە جۆرێک لە جۆرەکان ئەو داکۆکییە پیشان دەدا کە لە لایەن تۆڕی خێزانیی منداڵەکان ئەنجام دەدرێ:

دوێنێ ئیشم نەکرد، لە ماڵەوە مامەوە. دایکم وتی ئەمڕۆ مەچۆ بۆ کار، هەوا گەرمە ڕەش داگەڕاوی. ئینجا پێی وتم لە ماڵەوە بمێنەوە پشوو بدە. من بە زۆری وتم دایە دەبێ بڕۆم دایکم وتی نا مەچۆ. منیش بەقسەم کرد و نەهاتمە سەر کار.

کێشەیەکم بۆ پێش هات، خۆ ناتوانم لای دایکم باسی بکەم، چونکە هیچ بڕوام پێ ناکا، هەر لای دادم باسی دەکەم؛ ئەو لە ماڵە. جاران ئەویش ئیشی دەکرد، دوو ساڵ هات بۆ دەستگێڕی، ئیتر نەهات.

ڕاستە کە دایک و باوک منداڵەکانیان دەخەنە بەر کار، بەڵام هاوکات نیگەرانی خوێندن و پەروەردەشیانن و تێدەکۆشن بواری خوێندنیان بۆ برەخسێنن. لەو حاڵەتانەی کە منداڵ بە دوور لە

بنەماڵەکەی ئیش دەکا، واتە ئەو کاتەی کە بنەماڵەکەی لە ئەفغانستانن یان منداڵانی ئێرانی کە بنەماڵەکەیان لە شارێکی دیکەن، منداڵان لە ڕێگەی پەیوەندیی تەلەفۆنییەوە پشتیوانییان لێ دەکرێت. ئەم پشتیوانییانە زیاتر لە جۆری پشتیوانیی سۆزداری و زانیارییە. تەکنەلۆژیای پەیوەندیی نوێ ئەم هەلەی بۆ ئەم منداڵانە ڕەخساندووە کە بتوانن بە شێوەیەکی باشتر لەگەڵ بنەماڵەکەیان لە پەیوەندیدا بن. منداڵێکی ئەفغانستانیی زبڵگەڕ سەبارەت بە شێوازی پەیوەندییەکەی لەگەڵ بنەماڵەکەی وتی:

20 هەزار تمەن دەدەم باڵانس دەکڕم و وێنەیی لەگەڵ ماڵەوە قسە دەکەم. بە ئیمۆ یان واتساپ. ئیتر ئەوان دەبینم [بە پێکەنینەوە].

ئین‌جی‌ئۆ: یەکێک لە سەرچاوە هەرە گرینگەکانی پشتیوانی لە منداڵ و تەنانەت بنەماڵەکانیان ئێن‌جی‌ئۆیە. بە هۆی حاڵەتی تایبەتی تافی منداڵ زۆرێک لەم ڕێکخراوانە سەرمایەدانەرییان کردووە. بۆ وێنە لە گەڕەکی فەرەحزاد، گەڕەکێک کە بەشێک لە منداڵانی کاری لە خۆ گرتووە، چەندین ئێن‌جی‌ئۆی وەکوو دامەزراوەی مێهر و ماە (مهر و ماه)، ڕوویشێ نەهاڵ (رویش نهال)، خانێ عیلم (خانە علم (حەشیمەتی ئیمام عەلی (س.خ))، بنکەی خێرخوازیی گوڵی نێرگس (گل نرگس) چالاکی دەنوێنن کە داکۆکی لەم منداڵانە دەکەن. لە گەڕەکەکانی ناوەند وەکوو شووش، دەروازەی غار و عەودڵاجان ڕێکخراوی لەم چەشنە زۆرن. پاڵپشتیی ئێن‌جی‌ئۆکان بریتییە لە پاڵپشتیی پەروەردەیی، یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی، دەروونناسی، پزیشکی، شارەزابوون و فێربوونی کار، پیشەسازیی بۆ منداڵان و بنەماڵەکانیان، یاسایی، توێژینەوەیی، لۆبیگەری، و تەنانەت بژێوی. ئەم ڕێکخراوە جەماوەرییانە (ئێن‌جی‌ئۆ) بابەتگەلی وەکوو یاری و شادی بۆ ئەم منداڵانە دابین دەکەن. پاڵپشتییەکانیان هەمیشە تەواو و بێکەموکوڕ نییە، بەڵام زۆر جار چارەسازە و شێوازی پاڵشتییەکەیان وەکوو یەک نییە و هەندێ جیاوازیشی هەیە. بۆ وێنە لە هەندێ حاڵەتدا ئەوان زەمینە بۆ کاری منداڵان دابین دەکەن کە یەکێک لە بەرپرسانی ئێن‌جی‌ئۆیەک لە گەڕەکی دەروازەی غار سەبارەت بە شێوازی پاڵپشتیکردنیان لە منداڵانی کار بەم شێوە دوا:

ئێمە جیا لەوەی خولی ڕاهێنانمان هەیە خولی دیکەشمان هەیە، خولی گفتوگۆ، خولی شانۆمان هەیە. خزمەتگوزاریی دیکەمان بۆ منداڵەکە خۆی نییە. ئێمە یەکەی یاریدەدەریی کۆمەڵایەتیمان هەیە؛ هەوڵ دەدەین لە ڕووی یاریدەدەریی کۆمەڵایەتییەوە بە منداڵەکان ڕابگەین، پێڕاگەیشتنی یاریدەدەریی کۆمەڵایەتیی بۆ ئەو پرسانەی کە لە خولدا ڕووی داوە هەتا ئەو کاتەی کە لە پرسێکی تایبەتی ئەم منداڵە تێبگەین و بمانهەوێ بەدواداچوونی بۆ بکەین. بۆ وێنە سەردانی ماڵ

دەکەین، هەوڵ دەدەین لە نزیکەوە لەگەڵ بارودۆخی ژیانی ئەو منداڵە ئاشنا بین. ئێستا کۆڕۆنایە بە تەلەفۆن پەیوەندی ساز دەکەین. یەکەی تەندروستیمان هەیە، منداڵان ئەگەر کێشەی نەخۆشییان هەیە دەتوانن لای ئێمە باسی بکەن، ئێمە پزیشکیان بۆ دەدۆزینەوە کە بچن سەردانی بکەن. هەندێ شوێن ڕەنگە بێبەرامبەر و خۆڕایی بێ، هەندێ شوێنیش نا، بەڵام هەرزانترە. هەموو ڕۆژێ خواردنیان پێ دەدەین.

ئێمە بە گشتی دژی کاری منداڵین و هەموو هەوڵ و تەقەلامان ئەوەیە کە ئەگەر ناتوانین کاری منداڵ بنەبڕ بکەین و نەیهێڵین، با کاری بۆ کەم بکەینەوە. بۆ وێنە ئەگەر سێ بۆ چوار کاتژمێر ئیش دەکا یان حەوت کاتژمێر، شەش کاتژمێر ئیش دەکا، ئەم ماوەی بۆ بکەینە نیوە. بە پێی ئەو قسانەی کە بۆ منداڵی دەکەین دەینێرینە قوتابخانە، دەیهێنینە ئێرە بۆ ئەوەی بخوێنن. هەر ئەم هاتوچۆکردنەیان بۆ ئێرە وا دەکا کە کاری منداڵ کەم ببێتەوە؛ جیا لەم پرسانە، هەندێ جار لە ناو کۆمەڵگاشدا هەست بە مەترسی دەکەین، لە ناو بنەماڵەدا هەست بە مەترسی دەکەین. دێین پاڵپشت دەدۆزینەوە. منداڵ لە ڕووی جەستە و ڕواڵەتەوە لە ڕووی تەمەنەوە بە جۆرێکە کە ئەگەری خەسارهەڵگریی زیاترە. منداڵی بۆ وێنە کچ دەچێتە سەر چوارڕێیان مانگانە لە خێرخوازی یان ئەنجومەنی خۆمان بڕە پارەیەکی بۆ وەردەگرین دەیدەین بەم بنەماڵانە بۆ ئەوەی ئەو منداڵە ئیش نەکات. بەڵێنێکی تایبەتیشی لێ دەستێنین کە دەبێ ئەم کارە بکات.

پەیوەندیسازکردن لەگەڵ خاوەنکار لەگەڵ یەکێکی دیکە لە ڕێگاکانی پاڵپشتیی ئەنجومەنەکان لە هەمبەر منداڵانی کارە. کاتێک ئەوان بەم شێوە پشتیوانی لە منداڵ دەکەن، هەم باشتر دەتوانن لەگەڵ کێشە و گرفتەکانی منداڵ ئاشنا بن و هەم خاوەنکار هەست دەکا کە منداڵانی کار پشتیوانیان هەیە و کێشەی منداڵەکان لای ئەوان باس دەکەن و تەنانەت لەوانەیە کەمتر زیان بە منداڵ بگەیێنن و بیانخەنە مەترسییەوە. یەکێک لە چالاکوانانی ئێن‌جی‌ئۆکان لە قوتابخانەی پەنابەرەکان وێڕای پێداگریکردن لە سەر ئەم خاڵە وتی:

من پێم وایە کاتێک کە ئێمە خەریکی بەدواداچوونین منداڵێک حەفتەی جارێک یان دوو حەفتە جارێک، کاتێک بۆمان دەردەکەوێ پاڵپشتی هەیە، کەواتە کەس ناتوانێ کەڵکاوەژۆیی لێ بکا و هەروەها ئەوەی کە هەندێ جار ئەم خاوەنکارانە دێن داوای یارمەتیمان لێ دەکەن. بۆ وێنە دێن دەڵێن دادە ڕفتاری ئەم منداڵە ئاوایە؛ ئەگەر من پێی بڵێم دڵی دێشێ، ئێوە نزیکترن پێی بڵێین بە جۆرێک ئەم ڕفتارەی پێ ڕابگەیێنن و پێی بڵێن ئەم ڕفتارەی باش نییە. لەم چەشنە هاوکارییانەیان هەیە. من بە دەگمەن بینیومە بۆ وێنە خاوەنکارێک یەک دوو حاڵەتمان بووە کە خراپ هەڵسوکەوت دەکەن، بەڵام زۆربەیان هەم ڕا دێن و هەم ئەوەی کە بۆیان دەردەکەوێ کە ئەو

منداڵە پاڵپشتی هەیە و من وای دەبینم کە ئەمە ئاستی خەسارەت کەم دەکاتەوە، لەبەر ئەوەی من هەمیشە داوا لە یاریدەدەرەکانم دەکەم دوو حەفتە جارێک تەنانەت ئەگەر بۆ خۆشیان ناچن بە تەلەفۆن پەیوەندییان پێوە بگرن، بارودۆخی چۆنە. 90 لە سەدیان کاتی خۆی حەقدەستیان وەردەگرن، هەندێکیان نا قەرزدار دەبن دەمێنێتەوە بۆ مانگەکەی دیکە، دەکەوێتە ناوەراستی مانگەکەی دیکە، ئەویش شاگردانەیەک وەردەگرن، بەڵام زۆربەیان حەقدەستیان وەردەگرن. هەندێ لە خاوەنکارەکان کەڵەگایی دەکەن؛ هیچ حەقدەستەکە کەمە، ئەو کەمەشیان پێ نادەن، دەڵێن فرۆشمان نەبووە یان نا، ئەو شوێنەی کە ئیشمان بۆی کردووە هێشتا پارەی نەناردووە، بێلا سەری مانگ پارەتان پێ دەدەین، لەم قسانە دەکرێت. لەم حاڵەتانەدا ئێمە دێینە قسە و هەوڵ دەدەین حەقدەستی ئەو منداڵە لەو خاوەنکارە بستێنین.

بارودۆخی هەموو منداڵەکان وەکوو یەک نییە. هەندێکیان لە بنەماڵەی زۆر هەژارەوە دێن و هەندێکیان لەوانەیە بنەماڵەکەیان زۆر هەژار نەبن. بە هۆی ئەم بارودۆخە، رێکاری ئێنجیئۆکان و یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی بۆ پشتیوانی و کەمکردنەوەی خەسارەتەکانی کار بۆ منداڵان جیاوازە. بە واتایەکی دیکە، رێکاری پشتیوانیی ئەوان بە پێی هەر منداڵێک و هەر حاڵەت و بارودۆخی خێزانیی ئەو منداڵە جیاوازە. لەم حاڵەتەدا بەتایبەت سەبارەت بەو منداڵانەی کە بنەماڵەی هەژار و نەداریان هەیە ئیتر قسە لە سەر حەقدەست نییە، بەڵکوو یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی شێوازی کردەییتر دەگرنە بەر بۆ ئەوەی منداڵ کەمتر لە کاردا زیانی پێ بگات. بۆ وێنە ئەوان ئیتر دژی کارکردنی منداڵ نین، بەڵکوو تێدەکۆشن منداڵان لە کاری مەترسیدار بهێننە ناو کاری کەممەترسی یان لە سەر پێشنیاری هەندێک رێگە نەدەن ئەو منداڵانە بچنە ناو کاری پرمەترسییەوە. یەکێک لە چالاکڤانانی بواری منداڵی لە گەرەکی غەنیئاباد لەم بارەوە وتی:

کێشە ئەوەیە کە ئایا ئەو ئیشە بۆ ئەو منداڵە پێویستە یان نا، هەندێ جار منداڵانێک دەبینین کە توانای فێربوون، بارودۆخی بنەماڵە، و یاساکانی کۆمەڵگای ئێمە ئەم منداڵە دەرفەت و هەلومەرجی ئەوەی هەیە کە بخوێنێ، پێش بکەوێ، و لە کار دەرباز بێت. دەی ئێمە ئەم منداڵە هان دەدەین کە ئەمە روو بدا، هەندێ جاریش منداڵانێک دەبینین کە نا، زەینکوێرن یان بارودۆخی ئابوورییان باش نییە، بە پێی ئەوەی هیچ بەڵگە و ناسنامەیەکی نییە و کۆمەڵگا و یاسای ئێمە رێگە نادەن بخوێنێ – ئەوەی من دەیڵێم رای خۆمە لەوانەیە واش نەبێ – من خۆم پێم وایە ئەم منداڵە لە بری ئەوەی کۆڵێ وزەی بۆ تەرخان بکەین، کاتی بۆ دابنێین، و بۆ خوێندنی پارەی بۆ سەرف بکەین، سوودی نییە. لە ئەنجامدا من ئەم منداڵە هان دەدەم لە کرێکارییەوە بچێتە سەر پیشەیەکی دیکە فێری ئیشێک بێ، بۆ ئەوەی بتوانێ لە پیشەیەکدا شارەزا بێت. ئەمە لەوە، ئێمە کاتێک دەتوانین کار لەو منداڵە

بستێنینەوە کە بە هۆی ئیشەوە زیانی پێ گەیشتووە، کە لەو لاوە ئەو هۆکارەی کە وای کردووە ئەو منداڵە ئیش بکا چارەسەر بکەین. من هەتا ئەو کاتەی کە ئەندامانی دیکەی خێزان کە دەتوانن ئیش بکەن یان بارودۆخی ئابووریی بنەماڵەیان باش نەبێ، سوودی نییە کە من بمهەوێ ئەو منداڵە لە کار بهێنمە دەرەوە، چونکە ئەم منداڵە دیسان دەچێتەوە ناو هەر ئەو ماڵە ڕەش و ڕووتە و ئەنجامەکەی دەبێتە هۆی ئەوەی ئەو منداڵە لە من بپڕینگێتەوە. کەواتە ئێمە دەبێ ئەم دوو کارە بکەین، پرسی بەتواناکردن و پرسی وازهێنان لەو کارەی کە منداڵ دەیکا و زیانی پێ دەگەیێنێت. پرسی بەتواناکردن لەوانەیە وەختگیر بێ بەتایبەت بۆ بنەماڵە ئەفغانییەکان ئەمە کاتێکی زۆر دەخایێنێت. منی یاریدەدەری کۆمەڵایەتی تەنیا ئیشێک کە دەتوانم بیکەم کەمکردنەوەی زیانە. بۆ وێنە لە بواری گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر ناوەندی دیئایسی من یەکەم هەنگاو دێم ئەو منداڵە دەخەمە ژێر کۆنترۆڵی خۆم. ئەگەر ئەم منداڵە لە سەر چوارڕێیان ئیش دەکا هەوڵ دەدەم منداڵ لە سەر چوارڕێیانەوە بێنمە کارگا. ئەگەر نەکرا هەوڵ دەدەم ئەو چوارڕێیانە کۆنترۆڵ بکەم، هاتوچۆکەی کەم بکەمەوە. ئەگەر لە کارگا ئیش دەکا، پەیوەندی بە خاوەنکارەکەیەوە بگرم. ئەگەر خاوەنکارەکەی باش نەبوو جێگاکەی بگۆڕم. ئەگەر دەتوانم لەگەڵ خاوەنکار پەیوەندی ساز بکەم کارەکەی بخەینە ژێر چاودێرییەوە بۆ ئەوەی بنەماڵەکەی بەتوانا بکەین. ئیتر کە وردە وردە بەرەو پێشەوە چووین، ئەوە ئەو کاتەیە کە من دەڵێم منداڵ ئیتر ئیش نەکات.

چاو لێکە ئێمە بە پێی یاسا کە لە هەژدە ساڵان بۆ سەرە، بەڵام بە گشتی ئەو منداڵەی کە بە شێوەی نایاسایی هاتووە و هیچ بەڵگەی ناسنامەیی نییە وتی من تەمەنم هەژدە ساڵانە و ئێمە بە پێی توانای جەستەیی، جۆری پەیوەندییەکەی لەگەڵ بنەماڵە، ئەمانە باش فام دەکەین و ئەم پێشنیارەمان پێ دا. بۆ وێنە دەچووە ئێرە و ئەوێ و بەزمی بیمە و کێشەی دیکەی هەیە. منداڵ ناتوانێ بچێتە ئەوێ، بەڵام ئێمە ئەم هەلەمان بۆ ڕەخساند کە بیری لێ بکاتەوە و ئەوەی کە بزانێ دەتوانێ ژیانی بگۆڕێ، بەڵام قبووڵی نەکرد. لەگەڵ براکەی چووە کانگا بۆ کرێکاری مانگی پێنج ملیۆن. خوا دەزانێ تووشی چی دەبێت.

لە حاڵەتەکانی دیکەدا ئەم بوارانە بۆ ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (ئێنجیئۆکان) لەبار نییە کە بە شێوەی قووڵ و هەمەلایەنە لە کێشەی منداڵان بکۆڵنەوە. هەر بۆیە هەندێ جار بە مەبەستی کەمکردنەوەی خەسارەتەکان ڕاوێژ بە منداڵان دەکەن و لە کێشە و مەترسییەکانی کار ئاگاداریان دەکەن. لەم بارەوە یەکێک لە چالاکوانانی دامەزراوەیەکی جەماوەری لە گەڕەکی هەرەندی وتی:

منداڵان کێشەی ئابوورییان هەیە بۆیە دەبنە منداڵانی کار. کاتێک کە منالێک دەبێتە منداڵی کار، لە ڕووی ئابوورییەوە هەندێ کێشەی

هەیە کە دەبێ ئەمانە چارەسەر بکرێن. بەڵام ئەگەر کەسی بەرامبەر و منداڵی کار کێشەی کەلتووری و فەرهەنگی هەبێ، ئەوە سەختترە. دەبێ ئەمە ئیشی لە سەر بکرێ، ڕاهێنان ببینێ، خولی بۆ دابنرێ، بتوانین ئەم کەسانە لەو ئاستە فەرهەنگییە نزمەی کە تێیدان بەرز بکەینەوە. چونکە ئەو ئاستە نزمە فەرهەنگییە گەشەی ئابووریشیان دەگرێتەوە، ئاوقانی بنەماڵەشیان دەبێ و ئینجا بۆی دەردەکەوێ دەبێ چی بکا، چۆن هەڵسوکەوت بکا، تەنانەت لە سەر چوارڕێیان، تەنانەت لە شوێنی ئیشەکەی. کە چی؟ کە بتوانێ داهاتێکی زێدەتری هەبێت. لەم بوارەدا هەم منداڵ و هەم بنەماڵەکەی لە لایەن یاریدەدەرەوە ئاگادار دەکرێنەوە. ڕێکاری ئێمە بۆ کەمکردنەوەی خەسارەت ئەوەیە کە دەبێ ئاگادار بکرێینەوە کە لەگەڵ یاریدەدەری کۆمەڵایەتی و بنەماڵە یان خاوەنکاری ئەو منداڵە لە پەیوەندیدا بێ و ئاگاداری بکاتەوە. لە ڕووی کێشەی جەستەیی و ڕۆحی و تەنانەت دەستدرێژی و هەندێ هەڵسوکەوتی خاوەنکارەوە ئاگادار بکرێتەوە. خاوەنکار شێت و شەیدای چاو و بڕۆکەی نییە، ڕێکارێکیش هەیە کە من ناتوانم هیچ بۆ ئەو منداڵە بکەم. ئەوە نەبێ بەو منداڵە بڵێم کاکە ئیش مەکە یان بۆ وێنە یەکێک بدۆزمەوە کە لە ڕووی ئابوورییەوە کۆمەکیان بکات. لەم دوو ڕێگا زیاترمان پێ شک نایە، بەڵام ئەوەی کە ئێوە گەرەکتان بێ هەموو ئەم منداڵانە لە سەر زکی خۆمان بەتوانایان بکەین ئەمە ئەرکی ئێمە نییە. ئێمە هەر ڕێنوێنیان دەکەین، ئێمە سەرپەرشتیاریان نین، ئێمە یاریدەدەری کۆمەڵایەتییانین، ئەویش یاریدەدەری بواری کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و ئابووری. ئەوەندەی بتوانین هاوکاریی بنەماڵەکەیان دەکەین. بۆچی؟ چونکە ئەو منداڵانە هەمیشە لای ئێمە نین، ئێرە وەکوو بێهزیستی نییە، منداڵ شەو و ڕۆژ لای ئێمە نییە، کە هەر پلانیەک کە پێت خۆش بێ لە سەریان دابیبەزێنیت. ئەو منداڵە تەنیا دوو یان کاتژمێر لای ئێمەیە، دواتر دەچێتە ناو کۆمەڵگا. دەڕواتەوە ناو خێزانەکەی. ڕەنگە هەندێ پرست لای باس کردبێ، قسەشت کردبێ، ڕۆشنبیریشت پێ دابێ، بەڵام دیسان دەچێتەوە ناو ئەو کەش و هەوایە، ڕەنگە لەگەڵ تێپەڕینی کات لە بیریشی بچێتەوە کە ئێوە چیتان پێ وتووە و چیتان پێ وتووە، نەک بڵێین بێکاریگەرە، نا بەڵام لێک جیاین، کاریگەریی کەمتری لە سەر بنەماڵە هەیە.

پاڵپشتیی خێرخوازی یان لە جۆری بژێوییە کە جۆرێکی دیکەی پاڵپشتیی ئێنجیئۆکانە کە دەدرێتە منداڵانی کار. وتەی یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی ئەم ڕێکخراوە جەماوەرییانە کە لە گەڕەکی کەن چالاکی دەکەن ئەم بابەتە پشتڕاست دەکاتەوە:

لێرە جیا لە پلان و خول، پاڵپشتیی داراییش دەکرێن، بۆ وێنە ئێسپاگێتی، نیسک و کەلوپەلی ناوماڵ و ...یان پێ دەدەین.

گێڕانەوەی هەندێ لە منداڵانی گەڕەکی فەرەحزاد، کەن، شووش،

و دەروازەی غار لە مەڕ پشتیوانیی ئێن‌جی‌ئۆکان بەم شێوە بوو:

> گەنج بووم ... ئینجا خاتوو ... بینی لەگەڵ منداڵەکان قسەی دەکرد. منیش چووم لێرەوە پرسیم کە بێمە ئێرە بخوێنم، زۆریشم فارسی نەدەزانی ... یەکین، بەڵام زۆری فەرق هەیە. ناڵێم ... هاوکارییان کردین، ئەوسا وا لەوێ بووم دەمخوێند. زۆرم پێ خۆش بوو بەڵام فریا نەدەکەوتم. ئەوسا هەتا یازدەی شەو ئیشم دەکرد. ئەوکات فیلممان دەفرۆشت. ئەو وەخت ئێمەیان گرت.

> بەڵێ ... ، دەچووین بۆ خوێندن، نەک بۆ هاوکاری و لەمانە.

> هاتبوونە ئێرە، ئینجا وتیان ئێمە لێرە خولی خوێندنمان هەیە، هەر کەس پێی خۆشە با بێت. ئینجا ئێمە هاتین. ئیتر هەموومان هاتین.

> ئەوان هاتنە ئێرە و منیان دۆزییەوە هاوکارییان کردم.

هەندێ لە ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (ئێن‌جی‌ئۆکان) دژی داپەڕە خێرخوازییەکان و ڕخنەی لێ دەگرن کە لەم بەشەدا ئاماژە بە دوو گێڕانەوەی دژبەر دەکەین:

شا ئێمە ئەو ڕۆژەی وا ئەم کارەمان دەست پێکرد لای خۆمان سوێندمان خوارد کە بە هیچ چەشنێک ئیشەکەمان خێرخوازانە نەبێ و هەوڵ نەدەین بە هەندێ داکۆکی کارێکی وا بکەین ئەمانە ئەم وەهمەیان لە لا ساز ببێ کە هاتووین پارەمان داوە و لەمانە ... .

یەکەم ئەوەی کە ئێمە خێرخوازی نین، ئێمە ڕێکار بە منداڵەکان دەدەین کە وانەکانیان بخوێنن، دایکەکانیان ناچار دەکەین بێن فێری ڕاهێنانی ژیان بن. ئەم دادەیە پێڕستێکی هەیە، دایکەکان ئاگادار دەکەینەوە، تەنیا بۆ ئەوەی بڵێین دادە گیان ئێمە نە پارە دەستێنین و نە پارەش دەدەین، دەبێ بێن و هاوکاریمان بکەن. ئەگەر باوکێک یان دایکێک هاوکاری نەنوێنن ئەوە درگایان لێ دادەخەین. یان بۆ وێنە منداڵەکانیان دەنێرینە قوتابخانە، دایکەکان دەبێ بە نۆرە هاوڕێیەتیی ئەم منداڵانە بکەن. هەوڵ دەدەین ڕێکخراوێکی خێرۆمەندی نەبێن. بەشداری، هاندانی دایک و باوک کە ئەو منداڵە ئیش نەکا و بێ بخوێنێ، ڕاهێنان ببینێ، سەبارەت بە دەرهاویشتە و دەرەنجامەکانی کاری منداڵ بەتایبەت ئەوانەی وا لە سەر شەقام ئیش دەکەن لەم بارەوە قسەمان لەگەڵ کردوون. من باشم لە بیرە بە دایکێکم وت کە ئەگەر منداڵەکەت بچێتە سەر شەقام ئاوای لێ و وای لێ دێت.

هەندێ لە ئێن‌جی‌ئۆکان خزمەتگوزاریی تەندروستی و پزیشکیشیان بۆ ئەم منداڵانە دابین کردووە. لە مەڕ پێشکەش‌کردنی خزمەتگوزاریی لەم چەشنە یەکێک لە چالاکوانان وتی:

تەندروستی و چارەسەر ئەوەندەی منداڵ لە مەترسیدا بێ پێشکەشی دەکەین. ئەمەمان بە ئەرکی خۆمان نەزانیوە، ڕاستییەکەتان با پێ بڵێم، بەڵام حاڵەت دێتە بەر دەستمان کە دەبینین ئەو منداڵە خەریکە نوقسان دەبێ، واتە دەست و قاچ و ئێسکی ئەو منداڵە کێشەی هەیە ئەم منداڵەمان ناردووە بۆ چارەسەر چونکە کاتێک کە سەردانمان کردن بینیمان بنەماڵە ناتوانن چارەسەری بکەن. یان بۆ وێنە دووان لە منداڵەکان پێویستیان بە چارەسەری دەروونناسییە، کێشەیان قورسە، ئێمە بۆ ئەمانە بەدواداچوونمان کرد بۆ ئەوەی چارەسەر بکرێن، بەڵام زیاتر لە بنەماڵەکانیانمان دەوێ کە بیبەنە لای پزیشک.

خاوەنکار: لە بەشەکانی پێشوودا وێنەیەکمان لە خاوەنکارەکان پیشان دا کە بەم شێوە بوو کە هەندێکیان مافەکانی منداڵ پێشێل دەکەن، لە دژیان توندوتیژی دەنوێنن و دەیانچەوسێننەوە، بەڵام سیمای ئەو خاوەنکارانە دیوێکی دیکەشی هەیە، واتە هەندێ لە خاوەنکارەکان بوونەتە تۆڕی پاڵپشتیی منداڵان. بە گشتی ڕەنگە هەندێ لە خاوەنکارەکان دەوری کەسایەتیی یەکەمیان هەبێ و هەندێکی دیکە کەسایەتیی دووهەمیان هەبێ کە ئەم بابەتە بەندە بە فاکتەرگەلی جیاوازی وەکوو پڕەنسیپی کەسایەتییانەوە. تاقمی دووهەم خاوەنکارن بە شێوازی جۆراوجۆر نیگەرانی تەندروستی و داهاتووی منداڵەکانن و بە مەبەستی کەمکردنەوەی مەترسییەکانی کار و خەسارەتەکانی کار داکۆکی لە منداڵەکان دەکەن. بۆ وێنە دژی چوونی منداڵان بۆ قوتابخانە هاوکات لەگەڵ کارکردن نین و تەنانەت ئەوان دنە دەدەن بۆ ئەوەی بچنە قوتابخانە و بخوێنن. لە هەندێ حاڵەتدا لەوانەیە خۆیان ئەم منداڵانە ببەنە قوتابخانە و بیانهێننەوە، لەگەڵ بنەماڵەی ئەو منداڵە و ئێنجی ئۆکان پەیوەندی ساز بکەن و لای ئەوان گیر و گرفتی منداڵ لە کاتی کاردا بخەنە بەر باس. لە بەرامبەر ئەو کارەی کە منداڵەکان دەیکەن برە پارەیەکی زیاتر بەو منداڵانە دەدەن و هەوڵ دەدەن ئەو کارانە بەو منداڵانە بکەن کە منداڵ بتوانێ بیکا و زیان بە تەندروستیی ئەو ناگەیێنێت. هەندێ جار خواردنیان بۆ ئامادە دەکەن یان هەندێ شتومەکی بژێوی بۆ بنەماڵەی منداڵ دابین دەکەن. بەڵام هەندێ لە خاوەنکارەکان بە چاوی خێرخوازانەوە لە منداڵ دەڕوانن؛ واتە پێیان وایە هەر ئەوەی کە هەلی کاریان بۆ ئەم منداڵە ڕەخساندووە یان بە واتایەکی دیکە دەستگرۆیی دەکەن و مانگانە برە پارەیەکی پێ دەدەن ئەوە کارێکی مەزنیان لە ئاست ئەو منداڵە و دایکی و باوکی کردووە. کەواتە هەنگاوێکی دیکەی بۆ هەڵناهێنن. خاوەنکارێک لە گەڕەکی گیشە کە دوو منداڵ لە دووکانی بڵاوکردنەوەی مادەی خۆراکیی ئەو ئیشیان دەکرد وتی:

من هیچ پێویستم بە ئیشی ئەم دوو منداڵە نییە، وتم با دەستیان بگرم؛ لە ناو کووچە و کۆڵاندا نەخولێنەوە، دوو فلس پارە بۆ خۆیان و

بنەماڵەیان وەدەست بێنن، کە بار دێ دەیگوازنەوە، لە بەر دووکانەکەدا دەوەستن.

هەڵبەت دەبێ بڵێین کاتێک کە دام و دەزگا جیاوازەکان هیچ پلانێکیان بۆ منداڵان نییە و بنەماڵەکانیشیان بە بە باشی ناتوانن کاتی بێکارییان بۆ پڕ بکەنەوە و منداڵان بەتایبەت لە ڕۆژانی پشووی درێژخایەنی قوتابخانەدا کاتی خۆیان لە کۆڵان و شەقامەکاندا دەبەنە سەر، خاوەنکاریش ڕەنگە ئەم مافە بە خۆی بدا کە ڕوانینێکی لەم شێوەی هەبێت. گێڕانەوەکانی ژێرەوە جۆرێکی دیکەی ئەو پاڵپشتییانە دەردەخا کە خاوەنکاری پیشە جیاوازەکانی وەکوو کەرتی کارواش، مادە خەسارەچووەکان و باتریسازی بۆ منداڵەکانی دابین دەکەن:

من بەش بە حاڵی خۆم داکۆکییان لێ دەکەم. ئەگەر کێشەیەکیان بۆ پێش بێ ئەوەندەی لە دەستم بێ بۆیانی دەکەم.

پشوویان پێ دەدەم. ئیتر هەر کارێکیان هەبێت. من دەزانم ئەم منداڵانە چ ئیشێک دەتوانن بکەن و بۆ منداڵە چکۆلەکان هەوڵ دەدەم ئاگام لێیان بێ، لەگەڵ دراوسێ و هەرچی و پەرچی نەگەڕن. ئیتر لە شوێنی ئیشدا هەوڵ دەدەم ئەو گۆرانییەی کە گوێی بۆ ڕادەدێرین یان قسەیەک کە دەیکەین خوار تەمەنی هەژدە ساڵان بێ کە ئەمانە ئازار ببینن. بێگومان شوێنەکانی دیکەش وایە. دەڵێ ماوەی پشووم پێ بدە پێی دەدەم چونکە خۆی دەڵێ لەگەڵ باوکم دەچم.

من خۆم دەڵێم باسی شوێنەکانی دیکە ناکەم. شوێنەکانی دیکە حەقدەستی زیاتر بە گەورەساڵان دەدەن. من هەوڵ دەدەن بارتەقای گەورەساڵێک حەقدەست بەو منداڵە بدەم بەهەر حاڵ ئەویش لەبەر کێشەی ئابووری ڕووی لێرە کردووە ئیتر چیم بۆ بکرێ درێغی ناکەم. تێدەکۆشم بیکەم. ئەگەریش نەتوانم ئەوە ناتوانم. بۆ وێنە دوو سێ ساڵ لەمەوبەر بوو دانەیەک هات خوێندکار بوو و ئەویش بە هەوای ئەوەی هاوینە و دێ ئیش دەکا هاتبوو و دواتر گەڕاوە؛ وتی نامهەوێ بخوێنم. باوەڕ و ئیمانت بێ دوو سێ جار تەنانەت پاش ئەوەی قوتابخانە کراوە، من قسەم لەگەڵ کرد، زۆرم دواند. چونکە من ئێستا بڕشکارەکەم بکالۆریۆسە، نابیسە. من خۆم تێکنۆم. ئینجا دەپوت ئەوەتا ئێوە دەبینم ئیتر خوێندنم بۆ چییە. زۆر قسەم لەگەڵ کرد، بەڵام ڕازی نەبوو. ئێستاش ئەوە ئیش دەکات. دەڵێم دەی ئەمانەش پێش دێ، ئیتر زۆر قسەی لەگەڵ دەکەم.

نومای یەکێک لە قوتابخانەکانی ئێنجیئۆکان لە باشووری تاران (وێنە: توێژەر)

ڕێکخراوە دەوڵەتییەکان: سەرباری ئەوەی زۆرێک لەو داپەڕانەی کە دەوڵەت و ڕێکخراوە جەماوەرییەکان بۆ منداڵانی دەکەن ڕخنەیان لە سەرە، بەڵام لە هەندێ حاڵەتدا ئەوان دەبنە تۆڕی داکۆکیی لە منداڵان. بۆ وێنە هەندێ لە کارشێوێنییەکان لە زەمینەی پەروەردەی منداڵان، بەتایبەت منداڵانی کۆچبەری ئەفغانستانی، کە لەم ساڵانەی دواییدا ئەنجام دراوە، لە هەندێ حاڵەتدا دەوڵەت پاڵپشتیی لە ئێنجیئۆکان کردووە بۆ ئەوەی ئەوان بە شێوەیەکی باشتر داکۆکیی لە منداڵان بکەن و خزمەتگوزاری پێشکەشی ئەم منداڵانە بکەن. هەندێ گەڵاڵەی وەکوو ڕێکخستنی منداڵانیش بە ئامانجی داکۆکیی لە منداڵان ئامادە کراوە، بەڵام لەوانەیە لە ئامانج و شێوازی جێبەجێکردنکردنیدا تووشی کێشە بن. هەندێ جار چاوپۆشی لە کاری منداڵان واتە ڕێکنەخستنی ئەو گەڵاڵانە بە لای منداڵانەوە وەک جۆرێک پاڵپشتی لە قەڵەم دەدرێ، چونکە بە بۆچوونی منداڵ، ئەو لە نەبوونی ئاستەنگدا دەتوانێ ئیش بکات. لە هەندێ حاڵەتدا ڕێکخراوە دەوڵەتییەکان یان ڕێکخراوە جەماوەرییەکان هەندێ ناوەند بۆ خزمەتکردن بە منداڵانی کار دادەمەزرێنن، وەکوو بنکەی خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتیی شارەوانی لە ناوچە خەسارهەڵگرەکانی شاری تاران. گرووپە ئامانجەکانی ئەم بنکانە هەمەچەشنن و یەکێکیان منداڵانی کارن. بێهزیستی لە چوارچێوەی گەڵاڵەی ڕێکخستن و داکۆکیی کۆمەڵایەتی لە منداڵانی کار بە شێوەی ڕاستەوخۆ هاتوونەتە سەر هێڵ، بەڵام ئەم گەڵاڵە کە پتر لە سێ جاریش بەڕێوە چووە، بە

بۆچوونی چالاکوانانی مافەکانی منداڵ شکستی هێناوە و نە تەنیا بە پاڵپشتی بە منداڵان و ڕێکخستنی بارودۆخی ئەوان کۆتایی پێ نایە، بەڵکوو زیانیشیان پێ دەگەیێنێت. ئەم گەلاڵە بە هاوقۆڵیی شارەوانی و قایمەقام جێبەجێکردن دەبێ و منداڵانی بەردیمانەی ئەم توێژینەوە گلەیی و سکاڵایان لە گرتنیان لە لایەن هێزەکانی شارەوانی و بێهزیستی و ئەو توندوتیژییانەی کە بە سەریاندا دەسەپێ، هەبوو.

ئەوەی لێرەدا گومانی تێدا نییە ئەوەیە کە منداڵانی کار پێویستیان بە تۆڕە داکۆکیکارەکانە و ئەم داکۆکییانە لەوانەیە لە دیوی جیاوازەوە بێ، وەکوو داکۆکیی سۆزداری و کۆمەڵایەتی. تۆڕە پاڵپشتییەکان بەتایبەت پاڵپشتییە نافەرمییەکان لە چوارچێوەی سۆزداری و تەکنیکی دەبێتە هۆی هۆگری و فێربوونی تەکنیکەکانی ژیان لە تاقی منداڵیدا. هۆگری یەکێک لە فاکتەرە بەهێزکەرەوەکانی خۆکۆنترۆڵییە کە وەک توانا و پتانسێل وایە. ئەم تۆڕانە دەبنە هۆی ئەوەی منداڵان کەمتر لە کار و ژیاندا زیانیان پێ بگات. بۆ وێنە کاتێک کە هەندێ لە خاوەنکارەکان بەوە بزانن کە منداڵان پاڵپشتیان هەیە کەمتر لە کاردا زیانیان پێ دەگەیێنن و تەندروستییان ناخەنە مەترسییەوە، چونکە باش دەزانن منداڵ پاڵپشتی هەیە و لەوانەیە خاوەنکار تووشی چەرمەسەری بکات. بەڵام کاتێک کە بە هەر هۆکارێک ئەم تۆڕی داکۆکییانە لاواز بن، زەمینە بۆ کەڵکاوەژۆیی لە منداڵان لە بیچمی جۆراوجۆردا خۆش دەبێت.

ئێستا پێویستە ئەمانە وەبیر بهێنینەوە کە ئەم پرسە دەتوانێ لە خاوەنکارێکەوە بۆ خاوەنکارێکی دیکە جیاواز بێ و وەک وترا هەندێ لە خاوەنکارەکان نە تەنیا کەڵکاوەژۆیی لە منداڵەکان ناکەن، بەڵکوو دەبنە تۆڕی پشتیوانیی بۆ ئەو منداڵانە. بە گشتی پاڵپشتییە کۆمەڵایەتییەکان یەکێک لە گرینگترین میکانیزمەکانن کە ڕێگری لە زیانبەرکەوتنی منداڵان و کەڵکاوەژۆیی لێکردنیان دەکا، بەڵام کاتێک کە ئەوان لاواز بن یان لەبەر دەستدا نەبن، منداڵان لە شوێنی کاردا خەسارەهەڵگرترن. یەکێک لە چالاکوانانی بواری منداڵی کە لە گەڕەکی چەهاردانگە کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

ئەوانەی کە سەرپەرشتیاریان هەیە و بێگومان چاودێرییان باشترە لە چاو ئەو منداڵانەی کە سەرپەرشتیاریان نییە و یان سەرپەرشتیاریان کەسێکی ئەوتۆ نییە و دیتران پشتیوانییان لێ ناکەن ئەگەری هەیە کە زیاتر کەڵکاوەژۆییان لێ بکرێ و زیاتر لە ڕووی ئابووری و سێکسییەوە بچەوسێنرێنەوە.

ئێنجیئۆکان (ڕێکخراوە جەماوەرییەکان)

لە بەشەکانی پێشوودا ئاماژە بە هەندێ خزمەتگوزاریی ئێنجیئۆکان (ڕێکخراوە جەماوەرییەکان) لە بواری منداڵانی کار کرا. بە هۆی ئەو دەورە گرینگەی کە ئەم ڕێکخراوانە لە پشتیوانی لە منداڵانی کار

هەیانە لێرەدا بە چڕوپڕی تاوتوێ دەکرێت. لە ئەدەبی ئەم بوارەدا هیچ پێناسەیەکی بەربڵاو و قبووڵکراو لە ئێنجیئۆکان بوونی نییە. فرەچەشنییان، ئامانج و پێکهاتە جۆراوجۆرەکانیان، و هەروەها هێزە بزوێنەرە جیاوازەکانیان وای کردووە کە ڕێککەوتن لە مەڕ وەها پێناسەیەک چەتوون بێت. لە پێناسەیەکدا هاتووە: ئێنجیئۆکان ئەو تاقمانەن کە لە لایەن ئەندامانی کۆمەڵگا وەک تاک و بە بێ هیچ ناوێکی دەوڵەتی و یان پێگەیەکی پیشەیی لە پێناو دەستخستنی ئامانجە کۆمەڵایەتی، مەدەنی، ئەخلاقی، ژینگەیی، و هتد پێک دێت. ئەم ڕێکخراوانە نابەرژەوەندیخوازن؛ واتە لە پێناو دەستخستنی سوود یان کار و کاسپی ئیش ناکەن [48]. ئێنجیئۆکان بە پێی لاگیرییان بۆ سەر چوار بەش دابەش دەبن:

- خێرخوازانە: ئەم چەشنە ڕێکخراوانە لە سەرەوە بۆ خوارەوە چالاکیی باوکسالارانە ئەنجام دەدەن کە لانیکەمی بەشداریی قازانجدارەکان (گرووپە ئامانجەکان)ی لەگەڵە. لەم چەشنە ڕێکخراوانەدا چالاکیگەلی وەکوو بەدیهێنانی داخوازیی هەژاران، دابەشکردنی خۆراک و پۆشاک یان دەرمان، ئامادەکردنی خانوبەرە، گواستنەوە، قوتابخانە و کاروباری لەم چەشنە ئەنجام دەدرێت.
- خزمەتگوزاری: ئەم چەشنە ڕێکخراوە نادەوڵەتییانە چالاکیگەلی وەکوو دابینکردنی تەندروستی، بەرنامەڕێژیی خانەوادە، خزمەتگوزاریی پەروەردەیی، گەڵاڵەکردنی پلان ئەنجام دەدەن و بە هیوان خەڵک لە جێبەجێکردنکردن و وەرگرتنی خزمەتگوزاریدا بەشداری بنوێنن.
- بەشداری: ئەم چەشنە ئێنجیئۆیانە زیاتر لە شێوەی هەرەوەرزی پڕۆژە خۆهاوکاری ئەنجام دەدەن کە لەم پڕۆژانەدا خەڵکی خۆجێیی بە هاوکاریی نەختی، ئامرازی کار، زەوی، مادەی هێزی مرۆیی، و لەم چەشنە ئەمانە تێوە دەگلێنن.
- بەتواناکردن: ئەم ئاراستە ئەو کاتە بەرهەم هات کە دەستڕاگەیشتن بە گەشە بوو بە بنەمای هاوکاریکردنی خەڵک و تێگەیشتنێکی ڕوون لە فاکتەرە کۆمەڵایەتی، سیاسی و ئابوورییەکان - کە ژیانی ئەوانی خستە ژێر کاریگەریی خۆیەوە -. ئەم چەشنە ئێنجیئۆیانە بەم ئاراستەوە هەوڵ دەدەن ئاستی وشیاریی خەڵک لە مەڕ هێزی پەنگراویان بۆ کۆنترۆڵی ژیانی خۆیان بەهێز بکەن. لە هەندێ چالاکیدا ئەم ڕێکخراوانە تێدەکۆشن ئەوپەڕی دەستتێوەردان و بەشدارییان هەبێ و ئەوان وەک ئاسانکەرەوە چالاکی دەنوێنن [49].

ئێنجیئۆکان لە هەموو بوارەکاندا پردێکی گرینگ لە نێوان هاووڵاتیان لەگەڵ یەکترن و خەڵک لەگەڵ دەوڵەتن. ئەم ڕێکخراوانە یەکێک لە گرینگترین توخمەکانی سەرمایەی کۆمەڵایەتی و بەهێزکەرەوەی ئەون، چونکە دەبنە هۆی بەهێزبوونی پەیوەندیی و پاڵپشتییە کۆمەڵایەتییەکان. بە واتایەکی تر، ئەم ڕێکخراوانە بە

بەهێزکردنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان باشترین میکانیزم بۆ یارمەتیدانی خەڵک دەخەنە ڕوو کە مەخابن لە ئێران بە باشی کەڵک لەم دەفرایەتییە وەرنەگیراوە.

پشتیوانی لە منداڵانی کار لە یاسای هەندێ لەم ڕێکخراوانەدا هاتووە و لە تاران هەندێ ئێن‌جی‌ئۆ لە بواری کاری منداڵاندا چالاکن کە دەچنە ڕیزی ئەو ئێن‌جی‌ئۆیانەی کە ئەرکی خێرخوازی، خزمەتگوزاری، بە تواناکردن و بەرگری لە مافەکانی منداڵانیان لە ئەستۆیە. هەندێ لەم ڕێکخراوانە بریتین لە: ئەنجومەنی پشتیوانی لە منداڵانی کار، ئەنجومەنی پشتیوانی لە مافەکانی منداڵان، دامەزراوەی مێهر و ماهـ، و حەشیمەتی ئیمام عەلی (س.خ)، ڕوویێش نەهال، حەشیمەتی بەرگری، دامەزراوەی مێهرئافەرین، تۆڕی یاری (کە هەندێ لەم ڕێکخراوانە ئەندامی ئەون)، پرنده درخت کوچک در منطقه کن (پەلەوەری داری بچووک لە گەڕەکی کەن)، حەشیمەتی بەرگری لە منداڵانی کار و سەرشەقام، ئەنجومەنی هاوکاریی منداڵان، گرووپە ئامانجەکانی ئەم ئەنجومەنانە منداڵان و ژنانی خەسارەتلێکەوتوو و خەسارهەڵگرن. هەڵبەت جیا لەم ڕێکخراوانە، زۆرێک لە ئەنجومەن و ناوەندە خێرخوازییەکانی دیکەش لە سەر ئاستی شاری تاران چالاکی دەکەن کە بە گەڕان لە سەر ئەنتەرنێت پۆرتاڵ، پەیڕەونامەکان و چالاکییەکانیان دەتوانین گرینگترین خزمەتگوزارییەکانیان لە بواری کاری منداڵان بەدی بکەین، ئەم خزمەتگوزارییانە بریتییە لە: خزمەتگوزاریی پەروەردەیی، یارمەتیدەریی کۆمەڵایەتی، دەروونناسی، یاسایی، بێهزیستی، توێژینەوەیی، پزیشکی، پاڵپشتی و داکۆکی، داخوازی، بەرگری لە مافەکانی منداڵان و بابەتی لەم چەشنە. زۆربەی منداڵانی کار (لە هەموو پیشەکاندا) ئەزموونی وەرگرتنی پاڵپشتیی جۆراوجۆریان لەم ڕێکخراوانە بووە کە هەڵبەت هەندێکیان لە ڕیزبەندی دەرچوون یان ئەندامی ڕێکخراوی کاغەزین. منداڵان بە دوو شێوە ڕاکێشی ئەم ڕێکخراوانە دەبن، واتە هەندێ جار ئێن‌جی‌ئۆکان بە چوونیان بۆ شوێنی کاری منداڵان ئەوان ڕاکێش دەکەن و هەندێ جار منداڵان و بنەماڵەکانیان بە پێی ئەو زانیارییانەی کە لە ڕێگەی تۆڕەکانیانەوە لەم ڕێکخراوە جەماوەرییانە هەیانە، بە مەبەستی قبووڵکردن و وەرگرتنی خزمەتگوزارییەکانیان سەردانیان دەکەن. گێڕانەوەی هەندێ لە چالاکوانانی ئەم بوارە لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

ئێمە دەچووینە ئەوێ وەک ئەوەی کە ئەگەر منداڵێک لەم کارگایانە هەیە بیانهێنینە لای خۆمان، بێن بخوێنن و لەم بارەشەوە خاوەن‌کارمان دنە دەدا. ئێمە ڕاوێژکاری دەروونناسیمان هەیە، ئەگەر ویستیان بێن، دەتوانن بخوێنن، و ئەمە زۆر بە باشی ئەنجامەکەیمان بینی. خاوەن‌کارەکانمان دواند و پێمان وت کە ئەگەر بخوێنێ ئەوە بە قازانجی تۆیە، بە جۆرێک بوو کە ئەو خاوەن‌کارە دەهات کێشەی

خۆی و بنەماڵەکەی لەگەڵ ڕاوێژکارەکەمان دەدرکاند.

کێشەی سەرەکی ناسینی ئەم منداڵانەیە، و سەرنجمان لە سەر ئەوە قاڵ دەکەینەوە کە جۆرە دژوارەکانی کار زۆر گرینگترن و لەم کارگایانەدا بە هۆی ئەوەی چاودێریی پێویست ناکرێ، سەرنجمان دەخەینە سەر ئەم جۆرە کاری منداڵە و لە کۆتاییدا جۆرەکانی کاری سەرشەقام کە منداڵان لە حاڵەتی نایاسایی دەرباز بن و بە شێوەی یاسایی مۆڵەتی نیشتەجێبوون وەربگرن و بتوانن خزمەتگوزاری وەربگرن و کاری گرینگ ئەوەیە کە ئەم منداڵانە لە حاڵەتی نایاسایی دەرباز بن و بە شێوەی یاسایی مۆڵەتی نیشتەجێبوون وەربگرن و بتوانن خزمەتگوزاری وەربگرن.

پرۆسەی منداڵانی کار بەم شێوەیە کە منداڵەکان دێنە ئێرە، پاش ئەنجامدانی قۆناغی پێکهێنانی دۆسییە، ئامانجی کۆتایی دامەزراوە ئەوەیە کە لە پاڵ باشترکردنی بارودۆخی بنەماڵە، بەتواناکردنی بنەماڵە، کار لە منداڵ بسێندرێتەوە. کار ئەو کاتە لە منداڵ دەسێندرێتەوە کە لە پێناو باشترکردن و بەتواناکردنی بنەماڵە هەنگاوە سەرەتاییەکان هاوێژرابێ و هەتا ئەوە نەکرێ، سەندنەوەی کار لە منداڵ هیچ سوودێکی نییە.

دووان لە منداڵان لە مەڕ شێوازی ئاشنابوونیان لەگەڵ ئەو ئێن‌جی‌ئۆیانەی کە پاڵپشتییان لێ دەکەن، وتیان:

باوکم ئێرەی دۆزییەوە، یەکێک لە ئاشناکانمان ئادرەسی پێ دا. من دێمە ئێرە دەخوێنم.

خۆمان هاتینە ئێرە ناومان نووسی بۆ ئەوەی بخوێنین. پوورم ئێرەی پێ ناساندین، هاتینە ئێرە بخوێنین. دوای چوار پێنج ساڵیش چووینە قوتابخانە.

هەندێ لە ئێن‌جی‌ئۆکان ئاماژەیان بەوە دەکرد کە ژمارەیەکی بەرچاوی یارمەتیخوازەکانیان یارمەتیخوازانی ئێن‌جی‌ئۆکانی دیکە بوون و یەکێک لە کێشەکانی منداڵان و بنەماڵەکانیان نەناسینی سەرچاوەیە کە ئێن‌جی‌ئۆکان لەم بابەتە گرینگەدا هاوکاریی یەکتر دەکەن و خزمەتگوزاری پێشکەش دەکەن؛ وەک یەکێک لە چالاکوانانی ئەم ئێن‌جی‌ئۆیانە وتی:

ئێستا هەر کەسێک بێ جا ئیتر ئەو منداڵە دەستی بە سەرچاوە نەگا، سەرچاوە نەناسێ یان ئەوەی کە دامەزراوە نەتوانێ لە هەندێ کەرتدا ئیش بکا، یان ئەوەی کە ئەم منداڵە نەبینراوە و نەهێنراوە و لەبەر ئەوە خزمەتگوزاری پێ نەگەیشتووە دەنا ئێمە سەردانکەرانمان لە ڕێکخراوەکانی دیکەوە، لە هاوگەڕەکەکانی خۆمان، کەسانی دیکە کە منداڵی کار بن بەدواداچوون بۆ هەموویان دەکەین. دانەیەکمان بوو

منداڵێکی تەمەن شازدە ساڵان بوو هاتبووە ئێرە نەخوێندەوار بوو. کارمان بۆ دۆزییەوە، لەگەڵ فێربوونی پیشە لە پیشەسازیی چێو، بەڵام بە داخەوە لەگەڵ بنەماڵەکەی چووە شیماڵ (باکوور) و لە کانگادا ئیش دەکا، بۆ ئەم کارە بڕی 5 ملیۆن تمەن وەردەگرێ و هیچ دەستەبەرییەکی گیانیشی نییە و خەڵکی ئەفغانستانیشە و ڕەنگە تووشی سەدان ڕووداو بێت. کاتێک هاتە ئێرە ئێمە بەدواداچوونمان بۆ کرد، مەبەستم ئەوەیە نموونەی سەردانکەرمان زۆرە.

زۆربەی کۆمەڵگەی ئامانجی ئێنجیئۆکان منداڵانی ئەفغانستانین و منداڵە ئێرانییەکان کەمتر بە نیازی وەرگرتنی پشتیوانی سەردانیان دەکەن. یەکێک لە هۆکارەکانی ئەم بابەتانە دەتوانێ ئەوە بێ کە منداڵانی ئێرانی دەچنە قوتابخانەی دەوڵەتی و لە چاو منداڵانی ئەفغانستانی تووشی ئاستەنگی یاسایی نابنەوە. یان منداڵانی کۆچەر بە هۆی کەلتووریی بنەماڵەکەیان، بۆ وێنە گرینگنەبوونی خوێندن، کەمتر سەردانی ئێنجیئۆکان دەکەن. پاش ڕاکێشانی ئەم منداڵانە، ئێنجیئۆکان بە پێی ئامانج و ئیمکانیاتیان خزمەتگوزاریی جۆراوجۆر پێشکەشی منداڵەکان دەکەن. یەکێک لە گرینگترین خزمەتگوزارییەکانیان لە بواری پەروەردە یان خوێندنی منداڵەکانە کە لە وتەزای "دواکەوتن لە خوێندن" تاوتوێ کرا. گێڕانەوەکانی ژێرەوەش پیشاندەری خزمەتگوزاریی پەروەردەیی ئێنجیئۆکانە:

زۆربەی سەردانکەرانمان پەنابەرانی نایاسایی ئەفغانستانین. هۆکارەکەشی ئەوەیە کە بۆ ناونووسین لە قوتابخانە ناسنامەیان نییە، ئێوە ئێستا خۆتان بینیوتانە لەم ماوە زەمەنییەدا کە دەمەو قوتابخانەیە ئێمە سەردانکەرمان هەیە کە بۆ ناونووسی سەردانمان دەکەن ئێستا بە پێی ئەو ڕێکارانەی کە هەمانە کە چ منداڵانێک گرووپی ئامانج دەیانگرێتەوە و بڕیارە ئێمە پشتیوانی لێ بکەین، کاروباری ناونووسینی منداڵەکان ئەنجام دەدەین، بەڵام بە گشتی ئامانج و ڕوانگەی ئەنجومەن بەم شێوەیە کە ئەو منداڵەی کە لە بارودۆخێکی لەبارە لە خوێندن لە قوتابخانەی حکوومی دانەبڕێ و ئێمە هەوڵی ئەوە دەدەین کە بۆ وەرگرتنی کارتی پشتیوانیی منداڵەکان ئێتر بە ڕێنوێنی و بەدواداچوونیشەوە، کارتێک کە پێی دەڵێن کارتی شین وەربگرن و بچنە قوتابخانەی حکوومی و لەوێ ناونووسی بکەن. منداڵێک کە تەمەنی زۆر بێ، لە خوێندن دانەبڕابێ ئەگەر مەرجەکان نەیگرێتەوە، ئێمە تەقەلای ئەوەمانە ئەو منداڵەی کە لە ئێستاوە سەردانمان دەکا خۆمان پاڵپشتیی بکەین، ئێمە هەوڵمانە هیچ منداڵێک بێپارە نەبێ کاتێک کە دەچێتە قوتابخانەی حکوومی، ئێتر جا یان تەمەنی زۆر بێ یان کارتی نەبێ، هەر لەبەر ئەوە ئەو منداڵە دێتە لامان و ئێمە هەمیشە بەم منداڵانەوە سەرقاڵین ئێستا ئەوان پێیان وایە ئێمە گەرەکمان نییە ئەوان بخوێنن. بەڵام ئەوەی ڕاستی بێ ئێمە پێمان خۆشە ئەو لە سیستەمی پەروەردەیی فەرمی بخوێنێ، چونکە ئێمە ئەو

کارنامەی کە دەیدەین بە منداڵ، لـە ڕوانگـەی وەزارەتـی پـەروەردە و ڕاهێنانەوە بایەخی ئەوتۆی نییە. ئەگەر منـداڵێکی تەمـەن پێـنج سـاڵان لای ئێمـە بخـوێنێ و بیهـەوێ بچێتـە قوتابخانـەی حکـوومی، دەبـێ تاقیکردنەوەی دیاریکردنی ئاست (تعیین سطح) بدا بۆ ئەوەی بتـوانێ بچێتـە قوتابخانـەی حکـوومی. بـەڵام ئەگـەر ئـەم منداڵانـە هـەر لـە سەرەتاوە بچنە ناو سیستەمی حکوومییەوە، ئەمە وا دەکا هەموو سـاڵێ بە شێوەی خۆ بە خۆ ئەمە بۆیان دووبارە ببێتەوە و بناغەیان پتەو بێت. منداڵەکانی ئێرە زیاتر ئەفغانستانین. ئێستا لـە نـاو منـداڵانی کـار سـێ حاڵەتی منداڵی ئێرانیشی تێدایـە، لـە هـەر شەسـت دانەیـەکیان. ئـەوەی ڕاستی بێ ئەو شوێنەی کە ئێمە تێیداین زۆربەی منداڵەکان پەنابەرن و بە هۆی ئەوەی پەنابەرن خەسارەتە کۆمەڵایەتییەکان ڕوویان تێ دەکا، واتە بە هۆی نەبوونی پیشەیەکی بـاش و گونجـاو بـۆ دایـک و بـاوک، پیشەی وەرزانە، و بە هـەر حـاڵ، ئـەو کارانـەی کـە بیمـەی نییـە، نـە داهاتوویەکی هەیە بۆیـان، ئەمانـە بـە شـێوەی ناوشـیارانە ناچـار دەبـن هێزی کاری منداڵ بە کار بێنن. لە کۆمەڵگای ئەفغانستانیدا کـەمتر بـە نیازی ئیشکـردن کچـان دەنێرنـە دەرەوە زیـاتر کـوڕان دەخرێنـە بـەر کاری دەرەوە و کچان کاری ماڵی وەکـوو سـەوزەجنین ئـەنجام دەدەن، واتە ئێمە کارگای خێزانیمان هەیە.

هـەموو منداڵـەکانمان جـارێ دەتـوانن لـە قوتابخانـەی ئەفغانسـتانی بخوێنن. بەڵام ئێمـە کێشـەمان نییـە، هـەمووان دەتـوانن بـێن ناونوسـی بکەن، بەڵام لە ئێستادا هەموویان ئەفغانستانین.

پاڵپشتییەک کە ئێمە دەتـوانین بیکـەین تـەنیا داکـۆکیی لـە خوێندنـە؛ واتە بەو مەرجەی کە منداڵێک کە دەچێ ئیش دەکا بچێتـە قوتابخانـە و تێچـووی خوێندنەکـەی ئێمـە دەیـدەین. خۆتـان باشـتر دەزانـن قوتابخانـەکانمان بێبەرامبـەر نـین و پـارەی زیـاتر لـە پەنابـەرەکان وەردەگرن و دەی یەکێ دەبێ لێرەدا ناوبژیوانی بکات.

ئێمـە هەنـدێ لـە بنەماڵـەکانمان خاترجـەم کـردووە کـە ئەگـەر منداڵەکەت نەخوێنێ دەوڵەت منداڵەکەت لێ دەستێنێ و ئۆباڵی ئەمـە لـە گەردنی تۆیە. بە هـەموو زمانێـک بـە بنەماڵـەکانمان وت منـداڵ دەبـێ بخوێنێـت. ئینجـا ئەمانـە نـەیانتوانی بچنـە قوتابخانـەی ئاسـایی و لـە خوێندن دابڕابوون، هەر لەوێ ئیمکانیاتی خوێندنمان بۆ دابین کـردن. ئامانجی ئێمە ئەوەیە کە منداڵ فێری خوێندن بێ و تا ئەو جێیـی دەلـوێ بینێرینـە قوتابخانـەی حکـوومی؛ نـەک لەبـەر ئـەوەی قوتابخانـەی حکوومی باشـە نـا نـا لەبـەر هەسـتی دادپـەروەریی لـە دەروونـی ئـەو منداڵەیە، خۆتان چاک دەزانن کە ئەو نایەکسانییە منـداڵ دەشـەمزێنێت. دەی دەبینـێ منداڵـە هاوتەمەنـەکانی دەچنـە قوتابخانـە و جلوبـەرگی تایبەتی قوتابخانە لەبەر دەکەن کە ئەم ناتوانێ ئەمە زیاتر دڵەهژێنـە تـا ئەو نەخوێندەوارییە. ئەوەیە کە تێدەکۆشین منداڵەکان بنێرینە قوتابخانە.

ڕێکخراوەکـان بـە شـێوازی جیـاواز تەنانـەت خزمـەتگوزاریی

پێشکەشی ئەو منداڵانەشی دەکەن کە لە سیستەمی پەروەردەی فەرمی یان دەوڵەتی وەرگیراون، چونکە ئەم منداڵانە بە هۆکاری کێشە و گیر و گرفتگەلێک کە لە کۆڵیان ناوە پێویستیان بە داکۆکییە. یەکێک لە چالاکوانانی ئێن‌جی‌ئۆکان لەم بارەوە وتی:

بۆ وێنە ئێوە وای دابنێن منداڵێک شەش مانگە هاتووە بۆ ئێران؛ بە هۆکاری وەکوو نەبوونی کارتی نیشتەجێبوون، یان نەبوونی کارتی خوێندن، یان زۆربوونی تەمەنی. ئێمە ئەو منداڵە دێنین هەتا ئەو قۆناغەی کە بیهەوێ کارتی خوێندن وەربگرێت. کاتێک کە کارتی خوێندن وەردەگرێ جێگرایەتیی پەروەردەی ئەنجومەن بە دواداچوونی بۆ دەکا؛ بۆ ئەم منداڵانە داوای جێگا لە پەروەردە و ڕاهێنان دەکەین. چونکە ڕێژەی ئەم منداڵانە لەم گەڕەکانەدا یەکجار زۆرە و قوتابخانە حکوومییەکان ئەستەمە کە جێگایان بۆ تەرخان بکەن و ئێمە ئەم منداڵانە ناونووس دەکەین و ئەوەی کە ئەم منداڵانە دەچنە قوتابخانەی حکوومی ئەوە ناگەیێنێ کە ئێمە ئیتر پشتیوانی لەو منداڵانە ناکەین و هەر لەم ئێن‌جی‌ئۆیەدا دووسەد دانە منداڵی قوتابخانەی حکوومیمان لە ژێر چاودێرییە کە ئەوەندەی ئەنجومەنەکەمان لە توانایدا بێ ئێمە خزمەتگوزاریی دەروونناسی، یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی، دەرمان و تەنانەت تێچووی خوێندنیان بۆ دابین دەکەین. بەڵام ئەگەر لە ڕووی پەروەردەوە لاتان وا بێ ئێمە ئەم منداڵانە لای خۆمان ڕادەگرین و بە دەرس پێ خوێندنیان داهاتوویان بۆ دروست دەکەین، نەخێر شتی وا نییە. من ناڵێم پەروەردەکەمان سەقەتە، دەتوانم بڵێم پەروەردەی ئەنجومەن تایبەت بەم گرووپی ئامانجەیە یانی ئێمە تێدەکۆشین، ئێمە منداڵمان لەبەر دەستە کە بە هۆی ئەو بارودۆخە خەسارەتبەخشەی کە تێیدا ژیاوە گەشەی تەواوی نەبووە، تەنانەت ئێمە منداڵێکی تەمەن نۆ ساڵانمان هەیە کە تازە دەتوانێ پۆلی یەکی سەرەتایی بخوێنێ و منداڵان لە فێربووندا کێشەیان هەیە کە ئێمە بۆ ئەم مەسەلە ڕاهێنەری کێشەی فێربوونمان هەیە. ئەم پرسانە هەموو بە دواداچوونیان بۆ دەکرێ، بەڵام لە ناو قوتابخانەکانی گەڕەکدا ئیتر ئەوەی من لە سەردانەکانمدا بینیومە، هەندێ ئەزموون هەیە، دەبینم کە پۆلی سێ و سێ و دوو کەسییان بۆ منداڵەکان پێک هێناون و ئەوەی کە منداڵ بە هەموو ئەو خەسارەتانەی کە هەیەتی لە سەر پۆل دادەنیشێ و مامۆستا چاوەڕوانی لێ هەیە کە بۆ وێنە منداڵێک کە هیچ گەشەی نەکردووە، یان بە واتایەکی دیکە بنەماڵە و ئەو ژینگەی کە تێیدا گەورە بووە ئیزنی گەشەیان پێ نەداوە چاوەڕوانیی ئەوەی لێ هەیە کە زۆر ئاسایی و بە پەروەردەیەکی ئاسایی بخوێنێ و سەر بکەوێت.

بێگومان یاریکردن یەکێک لە ئەزموونە دانەبڕاوەکانی تافی منداڵییە و هەموو منداڵان پێویستیان پێیەتی. منداڵانی کاریش پێویستیان بەوەیە بۆ یاریکردن هەندێ شوێنیان هەبێ کە بەداخەوە

زۆریان لێی بێبەشن. هەڵبەت ئێن‌جی‌ئۆکان هەندێ جار هەلی یارییان بۆ ڕەخساندووون یان لەوانەیە لە هەندێ ڕۆژانی ساڵدا بیابەنە ئۆردوو کە ئەمە تەنیا منداڵانێک دەگرێتەوە کە لە ژێر چاودێریی ئێن‌جی‌ئۆدان. سەبارەت بە دابین‌کردنی وەها ئیمکانیاتێک یەکێک لە چالاکوانانی ئەم بوارە وتی:

ئێمە بەم شێوە لەگەڵ خاوەن‌کار یان بنەماڵەکەی قسە دەکەین کە ئەو منداڵە یەک یان دوو کاتژمێر بێتە ئەنجومەن یاری بکا، چونکە ئێمە یاری بە یەکەم مافی منداڵ دەزانین و پاش ئەوە خوێندن و هەمانە منداڵگەلێک کە هاتوونەتە لای ئێمە خوێندوویانە.

ئێمە منداڵەکانمان دەبردە سەیران منداڵەکان پۆلی وەرزشیان هەیە، منداڵەکان کاتی تۆپێنیان هەیە. منداڵەکان بەردەوام دڵەڕاوکێی ئەوەیان بوو کە دادە چی بووە، دادە تەلەفۆن بکە. دەی پەیوەندییەکە دەگرین و قسە دەکەین کە بۆ وێنە تکایە بێڵا ئەورۆ بێتە سەیران، یان بێڵا لە ماوەی وانەی وەرزشدا بەشداری بکات. لە لایەکی دیکەشەوە ئێمە هەوڵمان دەدا هاوکاریی پێویستمان لەگەڵ خاوەن‌کار هەبێ، چونکە ئەم منداڵانە پێویستیان بەم پارەیە؛ واتە ئەگەر خاوەن‌کارێک داوا لە ئێمە بکا کە ئەو منداڵە مانگی ڕەشەمە نەچێتە سەیران چونکە لە ڕووی کار و بەرهەمهێنانەوە سەریان قاڵە، بەڵام بۆ مانگی نەورۆز چەندەیان پێ خۆشە با بچنە سەیران و گەڕان. ئێمە لەوە دەگەین کە قەیناکە بچێ ئیشەکەی ڕابپەڕێنێ بەڵام پلانی ڕۆشنبیری و ڕابواردنیشیان هەبێت. بۆ ئەوەی دواتر خاوەن‌کار لەگەڵمان بسازێت. هەندێ جار پێش دێ کە لاری دەنوێنێ و ناهێڵێ ئەو منداڵە بێتە قوتابخانە. تۆ ناتوانێ دەستێوەردان بکەی، بۆچی؟ چونکە بنەماڵە پێویستیان بەم پارەیە و ئینجا شێوازی دیکە دەگرێتە بەر بۆ ئەوەی منداڵە واز لە خوێندن بێنێت. بۆ وێنە پێی خۆش نییە لە کۆڵان ئازاری بدەن چونکە باوکی ناهێڵێت. خۆ دەزانی دەڵێم چی؟ دەست دەکا بە پەڵپ و بیانوو، کێشە هەر ئەوەیە ئەو منداڵە بەو بڕە پارەی کە دەستی دەخا بنەماڵەکەی پێی وابەستەن و حسێبیان لە سەر کردووە.

یەکێک لە منداڵانی کاری گەرەکی فەرەحزاد گێڕایەوە کە بە نیازی یاری سەردانی ئەم ناوەندانە دەکەن:

... ئیتر دەچینە ئەوێ بۆ ئەوەی تۆپێن بکەین.

پەیوەندیی لەگەڵ خاوەن‌کار بۆ پاڵپشتیی لە مافەکانی منداڵ یەکێکی دیکە لە خزمەتگوزارییەکانی ئێن‌جی‌ئۆکانە. یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی ئەم ئێن‌جی‌ئۆیانە بە مەبەستی ڕاکێشانی منداڵ، ڕازی‌کردنی خاوەن‌کاران و ئاگادارکردنەوەیان لە بواری کاری منداڵان و لێکەوتە و مەترسییەکان، دەستنیشان‌کردنی کێشەی منداڵان لە ڕێگەی خاوەن‌کار، و پاڵپشتی لە منداڵ لە بەرامبەر دەستدرێژیی

خاوەنکارەکـان لـە زەمینـەی حەقدەسـتی منـداڵان پەیوەنـدی لەگـەڵ خاوەنکاران و شوێنی کاری منداڵان سـاز دەکـەن. بەشـێک لـە وتـەی ئێنجیئۆکان لە مەڕ شێوازی پەیوەندیگرتنیان لەگـەڵ خاوەنکارەکـان بەم شێوەیە:

ئینجا حەقدەستەکانیان هەندێکیان 500، 600، 400 هـەزار تمـەن، هەندێکیان 700 هەزار تمـەن و هەنـدێکیان ڕەنگـە زیـاتر وەربگـرن. ئەوانەی تەمـەنی زیاتریـان هەیـە 800 تمـەن وەردەگـرن ئـەویش یـان دەیدەن بە منداڵە خۆی یان دایـک و بـاوکی. ئەگـەر منـداڵ وەریبگـرێ ڕێک دەدرێ بە بنەماڵەکەی. حەقدەستیان دەخۆن، 90 لە سەدیان کاتی خۆی حەقدەستیان وەردەگرن، هەندێکیان نا قەرزدار دەبـن دەمێنێتـەوە بۆ مانگەکـەی دیکـە، دەکەوێتـە ناوەڕاسـتی مانگەکـەی دیکـە، ئـەویش شـاگردانەیەک وەردەگـرن، بـەڵام زۆربـەیان حەقدەسـتیان وەردەگـرن. هەندێ لە خاوەنکارەکان کەڵـەگایی دەکـەن؛ هیچ حەقدەسـتەکە کەمـە، ئەو کەمەشیان پێ نادەن، دەڵێن فرۆشمان نەبووە یان نا، ئـەو شـوێنەی کە ئیشمان بۆی کردووە هێشتا پارەی نـەناردووە، بـێلا سـەری مانـگ پارەتان پێ دەدەین، لەم قسانە دەکرێت. لەم حاڵەتانەدا ئێمە دێینە قسە و هەوڵ دەدەین حەقدەستی ئەو منداڵە لەو خاوەنکارە بستێنین.

لە ڕاستیدا ئێمە دۆسییەکانمان بە جۆرێک ڕێـک دەخـەین کـە هـەر پاریـدەدەرێکی کۆمەڵایـەتی بـەرعۆدەی کۆمـەڵێ دۆسـییە بـن. ئینجـا لانیکەم حەفتەی جارێک ئەو منداڵە دەبینن و ئـەوەی ڕوو دەدا ئەوەیـە کـە لـە بـواری فێربـوونی پیشـەدا لەگـەڵ خاوەنکـار پەیوەنـدی سـاز دەکـەین. ئێمـە هەنـدێ منداڵمان هەیـە کـە دەچنـە سـەر چوارڕێیـان و لەوانەیە زیانی پێ بگات. ئێستا لـە کـەرتی فێربـوونی پیشـەدا هەنـدێ هاوکاری بنوێنین. بۆ وێنە ئەوەی کە ئەم ئیشە دەکا لە پاڵ ئـەو ئیشـەی کە دەیکا لانیکەم کارێک بکا کە هونەرێک، پیشەیەک، شتێکیش فێـر بێـت. ئێمـە ئـەم ئیشـە بـۆ ئـەم منداڵانـە دەکـەین و لەگـەڵ بنەماڵەیانـدا پەیوەندی ساز دەکەین. لە سۆنگەی خوێندنیشەوە هاوکارییان دەکەین.

ئێمـە لەگـەڵ خاوەنکارەکـەی پەیوەنـدی سـاز دەکـەین، ئیتـر بـە جۆرێک لەگەڵی ڕادێین کە مـاوەی پشـوو دابنـێ کـە ئـەو منداڵـە بچـێ ڕاهێنانێ، شتێکی هەیە بچێ ئەنجامی بدات. من سەبارەت بـە یـەکێک لە منداڵەکان لە بیرم چوو بیڵێم چۆتە بـواری زێڕنگـەری دەی ئەمـەش ماوەیەکی زۆر خەریکی ئیش دەبێ هەشتی بەیانی دەچێ هـەتا پێـنج و شـەش. ئێسـتا وەک خـۆی دەڵـێ مانگانـە بـڕی ملیوێنێـک و 300 یـان 400 هەزار تمەن وەردەگرێ لە منداڵـەکانی خۆمـانن. ئێمـە منـداڵمان هەیە شاگردی دووکانە مانگی ملیوێنێک وەردەگرێت.

یەکێک لە خاوەنکارەکان ئێمەی لە سەر شەقام دەبینی و پەیتا پەیتا پرسیاری دەکرد دادە ئەرێ چی بوو؟ ئێمە بۆ خـولی فێربوونمـان نییـە دادە ئەرێ بوو بە چی؟ بە نیاز نین شتێکمان بۆ بکەن؟ بە دەم ڕێگـای چوونـە ئێنجیئۆوە. ئـەوەی ڕاسـتی بـێ ئـەو خاوەنکـارەی کـە ئێمـە

دەیبینین خۆشی منداڵی کار بووە، ئیتر بنیادەمە. بڕوانە ئەو ڕوانگەی کە خاوەنکارەکان هەیانە کە هیچیش نین، نییەتی. ئیتر وەک مرۆڤێک کەمێک هەستیان دەجوولێ و ئەو دیوە هاودڵی و مرۆییەیان دەبزوێت.

یارمەتیی چارەسەر یەکێکی دیکە لەو داکۆکییانەیە کە ئێنجیئۆکان باسی دەکەن. بەو پێیەی کە منداڵانی کار و بنەماڵەکانیان دەستەنگن، کەواتە لە ڕووی کێشەی تەندروستییەوە کێشەیان زۆرە و لەوانەیە لە کاتی کاردا خەسارەتێکی زۆریان پێ بگا و بە شێوازی جۆراوجۆر پێویستیان بە خزمەتگوزاریی دەرمانە. لە لایەکی دیکەشەوە منداڵانی ئەفغانستانی و تەنانەت ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کاری ئێرانی بەو پێیەی کە هیچ چەشنە بیمەیەکی تەندروستی دەرمانی نایانگرێتەوە و تێچووی پزیشکی پشتیان دەشکێنێ، زیاتر لە هەمووان پێویستیان بە هاوکارییە. یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی ئێنجیئۆکان لە مەڕ ئەو پاڵپشتییە دەرمانییە کە پێشکەشی دەکەن وتی:

لە هەموو ناوەندەکانمان خزمەتگوزاریی یاریدەدەری کۆمەڵایەتی، دەروونناسی و تەندروستیمان بۆ ئەم منداڵانە هەیە؛ یانی – سپاس بۆ خوا – دەتوانم بڵێم ئەگەر منداڵێکمان هەبێ کە لە ڕووی چارەسەرەوە پێویستی بە تێچووی قورسی چارەسەر بێ، ئەنجومەن بە دۆزینەوەی پاڵپشت و بەڕێوەبردنی کەمپەین، ناهێڵێ ئەم منداڵانە ئەم کێشانەیان هەبێت. بە ڕای من ئەمە یەکێک لەو کێشانەیە کە بە پێی ئەوەی پەنابەرن و تێچووی چارەسەریان قورسە، ئەنجومەن لەم بارەوە – سپاس بۆ خوا – توانیویەتی چالاکییەکی باشی هەبێت. منداڵێک بوو کە گوێی هەوی کردبۆوە و نەشتەگەری کراوە، قاچی پلاتینی تێدا بوو. ئیتر ئەمە خەرجی زۆرە – سپاس بۆ خوا – ئەنجومەنەکەمان توانیویەتی لەم بارەوە خزمەتێکی باشی ئەم منداڵانە بکات. ئێستا سەروبەندی کۆڕۆنایە، نا، بەڵام ئێمە جیا لەوە لە ناو ئەم ناوەندەدا ڕەنگە ژووری تەندروستییەکەمانتان بینیبێ، هەموو حەفتەیەک بەر لەوەی پەتای کۆڕۆنا بێ، ئێمە پزیشکمان هەبوو؛ پزیشکی منداڵان هەبوو، پزیشکی ژنانمان هەبوو کە دەهات ژنەکانی دەپشکنی. ئیتر پارەی ویزیتەکەیان بێبەرامبەر بوو. ئیتر یارمەتیخوازەکانمان کە خۆمان بە باشی لە بارودۆخیان تێدەگەین، بابەتی پشکنین و کڕینی دەوا و دەرمانەکانیان بە بێبەرامبەر یان بە نرخی کەمتر وەردەگرت. ژووری ددانپزیشکییەکەمان لە ناوەندی مەولەوییە. ئێرە وەک بارەگا وایە. لە ژووری ددانپزیشکی ئێمە حەفتانە یەکێ خۆبەخشانە دێ بۆ چارەسەری منداڵەکان. لە بواری چارەسەردا هاوکارەکانمان زانیاری پترتان پێ دەدەن. سەبارەت بە بابەتی دەروونناسی ئێمە هەر کام لەو منداڵانەی کە دێنە ئێرە، بۆ دۆسییەی یاریدەدەرییەکەی سەردانێکی ماڵیان دەکەین. دۆسییەی یاریدەدەرییەکەی، هاوکات دۆسییەی دەروونناسیی ئەو منداڵە و دۆسییەی خوێندنی بۆ ئامادە دەکەین. ئیتر

لە بەشی دەروونناسیدا هەر کام لە منداڵەکان ڕاوێژیان لەگەڵ دەکرێ، دەپشکنرێن. ئیتر هەر کامیان هەر کێشەیەکیان هەبێ یان لە فێربووندا گیریان هەبێ، فرەبزۆزیی منداڵەکان زۆر لە سەریان ئیش دەکەین و بەدواداچوونیان بۆ دەکەین؛ یانی وا نییە ئەو منداڵە کێشەی هەبێ و ئێمە پشتگوێی بخەین. هاوکاری لەگەڵ پزیشکانی بێسنوور – کە لە خوارەوەی شەقامی ڕەئیس عەبدولاهییە - مان هەیە کە لە سۆنگەی بینین و ویزیتی پزیشک و دەوا و دەرمانی دەروونپزیشکی کە ئەو منداڵە پێویستی پێ هەبێ، ئەوە خۆشبەختانە هاوکاریمان دەکەن و تیمی یاریدەدەری کۆمەڵایەتی لە هەموو پرسە ئابوورییەکان، هەموو کێشە یاساییەکان لای ڕاوێژکاری یاسایی دەخەنە بەر باس. زۆربەی کێشەکانمان هی وەرگرتنی کاری پاڵپشتی لە خوێندنی منداڵەکانە و ئەگەر کێشەیەکیش هی منداڵازاری بێت. پرسەکانی پەیوەست بەوەی کە ئەو منداڵە لەگەڵ بێهزیستی تێک هەڵچووبێ جا هەر پرسێک چونکە ئێمە لەگەڵ بنەماڵەی ئەو منداڵانە پەیوەندیی ڕاستەوخۆمان هەیە واتە شتێکی لێکهەڵنەبڕاوە. زیاتر بەشی یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی زۆر لەگەڵ بنەماڵەی ئەمانەدا لە پەیوەندیدایە.

هەندێ جار ئێنجیئۆکان سەرەڕای نەبوونی بەرپرسایەتی لە ئاست دەستێوەردانە تەندروستی و دەرمانییەکان لە بارودۆخی قەیرانی دا دێنە سەر هێڵ و لە بواری تەندروستی و دەرمان داپەری پێویست ئەنجام دەدەن. لە بواری وەها داپەڕگەلێک یەکێک لە چالاکوانەکانی ئەم بوارە وتی:

تەندروستی و چارەسەر ئەوەندەی منداڵ لە مەترسیدا بێ پێشکەشی دەکەین. ئەمەمان بە ئەرکی خۆمان نەزانیوە، ڕاستییەکەتان با پێ بڵێم، بەڵام حاڵەت دێتە بەر دەستمان کە دەبینین ئەو منداڵە خەریکە نوقسان دەبێ، واتە دەست و قاچ و ئێسکی ئەو منداڵە کێشەی هەیە ئەم منداڵەمان ناردووە بۆ چارەسەر چونکە کاتێک کە سەردانمان کردن بینیمان بنەماڵە ناتوانن چارەسەری بکەن. یان بۆ وێنە دووان لە منداڵەکان پێویستیان بە چارەسەری دەروونناسییە، کێشەیان قورسە، ئێمە بۆ ئەمانە بەدواداچوونمان کرد بۆ ئەوەی چارەسەر بکرێن، بەڵام زیاتر لە بنەماڵەکانیانمان دەوێ کە بیبەنە لای پزیشک.

ئێمە هەر چی هاوکاری دەکەین هی خێرۆمەندەکانە. ئێمە خۆمان ئەرکەکەمان لە تەندروستی و چارەسەر نییە. ئێنجیئۆیەک هەیە کە ئیشەکەی ئەوەیە وەکوو هەمدێلان (همدلان). لەوانەیە منداڵێک بەوێ بناسێنین بەڵام ئەوەی کە چەندە دەستێوەردان بکەین لە بواری تەندروستیدا ئەوە بەستراوەتەوە بە بنەماڵەوە؛ منداڵێک هەبوو کە خۆمان بردمانە لای پزیشک و هێنامانەوە. منداڵێک بوو کە خۆی بردوویەتی ئێمە زەحمەتمان لێ کردووە. بەڵام بنەماڵەیەک هەبوو کە دەیویست ببیات. بەڵام لە ڕووی ماددییەوە نەیدەتوانی، ئێمە تێچووەکەمان بۆ دابین کرد. پزیشکمان هێنایە ئەنجومەن بۆ ئەوەی بۆ

هەندێ شتی تایبەت منداڵەکان بپشکنێ کە ئەگەر کێشەیەکیان بوو بە بنەماڵەکانیان ڕابگەیێنین. بۆ وەرزشیش ڕاهێنەری پڕۆفیشناڵمان هەیە.

دۆزینەوەی کار یان کاردۆزی بۆ منداڵان و بە واتایەکی وردتر، دوورکردنەوەی منداڵان لە کاری مەترسیدارتر و بە ئاسۆیەکی ناڕوون بۆ داهاتوو و تێوەگلانیان بەو کارانەی کە مەترسییان کەمترە و ئاسایشیان زیاترە و ئەو کارانەی کە فێری پیشەیەک بن یەکێکی دیکە لە زەمینە پشتیوانییەکانی ئێنجیئۆکانە. هەڵبەت ئەم ئیشە بۆ ئێنجیئۆکان کارێکی هەر وا ئاسان نییە و کێشە و دژواریی تایبەتی خۆی هەیە کە بەم چەشنە باسیان کرد:

شا من هەمیشە وای دەبینم کە ئەگەر منداڵێک هەڵبەت ئەمە ڕای منە ڕەنگە دروستیش نەبێ لە سەر شەقام بەتایبەت لە تەمەنی زۆر بێتە دەرەوە و بچێتە پشت مەکینەی درووماندابنیشێ، ئیش بکا و فێری پیشەیەک بێ، زۆر باشترە و لەم بوارەدا زۆرم هەوڵ داوە؛ بووە منداڵێکی تەمەن چواردە پازدە ساڵان دەچوو شووشەی دەسڕی و هەموو چەشنە سووکایەتی و ئازارێک دەدرا من هانی دەدەم بچێ لە دووکانێکدا ڕاوەستێ یان بچێ لە کارگایەکدا ئیش بکا و من پێم وایە کە ئەگەر لە تەمەنی کەمدا چاودێری بکەی، شیاوی قبووڵ کردنە. بەڵام منداڵێکی تەمەن پازدە ساڵ بۆ وێنە منداڵێکی تەمەن هەشت هەتا پازدە ساڵان لە سەر چوارڕێیان بووە، زۆر ئەستەمە کە بیگرین و بیهێنینە ناو دووکان و ئیشی پێ بکەین، ئەم منداڵانە لە سەر چوارڕێیان ئازادیی کردەییان زیاترە. ئێمە لە هەندێ شوێندا دێینە سەر هێڵ. من حاڵەتێکم هەبوو کچێکی تەمەن چواردە ساڵان بوو کە دەمانویست لە کارکردن بیگێڕینەوە بەڵام نەمانتوانی بە کۆمەکخەرج ئەم کچە لە کار بگێڕینەوە بۆچی؟ چونکە هەر بڕە پارەیەکمان پێ پێشنیار دەدا ئەو کچە لە سەر چوارڕێیان زیاتر وەدەستی دەهێنا. هاوکاریمان ناکەن، خۆشە بوون، ناتوانن لە شوێنێکدا بمێننەوە. فێری کاسپی بووە، فێر بووە خۆی شت بۆ خۆی بکڕێ. فێر نییە کەسێک فەرمان و مەکەی پێ بدا و پێی بڵێ ئەو کاتژمێرە بچۆ و ئەم کاتژمێرە وەرەوە. ئیتر لەگەڵ ئەو پانتایەدا ڕا دێن. من پێم وایە ئاستی سەرکەوتن لەگەڵ ئەم منداڵانە کە ماوەیەکی زۆرە لە سەر شەقام ئیش دەکەن زۆر سنوورداره.

بەڵام ئێمە بۆ ئەوانەی کە تەمەنیان زۆرە هەوڵ دەدەین کاریان بۆ بدۆزینەوە وا بێ فێری پیشەیەک بێت. ئێمە زۆرمان بە پێی یاسا بۆ وێنە لە تەمەنی هەژدە ساڵان بەرەو سەر بەڵام ئەم منداڵانە بە شێوەی نایاسایی هاتوون و هیچ بەڵگەی ناسنامەیان نەبوو وتی من تەمەنم شازدە ساڵانە بەڵام لێی دێ تەمەنی 18 ساڵان بێ و ئێمە بە پێی توانای جەستەی، جۆری پەیوەندی لەگەڵ بنەماڵە لەمانە تێدەگەین و پێشنیارمان پێدا. و دەچوو و ئەوێ بیمە و ئەم کێشانەی هەبوو. ئەم

منداڵە نەیتوانی بجێتە ئەوێ. بەڵام ئەم هەلەمان بۆ ڕەخساند کە بیری لێ بکاتەوە و بزانێ چ گۆڕانکارییەک لە ژیانیدا ڕووی داوە، بەڵام قبووڵی نەکرد. لەگەڵ براکەی چوو بۆ کانگا، مانگی 5 ملیون و ئیتر خوا دەزانێ تووشی چی دەبێت.

هەژاریی بنەماڵەکان یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی کاری منداڵانە. ئەگەر لە بنەماڵەی ئەم منداڵانەدا دەستێوەردانێک نەکرێ دەستێوەردانەکان لەوانەیە لە سەر ئاستی منداڵ بمێنێتەوە و نەگا بە دەستکەوتی دڵخوازی ئێن‌جی‌ئۆکان. هەر بۆیە هەندێ لە ئێن‌جی‌ئۆکان پەرە بە پانتای چالاکییەکانیان بۆ سەر ئاستی بنەماڵەکان دەدەن بۆ ئەوەی زەمینەی بەتواناکردنیان و نەهێشتنی کاری منداڵان مومکین ببێت. هەندێ لە ئێن‌جی‌ئۆکان لە بواری بەتواناکردن پێداگرییەکی زۆر لە سەر خانمان و دایکانی ئەو منداڵانە دەکەن، چونکە پێیان وایە دایک دەورێکی کلیلی لە بنەماڵە و پەروەردە کردنی منداڵەکاندا هەیە. یەکێک لە چالاکوانانی ئێن‌جی‌ئۆکان لە مەڕ ئەم چەشنە بەتواناکردنە وتیان:

لێرەدا بەتواناکردنی ژنان و منداڵانی کار، ڕوانگەی دامەزراوە و ئاراستەی دامەزراوە ئەوەیە کە بەتواناکردن لە خانمانەوە دەست پێ بکا، چونکە دایک دەوری کلیلی هەیە. کاتێک کە دایک لە ڕووی دەروونییەوە پێ بگا دەتوانێ لە بەشە جیاجیاکانی ژیاندا دەستێوەردانی هەبێ، دەتوانێ پاڵپشتیی سۆزداری هەبێ، دەتوانێ کاریگەری لە سەر زەمینە خوێندنی منداڵەکان دابنێ، پەیوەندیی نێوان‌تاکیی منداڵ لەگەڵ دایکە. ئینجا ئێمە دەچینە سەر فێربوونی پیشە و پیشەداربوون، ئەو زەحمەت و گوشارەی کە لە سەر کاری منداڵە کەم دەبێتەوە، ماوەی کارکردنی کەم دەبێتەوە و یەکێک لە پێش‌مەرجەکانی دامەزراوە ئەوەیە کە ئەگەر بڕیار بێ ئێمە خزمەتگوزاری پێشکەش بکەین، بەشداریکردن لە ناو کۆبوونەوەی ڕاوێژکاری و بەدواداچوونی یاریدەرییە. سەبارەت بەو منداڵانەی کە ئیش دەکەن دەبێ ئەو منداڵانە بخوێنن، واتە یەکێک لەو مژارانەی کە وا دەکا ئەو منداڵە پێش بکەوێ خوێندنە. ماوەی ئیش‌کردنی دەبێ کەم بێ؛ واتە بێتە ناو خولی فەرهەنگی و هونەریی دامەزراوە و بەشداری بنوێنێت. بابەتێکی گرینگ پەیوەندی لەگەڵ خاوەن‌کارە، هەم ئێمە و هەمیش بنەماڵە دەبێ ئاگادار بن کە منداڵ لە کوێ ئیش دەکا و چ کاتژمێرێک ئیش دەکات. شا منداڵەکانمان زیاتر لە گەڕەکی کتاب ئیش دەکەن کە بەردەوام دەمەدەمێ لەگەڵ فیتەری، سافکاری، ماتۆڕسازی دەکەن. لە شوێنەکانی دیکەشدا هەیە بۆ وێنە حاڵەتێکمان بوو منداڵێک بوو کە لە ئاو و ئاوەڕۆی ماڵان ئیشی دەکرد ئەم منداڵە لەگەڵ باوکی دەچوو ئیشی دەکرد.

هاوکاریی بژێوی یەکێکی دیکە لە خزمەتگوزاریی پاڵپشتیی ئێن‌جی‌ئۆکانە کە یەکێک لە بەرپرسانی ئەم ڕێکخراوانە بەم شێوە

ڕوونیان کردەوە:

خێرۆمەند و خێرخوازەکان دێن هاوکاری دەکەن. بۆ وێنە بەڕێز ... لە پشووی کەرەنتینەدا برنج و ڕۆنی و شتە خواردەمەنییەکانی دەبرد بۆ بنەماڵەکان.

هەندێکی دیکە لە چالاکوانانی ئێن‌جی‌ئۆکان بەم شێوە پاڵپشتییە جۆراوجۆرەکانی خۆیان شی کردەوە:

لە گەرەکێکدا دەتوانین ئاستی خەسارەتەکان کەم بکەینەوە؛ واتە لانیکەم ئەو شوێنەی کە منداڵ ئیشی تێدا دەکا کۆنترۆڵی بکەین یان ئەگەر دەزانین منداڵێک بە پێی توانای دەتوانێ پیشەیەکی باشتری هەیە، باشتر فێر ببێ، لە سەر چوارڕێیانەکانەوە بیانهێنینە ناو کارگا. ئەمە یەکەم هەنگاوێکە کە لە پاڵییەوە باشتربوونی بارودۆخی بنەماڵە و بەتواناکردنی دیکەی ئەندامانی بنەماڵە و لە کۆتاییدا گێڕانەوەی ئەم منداڵانە لە کار، ئەمە ڕەوتی گشتیی پلانکەیە. ئێمە ئێستا ئەو کارەی کە دەیکەین، پەیوەندی لەگەڵ خاوەن‌کارە؛ واتە منداڵ لە هەر کوێ ئیش دەکا کە لەوانەیە ئەو شوێنە خۆمان بەو منداڵەکان ناساندبێ یان ئەو منداڵە خۆی چووبێت. زانیارییەکانی ئەو کارە وەردەگرین، خۆمان دەچین و لەگەڵ خاوەن‌کار پەیوەندی ساز دەکەین و خۆمان دەناسێنین و پەیوەندی ڕاستەوخۆ لەگەڵ خاوەن‌کار ساز دەکەین، بارودۆخی کاری منداڵ لێک دەدەینەوە، کاتژمێری کارەکەی، حەقدەستەکەی، هەڵسوکەوتی خاوەن‌کار، تەندروستیی دەروونیی خاوەن‌کار. ئەم پەیوەندییە بەردەوامە، جار نە جارێ لەگەڵ خاوەن‌کار قسە دەکەین کە ئەگەر خاڵێک لە سەر ئەو منداڵە لە ئاردا بێ، خاوەن‌کار پێمان بڵێ و ئەگەر بڕیار بێ کارگایەکیان بۆ بەڕێوە ببەین، خولێکی کورتیش بێ ڕاهێنان ببینێ، بەو پەیوەندییەی کە لەگەڵ خاوەن‌کاری ساز دەکەین دەتوانین ئەم ئیزنە وەربگرین کە ئەو کاتژمێرە نەچێتە سەر ئیشەکەی. ئەم پەیوەندییە دەپارێزرێ هەتا ئەو کاتەی کە ئەو منداڵە بە هەر هۆکارێک ئیشەکەی بگۆڕێ و ئینجا لەگەڵ خاوەن‌کارێکی دیکە پەیوەندی ساز دەکەین. ئەمە دەبێتە هۆی ئەوەی کە ئێمە لە قۆناغی یەکەمدا ئەم زیانانە کەم بکەینەوە و ئامانجی درێژخایەن ئەوەیە کە کار لە منداڵ بستێنینەوە، بەتایبەت ئەو منداڵانەی کە تەمەنیان کەمە، ئەوانەی کە تەمەنیان زوور تەمەنی 15 ساڵانە بەرەو فێربوونی پیشەیەک دنەیان دەدەین بەڵام ئەو منداڵەی کە تەمەنی کەمە، حەوت یان هەشت ساڵانە هەوڵ دەدەین لە کار بیانگێڕینەوە.

یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی لە دیوی جۆراوجۆرەوە لەگەڵ منداڵەکان و بنەماڵەکان کار دەکەن، باس لە یاریدەدرانی کۆمەڵایەتیی ناوەند دەکەم، بەڵام مامۆستا یان ڕاهێنەران تەنیا لە سەر خوێندەوارکردنیان ئیش دەکەن ، واتە کارێکی ئەوتۆیان پێیان نییە، واتە ئەمە ناچێتە ناو بازنەی ئەرکەکانیانەوە. بەڵام یاریدەدرانی کۆمەڵایەتی لە ڕووی

ڕاهێنانی کارگایی، ڕاهێنانی منداڵبەخێوکردن، پەروەردە و ڕاهێنان و پارمەتیی ئابووری چ لە سۆنگەی کۆکردنەوەی هاوکاریی ئابووریی بۆ بنەماڵەکان، وەکوو ناساندنیان بە نۆرینگە و ئیشی تەندروستی و چارەسەریان دەکەوێتە ئەستۆی یاریدەدەری کۆمەڵایەتی. هەر وا بێتەوە سەردانی ماڵی منداڵ و بنەماڵەکەیان دەکەین. سەردانی شوێنی ئیشەکەیان دەکەین. لە ڕاستیدا پەیوەندیی چڕوپڕ لە نێوان یاریدەدەری کۆمەڵایەتی بوونی هەیە و دەبێ ببێت. بۆچی؟ چونکە بە گشتی زۆربەی پرس و کێشە ڕفتاری و ئەخلاقی و ئابووری و فەرهەنگییەکانی منداڵ لە ڕێگەی یەکەی یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی و هەندێ جاریش دەروونناسییەوە ئیشی لە سە دەکرێت. دەی لەبەر ئەوەی ئەم منداڵە کە لە ناو کۆمەڵگا بە زۆرەملێ یان لە لایەن بنەماڵەکەیەوە دەنێردرێتە بەر کار بتوانن ژیان و ئاسوودەیی زیاتری بۆ دابین ببێ و زیانی کەمتری لێ بکەوێ بۆ ئەوەی لە ڕووی ڕۆحییەوە و نە لە ڕووی ئابوورییەوە ژیانێکی ئارامتریان هەبێت. چونکە ئێمە لە بنەڕەتەوە دژی کاری منداڵین و لە لایەکیشەوە هەر هەموو هەوڵ و تەقەلامان ئەوەیە کە ئەگەر ناتوانین کۆتایی بە کاری منداڵێک بێنین کارەکەی بۆ کەم بکەینەوە. بۆ وێنە ئەگەر سێ کاتژمێر چوار کاتژمێر ئیش دەکا یان حەوت کاتژمێر، یان شەش کاتژمێر بۆ نیوەی ئەم ماوە کەمی بکەینەوە. بە پێی ئەو قسانەی کە کە لەگەڵ منداڵی دەکەین یان دەهێنینە ناو قوتابخانە، دەیانهێنینە ئێرە بۆ وێنە بخوێنن. هەر ئەم هاتوچۆکردنەیان بۆ ئێرە وا دەکا کە کاری منداڵ کەم ببێتەوە؛ جیا لەم پرسانە، هەندێ جار لە ناو کۆمەڵگاشدا هەست بە مەترسی دەکەین، لە ناو بنەماڵەدا هەست بە مەترسی دەکەین. دێین پاڵپشت دەدۆزینەوە. منداڵ لە ڕووی جەستە و ڕووالەتەوە لە ڕووی تەمەنەوە بە جۆرێکە کە ئەگەری خەسارهەڵگریی زیاترە. منداڵی بۆ وێنە کچ دەچێتە سەر چوارڕێیان مانگانە لە خێرخوازی یان ئەنجومەنی خۆمان برە پارەیەکی بۆ وەردەگرین دەیدەین بەم بنەماڵانە بۆ ئەوەی ئەو منداڵە ئیش نەکات. بەڵێنێکی تایبەتیشی لێ دەستێنین کە دەبێ ئەم کارە بکات.

بە پێی بەڵگە مەیدانییەکان، منداڵان لە لایەن ئێنجیئۆ جیاوازەکانەوە هاوکاری وەردەگرن. بە بۆچوونی هەندێ لەم منداڵانە ئێنجیئۆکان پانتایەکی باشیان بۆ دابین کردوون. لە هەندێ حاڵەتی دیکەدا منداڵان لە سەردانکردنیاندا بۆ وەرگرتنی خزمەتگوزاری ئەزموونێکی خۆشیان نەبوو و بە شێوازی جۆراوجۆر ئەزموونەکانیان گێڕاوە:

دامەزراوە ... زۆر لە مێژە دەیناسم، لە تەمەنی 7 سالانەوە من دەچوومە خولەکانیان؛ دەچوومە خولی بیرکاری، زمان، زانست (وانەی علووم)، شانۆ، پینگ پۆنگ. دامەزراوەیەکی دیکەش هەیە لە

ڕێگەی فوتبۆلەوە دەچمە ئەوێ ... ناوی ...

لە دامەزراوەی ... تایبەتی منداڵانی پەنابەر پاڵپشتی دەکرێین.

ئەو دامەزراوەی کە من دەچم هەتا هەنووکە هاوکاری نەکردووین. مانگێک دەبێ ناونووسیم کردووە. هەندێ جاریش دەڵێن وەرە، ئەزموونم لێ وەردەگرن. هەر ئیشێک بێت.

ئێن‌جی‌ئۆکان بە پێی توانایان خزمەتگوزاری پێشکەش دەکەن، هەوڵ دەدەن داکۆکی لە مافەکانیان بکەن، ئەوان و بنەماڵەکانیان بەتوانا بکەین، بەڵام ڕێژەیەکی زۆری منداڵانی کار لە خزمەتگوزاریی هیچ کام لەم ئێن‌جی‌ئۆیانە سوودمەند نەبوون. هۆکاری ئەم بێبەشییە دەچێتەوە سەر ڕێژەی زۆری منداڵانی کار، دامەزرانی ئێن‌جی‌ئۆکان لە گەڕەکەکان و بێبەش‌بوونی گەڕەکەکانی دیکە لە خزمەتگوزاریی ئەم ڕێکخراوە جەماوەرییانە، توانای دارایی کەمی ئێن‌جی‌ئۆکان و ئەو کۆسپ و تەگەرانەی کە دەوڵەتەکان دەیخەنە بەر پێیان. بۆ وێنە لەوانەیە زۆرێک لە منداڵانی زبڵگەڕ و منداڵانیش ئیشکەر لە کێڵگە کشتوکاڵییەکان، بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار، مارکێتی مادەی خۆراکی، و کوورەخانەی خشت‌پێژی بە هۆی شوێنی نیشتەجێ‌بوونیان و سروشتی کارەکەیان هیچ خزمەتگوزاری یان خزمەتگووزارییەکی بەردەوام لەم ئێن‌جی‌ئۆیانە وەرنەگرن. یەکێک لە ڕۆژنامەوانانی چالاکی بواری منداڵ لەم بارەوە وتی:

ڕێژەی ڕووماڵکردنی ئێن‌جی‌ئۆکان کەمە و زۆرینەی منداڵەکان کە لە لایەن دەوڵەتەوە پاڵپشتی ناکرێن و سەرباری ئەمە ئەم ئێن‌جی‌ئۆ مەدەنییانە ڕێژەیان زۆرە، بەڵام لە کردەوەدا منداڵان نایانناس و پەیوەندیی نێوان ئەم ئێن‌جی‌ئۆیانە و منداڵ لاوازە و زنجیرە پەیوەستەکەرەکانیش زۆر چاک نین و پەیوەندیی ڕێکخراوە مەدەنییەکان لەگەڵ جەماوەری خەڵک پەیوەندییەکی باش و گونجاو نییە.

بەڕێزیان پێی وایە یەکێک لە شێوازەکانی داکۆکی لە مافەکانی منداڵ لە پاڵ پێشکەش‌کردنی خزمەتگوزاری بە منداڵان لە ڕێگەی ئێن‌جی‌ئۆکان، داخوازیەتییە و دەڵێ:

بە بۆچوونی من دەبێ ئیشی ئێمە داخوازیەتی بێ نەک خێرخوازی، بە جۆرێک کە دەوڵەت پێی وایە کۆمەڵێ ئەنجومەن و ئێن‌جی‌ئۆ هەن کە ئەرکەکانی دەوڵەت ڕادەپەڕێنن و ئیتر دەوڵەتیش ئەرخایەن دەبێت. داخوازیەتی لە دەوڵەت کە بۆچی ئەو کۆنوانسیۆنانەی کە لە ساڵی 1373 هەتاوی واژۆی کردووە جێبەجێکردنی ناکات. یەکێک لەم کۆنوانسیۆنانە ڕێگری لە کاری

منداڵــە یــان گۆڕانکــاریی پێکهاتــەیی بــە گــوێرەی مادەکــانی یاســای بنــەڕەتی دەبــێ کــاری شــیاو و خانوبــەرەی گونجاویــان هــەبێت. دەبــێ چاودێریی ناوەندە بەرپرسەکان بەتایبەت پشکنەرانی کار زیاتر بکرێ و ڕێــژەی ئــەم پشــکنەرانە زیــاتر بــن و هــەر شــوێنێک کــە تەنانــەت کرێکارێکیشی تێدایە بپشکنرێت. دەبــێ پەیوەندییــەکانی کــار بەفــەرمی بکرێ و پەیوەندییەکانی کار دەبێ لــە نافەرمیسـڕینەوە بێتــە دەرەوە و لــە کۆتاییــدا ڕێکــاری درێژخایــەن بریتییــە لــە نەهێشــتنی هــەژاری، دابینکردنی بژێویی بنەماڵە و بنەماڵەکان.

لە بواری داخوازیەتی لە دەوڵەتیش یــەکێک لــە پسپۆڕانی بــواری منداڵ بەم شێوە دوا:

من زۆر لەو بڕوایەدام کــاری ئێنجیئۆکــان بۆتــە گۆچــانی دەســتی دەوڵــەت و ئەمــە هەڵەیــە. بــە بۆچــوونی مــن ئــەم ناوەندانــە دەبــێ خزمەتگوزاریی فەرهــەنگی و پــەروەردەییان هــەبێت. دەبــێ پــەرە بــە فەرهــەنگی داخوازیــەتی بــدرێ، گــۆڕانی یاســاکان. مــن دەڵــێم دەبــێ داخوازیەتی هەبێ، دەبێ خۆیان داوا بکــەن و لــە سیفرەوە دەســت پــێ بکەن. شا ئێمە منداڵێکمان هەیــە کــە بــاوکی زۆری لــێ کــردووە ئــیش بکا، تەنانەت یەکێک لەم منداڵانە قاچی ناخۆش دەڕوا؛ ئێمــە زۆرمــان لێ کرد بخوێنێت. بــە خــوا ئــەو منداڵانــە بەهرەمەنــدیش بــوون. ئەمــە دەهاتــە نــاو کــانێکس. کــانێکس دەوری پــرد بــۆ ئێمــە دەگێڕێــت. ئــەو منداڵانەی کە دەهاتنــە نــاو کــانێکس ئێمــە دەچووینــە ســەر چوارڕێیــان خوڵکمان دەکرد و ئەوانیش بە یەکتریان دەوت. منــداڵێک کــە هــاتبووە ئەوێ، ئێمە دنەمان دەدا کە بێتە ئێرە بخوێنێ و ئیش بکات. بەڵام ئێوە بڕوانن باوکی ملی نەدەدا، لەو باوکە خراپانــە بــوو؛ ســێ ژنــی بــوو و پارەی پۆشکەی ئەم ساوایانە ئەم منداڵە دابینی دەکرد. ئەم کوڕە بــەینێ شــەڕی لەگــەڵم بــوو، دەیکــوت پــووڕێ ... منــداڵی شــارەوانییە. و بــەم شێوە چونکە لە نێوان خۆی و باوکی نــاکۆکی ســاز ببــوو و ئیتــر ئــەوە بوو کە بۆی دەرکەوت کە بەرامبەر بە باوکی بووەستێتەوە و بێتە ئێرە بخــوێنێ، ئێســتا دەچێتــە قوتابخانــە. مــن دەڵــێم دەبــێ لێــرەوە داخــوازی دەست پێ بکات.

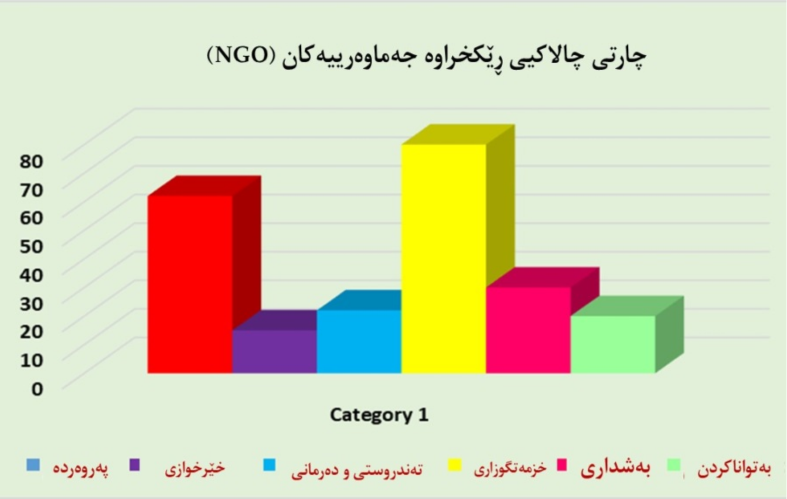

چارتی ژمارە 19-3: تەوەری چالاکیی ئێنجیئۆکان لە بواری خزمەتگوزاریی منداڵان (N=229)

تاوتوێی جۆری چالاکی و داپەڕەکانی ئێنجیئۆکان ئەوە پیشان دەدا هەندێکیان بە شێوەی پسپۆڕانەتر چالاکی دەنوێنن، هەندێکیان کاری خێرخوازی دەکەن، هەندێکیان خزمەتگوزاری پێشکەش دەکەن، هەندێکیان لە بواری کەمکردنەوەی خەسارەتی کاری منداڵان کار دەکەن، هەندێکیان لە بواری بەتواناکردنی منداڵەکان و بنەماڵەکانیان چالاکی دەکەن و هەندێکی دیکەیان داکۆکی لە سەر مافی منداڵەکان دەکەن. بەڵام هەندێکیان یان زۆربەیان خزمەتگوزاری فرەڕەهەندیان هەیە. لە گەڕەکەکانی باشووری تاران، و گەڕەکەکانی فەرەحزاد و کەن ڕێژەیەکی زۆری ئەم ئێنجیئۆ و ڕێکخراوە جەماوەرییانە بوونیان هەیە کە چالاکییەکەیان بە پێی جۆری ئامانجەکەیان خێرخوازی، ناوبژیوانێتی و پێشکەشکردنی خزمەتگوزاریی بژێوی یان بەتواناکردنە. هەندێ ئێنجیئۆش هەن کە یەکێک لە ئامانجەکانیان پێشکەشکردنی کاری بەدیل بۆ منداڵانە و خزمەتگوزارییەکەیان لە جۆری خزمەتگوزاریی بەدیلە. بۆ وێنە ئەوان لەوانەیە منداڵان لە چوونە ناو کاری سەرشەقامەوە بهێننە ناو کاری کارگاوە. ئەم چەشنە ئێنجیئۆیانە لە ڕاستیدا بە پێی بەرگری لە مافەکانیان و ڕێگری یان نەهێشتنی کاری منداڵان مافی منداڵان پێشێل دەکەن. ڕێکاری ئەو ئێنجیئۆیانەی کە خزمەتگوزارییەکەیان لە چەشنی خێرخوازییە کورتخایەنە و وەکوو ئازارشکێنە و هەرگیز بەتوانابوونی منداڵانی کار و بنەماڵەکانیانی لێ ناکەوێتەوە. دەتوانین بڵێین منداڵانی کار و بنەماڵەکانیان بۆ وەرگرتنی چەند کاڵای بژێوی هەمیشە بەم دامەزراوانە وابەستە دەبن، ئەوە کارێکە کە زۆرێک لە

ئێن‌جی‌ئـۆ حکوومییـەکان لـە مـاوەی ئـەم سـاڵانەدا ئـەنجامیان داوە. ئاراستەی هەندێکی دیکە لە ئێن‌جی‌ئۆکان سیستەمییە، ئەوان هەوڵدەدای کەمکردنەوەی زەختی سەر منداڵ لە ڕێگەی کەمکردنەوەی ماوەی کار و پشتیوانییەکانی دیکەیە. ئامـانجی سـەرەکیی ئـەو ئێن‌جی‌ئۆیانـەی کـە خزمـەتگوزاریی تەندروسـتی و دەرمـانی ئـەنجام دەدەن پێـدانی خزمەتگوزاریی درمانی نییە، بەڵکوو ئەو خزمەتگوزارییە تەندرستی و دەرمانییانەیـە کـە لـە سـەر بنـەمای بـەتواناکردنی منـداڵان و بنەماڵەکانیانە. هەڵبـەت هەنـدێ لـە ئێن‌جی‌ئۆکـان کـە خزمـەتگوزاریی سـەرەکی و زیـاتری ئـەوان خزمـەتگوزاریی پزیشـکی لـە جـۆری تەندروسـتی و دەرمانییـە، وەکـوو پزیشـکانی بێ‌سـنوور. هەنـدێ لـە ئێن‌جی‌ئۆکان وەکوو دامەزراوەی مێهر و ماهـ لایـەنێکی بـەربلاویان خزمەتگوزاریی پەروەردەیی، یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی، دەروونناسی، پزیشکی، فێربوونی پیشە، کارخولقینی، کەمکردنەوەی زیان و هتد بـۆ منـداڵان و بنەماڵـەکانیان دابین کـردووە بـۆ ئـەوەی بـەتوانایان بکـەن. منداڵان، بنەماڵەکانیان و دیکەی ڕێکخراوەکان کە لەگەڵ ئێن‌جی‌ئۆیانە (ئـەو ئێن‌جی‌ئۆیانـەی کـە کـاری بـەتواناکردن ئـەنجام دەدەن) لـە پەیوەندیدان ڕازیترن. ئامـانجی ئـەم چەشـنە ئێن‌جی‌ئۆیانـە بـە تـەواوی مانـا بەتواناکردنـە. وەک ئامارتیـا سـن[1] لـە (توسـعه بـە مثابـه آزادی) (گەشەکردن بە مانـای ئـازادی) وتوویـەتی نـابێ خـواردن لـە ڕێگـەی دامەزراوەکانـەوە دابـەش بکـرێ، بـەڵکوو دەبـێ مرۆڤـەکان بەتایبـەت چینـی خەسـارهەڵگر، بـەتوانا بکـرێن بـۆ ئـەوەی خۆیـان خـواردن بـۆ خۆیان دەست بخەن. خواردن لێرەدا هـەم واتـای ڕاستەقینەی هەیـە و هەم مانای خوازەیی، واتە دەبێ توانـا و دەفرایـەتیی مرۆڤـەکان گەشـە بکرێن بۆ ئەوەی ئەوان خۆیان هەڵبژێرن.

چالاکیی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان لە بـواری منـداڵان لـە کێشـە و ڕخنە بێبەری نین. ئـەوان لـە سـۆنگەی پێکهاتـەی دەروونـی، شـێواز، هێـزی مرۆیـی، ڕوانگـەی سیاسـی و بابـەتی لـەم چەشـنە شـیاوی ڕخنەلێگیرانن، ئەگەرچی ئاستەنگی خۆشیانیان هەیە. هەڵبـەت هەنـدێ لەم ڕێکخراوانە وابەستە بە دام و دەزگا حکوومەتی و دەوڵەتییەکانن و پـارە لـەوان وەردەگـرن و بـۆ بەرزکردنـەوەی ئاسـتی دامـەزراوەکان دەوری پـــرد دەبیـــنن. بـــۆ وێنـــە لەوانەیـــە بـــە پێشـــکەش‌کردنی حزمەتگوزارییـەک لـە بوارەکـانی دیکـەدا وەبـەر لێخۆش‌بـوونی بـاج بکـەون یـان بـۆ چالاکییـە ئابوورییـەکان هەنـدێ مۆڵـەت وەربگـرن. هەندێ لە ڕێکخراوە خێرخوازییەکان لەم بەشەدا ئیش دەکەن. [50]

ئەمـە ڕاسـتییەکی تاڵـە کـە زەختـی دام و دەزگـا ئاسایشـییەکان، بەتایبـەت لـەم سـاڵانەی دواییـدا، چـالاکیی هەنـدێ لـەم ڕێکخـراو و ئێن‌جۆیانەی سنووردار کـردووە. سـەرباری ئەمـە یـەکێک لـەو ڕخنـە

1. Amartya Sen

سەرەکییانەی کە ئاراستەیان دەکرێ ئەوەیە کە لە زۆربەی کاتەکاندا بە ڕکابەری ساختەکارانەوە تێوەگلاون و بە هۆی ڕکابەرییەوە لە هاوکاری و هاوزیادکردن لەگەڵ یەکتر خۆ دەبوێرن و ئەمە وا دەکا ڕەوتی کەمکردنەوەی خەسارەت ڕەوتێکی هێواش و ناسەرکەوتووی هەبێت. لە لایەکی دیکەشەوە زۆربەی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان لە سەر پەیڕەونامەی داکۆکی لە مافەکانی منداڵ سوور نین. هەڵبەت ئەمە شتێکی ئاساییە کە پەیڕەونامە و ئامانجی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان لێک جیاوازن، بەڵام پێویستە لە هەندێ لە بنەما گشتیترەکانی وەکوو مافەکانی منداڵ و بابەتی لەم چەشنە هەندێ هاوبەشییان تێدا بێت. گرینگیی ئەم بابەتە لەو ڕووەوەیە کە شێوازی داکۆکی لە منداڵەکان ستاندارد بکرێت. بۆ وێنە پێویستە لە بواری سەرچاوە پەروەردەییەکاندا ستانداردێک لە ئارادا بێ یان بە مەبەستی هاوزیادی و کارامەیی زیاتری هەندێ لە گەڵاڵەکان پێکەوە هاوکاریی یەکتر بکەن و لە بەرگری لە مافەکانی منداڵ پێکەوە هاودەنگ بن. هەروەها پێویستە بەرگری لە مافەکانی منداڵان وەک بنەمایەکی گومانهەڵنەگر لە ناو هەموویاندا هەبێ و لە کردەوەدا پابەندی بن. پەیماننامەی مافەکان یەکێک لە گرینگترین پەیمانەکانە کە دەتوانێ ببێتە بنەمای پەیڕەونامە و کردەوەی ئێنجیئۆکان.

قەدەغەکردنی منداڵان لە کار و گەڵاڵەی ناکارامە

"ڕێکخستنی منداڵانی کار و سەرشەقام" نازناوی یاسایەک بوو کە لە ساڵی 1384 هەتاوی دەوڵەتی ئەو کاتی ئێران پەسەندی کرد. گەڵاڵەیەک کە ئامانجە گشتییەکەی بە بەتواناکردنی "منداڵانی کار" و پشتیوانیی لەوان ناو نرا و بڕیار بوو منداڵان لە پرۆسەی تاقەتپڕووکێنی کار دوور بکاتەوە، بەڵام لە ماوی پازدە ساڵ بوو بە گەڵاڵەیەکی بە پەلەی گرتنی منداڵانی کار لە سەر شەقام. بە پێی یاسای ڕێکخستنی منداڵانی کار و سەرشەقام پەسەندکراوی ساڵی 84ی هەتاوی هەر تاکێکی ژێر تەمەن 18 ساڵان کە لە چەندین کاتژمێری بێسنوور لە سەر شەقام بێ وەک "منداڵی سەرشەقامی" دەناسرێ و ناوەند، ڕێکخراو و دەزگا جێبەجێکردنکارەکان ئەرکی سەر شانیانە داپەڕی پێویستی وەکوو ناسینەوە، ڕاکێشان و قبووڵکردنی ئەم منداڵانە ببەنە بواری جێبەجێکردنکردن و هەتا گەیشتنی منداڵ بە ئاکامێکی دڵنیا پاڵپشتی لێ بکەن. لەم یاسایەدا پێداگری لە سەر ئەوە کراوە کە ناسینەوەی منداڵانی کار و سەرشەقامی لە ڕێگەی پەیوەندیی کاریگەری یارمەتیدەری کۆمەڵایەتی و پاش وەرگرتنی متمانەی منداڵان دەلوێت. لە داپەڕێکی دیکەشدا منداڵان دەچنە قۆناغی بە تواناکردنەوە، پرۆسەیەک کە دوورکەوتنەوەی منداڵانی لە پرۆسەی کاری لێ دەکەوێتەوە.

ڕێکخراوی چاکژیانەوە (بێهزیستی) ئەم گەڵاڵە بە هۆکاری

سەرەکیی پاڵپشتیی لە منداڵانی کار دەزانێ، بەڵام بۆ یازدە ئۆرگانە دەوڵەتییەکە کۆمەڵێ ئەرکی دیاری کردووە. بۆ وێنە هێزە ئینتزامییەکان دەبێ لە تەواوی قۆناغەکانی جێبەجێکردنکردندا ئاسایش بەرقەرار بکەن. دەرکردنی مۆڵەت و فەرمانە یاساییە پێویستەکان لە ئەستۆی وەزارەتی دادە. تەرخانکردن و تەیارکردنی پانتای فیزیکیی گونجاو بۆ جێبەجێکردنکردنی قۆناغەکانی ڕێکخستن ئەرکی شارەوانییەکانە و پێدانی قەرزی پیشەزا بە بنەماڵە خوازیارەکانی کاری منداڵان، دابینکردنی خواستە تەندروستی و دەرمانییەکانی منداڵان، دەرکردنی بیمەنامەی خزمەتگوزاریی دەرمانی، ئەنجامدانی داپەری کەلتووری و فەرهەنگیی پێویست، دابینکردنی خزمەتگوزاریی پاڵپشتانە و مرۆڤدۆستانە، ناسینەوە و ڕێنومایی ئەو قوتابیانەی کە لە بەر دەم خەسارەتدان و پاڵپشتیی پێویست لە بنەماڵە ژێرپشتیوانییەکان لەو ئەرکانەیە کە بە پێی ئەم یاسایە خراوەتە ئەستۆی وەزارەتی بێهزیستی، وەزارەتی تەندروستی، ڕێکخراوی بیمەی خزمەتگوزاریی دەرمانی، ڕێکخراوی دابینکردنی کۆمەڵایەتی، ناوەندی دەنگ و ڕەنگ، حەشیمەتی مانگی سوور، وەزارەتی پەروەردە و ڕاهێنان و کۆمیتەی ئیمداد.

یاسای ڕێکخستنی منداڵانی کار و سەرشەقام لە چوارچێوەی گەڵاڵەیەکدا کە نووسراوە بەرگریکاری مافەکانی منداڵان و بەرژەوەندییەکانیانە، بەڵام میکانیزمێک کە ئەگەر بە شێوەی دروست جێبەجێکردن بکرابایە دەیتوانی ڕەنج و مەینەتی منداڵانی کار و یان تەنانەت ڕێژەکەیان کەم بکاتەوە، لە قۆنانەکانی جێبەجێکردنکردندا بوو بە گەڵایەکی بەپەلە و خێرای بێپاڵپشتانەی جێبەجێکردنکردن کە نە تەنها پشتیوانی لە منداڵانی کار نەکرد، بەڵکوو بە توندوتیژی، بەدرفتاری، ترساندن و دڵەڕاوکێ خستنە ناو دڵی منداڵانی کار زیانێکی زۆری لێدان. گەڵاڵەیەک کە بڕیار بوو بەرەنگاری "کاری منداڵ" ببێتەوە بوو بە بەرەنگاربوونەوە لە دژی "منداڵانی کار" و هەوڵێک بۆ سڕینەوەیان لە سەر شەقامەکان جا بە هەر نرخێک بێت.

ئەوەی لە سەر شەقام ڕووی دەدا ناسینەوە و ڕاکێشانی منداڵانی کار لە لایەن یارمەتیدەرانی کۆمەڵایەتی لە ڕێگەی متمانە وەدەستهێنانیان نەبوو، بەڵکوو گرتنی منداڵان بوو. منداڵان پاش گرتن بە هەڵسوکەوتی تێکەڵ بە توندوتیژی و ترس و دڵەڕاوکێ دەبرانە نووستنگەی ڕێکخراوی چاکژیانەوە و پاش نزیکەی بیست ڕۆژ دووریی لە بنەماڵە بە مەرجی ئەوەی کە چیتر لە سەر شەقامەکان دەرنەکەون ئازاد دەکران، بە بێ ئەوەی پاڵپشتی و بەتوانا بکرێن. زۆرێک لە منداڵان لەم پرۆسەدا زیانیان پێ گەیشت، هەندێکیان کە ناچار بوون کار بکەن و تێچووی بنەماڵە لە ئەستۆی ئەوان بوو، دەچوونە کارگەی ژێرزەوینی کە مەترسییەکانی چەند قات زیاتر بوو و کۆمەڵێکیان فێر بوون کە لە دەست هێزەکان و ئۆپەراسیۆنی گرتن

و بردن ڕا بکەن.

گەلاڵەی ڕێکخستنی منداڵانی کار و سەرشەقام پاش پازدە ساڵ جێبەجێکردنکردن و هەرەسهاتن نە تەنیا ڕێژەی منداڵانی کاری کەمتر نەکرد، بەڵکوو بەوەی کە نەیتوانی پاڵپشتیی کۆمەڵایەتی لە منداڵان بکا ناکارامەیی خۆی سەلماند. بەڵام لە ساڵی 1399 هەتاوی پاش پازدە ساڵ دووپاتکردنەوەی گەلاڵەی شکستخواردووی "ڕێکخستنی منداڵانی کار و سەرشەقام"، بەرپرسانی ڕێکخراوی چاکژیانەوە باسیان لە بەدیلکردنی گەلاڵەی "پشتیوانیی کۆمەڵایەتی لە منداڵانی کار" کرد و ئیدعا دەکەن لە گەلاڵەی نوێ بە ناوی "پشتیوانیی کۆمەڵایەتی لە منداڵانی کار" بە شێوەی "بنەماڵەتەوەر" ئیش دەکەن و پرۆسەی ناسینەوە، ڕاکێشان و پشتیوانی لە منداڵانی کار لە ڕێگەی "بەڕێوەبەرایەتیی حاڵەت" ئەنجام دەدرێ، بەڵام بە هۆی ناڕوونییەکانی ئەم گەلاڵە نیگەرانییەکانی منداڵانی کار و بنەماڵەکانیان پەرەی سەندووە.

گێڕانەوەی منداڵان لە گەلاڵەگەلێکی وەکوو ڕێکخستنی منداڵانی کار و سەرشەقام ئەوە دەسەلمێنێ کە ئەم منداڵانە، لە ژێر ناوی پشتیوانیی کۆمەڵایەتی و ڕاکێشان، بونەتە قوربانیی هەموو جۆرەکانی توندوتیژی. تەنانەت هەندێ جار ناوەندگەلێکی دیکەی وەکوو هێزە ئینتزامییەکان، شارەوانی و بەرپرسانی مێترۆ ڕێگری لە کارکردنی منداڵان لە زۆنی ژێر چاودێرییان دەکەن و لە زۆرێک لە حاڵەتەکادا هەموو جۆرەکانی توندوتیژیی جەستەیی، فیزیکیی و دەروونی لە دژیان بە کار دەبەن. زۆرێک لە چالاکوانانی بواری منداڵانیش دانیان بە ناکارامەبوونی ئەم گەلالانەدا ناوە. دەبێ بڵێین کاتێک کە پلانیەکی گشتگیر لە سەر ئاستی قوتابخانە و گەڕەکەکاندا بۆ پشتیوانیی لەم منداڵانە و بنەماڵەکانیان بوونی نەبێ، ئەوە سەرچاوەی دارایی و مرۆیی تەرخانی کۆکردنەوەی ئەوان لە سەر شەقامەکان دەکرێ و دەتوانین بڵێین ئەنجامێکی ئەوتۆی نابێ و تەنیا دەبێتە هۆی بە فیڕۆدانی سەرچاوە. منداڵان چەندین جار گێڕاویانەتەوە کە جارێک یان چەند جار (شەش جار) لە لایەن یەکێک لە ڕێکخراوەکانی وەکوو شارەوانی لە سەر شەقام قۆڵبەست کراون و بەرەو ناوەندەکانی بێهزیستی گوازراونەتەوە. گێڕانەوەی یەکێک لەم منداڵانە بەم شێوە بوو:

بێهزیستی (چاکژیانەوە) بە نیازە هەلمانگرێ بمانبا بۆ سواڵکەرخانە و لەوێ ڕامانبگرێ کە دایکت بێ بتباتەوە بۆ ماڵەوە. پێمان دەڵێن چیتر لێرە کار نەکەن باشە. شارەوانی ڕاومان دەنێ بێهزیستی ڕاومان دەنێت.

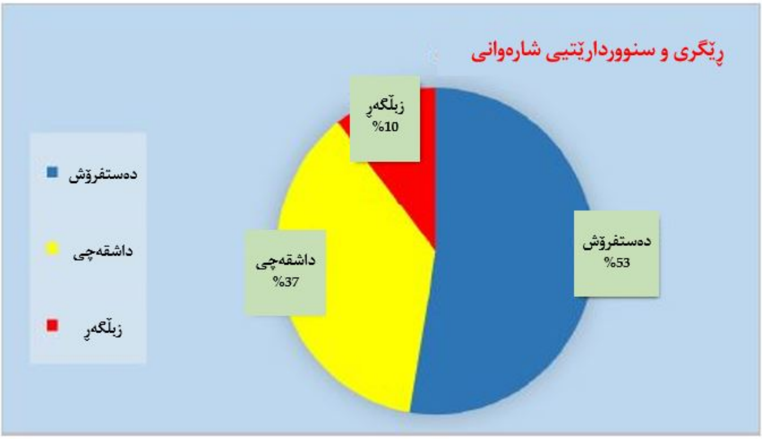

چارتی ژمارە 3-20: ڕێگری و سنووردارێتیی شارەوانی (N= 19)

ئەزموونی منداڵان لەو گەلاڵانەی کە بێهزیستی وەک ڕێکخستن و پشتیوانیی کۆمەڵایەتی بە سەری هێناون ڕووداوێکی تاڵە کە بە باوەڕی منداڵان لە زیندان و قۆڵبەستکردن دەچێت؛ بە جۆرێک کە بەم شێوە پێناسەیان دەکرد:

> شارەوانی هەموو ڕۆژێ دێ پێمان دەڵێ کار مەکەن، بێهزیستی لە بەر ئەم کرۆنایە کاری پێمان نییە جارێ، منیان شەش جار بردە بێهزیستی، شارەوانییش جارێک. دایک و باوکم هاتن بە دوامدا و بەرەڵایان کردم.

> من لێرە لە بازاڕ بووم، خەریکی کار و ئیش بووم؛ لە ناکاو ئۆتۆمبێلێک هات، دەستی گرتم منی فڕێ دایە ناو ئۆتۆمبێلەکە و منیان بردە زیندان، لەو زیندانەدا زۆر کەس بووین؛ سێسەد کەس دەبووین. هەموو هاوتەمەنم بوون. دوو مانگ لەگەڵ ئامۆزاکەم لەوێ بووین هەتا ئەوەی کە براکەم هات 3 ملوێنی دا و ئێمەی ئازاد کرد. کارتۆنم کۆ دەکردەوە هاتن منیان گرت.

> بێهزیستی منی گرت، شتێکم پێ وت، وتم بەڕێز ... من دەناسێ، سەرۆکی گشتیی هەموو بێهزیستییەکانە، وتی ئێ. تەلەفۆنی کرد بۆ بەڕێز ... وتی کچێکم گرتووە ناوی ... تەمەنی دە ساڵانە، وتی بەرەڵای کە. دەیناسم ... . بەڕێز ... منی لە هین گرتبوو، بەڵام دیسان بەرەڵای کردم، شتێکم بە بەڕێز ... وت. وتم پێت خۆشە یەکێ کچەکەی تۆ قۆڵبەست بکا و بیبات. کچەکەت کار بکا و بیگرن یەکێک بیبا بۆ شوێنێک، پێت خۆش؟! دەی تۆش وابزانە من کچی خۆتم. وتی بڕۆ.

لە شاری خۆمان دوو جار بێهزیستی منــی گـرت. لێرەش جارێـک منیان گرتووە. دەمانبەنە بێهزیستی سێ ڕۆژ لەوێ دەمێنینەوە و دواتـر یەکێک دێ بە دواماندا، بەڕەڵامان دەکەن.

جارێک دانیشتبووم خەریک بـووم ئیشم دەکـرد، یـەکێ هـات وتــی وەرە بـا بـڕۆین، وامزانــی خـۆراک و شـتم پــێ دەدا، هــەر کـە بینـیم ئۆتۆمبێلی بێهزیستییە، ڕام کرد. بەڵام منی گـرت، سـواری ئۆتـۆمبێلی کردم. چەند ڕۆژ لەوێ بووم. و دواتر دایکم هات بە دوامدا.

شــارەوانی دێ لێمــان دەدا، پارەکــەمان لــێ وەردەگــرێ، مــانگێ لەمەوبەر لێیان دام، دەیانویست ڕیپۆڕتم کەنـەوە و ئـاودیوی سنوورم بکەن. لە گوڵشار بووم.

دەزانی چییە؟ جارێکیان بێهزیسـتی هـات جانتاکـەی لـێ وەرگـرتم، منیش جانتاکەمم بەردا چوومـە لای هاوڕێکـانم. وتـم ئێسـتا چـی بکـەم جانتاکەمیان ڕفاندووە لای ئـەو کابرایـە. دیسـان دۆزیمـەوە، دەیویسـت بمگرێـت. چوومـە ئـەو سـەرە. هـات دسـتی گـرتم، هـاوارم دەکـرد و دەموت فریام بکەون، خەڵکم لـێ کـۆ بـووەوە هـەموو وتیـان بـەڕەڵای بکـە، پیاوێـک بـوو پیرەمــەرد بـوو؛ هـات دەسـتی گـرتم، ئـەوانیش بەڕەڵایان کردم. ئەوان ئەوەندە مەچەکی دەستیان گووشیبووم ئـەو دوو کەســە، منیـان بـە زۆری بـردە نـاو ئۆتۆمبێـل. ئێـرەی دەسـتم خـەتی تێکەوتبوو، ئەوەندەم ئـێش بـوو. ئینجـا منیـان بـردە ئـەوێ. هەفتەیـەک لەوێ مابوومەوە دایکم هات بە دوامدا، بـەڕەڵایان کـردم. هـەر وتیـان ئەوەتان بۆ دەکەین و ئەمەتان بۆ دەکەین هیچیشیان بۆ نـەکردین. هـەر چەرمەسەری بوو.

جارێکیــان شــارەوانی گرتمــی و فڕێــی دامــە نــاو ئۆتۆمبێــل و کەلوپەلەکەشـمی خسـتە نـاو ئۆتۆمبێل. بـە خاوەنکارەکـەم وت منیـان گرتـووە. چـی بکـەم. وتـی ئاگـاداری سـفرەکان بـە نەیبـەن هـەتا خـۆم دەگەیێنم. هەتا هات شەشسەد هەزار تمەنییەکەیان بردم.

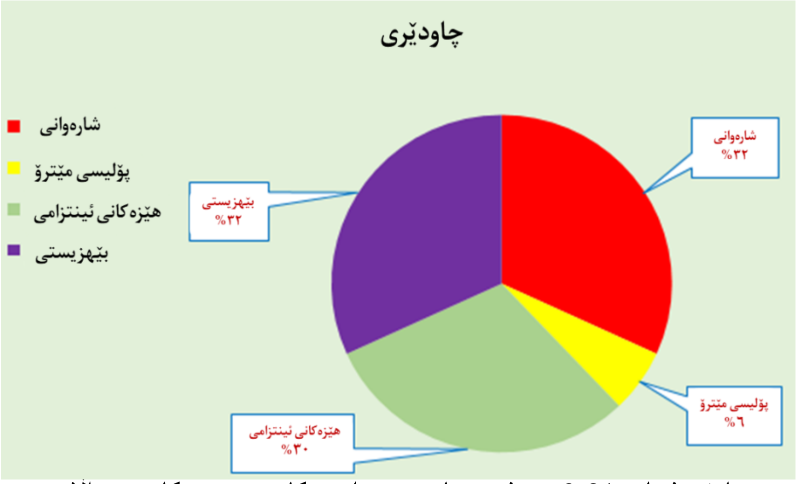

چارتی ژمارە 3-21: ڕێژەی چاودێریی ناوەندەکانی بە سەر کاری منداڵان (N=16)

لە زۆرێک لە حاڵەتەکاندا منداڵان لەم چەشنە کۆکردنەوانە دەترسن، چونکە ئەم کۆکردنەوانە لە هەندێ حاڵەتدا توندوتیژی لەگەڵ و کاتێک دەیانگوازنەوە بۆ ناوەندەکانی ڕاگرتن، ئەم منداڵانە ئەم شوێنەیان وەک "سواڵکەرخانە"، زیندان و ئەم شتانە دێتە بەرچاو.

گێڕانەوەی ژێرەوە زۆر بە باشی پیشان دەدا کە منداڵ تا چەندە لەم ڕووداوە تۆقاوە:

> گرتمیان و منیان برد بۆ بێهزیستی. ئینجا من گریام. لە پڕ خەوتبووم. لە خەو ڕاپەڕیم، بینیم تەڕ بووم. درگاکەم ئاواڵا کرد خاتوونێک خەریک بوو دەیکوت تۆ ناتوانی ڕا بکەیت. من چووم. وتی وەرە لێرە بخەوە. منیش چووم سەرینەکەم هێنا لەگەڵ بەتانییەکەم هاتم لێرە خەوتم. ئینجا ڕۆژ بۆوە. دایکم هات بە دوامدا. بەڕەڵایان کردم.

بێهزیستی (چاکژیانەوە) لە ماوەی پازدە ساڵی ڕابردوودا هەموو ساڵێک دوو جار گەڵاڵەی ڕێکخستنی بەڕێوە دەبرد. کاتی دەستپێکردنی گەڵاڵەکەش مانگی جۆزەردان بوو، هاوکات لەگەڵ پشووی قوتابخانەکان کە منداڵانێکی زۆر دەچنە ناو پرۆسەی کارەوە. منداڵان لە چوارچێوەی ئەم گەڵاڵە، دەگوازرانەوە بۆ ناوەندگەلێکی وەکوو بێعسەت و یاسر. بێعسەت و یاسر ناوەندی نیشتەجێکردنی کاتیی منداڵانی بێهزیستییە کە دەفرایەتیی هەر کام لەم ناوەندانە بۆ ڕاگرتنی منداڵان بە شێوەی هاوکات کەمتر لە 50 کەسە، بەڵام لە چوارچێوەی گەڵاڵەی بەپەلە و بێپاڵپشتانەی گەڵاڵەی ڕێکخستن، بە شێوەی بەپەلە منداڵان لە سەر شەقامەکان کۆ دەکرێنەوە و

دەگوازرێنەوە بۆ ئەم ناوەندانە. ئەم بابەتە بەتایبەت لە ساڵی 1398 هەتاوی ڕووبەڕووی ڕەخنەی توندی چالاکوانانی مافەکانی منداڵ بوویەوە، چوونکە هەواڵی ئەوە هات کە لە ناوەندی یاسر - کە دەفرایەتییەکەی کەمتر لە 40 کەسە – پتر لە 190 منداڵ لە بارودۆخێکی نالەباردا بە سەر دەبەن [51]. بەڕێوەبەرانی ڕێکخراوی چاکژیانەوە لە وڵامی ئەم ڕەخنانەدا وتیان منداڵان لەم ناوەندانەدا جیا دەکرێنەوە؛ واتە منداڵانی ئەفغانستانی ئەگەر سەرپەرشتیان نەبێ ئاودیوی سنوور دەکرێن و بەڵێن لە دایک و باوکی دیکەی منداڵان وەردەگیرێ کە چیتر لە سەر شەقامەکاندا دەرنەکەون. ماوەی ڕاگرتنی ئەم منداڵانەش بە پێی ئەوەی کە جاری یەکەم یان دووهەم یا سێهەمی قۆڵبەستکردنیان بێ جیاواز بوو. منداڵێک کە لە چوارڕێیانی وەلیعەسر کاری دەکرد بەم شێوە ئەزموونی خۆی لەم قۆڵبەستکردنانە گێڕاوە:

> بێهزیستی هەتا ئێستا پێنج جار منی گرتووە. دەمانبەنە بێعسەت. دوو سێ ڕۆژ لەوێ ڕادەگیرێی، ئینجا بەڕەڵات دەکەن. دایک یان باوکت دێن بە دواتدا. بەڵام ئەگەر یەک یان دو سێ جار بتگرن مانگ دوو مانگ ڕادەگیرێی. منیان زۆر ڕاگرتووە، سێ مانگ بوو. ئەگەر قوتابخانە پشوو نەبێ ناتگرن. کە هاوینی لێ دێ قوتابخانەکان دادەخرێن، ئەو کات دەگیرێی، ئێستا سەروبەندی کۆڕۆنایە ناتوانن هەمووومان لە شوێنێکدا کۆ بکەنەوە.

منداڵان بەتایبەت ئەوانەی کە گەورەساڵن و چاپووکترن هەر وا بە ئاسانی ناهێڵن کاربەدەستانی بێهزیستی بیانگرن و بیاننێرنە ناوەندەکانی ڕاگرتن، بەتایبەت بە هۆی بوونی چەندین جار گرتن، زۆر بە باشی کاربەدەستانی بێهزیستی و ئۆتۆمبێلەکانیان دەناسنەوە. کەواتە باش دەزانن کە چۆن لە دەستیان هەڵبێن بۆ ئەوەی هەر هیچ نەبێ بۆ ماوەیەک نەبرێنە ناوەندەکان. تاقمێک لە منداڵەکانیش لە کاتی گرتن بە لالانەوە و پاڕانەوە داوا لە کاربەدەستان دەکەن کە ڕزگاریان بکەن. هەندێ لە منداڵە دەستفرۆشەکان لە مەڕ ئەزموونی خۆیان لەم گەلاڵە بەم شێوە دوان:

> گرتمیان، بۆ وێنە ئێستا سێ حەفتەیە لەوە پێش ئەوسا پۆلیس گوڵەکانی لێ ستاندین. ئێمە هەڵهاتین.
> خاوەنکارەکەم وتی کە بینیت ڕا بکە.

> لەبەر دەستفرۆشی منیان بردە بێهزیستی. من لە ئۆتۆمبێلەکەیدا بووم؛ دوای سێ کاتژمێر بینیم هەموویان دابەزین، شۆفێرەکە هاوارێکی کرد، شۆفێرەکەش دابەزی. درگاکە کراوە، بە چوار پێنج منداڵم وت کاتی ئەوە هاتووە ڕا بکەم. چووین دەرگاکەمان کردەوە،

چووینــەوە ئۆتۆمبێلەکــە، لــە پشــت ئۆتۆمبێلەکــەوە هــەڵهاتین. جــارێکی دیکــە منــی گــرت، هــەر ئــەو پیــاوە کــە منــی گرتبــوو لــە پشــتیەوە هــەڵهاتبووم، منــی گــرت؛ بــوو بــە شــەو، چــوون خــواردن بکــڕن بــۆ خۆیان، بۆ ئێمەشیان کڕی من و کــاکم بــووین. خانمێــک هاتــە ئــەوێ، ئێمەی بینی و وتی: لێرە چی دەکەیت؟ وتمان ئێمە بێهزیستی گرتوونی شەویشە باوک و دایکمان ئاگــادار نــین. پێم گــوت، چــوو ناســنامەکەی پیشــان دا، ئێمــەیان ڕزگــار کــرد. وتــم پــووریێ ئێســتا ئێمــە ئیشــمان نەکردووە چۆن بچینــەوە بــۆ ماڵــەوە. کــارتی بــانکی کێشــا بــایی ١٦٠ تمەن شتی لێ کڕین، چووینە ماڵەوە.

لەو ساتەدا کاکم شەڕی کــرد، منیــان گــرت. کــاکم هــەڵهات، منیــان گرت، تەلەفۆنیان کرد بۆ ماڵەکەمان.

ڕۆژێک بێهزیستی هاتە لامان، هەمووانی کۆکردەوە، ویستی ئێمــە کۆ بکاتەوە، ئێمە چووینــە ســەر ئــەو لوتکــە، ڕامــان کــرد و ڕۆشــتین، چووینــە ســەر شــەقام، خۆمــان شــاردەوە. ئیتــر نــەهات و ڕۆژە ڕۆژە دێت. تا ئێستا، منیان نەگرتووە، هەڵاتووم، بەڵام ئــەم کوڕەیــان گــرت. ئای چەندە گریا چەندە نووزاندی.

پۆلیس منــی گــرت؛ منیــان بــرد، هــەموو چەشــنە پرسیارێکیان لــێ کردم. دەیویســت بــاوکم بێنێــت. وتــم حــەقت بــە ســەر باوکمــەوە نــەبێ! ئەحەمیلایەکم خوێند و وتی بڕۆ.

تــرس و دڵــەڕاوکێی منــداڵان ســەبارەت بــەو پلانانــەی کــە پێیــان دەوتــرێ پلانــی ڕێکخســتنەوە جیــا لــەوەی بــە تونــدی زیــان بــە تەندروســتیی دەروونییــان دەگەیــەنێ، کۆکردنــەوەی منــداڵان لــە شەقامەکان بەو جۆرە، بە پێچەوانەی ئەوەی بەڕێوەبــەرانی بێهزیستی ڕایانگەیاندووە، بەبێ ڕەزامەندیی منداڵان دەکرێ، بە جۆرێک کە ئەو وەحشەت و فشارەی کە بە هۆی ئەم ڕووداوەوە دروست دەبــێ، وایــان لێــدەکا هــەڵبێن. لــە زۆر حاڵەتــدا منــداڵان بــە هــۆی هــەڵاتنیان دەبێتــە ئۆپەراســیۆنی ڕاونــان کــە تاکــە شــتێک کــە بــوونی نییــە پێــی دەوتــرێ "پشتیوانیی کۆمەڵایەتی" یان "ڕێکخستن".

لــە پلانــی ڕێکخستنی منداڵانــدا، وەک گێڕانــەوەکان دەریدەخــەن، هەڵسوکەوت لەگەڵ منداڵان بەبێ یاســای تایبــەت و ناشــارەزایانە و لــە هەنــدێک حاڵەتــدا ســەرەڕۆیانەیە و پەیوەســتە بــەو تاکــەوە کــە ڕووبــەڕووی منــداڵ دەبێتــەوە. تــەنها بێهزیســتی نییــە کــە منــداڵان لــە شەقامەکان کۆ دەکاتەوە، شارەوانی و پۆلیسیش لــەم کــارەدا بەشــدارن. وا دیــارە ئــەم دامەزراوانــەی گرووپــی دووەم، لــە کــاتی ڕووبــەڕوو

بوونەوە لەگەڵ منداڵان و کۆکردنەوەیان زیاتر توندوتیژی دژی ئەوان بە کار دەهێنن، چونکە، بە پێچەوانەی کۆکردنەوەکانی ناوەندەکانی بێهزیستی کەمتر هاوکاری لە شارەزایانی بواری منداڵان، واتە یارمەتیدەرانی کۆمەڵایەتی یان دەروونناسەکان، وەردەگرن. گرووپی دیسپلینی شار یان "سکوادە ماڵوێرانکەرەکانی شارەوانی" لە هەڵسوکەوت لەگەڵ گرووپەکانی دیکە وەکوو چەرچییەکان ئاستێکی بەرچاو لە توندوتیژی بە کار دەهێنن و بە دوایدا توندوتیژی لە دژی منداڵانیش بە کار دەهێنن. هەندێک جار لەوانەیە کاڵا بێ کە منداڵەکە دەیفرۆشێ یان ئامرازەکانی کارەکەی بێ لێ وەردەگرێ یان ناچاری دەکەن چالاکیی دیکە ئەنجام بدا کە هەموو ئەم کردارانە جۆرێک لە توندوتیژین. گێڕانەوە دوو منداڵ زبڵگەڕ سەبارەت بە توندوتیژی بەم شێوەیە بوو:

شارەوانی دوو جار دەستی بەسەردا گرتووە. بۆ وێنە سەرۆکی شارەوانی دەتگرێ، هەموو پارەکەت لێ دەستێنێ، چەند کاتژمێر پێم دەڵێن ئێرە خاوێن بکەنەوە، پاشان دەڵێ بڕۆ.

بەڵێ، دەستیان بە سەردا گیراوە. شارەوانی هەندێک جار دێ گیر دەدا، پارەکەت لێ دەستێنێ. ئەمڕۆ نا، چەند ڕۆژێک لەوە پێش ڕفاندیان. لە ماوەی ئەم یەک ساڵەدا پازدە جار ڕووی داوە.

ئەم جۆرە توندوتیژییە لە دژی منداڵانی زبڵگەڕ زۆر زیاترە. دەبێ بوترێ شارەوانیی تاران پاشماوەی وشک وەک دەرەکیسپێری دەخاتە ئەستۆی پەیمانکاران. هەروەها پەیمانکارەکانیش هەر کامیان بەشێک لە گەڕەکی شار لە ئەستۆ دەگرن. ئەوان بۆ چاودێریکردنی ناوچەکە هێز دادەمەزرێنن بۆ ئەوەی کەسێک لە دەرەوەی گرێبەستەکە نەتوانێ بچێتە ناو گەڕەک و زبڵ و خاشاک لە ناوچەکەدا کۆ نەکاتەوە. ئەگەر منداڵێک بە بێ گرێبەست لەگەڵ پەیمانکار بچێتە ناو گەڕەکێکی دیکە یان لە کاتێکی جیا کاتی دیاریکراو زبڵ کۆ بکاتەوە، لە لایەن چاودێرانی پەیمانکارەوە دەستنیشان دەکرێن و لە دژیان توندوتیژییەکی زۆر لە بە کار دەهێنرێت [52].

منداڵانی زبڵگەڕ ئەم جۆرە توندوتیژییەیان لە لایەن سەرپەرشتیارانی ناوەندی ڕیسایکین یان پەیمانکاران زۆر بەئەزموون دەکەن کە لە ڕاستیدا شێوازێکە بۆ ڕێگری و پێشگری لە چالاکیی منداڵانی زبڵگەڕ لە ناوچەکەدا. لەم ڕووەوە منداڵێکی زبڵ گێڕایەوە:

هەرکەسێک بۆ کاری قاچاخچێتی بێتە ئێرە دەستگیر دەکرێ و سەرکۆنەی دەکەن؛ دەیبەنە ڕیسایکلین، ئاو دەکەن بە سەریدا، زیندانی دەکرێن. لە منیشیان دا. بەڵێ، جارێک ... وتی: وەرە. گوێت دەبڕم.

لە ڕۆژانی سەرەتای بڵاوبوونەوەی ڤایرۆسی کۆرۆنادا لە بەشی کۆکردنەوەی زبڵ لە دژی کاری منداڵان ئاستەنگێکی زۆر دروست کرا و لەم ڕووەوە بەو ڕێوشوێنانەی کە شارەوانی گرتیەبەر، ماوەیەک منداڵان کۆکردنەوەی زبڵیان لێ قەدەغە کرا، بەڵام وەکوو زۆرێک لە ڕێکارەکانی دیکە، ئەم پلانەش بە ئامانجی دیاریکراو نەگەیشت و منداڵەکانیش جارێکی دیکە بە نیازی کۆکردنەوەی زبڵ ڕژانە سەر شەقامەکان.

لە بازاڕیشدا، لەوانەیە ئەو منداڵانەی بە داشقە (عارەبانە) کار دەکەن زۆر لە کاربەدەستانی دام و دەزگا جێبەجێکردنکارەکان بەتایبەت بەرپرسانی شارەوانی نزیک بن کە ئەزموونی کۆمەڵێکیان ئەزموونی ئاستەنگی بەر دەم کار و توندوتیژی بوو. لەم بەشەدا پەیمانکاران (بەڵێندەران)ی شارەوانی بۆ داشقەکان تابۆ دابین دەکەن و تەنیا ئەو کەسانە دەتوانن لە بواری بازاڕدا چالاکی بکەن و بار بگوازنەوە کە داشقەیان هەیە. بەو پێیەی بەشێک لە منداڵانی پەنابەر بەڵگەی ناسنامەیان نییە، توانای دابینکردنی تابۆیان نییە و ناچارن داشقەی بێتابۆ بۆ گواستنەوەی بار بە کار بێنن. ئەمەش نارەزایەتیی کەسانێکی لێ دەکەوێتەوە کە بە شێوەی فەرمیتر بار دەگوازنەوە، واتە خاوەن داشقە یان یان عارەبانە تابۆدارەکان. بۆیە پەیمانکارەکان ڕێگری لە چالاکیی داشقە بێتابۆکان دەکەن. منداڵێک کە لە گەرەکێکی گەورەی بازاڕدا کاری کردووە، ئاماژەی بەوە کردووە:

> جارێکیان ویستیان داشقەکەم لێ بستێنن. کۆمپانیای ڕیسایکلینگ دەیوت تابۆت نییە. پێرێ بوو، دوێنێ بوو، لە بیرم نییە. بارەکەم لێ بستێنێ، کەسم نییە یارمەتیم بدا، هەر خۆمم.

لە میترۆدا زۆر جار پاسەوانانی میترۆ ڕێگری لە کارکردنی منداڵان دەکەن و لەوانەیە لە کاتی ڕێگری لە کار توندوتیژییەکی زۆر دژی منداڵان بە کار بهێنێن چونکە پێیان وایە ژمارەی زۆری منداڵانی کار لە میترۆدا دەردەسەریان بۆ ساز دەکات. هەروەها لە هەندێک حاڵەتدا هەندێ گەڵاڵە بۆ ڕێگریکردن لە چالاکیی دەستگێران و منداڵان لە میترۆدا جێبەجێکردن دەکرێ و ئاستەنگ دەخەنە بەر دەم منداڵان و وەک باس کرا توندوتیژی بەرامبەر بە منداڵان دەسەپێنن و یان کەلوپەل و شمەکەکانیان بە زۆری لێ دەستێنن. یەکێک لە منداڵە کۆچەرەکان باسی ئەمەی کرد:

> یەکەم جار کە کۆرۆنا هات، نەیاندەهێشت ئێمە ئیش بکەین. ئەفسەری میترۆ هاتە لام و بە زۆری لە ناو شەمەندەفەرەکە منی بردە دەرەوە؛ ئادامس و بنێشتەکانمی برد و وتی جارێکی دیکە بەیتە ئێرە، قژت هەڵدەپاچم.

هێزە ئینتزامییەکانیش بە پێی هەندێک یاسا، وەک کۆکردنەوە و گەڕاندنەوەی کۆچبەرانی نایاسایی لە هەندێک گەڕەک و ناوچەدا منداڵ دەدۆزنەوە و دەیانگەڕێننەوە بۆ وڵاتی خۆیان. ژمارەیەک منداڵی پەنابەر بەم شێوە ئەمەیان گێڕاوەتەوە:

پۆلیس دەمانگرێ و دەمانگرێ و دەماننێرن بۆ ئەفغانستان سێ جار هاتووم؛ دوو جار دەستگیر کرام ناردمیانەوە بۆ ئەفغانستان.

ئەرێ جارێکیان منیان گرت، ڕام کرد. منیان برد ڕیپۆڕتم بکەنەوە. جارێکیان ڕیپۆڕتیان کردمەوە، دیسان گەڕامەوە.

من نا، بەلام کاکم با گرتیان؛ لە دوو ساڵ سێ ساڵ لە خۆم گەورەترە. جارێکیان منیان گرت مینش بەڵگەنامەکەم برد، فۆتۆکۆپیم کرد، خستمە گیرفانم. ئیتر حەقیان بە سەرمەوە نییە، ئیتر نامگرن. چونکە زانیاریی ناسنامەکەم لە ناو کۆمپیوتەردایە، ناوی خۆم و پاشناوەکەم.

ئاستەنگ و توندوتیژی و بەربەستی سەپێنراو بە سەر منداڵان لە هەندێک کاردا دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵان بەرەو کاری مەترسیدارتر دنە بدرێن. ئەم داپەڕانە بە گەشتی نابنە هۆی کۆتاییهاتنی کاری منداڵان، چونکە لە بری هۆکارەکانی کاری منداڵان، واتە هەژاری و دابەشکردنی نایەکسانانەی دەرفەت و پشتیوانی هەمەلایەنە لە منداڵان، خودی منداڵەکانیان کردووەتە ئامانج. هەمان ئەو هۆکارانەی کە بوونەتە هۆی کاری منداڵ ئەم جارە دەبنە هۆی گواستنەوەی منداڵەکە لە کارێکەوە بۆ کارێکی تر، کە ڕەنگە زۆر لە کارەکەی پێشوو مەترسیدارتر بێت.

بۆ وێنە لەوانەیە ئەو منداڵانەی لە سەر شەقامەکان کار دەکەن لە بەر ئەوەی کە کارەکانیان لە بەر چاوە زیاتر بکەونە بەر گەڵاڵەی کۆکردنەوە و قەدەغەی کار و بە هۆی ئەوەی چەند جار دەستگیر کراون، لەوانەیە کارەکانیان بگۆڕن و بچنە ناو کاری دیکە، کە ئەزقەزا مەترسیی زیاتریان بۆ دروست دەبێت. منداڵێک کە لە سەر شەقام کاری دەکرد سەبارەت بە ئەزموونی گۆڕینی کارەکەی بە هۆی دەستگیرکردنیەوە وتی:

لە پێشدا فیلمم دەفرۆشت، ئینجا چومە مەیدانی پوونەک گۆرەویم دەفرۆشت. ئەو کات وا نەبوو. شارەوانی لێی دەداین، جارێکیان بێهزیستی زۆر خراپ لێیداین [زەردەی دێت] ئیتر وتمان وا نابێت. ناکرێ لەگەڵیان تێوە بگلێین. ئیتر چووینە کاری قورەکاری. کە چووین کاکم بەر بۆوە. تووشی کێشە هات، ئیتر نەچووم. گەچکارەکە لە بەرزایی بەر بۆوە پشتیان نەشتەرگەری کرد. ئیتر نەچووم. ئیتر

چووم بۆ سافکاری. حەزم لەم کارەیە. نزیکەی چوار پێنج مانگ لە قورەکاری و بیناسازی ئیشم کرد. بەڵام براکەم لە مێژە. نزیکەی دە ساڵە گەچکارە، ئەو لێی نەهاتە دەرەوە.

لە چالاکییە جۆراوجۆرەکاندا منداڵان تووشی جۆرێک یان جۆرەکانی سنووردارکردن و قەدەغەکردن دەبن. قەدەغەکردنی کاری منداڵان بەو مانایەیە کە منداڵ نابێ کار بکا، کە بە دڵنیاییەوە کارێکی بەسوودە، بەڵام مرۆڤ دەبێ بیر لە میکانیزمەکانیشی بکاتەوە و ئەو جۆرە میکانیزمانە بۆ کۆکردنەوە یان ڕێکخستن وەکوو پلانەکانی ئێستا کەم نەکاتەوە. لەم گەلاڵەدا، منداڵان لەوانەیە دەستگیر بکرێن و لە ناوەندەکانی بێهزیستی بۆ ماوەیەکی کورت یان زیاتر ڕابگیرێن و لە کۆتاییدا بەڵێننامەیەک کە لە خێزانەکانیان لە سەر بنەمای کارنەکردنی منداڵەکە وەردەگیرێ و بەرەڵایان بکەن؛ ئەم جۆرە داپەڕانە ناتەواون و ڕەگ و ڕیشەی کاری منداڵان وشک ناکەنەوە. دەرەنجامی ئەم جۆرە داپەڕانە - وەک پیشان درا - ئەزموونی توندوتیژی لە لایەن منداڵانەوە، دەستبەسەرکردنی کاتییان لە ناوەندەکانی بێهزیستی و دواجار بەرەڵاکردنیان و دووبارە چوونە ناو سووڕی کارە.

وێنەی ڕێکخراوی یاسر لە گەلاڵەی ڕێکخستنی منداڵانی کار و سەرشەقامی ساڵی 1398 هەتاوی (وێنە هەواڵدەریی ئیسنا)

لێکەوتە و مەترسییەکان

مەترسییەکانی کاری منداڵان لە جۆرە جیاجیاکانیدا

بە پێی مادەی 3 کۆنوانسیۆنی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار قەدەغەکردن و داپەڕی دەستبەجێی بۆ نەهێشتنی "خراپترین جۆری کاری منداڵان"، کاری مەترسیداری منداڵ بەم شێوە پێناسە کراوە:

"کارێک کە بە هۆی سروشتەکەی یان ئەو بارودۆخەی کە منداڵ تێیدا کار دەکا لەوانەیە زیان بـە تەندروسـتی، ئاسـایش و ئـەخلاقی منـداڵان بگەیێنێت." [53] بە تایبەتی مەترسییەکانی کاری منـداڵان لـە ئـەنجامی بارودۆخی مەترسیدار یان ناتەندروستی کارکردنەوە سەر هەڵدەدا، کە دەتـوانێ ببێتـە هـۆی مـردن، بریندداربوون یـان نەخۆشـکەوتن و لـە ئەنجامـدا لاوازیـی سـتانداردەکانی خۆپـارێزی و تەندروسـتی، و تـەدارکاتی کـار. ئـەم مەترسییانە لەوانەیـە ببنـە هـۆی کەمئەنـدامی هەمیشـەیی منداڵەکـە کـە لـە ئەنجامـدا لاکەوتـەیی و زیانبەرکـەوتنی تەندروسـتیی جەسـتەیی و دەروونیـی منداڵەکـەی لـێ دەکەوێتـەوە. بەڵگەکان ئـەوە پیشـان دەدەن کـە زۆربـەی ئـەو مەترسـی و کێشـانەی پەیوەستن بە کارەوە کە منداڵان بەئەزموونی دەکەن لەوانەیە تا تەمەنی گەورەیی خۆیان دەرنەخەن. [54]

وەک منـــداڵان و یاریـــدەدەرانی کۆمەڵایـــەتی ڕێکخـــراوە جەماوەرییـەکان (NGO) ئاماژەیـان پـێ کـردووە، زۆر جـار دایـک و بـاوکی ئـەم منداڵانـە، بەتایبـەتی باوکیـان، لـە تەمـەنی مامناوەنـددا خانەنشین دەبن و ئەم خانەنشینکردنە یان ناچار بە خانەنشینبوونە بـە هۆی ئەو ماندووبوون و لێکەوتانەیە کە لە منداڵیدا تووشی بوون.

بەپێی خەمڵاندنەکان ۷۳ ملیۆن منداڵ لە نێوان پێنج بۆ هەڤدە سـاڵدا لـە کەرتـە جیاجیاکـانی وەکـوو کشـتوکاڵ، کانگـا، بیناسـازی، بەرهـەمهێنان، هـەروەها لـە کەرتـەکانی دیکـەی وەکـوو زبڵگـەری، بازاڕ، چێشتخانە و شەقامەکان کـار دەکـەن. ڕێکخـراوی نێودەوڵـەتیی کـار مەزەنـدە دەکـا سـاڵانە نزیکـەی ۲۲ هـەزار منـداڵ لـە پیشـە جیاوازەکانـدا دەمـرن و ژمـارەی برینـدارەکان یـان ئـەو کەسـانەی کـە نەخۆشـن نـەزانراوە. ئـەم ڕێژەیـە لـە ئـەفریقا و ئاسـیا لـە چـاو کیشوەرەکانی دیکە زیاترە [55].

لە وڵاتی ئێرانیشدا ساڵانە زۆر منداڵ لە شوێنی کار و لە بێدەنگیی میـدیای سـەربەخۆ و ئـازاددا دەمـرن یـان کەمئەنـدام دەبـن و وەک زۆرێک لەو کۆمەڵگایانەی دیکە کە کـاری منـداڵانیان تێدا بـاو بـووە، هیچ ئامارێکی ورد لـە سـەر مـردن و کەمئەندامبوونی منـداڵانی کـار بـوونی نییـە. هـەروەها دەرەنجامـە مەیدانییـەکانی ئـەم توێژینـەوەش دەریانخسـت کـە لـە جۆرە جیاوازەکـانی کـاردا منـداڵان ڕووبـەڕووی کۆمەڵێک مەترسی دەبنەوە کە لـە ڕەهەنـدە جیاوازەکانـدا حەڕەشـە لـە تەندروستییان دەکات. هەندێک جار سروشـتی کـارکردن تەندروسـتیی منداڵەکە دەخاتە مەترسییەوە، وەک بڕینی ئەنـدامانی جەسـتە بـە هـۆی بـەکارهێنانی هەنـدێک ئـامێرەوە، هەنـدێک جـاریش بـارودۆخی کـارکردنی شـوێنی نیشـتەجێبوونی منداڵـەکان، وەکـوو بەرکـەوتنی گـەرما و سـەرمای زۆر یـان مـادەی ژەهـراوی لـە هەنـدێک کـاردا. هەندێک چالاکیی دیکە لە ڕووی ئەخلاقییەوە بۆ منداڵ مەترسیدارن و زیـان بـە تەندروسـتیی دەروونیـی دەگـەیێنن. هـەروەها هەنـدێک کـار

مەترسییان زۆر و لە خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵانن و هەندێکیشیان کەمتر مەترسییان هەیە. لە درێژەدا هەر یەک لە جۆرەکانی کاری منداڵان (کە لەم توێژینەوەدا لێکۆڵینەوەیان لە سەر کراوە) و مەترسییەکانیان باس دەکرێن.

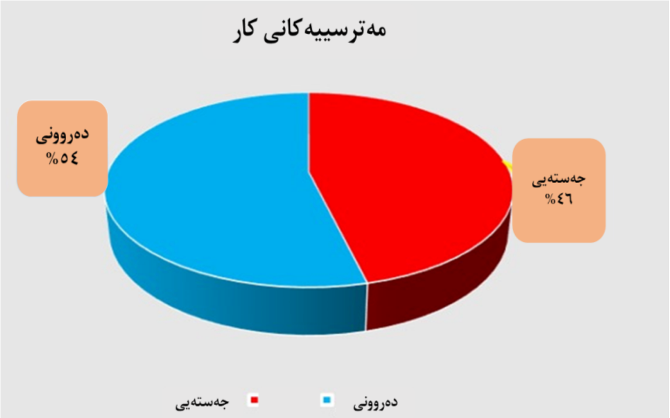

چارتی ژمارە 3-22: دابەشکاریی منداڵان بە پێی جۆری مەترسییەکانی کار (N=211)

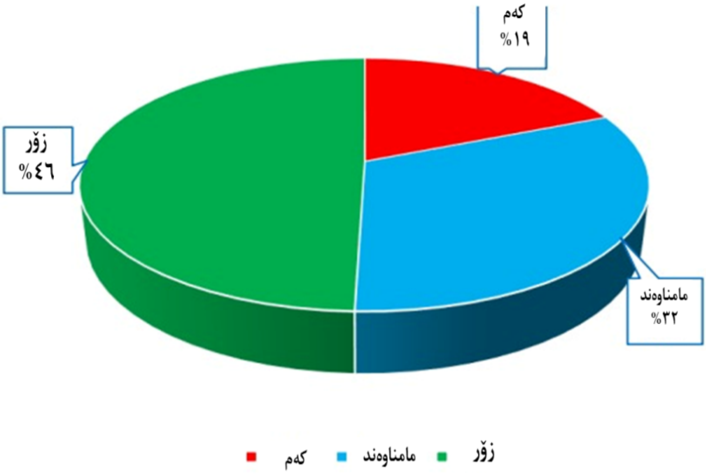

چارتی ژمارە 3-23: دابەشکردنی مەترسییەکان بە پێی ڕێژەی توندییەکەیان (N=211)

کارکردن لە مارکێتی مادەی خۆراکی یان دووکان: لە ناو ئەو مەترسییانەی کە هەڕەشە لە منداڵان دەکا لەم جۆرە کارەدا، دەتوانین ئاماژە بە ماوەی کارکردنی درێژ و ماندووبوونی زۆر، گواستنەوەی

باری زۆر و قورس و لە هەندێک حاڵەتدا کارکردن بە دوور لە خێزان و خەوتن لەناو دووکان بکەین.

منداڵان هەندێک جار لە کاتژمێر حەوتی بەیانییەوە هەتا نیوەی شەو کار دەکەن، هەرچەندە لەوانەیە لە نێوان کاتژمێرەکاندا پشوویەک وەربگرن. لە وەڵامی پرسیاری مەترسییەکانی کارکردن لە مارکێتی مادەی خۆراکی، منداڵێک کە لە گەڕەکی سەعادەتاباد کار دەکا بەم شێوە وەڵامی دایەوە:

بەشە سەختەکە لێرەدا ئەوەیە کە دەبێ لە بەیانی زووەوە هەتا درەنگانی شەو ئیش بکەیت؛ زۆر لە سەر پێی خۆتیت. لێرە، هەمووان دیلن، تەنیا دەبێ بار بگوازمەوە، تەلیسی برنج، سۆدە، ناخۆشە ئیتر.

لە هەندێ کاری دیکەدا، وەک قەسابخانە یان مریشکفرۆشی، بە هۆی ئەوەی منداڵان بە چەقۆ کار دەکەن، ئەگەری ئەوەی کە دەستیان ببڕن زۆرە و زیاتر ئەگەری ئەوە لە ئارادایە کە زیان بە خۆیان بگەیێنن.

منداڵ بووم، لە قەسابییەکدا یاریم دەکرد، بەم شێوەیە چەقۆم لێ دەدا. لە هۆشم چوو، شەقێکم لە دەستم دا، سەیر بکە. پاشان چوومە لای دکتۆر.

کارکردن لە مەیدانەکانی سەوزە و میوە: منداڵان لەم کارەدا تووشی مەترسیی جۆراوجۆری جەستەیی و تەندروستی و دەروونی و ئەخلاقی دەبنەوە. گرینگترین مەترسییە پیشەییەکانی ئەم پۆلە کارانە بریتین لە دووریی لە خێزان، کاتژمێری کارکردنی درێژ و ناڕێکوپێک، گواستنەوەی بار، شەوکاری، وەستانی زۆر و ئازاری پێ، بارودۆخی تا ڕادەیەک نەگونجاوی نیشتەجێبوون، ماندوویێتی و لاوازیی لە ڕادەبەدەر بە هۆی درێژخایەنبوونی ماوەی کارکردن و کارکردن لە شەودا، فێربوونی هەندێک ڕەفتاری مەترسیدار وەکوو بەکارهێنانی مادەی هۆشبەر و کحول یان پەیوەندیی سێکسیی مەترسیدار لە شوێنی کار، گواستنەوەی باری قورس، بەرگەگرتنی لە هەمبەر سەرما و گەرمای شوێنی کار و ژیان، بڕینی دەستەکان لە کاتی پاککردنەوە و ئامادەکردنی هەندێک بەروبوومی وەکوو کاهوو و هتد. ئەم گێڕانەوانەی خوارەوە هەندێک لە مەترسی و سەختییەکانی ئەم کارانە دەخەنە ڕوو:

کاتژمێری کارکردنمان نییە، بۆ وێنە کاتژمێر یازدە و دوازدەی شەو بار دێ، لە خەو هەڵدەستین و بەتاڵی دەکەینەوە. پاشان جارێکی دیکە سەعات یەک و نیو و دوو بار دێتەوە. سێ و چوار جاری دیکە بار دێتەوە. پێنج و نیو و شەش جارێکی دیکە بار دێتەوە. ڕۆژانی پێنجشەممە کە لە هەموویان قەرەباڵغتر دەبێ، بەیانیان هەر بار

دادەگرین.

خۆی، گواستنەوەی ئەم هەمووە بارە قورس سەختە. دەبێ کیسەیەکی ٥٠ کیلۆیی پەتاتە و فاسۆلیا بگوازیتەوە کاهوو قورسە؛ سندووقەکان بزماریان پێوەیە، لەوانەیە شوێنێکی لەشت بریندار بکات.

سەختیی کارەکانمان ئەوەیە کە زۆر بە ڕێگاوە دەڕۆین. ئێستا، ئەمڕۆ، خولەکێک پشووم وەرگرتووە هاتمە ئێرە .... ئیتر سەختیی ئیشەکەمان ئەوەیە کە دەبێ بە کۆڵ باری قورس هەڵبگرین.

دەستفرۆشی لە سەر شەقامەکان یان گواستنەوەی گشتی وەکوو میترۆ: ئەو منداڵانەی کە لە شوێنە جیاوازەکانی وەک میترۆ و پارک و شەقامەکاندا سەرقاڵی چالاکییەکانی وەک دەستفرۆشی، سڕینی شووشە، ئەسپەندەرسووتاندن، سواڵکردن، گۆرانیچڕین و ژەنینی ئامێرە مۆسیقاییەکانن، هەرچەندە لەوانەیە مەترسیی جیدی وەکوو کەمئەندامی حەڕەشەیان لێ نەکا، بەڵام کارەکەیان چەندین مەترسیی گەورەشیان لە سەرە. یەکێک لە مەترسییەکانی پیادەڕەویی دوور و درێژ لە درێژەی ڕۆژدا لەکاتی دەستگێڕی لە مێترۆ یان بەردەوام وەستانە. لەم کۆمەڵە ئەرکەدا منداڵان هەندێک جار شەڕ لەگەڵ یەکتر دەکەن و لەوانەیە ئازاری یەکتر بدەن. گێڕانەوەی ژمارەیەک منداڵی دەستگێڕ لە میترۆدا سەبارەت بە مەترسی و سەختیی کارەکانیان بەم شێوەیە بوو:

قاچم دێشێ، ئیتر دێم. قاچم زۆر دێشێ، سەختە.

کێشەی ئێمە ئەوەیە ئەگەر کار نەکەین ناچارین هەتا درەنگانێ لێرەوە هەتا ماڵی خۆمان بۆ ماوەیەکی زۆر دوور، دوو کاتژمێر، یەک کاتژمێر وەدرەنگ دەکەوین، کاتژمێر یازدە دەگەینە ئەوێ. بۆ وێنە دایکم دەمەقاڵێم لەگەڵ دەکا، بۆ دوا دەکەوی، زووتر وەرە. پاشان ئەگەر زووتر بڕۆین لە بەر ئەوەی کارمان نەکردووە، دیسان شەڕمان لەگەڵ دەکاتەوە و پێمان دەڵێ بۆچی هاتی؟

ئەو کابرایە کە دەڵێ بڕۆنە دەرەوە. بڕۆنە دەرەوە.

دەبێ هەر بە ڕێگاوە بی و بڕۆی.

چی بکەین؟ دوو کاتژمێر بەڕێوەین.کلینێیکس بکڕە، کلینێیکس بکڕە، خوێن و ئارەقەمان تێکەڵ دەبێت.

لەبەر ئەو گەرمایە دەبێ هەر بە ڕێگاوە بین، ناخۆشە. ئەو

ئۆتۆمبێلانەی کە بە لاماندا تێدەپەڕن جوێنمان پێ دەدەن.

هەروەها ئەو منداڵانەی کە لە سەر شەقامەکان کار دەکەن ڕووبەڕووی ئەم کێشانە دەبنەوە. ئەوان لە پاڵ ئەوەی بە ڕۆژدا مەودایەکی زۆر دەبڕن و یان بە پاوە دەوەستن، ڕووبەڕووی کێشەی دیکەی وەکوو سەرما و گەرما، هەڵمژینی دووکەڵی مادەی کیمیایی بە هۆی سووتانی لێنتی تورمیز و لاستیک دەبنەوە. یەکێک لەو منداڵە دەستگێڕانەی کە لە شەقامی موتەهەری کاری دەکرد، گێڕایەوە:

هەر دەبێ لە نێوان ئەم ئۆتۆمبێلانەدا بە ڕێگاوە بی، دووکە هەڵبمژی لە بەیانییەوە تا شەو لە بەر خۆر دەسوتێی. ئەو تاوە زۆر ئازارمان دەدا. لە زستاندا لە سەرما قڕمان دێ، هاوین بە گەرما دەپیشێین. ئێستا هەموو ئەمانە بە لایەک، لانیکەم شتێکت پێ بدەن مرۆڤ دڵخۆش بکات. دەچێتەوە ماڵەوە بڵێ لانیکەم شتێکمان بۆ ماڵەوە کرد. هەندێ جار ئێستا لە دڵی خۆمدا بیر دەکەمەوە خودایە بۆچی وەک مرۆڤ هاتینە دونیا؛ ئێمە ئازاری یەکتر دەدەین، بە هیچ شێوەیەک چاومان ناکەینەوە. ئەگەر خراپەمان کرد، پێویستە بیر لە خۆمان بکەینەوە.

هەروەها ئەم گرووپە تووشی هەندێک زیانی جەستەیی دیکە وەکوو ئەگەری ڕووداو و کەوتن و برینداربوون لە سەر شەقام بە هۆی یاریکردن و هاوشێوەکانی دەبن. ئەزموونی یەکێک لەو منداڵانە بەم شێوەیە بوو:

جارێک لێرە بووم ئۆتۆمبێلێ جنێوی پێدایین. هات و ڕۆیشت، پەنجا هەزارییەکی پێدام، وتی ببوورە. ئێمە چووینە ئێرە، کەوتم؛ پام گیری کرد، کەوتم، خوێنم لێ هات. ئێرەم خوێن لێ هات.

هەروەها دوو دەستفرۆشی سەر شەقام ئەزموونەکانیان خستەڕوو:

ئەو پیاوە کە لە چێشتخانە ئیش دەکا بێزارمان دەکا، ڕێگەمان پێ نادا ئیش بکەین؛ دەڵێ لێرە ڕامەوەستن. شتە سەختەکەی دیکە ئەوەیە کە چیتر لێمان ناکڕن. ئەم ڕێگا ڕۆشتن و گەرما و ئەمانە زۆر بێزارت دەکات.

هەوا گەرمە، بازاڕ جوولەی نییە، ئیتر بڵێین چی.

مەترسییەکی دیکە کە ئەم منداڵانە ڕووبەڕووی دەبنەوە، مەترسییە دەروونی و ئەخلاقییەکانە. بۆ وێنە کاتێک منداڵێک لە سەر فرۆشتنی شتومەکەکەی بە مشتەرییێک پێداگری دەکا، یان لە شوێنی کارەکەی تووشی توندوتیژیی زارەکی دەبێتەوە، یان لە هەمووی گرینگتر

پێشنیاری سێکسی لە هەندێک شۆفێر یان کەسانی دیکە وەردەگرێ، ڕووبەڕووی چالنج و هەستی نەرێنی دەبێتەوە. توندوتیژیی جەستەیی و دزیکردن لە یەکتر دەبێتە هۆی ئەوەی کە کەسایەتیی منداڵەکان بە باشی گەشە نەکا و تەنانەت ئەگەری ئەوە هەیە کە توندوتیژییەکان بەرهەم بهێننەوە و مەیلی بێئەخلاقی لە کەسایەتییاندا بیچم بگرێت. چەند کەسێک لەو منداڵانە سەبارەت بەو توندوتیژییانەی کە بەئەزموونیان کردووە وتوویانە:

کێشەکە زۆرە. بۆ وێنە ئازاری سێکسی لە پارکدا زۆرە، بەتایبەت کاتێک دەستگێری دەکەین. دوای ئەوەی بە زەحمەت ئیش دەکەین، زەحمەت دەکێشین، شەوانە دەمانەوێ بگەڕێینەوە بۆ ماڵەوە، پارەکانمان لێ دەڕفێنن. ئەوە بۆ من ناخۆشە کە لە بەیانییەوە تا شەو لە بەر خۆردا بەردەوام دەڕۆم، کەسێک دەیهەوێ گیرفانم بڕووتێنێتەوە. بێگومان ئەمەم بە سەر هاتووە؛ زۆر گیرفانیان ڕووتاندووەمەتەوە، هەرچەند قەرەبووم کردنەوە، منیش دزیم لێ کردن. دەمزانی کێن، هاوڕێکانم بوون. من هەر کەس کە بیهەوێ زیانم پێ بگەیەنێ، ئەگەر بزانم کێیە، کۆڵ نادەم؛ واتە ئەگەر ئەم زەوییە دەمی بکاتەوە و بچێتە ژێر زەوی، من لە کۆڵی نابمەوە.

کار ئەمەیە ئیتر، سووکی و قورسی هەیە. جار ئەگەر کار بکەی باشە؛ دەڵێی ئیشم کردووە، پارەم پەیدا کردووە. کاتێک مرۆڤەکان ناو و نیتکە دەخەن قسەیەک دەپەڕێنن و دەڕۆن، ئێمە هیچ گرینگی پێ نادەین.

من خۆم چەندین جار شەڕم کردووە، هەر ئەو ئۆتۆمبێلانەی کە تێدەپەڕن. بۆ وێنە ئەمڕۆ ئۆتۆمبێلێکی شاسی بڵیند تێپەڕی، شووشەکەیم سڕی. پاشان شووشەکەی دابەزاند و جنێوی پێدام. وەڵامم داوە. من ئەو کەسە نیم کە شتێک بڵێن و وەڵام نەدەمەوە. هەرچی بڵێ وەڵامی دەدەمەوە.

جارێک کابرایەک پەنجەرەی ئۆتۆمبێلەکەی دابەزاند. پاشان منیش تووڕە بووم، لە شووشەکەم دا و شکاندم. پانتۆڵەکەی داکەندبوو. لە ترسا ڕۆشت. جارێک پیاوێک لە نازیئاباد ڕایگرت، ویستی بە زۆر بمخاتە ناو سندووقی دواوەی ئۆتۆمبێلەکەیەوە، بەڵام من ڕام کرد.

گواستنەوەی بار بە داشقە (عارەبانە): یەکێکی دیکە لەو کارە قورسانەی کە منداڵان ئەنجامی دەدەن گواستنەوەی بار بە داشقە (عارەبانە)یە. جگە لە هەندێ پرس، وەک قەپاتکردنی سەرەڕێکان و مشتومڕکردن لەگەڵ کەسانی سەر پیادەڕەوەکان و گرژی و شەڕ و

ئاڵۆزییەک کە لە کاتی کارکردندا لـە نێـوان منداڵانـدا سـەر هەڵـدەدەن، یەکێک لە مەترسییە سەرەکییەکانی ئەم کارە زۆر ڕۆشتن لـە درێـژەی ڕۆژ لەگـەڵ گواسـتنەوەی بـاری قورسـە. بـۆ منـداڵێک کـە هێشـتا ئەندامەکانی لەشی بە باشـی گەشـەیان نـەکردووە و لـە گەشـەکردندان، گواستنەوەی باری قورس دەتوانێ گەشەی جەستەیی تێک بدا و زیـان بە بڕبڕەی پشت و ئێسکەکانی دیکەی بگەیێنێت. ئەم منداڵانـە زۆر لـە شەقامە قەرەباڵغەکانی ناوەندی شاردا کار دەکەن و هەر بۆیە لەوانەیـە وەک چـەرچی و منـداڵانی سـەر شـەقامەکان لەگـەڵ شـۆفێرانی دیکـە تووشـی دەمـەقرێ و تێهـەڵچوون بـبن. هـەروەها لـە درێـژەی ڕۆژدا بەرکەوتنیان لەگەڵ شتی جۆراوجۆری پیسـکەر دەبـێ و بڕێکـی زۆر دووکەڵ هەڵدەمژن. کۆمەڵێک لەو منداڵانـە مەترسـییەکانی کارەکـەیان بەم شێوە گێڕاوە:

لـەم گەرمایـەدا تۆنێـک دەخەیتـە سـەر داشـقە، ئارەقـە دەکـەی، دەکێشی، ناخۆشە.

وێنەی منداڵێکی عارەبانەچی لە بازاڕی گەورەی تاران (وێنە: توێژەر)

کرێکاری لوڕ و کورد زۆرمان هەراسـان دەکـەن؛ ئەگـەر بارمـان هەبێ ناهێڵن، دێن دەڵێن ئێمە ئێرانین. دەڵێن وڵاتی خۆمانە. کەڵـەگایی دەکەن وڵاتی خۆیانە.

بێتاقەتین داشقە، ئەم داشقە، داشقەچێتی ناخۆشە.

زۆر شەڕ لەگەڵ ئێرانییەکان دەکەم. خۆیان جوێن بە خەلک دەدەن. بۆ وێنە تۆ تێدەپەڕی، پاڵت پێوە دەنێن یان لە داشقەکەت دەسرەوێنن؛ بارێکی هەیە، لە داشقەکەت دەسرەوێنێ، داشقەکەت فڕێ دەداتە ئەو لا.

هەراسان دەبی، بارەکە قورسە. مرۆڤ زۆر بێزار دەبێ، بارێکی قورس. لە ماڵدا ماندوو دەکەوی. دەبێ کاتژمێر نۆی بەیانی هەستی و بێیتەوە ئێرە.

ڕۆنی بیست کیلۆ و برنجی چل کیلۆیی دەگوازمەوە، شەکری ٥٠ کیلۆیی. هەموویان قورسن، مرۆڤ دەپڕووکێت.

وێنەیەکی منداڵێک لە بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا دەخولێتەوە (وێنە: توێژەر)

کارکردن لە کارواش (شوشتنی ئۆتۆمبێل): ئەو مەترسییە سەرەکییانەی کە منداڵان لە کارواشدا ڕووبەڕووی دەبنەوە بریتین لە کاتی کارکردنی درێژخایەن و کەمخەوی، کارکردن بە ڕاوەستاوی، هەڵمژینی بۆنی پاککەرەوە و کارکردن بەو پاککەرەوانە، هەروەها لە

هەندێک حاڵەتدا کەمئەندامی کە بە هۆی ئەوەی نەزانین و نەتوانینی لە بەکارهێنانی کەرەستەی کارکردن. گێڕانەوەی ئەو منداڵانەی کە لەم کەرتەدا کاریان دەکرد سەبارەت بە مەترسییەکانی کارەکەیان بەم شێوەیە بوو:

یەکێکیان تازە گەیشتبوو، لە سۆندەکەی دا، لە چاوی خۆی دا، چاوی کوێر کردبوو؛ هێشتا لە نەخۆشخانەیە.

ئەیچی سەختیشە؛ ئێمە لە حەوتی بەیانییەوە تا دەی شەو ئیش دەکەین، هەموومان لە سەر پێین. هەمووی هەر ئاوە، بۆنی کەف پیاو قڕ دەکات.

پاکژی دەکەینەوە، ئۆتۆمبێلەکەی بۆ گسک دەدەین. هەندێ جار شتێک دەپەڕێنن مرۆڤ نارەحەت دەبێت. خاوەنکارەکەم هەندێک جار بە خراپ هەڵسوکەوتم لەگەڵ دەکات.

زبڵگەڕی: زبڵگەڕی زبڵ یەکێک لە خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵانە. منداڵان لەم جۆرە کارەدا مەترسیی زۆر بەئەزموون دەکەن. گرینگترینیان بریتین لە: برینی دەست و پەنجەکان بە هۆی بوونی کەلوپەلی بڕینەری وەکوو دەرزی و شووشە و هتد لەناو زبڵدا، دەستکردنە ناو زبڵی پیس و ڕزیو، هەڵمژینی بۆنی زۆر ناخۆشی زبڵدان بەتایبەت لە وەرزی هاویندا، پیاسەی دوور و درێژ بە گواستنەوەی بار یان زبڵ بە کۆڵ، بەئەزموونکردنی هەموو جۆرە توندوتیژی و بوونە قوربانیی تاوان، نیشتەجێبوون لە شوێنە مەترسیدارەکان، کارکردن لە کەشوهەوای گەرم و سارد، کاتژمێرەکانی کارکردنی درێژخایەن و ماندووبوونی زۆر، چوونە ناو زبڵدان یان چەماندنەوەی زبڵدانەکان و ئەگەری ئەوە هەیە کە زبڵدانەکە بەسەریاندا بکەوێ و لە هەمووی گرینگتر ئەو ئازارە دەروونییەی کە لە ئەنجامی ئەم کارەدا تووشی دەبن. گێڕانەوەی هەندێک منداڵی زبڵگەڕ سەبارەت بە مەترسی و سەختیی کارەکانیان بەم شێوەیە بوو:

کێشەیەکی دیکەی کە هەیە بێخەوییە، ناچاری زۆر بە پێ بڕۆی؛ هەر دەبێ ئەم زبڵانە بە کۆڵ هەڵبگری.

ئیتر کەمخەوی کابرا تووڕە دەکات.

بۆنی زبڵدان و خاشاک دەتخنکێنێت.
سەختییەکەی ئەوەیە کە لە بەیانییەوە کار دەکەین، دە بەیانی هەتا نۆ شەو. پاشان بەیانی کاتژمێر شەش هەڵدەستین بۆ کارکردن هەتا دە.

ئێمە ناتوانین سیمکارت بکڕین، پەیوەندی بە بنەماڵەکەمانەوە بکەین. بۆ وێنە نایلێکسێک دەکەیتەوە، دەست دەیکەیتە ناوی، هەموو شتە ڕزیوێک دێتە ناو دەستت.

هەموومان دەستمان دەبڕدرێ؛ ئەم شتە تیژانە دەستمان دەبڕن، ئەیچی. کە دەستم دەبڕێ، پەڕۆیەک دەدۆزمەوە، دەیبەستمەوە

ئێستا کە دەچینە سەر سەبەتەی زبل، ئەم ماسکانە لە زیادبووندان، ئێمەش کە دەستەوانەمان نییە دەستمان لێی دەکەوێت.

هەروەها یەکێک لە شارەزایانیش سەبارەت بە مەترسییەکانی ئەم کارە وتی:

ژینگەیەکی باش نییە، چونکە کاتەکانی کارکردن درێژە. بۆ زیادکردنی کاتەکانی کارکردنیان ناچارن ڕوو لە مادە هۆشبەرەکان بکەن. لە بواری زبڵ و پاشەڕۆدا، بارودۆخی تەندروستی دڵهەژێنە و چاودێریی گشتی بە سەر منداڵاندا ناکرێ، کە ئەم چاودێرییە لە سەر شەقام کەمە. لە گەراجەکاندا، کە منداڵانمان دەدواند، دەیانوت دۆخی کارگاکان خراپتر بووە. خراپتر بەو مانایەی کە خاوەنکار زۆر سووکایەتی پێ کردوون و تەڵەکان لەم ڕووەوە باشترن.

وێنەیەکی زبڵی شاری کە لە لایەن منداڵانەوە لە ناوچەی جەنەتاباد کۆ کراونەتەوە (وێنە: توێژەر)

کارگای دار و دارتاشی: ئەو مەترسییە گرینگانەی کە لەم کەرتەدا حەڕەشە لە منداڵان دەکا بریتین لە: گواستنەوەی باری قورس، دەنگ و هەرای زۆری ژینگەی کارکردن، بڕین و کەمئەندامی بە هۆی کارکردن بەو ئامێرانەی کە منداڵەکە بۆ بەکارهێنانیان شارەزا نییە. گێڕانەوەی ژمارەیەک منداڵ کە لە بواری کابینەسازی و مۆبیلیاتدا کار دەکەن بەم شێوەیە بوو:

ئەگەر ئەم پەنجەم بچێتە ژێرەوەی دەبڕدرێت؛ زۆر بە خێرایی دەقرتێ، چونکە لار و گێڕە. لەم ڕووەوە زۆر کارێکی چەتوونە.

جارێک زیانی گەیاند، قاچم کەوتە بەری.

ئەمانە بەرز دەکەینەوە و لێرە دایدەنێین، سەختە.

بەهۆی ئەوەی هەندێک ئامێر کارپێکردنیان زۆر قورسە و دەتوانێ زیانیان پێ بگەیێنێ، هەندێک لە خاوەنکارەکان ئاگاداری ئەم بابەتەن و ڕێگە نادەن منداڵەکە بەو ئامێرانە کار بکات. گێڕانەوەی منداڵێک کە لە دارتاشیدا کار دەکا، ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

بەو ئامێرە دارتاشییەی کە دەیبڕێ، ئەمە شریتەکە دەبڕێ، دەبێ ئیش بە هەموویان بکەین. جارێک دەستی کاکمی بڕی؛ ویستی زبڵەکان کۆ بکاتەوە دەستی وەبەر کەوت .... ڕێگەم پێ نادرێ زۆر ئیشیان پێوە بکەم، خاوەنکار دەڵێ دەستت دەبڕێت.

وێنەی هەرزەکارێک کە لە کارگایەکی دار لە گەڕەکی ئیسماعیلاباد کار دەکا (وێنە: توێژەر)

گوڵفرۆشی: یەکێکی دیکە لەو کارانەی کە مەترسی بۆ سەر منداڵان دروست دەکا، کارکردن لە بازاڕەکانی گوڵ یان گوڵفرۆشی لە

سەر شەقامەکانە. بە گەشتی ئەم جۆرە کارە لە چاو کارەکانی دیکە کەمتر مەترسیدارە و لە بەر ئەوەی زۆربەی منداڵان لەڕێگەی تۆڕی خزمایەتییەوە ڕادەکێشی ئەم کارە دەبن، هەمیشە ئاستێکی پاڵپشتیی کۆمەڵایەتی وەردەگرن. لەم کارەدا بۆ منداڵان خۆشە کە مامەڵە لەگەڵ گوڵدا دەکەن و چێژ لەم کارە دەبینن، بەڵام فرۆشتنی گوڵ لە سەر شەقامەکان وەک جۆرەکانی دیکەی کاری سەر شەقام مەترسیدارە. گێڕانەوەی منداڵان سەبارەت بە مەترسی و ئەزموونە ناخۆشەکانی ئەم کارە بەم شێوەیە بوو:

گوڵفرۆشی دەبێ هەر لەبەر خۆر بی سەختە.

لێرەش دەبێ ئەم داشقانە بارەوبار بکەی، سەختە.

من گوڵ دەکێلم، ئەیچی ناخۆشە.

دەبێ لە کاتژمێر چواری بەیانیەوە لە خەو هەلبستین بۆ ئەوەی ئیش بکەین، ئەوە بەشە سەختەکەیە.

ئەمە باشە؛ کاتێک گوڵدانەکان (مەرەکە) دەگۆڕی هەستێکی جیاوازی هەیە. بۆ وێنە کاتێک خۆڵەکەی یان گوڵدانەکەی دەگۆڕی بە خۆت دەڵێی ئەم گوڵدانە مشتەری بیباتەوە بۆ ماڵەکەیان تا چەندە لەگەڵیدا دەژی.

وێنەیەکی عەرەبانەی منداڵێکی گوڵفرۆش لە بازاڕێکی گوڵی مەحەلاتی (وێنە: توێژەر)

کارکردن لە مادە خەسارچووەکان: کارکردن لە کارگاکانی مادە خەسارچوودا چەندین مەترسی بۆ منداڵان لە خۆیدا هەڵگرتووە و گرینگترینیان بریتییە لە: گواستنەوەی پارچەی کانگا قورسەکان، ژاوە ژاوی زۆر لە کاتی کارکردن بە ئامێری هەوابڕین، ئەگەری بریندار بوون و سووتان لەکاتی کارکردن بە ئامێری هەوابڕین، یان زیانلێکەوتن و برینداربوون بە هۆی جێگۆرکێکردن بە پارچە ئاسنییەکان. گێڕانەوەی ژمارەیەک منداڵ کە لەم کەرتەدا کاریان دەکرد سەبارەت بە مەترسی و سەختیی کارەکانیان بەم شێوەیە بوو:

دەی ئەمانە قورسن، سەرەتا کە بەرزیان دەکەیتەوە زۆر قورسن. پارچە ئاسنەکان ببڕی باشە، بەڵام لە سەرەتادا سەختە.

ئەم کارە زۆر مەترسیدارە. هاوڕێکانیشم بریندار بوون، خۆشمان بریندار بووین؛ پاڵ بە ئاسنەکەوە دەنێی، لە قاچت گیر دەکا، بە زەویدا دەکەویت. ئاوایە ئیتر. بە واتایەکی دیکە زیانت پێ دەگەیێنن، بریندارت دەکەن.

من ئەم دەرگایانەم بڕی. دەیانهاڕم، هەندێک جار دەستەکانم بریندار دەبن، دەسوتێن. ئەمەتا.

ئامێرێکی مەترسیدارە. بۆ وێنە شتێک دەخەیتە ناوی، دەستت وەبەری دەکەوێ، دەبێ زۆر وریا بیت.

لەحیمکاری: گرینگترین مەترسییەکانی ئەم کارە بریتییە لە ئەگەری سووتان بە هۆی کارکردن بە ئامێری هەوابڕ و لەحیمکاری، دەنگە دەنگی زۆر، تێکچوونی چاو بە هۆی کارکردن بە ئامێری لەحیمکاری و پزیسکی لەحیمکاری، کێشەی هەناسەدان و سییەکان بە هۆی بوونی گازی ژەهراوی لە کەوانە / لەحیمە ئەلیکترییەکان و کێشەی ئێسک و پروسک (ئۆرتۆپێدی) لە بەشی بڕبڕەی پشت بە هۆی دانیشتنی زۆر. گێڕانەوەی ئەو منداڵانەی کە لەم کەرتەدا کار دەکەن لە مەڕ مەترسییەکانی کارەکەیان بەم شێوەیە بوو:

سەختییەکەی ئەوەیە کە ئەم ئامێرە هەوابڕانە کاتێک ئاسن دەبڕی وریا نەبی دەسووتێی.

جارێک یەکێک لە هاوڕێکانم پریشکێک کەوتە چاوی، ئیتر نەیدەتوانی باش ببینێت. ئەوانەی گەورە دەبن، زۆرێکیان چاویان لاواز دەبێ، چاویلکە لە چاو دەکەن.

ئەوە قورسە؛ هاوەن بگرەوە .... لەحیمکاری ئازارم دەدا.

وێنەی مێرمنداڵێک کە لە کارگای لەحیمکاری گەڕەکی خەلەزیر کار دەکا (وێنە: هی توێژینەوەیە)

کارکردن لە کێڵگە و مەزرا کشتوکاڵییەکان: کارکردن لە کێڵگەکاندا کۆمەڵێک زیانی وەکوو کارکردن لە بەر تیشکی خۆر، کە دەبێتە هۆی تووشبوون بە شێرپەنجەی پێست، کارکردن بە کەرەستەی کشتوکاڵی، یان کارکردن بە ئامێری تیژ و بڕێنەر لەکاتی هەڵگرتن و کەپسکردنی سەوزە و بەروبوومە کشتوکاڵییەکان، کەوتن لە سەر دار لەکاتی ڕنینەوەی هەندێک بەرهەمی باغ، ئازاری پشت لە کاتی هەڵگرتنەوەی بەروبووم، نەبوونی پەیوەندی لەگەڵ جیهانی دەرەوە و هتد. چەند منداڵێک کە لەم کەرتەدا کار دەکەن، مەترسی و سەختییەکانیان بەم شێوە باس کردووە:

> سەختییەکەی ئەوەیە کە لە هاویندا دەبێ بەردەوام لە بەر ئەم خۆرەدا ئیش بکەی، ئارەقە دەتخووسێنێ، پشتئێشە ئازارت دەدات.

> من هەر ئیش دەکەم؛ ڕۆژانی هەینی دەچمە سەر کار، ناچمە هیچ شوێنێک. ئیتر کەس شار نابینێ زۆر ناخۆشە.

> جارێکیان دەستی هاوڕێکەم لەو ئامێرەدا گیری کرد، پەنجەی زۆر بە خراپی بریندار بوو.

وێنەیەکی مێرمنداڵان کە لە کێڵگە کشتوکاڵییەکانی ڕێگای سەرەکیی ترانسفۆر کار دەکەن (وێنەکە لە توێژینەوەکە وەرگیراوە)

کارکردن لە کارگەکانی بلوورسازی: کارکردن لەم کەرتەدا مەترسیی زۆری بۆ منداڵان هەیە. گرینگترینیان بریتییە لە بەرزبوونەوەی پلەی گەرمی ژینگەی کارکردن، بەرکەوتن بە مادە کیمیاییەکان و کوورە توێنەرەوەکان، دزەکردنی مادە کیمیاییەکان بۆ ناو لەش لە ئەنجامی فووکردنە ناو شووشە، کێشەی سییەکان و

هەناسەدان، نەبوونی هەواگۆڕکێی گونجاو لە کارگاکاندا، سووتانی ئەندامەکانی جەستە وەکوو دەست، قاچ و سک، وشکبوونەوەی پێست و تەنانەت سینگ و مەمک بە هۆی گەرمیی ژینگەی کارکردن، فشارێکی زۆر بۆ سەر جەستە بە هۆی گواستنەوەی باری قورس، وەستانی زۆر لەکاتی کارکردن لە کرپستاڵکردنی قاڵبکراو و ژینگەی کارکردنی نەپارێزراو. بە گشتی منداڵان لەم کارەدا ئامێری خۆپارێزییان نییە و تەنانەت زۆر کاری دیکەش کەرەسەکانی خۆپارێزیی وەکوو پێڵاو و جلوبەرگ و کڵاویان نییە. هەڵبەت جلوبەرگی خۆپارێزی بە هیچ شێوەیەک بۆ منداڵان نادوودرێ، جلوبەرگی خۆپارێزی و جلوبەرگی کاریش بۆ منداڵان لەبەردەست نییە. گێڕانەوەی یەکێک لە منداڵانی سەر شەقام کە ئەزموونی کارکردنی لە کارگەی بلوورسازی هەبوو، سەبارەت بە مەترسییەکانی ئەم کارە بەم شێوە بوو:

جاران لە کارگەیەکی شووشە ئیشم دەکرد. شووشەکەم دەخستە سەر ئاسنەکە، بردم و خستمە ناو ئامێرەکەوە. ئافرەتەکان کۆیان دەکردەوە و دەیانخستە ناو کارتۆنێک. ئۆتۆمبێلێک دەهات و دەیبرد. لەوێ ۲۰۰، ۳۰۰، ٤۰۰، ٥۰۰، ۷۰۰ پارەیان پێ دەدام. پاشان هاتمە دەرەوە. ئینجا هاتمە ئێرە [واتە کارکردن لە سەر شەقام و شوشتنی پەنجەرەی ئۆتۆمبێل]. لەوێ دەستەکانم سووتان [قۆڵی هەڵدەداتەوە و ئاماژە بە جێگا سووتاوەکانی سەر دەستی دەکات]. پاشان لەوێوە هاتمە دەرەوە. پاشان کاکم لەوێ کاری دەکرد، دەستی سووتا، هاتە دەرەوە. من زیاتر لەو ئیشم دەکرد. کارم کرد، دواتر هاتمە دەرەوە. بەیانی کاتژمێر چوار دەرۆشتم، کاتژمێر پێنج دەهاتمە ماڵەوە.

منداڵێکی دیکەی کە لەم کەرتەدا کاری دەکرد لە بارەی مەترسییەکانی کارەکەیەوە وتی:

کاری من لەگەڵ ئەم مێلانەیە. دەستم چەند جارێک لە ناو کوورەکەدا سووتاوە. ئەوە سەرەتای کار بوو؛ من هاتم بۆ ئەوەی نازانم چی بکەم، درا لە دەستم و دەستم سووتا.

وێنەیەکی منداڵانی ئیشکەر کە لە کارگەیەکی بلوورسازیی نەریتی لە گەڕەکێکی خێراباد کار دەکەن (وێنە: لە توێژینەوەکە وەرگیراوە)

کارکردن لە کارگای بەرهەمهێنان: منداڵان زیاتر لە کارگای جانتا و پێڵاو و جلوبەرگ و بەرگدووریی و کاری دەستیی دیکەدا کار دەکەن. گرینگترین مەترسییەکانی ئەم جۆرە کارانە بۆ منداڵان بریتییە لە: تێهەڵچەقینی دەرزیی مەکینەی دروومان لە سەر پەنجە، بڕینی دەست و پەنجە لەکاتی کارکردن بە مقەست، خێرایی توندی هەندێک ئامێر و تابشهێنانی دووقات بۆ هەماهەنگی لەگەڵ خێراییەکەی، کارکردن بە مادە کیمیاییەکان و مادە گڕگرەکان، ڕووداوی ئاگرکەوتنەوە لە شوێنی کار بە هۆی بەکارهێنانی مادە سووتێنەرەکانی وەکوو چەسپی کیمیایی، گیرۆدەبوون لە ئەنجامی هەڵمژینی مادە کیمیاییەکان و چەسپەکان یان ڕاهاتن بە فووکردنە ناو ئەو شووشانە، بڕین و قرتانی ئەندامەکانی جەستە وەکوو دەست و قاچ، ئەنجامدانی کاری یەکپارچە و تێکچوونی مێشک، ڕاگواستنی بارە قورسەکان، ڕووبەڕووبوونەوەی لەگەڵ کێشە ئەخلاقییەکان و لێکەوتەکانی لە سەر کەسایەتی و ڕەفتاری منداڵەکە، و بینینی هەندێک ڕەفتاری مەترسیداری وەکوو بەکارهێنانی مادە هۆشبەرەکان و کحول. بەشێک لەو منداڵانەی لەم کەرتەدا کار دەکەن، مەترسی و سەختییەکانی کارەکەیان بەم شێوەیە باس کردووە:

لە کارگەکانی پێشوودا دوو شاگردمان هەبوو، چواریان کاریان بە مەکینەی بەرگدووری دەکرد. ئینجا ئەم شاگردە دوو ڕۆژ جارێک دەچوو بۆ یانەی وەرزشیی سەبا. من کە هاتم کارم دەکرد، هەموو خێراییان زۆر بوو. ئینجا وەستا وتی ... وەدوا کەوتی [بە تام و چێژەوە دەیگێڕاوە]. وتم من ناتوانم لە جێی ئەو شاگردەی کە نایەتەوە ئیش بکەم، وتی من نازانم. وەختێ لێرە ئیش دەکەی دەبێ دەست و بردت هەبێت. وتم ئیتر ئیش ناکەم ... . کار دەکەی خۆ کۆیلە نیت کە

تابشتی زەخت و گووشار بێنیت.

دوو کەس بووین؛ واتە هەر دوو مەکینـەی درووومـان پێویسـتی بـە شاگردێکە. ئەمە ئاساییەکەیەتی. بۆ وێنە لـە شـەوی جەژنـدا ئیشـەکەت قورس دەبێ، بەڵام لە مانگە ئاساییەکاندا شاگردێکی بەردەست دەتوانێ بە تەنیا لە سەر مەکینەیەک ئیش بکات. بـە دڵنیاییـەوە کـەس نـاتوانێ کار لە سەر چوار مەکینـەی درووومـان بکـات. مـن بەردەسـت بـووم و چوار دانە مەکینەی درووومان هەبوو. بەیانییەکەی دیکە تا دوازدە بۆ دوازدە و نیو ئیش زۆر بوو. ئەویش کەوتە بۆڵە بۆڵە کە کاکـە! بـۆچی فریا ناکەوی. وتم ناتوانم لە جێی کـاری یـەکێکی دیکـەش ئـیش بکـەم. وتی ئەگەر نەتوانی کار بکەی مەیکە. وتم ئێستا دەڕۆم و ئـیش ناکـەم. هەستام و هاتمە دەرەوە.

هەندێک جار بـەڵێ بـۆ وێنـە بـارێکی قورسـت پـێ دەدەن و دەڵـێن بەرزی بکـەرەوە. نـاتوانم بـارێکی قـورس هـەڵبگرم، بـۆ وێنـە هەشـتا کیلۆیی لەمانە .... من دەڵێم ناتوانم، ئەویش دەبۆڵێنێت.

لە کارەکەی پێشـووم هاتمـە دەرەوە .... شـوێنەکەم گـۆڕی، ویسـتم کۆتاڵەکە ببڕم، بە قەیچی دەستم بڕی. لەوێ وتیان بڕۆ ناتوانی.

دوو حەفتە لە کارگای دووورینی جلوبەرگدا ئیشم کـرد، لـە بـازاڕی ئەرمەنییەکان. من هاتمە ئێرە بۆ کارگای درووومان. ئیتر سەخت نییـە، یان هەر بە پاوەی، تەواو دادەهێزرێی. یان دەبێ هەر دابنیشیت یان بە پـاوە ڕاوەسـتی. منـیش لـەوێ لـە بەرهەمهێنانـدا بەردەسـت بـووم، هەموومان دانیشتبووین. نازانم، جلوبەرگـەکان ئـاوەژوو بکـە، سـەری پەتەکان ببڕەوە، خۆ ئیش نییە، بە کەڵک نایە.

لەم بەشەدا باس لە گێڕانەوەی شارەزایانی بواری منداڵان دەکرێ، نوێنەرانی کار، هەندێ لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی کـە لـە پەیوەنـدیی لەگەڵ منداڵان لەم بوارەدا لە ڕێکخراوە جەماوەرییـەکان (NGO) کـار دەکەن، و تێبینییە مەیدانییەکانی تـوێژەران لـە شـوێنی کـاری منداڵانـدا تاوتوێ دەکرێت.

زۆربەی منداڵان کێشەی دەروونی و جەستەییان هەیـە. ئـەوان لـە کارەکانیان ماندوو دەبن، تەنانەت هەندێکیان بە جۆرێک ماندوو دەبن، نـاتوانن وانـەکانیان بـاش ئـەنجام بـدەن. پاشـان ئەگـەری ئـەوە هەیـە هەندێک دەستدرێژیش بکرێتە سەریان، جا یان لە لایەن خاوەنکـارەوە یـان هـەر کەسـێکی دیکـە کـە لەوێیـە. لێیـان دەدرێ، چونکـە ئـەو سەرپێچی دەکـا، بـۆ وێنـە کـاری خـۆی بـە باشـی ئـەنجام نـادات. ئـەم کێشانەی تێدایە. بەڵێ بۆ وێنـە لێیـان دەدرێ، کـە بـۆچی ئـیش ناکـەی،

درەنگ هاتی، درەنگ هاتی، ئەم بابەتانەش هەیە.

زۆر شت، بەڵام ئەمانە ئەوانە بوون کە دەبوو پێشبینیمان بکردایە، دەبوو بەدواداچوونمان بکردایە، دەبوو بەڵگەکان لای یەک دابنێنین. بۆ وێنە کاتێک دەبینم گرووپێکی گەورە یان بچووک لەوێ لە کارگایەکدا نان دەخۆن و دەخەون، لە رووی کەلتووری و هزرییەوە مۆدێلێکی دیکەن. خاوەن خانووەکەی ژوور سەریشیان کاری قاچاخی دەکرد، مادەی هۆشبەر؛ ئەو و هاوسەرەکەی و کچەکەی هەموویان ئالوودە بوون. بۆ وێنە کچەکەی جگە لەوەی گیرۆدەی مادەی هۆشبەر بوو، سۆزانیش بوو. تۆ دەبێ ئەوە لە بەرچاو بگریت لێرەدا هەموو شتێک روو دەدات.

من بەش بە حاڵی خۆم وام پێ باشە منداڵ لە سەر چوارڕێیانەکاندا ئیش بکا نەک لە کارگە. شا منداڵ لە ئاست خاوەنکار متمانەی بە خۆی نییە و خاوەنکار باش دەزانێ کە تەنانەت بنەماڵەی ئەم منداڵە کاتێک کە کێشە بۆ ئەم منداڵە ساز دەبێ هەست بەوە دەکا کە ئێستا دەچێتە لای دایکی یان باوکی دەیدرکێنێ یان نا. منداڵ ئەم هەستەی نییە چونکە باش دەزانێ کە باوکیشی کرێکاری ئەم پیاوەیە و مافی دەنگ هەڵبڕینی نییە. ئیتر ئەوەیە کە ئەم منداڵە ئەگەر لە کارگا دەستدرێژیی سێکسی بکرێتە سەری دەنگ ناکات. جیا لەمانە، هەر ئەوەی کە ڕێزی لێ ناگرن چونکە باش لێیان ڕوونە، خاوەنکار چاک دەزانێ و منداڵەکانیش دەزانن، منداڵان زیرەکن. وەک شتێ ئەم کابرا هێزی ڕەهای ئەم بنەماڵەیە و زۆر جار لە دایک دەبیستین کە بەڵێ ئەم پیاوە هات و ئیشی بە منداڵەکەم دا، لەوەی کە ئیشی پێ داوە زۆر حۆشحاڵن. بەڵام ئەمە دەرهاویشتەی باشی لێ ناکەوێتەوە. بەتایبەت لە ناو ئەو کارگایانەی کە لە ناو شاری تاراندا سەردانم دەکردن. من وام دەزانی ئەم منداڵانە شەوانە دەچنەوە بۆ ماڵی خۆیان بەڵام نا شەوانە لە ناو بازاڕی تاران ڕۆژ دەکەنەوە. من چاک دەزانم لەوێ شتی باش ڕوو نادا گەنج و پیر، ژنیان تێدا نییە.

زۆر جار منداڵان لە کارگاکاندا کەکڵاوەژۆییان لێ دەکرێ، لە شوێنی کارەکەیان دەیانچەوسێننەوە؛ بەو مانایەی کە ئیش بە منداڵێک دەکەن، ئەویش ئیش دەکا، ئێستا یان حەقدەستی پێ نادەن یان حەقدەستی زۆر کەمتری پێدەدەن. زۆر جار ئەمەیە، زۆر جاریش ڕفتاری توندوتیژانەی وەکوو توندوتیژیی زارەکی کە دەگووڕێنن، سووکایەتی دەکەن، بەڵام دەستدرێژیی سێکسی یان کەڵکاوەژۆیی سێکسی بۆ سەر منداڵان لەم گرووپە تەمەنییەدا کەمە؛ من ناڵێم نییە، لەو گرووپە تەمەنییەی کە دەچن ئیش دەکەن، بە هۆی ئەوەی منداڵان گەورەساڵن و بە ئاستی خۆچاودێری گەیشتوون - من تەنها لەبارەی منداڵانی کارگا دەدوێم – کەڵکاوژۆیی سێکسی و دەستدرێژیی سێکسی بۆ سەر منداڵان کەمە.

تاڵی جلەکە دەگرن. بۆ وێنە ئەو جلەی کە دەدورێت دێتە خوارەوە،

تاڵی جلەکە دەبڕدرێ، تای دەکەن، لە سەر عەرزەکە هەڵدەگرنەوە و هتد. ئەمانە لە ڕووی پیشەوە لاکەوتەیی لێ دەکەوێتەوە، هەر دەبێ لە سەر ئەژنۆ دابنیشیت. زۆر حاڵەتمان بووە هاتوون گلەییان کردووە کە دادە ماوەی کار زۆر درێژە. خانم دەبێ زۆر بە پاوە ڕاوەستم. ئێستا لە ڕووی زیانی جەستەییەوە، بۆ وێنە لەوانەیە دەستیان بکەوێتە ژێر دەرزیی ئامێری دروومان. لەم حاڵەتانەمان بووە کە ئەم پرسانەیان هەبێت.

حاڵەتێکم هەبوو کە منداڵ بوو لە کارگای پێڵاوچنی ئیشی دەکرد، بارودۆخی باش نەبوو. ئێستا نیمە سوپاس بۆ خوا بەڵام لەو حاڵەتەم بووە. باشە یەکێک لەو ئەزموونانەی کە بوومانە ئەوە بوو کە بۆنی چەسپ و ئەمانەی لێ دەهات.

بارودۆخی کارکردنی منداڵ لە کارگاکان زۆر خراپتر لە بارودۆخی سەر شەقامەکانە، چونکە چاوی جەماوەر نایانبینێ و ئەگەری کەمئەندامبوونیان هەیە و خاوەنکار لەم ڕووەوە هیچ بەرپرسیارێتییەکی نییە. کارکردن لە کارگا خەسارەتی زیاتری لێ دەکەوێتەوە، منداڵ ئاسایشی پیشەیی نییە و تووشی برینداربوون و قرتانی بەشەکانی جەستە دەبێتەوە. کاری کارگایی خراپترین جۆری کارکردنە، هەر بۆیە دەوترێ نابێ ڕووبەڕووی کاری سەرشەقامی منداڵ ببینەوە و یان کۆیان بکەینەوە، واتە منداڵ دەترسێ و دەچێ لە کارگا ئیش دەکات. منداڵێک کە نەتوانێ لە شەقامدا بنیشت بفرۆشێ، دەچێتە لای تراشکاری، ئەگەری کە کەمئەندامیی لە تەراشکاریدا یەکجار زۆرە.

هەڵبەت قسە لە سەر گەشەکردنە و ئەوانەش دەبێ ڕەچاو بکرێ و ئەمە لە لایەکی دیکەشەوە هەندێک کار و ئەرک نەک هەر نابێتنە هۆی گەشەکردنی ئەو منداڵە، بەڵکوو دەتوانێ زیان بە زەینییەتیی ئەو منداڵە بگەیەنێ؛ واتە منداڵێک کە هەر لە تەمەنێکی زۆر بچووکەوە سەرقاڵی کاری لەم جۆرە بێ، بۆ وێنە جۆرێک لەم چەشنە ئیشانە، تەنانەت ڕەنگە زیان بە مێشکی بگەیەنێت. بەڵام لەڕووی فرەچەشنی و گەشەکردن و ئەمانە، لە کاتێکدا ئەو منداڵەی کە دێتە سەر شەقام توانای ئاراستەدۆزی و چووزانم زۆر شتی نییە، لەبەر ئەوەی مێشک بەرکەوتنی لەگەڵ شتی جیاواز دەبێ، زۆر جیاوازە لەگەڵ ئەوەی نۆ مانگ یان دە مانگی ڕەبەق لە ژینگەیەکی بچووک بەردەوام ڕوو لە دیوار کارێک ئەنجام بدەی ئەمە وردە وردە زیان بە مێشک دەگەیەنێت.

لە شوێنی کاردا دژ بە منداڵ توندوتیژی ئەنجام دەدرێ، واتە گەورەساڵێک کە لە لای شانتە لە ماوەی ئەو هەشت، نۆ، دە کاتژمێرەی کار دەکا، بە دە یان سەدان جار سووکایەتیت پێ دەکا، تەنانەت لە ڕووی جەستەییەوە لێت دەدا؛ واتە لێی دەترسیت. بۆ وێنە هەر جارێک ئیشێک دەکەی ڕەخنە لە ئیشەکەت دەگرێ، بەردەوام

بەدوای بیانوودا دەگەڕێ بۆ ئەوەی لە شوێنێکی ترەوە تووڕەیی خۆی دژ بە تۆ دەرببڕێت. ئەمەش ڕەنگە لە ماوەی هەشت کاتژمێری ئیشکردن و هەموو ڕۆژەکانی ئیشکردندا هەمیشەیی بێ، لە کاتێکدا هەمان کەس لە کارگادا ئازاری منداڵەکە بدا ئەوەندە نییە. هەڵبەت باش دەزانین زیان و فشارەکانی وەک یەک نین. جۆری ئەم کێشانە بەشێکی لە بواری تەندروستیدایە، وەکوو بۆ وێنە باسەکانی پەیوەست بە خۆراکی منداڵان، پەیوەندی بە تەندروستیی سیستەمی ماسوولکە ـ ئێسکەیەیکەری و ماسولکەکانەوە هەیە. هەموو ئەو ڕووداوانەی کە لە کارگادا بە سەر منداڵدا دێ، لە سووتان و ژەهراویبوون و هتدەوە بگرە تا برین و بڕینی بەشەکانی جەستە، هەمووی؛ کۆمەڵێک کێشە لە بواری تەندروستی جەستەیی منداڵانە. ئەو ئارگیومێنتە کە دەتوانرێت جومگەکە بکرێتەوە؛ جۆرێکە لە تەندروستی کاری منداڵان، زۆر جار وەبەر هەندێک جۆری توندوتیژی، جۆرێک لە حەڕەشە، جۆرێک لە دڵەڕاوکێ و فشاری دەروونی دەکەوێ و ئەمانەش ئەم تەندروستی دەروونییە دەخەنە مەترسییەوە.

تێبینیی دوو کەس لە پرسیارکەرانی ئەم پرۆژەیە سەبارەت بە کارگاکانی پێڵاو و دروومان لە باشووری شار و بازاڕی گەورەی تاران بەم شێوەی خوارەوەیە:

خاوەنکارەکە کارگایەکی زۆر قەرەباڵغ و پیسی هەبوو، کارگاکەی پێڵاوچنی بوو. سەخت بوو بە پلیکانەکاندا بچیتە سەرەوە بۆ ئەوەی بگەیتە کارگاکە. ناو کارگاکە زۆر گەرم بوو، هەمووان ئارەقەیان دەکرد. تایبەتمەندییەکی دیکەی کارگاکانی شەقامی شاپوور ئەوەیە کە هەموویان لە خانووی نیشتەجێبووندان، خانووی ڕووخاو و وێران بە درگای داخراوەوە، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کۆنترۆڵی ئەم بەشەی بەرهەمهێنان مەحاڵ بێت.

چوومە ناو حەوشەی بینا کۆنەکە؛ لای چەپی حەوشەکە، لە کۆتایی دیوارەکەی لای چەپ، کە کۆڵێ جلوبەرگی پێ هەڵواسرابوو، دەرگایەکی بچووکی هەبوو کە لە ڕێگەی ئەو درگاوە چوومە ژوورەوە. مێزێکی گەورەی لێ بوو؛ مۆدێلی گشتیی پۆشاکی جلوبەرگ منداڵانەی هەبوو. پیاوێکی بیست و چەند ساڵان لە ژێر مێزەکەدا خەوتبوو. خاوەنکارێک و کرێکارێک خەریکی تاکردنی جلوبەرگە دووراوەکان بوون. لە خوارەوەی ژوورەکەدا دەرچەیەک هەبوو کە بەرەو ڕووی شوێنێکی بچووکی بێ ڕووناکی دەکرایەوە و لەوێ سێ مەکینەی دروومان دانرا بوو.

هەروەها یەکێک لە یاریدەدەرە کۆمەڵایەتییەکانی چالاکی گەڕەکی هەرەندی سەبارەت بە مەترسییەکانی کاری کارگایی وتی:

منداڵێک هەبوو کە لە کارگای پێڵاوچنی ئیشی دەکرد، کە بارودۆخی باش نەبوو. ئێستا نیمانە سپاس بۆ خوا بەڵام بوومانە. باشە یەکێک لە ئەزموونەکانمان ئەوەیە کە لەو زیانانەی کە بۆنی چەسپی

لێ دێ و هەوڵ دەدەین منداڵەکان کاتێک یەکەمجار قبوڵیان دەکەین بناسین، ئەم جۆرە کارانە بدۆزینەوە. ئێستا بەو دەستێوەردانانەی کە دەیکەین، چ لە ڕێگەی خێزانەوە چ لە ڕێگەی دۆزینەوەی لایەنگرێکەوە، تەنانەت بۆ جیاکردنەوەی منداڵەکان لەو کارەی کە دەیکەن. ئێمە دەمانەوێ بە هەموو شێوەیەک کار بگۆڕین، بەڵام مۆدێلێکی کارکردنی وەک ئەمانەمان زۆر نییە، بۆ وێنە ڕێژەی منداڵانی دەستگێر لە ناوەندی شار زۆر نین. منداڵانی دەستفرۆش لە ناوەندی [شار] هەموو منداڵن، بە هۆی ئەو ئێتنیکەی کە هەیانە لە ناوەندی بازاڕەکەمان زۆر زیاترن. بە دڵنیاییەوە، کاک ... ڕوونی دەکاتەوە. منداڵانی عارەبانەچی یەکجار زۆرن. منداڵێکی زۆر لە بازاڕی گوڵ خەریک ئیشن و پێم وایە لە ناوەندی خاوەران تێکەڵەیەک لە هەموو ئەم منداڵانە بوونی هەیە، بەڵام ئێمە بە هۆی ئەوەی لە ناوچەی بازاڕیداین زۆرێک لە منداڵەکانمان لە کارگاکاندان.

بەشێک لەو بابەتانەی کە منداڵان لەم ژینگەیانەدا دەیبینن، بابەتی ئەخلاقی و زیانی کۆمەڵایەتیی وەکوو گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر و ڕەفتارە مەترسیدارەکانە. منداڵان کاتێک ڕووبەڕووی ئەم پرسانە دەبنەوە تووشی هەستێکی خراپ دەبن و بە هۆی ئاخێزگەی نەریتی و کولتووریی خێزانەکانیان و نەبوونی ڕاهێنانی کارامەی سێکسی و خۆچاودێری هەست بە شەرمەزاری دەکەن. ڕەنگە هەندێک جار بە هۆی ئەم جۆرە کێشەوە کارەکەیان بگۆڕن. هەروەها بینینی ئەم چەشنە ڕەفتارانە لە درێژخایەندا وایان لێ دەکا ئەمانە بۆ منداڵان ئاسایی بن و لەوانەیە لەگەڵ تێپەڕبوونی کات فێری ئەو ڕەفتارانە بن. گێڕانەوەی خاوەنکاران و توێژەرانی کۆمەڵایەتی و هەندێک لە منداڵان لەم ڕووەوە بەم شێوە بوو:

> من لە بەرگدووری ئیشم دەکرد، ئەو دۆستەکچەکەی دەهێنا؛ من حەزم نەدەکرد، کاری خراپیان دەکرد، هاتمە دەرەوە.

> من هەرگیز لە بەرگدووریدا گێچەڵ و ئازاری سێکسیم نەبینیوە، بەڵام بۆ وێنە زۆر زوو گیرۆدە دەبن. بڕوانە منداڵ دێتە ناو گرووپێک، بۆ وێنە دەی منداڵەکە دێ و دێتە ناو دانیشتنێکەوە، گوێی لەو شتانە دەبێ کە نابێ بیبیستێ، ئەوان کارێک دەکەن کە نابێ لە بەردەم ئەو منداڵەدا بکرێت. واتە هەندێ شتێک ڕوو دەدا کە بۆ ئەو منداڵە ئاسایی و سروشتی دەبێت. بۆ وێنە ببوورە، با بە ئارەزووی خۆم قسە بکەم بۆ وێنە ئەو خاوەنکارە، خۆشەویستەکەی هەڵدەگرێ و دەیهێنێتە ناو کارگای بەرگدووری و پاش کۆتاییهاتنی ئیشەکە دەیهێنێتە ناو کارگای بەرگدووری و منداڵ ئەمە دەبینێ، منداڵەکە ڕەحەت دەبێت. بۆ وێنە خاوەن دووکانەکە لەبەردەم منداڵەکە عارەق دەخواتەوە، ئەی چی، منداڵەکە پێی ڕادێ، پاش کەمێک پێ دەگا،

دەتوانین بڵێین ئەویش فێری ئەم بەزمانە دەبێت.

کورە گەورەترکانن و لەوانەیە زیانی سێکسییان پێ بگا، یان باخدارەکان لە ناو باخەکەدا شەراب بخۆنەوە، منداڵەکانیش لە هەمان ژینگەدان و بەرێکەوت لەم ژینگە داخراوەدا زیاتر زیان بە منداڵەکان دەگات. لە شەقام منداڵ بۆ پارە و هاتوچۆ ئازادترە. منداڵی ناو کارگاکان زۆر چەوساوە و بەستەزمانن و ئاستی متمانەبەخۆییان کەمە، بەڵام لە سەر شەقام زیاتر متمانەیان بەخۆییان هەیە و پەیوەندییان لەگەڵ خەڵکدا هەیە، بەڵام لە کارگادا هیچ قسەیەکیان بۆ وتن پێ نییە.

یەکێک لەو منداڵانەی لە کارگەیەکی جلوبەرگدا کار دەکا سەبارەت بە فێربوونی ڕەفتارە مەترسیدارەکان لەم جۆرە ژینگانەدا وتی:

شا ئێمە خۆمان تلیاک و شووشە بە کار ناهێنین، بەڵام هەندێک گەورەساڵ هەن، بۆ وێنە تلیاک دەکێشێ، شووشە دەکێشێت. من تەنها نێرگەلەم کێشاوە، هیچی ئیتر.

وێنەی کارگایەکی بەرهەمهێنانی پێڵاو و جانتا لە پەراوێزی بازاڕی تاران و منداڵێک لەوێ کار دەکات (وێنە: هی توێژینەوەیە)

کارکردن لە کارگای فیتەری: کارکردن لە کارگای فیتەری کۆمەڵێک ئەرکی بەرفراوان لە خۆ دەگرێ، وەکوو گۆڕینی ڕۆن، سافکاری، تراشکاری، وایەرکێشی (تێلکێشی) و کارەباکێشی و دیکەی بەشەکانی ئۆتۆمبێل و ماتۆڕسکیل. ئەو مەترسییانەی کە لەم

جۆرە پیشەدا حەرەشە لە منداڵ دەکەن بریتییە لە: پیسیی جلوبەرگ و دەست، پیسبوونی ژینگەی کارکردن، ساردبوونی شوێنی کار لە وەرزی زستان و گەرما لە هاویندا، بوونی مادەی کیمیایی و ڕۆنی ئۆتۆمبێل، هەڵمژینی مادە کیمیاییەکانی وەکوو ئەو مادانەی کە لە سافکاریدا بە کار دەهێنرێن، ژاوەژاوی زۆر بەتایبەت لە سافکاری و تەراشکاری، ئاگاداربوونی زۆر لە کاتی دانان یان لابردنی هەندێک لە پارچەکان و لاوازبوونی منداڵ لە ئەنجامدانی ئەم کارانە، گواستنەوەی پارچە قورسەکانی ئۆتۆمبێل، ئەگەری بریندار بوون و کەمئەندامی، کەوتنە ژێر ئۆتۆمبێل بە هۆی هەڵخلیسکانی جاک، سووتانی بە هۆی پریشکی لەحیمکاری، و لاوازبوونی چاوەکان، ئەگەری شۆرتی کارەبا لە کاتی بەستنەوەی وایەرەکان (تەزوو) لە کاتی وایەرکێشیدا و مەترسییەکانی دیکە. گێڕانەوەی منداڵان سەبارەت بە مەترسییەکانی کارکردن لەم کەرتەدا بەم شێوەیە بوو:

مەترسییەکەی ئەوەیە کە بۆ وێنە دەستم دەچێتە ناو ئەگزۆزەکەوە، دەسووتێ یان بۆ وێنە شتێک دەستم دەبڕێت. پێویستە ئاگادار بیت.

تەنها ئەگزۆزەکانی کاتێک کە لێی دەخوڕن زۆر گەرمە. جارێکیان پام لێی کەوت، بە سەختی سووتاوە. هەندێک لە مشتەرییەکان لە قسەم تێناگەن؛ تۆ پێی دەڵێی ئەمە کێشەکە نییە، دەڵێ تێناگەی، پارەم پێ نادەن. بۆ وێنە دەمانەوێ بزوێنەرەکەی دابەزێنین، بێزار دەبین. سەختیی خۆی هەیە، تا ئەم کارە نەیکەی لێی تێناگەیت.

ئەگەر من نەتوانم کارێک بکەم، تووڕە دەبم، قەڵس دەبم. بۆ وێنە پێم بڵێ بڕۆ تایەرەکەی بکەرەوە، ناتوانم زۆر بێزار دەبم. هیچ، پێم خۆشە لێدەم بیشکێنم. دوێنێ هەر لە سەر ئەو پەرشیایە کە نەدەهاتە خوارەوە. تووڕە بووم. دەستم لە شەڕەکەدا بریندار بوو، ئێمە لە کەرەج بووین، خزمەکەمان لەگەڵ سێ کەس شەڕیان کرد. پاشان پێی وتم، لەبەر ئەوەی من لە بۆکسێن ئیش دەکەم، وتی دەتوانی لەمانە بدەی. مشتێکم وەشاند، کوڕەکە بێهۆش کەوت، مستەکەم لە دیوار کەوت، دەستم شکا.

ڕۆژێک خاوەنکارەکەم وتی دەچم نانی نیوەڕۆ دەخۆم و دێمەوە. لە دووکانەکە چوومە دەرەوە و هەرگیز نەگەڕامەوە. ئیشەکەی قورس بوو، هەر شتی قورس بوو، خۆشی خوێنتاڵ بوو.

هەندێک جار بۆ وێنە کارێک دەهاتە بەر دەستمان، پاشان وای لێ دەهات کە کارەکە تێک دەچوو، مێشکم دەتەقی، ئێمە کارەکەمان نەدەکرد. هەندێک ئیش زەحمەتی زۆرە، ئێمە ناتوانین، پێمانی

دەسپێرن کە بیکەین.

ناچار بوون بیشکێنین بۆ ئەوەی دروستی بکەم؛ ئیشێکی قورس بوو، دروست نەدەبوو، مێشکم خەریک بوو دەتەقی [ئاماژەی بە پارچە ئۆتۆمبێلێک دەکرد].

سافکاری ژاوەژاوی زۆرە، مێشکمی دەتەقاند و پێم نەدەکرا و نەمتوانی، هاتمە دەرەوە.

چووم بۆ ماتۆڕسکیلێتسازی، چووم پیس بوو، بۆ ئیشکردن نەدەبوو.

لێرەدا لە زستاندا لەبەر سەرما قڕت دێ، لە هاوینیشدا بە گەرما وەختە بتەقی.

تایەری ئۆتۆمبێل قورسە؛ زۆر بۆ من چەتوونە، دەبێ بیانهێنیتە ژوورەوە، بیانگوازیتەوە.

گێڕانەوەی یەکێک لە خاوەنکارەکانی وەزارەتی کار و یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی سەبارەت بە مەترسییەکانی کارکردن لەم کەرتەدا بەم شێوەیە بوو:

من بینیم هەندێک لە منداڵەکان لە کارگاکانی تەراشکاری پەنجەکانیان قرتاوە، بەڵام خاوەنکارەکە قەرەبووی ڕیاڵێکی نەکردوونەتەوە، چونکە ناوی منداڵەکە نە لە بیمەدا هەیە و نە لە کاروباری کۆمەڵایەتیدا تۆمار کراوە. ناوی منداڵەکە لە هیچ شوێنێک تۆمار نەکراوە و ڕۆژمزدی ئیشی دەکرد. یەکێکی دیکە لە کێشەکانی منداڵان لەم کارگایانەدا لاکەوتەیی پێشوەختەیە، منداڵێک کە لە تەمەنی کەمدا لە تەراشکاری ئیش دەکا وەک پیرێکی حەفتا ساڵان تەمەنی چل ساڵە.

کارکردن لە کەرتی بیناسازی: لەم کەرتەشدا منداڵان ڕووبەڕووی هەندێ مەترسی دەبنەوە کە ئەم مەترسییانە بریتییە لە مردنی بە هۆی بەربوونەوە، نەبوونی جلوبەرگ و پێڵاوی خۆپارێزی، نەبوونی بیمەی ڕووداو بە هۆی کۆچی نایاسایی و نەبوونی بەڵگەی ناسنامە، گواستنەوەی باری قورس، پیسبوون بە کەرەستە وەکوو گەچ و چیمەنتۆ، سووتانی دەست، برینداربوون، کارکردن لە بەر سەرما و گەرما، هەڵمژینی تەپ و تۆز، ماندووبوونی زۆر، کەوتنی کەرەستەی بیناسازی و ئامێرەکانی کار لە سەر بەشە جیاوازەکانی جەستە، وەبەرکەوتنی دەست و پەنجە لە ژێر وایەری بەرزکەرەوە و هتد. ئەو

منداڵانەی کە لە بواری بیناسازیدا کار دەکەن گێڕانەوەی سەبارەت بە مەترسییەکانی کارەکەیان بەم شێوە بوو:

ئەم میلگردانە لە هاویندا زۆر گەرم دەبن؛ ئەگەر دەستەوانەی باش لە دەست نەکەی، ئەوا دەستت دەسووتێت.

کاری قوڕەکاری قورسە؛ هەر دەبێ شتە قورسەکان بگوازیتەوە، دەستتان یان لە ناو ئاوە یان چیمەنتۆکە دەستت دادەتڵێنێت.

لە سەر بیناکە کاکم بەر بۆوە، تووشی کێشە هات.

بەرزکەرەوەکە بە باشی دانەنرا، ئێمە کەرەستەمان پێ دەگواستەوە، بەڵام دواتر کەوت بە سەر هاوڕێکەمدا؛ تەواو گیانی شکا، هەموو گیانی خوێناوی بوو، بردمانە نەخۆشخانە.

بۆ وێنە خاوەنکارەکەم دەڵێ بڕۆ بەم ئامێرە کاشییەکە ببڕە، بەرد ببڕە. دەبێ زۆر ئاگادار بی پات نەقرتێنێ، کاشی نەچێتە چاوت. ئەو تۆزەی کە هەیەتی مرۆڤ دەخنکێنێت.

تەزووی بەرزکردنەوە زۆر مەترسیدارە؛ دەستی پیاو دەکەوێتە بەری. زۆر جار بووە لە کاتی ئیشدا کە کاریان کردووە دەستیان وەبەری کەوتووە.

کە دەتەوێ چیمەنتۆ ببەیتە نهۆمی چوارەم و پێنجەم، خۆڵ ببەی و ئەمانە، ئەو کارانە قورسن. ئیتر ئەمەیە، هەر ئەوەی کە کەرەستانەی کە دەتەوێ ببەیتە خوارەوە، بیهێنیتە سەرەوە، کاشی، سیرامیک. سەختە گواستنەوەی بار، بەرد، بەردی جوانکاری.

کارکردن لە کوورەی خشتپێژی: کارکردن لەم کەرتەشدا چەندین مەترسی لەگەڵە، وەکوو کارکردن لە وەرزی هاوین لە بەر تیشکی خۆر، گواستنەوەی مادە قورسەکان، سووتمان، کەوتنی خشت لە سەر پا، هەڵمژینی تۆز و کێشەی هەناسەدان، بوون لە بەر گەرمای کوورەخانەکان، خنکان لە ئاگردانی کوورە، کەوتنە ناو هۆپەری ئامێرەکانی خشتسازی، بەربوونەوەی ئامێری گواستنەوە (بەرزکەرەوەی خشت) بە سەر منداڵ، کەوتنە ناو ئەو چاڵانەی لە دەوروبەری کارگادا هەڵکەندراون، بەریەککەوتنی منداڵ لەگەڵ پاژە سووڕێنەرەکانی مەکینە، بەربوونەوەی خشت و خشتی خاو بە سەر منداڵ. دوو منداڵ لەم کەرتەدا ئیشیان دەکرد سەبارەت بە مەترسی و سەختیی کارەکانیان بەم شێوە دووان:

بۆ نموونە هەندێک جار خشتەکان دەشکێن، ئیتر قەڵس دەبین. دەست و پاگیرە. خشتەکان. کاتێک دەمانەوێ بیانخەینە کۆگا، شکاوەکان بە سەر قاچماندا بەر دەبنەوە و بریندار دەبین ... چارە چییە؟ پاشان خشتەکە تەڵەزمی تێ دەکەوێ، دەڵێین کێشە نییە، هەڵیدەگرینەوە، تەق دەشکێنێ، دەدرێ بە قاچماندا.

لە کاتژمێر چوار و پێنج بەیانییەوە لە خەو هەڵدەستین، دەچین، خشت دروست دەکەین هەتا نیوەڕۆ کە دەگەڕێینەوە ماڵەوە نانێک دەخۆین. دەبێ ئێواران جارێکی دیکە بچینەوە سەر کار. گەرما بێزارمان دەکات. هەموو دەست و پێمان برینداره، شەوانە پشتمان دێشێ، ناتوانین بخەوین. باوکم دەڵێ دەبێ ئیش بکەی، من نانم نییە بیدەم ئێوە هەڵمەڵەقوتی بکەن.

بە گشتی منداڵان لە شوێنی کارکردندا تووشی چەندین جۆری مەترسی دێن کە ئەم مەترسییانە دەبنە هۆی مردن، کەمئەندامی، بڕینی ئەندامەکانی جەستە بەتایبەت دەست، تێکچوونی ماسوولکە و بڕبڕەی پشت، نەخۆشیی جۆراوجۆر، لەدەستدانی بینایی یان لاوازبوونی چاو، گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر و ڕەفتارە مەترسیدارەکانی دیکە، سووتمان بە ڕێژەی جیاواز، لاوازی لە گەشەکردنی مێشک و زەین و پرسە ئەخلاقییەکان. زۆرێک لە لێکەوتەکانی کارکردن، وەکوو لاکەوتەیی، لە داهاتوویەکی نزیکدا خۆیان دەردەخەن و بۆ هەتا هەتای ژیان ئەم ئازارانەیان لەگەڵە. زۆرێک لە منداڵانی کار یان هەموویان، بەتایبەت منداڵانی پەنابەر و بێناسنامە، گرێبەستی کار یان بیمەیان نییە و ئەگەر زیانیان پێ بگا و بچنە بنکەکانی تەندروستی، ئەوا دەبێ خۆیان تێچووی قورسی چارەسەرکردن بدەن. یەکێک لە شارەزایانی بواری منداڵان بەم شێوە مەترسییەکانی منداڵانی کار پۆلێنبەندی دەکا:

شا ئەم دەرەنجامانە، پەیوەست بە زۆر شتی جیاوازە: یەکێکیان ئەوەیە کە ئیشکردن، بە پێی جۆری کار، هەندێک لێهاتوویی بۆ منداڵەکان دروست دەکا، بەڵام تا بارودۆخی کارکردن بۆ منداڵەکە قورستر بێ و لەو شتەی کە چەمکی کاری منداڵانە.نزیکتر بێ، واتە لە ڕووی جەستەییەوە ئازاری منداڵەکان دەدا، زیان بە دەروونیان دەگەیەنێ، زیان بە ئەخلاقیان دەگەیەنێ، یان بۆ ماوەیەک ڕێگری لە خوێندنیان دەکا، یان ناچاریان دەکا خوێندن لەگەڵ کاری سەخت ئەنجام بدەن، بێگومان منداڵەکە هەموو ئەم فشارە جەستەیی و دەروونی و ئەخلاقییانە بەئەزموون بکات. ئیتر بە پێی جۆری کارەکە، واتە ئێوە جۆری کارەکەتان هەیە کە دەتوانێ لە هەموو بارێکەوە ئەوانەی کە باسم کردن زۆرترین زیان بگەیەنێت. ئیتر ئەوە

پۆلێنبەندیی جیهانییە. ئیتر دیارە ئەو کارانەی کە پەیوەندیی بە پۆرنۆگرافیای منداڵان یان بەکارهێنانی منداڵان وەک سەرباز لە ژینگە زۆر سەختەکانی وەک کانگا و هتد هەتا ئەو ڕادەیەی کە ئەم کارانە هیچ کێشەیەکیان لەگەڵ ئەم بابەتانە نەبێت. منداڵەکە ماوەیەکی سنووورداری هەیە بۆ وێنە لە ڕۆژ یان حەفتەدا، کە بۆ وێنە ئەژمار ناکرێ و هیچ زیان حەڕەشەی لێ ناکا، دژی خوێندنی ئەم منداڵە نییە. لە ناوە ناوەیدا هەند کار هەن کە دەتوانن بە جۆرێک کاریگەری لە سەر تەندروستیی منداڵەکە هەبێ. پێم وایە خێزان دەتوانێ ڕۆڵێکی گرینگیش بگێڕێ لەوەی کە چەندە پشتگیریی لەم منداڵە بکات. خێزانە لێکجیابووەکان، جگە لە پێداویستییە ئابوورییەکانی خۆیان، لە دۆخێکی پشێودان، گیرۆدەی مادەی هۆشبەرن، کێشەی ئەخلاقییان هەیە، حاڵەتی لەشفرۆشییان تێدا هەیە، کۆنترۆڵ و پشتیوانییەکی تەواویان بە سەر منداڵەکانیاندا نییە، لەوانەیە منداڵ بە کار و پیشەی زۆر زیانبەخشەوە تێوەگلا بێ، هەروەها لە بەر ئەوەی هیچ پاڵپشتێکی نییە، زیاتر لە ژینگەی کاردا زیانی پێ دەگات. ئێمە لە کاری سەرشەقام و بەراوردکردنی نێوان بنەماڵە ئێرانی و ئەفغانییەکاندا چەندین جار ئەمە دەبینین. پسپۆڕان ئێمە کە لە ڕێکخراوی نێودەوڵەتیدا ئیش دەکەن بیستبوومان خێزانە ئەفغانییەکان، لانیکەم تا چەند ساڵێک لەمەوبەر، لەبەر ئەوەی کە کەمتر زیانیان پێ دەگا، زیانی کۆمەڵایەتی و گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر لە ناویاندا کەمترە. بەڵام بە سەرنجدان بەوەی کە ئەوان لە بارودۆخی کۆچبەریدا ئیش دەکەن و ورد دەڕۆن و ورد دێنەوە، خێزانەکە بە گشتی جێگیرترە.

دیمەنی کوورەی خشتپێژی شەمساباد (وێنەی توێژینەوەکە)

ئاسایش

یەکێک لە گرینگترین پێداویستییەکانی هەموو مرۆڤێک ئەوەیە کە هەست بە ئاسایش بکات. ئاسایش دەڕوانێتە ژێدەری ڕاستەقینەی ئەو

لە جیهانی واقیع و هەستی ئاسایش ئاماژە بە چەمک یان تێگەیشتن لـە ئاسایش دەکات. هەرچەندە ئـەم دووانـە پەیوەنـدییان بـە یەکـەوە هەیـە، بـەڵام ڕەنگـە جیاوازیشـیان هـەبێت. بـۆ وێنـە لەوانەیـە ژینگەیـەک تـا ڕادەیەک هێمن و ئارام بێ، بەڵام ئەوانەی دەچنە ناو ژینگەکە هەست بە نائارامی دەکەن، چونکە لەگەڵ ژینگەکە ئاشنا نـین، یـان بـە هـۆی ترسەوە بە هیچ شێوەیەک ناچنە ناو ئەو ژینگەوە.

پرسی ئاسایش لە لێکۆڵینەوەی جۆرەکانی کـاری منـداڵان گرینگـە و هەر بۆیە لەم بەشەدا هەندێک لە نموونەکانی باس دەکرێن. ئاسـایش ڕەهەند و نموونـەی جۆراوجـۆری هەیـە، کـە گرینگترینیـان ئاسایشـی ژیان و هزری و جڤاکی و داراییە. جۆرێکی دیکـەی ئاسـایش بریتییـە لە "ئاسایشی بوون". بە بـڕوای گیـدنز[1]، ئاسایشـی بـوون بریتییـە لـەو دڵنیاییەی کە زۆربەی مرۆڤەکان بەردەوامن لە ناسینی شوناسی خۆیان و مانەوەی ژینگە کۆمەڵایەتی و مادییەکانی دەوروبەریان [56].

کار و ژیانی منـداڵان و کۆچکردنیـان بـۆ کـار پـڕە لـە نائـارامی و مەترسی. ئاسایشـی منـداڵان بەتایبـەت منـداڵانی ئەفغانسـتانی لـە کـاتی کۆچکردنـدا زۆر لـە مەترسـیدایە و تەنانـەت لەوانەیـە گیـانی خۆیـان لەدەست بدەن. گێرانەوەی منداڵێکی ئێرانی کە لە شارێکی دیکـەوە بـە نیازی کار هاتووەتە تاران، ئەو ترس و نائاساییشـییەی پێـوە دیـارە کـە ئەو منداڵە لە کاتی کۆچکردندا تووشی بووە:

> کاکم لە تاران بوو، وتی کارێکم بۆ تۆ دۆزیوەتەوە. وتم باشـە دێـم. دایکم وتی مەڕۆ. شەو سواری پاس بووم، هاتم؛ لـەناو پاسـەکەدا زۆر ترسام، گریام. من تازە هاتمە تـاران، زیـاتر ترسـام. دەترسـام ون بـم. سـەرەتا وتـم خۆزگـە هـەر نـەهاتبام. مـن هەمیشـە دۆعـا دەکـەم، هـیچ منداڵێک ئەمەی بۆ پێش نەیەت. تەمەنم سێزدە ساڵ بوو.

ئەم ئەزموونە بۆ منداڵانی ئەفغانی کە بە شێوەیەکی نایاسـایی کـۆچ دەکەن زۆر قورسترە. ئەزموونی کۆچبەرییان بە جۆرێکە کـە سـەرەتا بـە ئۆتۆمبێـل دێنـە سـەر سـنووری ئێـران. دواتـر خۆیـان ڕادەسـتی قاچاخچییەکان دەکەن بۆ ئەوەی لە سنوور بیانپەڕێننەوە. لەوانەیە چەند ڕۆژێـک لـە نێـوان چیاکـانی ئێـران و ئەفغانسـتان بـە کـەمێک ئـاو و خواردنەوە یان بەبێ هیچ خواردنێک بە پێ بڕۆن. دوای ئـەوە دەگەنـە سنوورەکانی ئێران و خۆیان ڕادەستی قاچاخچییـە ئێرانیـەکان دەکـەن. ئەوانیش منداڵان بە ئۆتۆمبێل دەبەن بۆ شوێنێکی تایبەت کە زۆر جـار نزیکە لەو پاسانەی کە دەچنە شارە گەورەکانی ئێـران. ئەگـەر بـۆ ئـەم مەبەستە ئۆتۆمبێلی سوار بە کار بهێنن، بـە زۆری دە بـۆ پـازدە کـەس دەخەنـە نـاو ئۆتۆمبێلەکـەوە، چەنـد کەسـێکیش دەبـێ لـەناو سـندوقی ئۆتۆمبێلەکـەدا دابنیشـن. ئەگـەر ئۆتۆمبێلەکـەیان ڤـانێکی نیسـتان بـێ،

1. Anthony Giddens

نزیکەی سی کەس هەڵدەگرن. قاچاخچییانی منداڵان بە خێراییەکی زۆر بەرز ئۆتۆمبێل لێ دەخوڕن بۆ ئەوەی لە دەستی ئەفسەرەکان هەڵبێن و زووتر بگەنە شوێنی مەبەست کە ئەمەش لە زۆر حاڵەتدا دەبێتە هۆی ڕووداو و مردنی بەشێکی زۆر لەو کۆچبەرانە. لە ئێران ساڵانە لانیکەم چەند ڕووداوێک لەو حاڵەتانە ڕوو دەدەن؛ تەنها پێویستە لە ئینتەرنێتدا کەمێک بگەڕێین دەیان حاڵەتیان لێ دەدۆزینەوە. هەندێک جار ئەفسەرانی هێزە ئینتزامییەکان لە ڕێگادا تەقە لەم کۆچبەرە نایاساییانە دەکەن و دەیانکوژن، یان کاتێک چەند کەسێک سواری سندوقی ئۆتۆمبێل دەبن بۆ ئەوەی بگەنە شوێنی مەبەست ئەندامانی جەستەیان زیانی پێ دەگات. ئەم خەڵکە هەمیشە ترسیان هەیە کە گولەباران بکرێن و بکوژرێن. منداڵێکی ئەفغانی بەم شێوە باسی چۆنیەتیی کۆچکردنی خۆی دەکا:

> ڕێگای هاتن دەردەسەرە. وەک کیسەیەک ئارد، لە پاڵ یەک دامانەدەنن [ئاماژە بە نیسان دەکات]، سی و پێنج کەس جێی دەبێتەوە. وێستگەی شەمەندەفەر بە پێ دەڕۆین، بە پێ دەڕۆین بۆ بەم، بە پێ دەڕۆین بۆ کرمان، بە پێ دەڕۆین بۆ ناین. ئەگەر ڕێگاکە چۆڵتر بێ، لە ناوەوەی پاکستانەوە بۆ ئێران زیاتر لە چوار ڕۆژ ناخایەنێ، ئەگەر چۆڵ بێت. مەترسی هەیە؛ مەترسیی برسێتی هەیە، مەترسیی دزی هەیە، مەترسیی حکومەت هەیە، مەترسیی ئۆتۆمبێل هەیە. تۆ سەیری تەقەکردنەکە دەکەی، جگە لە تەرمی ئەفغانییەکان نەبێ هیچی دیکە بەدی ناکەی[1]؛ مەبەستم ئەوەیە، بۆ جێگاکە، دەڵێین جێگاکە، نازانم ئێوە چی پێ دەڵێن چی. خودا شایەدە، یازدە تەرمە. تەنها نازانرێ کە دز کوشتوونی یان حکومەت. پێم وایە 100% کاری دزە. چواردە جار دەچمە ئێران، وەرە و بڕۆ. ئێمە پێی ڕاهاتووین، ئاساییە [57].

لەم دۆخەدا منداڵ لای خۆی بیر لە دنیا دەکاتەوە، کە جیهان بۆ ئەو شوێنێکی نائارامە کە لەوانەیە هەر بینا ژیانی لەدەست بدات. واتە چیتر لە ڕووی بوونەوە هەست بە ئاسایش ناکات.

ئاسایشی ئەم منداڵانە لە شوێنی کار و ماڵ، چ لە شوێنی کار یان لە ماڵە تاکەکەسییەکان، لە کۆمەڵێک ڕووەوە مەترسی لە سەرە. ئەوان کاتێک کە لە ماڵەوە بەرەو شوێنی کار و یان لە ڕێگای گەڕانەوە لە شوێنی کار بۆ ماڵەوە لەوانەیە ئاسایشیان بکەوێتە بەر مەترسی. بۆ وێنە دزەکان لەوانەیە پەلاماریان بدەن و پارەکانیان بدزن. بۆیە بۆ ئەوەی دروستکردنی ئاسایش و پاراستنی خۆیان و تەنانەت بۆ ئەوەی تێچووی هاتوچۆ کەم بکەنەوە، منداڵان ڤان یان تەکسی بە کرێ دەگرن. واتە یەکێک لە ستراتیژییەکانیان بۆ پاراستنی ئاسایش

1. کاتێک تەقە دەکرێ هەر تەرمی ئەفغانی دەبینی.

بەکرێگرتنی تاکسی و هاتوچۆی بە کۆمەڵە. گێڕانەوەی هەندێک لەو منداڵانە ئەم خاڵە پشتڕاست دەکەنەوە:

حەوت هەشت کەسین، تاکسیمان بە کرێ گرتووە؛ بەیانی دەمانهێنێ، شەو دەمانگەڕێنێتەوە. زۆر باشە ئاوا دزیش نامانڕووتێنێتەوە.

ئۆتۆمبێل دێ و لێرە دامانده‌بەزێنێ، شەو دێ و دەمانباتەوە.

لێرە ئیش دەکەم. پێش ئەوەی بێم ئەو هاوڕێی من بوو، دەمناسی؛ .... دەیگوت کاتێک دەگەڕێمەوە بەرەو لای شەقامی دەوڵەتخا، ئەو پڕوپووچانە دەیگرن، چەقۆی لێ ڕادەکێشن، دەیکوژن ... هەر ئەوەندە ... هێشتا نەبۆتە دوو حەفتە، لێرە ئیشی دەکرد؛ لە سەر جادە پێی دەڵێن مۆبایلەکەتمان دەیە، پارەکەتمان دەیە. کاتێک موبایلەکەی دەدا بە دەستەوە جارێکی دیکە بە چەقۆ لێی دەدەنەوە. تەمەنی هەژدە حەڤدە ساڵان بوو. دووان بوون هاوڕێم بوون. باشە بۆ هەر شوێنێک بچین بۆ دارتاشی بە جووتە دەچین. هەر بۆیە ئەو هاوڕێیەم بە چەقۆ لە دەستی دەدەن، ئەمەی دیکەیان چەقۆ لە دڵی دەدەن. ئەو هاوڕێیەی ڕزگاری بووە.

بەڵێ تەرمی زۆر هەیە؛ هاتن پارەیان وەرگرت، نەمتوانی هیچ بکەم. کاتێک چەقۆکە دەردەهێنرێ چی لە دەست دێت؟

لە شوێنی کاریشدا، بە پێی جۆری کار، ئاسایشی منداڵان لە ڕەهەندی جۆراوجۆردا دەکەوێتە مەترسییەوە، لە ئاسایشی جەستەییەوە بگرە تا دەگاتە ئاسایشی دەروونی و دەستدرێژی کە لە شوێنی کاردا تووشی دەبن. هەڵبەت ئەزموونی ئاسایش و هەست پێکردنی بە پێی ڕەگەز جیاوازە، چونکە کچان زیاتر تووشی توندوتیژیی سێکسی دەبنەوە و لە ئەنجامدا هەست بە ناهێمنیی زیاتر دەکەن، چ ڕاستەقینە و چ هەستپێکراوانە. لە زۆر حاڵەتدا هەستکردن بە نائارامی دەبێتە هۆی ئەوەی یان کارەکانیان بگۆڕن یان واز لە کارەکانیان بهێنن. دوو لەو کچانەی لە ناوچەی ڤێلێنجەک کاریان کردووە، ئەزموونی خۆیان بەم شێوە وەسف کردووە:

من چووم بۆ ئیشکردن؛ دوو کچ هەبوون کە بڕیار بوو شوو بکەن. ئێمە بە تەنیا ماینەوە. ئێستا کە ئیتر ناڕۆین. ئەمڕۆ بڕیارە پارەکەمان پێ بدەنەوە، چونکە ئێرە شوێنی ژن نییە. دایک و باوک ڕێگەمان پێ نادەن بچینە سەر کار. دوو پیاو هەن. لە پێشدا هەشت کەس بووین؛ هەموومان ڕۆیشتین، بە تەنیا ماینەوە لەگەڵ دوو پیاو کە ئیتر ڕێگەیان نەدەدا بڕۆن.

جوێن دەدەن، زۆر بێ ئەدەبن. کچەکە چووە لای پیاوەکە، ئەویش پانتۆڵەکەی داکەند. کە پانتۆڵەکەی دادەکەنێ، کچە دەچێتە لای دایکی. دایکی گرینگی پێ نادا، دەڵێ بە توون. لەمانە زۆر ڕووی داوە، بەڵام بۆ من نا ڕووی نەداوە.

ڕەنگە هەندێک جار کچان لە لایەن شارۆمەندانی دیکەوە لە شوێنی کارەکانیان، بەتایبەتی لە کاری سەر شەقامی دەستدرێژیی سێکسی بکرێتە سەریان. بەشێک لەو کەسانەی کە لە شەقامەکانی ناوەندی شاردا کاریان دەکرد، ئەزموونی خۆیان لەم بوارەدا بەم شێوە خستەڕوو:

بۆ وێنە لە پارکەکەدا ئازاری سێکسی زۆر هەیە، بەتایبەت ئێمە کە دەستفرۆشین. ئێستا هەر ئەو کچەی کە باسیم کردبوو کە ڕای کردووە خەڵکی سەبزەوارە، ئەمە دەستدرێژیی سێکسی کراوەتە سەری. پاشان نەیتوانی بە دایکی بڵێ، چونکە بە دایکی بکوتایە، دایکی بڕوای پێ نەدەکرد. دەیوت دیارە خۆت شتێکت کردووە کە (وا وا لێهاتووە) هاتووەتە لات. هەر ئێستا بە دایکم بڵێم دایە ئەمەم بە سەر هاتووە، باوەڕم پێ ناکات. بەڵام قسەی کەسێکی نەناس کە نایناسێ، پێشتر نەیبینیوە، قسەی بۆ بکا، بۆ وێنە بێ و بەڵێ کچەکەت شتێکی وای کردووە، بڕوای پێ دەکات. پاشان ناچار بوو بە دایکی نەڵێت. تووشی ئازاری ویژدان هاتبوو و لە ماڵ ڕای کرد و دەرچوو. هەر لەم پارکەشدایە. ئێستا من و خوشکەکەم لە پارکەکەدا پیاسە دەکەین، زۆرێک، بۆ نموونە، پێشنیار دەدەن و دەڵێ با بچین بۆ شوێنێک، ئەوەندە پارەت پێ دەدەم، بەڵام هێشتا کۆڵمان بۆیان نەداوە.

هەندێک کوڕ دێنە بەر دەمت. هەموو کێشەکانمان کوڕن کە بێزارمان دەکەن.

ئەزموونی توندوتیژی دەبێتە هۆی ئەوەی یان واز لە کارەکانیان بهێنن یان کارەکانیان بگۆڕن. بۆ وێنە لە کاری کارگا یان کاری سەر شەقامەکان ڕوو بکەنە کارکردن لە ماڵەوە. بە گشتی ئەزموونی نائارامی ڕۆڵێکی گرینگ لە گۆڕینی جۆر یان شوێنی کارکردنی منداڵان دەگێڕێت. یەکێک لە منداڵەکان سەبارەت بە گۆڕینی کارەکەی وتی:

لەگەڵ خاوەنکارەکەمدا تووشی دەمەقرێ هاتم. لە سەر شتی هیچ و پووچ جنێوی دەدا، قسەی ناشرینی دەکرد. من پێم خۆش نەبوو. من لە منداڵیدا حەزم لە شتی خراپ نەبووە. هاتمە دەرەوە.

شتە خراپەکان چین؟

بۆ نموونە جنێوی ناحەز بەم و ئەو. ڕەوشتیان باش نەبوو. بۆ وێنە هەندێک جار گاڵتەی ناشرینیان پێ دەکردم؛ بۆ وێنە جنێویان بە کاکم و ئەوان دەدا، بەم شێوە. منیش تووڕە بووم، لێی دەرچووم.

لەوانەیە دایکان و باوکان لە ترسی ئەوەی کە نەکا ئاسایشی منداڵەکانیان بکەوێتە مەترسییەوە بێنە شوێنی کارەکردنیان و بەم شێوە ئاگاداری منداڵەکانیان بن. ئەمەش لە کاری سەر شەقامەکاندا زیاترە. بۆ وێنە خێزانێک لەوانەیە منداڵەکەیان یان منداڵەکانیان بهێننە سەر چوارڕێیان و ئەو منداڵانە کەمێک لە دوورەوە چاودێریی دایک و باوکیان هەبێت؛ وەک یەکێک لە منداڵەکان لەم ڕووەوە وتی:

ئێمە لەو چوارڕێیانە بووین، خێزانێکی ئەفغانی کە هەموویان پێکەوە کاریان دەکرد. دایکیان لە شوێنێک ڕادەوەستا، چاوی لە سەر ئەوە بوو کە کەس لێیان نەدا، شەڕیان لەگەڵ نەکات.

ستراتیژێکی دیکەی منداڵان بۆ خۆپارێزی پەنابردنە بەر تۆڕەکانی خێزان لە شوێنی کارەکەیانە. ئەمە لە زۆرێک لە کارەکاندا باوە. بێگومان دەکرێ بڵێین لە بەر ئەوەی لە هەندێک کاردا خەڵک لە ڕێگەی تۆڕە کۆمەڵایەتی - خێزانەکانیانەوە بە یەکەوە بەستراونەتەوە، ئەم تۆڕانە ئاسایش و هەستکردن بە ئاسایشیان بۆ بەرهەم دەهێنن. تێبینیی یەکێک لە توێژەرانی بواری توێژینەوە بەم شێوە:

خاوەنکار لە کارگایەکدا لەگەڵ ژنێک و دوو منداڵ کە خوشک و برا بوون کاریان دەکرد. دایکی منداڵەکان لە نهۆمی دووەمی بیناکە کاری دەکرد کە کارگای دروومان بوو. لە میانەی چاوپێکەوتنەکەدا دایکیان هاتە خوارەوە و منداڵەکەی دیکەی کە منداڵێکی ساوا بوو بەجێدەهێڵێ بۆ ئەوەی بخەوێت. منداڵەکان ئەم کارەیان لە ڕێگەی دایکیانەوە دۆزیبۆوە. لەم حاڵەتانە دەتوانین بڵێین کە ژینگەی کارکردن و خاوەنکار لە لایەن دایکەوە پەسەند کراوە و جگە لەوەش منداڵەکان متمانە و ئاسایشیان هەیە.

هەر وەک باس کرا هەستکردن بە ئاسایش ڕۆڵێکی گرینگ لە کارکردن یان کارنەکردنی منداڵان و ڕێککەوتن و ڕەزامەندیی بنەماڵەکانیان بەتایبەت لە ناو بنەماڵە پەنابەرەکاندا دەگێڕێت. بۆ هەستکردن بە ئاسایش ئاشنابوون بە ژینگە و پانتای کار زۆر گرینگە. چونکە زۆرێک لە خێزانە پەنابەرەکان ماوەیەکی کەم لە ئێران دەژین و لە کۆمەڵگە بچووکەکانی ئەفغانستانەوە هاتوون، لە کاتی کۆچکردن بۆ تاران لەم شارە دەترسن و لەوانەیە بۆ کارکردن نەچنە هیچ شوێنێک و زیاتر لە دەوروبەری ماڵەکانیان بمێننەوە. یاریدەدەری کۆمەڵایەتیی یەکێک لە ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (NGO) لەم بارەوە ڕایگەیاندووە:

لە مەیدانی کتابدا کارێکی زۆر باشم بۆ بنەماڵەیەکی ئەفغانی

دۆزییەوە کە باوکیان گیرۆدەی مادەی هۆشبەر بوو و لەگەڵیان نەبوو، و دایکیان زۆر خەمۆک بوو، دایک و منداڵ بە توندی وابەستەی یەکتر بوون، وەک فریادرەس و قوربانی، پاشان دایک ڕێگەی نەدا؛ وتی ڕێگاکەی دوورە کە چۆن بڕوا و چۆن بگەڕێتەوە. لەم حاڵەتانەمان هەبوو؛ دەزانی بۆ؟ چونکە تازە لە ئەفغانستانەوە دێن، ژینگەی ئارامی و خۆپارێزییان لێرەیە، دەترسن بۆ ماوەیەک لێرە دوور بکەونەوە.

واتە ئەگەر بیانهەوێ لەو ناوچە هێمنەی کە هەیانە دەربچن دەترسن؟

ڕێک وایە. بۆ وێنە لە مەڕ کارگای پیشەسازیی دار، چەندە وتمان کە پێویستە بچنە ناو کۆمەڵگاوە، خەڵک بناسن، ئەزموون بەدەست بهێنن، و لەوانەیە ببێتە هۆی پێشکەوتن و کۆچکردنت بۆ وڵاتانی دیکە، بەڵام ...

ڕەهەندێکی دیکەی ئاسایشی منداڵان ئاسایشی کارە. بێگومان دووپاتی دەکەینەوە کە نابێ منداڵان کار بکەن، بەڵام لە هەمان ئەو کارانەدا کە بەشێکن لە کاری منداڵان، ئاسایشی کارەکەیان بە شێوەی جۆراو جۆر هەڕەشەی لێ دەکرێت. هەروەها وەک لە مەترسییەکانی کار بە باشی ڕوون کراوە، منداڵانی کار لەوانەیە ئەندامانی جەستەیان لە دەست بدەن یان تەنانەت بمرن. لەوانەیە دوای برینداربوون لە کارەکانیان دوور بخرێنەوە یان لاکەوتە ببن. لە شوێنی کاردا خاوەنکار چەندین شێوەی جۆراوجۆری یاسای نەنووسراو بەسەریاندا دەسەپێنێ و دەیانچەوسێنێتەوە. ئەم هەستکردن بە نائارامیی کارە بە شێوەی جۆراوجۆر خۆی دەردەخات. بۆ وێنە منداڵانی زبڵگەڕ کە لە سەرەتای مانگدا تا کۆتایی مانگ پارەی "گومرکی"ـی خۆیان دەدەن، لەوەی کە ئایا دەتوانن بەقەد گومرکی مانگەکەی دیکە داهاتیان هەبێت یان نا نیگەرانن. بێگومان ئەو منداڵانەی کە ئەزموونی کارکردنیان یان ئاستی لێهاتوویییان زیاترە و گوێڕایەڵترن، کەمتر هەست بە نائاسایش دەکەن، چونکە بۆ خاوەنکار هێزی کاری باشن.

جۆرێکی دیکەی ئاسایش بریتییە لە ئاسایشی دارایی یان ئابووری کە منداڵان لە کارە جۆراوجۆرەکاندا لێی بێبەشن، وەک لە نموونەی سەرەوەدا باس کراوە. لە زۆرێک لە کارگا و فێرکارییەکانی ناو دووکانەکاندا، خاوەنکار بە هۆکاری درۆی وەک باش کارنەکردن، دواکەوتن، زوو دەرچوون، فێربوونی کار و هتد ئامادە نییە پارەی منداڵەکان بدات. یان هەندێکیان حەقدەستەکانیان بە نیوەچڵی پێ دەدەن یان بە بیانووی ئەوەی ئێستا نیمە و دواتر دەیدەم، حەقدەستیان پێ نادات. ئەم گێڕانەوانەی خوارەوە بە ڕوونی ئەم ڕەهەندی نائارامییە پیشان دەدەن:

چوومە لای بۆ ئەوەی پارەکەم وەربگرم؛ وتی خۆ هیچ ئێشت

نەکردووە. وتم چۆن! هەموو ڕۆژێک لە سەعات نۆ هەتا هەشتی شەو دەهاتم.

پارەیان نەدەدا؛ 50 هەزار تمەن، هاتمە دەرەوە.

هەر دەڵێ ئەم حەفتە پارە دەدەم، خۆ هەمووشی نادا یان بۆ وێنە ۲۰۰ هەزار تمەن دەدا، ئەوەی تریش نادات.

گێڕانەوەی یەکێک لە یاریدەدەرە کۆمەڵایەتییەکانی ئەو ڕێکخراوە ناحکومییە (NGO) سەبارەت بە نائەمنی منداڵانی کار لە ڕەهەندە جیاوازەکاندا بەم شێوەیە بوو:

کەمترین حەقدەست، نەبوونی خۆپارێزی و تەندروستی، نەبوونی ئاسایشی کار، نەبوونی مافی ناڕەزایی دەربڕین، نەبوونی پشتیوانیی کۆمەڵایەتی، کەوتنە بەر بە هەموو جۆرە حەڕەشەیەکی لێدان و دەستدرێژیکردنە سەر لە گەڕەکە دوورەدەستەکان لە کێشەکانی منداڵانن. یەکەم بابەتی گرینگ ڕەچاوکردنی خۆپارێزیی کارە و گرینگترین و پێویستترین بەشیشە. لە قۆناغی دووهەمدا نە پەروەردە و نە داهاتووی کۆمەڵایەتی و نە پاڵپشتیی کۆمەڵایەتیان هەیە. کەمیی حەقدەست، یەک لە سەر چوار و یەک لە سەر پێنجی حەقدەستەکانی کار کە لە یاسای کاردا، کە لەگەڵ حەقدەستی کرێکارانی دیکە یەکسانە. هەروەها مافیان زۆر پێشێل دەکرێت. بۆ وێنە حەقدەستەکانیان پێ نادەن.

جۆرێکی دیکەی نەبوونی ئاسایش کە منداڵان لە شوێنی کارەکەیان بەئەزموونی دەکەن، ئاسایشی پەیوەندییە. پەیوەندی گرینگترین توخمی سەرمایەی کۆمەڵایەتییە. بێگومان هەر پەیوەندییەک دەتوانێ کوالیتی هەبێ یان نەیبێت. ئەو پەیوەندییانەی کە لە سەر بنەمای پەیوەندییەکانی ئاغا – نۆکەری یان پەیوەندیی ناهاوسەنگ و لەگەڵ ترس و دڵەڕاوکێن لەو پەیوەندییانەن کە ئاستی کوالیتییان نزمە. منداڵان لە شوێنی کارەکەیاندا ئەم جۆرە پەیوەندییانە بەئەزموون دەکەن. لە وتەزای پەیوەندییەکانی دەسەڵاتدا، بە باشی باس کرا کە چۆن پەیوەندییەکانی دەسەڵاتی ناهاوسەنگ بە زیانی منداڵانە و ئەم منداڵانە لە شوێنی کاردا تووشی کەمیی ئاسایش دەبنەوە. پەیوەندیی خاوەنکار لەگەڵ ئەوان ئارەزوومەندانەیە، بە شێوەیەک کە ڕەنگە بە توندی مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێ، یان بەهیچ شێوەیەک گرێبەست لەگەڵ منداڵان نابەستێ یان بۆ ماوەیەکی کورت گرێبەستیان لەگەڵ دەبەستێ و کاتەکانی کارکردنیان زۆر درێژ دەکاتەوە. منداڵێک کە لە گەڕەکی نەرمەک کاری فیتەری دەکرد، سەبارەت بە کاتی دەوامەکەی دەڵێ:

پێم گوت لە پێنج بەو لاوە ناتوانم لێرە بمێنمەوە. وتی پێویستە تا

کاتژمێر نۆ لێرە [دووکانی فیتەری] بیت. بۆ من قورس بوو، نەچووم.

تێکچوونی ئاسایشی دەروونی لە کۆتاییدا حاڵەتێکی دیکەیە کە منداڵان بەئەزموونی دەکەن. هەڵبەت کاتێک مرۆڤەکان هەست بە ئاسایش ناکەن، لێکەوتە سروشتییەکەی دەبێتە ترس و دڵەڕاوکێ و دیکەی کێشە تەندروستییە دەروونییەکانە. یەکێک لە میکانیزمەکانی منداڵان لەم دۆخەدا پەنابردنە بەر چارەنووسخوازییە. کاتێک ئاسایشەکەیان لە هەر بوارێکدا هەڕەشەی لەسەر بێ هەوڵ دەدەن بە بەکارهێنانی ئەو پێکهاتە دەروونیانەی کە دروستی دەکەن هەستی ئاسایش بۆ خۆیان بخولقێنن. بێگومان ئەم ئاسایشە درۆیە، چونکە منداڵان لە مافەکانیان بێبەش دەکا و دەرفەتی زیاتریان بۆ چەوسێنران دەڕەخسێنێت.

زۆر لە کارەکەم ڕازی بوون، بەڵام لە کاتی پارەدان ڕازی نەبوون؛ دەیانگوت: "باوە، تۆ هیچ نازانی ئیش بکەی، بە هیچ شێوەیەک لە کاتی خۆیدا نایەیت". من دەڵێم برا لە هەشت بەیانییەوە هەتا دوازدەی شەو ڕادەوەستم. [بە زەردەخەنەوە]. لاساری دەکەن. ئەگەر بتەوێ بتبەم بۆ لای ئەوان. من مرۆڤێکم، پێم وتن ئەم دونیایە بێ بەهایە، تۆ دەتەوێ پارەکەم بخۆی بیخۆ. تازە چووە دنیا ئەوە ناهێنێت. هەندێک جار سڵاویان لێ دەکەم. من کەسێک نیم کە بە دڵی بگرم، دەڵێم ڕەنگە ئەمە قسمەتی من بێ، ڕەنگە ویستی خودا بێت.

هەروەها پێویستە ئاماژە بەوە بکرێ کە جگە لەوەی کە دامودەزگاکانی وەک بێهزیستی و شارەوانی لە کاتی پلانی ڕێکخستنەوەدا حەڕەشە لە ئاسایشی منداڵان دەکەن، هێزی پۆلیس حەڕەشە لە ئاسایشی منداڵانیش دەکات. هەڕەشەکەیان زیاتر لەسەر منداڵانی ئەفغانییە کە بە شێوەیەکی نایاسایی بەرەو ئێران کۆچیان کردووە. بە هۆی نەبوونی بەڵگەی ناسنامە و کۆچی نایاسایی، ئەم منداڵانە هەمیشە دەترسن کە لە لایەن پۆلیسەوە بناسرێنەوە و دەستگیر و دواجار ڕیپۆڕت بکرێن. بۆ وێنە لە شوێنەکانی جیاکردنەوەی زبڵ بینرا کە چۆن هەندێک لە زبڵگەرەکان لە سەربانی کۆخەکانیان نووستنگەیان ساز کردبوو، کاتێک لێمان پرسین بۆچی وا دەکەن، وەڵامیان داوە کە لە ترسی هێزەکانی ئینتزامی و قۆڵبەستکران لە سەربان دەخەون بۆ ئەوەی ئەگەر هێرشیان کرایە سەر پێش ئەوەی ئەفسەرەکان بێنە ناو شوێنەکە، ئەوان ئەفسەرەکان ببینن و لە دستیان ڕا بکەن.

هەر ئەوە ... پۆلیسی شارەوانییە. خەریک بوو ببرێم بۆ زیندان. بە هۆی دەستفرۆشی پێیان دەگوتم ئاژاوەگێڕ. چونکە کاتێک دەیبینێ لێی ناترسین، بە زمانە پیسەکەی وشەیەکی وات پێ دەڵێت.

ئەزموونی توندوتیژی و ئازار

منداڵان لە شوێنی کاردا تووشی هەموو جۆرە ئازار یان توندوتیژییەک دەبن. ئازاردان زیاتر لە ڕەهەندی نێوان کەسەکاندا ڕوو دەدا، بەڵام توندوتیژی جگە لە ڕەهەندی نێوانکەسەکان ڕەهەندێکی پێکهاتەییشی هەیە. بۆ وێنە کاتێک خاوەنکارێک یان شارۆمەندێک دەستدرێژی دەکاتە سەر منداڵێک، ئەم ڕەهەندە زیاتر لە جۆری توندوتیژیی نێوانکەسەکانە، لە کاتێکدا وەختێک پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکانی وەکوو دابەشکردنی نایەکسانانەی سەرچاوەکان یان یاساکان زەمینە بۆ کاری منداڵان خۆش دەکەن، نەک هەر کاری منداڵان قەدەغە ناکەن، بەڵکوو تەنانەت ئەوان بە جۆرێک لە جۆرەکان شەرعیەتی پێ دەدەن و ئەمەش جۆرێکە لە توندوتیژیی پێکهاتەیی کە لە دژی منداڵان بە کار دەهێنرێت. لەم بەشەدا بە پێی ئەزموونی ژیانی منداڵان لە کارە جۆراوجۆرەکاندا زیاتر گرینگی بە توندوتیژیی نێوانکەسەکان دەدرێت. منداڵان چەندین جۆری توندوتیژیی جەستەیی، دەروونی، سێکسی، و پشتگوێخران لە لایەن کەسانی وەک خاوەنکار، شارۆمەند، کاسپکارەکان، ئەندامانی خێزان، هاوکاران یان هاوتەمەنەکانیان لە شوێنی کار، بریکارانی دامەزراوە فەرمییەکانی وەکوو بەرپرسانی شارەوانی، ئەفسەرانی هێزە ئینتزامییەکان و کاربەدەستانی میترۆ و پشکنەرانی بێهزیستی بەئەزموون دەکەن.

پێناسەی جیاواز بۆ توندوتیژی پێشنیار کراوە. لە پێناسەی توندوتیژیدا هاتووە: "هەر کردارێکی جەستەیی، فیزیکیی یان دەروونی یان ڕۆحی، ئازاراندن، پشتگوێخستن یان ڕەفتارێک کە لە ئەنجامی کەمتەرخەمی، سووکایەتیکردن یان کەڵکاوەژۆیی بێ، بۆ وێنە دەستدرێژیی سێکسی." [58]. لەم چوارچێوەدا، دەستدرێژیکردنە سەر منداڵان بریتییە لە: "هەر زیانێکی جەستەیی یان دەروونی، دەستدرێژیی سێکسی یان چەوساندنەوە و دابیننەکردنی پێداویستییە سەرەتاییەکانی ئەو کەسانەی کە تەمەنیان خوار هەژدە ساڵە لە لایەن کەسانی دیکە کە ناهەڵکەوتانە بێت" [59] لە پێناسەیەکی دیکەی توندوتیژیی دژ بە منداڵان هاتووە کە توندوتیژی دژ بە منداڵان بریتییە لە هەموو ئەو توندوتیژییانەی کە دژ بە کەسانی خوار هەژدە ساڵ دەسەپێنرێ، ئەم توندوتیژییانە لە لایەن دایک و باوک، چاودێرانی دیکە، هاوتەمەنەکان، خاوەنکارەکان، هاوبەشە ڕۆمانسیەکان[1] و کەسانی نامۆ ئەنجام بدرێت [60].

جۆرێک لە توندوتیژی کە منداڵان لە شوێنی کارەکەیان تووشی دەبن، توندوتیژی فیزیکیی یان جەستەییە کە لەوانەیە ببێتە هۆی بریندداربوون یان کەمئەندامی. ئەم جۆرە توندوتیژییە لە شوێنی کاردا

1. Romantic partners

زۆر باوە و زۆرێک لە منداڵان بەئەزموونی دەکەن. زۆربەی ئەو منداڵانەی کە لە دووکانەکانی چاککردنەوەی وەکوو فیتەری یان بەرهەمهێناندا کار دەکەن، توندوتیژیی جەستەیی توند بەئەزموون دەکەن. هەڵبەت ئەم جۆرە توندوتیژییە هەمیشە توندوتیژیی زارەکی یان دەروونی لەگەڵە. لە هۆکارە سەرەکییەکانی ئەزموونی توندوتیژی لە دووکانەکانی چاککردنەوە و کارگاکاندا دەتوانین ئاماژە بە کاری نالەبار لە شوێنی کار، فرۆشتنی کەلوپەل بە مشتەری بە شێوەیەکی نەشیاو، دەمەقرێ لەگەڵ مشتەری لە سەر قازانجی خاوەنکار، چاوەڕوانیی خاوەنکار بۆ فرۆشتنی کەلوپەلەکان بە مشتەری بە هەر چەشن و هەر جۆرێک، نەگەیاندنی کاڵا یان کار بە مشتەری لە کاتی گونجاودا، زیانگەیاندن بە ئامێرەکانی کار، ونکردنی ئامێری کار، زیانگەیاندن بە شتی مشتەری، ئامادەنەبوون لە کاتی خۆیدا لە شوێنی کار، تێکدانی مادەکە، بزۆزی لە کاتی کارکردندا و هتد. لەم کارگایانەدا چەندین گێڕانەوە لە سەر توندوتیژی هەیە. کوڕێکی تەمەن چواردە ساڵان کە پێشتر لە کارگایەکی فیتەریدا کاری دەکرد، باسی ئەم جۆرە توندوتیژییەی کرد:

> خاوەنکارێکمان هەبوو بە پیچبادەر (دەرنەفیس) لێی دەداین، دەیگوت تۆ باش ئیش ناکەی، ئیشم لێ خراپ دەکەی، گوێراپەڵم نین. چیتر ناتوانین زۆر پەیوەندییان لەگەڵدا ساز بکەین؛ من دەڵێم کێشە نییە، ئیتر ژیان ئاوایە.

یان منداڵێک کە لە فیتەرییەکی گەرەکی فەرەحزاد کاری دەکرد، ئەزموونی توندوتیژیی خۆی بە هۆی وەدرەنگ کەوتن بەم شێوە گێڕایەوە:

> شەڕیش دەکرێ، بەڵێ، ڕوو دەدا، لێشت دەدات. ئەو ڕۆژە درەنگ چوومە سەر کار، جنێوی پێدام؛ وتی درەنگ بێی ئیتر ناهێڵم بەیتە ژوورەوە. یان جارێک جەڕوادەرێکی دا بە سەرمدا.

هەروەها دوو منداڵ کە لە کارگای جلوبەرگدا کاریان کردووە و لە ئەنجامی خراپکردنی کار ئەم جۆرە توندوتیژییەیان بە سەر هاتووە، ڕایانگەیاندووە:

> خاوەنکارەکەم، جارێکیان شتێکم خراپ کرد، هاواری لێ هەستا. دواتر پێی وتم نارەحەت نەبی، هاوارم کرد بۆ ئەوەی زیاتر وریا بیت.

> هات کۆڵێ بە سەرما گوڕاندی، بۆچی پاڵتۆکەت خراپ دووریوە و ئەمانە.

منداڵێک کە تازە دەستی بە کارێک کردووە ئاساییە کە ئەو کارە بە باشی ئەنجام نەدا، بەڵام لە هەندێک حاڵەتدا خاوەنکار وا بیر ناکاتەوە و ئەگەر منداڵەکە کارەکەی بە باشی ئەنجام نەدا، توندوتیژیی لە دژی ئەو منداڵە دەنوێنێت. هەروەها ونکردنی ئامێرەکانی کار لە شوێنی کار بۆ ماوەیەکی کەم یان بۆ هەمیشەش بابەتێکی ئاساییە، بەڵام هەندێک جار ونکردنی کەرەستەکانی کار هۆکارێکە بۆ ئەوەی خاوەنکار توندوتیژی بەرامبەر بە منداڵان بنوێنێت. لە میانەی دیمانە و توێژینەوەی مەیدانیدا منداڵەکان چەندین جار باسیان لەوە کردووە کە بە هۆی ونکردنی کەرەستەی کارکردن لە لایەن خاوەنکارەوە توندوتیژییان لەگەڵ کراوە.

لێدان، جا چ لێدانێک! بە دار، لە سەری جەرِوادەرێکی ونبوو لە یەکتریان دا و دواتر بوو بە شەڕ. زۆربەی وەستاکان لەگەڵ شاگردەکان شەڕ دەکەن. دەڵێن کوا جەرِوادەر، کوا پێچبادەر، بۆ ونت کرد؟

لە زۆر حاڵەتدا توندوتیژیی بەردەوام لە شوێنی کاردا وای کردووە منداڵان دەستبەرداری ئەو کارە بن و ڕوو بکەنە کارێکی تر. لە ڕاستیدا ئەو توندوتیژییانەی کە دەبێتە هۆی وازهێنان لە کار ڕۆڵێکی گرینگی لە چەوساندنەوە و هەژاریی منداڵاندا و هەروەها چوونە ناو پیشەکانی دیکە هەیە. کوڕێکی تەمەن سێزدە ساڵان کە لە کارگایەکدا لە گەڕەکی قەلعەمورغی کاری دەکرد، لەم بارەیەوە گێڕایەوە:

لە شوێنێک خەریکی دروومان بووم، پەردەکەم بڕی. ئیتر خاوەنکار لێی دام، شەڕم لەگەڵی کرد، ئەو پارەی پێ نەدام. وتی: تۆ تازە هاتووی، تەنها کارەکەمت تێکدا. هیچی تر، من هاتمە ئێرە.

لەم زەمینەدا گێڕانەوەی منداڵێک کە وەک فیتەر کاری کردووە بەم شێوە بوو:

تەلێکی وایەر هەیە، گەرمی دەکەن، ئێرەیان پێ داغ کردم. وتی ئەم کارە بکە، من نەمکرد، بەڵام ئەو ئێرەی داغ کردم [بە پێکەنینەوە دەیگێڕێتەوە]. جارێکی تر، یەکەم جارم بوو هاتبووم، وتی ئامرازێک بهێنە، نەمتوانی بیهێنم. بەو جەرِوادەرە لە سەرمی دا. هیچ، هاتمە دەرەوە.

منداڵان بۆ فێربوونی شتێک ماوەیەک کات بە سەر دەبەن، بەڵام بە هۆی ئەزموونی توندوتیژی ناچار دەبن واز لەو شتانە بهێنن کە فێری بوون. لەم حاڵەتانەدا لەگەڵ گۆڕینی کار تەکنیک و کارامەیی ئەو منداڵە کە لەو زەمینەدا فێری کار بووە لەدەست دەچێ، چونکە زۆر جار دەچێتە ناو جۆرێکی دیکەی کارەوە و تەکنیک و ئەزموونەکانی

چیتر سوودی بۆی نییە. هەروەها لە زۆر حاڵەتدا کاتێک منداڵ دەچێتە ناو کارێکەوە، ڕەنگە خاوەن کارەکە بۆ چەند مانگی یەکەم مووچەی پێ نەدا چونکە پێی وایە ئەو منداڵە نازانێ چۆن کار بکا و خەریکە فێر دەبێت. لەم بارەوە منداڵێکی تەمەن دوازدە ساڵ کە لە یەکێک لە پاساژەکانی ناوەندی شاردا کار دەکا، بۆی گێڕاینەوە:

لێرە زۆر هەراسانم دەکەن، ڕەنگە بڕۆم. کاتێک هەراسانم دەکا کە پارەم پێ نادا، سەر مانگ دەڕۆم. بۆ وێنە حەقدەستەکەم وەدوا دەخا، بۆ وێنە هەراسانم بکا، بە سەرمدا بگوڕێنێ، دەبێ ئیشەکەم بگۆڕم. بێزارم دەکا، خاوەنکارەکەی پێشووم بێزاری کردم، هاتمە ئێرە. زۆر شتم فێر بووم، ئیتر هیچ، ئێستا بە کەڵکم نایە. ئەو زۆر ناپیاو بوو.

لە هەندێک کاردا جاری وایە پەیوەندیگرتن لەگەڵ مشتەری و مشتەریەکان بۆ منداڵان هەمیشەییە. خاوەنکارێک لە بازاڕی میوە و تەڕەباری گەرەکی سادقیە سەبارەت بە ئەزموونی پەیوەندیی مشتەری و منداڵانی ئیشکەر ئەمانەی بۆی گێڕاینەوە:

لێرەدا کێشەی زۆر هەیە؛ شەڕ دەکەن. بۆ وێنە کابرا دێ نرخی بارەکە بپرسێ، بارەکە دەخا یان بارەکە هەڵدەفلیقێنێ؛ بۆ نموونە دەڵێی بۆ ئەوەت کرد، دەڵێ من نەبووم. ئیتر ئەمانەش هەڵدەچن و دەیکەن بە شەڕ.

هەروەها کوڕێکی تەمەن 15 ساڵ کە لە بازاڕی میوە و تەڕەباری گەرەکی سادقیە کاری دەکرد، بۆی گێڕاینەوە:

لێرە ببێتە پێنجشەممانە ئێرە قەرەباڵغییەکە هەر مەپرسە. ئیتر فریا ناکەوین، مشتەری پێت دەڵێ بار بێنن و دایبڕێژن. من پێم گوت: بۆ نازانی ئەگەر هەڵیڕێژم هەمووی دەبەن؟ ئیتر لە سەر ئەوە دەبێتە شەڕ.

لە وەڵامی پرسیارێکدا دەربارەی شەڕ لەگەڵ هاوکارەکانی، وەڵامی دایەوە:

بەڕێوەڵا لەگەڵ ئەوانیشدا شەڕ دەکەن. بۆ وێنە گەورەکان هەموویان فەرمانمان پێ دەدەن، کەڵەگایی دەکەن، ئێمەش ناتوانین هەموو کارەکان بکەین. ئیتر شەڕ و لێدان ڕوو دەدات. لێمان دەدەن، ئێمەش دەسرەوێنین. لە سەر ئەم ناکۆکییانەدا ئەندازیار[1] سزامان دەدا و دەرمان دەکات.

ئەو منداڵانەی کە لە سەر شەقامەکان کار دەکەن، زۆرترین

1. چاودێرانی شارەوانی لە ڕێکخراوی مەیدانەکانی میوە و تەڕەبار

جۆری توندوتیژی بەتایبەتی توندوتیژیی جەستەیی بەئەزموون دەکەن. یەکێک لە هۆکارەکانی ئەم توندوتیژییە شەڕ لە سەر سنوورە. هەندێک جار ئەم جۆرە توندوتیژییە بە شێوەی گرووپی بە کار دەهێنرێت. دەستفرۆشێکی تەمەن چواردە ساڵان ئەزموونی توندوتیژیی لە سەر ئەم سنوور و بازنانە بەم شێوە گێڕاوە:

> ... ئەمان دەڵێن ئێمە دە ساڵە لێرە ئیشمان کردووە، ئەمە چوارڕێیانی ئێمەیە، من دەڵێم باشە کوا تاپۆتان، ئیتر لە بەر ئەوە ڕۆژێک بوو بە شەڕمان. ئێمە پێشتر لەم چوارڕێیانەدا ئیشمان نەدەکرد، دەچووینە سەر چوارڕێیانی شارەوانی. حەفتەیەک لەوێ بووین، جارێکیان ... بەرەو لای ئۆتۆمبێلێک ڕۆشت، ویستی خاوێنی بکاتەوە، ... ماتۆرسیکلێتێک هات؛ لە ناکاو دای بە قاچی کوڕە، هەر لەبەر ئەوە ئێمە هاتینە سەر چوارڕێیان. شارەوانی و شت نییە لە تاقمێکی دیکەیە ... هی ئەو منداڵانەن وا لەوێن منداڵانی ئەفغانستانین.

دەستفرۆشێکی دیکە کە لە میترۆی موتەهەری کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

> من لەگەڵ ئەوان شەڕ دەکەم، چونکە ڕێگە بە کەس نادەم لێرە ئیش بکات. من لێرەدا ڕێگە نادەم بێن و ئیش بکەن. چونکە بەڕاستی دەستگێڕ و چەرچی زۆرن. هێشتا هەندێکیان نەهاتوون، واتە دەتانەوێ با بیژمێرم، واتە تەواوی ئەو دەستفرۆشانەی لێرە ئیش دەکەن بیست کەسن. ئەو وەختە من ناهێڵم بێنە ئێرە. دوێنێ نا پێرەکە شەڕم لەگەڵ کچێک کرد. ناوی ... و لە ماڵەوە ڕای کردبوو، مەشهەدییە، سەبزەوارییە، لە ماڵەوە ڕای کردبوو. ئەو بۆ فرۆشتنی دەسماڵ هاتبووە ئەوێ، کەس لێمانی نەدەکڕی. ناچار بووم قژی بکێشم. من پارەیان لێ وەرناگرم. چونکە حەرامە پارەیان لێ وەربگیرێت. ئینجا دایکم دەڵێ پارەی حەرام مەهێنە ناو ئەم ماڵە. ڕقم لە خۆمە.

هۆکاری شەڕکردن لە سەر سنوور و بازنە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئەو کەسانەی ماوەیەکی زۆرە لە بازنەیەکدا چالاکی دەکەن ئەو بازنە بە هی خۆیان دەزانن. لە ئەنجامدا ئەوانی دیکە کە بە هەر شێوەیەک بازنەکەیان داگیر دەکەن، بە دەستدرێژکار لە قەڵەم دەدەن و لەوانەیە بە شێوەی جۆراوجۆر پەنا بۆ توندوتیژی دژی تازەهاتووان ببەن. یەکێک لە منداڵەکان ئەزموونی خۆی لەم بارەوە بەم شێوە گێڕاوە:

> هەندێک جار لێمان دەدا، دەڵێ ئەمە ئۆتۆمبێلی منە، هەموو شتێک نیوە بکە. هەموو شەوێک ۲۰ هەزار تمەنمان لێ وەردەگرێت. ئەم منداڵانە، گەورەساڵەکان، ڕۆژانە ۲۰ هەزار تمەن لە ئێمە دەخۆن،

دەڵــێ، چوارڕێیــان هــی ئێمەیــە. ئیتــر تــوخنی ئێــرە مەکــەون. ئــەو پوورزایەیان کاتژمێر چواری پاشنیوەڕۆ دێت. دەڵــێ ئــەو شــەوی ٢٠ هــەزار تمــەن وەردەگــرن، هــەر بۆیــە هــاتووە. ئەمــە مــاڵی ئەوانــە فــەرەحزادە لێــرە ئــیش دەکــەن. ئــەوان شــەو هــەتا کــاتژمێر دوازدە و یازدەی نیوەی شەو ئیش دەکەن. پاشان پێمان دەڵــێ وەرن، شــەوی ٢٠ هــەزار تمــەن بــدەن. ئەگــەر نەیکــەین لێمــان دەدات. مــن و کــاکم ٤٠ هەزار تمەنی پێ دەدەیــن، لەگــەڵ ٢٠ هــەزار تمەنەکــەی ئــەو، دەکاتــە ٦٠ هەزار تمەن. ئێمە سێ کەسمان تەنها ڕۆژانە ٦٠ هەزار تمــەنمان دەدا. ئیتر ئەوانی دیکە پارە نادەن، خزمن. ڕۆژی وایە دێ ئەڵێ باوکم ون بووە ٥ هەزار تمەنم پێ بدەن و لەمانە.

منداڵانی دیکەش ئــەزموونی شــەڕیان لــە ســەر بازنــە بــەم شێوەیە وەسف کردووە:

یەکەم ڕۆژ کە هاتینە ئێرە، پیاوێکی بالا بەرزی لــێ بــوو؛ هــات و وتی لێرە مەگەڕێ. وتم بۆ ڕێگەمان پــێ نــادەن. وتــی یەکــەم ڕۆژ کــە هاتووین شوێنی خۆمانە. پیاوەکــە دوو ســێ ڕۆژ چــووە ســەرەوە، وتــم تەجریش پارەی باشــی تێــدا دەســت دەکــەوێ، لــە خــۆوە وتــم تــەجریش پارەی باش دەدات. پاشان چووە ســەرەوە و بینــی تەجریشــم پارەیــەکی باشی تێدا دەست دەکەوێت، چووە سەرەوە.

لە چوارڕێیانەکەدا ئەوەندە شەڕ و پێکدادان ڕووی داوە؛ کابرایەک لە هەر کەسێک ٣٠ هەزار تمــەنی وەردەگــرت. ئــەم کۆچەرانــە، ئــەو ژنانە سەری چوارڕێیانیــان گرتبــوو. نەیاندەهێشــت ئێمــە کــار بکــەین. ئێمــەش تەلــەفۆنمان کــرد و ئــەویش هــات. یــەکی زشڵیــەکیان لــێ درا، ماتۆڕسیکلێتەکەشیانی برد، وتی جا ئێستا بڕۆن. ئەو خزمی ئێمە بوو؛ براکەی چەقۆی لێ دراوە، لێــرەوە هەڵــدڕاوە .... خــەڵکی ئەفغانســتان بوو.

هەر ئەو سەوزەفرۆشە دەهات و دەیوت لێرە دەرچۆ، دەیگوت لێرە ڕامەوەستە. نازانم جێگای کێیە. وتم بۆ؟ پاشان نازانم بەو پیــاوەم وت، چارەسەری کرد [مەبەستی دووکاندارێکە کە هاوڕێیەتی و لە بازاڕەوە سەوزەی بۆ دەهێنێت].

منداڵەکان هەندێک جار لە سەر شەقام یان لە خاڵە یەکتربڕەکان لــە لایەن منداڵە گەورەســاڵەکانەوە لێیــان دەدرێ، یــان ڕەنگــە پارەیــان لــێ وەربگیرێت. یاســاکانی کــارکردن لــە چوارڕێیــان لــەم بــارەوە کــە کــێ یەکــەم جــار دێتــە کــەوان و شــتێک بــە مشــتەری دەفرۆشــێ یــان خزمەتگوزارییــەک پێشــکەش بــە مشــتەری دەکــا هۆکــارێکی دیکــەی

توندوتیژی لە ناو منداڵانە. منداڵێک کە لە گەڕەکی مەرزداران دەستفرۆش بووە دەڵێ:

شەڕ زۆرە؛ دوێنێ بووک و زاوایەک هاتن. پاشان کوڕێک وتی من دەبێ لە پێشدا بڕۆم. هەروەها کوڕێک وتی من دووهەم کەس دەچم. ئەم کەسە دووەمە نەچوو، ... چووبوو، شووشەکەی سڕی، دە هەزار تمەنی پێ دابوو. دوای ئەو کوڕە من دووەم بووم، ئەو پارەی نەدا. وتم شتێکیش بە من بدە، وتی نایدەم. لە سەر ئەوە بوو بە شەڕ. لە ناکاو سەرم ... جۆرێک لێی دام سەرم درا لەو درەختە. باوکی هات وتی بۆ لە کوڕەکەمت دا، بوو بە شەڕ. باوکی ... پێی وتین و ... و ... بڕۆنەوە ماڵەوە، با بزانم چی بووە. چووینە ماڵەوە. نازانم ئەمڕۆ چی بکەم. هەموو ڕۆژێ لێمان دەدەن، پارەمان لێ وەردەگرن. پاشان کە دێین بۆ وێنە مشتەرییێک دێ دەڵێ من یەکەمم؛ واتە دەبێ ئەو پارەیەی کە بەدەستت هێناوە پێم بدەیت؛ مەبەستم ئەوەیە تۆ شووشەکەی پاک بکەرەوە، ئەو بڕێک پارەت پێدەدات. پاشان دەڵێ من یەکەمم، پارەکەم بدەیە. ئەمانە هەموویان هەراسانمان دەکەن؛ واش نییە یەک و دوو بێ، هەموویان بێزارمان دەکەن.

منداڵێکی دیکە کە لە شەقامی شەریعەتی کاری کردووە لەم بارەوە وتی:

ئەوان گەورەترن و ئێمەش بچووکترین، هەندێک جار لێمان دەدەن. کاکم لێم دەدا، ئەمیش تێم هەڵدەدات. جاری وایە ئەمەش تێم دەسرەوێنێ، دەڵێ ئۆتۆمبێل هی منە. ئەم دەڵێ هی منە، هەر کەس بێ دەیسڕێت. ئێمەش ئەم سەگبابە لێمان دەدا. ئەم منداڵە هات و قاچی منی شکاند. ئەم منداڵە لە چوارڕێیان، ئەم چوارڕێیانی شارەوانییە، ئەم منداڵە هات و قاچمی شکاند.

هەندێک جار شێوازی یارمەتیدانی ئەم گرووپە منداڵانە لە لایەن شارۆمەندانەوە توندوتیژی لە ناو منداڵانی لێ دەکەوێتەوە؛ بە جۆرێک کە گێڕانەوەی یەکێک لەو منداڵانە ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

نەخێر بۆ وێنە کەسێک ٥٠ هەزار تمەنم پێ بدا، بۆ وێنە دەڵێ دەبێ دابەشی بکەین. بە هەموو هاوڕێکانم دەڵێ با دابەشی بکەین. پاشان کەسێک بە زۆر لێم دەڕفێنێ، دەڵێ ئەو خانمە وتی دابەشی بکەن. دوای دە هەزار تمەنی پێ دەدەم.

یان لەوانەیە شارۆمەندانی دیکە توندوتیژی دژی ئەم منداڵانە بە کار بهێنن، وەک منداڵەکان خۆیان گێڕایانەوە:

پیاوە گەورەساڵەکان شەڕمان لەگەڵ دەکەن بەڵام ئێمە حەقمان بە سەریانەوە نییە.

هەندێک کەس پێمان دەڵێن سوالکەر و ئەمانە، من پێم خۆش نییە، تووڕە دەبم.... هیچ، ئێمەش وەڵاممان دەداوە.

توندوتیژی لە دژی منداڵان لە لایەن شارۆمەندانی دیکەوە جۆرێکی تری توندوتیژی لە چوارڕێیانەکان و لە سەر شەقامەکانە. هۆکارەکانی ئەم توندوتیژییە دەتوانن بە پێی جۆری کارەکە جیاواز بن. زۆربەی هۆکارە سەرەکییەکانی توندوتیژی بەرامبەر بە منداڵان لە لایەن شارۆمەندانەوە لە چوارڕێیانەکان یان لە شەقامەکان ئەمانەن: ڕێگریکردن لە هاتوچۆی ئۆتۆمبێلەکان، جێنەهێشتنی ناوەڕاستی شەقام لەکاتی سەوزبوونی گڵۆپی ترافیک، سڕینی پەنجەرەی ئۆتۆمبێلەکان بە پێچەوانەی خواستی شۆفێران، کوتانی دەرگا و پەنجەرەی ئۆتۆمبێل لە لایەن منداڵان، پێداگری لە سەر کڕینی کاڵا یان وەرگرتنی یارمەتی و هاوشێوەکانی. لە کاری زبڵگەڕیدا یاخود گواستنەوەی بار بە عەرەبانە لە بازاڕی گەورەی تاران یاخود لە بازاڕەکانی گوڵفرۆشیدا، بە هۆی ئەو هاتووچۆیەی کە عەرەبانەکان دروستی دەکەن و بە جۆرێک شارۆمەندان ناڕەحەت دەکا، کە ڕەنگە ئەمانە ببنە هۆکاری توندوتیژی دژ بەم منداڵانە. لە کۆکردنەوەی زبڵدا، دانانی زبڵ لە گۆشەی شەقامێک یان کوچەیەک دەبێتە هۆی ئەوەی دراوسێکان یان کاسپکارەکان نارەزایەتی دەرببڕن. هەر لەو کارەشدا هەندێک لە شارۆمەندان لەگەڵ منداڵان تێک هەڵدەچن و زبڵ و خاشاکە کۆکراوەکانیان دەدزن. ئەزموونی ژیانی منداڵان لەم جۆرە توندوتیژییە بەم شێوە بوو:

ئەوان جوێنمان پێ دەدەن، ئێمە دەچین شووشەکەی پاک دەکەینەوە، دەڵێن بڕۆ بزانم. جوێن دەدا، دەڕۆین، ئاوی پێدا دەڕێژین، دەیسڕین. هەندێکیان پارەیان نییە.

پێیان وتین بڕۆ چوارڕێیانێکمان هەیە، چووین، شوشە پاککەرەوەکەمی برد، کڵاوەکەمی برد. پاشان شووشەی پاککەرەوەکەی کاکمم وەرگرت و گورجانە ئیشەکەم دەکرد. بۆ سەد هەزار تمەن زۆر ئیشم دەکرد، دواتر چوومەماڵەوە.

بۆ نموونە ئێمە دەیسڕین، دەقریشکێنن. دەڵێین هاوار مەکەن باشە. ئێمە بەقسەی دەکەین و دەڵێین باشە، هاوار مەکە. ئەویش دێ، ئێمەش شەڕ دەکەین، پاشان بەم شێوە دەبێتە شەڕمان.

جارێک گڵۆپەکە حەل بوو، ئۆتۆمبێلەکە بڕۆن، من لە ناوەڕاستی شەقامەکەدا بووم. کەسێک پێی وتم خۆ گا نی نافامی بڕۆیتە ئەو لا.

وتم باوکت گایە. ئەو ویستی وەشوێنم بکەوێ، بەلام من هەلاتم.

بۆ نموونە تۆ خەریکە تێدەپەڕی، پاڵت پێوە دەنێ یان لە داشقەکەت دەدات. بارێکی پێیە، لە داشقەکەن دەدات. داشقەکەت فڕێ دەدات.

ئێمە زبڵەکان دەهێنینە ئێرە و دەڵێن لێرە دایمەنێن. فڕێی دەدەن، جوێن دەدەن.

لە گەڕەکی ٢ زۆر هەراسانمان دەکەن؛ لە بەر چاوی خۆمان بارەکانمان دەڕفێنن. هەر ئەو تورکانەی کە خاوەنی ڤانن زۆر ئەزیەتمان دەکەن. لێی دەداین. جارێک چەقۆی لە هاوڕێکەم دا، دواتر قاچی شکا. زڵەیەکی لێ دام، ڕام کرد [61].

ئەوە تەنها شارۆمەندان و شۆفێران نین کە توندوتیژی بەرامبەر بە منداڵان دەنوێنن، بەڵکوو هەندێک لە کاسپکارانی دەوروبەری شوێنی کارکردنی منداڵانیش لە دژی ئەم منداڵانە توندوتیژی دەنوێنن. ئەم توندوتیژییە زیاتر لە شێوەی توندوتیژیی جەستەییە کە چەندین لێکەوتەی دەروونی هەیە. هەندێک لە کاسپکاران پێیان وایە بوونی منداڵانی کار لە سەر شەقام و شۆستەی شەقامەکان مەشتەری و مشتەریان بێزار دەکا و ڕووخساری دەوروبەری شوێنی کارەکەیان ناشرین دەکات. منداڵەکان بەم ڕستانەی خوارەوە ئەزموونی خۆیان لەم بارەوە خستەڕوو:

ئەم چێشتخانەیە، چێشتخانەکە، ئەوەندە لێم دەدا، دەڵێ لێرە کار مەکە. ئەم چێشتخانەیە هی دوو کەسە، لەگەڵ یەکتر هاوبەشن. ئەوانی دیکە باشن.

ئەم بەڕێزە کە لە چێشتخانەیەکدا کار دەکا، هەراسانمان دەکا؛ ناهێڵێ ئیش بکەین، دەڵێ لێرە ڕامەوەستن.

دووکاندارەکان هەراسانمان دەکەن، دەڵێن لێرە دەرچن. من دەڵێم بۆ ئەمە موڵکی باوکتە.

کەس بێزارم ناکا، تەنیا ناوبەناو لەوانەیە دووکاندارەکان بێزارمان بکەن؛ دەڵێن بۆ دەوەستن و لە دووکان ژاوەژاو دروست دەکەن.

بە پشتبەستن بە بەڵگەی مەیدانی، هەندێک جار کاسپکارەکانی شوێنەکە پشتگیری لەم منداڵانە دەکەن، بۆ وێنە خۆراکیان پێ دەدەن یان لە کاتی شەڕدا لێکیان جیا دەکەنەوە.

زۆربەیان خۆراکمان پێ دەدەن. ئـەوان جنێومـان پـێ نـادەن. ئێمـە دەچینــە دووکانــەکان، دووکــەڵمان پێیــە، ئــەو جــوێن نــادات. قانــگ دەسووتێنین.

نـەخێر، دووکانـدارەکان شـەڕمان لەگـەڵ ناکـەن، باشـن. تەنانـەت هەنـدێک جـار جیامـان دەکەنـەوە. کـە شـەڕمان دەبـێ، لێکمـان جیـا دەکەنەوە.

هەندێک جار توندوتیژی لە لایەن ئەفسەرانی ڕێکخـراوە دەوڵـەتی یان ڕێکخراوە حکومییەکانەوە دژی منداڵان بەکار دەهێنرێت. بۆ وێنـە لە گەڵاڵەی ڕێکـخستن یان کۆکردنەوەی منداڵان لە سەر شـەقامەکان، بە پشتبەستن بە بەڵگەی مەیدانی، توندوتیژی دژی ئەم منداڵانـە بـەکار هــاتووە، یــان لــە زۆر حاڵەتــدا کاربەدەســتانی میتــرۆ یــان پارکــە شارەوانییەکان شێوازی توندوتیژ بەکار دەهێنن بـۆ ئـەوەی منـداڵان لـە ناوچــە پارێزراوەکانیــان کــار نەکــەن. وەک لــەم گێڕانەوەیانـــەی خـوارەوەدا دەردەکـەوێ، منـداڵانیش لـە لایـەن ئـەم ڕێکخراوانـە یـان کاربەدەستەکانیانەوە تووشی توندوتیژی بوون.

کاتێک یەکێک لە ئەفسەرەکان کە ناوی ... یە، قژی ڕاکێشام، منی بە زۆری فڕێ دایە ناو شەمەندەفەرەکە. چونکە ڤایرۆسی کۆرۆنا تازە لەو مانگەدا لە ئێران بڵاو ببووەوە. بۆ ماوەی پێنج ڕۆژ گەڵاڵـەی ئـەم ئیمـام خومەینییـە لـە هـەموو شـوێنێک بـڵاو ببـووەوە. مـن چـی تـرم بکردایە؟ نەمتوانی بەو هەمووە شتە لە ناو شەمەندەفەرەکەدا بمێنمەوە. لــە شــەمەندەفەرەکە دابــەزیم. قــژی گــرتم و پێــی وتــم بــڕۆ ســواری شـــەمەندەفەرەکە بـــە، ئـــەگینا فڕێـــت دەدەمـــە ســـەر ئاســـنە ڕێـــی شەمەندەفەرەکە بە خۆت و شتومەکەکانتەوە. وتم ناڕۆم. بـە زۆر منـی خستە ناو شەمەندەفەرەکە.

هەر کات پۆلیس دەمانگرێ، یان ڕامـان کـردووە یـان لێـی داویـن. بەڵام شارەوانی جارێک گرتمانی، ئەوەندە بە توندی لێی داین.

لە بێهزیستییەوە هـاتن بمـانگرن، منداڵـەکانیان گـرت. ئیتـر سـوار نەبووم، بۆ سواربوون ڕایکێشام. زۆر هاوارم کرد.

ئەگەر شەڕمان ببێ، ئیتر هیچ ، بچینـە لای ئەفسـەرەکە، دەڵـێ تـۆ بیانیت؛ خەتای تۆیە.

هەروەها منداڵان لە لایەن خێزانەکانیشیانەوە تووشـی بڕێکـی زۆر لە توندوتیژیی دەروونی و جەستەیی و پشـتگوێخران دەبنـەوە. ڕەنگـە

هەندێک خێزان توندوتیژی دژی منداڵەکانیان بەکار بهێنن، چونکە ناچنە سەر کارەکانیان، بۆچی لە کارکردن وەدوا دەکەون، زوو دەگەڕێنەوە بۆ ماڵەوە، داهاتی پێویستیان نییە، یان پارەیەکی کەم ڕادەستی خێزانەکە دەکەن. بە پێی بەڵگە مەیدانییەکان، ئەم جۆرە توندوتیژییە زیاتر لە نێو خێزانە "کۆچەرەکاندا" باوە. بێگومان ئەم جۆرە توندوتیژییە لە ناو ئەو بنەماڵانەشی کە منداڵەکە لەگەڵیاندا کاریان کردووە یان خێزان منداڵەکەی ناچار بە کار کردووە باوە. ئەزموونی منداڵان لەم بوارەدا بەم شێوەی خوارەوە بوو:

باوکم زۆر دەبۆڵێنێت. تەنانەت لە بڕا بچووکەکەم دەدات. لە منیش دەدا .... دەستی فێری لێدانە. باوکم دەڵێ بڕۆن ئیش بکەن.

باوکم دەڵێ ئەمڕۆ دەبێ ئەوەندە بڕە پارە بێنیتەوە، بۆ وێنە ٥٠ هەزار تمەن. ئەگەر کارت نەکرد مەیەوە بۆ ماڵەوە.

ڕۆژێک وەعزم باش نەبوو، هەلامەتم بوو، دواتر چوومە ماڵەوە. شەڕیان لەگەڵم کرد کە بۆچی ئەوەندە زوو هاتیتەوە.

ڕۆژێک کە ئێمە کار ناکەین، تا درەنگانێ بمێنینەوە ماڵەکەمان دوورە. کاتێک کە دەگەین کاتژمێر یازدەیە. دایکم شەڕم لەگەڵ دەکا، دەڵێ بۆ دوا دەکەوی، زووتر وەرەوە. پاشان ئەگەر زووتر ڕۆیشتینەوە لە بەر ئەوەی ئیشمان نەکردووە، جارێکی دیکە شەڕمان لەگەڵ دەکا و دەڵێ بۆ کارتان نەکردووە. ئەگەر لە شوێنی کارەکەم کێشەیەکم هەبێ دەڵێ بەو بوفەییە (قاوەخانە) دەڵێم بێ یارمەتیم دەدات.

وا دیارە ئەو منداڵانەی کە کار بۆ باندەکان دەکەن یان ئەو باندانەی کە دایاندەمەزرێنن، زیاتر لە منداڵانی دیکە تووشی توندوتیژی دەبن. دوو کەس لەو منداڵانەی کە ئەزموونی مامەڵەکردنیان لەگەڵ ئەو منداڵانەدا هەبووە کە کاریان بۆ باندێکدا کردووە، گێڕانەوەی کارکردن بۆ ئەم باندانە و ئەزموونی توندوتیژیی نێوانیان بەم شێوە باس کردووە:

بۆ نموونە هەندێک کەس ناتوانن ئاگاداری منداڵەکانیان بن، منداڵەکانیان دەفرۆشن. دوای ئەوەی دەیفرۆشێ، کابراش ئاگاداری منداڵەکە دەبێ، پێی دەڵێ دەبێ ڕۆژێک ئەوەندە ئیش بکەیت. ئەگەر ڕۆژێک ئەوەندە ئیش نەکەی، یان خۆراکت پێ نادەین یان شوێنی خەوتنت نابێت. سوپاس بۆ خوا من و دادم لەم گرووپەدا نین. بەڵام ئەگەر من لەو گرووپەشدا بم دڵنیا بە ڕا دەکەم. ئەو گرووپانە مەترسیدارن؛ واتە، بۆ وێنە ئەگەر کار نەکەی، خواردنت پێ نادرێ، یان هەتا شەرای مەرگ لێت دەدرێ، یان شوێنی نووستنت پێ نادەن.

> قانەکە پڕ لە منداڵە، دێنە تەجریش دایاندەبەزێنن. هەتا ئێشیش نەکەن ڕێگەم پێ نادەن بڕۆن. مەیدانی تەجریش پارکێکی هەیە. ئێمە نازانین منداڵی کێن، ئەگەر بمانزانییە ڕزگارمان دەکردن. هەندێک جار ئەوانەی بە پێ دەڕۆن، ئەوانەی ماڵەکەیان لە کەمپە، سەرۆکێکیان هەیە. هەر کەسێک وتی ماڵی ئێمە لە کەمپە واتە سەرۆکیان هەیە. ئەوانەی ماڵەکەیان لە خوارەوەی شارە، فەلاحە، نەخێر، خاترجەم بە.

یان هەندێک جار لەوانەیە ئەم منداڵانە لە لایەن هەندێک باندەوە کەڵکاوەژۆییان لێ بکرێ، چونکە سەرانی ئەو باندانە باش ئاگادارن کە منداڵان ناتوانن بەرگری لە خۆیان بکەن. بۆیە بە ناو یان لە چوارچێوەی دامەزراوەدا بەکاریان دەهێنن. یەکێک لەو منداڵانەی کە ئەزموونی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم باندانەدا هەبووە دەڵێ؛

> ساڵی ڕابردوو دامەزراوەیەک هات ئێمەی برد بۆ چی، وەرداوەرد لای کەرەج. گەیشتینە کەرەج. دەی لەوێ وتیان 2 ملیۆن و 800 هەزار تمەن بدە با بتناسێنم، بۆ هەر کەسێک کە دەیهێنی ٤٠٠ هەزار تمەن وەربگرە. وتمان لە کوێ خەڵک بێنین. بۆ وێنە ئەمە وتبووی 2 ملیۆن و 800 هەزار تمەن دەبێ بدەی بە دەوڵەت. هەر کەسێک بهێنی، من ٤٠٠ هەزار تمەن دەدەم هەتا وەرداوەرد وەرە. ئێشەکەش ئەوە بوو کە من ٢ ملیۆن و ٨٠٠ هەزار تمەن بدەم، ئەم پیاوە بەرم؛ ئەوەی ٢ ملیۆن و ٨٠٠ دەدا، ٤٠٠ تمەن دەدەن بە من ئەوەی دیکە بێ 400 هەزار تمەنی دیکە هەر وا.

توندوتیژیی سێکسی جۆرێکی دیکەی توندوتیژییە کە منداڵان لە شوێنی کاردا بەئەزموونی دەکەن. ئەم جۆرە توندوتیژییە خراپترین جۆری توندوتیژییە کە هەر منداڵێک دەتوانێ بەئەزموونی بکا، بە جۆرێک کە لە ئەنجامدا منداڵەکە هەست بە ناخۆشی دەکا و یاد و بیرەوەرییەکەی بۆ ساڵانێک لەو منداڵەدا دەمێنێتەوە. ئەزموونی ئەم جۆرە توندوتیژییە بۆ منداڵان قەیرانێکی ڕاستەقینەیە کە تەندروستیی جەستەیی و دەروونییان دەخاتە مەترسییەوە. لە زۆر حاڵەتدا منداڵان بەتایبەت کچان لە ترسی ئەوەی لە لایەن تۆڕەکانی پشتیوانیکردنیانەوە تاوانبار بکرێن یان ئەو تێڕوانینەی کە ڕەنگە ئابڕوویان لەکەدار بێ، ئەو جۆرە توندوتیژیانە ڕاناگەیێنن. لە حاڵەتەکانی تردا ڕەنگە دایک و باوک لە ترسی ئازاردانی سێکسیی کچەکانیان، کچەکانیان ناچار بە شووکردن بکەن. هەر چەندە دەرەنجامەکانی ئەم توێژینەوە ئەوە دەردەخا کە ئەم جۆرە توندوتیژی و دەستدرێژیکردنە لە ناو منداڵاندا بە شێوەیەکی بەرفراوان

بەئەزموون نەکراوە، بەڵام پێویستە ئەوەش لەبەرچاو بگیرێ کە زۆرێک لە منداڵان بە هۆکاری جۆراوجۆر دەبنە قوربانیی توندوتیژی و دەستدرێژیی سێکسی، بە هۆکاری جیاوازی وەکوو ترس و خۆبەتاوانبارزانین، ئامادە نین بیگێڕنەوە و ئەمەش یەکێک لە خەسارەتە شاراوەکانی منداڵانە، کە ئەزقەزا لێکەوتەی قەرەبوونەکراوی هەیە. بەڵام بەدەستهێنانی ئەزموونی منداڵان لەم جۆرە توندوتیژییە پێویستی بە متمانەی ئەوان هەبوو، کە ئەمەش لە دەرفەتی کورتی دیمانە لەگەڵ منداڵان لە کاتی کاری مەیدانیی ئەم توێژینەوەدا نەدەلوا. لە لایەکی دیکەوە زۆرێک لە منداڵان، کاتێک بە هەر شێوەیەک سەبارەت بە ئەزموونی دەستدرێژیی سێکسی بۆ سەر منداڵان پرسیاریان لێکرا، بە هەر هۆکارێک بێ ئەزموونی خۆیان لەم بارەوە نەدەگێڕاوە، بەڵکوو ئەزموونی منداڵانی دیکەی ئەم بوارەیان دەگێڕاوە. ئەزموونی ئەم گێڕانەوانە نیشان دەدا کە، یەکەم، ئەم منداڵانە دەزانن دەستدرێژیی سێکسی بۆ سەر منداڵان چییە، دووهەم: ئەم جۆرە توندوتیژییە یان دەستدرێژیکردنە بۆ سەر منداڵان تا رادەیەک لە ناویاندا بوونی هەیە. یەکێک لە بەردیمانەکان باسی لە گێڕانەوەی منداڵێک کرد کە لە گەڕەکی جەی کاری دەکرد:

داوای لێکردم دیمانەکە ببڕم. ڕوونیشی کردەوە کە چیتر نایەوێ پارە لە دایک و باوکی وەربگرێ، چونکە ئەوان پارەیان بە منەتەوە پێ دەدا. دەچێتە لای فیتەرێک بۆ ئەوەی ئیش بکا و دەچێتە ئەوێ باران دادەکات. لە سەر پێشنیاری خاوەن فیتەرییەکە جلەکانی دادەکەنێ تا وشک ببێتەوە و خاوەن فیتەرییەکە دەستی لێدەدات. پاشان لە دووکانەکە هەڵدێ و جلەکانی لەوێ بە جێ دەهێڵێت. کاتێک دەگاتە ماڵەوە، مامی بە تەڵێک بە توندی لێی دەدا، کە بۆچی لە بری ئیشکردن چووەتە شوێنێکی دیکە. هەموو ئەم زانیارییانەی بە شێوەیەکی پارچەپارچە و دڵەڕاوکێ دەگێڕاوە، دەست و قاچی دەلەرزان. بەردەوام نیگەران بوو لەوەی دەنگەکەی تۆمار بکرێت. تەنانەت لەوەی کە من لە دەفتەرەکەمدا ئەم بابەتەم دەنووسی هەستی بە ئارامی و ئاسایش نەدەکرد. ئەو نە دەیویست و نە بارودۆخەکەی بە جۆرێک بوو کە بتوانم سەبارەت بەو بابەتە پرسیاری وردتری لێ بکەم.

هەروەها دووان لە منداڵەکان ئەزموونی منداڵانی دیکەی ئەم بوارەشیان گێڕاوە:

کەسێک لە مەیدانی فەرهەنگی سەعادەتاباد کچێکی ڕفاند. بردیانە تورکیا، بردیانە ئەوێ .... هاوڕێکانی لەگەڵی بوون، ڕایان کرد. ئینجا بە باوکیان وت پارە بێنە ... چوو کچەکەی هێناوە.

کچێک هەیە ناوی چی بوو؟ ناوی نازانم. دۆستی یەکێک لە

منداڵەکانی میترۆ بوو؛ مێردی هەبوو، بەڵام دەیویست لە مێردەکەی جیا ببێتەوە. بەڵام ئەم کچە لەگەڵ کوڕەکانی میترۆدا چووە ماڵەکەیان و بە زۆر دەستدرێژی دەکەنە سەری. خۆی لام باسی کرد، زۆریش دەگریا. پێی وتم بە کەس مەڵێ.

منداڵێک کە لە گەڕەکی ئەشرەفی ئەسفەهانی دەستفرۆش بوو ئەزموونی خۆی لەم بارەوە گێڕاوە:

جارێکیان پیاوێک پەنجەرەی ئۆتۆمبێلەکەی هێنا خوارەوە. پاشان منیش تووڕە بووم، لە شووشەکەیم دا، چونکە پانتۆڵەکەی داکەندبوو. بە ترسەوە ڕۆیشت. جارێکیش لە نازیاباد پیاوێک ئۆتۆمبێلەکەی ڕاگرتبوو، ویستی بە زۆر بمخاتە ناو سندوقی ئۆتۆمبێلەکەیەوە، بەڵام من ڕام کرد.

کچێکی تەمەن ١٥ ساڵەی فاڵفرۆش لە پارکی لالە، باسی لە ئەزموونی توندوتیژیی دژ بە منداڵێکی دیکە کرد:

لە پارکەکەدا ئازاری سێکسی زۆرە، بەتایبەت ئێمە کە دەستفرۆشین. ئێستا هەر ئەو کچەی کە باسیم کردبوو کە ڕای کردووە خەڵکی سەبزەوارە، ئەمە دەستدرێژیی سێکسی کراوەتە سەری. پاشان نەیتوانی بە دایکی بڵێ، چونکە بە دایکی بکوتایە، دایکی بڕوای پێ نەدەکرد. دەیوت دیارە خۆت شتێکت کردووە کە وا وا لێهاتووە ئەتکتی کردووە. هەر ئێستا بە دایکم بڵێم دایە ئەمەم بە سەر هاتووە، باوەڕم پێ ناکات. بەڵام کەسێکی نەناس کە نایناسێ، پێشتر نەیبینیوە، قسەی بۆ بکا، بۆ وێنە بێ و بڵێ کچەکەت قەوماندوویەتی، بڕوای پێ دەکات. پاشان ناچار بوو بە دایکی نەڵێت. تووشی ئازاری ویژدان هات و لە ماڵ ڕای کرد و دەرچوو. هەر لەم پارکەشدا. ئێستا من و خوشکەکەم لە پارکەکەدا پیاسە دەکەین، زۆر پێشنیار دەدەن و دەڵێن با بچین بۆ شوێنێک، ئەوەندە پارەت پێ دەدەم، بەڵام هێشتا کۆڵمان بۆیان نەداوە.

ئەزموونی ئەم جۆرە توندوتیژییە لە ناو منداڵانی کاردا چەندین شێوەی لە خۆ گرتووە، سادەترین شێوەیان دەتوانێ پێشنیاری پەیوەندیی سێکسی بێ هەتا دەگاتە دەستدرێژیی سێکسی. جۆرەکانی دیکەی توندوتیژی، وەک پیشاندانی وێنەی سێکسیی ناشرین، دەرخستنی ئەندامی زاوزێ، دەستدان لە جەستەی منداڵان لە شوێنە چۆڵەکانی وەکوو کارگا و ئۆتۆمبێل، داوای دەستدان لە ئەندامی زاوزێی کەسی دەستدرێژکار، ڕفاندن و ئازاردانی منداڵان. زۆر جار کچان بەتایبەت ئەو کچانەی کە لە خاڵە یەکتربڕەکاندا کار دەکەن، بە لەشفرۆش ناوزەد دەکرێن. هەندێک جار منداڵان لە شوێنێکی داخراو

و تەنانەت لە هەندێک شوێنی گشتیدا ڕەنگە بە شێوازی جیاواز ئازاری سێکسیی یەکتر بدەن. حاڵەتێکی دیکە کە دەتوانرێ باس بکرێ، ئازاردانی سێکسی لە شوێنی نیشتەجێبوون لە لایەن کەسوکار یان هاوڕێیانە. بۆ وێنە لە هەندێک کارگادا کە کرێکارانیش تێیدا دەژین، یان لە ماڵە تاکەکەسییەکان کە منداڵان تێیدا دەژین، جۆرێک لە ئازاردانی سێکسی ڕوو دەدات. یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان ئەزموونی کارکردنیان لەگەڵ منداڵان سەبارەت بە توندوتیژیی سێکسی باس کرد:

لە ژینگە ژێرزەمینییەکان لەبەر ئەوەشی کە ستانداردەکان ڕەچاو ناکرێ و چاودێرییەکی تەواو بوونی نییە، مەترسییەکان لەم گرووپە منداڵانەدا زیاترن. ئەگەری توندوتیژی، زۆرداری، و توندوتیژیی سێکسی لە ژینگەکانی دیکە زیاترە و کچانیش زیاتر لە کوڕان خەسارهەڵگرترن.

مرۆڤ خۆی پێشبینی دەکات. بزانە ئێستا کەش و هەوا چۆنە، ئێمە بەم شێوەیە دەیبینین. منداڵەکان بە هیچ شێوەیەک هیچیان نەدەگوت. کێشەیەکی 100% سێکسی لە نێوانیاندا بووە، ئەگەری دەستدرێژیکردنە سەر لە ئارادا بووە و خەسارەتی لەم چەشنە. من لەو کارگایانەدا مادەی هۆشبەرم نەبینی. چەند کەسێک بووین و لە ناو گەڕەکدا بڵاوەمان دەکرد. زۆربەی منداڵانی ئەو گەڕەکە کێشەی سێکسیان هەبوو و خەسارەتی سێکسییان هەبوو. بەڵێ، دەستدرێژیی سێکسییان بەئەزموون کردبوو.

نا ئەوەی کە بڵێین حاڵەتی وەک ئەمانەمان هەبووە، نەخێر. بەڵام ئەگەر بمەوێ بڵێم، بۆ وێنە ئەزموونگەلێک هەبوون کە منداڵەکە تێیدا دەستدرێژی کرابووە سەری، بۆ وێنە کێشەی دەستدرێژیکرانە سەر و هتد، و بە هۆی ئەو ئەزموونەی کە هەیەتی، چیتر ئەوەندە بەرامبەر ئەم پرسەر خۆڕاگری نامێنێ؛ واتە ئەو زۆر چووەتە ناو ئەو پەیوەندییانە، واتە بەردەوام کۆنترۆڵی ئەوە دەکا کە ئێستا تۆ لەگەڵ کەسێک دای، پاشان لەگەڵ کەسێک دای، چۆن چۆنی، لەگەڵ کەسێکدا ڕەدوو نەکەوی. باش دەزانی کە شتێکی دواتر کە دەچنە ناو ئەم پرۆسەوە ئەوەیە کە کاتێک خێزانەکە لە دۆخێکی وا خراپدا دەیبینن خێرا دەیدەن بە شوو بۆ ئەوەی بیانەوێ بە جۆرێک سەری بابەتەکە بنێنەوە. بەڵام بۆ ئەوەی بڵێین ئەمە لە چوارڕێیان ڕووی داوە، نەخێر، بەڵام لە هەمان گەڕەک و لە هەمان خێزانەکاندا ڕووی داوە.

ئەوەی من بینیم، واتە وەک کەسێک کە کارم کرد و بینیم، کە دەرەوە زۆر زیانبەخشترە؛ واتا کاتێک منداڵێک هاتووە و قسەی کردووە و گوێت بۆ قسەکانی شل کرد کاکە چ ستەمێکی لێ کراوە!

ســەرەتا لــە منداڵــەکانی چوارڕێیانەکــەوە دەســت پێــدەکا، هەســتی خۆبەگەورەزانینی منداڵەکان پێشێل دەبێ کە منداڵەکە یەکەم جار دێ و بە ڕقەوە دەیگێڕێتەوە کە دادە کەسێک لە ئۆتۆمبێلەکە هاتۆتە خوارەوە و زڵەیەکی لێ سرەواندم و جاری دووەمیش ناڕەحــەت دەبــێ ، جــاری سێیەم لای هاوڕێیانی باسی دەکا کە فڵان شت ڕووی دا و بــە ئاســانی دەبینی کە چۆن خۆبەگەورەزانینی منداڵەکە لەدەست دەچێـت. منداڵەکـە بۆ ئەوەی نەشتەرگەری بۆ لەوزەکانی بکا سواری ئۆتۆمبێلەکە دەبێ و دەبینی کە هەزار شتی بەسەردا دێت. لە بـەر ئـەوەی فڵان ئۆتـۆمبێلی خـۆش دەوێ، ســواری ئۆتۆمبێــل دەبــێ و شــتێکی بــە ســەر دێــت؛ دەستدرێژی ئاسـایی دەبێتــەوە و ئەمــە زۆر حاڵــەتێکی بــەدە. جیـاوازی نییە لەنێوان کچ و کوڕدا، بەداخەوە زۆر شتی خراپمان هەیـە کـە لـەم قۆنـاغەدا ڕوو دەدا، کە دەتوانم بڵێم لەوانەیـە پێشـتر ئەوەنـدە نـەبووبێ، ئێستا مۆدێلەکە زۆر هەمەچەشن بووە.

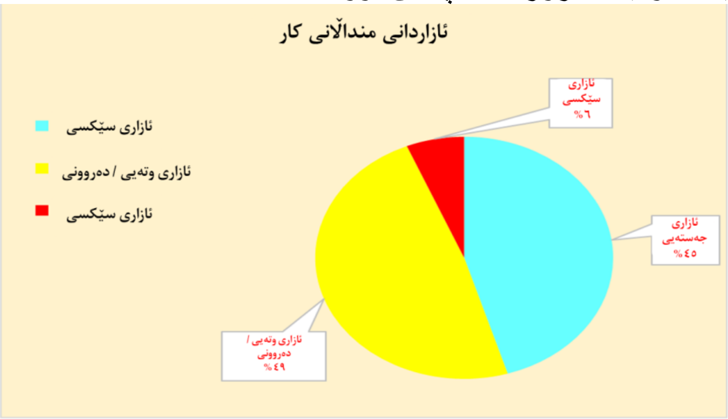

چارتی ژمارە 24-3: جۆرەکانی ئازاری بەئەزموونکراوی منداڵان (N=159)

بە گشتی منداڵان لە شوێنی کارەکەیان تووشی جۆرە جیاوازەکـانی توندوتیژی دەبنەوە و بە کارێکی تایبەت تەسک نابنەوە، هەر چەندە لە هەندێک کـاردا ڕەنگـە زەمینـەکانی گـرژی و تونـدوتیژی زیـاتر بـن، بەتایبەت لەو کارانـەی کـە منداڵەکـە پەیوەندییـەکی فراوانتـری لەگـەڵ کۆمــەڵگادا هەیــە و کارەکانیــان بــە جۆرێــک ژیــانی ڕۆژانــەی شارۆمەندان دەشەمزێنێ. لەم چوارچێوەدا دەتوانین ئاماژە بە کارەکانی وەک کارکردن لە سەر شەقام و چوارڕێیانەکاندا بکەین کە بریتییـە لـە سڕینی شووشە، فاڵفرۆشی، دەستفرۆشــی، زبڵگــەری، کــاری نـاوەنـدی شار وەکوو گواستنەوەی بار بە داشقە، کارکردن لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار. لە شوێنە داخراوەکانی وەک کارگا یان شوێنی نیشتەجێبوون بە هۆی نەبوونی چاودێرێکی بەتوانا ڕەنگە ئازاردانی سێکســی زیـاتر ڕوو بدات. لە زۆر حاڵەتدا کار خۆی جۆرێک لە توندوتیژییە، کاتێک

جەستە و دەروونی منداڵ لە کاردا شەکەت دەبێ و منداڵ لە کار قەڵس بکات. منداڵێک کە لە گاراژی ئازادیدا بە عەرەبانە بارەکەی دەگواستەوە، دەڵێ:

> هیچ شتێک بێزارت ناکا، تەنها ئەو کەسە نەبێ کە باری قورست پێ دەدات. پیاو زۆر بێزار دەبێ، بارەکە قورسە، لە ماڵەوە ماندووی. دەبێ سەعات نۆی بەیانی هەستی هەتا شەو لێرە ئیش بکەی، پیاو پشتی دەشکێت.

منداڵێک کە لە سەر شارێی کوردستان خەریکی کۆکردنەوەی زبڵ و خاشاک بوو، وتی:

> کاتێک دەست دەخەیتە ناو ئەم زبڵدانە، هێڵنج دەدەیت. هەموو شتێک بە دەستتەوە دەلکێت. کۆڵێ مێشوولەی پێوەیە. ئێستا کە هاوینە بۆنی پیسی هەموومانی خنکاندووە، جلوبەرگمان هەموو بۆگەنە، بۆنمان دێت.

گێڕانەوەی منداڵێک کە لە بازاڕی میوە و تەڕەباری گەڕەکی نەیاوەران کاری دەکرد، بەم شێوە بوو:

> هەندێک جار ڕۆژانە تەنها سێ کاتژمێر دەخەوین؛ کاتژمێر هەشتی شەو ئێرە دادەخرێ، بۆ ئەوەی نان بخۆین، بار لە مەیدانەکەوە دێت. بەیانیان پەیتا پەیتا بار دێت. بۆ ماوەیەک دەخەوین. کاتژمێر شەشی بەیانی دەبێ هەستین و بارەکان دابگرین.

و منداڵێک کە لە بازاڕی گوڵی مەحەلاتی بە عەرەبانەیەک کاری دەکرد، بۆی گێڕاینەوە:

> ئەوەی کە پارەکەت بخۆن یان پارەکەت نەدەن، پیاو لە ڕووی دەروونییەوە تێک دەچێت. بۆ من لە ڕووی جەستەییەوە، ڕەنگە ئەم دڕکە گوڵباخییە کە کەمێک ئازارم دەکا، کە بە دەستەوانە چارەسەری دەکەم؛ ڕەنگە و بە پێچەوانەوە هیچ زیانێکی ئەوتۆ ناگەیەنێت. بۆ وێنە ڕەنگە سەتڵەکە قورس بێ، ئازاری پشتم دەدا ئەگەر نا کێشە نییە.

هەموومان باش ئاگادارین کە زبڵدانی شاری سەرچاوەی پیسیین و بەتایبەت لە وەرزی هاویندا تێپەڕین بە لای ئەم زبڵدانانەدا قێزەون و ناخۆشە، تەنانەت کاتێک چەند مەترێکیش بە لایاندا تێدەپەڕین بۆنێکی ناخۆشیان لێ دێت. بەڵام منداڵانی زبڵگەڕ دەبێ بۆ چەندین کاتژمێر بە ناو زبڵدانەکاندا بچەمێننەوە و زبڵەکان جیا بکەنەوە. ئەم بابەتە نەک تەنها تەندروستیی جەستەیی منداڵ دەخاتە مەترسییەوە، بەڵکوو زیان بە دەروونی منداڵەکە دەگەیەنێ و کەسایەتیشی تێک دەدات.

لە ڕاستیدا توندوتیژی دژ بە منداڵان چەندین لێکەوتەی بایۆلۆژی

و دەروونــی و ســۆزداری و کۆمەڵایــەتیش لــە خــۆ دەگــرێ کــە لــە ڕەفتارەکانی "بەدەروونیکردن"[1]دا (وەک گۆشــەگیری، بیرکردنــەوەی نــەرێنی، خــەمۆکی) و ڕەفتارەکــانی "بــەدەرەکیکردن"[2] (وەک شەڕەنگێزی) خۆیان دەردەخەن. وا دیارە تا منداڵەکە لانەوازتر بێ یان تۆڕەکانی پشتیوانی لاوازتر بن، زیاتر توندوتیژی بەئەزموون دەکــات. لــەم پێوەندییــەدا نوێنــەری ئەنجومــەنی بــاڵای کرێکــاران ڕایگەیاند؛

کاری زیادە، ماوەی کارکردنی بێسنووری ئەم منداڵانە، بە پێی ئەو پشتگیرییەیە کە لە خێزانەکە وەریدەگرن. بارودۆخیشیان جیاوازە. لەوانەیە لە ناو بنەماڵەدا دایک و باوک ئیش بکەن و منداڵەکە هاوکاریی خێزانەکەی بکا، و منداڵ بە پێی ئەو پشتگیرییەی کە لە لایەن خێزانەکەی هەیەتی ڕەفتاری خاوەنکار لەوانەیە بگۆڕێت. بەڵام بەڕاستی، هەرچی ئەمانە زیاتر بێدەسەڵات بن، ئێمەش بێبەزەییتر دەبین.

چارتی ژمارە 25-3: بەئەزموونکردنی جۆرەکانی توندوتیژی لە کار

منداڵانی کۆچبەر بە شێوازی دیکە تووشی توندوتیژی دەبن و لە بەرامبەر ئەزموونی توندوتیژی ناتوانن بەرگری لە خۆیان بکەن. گێڕانەوەی منداڵێکی ئەفغانی کە لە شەقامی لالەزار داشقەیەکی دەگواستەوە بەم شێوە بوو.

> نەخێر سەیر کە ئێمە لێرە هەراسان دەکرێین؛ ئێمە کۆڵ بۆ هەموو شتێک دەدەین. ئێمەی ئەفغانستانی بەدبەختین، ئەفغانستانی داماوین،

---

1. Internalization
2. Externalization

ناتوانین هیچ بکەین. ئەگەر شتێک بڵێم لێم دەدەن. هەر ئەو ئێرانییانە لێمان دەدەن، کورد لێمان دەدا، هەراسان دەکرێین؛ دەڵێ بار مەبە، لێم دەدات. ئێمە کە نە دەسەڵاتمان هەیە، نە بەڵگە، بێناسنامەین، ناتوانین هیچیان پێ بڵێین.

وێنەی منداڵانی کار و سەر شەقام (وێنەی بەهارنیووز)

چەوساندنەوە

ئەوە مارکس بوو کە لە ناو بیرمەندانی زانستە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکاندا زۆرتر خۆی سەرقاڵی پرسی چەوساندنەوە کرد. لە سیستەمی سەرمایەداریدا بە دوای سەرچاوەی قازانجدا دەگەڕا و دواجار گەیشتە ئەو بڕوایەی کە سەرچاوەی قازانج لە چەوساندنەوەی کرێکارەوە دێ، ئەو کەسەی کە کار دەکا؛ ئەمەش واتە بەشێکی زۆری ئەو زێدەباییەی کە کرێکار بەرهەمی دەهێنێ بچێتە گیرفانی سەرمایەدار. بەم پێیە ناوبراو بە شێوەیەکی زانستی سەلماندی کە چینی سەرمایەدار چۆن چینی کرێکار دەچەوسێنێتەوە، گەڵاڵە زانستییەکانیشی دەبووە گەڵاڵەی ئەخلاقی و هەر بۆیە هەندێک ئەویان لە مرۆڤێک پێ باڵاتر بووە. بۆ وێنە ئارۆن[1] لەبارەی ئەوەوە فەرمووی: "لەبەر ئەوەی مارکس بۆ ڕزگاریی کرێکاران خەباتی دەکرد، جگە لەوەی زانا بوو، پێغەمبەریش بوو". [62]

مارکس چەندین جار ئاماژەی بە کێشەی منداڵان و چەوساندنەوەیان کردبوو. یەکێک لە وتە وردەکانی بەم شێوە بوو: "لە پارێزگاکانی دێربیشایێر و نۆتینگام شایێر و بەتایبەتی لانکاشایێر، ئامێری نوێ لە کارگە گەورەکاندا بە کار هێنرا، کە لە تەنیشت ئەو ڕووبارانە دروست کرابوون کە ڕۆیشتنی ئاویان دەیتوانی چەرخی ئاوەکە بخولێنێتەوە". لەم ناوچە دوورەدەستانەی شاردا لە ناکاو پێویست بوو هەزاران کرێکار دابمەزرێنرێن، بەتایبەت لانکاشایێر کە تا ئەو کاتە ژمارەی دانیشتووانەکەی تا ڕادەیەک کەم و زەوییەکەی

1. Arun

بێبەرهەم بوو، بەڵام ئێستا لە هەموو شتێک زیاتر پێویستیان بە حەشیمەت بوو. لە بەر ئەوەی زیاتر پێویستیان بە پەنجەی بچووک و چالاکی منداڵانی بچووک بوو، دەستبەجێ وەرگرتنی شاگرد لە هەتیوخانەکانی بەشە جیا جیاکانی شاری لەندەن و بیرمینگهام و شوێنەکانی دیکە بوو بە شتێکی باو. هەزاران لەو بوونەوەرە بچووکە بەشمەینەت و بەدبەختانەی کە تەمەنیان لە نێوان حەوت بۆ سێزدە ساڵان بوو، ڕەوانەی باکوور کران. نەریتەکە لە سەر ئەوە بوو کە مامۆستا (هەمان منداڵدز) جلوبەرگ و خواردن بۆ قوتابییەکانی دابین بکات. لە بەرژەوەندیی ئەواندا بوو کە تا دەکرێ کار بە منداڵەکان بکەن، چونکە حەقدەستەکانیان بە پێی ئەو کارە بوو کە دەیانتوانی بە منداڵەکانی بکەن. درندەیی لێکەوتەیێکی سروشتیی ئەمە بوو. [63] بێگومان مارکس کێشەی نایەکسانی و هەژاری و چەوساندنەوەی وەک لێکەوتەی ڕێکخستنی کۆمەڵگا دەزانی، بە جۆرێک کە چینی دەسەڵاتدار بە چەوساندنەوەی چینی کرێکار پێشگری لە گەشەکردن و بەهرەمەندبوونی ئەوان و ژیانی تێکەڵ بە ئاسایش و ئاسوودەییان دەکەن. [64].

ئەو منداڵانەی کە لە ئێراندا کار دەکەن، بەتایبەت لە کاری کارگایی و زبڵگەڕیدا، ئەگەر بارودۆخیان لەوەی کە مارکس باسی دەکا خراپتر نەبێ، باشتر نییە. کارکردنی درێژخایەن لەپاڵ کارکردن لە هەلومەرجێکی سەخت و کەمترین بڕە حەقدەست لە تایبەتمەندییەکانی کاری منداڵان بە شێوەی جۆراوجۆر لە ئێرانن. دەکرێ بڵێین لە هەموو جۆرەکانی کاری منداڵاندا، کە لەم توێژینەوەدا لێکۆڵینەوەیان لە سەر کراوە، جۆر و ڕادەیەک لە چەوساندنەوە بوونی هەیە. هەروەها بە هۆی نەبوونی توانای بەرگریکردن لە مافەکانیان و نەبوونی یاسا و میکانیزمی کاریگەر بۆ داکۆکی لێکردنیان منداڵان بە خراپترین شێوە دەچەوسێنرێنەوە و لە زۆر حاڵەتدا خاوەنکارەکان دەیانەوێ ئەوان دابمەزرێنن نەک کەسێکی گەورەساڵ. لێدوانی بەشێک لەو خاوەنکارانە ئەم خاڵە پشتڕاست دەکەنەوە.

من پێم وایە ئەم منداڵانە هەندێ جار لە سەد گەورەساڵیش باشترن.
باشترن؟
چونکە ڕاستگۆ و گوێڕایەڵن و هەمیش زیاتر دەترسن ئەمانە لە سەد گەنجی نەفام باشترن. بۆ وێنە بە گەنجێکی تەمەن بیست یان نۆزدە ساڵان ناوێری لە گوڵ کاڵتری پێی بڵێی دەتۆرێ یان خەریکە بتخوات.

خۆشە، منداڵانێکی زیرەکن، لە چاو گەورەساڵان باشتر ئیش دەکەن. ئێمە متمانەمان پێیانە و کارمان پێ سپاردوون.

وتەزای چەوساندنەوە زیاتر دەروانێتە ئەو برە حەقدەستەی کە منداڵێک وەریدەگرێت. بێگومان لەم لێکۆڵینەوەدا ڕەهەندی دیکەش هەن کە هەموویان تاوتوێ دەکرێن. لە ڕووی حەقدەستەوە، دەتوانین بڵێین هەموو منداڵان حەقدەستێکی زۆر کەم وەردەگرن. ئەم گێڕانەوانەی خوارەوە بە باشی بڕی حەقدەستی ئەم منداڵانە پیشان دەدەن:

بزانم لێرە زۆر هەراسانم دەکەن، ڕەنگە بڕۆم. کە ئەو هەراسانم دەکا دەبێ بڕۆم، مانگانە پارەم پێ نادات دەڕۆم. بۆ وێنە ئەگەر حەقدەستکەم دوا کەوت، بێزارم دەکا، تووڕەم دەکا و هتد، ناچارم ئیشەکەم بگۆڕم.

چۆن حەقدەستکەت وەردەگریت؟ ئێستا کە کردوومانە بە حەفتانە، چونکە هەر کات دەچووین پارەکانمانی دەخوارد، هەر ئەمڕۆ سبەینێ، ئەمڕۆ سبەینێی دەکرد. هەر ئێمە دەمانوت باشە سبەی کەی دەتوانی پارەمان پێ بدەی؟ بینیمان چیتر ناتوانین پارە وەربگرین، چەند شوێنێکمان بەجێهێشت. ئێستا ئەو شوێنەی لێیین تازەیە.

دەچوومە هەر شوێنێک زۆر متمانەیان پێدەکردم، بەڵام کاتێک پارەیان پێ دەدام، بێزاریان دەکردم [پێدەکەنێت].

زۆر لە کارەکەم ڕازی بوون، بەڵام لە کاتی پارەدان ڕازی نەبوون؛ دەیانگوت: "باوە، تۆ هیچ نازانی ئیش بکەی، بە هیچ شێوەیەک لە کاتی خۆیدا نایەیت". من دەڵێم برا لە هەشت بەیانییەوە هەتا دوازدەی شەو ڕادەوەستم. [بە زەردەخەنەوە]. لاساری دەکەن. ئەگەر بتەوێ با بتبەم بۆ لای ئەوان. من مرۆڤێکم، پێم وتن ئەم دونیایە بێ بەهایە، تۆ دەتەوێ پارەکەم بخۆی بیخۆ. تازە چووە دنیا ئەوە ناهێنێت. هەندێک جار سڵاویان لێ دەکەم. من کەسێک نیم کە بە دڵی بگرم، دەڵێم ڕەنگە ئەمە قسمەتی من بێ، ڕەنگە ویستی خودا بێت.

جاران حەفتانە ٧٠ هەزار تمەنم دەست دەکەوت، تەنانەت نیوەشی نەدەدام و دەیوت حەفتەی داهاتوو پێت دەدەم.

خاوەنکارێک لە بواری ماف و حەقدەستی کاری منداڵان وتی؛

حەقدەستی منداڵان نزیکەی نیوەی نرخی شاگرددووکانی مارکێتیەکی گەورەترە. تەنانەت لە هەندێک کاردا، وەک کارکردن لە شوشتنی ئۆتۆمبێل (کەرتی کارواش)، لەوانەیە منداڵەکە سەرەڕای

دوازدە کاتژمێر کاری قورس و ماندووکردن، حەقدەست وەرنەگرێ و تاکە حەقدەستەکەی شاگردانەیەکە کە لە مشتەری وەریدەگرێت.

بە پشتراستکردنەوەی ئەم خاڵە، منداڵێک کە لە کارواش لە گەڕەکی ئێڤین کاری دەکرد دەڵێ:

ئێمە لێرە کرێکاری شاگردانەین. ئێمە لێرە هیچ حەقدەستێکمان نییە.

یان یەکێک لە دووکاندارەکانی ناوچەی قەیتەرییە لەبارەی خاوەنکارەکان بە گشتی وتی:

منی دووکاندار بە تەمام ئەم بڕە پارەشی پێ نەدەم.

تەمەنی منداڵان یەکێکی تر لە هۆکارە گرینگەکانی چەوساندنەوەیانە. زۆرێک لە منداڵان لە کارە جیاوازەکاندا لێهاتوویی ئەوتۆیان نییە و بە شێوەیەکی سروشتیش لەوانەیە بۆ ئەو کارانەی کە پێویستیان بە لێهاتوویی و کارامەییە، حەقدەستێکی کەمتریان پێ بدرێ بەڵام ئەمە هەمیشە وا نییە. هەندێک جار تەمەن بیانوویەکە بۆ ئەوەی خاوەنکارێک کە سەرەڕای ئەوەی منداڵ کاری زیاتریش دەکا پارەی کەمتر بەو منداڵە بداْت. تەنانەت لەو کارانەی کە پێویستیان بە کارامەیی تایبەت نییە، منداڵان بەقەد گەورەساڵان کار دەکەن و ڕەنگە زیاتریش، خاوەنکارەکان کەمتر حەقدەستیان پێ دەدەن. گێڕانەوەی خاوەنکارەکان و خودی منداڵەکان ئەمە پشتڕاست دەکاتەوە:

حەقدەستی منداڵان نیوەی حەقدەستی شاگردی مارکێتیەکی گەورەترە، بەڵام کاتژمێری ئیشکردنی فەرقی نییە، بەیانی دێ و نیوەڕۆ دەڕوات.

پێدانی حەقدەستی منداڵان لە بچووکەوە بۆ گەورە جیاوازە. گەورەساڵترەکان بە پێی وەزارەتی کارە. منداڵەکان سەڵتن [پێدەکەنێت]. گەورەساڵان خەرجی خێزانیان لە گەردنە. بە پێی ئەمە، ئێمە زیاتر حەقدەستیان لە بەر چاو دەگرین؛ خانوو بە کرێ دەگرن، خەرجی ماڵ و بژێوی و منداڵیان لە ئەستۆیە.

چونکە من بچووکم، ملوێنێک و 500م پێ دەدات.

یەکێک لە خاوەنکارەکانی لە بازاڕی گوڵی ئیمام ڕەزا سەبارەت بە حەقدەست و حەقدەستی منداڵان وتی:

من حەقدەستی ڕۆژانە لەگەڵ ئەوان حسێب دەکەم؛ منداڵان دەتوانن تا ٧٠ هەزار تمەن بە دەست بهێنن، ئەوانەی گەورەساڵترن هەتا ٤٠٠ هەزار تمەن دەکەون.

یەکێک لە خاوەنکارە چالاکەکان لە کەرتی دوورینی پەردەش وتی:

حەقدەستی منداڵان زۆر کەمتر لە حەقدەستی گەورەکانە .... لەم کەرتەدا وەزارەت و مەزارەتی کار قسەی قۆڕە؛ بەرعۆدەی هیچ شتێک نییە. بۆ وێنە کاتێک منێکی خاوەنکار دێمە ئەم بەرگدوورییە و دە دانە کرێکار دێنمە ئێرە، دەڵێم بیمەتان نییە، دەرد و قوزەڵقورتتان نییە، هیچتان نییە هەر وەرن ئیش بکەن و حەقدەست وەربگرن.

لە کەرتی زبڵگەڕیدا، کە منداڵ دەبێ مانگانە بڕە پارەیەک وەک (ڕسووم، گومرک) بدا بە خاوەنکار بۆ ئەوەی لە بازنەیەکی دیاریکراودا کار بکا، لە حاڵەتی دیکەدا هیچ جیاوازییەک لە نێوان ئەو بڕە پارەی کە منداڵێک و کەسێکی گەورەساڵ وەک ڕسووم دەیدەن بە خاوەنکار نییە، مەگەر ئەوەی دایک و باوکی منداڵەکە داوا لە خاوەنکار بکەن پارەیەکی کەمتری لێ وەربگرێ چونکە منداڵترە و کەمتر توانای کۆکردنەوەی زبڵ و خاشاکی هەیە. بێگومان ئەمە تەنها لە زبڵگەڕیدا قەتیس نابێتەوە، بەڵکوو بۆ ئەرکەکانی دیکەش دەگونجێ وەکوو گواستنەوەی بار بە داشقە؛ واتە ئەو بڕە پارەی کە منداڵان وەک کۆمیسیۆنی کار دەیدەن، بارتەقای هەمان ئەو بڕە پارەیە کە گەورەساڵان دەیدەن، بەڵام زۆر جار داهاتیان کەمتر لە گەورەساڵەکانە، چونکە باری کەمتریان بۆ گواستنە پێ دەدەن. سەبارەت بە نرخی ڕسووم، ئەو منداڵە زبڵگەڕە کە لە گەڕەکی ئەقدەسییە کاری دەکرد، گێڕایەوە:

خۆ ئەوە نییە تۆ هەرکە بێی بۆ کۆکردنەوەی زبڵ، دەبێ ڕسووم بدەی، ئێمە مانگانە 2 ملیۆن و 500 هزار تمەن دەدەین. بەڵام ئێمە بچووکین، ڕەنگە کەمتر بدەین. بۆ وێنە باوکم دەچێتە لایان و دەلالێتەوە، پێیان دەڵێ کەمتری لێ وەربگرن.

لە هەندێک کەرتی دیکەدا، وەک کارکردن لە کارگای فیتەری، بەرگدووریی و هاوشێوەکانی، کە پێویستیان بە ڕادەیەک لە لێهاتووییە، منداڵان کەمترین حەقدەستیان پێدەدرێت. هەروەها خاوەنکارەکە دەڵێ منداڵەکە هیچ کارامەییەکی نییە و زیاتر لەوەی بتوانێ ئیشێک بکا لە پرۆسەی فێربووندایە. بێگومان منداڵان جگە لە فێربوون، لە ڕۆژدا کارێکی زۆر بۆ خاوەنکار دەکەن. پسپۆڕێکی منداڵان لەم بوارەدا ڕایگەیاندووە؛

سەیر کە لە کارگاکاندا حەقدەست زۆر کەمترە لەوەی کە لە دەرەوە وەدەست دەهێنرێت. ئەو منداڵەی لە کارگاکەدا ئیش دەکەن، خاوەنکارەکە ئیدعای ئەوە دەکا کە تۆ لێرە شتێک فێر دەبی کە

نایزانیت. حەقدەستەکەی زۆر کەمە، ڕەنگە حەفتەی ٦٠ هەزار تمەن بکەوێت.

و دوو خاوەنکارێکی دیکەش وتوویانە:

> منداڵەکان حەقدەست لە ئێمە وەردەگرن. بۆ وێنە منداڵان باش دەزانن شتێک کە دەیزانن، بە بەراورد لەگەڵ ئەوە کارانەی دیکە، کاتێک کەسێک یەکەم جار بۆ شاگردێتی دێ بۆ وێنە ٤٠٠ هەزار، ٥٠٠ هەزار تمەن وەردەگرێت.

> سەرەتاکان کە دێن ئیش نازانن. ئێمە فێری کاریان دەکەین. وەکوو چۆن هەر ئاواش کاریان فێری ئێمە کردووە، ئێمەش فێری کاریان دەکەین؛ ئیتر هەر کەسێک ئاستی بەهرەی جیاوازە.

ڕەهەندێکی دیکەی چەوساندنەوە لە کاری منداڵاندا ماوەی درێژخایەنی کارکردن و کارکردن لە کاتە نائاساییەکانە. بە پێی یاساکان، کاتەکانی کارکردن نزیکەی ٨ کاتژمێر لە ڕۆژێکدایە یان شتێکی وەک ١٧٠ کاتژمێر لە درێژەی مانگە، بەڵام منداڵان دەتوانن مانگانە تا ٤٠٠ کاتژمێر کار بکەن. بۆ وێنە ئەو منداڵانەی لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار کار دەکەن، بە پێی کاتەکانی دەوامی بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار لە ڕۆژی شەمەوە تا پێنجشەمە، ڕۆژانە ماوەی دە کاتژمێر کار دەکەن، ڕۆژانی هەینیش ڕۆژانە پێنج کاتژمێر کار دەکەن. لە ڕۆژدا جگە لە کارکردن لە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار، چوار بۆ پێنج کاتژمێر خەریکی داگرتنی بار، پاککردنەوە و خاوێنکردنەوەی ناو دووکان و ئامادەکردنی میوە و شتی دیکە و هەڵگرتنیان بە سەر دەبەن، حەفتانە نزیکەی ١٠٠ کاتژمێر و مانگانە زیاتر لە ٤٠٠ کاتژمێر کار دەکەن. بۆ منداڵانی زبڵگەڕیش هەمان شتە؛ بۆ ئەوانەی لە کەرتی نافەرمی و شەوانە کار دەکەن، کاتی کارکردنیان دەتوانین بڵێین بەم شێوەیە: ئێواران، نزیکەی کاتژمێر سێ بۆ چواری ئێوارە، بە ئۆتۆمبێلێکی کرێ چاڵەکان بە جێدەهێڵن، و لە نزیکەی چوار یان پێنجی کاتژمێری ئێوارەوە هەتا نزیکەی کاتژمێر دوازدەی شەو یان یەک یان دووی بەیانی کار دەکەن. بەیانیان ناچارن لە کاتژمێر حەوت یان هەشتەوە بۆ نزیکەی دوازدە و یەکی نیوەڕۆ زبڵەکان جیا بکەنەوە. منداڵێک کە لە شەقامی نیرووی هەوایی شاری تەڕەبار کاری دەکرد، کاتی کارکردنی بەم شێوە وەسف کردووە.

> دەبێ لە ناو شەمەندەفەردا کار بکەی؛ بەیانیان لە کاتژمێر حەوتی بەیانی تا هەشتی شەو، شەوانە بارەکە دەبێ بەتاڵ بکەیتەوە.

ئەو زبڵگەڕەی کە لە مەیدانی مونیرییە خەریکی کۆکردنەوەی زبڵ و خاشاک بوو، سەختیی کارەکەی دەگەڕاندەوە بۆ ماوەی دوور و درێژی کار:

> کەمخەوی ناخۆشە؛ دەبێ شەوانە هەموو زبل و خاشاکەکان کۆ بکەیتەوە، بەیانیی زوو لە خەو هەڵستی، خاوێنی بکەیتەوە.

کاتە درێژخایەنەکانی کارکردنی لەگەڵ حەقدەستی کەم تەنها منداڵان لەم دوو جۆرە کارە ناگرێتەوە و لە هەموو جۆرەکانی کاری منداڵاندا بوونیان هەیە. هەرچەندە مانگانە بەلایەنی کەمەوە ٣٠٠ کاتژمێر بە کەمترین حەقدەستەوە کار بۆ خاوەنکار دەکەن، بەڵام کاتێک پشوو وەردەگرن و ناچنە سەر کارەکانیان، هیچ حەقدەست و پارەی ئەو ڕۆژە وەرناگرن. جۆرێکی دیکەی چەوساندنەوە کارکردن لە کاتژمێرە نائاساییەکانە، بەجۆرێک لە هەندێک کاردا منداڵان بەیانیان زوو لە خەو هەڵدەستن و تا درەنگانی شەو کار دەکەن، تەنانەت لە کۆتایی حەفتەشدا ئیش دەکەن.

پێشتر منداڵان سەبارەت بە بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار و زبڵگەڕی ڕوونکردنەوە دراوە، لەم بەشەدا کاری دیکەش تاوتوێ دەکەین. لە کاری وەک کارکردن لە بازاڕەکانی گوڵ یان کوورەی خشتپێژیدا، منداڵان دەبێ لە کاتژمێر چوار بەیانی لە خەو هەستن. منداڵان لە ڕۆژانی پشوو بەتایبەت ڕۆژانی هەینی لە کارواش و فیتەری و لە چەندین کەرتی دیکەدا کار دەکەن و زۆر نارەحەت دەبن لەوەی کە کاتیان بۆ پشوودان و یاریکردن نییە. لە هەندێک کارگای وەکوو بەرگدووری بەتایبەت لە وەرزی هاویندا بە هۆی گەرمیی کارگاوە ڕەنگە کاتەکانی کارکردن لە بەیانییەوە بۆ شەو بگۆڕێت. لە مارکێتی مادە خۆراکییەکاندا منداڵان بە گشتی حەوت ڕۆژ لە حەفتەدا لە کاتژمێر حەوتی بەیانییەوە هەتا کاتژمێر یازدەی شەو کار دەکەن و بە گشتی کاتی کارکردنی منداڵان لە هەموو جۆرەکانی کاردا زۆر درێژ و نائاساییە. گێڕانەوەی هەندێک لە منداڵان لەم بارەوە بەم شێوە بوو:

> سەختیی ئێرە [بازاڕی گوڵ] ئەوەیە کە دەبێ بەیانیی زوو لە خەو هەڵبستی، بۆ وێنە کاتژمێر چواری بەیانی.

> لە کارواش (شوشتنی ئۆتۆمبێل)دا هەموو ڕۆژەکان دەبێ ئیش بکەی، ڕۆژانی هەینیش هەیە. بگرە هەینی زیاتر دەبێ کار بکەی، چونکە ئۆتۆمبێلی زیاتر دێت.

منداڵێک کە لە دووکانێکی لاستیکفرۆشی لە مەیدانی ئێعدام کاری دەکرد، کاتەکانی کارکردنی خۆی بەم شێوە باس کرد:

> لە هەشت بەیانییەوە تا دە شەو لێرەم. نرخی حەفتانە ٢٣٠ هەزار تمەنە.

هەندێک جار خاوەنکارەکان منداڵان ناچار دەکەن لە توانای

خۆیان زیاتر کار بکەن و بۆ منداڵەکەش دۆخەکە وەک کۆیلایەتی وایە. گێڕانەوەی دوو منداڵ کە لە کۆمپانیایەکی جلوبەرگدا کاریان دەکرد بەم شێوە بوو:

لە کارگەکانی پێشوودا دوو شاگردمان هەبوو، چواریان کاریان بە مەکینەی بەرگدووری دەکرد. ئینجا ئەم شاگردە دوو ڕۆژ جارێک دەچوو بۆ یانەی وەرزشیی سەبا. من کە هاتم کارم دەکرد، هەموو خێراییان زۆر بوو. ئینجا وەستا وتی ... وەدوا کەوتی [بە تام و چێژەوە دەیگێڕاوە]. وتم من ناتوانم لە جێی ئەو شاگردەی کە نایەتەوە ئیش بکەم، وتی من نازانم. وەختێ لێرە ئیش دەکەی دەبێ دەست و بردت هەبێت. وتم ئیتر ئیش ناکەم ... . کار دەکەی خۆ کۆیلە نیت کە تابشتی زەخت و گووشار بێنیت.

دوو کەس بووین؛ واتە هەر دوو مەکینەی دروومان پێویستی بە شاگردێکە. ئەمە ئاساییەکەیەتی. بۆ وێنە لە شەوی جەژندا ئیشەکەت قورس دەبێ، بەڵام لە مانگە ئاساییەکاندا شاگردێکی بەردەست دەتوانێ بە تەنیا لە سەر مەکینەیەک ئیش بکات. بە دڵنیاییەوە کەس ناتوانێ کار لە سەر چوار مەکینەی دروومان بکات. من بەردەست بووم و چوار دانە مەکینەی دروومان هەبوو. بەیانییەکەی دیکە تا دوازدە بۆ دوازدە و نیو ئیش زۆر بوو. ئەویش کەوتە بۆڵە بۆڵە کە کاکە! بۆچی فریا ناکەوی. وتم ناتوانم لە جێی کاری یەکێکی دیکەش ئیش بکەم. وتی ئەگەر نەتوانی کار بکەی مەیکە. وتم ئێستا دەڕۆم و ئیش ناکەم. هەستام و هاتمە دەرەوە.

لە هەندێک کاردا ئەگەر منداڵ زیان بە کەرەستە و ئامرازەکان بگەیەنێ، خاوەنکار تێچووەکەی لە حەقدەستی منداڵەکە دەبڕێ، بێ ئاگا لەوەی کە بەشێکی ئەمانە بە هۆی سروشتی کارەکەوەیە یان بە هۆی ئەوەی تواناکانی منداڵەکە بە باشی گەشەی نەکردووە، بۆ ئاگاداربوون لە هەموو شتێک لە شوێنی کاردا ئەو کارامەیی و توانا ئەوتۆیەی نییە. بێگومان لە هەندێک حاڵەتدا خاوەنکارەکان لەوە تێدەگەن کە هەڵە بەشێک لە کارە و نابێ بخرێتە سەر کرێکار. گێڕانەوەی خاوەنکارێک کە خاوەنی بەرگدوورییەک بوو بەم شێوە بۆچوونی خۆی دەربڕی:

شاگردێکم هەبوو - هەرگیز لەبیرم ناچێتەوە، هەرگیز لەبیرم ناچێتەوە – کۆتاڵێک بوو، کۆتاڵ بۆ یەکێک لە گرانترین کۆتاڵە پەردەییەکانە. کۆتاڵەکەم پێدا، وتم بیبە بۆ فلان شوێنێ کە بیدوورێت. پاشان چبوو، کۆتاڵەکەی بردبوو، بەم شێوە خستبوویە سەر ماتۆر سیکلێتەکەی. مەڵێ وا ڕۆشتبوو کە لەتێکی ئەو کۆتاڵە کەوتە بن

ئیگزۆزی ماتۆڕەکە. شانسی ئێمە ئێگزۆری ماتۆڕ سیکلێتەکەم سوور ببووە. ئەوسا، سێ ساڵ لەمەوبەر، یەک ملیۆن و ٧٠٠ هەزارم تمەنم بەو کۆتاڵە دابوو. چی لێ بکەم؟ پێی بڵێم پارە بدات؟ ئەگەر داماو و بەدبەخت نەبوایە نەدەها لێرە ئیش بکات. هەندێک کەس قبوڵی ناکەن، دەیخەنە باڵای کرێکارەکە. زۆر کەس لێیان دەدەن. باشە منداڵێک کە حەقدەستەکەی 300 هەزار تمەنە 400 هەزار تمەنە منی دووکاندار بەدوای ئەودا دەگەڕێم ئەم بڕە پارەی پێ نەدەم.

خاوەنکارێک کە خاوەنی دووکانێکی چاککردنەوە بوو هەمان قسەی کرد:

[بە پێکەنینەوە] قامچییان لێدەدەین. نا هەڵە لە کاردا هەیە. نەک ئەوەی نەبێ، لە کاردا هەڵە هەیە؛ خۆ کۆمپیوتەر نییە هەڵەی لێ نەوەشێتەوە، هەڵە هەیە. ئەوەی ئێمە دەیڵێین ئەوەیە کە نابێ دووبارە ببێتەوە، ئەگینا هەڵە هەیە. بە گشتی دەڵێم، ئەوەی دەیڵێم زیاتر بۆڵەیە. بە بۆڵەوە قسە دەکەم بۆ ئەوەی پێبکەنن، تا زیاتر پێبکەنن. نەخێر لە دوو جار زیاتر هەڵە دووبارە ناکەنەوە.

کارکردن لە کارگاکاندا، بەتایبەت کارگا بچووکەکان، زەمینەی زیاتر بۆ چەوساندنەوەی منداڵان دەرەخسێنێت. لە بەر ئەوەی ژینگەی ئەم کارگایانە بچووکە، لە زۆر حاڵەتدا شوێنی مانەوەی شەوانە بۆ منداڵانیش لە ناو هەمان ئەو کارگاکاندایە. کەواتە منداڵ هەمیشە لەبەردەستی خاوەنکارە و هیچ یاسا و ڕێسایەکی فەرمی بۆ ڕێکخستنی پەیوەندیی نێوان منداڵ و خاوەنکار بوونی نییە و شتی تری لەم جۆرە منداڵەکە زیاتر دەچەوسێنێتەوە. وەک باس کرا منداڵانی ئەم کارگایانە زیاتر گوێڕایەڵ دەبن.

هەروەها یاساکانی کار لە ئێران زەمینەیەکی باشی بۆ چەوساندنەوەی منداڵان ڕەخساندووە. بە پێی مادەی ٧٩ی یاسای کاری کۆماری ئیسلامیی ئێران، کاری منداڵان لە خوار تەمەنی پازدە ساڵەوە قەدەغەیە، بەڵام لە کرداردا، بە هۆی جێبەجێکردنەکردنی یاسا و چاودێریکردنی کاری جۆراوجۆری منداڵان، بە شێوەیەکی بەرفراوان لە زۆربەی پیشە و سەندیکاکان خەریکی ئیشن. ئەوان هیچ کام لە ماف و سوودەکانی کارکردن سوودمەند نین، وەک مافی سکاڵاکردن و مافی بیمە. بۆیە لە لایەکەوە یاساییبوونی کاری گرووپێکی منداڵان، واتە گرووپی تەمەنیی پازدە بۆ هەژدە ساڵ و لە لایەکی دیکەشەوە نەبوونی میکانیزمی گونجاو بۆ قەدەغەکردنی کاری منداڵان بووەتە هۆی زیاتر چەوساندنەوەیان. خاوەنکارەکان بەبێ ترس لە یاسا و چاودێری، منداڵان لە خراپترین بارودۆخدا دادەمەزرێنن و کەمترین حەقدەستیان پێدەدەن. یەکێک لە چالاکوانانی

ئەم بوارە لەم بارەوە ڕایگەیاندووە:

لە هەندێک بارودۆخی تایبەتدا گلەیی دەکەن بەڵام بە ئەنجامێک ناگەن. کەمتر لە تەمەنی پازدە ساڵ ئیزنی بە سکاڵاکردنیان پێ نادرێت. حکومەتەکەمان لە بری پشکنین و ڕێگریکردن لە کاری منداڵان، نەک هەر ڕێگری لە کاری منداڵان نەکردووە، بەڵکوو لە ڕێگەی کارەکانی وەزارەتی کارەوە پاڵنەریشیانە. گەورەترین هاندان ئەوەیە کە بە هەر حەقدەستێک و هەر هەلومەرجێک بێ منداڵی ئیشکەر دەتوانن ڕازی بکەن، چونکە ئەگەر گەورەساڵەکە سکاڵا تۆمار بکا، خاوەنکار هەمیشە لێی دەترسێت. بەڵام منداڵەکە تەنانەت داواکارییەکەی تۆماریش ناکرێت. ئەگەر منداڵێک لە شوێنی کاردا پەنجەیەکی لەدەست بدا، هیچ پاڵپشتییەکی نییە و زۆر سوپاسی خاوەنکارەکەیان دەکەن کە بۆ وێنە پارەی پانسمانی دەستی منداڵەکەی داوە و ئەم کارگایانە هیچ چاودێرییەکی تایبەت بە سەر کار و مافە پاساییەکانی منداڵانی تێدا نییە. بەو پێیەی کە لە هەرەتی گەشەکردنیشدان، خەسارەتێکی سەخت دەتوانێ هەتا دواساتی ژیانیان کاریگەریان لە سەر دابنێت.

لە هەندێک کاری دیکەدا منداڵان دەبێ پارە بدەن بۆ ئەوەی بتوانن کار بکەن یان لە کارەکانیان دوور نەخرێنەوە و لانیکەمێکی ئاسایشی کاریان هەبێ، وەک پارەدان بە گومرگ بۆ کاری زبڵگەری، پێدانی پارەی کۆمیسیۆن بۆ کاری عارەبانەچێتی، پێدانی پارە بە جلوبەرگی کار لە هەندێک کاردا، و پێدانی بەشێک لە داهاتی ڕۆژانەیان بە خاوەنکار لە کارەکانی وەک گوڵفرۆشی لە سەر چوارڕێیانەکان یان لەکاتی کارکردن بە عەرەبانە کاتێک کار بۆ خاوەنکار دەکەن. هەروەها بنەماڵەی منداڵان بە شێوازی جۆراوجۆر زەمینەیان بۆ چەوساندنەوەیان خۆش دەکەن. هەژاریی بنەماڵە کە بەرهەمی پێکهاتەکانی کۆمەڵگایە یان شێوازی ڕێکخستنی کۆمەڵگایە، یەکێک لەو هۆکارانەیە کە بواری چەساندنەوەی منداڵ خۆش دەکات. فاکتەری دیکە کاتێک سەرهەڵدەدا کە دایک و باوک لە کارە جۆراوجۆرەکاندا پشتگیریی منداڵەکانیان ناکەن و بەم شێوە زەمینە بۆ چەوسانەوەی منداڵ لە لایەن خاوەنکارەوە خۆش دەکەن. نوێنەری ئەنجومەنی باڵای کرێکاران لەم بارەوە ڕایگەیاند:

کاری زیادە، ماوەی کارکردنی بێسنووری ئەم منداڵانە، بە پێی ئەو پشتگیرییەیە کە لە خێزانەکە وەریدەگرن. بارودۆخیشیان جیاوازە. لەوانەیە لە ناو بنەماڵەدا دایک و باوک ئیش بکەن و منداڵەکە هاوکاریی خێزانەکەی بکا، و منداڵ بە پێی ئەو پشتگیرییەی کە خێزانەکەی بۆیان هەیە ڕەفتاری خاوەنکار لەوانەیە بگۆڕێت. بەڵام بەڕاستی، هەرچی ئەمانە تا زیاتر بێدەسەڵات بن، ئێمەش بێبەزەییتر دەبین.

یەکێک لە خاوەنکارەکانیش لەم بارەوە وتی:

سەیر کە بەخوا خاوەنکارێکم نەبینیوە کە پاڵپشتی منداڵێک بکات. بۆچی درۆ بکەم، لەوانەیە لەڕووی دارایییەوە پارمەتیان بدەن، بەڵام من نەمبینیوە. لێرەدا تەنها خاوەنکار دەڵێ ئیش بکە. هیچ چاوەڕوانییەکی دیکەشی نییە. ئێستا لەمانە بگەڕێتەوە خۆشم شاگرد بووم؛ من لە پاساژی ولیعەسەر شاگرد بووم، شاگردی بەرگدووری بووم، خاوەنکارەکە بە هیچ شێوەیەک فەری بە سەر ئەم شتانەوە نەبوو، دەتوانی چی بکەیت؟ تەنها دەیەوێ تۆ ئیش بکەی و پارەکەی بچێتە گیرفانییەوە. بۆ ئەو گرینگ نییە کە بۆ وێنە ئەم منداڵە پێویستی بە پشوودانە، پێویستی بە یاریکردنە، پێویستی بە ... بێگومان کاتێک دایک و باوک بۆی گرینگ نییە، باشە خاوەنکارەکەش دەڵێ کاتێک باوکی و دایکی بەم شێوە بیر دەکەنەوە، باشە منیش هەر وا بیر دەکەمەوە.

لەو کارانەی کە منداڵان لەگەڵ خێزانەکانیان یان لە کارگا خێزانییەکاندا دەیکەن، منداڵەکە بە کردەوە لە لایەن هەردوو خاوەنکار و خێزانەوە دەقۆزرێتەوە. ئەم خێزانانە سەرەتا منداڵ بۆ پەیداکردنی داهات دادەمەزرێنن، کە خۆی جۆرێک لە چەوساندنەوەیە و کاتێک کار بۆ خاوەنکار دەکەن، حەقدەستی منداڵەکەش لە خاوەنکار وەردەگرن، تەنانەت منداڵەکە نازانێ بڕی حەقدەستەکەی چەندە. هەروەها زۆرێک لە منداڵانی ئەفغانستانی ئەوەی وەک حەقدەست وەریدەگرن دەیدەن بە خێزانەکانیان و تەنیا کەمترین بڕە پارە بۆ خەرجییەکانی ڕۆژانەیان وەردەگرن. ئەوەی لەم بارەوە گوتراوە و بیستراوە بەم شێوەیە:

زۆربەیان بە نایاسایی هاتبوون، و ئەوەی کە بەشێک لە منداڵەکان پارەکەیان وەرنەدەگرت و گەورەکانیان وەریاندەگرت و پارەکەیان دەناردەوە بۆ شاری خۆیان. لەوانەیە منداڵەکە نەیزانیبێ چەندی دەست دەکەوێ، لەوانەیە کەمێک دەرماڵەی پێ بدەن.

ئیتر نازانم حەقدەستکەم چەندە، دەدرێ بە دایکم.

پارەکەم کارت بە کارت دەکەم، دەینێرمەوە بۆ ماڵەوە.

کاتێک کرێکارێک دێ بۆ ئێرە پێی بڵێین 450 هەزار تمەنت پێ دەدەین ڕەنگە ئەو کرێکارە بە دایکی بڵێ من حەقدەستەکەم 400 هەزار تمەنە. ڕەنگە ٥٠ هەزار تمەن بخاتە گیرفانیەوە. ڕەنگە بەو ٥٠ هەزار تمەنە، من ناڵێم زۆر شت دەکا، چونکە خێزانەکانی ئێرە زۆر لاوازن. من دەبێ بە دایکیان بڵێم چەندە حەقدەست وەردەگرن، چونکە دەبێ بۆ وێنە کارەکانی لێرە ببینن، بزانن لەگەڵ کێ ئیش دەکا،

باروودۆخی کارکردنەکە ببینن.

هەروەها بەرزبوونەوەی هەڵاوسان و دابەزینی بەرچاوی بەهای ڕیاڵ بەرامبەر بە دۆلار بووەتە هۆی زیاتر چەوساندنەوەی منداڵان بەتایبەت منداڵانی کۆچبەر کە ناچارن پارەکەیان بگۆڕنەوە. لەم ساڵانەی دواییدا زۆرێک لە کۆچبەران بە هۆی دابەزینی بەهای ڕیاڵەوە ئێرانیان بەجێ هێشتووە و ئەوانەی ماون حەقدەستیان بۆ کەمتر لە نیوە کەم بۆتەوە. گێڕانەوەی دووان لە منداڵانی کۆچبەر بەم شێوە بوو:

جاران ئێرە باش بوو، جاران 3 ملیۆن و 3 و 500 هەزار تمەنم وەردەگرت، بەڵام ئێستا باش نییە. دۆخەکە زۆر خراپە. پارەی ئێران بایەخی نەماوە.

حەقدەست کەمە، بەڵێ ٢ و ٥٠٠ ئێستا کە نرخی دۆلار بەرز بووەتەوە، دراوی ئەفغانی چی لێ هاتووە! ئەم ٢ ملیۆن و ٥٠٠ هەزار تمەنە دەبێتە ٦ هەزار ئەفغانی. بەڵێ کێ تێچووی ئێرە دابین بکا، کرێ ماڵ ... کرێ ماڵ یەکی 100 هەزار تمەن دەبێ بدەین.

منداڵانی ئەفغانستان بەتایبەتی ئەو کۆچبەرە نایاساییانەی کە هیچ بەڵگەنامەیەکی یاساییان نییە، ئەگەری چەوساندنەوەیان زیاترە، چونکە بۆ ئەوەی بچنە ناوەندە یاساییەکان هیچ ناسنامەیەکیان نییە و یاسا پاڵپشتیان لێ ناکات. منداڵێکی ئەفغانی بەم شێوە لێکەوتەکانی نەبوونی بەڵگەنامەی یاسایی گێڕاوە:

لە شوێنێک کارم دەکرد، پازدە ڕۆژ پارەی پێ نەدام. ناتوانین سکاڵا بکەین، چونکە بەڵگەمان نییە. ئەگەر بمانهەوێ سکاڵا تۆمار بکەین دیپۆرتمان دەکەن. ئێستا من لە سەر ئەو کوچە ئیشم کرد، من ٢٠ هەزار تمەنم لێی دەوێ، بەڵام ئەو نەیدا. من تەلەفۆنم بۆ کرد هیچ وەڵامی نەداوە، ئەوانەی بەڵگەنامە و پاسپۆرتیان هەیە دەتوانن سکاڵا تۆمار بکەن، ئێمە ناتوانین.

جگە لەوەش منداڵان لە جۆرە جیاوازەکانی کارکردندا خەسارەت و توندوتیژیی جۆراوجۆر بەئەزموون بکەن. کاتێک لە کاتی کاردا زیانێکیان پێ دەگا، بۆ دابینکردنی خەرجییەکانیان هیچ بیمەیەکیان نییە و ناچارن لە سەر گیرفانی خۆیان تێچووی پشتشکێنی چارەسەر بدەن و خاوەنکار بەرعۆدەی تێچووی چارەسەرەکە نابێت. ئەمەش بەتایبەتی بۆ منداڵە کۆچبەرەکان ڕاستە. ئەوان کاتێک لە شوێنی کارەکەیان زیانیان بەر دەکەوێ، بە هۆی نەبوونی بیمە و تێچووی زۆری پزیشکی ناچارن بەشێکی زۆری داهاتیان بۆ چارەسەرکردن

سەرف بکەن. لە زۆر حاڵەتدا بە هۆی نەتوانینی پێدانی پارەی چارەسەرکردن، سەردانی پزیشک یان نەخۆشخانە ناکەن و تووشی زیانێکی جەستەیی قەرەبوونەکراو دەبنەوە. زۆرێک لەو زیانانە بە هۆی ئەو بارودۆخی کارەیە کە ئەوان تێیدان. بەم پێیە، چەوساندنەوە تەنیا ئاماژە بە چەوساندنەوەی حەقدەستی منداڵان ناکا، بەڵکوو ئاماژە بە چەوساندنەوەی هەرەتی منداڵیی ئەوانیش دەکات. بەشێکی ئەم چەوساندنەوە بە هۆی شێوازی هەڵسوکەوتی خاوەنکارەکان لەگەڵ منداڵانە و بەشێکی گرینگتر بەرهەمی ئەو کۆمەڵگایەیە کە منداڵان ناچار بە ئیشکردن دەکا، چاودێرییان ناکا و نایانپارێزێ، کارکردنیان لێ قەدەغە ناکا و لەگەڵ پەرەسەندنی ئەو هەژارییەی کە بە سەر ئەوان و خێزانەکانیان سەپاندووە وایان لێدەکا کار بکەن. پرسێکی دیکە کە دۆخی منداڵانی کرێکاری کۆچبەر و خێزانەکانیان کە بە شێوەیەکی نایاسایی لە وڵاتی ئێراندا نیشتەجێن دەخاتە مەترسییەوە، قەیرانی ئێستای پەتای کۆرۆنایە. سەرەڕای زەختی دارایی و زەختی ئابووری، ئەو کەسانە لە ماوەی پەتای ڤایرۆسی کۆرۆنادا هیچ هاوکارییەکی داراییان وەرنەگرتووە و ئەگەر تووشی ڤایرۆسی کۆرۆنا بوون نەیانتوانی بچنە نۆرینگەکان. هەروەها لە ماوەی کوتاندا، لە ترسی گرتن لە لایەن یاسا و لە بەر ئەوەی مۆڵەتی نیشتەجێبوونیان نییە، ئامادە نین کوتانیان بۆ بکرێ، ئەمەش تەندروستیی ئەوان و منداڵەکانیان دەخاتە مەترسییەوە.

کاتی پشوو

ژیانی مرۆڤ ڕەهەندی جیاوازی هەیە. لە دابەشکردنێکی گشتیدا دەتوانین بڵێین ژیانی مرۆڤ دوو ڕەهەندی هەیە، "کار و هەوڵدان" و "کات بەسەربردن و چێژوەرگرتن لە ژیان". بێگومان مەرج نییە ئەم دوو ڕەهەندە لە یەکتر جیا بن، بەڵام لە سەرەتای منداڵیدا کار و هەوڵ گرینگییەکی ئەوتۆیان نییە و ئەوەی گرینگە منداڵ لەم ساڵانەدا بە شێوەیەک بژی هەم چێژ لە ژیان وەربگرێ هەم بتوانێت لە ڕەهەند جیاوازدا گەشە بکا و تواناکانی بەهێز بێ و گەشە بکات. ئێمە گەورەساڵەکان کاتێک بیر لە منداڵیمان دەکەینەوە، ئەو قۆناغە بە یاری و خۆشیەکانییەوە لێک دەدەینەوە و ئەگەر ئەمانە بەئەزموون نەکرێن، وەک ئەوە وایە منداڵیمان بەئەزموون نەکردبێت. هەرچەندە کارکردن زیانی قەرەبوونەکراو بە کاتە پشووەکانی منداڵان دەگەیێنێ، بەڵام منداڵان هەوڵ دەدەن بە بەکارهێنانی کۆمەڵێک ستراتیژی کاتی پشووش وەربگرن. لە پێناسەی کاتە پشووەکاندا هاتووە: "دەتوانین کاتە پشووەکان وەک کاتێک سەیر بکەین کە لە دەرەوەی ئەرک و بەرپرسیارێتیەکانی کار و خێزان و کۆمەڵگادایە کە مرۆڤ بە

ئامادەییەوە و بە خواست و سەرپشکیی خۆی ئەو کارە بکا کە گەشانەوە و ڕەزامەندی بۆ دابین بکات" [65]. نیۆمیر[1] لە پێناسەکردنی کاتە پشووەکاندا جەخت لە سەر ئەم خاڵە دەکاتەوە کە تایبەتمەندیی کات بەسەربردن بە بەراورد لەگەڵ کاتەکانی دیکەی ژیان ئەوەیە کە کات بەسەربردن ئەو کاتانە دەگرێتەوە کە مرۆڤ بەراستی ئەو کاتانەی خۆش دەوێت [66]. لە دیمانە لەگەڵ منداڵانی کار و کەسانی پیشەیی ئەو بوارەدا دەرکەوتووە کە منداڵان حەزیان لە کار نییە و حەز لە یاریکردن دەکەن. ئەم بابەتە لە درێژەدا زیاتر تاوتوێ دەکرێت.

بۆردیۆ یەکێک لەو کۆمەڵناسانەیە کە باسی کاتە پشووەکانی کردووە. بە بڕوای بۆردیۆ، کاتە پشووەکان و بژاردەکانی مرۆڤ ڕەگ و ڕیشەی لە شێوازی ژیانیدا هەیە و شێوازی ژیانیشی بە شێوەیەک بەستراوەتەوە بەو پێگە کۆمەڵایەتی - ئابوورییەی کە تاک تێیدا دەژی. بە وتەی ناوبراو، ئاستی دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوە جۆراوجۆرەکانی وەکوو سەرچاوە ئابووری و کەلتوورییەکان، وەکوو پارە و پەروەردە و کەلوپەلی فەرهەنگی و کەلتووری، پێگەی کۆمەڵایەتیی تاکەکان لە پێکهاتەی کۆمەڵایەتیدا دیاری دەکا و تاکەکان بە پێی ئەو بارودۆخانە شێوازی ژیانی تایبەت دەگرنەبەر. سەرمایە و ئیمکانیات و مەیل و سەلیقە کات بەسەربردنی تاکەکان دیاری دەکەن [67]. نەبوونی دەستڕاگەیشتن منداڵانی کار بەم سەرچاوانە ڕۆڵێکی گرینگیان لە سنووردارکردنی ڕادە و چۆنیەتیی بەکارهێنانی کاتە پشووەکانیان هەبووە. بۆ کاتە پشووە تەندروستەکان چەندین کاردا ڕەچاو کراوە و دومەزدییە[2] باسی سێ کاردای گرینگی کردووە: دابینکردنی پشوودان، کات بەسەربردن و کەمکردنەوەی بێزاری، گەشەپێدانی کەسایەتیی تاک و کۆمەڵگا لە ڕێگەی زیادکردنی زانست و پەیوەندی لەگەڵ دیتران [68].

منداڵان لە شێوە جۆراوجۆرەکانی کاردا هەمیشە هەوڵیان داوە کە جۆرێک لە کات بەسەربردن لە ژیانیاندا هەبێ، هەرچەندە بۆ ئەوان هەمیشە کارکردن و سەختییەکانی یەکێک لە ئاستەنگە جددییەکانی بەردەم ڕابواردن بووە. وەک باس کرا، دەستڕاگەیشتنی تاکەکان بە سەرمایە ڕادە و چۆنیەتیی کاتە پشووەکانیان دیاری دەکات. لە جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵاندا، هۆکارگەلێک هەن کە ڕێگری لە کاتە پشووەکانیان دەگرن، گرینگترینیان بریتین لە: نەبوونی سەرچاوە و ئیمکاناتی پێویست، کاتژمێری کارکردنی درێژ و کەمخەوی، هەبوونی کاری دووەم، نەبوونی پشووی کار، و شوێنی نیشتەجێبوون و مانەوە لە شوێنی کار. لە هەندێک کاردا، وەک مارکێتی مادەی

---

1. Neumeier
2. Dumazedier

خۆراکی و زبڵگەری و بازارەکانی میوە و تەرەبار و کاری کشتوکاڵ، منداڵەکە کاتژمێرێکی زۆر کار دەکا و کاتی تەواوی بۆ بەسەربردنی کاتە بەتاڵەکانی نییە. منداڵێک کە لە مارکێتی مادەی خۆراکی لە گەڕەکی نارەمەک شاگرد دووکان بوو لە وەڵامی ئەم پرسیارە کە "ئایا کاتی بەتاڵت هەیە؟" وتی:

من لێرە کاتی پشووم و ئەمانەم نییە، تەنیا کاتێک دەتوانم بڕۆم کە شتێکی گرینگ ڕوو بدات. من کاتم بۆ یاریکردن و ئەمانە نییە؛ دەبێ کار بکەم، بە درێژایی ڕۆژ لێرەم.

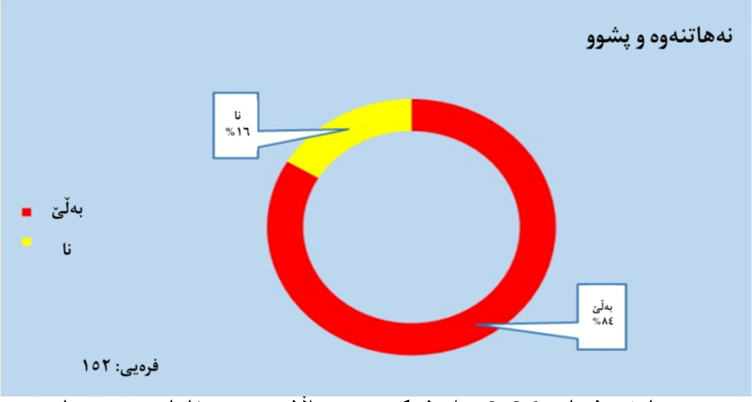

چارتی ژمارە 26-3: دابەشکردنی منداڵان بە پێی ئامادەنەبوون یان پشووەرگرتن لە کار

لەم جۆرە کارانەدا منداڵ لە بەیانییەوە هەتا شەو کار دەکا و شەوانە دوای داخستنی دووکانەکە دەبێ کەلوپەلەکان لە سەر قەفەزەکان دابنێت. یەکێک لەو منداڵانەی لەم مارکێتیانەدا کار دەکا ڕایگەیاندووە کە کاتێ دەتوانێ دووکانەکە بە جێ بهێڵێت یان پشوو وەربگرێ کە کەسانی دیکە هەبن کە کۆمەکی بکەن. بێگومان "ڕۆشتن" بە واتای کاتی بەتاڵ و یاریکردن نییە، زۆر جار ڕۆشتن بۆ شار و سەردانی خێزانە. منداڵێک کە لە بازاڕی میوە و تەرەبار سەر بە گەڕەکی سادقیە کاری کردووە، دەڵێ:

پشوومان نییە، هەر لێرەین، کاتی یاریکردنمان نییە؛ ئێمە کاتژمێر حەوت بۆ هەشت بەیانی کار دەکەین، شەوانە ژەمی ئێوارە دەخۆین، کەمێک دەخەوین، دواتر شەوان دەبێ بارەکان دابگرین. ئێستا ڕەنگە مۆڵەت وەربگرین، کە بچینەوە بۆ شاری خۆمان.

سێ منداڵی دیکەش سەبارەت بە ئاستەنگەکانی کاتە پشووەکانیان وتیان:

خاوەنکار مۆڵەت دەدا، بەلام بۆ وێنە بێزارمان دەکات. بۆ وێنە دەڵێ دەبێ شەوانە قەرەبووی بکەیتەوە. ئەگەر بڵێم نا دەڵێ تۆ ناتهەوێ

ئیش بکەی، بڕۆ دەرەوە؛ زۆر بە ئاسانی. لە هەموو شوێنێک وەک یەکە.

من بە هیچ شێوەیەک پشووم نییە؛ من هەموو ڕۆژێک دێم، تەنانەت ڕۆژانی پێنجشەمە و هەینی. بۆ وێنە ڕۆژانی پێنج شەممە و هەینی درەنگ دێم، پاشنیوەڕۆ دێم بۆ وێنە لە سەعات سێ بۆ چوار دێم هەتا سەعات دە دەمێنمەوە. من بە هیچ شێوەیەک خۆشیم نییە، تەنانەت ئێستاش جەرگم جەرگ دەخوا بچم بۆ پارک؛ دوو سێ ساڵە نەچوومەتە هیچ شوێنێک.

هەر کاتێک شتێکم بۆ پێش هات، دەتوانم مۆڵەت وەربگرم، بەڵام حەقدەستەکەم کەم دەکاتەوە. دوو کاتژمێریش نەیەمەوە حەقدەستەکەم کەم دەکاتەوە.

کاری قورس و تاقەتپڕووکێن وای کردووە منداڵان لە ژیانیاندا ڕەهەندی پشوویان نەبێت. لە زۆر حاڵەتدا دوای کارکردن بۆ ماوەیەک، لەوانەیە بۆ سەردانی خێزانەکانیان چەند ڕۆژێک یان ماوەیەک پشوو وەربگرن و بگەڕێنەوە شارەکەیان یان وڵاتەکەیان. بێگومان لەم جۆرە کارەدا وەرگرتنی پشوو و حەقدەست یەک ناگرنەوە. سەبارەت بە وەرگرتنی پشووی بێحەقدەست یان پشوو بە لێبڕینی بڕێکی حەقدەست منداڵێک وتی:

دەبێ هەر لە شوێنی کارەکەتدا بیت؛ بۆ یەک ڕۆژ حەقدەستەکەت کەم دەکرێتەوە، ئەگەر ئیزن وەرنەگریت.

لە زۆر حاڵەتدا کاری درێژخایەن و ماندووهێنەر بووەتە هۆی ئەوەی منداڵان ڕۆژانی پشوویان نە بە یاریکردن و خۆشی بە سەر بردن، بەڵکوو بە حەوانەوە و ئەنجامدانی کاری تایبەتی بە سەر ببەن. منداڵان چەندین جار باسیان لەوە کردووە کە پشووەکانیان تەرخانی حەوانەوە و پاککردنەوە دەکەن، و یاری لە گۆڕدا نییە. ئەم جۆرە کات بەسەربردنە، واتە نەبوونی کاتێکی خۆش و یاری نەکردن و مانەوە لە ژوورەکەدا، دەتوانێ ببێتە هۆی بێزاری و خەمۆکی و تەنانەت کاتێک منداڵان کارەکانیان لەگەڵ کەسانی دیکە بەراورد دەکەن، لەوانەیە هەست بە تووڕەیی و نارەزایەتی بکەن. ئەم گێڕانەوانەی خوارەوە بە ڕوونی نیشان دەدەن کە منداڵان یان کاتیان بۆ یاریکردن و شادی نییە و یان ئەگەر هەبێ، کاتە پشووەکانیان زۆر سنووردارە و فرەچەشنییەکی ئەوتۆی تێدا نییە.

ڕۆژانی پشوو تا سەعات سێ زۆر خۆش دەخەوم. دوای ئەوە لە خەو هەڵدەستم تەلەفۆن بۆ هاوپۆلەکانم دەکەم.

ئێمە لە ڕۆژانی هەینی نایەمە دەرەوە؛ قاپەکان دەشۆم، ماڵ گسک دەدەم.

ناتوانم لە سەر ئیشەکەم ئامادە نەبم. حەفتەی ڕۆژێک ئەویش ڕۆژانی یەکشەمە ئیشم نییە. کارەکانم لە ماڵەوە ئەنجام دەدەم؛ دەچمە گەرماو، جلەکانم دەشۆم.

ڕۆژانی هەینی خوشکەکەم دەچێتە سەر کار، منیش دێم. ئێستا، بۆ ڕۆژی جەژن هاتووین بۆ ئیش، بۆ ئەوەی جلوبەرگ بۆ خۆم و خوشکەکەم بکڕین. ڕۆژانی هەینی کار کەمترە.

ئەو ڕۆژانەی کە ناچمە سەر کار، لە ژوورەکەمم. لە ژوورەکەمدا، خۆ خۆشیمان نییە.

لە کۆتایی حەفتەدا دەچم بۆ گەرماو، جلەکانم دەگۆڕم، دەچم و دادەنیشم.

لە ڕۆژی پشوودا من لە ماڵەوەم؛ ئێمە دەخەوین، پشوو دەدەین. ئێمە یاری و شت نایکەین. کێ تاقەتی یاریکردنی هەیە؟

ئیتر ناتوانین شەوانە بخەوین. حەفتەیەکی ڕەبەق کار دەکەین، ڕۆژی هەینی پشوو دەدەین [بە پێکەنینەوە دەڵێت].

لە ڕۆژی پشوو، پشوو دەدەین؛ دەچینە گەرماو، سەر و ملمان دەشۆین، دەچینە مەیدانی یاری.

من بەردەوام کار دەکەم، هەموو ڕۆژانی هەینی کار دەکەم، ناچمە هیچ شوێنێک.

لە یەکەم ساتی ڕۆژی پشوودا ماڵ خاوێن دەکەینەوە. دوای ئەمە دەچینە گەرماو. دوای گەرماو دێین دەخەوین.

هەموو ئەو گێڕانەوانەی سەرەوە نیشان دەدەن کە چۆن ئەم منداڵانە لە کاتی پشووەکان و یاریکردن بێبەش کراون، هەروەها چۆن کاتە بەتاڵەکانیان تەرخانی کاروباری تایبەتی، خەوتن، یان مانەوە لە ژوور و ماڵی سووکەڵەی کرێکاری بە سەر دەبەن. منداڵێکی دەستفرۆش لەم بارەوە وتی؛

ئێمە ڕۆژانی شەممە پشوومان هەیە؛ هەموو ماڵەکانمان پاک دەکەینەوە، قاپەکان دەشۆین، دەچین دادەنیشین و ئێمە واش نین، سەفەریش دەکەین.

چارتی ژمارە 27-3: ئێتنیک و ڕۆژی پشوو

لە هەندێک کاردا ڕۆژانی پشوو وەکوو ڕۆژانی هەینی ئەوپەڕی کاری منداڵانە، چونکە لەم ڕۆژانەدا زیاتر دەتوانن کار بکەن، کەلوپەل بفرۆشن، یان زبڵ کۆ بکەنەوە. بۆیە ئەگەر ڕۆژێکی پشوویان هەبێ، ئەوا ڕۆژی پشووەکەیان کۆتایی حەفتە یان هەینی نییە، کە لەو حاڵەتەدا چیتر هەست بە ڕۆژی پشوو ناکەن. ئەمە لە زبڵگەڕیدا زۆر زەقە، چونکە زۆرێک لە زبڵگەڕەکان، بە هۆی ئەوەی ڕۆژانی هەینی زیاتر زبڵ بەرهەم دەهێنرێ و کەمتر لە لایەن دامەزراوە فەرمییەکانەوە سنووردار دەکرێنەوە، ئەو ڕۆژی هەینییە بە کارکردن و کۆکردنەوەی زبڵ بە سەر دەبەن بۆ ئەوەی زبڵی زیاتر کۆ بکەنەوە. گێڕانەوەی منداڵانی زبڵگەڕ لە ناوچەی جەماران ئەمە پشتڕاست دەکاتەوە:

زیاتر ڕۆژانی شەممە پشوومان هەیە، ڕۆژانی هەینی زۆرتر دەچینە سەر کار.

ڕۆژانی شەمە پشووین، من لە ماڵەوە دادەنیشم.

منداڵانی کۆچبەری ئەفغانستان و منداڵانی دیکەی کۆچبەری ئێرانی کە بە دوور لە بنەماڵەکانیان دەژین، زۆر بیری خێزانەکانیان دەکەن، یەکێک لە خۆشییەکانیان پەیوەندی بەتایبەت پەیوەندیی ڤیدیۆیی لەگەڵ بنەماڵەکانیانە. دوای ماوەیەک کارکردن و پاشەکەوتکردنی پارە، لەوانەیە مۆبایلێک بکڕن تا بتوانن بە ئاسانی پەیوەندیی ڤیدیۆیی

لەگەڵ خێزانەکانیان ساز بکەن و هەستی دووری و بیرکردنــی ماڵــەوە کــەم بکەنــەوە. هەنــدێک لــەو منداڵانــەی کــە مۆبایلیــان نییــە بــە هۆی ئاستەنگی یاسایی بۆ کڕینــی سیمکارت یــان نــەبوونی پــارەی کڕینــی سـیمکارت بــە مەبەسـتی پەیوەنـدی سـازکردن لەگـەڵ بنەماڵــەکانیان مۆبـایلی هاوڕێکانیــان بــەکار دەهێـنن. منـداڵێکی ئـەفغانی لـەم بـارەوە گێڕایەوە:

دادە من خۆم تەلەفۆنم نییە. 20 هەزار تمەن دەخەمـە نـاو مۆبـایلی هاوڕێکەمــەوە، بــەو مۆبایلــە تەلــەفۆن بــۆ ماڵــەوە دەکــەم. پەیوەنــدیی ڤیدیۆیی دەگرم.

لە هەندێک کاردا، وەک ئەو کارانـەی کـە شـوێنی نیشـتەجێبوونی منداڵەکە و شوێنی کارکردنی یەکن، منداڵەکە بەهیچ شێوەیەک پشـووی نییە و هەمیشە لە بەردەستی خاوەنکارە و ئەگەر مۆڵـەتیش وەربگـرێ و بیهەوێ لە ماڵەوە بمێنێتەوە، دیسانیش هەر لە شوێنی ئیشـەکەیەتی و ناتوانێ بە تەواوەتی و بە ئاسوودەییەوە ئەم پشووە بە کـار بێنێـت. لـەم جـۆرە کارانــەدا خاوەنکـار پشـوو بــە منداڵەکـە نـادا و ئەمــەش وەک چەوساندنەوەی دووقاتی منداڵەکە دادەنرێت.

دیوەکــەی دیکــەی ژیــانی منــداڵان یاریکردنــە، بێگومــان هــەموو منــداڵانی کارکــەر وا نییــە کــە کــاتی پشــوویان نــەبێ، وەک چــۆن هەندێکیان کـاتی پشـوویان هەیـە و چێـژی لـێ وەردەگـرن و لـە کـاتی پشووەکانیاندا یاریی جۆراوجۆر دەکەن، دەچن بۆ سەردانی کـەسوکار و دەچن بۆ شاری یاری و کاری لەم چەشنە دەکەن. ئـەم گێڕانەوانـەی خـوارەوە بـە ڕوونــی شـێوازی هـەبوونی کاتـە پشـووەکان بـە شـێوەی جیاواز نیشان دەدەن:

دوایین جار کە چوومە شوێنێکی کات بەسـەربردن، چوومـە هۆڵی وەرزش بۆ پاککردنەوە، چوومە لەشجوانی.

ڕۆژانی هەینی دەچینە پارک.

بەڵێ ئێمە زۆر حەزمان لە یارییە. ئێمە منداڵی ئێرەین. هــەموومان تۆپی پێمان پێ خۆشە. ئێمە یاریی گوڵی بچووک دەکەین، دەچینە سەر چیمەنی تۆپی پێ.

من تەنها لە ڕۆژانی هەینیدا نایەم. من دەچم کاتێکی خۆش بە سـەر دەبەم و یاری دەکەم.

ڕۆژانــی هــەینی لەگــەڵ هاوڕێکانمــان دەچینــە دەرەوە بــۆ پــارک، گەیمنێت.

ئێمە هەموو ڕۆژێک لە کاتژمێر یەک تا سێ یاریی تۆپی پێ دەکەین، دواتر دێینە سەر کار.

هەینی بێکارم؛ پاشنیوەڕۆ دەچمە تۆپین.

بۆ نموونە دەچمە بازاڕکردن، دەچمە شوێنێک بۆ کات بەسەر بردن یان پشوودان.

جاران دەچوومە دەماوەند. ئێمە هاتین بۆ ئێرە، ئیتر نەچوومە تایکواندۆ. ئێمە هاتینە ئێرە و لەوێش یانەکەی زۆر لە ماڵەکەمان دوور بوو. ئەگەر یانەکە نزیک بێ دەڕۆم.

بێکار بین، دەڕۆین، دیسان دەچینە دەرەوە. بۆ وێنە دەچینە پارک، هەموو شوێنێک دەچین.

هیچ، دەچینە ژوورەکەمان، دەچین سەردانی هاوشاریانمان دەکەین.

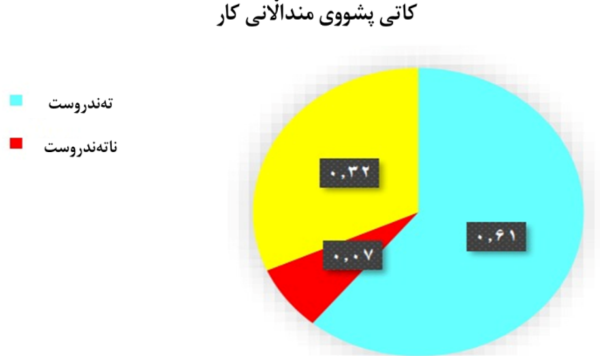

چارتی ژمارە 3-28: کاتی پشووی منداڵان (N=136)

ئەو گێڕانەوانەی سەرەوە بە باشی نیشان دەدەن کە چۆن یاریکردن و لایەنەکانی دیکەی کات بەسەربردن، وەک سەیران، بازاڕکردن، دیدار و چاوپێکەوتن و بینینی هاوڕێ و ناسیاوەکان، هەموویان بەشێک لە ژیانی منداڵانن. هەندێک جار منداڵان، دوای ماوەیەک کارکردن و پاشەکەوتکردن، مۆبایلێک دەکڕن بۆ ئەوەی وەک ئامرازێک بۆ کات بەسەربردن کاتی لەگەڵدا بە سەر ببەن. گۆرانییە جۆراوجۆرەکان بەتایبەت گۆرانییە خۆجێیی یان نەتەوەییەکانیان لە میمۆری مۆبایلدا هەڵدەگرن و لە کاتی بەتاڵی

خۆیاندا گوێیان لێدەگرن یان لە سەر میمۆری مۆبایلەکە یاری دادەنێن بۆ ئەوەی لەکاتی بێکاریدا یاری بکەن. بێگومان بە هۆی ئەو سەرچاوە مادییە کەمەی کە لە بەردەستیاندایە، بژاردەکانیشیان لەم بوارەدا سنووردارە. هەروەها زۆربەی ئەم منداڵانە لە گەڕەکە کەمداهات و بێبەشەکانی شاردا دەژین، کە لە ئیمکاناتی کات بەسەربردن و وەرزشی بێبەشن. یان هەندێک جار لە گەڕەکی تاوانسازی وەک گەڕەکی دەروازەی غار و گەڕەکی شووش دەژین کە بنەماڵەی ئەو منداڵانە بە هۆی ترسەوە ڕێگە نادەن منداڵان بچنە دەرەوە و یاری بکەن بەتایبەت دوای تاریکبوونی هەوا و ئەم ترسەش دەبێتە هۆی ئەوەی خێزانەکان بە توندی چاودێریی منداڵان بکەن. ئەزموونی یەکێک لەو منداڵانە بەم شێوە بوو:

> لە کۆتایی حەفتەدا لەگەڵ هاوڕێکانم دەچمە گەیمنێت. من زۆر گەیمنێتباز نیم؛ باوکم دەمکوژێت. گەیمنێت باش نییە، هی منداڵێکی ئالوودە بە مادەی هۆشبەر و جگەرەکێشە. بشمرم جگەرە ناکێشم.

لە زۆر حاڵەتدا بوونی کاتی پشوو و چوونە دەرەوە لە ماڵ پێویستی بە خەرجی مادی و هەبوونی پارەیە، کە زۆرێک لە بنەماڵەی منداڵانی کار توانای دابینکردنی سەرچاوەی دارایی پێویست وەک پێدانی پارەی گیرفانیان نییە، لێرەوە منداڵان ڕوو لە بژاردە بەدیلەکان دەکەن. بۆ وێنە لە بەر ئەوەی ئەوان کار دەکەن بۆیان هەیە بەشێک لە پارەکە بە خێزانەکەیان نەدەن و بۆ خۆیانی گل دەدەنەوە بۆ ئەوەی بتوانن ئەوەی دەیانەوێ بۆ خۆیانی جێبەجێکردن بکەن وەک جلوبەرگ یان کات بەسەربردن. منداڵێک کە لە گەڕەکی شووش بە عەرەبانەیەکەوە باری دەگواستەوە لەم بارەوە وتی:

> بۆ نموونە من ڕۆژانە ١٠ هەزار تمەن گل دەدەمەوە، لە شوێنێکدا دایدەنێم، ڕۆژی هەینی خەرجی دەکەم.

لایەنێکی دیکەی کاتە پشووەکان بریتییە لە هەبوونی کاتی پشووی نەرێنی یان کات بەسەربردنی ساختە کە دەتوانێ منداڵان بەرەوڕووی زیانە جۆراوجۆرەکان بکاتەوە. پێویستە ئاماژە بەوە بکرێ کە لە بەر ئەوەی ئەم منداڵانە کار دەکەن و سەرچاوەی مادییان هەیە، لەوانەیە پارەکانیان لەو بوارانەدا خەرج بکەن کە تەندروستیی جەستەیی و دەروونییان دەخاتە مەترسییەوە یان تەنانەت بچنە ناو پەیوەندییەکی مەترسیدارەوە. دیمانەکارێک لە میانەی دیمانە لە کارگایەکدا بابەتێکی لەم بارەوە بۆ دەرکەوتبوو، کە بەم شێوە دەیگێڕێتەوە:

> لە مامۆستا ... بیستم کە ساڵێکە بە شێوەیەکی بەردەوام سێکس لەگەڵ کرێکارێکی سێکسی دەکا و بۆ ئەوەش پارەیەکی زۆر سەرف دەکات.

جگە لەوەش زۆرێک لەو منداڵانە لە شوێنی کار و بە دوور لە خێزان کار دەکەن و دەژین و کەمتر لە ژێر چاودێریی و کۆنترۆڵی ئەندامانی خێزاندان و کاتێکی زیاتر لەگەڵ هاوتەمەنەکانیان بە سەر دەبەن. هەر بۆیە زەمینەی ڕووکردنە هەندێک ڕەفتاری مەترسیدار لە نێوانیاندا لەبارە. هەروەها هەندێک جار لەگەڵ گەورەکان دەبنە هاوماڵ و لەوانەیە فێری هەندێک ڕەفتاری مەترسیدار بن، وەک جگەرەکێشان، نێرگەلە یان خواردنەوە کحولییەکان. منداڵێک کە لە بازاڕی میوە و تەڕەبار لە دەڤەری پوونەک کاری دەکرد، لەم بارەوە وتی:

بۆ درۆ بکەم جگەرە نا، بەلام نێرگەلە، بەڵێ ئێمە دەیکێشم. ئیتر لە شوێنی کارەکەماندا هەیە.

یان منداڵێکی دیکە سەبارەت بە کاتە پشووەکانی وەها دوا:

تا ئێستا هەمیشە لە سەر دەوامەکەم بووم، بەلام یەک ڕۆژ ئامادە نەبووم. لەگەڵ هاوڕێکانم چووینە دەرەوە. ئێمە دەچین بۆ گەمە ئاو لە سەر ڕووبار. ئاوەکەی زۆر کەمە؛ ئێستا گەرمە، ئاوی کەمترە. دەچینە ئەوێ، ئاوەکە دەگرینەوە، یاری دەکەین. عارەقیش دەخۆینەوە. ئیتر جگەرە ناکێشم. وەرزش دەکەم، دوو مانگ جگەرەم نەکێشا، بەڵام عارەقم دەخواردەوە.

زۆرێک لە منداڵان لە پاڵ کارکردن دەخوێنن و کارکردن و خوێندن لە هەمان کاتدا فشاری زیاتریان لە سەر دروست دەکا و کاتیان بۆ کات بەسەربردن و یاریکردن نامێنێت. لەم ڕووەوە دوو منداڵ گێڕایانەوە:

من زۆر لە دەرەوە نیم. من تەنها کارم دەکەم، دەچمە قوتابخانە.

ڕۆژانی هەینی دەخوێنم. من هیچ کاتێکی خۆش بە سەر نابەم. وانەکەم زۆر پێ خۆشترە.

یان کاتێک کچە دەستفرۆشێک لە گەڕەکی پارکی ڤی پرسیاری لێکرا "ئەو ڕۆژانەی نایەی بۆ سەر کارەکەت چی دەکەیت؟"

من کۆمەکی دایکم دەکەم، هیچی تر، وانەکانم دەخوێنم.

هەندێک لە ڕێکخراو و ئێنجیئۆکان، بۆ زۆرێک لە منداڵان، جگە لەوەی هەندێک لێهاتووییان فێر دەکەن، دەرفەتیان بۆ ڕەخساندوون بۆ ئەوەی یاری بکەن و کاتێکی خۆش بە سەر بەرن، هەروەها دەرفەتیان بۆ منداڵان ڕەخساندووە کە لە مەیدانی کەمپەکەدا یاری بکەن و تەنانەت ڕۆژانی هەینیش هەن بۆ ئەوەی منداڵان توانای

بەکارهێنانی ئەم فەزایانەیان هەبێت. سەبارەت بە کاتە پشووەکانی منداڵان پرسیار لە یارمەتیدەرێکی کۆمەڵایەتی کرا و وەڵامەکەی ئەوە بوو:

ئێمە هەوڵ دەدەین خۆمان لەگەڵ بارودۆخی منداڵەکاندا بگونجێنین؛ واتە ئەو خاوەنکارانەی کە بۆ وێنە ڕێگە بە منداڵان نادەن بێنە ئێرە، دەڵێین کێشە نییە، ڕاهێنەرێک دەنێرین. هەمووی پەیوەستە بە پیاوەتیی خاوەنکارەوە. زۆربەی منداڵان لە ڕۆژانی هەینیدا دێن، چونکە ئێمە هەینییانەش لێرەین.

پێکەوەژیانی منداڵانی ئەفغانستانی، بەتایبەتی ئەوانەی لە ئێران لەدایک دەبن، لەگەڵ منداڵانی ئێرانی، وای کردووە کە فێری سەرچەشنی ڕابواردنە ئێرانییەکان بن. لە ئێراندا ڕۆشتن بۆ باکووری ئێران (شیمال) لە ڕۆژانی پشوودا بە مەبەستی کەیفخۆشی و ڕابواردن شتێکی زۆر باو و ئاساییە. منداڵانی ئەفغانیش فێری ئەم سەرچەشنە بوون و حەز دەکەن لە ڕۆژانی پشوودا بەرەو باکوور گەشت بکەن. منداڵێکی ئەفغانی کە لە گەڕەکی شەهران کار دەکا، سەبارەت بەم جۆرە ئارەزووە وتی:

ئێستا بە باوکم دەڵێم بڕوانە باوکە ڕۆژێک پشوو وەربگرە با بڕۆین بۆ شیمال. ئێستا ئۆتۆمبێلمان نییە. چووینە ئەفغانستان، هەموو پارەکانمان لەدەست دا. ئێستا پارەمان نییە بچین ئۆتۆمبێل بکڕین. کاتێک ئۆتۆمبێلی هەبوو تەنها دەچوو بۆ شاخ و کێو، بۆ هیچ شوێنێک نەدەچوو. پاشان بە باوکمم دەگوت بڕۆ بۆ شیمال، پێی دەگوتم باشە دەچین. تا ئێستا نەچووین.

بە گشتی منداڵان زیاتر حەز بە یاریکردن دەکەن. ئەوان لەوەی کە ناتوانن وەکوو زۆرێک لە هاوتەمەنەکانیان یاری بکەن زۆر قەڵس دەبن. کارکردن ئەویش بۆ ماوەیەکی دوور و درێژی تێکەڵ بە کاری جەستەیی قورس، ئەم دەرفەتەی لە منداڵان زەوت کردووە و لە ئەنجامە ئەرێنییەکانی کات بەسەربردن لە ڕەهەندە جیاوازەوە بێبەشیانی کردووە. ئەزموونی یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی لەم بوارەدا بەم شێوەیە بوو:

منداڵان بە هیچ شێوەیەک حەزیان لە ئیش نییە. ئەوەی بۆم دەرکەوتووە، بە گشتی منداڵ حەزی لە یاریکردنە، حەزی لە بزۆزییە. ئێستا هەندێک جار ناوە ناوە ئیش دەکات. ئێمەش زۆر ڕژدی نانوێنین. بەڵام بە گشتی منداڵە، خۆ پیر نییە، چواردە ساڵ، پازدە ساڵ؛ ئەوان حەزیان لە یاریکردن لەگەڵ منداڵەکانە.

جگە لە ناهۆگریی گشتی منداڵان بۆ کارکردن، پێویستە ئەوە لەبەرچاو بگیرێ کە یەکێک لە هۆکارەکانی ئەوەی کە هەندێک لە

منداڵان حەز بە کار دەکەن لەوانەیە ئەوە بێ کە کارکردن دەرفەتیان پێ دەدا لە شوێنی کاردا لەگەڵ منداڵانی دیکە یاری بکەن. بەتایبەت لە کاری سەر شەقامەکاندا وەکوو دەستفرۆشییەتی.

خواردن

گەشەی مرۆڤ ڕەهەندی جیاواز لە خۆ دەگرێ، ڕەهەندی جەستەیی، فیزیکی، دەروونی، ئەخلاقی، سۆزداری، ورووژان و کۆمەڵایەتی. گەشەی جەستەیی لە منداڵیدا لە ڕەهەندەکانی تر پێشترە، چونکە تافی منداڵی قۆناغێکە کە ئەندامە فیزیکییە جۆراوجۆرەکانی منداڵ تێیدا گەشە دەکەن. بۆیە خۆراکی دروست بۆ گەشەی منداڵ زۆر گرینگە. مرۆڤ لە تەمەنێکی بچووکدا دەچێتە تەمەنی باڵقبوون و گۆڕانکاری و گەشەی خێرای جەستەیی بەئەزموون دەکات. تەمەنی باڵقبوون لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی دیکە جیاوازە و لە نێوان تەمەنی هەشت بۆ چواردە ساڵیدا ڕوو دەدات. لەم ماوەیەدا گۆڕانکاریی خێرای جەستەیی دەست پێدەکا، وەک گەشەی ماسوولکەکان بەتایبەتی لە کوڕاندا و هەروەها بالاکردن و زیادبوونی کێش لە هەر دوو ڕەگەزەکەدا. خۆراکی گونجاو و خواردنی هەموو گرووپە خۆراکییەکان لەم ماوەدا زۆر گرینگە. خۆراکی نەگونجاو و بەدخۆراکی لە تافی منداڵیدا دەبێتە هۆی "خاوبوونی گەشەی جەستە، کورتەباڵایی و کەمبوونەوەی گەشەی زەینیی منداڵان و هەروەها هەوکردنی پەیتاپەیتا و بەرگری لە هەمبەر چارەسەری و کەمبوونەوەی چالاکیی جەستەیی" لێ دەکەوێتەوە. لە منداڵانی تووشبوو بە بەدخۆراکی، جگە لە کەمبوونەوەی گەشەی جەستە، بڵاوبوونەوەی تێکچوونی دەروونی زۆر باوە و ئەم منداڵانە لە قۆناغەکانی دیکەی ژیاندا ناتوانن بەو توانا جەستەیی و دەروونییانە بگەن کە لەگەڵ تەمەنیاندا گونجاوە. [69]

سێ شت لە خۆراکدا زۆر گرینگە:

١. ڕێکخستن: ئەمە بەو مانا دێ کە لە خۆراکدا یەکەمایەتی بە گرووپەکانی خوارەوەی قووچەکی خۆراکە؛

2. فرەچەشنی: واتە دەبێ لە هەموو گرووپە خۆراکییەکان بخورێ و ناکرێ یەکێکیان جێگرەوەی گرووپێکی دیکە بێ، چونکە کاریگەریی خراپی بۆ سەر جەستە هەیە؛

3. هاوڕێژەیی: ئەمەش بەو مانایە دێ کە خۆراک دەبێ لەگەڵ تەمەن و چالاکیی مرۆڤەکان گونجاو بێت [70].

وێنەی 1- 3: قووچەکی خۆراک (ssu.ac.ir)

کار و نەبوونی خۆراکی گونجاو تەندروستی و گەشەی جەستەیی منداڵان دەخاتە مەترسییەوە؛ واتە کاری درێژماوە، لە کاتە نائاساییەکانی وەکوو شەوان و کاری قورسی وەکوو گواستنەوەی بار کاریگەریی زۆر نەرێنی لە سەر تەندروستیی منداڵان دادەنێت. لە لایەکی دیکەوە خۆراکی نەگونجاو کێشەی تەندروستیی منداڵان توندتر دەکات. منداڵانی بێماڵ و لانەواز و منداڵانی دوور لە خێزانەکانیان زیاتر تووشی کێشەی خۆراک دەبن، چونکە زۆریان کەسیان نییە خواردنیان بۆ ئامادە بکا، هەروەها ئەم منداڵانە لە زۆر حاڵەتدا لە ماڵەکانی چینی کرێکاردا لەگەڵ ئەندامێکی دیکەی خێزان یان خزم یان هاوڕێیان ژیان دەکەن. لە زۆرێک لەو ماڵانەدا خۆراک و پێداویستییەکان بە کۆمەڵ دابین دەکرێ و هەندێک لە کارەکانیش دەخرێتە ئەستۆی منداڵەکان. بۆ وێنە منداڵان بەرپرسی پاککردنەوەی ماڵ و بازارکردن و قاپشۆردنن و ئەو کەسە یان ئەو کەسانەی کە دەزانن چێشت لێ بنێن خواردنەکە ئامادە دەکەن. لەم جۆرە ماڵانەدا بەرنامەی ژەمەخۆراک بوونی نییە و جۆری خواردنەکەش بەندە بە لێهاتوویی و سەلیقەی چێشتلێنەر و تەنانەت داهاتی ڕۆژانەیانەوە. دووان لەو منداڵانە سەبارەت بە خۆراکی خۆیان وتوویان:

ئێمە خۆمان خواردن دروست دەکەین؛ کوڕەکەی هاوڕێم. ئێمە هەموو شتێک دروست دەکەین: برینج، مریشک، هێلکە، فاسۆلیا، پەتاتە، کەدوو.

نیوەڕۆ و ئێوارە لە سەر زکی خۆمانین خاوەنکار نایدات. لەوێ دووکانێک هەیە، هەرچیمان بووێت داوای دەکەین، سەری مانگ

حسێب و کتێبی لەگەڵ دەکەین. دەڵێ بوو بە 200 هەزار تمەن، بوو بە 300 هەزار تمەن.

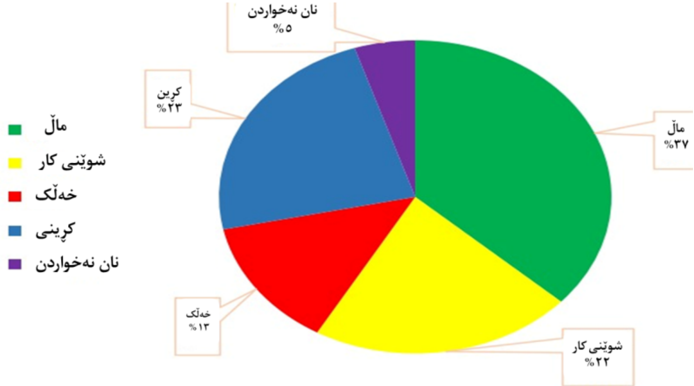

چارتی ژمارە 29-3: جۆری خواردنی منداڵان بە پێی شوێن و شێوازی سازکردنی خواردن (N = 120)

لە هەندێ لە گرووپەکاندا کرێکاران بەکۆمەڵ کارەکان دەکەن و هەر کەسێک ئەرکێکیان لە سەر شانە، بەڵام لەم جڤاکانەشدا دابەشکردنی ئەرکەکان دادپەروەرانە نییە و کاری قورس دەخەنە ئەستۆی منداڵان و تەنانەت کەڵکاوەژۆیی لە منداڵان دەکرێت. لەم جڤاکانەدا بەرنامەی ژەمە خواردن بوونی نییە و جۆری خواردنەکەش بەندە بە سەلیقەی چێشتلێنەر و بڕی داهاتی ڕۆژانە، هەروەها ئەو کاتانەی کە داهاتی منداڵەکان کەم دەبێتەوە، لە ئەنجامدا سەرچاوەی دارایی بۆ ئامادەکردنی خۆراکیش کەم دەبێتەوە. بۆ وێنە لە کاتی لێکۆڵینەوە مەیدانییەکاندا دەرکەوت کە بوونی هەڵاوسان و گەمارۆکان و چەند قاتبوونی نرخی خۆراک فشاری زیاتری خستۆتە سەر منداڵان و سەبەتەی کڕینیان لە زۆرێک لە گرووپە سەرەکییەکانی خۆراک بەتاڵ بووەتەوە؛ واتە بەرزبوونەوەی نرخی خۆراک وای کردووە هەندێک لەو شتانەی کە گرانترن وەک گۆشت لە سەر خوانەکانیان نەمێنێ و لە بری ئەوانە خواردنی هەرزانتری وەک پەتاتە بخۆن.

هاوڕێکەم خواردن ئامادە دەکا، من وڵات پاکژ دەکەمەوە. پەتاتە، مەعکەرۆنی، فاسۆلیا، پەنیر، ئەم شتانە دەخۆین.

هەروەها جۆری کار زۆر کاریگەری لە سەر جۆری خۆراکی منداڵان هەیە و لەم ڕووەوە لە هەندێک کاردا منداڵان زیاتر دەستیان بە خۆراک و بەکارهێنانیان دەگا و لە هەندێک کاردا کەمتر. هەروەها شێوازی کارکردن، واتە خێرایی و کاتی کارکردن، کاریگەری لەسەر

جۆری خۆراکی منداڵان دادەنێت. لە هەندێک کاردا، خاوەنکار ڕەنگە خۆراک بۆ منداڵەکان دابین بکا، وەک هەندێک لە خاوەنکارەکانی مارکێتی مادەی خۆراکی و بازاڕەکانی میوە و تەڕەبار کە ئەم کارە دەکەن. بە پێی بەڵگە مەیدانییەکان، لە بازاڕی میوە و تەڕەبار زۆر جار خاوەنکارەکان هۆدە جۆراوجۆرەکان چێشتلێنەرێک بۆ ئامادەکردنی خواردن بۆ منداڵان و کرێکارانی دیکەی تەڕەبار بەکرێ دەگرن. گێڕانەوەی منداڵێک کە لە بازاڕی میوە و تەڕەبار کە لە گەڕەکی شەهرەکی غەرب کار دەکا، ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

لێرەدا خاوەنکارەکان چێشتلێنەرێکیان بۆ لێنانی چێشت بۆ هەمووان دادەمەزرێنن .... هەموو شتێک لێ دەنێ: زریشکپڵاو و مریشک، ماکارۆنی، شلە، کاتلێت، کووکووی سەوزی، ئاوگۆشت. لە تەڕەبار خواردن بە گشتی لە ئەستۆی خاوەنکارە.

هەروەها بە هۆی لەبەردەستبوونی سەوزە و میوە، منداڵان دەتوانن بە ئاسانی ئەو ڤیتامینانە بەدەست بهێنن کە جەستەیان پێویستی پێیەتی. هەروەها لە هەندێک لە مارکێتکانی خواردەمەنی خاوەن دووکانە بەرعۆدەی ئامادەکردنی خواردنە و خاوەنکار یان لە دەرەوە خواردن بۆ کارمەندەکان ئامادە دەکا یان ڕێگەیان پێدەدا کە هەندێک خواردنی ناو مارکێت وەکوو قوتوو، ساس و کاڵباس و ... بخۆن. لەم حاڵەتەدا منداڵەکان گلەییان لە نەبوونی کات بۆ پشوودان و کاتی پێویست بۆ نانخواردن هەبوو و منداڵێکیش کە لە یەکێک لە دووکانەکانی گەڕەکی قەیتەرییە کاری دەکرد بەم شێوەیە ناڕەزایەتیی خۆی دەربڕی:

سەختییەکەی ئەوەیە کە پشوودانێکی تەواومان نییە؛ دووهەم: نانی نیوەڕۆ و ئێوارە ناتوانین بە ئاسوودەیی بخۆین. بۆ وێنە کاتێک نانی نیوەڕۆ دەخۆین مشتەری دێ، دەبێ هەستی و بچی بە دەمییەوە.

بە پێچەوانەی ئەو منداڵانەی لە سەرەوە باسمان کردن، منداڵی تریش هەن کە خۆراکی پێویستیان نییە و لە بەر ئەوەی دەبێ خۆیان پارەی ژەمەکان بدەن، قەناعەت دەگرنە بەر و کەمتر پارە خەرج دەکەن، ئەمەش تەندروستیی جەستەیان دەخاتە مەترسییەوە. بۆ وێنە کوڕێکی زبڵگەڕ کە لە گەڕەکی فەرمانییە کاری دەکرد سەبارەت بە خۆراکی خۆی وتی:

پارەکەم دەنێرمەوە بۆ ئەفغانستان. هەموو مانگێک بڕی سەرفی خواردنم ٢٠٠ هەزار تمەن گل دەدەمەوە، ئەوەی دیکە دەینێرمەوە بۆ ئەفغانستان .... لەو شوێنەی ئێمە دەخەوین، دووکانێک هەیە کە هی ئەربابە، لەوێوە خواردن دەکڕین.

ئەم دۆخە کەم تا زۆر بۆ منداڵان لە کارەکانی دیکەدا وەک یەکە. بۆ وێنە منداڵێک کە لە کارواش (شوشتنی ئۆتۆمبێل) لە گەڕەکی دەرکە کاری کردووە لەم بارەوە دەڵێ:

خاوەنکارەکەمان چێشتلێنەرێک بەکرێ دەگرێ، ئێمە ڕۆژانە ٢٥٠٠ی پێ دەدەین، ئەو خواردنمان بۆ ئامادە دەکا ...

و ئەو منداڵە گوڵفرۆشەی کە لە مەیدانی ئازادی کاری دەکرد لەم بارەوە وتی:

لە ماڵەوە خواردن بۆ خۆم دەهێنم، لە شوێنێک دادەنیشم و نان دەخۆم؛ من بە تەنیا لە گۆشەیەکدا دادەنیشم تا ئاگادار بم کە نەهێڵم ئەفسەرەکان بێن بیڕفێنن.

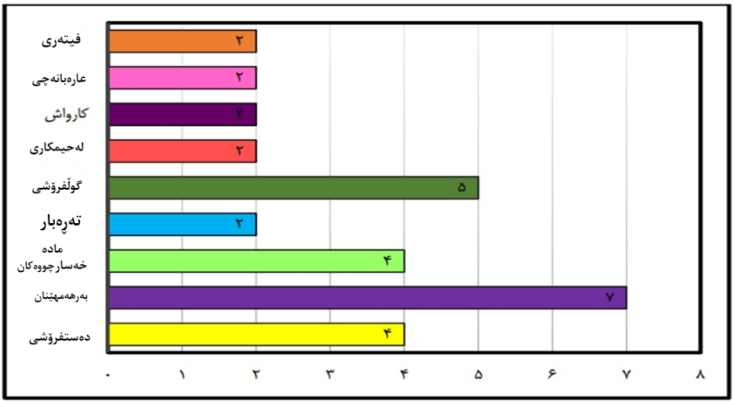

چارتی ژمارە 30-3: خواردنی ژەمە خۆراک لە شوێنی کار بە پێی جۆری کار (بە پێی کەس)

جۆرە جیاوازەکانی کاری سەر شەقام کاریگەرییەکی بەرچاویان لە سەر خۆراکی منداڵان هەبوو. بەشێک لە ژەمە خواردنەکانی ئەم منداڵانە بەتایبەت ژەمی نیوەڕۆ و هەندێک ژەمی ئێوارە لە ژێر کاریگەریی کارەکانیانە. لەوانەیە ڕێژەی خواردنی ژەمی نیوەڕۆ کەم بکەنەوە یان تەنانەت نەشیخۆن، چونکە هەندێک جار کاتیان بۆ ژەمی نیوەڕۆ نییە. لە زاری دوو منداڵەوە کە لە شەقامەکانی بازنەی ڤەنەک کاریان دەکرد بیستمان:

ئێمە نانی نیوەڕۆ ناخۆین. هەندێک جار ئەگەر خوشکەکەم بیکڕێ، ئێمەش دەچین نان دەخۆین.

شەوانە نان دەخۆم، نانی نیوەڕۆ ناخۆم. کێکێک و گازدارێک

دەکڕین و دەیخۆین.

کڕینی خۆراک لە خواردنە ئامادەکراوەکان لە نێو منداڵانی سەر شەقامەکاندا زۆر باو و ئاساییە. بە گشتی هەندێک بەڵگە ئەوە دەردەخەن کە منداڵان زیاتر هۆگری خواردنی خێران، وەک پیتزا و ساندۆیچ. زیادەڕەوی لە خواردنی ئەم خۆراکانە بەتایبەت ئەوەی کە ئەم منداڵانە بە هۆی کێشەی داراییەوە خواردنی خێرای هەرزان و کوالێتیی نزم دەکڕن، کاریگەریی نەرێنی لە سەر تەندروستی و گەشەی منداڵان هەیە، چونکە بە خواردنی ئەم خۆراکانە بڕێکی بەرچاوی چەوریی تێرکراو دەچێتە ناو لەشەوە و لە تەمەنی گەورەییدا دەبێتە هۆی چەندین نەخۆشی. هەڵبەت ئەم بابەتە هەموو منداڵانی سەر شەقام ناگرێتەوە؛ بەشێک لەوانەی کە لە گەڕەکەکانی باکوور و ناوەڕاستی شارەکە کار دەکەن زۆریان داوا لە ڕێبواران دەکەن کە خواردنیان بۆ دابین بکەن و زۆرینەی شارۆمەندان بە هۆی ڕەهەندە سۆزدارییەکانیانەوە وەڵامی ئەرێنی بۆ داواکارییەکانی منداڵەکان دەدەنەوە. گێڕانەوەی دوو منداڵی سەر شەقام بەم شێوە بوو:

کاتێک برسیمانە، من و هاوڕێکەم دەچینە ئەو ساندۆیچییەی کە لەوێیە. بەو کەسانەی کە دانیشتوون پێیان دەڵێین خواردنمان بۆ ساز بکەن؛ هەندێک پێمان دەڵێن جا ئێمە چیمان داوە، هەندێک خواردنمان پێ دەدەن.

من لەبەردەم کەسێکدا دەوەستم، دەڵێم پووری، برسیمە، تۆ خواردنم بۆ دەکڕی؛ ئەویش بۆم دەکڕێت.

ئەم چەشنە ڕێکار و ستراتیژانە سەرەڕای خاڵە ئەرێنییەکان، خەسارەتیشی لەگەڵە. بۆ وێنە ڕەنگە هەندێک منداڵ ڕۆژانە چەند جارێک داوای خۆراک لە شارۆمەندە جیاجیاکان بکەن، تەنانەت هەندێکیان زێدەڕۆیی دەکەن کە لەگەڵ هەندێک دووکانداردا ڕێک دەکەون کە "ئێمە داوای خۆراک و ئەم شتانە لە شارۆمەندان دەکەین و دوای ئەوەی کڕیان و ڕۆشتن، ئێمە خواردنەکەت دەدەینەوە و تۆش پارەکەمان پێ بدەرەوە". بێگومان پێچەوانەکەشی ڕاستە و لە هەندێک حاڵەتدا بینراوە کە دووکانداران داوا لە شارۆمەندان دەکەن چاوپۆشی لە داوای منداڵەکان بکەن، چونکە بۆ نموونە تەنها چەند خولەکێک لەمەوبەر شارۆمەندێک دیکە بۆیانی کڕیوە. پێویستە ئاماژە بەوە بکرێ کە لە هەر دوو حاڵەتەکەدا ئەوەی زیانێکی زۆری پێدەگا، ورەبەرزیی منداڵە و ئەوەی کە ئەو لە ژێر کاریگەریی کار و ژیانی سەر شەقام فێری هەندێک نانۆرمی و ڕەفتار دەبێ کە هەم بۆ خۆی و هەم بۆ کۆمەڵگا مەترسی دروست دەکات.

زۆرێـک لـە شـارۆمەندان، لەبـەرە ئـەوەی نایانهـەوێ لـە ڕێگـەی هاوکـــاریی داراییـــەوە یارمـــەتی منـــداڵان بـــدەن زەمینـــەی کـەڵکاوەژۆییلێکردنیان بـۆ خـۆش بکـەن و لـە بـەر ئـەوەی نـازانن هاوکارییە داراییەکانیان لە کوێ خەرج دەکرێ و بە کـێ دەگـا، وایـان پێ باشە منداڵان بـە ژەمـە خواردنـەکان دڵخـۆش بکـەن و ئالیکارییـان بدەن. بۆ وێنە خێر نەزرەکان خۆیـان لـە بەهەشـتی زەهـرا دەبـەن بـۆ منداڵانی گوڵفرۆش و منداڵە گوڵفرۆشەکانی بەهەشتی زەهرا بـە هـۆی دابەشکردنی خواردنـە نەزرییەکانـەوە سـوود لـە جۆرەهـا خـۆراک و خواردن وەردەگـرن. هـەروەها بەشـێک لـە شـارۆمەندان خـۆراک بـە زبڵگـەرەکان دەدەن. هـەروەها ڕێکخـراوە جەماوەرییـەکان (NGO) هەندێک جار لەم بوارەدا چالاکییان هەیە و خۆراک بۆ منـداڵان دابـین دەکەن. بەڵام زۆر جار بینراوە کە ئەو منداڵانەی کە ئامادە نـین داوای خواردن لە شارۆمەندان بکەن، نانی نیوەڕۆ ناخۆن یان تـەنها کێـک و کولێرە دەخۆن، مەگەر ئەوەی شارۆمەندان بە ئارەزووی خۆیان بچنـە لایان و خواردنیان بۆ بهێنن. هەروەها منداڵانی زبڵگەر کە لە کاتژمێر ٤ی ئێوارەوە هەتا نیوە شەو (نزیکەی کـاتژمێر ١ی بەرەبـەیانی) کـار دەکەن، لەوانەیە ژەمی ئێوارە نـەخوات. کـوڕێکی زبڵگـەر لـە پـارکی پەردیسان لـەکاتی کۆکردنـەوەی زبڵدا تێچـووی خـواردن و خـواردنی مانگانەیان بەم شێوە باس کرد:

> پـارەی خواردنەکـەم مانگانـە دەکاتـە ٢٠ هـەزار تمـەن. بـۆ هـەر شوێنێک بچم نانی نیوەڕۆ دەخۆم. نەگەیشتم، نـاخۆم. نـاتوانم بچمـەوە، پێم بڵێ بۆ نەهاتی، ئاغا بمبینێ شەرم لەگـەڵ دەکـات. خـواردن لەگـەڵ کاکم دەخۆم. کاکم دێ، دەیکڕم؛ پێکەوە دادەنیشین، نان دەخـۆین. ئێمـە کێـک دروسـت دەکـەین، دۆدرمـە دروسـت دەکـەین. ئێمـە بـرنج و گۆشتمان نییە [71].

بـە گشـتی پێویسـتە بگـوترێ خـواردنی شـارۆمەندان و منداڵـەکان دەگاتە ئەو منداڵانەی کە لە بەر چاویاندان و ناگاتە ئـەو منداڵانـەی کـە لـە کارگاکـان یـان لـە میترۆکانـدا کـار دەکـەن. لـە هەنـدێک کـاردا، بەتایبەتی ئەوانـەی کـە شـوێنی نیشـتەجێبوونیان لـە دەرەوەی شـارەوە (وەکـوو شـوێنی فڕێـدانی زبـڵ، کـاری کشـتوکاڵی، کوورەخانـەی خشتپێژی) و ئەو شوێنانەی کە ئـاو و خـۆراک و گـاز و کەرەسـتە و ئامرازی پێویستی دیکەیان بۆ چێشتلێنان لەبەردەستدا نییـە، خـۆراکی منداڵان زیاتر لە مەترسیدایە. لەم جۆرە کارانەدا تەنانەت کرێکارانیش داوای ئاوی پێویست دەکەن کە لە ڕێگەی ئۆتۆمبێلی تایبەتـەوە بۆیـان دەنێردرێـت. لـەم کارگایانـەدا بـۆ ماوەیـەکی زۆر ئـاو لـە نـاو تـانکی ناتەندروستدا دەهێڵنەوە بۆ ئەوەی وردە وردە بە کاری بهێنن و ئەمەش مەترسی لە سەر تەندروستیی ئەو کەسانە دادەنێت. کـوڕێکی زبڵگـەر

کە لە شوێنی فرێدانی زبڵ لە گەڕەکی غەنیاباد دەژیا، باسی لەوە کرد کە چۆن ئەو ئاوەیان کە پێویستیانە دەستیان کەوتووە:

نیسانێکی شین هەیە، ئەو ئاومان دێنێت. بۆ وێنە ئەگەر ئێمە ٥٠ هەزار تمەنی پێ بدەین، ئەویش ئاومان بۆ دێنێت.

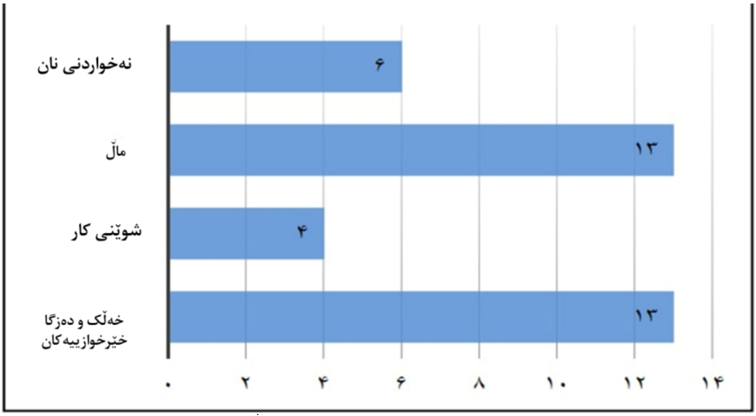

چارتی ژمارە 3-31: شێوازی نانخواردنی منداڵانی دەستفرۆش (بە پێی کەس)

ئەو خێزانانەی داهاتیان یاخود بەشێکی بەندە بە داهاتی منداڵەکەوە، بێگومان خۆراک و خۆراکیشیان بەندە بە داهاتی ڕۆژانەی منداڵەکەوە. ئەم خانەوادانە هەرگیز مانگانە یاخود بۆ ماوەیەکی دیاریکراو خواردن ناکڕن، بەڵکوو ڕۆژانە یاخود بۆ چەند ڕۆژێک خواردن دەکڕن. بۆیە ڕاژانی داهاتی منداڵ کاریگەریی ڕاستەوخۆی لە سەر ڕێژە و کوالێتیی خۆراک لە خێزاندا هەیە. لەم ساڵانەی دواییدا بە هۆی گرانبوونی نرخی خۆراک و هەڵاوسان لە کەرتەکانی تردا، وەکوو خانووبەرە، داهاتی منداڵان بەتەنها بەشی بژێویی خێزانێک ناکات. بۆیە چەندین خواردن لە سەبەتە و سەر سفرە و خوانی ئەم گرووپە کەم بۆتەوە. لە هەندێک حاڵەتدا خێزانەکان بۆ دابینکردنی داهات و بژێوی خێزانەکە فشاری زیاتر دەخەنە سەر منداڵەکە، بەتایبەت لەو خێزانانەی کە ئەندامێکی خێزانەکە گیرۆدەی مادە هۆشبەرەکانە (بەتایبەت باوک)، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی بەشێک لە داهاتی منداڵەکە بۆ مادە هۆشبەرەکان خەرج بکرێ، کە بە دڵنیاییەوە کاریگەری نەرێنیی لە سەر خۆراکی منداڵ دادەنێت.

لە کارەکانی دیکەدا، وەک کارکردن لە کارگاکانی بەرهەمهێنانی ناوەندی شار، کە هەندێک لە خاوەنکارەکان بەرپرسی ئامادەکردنی خواردن بۆ کرێکارەکانن، داوا لە منداڵان دەکرێ بچنە ناوەندەکانی ئامادەکردنی خۆراک و خۆراک بۆ کرێکارەکان بکڕن. لەم حاڵەتانەدا منداڵەکە لە ڕاستیدا دەبێتە بەردەستی خاوەنکار و دیکەی ئەو

کەسانەی کە لە کارگاکەدان. منداڵێک کە لە یەکێک لە کارگەکانی نزیک بازاڕی گەورە کاری دەکرد، دەڵێ:

خاوەنکار خواردنمان بۆ دەکڕێ، بەڵام خۆی ناڕوا، ئێمە دەڕۆین. ئێمە مەنجەڵەکە دەبەینە چێشتخانەکە، شلە دەکڕین.

وێنەی منداڵێکی دەستفرۆش (وێنەکە لە لایەن فەراروو)

شوێنی نیشتەجێبوونی منداڵان

خانووبەرە و سەرپەنایەکی پارێزراو یەکێک لە گرینگترین پێداویستییە سەرەتاییەکانی هەموو مرۆڤێکە، بە جۆرێک کە وەک یەکێک لە پێداویستییە سەرەتاییەکانی مرۆڤ پێناسە کراوە و حکومەتەکانی جیهان هەوڵیان داوە بۆ ئەوەی دەستڕاگەیشتن بە خانوبەرە بۆ هاووڵاتییانیان دابین بکەن و نەهێڵن ببێتە کاڵا. باس لەوە کراوە کە خانوبەرە و سەرپەنایەکی گونجاو، جگە لەوەی کە کاردای سەرپەنای هەیە، بە پاراستنی سنووری بنەماڵە و پاراستنی ئەندامانی خێزان لە مەترسییە ئەخلاقییەکان، کەموکورییە ئەگەرییەکان لە ناو دەبا و ئابڕووی خێزان لە چاوی خەڵکدا دەپارێزێت [72]. لە ئێران بە هۆی چوونی سەرمایە بۆ ناو کەرتی خانوبەرە، قەتیسبوونی سەرمایە لەم بوارەدا، بازرگانیکردنی، بەرزبوونەوەی هەڵاوسان لەم کەرتەدا، و نەبوونی سیاسەتی هەمەلایەنەی خانوبەرەی کۆمەڵایەتی، ئەم پێویستییە بنەڕەتییە بووەتە کاڵا و بۆتە هۆی ئەوەی کە بەشێکی بەرچاوی شارۆمەندان بەرەو کوختەخەوی، ژێرپردخەوی و ئەمانە دنە بدرێن. وەک پیرانی باسی دەکا: "سەرێکی باخنشینی و کاخنشینی لە ناوشاری و سەرەکەی دیکەی شەقامخەوی و گۆڕخەوییە." [73] بوونی خانووی گونجاو هەست بە ئۆقرەیی و ئاسوودەیی دروست دەکا و بەش بە حاڵی خۆی هەستی وابەستەیی و هۆگری لە مرۆڤدا بەدی دێنێ و ئەگەر مرۆڤ لە بوونی خانوبەرەی گونجاو بێبەش بێ،

بێگومان لەم هەستانەش بێبەش دەبێت.

بە شێوەیەکی سروشتی منداڵانی کار وەک یەکێک لە چینە هەژارەکانی کۆمەڵگا، زیاتر لە خەڵکی دیکە تووشی کێشەی خانووبەرە دەبن و بە پێی پێناسەکانی ئێستا ژمارەیەکی زۆریان بێماڵ و حاڵن، کە لە درێژەدا زیاتر باسیان لێ دەکرێت. یەکێک لە باسە گرینگەکان سەبارەت بە منداڵانی کار ئەوەیە کە جۆری ئەو کارەی کە ئەنجامی دەدەن شێوەی خانووبەرەیان دیاری دەکات. وەک بەڵگەکان دەریدەخەن، منداڵان لە کارە جیاوازەکاندا چالاکی دەنوێنن و لە ئەنجامدا جۆری شوێنی نیشتەجێبوونیان بە پێی جۆری کارەکەیان جیاوازە. منداڵانی زبڵگەڕ زۆرینەیان یان لە ناوچە پەراوێزەکانی شاری تاران لە ناو کوختەخۆدروستکراوەکەیان و هەندێک لە ناو کوورەخانەی خشتپێژی جێهێڵدراو دەژین، یان لە کانێکسی ناو شار یان لە زبڵخانەکان و شوێنەکانی ڕیسایکلکردندا دەژین. یەکێک لەو منداڵە زبڵگەڕانە کە لە یەکێک لە شوێنەکانی ڕیسایکلکردن لە ناوچەی ئەشرەفاباد دەژیا لەم بارەوە وتی:

ئێمە لە بەشی خوارەوەی شاردا دەژین، لەوێ زبڵ و خاشاک کۆ دەکەینەوە. هۆدە هۆدەیە، تا بڵێی کێشەی هەیە، ئاو نییە، دووکانەکە دوورە، شەوانە کەلوپەلەکانمان لێ دەدزن.

منداڵێکی تریش وتی:

ماڵی ئێمە لە فەرەحزادە، حەوشەیەکی گەورەیە؛ هۆدە هۆدەیە، دەیدەن بە کرێ، ژوورێکیان داوە بە ئێمە.

ئەو سەرپەنایەی کە ئەم منداڵە زبڵگەڕە باسی دەکا، کوختەی خۆدروستکراوی شوێنەکانی ڕیسایکلێنی زبڵ لە گەڕەکەکانی ئەشرەفاباد، مەحموداباد، غەنییاباد، گەڕەکەکانی باشووری پارێزگای تارانە. منداڵان لەم سەرپەنایانەدا ڕووبەڕووی هەموو جۆرە مەترسییەک دەبنەوە:

یەکەم: هیچ ئامێرێکی چاکی گەرمکەرەوە و ساردکەرەوەیان لەم شوێنانەدا نییە.

دووهەم: بە هۆی نزیکییان لە شوێنی کار و زبڵ و خاشاک، هەموو جۆرە مێرووی ئازاردەر و هەموو چەشنە پیسکەرێک مەترسی لە سەر تەندروستییان دروست دەکات.

سێیەم: ئیمکاناتی سەرەتایی پێویستی وەکوو تەوالێت و گەرماویان نییە، هەروەها شوێنی چێشتلێنان و نووستنیان یەکە کە هەر ئەمە بەشێوەی جۆراوجۆر حەڕەشە لە ئاسایش و تەندروستییان دەکات. لە بەر ئەوەی هاتن بۆ ئەم شوێنانە ئاسانە و پاسەوانی جێمتمانەی تێدا نییە، جارجارە هەندێک دز دزییان لێدەکەن و کەلوپەلی منداڵان

دەرفێنن. هەروەها بەهۆی ئەوەی خاوەنی هەندێک لەو شوێنانە بە شێوەیەکی نایاسایی جۆری بەکارهێنانی زەوییەکەی گۆڕیوە و کردوویەتی بە زبڵخانە، دانیشتوانی ئەو ناوچانە هەراسان بوون و کەڵەکەبوونی زبڵ و خاشاک لەو شوێنانە مەترسیی ژینگەیی دروست کردووە. بۆیە هەندێک جار پشکنەر و ئەفسەرانی دامودەزگا گشتییەکانی وەک شارەوانی، لەگەڵ ئەفسەرانی دادوەری و هێزە ئینتزامییەکان، بە هاوکاریی "جووجە ویرانکەرەکانیان"[1] هێرش دەکەنە سەر حەوشەی ڕووت و پەناگەی منداڵان و وێرانیان دەکەن. هەروەها زۆرێک لە منداڵان کە لە کارەکانی تردا کار دەکەن لە پەناگەیەکی هاوشێوەی ئەم یان شوێنی کارەکەیاندا دەژین. منداڵێکی ئەردەبیلی کە لە گەڕەکی ئەقدەسییە شاگرد دووکان بوو لەم بارەوە وتی:

من شەوانە هەر لێرە لە دووکانەکەدا دەخەوم، ژوورێکی بچووکی هەیە لە قاتی سەرەوە. زۆر سەختە، لە هاویندا ئەم ساردکەرەوەیە ئێرە زۆر گەرم دەکا، پیاو تێیدا دەپیشێت.

منداڵێک کە لە مارکێتی خواردەمەنی لە گەڕەکی سەعادەتاباد کاری دەکرد، سەبارەت بە شوێنی خەوتنی خۆی دەڵێ:

هەندێک جار لە دووکانەکەدا دەخەوم؛ من لەوێ دەخەوم. هەموو حەفتەیەک دەگەڕێمەوە ماڵەوە.

یان منداڵێکی دیکە کە لە بازاڕی میوە و تەڕەباری شارۆچکەی غەرب سەبارەت بە شوێنی مانەوەی وتی:

منداڵەکان نووستنگەیان هەیە؛ هی هەمووانە، شوێنێکی باش نییە، ئێمە سی کەس لە یەک هۆڵداین. شەوانە باری هەموو هۆدەکان دێت. بۆ وێنە باری سەوزە لە پێشەوە دێ، کرێکارەکانیان هەڵدەستن و دەچن بارەکە بەتاڵ دەکەنەوە. پاشان باری تەڕەبار دێ، پاشان میوە. ئیتر ئێرە تا بەیانی قەرەباڵغە. ئێستا کە هاوینە بۆنی پێ و ئارەقەشی لێ دێت.

نەبوونی شوێنی گونجاو دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵان بە باشی نەخەون و پشووی پێویستیان نەبێ، ئەمەش دەبێتە هۆی زیاتر ماندووبوون و داهێزرانیان، هەروەها کارپگەریی نەرێنی لە سەر تەندروستیی جەستەیی و دەروونیی ئەم منداڵانە دادەنێت. لە زۆربەی ئەو نووستنگانەدا گرووپە تەمەنییە جیاوازەکان پێکەوە دەژین و لە

---

1. (جوخەهای ویرانساز) ئەم وشە لە بەیاتەوە وەرگیراوە (بیات، 1396 هەتاوی، ل 96).

زۆر حاڵەتدا هیچ ئەندامێکی خێزانی منداڵەکە لەگەڵیدا نییە. لە ئەنجامدا منداڵەکە دەخرێتە ژێر فشاری دووقاتەوە. لە بازاڕی گەورەدا کە زۆرێک لە منداڵانی کار تێیدا کار دەکەن، هەندێک منداڵ لە ناو پاساژەکان یان لە سەربانەکەدا دەخەون. هەندێک جار پاسەوان یان نگابانی پاساژەکە بەشێک لە شوێنی نیشتەجێبوونیان بە کرێ پێ دەدات. یەکێک لەو منداڵانەی کە لە بازاڕدا بە عەرەبانە بارەکەی دەگواستەوە، سەبارەت بە شوێنی نیشتەجێبوونی خۆی وتی:

> شەوانە پاساژێک هەیە کە لەگەڵ براکەم لەوێ دەخەوین.

فرۆشتن یان بەکرێدانی سەربانی پاساژەکان بۆ خەوتن چەند ساڵە لە تاران بۆتە باو و نیشان دەدا کە چۆن نەداران و هەژارانی شارەکان و منداڵانی کار لە سەرەتاییترین پێداویستیی خۆیان، واتە لە پەناگەیەکی ئارام بێبەش کراون. زۆربەی منداڵانی ناوچە ئازەرینشینەکان کە لە چالاکییەکانی بەرهەمهێناندا، وەکوو بەرهەمهێنانی جانتا و پێڵاودا چالاکی دەنوێنن، ئەوانیش لە شوێنی کارەکەیاندا دەخەون، واتە لە ناو هەمان ئەو کارگایەدا کە ئیشی تێدا دەکەن، کە هەواگۆڕکێی پێویست و ڕووناکیی گونجاوی تێدا نییە. وەڵامی پرسیاری "شەوانە لە کوێ دەخەویت؟" لە لایەن یەکێک لەو منداڵانەی کە لە کارگەیەکی جانتا و پێڵاودا کار دەکا بەم شێوە بوو:

> هەر لێرە [کارگەی جانتا و پێلاو]. شەوانە هەندێک شت لەوێ لە سەر یەک کەڵەکە دەکەین، لێرە دەخەوین. ساڵی پار بۆ گەرمکردنی گازەکەمان داگیرساند، ئێرە ئاگری گرت.

زۆر منداڵی دیکەش کە لە بازاڕی گوڵ و کارواش و کوورەخانەی خشتپێژی و هەندێک کارگای فیتەری کار دەکەن لە هەمان شوێنی کاردا دەژین. یەکێک لەو منداڵانەی کە لە کوورەخانەی خشتپێژیی گەڕەکی شەمساباد کار دەکا سەبارەت بە شوێنی نیشتەجێبوونیان وتی:

> لێرەش کوورەخانەی تەنیشتمان پڕ بوو لە ئاو، ئاوەکەی تەواو بوو. ئێمە کرێکارەکان لە خوارەوە دەهاتین دەمانبینی کە ئاو نییە، ناچار دەبووین بە قاچی قوڕاوییەوە بەینەوە بۆ ماڵەوە. ماڵیش ئەم کێشانەی هەبوو. بۆ وێنە خانمان دەتوانن لە نیوەڕۆ، بەیانیان یان ئێواران بچنە گەرماو، بەڵام شەوانە کە کرێکارەکان دەوام دەکەن، ناتوانن بچنە گەرماو. ئێمە ئەم کێشەمان هەیە؛ ئێمەش کە عارەقە دەکەین ئێسکەکانمان ئازار دەچێژن.

هەروەها دوو منداڵی زبڵگەڕی گەڕەکی تێهرانپارش ئەم قسانەیان کرد:

> لێرە لە ڕیسایکلکردن (بەکارهێنانەوە). ئێمە لەوێ دەخەوین، شوێنی کارگەی تاقیکارییە، حەکیمییەیە. ژوورەکەمان کانێکسە. ئێمە سێ کەسین؛ براڵەیمن (برامن)، لە من گەورەترن.

> ئێمە لەو شوێنە دەخەوین کە زبل و خاشاک کۆ دەکەینەوە. دوو گەرماو و دوو تەوالێتی هەیە.

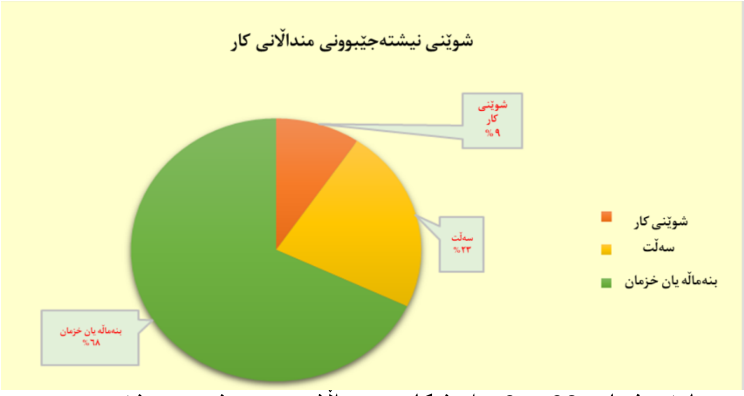

چارتی ژمارە 32 – 3: دابەشکاریی منداڵان بە پێی شوێنی نیشتەجێبوون (N=318)

هەندێک جار منداڵان لەگەڵ چەند هاوڕێ و ئەندامێکی خێزان و کەسوکاریان، لە یەکێک لە گەڕەکەکانی پەراوێزی شار، وەک فەرەحزاد، شووشە، دەروازە غار و بەشی گەڕەکە باشوورییەکانی شاری تاران، پەناگەیەک بە کرێ دەگرن و لەوێ پێکەوە دەژین. بۆ وێنە لە گەڕەکی فەرەحزاد هەندێک جار ۳۰ کەس پێکەوە خانوویەک بە کرێ دەگرن و هەر ژوورێک بە سەر چەند کەسێکدا دابەش دەکەن و تێیدا دەژین. بەو پێیەی ڕێکخستنی کۆمەڵایەتیی ئەم گەڕەکانە ڕووخاوە، ئەم گەڕەکانە خەسارهەڵگرن و زبڵ و خاشاکێکی زۆر لە تەنیشت ماڵی ئەم منداڵانە کەڵەکە بووە. لەم جۆرە شوێنانەدا بە گشتی دانیشتووان تەنها یەک ژووریان هەیە، کە هەم شوێنی پشوودان و هەم شوێنی چێشتلێنان و خواردنیانە. لەم جۆرە پێکەوەژیانە بەکۆمەڵەدا ئەرکەکان دابەش دەبن و منداڵانیش بەرپرسی پاککردنەوە و جارجاریش چێشت لێنانن. هەڵبەت هەندێک جار کەسێک کە زیاتر لەم بوارەدا پسپۆڕ بێ، ئەرکی چێشتلێنان لە ئەستۆ دەگرێت. یەکێک لەو منداڵانەی لەم بارەوە ئاماژەی پێکراوە:

> لە فەرەحزاد خانوویەکمان بە کرێ گرت؛ هۆدە هۆدەین. ئێمە لەوێ نان دەخۆین. بەڵێ ئەرکەکانمان دابەش کردووە. بۆ وێنە من پاک و خاوێنی لە ئەستۆمە، ئەوان خواردن دروست دەکەن.

بە پێی پێناسەکەان دەتوانین بڵێین هەموو جۆرەکانی ئەم جۆرە نیشتەجێبوونە، جۆرێک لە بێماڵ و حاڵییە. بۆ وێنە والاس[1] کەسانی لانەواز و بێماڵ و حاڵ بەو کەسانە دەڵێ کە لە مەیخانەکان، فرۆشگەی مادە خۆراکییەکان و یانەی شەوانەکان، شانۆکان، بازاڕەکان، کۆختەکان، وێستگەکان، کۆگاکان، بینا وێرانەکان یان و دەرەوە یان لە فەزای نائارامەکانی شاردا دەژین [74]. لەساڵی ٢٠١٩ زاییندا دامەزراوەی جیهانیی لانەوازان چوارچێوەیەکی بۆ تێگەیشتن لە بێماڵ و حاڵی لە پێوەرێکی جیهانیدا ئامادە کرد. ئەم چوارچێوەدا سێ ڕەهەندی سەرەکیی ماڵ یان شوێنی نیشتەجێبوون لە بەر چاو دەگرێ بۆ ئەوەی دیاری بکا کە ئەوە کێیە دەستی بە خانوبەرەی بە کوالێتیی نزم ناگات. ڕەهەندی یەکەم "ڕەهەندی ئاسایش"ـە[2]، کە بریتییە لە هەبوونی نازناوێکی یاسایی بۆ وەرگرتنی خانوبەرە، ئەگەری کردەییبوونی دەرهێنان لەو چوارچێوە، دەسەڵاتی بێبەشکردنی شوێن لە دیتران و ئیمکانی پێدانی کرێی خانوو یان قەرزی خانووبەرە. ڕەهەندی دووەم "ڕەهەندی فیزیکی"ـە[3]، کە پەیوەستە بە کوالێتی، بەهێزی، پاراستن لە هەمبەر کەشوهەوا، دابینکردنی پێداویستییە سەرەتاییەکان، پاراستن لە هەمبەر پیسبوون و پیسکەرەکان، هەروەها پاراستنی ئاسایشی تاکەکەسی و موڵک و ماڵ لە هەمبەر حەڕەشە دەرەکییەکانەوە. هەروەها بواری فیزیکیی پەیوەندی بە چەندایەتی یان کوانتێتیی خانووبەرەوە هەیە، واتە چڕیی خانووبەرە. ڕەهەندی سێیەم "ڕەهەندی کۆمەڵایەتی"ـیە[4] و ئاماژە بە دەرفەتەکانی چێژوەرگرتن لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان وەک شتێک کە لە ڕووی کولتوورییەوە گونجاوە، ئاسایشی تاکەکەسی و ئاسایشی موڵک و ماڵی لە هەمبەر دیتران دەکات [75]. بە پشتبەستن بەو پێناسانەی سەرەوە و ئەوەی کە سەبارەت بە شوێنی نیشتەجێبوونی منداڵان وتراوە، دەتوانین بڵێین هەموو منداڵان بە جۆرێک لە جۆرەکان لانەوازی و بێماڵ و حاڵیان بەئەزموون کردبوو.

پۆلێکی دیکەی منداڵانی کار ئەو منداڵانەن کە لەگەڵ خێزانەکانیان دەژین. کاری ئەم منداڵانە کاریگەری لە سەر ژیانکردن لەگەڵ خێزانەکانیان داناوە، چونکە پێشتر لەگەڵ ئەو خێزانەدا سەرپەنایەکیان هەبووە کە تێیدا دەژیان و دواتر ڕوویان لە کارکردن کردووە. کارەکانیان لەم ڕووەوە کاریگەری لە سەر جۆری نیشتەجێبوونیان داناوە. بۆیە شەوانە دەگەڕێنەوە بۆ ماڵەوە و کات لەگەڵ خێزانەکانیان

1. Wallace
2. Security domain
3. Physical domain
4.Social domain

بە سەر دەبەن. بۆ وێنە ئەو منداڵانەی لە سەر شەقامەکان کار دەکەن زۆر جار شەوانە دەگەڕێنەوە بۆ ماڵەوە و لەگەڵ دایک و باوکیان بە سەر دەبەن. شوێنی ژیانی ئەوان لە ناوچە پەراوێزخراو و گەڕەکە تاوانکارییەکانی وەک دەروازە غار، شووشە، فەرەحزاد، گەڕەکەکانی باشووری تارانە. دایکی منداڵێکی کار کە لەگەڵ منداڵەکەی لە شەقامی عەباساباد کاریان دەکرد، لەبارەی شوێنی مانەوەیان وتی:

من لەگەڵ هاوسەرەکەم و خەزوورم و خەسووم و دوو هێوەری بچووکم پێکەوە لە ژوورێکی نۆ مەتری لە دەروازەی غاز دەژیم.

ڕەنگە هەندێک جار منداڵان بە هەر هۆکارێک شەوانە نەگەڕێنەوە بۆ ماڵەوە و لە سەر شەقام بخەون. بۆ وێنە زۆربەی ئەو منداڵانەی بە مێترۆ هاتوچۆ دەکەن، ئەگەر نەگەنە دوا شەمەندەفەر، لەوانەیە شەو لە سەر شەقام بمێننەوە. منداڵە کۆچەرەکان کۆمەڵێک منداڵی کارن کە زۆربەیان لە سەر شەقامەکان کار دەکەن و شەو لەگەڵ دایک و باوکیان لە ماڵەوە بە سەر دەبەن. لە بەرامبەردا ژمارەیەکی زۆری منداڵانی کۆچبەر و خێزانەکانیان لە تاران بە شێوەیەکی کاتی نیشتەجێ دەکرێن و ئەمەش لە نێو منداڵانی ئەفغانیدا زۆر باو و ئاساییە، چونکە لەوانەیە بگەڕێنەوە بۆ ئەفغانستان یان بەرەو وڵاتانی دیکە کۆچ بکەن. بەردەوامیی نیشتەجێبوون یەکێک لە سەرچاوەکانی بەهێزکردنی گەشەسەندنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، هەستکردن بە هۆگری و وابەستەبوون و لە ئەنجامدا یەکێک لە سەرچاوەکانی خۆکۆنترۆڵکردنە [76]. منداڵانی کۆچبەر لەم سەرچاوەیە بێبەشن، کە هەر ئەمەش زەمینەی خەسارهەڵگرییان خۆش دەکات. لە کێڵگە کشتوکاڵییەکاندا منداڵان بەتایبەت ئەوانەی وەرزانە کار دەکەن، لە کۆختەیەکی کاتی یان چادرێکدا دەژین و دوای کۆتاییهاتنی کاری مەزرا کۆچ دەکەن.

ئەو منداڵانەی لە شوێنی کارەکەیاندا دەژین لە ژێر فشاری زیاتردان و ئەم جۆرە خانووبەرە لە بەرژەوەندیی خاوەنکارە، چونکە خاوەنکار کۆنترۆڵی زیاتری بە سەر ئەوان و کار و هاتوچۆکانیاندا هەیە و کاتێک خاوەنکار لە شوێنی کارەکەیدا نییە، منداڵەکان وەک "پارێزەرێکی بەتوانا" ئاگاداری موڵک و ماڵی خاوەنکار دەبن و لە کۆتاییدا، دەتوانین بڵێین کاتژمێرێکی زیاتر کار دەکەن. منداڵێک کە لە کارواش لە گەڕەکی ئێڤین کاری دەکرد، ئەم فشارە دووقاتەی بەم شێوە وەسف کرد:

ئێمە شەوانە لێرە دەخەوین، هەموومان دەبێ کار بکەین، لە بەیانیی زووەوە هەتا درەنگانی شەو.

پێویستە ئاماژە بەوە بکرێ کە جگە لە بێبەشکردنی منداڵان لە چەندین دەرفەتی ژیان، شوێنی نیشتەجێبوونی ئەم منداڵانە، ئەوانی لە

ئیمکاناتی دیکەی ژیان و هەروەها گەشەکردن و پەرەپێدانی تواناکانیان بێبەش کردووە. لە هەندێک حاڵەتدا لەوانەیە لەم جۆرە شوێنی نیشتەجێبوونەدا بەتایبەت لە ماڵە سەڵتییەکاندا دەستدرێژیی سێکسی بکرێتە سەر منداڵان، وەک چۆن هەندێک منداڵ لە ئەزموونەکانیاندا باسیان لە توندوتیژیی سێکسی بۆ سەر منداڵانی دیکە کرد.

بێگومان ژیانی دوور لە نیشتمان و خێزان ژیانێکی بێ هەست و سۆزە و دڵتەنگی و هەندێک جار خەمۆکی لەگەڵە. زۆربەی ئەو منداڵانەی لە بنەماڵەکانیان دوور بوون، بەتایبەت لە دایک و باوکیان دوور بوون زۆر بیریان دەکردن و ئەم دڵتنگییەیان دەردەبڕی. گێڕانەوەی تاڵی منداڵێکی کۆچبەر کە لە دووکانێکدا لە گەڕەکی یوسفاباد کاری پەیکی دەکرد، بەم شێوەیە بوو:

یەکەم جار کە لە شارەکەی خۆمانەوە هاتمە تاران، بە درێژایی شەو دەگریام؛ ئەوەندە دەگریام کە خەوم لێکدەکەوت.

پێویستە بگوترێ لە کۆمەڵگایەکدا کە هەموو پێداویستییەکانی مرۆڤ بوونەتە کاڵا و تەنیا ئەوانەی پارەیان هەیە دەتوانن خانووبەرە و پێداویستییەکانی دیکە دابین بکەن، لە کۆمەڵگایەکدا کە بەرپرسان و داڕێژەرانی سیاسەت، بە پێچەوانەی دروشمە دادپەروەرییەکان، هەموویان لە باکووری شاری تارانن و لە گەڕەکی 1ی شارەوانی دەژین کە کوالێتیی خانووبەرە بە تێکڕا 80% بەرزتر لە تێکڕای گەڕەکەکانی دیکە و هەزار هێندە بەرزتر لە خانووبەرەی منداڵانی کارە. و بۆ خۆیان شارۆچکەی کۆشکنشینی جۆری باستیهیلز دروست بکەن و هەموو سەرچاوە ئابووری و بەرهەمهێنانەکانیان قۆرخ کردووە و هیچ سیاسەتێکی کۆمەڵایەتییان بۆ بەهێزکردن و نیشتەجێکردنی هەژاران نییە شتێکی سروشتییە کە منداڵان بەشداری لە کاری منداڵان و خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵان بکەن و لەو گەڕەکانەدا بژین کە ئاسایش و تەندروستیی جەستەیی و دەروونی و کۆمەڵایەتییان دەکەوێتە مەترسییەوە.

وێنەی منداڵانی کار کە لە ناوچەکانی هەرەندی، بازاڕی گەورەی تاران، نێعمەتاباد و غەنییاباد دەژین (وێنە: هی توێژەرە)

ڕێکار و ستراتیژی منداڵان بۆ زیادکردنی سەرکەوتن و ئاسایش لە شوێنی کار

منداڵان لە کارە جیاوازەکاندا بۆ وەدەستهێنانی پارەی زیاتر، پێشکەوتنی پیشە، دوورکەوتنەوە لە مەترسییەکانی کار و توندوتیژی، بەرگریکردن لە مافەکانیان، و چەندین کێشەی دیکە کە لە شوێنی کارەکەیان ڕووبەڕوویان دەبێتەوە کۆمەڵێک ڕێکار دەگرنە بەر. دەتوانین بڵێین ئەوانیش وەکوو هەر مرۆڤێکی دیکە کۆمەڵێک ئامانج و ئاواتیان بۆ خۆیان هەیە کە حەز دەکەن ئەم ئارەزوو و خولیایانە بەدی بهێنن، هەروەها ڕووبەڕووی کۆمەڵێک پرس و کێشە دەبنەوە کە بە شێوەی ناچاری بەشێک لە ژیان و کاریانە. کۆی ئەم ستراتیژانە بە سەر دوو جۆری گشتیدا دابەش دەبن: ڕێکار یان ستراتیژی چالاک یان ناچالاک. هەر یەکێک لەم ستراتیژانە ڕەنگە کاریگەر بن یان نەبن. هەندێک جار ڕێکارێکی ناچالاک دەتوانێ کاریگەر بێت. بۆ وێنە منداڵی زبڵگەڕ، بۆ ئەوەی لە لایەن شارۆمەندانەوە هەراسان نەکرێ، لێیان دوور دەکەوێتەوە و بە کەمترین پەیوەندی ئیشی خۆی بەڕێوە دەبا، هەروەها بە بێ ئەوەی گرینگی بە شارۆمەندان بدا، خێرا لە زبڵدانێکەوە بۆ زبڵدانێکی دیکە دەچێ و کەمترین کێشە بۆ خۆی دروست دەکات. ئەمە جۆرێک لە ستراتیژیی بەرگرییە کە منداڵی زبڵگەڕ دەیگرێتە بەر و بەم شێوە دەیگێڕێتەوە:

> ئەگەر کەس حەقی بە سەرمانەوە نەبێ منیش حەقم بە سەر هیچەوە نییە. تەنها سڵاویان لێ دەکەم.

شارەزایەکی بواری منداڵان لە بارەی ئەم جۆرە ستراتیژەی منداڵانی زبڵگەڕەوە دەڵێ:

منداڵانی زبڵگەڕ لە نێو پیشەکانی تردا کەمتر پەیوەندی لەگەڵ تاکەکان و خەڵکدا ساز دەکەن و کەمتر وەڵامی سووکایەتی و هەراسانکردنیان دەدەنەوە.

هەندێک جار ستراتیژێک دەتوانێ چالاک بەڵام بێکاریگەر بێت. بۆ وێنە منداڵ لەوانەیە بە هەر هۆکارێک لەگەڵ خاوەنکار یان منداڵەکانی تردا دەمەقاڵێ بکا و بیکا بە شەڕەنگێزی کە ئەمەش ستراتیژێکە، بەڵام منداڵەکە ناگەیێنێتە ئامانجی دڵخوازی خۆی. ئەم بەشە باس لە دوو گرووپی سەرەکیی ستراتیژەکان دەکا: گرووپی یەکەم ئەو ستراتیژانەن کە منداڵان بۆ سەرکەوتن و بەدەستهێنانی پارەی زیاتر لە شوێنی کاردا دەیگرنە بەر، گرووپی دووەمیش ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ بارودۆخی کارکردن، بەتایبەت لە بەرامبەر چەوساندنەوە و هەراسانکردن و مەترسی یان پاراستنی ئاسایش بەکار دەهێنرێت. بە واتایەکی دیکە منداڵان بۆ هەر کام لە بابەتەکانی سەرەوە پێویستیان بە سندووقێکی ئامرازە کە لە شوێنی کار و ناوچە

جوگرافییەکاندا بە ئاگاداری یان نائاگایانە فێری دەبن و بەکاری دەبەن.
منداڵان بە پێی جۆری کار و ئاڵۆزیی هەر کام لە کارەکان بە مەبەستی سەرکەوتن لە کار، واتە پەیداکردنی پارە و پێشکەوتنی پیشە ستراتیژی جیاواز هەڵدەبژێرن. بەشێک لەو منداڵانە ئەو منداڵانەن کە لە چوارڕێیان و لە سەر شەقامەکان کار دەکەن و بە هۆی ئازادیی کارکردن کە لەم ئیشەدا هەیانە، بە باشی فێری تواناکانی پەیوەندیسازکردن دەبن. ئەوان بە فێربوونی فێڵ و تەکنیکی وەک جۆری سەیرکردنی مشتەریان، شێوازی ئاخافتن، چۆنێتیی پۆشینی جلوبەرگ و لە هەمووی گرینگتر رووژاندنی بەزەیی خەڵک هەوڵ دەدەن پارەی زیاتر بە دەست بهێنن. ئەم منداڵانە، لە چوارچێوەی کارکردن بە کەرەستەی جۆراوجۆری وەکوو سڕینی شووشە، فرۆشتنی فاڵ و بنێشت، سووتاندنی ئەسپەندەر و فرۆشتنی کەلوپەلی دیکە ناڕاستەوخۆ ئەم پەیامە دەگەیەنن کە "سواڵ ناکەین و ئەو پارەی کە دەیدەی بۆ ئەو خزمەتگوزاری یان کاڵایە کە دەیکڕیت" دەستەواژەی "تۆخوا لێم بکڕە" لە ناویاندا زۆر باوە، تەنانەت ئەگەر مشتەرییش پێویستی بە کاڵا و خزمەتگوزارییەکەی نەبێ، بە بەکارهێنانی هەمان زاراوە و بابەتی دیکەی وەک "شتێکم لێ بکڕە"، هەستی بەزەیی لە ناو شارۆمەنداندا دەوروژێنێت. بە هۆی ئەو فێڵانەی کە فێری بوون، ئەم منداڵانە زۆر جار دەزانن کە کێ ئەگەری زیاترە کە کاڵایان لێ بکڕێ یان خزمەتگوزارییان لێ وەربگرێ، بۆ وێنە ئەو ئۆتۆمبێلانەی کە ژن و مێرد یان دوو کچ و کوڕی دۆستی تێدایە ئەگەری ئەوەی کە شتیان لێ بکڕن زیاترە. منداڵێکی گوڵفرۆش کە لە چوارڕێیانی میردامـاد کاری دەکرد، ئەزموونی خۆی بەم شێوە وەسف کرد:

> هەموویان پارە نادەن، کاتێک ژن و مێرد بن یان کوڕێک لەگەڵ دۆستەکەی بێ ئەوسا پارەی باشتر دەدەن.

پاراستنی شوێنی کار ستراتیژێکی دیکەیە کە منداڵان بۆ پەیداکردنی پارەی زیاتر بەکاری دەهێنن. ئەوان دەزانن ئەگەر خەڵک و منداڵی دیکە بۆ کارکردن بچنە ناو بازنەکەیان، یان وەک ئەوەی دەڵێن دەست زۆر دەبێ و کار و کاسپییەکەیان پەکی دەکەوێت. بۆیە بە پشتبەستن بەو گرووپانەی کە پێکیان هێناوە (زۆر جار لە سەر بنەمای تۆڕی خزمایەتی، نەتەوە، یان ئەو شارەی کە پێشتر تێیدا نیشتەجێ بوون) بازنەکەیان دەپارێزن. هەندێک لە دەستفرۆشان لە شوێنەکانی دیکە و ئەو منداڵانەی کە دەڕۆنە مەکۆی گوڵفرۆشەکان کە دەڕوانێتە گۆڕستانە کار دەکەن ، هەر ئەم ستراتیژە بەکار دەهێنن؛ لە گێڕانەوەی گوڵفرۆشێک کە لە شارێگای خەلیج فارس (ڕێگای تاران - قوم) لە نزیک بەهەشتی زەهرا کاری دەکرد ئەمەی پشتڕاست

کردەوە:

لێرەدا شەڕ لە نێوانماندا نییە. بەلام ئەگەر کەسێکی نامۆ هات فڕێی دەدەینە دەرەوە. مەکۆکەمان ئێرەیە. لێرەدا ئەگەر بێگانەیەک هات، فڕێی دەدەینە دەرەوە؛ دەڵێین لە کوێ بووی بڕۆرەوە بۆ ئەوێ.

هەروەها پێچەوانەکەشی ڕاستە؛ واتە هەندێک جار لە چوارڕێیانێکدا "دەست زۆر دەبێت" و منداڵە بۆ ئەوەی پارەی زیاتری پەیدا بکا شوێنی کارەکەی دەگۆڕێ و دەچێتە چوارڕێیان یان شەقامێکی دیکە؛ وەک دەستفرۆشێک گێڕایەوە:

لەوێ لە فاتمی باش نەبوو؛ بێهزیستی هەمیشە بە سەرمانەوە بوو، کۆچەرەکان بوون، هەراسانیان دەکردین، پڕ لە منداڵ بوو، لە خەڵکیان دەدا، پارەیان لێ دەڕفاندین. خوشکەکەم وتی با بچینە شوێنێکی تر. ئێمە هاتینە سەر تەخت تاوس. ئێرە باشە، کارێکی باش و هاوڕێمان هەیە. ئێرە دووکانی باشیان هەیە، ئێمەیان خۆش دەوێت.

یەکێکی دیکە لە ڕووداوە باوەکانی منداڵانی سەر شەقامە شەڕ لە سەر مشتەریە کە خزمەتگوزاری پێ بدەن یان کاڵای پێ بفرۆشن، کە هەر ئەم ڕکابەرییە داهاتیان زۆر دەکات. لێرەدا گێڕانەوەی هەندێک لەو منداڵانە دەخەینەڕوو کە ئەزموونەکانیان سەبارەت بەم ستراتیژانە باس کرد:

شەرمان دەبێ؛ هەندێک جار لە سەر پارە شەڕ دەکەین، پەیوەندیی بە مشتەریەوە هەیە، ئیتر جا هەر چییەک بێت.

هەندێک جار پارەمان لێ دەخۆن و تووشی شەڕ دەبین. لێرەدا یەکێک هەیە پارەمان لێ دەڕفێنێت. جارێک چووم کارتی یەکێکی دیکە بکێشم، ئەو مشتەرییەکەمی ڕاکێشا بۆ لای خۆی، منیش هۆشم نەبوو؛ بە مشتەریەکەمی وت وەرە کارتێکم بۆ بکێشە. ٢٠ هەزار تمەنی کارتی کێشا، بەڵام پارەکەی پێ نەدام. جارێکی تر، یەکێکی دیکە ١٠ هەزار تمەنی لە کارتی مشتەریەکە وەرگرت، بەڵام ٥ هەزار تمەنی پێدام، ٥ هەزار تمەنی تری نەدا.

جارێک کابرایەک ویستی جێگەی من بگرێتەوە، تەلەفۆنم بۆ دایکم و باوکم کرد؛ هاتن و شەڕێکی گەورەمان لەگەڵیدا کرد، ئیتر شوێن و هەتەریمان نەدی.

هەروەها دەستفرۆشان بۆ فرۆشتنی بەرهەمەکانیان شێوازی تایبەت بەکار دەهێنن بۆ ئەوەی بەزەیی مشتەریان بۆ لای خۆیان ڕابکێشن؛ یەکێک لە شێوازەکان بریتییە لەوەی کە لە کاتی کارکردندا کتێبی

قوتابخانە بخوێنن و وانەی قوتابخانە ئەنجام بدەن و بینووسن. ئەم ستراتیژە ڕەنگە یەکێک لە ستراتیژییە بەزەییبزوێنەکان بێت. هەندێک جار لە هاتوچۆی گشتیدا دەبینرێ کە منداڵان پێڵاوی شارۆمەندێک واکس دەکەن و دواتر گۆشەیەکی پێی ماچ دەکەن و داوای پارمەتی لێ دەکەن. هەروەها زۆر جار دایک و باوک یەکێک لە منداڵەکانیان بۆ ورووژانی بەزەیی بە کار دەهێنن. هەڵبەت پێویستە ئەوەش زیاد بکرێ کە هەموو ئەم شێوازانە بەرهەمی فێربوونن و منداڵان ئەم شێوازانە لە خاوەنکار و خێزان و هاوتەمەنەکانیانەوە فێر دەبن بۆ ئەوەی سەرنجی مشتەری و خەڵک ڕابکێشن. لە نەبوونی چاودێرییەکی دروست بە سەر دۆخی منداڵانی کار و نەبوونی پشتیوانیی سەرەتایی، تووشی چەندین زیان دەبن، یەکێک لەوانە پەروەردەی هەڵە بۆ بەدەستهێنانی پارەی زیاترە. لە ڕاستیدا کاتێک دامودەزگاکانی بەرپرسی پاڵپشتی و پەروەردەی منداڵان خۆ لە بەرپرسیارێتی قوتار دەدەن و منداڵان پشتگوێ دەخەن، ئەو کەسانەی کە منداڵان دەقۆزنەوە و دەیانچەوسێننەوە دەرفەت دەقۆزنەوەی بۆ ئەوەی منداڵان بۆ بەرژەوەندیی خۆیان پەروەردە بکەن. دەبینرێ زۆرێک لە منداڵان بە دەستەواژەی وەکوو "تێچووی ماڵ لە سەر منە"، "منداڵمان هەیە"، "دایک و باوکم کەمئەندام و نەخۆشن" بە دوای ورووژاندنی هەستی بەزەیی شارۆمەندانن بۆ ئەوەی هاوکارییان بکەن یان کاڵایان لێ بکڕن.

لە ناو منداڵانی کار و سەرشەقامدا، هەندێک هەن کە بە هۆی پێشینەی خێزانی و بیر و باوەڕی ئایینی و بە هۆی ئامۆژگاریی بەردەوامی خێزانەکەوە، پابەند بە بژێویی حەڵاڵن، لە لایەکی دیکەشەوە گرووپێکی دیکەش هەن کە لە ژێر کاریگەریی سەرپەرشتیارانی ناشایست و بوونی بەردەوام لە سەر شەقام، مل بە کاری تاوانبارانەی وەکوو دزی دەدەن. ئەم تاقمی منداڵانە زۆر جار لە سەر شەقام کێشە بۆ هاوتەمەنەکانیان دروست دەکەن و هەندێک جار شمەک و پارەکانیان لێ دەدزن. هەڵبەت لە بەر ئەوەی ئەم منداڵانە ئازادیی کردەوەیان زیاترە و متمانەیان بەخۆییان زیاتر بووە، هەر وا بە ئاسانی لە بەرامبەر دزیکردندا بێدەنگ نابن و بە هەر چەشنێک بێ بەرگری لە خۆیان دەکەن. کەواتە بەرگریکردن لە مافەکانیان لە دژی دزیکردن یەکێکی دیکە لە ستراتیژەکانیانە. گێڕانەوەی خوارەوە هی منداڵێک کە لە شەقامی وەلیعەسر کاری کردووە، ئەم خاڵە پشتڕاست دەکاتەوە:

> زۆر گیرفانم دەڕووتێننەوە، هەرچەند قەرەبووم کردنەوە، منیش دزیم لێ کردن. دەمزانی کێن، هاوڕێکانم بوون. من هەر کەس کە بیهەوێ زیانم پێ بگەیەنێ، ئەگەر بزانم کێیە، کۆڵ نادەم؛ واتە ئەگەر ئەم زەوییە دەمی بکاتەوە و بچێتە ژێر زەوی، من لە کۆڵی نابمەوە.

یەکێک لە ستراتیژییە گرینگەکانی منداڵانی زبڵ، کارکردنی بێدەنگ و شاراوەیە، وەکوو تارماییەک لە سەر شەقام و کۆڵانەکاندا کار دەکەن، بەبێ ئەوەی سەرنجی کەس ڕابکێشن. ئەوان بە بەکارهێنانی ئەم ستراتیژە لە شوێنی کاردا ئاسایش بۆ خۆیان دروست دەکەن. هەروەها بەو پێیەی زۆربەی ئەو منداڵانە ئەفغانین و دوور لە شار و کۆمەڵگا شارییەکان دەژین، ئەوان بە باشی شارۆمەندان ناناسن، لە زمانەکەیان تێناگەن، ترسیان لەوە هەیە کە لە ئەگەری ڕووبەڕووبوونەوەدا ئاسایشیان بخەنە مەترسییەوە. لە هەندێک ناوچەدا، وەکوو ناوچە باکوورییەکانی تاران، کاتێک ئەم منداڵانە برسی دەبن و پێویستیان بە خۆراکە، لەوانەیە لە شارۆمەندان نزیک ببنەوە، چونکە پێشتر یارمەتیان دراوە و ناوشیارانە فێر بوون کە دەتوانن بۆ وەرگرتنی خۆراک پەیوەندیی کۆمەڵایەتی ساز بکەن. هەندێک جار منداڵان تەنها بۆ ڕووبەڕووبوونەوە و چارەسەرکردنی کێشە ڕوو لە خۆیان دەکەن و ستراتیژی وەرگرتنی یارمەتی لە کەسێکی دیکە بەکار ناهێنن. منداڵێک کە لە پیتزافرۆشییەکدا کاری دەکرد، دەڵێ:

> ئەگەر لە شوێنی کاردا کێشەیەک هەبێ من خۆم چارەسەری دەکەم، بە کەس ناڵێم. من حەزم لەوە نییە کێشەی خۆم بە کەس بڵێم، خۆم کێشەکەم خۆم چارەسەر دەکەم.

گەرما یان سەرما و خۆری توند لەوانەیە ببێتە کۆسپی بەر دەم کارکردنی منداڵانی سەر شەقام و بێزاریان بکات. بۆیە لەوانەیە بە مەبەستی کەمکردنەوەی مەترسییە ژینگەییەکان شوێنی کارکردنیان بگۆڕن. ئەو دەستفرۆشەی کە لە میترۆ سەنعەت کاری دەکرد، هۆکاری گۆڕانی شوێنی کارەکەی بەم شێوە ڕوون کردەوە:

> هەندێک جار کە خۆر تیژ دەبێ، لێرە دەڕۆم، لە ناو میترۆ کار دەکەم.

ئەو منداڵانەی کە لە کارگای بەرهەمهێنان و بەرگدووری و هاوشێوەکانی کار دەکەن، لە شوێنی کارەکانیاندا بەدوای سەرکەوتن و پێشکەوتنی پیشەدا دەگەڕێن. ئەوان باش دەزانن کە ئەگەر لێهاتوویییان زیاتر بێ و منداڵانێکی ملکەچ بن و بە زمانێکی دیکە " گوێڕایەڵ " بن و متمانەی خاوەنکار بە دەست بهێنن سەرکەوتووتر دەبن. بۆ ئەو منداڵانەی کە لە مارکێتی خواردەمەنی کار دەکەن، بەرزکردنەوەی ئاستی کار و دوایین پۆستی کاشێرە. فێڵەکەیان بۆ گەیشتن بەم پێگە بریتییە لە گورجوگۆڵی لە کار، ڕازیکردنی مشتەری بە شێوازی جۆراوجۆر و لە هەمووی گرینگتر وەدەستهێنانی متمانەی خاوەنکار.

ئـەوان لـە درێـژەی کـاردا بـە شـێوازی جۆراوجـۆر دەیانهـەوێ بـە خاوەنکار بسەلمێنن کە توانای ئەنجامدانی ئەم کارەیان هەیە. بـۆ وێنـە هەندێک جار داوا لە خاوەنکار دەکەن بچنە پشت کەوانتەرەکـە و ئـەو شتانە بژمێرن کە مشتەریەکان کڕیویانە. هەروەها سەرکەوتن بـۆ ئـەو منداڵانەی کە لە تەڕەبار کار دەکەن هـەر بـەم شـێوەیە؛ واتـە کاشـێری دوا قۆناغی کارەکەیە، چونکـە پێویسـتی بـە کـاری فیزیکیـی کـەمتر و بــەتاڵ نەکردنــەوەی بــاری شــەوانەیە و هــەروەها ئــەوەی کــە ئــەو حەقدەستەشــی کــە لــەم پۆسـتەدا وەردەگیـرێ زیـاترە. بـەڵام بـە گشـتی منداڵان ناگەنە ئەم قۆناغە، چونکە هەمیشە کەسانی دیکە هەن کە ئـەو کارە بکەن. لە تەڕەبار ئەو کەسانەی کە لە کۆگاکان کار دەکەن هەوڵ دەدەن دوای ماوەیەک شوێنی کارەکەیان بـۆ دووکـان یـان هـۆدە بـەرز بکەنــەوە، چونکــە کــەمتر کــاری فیزیکیــی دەکــەن و دەتــوانن لەگــەڵ مشـتەریان پەیوەنـدییان هـەبێ و زیـاتر چێـژ لـە کارەکـان وەربگـرن. ڕازیکردنی مشتەری و گواستنەوەی ئەو شتانەی کە دەیکڕن فێڵێکـی دیکەیــە کــە ئــەم منداڵانــە بــە کــاری دەهێـنن بـۆ ئــەوەی لــە ڕێگــەی وەرگرتنی شاگردانەوە داهاتی زیاتر بە دەست بهێنن. ڕەنگە کۆمەڵێک لــەم منداڵانــە بـۆ ئــەوەی ئاسـتی کارەکانیـان بـەرز بکەنــەوە و پـارەی زیاتریان دەست بکەوێ هەندێک جار لای خاوەنکـار زەم و بـەدگۆیی هاوکارەکانیان بکەن و واتایەکی بێشەڕەفی بکـەن. ئـەم کـارە لەوانەیـە لە هەموو ئەو "کارانەدا"دا ڕوو بدا کە بۆ خاوەنکار ئـەنجام دەدرێ و کەسانی دیکەش لەو کارەدا بەشدار بن.

لە بـواری بلوورسـازیدا زۆربـەی منـداڵان پێیـان خۆشـە لـە بەشـی کەپــەسکردن (بەســتەبەندی) ئـیش بکــەن، شــوێنێک کــە کارەکــەی ئاسانترە و گەرما کەمتر بێزاریان دەکات. خۆیان لە کـارکردن لـە لای زۆپـا کــە پێــی دەوتــرێ "دەروازەی دۆزەخ"، بەتایبــەتی لــە هاوینــدا بەدوور دەگرن. بۆیە تەنانـەت هەنـدێک جـار بـە فیتنـەیی لـە کەسـانی دیکە و خۆنواندن دەیانهەوێ بگەنە بەشی کەپسکردن. منداڵانی پەیک ماتۆڕی و ئەوانەی لە بواری سناپفووددا کـار دەکـەن پێیـان خۆشـە لـە گەڕەکە باکوورییەکانی شاری تاران کار بکـەن، کـە لـە ڕۆژدا کـاری زیاتری و شاگردانەی تێدایە. هەر بۆیـە ئـەم گرووپـە لـە گەڕەکـەکانی وەک فەرەحزاد بە شێوەی تەنیا دەژین.

لە گوڵفرۆشی و بازاڕەکانی گوڵ، منداڵان بە مەبەسـتی وەرگرتنــی شاگردانە لە مشتەرییەکان هاوکارییان دەکەن و هـەوڵ دەدەن ڕازییـان بکەن. بۆ وێنە گوڵ بۆ مشتەریەکان چەپکچەپک دەکـەن، شـریت بـە دەوری گوڵەکەدا دەبەستن، یـان خزمـەتگوزاریی زیـاتر پێشـکەش بـە مشتەری دەکەن. ئەو منداڵانـەی لـە بازاڕەکـانی گوڵـدا بـە داشـقە کـار دەکەن مشتەریان دەبـەن بـۆ چەنـد دووکـانێکی تایبـەتتر و بـەم شـێوە هاوکاریی مشتەریەکە دەکەن و هەموو ئەم کارانە لـە پێنـاو پاداشـت و حەقدەستی زیاتر ئەنجام دەدەن. لە کارواشـدا منـداڵان هەنـدێک کـاری

زیادە دەکەن بۆ ئەوەی پاداشتی زیاتریان دەست بکەوێ و مشتەریەکە ڕازی بکەن، وەک شوشتنی وردتر و لێدانی کەفی زیاتر و پیشاندانی وردبینی و لێهاتوویی بۆ ئەوەی بە ئامانجەکانیان بگەن.

لە کاری مادە خەسارچووەکاندا منداڵان بە مەبەستی زیادکردنی داهاتیان دەلاڵی دەکەن؛ واتە ڕاستەوخۆ ئەو پاشماوە لە مشتەری دەکڕن و بە نرخی زیاتر بە خاوەن دووکانەکانی دەفرۆشن یاخود دەیانهەوێ پاشماوەکە بە هەرزانترین نرخ بکڕن و بە گرانترین نرخ بیفرۆشن، و خەسارچووفرۆشەکان هان دەدەن کە مادە خەسارچووەکان لە دووکانی ئەواندا بفرۆشن .

لە کاری وەکوو لەحیمکاری و سافکاری و فیتەریدا، منداڵان هەوڵ دەدەن لە شاگردێکی سادەوە، واتە ئەو قۆناغەی کە دووکانە پاک دەکەنەوە و جەڕوادەر بدەنە دەست خاوەنکار و پارچەکان لە دووکانەکانی دیکە وەربگرن، ببنە شاگرد فیتەرێکی لێزان و زنجیرەی شاگردێتی هەرچی خێراتر تێپەڕ بکەن. گرینگترین ستراتیژی ئەوان لەم کارەدا ئەوەیە کە فێری کارامەیی پێویست بن و بە خاوەنکاری بسەلمێنن کە لە هەموو ڕوویەکەوە کارەکە بە لێهاتوویی ئەنجام دەدەن.

لە کاری ناو ماڵدا منداڵان هەوڵ دەدەن کێبڕکێ لەگەڵ هاوکارەکانیان کە زۆربەیان ئەندامی خێزانی خۆیانن بکەن و بە هەر پەلپ و بیانوویەک کارێکی کەمتر ئەنجام بدەن. لە مەزرا و کێڵگە کشتوکاڵییەکانیشدا منداڵان هەوڵ دەدەن خۆیان بە خاوەنکار نیشان بدەن و زیاتر کار بکەن، کار لە بارودۆخی سەختدا قبوڵ دەکەن و بۆ ڕازیکردنی خاوەنکار لە بواری کشتوکاڵدا تەنانەت زانیارییە خۆجێییەکانیان بەکار دەهێنن.

پۆلێکی دیکەی ڕێکاری منداڵان ئەوانەن کە بۆ بەرەنگاربوونەوەی دژ بە هەراسانکردن یان بۆ پاراستنی ئاسایشیان و بەرەنگاربوونەوەی چەوساندنەوە بەکار دەهێنرێن. لەم ڕەهەندەشدا منداڵان چەندین ستراتیژی ناچالاک هەتا تەواو چالاک بەکار دەهێنن کە هەندێک جار بە ئەنجام دەگا و هەندێک جاریش بە ئەنجام ناگات. لە کاری کارگاییدا، کە خاوەنکار ئامادەیە و منداڵەکان کاری بۆ دەکەن، بە هۆی ئەزموونی ئازار و توندوتیژی و چەوساندنەوە، منداڵان چەندین ستراتیژ هەڵدەبژێرن، یەکێک لەوانە گۆڕینی کارە، چونکە پێیان وایە بە گۆڕینی شوێنی کار یان پیشە لە کۆتوبەندی چەوساندنەوە سەرۆکە توندوتیژ و ستەمکارەکەیان دێنە دەرەوە. گێڕانەوەی منداڵێک کە لە دووکانێکی سافکاری کاری دەکرد بەم شێوە بوو:

> ئەم کێشانە بە کەس نالێم چییە، چی بلێم؟ من هیچ نالێم. دەچم دەلێم بێزارم دەکەی، چی زۆرە دووکان، لە شوێنی دیکە پێشنیاریان پێداوم.

بێگومــان لەوانەیــە بــۆ کەمکردنــەوەی ڕێــژەی چەوســاندنەوە و ڕێگریکــردن لــە پێشــێلکردنی مافــەکانیان داوا لــە خاوەنکارەکــەیان بکەن کە حەفتانە پارەیــان پــێ بدا؛ وەک منــداڵێک کــە لــە قەســابییەکدا کاری دەکرد وتی:

ئێستا حەفتانە حەقدەستمان پێ دەدەن. چونکــە هــەر کــات دەچــووین پارەکەمانی دەخوارد، دەیــوت ئــەمڕۆ ســبەینێ، ئــەمڕۆ ســبەینێ. هــەر ئێمە دەمانگوت سبەی کەی دەتوانی پارەمان پــێ بــدەی؟ بینیمــان چیتــر ناتوانین پارە وەربگرین، چەند شوێنێکمان گۆڕی. ئێستا ئــەو شــوێنەی کە تێیداین تازەیە.

ڕاستە پێشتر ڕوون کراوەتەوە کە هەندێک جــار منــداڵان بــە هــۆی چەوساندنەوە، ئازار، بەدەستهێنانی پارەی زیاتر، یان هەر هۆکــارێکی دیکــە شــوێنی کارکردنیــان یــان جــۆری کارەکــەیان دەگــۆڕن، بــەڵام پێویســتە بــوترێ هەمیشــە وا ناکــەن، چونکــە یــەکێک لــە هۆکارەکــانی نەگۆڕینی شوێنی کار ترس لە فەزای نــوێ و کەســانی نوێیــە. ئەمــەش بــە تایبــەتی بــۆ کچــان ڕاســتە، چونکــە دەترســن بــە گــۆڕینی شــوێنی کارەکەیان ڕووبەڕووی کەسانی دیکە ببنەوە کە دەســتدرێژی ســێکســی بکاتە سەریان. چالاکێکی بواری منداڵان لەم بارەوە وتی:

بڕوانە ئێمە نــاتوانین هــیچ کارێــک لــە ســەر خــودی خاوەنکارەکــە بکەین، بەڵام هانی دەدەین شوێنی کارەکەت بگۆڕی، چونکــە تــۆ ســێ ساڵە لەوێی، بــۆ نموونــە ســەیر کــە فــلان کــەس لــە شــوێنێک بــەم بــڕە حەقدەستە ئیش دەکا، تۆش دەتوانی، دەتوانی لێرە دەربچیت. بــە گشــتی قورسە منــداڵ لــە شــوێنێک دەربهێنــرێ کــە چەنــد ســاڵێکە کــاری تێــدا کــردووە، چونکــە بۆیــان گرینگــە کــە چەنــد ســاڵێک لــەوێ هەســت بــە ئاسایش دەکەن. بەڕاستی دەترسن لەوەی کە ڕەنگــە لــە کارگــای نوێــدا چی ڕوو بدا، دەڵێن باشە، لانیکەم ئەم خاوەنکارە زەڕی بۆم نییــە، بــۆ نموونە، یان ئێرە هەموو ئافرەتن؛ دەترسم بچمە شوێنێک کە پیاوی لێ بێ، ئەو هەستی ترسە وایان لێ دەکا لەوێ بمێننەوە. من دەڵێم لــە بــەر ئەوەی دەترسن، بۆ ئەوان گرینگە لە شوێنە کۆنەکە بمێننەوە.

بەرەنگاربوونەوە دژ بە ئــازار و تونــدوتیژی ســتراتیژێکی دیکەیــە کە منداڵانی کار بەتایبەت منداڵانی سەر شــەقام بــە کــاری دەهێــنن. لــە بــەر ئــەوەی لەوانەیــە ئــەم منداڵانــە لــە ژینگــەی شــەقامەکاندا تووشــی ئـــازارێکی زۆر بـــبن، زۆر جـــار بەرامبـــەر بـــەو هەراســـانکردنە کاردانەوەی توندوتیژیان دەبێت.

من خۆم چەندین جار شەڕم کــردووە، هــەر ئــەو ئۆتۆمبێلانــەی کــە تێدەپــەڕن. بــۆ وێنــە ئــەمڕۆ ئۆتــۆمبێلێکی شاســیی بڵینــد تێپــەڕی، شووشەکەیم سڕی. پاشان شووشەکەی دابەزاند و جنێوی پێدام. وەڵامم داوە. من ئەو کەسە نیم کە شتێک بڵێن و وەڵام نەدەمەوە. هەرچی بڵێن

وەڵامی دەدەمەوە.

وەرگرتنی یارمەتی لە تۆڕە پشتیوانییەکان ستراتیژێکی دیکە بۆ منداڵانە بۆ ئەوەی توندوتیژی و چەوساندنەوە لە کار و شوێنی کار کەم بکەنەوە. تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و تۆڕە پشتیوانییەکانی ئەم منداڵانە بریتین لە: خێزان، هاوڕێ، خزم و ناسیاو. لە زۆر حاڵەتدا منداڵان سەرەتا لە ڕێگەی ئەم تۆڕانەوە دێنە ناو کار. ئەم پرۆسە لە هەموو جۆرەکانی کاردا بەدی دەکرێت. بۆ وێنە منداڵێک کە لە ئەفغانستانەوە بەرەو ئێران کۆچ دەکا، لە ڕێگەی ئەم تۆڕە کۆمەڵایەتییانەوە دەچێتە ناو کاری زبڵگەڕی یان کاری سەر شەقام. بۆ منداڵانی کورد و تورک و لوڕ و کۆچبەرانی دیکەی شاریش هەمان شتە. لە زۆر حاڵەتدا منداڵانی سەر شەقام ئەندامێکی خێزانی خۆیان لەگەڵ خۆیان دەبەن بۆ ئەوەی لە دوورەوە ئاگاداریان بێ کە ئەگەر ئەم منداڵانە تووشی کێشەیەک بوون، بەرسڤیان بدەنەوە و داکۆکییان لێ بکەن. ئەمەش نەک تەنها لە کاری سەر شەقامەکاندا بەدی دەکرێ بەڵکوو لە جۆرەکانی تری کارکردندا دەبینرێت. بۆ وێنە منداڵان بەتایبەت ئەو کچانەی لە کارگاکاندا کار دەکەن، کاتێک لەگەڵ خێزانەکانیان کار دەکەن، هەست بە ئاسایشی زیاتر دەکەن. گێڕانەوەی منداڵان لەم تۆڕە پشتگیرییانە جیاواز بوو، هەندێکیان بەم شێوەن:

ئەگەر لە شوێنی کار کێشەیەک هەبێ بە باوکم دەڵێم، بە دایکم دەڵێم، بە کاکم دەڵێم.

لێرە کەس بێزارم ناکات. ئەوە پوورزامە ئەوەی دیکەش هەر پوورزامە. کەس بێزارمان ناکا، ئەوان هەن.

بۆ نموونە ئەگەر کەسێک لە من گەورەتر بێ و ئازارم بدا، جارێک کوڕێک هات و بەردی بۆ تووڕ دەداین؛ بە کاکمم وت. خۆم لێرە کارم دەکرد، کارم دەکرد، ئەویش ڕۆشت.

ئەگەر کەسێک بێزارم بکا، دەچم لەگەڵیان شەڕ دەکەم، دەچم بە دایکم و باوکم و ئەوان دەڵێم ...

هەندێک جار ئەم منداڵانە ڕەنگە ناچالاکترین ستراتیژەکان هەڵبژێرن، تەنانەت داوای کۆمەک و هاوکاریی تۆڕەکانی پشتیوانیی خۆیان ناکەن یان توندوتیژی و هەراسانکردن قبوڵ دەکەن. گێڕانەوەی ژمارەیەک منداڵ ڕێکار و ستراتیژی ناچالاک نیشان دەدات:

من لێرە هیچ کێشەیەکم نییە؛ تەنها هەندێک جار وەستاکەم شەڕم

لەگەڵ دەکات.

ئەگەر کەسێک هەراسانم بکا ...، هیچ، چی بکەم؟ من هیچ ناکەم.

کاتێک کەسێک بێزارم دەکا، دان بە خۆمدا دەگرم. من شەڕ ناکەم.

ئەگەر بۆ وێنە شتێک ببێتە هۆی نارەحەتیم و بە کەسێک بڵێم ئەویش نارەحەت دەبێ، بەهیچ شێوەیەک نایڵێم.

دواتر بۆ وێنە کاتێک تەنیام لەگەڵ خۆم قسە دەکەم، دواتر لە یاداشتنامەکەمدا دەینووسم.

من خۆم کێشەکەم چارەسەر دەکەم، بە کەس ناڵێم. من حەزم لەوە نییە کێشەی خۆم بە کەس بڵێم، خۆم کێشەکەم چارەسەر دەکەم.

پشتبەستن بە بیر و باوەڕی ئایینی ستراتیژێکی دیکەی منداڵانە کە ئازاری کار و ئەزموونی توندوتیژی و چەوساندنەوەیانی پێ ئەهوەن دەکەنەوە. گێڕانەوەی منداڵێک کە لە سافکاری کاری دەکرد بەم شێوە بوو:

کاتێک مناڵ بووم ئەوەندە شەڕمان دەکرد؛ ئەوەندە بە توندی لێیان داین، ئێمەش لێمان دەدان. پاشان ئێستا پێم وایە خۆزگە لێیان دەدام، بەڵام من لێم نەدابان. زۆربەی کات شەوانە بیرم دەکردەوە، بۆ وێنە خوایە گیان لێیان دام. لای خودا دەردەدڵ و سکاڵام دەکرد، دڵم نەدەهات ئەمانە لای کەس بڵێم و ئەوانیش نارەحەت بکەم، مەگەر ئەوەی کەسێک بیبینیبایە.

ئەو منداڵانەی کە لە سەر شەقامەکان کار دەکەن بە بەراورد بە منداڵانی تر زیاتر بەرکەوتنیان لەگەڵ گەلالەی دەزگاکانی حکومەت وەک بێهزیستی و شارەوانییەکان دەبن. ئەم منداڵانە بەتایبەت ئەوانەی کە ماوەیەکی زۆرە لە سەر شەقامەکان کاریان کردووە، بە باشی شارەزای هەڵاتن لە دەستی ڕێکخەران گەلاڵە بوون. بۆیە دەربازبوون لە ئەفسەران ڕێکارێکی دیکەی منداڵانە بۆ ئەوەی قۆڵبەست نەکرێن و لە کارکردن بەردەوام بن، کە ئەمەش لەم دوو گێڕانەوەی خوارەوەدا تەواو دیارە:

من هەرگیز نەکەوتوومەتە دەست بێهزیستی و شارەوانی. هەڵدێم. لێرە خۆمان حەشار دا، چووینە ژێر ئەو درەختە. کارمان کرد، دوایین جار کە شتێکمان کون کرد، بە کێرد تایەرەکەیمان هەڵدڕی.
نا شارەوانی دێ، یەک دوو فوودانەیان پێ دەدەین ئارام دەبێتەوە.

باشە کاتێک دێ شتەکانمان لێ بستێنێ لە ناکاو سی و پێنج دانەی هەڵدەگرت، هەمووی هەڵگرت. زۆر تکام کرد و لالامەوە وتی نەخێر نایدەم. ئیتر هەمووی برد.

بێهزیستی و شارەوانی دێن، ئێمە تا دەتوانین هەڵدێین؛ دەچینە ماڵەوە، چونکە دەمانگرن. جارێکیان کاکمیان گرت.

دروستکردن و پەرەپێدانی پەیوەندی لەگەڵ کەسانی دیکە لە سەر شەقام، شوێنی کاری منداڵان ستراتیژێکی تر بۆ ڕووبەڕووبونەوە لەگەڵ کێشە و مەترسییەکانی کار بۆ منداڵانی شەقامە. ئەم گێڕانەوەی خوارەوە بەکارهێنانی ئەم ستراتیژە لە لایەن منداڵێکی دەستفرۆش پشتڕاست دەکاتەوە:

من هاوڕێی هەموو ئەوانەم وا لێرەن. ئاگایان لێمە. بۆ وێنە جارێک کەسێک بێزاری کردم، هەموویان حاشاولیان بۆ هێنا، تەلەفۆنیان کرد پۆلیس هات و بردی. مامە ... ئەویش میوەفرۆشە؛ ئەوە زۆر باشە. بۆ وێنە ئەگەر داوای پارە بکەم پێم دەدات. ئەو ڕۆژەی کە کارم نەکردبێ، دەڵێ بۆ وێنە ٥٠ هەزار تمەن سبەی یان دووسبەی بیدەوە، هەرکات توانیت بیدەوە، بە قیست بیدەوە. پیاوێکی باشە. بۆ وێنە ئەگەر برسیمان بێ لە خواردنی خۆیمان بۆ تێدەکا؛ میوە بخۆین، هیچمان پێ نالێ، هیچ. ئەگەر شتێک پێش بێ ئەوە مامە ... هاوکاریمان دەکات.

دروستکردن و پەرەپێدانی پەیوەندی لەگەڵ ئەو کەسانەی کە کار دەکەن ستراتیژێکی دیکەی منداڵانە بۆ ئەوەی لەکاتی پێویستدا بەدوای پشتیواندا بگەڕێن. ئەم گێڕانەوانەی خوارەوە بەکارهێنانی ئەم ستراتیژە نیشان دەدەن:

لێرە هاوڕێی زۆرم هەیە؛ ئاخر هاوڕێکانم هەموویان کچن، ئینجا بەئەدەبن، لە من گەورەترن. ناوی باشترین هاوڕێم لێرە ...؛ ئێوارە دێت. ئەگەر کارێکم هەبێ کێشەیەکم هەیە، یارمەتیم دەدات.

ئەگەر کارێکم هەبێت بۆ وێنە ئەگەر بارەکە زۆر بوو ناتوانم بە تەنیا بیبەم، تەلەفۆن دەکەم و دێن یارمەتیم دەدەن. تەلەفۆنیش نەبێ، ئەوان نزیکن، لە کووچەی بنکەی پۆلیس؛ من بانگیان دەکەم، ئەوان یارمەتیم دەدەن. ئێستا ئەمانە ئەو چەند کەسەن کە لامن و هاوڕێی منن.

بۆ نموونە هەندێک کەس دەچمە لایان دەڵێم ئادامست ناوێ، دەڵێن وەرە با پێکەوە دابنیشین و قسە بکەین، دواتر لێت دەکڕین. دەبێ

لەبەردەمیدا دابنیشیت. هاوڕێیەکم هەیە، ئەو ڕۆژە لەگەڵم هات؛ زۆر لە فرۆشتنی بنێشتەکەدا یارمەتی دام. کە ڕۆیشت دوو جین ئادامسم پێ مابووەوە، نەمتوانی بیفرۆشم.

وەک باس کرا منداڵان لە شەقام و پارک و مێترۆدا تووشی جۆرە جیاوازەکانی توندوتیژی دەبن. زۆرێک لەو منداڵانە ئەفغانین. لەوانەیە لە قوتابخانەکان یان لە ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (NGO) و لە کتێبی دەرسەکانیاندا خوێندبێتیانەوە کە ئەگەر کێشەیەکیان لە سەر شەقام هەبێ دەتوانن یارمەتی لە پۆلیس وەربگرن، بەڵام کاتێک لە جیهانی ڕاستەقینەدا کێشەیەکیان بۆ دروست دەبێ و داوای یارمەتی لە پۆلیس دەکەن، پۆلیس نە تەنیا یارمەتیان نادا، تەنانەت لەوانەیە بە هۆی نەتەوە یان بوونی نایاساییان لە سەر شەقامەکان سووکایەتی پێ بکا و دەستگیریان بکات. گێڕانەوەی دوو منداڵی ئەفغانی سەبارەت بە بەرکەوتنی سەر شەقام بەم شێوە بوو:

هەندێکیان توندوتیژن، هەندێکیان مێهرەبانن، هەندێکیان تووڕەن. تووشی هەموو جۆرە مرۆڤێک دەبین. زۆربەیان دەستقووچاون، هەندێکیان تووڕەن. سەرەتا تووڕەن، دواتر ئوزرماییمان لێ دەخوازن. هەڵبەت هەندێکیان نەک هەموویان، هەندێکیان بێ ئەدەبن و دەچم بە ئەفسەرەکە دەڵێم هەڵبەت ئەفسەر هاوکارییەکی ئەوتۆمان ناکا، بۆ وێنە پێشنیاری خراپمان پێ دەدەن. بێتاقەتم دەکەن. ناچارم وەخۆ بکەوم، بەردێکی زل هەڵدەگرم وەدوایان دەکەوم کە هەمووان بزانن ئەوە کێیە. ئەفسەرەکان دەڵێن ئەگەر لەم کارە وەڕەز دەبی بچۆرەوە بۆ وڵاتەکەت و منیش دەڵێم وڵاتی خۆم ئاسایشی تێدا نییە، ئەگەر ئاسایشی تێدا نەبێ دەچمەوە لێرە چی دەکەم.

دوێنێ لێیان دام؛ زلەیەکی لێ دام [پشت سەری خۆی نیشان دەدات]. بە پۆلیسیش بڵێم، دەڵێ بەڵێ ئەفغانی بڕۆرەوە.

بە گشتی منداڵە پەنابەرەکان بە هۆی نەبوونی بەڵگەی ناسنامە و ترس لە دەستگیرکردن و دیپۆرتکردنەوە، ڕەنگە ستراتیژیی ناچالاکتر هەڵبژێرن. چەندین جار لە گەرەک و قوتابخانە و شوێنی کار لە لایەن منداڵانی ئێرانی و کەسانی دیکەوە بێڕێزییان پێ کراوە و بە شێوەیەکی نەرێنی بە "ئەفغانی" ناوزەد کراون. بەم شێوە متمانە بەخۆبوونیان لە بەرامبەر مەترسییەکان و خۆپاراستنیان بیچمی نەگرتووە یان کەم بووەتەوە. لە ئەنجامدا زیاتر ئەگەری بەکارهێنانی ستراتیژیی ناچالاکتر هەیە. ئەم گێڕانەوانەی خوارەوە ئەم پرسە پشتڕاست دەکەنەوە:

ئێمە لەگەڵ منداڵانی ئێران شەڕ ناکەین؛ ئیتر وڵاتی ئێمە نییە. قسە دەکەن، سەرمان دادەخەین، تێدەپەڕین. شەڕمان پێ دەفرۆشن.
تا ئێستا بووە ئیشمان کردووە، پارەیان پێ نەداوین. ئێمە چیتر شکاتمان نەکردووە، خۆ ئەفغانی نابێ شکات بکات.

ئێمە لێرە هەراسان دەکرێین، ئێمە هەموو شتێکمان بە سەر دێ، ئێمە ئەفغانستانی نەگبەتین، ئێمە ئەفغانستانی نەگبەتین، ناتوانین هیچ بکەین. ئەگەر شتێک بڵێم لێم دەدەن. هەر ئەو ئێرانییانە لێمان دەدەن، کورد لێمان دەدا، ئێستا کە لێمان نادەن، کەسانی دەوروبەریان پێمان دەڵێن بار مەهێنن، لێم دەدات. ئێمە کە نە دەسەڵاتمان هەیە، نە بەڵگەمان هەیە، نە ناسنامەمان هەیە، ناتوانین هیچیان پێ بڵێین. دەڵێ تۆ ئەفغانیت، ئەمە مەکە. ئەگەر باری کەسێک هەڵبگری لێت دەستێنم، من ناتوانم. شەڕ لەگەڵ ئێمە دەکەن، باوە چەندین جار تێمانیان هەڵداوە.

زۆرێک لە منداڵانی پەنابەر بە مەبەستی سوودوەرگرتن لە ڕاهێنان و پشتیوانیی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (**NGO**) بەشداری ئەو ڕێکخراوانەیان کردووە و پێشبینیش دەکرێ بە هۆی بوونی چەندین کەسی پسپۆڕ و شارەزا، وەک یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی و دەروونناسان، بتوانن داکۆکی لەم منداڵانە بکەن، چونکە یەکێک لە کارداکانی ئەم ڕێکخراوانە پاراستنی منداڵان لە هەمبەر توندوتیژی و چەوساندنەوەیە. بەڵام پێناچێ لەم ڕووەوە بە تەواوی سەرکەوتوو بووبن. ئەزموونی یەکێک لە توێژەرەکان لەکاتی کۆکردنەوەی زانیاری لە منداڵانی کارکەر سەبارەت بە تۆڕەکانی پشتگیریکردنیان بەم شێوە بوو:

یەکێک لەو شتانەی کە لە میانەی دیمانەدا لەگەڵ منداڵانی ئەم قوتابخانە ڕووی دا ئەوە بوو کە هیچ کام لەم منداڵانە لە وەڵامی پرسیاری "ئەگەر کێشەیەکتان بۆ ساز بێ لای کێ دەیدرکێنن" ئاماژەیان بە هیچ کام لە ناوی ئەنجومەن و یاریدەدەرە کۆمەڵایەتییەکانی ئێنجیئۆ نەکرد و وەک کەسی نهێنیپارێز سەیریان نەکردن.

بێگومان ئەمە هۆکار و فاکتەری خۆی هەیە، کە کارمەندان و یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتیی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (**NGO**) بەم شێوە باسیان کرد:

بڕوانە بۆ وێنە ئێمە هەندێ جار شیمانە دەکەین، دەمانوت بۆ نارەحەتی لەمانە. دەمانداا بە دەروونناسەکەمان کە لەوێیە، دەچوو قسەی لەگەڵ دەکرد. هەوڵمان دا لانیکەم پسپۆڕانە مامەڵە بکەین. نەخێر، دەبوو زەمینەیەکی لەبار بڕەخسێ کە بێن. بۆ وێنە دەمانگوت

بیری خێزانەکەت دەکەیت؟ دەیگوت نەخێر یان بەڵێ خاتوون؛ دەمێکە نەیانمبینیوە، بیریان دەکەم. بەڵام باسی ئەو حاڵەتە تایبەتەیان نەدەکرد. ئاماژەیان نەدەکرد، دەترسان، سەبارەت بە خێزانەکەیان، بینینی دایکیان هیچیان نەدەوت. ئەوان لەو کەسە دەترسن کە ئەم بەڵای بە سەر هێناون، لەو دۆخەی کە ناچار دەبێ بچێتە زیندان. بەڵێ چون نایاسایی هاتووە، نە کارتی هەیە نە هیچ شتێک.

هەروەها ئەگەری ئەوە هەیە منداڵان لە شوێنی کاردا ڕووبەڕووی کێشە ببنەوە، بەڵام دیار بوو کە متمانەیان بە تاک و ڕێکخراو و هتد نییە و لەوەی کە قسەی لە سەر بکەن هەستیان بە ئاسایش نەکرد. ئەو کێشانەی باس کران ئەو کێشانە بوون خۆیان دەیانزانی ئەگەری ڕوودان و سەرهەڵدانیان هەیە.

ناتوانین بڵێین تەواو تەواوە. پەیوەستە بەوەی کە ئایا منداڵ فێری قسەکردن بووە یان نا و ئەو کێشەی کە لە زەینیدایە پێویستە، کارێکی زۆر پێویستە. هەندێک جار منداڵەکان پێمان دەڵێن و هەندێک جار دوای زنجیرەیەک بەدواداچوون، دایکەکە دەڵێ لە کار هاتۆتە دەرەوە، باش نەبووە، خاوەنکارەکەی بە باشی مامەڵەی لەگەڵ نەکردووە. بەڵام بە هۆی ئەو پەیوەندییە بەردەوامەی لەگەڵ منداڵان و خێزانەکان هەمانە، دەڵێین قسە بکە، پەیوەندیمان پێوە بکە، ئێمە لێرەین بۆ ئەوەی خزمەتگوزاریتان پێ بگەیێنین، ئەرکی ئێمەیە بەدواداچوونتان بۆ بکەین. ئەمە خەریکە بیچم دەگرێ، بەڵام بە هۆی فەرهەنگ و کولتوری داخراویانەوە هێشتا نەگەیشتووە بەو قۆناغە تەواوە، باشە. بەڵام خەریکە بیچم دەگرێ و ئێستا بەو تێبینیانەی کە هەمانبووە، پەیوەندیمان لەگەڵ منداڵەکان باش بوو.

دەکرێ بڵێین لە بەر ئەوەی منداڵان توانای بەرگریکردنیان لە مافەکانیان نییە، توانای ئەوەیان نییە تۆڕەکانی پاڵپشتییان بە باشی بەکار بهێنن یان تۆڕەکانی پاڵپشتییان لاوازن و ئەگەر ئەم منداڵانە داوای یارمەتی بکەن توانای پشتگیریکردنی باشی منداڵانیان نییە. حکومەت و یاساکانیش داکۆکی لەم منداڵانە ناکەن و تەنانەت ئەم منداڵانە لە لایەن ستافی دامەزراوە یاسایی و جێبەجێکردنکارەکانەوە توندوتیژی و ئازار دەبینن. بە گشتی ستراتیژی کردەیی منداڵان ئەنجامێکی باشیان بۆ ناهێنێ، چونکە توندوتیژی و هەراسانکردن، مەترسیی جۆراوجۆر، چەوساندنەوە، خراپ بەکارهێنانی مافەکان، ماوەی درێژخایەنی کارکردن، بێڕێزیکردن، بینینی ڕووداوە ناخۆشەکان بەشێک لە ئەزموونە ژیاوەکانیان لە کارەکەیانە.

وێنەی منداڵێکی کار (وێنە لە اعتماد آنلاین **Etemadonline** وەرگیراوە)

کار و تەندروستیی منداڵان

جۆرە جیاوازەکانی کاری منداڵان، چ بە هۆی سروشتی خۆیانەوە و چ بە هۆی بارودۆخی کارکردن و ئەو ڕووداوانەی کە لە دەوروبەری کاردا ڕوو دەدەن، لە ڕەهەندە جۆراوجۆرەکانەوە تەندروستیی منداڵان دەخەنە مەترسییەوە و هەر بۆیە بە کاری منداڵان ناو دەبرێن. باشترین پێناسە بۆ "تەندروستی"[1] لە پەیڕەونامەی ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانی[2] لە ساڵی ٢٠١٧دا هاتووە: "چەمکی تەندروستی تەنها نەبوونی نەخۆشی و کەمئەندامی نییە، بەڵکوو حەسانەوەی تەواوی جەستەیی و دەروونی و کۆمەڵایەتییە". لە ناسینەوەی کەسێکی تەندروستدا دەکرێ بڵێین مرۆڤی تەندروست کەسێکە کە نەخۆش نییە، کەمئەندام نییە، لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی ژینگەدا خۆی دەگونجێنێ، بۆ بەڕێوەبردنی ژیان و خۆڕاگریی پێویست لە بەرامبەر ڕووداوە کتوپڕەکاندا هێزی تەواوی هەیە، لە ڕووی دەروونییەوە کەسایەتییەکی هاوسەنگی هەیە و لە ڕووی چاکییەوە تەواو لە دیتران تێیدەگا، بەدوور لە تەماح و ستەم و ئیرەیی و گەشبین و خێرخواز و ڕووخۆشە [77].

بە گشتی دوو ئاراستەی جیاواز بۆ پێناسەکردنی تەندروستی بوونی هەیە:

1) ئاراستەی نەخۆشیتەوەر بە بوون یان نەبوونی نەخۆشی لە

---

1. Health
2. Constitution of the World Health Organization

وتـەزا جیـاوازە جەسـتەیی و دەروونییـەکان سـنووردار بۆتـەوە. لـەم ڕوانگەدا تەندروستی حاڵەتێکە کە تێیدا هیچ نیشانەیەکی نەخۆشی تێدا نییە و تەندروستی ئامانجی کۆتـایی پزیشـکییە. لـەم بۆچوونـەدا ڕۆڵـی فاکتـەرە دیاریکـەرەوە ژینگـەیی و کۆمەڵایـەتی و دەروونناسـییەکان پشتگوێ دەخرێت [78].

2) ئاراستەی تەندروستیتەوەر تەندروستی وەک بـوونی پلەیـەکی بـەرزی خۆشـبژێوی پێناسـە دەکـات. بـە پێـی تیـۆریی تەندروسـتی، کەسـێکی بـە تەندروسـت گریمانـە دەکـرێ کـە پلـەی بـاڵای هێماکـانی تەندروسـتی هـەبێت. تەندروسـتیی ڕاستەقینە ڕەنگدانـەوەی پرۆسـەی بەهێزبوون و توانای تێکەڵ بە ژیانێکی باشە.

لە پێناسەکاندا تەندروستی چوار ڕەهەندی بنەڕەتی لە خۆ دەگـرێ: ڕەهەنـدی جەسـتەیی، ڕەهەنـدی دەروونـی، ڕەهەنـدی کۆمەڵایـەتی و ڕەهەندی مەعنەوی. لەم لێکۆڵینـەوەدا دوو ڕەهەنـدی یەکـەم لـە نێـوان منداڵانی کاردا لێکۆڵینەوەیان لە سـەر کـراوە. وەک بـاس کـرا، کـاری منداڵان تەندروستییان دەخاتە مەترسییەوە و ڕێگـری لـە گەشـەکردنی گونجاویان دەکات. لە وتەزای مەترسییەکانی کاریش ڕوون کراوە کـە منداڵان مەترسیی وەکوو کارکردن لە بەر سەرما و گەرما، کـارکردن لە کێڵگە کشتوکاڵییەکان کە بە پیسایی‌ڕۆ ئاودێری دەکـرێن، هـەڵمژینی هەوای پیس لە شەقامدا، بەرکەوتنی مادە کیمیاییەکان، سووتان، بڕین، شکان، ڕووداوی هـاتوچۆ، نەخۆشـکەوتن، بڕینـی ئەنـدامانی جەسـتە، تەنانـەت مردنیـان لـە سـەرە. لـە زۆرێـک لـە کارەکانـدا بـە داشـقە و عارەبانە باری قورس، زبڵگەڕی، کارکردن لـە مەیـدانەکانی سـەوزە و میوە، دووکان و مارکێتی مادە خۆراکییـەکان و کارگـای بەرهـەمهێنان ناچارن باری قـورس دەگوازنـەوە. لـە کـاری وەکـوو دەستفرۆشـی لـە مێترۆ یان زبڵگەڕیدا دەبێ ڕۆژانە مەودایەکی زۆر دوور بە پا ببـڕن. لـە کارەکـانی وەکـوو مـادە خەسـارچووەکان، فیتـەری، سـافکاری، لـەحیمکاری و دارتاشـی، دەنـگ و ژاوەژاوی زۆر دەتـوانێ بیسـاییان بخاتە مەترسییەوە. لەحیمکاری زیان بـە بیناییـان دەگەیـەنێ و هـەموو جۆرەکانی کاری منداڵان پەیوەندییان بە مەترسییە زەختەکانەوە هەیـە، کە هەموو گێڕانەوەکان لە وتەزای مەترسییەکانی کاردا تاوتوێ کران.

ئەم کارانـە جگـە لـەوەی ڕاسـتەوخۆ زیـان بـە منـداڵان دەگەیـەنن، کاریگەریش لە گەشەی جەستەییان دادەنـن، و کاتێـک دەگەنـە تەمـەنی پیری، بـە هـۆی نەخۆشـییە جۆراوجۆرەکـانی وەک دیسـکی کەمـەر و کێشەی دیکەی جەستەییەوە نـاتوانن کـار بکـەن و تووشـی لاکەوتـەیی پێشوەختە دەبن. دەبێ لـە سـەرەتای پیریـدا خانەنشین بـبن، هـەر وەک چۆن باوکیان لە سەرەتای هەرەتی پیرێتیدا بە هۆی کێشـەی جەسـتەیی و نەخۆشیی دەروونییەوە نەیانتوانیبوو و ناتوانن کار بکەن. منداڵان لە پـاڵ کـارکردنی درێژخایـەنی ڕۆژانـەدا، خـۆراکی گونجاویـان نییـە و هەندێ لە ژەمـە خواردنـەکانیان هیچ نـاخۆن یـان گرووپـی خـۆراکیی

فرەچەشنیان سنووردارە و هەندێک جار ئەوەندە کار دەکەن کە بە هۆی نەبوونی خۆراکەوە ناتوانن ژەمێکی ئاساییان هەبێت. منداڵانی کۆچبەر، چ منداڵانی ئێرانی و چ منداڵانی نائێرانی، کە لە تارانن و بە دوور لە بنەماڵەکانیان و لە فەزای کرێکاری یان لەگەڵ کەسانی سەڵت کار دەکەن و دەژین، زیاتر لە هەمووان کێشەیان لە سەرە، وێڕای ئەوەی کە کێشە دەروونییەکانیش حەرەشەیان لێ دەکا، کێشەگەلێکی وەکوو دەستدرێژی جەستەیی و سێکسیشیان لە سەرە. منداڵێکی زبڵگەڕ کە لە گەڕەکی پوونەک خەریکی کۆکردنەوەی زبڵ بوو، شێوازی ژیانی خۆی گێڕاوە:

> من هیچ ناخۆم، بەرچایی ناخۆم هەتا کاتژمێر دەی شەو، سەعات یازدە دەچمە ماڵەوە، شتێک دەخۆم. هیچم نییە بیخۆم. هەندێک جار مریشکی سوورکراو دەخۆم شتێک دەخۆم، هەندێک جار هیچ نییە بخۆم. لە ماڵەکەماندا فەرشمان هەیە، کۆمیدییەکمان هەیە، سەلاجەکەم شکاوە. تەلەفزیۆنەکەم شکاوە. پەردە و بەتانی و هیچمان نییە. خۆزگە موبایلێکمان هەبوایە.

وەک گێڕانەوەکان دەریدەخەن، بە هۆی نەبوونی خۆراکەوە منداڵان لە هەندێک ژەمە خواردن بێبەش دەبن و هەندێک جار داوا لە شارۆمەندان دەکەن خۆراکیان بۆ بکڕن. لە بەر ئەوەی منداڵان هێشتا لە رووی ناسیاری و مەعریفییەوە بە تەواوی گەشەیان نەکردووە، زۆر جار ناتوانن مەترسییەکانی کارکردن زۆر بە باشی بناسن. لە لایەکی دیکەشەوە بە هۆی سروشتی منداڵییەوە حەزیان لە یاریکردنە و هەندێک جاریش لە سەر شەقام یان لە شوێنی کارەکەیان یاری لەگەڵ یەکتر دەکەن، کەچی نازانن یاریکردن لەو ژینگانەدا رەنگە بۆیان مەترسیدار بێت. لەوانەیە لە کاتی یاریکردن و گاڵتە و جەفەنگ لەگەڵ یەکتردا بە هۆی تایبەتمەندیی ژینگەکەیان زیان بە یەکتر بگەیەنن یان زیانیان پێبگەیەنن. چالاکێکی منداڵان وتی:

باشم لە بیرە لەگەڵ دایکێکم قسەم کرد، بۆم روون کردەوە کە ئیشکردن لە سەر شەقام مەترسیدارە؛ منداڵەکە زیانی پێ دەگا، شتێک روو دەدا، لەوانەیە منداڵەکەت بەم شێوە بێ و .... وتی بەڵێ من هەموو ئەمانە خۆم دەزانم، بەڵام چی بکەم، پێویستم بە پارەکەیە. لە چوارڕێیانەکەدا بە شۆخی و گاڵتەیەک منداڵەکەیان سوتاند، لە سەر گاڵتە و جەفەنگێک! بردیان بۆ نەخۆشخانە نیوەی تێچووەکەی ئەنجومەن دای. منداڵەکە ئێستا باشە، خەریکی خوێندنە، ئەندامیان بۆ چاند. دوای ئەم رووداوە جارێک یان دوو جار تەلەفۆنی بۆ کردم و وتی کە تۆ ئەوەت وتووە. پێم وت چیتر مەهێڵە بچێتە چوارڕێیان، بەڵام ئێستا دەبینم جارێکی دیکە دەرواتەوە سەر چوارڕێیان، ئیتر پێویستییە. شا پرسەکە بە ئێمە جێبەجێکردن نابێ، دەبێ لە رەگەوە

چارەسەر بکرێت. پێم وایە پێویستە ئاستی خۆشگوزەرانیی گشتی بەرز بکەینەوە، ئەمە کاری حکومەتە. ئێمە وڵاتێکی دەوڵەمەندین، ئێستا هەندێک کەس دەستیان بە سەر سەروەت و ساماندا گرتووە. ئەگەر هەژاری نەبێ، هیچ دایک و باوکێک نایهەوێ لە هاویندا، لە کاتژمێر 12 نیوەڕۆدا، یان لە زستاندا منداڵەکەی بنێرێتە سەر شەقامەکان. لە کاتێکدا کە لە زستاندا کەشوهەوا ئەوەندە سارد دەبێ، کەس ناتوانێ لە دەرگاکە بێتە دەرەوە، بەڵام ئەو منداڵە لە سەر چوارڕێیان و خاڵە یەکتربڕەکاندایە. ئیتر ناچارییە. هەمان شارەوانی لە بەر چاو بگرن. شارەوانی ئەرکی پێشکەشکردنی خزمەتگوزاریی لە سەرە. هەندێک منداڵمان هەبوو، من بەرپرسیان بووم، لە پارکی جەوانمەردان کانێکسمان پێدان؛ پێشنیاری خودی شارەوانی بوو. ئەم کانێکسەی پێ داین و هیچیشی نییە. ئێمە خۆمان تەیارمان کرد، بەڵام ئەوان چاوەڕێی هەموو شتێکیان لە ئێمە دەکرد کە بۆ وێنە بۆ ڕاپۆرتەکەیان پێ نادەین، بۆچی وێنە نادەن، لیستێکی دوو و درێژی چاوەڕوانییەکانیان نارد بۆ ئێمە. یەکەم ئەرکی تۆیە. دووەم لە بەرامبەر ئەو کارە بچووکەی ئێوە کردووتانە، دەمانهەوێ هێڵی سوور ببەزێنین! منداڵەکە دێتە ئەوێ، من بەم تەمەنەوە دەچم یاری لەگەڵ دەکەم، تۆپێنی لەگەڵ دەکەم یاری دەکەین، هەموو شتێک دەکەین بۆ ئەوەی منداڵەکە تەنها بیر لە یاریکردن بکاتەوە، کایە و بزۆزی بکات. ڕاهێنەرەکانمان کە بۆ یارمەتیدان هاتبوون، وێنەیان گرت، بە منداڵەکانم وت وێنەکە مەگرن، خۆم دەیگرم. جارێک منداڵەکانی ئەوێ ویستیان وێنەی خۆیان بگرن، وتم نەخێر کوڕەکان با هێڵی سووری خۆمان نەبەزێنین. بەڵام شارەوانی دەیهەوێ ئەمانە وەک شانازیی خۆی تۆمار بکا، لە کاتێکدا ئەرکی خۆیەتی و لە هەمووی گرینگتر پرسی هەژارییە؛ هەژاری هەیە کە دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵان لە شەقامەکاندا ئیش بکەن.

پرسێکی دیکە کە تەندروستیی منداڵان و خێزانەکانیان دەخاتە مەترسییەوە، سەرداننەکردنی پزیشک لە کاتی نەخۆشکەوتن و برینداربوونە. هۆکاری وەها ملنەدانێک دوو شتە: یەکێکیان پێکهاتەی زەینییە، واتە بیر و باوەڕەکانیان سەبارەت بە تەندروستی، ئەوی دیکەیان هەژاری و تێچووی پشتشکێن وماڵوێرانکەری چارەسەرە، بەتایبەتی بۆ منداڵانی ئەفغانی و خێزانەکانیان. بێگومان ئەم دوو بژێرە پەیوەندییان بە یەکەوە هەیە و لێک جیا نین. هەندێک منداڵ لە کاتی نەخۆشکەوتن یان برینداربوون بۆ چاکبوونەوە ناچنە نەخۆشخانە یان بنکەی تەندروستی، ئەوان پێیان وایە کێشەکەیان، واتە ئەو نەخۆشییە یان ئەو برین یان زیانەی کە پێیان گەیشتووە، بە تێپەڕبوونی کات چاک دەبێتەوە. قسەی دوو منداڵ ئەم مانایە پشتڕاست دەکاتەوە:

من خەریکی چێشتلێنان بووم؛ خەریکی دروستکردنی ماکاڕۆنی

بووم، ڕژا بە سەر قاچمدا، قاچم سووتا، لە پێشدا پێم وابوو باشتر دەبێ، دواتر ئەو پێڵاوانەم لە پێ کرد و ئێشم کرد سووتمانەکە هەوی کردبۆوە. پاشان چوومە نەخۆشخانە.

من، لەو ساڵەی وا لەدایک بووم، هەرکات نەخۆش دەبم، هەوڵ دەدەم خۆم چاک بکەمەوە.

تێچووی قورسی تەندروستی بۆ منداڵانی ئەفغانی و ئێرانیی بێبیمە یەکجار زۆرە. هەندێک جار، لە ترسی ئەو بڕە تێچووە زۆرانە ناچنە ناوەندە پزیشکییەکان و ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی برینەکانیان لە داهاتوویەکی نزیکدا کاریگەریی نەرێنی لە سەر تەندروستییان دابنێت. تەنانەت کاتێک کە دەبێ بچن، لەوانەیە ناچار بن پارەی چەند مانگیان سەرفی سەردانی پزیشکی بدەن. بۆیە هەوڵ دەدەن ئەوەندەی بۆیان دەکرێ خۆیان لەم تێچوونانە بەدوور بگرن. منداڵێک کە کرێکاری بیناسازی بووە لەم بارەوە وتی:

جارێک لە کاری بیناسازیدا دەستم شکا، چوومە نەخۆشخانەی تاڵەقانی، ٢ ملیۆن تمەنیان وەرگرت.

لە کاتێکدا ئەم ڕووداوانە بەشێک لە ڕووداوی کارن و دەبێ خاوەنکار بەرعۆدەی پارەکەی بێ، بەڵام بە هۆی ئەوەی ئەم منداڵانە گرێبەستی کارکردنیان نییە و بیمە نایانگرێتەوە، خاوەنکار خۆی لە دانی پارەی چارەسەری کرێکارە بریندارەکان دەبوێرێت. ئەزموونی نەچوون بۆ ناوەندە پزیشکییەکان لە بنەماڵەی زۆرێک لەو منداڵانەشدا دەبینرێت. لە ڕاستیدا دەکرێ بڵێین یەکێک لە هۆکارەکانی کارکردنی منداڵان زیانبەرکەوتنی و نەخۆشییەکانی دایک و باوک بێ، کە ئەویش بەرهەمی کارکردن لە تافی منداڵییە و ئەم خولە لە خێزانە هەژارەکاندا بەردەوامە و ڕەگ و ڕیشەی داکوتاوە. ئەم منداڵان دەبێ بۆ بژێویی خێزانەکانیان کار بکەن و وەک نانادەرهێنەری خێزانەکەیان سەیر دەکرێن. منداڵێک ئەزموونی ژیاوی خۆی لەم بارەدا بەم شێوە گێڕاوە:

من لەگەڵ دایکم و باوکم و خوشکەکەم، براکەم دەژیم. باوکم تووشی تێکچوونی دەمارەکان بووە؛ بۆ ماوەی ساڵێک دەبێ تورە دەبێ و مستە کۆڵەی وات لێ دەدا کە ساڵێک هەڵناسێتەوە. جارێک لە سەرمی دا هەتا ڕۆژێک خەوتم، بێهۆش کەوتم. نەمانتوانین بیبەینە نەخۆشخانە، باشترین دەرمانمان بۆ کڕی، باش نەبوو. چاکە خەڵکیش کۆمەکیان کردین، بەڵام پارەمان نییە بیبەین بۆ نەخۆشخانە. خۆشمان کە نەخۆش دەکەوین کۆخە، قورگئێشە، ئازاری پێ، ئازاری شان، ئازاری پشت، سەرئێشە، ژانەسەر، ئەم شتانە ڕوو دەدەن، ناچینە لای

پزیشک، دەرمان دەکڕین.

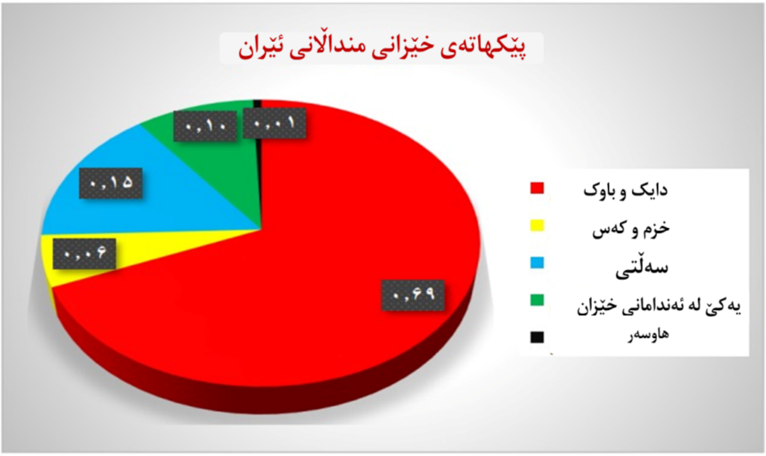

چارتی ژمارە 33-3: پێکهاتەی بنەماڵەی منداڵان (N=293)

لە ئێستادا کێشەی کۆرۆنا و بڵاوبوونەوەی پەتای کۆڤیدی 19 یەکێکی تر لەو چالنجانەیە کە منداڵانی کار ڕووبەڕووی دەبنەوە. ئەم ڤایرۆسە جگە لەوەی لە زۆر ڕووەوە زیان بە کار و کاسپیی منداڵان دەگەیەنێ، مەترسیی تەشەنەسەندنی ئەم پەتایە دەخاتە بەردەم منداڵان. منداڵان زیاتر لەو ژینگەدا کار دەکەن کە ئەگەری تووشبوونیان بە نەخۆشییەکە زیاترە، وەک کارکردن لە شوێنی داخراوی کارگای بەرهەمهێنان، کارکردن بە عارەبانە لە بازار، هەروەها لە مەیدانەکانی میوە و تەرەبار لە شوێنە قەرەباڵغەکان، زبڵگەڕی و دەستخستنە ناو زبڵدان کە پڕ لە ماسکی پیسبوو بە ڤایرۆسە. لەوەی کە لە سەدا چەندی منداڵانی کار بەرکەوتەی ڤایرۆسی کۆرۆنا بوون هیچ بەڵگەیەک لەبەردەستدا نییە، بەڵام ناتوانین وێنای ئەوە بکەین کە ئەوان لەم نەخۆشییە پارێزراو بوون. منداڵێکی زبڵگەڕ کە لە نزیک نەخۆشخانەی شەریعەتی خەریکی کۆکردنەوەی زبڵ و خاشاک بوو، بەم چەشنە باسی ئەو دەمامکە پیسبووانەی کرد:

دەچینە سەر ئەم زبڵدانە، کۆمەڵێک دەمامک هەڵڕژاوە؛ ئێمەش خۆ دەستەوانەمان نییە، دەستمان لێی دەکەوێ ....

لێکەوتەی هاوبەشی هەموو جۆرەکانی کاری منداڵان ئەوەیە کە ڕەهەندەکەی تر واتە تەندروستیی دەروونیی منداڵانە دەکەوێتە بەر مەترسی. کارکردن لە بارودۆخێکی سەخت، ماوەی درێژخایەن و نائاسایی کارکردن، ئەزموونی توندوتیژی و چەوساندنەوە، بوونە قوربانیی تاوان، لە هەندێک حاڵەتدا کارکردن لە دووری ماڵ و

خانەوادە، کارکردن لە شوێنی کار لەگەڵ کەسانێک کە هاوتەمەنی منداڵەکە نین، ئەزموونی دەستگیرکران لە لایەن بێهزیستی و هێزە ئینتزامییەکان لە هەندێک جۆری کار و لە حاڵەتەکانی دیکەدا، چەندین جار تەندروستیی دەروونیی منداڵانی خستۆتە مەترسییەوە. ئەوان ڕووبەڕووی کێشەگەلی وەکوو خەمۆکی، دڵەڕاوکێ، شەرمنگێزی، و بەئەزموونکردنی هەستی ناخۆشی وەک توڕەیی، دڵتەنگی، بێزاری و جاڕزی، هەستکردن بە ڕق و کینە دەبنەوە. لە کارەکانی وەک دەستفرۆشی و کارکردن لە چوارڕێیانەکاندا، منداڵان بە هۆی ئەوەی هەندێک جار بۆ فرۆشتنی کاڵا و خزمەتگوزارییەکانیان تکا دەکەن و دەپاڕێنەوە یان تەنانەت سواڵ دەکەن ورەبەرزییان لەدەست دەدەن و سووک دەبن. گێڕانەوەی هەندێک لە منداڵان خەسارەتەکانی ڕەهەندی دەروونی وەبیر دەخاتەوە:

شتە سەختەکەی دیکە ئەوەیە کە دەبێ بگری، بڵێی تۆخودا بیکڕن، تەنانەت هەندێک جار مرۆڤەکان جوێنمان پێ دەدەن. مرۆڤ لە دڵی خۆیدا بیر دەکاتەوە، باشە ئەوە کارە؟!

سەختیی کارەکانمان ئەوەیە کە دەبێ شووشەکە بە زۆر بشۆین. هەندێک کەس پێیان خۆش نییە، ئێمە زۆر پێداگری دەکەین. بۆ وێنە دوای ئەوەی شووشەکەمان سڕی، پارە نادەن. هەروەها لە دڵمدا دەڵێم، حیزباب پارەی نەدا.

کۆچ و دابڕان لە هەندێک سەرچاوەی پەیوەندیی کۆمەڵایەتی و لە ئەنجامدا، نەبوونی هەستی وابەستەیی کە لە کۆچەوە سەر هەڵدەدا و نەبوونی کۆنترۆڵێکی کۆمەڵایەتی کە لەم سەرچاوانە سەر هەڵدەدا و لە لایەکی دیکەوە فشاری کارکردن و ئەو دەرفەتانەی بۆ منداڵان لە شوێنی کار و لە سەر شەقام لە بەردەستە وا دەکا کە ڕوو لە هەندێک ڕەفتاری مەترسیداری وەکوو بەکارهێنانی مادە هۆشبەرەکان و پەیوەندیی سێکسیی مەترسیدار بکەن. هەروەها ژیان لە ژینگەی کرێکاری لەگەڵ گەورەساڵاندا هەندێک هەلی تاوانکارییان بۆ دەرەخسێنێ و دەتوانن لە گەورەساڵەکانەوە فێری ئەم ڕەفتارانە ببن. جگەرەکێشان، بەکارهێنانی هەندێک مادەی هۆشبەری سووک، خواردنەوەی خواردنەوە کحولییەکان و پەیوەندیی سێکسیی مەترسیدار لە نێو هەندێک لە منداڵانی کار بەتایبەت گەورەساڵەکاندا بوونی هەیە. یەکێک لە خاوەنکارەکان بە پشتبەستن بە ئەزموونی چەندین ساڵەی خۆی سەبارەت بە کارتێکراویی منداڵان لە لایەن گەورەساڵەکانەوە وتی:

بۆ نموونە زۆر زوو ئالوودە دەبن؛ واتە بە هۆی ژینگەی کارکردنەوە .... شا منداڵ دێتە ناو گرووپێک، بۆ وێنە منداڵەکە دێ و

لە گرووپێکدا دادەنیشێ، گوێی لە شتگەلێک دەبێ کە نابێ بیبیستێ، ئەوان کارگەلێک دەکەن کە نابێ لە بەر چاو ئەو منداڵەدا بیکەن. منداڵ بۆی دەبێتە شتێکی ئاسایی، واتە ئەو شتانەی کە ڕوو دەدەن بۆی ئاسایی و سروشتی دەبن .... بۆ وێنە ببوورە، ئاو کراوە قسە دەکەن، بۆ وێنە خاوەنکار خۆشەویستەکەی هەڵدەگرێ و دوای دەوام دەیهێنێتە دووکانی بەرگدووری. بەڵێ دەیهێنێتە ناو دووکانی بەرگدووری منداڵەکە ئەمە بە باشی دەبینێت. بۆ وێنە خاوەن دووکانەکە لە بەر دەم منداڵێک عارەق دەخواتەوە، ئەیچی، منداڵەکە بە لایەوە ئاسایی دەبێتەوە. کاتێک کە هەڵ دەدەن یان گیرۆدە دەبێ یان بەیانان کە دێتە ئێرە بۆنی حەشیش وڵات دادەگرێ ئیتر دڵ و دەماغت دەکرێتەوە و شادومان و کەیفخۆش دەبیت. (ئەم قسانە بە تانە و توانج دەکات.)

هەروەها منداڵێک کە لە زبڵخانەیەک لە گەڕەکی شەمساباد دەژیا، سەبارەت بە بەکارهێنانی مادە هۆشبەرەکان وتی:

نا، ئێمە لەوێ گەورەیەکمان هەیە، ناهێڵێ لە ژوورەکەدا ناس بکێشین؛ ئەوانەی کە دەکێشن، ژووری تایبەت بە خۆیان هەیە.

ئەزموونی ئازاردانی سێکسی یەکێکی دیکە لەو هۆکارانەیە کە تەندروستیی دەروونیی منداڵان دەخاتە مەترسییەوە. وەک بەڵگەی بەشەکانی پێشوو دەریانخست، ژمارەیەک لە منداڵان ئازاردانی سێکسییان بەئەزموون کردووە. کاتێک پرسیاریان لە ئەزموونی ئازاردانی سێکسی دەکرد، زۆر جار ئەزموونی کەسانی دیکەیان دەگێڕاوە، یان هەندێک کچ دەیانگێڕاوە کە توندوتیژیی سێکسی لە شوێنی کار یان لە پارکەکاندا زۆر بووە. ئەزموونی ئەم ڕووداوانە یەکێک لەو ئەزموونە تاڵانەیە کە هەر مرۆڤێک دەتوانێ لە ژیانیدا بەئەزموونی بکا و لێکەوتەکانی بۆ چەندین ساڵ لە مێشک و دەروونی منداڵەکەدا دەمێنێتەوە و چەندین خەسارەت لە پاش خۆی بە جێ دەهێڵێ کە ئەم لێکەوتانە بریتین لە هەستکردن بە شەرمەزاری، ڕق لە خۆبوون، خەمۆکی، دڵەڕاوکێ، و پەرێشانی. لە بەر ئەوەی منداڵان بەتایبەت کچان دەترسن لە ئەزموونی توندوتیژی و ئازاردان بە تاوانبار لە قەڵەم بدرێن، ئەزموونی ئازاردران لای تۆڕە پشتیوانییەکانی خۆیان باس ناکەن و ئەگەری زۆرە منداڵەکە بۆ ماوەی چەندین ساڵ و هەندێک جار تا کۆتایی ژیانی بە تەنیا ئەم مەینەتە لە کۆڵ بنێت.

کۆمەڵێک منداڵ بە ڕێنمایی و هاوکاریی دەوروبەریان بە مەبەستی پەیداکردن و پاشەکەوتکردنی داهاتیان کۆچ دەکەن بۆ تاران تا لە داهاتوویەکی نزیکدا بتوانن بگەڕێنەوە شارەکە و بژێویی ژیانیان بۆ

خۆیـان دابـین بکـەن، بـەڵام هـەموویان سـەرکەوتوو نـابن و بـە هـۆی ئـەوەی نـەیانتوانیوە شـتێک بـۆ خۆیـان پاشـەکەوت بکـەن لـە ڕوویـان هەڵنایە بگەڕێنەوە بۆ شـاری خۆیـان و سـەرەڕای بـارودۆخی خراپـی شـاری تـاران لـەو شـارەدا دەمێننــەوە. هەسـتکردن بـە سـووکایەتی یـەکێک لـەو هەسـتانەیە کـە لـە ئەنجامـدا بەئـەزمونی دەکـەن. لـە بـەر ئەوەی فێری هەندێک کارامەیی ژیان نەبوون، بـە ئاسـانی دەچنـە نـاو ئەو ڕەوتە خەسارەتبەخشانەی کـە تەندروستییان دەخاتـە مەترسـییەوە. بۆ وێنە لە هەندێک کـاردا، کـە لەوانەیـە لەگـەڵ ڕەگـەزی بەرامبـەردا (کچ یان کوڕ) پەیوەندییان هەبێ، بە ئاسانی وابەسـتەی ئـەوان دەبـن و لەوانەیە هەموو داهاتی ڕۆژانەیان بۆ خەرج بکەن. هـەر لـە بـەر ئـەم هۆکارەش نەیانتوانیوە پارە پاشەکەوت بکەن ئامادە نین بگەڕێنـەوە بـۆ شار یان وڵاتەکەیان.

سـەرچاوەیەکی دیکـەی فشـار بـۆ سـەر منـداڵانی کـار بەتایبـەت منداڵانی کۆچبەری ئەفغانستان بەئەزموونکردنی ناوناتۆرە و تاراندنـە کە لـە مـاڵ و لـە قوتابخانـەدا تووشـی دەبـن. بێگومـان ئـەم ئەزموونـە تایبەت بە منداڵانی ئەفغانستان نییە. بۆ وێنە بە هـۆی ئـەوەی منـداڵانی ئێرانی لەگەڵ بنەماڵە هەژارەکانیان کۆچ دەکەن بـۆ تـاران، زۆر جـار لە گەڕەکەکانی پەراوێزی شار و گەڕەکە نەشیاوەکاندا نیشتەجێ دەبن. ئەم منداڵانە دواتر ئاشنای ژیانی شارۆمەندانی گەڕەکەکانی دیکە دەبن و بینینی هەموو ئەم نایەکسانییە وایان لێ دەکا کـە هەسـت بـە شکسـت بکەن. لە منداڵێکی کرێکار کە لە گەڕەکێکی فەرەحزاد دەژیا، پرسیار کرا، "بۆچی کار دەکات؟"

> مـن دەمـەوێ ئـیش بکـەم بـۆ ئـەوەی لەگـەڵ بـاوکم بتـوانین شـوقە بکرین. ئەمـە مـاڵ نییـە، هـەمووی وێرانـە؛ سـەیری کـەن زبڵخانەیـە، ماڵـەکان هـەمووی کـەلاوەن، دوو کـۆڵان و شـەقامی ڕێکوپێکی تێـدا نییە.

ئەم هەستە لە ئاکامی ژیانکردن لە گەڕەکی فەرەحزاد کـە یـەکێک لە شارۆچکە نافەرمی و کرێکارنشـینی گەڕەکـە باکوورییـەکان تارانـە ئاوقـانی منـداڵ دەبـێ، بـەڵام ڕەنگـە ئـەو نـەزانێ کـە بەرزبوونـەوەی نرخی خانووبەرە بووەتە یەکێک لە میکانیزمەکانی تاراندنی هـەژاران لە ژیانی شارییەوە بۆ پەراوێزنشینی. ئەم منداڵانە نە تەنها لـە گـەڕەک بەڵکوو لە قوتابخانەشدا بە بەراوردکردنی خۆیان لەگەڵ کەسـانی تـردا ئـەم هەسـتە ناخۆشـانە بەئـەزموون دەکـەن. کاتێـک دەزانـن منـداڵی دیکەش هەن کە بە پێچەوانەی ئەوان کار ناکـەن و پێویسـت ناکـا کـار بۆ بژێویی ژیـانی خۆیـان بکـەن، تێدەگـەن کـە دیـوێکی دیکـەی ژیـان هەیـە، لایـەنێک کـە پەیوەسـتە بـە دابینکردنـی ئیمکانیـاتی ڕێژەیـی ژیانەوە.

زۆر جار منداڵانى ئەفغانستان لە قوتابخانە حکومییەکان لە لایەن منداڵانى ئێرانەوە دەتارێنرێن و ناو و ناتۆرەى "ئەفغانى" و "پۆخڵ"یان لێ دەنرێ و لە یاریى بەکۆمەڵدا ئیزنى یاریکردنیان پێ نادەن. گێڕانەوەى یەکێک لە منداڵە ئەفغانییەکان کە لە ناوچەى شووش بە داشقە بار دەگوازێتەوە، بەم شێوە بوو:

لە قوتابخانە پێمان دەڵێن ئەفغانى! پیس و پۆخڵ! بۆ هاتوونەتە ئێران، مەگەر خۆتان وڵاتتان نییە! من هیچ ناڵێم، تەنها دەڵێم هەموومان موسڵمانین و نابێ قسەى ناجوان و ناشایست بە یەکتر بڵێین. خواى گەورە هەموومانى بە موسڵمانى دروست کردووە.

تێکەڵبوونى کار و چوون بۆ قوتابخانە دەبێتە هۆى ئەوەى منداڵان لە شوێنى کارەکەیان تووشى چەندین فشار ببن. پۆلى خوێندن، نەگونجانى خوێندن لە ماڵەوە، ژوورى بچووک و لە هەندێک حاڵەتدا پڕحەشیمەتبوونى خێزان لە لایەک و کارکردن لە لایەکى دیکەوە دەبێتە هۆى ئەوەى ئەم منداڵانە تووشى فشارى دووقات ببن. خاوەنکار لە لایەک بە شێوازى ئاسایى هەندێ ئاستەنگ دەخاتە بەر دەم خوێندنى ئەم منداڵانە و لە لایەکى دیکەشەوە مامۆستایانى قوتابخانە و ئێنجیئۆکان چاوەڕێى ئەوە دەکەن کە ئەو منداڵانە وەک خوێندکارێکى ئاسایى بە پۆلى خوێندن و وانەکانیان ڕابگەن، بەڵام ئەمە بۆ منداڵانى کار مەیسەر نییە و تەنها دەبێتە هۆى ئەوەى کە زەخت و گوشارى دووقاتە بەئەزموون بکەن کە ئەمە تەندروستیى جەستەیى و دەروونییان دەخاتە مەترسیى زیاترەوە و لە زۆر حاڵەتدا دەبێتە هۆى وازهێنانیان لە خوێندن؛ وەک منداڵێکى کۆچبەر کە لە ئەردەبیلەوە هاتبووە تاران، بەم جۆرە کێشەکانى گێڕاوە:

قوتابخانەم بەجێهێشت، کارمان هەیە ... نەمانتوانى هەم کار بکەین و هەم بخوێنین .... هەتا شەشم خوێندم. پاشان پارەمان بۆ ماڵ نەبوو، کرێى خانووەکەمان وەدوا کەوت، ئیتر هاتم ئیشم کرد.

[1] فلیک، اووه. (1391 هەتاوی). درآمدی بر تحقیق کیفی (وەرگێڕانی هادی جلیلی). تهران: نی.

[2] پۆرتـالی ڕێکخـراوی نێودەوڵـەتیی کـار. پێداچوونـەوە لـە 4 بـەفرانباری 1399 هەتاوی. از

https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/informal-economy/lang-en/index.htm

http://www.ilo.ch/global/topics/employment-promotion/informal-economy/lang-en/index.htm

[3] ILO. (2008هـەتاوی). Global child labour developments: Measuring trends from 2004 to 2008. International Labour Organization Geneva.

[4] انجمـن حمایـت از حقـوق کودکـان. (1398هـەتاوی). یغمـای کـودکی: پژوهشی درباب شناخت، پیشگیری و کنترل پدیدۀ زبالەگردی کودکان در تهران.

[۵] خبر آنلاین، کار ارزان و دردهـای گـران؛ کسـی بـه فکـر کودکـان بـاربر نیست، 1397/03/30 هەتاوی.

[۶] خبرگـزاری برنـا، سـوزاندن روح زنـان و کودکـان کـار در کورەهـای آجرپزی، 1398/03/25 هەتاوی.

[۷] صفیخانی، ثمره. (1396هـەتاوی). کـار کودکـان در کورەهـای آجرپـزی تحلیل شبکه روابط اجتماعی یک کوره. فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگـی و ارتباطات، 13 (46)، 206-178.

[۸] خبرگـزاری جمهـوری اسـلامی ایـران، پێداچوونـەوە لـە 15 بهمـن 1399 هەتاوی، لە

https://www.irna.ir/news/81810116/%D9%85%D8%B0%D9%87%D8%A8-%D9%88-%D9%82%D9%88%D9%85%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86.

[9] ILO. (2007). Child domestic labour information resources. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[10] Unicef. (2002). innocenti digest: Child domestic work.

[12] پۆرتـالی ڕێکخـراوی نێودەوڵـەتیی کـار، پێداچوونـەوە لـە 4 بـەفرانباری 1399 هەتاوی، لە

https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/informal-economy/lang-en/index.htm

http://www.ilo.ch/global/topics/employment-promotion/informal-economy/lang-en/index.htm

[13] Unicef. (2002هەتاوی). innocenti digest: Child domestic work.

[14] Blagbrough J. (2008هـەتاوی). They Respect Their Animals More: Voices of Child Domestic Workers. London: Anti-Slavery International.

[15] Unicef. (2002هەتاوی). innocenti digest: Child domestic work.

[16] بلـک. (2002 زایینـی). فقـر و پیامـدهای بـر زنـدگی کودکـان، تهـران: اندیشه

[17] هەمان.

[18] Bwibo NO, Onyango P. (1987هـەتاوی). Final Report of the Child Labour and Health Research. University of Nairobi: Nairobi.

[19] ILO. (2007). Child domestic labour information resources. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[20] باسو و ون. (1998هەتاوی). جامعەشناسـی مرزهـا. (وەرگێڕانـی حسـن آقایی). تهران: ناب

[21] Emerson, Patrick M. André Portela Souza. (2003هەتاوی). Is There a Child Labor Trap? Inter-Generational Persistence of Child Labor in Brazil. Economic Development and Cultural Change, 51(2), 375-98

[22] امرسون و ناب. (2006 زایینی).
[23] هەمان.
[24] Howieson, Cathy; Jim McKechnie; Sheila Semple. (2006). The Nature and Implications of the Part-time Employment of Secondary School Pupils. Edinburgh: Scottish Executive Social Research.
[25] وامقی، مروئه و یزدانی، فرشید. (1398هەتاوی). گزارش وضعیت کار کودکان در ایران در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1388-1396 هەتاوی. بەرگی 2، (ل 95-150). تهران: آگاه.
[26] Schneider, F. & D.H. Enste. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. Journal of Economic Literature, 38 (1), 77-114.
[27] پۆرتاڵی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار، پێداچوونەوە لە 4 بەفرانباری 1399 هەتاوی، لە
https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/informal-economy/lang-en/index.htm
http://www.ilo.ch/global/topics/employment-promotion/informal-economy/lang-en/index.htm
[28] هەمان.
[29] عرب‌مازیار یزدی، علی. (1398هەتاوی). اقتصاد غیررسمی و نابرابری در ایران در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1388-1396. بەرگی 2 (ل 495-516)، تهران: آگاه.
[30] لهسایی‌زاده، عبدالعلی. (1368 هەتاوی). نظریات مهاجرت. شیراز: نوید.
[31] صادقی، رسول؛ عباسی شوازی، محمد جلال و صلواتی، بهرام. (1397هەتاوی). ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی (ل 118-142؛ در عباسی شوازی، محمد جلال. تحولات و وضعیت جمعیت در جمهوری اسلامی ایرانهەتاوی). تهران: مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.
[32] گیدنز، آنتونی. (1396 هەتاوی). جامعەشناسی (وەرگێرانی حسن چاوشیان). تهران: نی.
[33] پۆرتاڵی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار، کنفدراسیون اتحادیهٔ کارگری بین‌المللی، 2008.
[34] Diallo, Yacouba; Etienne, Alex; Mehra, Farhad. (2013). Global child labour trends 2008 to 2012. International Labour Organization.
[35] حسینی، سید حسن. (1383هەتاوی). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155-173.
[36] وامقی، مروئه؛ دژمان، معصومه؛ رفیعی، حسن و روشنفکر، پیام. (1394هەتاوی). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی در شهر تهران (علل و خطرهای کار کودکان در خیابان). مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران. 4 (1)، ل 33-57.
[37] زند رضوی، سیامک؛ رحیمی پورانارکی، ناهید (1390هەتاوی). مقایسه وضعیت کودکان کارگر ایرانی و افغان در استان کرمان بر پایه چهاراصل پیمان‌نامه حقوق کودک (سه اصل جامعەشناختی و دو راەحل). مجله مطالعات اجتماعی ایران، 5 (1)، 72-98.
[38] امیدی، رضا. (1398هەتاوی). بررسی تأثیرات عوامل اجتماعی بر نابرابری در ایران در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1388- 1396 هەتاوی. (بەرگی 2، ل 436-464). تهران: آگاه.
[39] ریاحی، محمداسماعیل. (1381 هەتاوی). جوگی‌های مازندران. مطالعات ملی، 3 (12):، ل 1-21.

[40] خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، پێداچوونەوە لە 15 بهمن 1399، لە

https://www.irna.ir/news/81810116/%D9%85%D8%B0%D9%87%D8%A8-%D9%88-%D9%82%D9%88%D9%85%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86.

[41] ریتزر، جورج (1395هەتاوی). جامعەشناسی دوران معاصر (وەرگێڕانی محسن ثلاثی). تهران: چاووشگران نقش.

[42] احمدی، کامیل. (1396هەتاوی). طنین سکوت: پژوهشی جامع درباب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران. تهران: شیرازه.

[43] وامقی، مروئه؛ دژمان، معصومه؛ رفیعی، حسن و روشنفکر، پیام. (1394هەتاوی). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیابانی در شهر تهران (علل و خطرهای کار کودکان در خیابان). مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران. 4 (1)، ل 33-57.

[44] حسینی، سید حسن. (1383هەتاوی). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155-173.

[45] Perlovsky, L. (2013). A challenge to human evolution-cognitive dissonance. Frontiers in Psychology, 4, Article 179.

[46] Unicef. (1989). Convention on the Rights of the Child.

[47] Cohen, S. (1985). Visions of social control: Crime, punishment and classification (pp. 127-143). Cambridge: Polity Press.

[48] سن، آمارتیا. (1397هەتاوی). توسعە یعنی آزادی (وەرگێڕانی محمدسعید نوری نائینی). تهران: نی.

[49] sciencedirect.com .(2013 .(Acessed Sep 2020.

[48]http://ngosiran.ir (2017 .(Acessed Sep 2020.

[50] سن، آمارتیا. (1397هەتاوی). توسعە یعنی آزادی (وەرگێڕانی محمدسعید نوری نائینی). تهران: نی.

[51] خبرگزاری ایسنا، 17 تیرماه 1398، لە

https://www.isna.ir/photo/98041708716/%D9%85%D8%B1%DA%A9%D8%B2-%D9%BE%D8%B0%DB%8C%D8%B1%D8%B4-%D9%88-%D8%B3%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%86%D8%AF%D9%87%DB%8C-%DA%A9%D9%88%D8%AF%DA%A9%D8%A7%D9%86-%D8%AE%DB%8C%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D9%86%DB%8C

[52] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398هەتاوی). یغمای کودکی: پژوهشی در باب شناخت، پیشگیری و کنترل پدیدۀ زبالەگردی کودکان در تهران.

[53] ILO. (1999). Worst Forms of Child Labour Convention, 1999. Geneva: International Labour Organization Geneva (No. 182).

[54] پۆرتالی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کار، پێداچوونەوە لە 4 بەفرانباری 1399، لە

https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/informal-economy/lang-en/index.htm

http://www.ilo.ch/global/topics/employment-promotion/informal-economy/lang-en/index.htm

[55] ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[56] گیدنز، آنتونی. (1396هەتاوی). جامعەشناسی (وەرگێڕانی حسن چاوشیان). تهران: نی.

[57] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398هەتاوی). یغمای کودکی: پژوهشی درباب شناخت، پیشگیری و کنترل پدیدۀ زبالەگردی کودکان در تهران.

[58] نوری، سید مسعود. (1387هەتاوی). خشونت خانگی علیه کودکان. چیستی، چرایی و راهکارهای درمان آن در پرتو تلاش‌های حقوقی. فصلنامه حقوق بشر، 2 (3)، ل 35-54.
[59] لودوینگ و کورنبرگ (1982 هەتاوی)؛ به نقل از مدنی قهفرخی، سعید و بیات، مجتبی. (1389هەتاوی). فقر و کودک‌آزاری در ایران. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، 9 (35)، ل 271-300.
[60] سازمان بهداشت جهانی. (2018 هەتاوی). مروری بر ادبیات بهداشت عمومی.
[61] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398هەتاوی). یغمای کودکی: پژوهشی درباب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیدۀ زباله‌گردی کودکان در تهران.
[62] آرون، ریمون. (1396 هەتاوی). مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعەشناسی (وەرگێڕانی باقر پرهام). تهران: علمی و فرهنگی.
[63] مارکس (1394 هەتاوی)؛ به نقل از مروئه و یزدانی، فرشید. (1398هەتاوی). گزارش وضعیت کار کودکان در ایران در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1388-1396 هەتاوی. (بەرگی 2، ل 95-150). تهران: آگاه.
[64] مشونیس، جان. (1396 هەتاوی). مسائل اجتماعی (وەرگێڕانی هوشنگ نایبی). تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
[65] زاهدی اصل، محمد. (1384 هەتاوی). اهمیت و ضرورت سیاست‌گذاری در اوقات فراغت. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات اجتماعی و فرهنگی. معاونت امور اجتماعی و فرهنگی تهران.
[66] گلابی، فاطمه. (1392 هەتاوی). گونەهای فراغت و تأثیر آن بر سلامت اجتماعی جوانان. دو فصلنامه جامعەشناسی اقتصادی و توسعه، 2 (2)، ل 69-121.
[67] قادرزاده امید، قادرزاده، هیرش و حسن‌پناه، حسین. (1394 هەتاوی). بسترها و منابع گذراندن اوقات فراغت جوانان. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، 4 (4)، 637-661.
[68] گلابی، فاطمه. (1392 هەتاوی). گونەهای فراغت و تأثیر آن بر سلامت اجتماعی جوانان. دو فصلنامه جامعەشناسی اقتصادی و توسعه، 2 (2)، ل 69-121.
[69] پاسدار، یحیی؛ دربندی، میترا؛ جهانبخش علی‌رضا و دیگران (1393 هەتاوی). بررسی وضعیت تغذیه‌ای کودکان کار در شهر کرمانشاه در سال 1391 هەتاوی. مجله علوم پزشکی دانشگاه سبزوار، 21 (4)، ل 604-612.
[70] دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی تبریز. (1397 هەتاوی). تغذیه در دوران خاص زندگی. مجله علوم پزشکی، 2 (3)، ل 83-92.
[71] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398هەتاوی). یغمای کودکی: پژوهشی درباب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیدۀ زباله‌گردی کودکان در تهران.
[72] بیات، آصف. (1391 هەتاوی). سیاست‌های خیابانی، جنبش تهیدستان در ایران (مترجم سید اسدالله نبوی چاشمی). تهران: پردیس دانش.
[73] پیران، پرویز. (1397 هەتاوی). نابرابری فضایی و پی‌آمدهای آسیب‌شناختی آن در ایران در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1388-1396 هەتاوی. (بەرگی 1، ل 21-48). تهران: آگاه.
[74] علیوردی‌نیا، اکبر. (1389هەتاوی). مطالعه جامعەشناسی کارتن‌خوابی، علل، تجارب جهانی و راهکارها (بررسی موردی شهر تهران). تهران: دفتر مطالعات فرهنگی و اجتماعی شهر تهران.

[75] نوبهاری، مهناز. (1399هەتاوی). بررسی عوامل اجتماعی بی‌خانمانی در کلان‌شهر کرج. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه غیرانتفاعی دانش البرز.

[76] Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life. Cambridge, MA: Harvard University Press.

[77] سازمان بهداشت جهانی. (2018 زایینی). مروری بر ادبیات بهداشت عمومی.

[78] Blanco, Amlio and Dario Diaz. (2007). Social order and mental heath: a social well-being approach, psychology in Spain, 11, 61-71.

[79] سجادی، حمیرا (1380 هەتاوی). سنجش سلامت اجتماعی. مددکاری اجتماعی، 8، ل 39-49.

بەشی چوارەم: کۆبەندی، ئەنجامگرتن و ڕێکارەکانی کەمکردنەوەی کاری منداڵ

چاوپێخشاندن

ئەو کۆمەڵە فاکتەر و هۆکارانەی کە لە بەشەکانی پێشوودا باس کراون، لەوانە هەژاری و نائارامیی کۆمەڵایەتی، نایەکسانی، ئابووریی نافەرمی و ئابووریی ژێرزەمینی، کۆچ و ئێتنیک، لە کۆمەڵگا دواکەوتووەکاندا پەرەیان بە کاری منداڵان داوە و بوونەتە هۆی ئەوەی ئەم بابەتە وەک کێشەیەکی چارەسەرنەکراو لەم کۆمەڵگایانەدا وێنا بکرێت. لە ڕاستیدا هەر ئەم کەمگەشەکردنە وای کردووە کاری منداڵان لە وڵاتانی دواکەوتوودا بەردەوام بێ و کۆمەڵناسان دەسەڵاتی تاکڕەو و هەژاری و نایەکسانیی کۆمەڵایەتییان وەک گرینگترین هۆکاری گەشەنەسەندن لە قەڵەم بدەن و پێیان وایە هەتا ئەو کاتەی دادپەروەریی کۆمەڵایەتی دانەمەزرێ ئەم زنجیرە بەردەوامە، چونکە کاری منداڵان پرۆسەی گەشەی سروشتی و پەروەردەی منداڵ تێک دەدا و ئەو منداڵە تووشی مەترسی دەکا و یەکێک لە بەربەستە سەرەکییەکانی بەردەم گەشەکردنی سەرمایەی مرۆڤێکی پسپۆڕ و لێهاتوو و تەندروستە کە کاری منداڵان کۆسپی بەردەم ئەم بیچمگرتنەیە. هەژاری و نایەکسانی لە زنجیرەیەکی فرەچیندا منداڵان دێنێتە ناو کارەوە: لە سەر ئاستی نیشتمانیدا نایەکسانی دەبێتە هۆی دابەشکردنی نادادپەروەرانەی سەرچاوە و دەرفەت و سەرمایە لە ناو چینە ئابووری - کۆمەڵایەتییەکان و پانتای جوگرافی. بێگومان دابەشکردنی نایەکسانانەی سەرچاوەکان دەبێتە هۆی ئەوەی هەندێک گرووپی کۆمەڵایەتی، وەکوو کەمینە نەتەوەیی و ئێتنیکییەکان، ژنان و ئەوانەی کە دوور لە ناوەندەکانی وەبەرهێنان دەژین، واتە پەراوێزخراوەکان، لە سەرچاوە و دەرفەت و سەرمایە بێبەش ببن. بە شێوەیەکی سروشتی دەرەنجامی ئەم نایەکسانییانە بێبەشڕاگرتنی بەشێک لە حەشیمەت لە گەشەکردن و لە ئەنجامدا هەژارییانە، کە زەمینە بۆ کاری منداڵان دابین دەکات.

بێگومان نایەکسانی و هەژاری تەنیا لە سەر ئاستی نیشتمانیدا شیاوی شوێنهەڵگرتنەوە نین، بەڵکوو لە سەر ئاستی جیهانیشدا کەلێنێکی قووڵ لە نێوان وڵاتانی پێشکەوتوو و ڕوو لە گەشە دەبینین. ئەم کەلێنە بەرهەمی فاکتەرە جۆراوجۆرەکانە، بەڵام بەجیهانیبوونی ئابووری و دابەشکردنی نایەکسانانەی کار لە سەرانسەری جیهاندا پشکی بەرچاوی لەم نایەکسانییانەدا هەیە. لە پرۆسەیەکی مێژووییدا وڵاتە پیشەسازییەکان کەلوپەلی پیشەسازییان بۆ وڵاتانی ڕوو لە گەشە و پێشنەکەوتوو هەناردە دەکرد و لە ئەنجامدا پیشەسازییە ناوخۆییەکانی وڵاتانی هاوردەکار لەناو دەچوون و بە هۆی ئەوەی

بەشێک لە فەرمانڕەواکانی ئەو کۆمەڵگایانە کە وابەستەی وڵاتانی ناوەند بوون، لە هەمبەر ئەم ڕەوتە کاردانەوەیەکی ئەوتۆیان نەبوو. هاتنی کاڵای پیشەسازی بۆ ناو ئەم کۆمەڵگایانە و لەناوچوونی پیشەسازییە ناوخۆییەکان و نەبوونی ژێرخان و بژێرەکانی بەپیشەسازیبوون و گەشەسەندن لە کۆمەڵگا ڕوو لە گەشەکاندا، ئابووریی ئەم وڵاتانەیان وابەستە کرد، بە جۆرێک کە کەرەستەی خاویان هەناردە دەکرد و بەرهەمی پیشەسازییان هاوردە دەکرد. لەم پرۆسەدا هاوسەنگیی بازرگانیی ئەم وڵاتانە نێگەتیڤ بوو و ڕەوتی زێدەبایی لە وڵاتانی پەراوێز و نیمچە پەراوێزەوە بۆ وڵاتانی ناوەند بیچمی گرت. ئەم ئاڵوگۆڕە نایەکسانە پشکی بەرچاوی لە نایەکسانی و هەژاریی جیهانیدا هەیە، کە بێگومان زەمینەی بۆ کاری منداڵان خۆش کردووە.

خەڵکی کۆمەڵگا هەژارەکان (پەراوێز یان ڕوو لە گەشە)، بەتایبەت هەژارترینەکان، لە پێناو بەدەستهێنانی دەرفەت و کارکردن و پەیداکردنی داهات، لە وڵاتانی ڕوو گەشەوە بەرەو وڵاتانی گەشەسەندوو (ناوەند) کۆچ دەکەن. ئەمڕۆ ئێمە شاهیدی ڕەوتێکی گەورەی کۆچکردن لە نێوان ئەم وڵاتانەین کە بەشێکی بە شێوەی نایاسایی و لە شێوەی بازرگانیکردن بە مرۆڤ و منداڵان ئەنجام دەدرێت. کۆچی نێوانسنووری یان نێودەوڵەتی لەمڕۆدا ئەوەندە گرینگ بووە کە زانایانی وەک کاستێلس و میلەر[1] (٢٠٠٣) و کۆڵمان[2] (٢٠٠٦) لە ژێر ناوی سەردەمی کۆچکردن یان تێپەڕینی حەشیمەت[3] ئاماژەی پێ دەکەن. بە پێی ئاماری ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان، ڕێژەی کۆچبەران لە ساڵی ٢٠١٥دا بە ٢٤٤ ملیۆن کەس لە سەرانسەری جیهان مەزەندە کراوە، واتە بارتەقای حەشیمەتی حەوت وڵاتی دنیا [1].

ئێران کە وڵاتێکی ڕوو لە گەشەیە، بە هۆی جۆرەکانی نایەکسانیی چینایەتی، پانتایی، کەرتی و نایەکسانیی لە سەر بنەمای ئێتنیک، ڕەگەز، ئایین و ئایینزاوە دەناڵێنێت. لە سەرەتای ئەم سەدەدا و لە کاتی دەستپێکی ڕەوتی گەشە لە سەرەوە بەشێکی زۆری سەرمایەدانەرییە پیشەسازی و خزمەتگوزارییەکان لە ناوەندی ئێران و بەتایبەت لە تاران چڕ بۆتەوە. ژمارەی دانیشتووانی شاری تاران کە هەتا سەرەتای ئەم سەدە نزیکەی 300 هەزار کەس بووە، لە ساڵانی نەوەدەکاندا (نەوەدی هەتاوی) گەیشتووەتە نزیکەی هەشت ملیۆن و 300 هەزار کەس و ژمارەی دانیشتوانی پارێزگای تاران 16 ملیۆن کەسە. ئەم پێوەرە بە ڕوونی نیشان دەدا کە گەشەسەندنی نایەکسانانە

---

1. Castells and Miller
2. Coleman
3. Third demographic transition

لەم وڵاتەدا قووڵە و لێکەوتەی وێرانکەری لە پاش بەجێ هێشتووە. بۆیە دانیشتووانی ناوچە پەراوێزییەکان بە هۆکاری جۆراوجۆر لەوانە دۆزینەوەی هەلی کار و پارە پەیداکردن لەگەڵ منداڵەکانیان بەرەو تاران کۆچ دەکەن. جگە لەو نایەکسانی و هەژارییە قووڵەی کە کۆمەڵگای ئێرانی گرتۆتەوە، سیاسەتەکانی بەرەنگاربوونەوەی هەژاری و بەتواناکردنی هەژاران ئەنجامێکی بەرجەستەیان نەبووە.

بێگومان ڕەوتی کۆچی نێودەوڵەتی ئێرانیشی گرتۆتەوە. ئێران هەم وڵاتێکی کۆچبەرگرە و هەم وڵاتێکی کۆچبەردەرە. بە هۆی شەڕ و نائارامی لە وڵاتی ئەفغانستان، ئێران نزیکەی چوار دەیەیە میوانداریی پەنابەرانی ئەفغانی دەکات. ئەم کۆچبەرانە بە شێوەیەکی یاسایی و نایاسایی لە ڕێگەی تۆڕەکانی قاچاخەوە دەچنە ناو ئێران. سیاسەتی کۆچبەرگریی ئێران بەتایبەت بەرامبەر بە ئەفغانییەکان بە جۆرێکە کە وەرگری کۆچبەرە پسپۆڕە ئەفغانییەکان نییە و زۆربەی ئەفغانییە ناشارەزا و ناپسپۆڕەکانن کە هیچ بژاردەیەکیان نییە و بە هۆی نزیکیی زمانی و فەرهەنگییەوە (بۆ وێنە هەراتییەکان) ئێران هەڵدەبژێرن و ئێران وەک پردێک بۆ کۆچکردن بەرەو ئەوروپا دەبینن. ئەمڕۆ لە شارە جۆراوجۆرەکان بەتایبەت شاری تاران ژمارەیەکی زۆری منداڵانی کار کۆچبەری ئەفغانستانین. لە لایەکی دیکەشەوە بە هۆی گەمارۆ ئابوورییەکانی ئەمریکا و گەمارۆ نێودەوڵەتییەکان، شێوازی ناکارامەی حوکمڕانی لە ئێران و کەمیی گەشەی ئابووری لە ماوەی چوار دەیە و بەتایبەت لە دوو دەیەی یەکەمی دوای شۆڕشی کۆماری ئیسلامی، بەشێک لە دانیشتوانی ئێران بەرەو وڵاتانی دیکە کۆچیان کردووە. ئەمڕۆ تورکیا و عێراقیش بوونەتە شوێنی مەبەستی کۆچبەرانی ئێرانی.

بە هۆی ئەم فاکتەرانە و ڕەوتە نیشتمانی و جیهانییەکانە کە ئەمڕۆ ئێمە شاهیدی کاری منداڵانین. گرینگترین فاکتەر و ڕەوت بریتییە لە: دابەشکردنی نایەکسانانەی جیهانیی کار و لە ئەنجامدا وابەستەیی و پەراوێزخرانی ئابووریی هەندێک وڵات، گەشەنەسەندن یان گەشەسەندنی نایەکسان لە سەر ئاستی نیشتمانی، ڕەوتی کۆچ چ لە سەر ئاستی نێودەوڵەتی و چ لە سەر ئاستی نیشتمانی، و نەبوونی سیاسەتی یەکدەست بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەژاری و بەتواناکردنی هەژاران. بێگومان ناتوانین کاری منداڵان تەنها بۆ فاکتەری ئاستی بەربڵاو و کەلان کورت بکەینەوە چونکە چەندین فاکتەری دیکەش لە ئاستە جیاوازەکاندا بەشدارن، بەڵام ئاراستەی ڕوانینی هۆکاری لە کەلانەوە بۆ وردە.

ئەمڕۆ دەبینین کە منداڵان لە شاری تاران لە کاری جۆراوجۆری وەکوو کاری سەر شەقامەکان، لە هەندێک ناوەند و دامەزراوەی ژێر چاودێریی حکومەت و ناوەندە گشتییەکانی وەکوو مەیدانەکانی میوە و سەوزە یان کارگای ڕیسایکلکردن (بەکارهێنانەوە)، کارگای

بەرهەمهێنان، زبڵگەڕی، کاری خزمەتگوزاری، و زۆر ئیشی دیکە خەریکی کارن. بەشێکی زۆری ئەم کارانە لە کەرتی ئابووریی نافەرمیدا ئەنجام دەدرێ، کە هیچ یاسایەک بۆ چاودێریکردنی بوونی نییە و سیستەمی چاودێریی حکومەت ناکارامەیە. لەم کەرتەدا کار بیمەی نییە، حەقدەست کەمە، مەترسییەکانیشی زۆرن. هەندێک کار لە کەرتی نافەرمیدا وەکوو کاری سەر شەقامەکان بە شێوەی خۆخاوەنکارانە ئەنجام دەدرێن، بەڵام ئەم فۆرمی کارکردنە تەندروستیی منداڵانیش لە ڕەهەندە جیاوازەکاندا دەخاتە مەترسییەوە. لەم بەشەی کتێبەکەدا کە بابەتی ڕێکارەکانە، سەرەتا لە چوارچێوەی مۆدێلی توێژینەوەکەدا پێداچوونەوەیەکی کورت بە هەندێک دۆزینەوەدا دەکرێ، ئینجا چارەسەرەکان دەخەینە ڕوو.

وێنەی منداڵێک کە لە بازاڕی گوڵی مەحەلاتی بە عەرەبانەوە کار دەکا (وێنەکە لە توێژینەوەکە وەرگیراوە)

پوختە و ئەنجام

لە پرۆسەیەکی لۆژیکیدا، ئەو مۆدێلەی لەم بەشەدا خراوەتەڕوو، فاکتەرە هۆکارییەکان، هۆکارە زەمینییەکان، هۆکارە کاریگەرەکان، دیاردە تەوەرییەکان، ستراتیژییەکان و لێکەوتەکانی کاری منداڵان نیشان دەدات. گرینگترین فاکتەرە هۆکارییەکانی کاری منداڵان بریتین لە کەلێنی گەشە، گرژی و ململانێ لە وڵاتی ئەفغانستان، هەژاری و بێکاریی خێزان، ئازاردان و بێماڵ و حاڵی و گرینگیدان بە کار. کەلێنی گەشە ئاماژە بە گەشەسەندنێکی نایەکسان دەکا کە لەم وڵاتەدا ڕیشەی داکوتاوە. سیاسەتەکانی گەشەپێدان لە سەرەتای ئەم سەدەوە چەندین پارێزگای ناوەڕاستی وەک تارانی کردۆتە ئامانج و زۆربەی پیشەسازی و چالاکییە خزمەتگوزارییەکان لەم بەشەی ئێراندا جێگیر کراون و ناوچەکانی دیکەش بەتایبەت ناوچە پەراوێزییەکان لە گەشەپێدان بێبەش بوون. لە ئەنجامی ئەم پرۆسەدا خەڵکێکی زۆر بەتایبەت منداڵان لە ناوچە دوورترەکانەوە بە نیازی دۆزینەوەی کار

بەرەو تاران کۆچیان کردووە. ئەفغانستان وەک دراوسێی ڕۆژهەڵاتی ئێران لە چەند دەیەی ڕابردوودا تووشی ناسەقامگیری و شەڕ بووە و ئەمەش بووەتە هۆی نائارامییەکی بەربڵاو لەم کۆمەڵگایەدا. نائارامی لەگەڵ هەژاریی زۆر، کۆمەڵگای ئەفغانستانی بەتایبەت لە ناوچە گوندنشینەکان بۆ کۆچکردن لەم وڵاتە بۆ ئێران هان داوە. ئەمڕۆ دەبینین ژمارەیەکی زۆر لە منداڵانی کارە جۆراوجۆرەکان پەنابەرانی ئەفغانستانن.

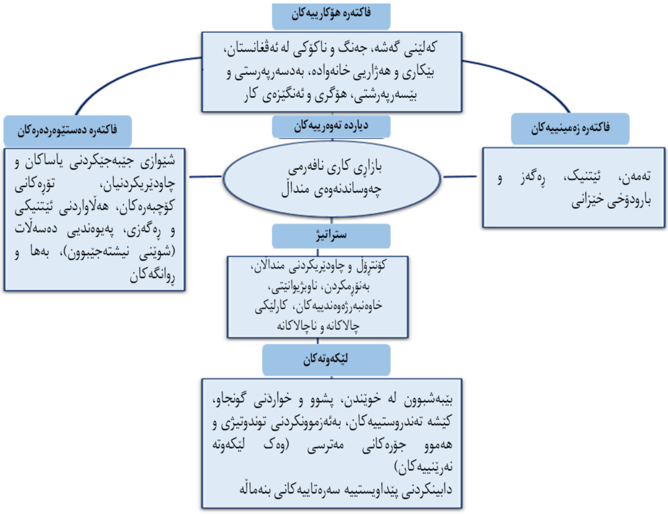

وێنەی 1 4: مۆدێلی زەمینەیی فۆرمەکانی کاری منداڵان

هەژاری و بێکاریی بنەماڵەکان یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی کاری منداڵانە. ئەم فاکتەرە لەگەڵ ئەو دوو فاکتەرە دیکە کە ئاماژەیان پێکرا لە پەیوەندیدایە. بۆ وێنە پێشکەوتنی نایەکسان و ناهاوسەنگ دەبێتە هۆی بێبەشڕاگرتنی بەشێکی کۆمەڵگا لە هەندێ سوود و بەرژەوەندی و پێشکەوتنی یەکسان، خۆی فاکتەرێکی سەرەکی و پێشخەری هەژاری و بێکارییە بەتایبەت لە ناوچە پەراوێزی و ئێتنیکی و ئایینییەکان. کۆمەڵگای ئێران پاش شۆڕشی کۆماری ئیسلامی ڕووبەڕووی هەڵکشانی ڕێژەی حەشیمەت بوویەوە، بە جۆرێک کە لە ماوەی چوار دەیەی ڕابردوودا ڕێژەی حەشیمەت بۆ دوو قات بەرز بۆتەوە. بە پێچەوانەی هەڵکشانی ڕێژەی حەشیمەت، دۆخی ئابووری گەشەی نەکردووە و بە هۆی کاریگەریی گەمارۆ و سیاسەتدانانە گشتییەکان لەم ساڵانەی دواییدا ئاستی گەشەی ئابووری دابەزیوە. هەڵکشانی ڕێژەی حەشیمەت لە پاڵ گەشەی ئابووریی داتەپیو بێکاری و هەژاری لێکەوتۆتەوە. لەم بارودۆخەدا بنەماڵەکان بە مەبەستی قەرەبووکردنەوەی بەشێک لە خەرجەکانیان وەک هێزی کار منداڵەکانیان بە کار دێنن.

ئێمە پارەکەمان دەدەین بە کرێ خانوو. ئێمە پارەکانمان خەرج ناکەین؛ ئێمە هەرچی وەدەست دێنین دەیدەین بە کرێماڵ و ئەمانە. کرێی خانووەکەمان ٨٠٠ هەزار تمەنە. هەروەها ٦ ملیۆنمانیشمان داوە بە بە ڕەهن. کاکم پارەکەی من دەخاتە سەر حسێبی خاوەنخانوو، خۆشی مانگ ملوێنێک دەکەوێ سەرفی ماڵەوە دەکرێت.

وێنەی منداڵێک کە لە کارگای پیشەسازیی بلوور لە گەڕەکی خەیراباد کار دەکا
(وێنەکە لە توێژینەوەکە وەرگیراوە)

بەدسەرپەرشتی و بێسەرپەرشتی یەکێکی دیکە فاکتەرە هۆکارییەکانی کاری منداڵانە. بەشێک لە سەرپەرشتانی بنەماڵە بە هۆی گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر و نەخۆشی و لاکەوتەییەوە ناتوانن کار بکەن و بژێویی خۆیان دابین بکەن و سەرپەرشتی کۆمەڵێکی دیکەی منداڵان مردوون. لەم دۆخەدا خێزانەکان بە دەست هەژاریی دووقاتەوە دەناڵێنن و ئەم هەژارییە دەبێتە هۆی ئەوەی منداڵان بچنە ناو سووڕی کارەوە.

هەژاری بە هۆی بەدسەرپەرشتی و بێسەرپەرشتی پیشان دەدا کە سیاسەتە پاڵپشتییەکانی دەوڵەت بێکاریگەر یان کەمکاریگەرە. ناوەندە بەرپرسیارەکان دەبێ داکۆکی لە منداڵانی بێسەرپەرشت و بەدسەرپەرشت بکەن بۆ ئەوەی نەچنە ناو سووڕی کارەوە. لە کۆتاییدا، حەز و ئەنگێزەی منداڵان بۆ کارکردن یەکێکی دیکە لە فاکتەرە هۆکارییەکانی کاری منداڵانە. هەندێک لە منداڵان پێیان خۆشە کار بکەن بۆ ئەوەی داهاتیان هەبێ و سەربەخۆ بن یان هاوکاریغ تێچوو و خەرجییەکانی خێزان بکەن. بێگومان ئەنگێزەی منداڵان بۆ کارکردن بەرهەمی ئەو فەزای کۆمەڵایەتییەیە کە تێیدا دەژین. کاتێک خێزانەکان هەژار دەبن و ناتوانن پێداویستی و خواستەکانی منداڵەکانیان دابین بکەن و پشتگیرییان بکەن، لەم دۆخەدا منداڵەکان

خۆیان وەخۆ دەکەون بۆ ئەوەی داهاتیان هەبێ و بەشێک لە خولیا و خۆزگەکانیان بەدی بێنن، ئاواتگەلی وەکوو کڕینی پاسکیل، دابینکردنی تێچووی خوێندن، یارمەتیدانی خێزان، و هاوشێوەکانی. یەکێک لە یاریدەدەرانی کۆمەڵایەتی کە لە ناوچەی بازاڕی گەورەی تاران کاری کردووە لەم بارەوە وتی:

هەندێک لە منداڵەکان هاوڕێکەیان دەبینن کە ئیش دەکا ...، ئێستا بۆ وێنە دێ و دەڵێ هاوڕێکەم دەیهەوێ شتێک بکڕێ، چونکە کاری کردووە و پارەی هەیە .... ئەویش دەیهەوێ بتوانێ پارەی هەبێ بۆ ئەوەی بۆ خۆی خەرجی بکات. داوا لە دایک و باوکی دەکا کە ڕێگەی پێ بدەن ئیش بکا، ئەوانیش ئەم مۆڵەتەی پێ دەدەن. ئەبێتە پەتا و لەگەڵی خۆشە دەبێ کە بڕوا و یان بنەماڵەکە تەنانەت دەڵێن ئەمە دەچێ کاسپیمان بۆ دەکا، جا هەندێ بنەماڵەش هەن کە چاولێکەرییان زۆرە و بە منداڵەکەیان دەڵێن شا کوڕی فلان کەس ئیش دەکا، ئەی تۆ بۆ ناچی لە ماڵەوەوە درێژ بوویەتەوە، سەیر کە 15 هەزار تمەن، 20 هەزار تمەن، 100 هەزار تمەن دێننە ناو ماڵەوە، تۆ داوەشاوی هیچت پێ ناکرێت. تۆش دەبێ ڕاپەڕی. ئەمەش دەچێ ئیش دەکا و تامی ئیش دەچێتە بن ددانی.

فاکتەرە کاریگەرەکانی کاری منداڵان بریتین لە شێوازی جێبەجێکردنکردنی یاساکان و چاودێریکردنیان، تۆڕی کۆچبەرەکان، هەڵاواردنی ئێتنیکی و ڕەگەزی، پەیوەندیی دەسەڵات، نیشتەجێکردن (شوێنی نیشتەجێبوون) بەها و ڕوانگەکان. بە پێی یاسای کاری ئێران بەکارهێنانی منداڵانی ژێر تەمەنی 15 ساڵان قەدەغەیە؛ بەڵام وەک دەبینین ڕێژەیەکی زۆری منداڵان لە تەمەنی کەمتر لە 15 ساڵان ئیش دەکەن. هەندێکیان لە کەرتی ئابووریی نافەرمی و هەندێکیشیان لە کەرتی فەرمیدا کار دەکەن، وەکوو کارکردن لە کارگەی بەرهەمهێنان، کوورەی خشتپێژی، مارکێتی خواردەمەنی، کارگەی بلوور و شووشەسازی، کارکردن لە کەرتی کشتوکاڵ، بازاڕی گوڵ و خانەی پلاستیکی و هاوشێوەکانی. بەڵام بەداخەوە پشکنەرانی وەزارەتی کار چاودێری بە سەر ئەم کارانەدا ناکەن و لە ئەنجامدا خاوەنکارەکان بە شێوەیەکی کردەیی یاسای کار دەور لێ دەدەنەوە و کەڵک لە کاری منداڵان وەردەگرن. تەنانەت کاتێک پشکنەرەکان بە نیازی چاودێری سەردانی شوێنی کار دەکەن خاوەنکارەکان بە شێوازی جۆراوجۆر منداڵان دەشارنەوە. هەروەها تۆڕەکانی کۆچبەران بە سازکردنی پەیوەندی لە نێوان شوێنی سەرچاوە و شوێنی مەبەست دەرفەت بۆ کار کردنی منداڵان دەڕەخسێنن. وەک بینیمان منداڵانی هەندێک لە ئێتنیکەکان لە هەندێک کاردا چالاکترن. بۆ وێنە زبڵگەڕەکان زۆربەیان خەڵکی هەراتن، ئەو منداڵانەی کە لە سەوزیخانە ئیش دەکەن خەڵکی پارێزگای کوردستانن. ئەم بەڵگانە گرینگیی تۆڕەکانی کۆچ لە چوونە ناو کار پیشان دەدەن. یەکێکی

دیکــە لــە هۆکارەکــانی کــارکردنی منــداڵان هــەڵاواردنی ئێتنیکــی و ڕەگەزییە. بەشێک لـە هەڵاواردنـە ئێتنیکییـەکان لـە ژێـر کاریگـەریی هەمان گەشەی ناهاوسەنگە. بەڵام تەنیا لـەودا سنووردار نابێتـەوە. لـە ئێراندا هەندێ لە ئێتنیکەکان و ژنان بە هۆی هەڵاواردنی پێکهاتەییەوە دەناڵێنن و دەستیان لـە هەنـدێ هـەلی سیاسـی، ئـابووری و سـەربازی کورت بۆتەوە و یان بینیومانە سـەرەڕای ئـەوەی کـە لـە مـاوەی چەنـد دەیــەی ڕابــردوودا ڕێــژەی ژنــانی سەرپەرشــتیاری بنەماڵــە یــەکجار ڕووی لــە هەڵکشــان کــردووە، ئــەوان لــە بــواری دەستگەیشــتن بــە دەرفەتــەکان ڕووبــەڕووی ئاســتەنگی پێکهاتــەیی زۆر بوونەتــەوە و دەبنـــەوە. ئـــەنجامی هەڵاواردنـــە پێکهاتەییـــەکان ســـنووورداربوونی دەستڕاگەیشتن بـە دەرفەتەکانـە کـە ئەمـەش هـەژاریی زێدەتری لـێ دەکەوێتەوە. پەیوەندییەکانی دەسەڵاتیش یەکێکی دیکە لـە هۆکارەکانـە. بە هۆی نەبوونی یاسا بۆ ڕێکـکردنی پەیوەندییەکانی نێوان خاوەنکـار و کرێکار لە کەرتی نافەرمی و دەور لێدانی یاسـاکانی لـە کەرتـەکانی دیکە خاوەنکاران کەڵکاوەژۆیی لـە هێـزی کـار دەکـەن و لـە ڕاسـتیدا دەیانچەوسێننەوە. هەروەها پێویستە ئـەوەش بکـوترێ کـە بـە بـاوەڕی بنەماڵەی منداڵانی کار خاوەنکار سەرچاوەی دەسەڵاتە و لـە ئەگـەری ڕوودانی هەر چەشنە ئازارێک بنەماڵە ماف بە خاوەنکار دەدا و دژی ناوەستێتەوە.

هەروەها شوێنی نیشـتەجێبوونی منـداڵان لـە جـۆری کارکردنیانـدا ڕۆڵێکی گرینـگ دەگێڕێـت. بـۆ وێنـە ئـەو منداڵانـەی کـە لـە گـەڕەکی فـەرەحزاد کـار دەکـەن، زیـاتر دەچنـە نـاو کـاری فیتـەری و کـاری سەرشەقام لە بەشە باکوورییەکانی شاری تاران، بەتایبەت لە گـەڕەکی ٢ی شارەوانی، یان لە ناوچەکانی ناوەڕاستی شاری تاران، بەشێک لە منـــداڵان دەچنـــە نـــاو کارگاکـــانی بەرهـــەمهێنان و لـــە گەڕەکـــە باشوورییەکانی شاری تاران ژمارەیەک منداڵ لـە کـەرتی کشـتوکاڵ و کوورەخانەی خشتپێژیدا کار دەکەن. فاکتەری کۆتـایی کاریگـەری و دەستێوەردانی بەها و ڕوانگەی منداڵان بەرامبەر بە کـارە. وەک بـاس کـرا ڕوانگـەکان پێکهاتەیـەکی ئایـدیایی، مـەعریفی و سـۆزدارین و بــەهاکان شــتە خواســتراوەکانن. کــار بــۆ هەنــدێک منــداڵ باشــە و ڕوانگەیـەکی ئـەرێنییان بـۆی هەیـە، چونکـە لـە ڕێگـەی ئـەوەوە بـە ئامانجــەکانیان دەگــەن. بــۆ وێنــە لــەو شــوێنانەی کــە پــەروەردە دامەزرانـدنی لـێ ناکەوێتـەوە و لـەم زەمینـەدا بەربەسـتی پێکهاتـەیی بوونی هەیە، بۆ وێنە منداڵانی پەنابەران و ئەو منداڵانەی کە لە ناوچە هەژارەکاندا ژیان دەکەن، ئەوە کارە کە کە ئەم ڕێگایـەی بۆیـان دابـین کردووە.

دیمەنی شوێنی نیشتەجێبوونی بەشێک لە منداڵانی کار لەگەڵ خێزانەکانیان لە کێڵگە کشتوکاڵییەکانی باشووری تاران (وێنە هی توێژینەوەیە)

هەروەها تەمەن و ڕەگەز و ئێتنیک کاریگەری لە سەر کاری منداڵان و جۆری کاری منداڵان دادەنێت. لە زۆر حاڵەتدا تەمەن ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوە دەگێڕێت. بۆ وێنە منداڵە بچووکەکان لە کارگەلی وەکوو دەستفرۆشی، سڕینی شووشەی پەنجەرەی ئۆتۆمبێل، گوڵفرۆشی و سواڵکردن زیاتر سەرکەوتوو دەبن، چونکە باشتر توانای ورووژاندنی بەزەیی و هاوسۆزی دیترانیان هەیە، لە کاتێکدا لە هەندێک کاردا کە پێویستیان بە ڕادەیەک لە هێزی جەستەیی و وردبینییە، وەکوو بیناسازی و قوڕەکاری، زبڵگەڕی، فیتەری، دروومان، لەحیمکاری، منداڵە گەورەترەکان بوونێکی تۆختریان هەیە، ئەگەرچی ڕەنگە منداڵە بچووکترەکانیش بەشدار بن. بە هەمان شێوە ڕەگەز و ئێتنیک لە جۆری کاری منداڵاندا ڕۆڵیان هەیە. کچان زیاتر لە کارەکانی وەکوو کاری ناوماڵ، کاری ماڵی، بەرگدووری و کاری دەستی کار دەکەن، چونکە زۆرێک لە نەریت و نۆرمە کۆمەڵایەتییەکان ناهێڵن کچان بە شێوەی دیکە کار بکەن. تەنانەت ئەگەر کچەکان لە کاری سەر شەقام و دەستگێڕیدا چالاکی بکەن، هەتا بەر لە تەمەنی باڵقبوون لە لایەن پیاوانی بنەماڵەوە ئیزنی ئەم کارەیان هەیە، دوای ئەوە دەبێ لە ژوورەوە کار بکەن.

دوو دیاردەی تەوەریی ئەم توێژینەوە بریتین لە بازاڕی کاری نافەرمی و چەوساندنەوە. بازاڕی کاری نافەرمی وەک یەکێک لە دیاردە تەوەرییەکان هەڵبژێردراوە، چونکە ئەمڕۆ بووەتە یەکێک لە گرینگترین کەرتەکانی کاری منداڵان. هەموو ئەو جۆرە کارانەی کە لە سەر شەقامەکان ئەنجام دەدرێ، زبڵگەڕی، گواستنەوەی بار بە عارەبانە، کارکردن لە بەشێک لە کارگای بەرهەمهێنان جۆرە

سەرەکییەکانی کاری منداڵان لە بازاڕی کاری نافەرمیدان. ئەم بەشە لە ژێر کۆنترۆڵی یاسادا نییە و هەر لەبەر ئەوەش چاودێری ناکرێت. لێرەوە زەمینەی چەوساندنەوە و ئازاردانی منداڵانی ڕەخساندووە. لەم کەرتەدا زۆربەی منداڵان نزیکەی یەک لە سەر پێنج تا یەک لە سەر دەی حەقدەستی ڕاستەقینە وەردەگرن، هەر چەندە ڕەنگە ماوەیەکی درێژخایەن کار بکەن. هیچ گرێبەستێکی دادپەروەرانە لە نێوان خاوەنکار و منداڵدا بوونی نییە، هیچ بیمەیەک نایانگرێتەوە، لە زۆر حاڵەتدا خاوەنکار ئامادە نییە حەقدەستەکانیان بدا، هەروەها لەکاتی برینداربووندا دەبێ خۆیان تێچووی زۆری چارەسەرەکە بدەن.

لە کاتی کار و مەرجەکانیدا، منداڵان و بنەماڵەکانیان و ئێنجیئۆکان کۆمەڵێ ستراتیژ هەڵدەبژێرن کە گرینگترین ستراتیژەکان بریتین لە: کۆنترۆڵکردن و چاودێریکردنی منداڵ، بەنۆرمکردن، ناوبژیوانێتی، لایەنە پەیوەندیدارەکان، کردارە چالاک و ناچالاکەکان. هەر یەکێک لەم ستراتیژانە لە بەشی پێشوودا بە وردی باس کراون. دەتوانین بڵێین بۆ کەمکردنەوەی گیر و گرفتەکانی کار و لێکەوتەکانی، چاودێری منداڵان و کەمکردنەوەی ڕێژەی چەوساندنەوەی بنەماڵەی منداڵان، ئێنجیئۆکان و منداڵان خۆیان کۆمەڵێک ڕێوشوێنی بەرفراوان دەگرنە بەر. ئەم ستراتیژانە هەندێک جار ئەنجامی باشیان لێ دەکەوێتەوە و هەندێ جاریش هیچیان لێ سەوز نابێت. بۆ وێنە پاڵپشتیی ئێنجیئۆکان لە منداڵان لە ڕێگەی ناوبژیوانیی نێوان منداڵ و خاوەنکار و خێزانی منداڵەکە و خولەکانی ڕاهێنان و لێهاتوویی و تەنانەت پێشنیاری ئەو کارانەی کە کەمەترسیدارترن و ئەگەری فێربوونی پیشە لە لایەن منداڵەوە یەکێک لە ستراتیژییە گرینگەکانیانە.

کاری منداڵان دوو کۆمەڵە لێکەوتەی هەیە: گرووپێک لێکەوتەی نەرێنی و ناخۆشە، گرووپەکەی دیکەش دەتوانێ لە هەندێک بارودۆخی دیاریکراودا ئەرێنی و دڵخۆشکەر بێت. گرینگترین لێکەوتە نەرێنی و ناخۆشەکان بریتین لە: بێبەشبوون لە خوێندن، نەبوونی ڕابواردن و کات بەسەربردن و خۆراکی گونجاو، کێشەی تەندروستی، بەئەزموونکردنی توندوتیژی و هەموو جۆرە مەترسییەک. هەر ئەم لێکەوتانە بوونەتە هۆی ئەوەی ئەم چەشنە کارانە وەک کاری منداڵ پێناسە بکرێن و بۆیە پێویستە حکومەتەکان هەوڵی نەهێشتنی بۆ بدەن. تاقمێکی دیکەی لێکەوتەکانی کار لێکەوتە ئەرێنی و چێژبەخشەکانن ــبە پێی دۆخی ژیانی منداڵەکە و جۆری ئەو کارەی کە ئەنجامی دەدا ئەرێنین - کە بریتین لە: ڕاهێنانی کارامەیی و بەرپرسیارێتی. پێویستە ئەو خاڵەش زیاد بکرێ کە ئەم ئەنجامە ئەرێنیانە هەرگیز کاری قورس و زیانبەخش بۆ منداڵان ناگرێتەوە، و تەنها ئەو کارانە دەگرێتەوە کە منداڵەکە جگە لە پرۆسەی گەشەکردنی سروشتیی خۆی، فێری پیشەیەک دەبێ کە لەو

ڕێگەوە دەتوانێ لە داهاتوودا بژێویی ژیانی تێدا دابین بکات.

ڕێکارە کردەییەکانی کەمکردنەوەی کاری منداڵان
ئەو مۆدێلە پارادایمییە کە لە لاپەڕەکانی پێشوودا خراوەتە ڕوو، بە باشی زەمینە و لێکەوتەکانی کاری منداڵانی نیشان داوە. ئەو ڕێکارانەی کە بۆ کاری منداڵان پێشنیار دەکرێن لە سەر بنەمای مۆدێلی سەرەوە و کۆمەڵێک پێشنیار لە ڕەهەندی جیاوازدا بیچمی گرتووە. بەشێکی بەرچاوی کێشەی کاری منداڵان یاسایی نییە، بەڵکوو لە چەشنی پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانە. بۆ وێنە قەدەغەکردنی یاسایی کاری منداڵان بە تەنیا کێشەی کاری منداڵان چارەسەر ناکا، بەڵکوو پێویستی بە کۆمەڵێک ڕێوشوێنی کۆمەڵایەتی و ئابووری هەیە. لەم بەشەدا بە مەبەستی نەهێشتن و کەمکردنەوەی کاری منداڵان و بەتواناکردنی بنەماڵەی منداڵانی کار و خودی منداڵان کۆمەڵێک ڕێکار پێشنیار کراوە. وەک بەڵگەکانی بەشەکانی پێشوو دەریانخست، دیاردەی فۆڕمی جۆراوجۆری کاری منداڵان لە تاران زیاتر پەرەی سەندووە و سەرهەڵدان و بڵاوبوونەوەی لە سەر بنەمای هۆکار و فاکتەری جۆراوجۆر ڕووی داوە، کە لەم لێکۆڵینەوەدا بە پێی ئەنجام و تێبینییە مەیدانییەکان، ئەم فاکتەرانە دەستنیشان کراون. لەم بەشەدا باس لە چارەسەرە پێشنیارکراوەکانی ئەم لێکۆڵینەوە دەکەین. ئەم ستراتیژانە لە ناو دڵی ئەنجام و دۆزینەوەکانی مۆدێلی توێژینەوە وەرگیراون و بە شێوەیەکی بنەڕەتی بە مەبەستی بنەبڕکردن و نەهێشتنی تەواوەتی دیاردەی کاری منداڵان خراونەتە ڕوو و هۆکار و فاکتەری ڕوودان یان زەمینەی سەرەتایی سەرهەڵدانی ئەم دیاردە تاوتوێ دەکەن. هەرچەندە ڕەنگە جێبەجێکردنکردنی ئەم پرۆسە و دەرەنجامی ڕێکارە بنەڕەتییەکان لە کورتخایەندا مومکین نەبێ، بەڵام پێویستە ئاماژە بەوە بکرێ کە بۆ نەهێشتنی کاری منداڵان، پێویستە ئەم پرسانە تاوتوێ بکرێن، کە لە خوارەوە بە تەواوی باسی دەکەین.

1) گەشەسەندنی ناهاوسەنگ لە وڵاتدا لە سەر سەرچەشنی ناوەند - پەراوێز و هەڵاواردن لە دژی هەندێک گرووپی ئێتنیکی و نەتەوەیی و ئایینی یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی هەژاری و بێبەشیی هەندێک کەس لە ئێرانە. ئەمڕۆ زۆرێک لە بنەماڵەکان و منداڵان لە ناوچەکانی دەوروبەرەوە، بە زۆرینەی گرووپە ئێتنیکییە تایبەتەکانەوە بە نیازی دۆزینەوەی هەلی کار و دابینکردنی بژێویی ژیانیان بە شێوەی هەمیشەیی یان کاتی، بەرەو تاران و کەڵەشارەکانی دیکە کۆچ دەکەن. ڕاستە کە لە پلانی گەشەی ئابووری و کۆمەڵایەتیی وڵاتدا جەخت لە سەر گەشەسەندنی ئابووریی هاوسەنگ کراوەتەوە، بەڵام هێشتا نایەکسانییەکی قووڵ لەم وڵاتەدا دەبینین. بۆیە دامەزراوە پلاندانەرەکانی وەکوو ڕێکخراوی پلاندانان و بودجە، و دەزگاکانی دیکەی حکومەت پێویستە بە مەبەستی گەشەپێدانی ناوچە

پەراوێزییەکان بەرنامەی جیاکاریی ئەرێنی لە پلانەکانیاندا پەیڕەو بکەن بۆ ئەوەی بتوانین هەندێک پێشکەوتن لەم بوارانەدا ببینین، چونکە ئەو ناوچانە یەکێک لە ناوەندەکانی کۆچکردن و سەرچاوەی کاری منداڵانن.

2) لە زۆرێک لە ناوچە پەراوێزییەکانی ئێران و تەنانەت لە نێو چینی پلە نزمیشدا، دەرفەتە ئابوورییەکانی پەیوەست بە پەروەردە کەمن. کاتێک پەروەردە نابێتە هۆی دامەزراندن، خێزانەکان سەرمایە بۆ پەروەردەی منداڵەکانیان تەرخان ناکەن، چونکە پێیان وایە ئەم سەرمایەدانانە لە داهاتوودا ناگەڕێتەوە و هیچی لێ سەوز نابێ و دامەزراندنی منداڵەکانیانی لێ ناکەوێتەوە و دواجار سەرمایەکەیان و ساڵانی تەمەنی منداڵەکە بەفیڕۆ دەچێت. لەبەر ئەوەیە کە خێزانەکان پاڵپشتیی پەروەردەی منداڵەکانیان ناکەن و دژی بەردەوامیی خوێندنیانن و لە ئەنجامدا بۆ کارکردن دنەیان دەدەن. وەک باس کرا، دایکان و باوکان پێیان وایە پەروەردە نابێتە هۆی دامەزراندن، و ئەوە فێربوونی کارێکی کردەییە کە ئاستی پیشەکەیان بەرەو پێشەوە دەبا، ئەوە لە کاتێکدایە ئەو کارانەی کە منداڵان هەڵیدەبژێرن، هەر لە سەرەتای منداڵییەوە قورس و خەسارەتبەخشن و لێکەوتەی نەرێنی و ناخۆشی جەستەیی و دەروونییان هەیە؛ دووهەم: ئەم کارانە هەمیشەیی نین و هەر کە منداڵەکانیان بێکار دەبن، دیسان دەچنەوە ناو سووڕی خراپی هەژاری و بێکارییەوە؛ و سێیەم: ئەم کارانە بە هۆی کاری قورس و زوو چوونە ناو بازاڕی کارەوە دەبێتە هۆی خانەنشینیی پێشوەختە و ئەم جۆرە کەسانە لە تەمەنی گەنجی و سەرەتای پیرێتیی خۆیان تووشی چەندین گرفتی جەستەیی دەبن. تەنانەت بۆ خودی منداڵەکانیش درێژەدان بە خوێندنیان وەک بژاردە لە قەڵەم نادرێ، چونکە دەزانن گەیشتن بە ئامانجەکانیان، بۆ وێنە دۆزینەوەی هەلی کار، لە ڕێگەی خوێندنەوە مومکین نییە. بۆیە پێویستە لەم ناوچانەدا پیشەکان بەتایبەت ئەو کارانەی کە پەیوەندییان بە پەروەردەوە هەیە، گرینگیان پێ بدرێ بۆ ئەوەی لە ڕێگەی بەردەوامبوون لە خوێندن ڕێگری لە کارکردنی منداڵان بگرێ و بەتوانا بکرێن.

3) دەستنیشانکردنی منداڵانی کار و خێزانەکانیان لە پلانێکی نیشتمانیدا و دانانی بەرنامەیەکی گشتگیر بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەژاری و بەتواناکردنی خێزانەکان یەکێک لە ڕێکارە بنەڕەتییەکانە. لە ئێراندا ڕێکخراوی بێهزیستی بەرپرسی پشتیوانیکردن لە خەساربەرکەوتووانی کۆمەڵایەتییە. بە کۆمەک و هاوکاریی ڕێکخراوەکانی دیکە کە ئەرکی پشتیوانی و پەروەردەییان هەیە، وەکوو کومەیتەی ئیمداد، ڕێکخراوی کاروباری کۆمەڵایەتی، وەزارەتی خۆشگوزەرانی، هەرەوەرزی و کاروباری کۆمەڵایەتی، وەزارەتی ئابووری، ئیدارەی کاروباری پەنابەرانی بیانی، و

وەزارەتی پەروەردە و ڕاهێنان، دەبێ منداڵانی بەرمەترسی، دابڕاو لە خوێندن و ناچار بە کاری زۆرەملێ بناسێ و بە بەتواناکردنی بنەماڵەکانیان لە سووڕی کاری ناچاری ڕزگاریان بکات. ئەم ڕێگایە بە باشترکردنی باڕودۆخی ئابووریی بنەماڵەکانیان، دابینکردنی تێچووی پەروەردەی منداڵان و پێدانی هەلی کار بە سەرپەرشتانی بنەماڵە مەیسەر دەبێت. ئەم داکۆکییانە تەنیا داکۆکیی ئابووری ناگرێتەوە، بەڵکوو دەبێ بە پێی هەر حاڵەتێک، پێداویستییەکانی منداڵ وەکوو (تەندروستی - لەشساغی، نیشتەجێبوون، پەروەردە و خۆراک) دەستنیشان بکرێ و پشتگیری لێ بکرێت. لەم ساڵانەی دواییدا هەندێ پرۆژەی وەکوو دەستنیشانکردنی ئەو منداڵانەی کە وازیان لە خوێندن هێناوە و هاوکاریکردنیان بۆ گەڕانەوەیان بۆ قوتابخانە بەردەوام بووە. ئەم پلانانە لە خۆیاندا بایەخدارن، بەڵام دەبێ دان بەوەدا بنێین کە بەبێ کەمکردنەوەی ئاستی هەژاریی خێزانەکان، لەوانەیە ئەم منداڵانە جارێکی دیکە واز لە خوێندن بهێنن و بگەڕێنەوە سەر کارەکانیان. لەم ڕووەوە پێویستە هەندێک پشتیوانیی حکومەت بۆ ئەم منداڵانە و خێزانەکانیان بە مەرجی بەردەوامبوونی منداڵەکە لە خوێندن هەبێت. موسەوی چەلەک سەرۆکی کۆمەڵەی چاودێریی کۆمەڵایەتیی ئێران لە وتووێژێکدا وتی:

یەکەم هەنگاو ئەوەیە کە حکومەت سیستەمی فرەلایەنی دابینکردنی کۆمەڵایەتی پەسەند بکا و بیکا بە یاسا کە لەم یاسادا سیستەمێکی دەستنیشانکردن و داکۆکیی کۆمەڵایەتی بوونی هەبێ و [منداڵان] بە پێی بارودۆخیان دەستنیشان بکرێن، هەندێ جاریش بە هۆی بارودۆخی تایبەتەوە پاڵپشتی و داکۆکییە کۆمەڵایەتییەکان دەبێتە قۆناغ قۆناغ، بوونی ڕێکخراوە بیمەییەکان و وەرگرتنی مووچەی مانگانە لە سیستەمی بیمە. هەنگاوی دووەم بریتییە لە دەستنیشانکردنی کارگاکان، پەیوەندیی لەگەڵ کارگاکان، و ئاسانکاری بۆ منداڵان بۆ دەستڕاگەیشتن بە یارمەتیی کۆمەڵایەتییەک کە بە پێی پێداویستییەکانیان بێ، و بەستێنێکیان بۆ ساز بکا کە وەک منداڵێک لە ناو کۆمەڵگادا لە مافە شارۆمەندییەکان سوودمەند بن و بێگومان بەدواداچوون بۆ ئەو ناوەندانە بکەن کە ئیش بە منداڵان دەکەن.

4) کاری منداڵان لە ناو کۆچبەراندا بەتایبەت کۆچبەرە ئەفغانی و کۆچەرەکاندا زۆر باوە. کۆچبەران لە سۆنگەی یاساییەوە لە زۆرێک لە دەرفەتەکانی وەکوو کارکردن لە زۆر پیشەدا و هەبوونی خانووبەرە بێبەشن. ئەم جیاکارییە پێکهاتەییانە پەرە بە هەژاریی زیاتر دەدەن و کێشەگەلێکی لێ دەکەوێتەوە کە تێچوویەکی زۆر ئاوقانی ئێران دەکات. بۆیە پێشنیار دەکرێ کە لە ڕێگەی کۆمەڵێک دەستێوەردانی سیاسی و یاسایی هەڵاواردنی پێکهاتەیی لە دژیان نەمێنێ و خێزانەکانیان بە کارە قازانجدارەکانەوە ببەستێتەوە. هەروەها بۆ گۆڕینی بارودۆخی منداڵانی کار پێویستە لە خوێندنی بێبەرامبەر

سوودمەند بن. هەروەها منداڵانی کۆچبەر لە بواری پەروەردەدا لە زۆرێک لە دامەزراوە پەروەردەییەکان ڕووبەڕووی بەربەستی پێکهاتەیی و سنووردارییی ڕێکارەکان دەبنەوە. بۆیە پێویستە وەزارەتی پەروەردە بەبێ ئەوەی ئاستەنگ بخاتە بەردەم خۆیانیان و خێزانەکانیان پلانی گشتگیر بۆ پەروەردەی ئەو منداڵانە ئامادە بکات. بەڕێوەبەری یەکێک لە ئەنجومەنەکانی تایبەت بە کاری منداڵان ڕایگەیاند:

بڕوانە ئەمانە هاتوونەتە ناو وڵاتێک کە ئێمە هیچ خانەخوێیەکی باش نین. ئێستا دەتوانن لە قوتابخانەکاندا ناونووسی بکەن، هەر ئەم ناونووسین لە قوتابخانانە خۆی پڕۆژەیەکە؛ هەموو ساڵێک دەبێ بچنە ئیدارەی پەنابەران، لەوێ نامە وەربگرن، ئیدارەی پەنابەران جاری وایە نامە دەدا و جاری واشە نایدات. ئەم چوونە قوتابخانە پڕۆژەیەکە دەی قوتابخانەش بە دووچاوەکی و جیاکارانە لێیان دەڕوانن. بۆ وێنە من باشم لە بیرە درگاوانێک لە قوتابخانەکەیاندا بوو – قوتابخانەکە قوتابییە ئێرانی و پەنابەرەکانی لێک جیا کردبۆوە، دانگی بەیانی ئێرانییەکان و دانگی پاشنیوەڕوان پەنابەرەکان دەچوونە قوتابخانە – کە ئەم درگاوانە لای بەیانی دەبوو بە مامۆستای دانگی پاشنیوەڕوان. ڕەنگە ئەو درگاوانە کەسێکی خوێندەوار بێ، بەڵام ئەمە جیاوازییە منداڵەکانی ئازار دەدا. منداڵەکانیش زۆر بە باشی جیاوازی ئاستی کوالێتی وانەوتنەوەی دانگی بەیانی و پاشنیوەڕۆیان بۆ دەرکەوتبوو ئەگەرچی کوالێتیی هیچیان لە ئاستێکی ئەوتۆدا نییە، بەڵام ئەمە لە دانگی بەیانان خراپترە.

5) هەندێک منداڵ هیچ بەڵگەی ناسنامەیان نییە بۆیە ناتوانن لە قوتابخانەکان بخوێنن. پێویستە بە ناساندنی ئەم کۆمەڵە منداڵە، بەڵگەی ناسنامەیان بۆ دەربکرێ و دواتر هەوڵ بۆ خوێندنیان بدرێت.

بەڕێوەبەری یەکێک لە ئێنجیئۆکانی داکۆکی لە منداڵان لەم بارەوە وتی:

کێشەی سەرەکیی سیاسەتی ناڕوونی ئێمە بەرامبەر بە ئەفغانییەکانە؛ یان دەبێ دەست بە کار بن، ناسنامە وەربگرن، ڤیزە وەربگرن، بە شێوەی فەرمی بێن و دواتر دوای ماوەیەک وەربگیرێن، یان پێویست نەکا بێن. ئەم قەبارە گەورە بەڕێوەن، بەڵام بە ئیمکانیاتی کەمەوە. ڕاستییەکە ئەوەیە کە ئێمە سیاسەتی دروستمان نییە، چ بۆ ئەم منداڵانە و چ بۆ منداڵانی ئێران. ئێمە هیچ سیاسەتێکمان نییە، نامانەوێ هەژاری بنەبڕ بکەین. ئێمە پشتگیریی لە کارخولقێنەران دەکەین، لە حاڵێکدا دەبێ پشتگیری لە خاوەن کارگاکان بکەین، چونکە کاری کارخولقێن کاتییە.

6)ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (NGO) یەکێک لە کاریگەرترین نووێڵەکانی داکۆکی لە مافی منداڵان و پاراستنی منداڵان لە کار و مەترسییەکانیەتی. دەرەنجامەکانی ئەم توێژینەوە ڕۆڵی کاریگەری ئەم

ڕێکخراوانەشیان لە پشتگیریکردنی منداڵانی کار نیشان دا. بەڵام بۆ کارایی باشتر، ئەم ڕێکخراوانە پێویستیان بە پشتگیرییە، بەتایبەت پشتگیریی یاسایی. لە بواری حوکمڕانیدا، پێویستە نەک تەنها دەبێ ڕوانگەی ئەمنییان لە سەر هەڵبگیرێ، بەڵکوو بە شێوازی جۆراوجۆر پشتگیری بکرێن، چونکە ئەوان یەکێک لەو دامەزراوە دەگمەنانەن کە توانیویانە بە کۆکردنەوەی شارۆمەندان زەمینەی داکۆکیی کاریگەر بۆ پشتگیری منداڵانی کار و خێزانەکانیان دابین بکەن. هەروەها پێویستە وەزارەتی ناوخۆ میکانیزمی جۆراوجۆر بەتایبەت وەزارەتی پەروەردە، ئەم ڕێکخراوانە بەرەو بەتواناکردنی منداڵانی کار دنە بدا و پارلەمان یاسای ئەم ڕێکخراوانە ئامادە و پەسەند بکات.

7) ژمارەیەک منداڵ بە هۆی بەدسەرپەرشتی و بێسەرپەرشتی و بابەتی پەیوەندیداری دیکەی وەکوو هەژاری، دەچنە ناو سووڕی کارەوە. هەرچەندە یاسای داکۆکی لە منداڵان و مێرمنداڵانی بێسەرپەرشت و بەدسەرپەرشت لە ساڵی ۱۳۹2ی هەتاوی پەسەند کراوە و بە دامودەزگا پەیوەندیدارەکان ڕاگەیەندراوە، بەڵام ئەم یاسایە منداڵانی کۆچبەری بیانی ناگرێتەوە و هەتا ئێستاش لە بواری منداڵانی ئێرانیشدا بە باشی جێبەجێکردن نەکراوە. دەزگا حکومەتی و دەوڵەتییەکان، وەکوو بێهزیستی و کومەیتەی ئیمداد، پێویستە ئەم منداڵانە دەستنیشان بکەن و هەتا ئەو کاتەی لە ڕووی ئابوورییەوە پێ دەگەن پاڵپشتیان لێ بکەن و زەمینەی سەرپەرشتییان لە لایەن ئەو کەسانەوە بۆ خۆش بکەن کە ئامادەن سەرپەرشتیی ئەم منداڵانە قبوڵ بکەن. بۆ وێنە ئەمڕۆ داواکاری بۆ خاوەنداریێتیی منداڵ لە ڕێگەی دایکی جێگرەوە شیاوی سەرنجە، لە کاتێکدا دەتوانین هەندێک پلان و میکانیزم بەکار بهێنین بۆ ئەوەی ئەم خێزانانە ڕازی بن کە منداڵی کار وەک منداڵی خوێنراوی خۆیان بەخێو بکەن.

8) یاسای قەدەغەکردن و دابەری خێرا بۆ بنبڕکردنی خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵان و پێشنیارنامە تەواوکەرەکەی لە ساڵی 2001 پەسەند کرا. لە مادەی سێیەمی ئەم یاسایەدا هاتووە؛

بەپێی ئەم کۆنوانسیۆنە "خراپترین جۆرەکانی کاری منداڵان" ئەمانەی خوارەوەن:

ئەلف) هەر هەموو جۆرەکانی کۆیلیەتی یان شێوازە هاوشێوەکانی کۆیلایەتی، وەکوو فرۆشتن و قاچاغکردنی منداڵان، بەندایەتی بە هۆی قەرز و ڕایەتی و کار یان زۆرداری یان ناچاری، وەکوو کارپێکردنی بە زۆر یان زۆرەملێی منداڵان بۆ بە کارهێنانیان لە تێکهەڵچوونی چەکدارانەدا.

ب) بە کارهێنان، دابینکردن، یان پێشکەشکردنی منداڵان بۆ لەشفرۆشی، بەرهەمهێنانی پۆڕنۆگرافی یان نمایشی پۆڕنۆگرافانە.

پ) بە کارهێنان، دابینکردن، یان خستنە ڕووی منداڵان بۆ کاری نایاسایی، بەتایبەت بۆ بەرهەمهێنان و قاچاغی مادەی هۆشبەر، بەو

شێوەی کە لە پەیماننامە نێودەوڵەتییە پەیوەندیدارەکاندا پێناسە کراون.

ت) کارێک کە بە هۆی تایبەتمەندییەکەی یان ئەو بارودۆخەی کە تێیدا ئەنجام دەدرێ، ئەگەری ئەوە هەیە زیانی بۆ تەندروستی، پارێزراوی یان ئەخلاق و ڕەوشتی منداڵان هەبێت.

یان لە بەشێکی تری ئەم یاسایەدا باس لە کارە مەترسیدارەکان کراوە:

لە دیاریکردنی جۆرەکانی کار بابەتی بڕگەی (د)ی مادەی (٣)ی کۆانسیۆن و لە دیاریکردنی ئەو شوێنانەی کە ئەو کارانەیان تێدایە، ئەمانەی خوارەوە لە بەرچاو بگیرێ:

ئـ - ئەو کارانەی کە منداڵان بەرەو ڕووی دەستدرێژیی جەستەیی، دەروونی، یان سێکسی دەکاتەوە.

ب) کارکردن لە ژێر زەوی، ژێر ئاو، بەرزاییە مەترسیدارەکان، یان لە شوێنی داخراو.

پ) کارکردن بە ئامێر و ئامراز و کەرەسەی مەترسیدار، یان کارێک کە بریتییە لە گواستنەوە یان هەڵگرتنی باری قورس بە دەست.

ت) کارکردن لە ژینگەیەکی ناتەندروست کە ڕەنگە بۆ وێنە منداڵان تووشی مادە، هۆکار یان پرۆسەی مەترسیدار بکا، یان بیانخاتە بەر پلەی گەرمی، دەنگ، یان لەرزینێک کە زیان بە تەندروستییان دەگەیەنێت.

ج) کارکردن لە ژێر بارودۆخێکی زۆر سەختدا، وەکوو کارکردن بۆ ماوەیەکی درێژخایەن یان شەوانە یان کارکردن لەو شوێنانەی کە منداڵەکە بە شێوەیەکی نائاسایی لە کارگای خاوەنکاردا قەتیس کراوە.

وێنەی منداڵێک کە لە کەرتی خەسارچووەکانی ئاسن لە دەڤەری خەلەزیر کار دەکا (وێنەکە لە توێژینەوە وەرگیراوە)

زۆرێــک لــە جۆرەکــانی کــاری منــداڵان کــە لــەم توێژینــەوەدا لێکۆڵینەوەیان لە سەر کراوە بـە خراپتـرین جۆرەکـانی کـاری منـداڵان دادەنـرێن، وەکـوو زبڵگـەڕی، لـەحیمکاری، گواسـتنەوەی عەرەبانـە، کاری سـەر شـەقامەکان، کـارکردن لـە مەیدانـەکانی میـوە و تـەڕەبار، کوورەخانەی خشـتپێژی، کارەکـانی ماڵـەوە، کـارکردن لـە مـەزرا و کێڵگەی کشتوکاڵ و هتد. ئێسـتا ئـەو پرسـیارەی دێتـە بـەرچاو ئەوەیـە: بـۆچی سـەرەڕای پەسـەندکردن و ڕاگەیانـدنی یاسـای قەدەغـەکردن و داپەڕی دەستبەجێ بۆ نەهێشتنی خراپترین جۆرەکانی کـاری منـداڵان، کـە لـە سـاڵی ٢٠٠١ پەسـەند کـرا و ڕاگەیەنـدرا، هێشـتا شـایەتی ئاشــکراترین و خراپتــرین جــۆری کــاری منــداڵانین؟ یــەکێک لــە وەڵامــەکانی ئــەم پرســیارە ئەوەیــە کــە میکــانیزمی گونجــاو بــۆ جێبەجێکردنکردنی ئەم یاسـایە دانـەنراوە، یـاخود دەزگاکـانی ئێسـتای حکومەت بۆ وێنـە وەزارەتـی ڕفاهـ (خۆشـگوزەرانی) وەک پێویسـت ئەم یاسایە جێبەجێکردن ناکەن. بۆیـە پێشـنیار دەکـرێ ئـەم یاسـایە کـە یەکێک لە یاسا پێشەنگەکانی بواری قەدەغـەکردنی خراپتـرین جـۆری کاری منداڵان بە شێوەیەکی دروسـت و تـەواو جێبـەجێکردن بکـرێ و دەزگـا چاودێرییـەکانی وەکـوو مەجلیسـی شـۆرای ئیسـلامی و کـۆڕی لێکدانـــەوەی بەرژەوەنـــدیی ڕژێـــم بـــە وردی چـــاودێریی جێبەجێکردنکردنی بکەن.

9) خێزانە پڕحەشیمەتەکان یەکێکی تر لە هۆکارەکـانی کـارکردنی منداڵانن. بەشێک لە منداڵانی توێژینەوەکە لە خێزانـی پڕحەشـیمەت و زۆر پڕحەشیمەتدا دەژین. هـەروەها توێژینـەوەکان دەریانخسـتووە کـە هــەژاری پەیوەنــدی ڕاســتەوخۆی بــە بەرزبوونــەوەی ڕێــژەی منداڵبوونەوە هەیە. بۆیە پێشنیار دەکرێ کە لـە سیاسـەتی حەشیمەتیدا گرینگییەکی تایبـەت بـە بەرزنەبوونـەوەی ڕێـژەی حەشـیمەت لـە نـاو بنەماڵە هەژارەکاندا بدرێت. ئەم نیگەرانییە هەیـە کـە جـەختکردن لـە سەر هەڵکشانی ڕێژەی حەشیمەت بە سنووردارکردنی هەندێک پلانی ڕێگری لە دووگیانی دەبێتە هۆی زیادبوونی ژمـارەی حەشـیمەتی نـاو خێزانە هەژارەکان. زیادبوونی حەشیمەت لە ناو ئەم بنەماڵانـەدا تـەنیا دەبێتـە هـۆی هەنـدێک کێشـە و خەسـارەتی زیـاتر، بـۆ وێنـە کـاری منداڵان. بۆیە پێشنیار دەکرێ کە پلانی بەرگری لـە دووگیـانی بخرێتـە بەردەستی ئەم خێزانانە و پشتیوانیی مەرجدارانـە بەتایبـەت پشـتگیریی دارایی پێشکەش بەو خێزانە هەژارانە بکرێ کە ژمارەی حەشیمەتیان زۆرە؛ واتە پاڵپشتییەکە بە نەخستنەوەی منداڵی زیاتر و نـاردنی منـداڵ بـۆ قوتابخانـە و بەکارنـەهێنانی هێـزی کـاری ئـەو منداڵانـە مەرجـدار بکرێت. لەم ڕووەوە پێشنیار دەکرێ ئەو بنکە تەندروستییانەی کە لەم گەڕەکانەدان و نیازی ئاگادارکردنـەوە و ڕێکخسـتنی خێزانیـان هەیـە

خزمەتگوزاری و پەروەردەی بێبەرامبەر پێشکەش بکەن، هەروەها پێویستە ئەم پرۆژە لە ناوچە پەرخەسارەتەکانیشدا دەست پێ بکات.

10) ژمارەیەک منداڵ لە توێژینەوەکەدا ڕایانگەیاندووە کە یەکێک یان ژمارەیەک لە ئەندامانی خێزانەکەیان گیرۆدە بە مادەی هۆشبەرن و بە هۆی لاکەوتەیی کە ئەنجامی گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەرە و لاوازی لە دابینکردنی بژێویی ژیان و دابینکردنی تێچووی مادەی هۆشبەر بۆ کەسی گیرۆدە کە ئەندامی بنەماڵەیە منداڵەکە دەنێرنە بەر کار. ڕێکارە پێشنیارکراوەکانی کەمکردنەوەی پەیوەندیی نێوان کاری منداڵان و گیرۆدەبوونی دایک و باوک بە مادەی هۆشبەر بریتین لە: چاککردنەوەی دایک و باوکی گیرۆدە بە مادەی هۆشبەر و باشترکردنیان لە ڕێگەی ئەو ناوەندانەی کە منداڵانیان خستۆتە ژێر چاودێریی خۆیانەوە، وەکوو ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (**NGO**) و بێهزیستی کە لە ڕێگەی پێدانی ڕاوێژ بە کەسی گیرۆدە و بەڕێوەبردنی خولی وازهێنان لە مادەی هۆشبەر و تەنانەت خۆپاراستن لە گیرۆدەبوون بە مادەی هۆشبەر و ناساندنیان بە ناوەندەکانی وازهێنان لە مادەی هۆشبەر (کەمپ) لە سەر خواستی کەسی گیرۆدە و بەکارهێنانی ئاراستەی ئەنگێزەیی و پاڵنەری ئیش لە سەر سەرپەرشتیاری گیرۆدە بە مادەی هۆشبەر بکەن.

11) تێچووی خوێندن و سیستەمی پەروەردەی ناکارامە و نزمیی کوالێتیی قوتابخانە و مامۆستایان یەکێکی دیکە لە هۆکارەکانی کاری منداڵانە. منداڵان تەنها لە درێژەی ساڵی خوێندندا خەرج دەخەنە سەر شانی خێزان، و ئەم خەرجانە کاتێک دەگەڕێندرێنەوە کە دوای تەواوکردنی خوێندن کار بکەن. بەشێک لە ماڵەکان کە لەو ناوچانەدا دەژین کە ئاستی پەروەردەیان نزمە، پێیان وایە بە هۆی نزمیی ئاستی پەروەردە، منداڵەکانیان لە داهاتوودا ناتوانن ڕکابەریی لەگەڵ ئەو منداڵانەدا بکەن کە لە قوتابخانە ئاست بەرزەکاندا دەخوێنن. لە ئەنجامدا لە داهاتوودا پێ ناچێ ئەو تێچووەی کە بۆ خوێندنی منداڵەکە سەرف کراوە قەرەبوو بکرێتەوە. بۆیە خوێندنی منداڵ تەنها بەهەدەردانی ژیانی منداڵ و سەرچاوە داراییەکانی خێزانە. لە وەها دۆخێکدا ئەو خێزانانە بڕیار دەدەن منداڵەکەیان بنێرن بۆ کار. هەروەها بە کاڵاکردنی پەروەردە و تێچووی زۆری خوێندن فشارێکی زیاتری خستۆتە سەر خێزانەکان بەتایبەت خێزانە کەم داهاتەکان. بەتایبەت بۆ منداڵانی ئەفغانی کە ناسنامەیان نییە و بە خۆڕایی ناتوانن بچنە قوتابخانە حکومییەکان. هەندێک لە منداڵان بۆ ئەوەی پارەی خوێندنەکەیان دابین بکەن کار دەکەن. بۆ وێنە تێچووی سەرسوڕهێنەری تاقیکردنەوەکانی وەرگرتن (کونکوور)، لەوانەش کتێبی دەرسیی تاقیکردنەوەی کونکوور و خولە ڕاهێنانییەکان، کێبڕکێیەکی وێرانکەری لە ناو خوێندکاران و خێزانەکانیاندا دروست کردووە. لەم دۆخەدا کە دادپەروەریی پەروەردەیی بوونی نییە، منداڵ

دەبێ یان لە تاقیکردنەوەی وەرگرتن و هۆڵەکانی زانکۆ بێبەش بێ یان بچێتە ناو پەیوەندییە دارایییەکانیەوە کە دەبێ کار بکا بۆ ئەوەی پارەی بۆ بدات. بێگومان کاریش پرۆسەی پەروەردە تێک دەدات. بۆیە پێشنیار دەکرێ کە بواری پەروەردە بۆ گەڕەکە بێبەشەکان و خێزانە هەژار و دەستنەڕۆکان بە شێوەی بێبەرامبەر بێ و تەنانەت هاوکاریی ئەم خانەوادانەش بکرێت. هەروەها ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (**NGO**) پێویستە بەشێک لە پشتگیرییەکانیان لە سەر ئەم بابەتە چڕ بکەنەوە. هەروەها بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە زۆربەی کۆمەڵگەی ئاماری منداڵانی کاری ئەفغانستانن و ژمارەیەکی زۆریان ناسنامەیان نییە و لە ئەنجامدا، بۆیان نییە قوتابخانەی حکوومیدا بخوێنن، کەواتە پێشنیار دەکرێ کە پەروەردە و ڕاهێنان و ئێنجیئۆکانی تایبەت بە منداڵانی کار و ئێنجیئۆی تایبەت بە منداڵانی پەنابەری کار لە بواری بەبێبەرامبەرکردنی خوێندن بۆ منداڵە پەنابەرەکان و یان دابینکردنی تێچووی خوێندنیان هەندێ داپەریان هەبێت.

12) هەندێک منداڵ وازیان لە خوێندن هێناوە یان لە تەمەنێکی گەورەتردا لە سەر خوێندن بەردەوامن. ئەم منداڵانە بە ئەستەم خۆیان لەگەڵ قوتابخانە و پۆلەکاندا دەگونجێنن. لە ئەنجامدا بۆ ئەوەی لە خوێندن بەردەوام بن و گەشە بکەن، پێویستیان بە خزمەتگوزاریی زیاترە وەکوو خزمەتگوزاریی یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی، دەروونناسی، پۆلی زیادە و شێوازی فێرکردنی داهێنەرانەیە کە پێویستە ئەم خزمەتگوزارییانەیان بۆ دابین بکرێت.

یاریدەدەری کۆمەڵایەتیی ڕێکخراوێکی جەماوەری (**NGO**) لە گەڕەکی فەرەحزاد ڕایگەیاند:

ئەوان هەندێک لاوازی لە خۆیاندا دەبینن چونکە هەیانە. بەشێکی دەگەڕێتەوە سەر ڕاهێنانی تواناکانی ژیان. بۆ وێنە کێشەیەک کە هەمیشە لە منداڵانی کاردا هەیە، باسی بەڕێوەبردنی کاتە، کە بەڕێوەبردنی کاتیان نییە، کاتێکیش تووشی کێشەیەک دەبن، تووشی چاڵنج دەبن و پێیان وایە ئەوە کەسانی دیکەن کە ناچاریان دەکەن و ئەمە دەبێتە کێشەیەکی دەروونیی بۆ ئەوان. بەشێکی دیکە پرسی پەیوەندیی کاریگەرە، کە لە ڕاستیدا زۆر جار نازانن چۆن گفتوگۆیەکی تەندروست ساز بکەن. بێگومان ناحەقیشیان نییە. بۆ وێنە هەمان ئەو منداڵەی کە ماوەیەکە لە کارگادایە، ماوەیەک دەستفرۆش بووە، بۆ وێنە ماوەیەک دەیگوت "پووریێ گۆرەویم لێ بکڕە" جا لەوانەیە جنێوێکیشی پێ بدرێ، بە توندی هەڵسوکەوتی لەگەڵ بکرێ و ئەگەر چاوەڕێی ئەوە بین کە شێوازی هەڵسوکەوت بزانێ و پەیوەندی ساز با، دەی چاوەڕوانییەکی زۆرە. کاتێک دەچنە شوێنێکی وەکوو کارگا، پێویستە فێری ئەوە بکرێن، و یەکێک لەو بابەتانەی کە زۆر جار منداڵان نایزانن خۆپاراستنە. ئەم ڕاهێنانی خۆپاراستنە دەبێ

بە پێی تەمەنی منداڵ لەم بەشەدا فێری منداڵان بکرێ و پرسێکی دیکە کە هەیە ئاراستە بکرێن، بەهرەیان بدۆزرێتەوە، بەرەو شتێک دنە بدرێن کە لە ڕاستیدا فێری دوو شتیان بکا لێهاتوویی و هەستکردن بە داهێنان؛ ئەوەی کە دەتوانم شتێک بخولقێنم، چونکە ئێمە لەم بوارەدا، مـن خـۆم لێـرە ئـەزموونێکی سـەرکەوتووم هـەبووە: یـەکێک لـە منداڵەکانمان، دەستفرۆشێک بوو، یەکـەم ساڵ بـوو کـە هـاتم، ئـەو بـە هۆی شـەڕەنگێزییەوە ڕەوانـەی لای مـن کـرا. دوای ئـەوەی قسـەمان کـرد، ئینجـا پشـکنینی شـەڕەنگێزیمان بـۆی ئـەنجام دا، بینیمـان کـە تاقیکردنەوەکەی ئەرێنییە. کەمێک دواتر ئاستی خەمۆکییەکـەی بـەرز بـووەوە. پاشـان قسـەم کـرد و بینـیم کـە لـە بـەر ئـەوەی کـە دەچێتـە چوارڕێیـان گـۆرەوی دەفرۆشـێ، سـووکایەتی پێـدەکرێ، هەراسـان دەکرێ بە لایەوە ناخۆش بوو. بۆ وێنە دەیگوت "من ڕقم لە خۆمە. بـۆ وێنە هەندێک جار حەزم لە لێدانی خەڵکە، چونکـە هەمیشـە قسـەم پـێ دەڵێن". هـەر وا بێتـەوە کـوڕێکی لووتبـەرزیش هـەبوو، قسـەم کـرد و ئەوانە. بۆ وێنە ئێستا هەندێ سۆزی و بـەڵێنمان پـێ دا کـە ئێمـە ئەمـە دەکـەین و ئـەوە دەکـەین، بـە مـەرجێک تـۆ کـار نەکـەی. بینیمـان کـە جێبـەجێکردن نـابێ، بـەو شـێوە لـە ڕاسـتیدا نـەمتوانی ئـەو کـارە کـەم بکەمەوە یان بنەبڕی بکەم. پاشان وتم باشە ئەگەر دەتهەوێ کار بکەی حەزت لەم کـارە هەیـە. تـۆ دەڵێـی ئـەم ئیشـەم پـێ خـۆش نییـە دەی چ ئیشێکت پێ خۆشە. وتی من حەزم لە فیتـەری یـان سـافکارییە. پاشـان باسـی ئەمـەم کـرد، هـەر لـە فـەرەحزاد، مەیـدانی فـەرەحزاد، لەگـەڵ سافکارێک قسەمان کرد؛ ئەم کابرا بەڕێزێکی زۆر خوێندەوار بـوو و بەڕاستی پێکەوە قسەمان کرد، ئەم کـوڕە چـوو بـۆ لای و ئێسـتاش لـە هاوێندا لەوێ کار دەکا، وانەکانیشـی دەخـوێنێ؛ واتـە پەیوەندییەکەشـی لەگەڵ خاوەنکارەکەی لە ڕادەبەدەر باشە و ڕازییە. هەندێک جـار پـێم وایـە دەبـێ لـە دەرچەیەکـەوە بچێتـە نـاو دنیـای منداڵەکـە، ئـەو ئەگـەر پێویستی بـە کارکردنـە بـا ئـیش بکـا، بـەڵام دەبـێ بـۆ کـارێکی لـەبار ڕێنمایی بکرێت.

13) پێویستە دەستڕاگەیشتن بـە دامـەزراوە پەروەردەییـەکان بـۆ هــەمووان یەکســان بــێ، بــۆ ئــەوەی منــداڵانی ناوچــە بێبــەش و پەراوێزخراوەکان بتوانن لە نزیک شوێنی نیشتەجێبوونیان سـوودیان لێ ببینن، چونکە ئامارەکان دەریانخسـتووە کـە زۆر جـار منـداڵان بـە هۆی نـەبوونی ئیمکانیـات و دامـەزراوە پەروەردەییـەکان و قوتابخانـە دەوڵەتییەکان لەو ناوچەی کە تێیدا دەژین واز لە خوێندن دەهێنن. وەک وتمــان زۆرێــک لــە منــداڵان لــە شــوێنەکانی وەک کوورەخانــەی خشـتپێژی، مـەزرا و کێڵگـەی کشـتوکاڵ، زبڵخانـە و هاوشـێوەکانی دەژیـن، کـە هـیچ قوتابخانـە و ڕێکخراوێکـی نـاحکوومی تێـدا نییـە. پێویستە هەندێ میکانیزم بـۆ پـەروەردەکردنی منـداڵان لـە نزیـک ئـەم ناوچانــە دابڕێژرێــت. قوتابخانــەی گــەڕۆک و کــانێکس دەتــوانێ

بژاردەیەکی باش بێت. لەم جۆرە پەروەردەدا دەتوانین تواناکانی تری ژیان فێری منداڵان بکەین.

14) دەتوانین ڕاهێنانی پیشەیی بۆ منداڵانی گەورەتر دابین بکەین، بەتایبەت ئەو منداڵانەی تەمەنیان لە سەرووی پازدە ساڵە. هەروەها دەبێ ئاماژە بەوە بکەین کە پەروەردە لەگەڵ تەمەن و باری جەستەیی و دەروونیی منداڵان گونجاو بێت. بۆ وێنە ڕاهێنانی پۆلی یەکەمی سەرەتایی بۆ منداڵێکی حەوت ساڵان و منداڵێکی پازدە ساڵان جیاوازە.

15) پێشنیار دەکرێ کە منداڵان لە قوتابخانە و ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (**NGO**) فێری وانەی مافەکانی خۆیان بن. هەروەها پێویستە فێر بن کە داکۆکیی لە خۆیان بکەن و داوای یارمەتی لە دامەزراوە پاڵپشتەکان بکەن، بەتایبەت کاتێک مافەکانیان لە کۆمەڵگادا پێشێل دەکرێت. یەکێک لە یاریدەدەرەکانی ناوەندی بەتواناکردنی منداڵان لە گەڕەکی هەرەندی لەم بارەوە ڕایگەیاندووە:

ڕێکاری ئێمە بۆ کێشە فەرهەنگییەکان ئەوەیە کە بتوانین لە ئاستی کەلتووریی نزمەکە بەرزیان بکەینەوە، چونکە هەمان ئاستی فەرهەنگییە ئەگەر بەرز ببێتەوە، لە ڕووی ئابوورییشەوە گەشە دەکەن، لە خێزانەکەیان گەورە دەبن، منداڵەکەش درک بەوە دەکا کە چی بکا، چۆن ڕەفتار بکا، تەنانەت لە چوارڕێیانەکاندا، تەنانەت لە شوێنی کاردا. لەم بوارانەدا لە لایەن یارمەتیدەرەوە هەر دوو خێزان و منداڵەکە ڕادەپەڕێنرێن. ڕێکاری کەمکردنەوەی زیان ئاگادارکردنەوەی منداڵەکەیە کە زیاتر لەگەڵ یارمەتیدەر و خاوەنماڵەکە لە پەیوەندیدا بین و لە ڕووی جەستەیی و دەروونیی، هەروەها لە ڕووی پرسی شەڕەنگێزی و هەڵسوکەوتی خراپ لەگەڵ خاوەنکار زانیاری پێ ببەخشیت. خاوەنکار حەزی لە چاو و بڕۆی نییە. من ناتوانم ڕێکارێکی بۆ بدۆزمەوە، تەنها ئەوە نەبێ کە بە منداڵەکە بڵێم، بۆ وێنە کاکە مەچۆ بۆ کار. بەتوانای بکەم یان بۆ وێنە کەسێک بدۆزەمەوە کە لە ڕووی داراییەوە یارمەتیی خێزانەکە بکات. لەم دوو ڕێگا زیاتر نییە. بەڵام ئەو ڕاستییەی کە دەتهەوێ هەموو منداڵەکان لە ڕووی داراییەوە بەهێز بکەی، بەشێک لە ئەرکی ئێمە نییە. ئێمە تەنها ڕێنماییان دەکەین، تەنانەت سەرپەرشتیاری منداڵەکانیش نین، یارمەتیدەری ئەوانین، یارمەتیدەری بوارە کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و ئابوورییەکانین. ئەوەندەی بۆمان بلوێ هاوکاریی خێزانەکە دەکەین. بۆچی؟ چونکە منداڵەکە بە هیچ شێوەیەک لەبەردەستی ئێمەدا نییە. ئێرە وەک بێهزیستی نییە ئەگەر منداڵەکە ٢٤ کاتژمێر لێرە بێ، دەتوانی هەر پلانیەک بتهەوێ جێبەجێکردنی بکەیت. منداڵ دوو کاتژمێر لەگەڵتە، سێ کاتژمێر لەگەڵتە. پاشان دەچێتەوە ناو کۆمەڵگا، دواتر دەچێتە لای خێزان. ڕەنگە زۆر بابەتت لە زۆر ڕووەوە پێ گەیاندبێ، قسەت لەگەڵ کردبێ، فەرهەنگسازیشت کردبێ، بەڵام ئەو

دیسان لەو جەوەدایە، ڕەنگە بە تێپەڕبوونی کات لە بیریشی بچێتەوە کە تۆ چیت کردووە و چیت وتووە. نەک ئەوەی هیچ کاریگەرییەکی نەبێ، نەخێر، بەڵکوو لە بەر ئەوەی لە یەک جیا بووینەتەوە، کاریگەرییەکی زۆر کەمتری لە سەر خێزانەکە هەیە.

16) وەک بەڵگەکانی بەشەکانی پێشوو دەریانخست، هەندێک چوارچێوەی فەرهەنگی و کەلتووری و تێڕوانینە هەڵەکان سەبارەت بە منداڵان یەکێکی دیکە لە فاکتەرەکانی کاری منداڵانە. بیر و باوەڕ و هەڵوێستی وەک "کوڕ دەبێ کار بکا بۆ ئەوەی ببێ بە پیاو" یان "کچ پێویستی بە خوێندن نییە چونکە دەبێ شوو بکا" و لە ئەنجامدا کچان لە بری ئەوەی بچنە قوتابخانە کاری ماڵەوە دەکەن بۆ ئەوەی خۆیان بۆ هاوسەرگیری ئامادە بکەن. ئەم چوارچێوانە کە زۆر جار چوارچێوەی بەکۆمەڵن، لە ناو دارشتەیەکی ئابووری و کۆمەڵایەتیدا سەر هەڵدەدەن. بۆیە بۆ نەهێشتنی ئەمانە جگە لەوەی کە دەبێ ڕووبەڕووی ڕەگ و ڕیشە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانیان ببینەوە - کە هەژارییە - پێویستە خولی ڕاهێنان بۆ بەرەنگاربووەوەی ئەم بیر و باوەڕانە و خولی پەروەردەکردنی دروستی منداڵ دابین بکرێت. ئەمە ئەرکی سەر شانی بێهزیستی (چاکژیانەوە) و بنکەی خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتی و میدیای گشتی و خانووی گەڕەک (خانە محل) و ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (**NGO**)ی ناوچە هەژارنشین و پەراوێزخراوەکان. لەم ڕووەوە پێشنیار دەکرێ کە ڕێکخراوە جەماوەرییەکان و بنکەکانی خزمەتگوزاریی کۆمەڵایەتی، ئەگەر ئاگاداری ئەم جۆرە پێکهاتانەن، دەستێوەردانێکی جیدی لە ناو خێزاندا بکەن و خێزانەکە بە ڕەهەندەکانی ئەم سەرچەشنە دروستکراوە لە ڕێگەی پیشاندان و گۆڕینی ڕۆڵ و دەورەکان و دەستێوەردانی پسپۆڕانە دیکە، وەکوو خزمەتگوزاریی دەروونناسی و یاریدەدەریی کۆمەڵایەتی، بۆ ڕێگریکردن لەم جۆرە سەرچەشنانە ئامادە بکەن. نابێ چاوپۆشی لە ڕۆڵی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و ڕاگەیاندنی گشتی لە هۆشیارکردنەوەدا بکرێ، بەتایبەت ڕادیۆ و تەلەڤیزیۆن و بە سەرنجدان بەوەی کە ڕادیۆ و تەلەڤیزیۆنی ئەهلی لە ئێراندا بوونی نییە، ڕادیۆ و تەلەڤیزیۆن دەبێ ئەرکی پەروەردەیی و فەرهەنگیی خۆیان بە هەند وەربگرن و لە چوارچێوەی چەندین بەرنامەدا هۆشیارکردنەوەی کۆمەڵگا بخەنە پلانی کاریان.

17) گۆڕانکارییە لەناکاوە ئابوورییەکان کە ئەنجامی شەڕ و مەترسییە سروشتییەکانە کۆچکردن بۆ وڵاتانی دراوسێی بە نیازی هەلی کاری بە حەقدەستی زیاتری لێ دەکەوێتەوە، پەیوەندییەکی زۆر نزیکی بە کاری منداڵانەوە هەیە و بە پێی بەڵگەکانی ئەم توێژینەوە ڕێژەیەکی بەرچاوی منداڵانی کار کۆچبەر و بەتایبەت ئەفغانین کە زۆربەیان کۆچی نایاساییان هەبووە و لە ئێستادا بۆ نیشتەجێبوون لە ئێران ناسنامەیان نییە. هۆکارێکی دیکەی کارکردنی منداڵانی

کۆچبەر، ئەو ئاستەنگانەیە کە منداڵان و خێزانەکانیان بۆ کار و خاوەندارێتیی ماڵ و دووکان لە بەر دەمیانە هەر بۆیە ناچاریان دەکا ڕوو لە پیشەی نافەرمی بکەن و منداڵەکانی خۆیان بنێرنە بەر کار. جگە لە لێکەوتەکانی کۆچی نایاسایی بۆ کۆچبەر و کۆمەڵگای خانەخوێ، دۆخی کۆچی نایاسایی پرسێکی بەرچاوە کە پێویستە بە کەمترین زیان بۆ مرۆڤ ڕاستەوخۆ کۆنترۆڵ و چاودێری بکرێ، هەر لەم بوارەدا ڕێکارەکانی ژێرەوە پێشنیار دەکرێن:

- ڕێگریکردن لە کۆچی ناوخۆیی منداڵانی خوار تەمەنی یاسایی بە تەنیا و کۆچی نایاسایی بۆ دەرەوەی ماڵ. لە تێرمیناڵەکاندا دەتوانین کۆچی ناوخۆیی منداڵانی تا ڕادەیەکی زۆر کۆنترۆڵ بکەین و بە قەدەغەکردن و کۆنترۆڵکردنی ئەو جۆرە کۆچانە لە سنوور و تێرمیناڵەکان و ناوەندەکانی گەشتیاری و مسافربەرییەکان تا ڕادەیەکی زۆر دەتوانین ڕێژەکەیان کەم بکەینەوە؛
- دانانی یاسای توندی کۆچبەری و چاودێرییەکی ورد بە سەر جێبەجێکردنکردنیان؛
- پشتگیریکردن لەو کۆچبەرانەی کە لە ڕووی یاساییەوە هاوڵاتیی وڵاتن؛
- بەرەنگاربوونەوەی دژ بە گەلاڵەکانی بازرگانیکردن بە مرۆڤەوە، بەتایبەت بەرەنگاربوونەوەی بازرگانان و ڕەچاوکردنی سزا و یاسای پێشگیرانە.

18) لەمڕۆدا بازاڕی کاری نافەرمی بووەتە یەکێک لە زەمینە سەرەکییەکانی کاری منداڵان. لە پاڵ پێشنیارەکانی دیکەدا پێویستە بۆ نەهێشتنی کاری منداڵان گرینگی بەم بەشە بدرێت. یەکێک لە گرینگترین پێشنیارەکان لەم ڕووەوە پێشنیارنامەی ٢٠٤ سەبارەت بە تێپەڕین لە ئابووریی نافەرمییەوە بۆ ئابووریی فەرمییە. ئەم پێشنیازە لەم بەشەدا بە ڕوونی باس لە نەهێشتنی کاری منداڵان ناکا، بەڵکوو پێشنیارەکان دەخاتە ڕوو کە ئەگەر جێبەجێکردن بکرێ، دەتوانێ لە سەر بەتواناکردنی خێزانە هەژارەکان و لە ئەنجامدا کەمکردنەوەی کاری منداڵان دەوری گرینگی هەبێت. بە هۆی گرینگییانەوە، هەندێک بڕگەی ئەم ڕاسپاردە لە خوارەوە باس کراوە. لە بەشی ئامانج و شیاوییەکاندا، پێشنیاری ئەم ڕێنماییانەی خوارەوە پێشکەشی ئەندامانی دەکا:

(ئـ) ئاسانکاری بۆ تێپەڕینی کرێکاران و یەکە ئابوورییەکان لە ئابووریی نافەرمییەوە بۆ ئابووریی فەرمی، وێڕای ڕێزگرتن لە مافە بنەڕەتییەکانی کرێکاران و دەستەبەریکردنی هەندێ دەرفەت بۆ ئاسایشی داهات و بژێوی و کارخولقێنی؛

ا) پشتگیریکردن لە دامەزراندن، پاراستن و بەردەوامیی دامەزراوە ئابوورییەکان و کارە شیاوەکان لە ئابووریی فەرمیدا و پەیوەندی و یەکخستنی ئابووریی گەورە، پیشەداربوون، پاراستنی

کۆمەڵایەتی و سیاسەتە کۆمەڵایەتییەکانی دیکە؛

ب) ڕێگریکردن لە نافەرمیبوونی پیشە فەرمییەکان.

هەروەها پێشنیارنامەکە لە بەشی داڕشتنی ستراتیژە یەکدەست و یەکپارچەکان بۆ ئاسانبوونی تێپەڕین بۆ ئابوورییەکی فەرمی ئەم بنەمایانەی خوارەوە بۆ ئەندامان پێشنیار دەکا:

ئـ) فرەچەشنیی تایبەتمەندییەکان، و بارودۆخ و پێداویستیی کرێکاران و یەکە ئابوورییەکان لە ئابووریی نافەرمیدا و پێویستیی گرینگیدان بەو هەمەجۆرییە بە گرتنەبەری ئاراستەی تایبەت بۆ هەر حاڵەتێک؛

ا) دۆخەکان، یاساکان، سیاسەتەکان، شێوازەکان و یەکەمایەتییە تایبەتە نیشتمانییەکان بۆ تێپەڕین بەرەو ئابوورییەکی فەرمی؛

ب) ئەو ڕاستییەی کە ستراتیژی جیاواز و بێژومار بۆ ئاسانبوونی تێپەڕین بۆ ئابووریی فەرمی بەسوودە؛

پ) پێویستیی دروستکردنی یەکدەستی و هاواهەنگی لە بوارێکی بەرفراوانی سیاسەتدا بۆ ئاسانکردنی تێپەڕین بۆ ئابووریی فەرمی؛

ت – پەرەدان بە مافەکانی مرۆڤ و داکۆکیی کاریگەرانە لە مافەکانی مرۆڤ بۆ هەموو چالاکەکان و هەڵسووڕاوانی ئابووریی نافەرمی؛

ج - بەدیهێنانی کاری شایستە بۆ هەمووان لە ڕێگەی ڕەچاوکردنی بنەما و مافە بنەڕەتییەکان لە شوێنی کار و یاسا و کردەوە؛

چ) نوێکردنەوەی ستانداردە نێودەوڵەتییەکانی کار بۆ ئەوەی لە بواری سیاسەتە تایبەتەکاندا ڕێنیشاندەر بێت (بڕوانە هاوپەیوەستی ئەم پێشنیازە)؛

ح) پێشخستنی یەکسانی جێندەری و جیاکاری نەکردن؛

د) پێویستیی سەرنجدانی تایبەت بە ژنان، گەنجان، کۆچبەران، بەساڵاچووان، خەڵکی ڕەسەن و کۆچەر، کەسانی تووشبووی نەخۆشیی ئایدز، کەمەندامان، کرێکارانی ماڵی، و ئەو جووتیارانەی کە بژێویی ژیانیان کاری کشتوکاڵە، کە لە هەمبەر جیدیترین کەمییەکانی کاری شیاو لە ئابووریی نافەرمیدا خەسارهەڵگرن.

تێپەڕین لە ئابووریی نافەرمیەوە بۆ ئابووریی فەرمی نەک هەر ئابووریی نیشتمانی بەهێز دەکا، بەڵکوو بە دابینکردنی کاری شایستە ڕۆڵێکی کاریگەری لە کەمکردنەوەی هەژاریی خێزاندا هەیە. هەروەها لەگەڵ بچووکبوونەوەی ئەم بەشەی ئابووریدا، یەکێک لە زەمینەکانی کاری منداڵان وردە وردە لەناو دەچێت.

19) پێویستیی هاوکاریی ئێنجیئۆکان لەگەڵ یەکتر و دامەزراوە ناوخۆییەکانی دیکە بە مەبەستی زیادکردنی پشتیوانی بۆ منداڵانی کار یەکێک دیکە لە ڕێکارە کردەیی و پێشنیارکراوەکانە. بەڵگەکان دەریدەخەن کە پەیوەندیی ئێنجیئۆکان لەگەڵ یەکتر کارا نییە و لە هەندێک حاڵەتدا لە شێوەی کێبڕکێی ناتەندروست و ساختەکارانەدا

دەردەکەون، کە ئەمەش یەکێک لە هۆکارەکانی ئەو ڕێکارە جیاوازانەیە کە بۆ پشتگیریکردنی منداڵان هەڵیدەبژێرن، هەندێ جاریش ئەم ڕێکارانە لە لایەن هەموو کەسێکەوە قبوڵ ناکرێت. بۆیە بۆ نەهێشتنی کاری منداڵان و بەتواناکردنیان، پێویستە لە نێوان ئێن‌جی‌ئۆ و ڕێکخراوە جەماوەرییەکاندا هەوڵەکان پێکەوە گرێدراو و هاوبەشی بن. پەیماننامەی مافی منداڵ دەتوانێ بناغەی شێوازی لاگیری و کارکردنی ئەو ڕێکخراو و دامەزراوانە بێت. هەروەها حکومەت دژی ئێن‌جی‌ئۆکانە و هەندێ جار دەیانخاتە چالنجەوە کە ئەمەش زیان بە کارایی و کاریگەرییان دەگەیەنێت. یەکێک لە چالنجە هەرەگرینگەکانی ئەم زەمینەیە ئەوەیە کە ئێن‌جی‌ئۆکان فرەسەرپەرشتیارن و سەرەڕای گرینگیی ئێن‌جی‌ئۆکان، لە یاسا و پلانکانی گەشەپێداندا حکومەت بە چاوی سیاسی و ئاسایشییەوە تەماشایان دەکات. هەروەها دەرکەوتەکان ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە هەندێک ئێن‌جی‌ئۆ توانای پێویستیان نییە و لە پەیوەندیکردن لەگەڵ حکومەت لاوازی و کەموکورتیان هەیە کە ئەمەش وای کردووە حکومەت بەرامبەر بە هەموو ئێن‌جی‌ئۆکان بێمتمانە بێت. بۆیە لەم زەمینەدا پێویستە پەیڕەوی ناوخۆ و یاساکانی پەیوەست بە ئێن‌جی‌ئۆکان کۆ بکرێنەوە و پەسەند بکرێ، حکومەت بە یەک چاو سەیری هەموویان بکا، هەروەها حکومەت لە چوارچێوەی یاسادا هەڵسوکەوتیان لەگەڵ بکا و ڕوانگەی ئەمنییان لە سەر هەڵبگیرێت.

20) پرسێکی دیکە کە ڕووبەڕووی ئێن‌جی‌ئۆکان دەبێتەوە و بە هۆیەوە ڕەخنە لە ئێن‌جی‌ئۆکان دەگیرێ، پرسی گەڕان بەدوای کار بۆ منداڵانە. لەم بارەوە ئەو پرسیارە گرینگەی کە پێویستە وەڵام بدرێتەوە ئەوەیە: ئایا ئێن‌جی‌ئۆکان دەبێ کار بۆ منداڵان بدۆزنەوە یان نا؟ پێش وەڵامی ئەم پرسیارە دەبێ بڵێین کە بۆچوونی ئێن‌جی‌ئۆکان بۆ دۆزینەوەی کار بۆ منداڵان ئەوە بوو کە منداڵان لە کارە مەترسیدارەکانەوە کە داهاتوویان نەبووە بەرەو کارە کەم‌مەترسییەکان کە لەوانەیە تێیاندا فێری پیشەیەکیش بن ڕاکێش دەکەن. هەروەها لە هەندێک بواردا کارێکی کەم‌مەترسییان بۆ هەندێک منداڵ دۆزیوەتەوە و دەتوانین بڵێین کاردۆزییان بۆ کردوون. ئێستا با بگەڕێینەوە بۆ وەڵامی پرسیارەکە. بە پێی پێناسەی کاری منداڵان و ئاراستەکانی ئێستا بۆ پشتگیری لە منداڵان دەتوانین وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە. بە واتایەکی دیکە ئەم دوو حاڵەتە بنەمایەک بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارەکە دەرەخسێنن. وەک باس کرا، کاری منداڵان بەو کارە پێناسە دەکرێ کە منداڵان لە تافی منداڵی و توانا و شان و کەرامەتییان بێبەش دەکا و زیان بە گەشەی جەستەیی و دەروونییان دەگەیەنێ، هەروەها ئاماژەیە بۆ کارێک کە ئەم تایبەتمەندییانەی خوارەوەی هەیە:

- لە ڕووی جەستەیی و دەروونی و کۆمەڵایەتی و ئەخلاقییەوە مەترسیدارن و بۆ منداڵان زیانبەخشن.

- و لەم حاڵەتانەی خوارەوەدا ڕێگری لە خوێندنی منداڵان دەکەن:
  - ✓ ئەوان لە دەرفەتی چوونە قوتابخانە بێبەش دەکەن.
  - ✓ ناچارن پێش تەواوکردنی خوێندن دەست لە خوێندن هەڵبگرن.
  - ✓ یان ناچار دەبن چوونە قوتابخانە لەگەڵ کاری زۆر درێژخایەن و قورسدا تێکەڵ بکەن [2].

هەروەها چەندین ئاراستەی ڕووبەڕووبوونەوەی کاری منداڵان و داکۆکیی لە منداڵان بوونی هەیە: ئاراستەی یەکەم ئاراستەی خۆشگوزەرانییە. بە پێی ئەم ئاراستە منداڵانی کار منداڵانێکی دەستنەڕۆ و هەژارن کە پێویستیان بە یارمەتییە. ئەم ئاراستە هەوڵدەدات گۆڕینی بابەتەکەدا نییە و هەندێک لە پێشنیارەکانیان بۆ پشتگیریکردنی منداڵان بەم شێوەیە:

1. پێشکەشکردنی خزمەتگوزاریی تەندروستی و چاودێریی تەندروستی؛
2. دابینکردنی ئامراز و ئامێری خۆپارێزی؛
3. ڕێکخستنی چالاکیی کات بەسەربردن بۆ منداڵان و دابینکردنی خانوو بۆ خێزانەکان.

پێدەچێ ئەم ئاراستە پاساو بۆ کاری منداڵان بهێنێتەوە و ئەمە پێچەوانەی پێناسەی کاری منداڵان و پەیماننامەی مافی منداڵانە.

ئاراستەی دووەم ئاراستەیەکی بە پێی گەشەسەندنە. بە پێی ئەم ئاراستە منداڵانی کار کەسانێکی هەژارن کە دەبێ تواناکانیان گەشە بکات. نموونەی دەستێوەردانەکان لەم ئاراستەدا بریتین لە:

1. دابینکردنی ئیمکانیاتی چاودێریی ڕۆژانە؛
2. پێشکەشکردنی ڕاهێنانی فەرمی و نافەرمی و ڕاهێنانی پیشەیی؛
3. دابینکردنی هەلی بەدیلی کار.

ئاراستەی سێیەم ئاراستەیەکە کە لە سەر بنەمای مافەکانە[1]. بە پێی ئەم ئاراستە پێویستە کەشێکی سیاسی بۆ منداڵانی کرێکار دروست بکرێ و پێگەی ئەوان بەهێز بکرێ بۆ ئەوەی ببینرێن و دەنگیان ببیسترێت. نموونەی دەستێوەردانەکان لە سەر بنەمای ئەم ئاراستە بریتین لە:

1. ڕێکخستن و لۆبیگەری و هاندانی بەشداریی سیاسی؛
2. زیادکردنی هۆشیاری لەبارەی کاری منداڵان لە کۆمەڵگاکاندا؛
3. چاکسازی یاسایی و باشترکردنی چۆنیەتیی جێبەجێکردنکردنی یاساکانی کاری وەکوو نەهێشتنی کاری منداڵان و

---

1. Rights.based approach

چاودێریی زیاتر بە سەر کار.

سێ ئاراستەی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی کار کە ئاراستەیەکی ئاوێتەیی و چەند ڕێکاری لە خۆ دەگرێ، بەم شێوەیە:

1) ڕێکاری خۆپارێزی: ئامانجەکانی ئەم ڕێکارانە بەهێزکردنی یاسا و جێبەجێکردنکردن و باشترکردنی دەرفەتەکانی خوێندن و پەرەدان بە چاکسازی یان ڕیفۆڕمەکان بۆ دروستکردنی سیستەمی پەروەردەی گونجاو و ڕاکێشانی هەموو کچان و کوڕان و زیادکردنی داهاتی بنەماڵەکان و هۆشیارکردنەوەی خەڵک سەبارەت بە لێکەوتەکانی خراپترین جۆری کاری منداڵان؛

2) بەتواناکردن[1]: بە گشتی بریتییە لە خزمەتگوزاریی تەندروستی و ڕاوێژکاری و دەرفەتەکانی ڕاهێنانی لێهاتوویی و پەروەردەی هەستیار بە ڕەگەز بۆ منداڵانە لە خۆ دەگرێ کە لە دەرەوەی کاری منداڵانن؛

3) پاراستن لە هەمبەر چەوساندنەوە و کاری مەترسیدار لە ڕێگەی یاسادانان و جێبەجێکردنکردنی ستانداردەکانی کار و باشترکردنی بارودۆخی کار [3].

بەم پێیە دەتوانین بڵێین کە ئێنجیئۆکان نابێ کارگەلێک بۆ منداڵان بدۆزنەوە کە دەچنە ڕیزی ئەو کارانەی کە زیان بە منداڵ دەگەیێنن. ئەگەر کرا دەبێ ئەو ئیش و کارانە پێشکەش بکەن کە بە شێوەی نیمچە کاتی بێ و زیان بە تەندروستی و خۆشگوزەرانیی منداڵان نەگەیەنێ و ڕێگری لە چوونە قوتابخانە یان تێکدانی خوێندنیان نەکات. هەموو ئەو کارانەی لەم لێکۆڵینەوەدا پێداچوونەوەیان بۆ کراوە، لە هەندێک ڕووەوە زیانیان بۆ منداڵان هەیە، تەنانەت ئەو کارانەی کە ڕاهێنانی پیشەیی پێشکەش دەکەن، وەک کاری فیتەری، چونکە کۆسپی بەر دەم پەروەردەی منداڵانە یان کاری زۆر درێژخایەن و قورس لەگەڵ پەروەردە تێکەڵ دەکا کە دوا جار منداڵەکان ناچار دەبن واز لە قوتابخانە بێنن. هەروەها ئێنجیئۆکان دەتوانن بە نیازی نەهێشتنی کاری منداڵان بە تەواوی کۆمەڵێک ڕێکار و ستراتیژ هەڵبژێرن. بۆ نموونە لە کاتی بەرەنگاربوونەوەی کاری منداڵان دەتوانن بۆ پێشکەشکردنی خزمەتگوزاریی تەندروستی بە منداڵان و پاراستنیان بانگهێشتی خاوەنکاران بکەن ، یاخود خۆیان دەتوانن بە هەر شێوەیەک ئەمانە بۆ منداڵانی کار دابین بکەن. ئەم داپەڕەی ئێنجیئۆکان خاڵێکی ئەرێنیی دیکەی هەیە ئەویش ئەوەیە کە بە هاوسۆزی لەگەڵیان و تێگەیشتن لە دۆخی ئابوورییان متمانەی خێزانەکان ڕادەکێشێ و ڕێگری لە زۆر زیانی دیکە دەکا و بە جێیمتمانەبوونی ئێنجیئۆکان بە لای بنەماڵەکانەوە، لە ئەگەری ڕوودانی هەر کێشەیەک ئاسانتر گیر و گرفتەکانیان لای ئەوان

1. Rehabilitation

دەخەنە ڕوو. بە گشتی ئەم داپەڕانە بە مانای ددان‌نان بە کاری منداڵان نییـە، بـەڵکوو بـە مانـای هـەوڵ بـۆ کەمکردنـەوەی خەسـارهەڵگریی منداڵان بەرامبەر بە کارە.

21) بە مەبەستی کەمکردنەوەی زیانـەکانی کـارکردنی منـداڵان لـە ئاقـاری خۆشـگوزەرانی، دەتـوانین بچینـە نـاو کارگاکـان و داوا لـە خاوەنکارەکـان بکـەین کۆمـەڵێک ئاسـانکاری و خزمـەتگوزاری لـە شـوێنی کـاردا دابـین بکـەن بـۆ ئـەوەی زیانـەکانی سـەر منـداڵان کـەم ببێتەوە. هەروەها دەتوانین خولی ڕاهێنان بۆ خاوەنکارەکان دابنێین بۆ ئـەوەی لەگـەڵ مافـەکانی منـداڵان ئاشـنا بـن. قسـەی یـەکێک لـە بەڕێوەبەرانی ڕێکخراوی ناحکوومی هاوتـەریب لەگـەڵ ئـەم ڕێکـارە بوو:

دامەزراوە ... لە کەرەج لەم بوارەدا هەنـدێ ئیشـی کردبـوو، بۆیـە ئێمە بەبەڵگەمان کرد. یان لە تاران خاتوون ... کاریـان کردبـوو. دوو سێ ئێن‌جی‌ئۆ بوو، بـە تـەواوی لـە بیـرم نییـە، چونکـە ئەمانـە کـۆنن، بەڵام پرۆژەیەک بوو کە چۆن بـە ئاراسـتەی CFR کارێکیـان کـرد کـە خاوەنکار بەرپرسیار بێت. هەمان ئەو کۆمپانیایانە کـە ئێـوە دەیناسـین یان ناوەند و ئەمانە کە لە ڕاستیدا بـەو ئاراسـتەدا بچـن کـە خاوەنکـار خـۆی دێتـە نـاو ئـەم شـتەوە. ئێسـتا میتـۆدی جیـاوازی هـەبوو، واتـە سـتراتیژی جیـاوازی هـەبوو؛ بـۆ وێنـە هەنـدێکیان لای خاوەنکـار دانوستانیان کردبوو؛ مەبەستم ئەوەیە، گریمان ئەگەری ئەوە هەیـە کـە کارگای جلشۆر کە بە مەرجی پارە یان هەر شتی دیکە بە بێبەرامبـەر بدەن بەو منداڵانە ئەوەندەی لە بیرم بێ چونکـە ئەمانـە لـە بیـر دەکـەم. گریمان فێنک‌کەرەوە لە شوێنێک بوو کە هیچی نـەبوو و شوێنەکەشـی باش نەبوو داوایان لە خاوەنکار کردبوو چەند ڕۆژێـک بێڵـێ کـە ئـەم منداڵانە بچن بۆ ڕاهێنان. یان خودی خاوەنکار و گەورەساڵەکانی ئـەو کارگـا بـۆ کەمکردنـەوەی تونـدوتیژی دژی منـداڵان و مـافی منـداڵان بەشداری لە خولـەکان دەکـەن، بـۆ وێنـە ملیـان دەدا کـە لـەم خولانـەدا بەشـداری بکـەن. بـۆ نموونـە خولیـان بـۆ دەکردنـەوە لـە بەرامبـەردا ئەوانیش هەندێ شتیان بە کارگـا دەدا. ئەمـەش وای لێکـردن کـەمێک زیاتر ئاگادار بـن؛ واتـە بـەتواناتر بـن و نـابێ دژ بـە مافـەکانی منـداڵ توندوتیژی بنوێنن یـان بـۆ وێنـە بـەبێ ئـەوەی بزانـێ مەترسـی چییـە، توندوتیژی بە گشتی چییە. ئەمەش بە شـێوەیەکی جیـاواز ئـەنجام درا، زۆر سەرنجڕاکێش بوو؛ مەبەستم ئەوەیە پرۆژەیەک هەبوو، دوو ساڵ کاری ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (NGO) بوو، هەندێکیان ئـەنجامێکی سەرنجڕاکێشـیان هـەبوو. هـەموو جـۆرە خاوەنکارێـک لـە کەسـێکی عەرەبانەچییـەوە کـە لـە نـاودا بـوو، بـۆ وێنـە کـەرەج، بـۆ وێنـە تـەنیا پلاستیکی کۆ دەکردەوە، گریمان دە منداڵ کاریـان بـۆ دەکـرد، هـەموو جۆرە فیتەر و بەرگدوور و هتد. ئەوەش ئاراستەیەکە. تەنها ویستم بڵێم کە هەموو ئەمانە کەمکردنەوەی زیان بە ئەجێندای جیاواز بـوون؛ ئـەم

ئەجێندایە دەتوانی پسپۆڕانی لەشساغی و تەندروستی بێ، دەتوانێ یارمەتیدەری کۆمەڵایەتی بێ، دەتوانێ ڕێکخراوێکی کۆمەڵگەی مەدەنی بێ یان ڕێکخراوێکی ناحکومی (NGO). لەوانەیە خۆبەخشەکانیان هەندێک کاری پەروەردەیی بکەن. پشکنین بۆ منداڵەکانیان دەکەن و ئەوان کاروباری منداڵەکە یان ئەنجام دەدەن یان هاوکاری دەکەن. یان ئەجێنداکە دەتوانێ خودی خاوەنکارەکە بێت؛ هەندێک لە خاوەنکارەکان کار دەکەن، هەندێک لە خاوەنکارەکان بەبێ ئەم خول و ئەمانە خۆیان کار بۆ منداڵان دەکەن، بەڵام باشە بۆ ئەوەی بچی و گفتوگۆیان لەگەڵ بکەی، بۆ وێنە گرینگیی پەروەردەکردنی منداڵەکە کە چ سودێکی بۆ منداڵەکە هەیە، بۆ ئەوەی ئەمە بکا، ئەوە ڕێگای بەتواناکردنە کە دەتوانین ئەنجامی بدەین. خاوەنکارەکان و دیکەی کەسانی ناو کارگاکان، لە بواری دووبارە مۆنتاژکردنەوەدان. لە جیهاندا داهێنانی زۆر هەیە لە بواری تەندروستی و تەندروستیی دەروون و ڕاوێژ. داهێنانی جیاواز زۆرن. خۆبەخشانی ڕێکخراوە جەماوەرییەکان (NGO)، ئەمانە دەکەن، دەتوانن فۆرمێکی دیکە وەربگرن کە دەتوانێ خۆراک بێ، پەروەردە. ئەمانە داهێنان و دەستپێشخەرییانە بۆ کارکردن لەگەڵ خاوەنکارەکانە؛ نموونەی جۆراوجۆر بۆ کەمکردنەوەی ئاستی خەسارهەڵگریی منداڵان لە کاردا هەیە.

22) ئەو پلانانەی کە پێیان دەوترێ پلانی ڕێکخستن بە شێوەی ئێستایان نەک هەر منداڵان بەهێز ناکەن و کارەکانیان لەناو نابەن، بەڵکوو وەک لە دەقەکەدا دەردەکەوێ، بە شێوازی جۆراوجۆر زیانیان پێدەگەیەنن. لەبری گەڵاڵەی ڕێکخستن یان فۆرمە نوێکەی کە پێی دەوترێ "گەڵاڵەی داکۆکیی کۆمەڵایەتی"، کە پێدەچێ هیچ لە گەڵاڵەکەی پێشوو باشتر نەبێ، پێویستە سیستەمی ناسینەوە و ڕاکێشان لەو گەڕەک و ناوچانەدا دابنرێ کە منداڵان تێیدا نیشتەجێ کراون و کار دەکەن بۆ ئەوەی ئەو منداڵانە بناسرێنەوە و لە پرۆسەیەکی ئینسانی و بە دوور لە هەر چەشنە توندوتیژی و ترسێک، ڕابکێشرێن و قبووڵ بکرێن و دواتر خزمەتگوزاریی بەتواناکردنیان پێ بدرێت. لە ڕاستیدا پێویستە لەبری خزمەتگوزاریی سزادان خزمەتگوزاریی هاندان بەکار بهێنرێت. لە لایەکی دیکەوە ڕێکخراوی بێهزیستی و شارەوانی و قایمقامیەت و دامودەزگا بەرپرسەکانی ئەم بوارە لەگەڵ دەسەڵات و پسپۆڕانی بواری مافی منداڵان لە پەیوەندییەکی نزیکدا بن و پێش گرتنەبەری هەر داپەڕ یان گەڵاڵەیەک، پرسەکە بخەنە بەر تیشکی ڕوانگەی کارناسانە و شارەزایانی ئەوان ئینجا دەست بە کار بن بۆ ئەوەی لە پرۆسەی جێبەجێکردنکردندا منداڵان تووشی خەسارەت و زیانی دووقات نەبنەوە.

23) توێژینەوەکان لە ئێران زیاتر لە سەر ئەو جۆرە کاری منداڵانەیە کە دیارتر و بەرجەستەترن و کەمتر لە سەر ئەو جۆرە

كارانەی منداڵانە كە زیاتر شاراوە و هەستپێنەكراون كە ئەگەری زیانبەركەوتنیان زیاترە. بۆ وێنە لە لێكۆڵینەوەكانی دیكەی ئەم بوارە باس لە بابەتگەلێكی وەك كاری ناوماڵ، بازرگانیكردن بە منداڵان، بەكارهێنانی منداڵان بۆ ئەنجامدانی هەندێك تاوان، كاری منداڵان لە گوندەكان و هتد نەكراوە. هەروەها توێژینەوەكان لەم بوارەدا كەمتر گرینگییان بە هۆكارە پێكهاتەییەكانی كاری منداڵان داوە، وەك ئەوەی بۆچی و چۆن لە كۆمەڵگایەكدا بەشێك ماڵبەدەر و هەژار دەبن و لە ئەنجامدا منداڵان ناچار بە كاركردن دەكەن. پێویستە توێژینەوەكانی داهاتوو لە چوارچێوەی توێژینەوەی چۆنایەتی و چەندایەتیدا لە جۆرە جیاوازەكانی كاری منداڵاندا ئەم كارانە و هۆكارە پێكهاتەییەكانیان زیاتر بخەنە پلانی كاریی خۆیانەوە.

24) هەروەها هەندێك جۆری كاری منداڵان هەیە كە بۆ نەهێشتنیان دەبێ ئیش لە سەر ڕێكارە تایبەتەكانی ئەو كارە بكرێ؛ واتە نەهێشتنی كاری منداڵان لە كەرتی نافەرمیدا لەگەڵ كەرتی فەرمیتر پێویستی بە ڕێگەچارەی جیاوازە لە ڕاستیدا كارنەكردنی منداڵان لە كەرتی فەرمیدا چوارچێوەی یاسایی تایبەتی خۆی هەیە. بۆ وێنە مادەكانی ٧٩ تا ٨٥ی یاسای كار كاری منداڵانی خوار پازدە ساڵان قەدەغە دەكەن و لە تەمەنی پازدە تا هەژدە ساڵیشەوە لە ژێر هەندێك مەرجدا كاركردنی منداڵ مومكین دەبێت. ئەگەر یاسای كار بە باشی ڕەچاو بكرێ و لە كەرتی فەرمیدا چاودێری جێبەجێكردنكردنی بكرێ، زۆر جۆری كاری منداڵان بە تەواوەتی قەدەغە دەكرێت. هەروەها چەندین جۆری كاری منداڵان لەناو دەچێت. هەروەها بۆ كاری زبڵگەری و نەهێشتنی ئەم كارە ئەگەر شارەوانی چاودێریی جێبەجێكردنكردنی ڕێساكانی كۆكردنەوەی پاشماوەی وشك بكا ئەم جۆری كاری منداڵانەش بنەبڕ دەبێت.

25) لە كۆتاییدا، بۆ جێبەجێكردنكردنی ستراتیژەكان، پێشنیار دەكرێ كە هەر ڕێكخراوێكی بەرپرسیار بە پێی ئەرك و دەسەڵاتی خۆی، بەرپرسیارێتیی جێبەجێكردنكردنی ستراتیژەكان لە ئەستۆ بگرێ و بە پلاندانانی كورتخایەن، مامناوەند و درێژخایەن دەست بخاتە ناو پێكهاتەی ورد و مامناوەند و گەورە و سوود لە پسپۆڕان و كەسانی شارەزا بە مافەكانی منداڵان ببینێت. پێویستە ئاماژە بەوە بكرێ كە بەشێكی زۆری ئەم بەرپرسیارێتییە دەكەوێتە ئەستۆی وەزارەتی كار و هەرەوەرزی و خۆشگوزەرانیی كۆمەڵایەتی، چونكە لە پلەی یەكەمدا دەبێ بە هەمواركردنەوە و جێبەجێكردنكردنی هەندێك یاسای كار ڕێگری لە كاری منداڵان بكا، هەروەها بە سیاسەتی خۆشگوزەرانی پشتیوانی لە خێزانە هەژارەكان و منداڵانی كار بكا بۆ ئەوەی منداڵان نەچنە ناو سووڕی كارەوە. خاڵی دوایی ئەوەیە كە ڕێكخراوە بەرپرسیارەكان لە زۆر حاڵەتدا بە داپەڕی دوورگەیی و كردەوەی ناهەماهەنگ نەك هەر یارمەتیدەری

کەمکردنەوەی خەسارەت و زیانەکان نەبوون بەڵکوو ڕێژەکەیان زیاد کردووە. بۆ وێنە لە وەزارەتەکانی بێهزیستی، پەروەردە، تەندروستی، دەزگای داد، هێزە ئینتزامییەکان، شارەوانییەکان، و دامەزراوەکانی تر، ئیدارە یان فەرمانگەیەک هەیە بە ناوی کەمکردنەوە یان ڕێگریکردن لە خەسارەتە کۆمەڵایەتییەکان، یەکێک لە ئەرکە سەرەکییەکانی ئەم ئیدارانە هەوڵ بۆ بەتواناکردنی خێزانەکان و ڕێگریکردن لە کاری منداڵانە و هەر یەکەیان لە ڕێگەی کردەوەی دوورگەیی و قۆرخکاری و بەبێ هەماهەنگی لەگەڵ دامەزراوەکانی تر بانگەشەی ئەوە دەکەن کە هەنگاوی ئەرێنییان لەم ڕووەوە هاویشتووە، لە کاتێکدا پەیوەندی و هاوکاریی ئەم دامەزراوانە لەگەڵ یەکتر دەتوانێ ئەنجامی زۆر ئەرێنیتری لێ بکەوێتەوە. بۆ وێنە پێویستە بەشی خۆپاراستن لە خەسارەتەکانی پەروەردە و ڕاهێنان هەوڵ بدا ئەو کەسانەی وازیان لە خوێندن هێناوە و چوونەتە ناو سووڕی کارەوە دەستنیشان بکرێ، هەر ئەم ئیدارە لە دەزگای داد دژی ئەو بنەماڵە و خانەوادانە بووەستێتەوە کە منداڵان دەقۆزنەوە، وەزارەتی تەندروستی زەمینەیەک بڕەخسێنێ بۆ ئەوەی منداڵان بە هۆی نەخۆشیی دایک و باوکەوە ناچار نەبن ئیش بکەن، وەزارەتی خۆشگوزەرانی بۆ بەتواناکردنی بنەماڵەکان پلاندانانی بکا و شارەوانی ئەو پەیمانکار و بەڵێندەرە تاوانبارانە دەستنیشان بکا کە منداڵان دەقۆزنەوە و چیتر هاوکارییان نەکات. دیارە هەموو ئەم ڕێکار و پێشنیارانە لە سایەی هاوکاریی فرەلایەنەی دامودەزگا بەرپرسەکان و بەکارهێنانی شارەزایی و ئەزموونی چالاکوانانی مافی منداڵان مومکین دەبێ و لێکەوتەکەشی ئەوە دەبێ کە لە درێژخایەندا ژمارەی ئەو منداڵانەی کە ناچار بە کاری زۆرەملێن کەم دەبێتەوە.

سەرچاوە کان:

کتێبەکان / بڵاڤۆکەکان

[1] صادقی، رسول؛ عباسی شوازی، محمدجلال و صلواتی، بهرام. (1397 هەتاوی). ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی (ل 118-142) در عباسی شوازی، محمدجلال. تحولات و وضعیت جمعیت در جمهوری اسلامی ایران. تهران: مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.

[2] ILO. (2017 هەتاوی). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[3] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398 هەتاوی). یغمای کودکی: پژوهشی درباب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیدهٔ زباله‌گردی کودکان در تهران.

ئەوەی لەم کتێبەدا دەیخوێنینەوە، گێڕانەوەی دەستبەجێی ئازارەکانی منداڵانە، کە هەژاری و نائارامی کۆمەڵایەتی ئەوانی لە جیهانی منداڵی جیا کردووەتەوە و ئەوانی هێناوەتە ناو سوورێکی پێشوەختە و سەختی کارکردنەوە. ئاسەواری چەوساندنەوە لە جیهانی منداڵان بە گەران لە قووڵایی بوارەکەدا، وێڕای دەستنیشانکردنی فۆرمەکانی کاری منداڵان لە تاران، هەروەها لە فاکتەرەکانی بەردەوامی و لێکەوتەکانیشی تاوتوێ کردووە؛ توێژینەوەیەک کە ئاوێنەیەکی تەواونوێنی شارە گەورەکانی دیکەیە و مافە پێشێلکراوەکانی منداڵان لە کەڵەشارە بێهەستەکانی وێنا کردووە. ئەم کتێبە ئەو پرینە دەگێڕێتەوە کەئاسەواری چەوساندنەوە لە سەر جەستە و دەروونی منداڵانە، ئەو منداڵانەی کە خەمی ماندووبوونی بە هۆی کاری پێشوەختە تەنانەت لە قسەکانیشیاندا دیارە و وەک ماتەمێکی خەمناک دەمێنێتەوە.

- من لە تەمەنی پێنج ساڵانەوە کار دەکەم، لە تەمەنی پێنج ساڵانەوە، لێرە لە چوارڕێیان هەمووان دەمناسن.

- دەست و قاچمان بریندار بوون، سەیر کە. ناتوانم دەست لە هیچ کوێ بدەم، دەکولێتەوە. لەم کارەدا دەبێ بارێکی قورس بەرز بکەینەوە و بیخەینە سەر عارەبانەکە. هێزمان پێی ناشکێت. خواردنی پێویستمان دەست ناکەوێت.

- ئێمە پارەکانمان خەرج ناکەین. هەر چی پارەی گوڵفرۆشییە دەیدەین بە کرێ ماڵ.

- من ناتوانم لە شووشەسازیدا ئیش بکەم، دەبێ خەرجی ماڵەوە بکێشم. ناکرێ نەچم، لە ماڵەوە هیچمان نییە بیخۆین.

- لە جیاتی کاکم لە دارتاشی ئیش دەکەم. نەخۆشە. باوکمان نەخۆشە. نەگبەتین. پارە نییە. بە خۆم دەڵێم باشە خوایە گیان بۆ ئێمەت دروست کرد، ئەمە کەی ژیانە!

[1] (مصاحبه خدایی، 1398).

[1] ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[1] کورسارو, و. (1393). جامعه شناسی کودکی. (ع. کرمانی, Trans.) تهران: ثالث.

[1] Unicef. (2002). innocenti digest: Child domestic work.

[1] نادری، صلاح‌الدین (1393). جامعه‌شناسی مردم مدار وآزمون نظریه کاستلز در عرصه کار کودکان (پژوهش عملی مشارکتی با کودکان افغان در مرکز دوستدار کودک مشتاق). گروه جامعه‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم اجتماعی. دانشگاه باهنر کرمان به نقل از انجمن حمایت از حقوق کودکان، 1398: 88).

[1] عرب‌مازایار یزدی، علی. (1398). اقتصاد غیررسمی و نابرابری در ایران. در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1396-1388. (ج 2، ص 516-495). تهران: آگاه.

[1] وامقی، مروئه؛ دژمان، معصومه؛ حسن رفیعی؛ روشنفکر، پیام (1393). ارزیابی سریع وضعیت كودكان خياباني در شهر تهران، (علل و خطرهاي كار كودكان در خيابان) مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران. بهار 34،1394-57

[1] کلانتری, ص., & کیانی, م. (1385). بررسی تطبیقی کار کودکان در کشوهای پیشرفته و جهان رو به توسعه. اطلاعات سیاسی- اقتصادی, 232-231(آذر و دی ماه).

[1] Boyden, J. (1991). Children of the cities. London: Zed Book.

[1] کارل مارکس 1394

[1] پرتال انجمن حمایت از حقوق کودکان کار. بازبینی در 16 دی 1399 از https://apcl.org.ir/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%DA%86%D9%87-%DA%A9%D8%A7%D8%B1-%DA%A9%D9%88%D8%AF%DA%A9%D8%A7%D9%86/

[1] ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[1] کورسارو, و. (1393). جامعه شناسی کودکی. (ع. کرمانی, Trans.) تهران: ثالث.

[1] (ILO, 2018).

[1] جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعه‌شناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران. نشر ثالث

[1] ر. ک. کورتروب (۱۹۹۱)؛

[1] کورسارو, و. (1393). جامعه شناسی کودکی. (ع. کرمانی, Trans.) تهران: ثالث.

[1] همان

[1] همان

[1] همان

[1] Hecht, T. (1998). At home in the street:street childrenof northeast Brazil. New York: Cambridge University Press

[1] Hecht, T. (1998). At home in the street:street childrenof northeast Brazil. New York: Cambridge University Press

به نقل از: کورسارو, و. (1393). جامعه شناسی کودکی. (ع. کرمانی, Trans.) تهران: ثالث.

[1] همان

[1] همان

[1] جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعه‌شناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران. نشر ثالث

[1] (ILO, 2004)

[1] جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعه‌شناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران. نشر ثالث

[1] Boyden, J. (1991). Children of the cities. London: Zed Book.

به نقل از: جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعه‌شناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران. نشر ثالث

[1] همان

[1] ILO. (2007). Child domestic labour information resources

[1] کمبود کار شایسته برای بزرگسالان ILO به نقل از صفایی, م., & ناظم, ن. (1386). کار کودکان. تهران: موسسه کار و تامین اجتماعی.

[1] کلانتری, ص., & کیانی, م. (1385). بررسی تطبیقی کار کودکان در کشورهای پیشرفته و جهان رو به توسعه. اطلاعات سیاسی- اقتصادی, 232-231(آذر و دی ماه).

[1] صفایی, م., & ناظم, ن. (1386). کار کودکان. تهران: موسسه کار و تامین اجتماعی.

[1] وامقی، مروئه و یزدانی، فرشید. (1398). گزارش وضعیت کار کودکان در ایران. در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1396-1388. (ج 2، ص 150-95). تهران: آگاه.

[1] سیف، احمد. (1373). اقتصاد ایران در قرن نوزدهم. تهران: چشمه.

[1] فوران، جان. (1380). مقاومت شکننده، تاریخ تحولات اجتماعی ایران از صفویه تا سال‌های پس از انقلاب اسلامی. مترجم احمد تدین. تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.

[1] صفایی, م., & ناظم, ن. (1386). کار کودکان. تهران: موسسه کار و تامین اجتماعی.

[1] روزنامه خراسان 1399/12/28

[1] Global child labour developments: Measuring trends from 2004 to 2008. ILO.

[1]جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعه‌شناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران. نشر ثالث

[1] همان

[1] Forastieri,Valentina)1997). Children at work: Health and safety risks. ILO Child Labour Collection. Geneva, International Labour Office

[1] همان

[1] ایمانی، نفیسه؛ نرسیسیانس، ایملیا (1390). مطالعه انسان‌شناسانه پدیده کودکان کار خیابانی در شهر کرج. مسائل اجتماعی ایران، 3 (1)، 7-32.

[1] ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva: International Labour Organization Geneva

[1] همان

[1] www.childinfo.com

[1] مرکز آمار ایران

[1] زاهدی اصل، محمد (1393). آسیب‌های اجتماعی از منظر مددکاری اجتماعی. تهران. انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

[1] (رفیع‌پور،1377).

[1] زاهدی اصل، محمد (1393). آسیب‌های اجتماعی از منظر مددکاری اجتماعی. تهران. انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

[1] معیدفر، سعید (1389). مسائل اجتماعی ایران. تهران. نشر امین.

[1] حسینی، سید حسن (1383). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155-173.

[1] جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعه‌شناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران. نشر ثالث

[1] زاهدی اصل، محمد (1393). آسیب‌های اجتماعی از منظر مددکاری اجتماعی. تهران. انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.

[1] حسینی، سید حسن (1383). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155-173.

[1] جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعه‌شناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران. نشر ثالث

[1] همان

[1] (زنجانی،1382؛127).

[1] هاریسون, پ. (1364). درون جهان سوم. (ش. وجدی, Trans.) تهران: فاطمی.

[1] کاستللو, و. (1368). شهرنشینی در خاورمیانه. (پ. پیران, & ع. رضایی, مترجم) تهران: نی.

[1] همان

[1] همان

[1] (اسفندیاری و جمال منش،1381).

[1] حسینی، سید حسن (1383). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155-173.

[1] (شکیبایی و شادمانی، 1391).

[1] (صامتی، ساعتی و دلائی میلان، 1388؛ نقل از حسینی 1396).

[1] (خندان، 1395: 3-2).

[1] نیلی, م. (1385). اقتصاد غیر رسمی، علل ایجاد، روشهای تخمین و اثرات ان بر بخش رسمی. فصلنامه علمی و پژوهشی شریف, 36.

[1] (اشنایدر،2004؛ به نقل از نیلی, م. (1385). اقتصاد غیر رسمی، علل ایجاد، روشهای تخمین و اثرات ان بر بخش رسمی. فصلنامه علمی و پژوهشی شریف, 36.

[1] نیلی, م. (1385). اقتصاد غیر رسمی، علل ایجاد، روشهای تخمین و اثرات ان بر بخش رسمی. فصلنامه علمی و پژوهشی شریف, 36.
[1] Sirvastava,J. (2003).Child Labour in South Asia, Are Trade Sanctions the Answer?CUTS CENTRE FOR INTERNATIONAL TRADE, ECONOMICS & ENVIRONMENT.
[1] همان
[1] Mendevich,Elias(1979).”Child Labour”. International Labour Review. Vol,118.No,5.
[1]Grooter.Chiritia and Ravi Kanbur(1995).”Child Labour: Economic Perspective.International Labour Review. Vol.134. No.2.
[1] Fyfe. Alice (1989). Child Labour. Polity Press. New York.
[1] جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعه‌شناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیم‌آبادی. تهران. نشر ثالث
[1] (لاهیری،2002).
[1] کاستلز، امانوئل (1380). اقتصاد، فرهنگ، عصر ارتباطات، پایان هزاره. جلد سوم. ترجمه افشین خاکباز و احمد علیقلیان، تهران: طرح نو.
[1] همان
[1] همان
[1] همان
[1] همان
[1] همان
[1] همان
[1] همان
[1] همان
[1] Ventis, L. (1995). The relationship Between religious and mental health. *Journal of Social Issues*.
به نقل از: امینی, ی., & امینی, م. (1390). بررسی تاثیر پدیده طلاق بر سلامت روانی و عزت نفس دانش آ موزان پسر مقطع راهنمایی در شهرستان بوکان.

[1] Cantor, M. (1979). Neighbors and friens: An overlooked resource in the informal support system. Research on agina.
[1] Thoits, P. (1982). Conceptual, methodological and theoretical problems in studying social support as a buffer against life stress. *Journal of health and Social Behaviors*.
به نقل از: امینی, ی., & امینی, م. (1390). بررسی تاثیر پدیده طلاق بر سلامت روانی و عزت نفس دانش آ موزان پسر مقطع راهنمایی در شهرستان بوکان.
[1] بخشنده, م. (1395). سنگ فرش هر خیابان از طلا نیست. تهران: جامعه شناسان.
[1] (زارعی و تندنویس، ۱۳۸۲).
[1] (veal, 2000).

[1] عیوضی، غلام حسن (1388). سبک زندگی، تلویزیون و مصرف. فصلنامه فرهنگی-دفاعی زنان و خانواده. سال پنجم، شماره 16. ص 143-167.
[1] (لیتلجان و فاس، 1394: 131).
[1] تن، الکسیس (1388). نظریهها و پژوهشهای ارتباطجمعی. ترجمه نعیم بدیعی. تهران، انتشارات همشهری.
[1] کامل عباسی و آقا محمدیان شعرباف، ۱۳۸۹ به نقل از بخشنده, م. (1395). سنگ فرش هر خیابان از طلا نیست. تهران: جامعه شناسان.
[1] (کاپلان و سادوک ۱۳۷۵ به نقل از بخشنده, م. (1395). سنگ فرش هر خیابان از طلا نیست. تهران: جامعه شناسان.
[1] بخشنده, م. (1395). سنگ فرش هر خیابان از طلا نیست. تهران: جامعه شناسان.
[1] پژوهش آه-انگ
[1] Boyden, J. (1991). Children of the cities. London: Zed Book.
[1] (بونت،1993؛389).
[1] Forastieri,Valentina)1997). Children at work: Health and safety risks. ILO Child Labour Collection. Geneva, International Labour Office.
[1] Wall,S(2006). Child labour in various industries.India. Sarub & Sons.
[1] O'Driscoll, D. (2017). Overview of child labour in the artisanal and small-scale mining sector in Asia and Africa. K4D Helpdesk Report. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
[1] گزارشی که سونگا در سال 1996
[1] گزارش مارو در سال 1994
[1] جیمز، آلیسون و دیگران (1383). جامعهشناسی دوران کودکی. ترجمه علیرضا کرمانی و علیرضا ابراهیمآبادی. تهران. نشر ثالث

[1] نوون هایز در سال 1994
[1] Sirvastava,J. (2003).Child Labour in South Asia, Are Trade Sanctions the Answer?CUTS CENTRE FOR INTERNATIONAL TRADE, ECONOMICS & ENVIRONMENT
[1] طالبی، نادر (1389). کار کودکان و بازتولید نابرابری اجتماعی. تهران. گروه جامعهشناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی.
[1] رئیس دانا، فریبرز (1382). واکاوی کار کودکان. رفاه اجتماعی. 2(7)،231-248.
[1] حسینی، سید حسن (1383). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155-173.
[1] وامقی، مروئه و یزدانی، فرشید. (1398). گزارش وضعیت کار کودکان در ایران. در آسیبهای اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1396-1388. (ج 2، ص 150-95). تهران: آگاه.
[1] وامقی، مروئه؛ دژمان، معصومه؛ حسن رفیعی؛ روشنفکر، پیام (1393). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیاباني در شهر تهران، (علل و خطرهاي کار کودکان در خیابان) مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران. بهار 34،1394-57

[1] مزینانی، زهرا؛ مزینانی، مجتبی (1390). آسیب‌شناسی حقوقی کار کودکان و نوجوان در کسب‌وکارهای خانوادگی. خانواده پژوهی، 7(26).
[1] افشانی، علیرضا؛ عسکری ندوشن، عباس؛ حیدری، محمد (1391). تحلیلی بر وضعیت کودکان خیابانی و کار در شهر اصفهان. جامعه‌شناسی کاربردی.23(48)، 85-102.
[1] ایمانزاده، علی؛ علی‌پور، سریه (1398). تجربه زیسته کودکان کار شهر تبریز از احساس تنهایی. مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران. 8(2)،279-304.
[1] داورپناه، صفورا؛ راغفر، حسین؛ نخعی، منیژه (1388). فقر کودکان و بازار کار در ایران. رفاه اجتماعی. 9(35).
[1] نادری، صلاح‌الدین (1393). جامعه‌شناسی مردم مدار وآزمون نظریه کاستلز در عرصه کار کودکان (پژوهش عملی مشارکتی با کودکان افغان در مرکز دوستدار کودک مشتاق). گروه جامعه‌شناسی دانشکده ادبیات و علوم اجتماعی. دانشگاه باهنر کرمان.
[1] ... تولایی در سال 1391
[1] پیام روشنفکر دلارام علی
[1] پژوهش پرن‌فر در سال 1391

[1] (کار و کارگر، ۱۳۸۱).
[1] همان
[1] خبرگزاری برنا 98/02/17 مصاحبه با سعید خال مدیرعامل سازمان بهشت‌زهرا.
[1] ویکی پدیای فارسی. تاریخ دسترسی تابستان 1399
https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%81%D8%B1%D8%AD%D8%B2%D8%A7%D8%AF

[1] سازمان نوسازی شهر تهران (1397). کتاب محله فرحزاد.
[1] فلیک, ا. (1391). درآمدی بر تحقیق کیفی. (ه. جلیلی, مترجم) تهران: نی.

[1] پرتال سازمان بین‌المللی کار. بازبینی در 4 دی 1399. از:
https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/informal-economy/lang--en/index.htm
http://www.ilo.ch/global/topics/employment-promotion/informal-economy/lang--en/index.htm
[1] Global child labour developments: Measuring trends from 2004 to 2008. ILO.
[1] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398). یغمایی کودکی. پژوهشی در باب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیدهٔ زباله‌گردی کودکان در تهران.
[1] خبر آنلاین، کار ارزان و دردهای گران؛ کسی به فکر کودکان باربر نیست، 1397/03/30
[1] خبرگزاری برنا، سوزاندن روح زنان و کودکان کار در کوره‌های آجرپزی 1398/03/25

[1] صفی خانی، ثمره. (1396). کار کودکان در کوره‌های آجرپزی تحلیل شبکه روابط و اجتماعی یک کوره. فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات. 13 (46): 178-206.

[1] خبر گذاری جمهوری اسلامی ایران. بازبینی در 15 بهمن 1399 از
https://www.irna.ir/news/81810116/%D9%85%D8%B0%D9%87%D8%A8-%D9%88-%D9%82%D9%88%D9%85%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86.

[1] ILO. (2007). Child domestic labour information resources

[1] Unicef. (2002). innocenti digest: Child domestic work.

[1] پرتال سازمان بین‌المللی کار. بازبینی در 4 دی 1399. از:
https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/informal-economy/lang--en/index.htm
http://www.ilo.ch/global/topics/employment-promotion/informal-economy/lang--en/index.htm

[1] Unicef. (2002). innocenti digest: Child domestic work.

[1] Blagbrough J. 2008. They Respect Their Animals More: Voices of Child Domestic Workers. Anti-Slavery International: London.

[1] Unicef. (2002). innocenti digest: Child domestic work.

[1] (بلک، 2002).

[1] (بلک، 2002).

[1] Bwibo NO, Onyango P. 1987. Final Report of the Child Labour and Health Research. University of Nairobi: Nairobi.

[1] ILO. (2007). Child domestic labour information resources

[1] (باسو و ون ، 1998).

[1] Emerson, Patrick M.; André Portela Souza. (2003). Is There a Child Labor Trap? Inter-Generational Persistence of Child Labor in Brazil. Economic Development and Cultural Change, 51(2): 375–98

[1] (امرسون و ناب ، 2007).

[1] (امرسون و ناب، 2006)

[1] Howieson, Cathy; Jim McKechnie; Sheila Semple. (2006). The Nature and Implications of the Part-time Employment of Secondary School Pupils. Edinburgh: Scottish Executive Social Research

[1] وامقی، مروئه و یزدانی، فرشید. (1398). گزارش وضعیت کار کودکان در ایران. در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1388-1396. (ج 2، ص 95-150). تهران: آگاه.

[1] Schneider, F. & D.H. Enste. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. Journal of Economic Literature 38 (1): 77–114.

[1] پرتال سازمان بین‌المللی کار. بازبینی در 4 دی 1399. از:
https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/informal-economy/lang--en/index.htm
http://www.ilo.ch/global/topics/employment-promotion/informal-economy/lang--en/index.htm

[1] همان

[1] عرب‌مازیار یزدی، علی. (1398). اقتصاد غیررسمی و نابرابری در ایران. در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1388-1396. (ج 2، ص 495-516). تهران: آگاه.

[1] لهسايي زاده، عبدالعلي، نظريات مهاجرت، شيراز: انتشارات نويد، 1368.

[1] صادقی، رسول؛ عباسی شوازی، محمد جلال و صلواتی، بهرام. (1397). ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی. (ص 118-142). در عباسی شوازی، محمد جلال. تحولات و وضعیت جمعیت در جمهوری اسلامی ایران. مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.

[1] گیدنز، آنتونی. (1396). جامعه‌شناسی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نی.

[1] (پرتال سازمان بین‌المللی کار، کنفدراسیون اتحادیهٔ کارگری بین‌المللی، 2008).

[1] Diallo,. Yacouba; Etienne, Alex; Mehra, Farhad. (2013). Global child labour trends 2008 to 2012. International Labour Organization.

[1] حسینی، سید حسن (1383). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155-173.

[1] وامقی، مروئه؛ دژمان، معصومه؛ حسن رفیعی؛ روشنفکر، پیام (1393). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خياباني در شهر تهران، (علل و خطرهاي كار كودكان در خيابان) مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران. بهار 34،1394-57

[1] زند رضوی، سیامک؛ رحیمی پورانارکی، ناهید (1390). مقایسه وضعیت کودکان کارگر ایرانی و افغان در استان کرمان بر پایه چهاراصل پیمان‌نامه حقوق کودک (سه اصل جامعه‌شناختی و دو راه‌حل). مجله مطالعات اجتماعی ایران، 5 (1)، 72-98.

[1] امیدی، رضا. (1398). بررسی تأثیرات عوامل اجتماعی بر نابرابری در ایران. در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1388-1396. (ج 2، ص 64-436). تهران: آگاه.

[1] ریاحی، محمد اسماعیل. (1381). جوگی‌های مازندران. مطالعات ملی. 3 (12): 21-1.

[1] خبر گذاری جمهوری اسلامی ایران. بازبینی در 15 بهمن 1399 از
https://www.irna.ir/news/81810116/%D9%85%D8%B0%D9%87%D8%A8-%D9%88-%D9%82%D9%88%D9%85%DB%8C%D8%AA-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86.

[1] ریتزر، جورج (1395). جامعه‌شناسی دوران معاصر. ترجمهٔ محسن ثلاثی. تهران: چاووشگران نقش.

[1] احمدی، کامیل (1396). طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران. تهران، نشر شیرازه.

[1] وامقی، مروئه؛ دژمان، معصومه؛ حسن رفیعی؛ روشنفکر، پیام (1393). ارزیابی سریع وضعیت کودکان خیاباني در شهر تهران، (علل و خطرهاي کار کودکان در خیابان) مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران. بهار 34،1394-57

[1] حسینی، سید حسن (1383). وضعیت کودکان کار و خیابان در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، 5 (19)، 155-173.

[1] Perlovsky, L. (2013). A challenge to human evolution—cognitive dissonance. Frontiers in Psychology, 4, 179.

[1] (پیمان‌نامه حقوق کودک، 1989).

[1] Cohen, S. (1985). Visions of social control: Crime, punishment and classification (pp. 127-143). Cambridge: Polity Press.

[1] سن، آمارتیا. (1397). توسعه یعنی آزادی. ترجمه محمد سعید نوری نائینی. تهران: نی.

[1] (منبع: sciencedirect.com).

[1] (منبع: http://ngosiran.ir)

[1] سن، آمارتیا. (1397). توسعه یعنی آزادی. ترجمه محمد سعید نوری نائینی. تهران: نی.

[1] خبرگزاری ایسنا 17 تیرماه 1398

https://www.isna.ir/photo/98041708716/%D9%85%D8%B1%DA%A9%D8%B2-%D9%BE%D8%B0%DB%8C%D8%B1%D8%B4-%D9%88-%D8%B3%D8%A7%D9%85%D8%A7%D9%86%D8%AF%D9%87%DB%8C-%DA%A9%D9%88%D8%AF%DA%A9%D8%A7%D9%86-%D8%AE%DB%8C%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D9%86%DB%8C

[1] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398). یغمایی کودکی. پژوهشی در باب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیدهٔ زبالهگردی کودکان در تهران.

[1] ILO. (1999). Worst Forms of Child Labour Convention, 1999. (No. 182(

[1] پرتال سازمان بین‌المللی کار. بازبینی در 4 دی 1399. از:

https://www.ilo.org/global/topics/dw4sd/themes/informal-economy/lang--en/index.htm

http://www.ilo.ch/global/topics/employment-promotion/informal-economy/lang--en/index.htm

[1] ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[1] گیدنز، آنتونی. (1396). جامعه‌شناسی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نی.

[1] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398). یغمایی کودکی. پژوهشی در باب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیدهٔ زبالهگردی کودکان در تهران.

[1] نوری، سید مسعود. (1387). خشونت خانگی علیه کودکان. چیستی، چرایی و راهکارهای درمان آن در پرتو تلاش‌های حقوقی. فصلنامه حقوق بشر، جلد 2 (3): 35-54.
[1] (لودوینگ و کورنبرگ ، 1982؛ به نقل از مدنی قهفرخی، سعید؛ بیات، مجتبی (1389). فقر و کودک‌آزاری در ایران. فصل‌نامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، 9 (35): 271-300.
[1] (سازمان بهداشت جهانی ، 2018).
[1] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398). یغمایی کودکی. پژوهشی در باب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیدهٔ زباله‌گردی کودکان در تهران.
[1] آرون، ریمون (1396). مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی. ترجمهٔ باقر پرهام. تهران: علمی و فرهنگی.
[1] مارکس، 1394؛ به نقل از مروئه و یزدانی، فرشید. (1398). گزارش وضعیت کار کودکان در ایران. در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1396-1388. (ج 2، ص 150-95). تهران: آگاه.
[1] مشونیس، جان (1396). مسائل اجتماعی (ترجمهٔ هوشنگ نایبی). تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
[1] زاهدی اصل، محمد. (1384). اهمیت و ضرورت سیاست‌گذاری در اوقات فراغت. مرکز مطالعات و تحقیقات اجتماعی و فرهنگی. معاونت امور اجتماعی و فرهنگی تهران.
[1] گلابی، فاطمه. (1392). گونه‌های فراغت و تأثیر آن بر سلامت اجتماعی جوانان. دو فصل‌نامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه. 2 (2): 69-121.
[1] قادرزاده امید، قادرزاده، هیرش و حسن‌پناه، حسین. (1394). بسترها و منابع گذراندن اوقات فراغت جوانان. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران. 4 (4): 61-637.
[1] گلابی، فاطمه. (1392). گونه‌های فراغت و تأثیر آن بر سلامت اجتماعی جوانان. دو فصل‌نامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه. 2 (2): 69-121.
[1] پاسدار، یحیی؛ دربندی، میترا؛ جهانبخش علی‌رضا و دیگران (1393). بررسی وضعیت تغذیه‌ای کودکان کار در شهر کرمانشاه در سال 1391. مجله علوم پزشکی دانشگاه سبزوار، 21 (4)، 604-612.
[1] دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی تبریز. (1397). تغذیه در دوران خاص زندگی.
[1] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398). یغمایی کودکی. پژوهشی در باب شناخت، پیش‌گیری و کنترل پدیدهٔ زباله‌گردی کودکان در تهران.
[1] بیات، آصف. (1391). سیاست‌های خیابانی، جنبش تهی‌دستان در ایران. مترجم سید اسدالله نبوی چاشمی. تهران: پردیس دانش.
[1] پیران، پرویز. (1397). نابرابری فضایی و پی‌آمدهای آسیب‌شناختی آن در ایران. در آسیب‌های اجتماعی و نابرابری: دومین گزارش وضعیت اجتماعی ایران 1396-1388. (ج 1، ص 48-21). تهران: آگاه.
[1] علیوردی نیا، اکبر (1389). مطالعه جامعه‌شناسی کارتون خوابی، علل، تجارب جهانی و راهکارها (بررسی موردی شهر تهران). دفتر مطالعات فرهنگی و اجتماعی شهر تهران.
[1] نوبهاری، مهناز. (1399). بررسی عوامل اجتماعی بی‌خانمانی در کلان‌شهر کرج. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه غیرانتفاعی دانش البرز.

[1] Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1993). Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life. Cambridge, MA: Harvard University Press.

[1] (سازمان بهداشت جهانی، 2017).

[1] Blanco, Amlio and Dario Diaz (2007), "Social order and mental heath: a social well-being approach", psychology in Spain, vol. 11.

[1] (سجادی، 1380: 42).

[1] صادقی، رسول؛ عباسی شوازی، محمد جلال و صلواتی، بهرام. (1397). ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی. (ص 142-118). در عباسی شوازی، محمد جلال. تحولات و وضعیت جمعیت در جمهوری اسلامی ایران. مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.

[1] ILO. (2017). Global estimates of child labour: Results and trends, 2012-2016. Geneva: International Labour Organization Geneva.

[1] انجمن حمایت از حقوق کودکان. (1398). یغمایی کودکی. پژوهشی در باب شناخت، پیشگیری و کنترل پدیدهٔ زباله‌گردی کودکان در تهران.

AVAYeBUF.com

TRACES OF EXPLOITAION IN CHILDHOD

A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran

ئەو بابەتەی کە لەم کتێبەدا دەیخوێنین، گێڕانەوەی ڕاستەوخۆی ڕەنج و مەینەتی ئەو مندالآنەیە کە نەداری و ناسەقامگیریی کۆمەلآیەتی ئەوانی لە دنیای مندالّی دابڕیوە و ئەوانی خستۆتە ناو سووڕی پێشوەختە و سەختی کارکردنەوە. ئاسەواری چەوساندنەوە لە جیهانی مندالآن بە لێکۆڵینەوە لە ناخی بواری کاری مندالآن، جگە لە ناساندنی کێشەکانی کاری مندالّ لە تاران، هۆکارەکانی بەردەوامی و لێکەوتەکانی ئەم ڕەوتەشی تاوتوێ کردووە. لێکۆڵینەوەیەک کە ئاوێنەی تەواونوێنی هەموو شارەگەورەکانی دیکەشە و مافی پێشێلکراوی ئەم مندالآنەی لە کەڵەشارە بێهەستەکاندا نیشان داوە. ئەم کتێبە پیشاندەری برینێکە کە چەوساندنەوە لە سەر جەستە و دەروونی مندالآن بە جێی هێشتووە. مندالآنێک کە خەمی ماندووبوونی بە هۆی کاری پێشوەختە تەنانەت لە قسە و ئاخافتنیاندا دیارە و وەک ماتەمینێکی خەمبار وایە.

- لە پێنج سالآنەوە ئیش دەکەم، لە پێنج سالآنەوە هەمووان لەم چوارڕێیانەدا من دەبینن و دەمناسن.

- دەست و قاچمان هەمووی بریندار بووە، سەیر کە. ناتوانم دەست لە هیچ کوێی لەشم بدەم، دەکولێتەوە. لەم کارەدا دەبێ باری قورس هەڵبگرین و بیخەینە سەر داشقە، هێزمان پێی ناشکێت. خواردنی باشیشمان دەست ناکەوێت.

- ئێمە پارەکانمان سەرف ناکەین، تەنیا هەر چییەک کە لە کاری فرۆشتنی گوڵ دەستی دەخەین، دەیدەین بە کرێی خانوو و خەرجی دیکە.

- ناکرێ لە بلوورسازیدا ئیش نەکەم، دەبێ خەرج و تێچووەکانمان دابین بکەین، نەچمە سەر کار لە ماڵدا هیچمان بۆ خواردن نییە.

- لە جیاتی کاکم لە دارتاشی ئیش دەکەم. نەخۆشە. باوکمان نەخۆشە. نەگبەتین. پارە نییە. بە خۆم دەڵێم باشە خوایە گیان بۆ ئێمەت دروست کرد، ئەمە کەی ژیانە!

ISBN:978-87-94295-24-6
9 788794 295246

PHOTOGRAPHER: MOBINA GHADERZADEH
BOOK COVER DESIGNER: CHIA SARSPI